

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΜΙΘΕ)
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΣΕΜΦΕ, ΑΚΕΔ)

Φωτεινή Βασιλείου

Πρωταρχική Αντίληψη, Γλωσσική Θεματοποίηση, και Επιστημονική Εξιδανίκευση στη Φαινομενολογία του Edmund Husserl

Διδακτορική Διατριβή

Συμβουλευτική Επιτροπή

Αριστείδης Μπαλτάς (Ομ. Καθηγητής ΕΜΠ)

Αθανάσιος Τζαβάρας (Ομ. Καθηγητής ΕΚΠΑ)

Γεώργιος Ξηροπαΐδης (Καθηγητής ΑΣΚΤ)

Αθήνα, Δεκέμβριος 2013

Στον Πάνο
και
στον Νικόλα

Πρόλογος και Ευχαριστίες

Η μακρά περιπέτεια, της οποίας αποτέλεσμα είναι η ανά χειράς διδακτορική διατριβή, έχει τις ρίζες της στις σπουδές μου στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Όταν στο τέταρτο έτος παρακολούθησα δύο μαθήματα που προσέφεραν τότε ο Αριστείδης Μπαλτάς και ο Κώστας Γαβρόγλου για την *Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών*, όχι μόνο ήρθα αντιμέτωπη με ένα αντικείμενο εξωτικό για τον έως τότε θετικό προσανατολισμό μου, αλλά έφτασα να επιθυμώ να αλλάξω προσανατολισμό.

Η “τυφλή” αγάπη για τη φυσική και τα μαθηματικά άρχισε σταδιακά να αντικαθίσταται από ένα γνήσιο ενδιαφέρον για την αποσαφήνιση και την κατανόηση ζητημάτων που μέχρι πριν ήταν “αυτονόητα”, “δεδομένα”, αλλά και άγνωστα. Κι αυτό που γινόταν όλο και πιο ξεκάθαρο ήταν πως μέσα από τις προπτυχιακές σπουδές μου έψαχνα πια να βρω *κάποιο άλλο νόημα*. Σε μια μεταβατική περίοδο αναζήτησης θεώρησα πως οι ευρύτερες ανησυχίες που είχαν εντωμεταξύ δημιουργηθεί θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν στο περιβάλλον ενός επιστημονικού κλάδου που με κάποιον τρόπο είναι πιο κοντά στον άνθρωπο. Θεώρησα, λοιπόν, πως μια τέτοια ευκαιρία θα την είχα μέσα από τη βιοφυσική. Αυτό δεν κράτησε πολύ. Γρήγορα συνειδητοποίησα πως οποιαδήποτε επιλογή μου επρόκειτο να κινηθεί στο χώρο των θετικών επιστημών, καθώς αυτή δεν μπορούσε να αφορά τελικά τις ίδιες τις ιστορικές και φιλοσοφικές προϋποθέσεις αυτών των επιστημών, θα ήταν, για μένα, πάντα ελλειμματική και τελικά λανθασμένη.

Αποφάσισα, λοιπόν, να στραφώ με πιο ξεκάθαρο τρόπο στα ζητήματα της ιστορίας και της φιλοσοφίας. Ο Κώστας Γαβρόγλου δέχτηκε, και τόσα χρόνια μετά τον ευχαριστώ ξανά θερμά για αυτό, να επιβλέψει τότε την πτυχιακή μου εργασία με θέμα τον *Κόσμο των Αλχημιστών*. Βλέποντάς το εκ των υστέρων, λέω ότι πέρασα στο Τμήμα Φυσικής με τη σιγουριά πως θα σπουδάσω μια αυστηρή επιστήμη και τελείωσα τις σπουδές μου με μια τεράστια αβεβαιότητα για το τι είναι επιστήμη και με μια πτυχιακή εργασία πάνω στην αλχημεία για την οποία καθόλου εύκολα δεν θα λέγαμε ότι αποτελεί επιστήμη.

Ο Κώστας Γαβρόγλου ήταν, όμως, και εκείνος που μου υπέδειξε το δρόμο και με παρακίνησε για σχετικές μεταπτυχιακές σπουδές. Στον Τομέα ΑΚΕΔ του Μετσόβιου Πολυτεχνείου υπήρχε ήδη ένας ιδιαίτερα ζωντανός πυρήνας ανθρώπων, που στο πλαίσιο διαφόρων σεμιναρίων εργάζονταν στην περιοχή της ιστορίας και φιλοσοφίας των επιστημών. Το θεσμικό πλαίσιο δεν άργησε να έρθει με τη δημιουργία του Διαπανεπιστημιακού Προγράμματος Σπουδών για την Ιστορία και τη Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας, ως σύμπραξη του ΑΚΕΔ του ΕΜΠ και του ΜΙΘΕ του ΕΚΠΑ. Αυτό το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα ήταν εκ νέου αποκαλυπτικό για μένα. Καινούριες περιοχές, νέα ερωτήματα, βαθύτεροι προβληματισμοί. Αλλά και μια πρόκληση. Το να εντρυφήσει κανείς σε κάποιο από τα παρακλάδια των μαθηματικών και της φυσικής, όσο δύσκολο και να ήταν αυτό, γινόταν με τη μελέτη των κατάλληλων εγχειριδίων και για ένα σταθερό σώμα γνώσης που δεν επιδέχεται ερμηνείες. Στην ιστορία και τη φιλοσοφία, αντίθετα, υπάρχει ως εγγενές τους στοιχείο η *ερμηνευτική προσέγγιση* του εκάστοτε θέματος. Η πρόκληση, λοιπόν, ήταν πως για κάθε τι έπρεπε κανείς να κατανοεί τα ερμηνευτικά προβλήματα αλλά και, ακόμα καλύτερα, να λαμβάνει θέση επί αυτών.

Με την παρακολούθηση μαθημάτων, σεμιναρίων και την ανάληψη των αντίστοιχων εργασιών, το δικό μου πιο ειδικό ενδιαφέρον άρχισε να προσανατολιζόταν πλέον περισσότερο προς τη φιλοσοφία των επιστημών και τα ζητήματα της θεμελίωσής τους. Το ερώτημα που κυρίως με απασχολούσε τότε αφορούσε τις λεγόμενες παρατηρησιακές προτάσεις που υπάρχουν στο σώμα μιας επιστήμης και την αλήθεια

που αυτές οι προτάσεις κομίζουν. Και αυτό με τη σειρά του με οδηγούσε ξανά και ξανά στο ζήτημα της αντίληψης. Είναι η αντίληψη ήδη πάντα έμφορτη θεωρίας; Ή μήπως, αντίθετα, υπάρχει κάτι σαν “καθαρή” αντίληψη; Και αν ναι, με τι εργαλεία να την προσεγγίσουμε και να καταφέρουμε να την περιγράψουμε; Αλλά και ποια μπορεί να είναι η σχέση μιας τέτοιας “καθαρής” αντίληψης με τις διάφορες επιστημονικές θεωρίες; Επέλεξα, ομολογώ τότε περίπου υπονοώντας, να εξετάσω το ζήτημα της αντίληψης που με απασχολούσε στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του Μερλώ-Ποντύ και ειδικότερα στο έργο του *Φαινομενολογία της Αντίληψης*. Ο Αριστείδης Μπαλτάς δέχτηκε να επιβλέψει τη σχετική διπλωματική εργασία μου. Κι εδώ δεν μπορώ φυσικά να μην τονίσω πως ο Αριστείδης Μπαλτάς μου στάθηκε πραγματικός και ανεκτίμητος δάσκαλος. Με κινητοποίησε και με βοήθησε πολλαπλά. Χωρίς εκείνον, τόσο η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία μου, όσο και η παρούσα διδακτορική διατριβή, δεν θα είχαν συνταχθεί ποτέ. Του χρωστώ πολλά: περισσότερα από όσα υποψιάζεται. Τον ευχαριστώ και τον ευγνωμονώ.

Η πρώτη γνωριμία με τη φιλοσοφία του Μερλώ-Ποντύ αποδείχτηκε τελικά η πύλη εισόδου στη φαινομενολογική φιλοσοφία. Ο Μερλώ-Ποντύ προϋπέθετε άμεσα τον Χούσερλ. Μου ήταν, λοιπόν, σχεδόν αυτονόητο και ταυτόχρονα το αντιμετώπιζα ως νέα μεγάλη πρόκληση να κατευθυνθώ πίσω στις προϋποθέσεις της μερλωποντιανής φιλοσοφίας και να μελετήσω τον Χούσερλ. Θεώρησα, μάλιστα, ότι η έννοια-κλειδί που θα με βοηθούσε σε αυτή τη μετάβαση και στην περαιτέρω μελέτη της προβληματικής της αντίληψης ήταν η έννοια της σωματικότητας, για την οποία είχα ήδη δουλέψει στη διπλωματική μου εργασία. Το αρχικό σχέδιο ήταν να ερευνήσω συστηματικά το ζήτημα της ενσώματης υποκειμενικότητας και το συγκροτητικό ρόλο που αυτή έχει στο γνωσιακό και πρακτικό μας βίο, από τη μεριά πια της χουσερλιανής Φαινομενολογίας. Στην πορεία, και μέσα από την επίπονη μελέτη του έργου του Χούσερλ (αλλά, σε μεγάλο βαθμό, και των δικών του προϋποθέσεων), αποκρυσταλλώθηκε το περιεχόμενο της έρευνάς μου. Το αρχικό κινητοποιητικό αλλά γενικό ενδιαφέρον για τη φύση της αντίληψης και τη σχέση της με τη θεωρία τράπηκε, εντός του φαινομενολογικού ερευνητικού περιβάλλοντος, σε συγκεκριμένα ερωτήματα με ξεκάθαρο στόχο. Αυτό που επιδίωκα πλέον ήταν η ενδελεχής φαινομενολογική πραγμάτευση του ζητήματος της αντίληψης και της σχέσης της με τις γλωσσικές εννοιολογήσεις, τα κατηγοριακά ενεργήματα και τις επιστημονικές θεωρητικές εξιδανικεύσεις. Σε αυτήν την τελική διαμόρφωση της έρευνάς μου συνέβαλε, πρώτον, το ότι από το ίδιο το χουσερλιανό έργο απουσίαζε μια σαφής, ολοκληρωμένη και συγκεκριμένη περιγραφή των εν λόγω ζητημάτων. Δεύτερον, το ότι η δευτερεύουσα βιβλιογραφία, όχι μόνο δεν είχε να προσφέρει κάποια φαινομενολογική μελέτη που να πραγματεύεται σε βάθος και λεπτομέρεια το φαινόμενο της αντίληψης και τη σχέση του με τα ανώτερης τάξης ενεργήματα, αλλά, επιπλέον, αναφορικά με την εξέταση επιμέρους ζητημάτων παρουσίαζε διαφορετικές, συχνά αντικρουόμενες μεταξύ τους ερμηνείες. Στη διδακτορική μου διατριβή, λοιπόν, οδηγήθηκα να κάνω ακριβώς αυτό: να δώσω λύση σε επιμέρους ερμηνευτικά προβλήματα και να επιχειρήσω την πρωτότυπη και συστηματική αποκατάσταση του ζητήματος της *Πρωταρχικής Αντίληψης, της Γλωσσικής Θεματοποίησης και της Επιστημονικής Εξιδανίκευσης στη Φαινομενολογία του Χούσερλ*.

Ως επιβλέπων της διατριβής μου, ο Αριστείδης Μπαλτάς με στήριξε σε κάθε βήμα και σε όλη τη διάρκεια μιας μακράς και δύσκολης πορείας. Και πάλι ολόψυχα τον ευχαριστώ. Ευχαριστώ θερμά και τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, τον Θανάση Τζαβάρα και τον Γιώργο Ξηροπαΐδη. Ο καθένας με τον τρόπο του μου πρόσφερε πολύτιμη και ουσιαστική βοήθεια.

Από τη μεγάλη παρέα των χρόνων του μεταπτυχιακού θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα, και καθέναν ξεχωριστά, τους: Κώστα Παγωνδιώτη, Χρήστο Σταματέλο, Πόπη Παπαμανώλη, Καλομοίρα Σωτηρίου, Σπύρο Πετρουνάκο, Σπύρο Λαπατσιώρα, Γιώργο Φουρτούνη, Κατερίνα Μπαντινάκη, Χρυσούλα Παπαϊωάννου, Αντρέα Καρίτζη, Άρι Αραγεώργη, Λάρα Σκουρλά, Μαρία Ρεπεντζή, Μαρίνα Βλασσά, Μισέλ Κόντου, Δημήτρη Παπαγιαννάκο, Μαρία Παναγιωτάτου, Χάρη Χρόνη, Τάκη Σάμιο, Βιβή και Μανόλη Αθανασάκη, Ντόρα Τουλιάτου, Πέτρο Πολυμένη, Πέτρο Δαμιανό, Βασίλη Ραΐση, Μανώλη Πατηνιώτη, Κώστα Στεργιόπουλο, Ιπποκράτη Κλήμη, Βάιο Παπαθεοχάρη.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στους διδάσκοντες του ΑΚΕΔ και του ΜΙΘΕ για την τεράστια υπομονή και εμπιστοσύνη που μου έδειξαν όλα αυτά τα χρόνια. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Διονύσιο Αναπολιτάνο για την πολύπλευρη συμβολή του και τη στήριξη που προσέφερε ως διευθυντής του ΠΜΣ «Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας».

Δεν ξεχνώ την υλική υποστήριξη από το ΜΙΘΕ με μονοετή υποτροφία στην αρχή της εκπόνησης της διατριβής μου. Ευχαριστώ επίσης το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για την σημαντική τριετή υποτροφία που μου παραχώρησε.

Νιώθω τυχερή που πρόλαβα να γνωρίσω τον Joseph Kockelmans. Τον ευχαριστώ για τη συμπαράστασή του και τη γενναιοδωρία του. Ευχαριστώ θερμά τον Burt Hopkins για την ανεκτίμητη βοήθεια, τις επισημάνσεις του, τις υποδείξεις, το χρόνο που μου έχει αφιερώσει, την Olga Vishnyakova για τη συνολικότερη ενθάρρυνση και κινητοποίηση. Ευχαριστώ και τον Pat Burke για το συγκινητικό του ενδιαφέρον και τις συνομιλίες μας.

Αφήνω εδώ τελευταίους τους πολύ δικούς μου ανθρώπους. Ευχαριστώ τους γονείς μου Νικόλαο και Βασιλική για την αμέριστη βοήθεια και κατανόησή τους. Ο Πάνος Θεοδώρου ήταν μαζί μου σε όλη αυτή τη δύσκολη πορεία πολύτιμος σύντροφος, πατέρας του παιδιού μας, καθοδηγητής, ο “αφανής τέταρτος” της συμβουλευτικής επιτροπής, συνομιλητής και πολλά άλλα. Τον ευχαριστώ κάθε στιγμή. Τελευταίος και καλύτερος ο γιός μας ο Νικόλας που μεγάλωσε μαζί με τη διατριβή. Τον ευχαριστώ για την υπομονή του και όχι μόνο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	23
ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ:	23
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ	23
1.1. Η ΦΥΣΙΚΗ-ΑΠΛΟΪΚΗ ΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΓΕΝΙΚΗ ΟΝΤΟΘΕΣΙΑ	23
1.2. Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	27
1.2.1. Η φαινομενολογική ψυχολογική αναγωγή.....	27
1.2.2. Πώς διαφοροποιείται ο Χούσερλ από τη φιλοσοφία του Μπρεντάνο: προς μια νέα θεωρία για την αποβλεπτικότητα	29
1.2.3. Κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και το δίπολο «αισθητικότητα–κατηγοριακότητα» στις Λογικές Έρευνες	39
1.2.4. Η οδός για το απριόρι: ιδεοποιητική αφαίρεση και ειδητική εποπτεία.....	42
1.3. Η ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΤΡΟΦΗ.....	46
1.3.1. Το υπερβατολογικό παράδοξο: η συγκροτούσα συνείδηση προϋποθέτει ως στηρικτική βάση της τον κόσμο τον οποίο συγκροτεί.....	46
1.3.2. Η Υπερβατολογική Φαινομενολογική Φιλοσοφία	49
1.3.2.B. Η ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΓΩΓΗ.....	51
1.3.3 ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ Η ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ;	53
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	57
Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ.....	57
ΤΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΗΜΑΤΩΝ	57
2.1. Η ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΗΜΑ «ΕΡΜΗΝΕΥΣΗ–ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΟ»	58
2.2. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΟ ΣΧΗΜΑ «ΕΡΜΗΝΕΥΣΗ–ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΟ»	63
2.2.1. Αναφορικά με τις έσχατες συνθέσεις της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου	64
2.2.2. Αναφορικά με τις συνθέσεις των κατηγοριακών ενεργημάτων ανώτερης τάξης.....	66
2.2.3. Αναφορικά με τις συνθέσεις της αισθητηριακής αντίληψης	67
2.3. Η ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΩΝ ΕΝΝΟΗΣΕΩΝ	72
2.4. ΤΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ. Η ΑΝΤΙΡΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ ΣΤΗΝ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.	76
2.5. Η ΟΥΣΙΩΔΗΣ ΜΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ	81
2.6. ΤΟ ΕΝΝΟΗΜΑ, Η ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΟΤΗΤΑ	85
2.6.1. Η διαμεσολαβητική προσέγγιση.....	87
2.6.2. Η αντικειμενική προσέγγιση.....	90
2.7. Η ΣΥΣΤΟΙΧΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΑ ΕΝΝΟΗΣΕΩΝ–ΕΝΝΟΗΜΑΤΩΝ	92
2.8. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΝΝΟΗΜΑΤΟΣ: ΤΟ ΕΝΝΟΗΜΑΤΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΑΡΟ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΙΜΟ Χ	97
2.9. ΟΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΓΚΟΥΡΒΙΤΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΤΡΑΜΟΝΤ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΟ ΕΝΝΟΗΜΑ	99
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	109
Η ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗ ΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ.....	109
ΤΗΣ ΜΟΡΦΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ	109
3.1. ΜΠΡΕΝΤΑΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΥΜΠΦ: ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΡΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ	110
3.2. ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ	115
3.2.1. Κρίστιαν φον Έρενφελς και Αλέξιους φον Μάινονγκ.....	116
3.2.2. Η Διαμάχη ανάμεσα στην Αυστριακή Σχολή του Γκρατς και τη Γερμανική Σχολή του Βερολίνου	119
3.3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ	124
3.3.1. Οι πρωτεύουσες σχέσεις.....	125
3.3.2. Οι ψυχικές σχέσεις.....	130
3.4. ΤΑ ΑΥΤΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΗ ΑΥΤΟΝΟΜΑ ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΑ	133

3.4.1. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτονομία και μη αυτονομία σε δύο άρθρα του 1894 και του 1897.....	134
3.4.2. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτονομία και μη αυτονομία στην τρίτη Λογική Έρευνα.....	136
3.4.3. Βασικές μερολογικές διακρίσεις και η σχετική ορολογία	139
3.5. Η ΚΟΜΒΙΚΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΤΗΡΕΩΣ (FUNDIERUNG)	142
3.6. ΟΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΙ ΑΠΡΙΟΡΙ ΝΟΜΟΙ	148
3.7. ΟΙ ΜΕΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΝΟΛΙΚΟΤΕΡΗΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ.....	151
ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	155
Η ΣΤΗΡΙΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	155
4.1. Η ΣΥΝΕΧΟΜΕΝΗ ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΚΩΝ ΑΠΟΒΛΕΨΕΩΝ ΣΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ	156
4.2. Η ΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΚΩΝ ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΤΗ ΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	158
4.3. Η ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΑΥΤΟΣΗΜΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΚΑΙ Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ	161
4.4. Η ΚΑΤΑ ΝΤΡΑΜΟΝΤ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΟΥ ΕΝΝΟΗΜΑΤΟΣ.....	165
4.5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΠΛΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΣΤΗΝ ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ	171
4.5.1. Η προσέγγιση της πρώτης έκδοσης της έκτης Λογικής Έρευνας (1901).....	172
4.5.2. Κάποιες σημαντικές διευκρινίσεις του Χούσερλ στα χειρόγραφα της επανεπεξεργασίας της έκτης Λογικής Έρευνας (1913-14)	178
4.5.3 Απάντηση στον ισχυρισμό του Ντράμοντ περί αντιληπτικής κατηγοριακότητας.....	187
4.6. Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΩΣ «ΥΠΟΣΤΡΩΜΑ ΜΕ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ»	189
4.7. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΥΟ ΒΑΣΙΚΑ, ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΤΟΥ	193
4.7.1. Η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» του Εμπειρία και Κρίση πρέπει να διακρίνεται από την απλή αντίληψη.....	194
4.7.2. Ο προσδιορισμός στην απλή αντίληψη (απλός εποπτικός προσδιορισμός)	197
4.7.3. Η διερμηνευτική εξέταση ως κατηγοριακή πρωτο-διαίρεση: υπόστρωμα και προσδιορισμοί	207
4.7.4. Η κατηγορηματική σύνθεση: υποκείμενο και κατηγορήματα.....	211
4.7.5. Τα στάδια άρθρωσης των αυθεντικών κατηγοριακών μορφοποιήσεων στο ύστερο έργο του Χούσερλ εν σχέση προς τις αντίστοιχες αναλύσεις της έκτης Λογικής Έρευνας	214
ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	217
Η ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΚΑΙ.....	217
Ο ΡΟΛΟΣ ΠΟΥ ΠΑΙΖΟΥΝ Ο ΠΡΩΤΟ-ΣΥΝΕΙΡΜΟΣ ΚΑΙ Η ΚΙΝΑΙΣΘΗΣΗ	217
5.1. Η ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΚΕΤΑ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ	217
5.1.1. Το αντιληπτό ως φάσμα (Phantom).....	218
5.1.2. Το αντιληπτό ως υλικό-αιτιακό πράγμα.....	221
5.2. Η ΟΙΟΝΕΙ-ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ: ΤΑ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΑ ΠΕΔΙΑ.....	224
5.3. Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΤΙΚΗΣ ΕΚΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ	228
5.4. ΤΟ ΟΠΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ ΩΣ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟ-ΣΥΝΕΙΡΜΟΥ (URASSOZIATION)	231
5.4.1. Σύντομη αναφορά στην παρουσία την έννοιας του συνειρμού στο χουσερλιανό έργο..	232
5.4.2. Τα φαινόμενα της αισθητηριακής ομοιότητας (Ähnlichkeit) και της αισθητηριακής αντίθεσης (Kontrast): η περίπτωση του οπτικού πεδίου.....	234
5.5. Η ΑΝΑΓΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΚΙΝΑΙΣΘΗΤΙΚΩΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΙΑΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ	239
5.5.1. Το ζήτημα της μη αυθαίρετης “άρσης” μιας εκ μέρους έκφρασης.....	240
5.5.2. Το ζήτημα της αντίληψης της στάσης και της κίνησης.....	242
5.6. Η ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΚΙΝΑΙΣΘΗΣΗΣ.....	244
5.6.1. Τα κιναισθητικά συστήματα.....	244
5.6.2. Το μονο-οφθαλμικό κιναισθητικό σύστημα.....	246
5.6.3. Τα κιναισθητικά συστήματα ως ελεύθερα συστήματα δυνατοτήτων.....	250
5.6.4 Κιναισθητικές δυνατότητες και βέλτιστη δοτικότητα.....	252
5.6.5. Διοφθαλμική όραση και προ-εμπειρικό βάθος του οπτικού πεδίου.....	254

5.6.6. Πλησίασμα/απομάκρυνση και περιφορά	257
5.7. ΕΙΝΑΙ Η ΚΙΝΑΙΣΘΗΣΗ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΚΑΙ ΙΚΑΝΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΚΟΥ ΦΑΣΜΑΤΟΣ;	259
ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	267
Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΤΑΤΟΤΗΤΑΣ	267
ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΤΗΤΑΣ-ΑΙΤΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ	267
6.1. Η ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΣΟΚΟΛΟΦΣΚΙ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΤΙ ΕΙΔΟΥΣ ΜΕΡΗ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΥΝΘΕΤΟΥΝ ΤΟ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟ	268
6.2. Η ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΜΗ-ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ Η ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ.....	270
6.2.1. Ο ρόλος της διαδοχής και της αιτιότητας στην §12 της πρώτης έκδοσης της τρίτης Λογικής Έρευνας	271
6.2.2. Η περαιτέρω ανάπτυξη της ιδέας περί τροπής της αυτονομίας σε μη-αυτονομία στην §25 (της πρώτης έκδοσης) της τρίτης Λογικής Έρευνας.....	272
6.2.3. Το θάσισμο της κριτικής του Γκούρβιτς στον Χούσερλ αναφορικά με την αυτονομία και τη μη-αυτονομία.....	276
6.3. Ο «ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ» ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ ΜΕ ΤΙΤΛΟ «ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ» ΤΟΥ 1914	279
6.3.1. Η θεματική της αξιακής παραγωγής ως μέρος της χουσερλιανής μερολογίας	283
6.4. Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΩΣ RES EXTENSA.....	284
6.4.2. Η αντιληπτική ερμηνευτική παραγωγή.....	286
6.4.3. Το χωρικό φάσμα συγκροτείται ως (συνεχής) πολλαπλότητα (Vielfältigkeit) και όχι ως πολλότητα (Vielheit) εκ μέρους εκφάνσεων.....	290
6.5. Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΩΣ RES MATERIALIS	294
6.5.1. Το αντιληπτό στην πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητά του συγκροτείται ως (συνεχής) πολλαπλότητα φασματικών (σχηματικών) εμφανίσεων.....	295
6.5.2. Το νόημα της πρωταρχικότητας της αφής και ο κινητοποιητικός ρόλος της πρακτικά λειτουργούσας κιναισθησης.....	300
ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	311
Η ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΚΑΙ	311
Η ΕΞΙΔΑΝΙΚΕΥΤΙΚΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ	311
7.1. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ ΣΤΟΝ ΚΑΝΤ.....	312
7.1.1. Αναφορικά με την έννοια της σύνθεσης.....	312
7.1.2. Αναφορικά με τον «κρυμμένο Λόγο» της καντιανής επιστημολογίας	315
7.2. Η ΑΜΕΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ	317
7.2.1. Το ερώτημα περί της προέλευσης της Γεωμετρίας.....	317
7.2.2. Η μορφολογία των πραγμάτων της απλής αντίληψης και οι μορφολογικές προ-επιστημονικές έννοιες.....	318
7.2.3. Ακριβολογικός προσδιορισμός και γεωμετρική εξιδανίκευση	321
7.3. Η ΕΜΜΕΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	325
7.4. ΤΟ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟ-ΦΥΣΙΚΑΛΙΣΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΩΣ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ	330
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	335
Η ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ.....	335
ΩΣ ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΕΝ ΓΕΝΕΙ	335
8.1. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	336
8.1.1. Η αρνητική προσέγγιση του Κερν: Δεν υπάρχει συνεκτική χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική.....	337
8.1.2. Η κριτική προσέγγιση του Ντε Αλμείντα: Η ιδέα της κατηγοριακής ώσμωσης	338
8.1.3. Η συναινετική προσέγγιση του Κόστα: Η Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται τη μη-ακριβολογική μαθηματική δομή της εμπειρίας.....	340
8.1.4. Η θετική προσέγγιση του Σόβα: Η Υπερβατολογική Αισθητική ως πρωτο-επιστήμη του προ-επιστημονικού βιόκοσμου	343
8.1.5. Ανασυγκροτητική αποτίμηση των προηγούμενων προσεγγίσεων	345

8.2. ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΚΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΜΙΑΣ ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ .	347
8.2.1. Το βάθος	347
8.2.2. Το ύψος.....	348
8.2.3. Το εύρος.....	350
8.2.4. Συγκεφαλαίωση.....	352
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	353
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	365

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γνωστή παρότρυνση του Χούσερλ (Edmund Husserl) για στροφή “προς αυτά τα ίδια τα πράγματα (zu den Sachen Selbst)” κωδικοποιεί σε μια φράση το χαρακτήρα που ο ίδιος θεωρούσε ότι πρέπει να έχει η φιλοσοφία. Και το να στραφούμε φιλοσοφικά σε αυτά τα ίδια τα πράγματα δεν σημαίνει, για τον Χούσερλ, παρά να αφήσουμε κατά μέρος κάθε αυτονόητη αντίληψη του κοινού νου αλλά και κάθε προ-δεδομένη γνώση των επιστημών για το πώς είναι ο κόσμος, με ό,τι αυτός περιλαμβάνει, και να πραγματευθούμε το *συμβάν της εμφάνισης* αυτού του κόσμου-για-εμάς. Αυτά τα ίδια τα πράγματα είναι τότε οι διαφόρων ειδών και διαφόρων τάξεων αντικειμενότητες, έτσι όπως εμφανίζονται, έτσι όπως δίνονται ως σύστοιχα των συγκροτητικών ενεργημάτων της συνείδησης. Σκοπός της φιλοσοφίας, βέβαια, δεν είναι να ακυρώσει τις επιστήμες, ούτε και τις διάφορες ανθρώπινες πρακτικές, τα ποικίλα πολιτισμικά μορφώματα, κ.λπ. Η φιλοσοφία αξιώνει την οριοθέτηση και θεμελίωση των θεωρητικών, πρακτικών και αξιολογικών εκφάνσεων του ανθρώπινου βίου, ερευνώντας ακριβώς τους όρους δυνατότητας κάθε μιας από αυτές.

Σε μεγάλο βαθμό, η ώριμη χουσερλιανή φαινομενολογική φιλοσοφία κινείται στο πνεύμα της καντιανής υπερβατολογικής φιλοσοφίας. Αφενός, αντιτίθεται στο εμπειριστικό πρόγραμμα και στην ιδέα ότι το υποκείμενο είναι αυτό που ρυθμίζεται προς τον εξωτερικό κόσμο, ενώ η αντικειμενική γνώση για αυτόν τον κόσμο προκύπτει στη βάση των εντυπώσεων, των ιδεών, των παραστάσεων που σχηματίζονται όταν τα διάφορα εξωτερικά ερεθίσματα προσβάλλουν με μηχανικό τρόπο τα αισθητήρια. Αφετέρου, η χουσερλιανή Φαινομενολογία αντιτίθεται στον άκρατο ορθολογισμό που θεωρεί ότι η γνώση του κόσμου είναι δυνατή χάρη αποκλειστικά στον ορθό Λόγο και τις λειτουργίες του υποκειμένου που ρυθμίζονται και υπακούουν στους κανόνες της Τυπικής Λογικής. Εάν η εμπειριστική παραδοχή περί του κυρίαρχου ρόλου της αισθητηριακής εμπειρίας στην απόκτηση γνώσης συνιστά τερατώδη μονομέρεια, η πεποίθηση των ορθολογιστών περί μιας καθαρής νόησης χωρίς αισθητικότητα δεν είναι, για τον Χούσερλ, παρά μια ανοησία. Όπως ο Καντ (Immanuel Kant), έτσι και ο Χούσερλ δέχεται ότι μόνο με τη *σύμπραξη* της αισθητικότητας και της νόησης είναι δυνατή η συγκρότηση του αντικειμενικού κόσμου και η γνώση μας για αυτόν.

Ωστόσο, ο φαινομενολογικός υπερβατολογικός ιδεαλισμός του Χούσερλ διαφέρει σημαντικά από την υπερβατολογική φιλοσοφία του Καντ. Ο Χούσερλ δεν δέχεται ότι υπάρχουν πράγματα καθ' εαυτά· ο συγκροτούμενος κόσμος είναι, για τον ίδιο, και ο πραγματικός κόσμος. Επιπλέον, στη χουσερλιανή Φαινομενολογία συντελείται μια *ριζικοποίηση* του καντιανού κριτικού προγράμματος, καθώς επιχειρείται η αποσαφήνιση του ρόλου της υποκειμενικότητας στη συγκρότηση της αντικειμενικότητας, όχι μόνο στο επίπεδο των κρίσεων και της επιστημονικής γνώσης, αλλά και στην περιοχή του προ-επιστημονικού και προ-κατηγοριακού πρωταρχικού ανθρώπινου βίου. Ο Χούσερλ επανερμηνεύει τη διάκριση ανάμεσα σε αισθητικότητα και νόηση με την εισαγωγή του διπόλου «πρωταρχική εμπειρία – ενεργήματα ανώτερης τάξης». Μάλιστα, τώρα, η φαινομενολογική έννοια της αλήθειας ως εναργούς φανέρωσης διατρέχει το σύνολο του πεδίου των συνειδησιακών συνθέσεων (πρωταρχικών και αυθόρμητων), και, από την άλλη, η φαινομενολογική έννοια της εποπτείας διευρύνεται για να συμπεριλάβει όχι μόνο τα πρωταρχικά ενεργήματα αλλά και ενεργήματα ανώτερης τάξης.

Η προηγούμενη κάπως γενικόλογη αποτίμηση μπορούμε να πούμε ότι είναι περίπου αυτονόητα αποδεκτή στους φαινομενολογικούς κύκλους. Με το που θελήσει, όμως, κανείς να την εξετάσει προσεκτικά στις λεπτομέρειές της έρχεται αντιμέτωπος με σοβαρές δυσκολίες. Η σημαντικότερη ίσως από αυτές αφορά την ακριβή οριοθέτηση της πρωταρχικής εμπειρίας και την αποκάλυψη των όρων συγκρότησής της. Πώς εννοεί ο Χούσερλ την πρωταρχική εμπειρία και τι περιλαμβάνει αυτή; Τι σημαίνει το ότι η πρωταρχική εμπειρία είναι προ-επιστημονική και προ-κατηγοριακή; Ποιος είναι ο ρόλος της νόησης στη συγκρότησή της; Μήπως, έστω και υπόρρητα, η πρωταρχική εμπειρία ήδη εμπεριέχει νοητικά στοιχεία και άρα, σε τελευταία ανάλυση, δεν διαφέρει ριζικά από τα ενεργήματα της σκέψης; Πώς διαφοροποιείται, για παράδειγμα, η αντιληπτική αποβλεπτικότητα από τα ενεργήματα κατηγορήσεως; Τι εννοούμε όταν λέμε ότι η αντίληψη, για να εστιάσουμε σε αυτήν, είναι συνθετικό ενέργημα; Τι είδους συνθέσεις είναι οι αντιληπτικές συνθέσεις; Και τι μπορούμε να πούμε για το αποτέλεσμα της αντιληπτικής σύνθεσης; Πρόκειται για κάποιο προϊόν πάνω ή δίπλα από τα συντιθέμενα μέρη; Τι είδους μέρη είναι τα μέρη του αντιληπτού; Πώς είναι τελικά συγκροτημένο αυτό το τελευταίο; Ποια είναι η δομή και η διαστρωμάτωσή του; Διακρίνεται ίσως από κάποιες μορφές ενότητας; Τι σημαίνει το ότι τα αντιληπτά πράγματα συγκροτούνται από μια ενσώματη συνείδηση; Και τι ρόλο παίζει η κιναισθηση σε αυτή τη συγκρότηση;

Στόχος μας στην παρούσα διατριβή είναι να αναλάβουμε τη διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων και, εστιάζοντας στο ενέργημα της πρωταρχικής αντίληψης, ως του βασικού πυρήνα της πρωταρχικής εμπειρίας, να αποσαφηνίσουμε τον αποβλεπτικό του χαρακτήρα και τη σχέση του με τις αποβλεπτικότητες των ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Το πρώτο μέλημά μας είναι να διασφαλίσουμε τη θέση από την οποία θα διεξαχθούν οι αναλύσεις που θα ακολουθήσουν, εξετάζοντας βασικά μεθοδολογικά στοιχεία της χουσερλιανής Φαινομενολογίας.

Έχοντας σπουδάσει Μαθηματικά, ο Χούσερλ στράφηκε στη φιλοσοφία επιχειρώντας αρχικά να απαντήσει σε ερωτήματα σχετικά με τη θεμελίωση της Αριθμητικής. Αλλά και η συνολικότερη εξέλιξη της χουσερλιανής σκέψης δεν σταμάτησε ποτέ να διαμορφώνεται εν σχέση προς το ζήτημα της θεμελίωσης των Μαθηματικών και των επιστημών γενικότερα. Οι διαφορετικές κατευθύνσεις προς τις οποίες κινείται το ανθρώπινο πνεύμα για να αναλάβει με επιστημονικό τρόπο την περιγραφή, την κατανόηση και την εξήγηση της πραγματικότητας, ζητήματα αναφορικά με τη δικαιοδοσία, το εύρος και τα όρια των επιστημονικών θεωρήσεων, αναφορικά με τη σχέση μεταξύ των διαφόρων επιστημών, αλλά και τη σχέση αυτών με τη στηρικτική τους προθεωρητική βάση, αποτέλεσαν το βασικότερο άξονα γύρω από τον οποίο κινήθηκε η χουσερλιανή φιλοσοφία.

Ο Χούσερλ, από τη μια, άσκησε κριτική στις επιστήμες της φύσης: της σκέτα υλικής αλλά και της ζωικής φύσης. Από την άλλη, η κριτική του είχε ως στόχο τις επιστήμες του πνεύματος και, κυρίως, τις λεγόμενες φιλοσοφίες της ζωής. Ο ίδιος θεωρούσε πως τόσο η στάση των επιστημών της φύσης, η νατουραλιστική στάση, όσο και εκείνη των επιστημών του πνεύματος, αυτή που ο ίδιος αποκαλούσε περσοναλιστική, μοιράζονται το κοινό έδαφος της θετικότητας μιας φυσικής-απλοϊκής στάσης. Η κλιμακωτή κριτική του Χούσερλ στα ανεπερώτητα θεμέλια των επιστημών οικοδόμησε εν πολλοίς τον φαινομενολογικό υπερβατολογικό ιδεαλισμό του. Είναι, άλλωστε, γνωστό πως η οδός που διαμορφώνεται μέσα από την κριτική στις επιστήμες είναι μία από τις οδούς (ίσως μάλιστα η πιο εύκολη και άμεση) που μπορεί να οδηγήσει στην Υπερβατολογική Φαινομενολογική Φιλοσοφία. Εντούτοις, με αυτόν τον τρόπο παρακάμπτουμε ένα πολύ σημαντικό κεφάλαιο, αυτό της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας. Η οδός μέσα από τη (Φαινομενολογική) Ψυχολογία, η πλέον διδα-

κτική διαδρομή κατά τον Χούσερλ, αναδεικνύει πιστότερα την ίδια την ιστορική εξέλιξη της χουσερλιανής σκέψης, αλλά και μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την υπερβατολογική στροφή και το νόημα του φαινομενολογικού υπερβατολογικού ιδεαλισμού. Αυτή την οδό θα ανιχνεύσουμε στο πρώτο κεφάλαιο θεωρώντας την, επιπλέον, την πιο κατάλληλη προκειμένου να πραγματευτούμε τα ζητήματα που αφορούν ειδικότερα τον προσανατολισμό της παρούσας διατριβής.

Έτσι, πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο θα ξεκινήσουμε με την εξέταση της στάσης εκείνης που ο Χούσερλ ονομάζει *φυσική-απλοϊκή*. Το χαρακτηριστικό αυτής της στάσης είναι η αφελώς αυτονόητη απόδοση θετικότητας στο σύνολο του κόσμου με ό,τι αυτός περιλαμβάνει. Με αυτό ο Χούσερλ εννοεί ότι όλα τα άψυχα και τα έμβια, ιδωμένα πάντοτε μέσα από το πρίσμα συγκεκριμένων ατομικών, κοινωνικών, θρησκευτικών, πολιτικών, πολιτισμικών, επιστημονικών πρακτικών, εκλαμβάνονται μέσα από τη φυσική-απλοϊκή στάση με τρόπο αυτονόητο ως ρεαλιστικά υπάρχοντα. Ωστόσο, αυτή η τόσο αυτονόητη σχέση μας με τα πράγματα, από τα απλά αντιληπτά μέχρι τα διάφορα πολιτισμικά ή επιστημονικά μορφώματα, τρέπεται στο μεγαλύτερο μυστήριο όταν θελήσουμε να στοχαστούμε πάνω σε αυτήν και να την εξηγήσουμε.

Η καρτεσιανή θεώρηση της σχέσης συνείδησης-κόσμου δείχνει με τον πιο αντιπροσωπευτικό τρόπο την ένταση που υπάρχει ανάμεσα στην αυτονόητη προϋπόθεση των δύο ανεξάρτητων περιοχών (*res cogitans* και *res extensa*), από τη μια, και του θαύματος της γεφύρωσης αυτών των περιοχών, από την άλλη. Στο πλαίσιο της καρτεσιανής φιλοσοφίας, το θαύμα τού πώς τα συνειδησιακά περιεχόμενα αντιστοιχούν στα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου το εγγυάται ο αγαθός Θεός. Εμείς θα εξετάσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια το πώς ο δάσκαλος του Χούσερλ, ο Μπρεντάνο (Franz Brentano), σε μια προσπάθεια παράκαμψης του προβλήματος της σχέσης εσωτερικού-εξωτερικού, έδωσε έμφαση στην *εμμένεια* της συνείδησης. Κατά τον Μπρεντάνο, στα νοητικά ενεργήματά μας στρεφόμαστε προς την εσωτερικότητά μας, ενώ ό,τι υπάρχει εξωτερικά δεν εικονίζεται στο εσωτερικό της συνείδησης, αλλά συνιστά μόνο τη φυσική αιτία του.

Επηρεασμένος από τη φιλοσοφία του Μπρεντάνο, ο Χούσερλ θεώρησε αρχικά πως η λύση στο πρόβλημα του σχετισμού μας με τις διαφόρων ειδών αντικειμενότητες μπορούσε να δοθεί στο πλαίσιο μιας Καθαρής Ψυχολογίας. Θεώρησε, δηλαδή, πως μπορεί κανείς να θέσει κατά μέρος το πρόβλημα της ίδιας της πραγματικότητας, να “θέσει εντός παρενθέσεων” όλες τις οντοθεσίες (“θετικότητες”) της φυσικής στάσης και να απέχει από κάθε κρίση περί πραγματικής (ή μη) ύπαρξης, περιοριζόμενος στην πλούσια, κατά τα άλλα, περιοχή των ψυχολογικών φαινομένων. Στις *Λογικές Έρευνες* (1900-01), χωρίς εκεί να γίνεται απολύτως ρητή η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται, τίθενται τα θεμέλια για μια Καθαρή Ψυχολογία, η οποία αναλαμβάνει ακριβώς την έρευνα της καθαρής ψυχικότητας, απέχοντας ταυτόχρονα από το ζήτημα της ύπαρξης μιας πραγματικότητας πέρα από την περιοχή των ψυχικών φαινομένων. Ταυτόχρονα, όμως, ο Χούσερλ αποκλίνει σε καίρια σημεία από τη μπρεντανιανή φιλοσοφία. Αυτά αφορούν τα ακόλουθα τρία βασικά ζητήματα γύρω από τα οποία αρθρώνεται η δική του Καθαρή Ψυχολογία ως *Φαινομενολογική Περιγραφική Ψυχολογία*.

(α) *Το ζήτημα της αποβλεπτικότητας*. Στην πέμπτη *Λογική Έρευνα* ο Χούσερλ ασκεί κριτική στην εμμοκρατική θεωρία του δασκάλου του Μπρεντάνο και επαναπροσδιορίζει φαινομενολογικά την κομβική έννοια της αποβλεπτικότητας. Το στοιχείο στο οποίο, κυρίως, θα εστιάσουμε αφορά το χαρακτήρα της με-νόημα στροφής της συνείδησης προς αντικειμενότητες που *υπερβαίνουν* το ρου των συνειδησιακών βιωμάτων. Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, το ενέργημα της αντίληψης, ο Χούσερλ δείχνει

ότι η αίσθηση, ως σκέτη κατοχή αισθητηριακών περιεχομένων, είναι από μόνη της “τυφλή” και πως με την αντιληπτική αποβλεπτικότητα συντελείται ακριβώς το ξεπέραςμα της τυφλής εμμένειας της σκέτης αισθητικότητας. Η αίσθηση δεν είναι ενέργημα· από μόνη της δεν είναι αποβλεπτική. Μόνο με την αντιληπτική “εμφύχωση” της οδηγεί στην αποβλεπτική φανέρωση υπερβατικών αντικειμένων.

(β) *Το ζήτημα της κατηγοριακής συνθετικής εποπτείας.* Με τη θεωρία των *Λογικών Ερευνών*, ο Χούσερλ ξεπερνά μια μορφή ψυχολογισμού που είχε ανεπίγνωστα υιοθετήσει στο πρώτο έργο του, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891). Εκεί οι κατηγοριακές μορφές περιορίζονταν αποκλειστικά στο χώρο των ψυχικών ενεργημάτων. Στις *Λογικές Έρευνες* ο Χούσερλ διακρίνει ρητά τα ενεργήματα της απλής εποπτείας, και εσχάτως της αισθητηριακής αντίληψης, από τα στηριγμένα ενεργήματα ανώτερης τάξης, στα οποία η συνείδηση προχωρά στην αυθόρμητη σύνθεση επιμέρους στοιχείων. Αλλά, πλέον, αυτά τα τελευταία, τα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα, έχουν τα δικά τους (ανώτερης τάξης) αντικείμενα που διακρίνονται από τις δικές τους κατηγοριακές μορφές. Τα αντικείμενα ανώτερης τάξης και οι μορφές τους δίνονται σε μια νέου τύπου, διευρυμένη εποπτεία, την *κατηγοριακή εποπτεία*. Η εισαγωγή της έννοιας της κατηγοριακής εποπτείας στις *Λογικές Έρευνες* θεωρείται πως είναι μία από τις θεμελιώδεις ανακαλύψεις της Φαινομενολογίας. Καταλαμβάνει δε μια τόσο κεντρική θέση, καθώς, από τη μια, συμβάλλει στην ολοκλήρωση της θεωρίας της αποβλεπτικότητας και στην αποκάλυψη ενός πλούσιου συνειδησιακού βίου απαλλαγμένου από αισθησιοκρατικές προκαταλήψεις. Από την άλλη, συνιστά το γνώμονα για την ορθή κατανόηση της φαινομενολογικής θεωρίας για το απριόρι. Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι η θεωρία της κατηγοριακής εποπτείας είναι η καρδιά της γνωσιολογίας των *Λογικών Ερευνών*.

(γ) *Το ζήτημα του ειδητικού χαρακτήρα των περιγραφικών ψυχολογικών ερευνών.* Κυρίως στα *Προλεγόμενα* και τη δεύτερη *Έρευνα*, μέσα από την κριτική στον ψυχολογισμό και στις θεωρίες των κλασικών εμπειριστών για την αφαίρεση, εδραιώνεται ο χαρακτήρας μιας *Ειδητικής* Φαινομενολογικής Ψυχολογίας η οποία πρέπει να διακρίνεται ρητά από κάθε εμπειρική Ψυχολογία που στηρίζεται σε επαγωγικές γενικεύσεις. Θα δούμε ότι ο Χούσερλ αποφεύγει την ψυχολογίστικη ταύτιση των σημασιακών κατηγοριών με εξατομικευμένα ψυχολογικά βιώματα. Επιπλέον, θα φωτίσουμε το ότι οι σημασιακές κατηγορίες μπορούν να ελέγχονται και να θεμελιώνονται έναντι της εποπτείας σύστοιχων αντικειμενικών ειδών.

Όμως, ο Χούσερλ δεν έμεινε ικανοποιημένος από τη φαινομενολογική-ψυχολογική προσέγγιση των *Λογικών Ερευνών*. Αργότερα συνειδητοποιεί (στην *Ιδέα*, 1907 και καθαρότερα στις *Ιδέες* I, 1913) ότι η μεθοδολογική εποχή από το ζήτημα της πραγματικότητας (ή μη) ενός κόσμου πέρα, ή πίσω από τα ψυχολογικά φαινόμενα δεν εξαλείφει την προβληματικότητα του δυϊσμού της φυσικής-απλοϊκής στάσης, αλλά αντίθετα μας δεσμεύει στη βάση αδιέξοδων νατουραλιστικών παραδοχών. Μπορεί ο κόσμος της φυσικής στάσης να έχει τεθεί “εντός παρενθέσεων”, ωστόσο συνεχίζει να προϋποτίθεται υπόρρητα από τις αναλύσεις του φαινομενολογικού ψυχολόγου. Αυτό έχει ως ανεπιθύμητη συνέπεια το λεγόμενο *υπερβατολογικό παράδοξο*, δηλαδή το ότι η συνείδηση φαίνεται να συγκροτεί αποβλεπτικά τον κόσμο τον οποίο αυτή έχει ταυτόχρονα ως προϋπόθεσή της.

Ο λανθάνων δυϊσμός της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας των *ΛΕ* ξεπερνιέται με την υπερβατολογική στροφή του Χούσερλ και την αναγνώριση της ανάγκης ύπαρξης του υπερβατολογικού Εγώ, της υπερβατολογικής συνείδησης, ως υποκειμενικού πόλου ενότητας πέρα από το ρου των εμπειρικών-ψυχολογικών βιωμάτων και τη διαδοχή τους. Ταυτόχρονα, ο Χούσερλ αφήνει πίσω του τις προηγούμενες πλατωνίζουσες παραδοχές του. Δεν μιλά με όρους Είδους και “δειγματισμού” του, αλλά πλέον με

όρους υπερβατολογικών συνθέσεων. Η προηγούμενη υπερβατολογικά απλοϊκή αντιμετώπιση του ζητήματος της σχέσης συνείδησης και κόσμου ξεπερνιέται και τώρα είναι η υπερβατολογική συνείδηση αυτή που, υπακούοντας σε υπερβατολογικούς κανόνες σύνθεσης, συγκροτεί τον κόσμο *στην πραγματικότητά του*. Με την υπερβατολογική στροφή των *Ιδεών*, η Φαινομενολογική Ψυχολογία αναβαθμίζεται σε Υπερβατολογική Φαινομενολογία, εξακολουθώντας να διατηρεί τον απριόρι χαρακτήρα της. Η Υπερβατολογική Φαινομενολογική Φιλοσοφία του Χούσερλ αξιώνει έτσι να είναι η επιστήμη που ερευνά και περιγράφει το σύνολο των απριόρι όρων που οδηγούν τις συγκροτήσεις της υπερβατολογικής συνείδησης στην εκάστοτε οντολογική περιοχή (της υλικής φύσης, του έμβιου και του πνεύματος) και σε κάθε βαθμίδα (προ-γλωσσική, γλωσσική, αλλά και ειδικά επιστημονική).

Έχοντας διερευνήσει στο πρώτο κεφάλαιο βασικά μεθοδολογικά ζητήματα και έχοντας δώσει το περίγραμμα των φαινομενολογικών αναλύσεων του Χούσερλ, θα περάσουμε στη συνέχεια στη λεπτομερέστερη εξέταση της δομής των αποβλεπτικών ενεργημάτων και της διαστρωμάτωσης του αποβλεπτικού βίου. Πρώτα απ' όλα θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε καλύτερα τη χουσερλιανή έννοια της αποβλεπτικότητας.

Το ότι η συνείδηση είναι αποβλεπτική σημαίνει, για τον Χούσερλ, ότι αυτή αναλαμβάνει τα εκάστοτε προσιδιάζοντα περιεχόμενα και με τις κατάλληλες συνειδησιακές συναρτήσεις τα μορφοποιεί συγκροτώντας σύστοιχες αποβλεπτικές αντικειμενότητες, με τις οποίες σχετίζεται στα διάφορα ενεργήματά της. Στην περίπτωση της υπερβατικής αντίληψης, μια *πλεονασματική* αποβλεπτική ερμηνευση αναλαμβάνει την “εμπύχωση” των δεδομένων της αίσθησης, των υλητικών δεδομένων. Μόνο έτσι το “νεκρό” αισθητηριακό υλικό καθίσταται παρουσιαστικό για τα υπερβατικά γνωρίσματα του αντιληπτού.

Αυτό το σχήμα που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ για να μιλήσει για την αποβλεπτικότητα της συνείδησης συνηθίζουμε να το αποκαλούμε σχήμα «ερμηνευση-περιεχόμενο» ή «μορφή-περιεχόμενο». Θα διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ έχει δεχτεί κριτική για τη χρήση του εν λόγω σχήματος και μάλιστα σε διαφορετικά επίπεδα. Θα αναφερθούμε στη σχετική κριτική που αφορά τις έσχατες συνθέσεις της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου αλλά και τις συνθέσεις των κατηγοριακών ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Θα εστιάσουμε, ωστόσο, περισσότερο στην κριτική που δέχεται το σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» αναφορικά με τις συνθέσεις της αισθητηριακής αντίληψης. Σε αυτό το επίπεδο, η κριτική παρουσιάζει δύο αλληλένδετες όψεις. Από τη μια, θέτει υπό αμφισβήτηση, ως μη φαινομενολογικό δεδομένο, την ύπαρξη κάποιας *άμορφης* και *ανοργάνωτης* ύλης που στη συνέχεια μορφοποιείται από τους αποβλεπτικούς συνειδησιακούς χαρακτήρες. Από την άλλη, αντιμετωπίζει με καχυποψία το ότι τελικά η αντίληψη φαίνεται να είναι υπόθεση της νόησης, κάτι που, όμως, καθιστά δύσκολη, αν όχι αδύνατη, τη διαφοροποίησή της από άλλα ενεργήματα ανώτερης τάξης. Γιατί, πώς μπορεί ο Χούσερλ να ισχυρίζεται ότι η αντίληψη είναι ένα πρωταρχικό ενέργημα, στο οποίο στηρίζονται τα διάφορα κατηγοριακά ενεργήματα, και την ίδια στιγμή η αντίληψη να προϋποθέτει και αυτή νοητικές λειτουργίες, όπως εκείνες των κατηγοριακών ενεργημάτων; Το σημείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για εμάς καθώς μας δίνει την ευκαιρία να θέσουμε εξαρχής ένα από τα πιο κρίσιμα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια, το ζήτημα της *ιδιαιτέρας φύσης* της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας.

Αυτό το ζήτημα απαιτεί εδώ μια περαιτέρω επεξεργασία. Έτσι, λοιπόν, θα χωρήσουμε πρώτα στη λεπτομερή περιγραφή και αποσαφήνιση της σύστασης των ενεργημάτων. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ένα ενέργημα διακρίνεται από την ποιότητα

τα, δηλαδή από εκείνο το στοιχείο που προσδιορίζει το είδος του ενεργήματος, και το εννοητικό ή ερμηνευτικό νόημα, δηλαδή εκείνο το στοιχείο που ευθύνεται για το τι και το πώς του σχετισμού με το εκάστοτε αντικειμενικό σύστημα. Έπειτα, έχοντας κατά νου το τι μπορεί να είναι το εννοητικό ή ερμηνευτικό νόημα θα φωτίσουμε δύο διαφορετικές διακρίσεις που συναντούμε στο χώρο των ενεργημάτων: τη διάκριση ανάμεσα στα αντικειμενοποιητικά και τα μη-αντικειμενοποιητικά ενεργήματα και τη διάκριση ανάμεσα στα απλά και τα στηριγμένα ενεργήματα. Η αποσαφήνιση αυτών των διαφορετικών επιπέδων θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα το χαρακτήρα του ενεργήματος της αντίληψης αλλά και τη σχέση του με τα υπόλοιπα ενεργήματα.

Στη συνέχεια θα μας απασχολήσουν δύο πολύ σημαντικές πτυχές της θεωρίας του Χούσερλ για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα. Η πρώτη πτυχή αφορά την εναντίωσή του στις αναπαραστασιοκρατικές θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες αυτό που δίνεται άμεσα στην αντίληψη δεν είναι παρά μια εικόνα ή ένα σημείο για κάτι άλλο, για το πραγματικό αντικείμενο. Ο Χούσερλ, ωστόσο, ισχυρίζεται πως στην αντίληψη δεν ανα-παρουσιάζονται τα αντιληπτά, παρά παρουσιάζονται αυτά τα ίδια αυτο-πρόσωπα ή σώματα. Τα ενεργήματα της συνείδησης εικόνων ή της σημειωτικής αναφοράς σε κάτι είναι άλλου είδους και άλλης τάξης ενεργήματα. Η δεύτερη σημαντική πτυχή αφορά τον ουσιώδη χαρακτήρα της μερικότητας της αντίληψης. Σε ένα αντιληπτικό ενέργημα το αντιληπτό δίνεται πάντοτε από μια όψη του, υπό μια ορισμένη προοπτική γωνία, δίνεται πάντοτε μονόπλευρα. Θα δούμε ότι αρχικά, στις *Λογικές Έρευνες*, ο Χούσερλ επιχείρησε να μιλήσει για αυτόν τον χαρακτήρα της μερικότητας λέγοντας ότι σε ένα αντιληπτικό ενέργημα διακρίνονται οι εποπτικές και οι σημειωτικές αποβλεπτικές συνιστώσες του. Οι πρώτες αποβλέπουν προς ό,τι δίνεται αυθεντικά αισθητηριακά ενώ οι δεύτερες προς τις μη-αισθητηριακά δοσμένες όψεις. Αργότερα, όμως, ο ίδιος διορθώνει αυτή την προβληματική αντιμετώπιση και μιλά πλέον με όρους *πλήρων και κενών αποβλέψεων* που κατευθύνονται αντίστοιχα προς τα αυθεντικά και τα μη-αυθεντικά δοσμένα στοιχεία του αντιληπτού.

Η θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα της συνείδησης έχει γνωρίσει δύο κύριες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, τη διαμεσολαβητική (ή φρεγκεανή) και την αντικειμενική. Και στις δύο αυτές προσεγγίσεις γίνεται προσπάθεια διασάφησης μιας ιδιαίτερης έννοιας που εισάγει ο Χούσερλ στις *Ιδέες*, της έννοιας του *εννοήματος* (Noema). Στη διαμεσολαβητική θεωρία (π.χ. Φέλεσνταλ (Dagfinn Føllesdal), Σμιθ (David Woodruff Smith), Μακιντάρ (Ronald McIntyre)) το εννόημα εκλαμβάνεται ως κάποιου τύπου ιδεατή σημασία που μεσολαβεί μεταξύ της συνείδησης και των αντικειμένων της και είναι αυτή που εξασφαλίζει το σχετισμό τους. Αντίθετα, στο πλαίσιο της αντικειμενικής προσέγγισης της χουσερλιανής αποβλεπτικότητας (π.χ. Γκούρβιτς (Aron Gurwitsch), Σοκολόφσκι (Robert Sokolowski), Ντράμοντ (John Drummond), Ζαχάβι (Dan Zahavi)) το εννόημα εκλαμβάνεται ως το αντικείμενο το ίδιο ύστερα από την εφαρμογή της φαινομενολογικής αναγωγής. Από τη δική μας μεριά, θα διαφωνήσουμε με τη διαμεσολαβητική προσέγγιση, πρώτον γιατί θεωρούμε πως δεν συνάδει με τον αντι-αναπαραστασιοκρατικό χαρακτήρα της χουσερλιανής θεωρίας. Αλλά και, δεύτερον, γιατί, όπως θα φανεί καλύτερα στο τέταρτο κεφάλαιο, αντιμετωπίζει την αντίληψη ως κατ' ουσίαν εννοιολογικό ενέργημα. Θα συνταχθούμε σε ένα πρώτο επίπεδο με την κατευθυντήρια γραμμή της αντικειμενικής προσέγγισης και θα συμφωνήσουμε στο ότι το εννόημα είναι αυτό το ίδιο το αντικειμενικό σύστημα ιδωμένο υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής.

Δεν θα αρκεστούμε, όμως, σε αυτή τη γενική τοποθέτηση. Θα αναζητήσουμε τις λεπτομέρειες της θεωρίας του Χούσερλ για το εννόημα και θα δώσουμε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη της εσωτερικής εννοιολογικής δομής. Κατά τον Χούσερλ, στο

εννόημα μπορούμε να διακρίνουμε δύο διαφορετικά στοιχεία: το εννοηματικό νόημα και το καθαρό απροσδιόριστο ή προσδιορισίμο X. Αλλά τι μπορεί να είναι το εννοηματικό νόημα και το προσδιορισίμο X ως συστατικά του αποβλεπτικού συστοίχου ενός ενεργήματος; Είναι γεγονός πως αυτή η διάκριση έχει προβληματίσει ιδιαίτερα τους μελετητές του χουσερλιανού έργου. Θα εστιάσουμε τις αναλύσεις μας στο ζήτημα ειδικά του αντιληπτικού εννοήματος και θα εξετάσουμε δύο διαφορετικές αναγνώσεις που έχουν προταθεί από τη σκοπιά της αντικειμενικής θεωρίας για την αποβλεπτικότητα: την ανάγνωση του Γκούρβιτς και την ανάγνωση του Ντράμοντ.

Ο Γκούρβιτς ισχυρίζεται πως η θεωρία του Χούσερλ για το αντιληπτικό εννόημα κατατρώχεται από μια κακή μεταφυσική που τον αναγκάζει να δέχεται (α) κάποιους πόλους ενότητας των διαφόρων αντιληπτικών εννοηματικών ολότητων, πόλους που όμως δεν διαφέρουν και πολύ από τις «υποστάσεις» του Λοκ και (β) αντιληπτικές νοητικές διεργασίες ενός δεύτερου επιπέδου υπερκείμενου στη σκέτη αίσθηση. Έτσι, ο Γκούρβιτς από τη μεριά του, αφενός, απαλείφει την έννοια του προσδιορισίμου X θεωρώντας την κατάλοιπο μη αποδεκτών μεταφυσικών παραδοχών. Αφετέρου, ερμηνεύει τα εννοηματικά *νοήματα* ως τις ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις (Abschattungen) που συντίθενται και συγκροτούν το αντιληπτό στην ολότητά του. Μπορούμε να πούμε ότι η ερμηνεία του Γκούρβιτς είναι μια προσπάθεια παντρέματος στοιχείων της χουσερλιανής Φαινομενολογίας και της Μορφολογικής Ψυχολογίας (Gestaltpsychologie). Υπό ένα τέτοιο πρίσμα, το αντιληπτό αντιμετωπίζεται ως μια ενιαία ολότητα τα μέρη της οποίας, οι ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις, συνέχονται μεταξύ τους χάρη στο λειτουργικό-οργανικό ρόλο που έχουν στη μεταξύ τους αλληλεξάρτηση. Αλλά από μια τέτοια ερμηνεία απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά σε κάποιο νοητικό παράγοντα που να αναλαμβάνει την αντιληπτική μορφοποίηση των δεδομένων της αίσθησης. Ο Γκούρβιτς ανήκει σε εκείνους που απορρίπτουν το σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» στην περίπτωση της αντίληψης ως λανθασμένα μενταλιστικό.

Από τη δική του σκοπιά ο Ντράμοντ ασκεί κριτική στην προσέγγιση του Γκούρβιτς, χωρίς, όμως, να την ακυρώνει στο σύνολό της. Δέχεται, μαζί με τον Γκούρβιτς, ότι στη βάση μερολογικών σχέσεων, που θεωρεί πως είναι υπόθεση των στατικών χουσερλιανών αναλύσεων, συγκροτείται η δοτικότητα του αντιληπτού με τον τρόπο που αυτό γίνεται αντιληπτό, δηλαδή η δοτικότητα μιας εκ μέρους έκφανσης του αντιληπτού. Ωστόσο, ο Ντράμοντ δεν ακολουθεί τον Γκούρβιτς και στο ότι τέτοιες εκ μέρους εκφάνσεις σχετίζονται εκ νέου μερολογικά για να συγκροτήσουν στην ενότητά τους το αντικείμενο *το οποίο* τυγχάνει απόβλεψης, το αντικείμενο *το ίδιο*. Θεωρώντας αδύνατη την επίτευξη ενότητας στη βάση μιας *απειρίας* εκ μέρους εκφάνσεων, ο Ντράμοντ θα αντιτείνει ότι το αντικείμενο *το ίδιο* (τελικά το απροσδιόριστο ή προσδιορισίμο X) είναι η ταυτότητα που αναδύεται μέσα από την πολλότητα των μερολογικά συγκροτημένων εκ μέρους εκφάνσεων, θέμα που ο ίδιος θεωρεί πως το πραγματεύονται οι γενετικές αναλύσεις του Χούσερλ.

Κλείνοντας το δεύτερο κεφάλαιο θα μας δοθεί η ευκαιρία να εκθέσουμε κάποιες πρώτες αντιρρήσεις μας απέναντι στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ. Συνειδητοποιούμε, ωστόσο, ότι τα ζητήματα που ανακύπτουν σχετικά με τη δύσκολη προβληματική του εννοήματος και της δομής του, απαιτούν τη διασάφηση ερωτημάτων αναφορικά με το τι είδους *μέρη* είναι τα εννοηματικά συστατικά και ποια είναι η μεταξύ τους σχέση, όπως και αναφορικά με το πώς συγκροτείται το εννόημα *ως όλον* και ποια είναι η σχέση του με τα μέρη του. Τα ζητήματα, δηλαδή, που ανακύπτουν και απαιτούν διασάφηση είναι ζητήματα *μερολογίας*. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πως είναι αναγκαίο να εξετάσουμε από πιο κοντά τη μερολογική θεωρία του Χούσερλ. Αυτό είναι ουσιαστικά το θέμα του τρίτου κεφαλαίου.

Για την καλύτερη κατανόηση των χουσερλιανών θέσεων, αλλά και γενικότερα των ζητημάτων που τίθενται στο πλαίσιο μιας θεωρίας για τα μέρη και τις ολότητες, θα ξεκινήσουμε τις αναλύσεις του τρίτου κεφαλαίου με τη διερεύνηση των προϋποθέσεων της χουσερλιανής μερολογίας. Θα αναζητήσουμε αυτές τις προϋποθέσεις πρώτα απ' όλα στις σχετικές θεωρίες των δασκάλων του Χούσερλ, στον Μπρεντάνο και τον Στουμπφ (Carl Stumpf). Ύστερα θα περάσουμε στις σχετικές θέσεις δύο άλλων μαθητών του Μπρεντάνο, του Έρενφελς (Christian von Ehrenfels) και του Μάινονγκ (Alexius von Meinong). Θα κλείσουμε αυτό το κομμάτι των προϋποθέσεων με την εξέταση της θεωρητικής διαμάχης που ξέσπασε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ανάμεσα στη Σχολή του Γκρατς και τη Σχολή του Βερολίνου. Θα δούμε ότι οι θεωρητικοί της Σχολής του Γκρατς (Μπενούσι (Vittorio Benussi), Βίτασεκ (Stephan Witasek)) υιοθετούν βασικά στοιχεία από τη μαϊνονγκιανή φιλοσοφία και τάσσονται υπέρ της άποψης, σύμφωνα με την οποία η σύνθεση ενιαίων ολότητων που δίνονται στη συνείδηση (είτε απλών εποπτικών είτε αφηρημένων) προϋποθέτουν πάντα την εφαρμογή κάποιας νοητικής διεργασίας. Στη Σχολή του Γκρατς αντέδρασε άμεσα η Σχολή του Βερολίνου (Βερτχάιμερ (Max Wertheimer), Κόφκα (Kurt Koffka), Κέλερ (Wolfgang Köhler)) οδηγώντας στη διαμόρφωση της αποκαλούμενης Μορφολογικής Ψυχολογίας. Η σκιαγράφηση του πλαισίου ανάδυσης της εν λόγω Ψυχολογίας θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε ακόμα καλύτερα την κριτική που ασκεί ο Γκούρβιτς στη χουσερλιανή θεωρία αντίληψης. Θα διαπιστώσουμε ότι η γκουρβιτσιανή κριτική στη θεωρία του Χούσερλ για το εννόημα και το προσδιορισμό Χ είναι μια κριτική που γίνεται ακριβώς από τη σκοπιά της Μορφολογικής Ψυχολογίας της Σχολής του Βερολίνου. Ταυτόχρονα, η σκιαγράφηση του πλαισίου ανάδυσης της Μορφολογικής Ψυχολογίας, θα μας καταστήσει πιο ευαίσθητους στην αναζήτηση των απαντήσεων στα ερωτήματα που έχουν τεθεί αναφορικά με το χουσερλιανό εννόημα.

Θα περάσουμε στη συνέχεια στην εξέταση της μερολογικής θεωρίας του ίδιου του Χούσερλ. Θα αρχίσουμε να ξετυλίγουμε το νήμα της διαμόρφωσής της ξεκινώντας ήδη από τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*. Αυτό το έργο, όπως προείπαμε, έχει έναν σαφή εμπειριστικό προσανατολισμό. Ο πρώιμος Χούσερλ επιχειρεί εκεί τη θεμελίωση βασικών αριθμητικών εννοιών σε δεδομένα της εσωτερικής αίσθησης. Και ο πυρήνας αυτού του πρώιμου ψυχολογιστικού εγχειρήματος είναι η *θεωρία σχέσεων* (Relationstheorie) που αναπτύσσει ο Χούσερλ αναφορικά με τους τρόπους με τους οποίους συνδυάζονται τα διάφορα είδη συνειδησιακών περιεχομένων. Για αυτή τη θεωρία αντλεί στοιχεία από τις συναφείς θεματικές των δασκάλων του, Μπρεντάνο και Στουμπφ και διακρίνει δύο διαφορετικά είδη σχέσεων, τις *ψυχικές* και τις *πρωτεύουσες* σχέσεις. Οι ψυχικές σχέσεις είναι αποβλεπτικές και ταυτόχρονα ανεξάρτητες από τη φύση των σχετιζόμενων μερών. Στις ψυχικές σχέσεις, ως δεδομένα της εσωτερικής αίσθησης, ο πρώιμος Χούσερλ εντοπίζει τη βάση για την αφαίρεση των διαφόρων τυπικών εννοιών, όπως είναι αυτή της «πολλότητας», απ' όπου προκύπτει και η έννοια του «αριθμού», του «κάτι εν γένει», κ.λπ. Στη δεύτερη *Λογική Έρευνα* συναντούμε το συστηματικό έλεγχο και την ανασκευή αυτής της λανθασμένης ψυχολογιστικής θεώρησης με την εισαγωγή της θεωρίας για την κατηγοριακή εποπτεία ιδέας (στοιχεία της οποίας αναπτύξαμε πιο αναλυτικά στο πρώτο κεφάλαιο).

Οι πρωτεύουσες σχέσεις, τώρα, δεν διακρίνονται από αποβλεπτικότητα και είναι αυτές που, σύμφωνα με τον πρώιμο Χούσερλ, εξαρτώνται από τη φύση των σχετιζόμενων μερών και δίνονται άμεσα στην εποπτεία μαζί με αυτά τα μέρη. Εδώ ο Χούσερλ διακρίνει διάφορα υπο-είδη: τις μεταφυσικές σχέσεις (π.χ. ανάμεσα στην έκταση και το χρώμα), τις λογικές σχέσεις (π.χ. ανάμεσα σε ένα γένος και τα είδη του), τις φυσικές σχέσεις (π.χ. ανάμεσα στα αποχωρισίμα μέρη ενός αντιληπτού, ό-

πως είναι τα πόδια μιας καρέκλας) και όλες εκείνες τις σχέσεις που παρουσιάζουν οι αισθητηριακές ομάδες παρόμοιων πραγμάτων (π.χ. μια δεντροστοιχία, ή ένα σμήνος πουλιών).

Ωστόσο, στη *ΦΑ* ο Χούσερλ εξακολουθεί να μένει πιστός στη μπρεντανιανή θεωρία και δεν έχει προχωρήσει ακόμα στην επανερμήνευση της έννοιας της αποβλεπτικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, το ενέργημα της αντίληψης δεν αντιμετωπίζεται ως ενέργημα *συγκρότησης* των αντικειμένων του παρά ως ψυχικό φαινόμενο αποδοχής των παραστασιακών συνειδησιακών περιεχομένων, τα οποία συνδυάζονται στη βάση των κατάλληλων πρωτευουσών σχέσεων. Είναι στην πολύ σημαντική τρίτη *Λογική Έρευνα*, όπου ο Χούσερλ, από τη μια, απαλλάσσεται από τις ψυχολογιστικές παραδοχές της πρώιμης θεωρίας σχέσεων και, από την άλλη, αναπτύσσει με συστηματικό και αποκρυσταλλωμένο τρόπο τη θεωρία του για τις σχέσεις μεταξύ μερών και ολοτήτων υπό το πρίσμα πια της φαινομενολογικής του θεωρίας για την αποβλεπτικότητα. Μάλιστα, η μερολογική θεωρία της τρίτης *ΛΕ* αποτελεί βασικό εργαλείο για το σύνολο των χουσερλιανών φαινομενολογικών αναλύσεων. Στη συνέχεια του τρίτου κεφαλαίου θα ανασυγκροτήσουμε τα βασικά στοιχεία αυτής της θεωρίας, φωτίζοντας ταυτόχρονα τα σημεία που ενδιαφέρουν ειδικότερα την παρούσα έρευνά μας. Θα δούμε ότι ο Χούσερλ εκμεταλλεύεται σε μεγάλο βαθμό στοιχεία των θεωριών του Μπρεντάνο και του Στουμπφ και “συνομιλεί” σιωπηρά με τις θέσεις του Έρενφελς και του Μάινονγκ. Επιπλέον, θα διαπιστώσουμε ότι στην τρίτη *Έρευνα* λύνονται οι ασάφειες και τα λάθη που υπήρχαν στη θεωρία σχέσεων της *ΦΑ*. Θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα το ζήτημα των *μορφών ενότητας* των διαφόρων αποβλεπτικών αντικειμένων αναφορικά με τη φύση τους αλλά και το ρόλο τους στη σύσταση ενός όλου.

Η σημαντικότερη ίσως διάκριση που κάνει ο Χούσερλ στη μερολογία του είναι αυτή ανάμεσα σε αυτόνομα και μη-αυτόνομα περιεχόμενα. Υπάρχει, όμως, μια δυσκολία στην προσέγγιση του κειμένου της τρίτης *Έρευνας*, καθώς αυτή η διάκριση κάνει την εμφάνισή της σε δύο διαφορετικά επίπεδα: το οντολογικό και το εποπτικό-συνειρμικό. Θα οριοθετήσουμε με σαφήνεια αυτά τα επίπεδα και στη βάση των αναλύσεών μας θα κάνουμε ρητή μια άλλη διάκριση που θεωρούμε πως ενυπάρχει υπόρρητα στην τρίτη *Έρευνα* και που σηματοδοτεί το ξεπέραςμα της σχετικής σύγχυσης που υπήρχε στο πρώιμο έργο του Χούσερλ. Αυτή είναι η διάκριση ανάμεσα στην *οντολογική συγχώνευση*, η οποία χαρακτηρίζει τα οντολογικώς αυτόνομα περιεχόμενα, και την *εποπτική-συνειρμική συγχώνευση*, που αφορά σχετικώς αυτόνομα μεταξύ τους περιεχόμενα.

Μετά τη διασάφηση των διαφορετικών επιπέδων των προαναφερθέντων μερολογικών διακρίσεων θα στραφούμε στην εξόχως σημαντική έννοια της *στήριξης*. Θα διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ ερμηνεύει φαινομενολογικά αυτήν την μαϊνονγκιανής έμπνευσης έννοια και την καθιστά κομβική για την ενιαία πραγμάτευση του συνόλου των συγκροτούμενων ολοτήτων. Θα εξετάσουμε τα διαφορετικά είδη στηρίξεων, κάνοντας άμεσες συνδέσεις με τις προηγούμενα θεωρημένες διακρίσεις, και θα δούμε και εδώ με ποιον τρόπο ο Χούσερλ διορθώνει μια λανθασμένη προϋπόθεση, η οποία προσδιόριζε με ουσιαστικό τρόπο τη θεωρία σχέσεων του πρώτου έργου του. Η στήριξη μεταξύ περιεχομένων αναδεικνύεται, στην τρίτη *ΛΕ*, ως ο μόνος ενοποιητικός παράγοντας μιας ολότητας. Αυτό, όμως, επίσης σημαίνει ότι οι φαινομενολογικά ερμηνευμένες σχέσεις στήριξης μεταξύ περιεχομένων, και άρα και η ανάδειξη των στηριγμένων μορφών ενότητας των διαφόρων αποβλεπτικών αντικειμένων, διέπονται πάντα από απριόρι νόμους, οι οποίοι εξαρτώνται από αυτά τα ίδια τα περιεχόμενα, δηλαδή από απριόρι συνθετικούς νόμους.

Βέβαια, ο συνολικότερος προσανατολισμός των *Λογικών Ερευνών* είναι *τυπικός-αναλυτικός*. Σε αυτό το έργο ο Χούσερλ ενδιαφέρεται πρωτίστως για την αποσα-

φήνιση των *αναλυτικών* νόμων που διέπουν την αυθεντική και τη μη αυθεντική σκέψη. Σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο, η τρίτη Έρευνα, αν και αφήνει ανοιχτή τη δυνατότητα ανάπτυξης *υλικών* μερολογιών ως κομμάτια και εργαλεία των αντίστοιχων Υλικών Οντολογιών, έχει ως στόχο την αποσαφήνιση μια *τυπικής* μερολογίας ως κομμάτι και εργαλείο της Τυπικής Οντολογίας. Αυτό, όμως, σημαίνει ότι η μερολογία των *Λογικών Ερευνών* δεν στοχεύει τελικά στην ανάπτυξη μιας θεωρίας *συγκρότησης*, για παράδειγμα, των πραγμάτων της αντίληψης. Μπορεί να δίνονται τα βασικά στοιχεία και οι απαραίτητες μερολογικές διακρίσεις, αλλά αυτά δεν συμπράττουν εκεί στη σύσταση μιας φαινομενολογικής θεωρίας για την αντίληψη (όπως και ούτε γενικά των διαφόρων θεωρητικών κομματιών των Υλικών Οντολογιών).

Συνεχίζουμε, λοιπόν, να αφήνουμε ακόμα σε εκκρεμότητα τα ζητήματα που έχουμε θέσει αναφορικά με τη σύσταση του αντιληπτικού εννοήματος, με το τι είναι το εννοηματικό νόημα και το αντιληπτικό προσδιορισίμο ή απροσδιόριστο X, αλλά και με την ίδια τη φύση του αντιληπτικού ενεργήματος. Στο σημείο αυτό καταλαβαίνουμε, όμως, πως για να μπορέσουμε να προχωρήσουμε την έρευνά μας και να δώσουμε οριστικές απαντήσεις σε αυτά τα ζητήματα πρέπει να αναλάβουμε την εξέταση μιας ιδιαίτερα σημαντικής και δύσκολης παραμέτρου. Πρέπει να εξετάσουμε συστηματικά τη σχέση της αντίληψης με τις γλωσσικές εννοιολογήσεις και κατηγορήσεις. Αυτό είναι το θέμα του τέταρτου κεφαλαίου.

Τις πρώτες αναλύσεις του Χούσερλ για τη σχέση ανάμεσα στην αντίληψη και τα ενεργήματα ανώτερης τάξης τις συναντούμε στην έκτη Έρευνα (υπό την προϋπόθεση, βέβαια, και των αναλύσεων για τη γλώσσα και τις γλωσσικές αποβλέψεις στην πρώτη ΑΕ). Είναι αλήθεια πως αυτές οι αναλύσεις δεν διακρίνονται από ιδιαίτερη συστηματικότητα και, όπως θα δείξουμε, περιέχουν κάποιες ασάφειες που είναι δυνατό να οδηγήσουν σε παρανοήσεις. Ο Χούσερλ τονίζει εκεί τον πρωταρχικό και όχι κατηγορησιακά στηριγμένο χαρακτήρα των αντιληπτικών ενεργημάτων, καθώς και το γεγονός της άμεσης δοτικότητας των αντιληπτών αντικειμένων. Στην αισθητηριακή αντίληψη τα σύστοιχα αντικείμενα δίνονται *με μιας* χωρίς να προϋποτίθεται η συγκρότηση αντικειμένων άλλων ενεργημάτων. Με αυτή την έννοια, μπορούμε να μιλάμε για *απλή* αντίληψη, η οποία προηγείται οποιουδήποτε κατηγορησιακού ενεργήματος. Η γενική ιδέα είναι πως η πρωταρχική, *απλή* αντίληψη λειτουργεί ως *στηρικτική βάση* των διαφόρων κατηγορησιακών ενεργημάτων.

Ειδικότερα, ο Χούσερλ περιγράφει, από τη μια, την *απλή* αντίληψη ως μια *συνεχόμενη* συγχώνευση μερικών αντιληπτικών φάσεων και, από την άλλη, τα κατηγορησιακά ενεργήματα ως *άρθρωτά* ενεργήματα που επιτελούνται μέσα από μια πορεία τριών σταδίων. Το πρώτο στάδιο δεν είναι άλλο από την *απλή συνολική* αντίληψη του αντικειμένου ως όλου. Το δεύτερο στάδιο συνίσταται σε μια διαδικασία *διερμίνευσης* (Explikation) που οδηγεί στη *διαίρεση* του αντιληπτού σε τμήματα και στιγμές. Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο επιτελείται ο *συνθετικός* συνδυασμός των διαφόρων διερμινευμένων τμημάτων και στιγμών είτε στις μεταξύ τους σχέσεις, είτε στις σχέσεις τους με το όλον. Όμως, στην περιγραφή του Χούσερλ, η λεπτή δομή της τριπλής αυτής άρθρωσης δεν είναι πάντα καθαρή και οι επιμέρους συνιστώσες της διαδικασίας της διερμίνευσης συχνά συγχέονται με τις διαδοχικές μερικές φάσεις της συνεχόμενης αντίληψης. Μοιάζει, τότε, ως εάν η κατηγορησιακή σύνθεση να επιτελείται άμεσα επί αυτών των διαδοχικών μερικών φάσεων. Τη δυσκολία στην αποσαφήνιση των διακριτών σταδίων άρθρωσης των κατηγορησιακών ενεργημάτων θα την ανιχνεύσουμε και πιο ειδικά με την εξέταση της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην αντιληπτική σύνθεση του ταυτόσημου αντιληπτού και την κατηγορησιακή σύνθεση της ταυτότητας. Η κατηγορησιακή σύνθεση της ταυτότητας είναι μια *λογική* σύνθεση που αναλαμβάνει

τη σύγκριση επιμέρους διακριτών αντιλήψεων που όμως συχνά στα κείμενα του Χούσερλ δύσκολα διακρίνονται από τις επιμέρους φάσεις μιας αντιληπτικής συνέχειας. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που και στη σχετική δευτερεύουσα βιβλιογραφία, την οποία και εξετάζουμε κριτικά, το ζήτημα της σχέσης της απλής αντίληψης με τα ενεργήματα ανώτερης τάξης αντιμετωπίζεται με εμφανή αμηχανία.

Από τη δική μας μεριά, θα εξετάσουμε στη συνέχεια ξεχωριστά δύο διαφορετικές διαστάσεις της ερμηνείας που αποκαλούμε «ερμηνεία της *κατηγοριακής ώσμωσης*», σύμφωνα με την οποία υπάρχει μια άμεση επικοινωνία ανάμεσα στο χώρο της αντίληψης και το χώρο της κατηγοριακότητας, με τον πρώτο να καθρεφτίζεται ή να ρητοποιείται στον δεύτερο. Η μία διάσταση αφορά τη σχέση της αντίληψης με τις υπαγωγικές εννοιολογήσεις και η άλλη τη σχέση της με τις κατηγορηματικές κρίσεις.

Αναφέραμε και πριν ότι η διαμεσολαβητική ερμηνεία της χουσερλιανής αποβλεπτικότητας είναι κατά βάση εννοιολογική. Στο πλαίσιο της γίνεται δεκτό πως μεταξύ του ενεργήματος και του τελικού αντικειμένου της απόβλεψης μεσολαβεί κάποια ιδεατή σημασία που διασφαλίζει την αντικειμενική αναφορά. Αυτή η ιδεατή σημασία υποτίθεται πως είναι το ως-έννοια εννόημα, για το οποίο μιλάει ο Χούσερλ στις *Ιδέες*. Αλλά και η αντικειμενική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το αντιληπτικό εννόημα είναι αυτό το ίδιο το αντικείμενο θεωρημένο υπό υπερβατολογική ματιά, έχει την εννοιολογική εκδοχή της. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι εδώ η προσέγγιση του Ντράμοντ, την οποία και θα εξετάσουμε με λεπτομέρεια.

Πρώτα απ' όλα, ο Ντράμοντ επιμένει στη ρητή διάκριση της απλής αντίληψης από την κατηγορήση. Η αντίληψη είναι ένα *ονοματικό* και όχι προτασιακό ενέργημα που συνθέτει, για παράδειγμα, κατά το πρότυπο της μορφής της κρίσης «το Υ είναι Κ». Ο Ντράμοντ, όμως, θα ισχυριστεί επιπλέον ότι η αντίληψη είναι ένα ονοματικό *κατηγοριακό* ενέργημα, το οποίο, για την ακρίβεια, διακρίνεται από μια *πρόδρομη, προ-ληπτική* (anticipatory) κατηγοριακότητα. Πρόκειται για μια *προ-κατηγορηματική, προ-συντακτική* κατηγοριακότητα, η οποία “δείχνει προς” την κατηγοριακότητα των κατηγορήσεων. Η πρόδρομη (αντιληπτική) κατηγοριακότητα αφορά την ίδια τη μορφή των περιεχομένων του αντιληπτικού εννοήματος, δηλαδή του προσδιορισμού Χ και των εννοηματικών προσδιορισμών του.

Το επιχείρημα του Ντράμοντ είναι σύνθετο και απαιτεί μια εις βάθος εξέταση. Θα δούμε ότι αυτό έχει σαν αφετηρία του, αλλά ταυτόχρονα και νομιμοποιητική βάση του, μια αλλαγή που σημειώνεται στη χουσερλιανή θεωρία αναφορικά με την πλήρωση των ονοματικών ενεργημάτων. Πιο συγκεκριμένα, ενώ στην πρώτη έκδοση της έκτης *Έρευνας* (1901) ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι τα ενεργήματα ονοματοδοσίας πληρώνονται από μη-κατηγοριακά απλά αντιληπτικά ενεργήματα, στα χειρόγραφα στα οποία δοκιμάζει την επανεπεξεργασία αυτής της *Έρευνας* (1913-14) δηλώνει πως όλα τα σημασιακά και σημασιοπληρωτικά ενεργήματα είναι *οπωσδήποτε* *κατηγοριακά*. Στη βάση αυτού ο Ντράμοντ συμπεραίνει πως η απλή αντίληψη, που υποτίθεται πληρώνει σημασιακά απλές ονοματοδοσίες, αντιμετωπίζεται πλέον από τον Χούσερλ ως κατηγοριακό ενέργημα. Για να διαλευκάνει στη συνέχεια ο Ντράμοντ αυτόν τον κατηγοριακό χαρακτήρα της αντίληψης, καταφεύγει στη θεωρία που αναπτύσσει ο Χούσερλ για τις κατηγοριακές μορφές κυρίως στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική* (1929). Εκεί γίνεται σαφές ότι σε μια αντιληπτική κρίση μπορούμε να διακρίνουμε αφενός τη συντακτική της μορφή και αφετέρου τους έσχατους κρισιακούς πυρήνες που μορφοποιούνται από αυτή τη μορφή. Αλλά αυτοί οι έσχατοι πυρήνες έχουν τις δικές τους *μη-συντακτικές* μορφές: τη μορφή της ουσιαστικότητας (Substantivität) και τη μορφή της επιθετότητας (Adjektivität). Ο βασικός ισχυρισμός του επιχειρήματος του Ντράμοντ είναι, λοιπόν, πως αυτές οι κατηγοριακές, μη-συντακτικές μορφές των πυρήνων των κρίσεων εντοπίζονται και στα συστατικά του αντιληπτικού εννοήματος.

Ότι υπάρχει μια μορφική ομολογία μεταξύ των πυρήνων των κρίσεων και των αντιληπτικών εννοηματικών συστατικών. Έτσι, ο ίδιος θεωρεί πως το μεν προσδιορισμό Χ έχει τη μορφή της ουσιαστικότητας, ενώ τα διάφορα γνωρίσματα του αντιληπτού, που συνιστούν το εννοηματικό του νόημα, έχουν τη μορφή της επιθετότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, η βαθιά Γραμματική της γλώσσας είναι εν τέλει Γραμματική της ίδιας της αντίληψης.

Η κύρια πεποίθηση που συνέχει όλο το επιχείρημα του Ντράμοντ είναι πως τα απλά σημασιακά ενεργήματα, οι απλές ονοματοδοσίες, εκφράζουν με άμεσο τρόπο απλά αντιληπτικά ενεργήματα. Με την προσεκτική εξέταση της έκτης Έρευνας διαπιστώνουμε πως πράγματι υπάρχει μια τέτοια πτυχή στη χουσερλιανή θεωρία. Αναζητώντας τις λεπτομέρειες αναφορικά με το ζήτημα της πλήρωσης των αντιληπτικών κρίσεων συμπεραίνουμε πως με βάση τη θεωρία των *Λογικών Ερευνών*, μια αντιληπτική κρίση πληρώνεται εν μέρει στην αντίληψη των αντιληπτών που αντιστοιχούν στους έσχατους πυρήνες των κρίσεων και εν μέρει στην κατηγοριακή αντίληψη της κατηγοριακής μορφής της συγκροτούμενης κατάστασης πραγμάτων. Θα ισχυριστούμε πως αυτή η θέση προκύπτει καθώς ο Χούσερλ δεν καταφέρνει να αναγνωρίσει εννοηματικά σύστοιχα για τις διάφορες σημασιακές ονοματοδοσίες.

Στη συνέχεια θα στραφούμε στη συστηματική εξέταση των χειρογράφων στα οποία ο Χούσερλ επιχείρησε την επανεπεξεργασία της έκτης Έρευνας (1913-14). Σε αυτά τα κείμενα ο Χούσερλ είναι πιο προσεκτικός και τονίζει σε διάφορα σημεία ότι με τα σημασιακά ενεργήματα αλλά και με τα ενεργήματα ονοματοδοσίας δεν εκφράζουμε άμεσα την απλή αντίληψη· εκφράζουμε την *εννοιολογημένη* αντίληψη. Αυτή η λεπτή τροποποίηση της θεωρίας του, όμως, έχει ιδιαίτερα σημαντικές συνέπειες. Τώρα αποσαφηνίζεται πως τα ενεργήματα της κατηγοριακής σκέψης, ανάμεσά τους και οι απλές ονοματοδοσίες πληρώνονται μόνο από εννοιολογικά μορφοποιημένα και διερμηνευμένα αντικείμενα. Στα χειρόγραφα της επανεπεξεργασίας της έκτης Έρευνας η απλή αντίληψη διακρίνεται ρητά από τις υπαγωγικές-ταξινομητικές εννοιολογήσεις και επιπλέον αναγνωρίζονται τα εννοηματικά σύστοιχα αυτών των τελευταίων. Δείχνεται, λοιπόν, ότι στη γλώσσα εκφράζουμε αυτό που βλέπουμε στην *κατηγοριακή* εποπτεία, η οποία πάντα διαμορφώνεται στη βάση της απλής αντίληψης. Όταν ο Χούσερλ με τη διορθωμένη θεωρία του υποστηρίζει ότι όλα τα σημασιοπληρωτικά ενεργήματα είναι κατηγοριακά (η βασική προκειμένη του Ντράμοντ) δεν εννοεί με αυτό πως και η απλή αντίληψη ως τέτοια είναι κατηγοριακή (όπως καταλαβαίνει ο Ντράμοντ). Εννοεί ακριβώς το αντίθετο: πως η απλή αντίληψη δεν μπορεί να είναι σημασιοπληρωτικό ενέργημα γιατί ακριβώς δεν είναι κατηγοριακή.

Η δεύτερη διάσταση που διακρίνουμε στο χώρο της ερμηνείας της κατηγοριακής ώσμωσης αφορά, όπως προαναγγείλαμε, τη σχέση της απλής αντίληψης με τις κατηγορηματικές κρίσεις. Μεταξύ των μελετητών του Χούσερλ είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η θέση σύμφωνα με την οποία η αντίληψη είναι μια *υπόρρητη* κρίση ενώ το αντιληπτό δομείται ως ένα υπόστρωμα με προσδιορισμούς, δομή που κατοπτρίζεται στη ρητή κατηγορήση στη σχέση υποκειμένου-κατηγορήματος. Η απόδειξη αυτής της ερμηνευτικής θέσης γίνεται συνήθως με την εκμετάλλευση στοιχείων από τα κείμενα του Χούσερλ στο *Εμπειρία και Κρίση* (1939). Θα εξετάσουμε κι εμείς αυτά τα κείμενα. Θα διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ εκεί όντως επιχειρεί να μιλήσει για το “ρίζωμα” της κατηγορηματικής κρίσης στην προ-κατηγορηματική εμπειρία. Θα δείξουμε, ωστόσο, ότι η προ-κατηγορηματική εμπειρία, έτσι όπως αυτή θεματοποιείται στο *Εμπειρία και Κρίση*, δεν είναι η απλή, πρωταρχική αντίληψη.

Η προσεκτική μελέτη της *Εισαγωγής* του *Εμπειρία και Κρίση* μπορεί να φωτίσει καθαρά τα διαφορετικά συγκροτητικά επίπεδα καθώς και τον προσανατολισμό των ερευνών αυτού του έργου. Εκεί γίνεται σαφές, κι αυτό είναι κάτι που παραβλέπεται

στη σχετική βιβλιογραφία, πως η προ-κατηγορηματική εμπειρία από την οποία εκπηγάζουν οι κρίσεις προϋποθέτει τα συγκροτητικά στρώματα της (επίσης προ-κατηγορηματικής) αλλά όχι κατηγοριακής απλής αντίληψης. Το κείμενο του Χούσερλ που περιέχει με πιο συστηματικό και λεπτομερή τρόπο αναλύσεις για αυτήν την περιοχή της απλής αντίληψης είναι η Παράδοσή του για το *Πράγμα και Χώρος* (1907). Το στοιχείο που κυρίως θα εκμεταλλευτούμε από τις εν λόγω αναλύσεις αφορά την περιγραφή εκείνων των φαινομένων που ανήκουν στη σφαίρα των πρωταρχικών αντιληπτικών συναφειών και συνθέσεων και που γενικά μπορούμε να αποκαλούμε φαινόμενα του *απλού αντιληπτικού προσδιορισμού*.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, στη διάρκεια της εξέλιξης ενός αντιληπτικού ενεργήματος και της συνεχόμενης διαδοχής των εκ μέρους εκφάνσεων λαμβάνει χώρα μια σειρά από φαινόμενα, τα οποία προηγούνται κάθε εννοιολογικής ταξινόμησης και κάθε κατηγορήσεως. Στιγμές και μέρη του αντιληπτού που αρχικά δίνονταν με απροσδιοριστία είναι δυνατό στη συνέχεια να προσδιορίζονται με διαφορετικό τρόπο, με περισσότερη ή λιγότερη ακρίβεια, με περισσότερο ή λιγότερο περιεχομενικό πλούτο, με περισσότερη ή λιγότερη σαφήνεια. Είναι επίσης δυνατό η εξεταστική ματιά να στρέφεται προς κάποιο μέρος ή κάποια στιγμή που κινεί περισσότερο την προσοχή, χωρίς κι εδώ αυτό να σημαίνει πως έχουμε τότε να κάνουμε με ένα ειδικά γνωσιακό ενδιαφέρον. Σε ένα επόμενο στάδιο, ωστόσο, η απλή αντιληπτική εξέταση, που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο μιας *συνεχόμενης* γραμμικής πορείας, είναι δυνατό να τραπεί σε *διερμηνευτική εξέταση*. Η διερμηνευτική εξέταση είναι αυτή που κινητοποιείται από ένα ειδικά γνωσιακό ενδιαφέρον και αρθρώνεται σε *διακριτά* βήματα, στα οποία το αντιληπτό αδράχεται και *διαιρείται* για πρώτη φορά σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς. Ο βασικός ισχυρισμός μας εδώ είναι πως η διερμηνευτική εξέταση, που ουσιαστικά αποτελεί το δεύτερο στάδιο άρθρωσης ενός κατηγοριακού ενεργήματος, είναι μεν προ-κατηγορηματική, από την άλλη, όμως, είναι *κατηγοριακή*. Η πρωτοδιαίρεση του αντιληπτού και η μορφοποίησή του σε *υπόστρωμα-με-προσδιορισμούς* είναι αυτή που για πρώτη φορά επιφέρει έναν κατηγοριακό-συντακτικό χαρακτήρα.

Η διερμίνευση του αντιληπτού και η ανάδειξη των προσδιορισμών του (των τμημάτων και των στιγμών του) συνιστά μια ενεργητική κίνηση που όμως εμπεριέχει ένα στοιχείο παθητικότητας. Κατά τη διερμηνευτική εξέταση το υπόστρωμα ταυτίζεται μερικώς, συμπίπτει μερικώς, με τον εκάστοτε προσδιορισμό. Ο εκάστοτε προσδιορισμός, ως προσδιορισμός *αυτού του* υποστρώματος εμπλουτίζει με παθητικό και όχι ρητό τρόπο το υπόστρωμα· οδηγεί σε μια αύξηση του νοήματός του. Σε ένα επόμενο βήμα, και υιοθετώντας μια νέα ενεργηματική στάση, το θεματικό ενδιαφέρον στρέφεται προς το παθητικά εμπλουτισμένο υπόστρωμα ακριβώς κατά την αύξηση του νοήματός του με έναν αυθόρμητο πλέον τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι το υπόστρωμα προσδιορίζεται *ενεργητικά* και τρέπεται σε λογικό υποκείμενο στο οποίο αποδίδουμε συνθετικά κάποιο κατηγορούμενο. Το συνθετικό άδραγμα του υποκειμένου με το κατηγορούμενό του εκφράζεται από το «είναι» ως *copula*.

Μπορούμε να πούμε ότι στο *Εμπειρία και Κρίση* συναντούμε τη φαινομενολογική ερμηνεία της αριστοτελικής ιδέας σύμφωνα με την οποία η κρίση είναι *διαίρεση* και *σύνθεση*. Είναι σημαντικό ότι σε αυτό το έργο διακρίνονται με σαφήνεια τα διαφορετικά στάδια της διαστρωμάτωσης της κατηγορηματικής κρίσης και ξεπερνιούνται οι σχετικές ασάφειες που χαρακτήριζαν την αντίστοιχη θεωρία της έκτης *Λογικής Έρευνας*. Στη βάση των προηγούμενων αναλύσεών μας θα φανεί καθαρά η αποκατάσταση του ζητήματος της τριπλής άρθρωσης των κατηγοριακών ενεργημάτων στο ύστερο έργο του Χούσερλ. Ταυτόχρονα, όμως, θα δειχθεί το αβάσιμο της άποψης που θέλει την απλή αντίληψη να ισοδυναμεί με μια υπόρρητη κρίση.

Μέχρι αυτό το σημείο έχουμε καταφέρει να δείξουμε ότι στη χουσερλιανή Φαινομενολογία το ενέργημα της αντίληψης δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη σκέτη αίσθηση. Η αντίληψη είναι ένα *αποβλεπτικό* συνειδησιακό ενέργημα, στο οποίο σχετιζόμαστε με νόημα με τα σύστοιχα συγκροτούμενα αντικείμενα. Η αποβλεπτικότητα της αντίληψης, όμως, δεν είναι κάποια νοητική συνάρτηση ανώτερης τάξης. Η απλή αντίληψη είναι *προ-(υπαγωγικά)εγνωσιολογική* και *προ-(συντακτικά)κατηγοριακή*. Στο πέμπτο και το έκτο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να διασαφηνίσουμε καλύτερα το ζήτημα της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας και του ενδιάμεσου χώρου που αυτή καταλαμβάνει μεταξύ της αίσθησης και της λογικής σκέψης, αλλά και να πραγματευτούμε τα βασικά στοιχεία μιας θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση.

Στο πέμπτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε πρώτα απ' όλα τις λεπτομέρειες που αφορούν τη διαστρωμάτωση της συγκρότησης του σκέτα φυσικού πράγματος, δηλαδή του αντιληπτού αφαιρουμένων όλων των νοημάτων που συγκροτούνται με τη θεωρητική, την πρακτική ή την αξιολογική μας στάση. Στο αντιληπτό ως σκέτα φυσικό πράγμα ο Χούσερλ διακρίνει δύο βασικές συγκροτητικές στρώσεις: αυτή της φασματικής ή σχηματικής συγκρότησης και αυτή της υλικής-αιτιακής συγκρότησης. Το πράγμα στη φασματική του συγκρότηση, το αποκαλούμενο «φάσμα» (*Phantom*), είναι το αντιληπτό στη σκέτη αισθητηριακή δοτικότητα του θεωρημένο ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αιτιακή αλληλεπίδραση με άλλα αντιληπτά πράγματα. Με φασματικό, δηλαδή με σκέτα αισθητηριακό τρόπο, μας δίνονται, για παράδειγμα, ο ουρανός, ένα ουράνιο τόξο ή οι διάφορες στερεοσκοπικές εικόνες σε ένα καλειδοσκόπιο.

Στο φάσμα μπορούμε να διακρίνουμε τρεις αλληλεξαρτώμενες διαφορετικές διαστάσεις: τη χρονική διάσταση, τη χωρική διάσταση και το αισθητηριακό πλήρωμα της χρονικής και της χωρικής διάστασης. Το αισθητηριακά πληρωμένο χρονο-χωρικό φάσμα είναι το φαινομενολογικά ερμηνευμένο αντιληπτό ως *res temporalis* και *res extensa*. Όμως, σε ένα αμέσως επόμενο επίπεδο, το αντιληπτό συγκροτείται ως *πλήρες* πράγμα στην υλικότητα-αιτιότητά του, ως *res materialis*. Το υλικό-αιτιακό πράγμα δίνεται στην αντίληψη με μια πιο ευρεία έννοια. Σε αυτήν την υλική αντίληψη βλέπουμε τις “αιτιακές” ιδιότητες των πραγμάτων, τις “προδιαθέσεις” τους, τις δυνατότητές τους «για να ...». Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε ότι με την αντίληψη της πρωταρχικής υλικότητας-αιτιότητας συνεχίζουμε να κινούμαστε εντός της σφαίρας της πρωταρχικής απλής αντίληψης και όχι κάποιας θεωρητικής ή ειδικά επιστημονικής στάσης.

Η φαινομενολογική θεωρία για τη συγκρότηση του υπερβατικού αντιληπτού στη χρονική και χωρική εκτατότητά του και την υλικότητα-αιτιότητά του προαπαιτεί φυσικά την εξέταση της περιοχής της εμμένειας και της οργάνωσης των διαφόρων αισθητηριακών πεδίων. Στις αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων αναπτύσσουμε αναλυτικά το ζήτημα αναφορικά με το σχήμα «περιεχόμενο-ερμίνευση» και με το ότι είναι ο αποβλεπτικός, ερμηνευτικός χαρακτήρας της αντίληψης εκείνος που αναλαμβάνει την “εμψύχωση” των δεδομένων της αίσθησης και τους προσδίδει την παρουσιαστική τους λειτουργία. Αυτό που θα διαπιστώσουμε, όμως, τώρα είναι ότι αυτά τα δεδομένα δεν είναι ένα συνονθύλευμα άμορφων και ασύνδετων μεταξύ τους περιεχομένων. Τα υλητικά δεδομένα συνενώνονται σε συνεχείς ενότητες που έχουν έναν εκτασιακό χρονικό και χωρικό χαρακτήρα. Αυτή η έκτασή τους, ωστόσο, δεν πρέπει να συγχέεται με την έκταση των υπερβατικών αντιληπτών όντων. Γι' αυτό και ο Χούσερλ κάνει λόγο για *οιονεί-έκταση* των εμμένων αισθητηριακών περιεχομένων, ή αλλιώς για *προ-φαινόμενη* ή *προ-εμπειρική έκταση* που συνιστά συνθήκη δυνατότητας της συγκρότησης της υπερβατικής εκτατότητας. Η *προ-φαινόμενη* χρονική έκταση και η *προ-φαινόμενη* χωρική έκταση των υλητικών δεδομένων συνιστούν τις

μορφές ενότητάς τους. Η πρώτη μορφοποιεί τα εμμενή δεδομένα σε διατεταγμένες, γραμμικές ενότητες ενώ η δεύτερη τους προσδίδει τη συνάφεια του *ενός-δίπλα-στο-άλλο*.

Αλλά εκτός από τη μορφή της οργάνωσης κατά τη διαδοχή και τη συνύπαρξη τα εμμενή δεδομένα της αίσθησης διευθετούνται και οργανώνονται σε συγκεκριμένες κάθε φορά διαμορφώσεις στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού (Urassoziation). Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ενώ ο συνειρμός με τη συνήθη έννοια αφορά τη σύνδεση ήδη συγκροτημένων αποβλεπτικών αντικειμενοτήτων, ο πρωτο-συνειρμός αφορά την παθητική σύνθεση των εμμενών αισθητηριακών περιεχομένων. Τα κυριότερα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των πρωτο-συνειρμικών συνθέσεων είναι αυτά της αισθητηριακής ομοιότητας και της αισθητηριακής αντίθεσης. Στη βάση αυτών των φαινομένων διαμορφώνονται στα αισθητηριακά πεδία αισθητηριακές ενότητες και πολλότητες. Έτσι, για παράδειγμα, το οπτικό πεδίο οργανώνεται ως ένα σύστημα χρωματικών τόπων. Το ερώτημα που, ωστόσο, αμέσως ανακύπτει εδώ είναι το πώς ο μερισμός του οπτικού πεδίου σε χρωματικούς τόπους δεν γίνεται με αυθαίρετο τρόπο παρά οδηγεί στην οργάνωση του πεδίου ως συστήματος εκ μέρους εκφάνσεων. Μια εκ μέρους έκφανση ενός αντιληπτού πράγματος μπορεί να παρουσιάζει εσωτερικές διαφοροποιήσεις. Μπορεί, να διακρίνονται σε αυτήν ποιοτικές (χρωματικές) συνέχειες και ασυνέχειες, χρωματικοί τόποι μεταξύ τους αισθητηριακά όμοιοι ή αντιθετικοί. Συνολικά, όμως, η εκ μέρους έκφανση έχει μια σχετική αυτονομία εν σχέση προς το υπόβαθρό της, αυτονομία που μπορεί να αναδειχθεί μόνο στη βάση της αλλαγής και οριακά της εκμηδένισής της. Με άλλα λόγια, αυτό σημαίνει ότι μια εκ μέρους έκφανση ως τέτοια ξεχωρίζει από το αντιληπτικό της υπόβαθρο μέσα από την ίδια τη δυναμική εξέλιξη της αντιληπτικής διαδικασίας.

Ο Χούσερλ εκμεταλλεύεται σε βάθος την ιδέα περί του δυναμικού χαρακτήρα της αντίληψης και σε αυτό το πλαίσιο υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα που έχει για τη συγκρότηση των αντιληπτών η *κιναισθητική μας εμπειρία* δηλαδή η αίσθηση που έχουμε για τις κινήσεις, για τη θέση και την τάση των μερών του σώματός μας στο επίπεδο της καθαρής αίσθησης και πριν από την αντικειμενική τους θεώρηση. Κυρίως στο *Πράγμα και Χώρος* ο ίδιος επεξεργάζεται με τον πλέον συστηματικό και λεπτομερή τρόπο τις πτυχές της συγκρότησης του αντιληπτού στο επίπεδο του χωρικού φάσματος και καταδεικνύει τον αναγκαίο ρόλο της λειτουργίας του κιναισθητικού σώματος. Η θεωρία για τη συγκρότηση του (οπτικού) χωρικού φάσματος που αναπτύσσεται στο *Πράγμα και Χώρος* έχει έναν μεθοδολογικά βαθμιδωτό χαρακτήρα. Ο Χούσερλ ξεκινά με την εξέταση της αντίληψης ενός στατικού αντικειμένου λαμβάνοντας υπόψη μόνο το κιναισθητικό σύστημα του ενός ματιού. Στη συνέχεια προχωρά στην εξέταση της διοφθαλμικής όρασης και της συνεργασίας των δύο ματιών. Έπειτα συνυπολογίζει τη συμβολή της κιναισθητικής λειτουργίας ολόκληρου του σώματος κατά το πλησίασμα, την απομάκρυνση και την περιφορά γύρω από το αντιληπτό αντικείμενο.

Αυτό που γίνεται σαφές είναι πως σε κάθε αντιληπτικό ενέργημα μπορούμε να εντοπίσουμε μια διπλή ακολουθία αισθημάτων. Από τη μια, έχουμε τα δεδομένα της αίσθησης, τα οποία στη συνεχή ροή τους λειτουργούν παρουσιαστικά για τα αντίστοιχα γνωρίσματα του αντιληπτού και, από την άλλη, τα κιναισθητικά δεδομένα, τα οποία λειτουργούν *κινητοποιητικά* (motivierend) για τις αλλαγές των παρουσιαστικών δεδομένων. Η κινητοποιητική αυτή σχέση έχει τη μορφή «εάν ... τότε»: «εάν τα κιναισθητικά αισθήματα είναι αυτά και αυτά, τότε τα οπτικά ή/και ακουστικά δεδομένα της αίσθησης θα είναι εκείνα και τα άλλα.» Καταλαβαίνουμε, δηλαδή, ότι η κιναισθητική συνθήκη είναι αυτή που προδιαγράφει την εξέλιξη της ακολουθίας των εκ μέρους εκφάνσεων.

Κάθε ενεργεία κιναισθητική ακολουθία που συνοδεύει κινητοποιητικά τη διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων βρίσκεται βυθισμένη σε έναν ορίζοντα άπειρων άλλων δυνατών κιναισθητικών ακολουθιών. Οι κιναισθήσεις ανήκουν σε ένα αισθητηριακό σύστημα από «εγώ δύναμαι» («Ich kann»), τα οποία ρυθμίζουν το χαρακτήρα της οριζοντιακής δοτικότητας του αντιληπτού. Το αντιληπτό είναι αυτό που μπορεί να δοθεί τώρα από αυτή την προοπτική γωνία, με την κίνηση των ματιών ή του κεφαλιού από μια άλλη, με την απομάκρυνση του κιναισθητικού σώματος από μια επίσης διαφορετική, με την περιφορά γύρω από το αντικείμενο με μια νέα, κ.ο.κ. Οι διαφορετικές δυνατότητες παρουσίασης είναι συνάρτηση του σχετισμού και της προσέγγισης του αντικειμένου από το κιναισθητικά προσανατολισμένο υποκείμενο που αντιλαμβάνεται. Η “αντιληπτική τριβή” με το αντικείμενο, π.χ. το πώς κινούμαστε ως προς αυτό, το πώς το αγγίζουμε, το πώς το εξερευνούμε με τη ματιά μας, κ.λπ., φέρνει στην επιφάνεια ποικίλες δυνατότητες παρουσιάσής του. Μάλιστα, το υποκείμενο που αντιλαμβάνεται είναι πάλι αυτό που μπορεί, ακολουθώντας τους κατάλληλους κιναισθητικούς δρόμους, να οδηγηθεί στις εκάστοτε βέλτιστες παρουσιάσεις.

Η ανάδειξη του αναγκαίου κινητοποιητικού ρόλου που κατέχει η κιναισθηση στη συγκρότηση του χωρικού φάσματος είναι ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια στη φαινομενολογική θεωρία για την αντίληψη. Το ζήτημα, βέβαια, που προκύπτει είναι το εάν η κιναισθηση εκτός από αναγκαία συνθήκη είναι και ικανή συνθήκη για αυτή την αντιληπτική συγκρότηση. Θα δούμε ότι αυτή την άποψη φαίνεται να υιοθετεί ο Ντράμοντ. Στην αντικειμενική του θεωρία για το αντιληπτικό εννόημα ο Ντράμοντ υποστηρίζει ότι το αντιληπτό το ίδιο ως υλική-περιεχομενική και όχι σκέτα τυπική ταυτότητα αναδεικνύεται μέσα από την πολλότητα των διαφορετικών, συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων. Και σύμφωνα με τον ίδιο, η κιναισθηση είναι αυτή που διασφαλίζει τελικά την αναφορά των διαφορετικών εμφανίσεων σε ένα ταυτόσημο εξετασμένο αντιληπτό.

Από τη μεριά μας θα δείξουμε ότι η προσέγγιση του Ντράμοντ περιορίζεται στη θεματική του πρωτο-συνειρμού και της κιναισθησης και παραβλέπει το κρίσιμο ζήτημα της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας. Στο βαθμό, όμως, που συμβαίνει αυτό, η προσέγγισή του παρουσιάζει μια λανθάνουσα ροπή προς φαινομενολογικά μη αποδεκτές αισθησιοκρατικές εξηγήσεις για την αντίληψη. Η ανεπάρκεια της προσέγγισης του Ντράμοντ θα φανεί καλύτερα με την αποσαφήνιση μιας διάκρισης, η οποία είναι σε κάποιο βαθμό συγκαλυμμένη, αλλά βρίσκεται επί τω έργω στα χουσερλιανά κείμενα. Από τη μια, όταν ο Χούσερλ περιγράφει τη διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων μιας αντιληπτικής ακολουθίας μιλά με όρους *απόβλεψης* και *πλήρωσης* της εκάστοτε εκ μέρους έκφανσης κατά τη μετάβαση σε μια επόμενη, κι από κει σε μια επόμενη, κ.ο.κ. Σε αυτό το πλαίσιο, η “απόβλεψη” υποδηλώνει την *παραπομπή* μιας εκ μέρους έκφανσης στην επόμενη της. Είναι μια απόβλεψη *με τη λογική των τάσεων*. Μια εκ μέρους έκφανση “τείνει-προς”, “δείχνει-προς” την επόμενη της ή άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις στη βάση των νόμων ομοιότητας και αντίθεσης του πρωτο-συνειρμού, αλλά και με την κινητοποιητική σύμπραξη της κιναισθησης. Από την άλλη, ο Χούσερλ κάνει λόγο για την αντιληπτική απόβλεψη με το νόημα του *κατευθύνεσθαι-προς* κάποια αντικειμενότητα πέρα από το ρου των βιωμάτων. Και είναι *αυτή* η απόβλεψη που “εμψυχώνει” *ενοποιητικά* τις εκ μέρους εκφάνσεις και τις καθιστά παρουσιαστικές του ενός ταυτόσημου αντιληπτού. Η αναγνώριση της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας σημαίνει την αναγνώριση ακριβώς αυτής της εννοητικής ενοποιητικής-ερμηνευτικής λειτουργίας της συνείδησης, η οποία υπερβαίνει τη συνεχόμενη συμφωνία των εκ μέρους εκφάνσεων κατά την “αποβλεπτική” διαδοχή τους.

Στο επόμενο, έκτο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να ερευνήσουμε βαθύτερα το ζήτημα της συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική εκτατότητα και υλικότητα-αιτιότητά του και θα καταφέρουμε έτσι να αποσαφηνίσουμε ακόμα περισσότερο το κρίσιμο ζήτημα της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας.

Το ερώτημα που αρχικά θα μας απασχολήσει στο έκτο κεφάλαιο είναι μερολογικό. Λέμε ότι στην αντίληψη έχουμε να κάνουμε με τη σύνθεση ενεργείας και δύναμης εκ μέρους εκφάνσεων. Όμως, τι είδους μέρη είναι οι εκ μέρους εκφάνσεις; Και πώς μπορεί η μερολογική θεωρία του Χούσερλ να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πιο συγκεκριμένα το ζήτημα της αντιληπτικής σύνθεσης; Είναι προφανές πως οι εκ μέρους εκφάνσεις ενός αντιληπτού δεν είναι οντολογικώς εξαρτημένα μέρη, όπως είναι, για παράδειγμα, η έκταση και η χρωματική πλήρωσή της. Μπορούμε να συλλάβουμε οποιαδήποτε εκ μέρους έκφραση ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες. Εντούτοις, οι εκ μέρους εκφάνσεις ενός αντιληπτού με κάποιον τρόπο σχετίζονται μεταξύ τους, παρουσιάζουν κάποιου είδους εξάρτηση. Θα αναζητήσουμε τα ίχνη μιας τέτοιας μερολογικής εξάρτησης στην τρίτη *Λογική Έρευνα*, με τη βοήθεια μάλιστα της σύγκρισης της πρώτης και της δεύτερης έκδοσής της. Θα φανεί ότι στη χουσερλιανή θεωρία όντως γίνεται λόγος για τον τρόπο με τον οποίο οντολογικώς αυτόνομα μέρη εξαρτώνται μεταξύ τους όταν αυτά συνέχονται σε μια ευρύτερη ολότητα. Θα ισχυριστούμε ότι ένα τέτοιο είδος (μη-οντολογικής) εξάρτησης, την οποία θα αποκαλούμε *λειτουργική*, παρουσιάζουν και οι εκ μέρους εκφάνσεις κατά τη σύνθεσή τους και τη μερολογική ένταξή τους στην ολότητα του υπερβατικού χωρικού φάσματος. Θα επιμείνουμε, όμως, ταυτόχρονα στο ότι η έννοια της χουσερλιανής λειτουργικής εξάρτησης (μεταξύ οντολογικώς αυτόνομων μερών) που αντλούμε από την τρίτη *Έρευνα* είναι διαφορετική από την αντίστοιχη έννοια που χρησιμοποιείται στους κόλπους της Μορφολογικής Ψυχολογίας και που έχει υιοθετήσει στις αναλύσεις του και ο Γκούρβιτς.

Ο Γκούρβιτς κατηγορεί τον Χούσερλ για το ότι στη μερολογία του δέχεται πως, αφενός, υπάρχουν αυτόνομα μέρη και πως, αφετέρου, το ίδιο ταυτόσημο μέρος είναι δυνατό να συμμετέχει σε διαφορετικές ολότητες. Τα σημεία αυτά είναι σημαντικά γιατί καθορίζουν τη γκουρβιτσιανή απάντηση στο ζήτημα της συγκρότησης και της δομής του αντιληπτικού εννοήματος. Πιο συγκεκριμένα, καθορίζουν το ότι ο Γκούρβιτς απορρίπτει τόσο την ιδέα περί ενός προσδιορισμού X ως ταυτόσημου πόλου ενότητας του αντιληπτού, όσο και την ιδέα περί νοητικών συναρτήσεων που μορφοποιούν ενοποιητικά τα εννοηματικά μέρη. Εμείς θα δείξουμε το αβάσιμο της γκουρβιτσιανής κριτικής αναφορικά με το ζήτημα της αυτονομίας και της μη-αυτονομίας στη χουσερλιανή μερολογία. Ακόμα περισσότερο, όμως, θα υπογραμμίσουμε την αδυναμία της μορφολογικής προσέγγισης του Γκούρβιτς να ερμηνεύσει με ορθό και ικανοποιητικό τρόπο το αντιληπτικό φαινόμενο. Ήδη από όλα τα προηγούμενα θα έχει αρχίσει να φαίνεται πως, σε αντίθεση με τον Γκούρβιτς, η δική μας ερμηνεία αναφορικά με το ζήτημα της αντιληπτικής συγκρότησης λαμβάνει υπόψη ρητά τόσο την προσιδιάζουσα (μη υπαγωγική-ενοσιολογική και μη κατηγορηματική) νοητική λειτουργία όσο και το συγκροτούμενο εννοηματικό προσδιορισμό X .

Είναι γεγονός ότι ο Χούσερλ δεν αναλαμβάνει κάπου με άμεσο και συστηματικό τρόπο την αποσαφήνιση του ζητήματος της φύσης της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας. Μπορούμε, ωστόσο, να αντλήσουμε κάποια σημαντικά στοιχεία από τις διαλέξεις του για την *Ηθική* του 1914. Αυτά θα μας βοηθήσουν να ολοκληρώσουμε την εικόνα που έχουμε αρχίσει να σχηματίζουμε αναφορικά με τη συνθετική ενοποίηση των εκ μέρους εκφάνσεων ως λειτουργικά εξαρτημένων μερών.

Στις διαλέξεις του 1914, στο πλαίσιο της αναζήτησης μιας Τυπικής Αξιολογίας, ο Χούσερλ προχωρά σε μια πολύ ενδιαφέρουσα μερολογική διάκριση ανάμεσα στην *αξιακή άθροιση* (*Wertsummation*) και την *αξιακή παραγωγή* (*Wertproduktion*). Η αξι-

ακή άθροιση είναι μια σωρευτική σύνδεση αξιακών μερών από την οποία δεν προκύπτει κάποιο νέο αξιακό προϊόν. Σε αυτή την περίπτωση τα μέρη συνδέονται με έναν *αλγεβρικό*, θα λέγαμε, τρόπο, όπως, για παράδειγμα οι προσθετέοι ενός αθροίσματος. Στην περίπτωση, όμως, της αξιακής παραγωγής, τα αξιακά μέρη συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο τέτοιο ώστε να αναδύεται ένα νέο προϊόν, μια *αξιακή ενότητα* (Werteinheit). Ο Χούσερλ κάνει εδώ κάποιες πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Σε ένα πρώτο επίπεδο θα επιχειρήσουμε να τις αποκωδικοποιήσουμε. Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα υποστηρίξουμε ότι τα αξιακά μέρη για τα οποία μιλάει ο ίδιος συνιστούν υποπερίπτωση λειτουργικώς εξαρτημένων μερών και θα μεταγράψουμε αυτές τις παρατηρήσεις σε μια πιο γενική μορφή, ώστε να μην αφορούν μόνο την περιοχή της Αξιολογίας αλλά να αποτελούν κομμάτι της γενικότερης χουσερλιανής μερολογίας. Τα στοιχεία που θα αντλήσουμε από αυτή την κίνηση θα μας βοηθήσουν να φωτίσουμε ακόμα καλύτερα τον ιδιαίτερο τρόπο συνθετικής ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων του αντιληπτού.

Στη βάση όλων των προηγούμενων αναλύσεων και των μερικών συμπερασμάτων μας, στη συνέχεια του έκτου κεφαλαίου θα προχωρήσουμε στη διατύπωση της δικής μας θετικής πρότασης στο ζήτημα της αντιληπτικής συγκρότησης. Θα απαντήσουμε έτσι οριστικά στα ερωτήματα που έχουν τεθεί, τόσο αναφορικά με τη φύση της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας, όσο και αναφορικά με τον τρόπο σχετισμού των αντιληπτικών μερών, των εκ μέρους εκφάνσεων. Θα είμαστε, όμως, πλέον σε θέση να ολοκληρώσουμε και την κριτική μας στις ερμηνευτικές προσεγγίσεις του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ. Θα τονίσουμε πως και οι δύο παραγνωρίζουν το σημαντικό ρόλο του νοητικού-αποβλεπτικού χαρακτήρα της αντίληψης με αποτέλεσμα, ο μεν Γκούρβιτς να περιγράφει το έτοιμο αποτέλεσμα μιας συγκρότησης που, όμως, δεν είναι δυνατό να επιτελεστεί. Ο δε Ντράμοντ να περιγράφει μια —υποτίθεται— αποβλεπτική, συγκροτητική διαδικασία που, όμως, δεν είναι δυνατό να οδηγήσει στη συγκρότηση του αντιληπτού.

Έχοντας προηγούμενα εστιάσει στις λεπτομέρειες της αντιληπτικής συγκρότησης του χωρικού φάσματος στην εννοιητική-εννοηματική της συστοιχία, θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να αποσαφηνίσουμε τα κύρια σημεία που αφορούν τη συγκρότηση του πράγματος ως *res materialis*. Η κατευθυντήρια γραμμή της πραγμάτευσής μας θα είναι σε αυτό το επίπεδο ανάλογη με εκείνη της πραγμάτευσης του χωρικού φάσματος. Θα αναζητήσουμε, λοιπόν, τα βασικά στοιχεία που αφορούν, από τη μια, την *υλική-αιτιακή* ερμηνευση και, από την άλλη, τα εννοηματικά μέρη που συνθέτουν το αντιληπτό στην υλικότητα-αιτιότητά του. Επιπλέον, όμως, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε δύο αλληλένδετα σημεία ιδιαίτερα σημαντικά για αυτό το επίπεδο συγκρότησης. Το πρώτο έχει να κάνει με τον πρωταρχικό συγκροτητικό ρόλο της αφής έναντι της όρασης. Το δεύτερο αφορά τον ιδιαίτερο ρόλο που έχει για αυτή τη συγκρότηση η πρακτική κιναισθηση.

Μια επιπλέον πτυχή που μένει να εξετάσουμε, και να αποσαφηνίσουμε, έτσι, ακόμα καλύτερα το ζήτημα της πρωταρχικής, απλής αντίληψης στη χουσερλιανή φαινομενολογία, θα αποτελέσει το θέμα του έβδομου κεφαλαίου. Αυτή η πτυχή αφορά τη σχέση της απλής αντίληψης με τα ενεργήματα επιστημονικής θεωρητικοποίησης και, πιο συγκεκριμένα, με τα ενεργήματα επιστημονικής εξιδανίκευσης.

Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τη θέση εδώ του Χούσερλ, θα στραφούμε αρχικά στη σχετική κριτική που ασκεί ο ίδιος στον Καντ. Η ανάλυσή μας θα αναπτυχθεί σε δύο βήματα. Σε ένα πρώτο βήμα, θα διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ διαφωνεί με το πώς αντιμετωπίζεται στην καντιανή φιλοσοφία η έννοια της σύνθεσης. Αυτή η διαφωνία διατυπώνεται για πρώτη φορά στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*.

Σύμφωνα με την ανάγνωση του πρώιμου Χούσερλ, ο Καντ εκλαμβάνει το σύνολο των συνθέσεων ως υπόθεση της αυθορμησίας της νόησης και παραβλέπει όλες εκείνες τις σχέσεις που προκύπτουν αποκλειστικά στη βάση της φύσης των σχετιζόμενων μερών. Όπως είδαμε πιο αναλυτικά στο τρίτο κεφάλαιο, στο πρώτο του έργο ο Χούσερλ αρθρώνει μια θεωρία σχέσεων, στο πλαίσιο της οποίας αναγνωρίζονται όχι μόνο οι αυθόρμητες *ψυχικές* σχέσεις, αλλά και οι λεγόμενες *πρωτεύουσες* σχέσεις, οι σχέσεις, δηλαδή, που χωρίς την επενέργεια του νου δίνονται δια μιας στην εποπτεία μαζί με τα σχετιζόμενα μέρη.

Με την εξέλιξη, ωστόσο, της χουσερλιανής σκέψης και την ανάπτυξη της φαινομενολογικής έννοιας της αποβλεπτικότητας, η κριτική στην καντιανή έννοια της σύνθεσης μορφοποιείται με τον ανάλογο τρόπο. Ο Χούσερλ προσάπτει πλέον στον Καντ πως, με το να καθιστά, ο τελευταίος, τις συνθέσεις θέμα αποκλειστικά της Υπερβατολογικής Αναλυτικής, παραβλέπει όλες εκείνες τις *συνειδησιακές* συνθετικές συγκροτήσεις που προσιδιάζουν στην περιοχή της *πρωταρχικής εμπειρίας*: παραβλέπει όλες τις πρωταρχικές συνειδησιακές συστοιχίες εννοήσεων–ενοημάτων.

Σε ένα δεύτερο βήμα της εξέτασής μας, θα διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ θεωρεί πως στην καντιανή φιλοσοφία υπάρχει, πιο συγκεκριμένα, μια λανθασμένη παραδοχή. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο Καντ δέχεται λαθραία ότι τα πράγματα της πρωταρχικής εμπειρίας συντίθενται στη βάση του *ιδιου* Λόγου που οδηγεί τις συνθέσεις των αντικειμένων της Γεωμετρίας και της Φυσικής, επιτελώντας, δηλαδή, (αναφορικά με την πρωταρχική εμπειρία) μια «κρυμμένη λειτουργία». Στη φαινομενολογία του, ωστόσο, ο Χούσερλ καθιστά σαφές πως στα επιστημονικά ενεργήματα η θεωρητική συνείδηση, *υπό την προϋπόθεση και στη βάση* των πρωταρχικών ενεργημάτων, προχωρά με ένα *νέο, ιδιότυπο* τρόπο στη συγκρότηση των διαφόρων επιστημονικών αντικειμένων. Στη συνέχεια του εβδόμου κεφαλαίου θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε καλύτερα αυτήν ακριβώς τη θέση. Θα δούμε, αφενός, με ποιον τρόπο η θεωρητική συνείδηση προχωρά στην *εξιδανίκευση των αισθητηριακών αντιληπτικών μορφών* των πραγμάτων της απλής αντίληψης και συγκροτεί έτσι τα αντικείμενα της Γεωμετρίας. Θα δούμε, αφετέρου, με ποιόν τρόπο οι αντίστοιχες *εξιδανικεύσεις των αισθητηριακών πληρωμάτων* των πραγμάτων της απλής αντίληψης οδηγούν σε μια έμμεση μαθηματικοποίηση και τη συγκρότηση των αντικειμένων της Φυσικής. Θα τονίσουμε, μάλιστα, την επιμονή του Χούσερλ στο ότι τα ανώτερης τάξης αντικείμενα που προκύπτουν με τη γεωμετρικοποίηση και τη φυσικοποίηση των πραγμάτων της απλής αντίληψης, συνιστούν λογικές κατασκευές και πως η συγκάλυψη του καταγωγικού “ριζώματος” των επιστημονικών αντικειμένων στην πρωταρχική εμπειρία οδηγεί στη λανθασμένη πεποίθηση σύμφωνα με την οποία αυτά ανακηρύσσονται ως το μόνο αληθινό Είναι του κόσμου.

Η έρευνα στην περιοχή της πρωταρχικής, απλής αντίληψης με τον τρόπο που διεξήχθη στις αναλύσεις που προηγήθηκαν μπορούμε να πούμε πως αποτελεί μέρος της χουσερλιανής εννοημένης Υπερβατολογικής Αισθητικής. Αυτόν τον ισχυρισμό θα επιχειρήσουμε να ξεκαθαρίσουμε στον Επίλογο της παρούσας διατριβής. Πιο συγκεκριμένα, στον Επίλογο θα θέσουμε τους όρους υπό τους οποίους θεωρούμε πως πρέπει να κατανοηθεί μια *Φαινομενολογική (Χουσερλιανή) Υπερβατολογική Αισθητική*.

Ο Χούσερλ κατηγορεί τον Καντ για το ότι στην Υπερβατολογική Αισθητική του περιορίζεται στην έκθεση των απριόρι μορφών του χρόνου και του χώρου ως όρων δυνατότητας της αισθητηριακής εποπτείας χωρίς, ωστόσο, να οριοθετεί ένα πρώτο στάδιο της *πρωταρχικής συγκρότησης* των αντιληπτών. Το αισθητηριακό πράγμα, όπως και το αιτιακά προσδιορισμένο πράγμα είναι αποτέλεσμα (καντιανό εννοημένων) κατηγοριακών συνθέσεων και άρα η πραγμάτευσή τους αποτελεί αντικείμενο

της καντιανής Υπερβατολογικής Αναλυτικής. Στο πλαίσιο της Φαινομενολογίας του Χούσερλ, όμως, η Υπερβατολογική Αισθητική αξιώνει έναν σπουδαιότερο και βαθύτερο ρόλο αναφορικά με τη συγκροτητική τάξη των συνειδησιακών ενεργημάτων.

Στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία το ζήτημα της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής δεν έχει λάβει την αρμόζουσα προσοχή. Συχνά θεωρείται αυτονόητο πως δεν πρόκειται παρά για τη φαινομενολογική μάθηση που πραγματεύεται την “καθαρή εμπειρία”. Το τι είναι, όμως, αυτή η “καθαρή εμπειρία” μένει τις περισσότερες φορές ασαφές και, χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις, τείνει απλά να ταυτίζεται από τους μελετητές του χουσερλιανού έργου με την “αισθητηριακή εμπειρία”. Σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις συναντούμε μια παραπάνω προσπάθεια για την πιο συστηματική επεξεργασία της έννοιας της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη Φαινομενολογία του Χούσερλ. Αυτές τις περιπτώσεις θα εξετάσουμε από πιο κοντά.

Θα δούμε πρώτα ότι ο Κερν (Iso Kern) στη συγκριτική μελέτη του για τη φιλοσοφία του Χούσερλ και του Καντ παρουσιάζει με έναν αποσπασματικό τρόπο κάποιες πτυχές της χουσερλιανής θεωρίας που θεωρεί πως έχουν αναπτυχθεί ως κομμάτια μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής. Για αυτά τα θεωρητικά κομμάτια, ωστόσο, ο ίδιος δεν καταφέρνει να βρει μια ενοποιητική αφήγηση και καταλήγει στο συμπέρασμα πως τελικά ο Χούσερλ δεν έχει να μας προσφέρει μια συνεκτική θεωρία για μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική.

Στη δική του προσέγγιση ο Ντε Αλμείντα (Guido de Almeida) ασκεί κριτική στις στατικές χουσερλιανές αναλύσεις και στο σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» αποδίδοντας στον Χούσερλ τη λογική που έχουμε ονομάσει λογική της *κατηγοριακής ώσμωσης*. Ο Ντε Αλμείντα θεωρεί πως στο πλαίσιο των στατικών αναλύσεων είναι δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στην αισθητικότητα και τη λογική σκέψη, κάτι που, για τον ίδιο, σημαίνει την αδυναμία σύστασης μιας αμιγούς Υπερβατολογικής Αισθητικής. Η συγκεκριμένη αδυναμία υποτίθεται πως ξεπερνιέται με τις γενετικές αναλύσεις, με τις οποίες παύει η ανάγκη για την άβολη προϋπόθεση νοητικών μορφών στο χώρο της πρωταρχικής εμπειρίας και καταδεικνύεται πως αυτή η εμπειρία είναι ήδη με έναν υπόρρητο ακόμα τρόπο Λογική και Επιστήμη. Υπό αυτό το πρίσμα, η Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται την πρωταρχική εμπειρία εκλαμβάνοντάς την ως το *προσχέδιο* των λογικών και επιστημονικών θεματοποιήσεων. Σε παρόμοια κατεύθυνση κινείται η σχετική ερμηνεία του Κόστα (Vincenzo Costa). Ο Κόστα επίσης αντιλαμβάνεται τη σχέση ανάμεσα στον πρωταρχικό βίκοσμο και το χώρο των επιστημονικών εξιδανικεύσεων ως σχέση της μορφής «υπόρρητο–ρητό». Θεωρεί ότι ο πρωταρχικός βίκοσμος διακρίνεται ήδη από μια μετρήσιμη μαθηματική δομή, η εξέταση της οποίας είναι καθήκον της Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Μια ερμηνεία περισσότερο πιστή στις προθέσεις του Χούσερλ, αναφορικά με το χαρακτήρα μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής, έχει να προσφέρει ο Σόβα (Rochus Sowa). Το κριτήριο, όμως, που ο ίδιος εντοπίζει για τη διάκρισή της είναι η απουσία επιστημονικών εξιδανικεύσεων. Σύμφωνα με τον Σόβα, αντικείμενο της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι απλώς ο *προ-επιστημονικός* βίκοσμος γενικά — θέση στην οποία και θα αντιταχθούμε.

Από τη δική μας μεριά, στη βάση των λεπτομερών αναλύσεων των προηγούμενων κεφαλαίων και των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγουμε εκεί, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική οριοθετεί την περιοχή των ειδικά πρωταρχικών συνθέσεων και αφορά την περιοχή της πρωταρχικής εμπειρίας με μια ευρεία έννοια. Θα δούμε πως πρόκειται για τη φαινομενολογική μάθηση που αγκαλιάζει το σύνολο των πρωταρχικών συνθέσεων αναφορικά με όλες τις περιοχές όντων, δηλαδή της σκέτα υλικής φύσης, του έμβιου, αλλά και των αξιολογικά και πρακτικά επενδυμένων πραγμάτων. Θα ολοκληρώσουμε, έτσι, την έρευνά μας

καθιστώντας σαφές πως αυτή η τελευταία αποτελεί μέρος ακριβώς μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής, μιας εξόχως σημαντικής μάθησης που προσφέρεται για την ανάπτυξη περαιτέρω και πολυεπίπεδων φαινομενολογικών ερευνών και μελετών.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ:

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ

1.1. Η φυσική-απλοϊκή στάση και η γενική οντοθεσία

Στο πρώτο έργο που εξέδωσε ο Χούσερλ, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891), είναι φανερό η προσκόλλησή του στις κατευθυντήριες γραμμές της ιδιότυπης εμπειριστικής φιλοσοφίας του Μπρεντάνο, καθώς αυτό που επιχειρείται σε αυτό το έργο είναι η θεμελίωση των βασικών αριθμητικών και λογικών εννοιών σε υποκειμενικά ψυχολογικά ενεργήματα. Η *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* είναι δείγμα μιας Εμπειρικής Περιγραφικής Ψυχολογίας. Ακόμα δεν έχουν γίνει τα βήματα προς τη φαινομενολογική επανεμφάνιση της μπρεντανιανής έννοιας της αποβλεπτικότητας και τη θεωρία για την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και ιδέας, ζητήματα με τα οποία θα ασχοληθούμε σε επόμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου. Το ιδρυτικό φαινομενολογικό έργο του Χούσερλ είναι οι *Λογικές Έρευνες* (1900-01), όπου πια ξεπερνιούνται οι προηγούμενες εμπειριστικές προκαταλήψεις, αλλά και τίθενται τα θεμέλια για μια *Φαινομενολογική Περιγραφική Ψυχολογία*. Ωστόσο, στις ίδιες τις *Λογικές Έρευνες* δεν καθίσταται απολύτως καθαρή η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετείται εκεί, ενώ ταυτόχρονα μένουν συγκαλυμμένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας ειδικά φαινομενολογικής στάσης. Μόνο μετά τη λεγόμενη υπερβατολογική στροφή του Χούσερλ, τα πρώτα νήγματα της οποίας βρίσκουμε στις διαλέξεις για την *Ιδέα της Φαινομενολογίας* (1907) και καθαρότερα διατυπωμένη τη συναντούμε πλέον στις *Ιδέες I* (1913), μπορούμε σε μια ανάδρομη κίνηση να φωτίσουμε το χαρακτήρα των αναλύσεων των *Λογικών Ερευνών*. Σε μια τέτοια ανάδρομη κίνηση, η οποία συντελείται υπό το πρίσμα της εξέλιξης της χουσερλιανής σκέψης, φτάνουμε να πούμε ότι οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* είναι γνωσιολογικές και όχι οντολογικές: ότι είναι προ-υπερβατολογικές ψυχολογικές και όχι υπερβατολογικές φιλοσοφικές. Το νόημα αυτών των διαπιστώσεων θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε στο παρόν κεφάλαιο.

Η διπλή κατανόηση, από τη μια, του προγράμματος του φαινομενολογικού υπερβατολογικού ιδεαλισμού και, από την άλλη, της σημασίας του προ-υπερβατολογικού χαρακτήρα των *Λογικών Ερευνών* δεν μπορεί παρά να εκκινεί από την προβληματική της λεγόμενης *φυσικής-απλοϊκής στάσης* (natürliche-naive Einstellung). Ο Χούσερλ εισάγει για πρώτη φορά αυτό τον όρο στις *Ιδέες I* για να ονομάσει τη συνήθη κατάσταση του ανθρώπινου βίου.¹ Πιο συγκεκριμένα, διατελώντας κανείς στη φυσική-απλοϊκή στάση, βρίσκεται εν μέσω ενός κόσμου άμεσα διαθέσιμου, ο οποίος, βέβαια, δεν περιορίζεται μόνο σε ό,τι δίνεται ενεργεία. Ο κόσμος αυτός υπάρχει εκεί ανεξάρτητα από το ποιο είναι το εκάστοτε ενεργεία αντιληπτικό πεδίο. Αυτό το τελευταίο περιβάλλεται πάντοτε από μια άλω συμπαρέυρεσης, από ένα χωρικό και χρονικό ορίζοντα, λιγότερο ή περισσότερο σαφή ή συγκεχυμένο, ο οποίος είναι προσδιορισίμος αλλά ποτέ δεν καθίσταται πλήρως προσδιορισμένος. Μέσα από τη φυσική στάση δίνεται σταθερά ένας κόσμος ανεξάρτητα από την αλλαγή που μπο-

¹ Ο Χούσερλ περιγράφει με λεπτομέρεια τη φυσική στάση στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους των *Ιδεών I*. Αντίστοιχες περιγραφές βρίσκουμε και σε μετέπειτα έργα του. Στις *Λογικές Έρευνες* συναντούμε μόνο δύο σύντομες αναφορές στην, αποκαλούμενη εκεί, *αντικειμενική-απλοϊκή στάση* (βλ. *LU II/1*, σσ. 42 [284], 75 [310]), ενώ στην *Ιδέα* συναντούμε τον πυρήνα αυτού του ζητήματος με τους όρους *αντικειμενική σκέψη* (βλ., πχ., *Hua II* σ. 19 [15]· βλ. και *Hua XIII*, σσ. 112, 118).

ρεί να υφίσταται η σύνθεση των περιεχομένων του. Επίσης, ο κόσμος αυτός δεν είναι ένας κόσμος πραγμάτων με τα οποία σχετίζεται κανείς μόνο από την άποψη της σκέψης υλικότητάς τους. Τα πράγματα λαμβάνονται ως ήδη συγκροτημένα και, έτσι, διαθέσιμα ως χρηστικά αντικείμενα επενδυμένα με αξιακά χαρακτηριστικά, ως επιθυμητά, ωραία, άσχημα, χρήσιμα, κ.λπ. Ο κόσμος δίνεται «ως ένας κόσμος αξιών, ως ένας κόσμος αγαθών, ως ένας πρακτικός κόσμος»². Επιπλέον, ο κόσμος της φυσικής στάσης είναι διωποκειμενικός. Μοιράζεται κανείς τον ίδιο κόσμο με άλλα υποκείμενα, άλλους ανθρώπους και ζώα. Χωρίς τη στροφή της προσοχής σε κάτι από το ενεργεία αντιληπτικό πεδίο, έχει κανείς μια συνεπίγνωση ενός κόσμου σωματικών πραγμάτων, αλλά και άλλων έμψυχων όντων τα οποία βρίσκονται εν χώρω και χρόνω. Τα διάφορα υποκείμενα εκλαμβάνονται ως ενδόκοσμα όντα, ενώ τα βιώματα και τα ενεργήματά τους εκλαμβάνονται ως συμβάντα της μίας και μοναδικής φυσικής πραγματικότητας.

Η απόδοση μιας τέτοιας ρεαλιστικής ύπαρξης σε ό,τι περιλαμβάνει η φυσική χωρο-χρονική πραγματικότητα, την οποία μοιραζόμαστε με όλα τα άλλα υποκείμενα, αποκαλείται από τον Χούσερλ «γενική οντοθεσία [Generalthesis]»³. Αυτή διαμορφώνει πάντοτε τη φυσική-απλοϊκή στάση και υπό το πρίσμα της προσλαμβάνουμε την πραγματικότητα «όπως ακριβώς αυτή η ίδια [...] δίδεται αφ' εαυτής, ως εκεί-ευρισκόμενη»⁴. Μάλιστα, η γενική οντοθεσία για την οποία μιλά ο Χούσερλ δεν είναι οπωσδήποτε εκφρασμένη και ρητή στο επίπεδο των κρίσεων. Η “γνώση” της ύπαρξης ενός περιβάλλοντος κόσμου εν χώρω και χρόνω, δεν συνιστά, για τον ίδιο, κάποια μορφή εννοιολογικής σκέψης. Το ότι αποδίδουμε ρεαλιστική ύπαρξη στο φυσικό κόσμο και τα μέρη του, διαπερνά το σύνολο του φυσικού βίου πριν καν, ή και χωρίς απαραίτητα ποτέ, αυτό να το δηλώσουμε με τη μορφή κρίσεων. Ο κόσμος της φυσικής στάσης είναι “εκεί” για εμάς, “διαθέσιμος” πριν από κάθε σκέψη, αν και ως τέτοιος επιτρέπει ουσιωδώς τη δυνατότητα της θεματοποίησης και της κατηγοριακής σύλληψής του. Με το να διατυπώνουμε κρίσεις περί του φυσικού κόσμου, τονίζει ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I,

ξέρουμε βεβαίως ότι θεματοποιούμε μόνο και συλλαμβάνουμε κατηγοριακά ό,τι κατά κάποιον τρόπο ήταν ήδη εκεί μη θεματικά, αδιάσκεπτο [ungedacht], ακατηγορητο εντός της πρωταρχικής εμπειρίας, δηλαδή το θεματοποιούμε και το συλλαμβάνουμε ως αυτό που βρισκόταν στην εμπειρία με το χαρακτήρα του “διαθέσιμου”. (*Hua* III/1, σ. 62 [58])

Μπορούμε με συντομία να πούμε ότι φυσική στάση είναι η στάση της άμεσης ή απλοϊκής καθημερινής ζωής με ό,τι αυτή περιλαμβάνει: πρακτικές, αξίες, άλλα υποκείμενα, πολιτισμικά μορφώματα, επιστήμες, κ.λπ. Αυτή η ιδέα συνοψίζεται με τον καλύτερο τρόπο στο ακόλουθο χωρίο από το περίφημο *Άρθρο για την Εγκυκλοπαίδεια Britannica*:

[Φυσική στάση είναι αυτή] μέσα στην οποία παραμένουν τόσο το σύνολο του καθημερινού βίου όσο και οι θετικές επιστήμες. Σε αυτή τη στάση ο κόσμος είναι για εμάς το αυτονόητα υπάρχον σύμπαν των ρεαλιστικών όντων, σταθερά προ-δεδομένος σε μια ανεπερώτητη διαθεσιμότητα [Vorhandenheit]. Έτσι, ο κόσμος στη φυσική στάση είναι το γενικό πεδίο των πρακτικών και θεωρητικών δραστηριοτήτων μας. (*Hua* IX, σ. 288 <190-1>)⁵

² *Hua* III/1, σ. 58 [53].

³ Βλ., π.χ., ό.π., §30.

⁴ Ό.π., σ. 61 [57]· βλ. και *Hua* V, σσ. 148-9 [416].

⁵ Βλ. και *Hua* III/1, §§27, 30, 31, 39, 62· *Hua* IV, σσ. 27 [30], 208 [219]· *Hua* XVI, σ. 39 [33]. Ο Μερλώ-Ποντύ παραλαμβάνει από τον Χούσερλ την προβληματική της φυσικής στάσης και αναφέρεται

Αντιλαμβανόμαστε ήδη ότι εντός της φυσικής στάσης, της οποίας το κύριο χαρακτηριστικό είναι αυτό της *θετικότητας* (δηλαδή της απόδοσης ρεαλιστικής ύπαρξης), μπορούμε να εντοπίσουμε μια βασική πόλωση. Από τη μια μεριά, σε ένα κατώτατο και πρωταρχικό επίπεδο έχουμε τον άμεσο προ-θεωρητικό βίο, ο οποίος περιέχει όλα τα ενεργήματα που λαμβάνουν χώρα πριν από τις διαφόρων ειδών επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις. Τη στάση από την οποία επιτελούνται αυτά τα προ-θεωρητικά ενεργήματα ο Χούσερλ *επίσης* την αποκαλεί *φυσική* με την πιο στενή έννοια της αντιδιαστολής ειδικά προς την επιστημονική στάση, δηλαδή προς το δεύτερο πόλο που περικλείεται στη σφαίρα της θετικότητας. Θα αναφερόμαστε στη φυσική στάση με την πιο στενή έννοια με το χαρακτηρισμό *πρωταρχική*, χωρίς να ξεχνάμε ότι αυτή είναι φυσική και με την ευρύτερη έννοια, δηλαδή με την έννοια της απλοϊκότητας και της θετικότητας αναφορικά με τα αντικείμενά της. Από τη μεριά της, η θεωρητική στάση των διαφόρων επιστημών είναι φυσική-απλοϊκή καθόσον δεν επερωτάται αυτό το ίδιο το γεγονός της συγκρότησης και της δοτικότητας των αντικειμένων τους.⁶ Και, όπως είπαμε, η θεωρητική-φυσική στάση των επιστημών στηρίζεται, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στη φυσική-πρωταρχική στάση του άμεσου, προ-θεωρητικού βίου.

Στον απλοϊκό προ-επιστημονικό βίο είναι που αναζητά ο Χούσερλ τον πρωτότυπο της γενικής οντοθεσίας, το πλαίσιο όπου για πρώτη φορά οντοτιθεται ένας ρεαλιστικός, ανεξάρτητος από εμάς κόσμος. Διαβάζουμε στις *Ιδέες* I:

Για να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα, θα αναζητήσουμε την έσχατη πηγή που τροφοδοτεί τη γενική οντοθεσία που διενεργώ στη φυσική στάση, και η οποία μου επιτρέπει να βρίσκω ενσυνείδητα, ως έναντι μου γεγονικά υπάρχοντα, έναν κόσμο πραγμάτων, να αποδίδω στον εαυτό μου μέσα σε αυτόν τον κόσμο ένα έμβιο σώμα [Leib]⁷, και να μπορώ να διευθετώ εμένα τον ίδιο μέσα σε αυτόν τον κόσμο. Αυτή η έσχατη πηγή είναι αναμφίβολα η *κατ' αίσθηση εμπειρία*. (*Hua* III/1, σ. 80 [82])

Η κατ' αίσθηση εμπειρία (και πρωταρχικά η κατ' αίσθηση αντίληψη) συχνά μας εξαπατά. Μπορεί να έχουμε ψευδαισθήσεις και να βλέπουμε τα πράγματα και τους προσδιορισμούς τους διαφορετικά από το πώς αυτά είναι πραγματικά. Μπορεί να έχουμε παραισθήσεις και να κάνουμε λάθος ακόμα και για την ίδια την πραγματικότητα αυτού που βλέπουμε. Μέσα από την απλοϊκότητα του πρωταρχικού βίου αποδίδουμε την πλάνη μας στην αισθητηριακή μας σκευή. Και το επόμενο βήμα είναι να θεωρήσουμε ότι μόνο μια καθαρή συνείδηση είναι αυτή που μπορεί να σχετιστεί με τα αντικείμενα στην ίδια την πραγματικότητά τους.

[Έτσι, τ]ο αντιλαμβάνεσθαι, θεωρημένο απλά ως συνείδηση και ξέχωρα από το έμβιο σώμα και τα σωματικά όργανα, εμφανίζεται εδώ ως κάτι που είναι καθαυτό ανυπόστατο

σε αυτήν όταν μιλά για την *αντικειμενική σκέψη* (*pensée objective*) που χαρακτηρίζει τόσο τον κοινό νου όσο και τις επιστήμες. Η *αντικειμενική σκέψη* ουσιαστικά προσδιορίζει εδώ εκείνη τη στάση μας κατά την οποία οδηγούμαστε στην *αντικειμενοποίηση* του κόσμου, με ό,τι αυτός περιλαμβάνει. Σε μια τέτοια αντικειμενοποίηση οδηγούνται και οι δύο φιλοσοφικές παραδόσεις στις οποίες ασκεί κριτική ο Μερλώ-Ποντύ: ο εμπειρισμός και η νοησιарχία. Βλ., π.χ., Merleau-Ponty 1945, σσ. 81-6 [67-72].

⁶ Ο Λουφτ λανθασμένα ταυτίζει, λοιπόν, τη φυσική-απλοϊκή στάση εν γένει με τον προεπιστημονικό βίο. Σύγκ. με Luft 2002, σσ. 115κ.επς.

⁷ Ο όρος *Leib*, τον οποίο μεταφράζουμε ως *έμβιο σώμα*, ονομάζει το σώμα του υποκειμένου κατά το ότι αυτό είναι ένα ζωντανό-οργανισμικό σώμα και όχι ένα σκέτο φυσικό-χωρικό πράγμα ανάμεσα σε άλλα φυσικά-χωρικά πράγματα, ένα σκέτο *Körper*. Θα αποδώσουμε τον όρο *Körper* απλά ως *σώμα*. Αυτόν ο Χούσερλ τον χρησιμοποιεί γενικά για να αναφερθεί στα σκέτα φυσικά πράγματα, σε ένα τραπεζί, μια πέτρα, αλλά και ένα δέντρο ή το ανθρώπινο σώμα, ιδωμένα κατά τη σκέτη εκτατότητα και υλικότητα-αιτιότητά τους. Θα μας δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε για το ρόλο του έμβιου σώματος ως *κιναισθητικού* σώματος στο πέμπτο και το έκτο κεφάλαιο.

[Wesensloss], ως μια κενή εποπτική ενατένιση [Hinsehen], ενός κενού “εγώ”, προς το ίδιο το αντικείμενο· ως ένα κοίταγμα που αποκαθιστά με θαυμαστό τρόπο επαφή με αυτό το αντικείμενο. (*Hua* III/1, σ. 81 [83])

Εντός του πρωταρχικού-απλοϊκού βίου, προ-επιστημονικά, λαμβάνει χώρα για πρώτη φορά μια σχάση. Από τη μια μεριά, η συνείδηση εκλαμβάνεται ως ένα *ον εν εαυτώ* και, από την άλλη, το αντιληπτό ως ένα *ον που αντί-κειται στη συνείδηση*, ως ένα *ον «καθ’ εαυτό και δι’ εαυτό»*⁸. Ένα επόμενο βήμα μπορεί να συντελεστεί από την επιστημονική πια σκοπιά. Ως επιστήμονες ερμηνεύουμε το πράγμα που δίνεται στις αισθήσεις ως σκέτη *εμφάνιση* ενός πράγματος καθ’ εαυτό. Το επιστημονικό πράγμα καθ’ εαυτό εκλαμβάνεται, τότε, ως το μόνο πραγματικό πράγμα το οποίο και επιχειρούμε στη συνέχεια να προσδιορίσουμε φυσικο-μαθηματικά.

Για τον Χούσερλ, τόσο η προ-επιστημονική, όσο και η επιστημονική αντιμετώπιση της εξωτερικής πραγματικότητας ως καθ’ εαυτήν δεν αποτελεί παρά μια συγκεκριμένη ερμηνευση του κόσμου. Αλλά, είναι αυτή ακριβώς η ερμηνευση που καθιστά προβληματικό το πώς σχετιζόμαστε με τη ρεαλιστικά υπάρχουσα εξωτερική πραγματικότητα. Η αντίληψη και, γενικότερα, ο σχετισμός ανάμεσα σε ένα νοεόν και τον αυτονόητα ανεξάρτητο, από αυτό το νοεόν, κόσμο αποδεικνύεται ένας ιδιαίτερα δύσκολος «γρίφος»⁹, ένα «μυστήριο»¹⁰, το «αίνιγμα όλων των αινιγμάτων»¹¹ που πρέπει να λυθεί. Και η ζητούμενη λύση αναγκαστικά κινείται προς την κατεύθυνση της εύρεσης εκείνου του “θαυμαστού τρόπου” που αποκαθιστά την επαφή και γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στη συνείδηση και τη ρεαλιστικά ανεξάρτητη πραγματικότητα.¹²

Η χουσερλιανή φαινομενολογία έρχεται να αναμετρηθεί με τις προκαταλήψεις και τα αυτονόητα της φυσικής-απλοϊκής στάσης. Έρχεται να καταγγείλει την προβληματικότητα του σχετισμού ανάμεσα στις δύο υποτιθέμενα ρεαλιστικά ανεξάρτητες σφαίρες ύπαρξης, ανάμεσα στο υποκείμενο και τον αυθύπαρκτο κόσμο. Κι αυτό σε όλα τα επίπεδα: στην αντίληψη, τη φαντασία, τη σκέψη, τις αξιολογήσεις, την πρακτική δράση, κ.ο.κ. Η αναζήτηση κάποιου θαυμαστού σχετισμού δύο ξεχωριστών και διαμετρικά αντίθετων πόλων, της συνείδησης και του κόσμου, καταγγέλλεται από τον Χούσερλ ως πέρα για πέρα λανθασμένη. Η φαινομενολογική λύση που ο ίδιος προτείνει σκοπεύει στην απενεργοποίηση της γενικής οντοθεσίας, και μαζί των συνοδών ψευδοδιπόλων της, και στην αποκάλυψη του πεδίου της *φανέρωσης* του υπερβατικού εμπράγματου κόσμου στη βάση της *αποβλεπτικότητας* της συνείδησης. Στις *Λο-*

⁸ *Hua* III/1, σ. 81 [83].

⁹ *Hua* II, σσ. 20 [15], 32 [25].

¹⁰ *Ο.π.*, σ. 19 [14-5].

¹¹ *Hua* VI, σ. 12 <13>.

¹² Είναι χαρακτηριστικό το ακόλουθο σχετικό χωρίο από την Παράδοση *Πράγμα και Χώρος* του 1907. Γράφει ο Χούσερλ: «Η αντίληψη ενάντια στην οποία αγωνιζόμαστε ενεργεί προφανώς έτσι, ως εάν η αντικειμενότητα, το Είναι οποιουδήποτε είδους, να ήταν κάτι καθ’ εαυτό άνευ συσχετισμού με τη συνείδηση, ως εάν η συνείδηση άπαξ τυχαία να προσέγγισε το αντικείμενο, να το περιεργάστηκε [herumoperierte] και να ανέλαβε αυτές ή εκείνες τις αλλαγές ακριβώς με τον τρόπο του χειρισμού με το φυσικό νόημα. Πίσω από δω βρίσκεται το υποτιθέμενο αυτονόητο: τα πράγματα υπάρχουν καθ’ εαυτά και πριν από κάθε σκέψη, και τώρα έρχεται το Εγώ-υποκείμενο [Ichsubject] –ένα νέο πράγμα– και ενεργεί στο πράγμα και φτιάχνει κάτι με αυτό, εκτελεί μαζί με αυτό το σκέπτεσθαι, το εποπτεύειν, το συσχετίζειν, το συνδέειν, δια μέσου των οποίων το πράγμα δίνεται στο Εγώ-υποκείμενο ακριβώς μόνο με τη μορφοποίηση που του έχει επιβληθεί.» (*Hua* XVI, σ. 39 [33]) Σε μια μεταγενέστερη Παράδοση με τίτλο *Φύση και Πνεύμα* (1919) ο Χούσερλ επίσης τονίζει ότι η συστοιχία ανάμεσα στα ενεργήματα της συνείδησης και τις διάφορες αντικειμενότητες «είναι συστοιχία μιας απαράβλητης ιδιομορφίας, είναι ένα θαύμα όταν κανείς παραπλανάται από τις συνήθειες της φυσικής-απλοϊκής στάσης» (*Hua* Mb IV, σ. 92· βλ. και *ό.π.*, σ. 93).

γικές Έρευνες αυτό επιχειρείται να γίνει στους κόλπους μιας Καθαρής Ψυχολογίας. Αργότερα, όμως, ο Χούσερλ καταλαβαίνει ότι αυτή η προσέγγιση δεν καταφέρνει να διαλύσει οριστικά τα προβλήματα της φυσικής στάσης και γι' αυτό, όπως θα διαπιστώσουμε, στρέφεται στην υπερβατολογική λύση του ζητήματος της συγκρότησης του κόσμου από την υπερβατολογική συνείδηση.

1.2. Η Φαινομενολογική Ψυχολογία

1.2.1. Η φαινομενολογική ψυχολογική αναγωγή

Το κύριο μέλημα του Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες*, δηλαδή πριν από τη λεγόμενη «υπερβατολογική στροφή», είναι γνωσιολογικό.¹³ Προκειμένου ο ίδιος να αντιμετωπίσει το αίνιγμα της γνώσης, στρέφεται, πρώτα απ' όλα, ενάντια στην αυτονόητη οντολογική αυθυπαρξία ενός προϋπάρχοντος, εκεί παρ-ιστάμενου κόσμου. Στρέφεται ενάντια στη δογματικότητα της φυσικής-απλοϊκής στάσης για την οποία δεν τίθεται καθόλου το ερώτημα της συγκρότησης αυτού του κόσμου. Η φαινομενολογική έρευνα του Χούσερλ υιοθετεί, αν και όχι εντελώς ρητά ακόμα, μια «μη φυσική κατεύθυνση της εποπτείας και της σκέψης»¹⁴, μια τεχνητή στάση που ανακόπτει τον αυτονόητο τρόπο με τον οποίο στρεφόμαστε προς τα πράγματα, τον κόσμο και τους άλλους. Για μεθοδολογικούς λόγους, λοιπόν, προτείνεται μια τροποποίηση της γενικής οντοθεσίας που χαρακτηρίζει τη φυσική στάση. Ο Χούσερλ υιοθετεί μια ιδιότυπη εποχή με την οποία η γενική οντοθεσία τίθεται «εκτός ενεργείας» όχι, όμως, με σκοπό την άρνηση, την ακύρωση του Είναι. Απλώς τίθεται σε εκκρεμότητα κάθε πεποίθηση περί ύπαρξης που συνοδεύει τα ενεργήματά μας. Με άλλα λόγια, αυτό που τίθεται σε εκκρεμότητα είναι μια συγκεκριμένη στάση απέναντι στην πραγματικότητα. Όπως θα γράψει αργότερα ο Χούσερλ στις *Ιδέες I*,

[Δ]εν παραιτούμαστε από την οντοθεσία που ως τώρα επιτελούσαμε, δεν αλλάζουμε κάτι στην πεποίθησή μας, η οποία παραμένει αυτή που ήταν [...]. Κι ωστόσο, η οντοθεσία δοκιμάζει μια τροποποίηση –ενώ παραμένει αυτή που είναι, τη θέτουμε, θα λέγαμε, “εκτός ενεργείας”, την “αποσυνδέουμε”, τη “θέτουμε εντός παρενθέσεων”. (*Hua* III/1, σ. 63 [58-9])

Η εποχή που προτείνει ο Χούσερλ δεν είναι καθολική. Απευθύνεται συγκεκριμένα στη γενική οντοθεσία και οδηγεί στη στέρηση κάθε πεποίθησης και δυνατότητας εκφοράς οποιασδήποτε κρίσης περί της ανεξάρτητης από εμάς υπάρξεως του εμπράγματος ως πάντα “εκεί διαθέσιμου” για εμάς. Με δυο λόγια, η εποχή αφορά εδώ μια συγκεκριμένη ερμηνεία του Είναι, τη *ρεαλιστική* ερμηνεία.

Η μεθοδολογική κίνηση της προτεινόμενης εποχής από τον οντοθετικό χαρακτήρα της φυσικής-απλοϊκής στάσης αφήνει εκτός ενδιαφέροντος και ανενεργή τη φυσική ρεαλιστική πραγματικότητα ως τέτοια. Με αυτόν τον τρόπο, ο Χούσερλ θεωρεί πως αναγόμαστε σε ένα νέο πεδίο, το πεδίο των *φαινομένων*. Η υποβολή εντός παρενθέσεων των πεποιθήσεων και κρίσεων περί υπάρξεως μάς αφήνει στη σφαίρα της

¹³ Εξετάζουμε εδώ τις *Λογικές Έρευνες* (1900-01) υπό το πρίσμα των διακρίσεων και των παρατηρήσεων που κάνει ο Χούσερλ περίπου μια δεκαετία αργότερα στις *Ιδέες I* (1913). Ουσιαστικά στις *Ιδέες I* ο Χούσερλ φωτίζει αναδρομικά το καθεστώς των αναλύσεων του προηγούμενου δημοσιευμένου έργου του.

¹⁴ *LU* II/1, σ. 9 [254].

καθαρής ψυχολογικής συνείδησης, γι' αυτό και ο Χούσερλ κάνει λόγο, σε αυτό το πλαίσιο, για *ψυχολογική* φαινομενολογική εποχή και αναγωγή.¹⁵ Το πεδίο των φαινομένων, ως το φαινομενολογικό υπόλοιπο της φαινομενολογικής ψυχολογικής αναγωγής, είναι το κατεξοχήν πεδίο έρευνας του (φαινομενολογικού) ψυχολόγου, ο οποίος καλείται τώρα να εξετάσει και να περιγράψει τα ψυχολογικά περιεχόμενα από την άποψη της εμφάνισής τους, χωρίς, ωστόσο, να εκφέρει καμία κρίση περί πραγματικότητας.

Η οριοθέτηση του πεδίου μιας Καθαρής Ψυχολογίας, αποκαθαυμένης από κάθε στοιχείο που δεν ανήκει στη δικαιοδοσία της, γίνεται κατ' αντιστοιχία προς την αφαιρεση που επιτελείται στις Φυσικές Επιστήμες.¹⁶ Η Καθαρή Φυσική, η επιστήμη που ερευνά τη φυσική περιοχή της πραγματικότητας από την άποψη της σκέτης υλικότητας, αφήνει εκτός ενδιαφέροντος την ψυχικότητα. Με αυτή την έννοια, η Καθαρή Ψυχολογία και η Καθαρή Φυσική προχωρούν συμπληρωματικά η μια ως προς την άλλη: η πρώτη καλείται να ερευνήσει το χώρο των ψυχολογικών εμφανίσεων χωρίς να εξετάζει το εάν και το τι υπάρχει πέρα από αυτές, κάτι που το αφήνει στη δικαιοδοσία της δεύτερης.

Ο φαινομενολογικός ψυχολόγος θέτει εντός παρενθέσεων το ζήτημα της φυσικής πραγματικότητας, επιπροσθέτως, όμως, και οτιδήποτε αφορά τη σύνδεση μιας τέτοιας πραγματικότητας με την καθαρή ψυχικότητα. Η Καθαρή (Περιγραφική) Ψυχολογία δεν πραγματεύεται ζητήματα ψυχο-φυσικής ενότητας και άρα θέτει εντός παρενθέσεων και την ανθρώπινη σωματικότητα.¹⁷ Αλλά εδώ χρειάζεται προσοχή. Αυτό που μένει ανεξέταστο είναι η υλικότητα και το ανθρώπινο σώμα από την άποψη της πραγματικότητάς τους· αυτό που μένει σε εκκρεμότητα είναι μια συγκεκριμένη ερμηνευσή τους. Η Καθαρή Ψυχολογία, έχοντας ως αντικείμενό της το σύνολο της εσωτερικής ζωής, πραγματεύεται τη δοτικότητα των εμπειρικών πραγμάτων, αλλά και του εαυτού και των άλλων υποκειμένων, ως *φαινομένων*. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το ανθρώπινο σώμα εξετάζεται και αυτό από την άποψη της εμφάνισής του ως φαινομένου στην καθαρά ψυχολογική σφαίρα.

Όμως, τι ακριβώς είναι τα *φαινόμενα* που κάνουν την εμφάνισή τους στη σφαίρα της ψυχικότητας μετά την εφαρμογή της ψυχολογικής φαινομενολογικής αναγωγής; Αυτό είναι το πιο κρίσιμο ζήτημα που ανακύπτει καθώς κάνουμε τα πρώτα βήματά μας στην περιοχή της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας. Και στην πραγμάτευση ακριβώς αυτού του ζητήματος θα στραφούμε στις τρεις επόμενες υποενότητες εξετάζοντας τα βασικά στοιχεία της θεωρίας του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα, την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και το απριόρι.¹⁸

¹⁵ Το ζήτημα των αναγωγών, των ειδών και των υπολοίπων τους, ζήτημα δύστροπο στην έκθεσή του από τον ίδιο τον Χούσερλ, έχει υπάρξει αντικείμενο διαμάχης και παρεξήγησης για τους ερμηνευτές του έργου του. Η θέση που παίρνει κανείς σε αυτό το ζήτημα καθορίζει εν πολλοίς και τη γενικότερη στάση απέναντι στη χουσερλιανή φαινομενολογία. Ιδιαίτερος διαφωτιστικά για το ζήτημα των αναγωγών είναι τα de Boer 1978 και Θεοδώρου 2001.

¹⁶ Για τον παραλληλισμό βλ. και de Boer 1978, σ. 455.

¹⁷ Βλ., π.χ., Hua V, σ. 144 [411]. Hua IV, §49a.

¹⁸ Ο Χάιντεγκερ, στο Heidegger 1985, κεφ. 2, αναλύει με ιδιαίτερη οξυδέρκεια και καθαρότητα τον χαρακτήρα και τη σημασία αυτών των τριών θεμελιωδών φαινομενολογικών ανακαλύψεων: της αποβλεπτικότητας, της κατηγοριακής εποπτείας και του απριόρι.

1.2.2. Πώς διαφοροποιείται ο Χούσερλ από τη φιλοσοφία του Μπρεντάνο: προς μια νέα θεωρία για την αποβλεπτικότητα

1.2.2.α. Βασικά στοιχεία της θεωρίας του Μπρεντάνο

(i) Γενετική και Περιγραφική Ψυχολογία

Το 1874 ο Μπρεντάνο δημοσιεύει το περίφημο έργο του *Psychologie vom empirischen Standpunkt* (Ψυχολογία από εμπειριστική Σκοπιά)¹⁹. Μεθοδολογικά θέτει εκτός ενδιαφέροντος όλες τις μεταφυσικές υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες η ψυχή είναι κάποια “υπόσταση” (Substanz), και ορίζει την Ψυχολογία ως τον επιστημονικό κλάδο μελέτης των ψυχικών φαινομένων, δηλαδή των ψυχικών ενεργημάτων. Η προσέγγιση του Μπρεντάνο έχει τα χαρακτηριστικά ενός ιδιότυπου εμπειρισμού, ο οποίος αντλεί ταυτόχρονα πολλά στοιχεία από την αριστοτελική φιλοσοφία. Οι πρώτες προτάσεις του *Προλόγου* της πρώτης έκδοσης της *Ψυχολογίας* οριοθετούν ευθύς εξαρχής αυτή την προσέγγιση. Γράφει ο Μπρεντάνο:

Ο τίτλος που έχω δώσει στο έργο μου το χαρακτηρίζει αυτό κατά το αντικείμενο και τη μέθοδο. Η σκοπιά μου στην Ψυχολογία είναι η εμπειριστική [empirische]: μόνο η εμπειρία είναι η δασκάλα μου. Ωστόσο, μοιράζομαι με άλλους [διανοητές] την πεποίθηση πως μια ορισμένη ιδεαλιστική θεώρηση είναι εντελώς συμβατή με μια τέτοια [εμπειριστική] σκοπιά. (PES, σ. v [xxvii])

Η περιγραφή των ψυχικών φαινομένων γίνεται εκκινώντας αποκλειστικά από το έδαφος των *εμπειρικών* δεδομένων της συνείδησης. Γι’ αυτά τα δεδομένα, όμως, ο Μπρεντάνο αναζητά να βρει τους αναγκαίους νόμους που τα διέπουν. Ας δούμε με συντομία πώς επιχειρεί να καταφέρει κάτι τέτοιο.

Ο Μπρεντάνο δέχεται ότι τα ψυχικά φαινόμενα είναι δυνατό κάποιες φορές να περνούν απαρατήρητα και ότι το υποκείμενο αυτών των ψυχικών φαινομένων δεν στρέφει απαραίτητα την προσοχή του σε αυτά. Ωστόσο, θεωρεί ότι η *ενδοσκόπηση* των δικών μας νοητικών καταστάσεων, αλλά και η *παρατήρηση* της πιθανής έκφρασης των νοητικών καταστάσεων άλλων υποκειμένων μπορούν να γίνουν εργαλεία μιας ορισμένης Ψυχολογίας, την οποία ο ίδιος αποκαλεί *Γενετική Ψυχολογία*. Η Γενετική Ψυχολογία συνιστά μια αμιγώς εμπειρική-εξηγητική επιστήμη της οποίας οι προτάσεις αποτελούν γενικεύσεις (στη βάση παρατήρησης και επαγωγής) αναφορικά

¹⁹ Θα αναφερόμαστε στο εξής σε αυτό το έργο ως *Ψυχολογία*. Οι αντίστοιχες παραπομπές θα ακολουθούν τη μορφή PES, σ. x [ψ] με τον αριθμό x να αντιστοιχεί στη σελιδοποίηση της πρώτης γερμανικής έκδοσης Brentano (1874), και τον ψ στη σελιδοποίηση της αγγλικής μετάφρασης από τους C. Rancurello, D. B. Terrell, και L. McAlister, στο Brentano (1995). Στην *Εισαγωγή* της έκδοσης του 1874 ο Μπρεντάνο εξηγεί πως η *Ψυχολογία* αποτελεί τον πρώτο τόμο, ο οποίος περιέχει δύο από συνολικά έξι προς έκδοση βιβλία. Στο πρώτο βιβλίο ο Μπρεντάνο πραγματεύεται το ζήτημα της Ψυχολογίας ως επιστήμης, ενώ στο δεύτερο το ζήτημα γενικά των ψυχικών φαινομένων. Ωστόσο, το αρχικό σχέδιο του Μπρεντάνο δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και αυτό που γνωρίζουμε είναι μόνο τα θέματα των τεσσάρων επόμενων σχεδιαζόμενων βιβλίων: το τρίτο βιβλίο θα καταπιανόταν με τα χαρακτηριστικά και τους νόμους που διέπουν τις παραστάσεις, το τέταρτο με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και τους νόμους των κρίσεων, το πέμπτο με τα αντίστοιχα των συναισθημάτων, ενώ το έκτο και τελευταίο με τις σχέσεις νου-σώματος. Το 1911 ο Μπρεντάνο προχώρησε σε μια δεύτερη έκδοση των κεφαλαίων V-IX του δεύτερου βιβλίου της *Ψυχολογίας* με τον τίτλο *Von der Klassifikation der Psychischen Phänomene* προσθέτοντας και ένα παράρτημα. Το 1924 ο Κράους (Oskar Kraus), πιστός μαθητής του Μπρεντάνο, επιμελήθηκε την επανέκδοση της *Ψυχολογίας*. Άλλαξε την αρίθμηση των κεφαλαίων του δεύτερου βιβλίου, για να υπάρξει συμφωνία με την έκδοση του 1911, και πρόσθεσε κάποια μεταγενέστερα κείμενα του Μπρεντάνο, καθώς και αρκετά δικά του ερμηνευτικά σχόλια. Η αγγλική έκδοση του 1995 αποτελεί μετάφραση της έκδοσης του 1924.

με τη γένεση και τη διαδοχή των ψυχικών ενεργημάτων. Με αυτή την έννοια, οι πρότασεις της είναι ενδεχομενικές και επιδέχονται αμφισβήτησης.

Εντούτοις, υπάρχει τρόπος, κατά τον Μπρεντάνο, να οδηγηθούμε με *ενάργεια* και *βεβαιότητα* στα διάφορα ψυχικά φαινόμενα. Αυτός ο τρόπος είναι η *εσωτερική αντίληψη* (*innere Wahrnehmung*) –ως κάτι διαφορετικό, όμως, από την ενδοσκόπηση.²⁰ Η εσωτερική αντίληψη είναι η *αλάνθαστη* άμεση *επίγνωση* που συνοδεύει όλα μας τα ψυχικά φαινόμενα.²¹ Είναι η αυτο-συνειδησία των ψυχικών φαινομένων, η οποία, βέβαια, δεν συνιστά ένα νέο αυτόνομο *ενέργημα*. Εάν ίσχυε κάτι τέτοιο, θα χρειαζόταν ένα καινούργιο *ενέργημα* που να καθιστά την εσωτερική αντίληψη αυτο-συνειδητή (θα χρειαζόταν, π.χ., να έχω συνείδηση τού ότι έχω συνείδηση ότι αντιλαμβάνομαι), κ.ο.κ. Θα υπήρχε, δηλαδή, απαίτηση για αυτο-συνειδησία άπειρων στο πλήθος ενεργημάτων, ταυτόχρονα στο άμεσο παρόν ενός υποκειμένου –πράγμα αδύνατο. Η εσωτερική αντίληψη συνιστά, για τον Μπρεντάνο, *στιγμή* του ίδιου του εκάστοτε ψυχικού φαινομένου. Γι' αυτό, στο πλαίσιο της θεωρίας του, ένα ψυχικό φαινόμενο έχει δύο συνιστώσες. Η μία κατευθύνεται προς το *πρωτεύον* αντικείμενο του ενεργήματος (π.χ. το αντιληπτό), ενώ η άλλη προς το ίδιο το ψυχικό φαινόμενο, καθιστώντας το ουσιαστικά «αυτο-συνειδητό», άμεσα παρόν στον εαυτό του.²²

Μέσω ενός τέτοιου αναστοχασμού ικανού να αποδεσμεύεται από το τρέχον παρόν, ο Μπρεντάνο θεωρούσε πως, στη βάση των ψυχικών φαινομένων, σχηματίζουμε τις διάφορες έννοιες (τις οποίες αντιμετώπιζε αντι-πλατωνικά ως το κοινό στα πολλά, ως *universum in re*²³) και ότι, στη συνέχεια, με σκέτη ανάλυση εννοιών φτάνουμε στις *αναγκαίες σχέσεις* που επικρατούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η πρόταση «κάθε ψυχικό φαινόμενο είτε είναι αυτό το ίδιο μια παράσταση, είτε στηρίζεται σε μια παράσταση», ή η πρόταση «κάθε ψυχικό φαινόμενο στέφεται προς κάποιο περιεχόμενο», κ.λπ., δεν συνιστούν εμπειρικές γενικεύσεις, παρά προκύπτουν καθαρά στη βάση των εννοιών του *ψυχικού φαινομένου*, της *παράστασης*, του *περιεχομένου*, κ.λπ., δηλαδή των εννοιών που σχηματίζουμε με τη βοήθεια της εσωτερικής αντίληψης.

Η μέθοδος της εσωτερικής αντίληψης εξασφαλίζει, κατά τον Μπρεντάνο, άμεση πρόσβαση στη νοητική ζωή και οδηγεί σε γνώση αναφορικά με τα ψυχικά φαινόμενα, γνώση η οποία είναι βέβαιη, αλάνθαστη και αναγκαία και όχι επαγωγική και ενδεχομενική.²⁴ Τέτοια είναι η γνώση που οι εμπειριστές προπάτορες του Μπρεντάνο, Λοκ και Χιουμ, θεωρούσαν ότι έχουμε μόνο για τα αντικείμενα των Μαθηματικών,

²⁰ Βλ. π.χ. *PES*, σ. 48 [34].

²¹ Γράφει, για παράδειγμα, ο Μπρεντάνο ότι «στο ίδιο νοητικό φαινόμενο στο οποίο ο ήχος καθίσταται παρών στο νου μας, εμείς ταυτόχρονα συλλαμβάνουμε το νοητικό φαινόμενο» (*PES*, σ. 179 [127]). Η, λίγο παρακάτω, «το νοητικό φαινόμενο του ακούειν, πέρα από το γεγονός ότι παρουσιάζει το φυσικό φαινόμενο του ήχου, καθίσταται την ίδια στιγμή ως όλον, αντικείμενο και περιεχόμενο του εαυτού του» (*PES*, σ. 182 [129]).

²² Ένα από τα βασικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει εδώ ο Μπρεντάνο ήταν το ότι η αυτο-ενάργεια, την οποία εγγυάται η εσωτερική αντίληψη στο άμεσο παρόν ενός υποκειμένου, αμφισβητείται, από τη στιγμή που για να γίνει η εσωτερική αντίληψη εργαλείο στα χέρια τού/τής ψυχολόγου απαιτείται η καταφυγή στη *μνήμη* (π.χ. «τώρα αντιλαμβάνομαι αυτο-συνείδητα, αλλά για να εξετάσω αυτό το αντιληπτικό *ενέργημα* που μόλις έχει παρέλθει πρέπει να το φέρω στη μνήμη μου»). Η μνήμη, όμως, *επιδέχεται* λάθους. Ο Χούσερλ ασκεί κριτική σε αυτό το σκέλος της μπρεντανιανής θεωρίας. Κάποια στοιχεία αυτής της κριτικής μπορεί να βρει κανείς στο Παράρτημα στην 6^η *Λογική Έρευνα* με τίτλο «Εξωτερική και Εσωτερική Αντίληψη: Φυσικά και Ψυχικά Φαινόμενα» (*LU II/2*, σσ. 221-244 [852-869]), καθώς και στις §§5 και 27 της 5^{ης} *ΛΕ*.

²³ Βλ. σχετικά και Hopkins 2011, σ. 84.

²⁴ Να σημειώσουμε ότι σε αυτό το πλαίσιο ο Μπρεντάνο κάνει λόγο για μια *επαγωγή με την ευρεία έννοια* (και όχι με τη στενή έννοια της απαριθμητικής επαγωγής) στη βάση της οποίας μεταφερόμαστε από την επιμέρους περίπτωση σε μια καθολική κρίση. Βλ. σχετικά το Brentano 1925, σ. 81 και το κατ'οπισθόκλητο Bergman 1976.

αλλά όχι και για αυτά της Ψυχολογίας (ή της Φιλοσοφίας). Ο Μπρεντάνο, όμως, έρχεται να πει πως η Ψυχολογία μπορεί πια να θεμελιωθεί ως *αποδεικτική* μάθηση (και όχι απλώς νομολογικά), μπορεί, δηλαδή, να θεμελιωθεί ως επιστήμη με την *αριστοτελική-νοησιαρχική* πλήρη σημασία της λέξης.²⁵ Η νέα αυτή Ψυχολογία αποκαλείται, από τον ίδιο, *Περιγραφική Ψυχολογία*, *Ψυχογνωσία*, αλλά και, σπανιότερα, *Περιγραφική Φαινομενολογία*.²⁶

(ii) Η έννοια της αποβλεπτικότητας στην Ψυχολογία

Η σημαντικότερη ίσως παράμετρος των αναλύσεων του Μπρεντάνο στην Ψυχολογία θεωρείται πως είναι η επαναφορά στο φιλοσοφικό διάλογο της θεματικής της *αποβλεπτικότητας* της συνείδησης.²⁷ Στο πλαίσιο της μπρεντανιανής θεωρίας, η αποβλεπτικότητα αναγνωρίζεται ως το ουσιώδες χαρακτηριστικό των ψυχικών φαινομένων, κάτι που αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στο ακόλουθο πολυσυζητημένο χωρίο.

Κάθε ψυχικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από αυτό που οι Σχολαστικοί του Μεσαίωνα ονόμασαν αποβλεπτική (ή και νοητική) ενύπαρξη [intentionale Inexistenz] ενός αντικειμένου και που εμείς μπορούμε να ονομάσουμε –αν και όχι με εντελώς αναμφίσημες εκφράσεις– σχετισμό με ένα περιεχόμενο [Beziehung auf einen Inhalt], κατευθύνεσθαι προς ένα αντικείμενο [Richtung auf ein Objekt] (το οποίο δεν πρέπει εδώ να θεωρηθεί ως κάτι εμπράγματο [Realität]), ή προς μια εμμενή αντικειμενότητα [immanente Gegenständlichkeit]. Κάθε ψυχολογικό φαινόμενο περιλαμβάνει εντός του κάτι σαν αντικείμενο, μολονότι όχι πάντα με τον ίδιο τρόπο. Στην παράσταση κάτι παριστάνεται, στην κρίση κάτι βεβαιώνεται ή απορρίπτεται, στην αγάπη κάτι είναι αγαπητό, στο μίσος μισητό, στην επιθυμία επιθυμητό, κ.ο.κ. Αυτή η αποβλεπτική ενύπαρξη είναι χαρακτηριστική αποκλειστικά των νοητικών φαινομένων. Κανένα φυσικό φαινόμενο δεν παρουσιάζει κάτι τέτοιο. Μπορούμε συνεπώς να ορίσουμε τα ψυχικά φαινόμενα λέγοντας ότι είναι αυτά τα φαινόμενα που περιέχουν εντός τους ένα αντικείμενο αποβλεπτικά. (PES, σ. 115 [88])

Αναφέραμε και νωρίτερα ότι τα ψυχικά φαινόμενα είναι για τον Μπρεντάνο τα διάφορα συνειδησιακά ενεργήματα. Αυτά ο ίδιος τα ταξινομεί σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα θεμελιώδη ενεργήματα, οι ψιλές (σκέτες) παραστάσεις. Σε αυτές κάτι παρουσιάζεται στη συνείδηση χωρίς, όμως, ταυτόχρονα να

²⁵ Βλ. π.χ. PES, σ. 128 [91]. Θεμελιώνοντας έτσι αποδεικτικά την Ψυχολογία, ο Μπρεντάνο θεωρούσε πλέον ότι θα μπορούσε να θεμελιώσει αυστηρά και την κανονιστικότητα των κανονιστικών μαθήσεων της Λογικής αλλά και της Ηθικής.

²⁶ Βλ. και Rollinger 2004, σσ. 257κ.επ.· Moran 2000a, σ. 8· Spiegelberg 1982, σσ. 34κ.επ. Για να είμαστε ακριβείς, στην Ψυχολογία ο Μπρεντάνο προλειάνει το έδαφος για τη διάκριση ανάμεσα στη Γενετική και την Περιγραφική Ψυχολογία. Αυτή γίνεται πια ρητή μετά το 1880. Βλ. σχετικά Spiegelberg 1982, σσ. 26-7· Chisholm 1976, σσ. 91-3· Mulligan 2004, σ. 67· την εισαγωγή της ΜακΑλιστερ (McAlister) στο PES, σ. xvi. Για τη διάκριση Γενετικής και Περιγραφικής Ψυχολογίας μπορεί να ανατρέξει κανείς και στα de Boer 1978, σσ. 52-61, 77κ.επ.· de Boer 1976, σσ. 101-07· Spiegelberg 1982, σσ. 36-8· Gilson 1976. Ο Ντε Μπουρ, στο σύντομο de Boer 1976, ανασυγκροτεί με ιδιαίτερη ευστοχία την προσπάθεια του Μπρεντάνο να παντρέψει τον ορθολογισμό (και την πεποίθηση περί ύπαρξης απριόρι επιστημών) με τον εμπειρισμό (και την πεποίθηση πως δεν υπάρχουν καθολικές οντότητες, ενώ όλη η γνώση πηγάζει από την εμπειρία επιμέρους όντων).

²⁷ Η επαναφορά από τον Μπρεντάνο της θεματικής της αποβλεπτικότητας καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη Φιλοσοφία του εικοστού αιώνα. Από τη μια, ο ριζικός επαναπροσδιορισμός της έννοιας της αποβλεπτικότητας από τον Χούσερλ υπήρξε μια από τις κινητήριες δυνάμεις που οδήγησαν στη δημιουργία του φαινομενολογικού ρεύματος. Από την άλλη, η μεταφορά της θεματικής της αποβλεπτικότητας στον αγγλόφωνο χώρο, μέσα από την ερμηνεία του Τσίσολμ (Roderick Chisholm), έδωσε έναν ιδιαίτερο προσανατολισμό στη λεγόμενη γλωσσο-αναλυτική Φιλοσοφία του Νου. Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, δεν θα καταπαιστούμε ειδικότερα με αυτή τη τελευταία διάσταση της, λανθασμένης κατά τη γνώμη μας, ερμηνείας του Τσίσολμ και της πρόσληψής της.

υιοθετείται κάποια γνωσιακή ή συναισθηματική στάση απέναντί του. Αν και ο Μπρεντάνο δεν κατηγοριοποιεί εδώ ρητά και τα είδη των ίδιων των ψιλών παραστάσεων, φαίνεται πως διακρίνει, από τη μια, τις εποπτικές αισθητηριακές παραστάσεις (π.χ. της όρασης ή της αφής) και, από την άλλη, αυτές που αποκαλεί *αφηρημένες* παραστάσεις, τις έννοιες.²⁸ Στο πλαίσιο του εμπειριστικού προσανατολισμού της *Ψυχολογίας*, οι έννοιες είναι επιμέρους παραστάσεις με γενική χρήση, οι οποίες “έρχονται” στο νου όταν, για παράδειγμα, κατανοούμε μια έκφραση που ακούμε ή διαβάζουμε.

Στη δεύτερη κατηγορία ψυχικών φαινομένων ανήκουν τα κρισιακά ενεργήματα με τα οποία στρεφόμαστε γνωσιακά απέναντι στα περιεχόμενα που μας παρουσιάζουν οι ψιλές παραστάσεις και αυτά τα αποδεχόμαστε ως αληθή, ή τα απορρίπτουμε ως ψευδή. Τέλος, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τα συναισθήματα, τις επιθυμίες και τα βουλητικά ενεργήματα. Το ποιοτικό χαρακτηριστικό των ενεργημάτων αυτής της τελευταίας κατηγορίας είναι η έλξη ή η απώθηση απέναντι σε ό,τι παρουσιάζουν κάθε φορά οι σκέτες παραστάσεις. Τα ενεργήματα της δεύτερης και της τρίτης κατηγορίας είναι *στηριγμένα* καθώς πάντα προϋποθέτουν ως θεμέλιό τους κάποια ψιλή παράσταση. Όλα, όμως, τα είδη ψυχικών ενεργημάτων είναι *αποβλεπτικά* κατά το ότι συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” το εκάστοτε αντικείμενό τους.

Τα συνειδησιακά περιεχόμενα, τώρα, *προς τα οποία* στρέφονται τα διάφορα ψυχικά ενεργήματα είναι, σε τελευταία ανάλυση, τα φαινόμενα που ο Μπρεντάνο αποκαλεί *φυσικά*. Τα φυσικά φαινόμενα *ενυπάρχουν αποβλεπτικά*, “ενέχονται” στα ψυχικά φαινόμενα, χωρίς να μπορούν ποτέ αυτά τα ίδια να σχετίζονται με άλλα περιεχόμενα, να συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” κάτι πέρα από τον εαυτό τους.²⁹ Τα φυσικά φαινόμενα, στα οποία συγκαταλέγονται όλα τα δεδομένα της αίσθησης, τα χρώματα, οι ήχοι, τα απτικά αισθήματα, κ.λπ., αλλά και αντίστοιχα περιεχόμενα της φαντασίας, της μνήμης, κ.λπ., είναι *εμμενή* περιεχόμενα της συνείδησης.³⁰ Όμως, τα φυσικά φαινόμενα δεν συνιστούν, για τον Μπρεντάνο, *εικόνες* μιας εξωτερικής πραγματικότητας. Αυτά μπορούν να λειτουργούν μόνο ως “ενδείξεις” για τη *λογική* συναγωγή της ύπαρξης κάποιων αιτίων τους. Ο Μπρεντάνο δέχεται την πραγματική ύπαρξη ενός κόσμου που δεν φαίνεται και που προκαλεί με αιτιακό τρόπο τα εμμενή στη συνείδηση φυσικά φαινόμενα, τα οποία θεωρεί πως δεν υπάρχουν πραγματικά.³¹

²⁸ Βλ. *PES*, σσ. 103 [79], 237 [180], 261 [198], 270 [204].

²⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες αναφορικά με τη διάκριση των *ψυχικών* φαινομένων από τα *φυσικά* μπορεί να ανατρέξει κανείς στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου της *Ψυχολογίας*.

³⁰ Όπως ισχυρίζεται ο Μπρεντάνο, όλα τα φυσικά φαινόμενα έχουν εμμενή ύπαρξη, υπάρχουν «μόνο φαινομενικά και αποβλεπτικά» *PES*, σ. 120 [92]· βλ. και σσ. 90-2 [69-70], 108 [83], 122 [94], 161 [123], 190 [145], 260 [197], 266-7 [201], 278 [210], 290 [222]. Βλ. επίσης *LU* II/2, σσ. 229 [857], 243-4 [868-9]· de Boer 1978, σσ. 18, 41-2· Bell 1990, σσ. 8-10.

³¹ «Αυτό που φαίνεται δεν υπάρχει πραγματικά και αυτό που υπάρχει πραγματικά δεν φαίνεται.» (*PES*, σ. 24 [19]· βλ. και σσ. 77-9 [60-1], 230-1 [176].) Βλ. επίσης σχετικά de Boer 1978, σ. 41· Cobb-Stevens 2003, σσ. 97-8· Moran 2000a, σσ. 53-4. Η θέση αυτή του Μπρεντάνο θα μπορούσε να παραλληλιστεί με εκείνη του Λοκ. Πράγματι, ο Λαντγκρέμπε κάνει λόγο για *γνωσιοθεωρητικό ρεαλισμό* του Μπρεντάνο (Landgrebe 1963, σ. 12), ενώ ο Σπίγκελμπεργκ αναφέρεται στον *κριτικό ρεαλισμό* του, ο οποίος, όμως, δεν συνιστά μια «θεωρία αντιγραφής για τη γνώση [copy theory of knowledge]» (Spiegelberg 1976, σ. 120). Ο Ινγκάρντεν επίσης αποκαλεί τον Μπρεντάνο *κριτικό ρεαλιστή* (Ingarden 1992, σ. 231). Ωστόσο, πρέπει να πούμε ότι ο Μπρεντάνο διαφοροποιείται ρητά από τον Λοκ αφού θεωρεί ότι ο πραγματικός κόσμος, ο οποίος υπερβαίνει τη σφαίρα των βιωμένων φαινομένων μας και είναι εκείνος που τα προκαλεί, με καμία έννοια δεν μοιάζει με τον κόσμο των φαινομένων (βλ. *PES*, σσ. 10-12 [9-10], 24 [19], 77-9 [60-1], 127-8 [98-9]). Στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του Μπρεντάνο, τουλάχιστον στην *Ψυχολογία*, χάνει το νόημά της η έννοια των πρωτογενών ιδιοτήτων, ως ιδιοτήτων που δείχνουν πώς είναι ένα αντικείμενο στην “πραγματικότητα” ανεξάρτητα από υποκειμενικές παραμέτρους. (Σύγκ. με Philipse 1987, σσ. 297-8.) Τα βιωμένα φαινόμενα στον Μπρεντάνο δεν είναι *εικόνες* μιας εξωτερικής πραγματικότητας. Μπορούμε έτσι να καταλάβουμε τη θέση του σύμφωνα με την οποία η μόνη *αληθινή* αντίληψη (*Wahr-nehmung*) είναι η εσωτερική αντίληψη. Αντίθετα, η εξωτερική

Στα παραδείγματα φυσικών φαινομένων που δίνει ο Μπρεντάνο αναφέρει το χρώμα, τον ηχητικό τόνο, τη θερμότητα αλλά και ένα *σχήμα*, ή ένα *τοπίο*, ή *εικόνες* που εμφανίζονται στη φαντασία.³² Αξιοσημείωτο είναι εδώ το ότι πραγματεύεται αδιάκριτα τόσο τα μεμονωμένα αισθήματα όσο και τα συμπλέγματα αισθημάτων που συνθέτουν, για παράδειγμα, την οπτική εμφάνιση ενός αντικειμένου. Ωστόσο, ο ίδιος δεν εξηγεί πώς προκύπτουν αυτά τα συμπλέγματα, δηλαδή με ποιόν τρόπο τα μεμονωμένα αισθήματα ενοποιούνται σε ολότητες. Ο Μπρεντάνο φαίνεται να προϋποθέτει ως δεδομένες τις σχετικές αναλύσεις του βρετανικού εμπειρισμού. Αναφορικά δε με τη συνύπαρξη και τη διαδοχή των φυσικών φαινομένων ως περιεχομένων της συνείδησης, ο ίδιος ισχυρίζεται πως αυτά αποτελούν αντικείμενο της φυσικής επιστήμης και δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία της Περιγραφικής Ψυχολογίας. Θεωρεί πως τα φυσικά φαινόμενα ανήκουν στη δικαιοδοσία της Φυσικής, με την έννοια ότι αυτά συνιστούν αφετηριακά σημεία προκειμένου να οδηγηθεί η επιστημονική έρευνα στα κατεξοχήν αντικείμενά της, στις αφανείς *αιτίες* των φαινομένων (τα άτομα, τις δυνάμεις, κ.λπ.).³³

Μπορούμε συνοπτικά να πούμε ότι στη φιλοσοφία του Μπρεντάνο τα φυσικά φαινόμενα (είτε αυτά είναι απλά, είτε συνιστούν συμπλέγματα) δεν “αναφέρονται” σε κάτι άλλο, δεν “ενέχουν” αντικείμενα, δεν συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” αντικείμενα, με άλλα λόγια, δεν χαρακτηρίζονται από αποβλεπτικότητα. Τα φυσικά φαινόμενα, είναι τα εμμενή περιεχόμενα της συνείδησης *προς τα οποία* στρέφονται αποβλεπτικά τα ψυχικά φαινόμενα. Έτσι, τα πρώτα είναι οι εμμενείς ενύπαρκτες αντικειμενότητες προς τις οποίες στρέφονται τα δεύτερα. Για παράδειγμα, τα φυσικά (χρωματικά) φαινόμενα της όρασης συνιστούν, στη *Ψυχολογία*, το αποβλεπτικό αντικείμενο του ψυχικού φαινομένου της οπτικής αίσθησης.³⁴

1.2.2.β. Η κριτική του Χούσερλ

Στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* ο πρώιμος Χούσερλ σε γενικές γραμμές ακολουθεί πιστά τη φιλοσοφία του δασκάλου του. Στις *Λογικές Έρευνες*, όμως, διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από εκείνον σε διάφορα ζητήματα. Ένα από αυτά αφορά την αποβλεπτικότητα. Η κριτική του Χούσερλ στη μπρεντανιανή αποβλεπτικότητα είναι πολυεπίπεδη και αρθρώνεται, κυρίως, στην πολύ σημαντική πέμπτη *Λογική Έρευνα*. Στο παρόν πλαίσιο δεν θα εξετάσουμε όλες τις πτυχές αυτής της κριτικής. Θα εστιάσουμε στο ζήτημα της υπέρβασης που θεωρούμε πως είναι και το σπουδαιότερο.

Πρώτα απ’ όλα, ο Χούσερλ παρατηρεί ότι ο τρόπος με τον οποίο ο Μπρεντάνο μιλά για τα φυσικά φαινόμενα, ως τα αποβλεπτικά αντικείμενα των ψυχικών ενεργημάτων, μας οδηγεί στο να δεχθούμε ότι, για παράδειγμα, στην αντίληψη εμφανίζονται

αντίληψη, την οποία και αποκαλεί *Falschnehmung*, είναι ψευδής. Κι αυτό, όχι με την έννοια ότι μπορεί κάποιες φορές να μας εξαπατά, αλλά γιατί δεν μας παρουσιάζει το πώς είναι ο κόσμος στην πραγματική του ύπαρξη.

³² Βλ. *PES*, σσ. 103 [79-80], 120. Ο Κράους υποστηρίζει ότι ο Μπρεντάνο *εκ παραδρομής* αναφέρει ως παράδειγμα φυσικού φαινομένου το «τοπίο». Βλ. *PES*, σ. 79 υπσ. 2. Βλ. και Føllesdal 1982, σ. 38.

³³ Βλ. π.χ. *PES*, σ. 128 [99-100]: βλ. και de Boer 1978, σσ. 40, 53· Moran 1996, σσ. 15-6· Ingarden 1992, σσ. 231-2· Philipse 1987, σ. 298.

³⁴ Ο Ντοντ (βλ. Dodd 1996a, σσ. 66-8), στο πλαίσιο της δικής του αποτίμησης της θεωρίας του Μπρεντάνο, λανθασμένα κρατά διακριτά τα αποβλεπτικά αντικείμενα των ψυχικών φαινομένων από τα φυσικά φαινόμενα ως δεδομένα της αίσθησης (εάν εστιάσουμε στο ενέργημα της αντίληψης), κάτι που, όπως θα αντιληφθούμε παρακάτω, περιπλέκει και την κατανόηση της κριτικής του Χούσερλ στη μπρεντανιανή έννοια της αποβλεπτικότητας.

τα ίδια τα αισθήματα.³⁵ Αντίθετα, ο Χούσερλ επιμένει πως η φαινομενολογία της αντίληψης δείχνει ότι,

δεν βλέπω αισθήματα χρώματος, παρά έγχρωμα αντικείμενα, δεν ακούω αισθήματα [ηχητικού] τόνου, παρά το τραγούδι της τραγουδίστριας, κ.ο.κ. (LU II/1, σ. 374 [559])

Βλέπω ένα πράγμα, π.χ. αυτό το κουτί, δεν βλέπω τα αισθήματά μου. (Ο.π., σ. 382 [565]· βλ. και LU II/2, σσ. 232-3 [860])

Τα αισθήματα βιώνονται [...] όμως δεν εμφανίζονται αντικειμενικά. Δεν τα βλέπουμε, δεν τα ακούμε, δεν τα αντιλαμβανόμαστε με κάποια “αίσθηση”. (LU II/1, σ. 385 [567])³⁶

Αυτό που πρέπει ιδιαίτερος να τονίσουμε είναι ότι η αντίρρηση του Χούσερλ δεν περιορίζεται στο ζήτημα της σύγχυσης των αισθημάτων με τα αντικείμενα των ενεργημάτων. Ας υποθέσουμε ότι διακρίνουμε ρητά το επίπεδο των αισθημάτων από αυτό των αντικειμένων και ότι γίνεται πλέον ξεκάθαρο πως, για παράδειγμα, σε ένα αντιληπτικό ενέργημα στρεφόμαστε προς ένα *τοπίο* και όχι προς κάποια συμπλέγματα χρωματικών ποιοτήτων του οπτικού μας πεδίου. Θα δεχόταν τότε ο Χούσερλ ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ψυχικών φαινομένων μπορούν να περιγραφούν με τους όρους που θέτει ο Μπρεντάνο, δηλαδή ως κάποιου τύπου ενοποιημένες ολότητες εμμενείς στη συνείδηση; Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, η απάντηση είναι πως όχι.

Είδαμε και πριν ότι, στην *Ψυχολογία*, η έννοια της αποβλεπτικής ενύπαρξης γίνεται για τον Μπρεντάνο κριτήριο για τον προσδιορισμό της καθαρής ψυχικότητας. Το να ενυπάρχει κάτι αποβλεπτικά, το να είναι, με άλλα λόγια, αποβλεπτικό αντικείμενο, δηλώνει το-είναι-του-εντός-της-εμμέκειας του νοούντος.³⁷ Όπως τονίζει και ο Χούσερλ, στο πλαίσιο των παραδόσεών του με θέμα «Κεφαλαιώδη τμήματα από τη Φαινομενολογία και τη Γνωσιοθεωρία» (του χειμερινού εξαμήνου 1904-05):

Ο Μπρεντάνο χαρακτηρίζει τα ψυχικά φαινόμενα ως τους τρόπους, το πώς η συνείδηση σχετίζεται με ένα εμμενές αντικείμενο. Ανήκει στην ουσία των ψυχικών φαινομένων

³⁵ Βλ. και *Hua* XXIII, σ. 9. Η συγκεκριμένη ενότητα 4 με τίτλο «Σύντομη Παρουσίαση και Κριτική της Διδασκαλίας του Μπρεντάνο για την “Παράσταση”» είναι κείμενο του 1904-5.

³⁶ Βλ. και LU II/1, σ. 352 [540]· LU II/2, σ. 234 υψ. 1 [868-9]· *Hua* XXII, σ. 425 [480]. Επίσης, στη δεύτερη *Έρευνα* ο Χούσερλ γράφει χαρακτηριστικά: «[τ]ο να ορίσει κανείς ως παράσταση ενός περιεχομένου απλώς και μόνο το γεγονός ότι το περιεχόμενο αυτό βιώνεται, και, κατ' επέκταση, το να αποκαλεί παραστάσεις όλα τα βιωμένα περιεχόμενα, είναι μια από τις χειρότερες εννοιολογικές νοθεύσεις που γνώρισε η Φιλοσοφία» (LU II/1, σ. 165 <124>).

³⁷ Ο Μπρεντάνο, στα 1905 κατά τη λεγόμενη «κρίση της εμμέκειας» (*Immanenzkrise*), εγκαταλείπει τη θεωρία περί «αποβλεπτικής ενύπαρξης», συνεχίζει όμως να διατηρεί την ιδέα περί «κατευθύνεσθαι-προς» ως χαρακτηριστικό γνώρισμα των ψυχικών φαινομένων. (Βλ. σχετικά και Spiegelberg 1982, σ. 47 υψ. 19· de Boer 1978, σσ. 6-8· την εισαγωγή του Κράους στο *PES*, σ. liv-lv, lxii· Jacqueline 2004, σ. 106· Albertazzi 2006, σσ. 272-73· καθώς και το Kotarbinski 1976, σσ. 194-203.) Στη μετατόπισή του αυτή οδηγείται ύστερα από τις κριτικές που δέχτηκε κυρίως από τους μαθητές του, Χέφλερ (Höfler), Μάινονγκ (Meinong), Τβάρντόφσκι (Twardowski), Μάρτυ (Marty) αλλά και από τον Χούσερλ. Στη βιβλιογραφία συχνά συναντούμε τις μεταγενέστερες απόψεις του Μπρεντάνο να προβάλλονται πίσω στο πλαίσιο της *Ψυχολογίας* του. Σε αυτό, δίχως άλλο, έχουν συμβάλει και οι “δημιουργικές επεμβάσεις” του Κράους στο κείμενο της *Ψυχολογίας*. (Βλ. σχετικά και την εισαγωγή του Σίμονς (Peter Simons) στην αγγλική μετάφραση της *Ψυχολογίας*, *PES* xv-xvi.) Στόχος του Κράους ήταν να παρουσιάσει μια όσο το δυνατόν πιο συνεκτική μπρεντανιανή θεωρία “διορθώνοντας” εκ των υστέρων, ή επεξηγώντας τα σημεία εκείνα που θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη του, να οδηγήσουν σε παρανοήσεις. Μέσα σε ένα τέτοιο πνεύμα, ο Κράους ισχυρίζεται ότι η κριτική του Χούσερλ αναφορικά με την ταύτιση του εμμενούς (έσχατου) περιεχομένου με το αποβλεπτικό αντικείμενο είναι αβάσιμη. (Βλ., π.χ., *PES*, σσ. 79-80 υψ. 1, 377-8, 396.)

[σύμφωνα με τον Μπρεντάνο] να σχετίζονται με ένα εμμενές αντικείμενο. (*Hua* XXXVIII, σ. 9)

Για αυτό το ζήτημα ο Σπίγκελμπεργκ (Herbert Spiegelberg) τονίζει ότι, «στον Μπρεντάνο ο όρος “αποβλεπτικό” είναι ενδόμυχα συνδεδεμένος με μια αντίληψη για τη βιωματική δομή, σύμφωνα με την οποία όλα τα αντικείμενα με τα οποία σχετίζεται ένα βίωμα εμπεριέχονται την ίδια στιγμή σε αυτό το βίωμα, υπάρχουν εντός του. Ο όρος “αποβλεπτική (νοητική) ενύπαρξη” εκφράζει με ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή την εμμένεια στη *mens*»³⁸. Επίσης, «στον Μπρεντάνο, η λέξη “αποβλεπτικό” είναι συνώνυμη με τη λέξη “εμμενές” και το “αποβλεπτικό αντικείμενο” είναι συνώνυμο με το “εμμενές αντικείμενο”»³⁹.

Ο ισχυρισμός του Μπρεντάνο σύμφωνα με τον οποίο η αποβλεπτική ενύπαρξη είναι ουσιώδες γνώρισμα της ψυχικότητας, σημαίνει ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ψυχικών φαινομένων απλά είναι παρόντα ως *εμμενώς* κατεχόμενα στη συνείδηση. Μάλιστα, εκφράσεις που χρησιμοποιεί ο ίδιος, όπως, για παράδειγμα, όταν γράφει ότι «κάθε ψυχικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από [...] [τη] νοητική ενύπαρξη ενός αντικειμένου»⁴⁰, ή ότι «κάθε ψυχικό φαινόμενο περιλαμβάνει εντός του κάτι σαν αντικείμενο»⁴¹, δίνουν την εντύπωση ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ενεργημάτων εμπεριέχονται στη συνείδηση ως εάν να βρίσκονταν στο εσωτερικό κάποιου *εμπράγματος* περιεχόντος. Ο Χούσερλ σημειώνει σχετικά:

Αν κάποιος συγγέει το αντικείμενο με το ψυχικό περιεχόμενο, παραβλέπει ότι τα αντικείμενα που μας γίνονται “συνειδητά” δεν υπάρχουν στη συνείδηση όπως μέσα σε ένα κουτί ώστε να μπορεί κανείς να τα εντοπίσει και να τα αδράξει. (LU II/1, σ. 165 <123>)⁴²

Από την οπτική του Χούσερλ, η μπρεντανιανή αποβλεπτικότητα ως εμμενής ψυχική κατοχή εγκλωβίζει τη συνείδηση στα περιεχόμενα που *βιώνει* και μόνο. Ο «αντικειμενικός σχετισμός» για τον οποίο μιλά ο Μπρεντάνο στην *Ψυχολογία* δεν αφορά *εμφανίσεις* πραγμάτων *πέρα* από το ρου των βιωμάτων. Όμως, η συνείδηση, μας λέει ο Χούσερλ, δεν μπορεί να είναι ένα “κουτί” εντός του οποίου απλά παριστάνονται ως παρόντα κάποια περιεχόμενα. Και τα εμμενή περιεχόμενα δεν μπορεί να είναι κάτι “αντικειμενικό” με το οποίο σχετίζεται η συνείδηση. Το ότι η συνείδηση είναι αποβλεπτική πρέπει να μπορεί να ονομάζει το γεγονός του σχετισμού μας με *υπερβατικά* αντικείμενα.

Ενώ με την έννοια της αποβλεπτικής ενύπαρξης ο Μπρεντάνο επιχειρεί ουσιαστικά να οριοθετήσει την περιοχή της καθαρής ψυχικότητας, ο Χούσερλ του απαντά πως τελικά δεν καταφέρνει να μιλήσει για *έμπυχα*, νοήμονα όντα. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ένα ον το οποίο θα διακρινόταν απλώς και μόνο από την ψιλή κατοχή εμμενών περιεχομένων, απλά *δεν* θα ήταν ψυχικό, δηλαδή *δεν* θα είχε συνείδηση.

Ένα πραγματικό ον [reales Wesen], στερημένο από τέτοια [αποβλεπτικά] βιώματα, το οποίο θα είχε εντός του σκέτα περιεχόμενα του είδους των βιωμάτων της αίσθησης, που όμως θα ήταν ανίκανο αυτά να τα ερμηνεύσει αντικειμενικά ή να σχηματίσει παραστατικά μέσω αυτών αντικείμενα (που θα ήταν, λοιπόν, ανίκανο να σχετιστεί σε περαιτέρω ενεργήματα με αντικείμενα, να διατυπώσει κρίσεις για αυτά, να χαρεί ή να λυπηθεί για αυτά,

³⁸ Spiegelberg 1976, σ. 120.

³⁹ Ο.π., σ. 120· βλ. και Olafson 1977, σ. 161.

⁴⁰ *PES*, σ. 115 [88].

⁴¹ Ο.π.

⁴² Βλ. και *Hua* II, σσ. 12 [9], 71-2 [56], 74-5 [59-60]· *Hua*Mb III, σ. 114· *Hua* XI, σσ. 319 [606], 321 [609].

να τα αγαπήσει ή να τα μισήσει, να τα ποθήσει ή να τα αποστραφεί) ένα τέτοιο ον κανείς πια δεν θα το ονομάσει ψυχικό ον [psychisches Wesen]. (LU II/1, σ. 365 [553])

Η αδυναμία διαχωρισμού της περιοχής των βιωματικώς πραγματικών (reell) περιεχομένων της συνείδησης από την περιοχή των υπερβατικά εμφανιζόμενων φαινομένων πραγμάτων αποδεικνύεται να είναι η πιο προβληματική διάσταση της θεωρίας του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα.⁴³ Τα αντικείμενα των μπρεντανιανών ψυχικών φαινομένων, ως νοητικά ενύπαρκτα περιεχόμενα, στην καλύτερη περίπτωση συνιστούν κάποιες εσωτερικές νοητικές εικόνες. Με άλλα λόγια, το αντιληπτό καταλήγει να ταυτίζεται με το σύνολο των ενεργεία χρωματικών, απτικών, και γενικότερα αισθητηριακών (εμμενών) ποιοτήτων, ως εάν αυτό να ήταν μια εκ μέρους έκφανση (Abschattung) του πράγματος εμμενώς περιεχόμενη στη συνείδηση. Τέτοια εμμενή περιεχόμενα, όμως, δεν μπορεί να είναι τα αντικείμενα με τα οποία θεωρεί ο Χούσερλ ότι σχετιζόμαστε στα διάφορα ενεργήματά μας.

Η αντίρρηση του Χούσερλ εδώ είναι διπλή. Από τη μια, το αντιληπτό, για τον ίδιο, δεν μπορεί να είναι μια ολότητα εννοημένη ως ενότητα ιδιοτήτων. Το δέντρο στην αντίληψη δεν είναι η ενότητα του πράσινου, του καφέ, του σκληρού, της τάδε μυρωδιάς, κ.λπ., κ.λπ. Το αντιληπτό δεν είναι ένα όλον του οποίου τα μέρη είναι οι ιδιότητές του. Από την άλλη, ο Χούσερλ βασιζόμενος στη φαινομενολογία της αντίληψης θα υποστηρίξει ότι το αντιληπτό δεν μπορεί να ταυτίζεται με κάποια εμμενή στη συνείδηση εκ μέρους έκφασή του. Ένα ψυχικό ον πρέπει να μπορεί να στρέφεται αποβλεπτικά προς αντικείμενα τα οποία είναι κάτι παραπάνω από σκέτα εμμενή περιεχόμενα της συνείδησης.

Όταν βλέπω, για παράδειγμα, ένα δέντρο, αυτό μου δίνεται πάντοτε από κάποια όψη του. Μπορεί να πλησιάζω το δέντρο ή να κινούμαι γύρω από αυτό, οπότε αλλάζει η οπτική γωνία από την οποία το κοιτάζω και μου δίνονται συνεχώς διαφορετικές όψεις σε μια αλληλουχία κινήσεων. Ωστόσο, αυτό που βλέπω είναι συνεχώς το ίδιο δέντρο.⁴⁴ Τα έσχατα περιεχόμενα της συνείδησης συνεχώς αλλάζουν, όμως αντιλαμβάνομαι και έχω συνείδηση ενός ταυτόσημου πράγματος που βρίσκεται πέρα από ό,τι μου δίνεται κάθε φορά ενεργεία. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί τον πυρήνα της φαινομενολογίας της αντίληψης του Χούσερλ: το αντιληπτό είναι η συνθετική ενότητα μιας αλληλουχίας ενεργεία και δύναμει εκ μέρους όψεων και όχι το σύνολο κάποιων ιδιοτήτων. Ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια παθητική σύνθεση των εκ μέρους εκφάνσεων στην ταυτοτική ενότητα του αντιληπτού, η οποία δεν μπορεί να ισοδυναμεί με κάποια ενοποίηση ιδιοτήτων, ακόμα κι αν αυτή η ενοποίηση εννοείται με τους μερολογικούς όρους που θέτει ο Μπρεντάνο. Το εξίσου σημαντικό είναι ότι το αντιληπτό ως συνθετική ενότητα δεν είναι εμμενές στη συνείδηση, αλλά, αντίθετα, υπερβαίνει το ρου των βιωμάτων μας.

Αναφορικά με την περίπτωση των συναισθημάτων, η αντιμετώπιση του Χούσερλ είναι ανάλογη. Όταν, για παράδειγμα, χαίρομαι για κάτι που βλέπω, η χαρά μου

⁴³ Όπως σημειώνει ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I, «[ο] Μπρεντάνο [...] δεν έλαβε υπόψη την κατ' αρχήν διάκριση ανάμεσα στα "φυσικά φαινόμενα" ως υλικές [stofflichen] στιγμές (δεδομένα της αίσθησης) και στα [όντως] "φυσικά φαινόμενα" ως αντικειμενικές στιγμές (πραγματικό [dingliche] χρώμα, πραγματική μορφή, κ.λπ.) οι οποίες εμφανίζονται [υπερβατικά] με τη νοητική σύλληψη [Fassung] των πρώτων – αντίθετα, απ' την άλλη, έχει χαρακτηρίσει την έννοια των "ψυχικών φαινομένων" δια της ιδιαιτερότητας της αποβλεπτικότητας.» (*Hua* III/1, σ. 195 [206]· βλ. και *LU* II/2, σ. 234 [861]· αλλά και την επιστολή του Χούσερλ προς τον Μάρτυ (Anton Marty) (7 Ιουλίου 1901) στο *Hua* XXII, σσ. 421-2 [477]). Η διάκριση ανάμεσα στα εμμενή περιεχόμενα της αίσθησης και τα υπερβατικά χαρακτηριστικά του αντιληπτού θα μας απασχολήσει με περισσότερη λεπτομέρεια στο επόμενο κεφάλαιο.

⁴⁴ Βλ. π.χ. *LU* II/1, §14· *LU* II/2, §47· αλλά και *Hua* IX σσ. 280-81 [171-73], §34.

δεν κατευθύνεται στα δεδομένα της αίσθησης ή σε κάποιου είδους εμμενή παράσταση, παρά στο υπερβατικά εμφανιζόμενο πράγμα της αντίληψης.

Εάν επιθυμήσω ένα συγκεκριμένο φαγητό, τότε δεν είναι το [εμμενές] φάντασμα [Phantasm]⁴⁵, ή η εσωτερική εικόνα, ή κάτι άλλο ψυχικό αυτό που γίνεται επιθυμητό. Το επιθυμητό, το αγαπητό, το μισητό, το κρινόμενο είναι αυτό που παριστάνεται· και προφανώς αυτό που παριστάνεται δεν είναι, γενικά, κάτι εμμενές (με την κυριολεκτική έννοια) στη συνείδηση, αλλά το αντικείμενο το ίδιο. (*Hua* XXII, σ. 421 [475])⁴⁶

Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και για το ενέργημα της κρίσης. Στη μπρεντανιανά ερμηνευμένη κρίση, το αποβλεπτικό ενύπαρκτο “αντικείμενο” δεν είναι άλλο από το εννοιολογικό ονοματικό περιεχόμενο του παραστασιακού ενεργήματος στο οποίο στηρίζεται η κρισιακή αποβλεπτική ποιότητα (της αποδοχής ή της απόρριψης). Ο Χούσερλ, όμως, ισχυρίζεται πώς όταν κρίνουμε δεν στρεφόμαστε προς εννοιολογικά περιεχόμενα κάποιων στηριζουσών παραστάσεων. Σύμφωνα με τον ίδιο, το αποβλεπτικό αντικείμενο της κρίσης δεν είναι εμμενές περιεχόμενο της συνείδησης, παρά είναι κάτι που υπερβατικά φανερώνεται σε αυτήν.

[Ο]ταν, για παράδειγμα, παριστάνουμε [στη φαντασία μας] ένα άλογο, ή εκφέρουμε μια κρίση για αυτό, παριστάνουμε και κρίνουμε ακριβώς το άλογο και όχι τα εκάστοτε αισθήματά μας [Empfindungen]. (*LU* II/1, σ. 161 [382])

Στην κρίση “εμφανίζεται” σε εμάς ή, για να το πούμε σαφέστερα, μας είναι αποβλεπτικά αντικειμενική μια κατάσταση πραγμάτων [Sachverhalt] [και όχι μια εσωτερική σκέψη ή παράσταση, κ.λπ.]. (*LU* II/1, σσ. 445 [611]· βλ. και ό.π., σ. 473 [632])

Από τα προηγούμενα καταλαβαίνουμε ότι προκύπτει η ανάγκη για σαφή διάκριση της περιοχής των ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικών περιεχομένων από αυτή των υπερβατικά εμφανιζόμενων αντικειμενοτήτων. Αυτό είναι κάτι που ποτέ δεν σταμάτησε να το τονίζει ο Χούσερλ. Σύμφωνα με τον ίδιο,

Το *cogitatio* έχει ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικές [reelle] στιγμές, οι οποίες το συγκροτούν ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικά [reell]· όμως το πράγμα, που [αυτό το *cogitatio*] εννοεί και αντιλαμβάνεται, ή θυμάται, κ.λπ., δεν μέλλει να βρεθεί ως βίωμα εντός του ίδιου του *cogitatio*, ούτε ως ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικό κομμάτι, ως ένα, εντός αυτού, πραγματικό [wirklich] ον [Seiendes]. (*Hua* II, σ. 35 [27]· βλ., π.χ., και *Hua* III/1, σ. 86 [88].)

Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, ό,τι αληθινά θα ονομάζαμε εμμενές περιεχόμενο, ό,τι, δηλαδή, ανήκει στην ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματική (reell) σύσταση της συνείδησης, δεν είναι δυνατό να εμφανίζεται ή να λέμε για αυτό ότι συνιστά φαινόμενο.⁴⁷ Έτσι, ούτε τα ενεργήματα (π.χ. το κρίνειν, το παριστάνειν, το αντιλαμβάνεσθαι), αλλά ούτε και τα έσχατα περιεχόμενα της αίσθησης (δηλαδή, αντίστοιχα, τα ψυχικά και τα φυσικά φαινόμενα του Μπρεντάνο) είναι φαινόμενα. Αυτά συνιστούν ψυχικώς ή βιωματικώς εμμενή συνειδησιακά περιεχόμενα και δεν εμφανίζονται, παρά

⁴⁵ Με τον όρο *φάντασμα* (Phantasm) ο Χούσερλ αναφέρεται στα εικονιστικά εμμενή δεδομένα της φαντασίας. (Βλ. π.χ. *LU* II/1, σσ. 503-4 [655]· *LU* II/2, σ. 79 [731].)

⁴⁶ Βλ. και *LU* II/1, σ. 306 [348].

⁴⁷ Βλ. π.χ. ό.π., σ. 374 [559]· *Hua* XVI, σ. 48 [41].

βιώνονται. Οι όροι “εμφάνιση” και “φαινόμενο” αρμόζουν σε αποβλεπτικά υπερβατικά αντικείμενα.⁴⁸

Η διαπίστωση σύμφωνα με την οποία τα έσχατα περιεχόμενα της αίσθησης δεν εμφανίζονται αλλά βιώνονται σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι η αίσθηση δεν συνιστά αποβλεπτικό ψυχικό φαινόμενο.⁴⁹ Η αίσθηση από μόνη της είναι «τυφλή»⁵⁰, αδρανής, δεν οδηγεί στη φανέρωση αντικειμένων. Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, το βίωμα της αίσθησης ισοδυναμεί με τη σκέτη κατοχή εμμενών περιεχομένων, δηλαδή με το ίδιο το βιωμένο περιεχόμενό της.⁵¹ Εδώ ο Χούσερλ οδηγείται σε ένα συμπέρασμα κρίσιμο για το σύνολο των φαινομενολογικών του αναλύσεων. Το πρωταρχικότερο *ενέργημα*, το *ενέργημα*, δηλαδή, στο οποίο με τον πιο καταγωγικό τρόπο έχουμε *εμφάνιση* υπερβατικών αντικειμένων είναι η *αντίληψη* και όχι η (μπρεντανιανή) σκέτη παράσταση ως ενέργημα της αίσθησης.

Μέσα από την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο καταφέρνει να επανερμηνεύσει την έννοια της αποβλεπτικότητας έτσι ώστε αυτή να μπορεί να σημαίνει το σχετισμό με, ή το κατευθύνεσθαι-προς, *υπερβατικές* αντικειμενότητες, έστω ακόμα εννοημένες ως σκέτα φαινόμενα.⁵² Υπάρχει, όμως, και ένα άλλο συμπέρασμα στο οποίο μας οδηγεί η χουσερλιανή κριτική και που πρέπει να λάβουμε υπόψη. Είδαμε στην αρχή αυτής της ενότητας ότι ο Μπρεντάνο αποδίδει, αναφορικά με τον ψυχικό βίο, έναν ιδιαίτερο ρόλο στις παραστάσεις ως ενεργήματα. Είναι φανερό ότι ο ίδιος δεν δέχεται την καντιανή λύση στο πρόβλημα του αντικειμενικού σχετισμού μας με την πραγματικότητα. Δεν δέχεται ότι ο νους είναι αυτός που επιβάλλει την τάξη των πραγμάτων της εμπειρίας. Η αντίδραση του Μπρεντάνο στο καντιανό πρόγραμμα τον οδηγεί να δεχθεί πως η συνείδηση στρέφεται προς τα περιεχόμενά της χωρίς, ωστόσο, να προχωρά συνθετικά ή ερμηνευτικά σε κάποιου τύπου συγκρότησή τους. Το “κατευθύνεσθαι-προς” των παραστασιακών ενεργημάτων, για το οποία μιλά ο Μπρεντάνο, δηλώνει την *ψιλή κατοχή* (απλών ή σύνθετων) έσχατων εμμενών περιεχομένων και όχι κάποια *συνθετική λειτουργία* από τη μεριά της συνείδησης. Ο παραστασιακός ρόλος αυτής της τελευταίας περιορίζεται σε ένα *σκέτο περιέχεσθαι*.

Αντίθετα, ο Χούσερλ συνειδητοποιεί πως μια θεωρία για την αποβλεπτικότητα πρέπει να μπορεί να μιλά για το πώς *συγκροτούνται* στη συνείδηση (και δεν περιέχονται μπρεντανιανά σε αυτήν) τα υπερβατικά αντικείμενα των διαφόρων ενεργημάτων

⁴⁸ «Τα βιωμένα [erlebte] περιεχόμενα δεν είναι λοιπόν, γενικά μιλώντας, ίδια με το αντιληπτό αντικείμενο.» (LU II/1, σ. 382 [565]) «Τα αντικείμενα, από την άλλη, εμφανίζονται, γίνονται αντιληπτά, όμως δεν βιώνονται.» (ό.π., σ. 385 [567]: βλ. και ό.π., σ. 378 [562]). «Το γεγονός ότι τα αισθήματα ή οι φαντασιακές εικόνες του ενεργήματος βιώνονται, και ότι με την έννοια αυτή αποτελούν κάτι συνειδητό, δεν σημαίνει, ούτε μπορεί να σημαίνει, ότι αποτελούν και το αντικείμενο ενός συνειδησιακού ενεργήματος, μιας αισθητηριακής αντίληψης, μιας παράστασης, μιας κρίσης.» (LU II/1, σ. 161 <119>· βλ. και Hua XVI, §6, σσ. 43 [37], 45 [39]· Hua III/1, §35.) Ένα αποβλεπτικό αντικείμενο είναι για τον Χούσερλ υπερβατικό ως προς το ρεύμα των βιωμάτων, μπορούμε, όμως, να λέμε ότι αυτό παραμένει εμμενές στη συνείδηση με μια νέα, τη χουσερλιανή έννοια. Το υπερβατικό αποβλεπτικό αντικείμενο ως τέτοιο είναι εμμενές στη συνείδηση κατά το ότι είναι συνειδητό. Με αυτό εννοείται ότι το αποβλεπτικό αντιληπτό δεν προϋπάρχει ανεξάρτητα από τη συνείδηση που το απέβλεψε· δεν είναι κάτι ρεαλιστικό. Το αποβλεπτικό αντικείμενο υπάρχει αναγκαία ως σύστοιχο του ενεργήματος που το συγκροτεί. Βλ. σχετικά την πολύ κατατοπιστική §34 του Hua IX.

⁴⁹ Βλ. και Hua III/1, §85.

⁵⁰ LU II/2, σ. 176 [812].

⁵¹ Βλ. LU II/1, σσ. 352 [540], 394 υποσ. [574 υποσ.]. Βλ. και Olafson 1977, σσ. 161-2.

⁵² Hua III/1, σ. 238 [249]. Βλ. και Spiegelberg 1976, σ. 122· Spiegelberg 1982, σσ. 36-7, 97· Moran 1996, σσ. 5, 27· Chrudzimski & Smith 2004, σσ. 204-7· Jacquette 2004, κυρίως σσ. 100-7.

(για παράδειγμα το πράγμα της αντίληψης, ή μια κατάσταση πραγμάτων της κρίσης).⁵³ Μόνο έτσι είναι δυνατό να αποκαλυφθεί ότι

[η συνείδηση] είναι όχι η απλά κενή, αν και πολυποίκιλη, συνειδησιακή κατοχή, παρά ένα επίτευγμα εκτελούμενο σε πολλαπλές αποδεικτές μορφές και προσιδιάζουσες συνθέσεις. (*Hua IX*, σ. 36 [26])

Τα αποβλεπτικά αντικείμενα (των οποίων έχουμε συνείδηση) δεν βρίσκονται ως εμμενή σκέτα περιεχόμενα μέσα στο “κουτί” της συνείδησης.

Αντίθετα, η συνείδηση με διαφόρων μορφών αντικειμενικές αποβλέψεις πρωτίστως τα *συγκροτεί* ως αυτά που είναι και έχουν αξία για εμάς. (*LU II/1*, σ. 165 [385])

Ο Χούσερλ για πρώτη φορά δείχνει ότι η αποβλεπτικότητα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί για να καταφέρει να σηματοδοτήσει τη *συγκροτητική-νοηματοδοτική* διάσταση της συνείδησης ως ζωής *επιτευγμάτων* (*Leistungen*), μέσω των οποίων και μόνο *φανερώνονται* σε αυτήν από το παθητικά συγκροτημένο υπερβατικό αισθητηριακό αντιληπτό μέχρι τις κατηγοριακές υπερβατικές αντικειμενότητες ανώτερης τάξης.

1.2.3. Κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και το δίπολο «αισθητικότητα-κατηγοριακότητα» στις Λογικές Έρευνες

Στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα υπήρχε έντονος προβληματισμός σχετικά με τη θεμελίωση των Μαθηματικών. Μαθηματικοί και φιλόσοφοι των Μαθηματικών προσπαθούσαν να δώσουν απαντήσεις σε πιεστικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση των αριθμών, την ορθολογικότητα των μαθηματικών μεθόδων, το ρόλο των συμβόλων στη μαθηματική πρακτική, κ.λπ. Ο πρώιμος Χούσερλ, έχοντας ο ίδιος προχωρημένη μαθηματική παιδεία, επιχείρησε στο πρώτο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, να απαντήσει στο κρίσιμο ερώτημα περί της καταγωγής των θεμελιωδών μαθηματικών και λογικών εννοιών από τη σκοπιά της μπρεντανιανής Περιγραφικής Ψυχολογίας. Ο σαφής εμπειριστικός προσανατολισμός αυτού του πρώιμου έργου τον δέσμευε, όμως, στο να αναζητήσει την καταγωγή της έννοιας του *αριθμού*, της *πολλότητας*, του *συνόλου*, ή του *κάτι εν γένει* αποκλειστικά σε ένα από τα δύο είδη συνειδησιακών δεδομένων τα οποία είχε διακρίνει στη φιλοσοφία του ο Μπρεντάνο: τα φυσικά και τα ψυχικά φαινόμενα. Κι επειδή στοιχεία, όπως, για παράδειγμα, η λογική μορφή της σύζευξης (το λογικό *και*), ή το *κάτι εν γένει*, δεν μπορούσαν να έχουν θέση μεταξύ των φυσικών φαινομένων, σαν το χρώμα ή το σχήμα, ο πρώιμος Χούσερλ κατέληξε, τότε, στο ότι τέτοιες κενές περιεχομένου και άρα *τυπικές έννοιες* (*Formbegriffe*), όπως τις αποκαλούσε, εντοπίζονται με έναν μπρεντανιανό εννοημένο αναστοχασμό και, πιο συγκεκριμένα, με καταφυγή στην εσωτερική αντίληψη των διαφόρων *ψυχικών ενεργημάτων* και αφαίρεση των επιθυμητών μορφικών περιεχομένων στη βάση της προσοχής. Οι λογικές μορφές αντιμετωπίστηκαν, έτσι, ως αποκλειστικά *υποκειμενικές*, ως στιγμές ψυχικών ενεργημάτων ανώτερης τάξης (όπως είναι το ενέργημα της σύζευξης, της διάζευξης, της κατηγορήσης, κ.λπ.), ενεργημάτων που αναλαμβάνουν τη σύνθεση άλλων απλούστερων.

⁵³ Η φαινομενολογική συγκρότηση για την οποία μιλά ο Χούσερλ δεν σημαίνει, ωστόσο, κάποιου είδους κατασκευή ή δημιουργία, όπως και δεν σημαίνει οπωσδήποτε τη στροφή κάποιας ειδικής προσοχής ή της θεματικής ανάληψης από μέρος μας μιας αντικειμενότητας. Βλ., π.χ., *LU II/1*, σ. 425 υπσ. 1 [596 υπσ. 1].

Στη γνωστή βιβλιοκριτική που συνέταξε ο Φρέγκε για τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* κατευθύνει ένα μέρος της επιχειρηματολογίας του ακριβώς στο ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει ως υποκειμενικό-ψυχολογικό ό,τι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε με τις αισθήσεις, ή ό,τι υπάρχει πέρα από αυτές.⁵⁴ Ο Φρέγκε λέει καυστικά πως, παρόλο που ακολούθησε τις οδηγίες του Χούσερλ, δεν κατάφερε να σχηματίσει καμία πολλότητα και πως στην ψυχή του δεν υπάρχει τίποτα από αυτά που ο Χούσερλ αποκαλεί *πολλότητα* και *συνάθροισμα*.⁵⁵ Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες* αναγνωρίζει ρητά την ευστοχία αυτού του μέρους της φρεγκεανής κριτικής.⁵⁶ Στην έκτη *Λογική Έρευνα* ο ίδιος μιλά για το λάθος των θεωρητικών της Λογικής (αναφέρεται πιο συγκεκριμένα στον Σίγκβαρτ (Christoph Sigwart)), οι οποίοι «επιχείρησαν να εξηγήσουν [για παράδειγμα] τη συζευκτική διαπλοκή ονομάτων ή εκφράσεων μέσω μιας σκέτης συνύπαρξης στη συνείδηση ονοματικών και προτασιακών ενεργημάτων και επομένως εγκατέλειψαν το “και” ως αντικειμενική λογική μορφή»⁵⁷. Αυτή η διαπίστωση είναι πολύ σημαντική, καθώς αφήνεται να εννοηθεί πως πρέπει να κάνουμε λόγο και για λογικές μορφές *από τη μεριά των αντικειμενοτήτων που δίνονται* στη συνείδηση, αλλά δεν περιέχονται εμμενώς σε αυτήν. Το κύριο εμπόδιο που έπρεπε να υπερνικηθεί προς αυτή την κατεύθυνση ήταν το αυτονόητο του μπρεντανιανού δόγματος αναφορικά με τα δύο είδη συνειδησιακών δεδομένων, το οποίο ανάγκαζε τον Χούσερλ να τοποθετεί τη βάση για την αφαίρεση των τυπικών-λογικών εννοιών υποχρεωτικά στο χώρο των ψυχικών φαινομένων. Η υπέρβαση αυτού του εμποδίου καθίσταται δυνατή στις *ΑΕ* με την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα. Τονίσαμε πριν (§1.2.2.β) ότι το σημαντικό κέρδος αυτής της κριτικής είναι η ανάδειξη του ζητήματος της *συγκρότησης υπερβατικών* αντικειμενοτήτων ως συστοίχων των αποβλεπτικών συνειδησιακών ενεργημάτων. Αλλά αυτό που χρειάστηκε επιπλέον να κάνει ο Χούσερλ για να καταφέρει να μιλήσει για *αντικειμενικές* λογικές μορφές, και που καταγράφεται ως μια από τις σπουδαιότερες θεωρητικές του καινοτομίες, ήταν η διεύρυνση της έννοιας της εποπτείας. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, με την εισαγωγή της έννοιας της *κατηγοριακής* εποπτείας ο Χούσερλ μπόρεσε να πραγματευτεί τις υπερβατικές αντικειμενότητες (με τις αντικειμενικές μορφές τους) που συγκροτούνται και εμφανίζονται στα ανώτερης τάξης κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης.

Θα ξεκινήσουμε με την πολύ βασική φαινομενολογική διάκριση των αποβλεπτικών ενεργημάτων σε *απλά* και *στηριγμένα*. Απλά ενεργήματα είναι τα άμεσα εποπτικά ενεργήματα της αντίληψης, της φαντασίας, της μνήμης. Αυτή η απλού τύπου εποπτικότητα περιορίζεται στο χώρο της αισθητικότητας (*Sinnlichkeit*) και οριοθετεί, κατά τον Χούσερλ, την πραγματικότητα (*Realität*).

⁵⁴ Βλ. Frege 1894. Σύγκ. με Willard 1989, σ. 11, όπου η σχετική κριτική του Φρέγκε αποδίδεται απλά σε ασάφειες του κειμένου της *ΦΑ*. Βλ. και Moran 2005, σσ. 80κ.επς.

⁵⁵ Βλ. στην αγγλική μετάφραση σ. 329.

⁵⁶ Βλ., π.χ., *LU I*, σ. 169 υψ. 1 [179 υψ. 1].

⁵⁷ *LU II/2*, σ. 160-1 [799]. Στη *ΦΑ* ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι ο Σίγκβαρτ ήταν ο πρώτος που έδειξε τον ορθό δρόμο για την ανάλυση της έννοιας του αριθμού. Λέει, μάλιστα, ότι η θεωρία που αναπτύσσει σε αυτό το πρώτο έργο του (τη *ΦΑ*) έχει προκύψει ακριβώς στη βάση της κριτικής μελέτης του έργου του Σίγκβαρτ. (Βλ. *PA*, σ. 85 [89-90].) Στην πραγματικότητα ο Χούσερλ υιοθετεί την κριτική που ασκεί ο Σίγκβαρτ στη θεωρία της φυσικής αφαίρεσης του Μιλ για να καταλήξει στο ότι ο αριθμός δεν είναι ένα *πρωτεύον* περιεχόμενο με την έννοια που είναι, για παράδειγμα, το χρώμα. Στη *ΦΑ*, όμως, ο Χούσερλ δεν μπόρεσε να δει το λάθος του Σίγκβαρτ και οδηγήθηκε στην αναζήτηση των *τυπικών εννοιών* αποκλειστικά στο χώρο των υποκειμενικών ψυχικών ενεργημάτων. Σύγκρινε εδώ και με *LU I*, §§19, 41.

[Τ]ο πραγματικό [Reales] (αυτό που μπορεί να γίνει αντιληπτό σε μια δυνατή αισθητικότητα δεν υπάρχει πέρα από τη συλλογή των τμημάτων του όλου, καθώς και τις αισθητηριακές μορφές ενότητας [Einheitsformen], οι οποίες θεμελιώνονται σε όλα μαζί τα τμήματα. (LU II/1, σσ. 280-1 [479]· βλ., π.χ., και *HuaMb* III, σσ. 147 υπσ. 1, 153, 168)

Στην αισθητηριακή εποπτεία μπορούν να δοθούν μόνο πραγματικές (reale) αντικειμενότητες, δηλαδή, σύμφωνα με τις αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*, μόνο αισθητηριακά αντιληπτά και τα μέρη τους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι αισθητηριακές μορφές ενότητας, τις οποίες ο Χούσερλ αποκαλεί και *πραγμώδεις* μορφές ενότητας (*sachlichen Einheitsformen*). Παραδείγματα τέτοιων αισθητηριακών μορφών είναι: η μορφή της *γεινίασης* (*Nebeneinander*) των μερών στα οποία είναι δυνατό να χωριστεί ένα εκτατό όλον, η μορφή της ενότητας μιας μελωδίας (που εκτείνεται στο χρόνο), ή αυτή της ενότητας μιας σύνθεσης χρωμάτων ή σχημάτων.⁵⁸ Σε τέτοιες περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με *πραγματικά* (real) περιεχόμενα, ή, όπως σημειώνει ο Χούσερλ με *πραγματικά κατηγορήματα*.⁵⁹

Τα στηριγμένα αντικειμενοποιητικά ενεργήματα ο Χούσερλ τα ονομάζει *κατηγοριακά*. Σε αυτά τα ανώτερης τάξης ενεργήματα, η συνείδηση επιτελεί αυθόρμητες συνθετικές λειτουργίες, όπως είναι η σύζευξη, η διάζευξη, η κατηγορήση, κ.λπ. Οι διάφορες κατηγοριακές μορφές, το «και» της σύζευξης, το «ή» της διάζευξης, το «είναι» ως copula (οι *τυπικές έννοιες* των οποίων την καταγωγή αναζητούσε ο Χούσερλ στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*) δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των στοιχείων της δυνατής αισθητηριακής εποπτείας.⁶⁰

Το ένα κάποιο ή ένα οποιοδήποτε, το όλα ή κάθε, το και, ή, δεν, το εάν ..., (τότε) ... δεν είναι πράγματα που μπορούμε να τα εντοπίσουμε επάνω σ' ένα αντικείμενο της στηρίζουσας αισθητηριακής εποπτείας, δεν είναι πράγματα για τα οποία μπορούμε να έχουμε αισθήματα, ή, πολύ περισσότερο, να τα αναπαραστήσουμε εξωτερικά και να τα ζωγραφίσουμε. (LU II/1, σσ. 163-4 <121>)

Για παράδειγμα, στην περίπτωση της κατηγορήσης εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το «είναι» ως copula δεν αντιστοιχεί σε κάτι που μπορούμε, να δούμε, να αγγίξουμε, να ακούσουμε. Το «είναι» δεν βρίσκεται στα αντικείμενα ως μέρος τους, ή ως στιγμή τους. Δεν είναι κάποια ποιότητα, ένταση, σχήμα, κάποια εσωτερική μορφή ή κάποιο συγκροτητικό γνώρισμά τους. Ξανά με τα λόγια του Χούσερλ: «[μ]πορώ να δω [στην αισθητηριακή εποπτεία] το χρώμα, όχι το *είναι-έγχρωμο*. Μπορώ να αισθανθώ τη λειότητα, όχι όμως το *είναι-λειό*»⁶¹. «Το Είναι δεν γίνεται άμεσα [αισθητηριακά] αντιληπτό.»⁶²

Το επόμενο βήμα που θα κάνει ο Χούσερλ σηματοδοτεί και μία από τις θεωρητικές μετατοπίσεις του σε σχέση με το πρώιμο έργο του. Πιο συγκεκριμένα, αντί να συνεχίσει να εκλαμβάνει την περιοχή των ψυχικών φαινομένων ως τον αποκλειστικό τόπο καταγωγής των τυπικών-λογικών μορφών, προχωρά στη διεύρυνση των εννοιών

⁵⁸ Βλ. LU II/1, σσ. 277-8 [476]. Το ζήτημα των αισθητηριακών μορφών θα μας απασχολήσει με λεπτομέρεια στο τρίτο κεφάλαιο στο πλαίσιο της εξέτασης της μερολογικής θεωρίας του Χούσερλ.

⁵⁹ LU II/1, 279 [478]· *HuaMb* III, σσ. 147 υπσ. 1, 168.

⁶⁰ Βλ. σχετικά LU II/2, σ. 139 [782].

⁶¹ Ό.π., σ. 137 [780].

⁶² Ό.π., σ. 138 [781]. Επίσης, «τις ταυτότητες και τις διαφορές, τα σύνολα και τις διαζεύξεις, τις καταστάσεις πραγμάτων στις πολλαπλές τους μορφές ως σύστοιχα υπαρκτικών, κατηγορικών, υποθετικών, διαζευκτικών κρίσεων, τα καθολικά αντικείμενα κ.ο.κ. δεν τα συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις, δεν τα βλέπουμε με τα μάτια, δεν τα ακούμε με τα αυτιά» (*HuaMb* III, σσ. 144), ή «[τ]ο να θελήσουμε να βρούμε τις κατηγοριακές μορφές στο αισθητηριακό περιεχόμενο ενός αντικειμένου, αυτό θα ήταν προφανής ανοησία» (*HuaMb* III, σ. 162).

της εποπτείας και του αντικειμένου. Υποστηρίζει πλέον ρητά πως «όποτε ένα ενέργημα συντίθεται από μερικά ενεργήματα, εάν αυτό είναι εν γένει ένα ενέργημα, πρέπει να έχει το σύστοιχό του σε μια αντικειμενότητα»⁶³. Με αυτόν τον τρόπο, προτείνεται μια αναλογία ανάμεσα στα (αισθητηριακά) αντιληπτικά ενεργήματα και τα σύστοιχα αντικείμενά τους, από τη μια, και τα κατηγοριακά ενεργήματα και τα δικά τους σύστοιχα αντικείμενα, από την άλλη. Τα συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης έχουν τώρα τα δικά τους αντικείμενα ανώτερης τάξης. Ο Χούσερλ λαμβάνει πλέον υπόψη ρητά τη μεριά των αντικειμένων ακόμα και στην περίπτωση των κατηγοριακών ενεργημάτων και υποστηρίζει ότι σε κάθε υποκειμενική κατηγοριακή μορφή αντιστοιχεί και μια αντικειμενική κατηγοριακή μορφή. Για παράδειγμα, σε ένα ενέργημα κατηγορήσεως συγκροτείται ως αντικειμενικό σύστοιχο μια κατηγορηματικά συγκροτημένη κατάσταση πραγμάτων. Σε αυτή την περίπτωση η υποκειμενική μορφή της κατηγορήσεως (το «είναι» ως *copula*) έχει μια σύστοιχη αντικειμενική μορφή στην αντίστοιχη κατάσταση πραγμάτων.⁶⁴

Οι αντικειμενότητες με τις αντίστοιχες μορφές τους, οι οποίες συγκροτούνται στα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης, δίνονται σε μια υπεραισθητηριακή εποπτεία την οποία ο Χούσερλ ονομάζει *κατηγοριακή εποπτεία* (*kategoriale Anschauung*).⁶⁵ Με αυτόν τον τρόπο, στο πλαίσιο της θεωρίας των *Λογικών Ερευνών*, η *κατηγοριακότητα* οριοθετεί το χώρο της υπεραισθητότητας, ή, κατά τον Χούσερλ, της *ιδεατότητας* (*Idealität*).⁶⁶ Θα δούμε, όμως, ότι ιδεατά δεν είναι μόνο τα κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης αλλά και *ιδέαςσης*. Σε αυτή τη διάσταση της φαινομενολογικής θεωρίας του Χούσερλ θα στραφούμε στη συνέχεια.

1.2.4. Η οδός για το απριόρι: ιδεοποιητική αφαίρεση και ειδητική εποπτεία

Με διάφορες ευκαιρίες ο Χούσερλ εναντιώνεται στην εμπειρική-πειραματική Ψυχολογία του καιρού του, τη λεγόμενη «Ψυχολογία χωρίς ψυχή»⁶⁷, θεωρώντας ότι αυτή συγγέει τον αποκλεισμό της ψυχής ιδωμένης υπό το πρίσμα μιας οποιασδήποτε «νεφελώδους Μεταφυσικής»⁶⁸ με τον αποκλεισμό της ψυχής ως κάποιου τύπου εμπράγματου όντος που δίνεται γεγονός στην εμπειρία. Ως εκ τούτου, η πειραματική Ψυχολογία χάνει αυτό για το οποίο πρέπει να μιλήσει. Από την άλλη, ο Χούσερλ θεωρεί ότι μια τέτοια Ψυχολογία μπορεί να είναι νόμιμη και χρήσιμη, όντας, όμως, προ-

⁶³ *LU* II/1, σ. 401 [579].

⁶⁴ Βλ. σχετικά και *Hua*Mb III, σ. 151.

⁶⁵ Βλ. *LU* II/2, σσ. 143 [785], 144 [786]. Στην πρώτη έκδοση της έκτης *Λογικής Έρευνας* ο Χούσερλ πραγματεύεται στα πρώτα κεφάλαια το ζήτημα των αποβλέψεων και των εποπτικών πληρώσεών τους γενικά χωρίς να έχει διακρίνει ακόμα ρητά τα διαφορετικά είδη εποπτείας και το ρόλο τους στη διαδικασία της πλήρωσης. Όμως, στο έκτο κεφάλαιο αυτής της *Έρευνας* επιχειρεί μια τέτοια διάκριση, η οποία φωτίζει τις προηγούμενες αναλύσεις, αλλά και διαλύει τυχόν παρανοήσεις. Το καλοκαίρι του 1913 και την άνοιξη του 1914 ο Χούσερλ εργάστηκε προκειμένου να διορθώσει και να συμπληρώσει την έκτη *Λογική Έρευνα* με σκοπό την αναθεωρημένη επανέκδοσή της. Στα κείμενα που προέκυψαν, το ζήτημα της διάκρισης διαφορετικών ειδών εποπτειών τίθεται από την αρχή δημιουργώντας έτσι καλύτερες προϋποθέσεις για την κατανόηση της έννοιας της πλήρωσης. (Βλ. *Hua* XX/1, π.χ., σσ. 5κ.επ.)

⁶⁶ Η κατηγοριακή εποπτεία δεν πρέπει να συγγέεται με κάποιου τύπου διανοητική εποπτεία, ως του τρόπου με τον οποίο ο Θεός γνωρίζει το πώς είναι τα πράγματα καθ' εαυτά χωρίς να απαιτείται η χρήση εννοιών. Για τον Χούσερλ, όσο αδιανόητη είναι η αισθητηριακή αντίληψη χωρίς προοπτικότητα (και θα επανέλθουμε ξανά σε αυτό το σημείο), άλλο τόσο αδιανόητη είναι η σκέψη και η κρίση χωρίς έννοιες ακόμα κι από τη σκοπιά του Θεού.

⁶⁷ *Hua* III/1, σ. 195 [206-7].

⁶⁸ *Ο.π.*, σ. 195 [207].

γαλιλαϊκή⁶⁹, προ-επιστημονική, δεν μπορεί να αποτελέσει το θεμέλιο των προτάσεων της φαινομενολογίας. Για τον ίδιο,

[η] Πειραματική Ψυχολογία είναι μια μέθοδος που ενδεχομένως πετυχαίνει να διακριβώσει πολύτιμα ψυχοφυσικά γεγονότα και ρυθμίσεις, που όμως χωρίς κάποια συστηματική επιστήμη της συνείδησης – που να ερευνά εγκλειστικά [immanent] το ψυχικό στοιχείο – χάνουν κάθε δυνατότητα για βαθύτερη κατανόηση και οριστική επιστημονική αξιολόγηση. (PsW, σ. 24 [93] <425>)

Ήδη στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, ο Χούσερλ αναζητά την καταγωγή των βασικών μαθηματικών εννοιών, υιοθετώντας εκεί μια *περιγραφική* ψυχολογική στάση, με το νόημα της εμπειριστικής σκοπιάς που της έδινε ο Μπρεντάνο. Είδαμε νωρίτερα ότι ο Μπρεντάνο επιχείρησε την οριοθέτηση μιας *απριόρι* Περιγραφικής Ψυχολογίας, ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου, που θα αναλάμβανε την πραγμάτευση των αναγκαίων, των ουσιωδών νόμων που διέπουν τα διάφορα ψυχικά φαινόμενα. Η Περιγραφική Ψυχολογία του Μπρεντάνο έπρεπε να διακρίνεται ρητά από κάθε πειραματική-γενετική επιστήμη του ψυχικού. Μάλιστα, είδαμε ότι ο ίδιος θεωρούσε πως την εγγύηση της απριωρικότητας μιας τέτοιας επιστήμης την έδινε η μέθοδός της, που δεν ήταν άλλη από την καταφυγή στην εσωτερική αντίληψη. Κατά τον Μπρεντάνο, μόνο η εσωτερική αντίληψη, και στη συνέχεια η σύγκριση και γενίκευση των ευρημάτων της, μπορούσε να οδηγήσει σε εναργείς αλήθειες με απόλυτη βεβαιότητα.

Ο Χούσερλ, ωστόσο, άρχισε σταδιακά να φέρνει αντιρρήσεις σε αυτή την προσπάθεια προσέγγισης του ουσιώδους της συνείδησης στη βάση της μπρεντανιανής εσωτερικής αντίληψης. Καταλάβαινε πως, όταν ο ψυχολόγος κάνει θέμα του την εσωτερική εμπειρία με τον τρόπο του Μπρεντάνο, στέκεται στα επιμέρους γεγονότα του ψυχικού και επιτελεί έτσι μια *γεγονική* επιστήμη. Αλλά η γενικότητα των αναλύσεων μιας τέτοιας επιστήμης δεν μπορεί παρά να είναι (αντίθετα προς τις προθέσεις και του ίδιου του Μπρεντάνο) *ενδεχομενική*. Έτσι ο Χούσερλ άρχισε να διαχωρίζει τη μπρεντανιανή μέθοδο της καταφυγής στην εσωτερική αντίληψη από τη δική του φαινομενολογική μέθοδο.⁷⁰ Έφτασε να υποστηρίξει πως μια *Φαινομενολογική* Ψυχολογία που αναζητά τις *ουσιακές* δομές και τα *απριόρι* της εσωτερικής εμπειρίας συνιστά *ειδητική* επιστήμη, οι προτάσεις της οποίας χαρακτηρίζονται από *αναγκαία* καθολικότητα. Η οδός που επιτρέπει στον Χούσερλ το πέρασμα από την περιοχή των επιμέρους αντικειμένων στην περιοχή της ουσίας τους, χαράσσεται από μια νέα αναγωγή, την οποία ο ίδιος αποκαλεί *ειδητική*.

Ειδητικές φαινομενολογικές αναλύσεις διεξάγονται ρητά για πρώτη φορά στις *Λογικές Έρευνες*. Εκεί ο Χούσερλ ξεπερνά τις μπρεντανιανές παραδοχές που προηγούμενα δέσμευαν και τον ίδιο σε επιμέρους και άρα ενδεχομενικές ψυχολογικές περιγραφές.⁷¹ Στο προγραμματικό κείμενο των *Προλεγομένων* (1900), το οποίο έρχεται ως αποτέλεσμα της διερεύνησης της σχέσης των καθαρών Μαθηματικών και της Λογικής με την Ψυχολογία, τίθενται μια και καλή οι φαινομενολογικοί όροι πραγμάτευσης της καθαρής Λογικής αλλά και γενικότερα των απριόρι επιστημών. Η δεύτερη *Λογική Έρευνα* (με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η ιδεατή ενότητα του Είδους και οι

⁶⁹ PsW, σ. 31 [100] <431>.

⁷⁰ Βλ., π.χ., στο LU II/1, σ. 439 [606] όπου ο Χούσερλ διαχωρίζει ρητά αυτό που ονομάζουμε *εσωτερική αντίληψη* από τη δική του ειδητική φαινομενολογική μέθοδο. Την «ορθά κατανοημένη εμμενή θέαση της ουσίας» (ό.π.) *λανθασμένα* συνηθίζουμε να την αποκαλούμε «εσωτερική αντίληψη».

⁷¹ Αν και, αναφορικά με το ζήτημα της ειδητικής αναγωγής, η εξέλιξη της σκέψης του Χούσερλ (ξεκινώντας από το πρώτο του δημοσιευμένο έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, έως τις *Λογικές Έρευνες*) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εδώ δεν θα εισέλθουμε στην προβληματική και τις λεπτομέρειες αυτής της μετάβασης. Μπορεί πάντως να ανατρέξει κανείς στο de Boer 1978, σσ. 62-96, 234-269.

νεότερες θεωρίες για την αφαίρεση») λειτουργεί συμπληρωματικά στον αντιψυχολογικό χαρακτήρα των *Προλεγόμενων*. Εκεί ο Χούσερλ ανιχνεύει μια σύγχυση των περιοχών του λογικού και του ψυχολογικού στις θεωρίες των κλασικών εμπειριστών για την αφαίρεση και ασκεί σε αυτές πλούσια σε λεπτομέρεια και οξύτητα κριτική. Αυτή η κριτική στρέφεται κυρίως ενάντια στην προσπάθεια των κλασικών εμπειριστών να αντλήσουν, με τον τρόπο της εμφατικής προσοχής, από τα ατομικά στοιχεία της αισθητηριακής αντίληψης τις αφηρημένες παραστάσεις που μπορούν να αναφέρονται σε περισσότερες από μία ατομικές περιπτώσεις.⁷² Από τη μεριά του ο Χούσερλ θα κάνει σαφές ακριβώς αυτό: όσο βαθύς και έντονος να είναι ο αναστοχασμός μας, μια τέτοια διαδικασία αφαίρεσης, εννοημένη ως εμφατική προσοχή, δεν μπορεί να αποφέρει παρά *εξατομικευμένες* αφηρημένες στιγμές μιας αντικειμενότητας. Επιπλέον, αντιτείνει πως,

[τ]ο να υποστηρίξει κανείς ότι την ενότητα [της έκτασης μιας έννοιας] τη δίνει εκείνο το κοινό στοιχείο που είναι “το αυτό” σε όλα τα μέλη δεν βοηθά, φυσικά, σε τίποτα. Πώς θα ήταν δυνατό ένα πράγμα να ενώνει, όταν την ένωση τη χρειάζεται πρώτα για τον εαυτό του; (*LU II/1*, σ. 115 <65>)

Με άλλα λόγια, κάτι ατομικό πρέπει ήδη να είναι δυνατό να αναγνωρίζεται από εκείνη την άποψη της κοινότητάς του με τα όμοιά του. Πρέπει, δηλαδή, το κοινό στοιχείο –που υποτίθεται πως είναι αυτό που ουσιαστικά κάνει κάτι να είναι αυτό που είναι– (πρέπει αυτό) *ήδη* να προϋποτίθεται προκειμένου να μπορεί καν να μας δοθεί το εξατομικευμένο κάτι από τη συγκεκριμένη οπτική.

Το θεωρητικό εργαλείο που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ, τόσο για να ασκήσει την κριτική του, όσο και για να υποστηρίξει τη δική του θέση, είναι η ακόλουθη σημαντική διάκριση την οποία εισάγει στις *ΑΕ*. Ξεχωρίζει, από τη μια, την αφαίρεση με την έννοια της προσοχής και, από την άλλη, τη λεγόμενη *ιδεοποιητική* αφαίρεση (*ideierende Abstraktion*). Στη βάση της πρώτης είναι δυνατό να απομονώνουμε *εξατομικευμένες* αφηρημένες στιγμές, ενώ με τη δεύτερη είναι δυνατό, στη βάση επιμέρους δοτικότητων, να σκοπεύουμε τις “Ιδέες” αυτών των στιγμών, τα *καθόλου*.⁷³ Με άλλα λόγια, στη δεύτερη περίπτωση, στη βάση της δοτικότητας ατομικότητων οδηγούμαστε με *ιδεοποίηση* (*Ideation*) στην εποπτεία καθολικών αντικειμενοτήτων. Σύμφωνα με τον Χούσερλ των *Λογικών Ερευνών*, οι καθολικές αντικειμενότητες, ως *ιδεατά αντικείμενα* που έχουν τη δική τους ανεξάρτητη *ισχύ* (*Geltung*), δίνονται σε μια ιδιότυπη υπερ-αισθητική εποπτεία, την *ειδητική εποπτεία* (*eidetische Anschauung*), ενώ οι επιμέρους ατομικότητες δεν συνιστούν παρά δειγματισμούς τέτοιων καθολικών αντικειμενοτήτων.⁷⁴

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Χούσερλ κατηγορήθηκε για πλατωνισμό. Εντούτοις, ο ίδιος τόνιζε ότι τα ιδεατά αντικείμενα για τα οποία μιλά δεν ισοδυναμούν με πλατωνικές Ιδέες και επιχείρησε να πραγματευθεί τις καθολικές αντικειμενότητες με

⁷² Τη βάση της κριτικής του Χούσερλ στη θεωρία της αφαίρεσης εννοημένης ως προσοχής τη συναντούμε στο άρθρο του 1894 «Ψυχολογικές Μελέτες για τη Στοιχειακή Λογική». Βλ. *Hua XXII*, σσ. 99-100 [146-7].

⁷³ Βλ., π.χ., *LU II/1*, σσ. 106κ.επ. [337κ.επ.], 157κ.επ. [379κ.επ.]; *LU II/2*, σ. 162 [800]; *Hua XXII*, σσ. 156 [201], 164 [209], 172-3 [217]; *Hua III/1*, σ. 15 [10].

⁷⁴ Βλ., π.χ., *LU II/2*, σσ. 143κ.επ. [785κ.επ.], §52. Βλ. επίσης *Hua IX*, σσ. 72-93 [53-70]; *EU*, §§86-93; *Hua VII*, σσ. 126-40; *Hua I*, §34. Στις *Ιδέες I*, όπου αναπτύσσονται με συστηματικό τρόπο οι βασικές φαινομενολογικές αρχές, ο Χούσερλ ξεκινά με την αποσαφήνιση της ειδητικής στάσης. Ευθύς εξαρχής γίνεται ξεκάθαρο πως η θέαση των ουσιών είναι ένα φαινομενολογικά νόμιμο είδος εποπτείας, αλλά και πως οι ουσίες συνιστούν αντικείμενα που δίνονται σε αυτού του είδους την εποπτεία. Βλ. σχετικά *Hua III/1*, §§3κ.επ., αλλά και σσ. 69κ.επ.

όρους ισχύος και όχι ουσιαστικής ύπαρξης (δηλαδή ύπαρξης με όρους ατομικών ουσιών, ή “υποστάσεων”), αντιτιθέμενος έτσι σε μια μεταφυσική υποστασιοποίηση του καθολικού.⁷⁵ Στο «Σχεδιάσμα του Προλόγου των *Λογικών Ερευνών*» (1913) ο Χούσερλ πραγματεύεται ειδικά και αρνείται τις «εντελώς αδικαιολόγητες»⁷⁶ κατηγορίες της “πλατωνικής υποστασιοποίησης” και του “σχολαστικού ρεαλισμού” οι οποίες κατά κόρον του είχαν αποδοθεί.⁷⁷ Είναι χαρακτηριστικό το πώς μεταφέρει ο Ινγκάρντεν, στις παραδόσεις του για τη Φαινομενολογία του Χούσερλ (παραδόσεις του 1967), τα λόγια του δασκάλου του σχετικά με το ζήτημα:

Δεν είμαι διόλου πλατωνιστής, δεν χρειάζεται να αποδεχθώ καθόλου εξώκοσμες “Ιδέες”. Μιλώ για κάτι το οποίο μπορεί βεβαίως κανείς να δει σε αυτόν τον κόσμο, στα συγκεκριμένα πράγματα, χωρίς να ταυτίζει [για παράδειγμα] την “κοκκινότητα” με τις εξατομικευμένες στιγμές κόκκινου των πολλών κόκκινων πραγμάτων. Πρέπει κανείς απλώς να το δει! (Ingarden 1992, σ. 25)

Με την εισαγωγή της θεωρίας για την ιδεοποιητική αφαίρεση και την ειδητική εποπτεία Χούσερλ στοχεύει στην αποφυγή εκείνης της μορφής ψυχολογισμού στο πλαίσιο του οποίου οι λογικές σημασίες ταυτίζονται με κάποια εξατομικευμένα *ψυχολογικά βιώματα* (ή/και με τα περιεχόμενά τους). Αυτό το καταφέρνει καθώς θεωρεί ότι οι επίμαχες έννοιες, από τις οποίες προκύπτουν οι απριόρι λογικοί νόμοι (και γενικότερα οι απριόρι νόμοι άλλων επιστημών), δεν δίνονται ως αποτέλεσμα της εμφαντικής προσοχής μας σε *ατομικές περιπτώσεις*. Οι γενικές λογικές έννοιες είναι καθολικές αντικειμενότητες που δεν αφαιρούνται με τον τρόπο της προσοχής από συγκεκριμένα ατομικά ενεργήματα, στα οποία κατά κάποιο τρόπο παραμένουν ως περιεχόμενα. Το ενδιαφέρον του Χούσερλ δεν στρέφεται προς αυτό που κάνει ένα συγκεκριμένο ενέργημα να είναι αυτό που είναι εδώ και τώρα, αλλά προς το τι είναι ένα ενέργημα ενός συγκεκριμένου τύπου *εν γένει*. Όταν, για παράδειγμα, πρόκειται ειδικότερα για εκφρασιακά ενεργήματα, μπορούμε να μιλάμε για τη *σημασία* αυτών των ενεργημάτων, τη σημασία, όμως, ως *ταυτόσημη ιδεατή ενότητα* η βάση της οποίας δεν αναζητείται (λανθασμένα) στην εσωτερική αντίληψη (όπως έκανε ο Μπρεντάνο, αλλά και ο Χούσερλ στη *ΦΑ*), παρά σε έναν ιδιαίτερο συνειδησιακό τρόπο που δεν είναι άλλος από τη *συνείδηση της καθολικότητας*.⁷⁸ Οι λογικές έννοιες δεν είναι τώρα για

⁷⁵ «Οι σημασίες οικοδομούν [bilden], έτσι μπορούμε επίσης να πούμε, μια τάξη εννοιών με το νόημα των “καθολικών αντικειμένων”. Δεν είναι [όμως] γι’ αυτό το λόγο αντικείμενα, τα οποία, καθώς δεν υπάρχουν κάπου μέσα στον “κόσμο” τότε υπάρχουν σε έναν τόπο ουράνιο ή σε ένα θεϊκό πνεύμα· διότι μια τέτοια μεταφυσική υποστασιοποίηση θα ήταν παράλογη.» (LU II/1, σ. 101 [330]) Αλλού, αναφερόμενος στον Μάρτυ (Anton Marty) σημειώνει: «[Ο Μάρτυ] επιτίθεται στον “πλατωνισμό” μου αναπαράγοντας τα παλιά αριστοτελικά επιχειρήματα και δεν προσέχει ότι τα “ιδεατά” αντικείμενα και οι πλατωνικές Ιδέες (έτσι όπως τις κατανόησε ο Αριστοτέλης) είναι εντελώς διαφορετικά πράγματα» (*Hua* XXII, σ. 263 [307]). Βλ., επίσης, και *LU* I, σσ. 129-30 [149-50], 240 [234]· *LU* II/1 §7· *Hua* III/1, §22, σσ. 131-2 [140]· *Hua* VII, σ. 130· de Boer 1978, σσ. 248κ.επ., 260κ.επ.· Spiegelberg 1982, σσ. 96-7, 152· Moran 2000a, σσ. 121-3.

⁷⁶ *Hua* XX/1, σ. 282 [25].

⁷⁷ Βλ. ό.π. Στο ίδιο κείμενο ο Χούσερλ αποτιμά τη στροφή του προς τη θεωρία για τις ιδεατές αντικειμενότητες ως αποτέλεσμα της επανερμίνευσης των θέσεων του Μπολτσάνο (Bernard Bolzano) αναφορικά με τις προτάσεις και τις αλήθειες καθ’ εαυτές. Ο Χούσερλ δέχεται πως, αν και αρχικά είχε εκλάβει αυτές τις θέσεις ως “μεταφυσικές ανοησίες”, κατάφερε να “βρει το κλειδί” για την ορθή τους ερμηνεία με τη βοήθεια της φιλοσοφίας του Λότσε (Hermann Lotze) ο οποίος, ακριβώς, είχε ερμηνεύσει το καθεστώς των πλατωνικών Ιδεών με όρους ισχύος και όχι ουσιαστικής ύπαρξης. Βλ. σχετικά *Hua* XX/1, σσ. 297-301 [35-40]· *Hua* V, σσ. 57-9.

⁷⁸ «Ο θεωρητικός της καθαρής Λογικής δεν ενδιαφέρεται πρωτίστως και αυθεντικά για την ψυχολογική κρίση, δηλαδή για το συγκεκριμένο ψυχικό φαινόμενο, παρά για τη λογική κρίση, δηλαδή για την ταυτόσημη σημασία της απόφανσης, η οποία είναι μία έναντι των πολλαπλών, περιγραφικώς πολύ

τον Χούσερλ *προϊόντα* της εμπειρίας ατομικοτήτων, κάτι στο οποίο μας οδηγούσε η θεωρία της *ΦΑ*, παρά είναι *ιδεατές αντικειμενότητες που αδράχονται*, κατά το δικό τους ιδιότυπο εποπτικό τρόπο, στη βάση της εμπειρίας μας.⁷⁹

Από τα προηγούμενα, ωστόσο, δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι στις *ΛΕ* ο Χούσερλ περιορίζεται σε μια σκέτη ανάλυση σημασιών. Σε αυτό το έργο, για πρώτη φορά, ο ίδιος διακρίνει ρητά εντός του χώρου των καθολικοτήτων τις *ιδεατές σημασίες*, από τη μια, και τα *σύστοιχα αντικειμενικά είδη*, από την άλλη. Οι *ιδεατές σημασίες*, ως *σημασιακές κατηγορίες*, αποτελούν το αντικείμενο πραγμάτευσης της Αποφαντικής Αναλυτικής ή, αλλιώς, της Τυπικής Αποφαντικής. Η Οντολογική Αναλυτική, ή αλλιώς Τυπική Οντολογία, είναι η μάθηση που πραγματεύεται τα *αντικειμενικά είδη ως αντικειμενικές κατηγορίες*.⁸⁰ Στα επόμενα κεφάλαια θα μας δοθεί η ευκαιρία να πούμε περισσότερα πράγματα για τις περιοχές της Τυπικής Αποφαντικής και της Τυπικής Οντολογίας. Προς το παρόν είναι σημαντικό να κρατήσουμε στο νου μας την εισαγωγή της ειδητικής παραμέτρου στις περιγραφικές ψυχολογικές αναλύσεις του Χούσερλ.⁸¹ Γιατί μόνο με τη διαπίστωση αυτού του *ειδητικού χαρακτήρα* μπορούμε να αποτιμήσουμε ορθά την προτροπή των *Προλεγομένων* σύμφωνα με την οποία πρέπει να «πάψουμε να μιλάμε σαν να πρόκειται για [εμπειρική] Ψυχολογία, όταν έχουμε να διερευνήσουμε έννοιες»⁸². Αλλά και μόνο έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε τη συνάφεια του αντιψυχολογιστικού χαρακτήρα των *Προλεγομένων* με τις “ψυχολογικές” αναλύσεις των έξι *Ερευνών*, αναλύσεις οι οποίες είναι ακριβώς *ειδητικές ψυχολογικές*.

1.3. Η υπερβατολογική στροφή

1.3.1. Το υπερβατολογικό παράδοξο: η συγκροτούσα συνείδηση προϋποθέτει ως στηρικτική βάση της τον κόσμο τον οποίο συγκροτεί

Η θεωρία των *Λογικών Ερευνών* συνιστά μια ειδητική ψυχολογική επιστημολογία στο πλαίσιο της οποίας απέχουμε από το “είναι” των αντικειμένων της γνώσης. Οι διαφορών ειδών αντικειμενότητες εξετάζονται ως αποβλεπτικά σύστοιχα της συγκροτού-

διαφορετικών, κρυσταλλικών βιωμάτων.» (*LU II/1*, σ. 4 [251]) Ο Χύμερ, στο Hümer 2004, σσ. 199-214, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ότι ο Χούσερλ με την ανακάλυψη της ιδεοποιητικής αφαίρεσης ασκεί ουσιαστικά κριτική στον ψυχολογισμό του Μπρεντάνο, χωρίς όμως να μπαίνει στις λεπτομέρειες αυτής της κριτικής.

⁷⁹ Βλ. σχετικά, π.χ., *LU II/1*, §11, 4 [251].

⁸⁰ Για τη διάκριση σε σημασιακές και αντικειμενικές κατηγορίες μπορεί να ανατρέξει κανείς στα *LU I*, κεφ. 11, τέταρτη *ΛΕ*, *Hua III/1*, §§19, 20, *Hua XVII*, κεφ. 2.

⁸¹ Για τη μεταβολή του νόηματος της Περιγραφικής Ψυχολογίας και την τροπή της σε *Ειδητική* μιλά ο Χούσερλ όταν το 1925, αποτιμώντας τη σημασία των *Λογικών Ερευνών*, σημειώνει ότι «η ιδέα της Περιγραφικής Ψυχολογίας έχει υποστεί, στις *Ερευνες*, μια αλλαγή και επίσης μια ουσιαστική αναμόρφωση μέσω μιας ουσιαστικής νέας μεθόδου, τόσο πολύ ώστε ο ίδιος ο Μπρεντάνο δεν ήθελε να τις αναγνωρίσει [τις *ΛΕ*] ως καθαρή εφαρμογή των δικών του ιδεών» (*Hua IX*, σ. 34 [24]). Επίσης, πάλι αναφορικά με την τροπή της Περιγραφικής Ψυχολογίας σε *Ειδητική* και την αποστασιοποίηση από τη θεωρία του Μπρεντάνο, ο Χούσερλ σημειώνει στο κείμενο που γνωρίζουμε ως *Ιδέες III*: «Όσο μεγάλα και να είναι ο σεβασμός και η ευγνωμοσύνη με τα οποία θυμάμαι τον μεγαλοφυή δάσκαλό μου και όσο και να θεωρώ μεγάλη ανακάλυψη το μετασχηματισμό της σχολαστικής έννοιας της αποβλεπτικότητας σε μια περιγραφική θεμελιώδη έννοια της Ψυχολογίας, μέσω της οποίας και μόνο έχει καταστεί δυνατή η Φαινομενολογία, πρέπει ωστόσο ουσιαστικά να διακρίνουμε ανάμεσα στην καθαρή [Ειδητική] Ψυχολογία, με το δικό μου νόημα [...] και την Ψυχολογία του Μπρεντάνο» (*Hua V*, σ. 155 [422]). Είναι διαφωτιστική και η έκθεση του ζητήματος από τον Ινγκάρντεν στο Ingarden 1992, σσ. 26κ.επς.

⁸² *LU II/1*, σ. 118 <69>.

σας συνείδησης από την άποψη της δοτικότητάς τους στην καθαρά ψυχολογική σφαίρα. Ταυτόχρονα, όμως, η φυσικο-επιστημονική πραγματικότητα συνεχίζει να προϋποτίθεται ως κάτι πίσω και πέρα από τα συνειδησιακά αποβλεπτικά αντικείμενα. Με την ψυχολογική φαινομενολογική εποχή ουσιαστικά κάνουμε αφαίρεση από μία περιοχή του φυσικού κόσμου για να αναχθούμε σε μια άλλη επικράτεια, την καθαρά ψυχολογική.

Η φαινομενολογική αναγωγή, ως ψυχολογική, μας εξυπηρετεί μόνο στο να αποσπά από τις ζωικές πραγματικότητες το ψυχικό τους στην καθαρή ίδια ουσιακότητά του καθώς και τις καθαρές ίδιες ουσιακές συνάφειές του. (*Hua IX*, σ. 290 <195>)

Με τον αποκλεισμό κάποιας περιοχής της πραγματικότητας αναγόμεστε σε κάποιο άλλο ενδόκοσμο υπόλοιπό της. Πιο συγκεκριμένα, με τον αποκλεισμό της φύσης μένουμε με την καθαρή ψυχολογική συνείδηση, η οποία βέβαια από τη μεριά της είναι κάτι εξίσου “φυσικό” (*natürlich*), ακριβώς ως μέρος του συνόλου της πραγματικότητας.⁸³ Όπως εύστοχα σημειώνει ο Ντε Μπουρ, «[η] φαινομενολογική [ψυχολογική] σφαίρα είναι μόνο ένα τεχνητό νησί εντός του “[συνολικού] φυσικού κόσμου”»⁸⁴. Εντωμεταξύ, όμως, ο φυσικός κόσμος, του οποίου το είναι μένει σε εκκρεμότητα, διαρκώς προϋποτίθεται από τις αναλύσεις μας. Μάλιστα, αυτός ο φυσικός κόσμος, ως σκέτη υλικότητα της οποίας η εξέταση έχει αφεθεί στη δικαιοδοσία των θετικών επιστημών, προϋποτίθεται ως αναγκαία βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το καθαρά ψυχικό στοιχείο. Μπορεί, λοιπόν, οι *ειδητικές* αναλύσεις μας να σκοπεύουν στην αναζήτηση της *ουσίας* των φαινομένων, δεν καταφέρνουν όμως τελικά να εγκαταλείψουν ολότελα το έδαφος της φυσικής στάσης. Η γενική οντοθεσία που έχει τεθεί εντός παρενθέσεων συνεχίζει να προϋποτίθεται.⁸⁵ Όπως θα διαπιστώσει ο Χούσερλ,

[ο] φαινομενολόγος, ακόμα και ως ειδητικός φαινομενολόγος, είναι υπερβατολογικά απλοϊκός· εκλαμβάνει τις δυνατές «ψυχές» (εγωϊκά υποκειμένα) ακριβώς σύμφωνα με το σχετικό και μόνο νόημα της λέξης, δηλαδή ως ψυχές ανθρώπων και ζώων που νοούνται απλά ως υπάρχουσες μέσα σε ένα δυνατό κόσμο εν χώρω. (*Hua IX*, σσ. 290-1 <195>)

Ο τεχνητός αποκλεισμός του υλικού-φυσικού κόσμου, σε συνάρτηση με τη διαρκή πίεση που ασκεί η προϋπόθεσή του –και μάλιστα ως *στηρίγματος* της ψυχολογικής σφαίρας– αργά ή γρήγορα μας φέρνει αντιμέτωπους με ένα παράδοξο. Πώς γίνεται και η υλική-φυσική πραγματικότητα συγκροτείται ως αποβλεπτικό σύστημα της συνείδησης, ενώ ταυτόχρονα η συνείδηση εκλαμβάνεται ως κομμάτι της πραγματικότητας στηριζόμενο, μάλιστα, στην υλικότητα; Σε αυτό το παράδοξο ο Χούσερλ αναφέρεται σε διάφορα σημεία του έργου του. Στις *Ιδέες I* διαβάζουμε:

Έτσι, από τη μια πλευρά λέγεται ότι η συνείδηση αποτελεί το απόλυτο εντός του οποίου συγκροτείται κάθε τι το υπερβατικό και, τελικά, η ολότητα του ψυχο-φυσικού κόσμου, αλλά, από την άλλη, η συνείδηση πρέπει να είναι υφιστάμενο πραγματικό συμβάν εντός αυτού του κόσμου. Πώς συμβαδίζουν άραγε αυτά; (*Hua III/1*, σ. 116 [124]· βλ. και §51.)

Στην *Κρίση* συναντούμε αυτό το πρόβλημα ως το «παράδοξο της ανθρώπινης υποκειμενικότητας»⁸⁶: πώς γίνεται η συνείδηση να στηρίζεται σε κάτι που υπάρχει για τη συνείδηση; Αλλά και ειπωμένο διαφορετικά: πώς μπορεί ένα μέρος, ένα συ-

⁸³ *Hua III/1*, σ. 108 [115].

⁸⁴ De Boer 1978, σ. 455.

⁸⁵ Βλ. και *Hua III/1*, §39.

⁸⁶ *Hua VI*, §§53κ.επ., §71.

στατικό του κόσμου, να συγκροτεί ως αποβλεπτικό μόρφωμα ολόκληρο τον κόσμο; Δεν έχουμε οδηγηθεί σε μια μορφή μπερκελιανού ιδεαλισμού, στο πλαίσιο του οποίου το μέρος εγκολπώνει και καταπίνει το όλον;⁸⁷

Ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι η ψυχολογική φαινομενολογική έρευνα γίνεται στη βάση ενός φυσικού-ενδόκοσμου ενδιαφέροντος. Η συγκροτούσα υποκειμενικότητα ερμηνεύεται έτσι αντικειμενικά-ψυχολογικά, κάτι που σηματοδοτεί την ολίσθηση στη φυσική-αντικειμενική στάση. Όταν, όμως, το φυσικό-ενδόκοσμο ενδιαφέρον δώσει τη θέση του στο υπερβατολογικό ενδιαφέρον, τότε η Φαινομενολογική Ψυχολογία καθίσταται υπερβατολογικά επερωτητέα.

Η συνειδησιακή υποκειμενικότητα, που ως ψυχική αποτελεί το θέμα της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας, δεν μπορεί να είναι εκείνη στην οποία οφείλουμε να φτάσουμε τελικά επερωτώντας υπερβατολογικά. (*Hua IX*, σ. 291 <196>)

Το να παραμένουμε στην περιγραφική ψυχολογική σφαίρα και να επιχειρούμε να θεμελιώσουμε τη Φιλοσοφία σε κάποια θετική επιστήμη σαν την Ψυχολογία ή την Ανθρωπολογία, ακόμη κι αν αυτή η θεμελίωση επιχειρείται να γίνει με απριόρι όρους, δεν συνιστά, για τον Χούσερλ, παρά έναν «*υπερβατολογικό ψυχολογισμό*»⁸⁸. Η απάντηση στο υπερβατολογικό ερώτημα δεν πρέπει να αναζητείται ούτε σε μια εμπειρική αλλά και ούτε και σε μια φαινομενολογική ειδητική Ψυχολογία. Είναι αυτός ο περιορισμός στην αναζήτησή μας ο οποίος μας οδηγεί, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στον *υπερβατολογικό κύκλο* της θεώρησης της συγκροτούσας συνείδησης ως ψυχολογικής-ενδόκοσμης και ταυτόχρονα στηριζόμενης στη φυσική υλικότητα του κόσμου τον οποίο και, αυτή η συνείδηση, συγκροτεί.⁸⁹

Με τα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* έχουν υποπέσει στο σφάλμα της φυσικοποιητικής κατάληξης της συνείδησης. Ενώ σε αυτό το έργο έχει γίνει, ανάμεσα στα άλλα, το σημαντικό βήμα της αντιπαράθεσης στον λογικό ψυχολογισμό και της υιοθέτησης της ειδητικής στάσης, ο Χούσερλ συνειδητοποιεί με τον καιρό πως αυτό δεν είναι αρκετό. Καταλαβαίνει πως αυτό που απαιτείται, για να μπορεί καν να ξεκινήσει η ίδια η Φιλοσοφία ως εγχείρημα, εναπόκειται σε μια *ριζική* αυτο-κατανόηση από τη μεριά του φιλοσόφου.⁹⁰ Μόνο έτσι θα

⁸⁷ Βλ. *Hua III/1*, σσ. 120-1 [129]· *Hua V*, §12. Αναφορικά με τον «ψυχομονισμό» του Μπέρκλεϊ, βλ. και ό.π., σ. 154 [421].

⁸⁸ *Hua V*, σσ. 140 [407], 148 [415]· *Hua XVII*, §56· *Hua IX*, σ. 265 [130]. Οι Γκάλαχερ και Ζαχάβι αναφέρονται στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγεί η πραγμάτευση της συγκροτούσας συνείδησης ως ενός κομματιού του ρεαλιστικά ερμηνευμένου κόσμου, χωρίς, όμως, να διακρίνουν την ψυχολογική από την υπερβατολογική αναγωγή. Μιλούν για *μία* αναγωγή η οποία μας αποκαλύπτει την υπερβατολογική συνείδηση όχι ως άλλο ένα (ψυχικό ή φυσικό) αντικείμενο του κόσμου. (Βλ. Gallagher & Zahavi 2008, σσ. 25κ.επ.)

⁸⁹ «Αρα θα αποτελούσε υπερβατολογικό κύκλο το να βασίσουμε την απάντηση στο υπερβατολογικό ερώτημα πάνω στην Ψυχολογία-αδιάφορο αν αυτή θα ήταν η εμπειρική ή η ειδητική-φαινομενολογική. Εδώ φτάνουμε μπροστά στην παράδοση αμφισβημία: η υποκειμενικότητα και η συνείδηση, στις οποίες ανατρέχει το υπερβατολογικό ερώτημα, μπορεί στην πραγματικότητα να μην είναι η υποκειμενικότητα και η συνείδηση με τις οποίες καταπιάνεται η Ψυχολογία.» (*Hua IX*, σ. 292 <197>)

⁹⁰ Βλ., π.χ., *Hua V*, σ. 147 [414]. Όπως σημειώνει σε άλλο σημείο ο Χούσερλ, «το υπερβατολογικό ερώτημα προϋποθέτει ένα έδαφος ανεπερώτητου είναι, πάνω στο οποίο πρέπει να αποφασιστούν τα μέσα για την επίλυσή του» (*Hua IX*, σ. 291 <196>). Για τη στάση που υιοθετεί ο Χούσερλ στις *ΛΕ* και την ανάγκη για την υπερβατολογική στροφή βλ. και Cairns, 2002, σ. 226 κ.ε. Ο Μερλώ-Ποντύ κάνει θέμα του τη δυνατότητα της Φιλοσοφίας στη βάση της αυτο-υπευθυνότητας και της ριζικής αυτο-κατανόησης από τη μεριά του φιλοσόφου. Ταυτόχρονα, όμως, αντιτίθεται στον χουσερλιανό ιδεαλισμό, θεωρώντας ότι αυτός (ο ιδεαλισμός) προκρίνει την ιδέα μιας άκοσμης και άχρονης υπερβατολο-

καταφέρει το υποκείμενο να οδηγηθεί στην ανάγκη για θεμελίωση κάθε εμπειρίας σε ένα υπερβατολογικό πεδίο που να προηγείται κάθε θετικής ενδόκοσμης επιστήμης και κάθε αφελούς παραδοχής αναφορικά με τη δοτικότητα του κόσμου. Η έξοδος που προτείνει ο Χούσερλ προς την υπερβατολογική υποκειμενικότητα «ως τον πρωτότοπο κάθε νοηματοδότησης και επαλήθευσης [Bewährung] του Είναι»⁹¹ δεν σημαίνει, τότε, παρά τη δυνατότητα θεμελίωσης της Φιλοσοφίας έτσι ώστε τίποτα να μην λειτουργεί ως ανεπερώτητο θεμέλιο.⁹²

1.3.2. Η Υπερβατολογική Φαινομενολογική Φιλοσοφία

Στις ειδητικές φαινομενολογικές αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*, το φαινομενολογικό ψυχολογικό υποκείμενο θεματοποιείται εντός ενός δεδομένου κόσμου ο οποίος προϋποτίθεται από τον ψυχολόγο. Αυτό είδαμε ότι μας αφήνει μπροστά σε ένα υπερβατολογικό παράδοξο, μας οδηγεί σε έναν υπερβατολογικό κύκλο: η Φαινομενολογική Ψυχολογία, ως επιστήμη τελικά της φυσικής στάσης, προϋποθέτει αυτό του οποίου τη συγκρότηση επιχειρεί να φωτίσει.

Η απροϋπόθετη και μη δογματική θεμελίωση της Φιλοσοφίας σε ένα στέρεο και απόλυτο έδαφος επιχειρείται με τη λεγόμενη *υπερβατολογική στροφή* του Χούσερλ. Το παράδοξο του υπερβατολογικού ψυχολογισμού (ή υποκειμενισμού), δηλαδή το παράδοξο του να συγκροτεί τον κόσμο ένα μέρος του (το υποκείμενο), επιχειρείται έτσι να διαλυθεί με τη σαφή διάκριση ανάμεσα στην *αντικειμενική* και την *υπερβατολογική* υποκειμενικότητα.⁹³ Από τη φαινομενολογική *υπερβατολογική* στάση, ο Χούσερλ αναζητά τις προϋποθέσεις συγκρότησης του κόσμου, μαζί, όμως, και κάθε ενδόκοσμης συνείδησης. Η κριτική του τώρα γίνεται ριζικότερη και αναλαμβάνει να αντιπαλέψει κάθε νατουραλιστική *οντολογία*, κάθε προσπάθεια φυσικοποίησης της συνείδησης.⁹⁴

1.3.2.α. Η αναγνώριση του υπερβατολογικού Εγώ και των υπερβατολογικών κανόνων σύνθεσης

Μια πρώτη σημαντική διάσταση της υπερβατολογικής στροφής του Χούσερλ αφορά την αναγνώριση της αναγκαιότητας ύπαρξης ενός *υπερβατολογικού εγώ* ως του πεδίου της *απόλυτης επικράτειας του Είναι*. Φάνηκε στα προηγούμενα ότι στις *Λογικές Έρευνες* ο Χούσερλ ξεπερνά την εμπειριστική μπρεντανιανή σύλληψη της συνείδησης ως εμμενούς κατοχής του συνόλου των *αισθημάτων* και ως αυτεπίγνωσης του ίδιου του ψυχικού βίου μέσω της εσωτερικής αντίληψης. Στις *ΛΕ* η συνείδηση είναι πλέον όρος που υποδηλώνει τη συμπερίληψη του συνόλου των *αποβλεπτικών* ενεργημάτων και της διαδοχής τους. Σε αυτό το στάδιο της σκέψης του, ωστόσο, ο Χούσερλ αρνείται ρητά να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός εγώ ως ενότητας πέρα από την ακατάπαυστη διαδοχή των βιωμάτων και των αποβλεπτικών ενεργημάτων· αρνείται να δεχτεί κάποια ευρύτερη ενοποιητική αρχή (με την καντιανή έννοια) που να υπο-

γικής συνείδησης, ενώ ο ίδιος επιχειρεί να μιλήσει για το ενσώματο υποκείμενο το οποίο είναι-εν-τω-κόσμο. Βλ. ενδεικτικά Merleau-Ponty 1945, σσ. ix [xiv], 75-6 [62-3], 278 [241].

⁹¹ *Hua* V, σ. 139 [406].

⁹² Βλ. ό.π.: *Hua* III/1, §51.

⁹³ Βλ. σχετικά και *Hua* VI, §54.

⁹⁴ Αυτό βέβαια, όπως θα φανεί καλύτερα και στη συνέχεια, δεν σημαίνει πως οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* παύουν να διατηρούν την αξία και τη χρησιμότητά τους. Αυτό που απαιτείται, ωστόσο, είναι η ακριβής οριοθέτηση αυτής της αξίας και χρησιμότητας.

βαστάζει και να κατευθύνει την πολλαπλότητα αυτών των τελευταίων. Στην §8 της πέμπτης *ΛΕ* που έχει τίτλο «Το καθαρό εγώ και το συνειδέναι», ο Χούσερλ παραθέτει σχετικά το ακόλουθο απόσπασμα από το έργο του νεοκαντιανού Νάτορπ (Paul Natorp) *Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode* (1888):

[Κ]άθε παράσταση που θα σχηματίζαμε για το Εγώ θα το έτρεπε σε αντικείμενο, όμως αν το σκεφτούμε ως αντικείμενο, την ίδια στιγμή θα έχουμε πάψει να το σκεφτόμαστε ως Εγώ. Το να είναι κάτι Εγώ [Ich-sein] σημαίνει να μην είναι αντικείμενο, αλλά κάτι που αντιτίθεται σε όλα τα αντικείμενα, τα οποία είναι αντικείμενα ακριβώς για αυτό το Εγώ. (Παρατίθεται στο *LU II/1* (Α' έκδοση), σ. 341.)

Για να παρατηρήσει αμέσως μετά ότι,

[α]υτές οι αναλύσεις είναι εντυπωσιακές· όμως, καθώς εξετάζω το ζήτημα προσεκτικότερα αδυνατώ να δεχθώ την ισχύ τους [ich vermag sie nicht zu bestätigen]. (Ο.π.)

Πρέπει, ωστόσο, να ομολογήσω ειλικρινά ότι αδυνατώ να διακρίνω αυτό το πρωταρχικό Εγώ ως αναγκαίο σχεσιακό κέντρο [Beziehungszentrum]. Το μόνο πράγμα που μπορώ να εντοπίσω είναι το εμπειρικό εγώ, και τις εμπειρικές σχέσεις του, με τα εκάστοτε δικά του βιώματα ή εξωτερικά αντικείμενα. (Ο.π.)

Ωστόσο, στη δεύτερη έκδοση των *ΛΕ*, η μεταστροφή του Χούσερλ προς μια *υπερβατολογική* φαινομενολογία είναι σαφής. Στο προηγούμενο παράθεμα από την §8 της πέμπτης *ΛΕ*, όπου ο ίδιος δήλωνε την αδυναμία του να διακρίνει κάτι σαν το καθαρό Εγώ ως αναγκαίο σχεσιακό κέντρο ή πόλο, τώρα (στη δεύτερη έκδοση) προστίθεται η ακόλουθη υποσημείωση:

Στο μεταξύ, έχω μάθει πώς να το διακρίνω [το καθαρό (υπερβατολογικό) Εγώ], έμαθα, δηλαδή, πώς να μην αφήνομαι να παραπλανούμαι από τις ανησυχίες μου που προκύπτουν μπροστά στις εκφυλισμένες μορφές της μεταφυσικής του Εγώ [Ichmetaphysik] παραγνωρίζοντας τη δυνατότητα ενός καθαρού αδράγματος αυτού που αποτελεί δεδομένο. (*LU II/1*, σ. 361 υπσ. 1 [549 υπσ. 2])

Επίσης στη δεύτερη έκδοση, στην §6 της ίδιας *Έρευνας*, έχει προστεθεί και η εξής αποκαλυπτική υποσημείωση:

[Τ]ο εμπειρικό Εγώ αποτελεί μια υπερβατικότητα της ίδιας τάξης [Dignität] με εκείνη του φυσικού πράγματος. Εάν ο αποκλεισμός αυτής της υπερβατικότητας με την ταυτόχρονη αναγωγή της επί του φαινομενολογικώς *καθαρού* δεδομένου δεν μας αποφέρει ως υπόλοιπο κάποιο καθαρό Εγώ, τότε είναι αδύνατο να δοθεί με πραγματική (ομολογη) ενάργεια το «Εγώ υπάρχω» [«Ich bin»]. Εάν, όμως, αυτή η ενάργεια ισχύει πραγματικά ως ομολογη –και ποιος αλήθεια θα μπορούσε να το αρνηθεί– τότε πώς γίνεται να αποφύγουμε την αποδοχή ενός καθαρού Εγώ; (*LU II/1*, σ. 357 υπσ. 1 [544 υπσ. 1])

Η αναγνώριση του καθαρού υπερβατολογικού Εγώ, για την οποία μόλις μιλήσαμε, είναι μια πρώτη σημαντική διάσταση της χουσερλιανής υπερβατολογικής στροφής. Μια δεύτερη, αλλά εξίσου σημαντική διάσταση, αφορά τα είδη και τις ουσίες. Είδαμε πριν ότι στις *Λογικές Έρευνες* προτείνεται η ειδητική εποπτεία ως βάση για τη δυνατότητα μιας «ανάλυσης ουσιών». Ο Χούσερλ θεωρεί πως βρίσκει με αυτόν τον τρόπο τον επιθυμητό δρόμο προς αποδεικτικές ενοράσεις. Αντί για έννοιες μόνο ως περιγραφικά περιεχόμενα ενεργημάτων, τώρα έχουμε είδη, αφενός για τις σημασιακές στιγμές των ψιλών ενεργημάτων της σκέψης και, αφετέρου, για τα εποπτικώς διδόμενα αντικείμενα (όποτε αυτά υπάρχουν). Η Ειδητική Περιγραφική Ψυ-

χολογία που αναπτύσσεται στις *Λογικές Έρευνες* στοχεύει στην ανακάλυψη αναγκαίων ουσιακών δομών πάνω στις οποίες μπορούν να θεμελιωθούν αποδεικτικά αντίστοιχες απριόρι επιστήμες. Με ειδητικό αναστοχασμό πάνω στα ενεργήματα και πάνω στα αντικείμενα των ενεργημάτων μπορούμε να αποκομίζουμε αντίστοιχες ειδητικές απριόρι μαθήσεις.

Μπορούμε να πούμε ότι σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο, η αποβλεπτικότητα απλώς “λαμβάνει χώρα” ως αποτέλεσμα “υποστασιοποιήσεων” (α) των ειδών των σημασιακών στιγμών των ενεργημάτων απόβλεψης στα ενεργήματα ψιλής απόβλεψης, και (β) των ειδών των εποπτικών αντικειμένων στα ενεργήματα εποπτικής πλήρωσης. Μπορούμε, δηλαδή, να κάνουμε λόγο για τη δυνατότητα συστοίχισης μεταξύ των εν είδη θεωρημένων σημασιακών και πληρωτικών ενεργημάτων στη βάση, όμως, της αποβλεπτικής σχέσης μεταξύ ατομικών ενεργημάτων και των ατομικών αντικειμένων τους.

Με την υπερβατολογική στροφή ο Χούσερλ ξεπερνά το λανθάνοντα πλατωνισμό των *Λογικών Ερευνών*. Αντί για ειδολογικές ενότητες που εξατομικεύονται στα επιμέρους ενεργήματα ο Χούσερλ μιλά πια για υπερβατολογικούς κανόνες σύνθεσης που αποφέρουν ως σύστοιχά τους διάφορες αντικειμενότητες, με ακριβώς αντίστοιχες “ενσωματωμένες” μορφολογικές (αντικειμενικές) στιγμές. Πριν, για να θεμελιώσουμε τις απριόρι επιστήμες, εκκινούσαμε από τις συστοιχίες ενεργημάτων και επιμέρους αντικειμένων για να φτάσουμε σε συστοιχίες σημασιών και ειδών. Τώρα που λύνεται το μυστήριο του καθεστώτος των υπερβατικών αντικειμένων (άρα και των ειδολογικών ενοτήτων), μπορούμε να έχουμε άμεσα αντικειμενικές συστοιχίες, ως συστοιχίες *κανόνων υπερβατολογικής-συνειδησιακής σύνθεσης* και υπερβατολογικά θεωρημένων πραγματικών αποβλεπτικών αντικειμένων.⁹⁵ Οι ιδεατές ενότητες για τις οποίες έπρεπε να ισχύουν οι νόμοι της Λογικής, των Μαθηματικών, κ.λπ., δεν είναι πλέον πλατωνίζουσες σημασίες και είδη,⁹⁶ “προ-δεδομένες” έστω και με το καθεστώς της ισχύος για το οποίο μιλούσε ο Χούσερλ, αλλά οι κανόνες σύνθεσης (συνθετικά απριόρι) της υπερβατολογικής συνείδησης και οι αντίστοιχες μορφικές στιγμές των αποβλεπτικών αντικειμένων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι διάφορες αντικειμενότητες μπορούν να αποτελέσουν οδηγητικούς μίτους που καθοδηγούν την αναζήτηση των υπερβατολογικών κανόνων σύνθεσης της συνείδησης.

1.3.2.β. Η υπερβατολογική αναγωγή

Στο πλαίσιο της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας, η γενική οντοθεσία και το ζήτημα της πραγματικότητας έχουν τεθεί σε εκκρεμότητα, όμως, με μία έννοια προϋποτιθέονται από τις φαινομενολογικές αναλύσεις. Αυτόν τον οντολογικό χαρακτήρα της προϋποτιθέμενης ανεξάρτητης αυθυπαρξίας έρχεται να *ακυρώσει* η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή. Με την υπερβατολογική αναγωγή προχωρούμε στη *διαγραφή* της γενικής οντοθεσίας, η οποία είχε τεθεί εντός παρενθέσεων, αλλά με μια έννοια συνέχιζε να αποτελεί προϋπόθεση για τις ψυχολογικές αναλύσεις του πεδίου των φαινομένων. Η διαγραφή της γενικής οντοθεσίας, κι αυτό είναι εδώ το πολύ σημαντικό, έχει ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη του πεδίου των φαινομένων ως *πεδίου του μόνου πραγματικού Είναι*. Δεν υπάρχει κάτι άλλο πίσω ή πέρα από τα φαινόμενα· αλλά και

⁹⁵ Θα δούμε με περισσότερη λεπτομέρεια στο επόμενο κεφάλαιο πως ο Χούσερλ μιλάει για αυτές τις συστοιχίες με όρους *εννόησης-ενοήματος* (Noesis-Noema).

⁹⁶ Βλ. π.χ., Ingarden [1975], σ. 7κ.ε. Ο ίδιος παρατηρεί εκεί, ωστόσο, πως αν και είναι σαφής η αλλαγή άποψης του Χούσερλ σχετικά με τη ρεαλιστικότητα των ιδεατών αντικειμένων, δεν είναι το ίδιο σαφές αν απορρίπτει και τη ρεαλιστικότητα των όντων του εξωτερικού κόσμου (πράγματα καθ' εαυτά).

αυτά δεν είναι “σκέτα” φαινόμενα, παρά η απτή πραγματικότητα ιδωμένη τώρα υπό υπερβατολογικό πρίσμα.⁹⁷

Με την κίνηση της οριστικής διαγραφής του υπερβατικού κόσμου με τον τρόπο που τον οντοθετούμε μέσα από τη φυσική στάση, δεν απέχουμε απλά από πεποιθήσεις ή κρίσεις περί ύπαρξης πραγμάτων τα οποία, ωστόσο, συνεχίζουν να προϋποτίθενται από τις φαινομενολογικές ψυχολογικές περιγραφές μας. Ο Χούσερλ θα πει, μάλιστα, στις *Ιδέες I* ότι με την υπερβατολογική κίνηση δεν χάνουμε παρά κερδίζουμε τον κόσμο.

Κατευθύνουμε τη νοητική μας βλέψη και το θεωρητικό μας ερευνητικό ενδιαφέρον προς την καθαρή συνείδηση στο απόλυτο προσίδιο *Είναι της*. Είναι λοιπόν τούτο που απομένει ως το επιζητούμενο «φαινομενολογικό υπόλοιπο» και απομένει παρόλο τον «αποκλεισμό» όλου του κόσμου μαζί με όλα τα φυσικά αντικείμενα, τα έμβια όντα και τους ανθρώπους, ημών των ιδίων συμπεριλαμβανομένων. Στην πραγματικότητα δεν απωλέσαμε τίποτα, τουναντίον κερδίσαμε το σύνολο του απόλυτου *Είναι* το οποίο, αν κατανοηθεί ορθά, εμπεριέχει, «συγκροτεί» εν εαυτώ κάθε κοσμική υπερβατικότητα. (*Hua* III/1, σσ. 106-7 [113])

Με άλλα λόγια, αυτό που στην πραγματικότητα πετυχαίνουμε είναι η ακύρωση μιας συγκεκριμένης ερμηνείας του κόσμου με σκοπό να μας αποκαλυφθεί το γεγονός της ίδιας της συγκρότησής του. Η υπερβατολογική αναγωγή φανερώνει ακριβώς την υπερβατολογική συνείδηση μαζί με όλες τις δυνατότητες συνθέσεων του ενός και μοναδικού κόσμου. Στο υπερβατολογικό πεδίο δεν έχουμε να κάνουμε με συμβάντα ενός κόσμου ο οποίος προϋποτίθεται ως υπάρχων ανεξάρτητα από τη συνείδηση. Ο κόσμος τώρα είναι *ο-κόσμος-ο-υπάρχων-για-τη-συνείδηση* και αποκαλύπτεται ως το πραγματικό *ον* που πρωταρχικά συγκροτείται στο πολλαπλό των σύμφωνων εμπειριών της.⁹⁸ Είναι, βέβαια, δυνατή η ανατροπή της συμφωνίας του πολλαπλού των εμπειριών, μια ανατροπή που μπορεί, ωστόσο, να αφορά μόνο επιμέρους στοιχεία και όχι τη γενική μορφή τους. Αυτό το τονίζει ο Χούσερλ σε διάφορα σημεία, με το γνωστό νοητικό πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου.⁹⁹ Εκμηδένιση του κόσμου δεν σημαίνει πως δεν μας δίνεται τίποτα. Αυτό όμως που μας δίνεται δεν έχει τη συνοχή και τη συνάφεια μιας αρμονικά σύμφωνης εμπειρίας. Το πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου δικαιολογεί υπερβατολογικά το απόλυτο της συνείδησης και τη σχετικότητα του κόσμου.

Όταν, λοιπόν, ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι η υπερβατολογική συνείδηση είναι «ένα σύστημα απόλυτου *Είναι*, εντός του οποίου δεν είναι δυνατό να εισδύσει τίποτα και από το οποίο τίποτα δεν είναι δυνατό να διαφύγει»¹⁰⁰ μιλά για μια συνείδηση που δεν είναι τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από το συγκροτείν, όχι λογικά-υποθετικά, αλλά μέσα από την εκτύλιξη των εμπειριών της.

Κάθε συλληπτό νόημα, κάθε συλληπτό είναι, είτε ονομάζεται εμμενές είτε υπερβατικό, εμπίπτει στη σφαίρα της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας ως υποκειμενικότητας που συγκροτεί το νόημα και το είναι. Το να θέλεις να συλλάβεις το σύμπαν του πραγματικού είναι ως κάτι που ίσταται έξω από το σύμπαν μιας δυνατής συνείδησης, μιας δυνατής γνώσης, μιας δυνατής ενάργειας, και να θεωρείς αυτά τα δυο ως συνδεόμενα μεταξύ τους απλώς εξωτερικά δι' ενός άκαμπτου νόμου, όλα αυτά είναι ανόητα. Το είναι και η συνεί-

⁹⁷ Βλ. σχετικά και Θεοδώρου 2000, κεφ. Β.2.1· Θεοδώρου 2001.

⁹⁸ Βλ., π.χ., *Hua* V, σ. 145 [412].

⁹⁹ Βλ. π.χ., *Hua* III/1, §49· *Hua* IV, σ. 294 υπο. [308 υπο.]· *Hua* XVI, σ. 40 [34]· *Hua*Mb IV, σσ. 63κ.επς.

¹⁰⁰ *Hua* III/1, σ. 105 [112]

δηση συνανήκουν ουσιωδώς και, ως ουσιωδώς συνανήκοντα, αποτελούν επίσης «ένα», «ένα» μέσα στη μοναδική απόλυτη συγκεκριμενοποίηση, αυτής της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας. (*Hua I*, σ. 117 <124>)

Ο υπερβατικός κόσμος συγκροτείται ως σύστοιχο της συνείδησης και με αυτή την έννοια το Είναι του είναι δευτερογενές, «[π]ρόκειται για το Είναι του οποίου την οντικότητα θέτει το ίδιο το συνειδένα κατά τη διενέργεια των εμπειριών του»¹⁰¹. Δεν μπορεί να υπάρξει κάποια πραγματικότητα, κάποιος χωρο-χρονικός κόσμος πίσω, ή πέρα από ό,τι συγκροτεί η ίδια η συνείδηση. Ό,τι συνιστά την πραγματικότητα δεν μπορεί παρά να είναι αντικείμενο δυνατής εμπειρίας, δεν μπορεί, με άλλα λόγια, παρά να προκύπτει ως το αποβλεπτικό σύστοιχο των υπερβατολογικών συνειδησιακών συγκροτήσεων.

Με τη φαινομενολογική υπερβατολογική αναγωγή δεν “αφαιρούμε” κάποιο κομμάτι της πραγματικότητας για να μείνουμε με κάποιο άλλο. Δεν φτάνουμε σε κάποια περιοχή της πραγματικότητας παρά στην πρωτο-περιοχή (Ur-region). Η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή δεν αποκαλύπτει την υπερβατολογική συνείδηση ως μια περιοχή δίπλα σε άλλες. Η υπερβατολογική συνείδηση είναι το “απόλυτο είναι” το οποίο δεν έχει σύνορα για να χωριστεί από κάτι άλλο. Η υπερβατολογική υποκειμενικότητα, λοιπόν, “φέρει μέσα της” τον εμπράγματο υπερβατικό κόσμο γιατί ακριβώς τον συγκροτεί στην πραγματικότητά του.¹⁰² Αυτή είναι η καρδιά του υπερβατολογικού ιδεαλισμού του Χούσερλ. Ενός ιδεαλισμού όχι ψυχολογικού ή, όπως αλλιώς τον αποκαλεί ο ίδιος, υποκειμενικού.¹⁰³ Δεν πρόκειται, δηλαδή, για έναν ιδεαλισμό που αρθρώνεται απλά ως μια αντίδραση στο ρεαλισμό μοιραζόμενος με αυτόν τον τελευταίο το κοινό έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης. Ο ιδεαλισμός και ο ρεαλισμός που κινούνται στο έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης είναι και οι δύο, κατά τον Χούσερλ, δογματικοί και αφελείς. Και αυτόν το δογματισμό έρχεται να καταγγείλει η χουσερλιανή Υπερβατολογική Φαινομενολογία.

1.3.3 Φαινομενολογική Ψυχολογία ή Υπερβατολογική Φαινομενολογία;

Η υπερβατολογική αναγωγή τρέπει το φαινομενολογικό ψυχολογικό πεδίο σε υπερβατολογικό. Αυτή μας οδηγεί στην επικράτεια της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας που προηγείται κάθε ενδόκοσμου όντος, όπως και του ανθρώπινου Εγώ ως ενδόκοσμου. Το ενδόκοσμο Εγώ αποκτά έτσι οντολογική αξία μόνο στη βάση του υπερβατολογικού Εγώ. Πρέπει, ωστόσο, να προσέξουμε ότι, *τα ίδια* εκείνα περιεχόμενα για τα οποία έχουμε τις συγκεκριμένες αξιώσεις από τη φαινομενολογική ψυχολογική στάση, είναι αυτά για τα οποία υιοθετούμε, μέσω της υπερβατολογικής αναγωγής, την υπερβατολογική στάση.

Έχουμε, έτσι, μία αξιοσημείωτη γενική παραλληλία ανάμεσα σε μια ορθά διενεργούμενη Φαινομενολογική Ψυχολογία και μια Υπερβατολογική Φαινομενολογία. Σε κάθε ειδητική

¹⁰¹ Ο.π., σ. 106 [112].

¹⁰² Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει την επιστροφή μας στη *φυσική στάση* από την οποία εκκινήσαμε, όπως επιχειρεί να δείξει ο Λουφτ στα Luft 1998, Luft 2002. Ούτε, βέβαια, μπορεί να σημαίνει την υποχώρηση από τη φυσική στάση στο χώρο της εμμενούς αίσθησης, όπως θέλει ο Μπισιάγκα. Βλ. σχετικά Biceaga 2010, σσ. 5, 23, 26.

¹⁰³ Ως ψυχολογικό-υποκειμενικό αντιμετωπίζει ο Χούσερλ, για παράδειγμα, τον ιδεαλισμό του Μπέρ-κλεϋ. Βλ., π.χ., *Hua III/1*, §55· *Hua V*, σ. 153-4 [420-21]· *Hua XVII*, §66.

όπως επίσης και εμπειρική διαπίστωση από τη μια μεριά πρέπει να αντιστοιχεί ένα παράλληλο από την άλλη. (*Hua V*, σσ. 146-7 [414])¹⁰⁴

Η διαφορά της Υπερβατολογικής Φαινομενολογίας από τη Φαινομενολογική Ψυχολογία αποκαλείται από τον Χούσερλ διαφορά «απόχρωσης»¹⁰⁵, ή, αλλιώς, «απλή διαφορά στάσης»¹⁰⁶, ή «διαφορά προσήμου»¹⁰⁷. «Στην πραγματικότητα», μας λέει ο ίδιος, «η καθαρά Ψυχολογική Φαινομενολογία συμπίπτει, τρόπον τινά, πρόταση με πρόταση με την Υπερβατολογική Φαινομενολογία»¹⁰⁸. Στο επίπεδο των φαινομενολογικών ψυχολογικών περιγραφών κάνουμε επίσης λόγο για τη συγκρότηση του υπερβατικού κόσμου, για τη συγκρότησή του όμως ως *φαινομένου* που εμφανίζεται στην καθαρή ψυχολογική συνείδηση. Υπό το φως της ψυχολογικής αναγωγής, υπερβατικό είναι το συγκροτούμενο *φαινόμενο* το οποίο υπερβαίνει το ρεύμα των βιωμάτων. Από την άλλη, όπως φάνηκε από τα προηγούμενα, το υπερβατικό φαινόμενο *υπό το φως της υπερβατολογικής αναγωγής* δεν είναι παρά αυτό το ίδιο το *πραγματικό*.

Μπορούμε να πούμε ότι, με μια έννοια, *οι αναλύσεις για τη συγκρότηση των υπερβατικών αντικειμενοτήτων* δεν επηρεάζονται από το αν υιοθετούμε τη μια ή την άλλη στάση, από το αν το συγκροτούμενο είναι απλά ένα φαινόμενο ή είναι το ίδιο το πραγματικό αντικείμενο. Αυτό ισχύει και για τις αναλύσεις που θα ακολουθήσουν. Αυτές μπορούν να διαβαστούν και με τους δύο τρόπους. Πρέπει, βέβαια, να έχουμε στο νου μας πως ενώ στη μία περίπτωση τηρούμε μια μεθοδολογική και τεχνητή στάση εποχής για χάρη των συγκροτητικών αναλύσεων ως κομμάτι μιας φαινομενολογικής Ψυχολογίας, στην άλλη περίπτωση η στάση μας και οι αναλύσεις μας έχουν μεταφυσικό χαρακτήρα. Η φαινομενολογική-ψυχολογική αντιμετώπιση διακρίνεται, όπως μας λέει ο Χούσερλ, από έναν, τρόπον τινά, “*διδιάστατο χαρακτήρα*”, ενώ η υπερβατολογική αντιμετώπιση διακρίνεται και από μια «*διάσταση βάθους [Tiefendimension]*»¹⁰⁹ ή «*τρίτη διάσταση*»¹¹⁰. Πρέπει, δηλαδή, να έχουμε στο νου μας πως *παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις οι συγκεκριμένες αναλύσεις μπορεί να είναι οι ίδιες*, για τον Χούσερλ η Φαινομενολογική Ψυχολογία και η Υπερβατολογική Φαινομενολογία είναι τελικά *ανόμοιες* ως προς το θεμελιακό νόημά τους.¹¹¹ Η διαφορά απόχρωσης που τις χαρακτηρίζει είναι τόσο σημαντική, ώστε στη μια περίπτωση έχουμε να κάνουμε με μια *μη φιλοσοφική* ψυχολογία ως “θετική” επιστήμη, ενώ στην άλλη με *αυθεντική* φιλοσοφία. Είναι αυτή η διαφορά απόχρωσης που κρίνει τελικά, κατά τον Χούσερλ, την ίδια τη δυνατότητα της φιλοσοφίας, «*το Είναι και το μη-Είναι μιας φιλοσοφίας*»¹¹². Στον δεύτερο *Καρτεσιανό Στοχασμό* αυτό γίνεται ξεκάθαρο.

Αν και η καθαρή [φαινομενολογική] ψυχολογία της συνείδησης είναι ένας ακριβής παράλληλος της υπερβατολογικής φαινομενολογίας της συνείδησης, θα πρέπει, εντούτοις, αυτά τα δύο να διαχωρίζονται αυστηρά, καθώς η μίξη τους χαρακτηρίζει μεν τον υπερβατολογικό ψυχολογισμό, καθιστά αδύνατη δε μια γνήσια φιλοσοφία. Πρόκειται εδώ για μια

¹⁰⁴ Βλ. και στις *Ιδέες I* όπου ο Χούσερλ γράφει ότι «κάθε φαινομενολογική διαπίστωση σχετικά με την απόλυτη συνείδηση μπορεί να επανερμηνευθεί ως μια ειδητική-ψυχολογική» (*Hua III/1*, σ. 160 [172-3]).

¹⁰⁵ *Hua V*, σ. 147 [414].

¹⁰⁶ *Hua IX*, σ. 247 [95].

¹⁰⁷ *Ο.π.*, σ. 248 [95]: βλ. και *Hua III/1*, σ. 159 [171].

¹⁰⁸ *Hua IX*, σ. 250 [101].

¹⁰⁹ *Hua VI*, σ. 121 [118].

¹¹⁰ *Ο.π.*, σ. 126 [123].

¹¹¹ Βλ. *Hua IX*, σσ. 247-8 [95], 266 [131], 275 [159].

¹¹² *Hua V*, σ. 148 [415].

από εκείνες τις φαινομενικά ασήμαντες λεπτομέρειες που καθορίζουν αποφασιστικά τον ορθό δρόμο ή τη λοξοδρόμηση της φιλοσοφίας. (*Hua I*, σσ. 70-1 <53-4>)

[Ε]ίναι απύθμενη η διαφορά μεταξύ του νοήματος της [φαινομενολογικής] ψυχολογικής και εκείνου της υπερβατολογικής-φαινομενολογικής έρευνας της συνείδησης, αν και τα περιεχόμενα που μπορούμε να περιγράψουμε και στις δύο πλευρές μπορούν να συμφωνούν μεταξύ τους. (*Hua I*, σ. 71 <54>)

Στο περίφημο κείμενο που ετοίμασε ο Χούσερλ για να προλογίσει την επικείμενη αγγλική έκδοση των *Ιδεών I*, και που συνηθίζουμε να αποκαλούμε *Επίλογο* στις *Ιδέες*¹¹³, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο χαρακτήρα της Υπερβατολογικής Φαινομενολογίας. Εκεί ο Χούσερλ προσπαθεί να αντικρούσει διάφορες κατηγορίες που του είχαν αποδοθεί αναφορικά με τη μέθοδό του, αναφορικά με την υποτιθέμενη νοησιαρχική κατεύθυνση (*Intellektualismus*) της φιλοσοφίας του και της αδυναμίας να πραγματευθεί το ζήτημα της «καταγωγικής-συγκεκριμένης, πρακτικής-καθημερινής υποκειμενικότητας»¹¹⁴ ή το ζήτημα της ύπαρξης (*Existenz*) αλλά και της Μεταφυσικής.¹¹⁵ Ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως όλες αυτές οι κατηγορίες έχουν τη βάση τους σε παρανοήσεις, οι οποίες προκύπτουν κυρίως διότι οι επικριτές του ερμηνεύουν την Υπερβατολογική Φαινομενολογία του μέχρι ένα ορισμένο μόνο σημείο του οποίου, όμως, η υπέρβαση συνιστά ακριβώς ολόκληρο το νόημά της.¹¹⁶ Είναι, αντίθετα, *εκείνοι* (οι διάφοροι επικριτές) που αδυνατούν να οδηγηθούν εκεί που πραγματικά πρέπει να οδηγεί η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή, δηλαδή στην υπερβατολογική υποκειμενικότητα. *Εκείνοι* αδυνατούν να κατανοήσουν το νόημα της υπερβατολογικής αναγωγής και μένουν προσκολλημένοι σε μια ανθρωπολογία (είτε εμπειρική, είτε απριόρι) της ενδόκοσμης υποκειμενικότητας. Είναι *εκείνοι* που αδυνατούν να θεμελιώσουν μια Φιλοσοφία απαλλαγμένη από τον ανθρωπολογισμό και τον ψυχολογισμό.¹¹⁷ Ο Χούσερλ επιμένει πως η Υπερβατολογική Φαινομενολογία «[σ]την πραγματικότητα αγκαλιάζει το σύνολο του ορίζοντα των προβλημάτων της Φιλοσοφίας»¹¹⁸ ακόμα και εκείνων της Μεταφυσικής.

¹¹³ Αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε το 1930, ένα χρόνο πριν την έκδοση της αγγλικής μετάφρασης του πρώτου βιβλίου των *Ιδεών* από τον Γκίμπσον (Boyce Gibson), με τον τίτλο «Nachwort zu meinen "Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie"» στο *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, τ. 11, σσ. 549-570.

¹¹⁴ *Hua V*, σ. 140 [407].

¹¹⁵ Βλ. ό.π.

¹¹⁶ Βλ. ό.π.

¹¹⁷ Βλ., όπ.

¹¹⁸ *Ο.π.*, σ. 141 [408], οι εμφάσεις προστέθηκαν.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΟΥΣΕΡΛ ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΗΜΑΤΩΝ

Η σκιαγράφιση του βασικού χαρακτήρα της θεωρίας του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα μας οδήγησε, στο πρώτο κεφάλαιο, στη σημαντική διαπίστωση πως η εν λόγω προσέγγιση αδυνατεί να λογοδοτήσει για το συνειδησιακό σχετισμό μας με αντικειμενότητες πέρα από το ρου των βιωμάτων και, έτσι, δεν καταφέρνει να συστήσει μια ικανοποιητική θεωρία για τη συνειδησιακή αποβλεπτικότητα της ψυχικότητας. Είδαμε, επιπλέον, ότι η κριτική του Χούσερλ καθιστά φανερή την ανάγκη για μια διαφορετική αποτίμηση του αποβλεπτικού χαρακτήρα της συνείδησης. Η κατεύθυνση της απάντησης του Χούσερλ στο πρόβλημα της αποβλεπτικότητας έχει ήδη αρχίσει να διαγράφεται. Τονίσαμε ότι η χουσερλιανά επανερμηνευμένη αποβλεπτικότητα ξεπερνά την εμμοнокρατία του Μπρεντάνο και ονομάζει πλέον το συγκροτητικό-νοηματοδοτικό χαρακτήρα του σχετισμού της συνείδησης με υπερβατικές αντικειμενότητες όλων των επιπέδων του συνειδησιακού βίου. Ειδικά σε ότι αφορά το ενέργημα της αντίληψης φάνηκε ότι αυτό δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη σκέτη αίσθηση. Η αντίληψη διακρίνεται από έναν πλεονασματικό ενεργηματικό χαρακτήρα ο οποίος ερμηνεύει κατάλληλα τα “αδρανή” δεδομένα της αίσθησης και συγκροτεί το υπερβατικό αντιληπτό.

Σκοπός μας σε αυτό το κεφάλαιο είναι να εξετάσουμε με λεπτομερή και συστηματικό τρόπο τα βασικά στοιχεία της χουσερλιανής θεωρίας για την αποβλεπτικότητα και να φωτίσουμε το ζήτημα της εσωτερικής δομής των ενεργημάτων αλλά και της διαστρωμάτωσής τους στα διαφορετικά επίπεδα. Θα ακολουθήσουμε τη γενική οδηγία του Χούσερλ και θα πραγματευτούμε τις *συστοιχίες* ανάμεσα στις ενεργηματικές αποβλέψεις και τις αποβλεπόμενες αντικειμενότητες. Έτσι, από τη μια, υιοθετώντας έναν *ενοητικό* προσανατολισμό θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τα διαφορετικά στοιχεία που συναπαρτίζουν ένα ενέργημα και τη λειτουργία που αυτά έχουν. Θα επιμείνουμε στην περίπτωση του ενεργήματος της αντίληψης για να αναδείξουμε δύο σημαντικά στοιχεία της αποβλεπτικότητάς του: (α) τον παρουσιαστικό (και όχι αναπαρουσιαστικό) του χαρακτήρα και (β) το χαρακτήρα της ουσιώδους μερικότητάς του. Από την άλλη, θα εξετάσουμε την ιδιαίτερα αιγισματική έννοια του χουσερλιανού *ενοήματος* και θα παρουσιάσουμε τις δύο κύριες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που έχουν προταθεί επ’ αυτού, τη διαμεσολαβητική και την αντικειμενική. Θα συμφωνήσουμε με τη βασική κατεύθυνση της αντικειμενικής προσέγγισης. Θα διαπιστώσουμε, βέβαια, ότι ακόμα και μέσα στους κόλπους της αντικειμενικής προσέγγισης υπάρχουν διαφωνίες αναφορικά με τις λεπτομέρειες του ζητήματος του ενοήματος και ειδικά αναφορικά με την ερμηνευτική αποτίμηση της λεπτής δομής του. Εδώ οι δύο κύριες σχετικές αναγνώσεις είναι αυτές του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ τις οποίες και θα επιχειρήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε και για τις οποίες θα εκθέσουμε στο παρόν κεφάλαιο τις πρώτες αντιρρήσεις μας. Όλη η προηγούμενη εξέταση θα μας δώσει την ευκαιρία να κατανοήσουμε καλύτερα και σε ένα πρώτο επίπεδο την πολυπλοκότητα του θέματος της αντίληψης και της σχέσης της με τα ενεργήματα ανώτερης τάξης, τόσο αναφορικά με το χαρακτήρα της αντιληπτικής εννόησης, όσο και αναφορικά με τη δόμηση των αποβλεπτικών της συστοίχων.

2.1. Η αποβλεπτικότητα και το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο»

Η αποβλεπτικότητα, όπως το θέτει ρητά ο τίτλος της §84 των *Ιδεών* I, είναι το *κυρίως θέμα* της Φαινομενολογίας. Η αποβλεπτικότητα χαρακτηρίζει τη συνείδηση με την πλήρη έννοια του όρου, είναι ο «περιεκτικός τίτλος για όλες τις φαινομενολογικές δομές»¹ και ονομάζει την «ιδιαιτερότητα των βιωμάτων “να είναι συνείδηση για κάτι”»². Η αντίληψη είναι αντίληψη του αντιληπτού, η κρίση είναι κρίση μιας κατηγορηματικά μορφοποιημένης κατάστασης πραγμάτων, η αγάπη είναι αγάπη για το αγαπώμενο, κ.ο.κ. Η αποβλεπτικότητα είναι η κατευθυντήρια δύναμη που οδηγεί τη συνείδηση προς τα σύστοιχα αντικείμενά της.

Σε μια ίσως παράδοξη έκφραση, ο Χούσερλ σημειώνει, επίσης στις *Ιδέες* I, ότι «η αποβλεπτικότητα [...] μοιάζει με ένα καθολικό μέσο, το οποίο φέρει τελικά εντός του όλα τα βιώματα, ακόμα κι εκείνα που δεν χαρακτηρίζονται τα ίδια ως αποβλεπτικά»³. Η διάκριση στην οποία αναφέρεται εδώ ο Χούσερλ ήταν ήδη σαφής και επί τω έργω στις *Λογικές Έρευνες*. Εκεί ο ίδιος σημείωνε χαρακτηριστικά:

Εντός της ευρύτερης σφαίρας αυτών που μπορούν να βιωθούν πιστεύουμε πως έχουμε βρει μια προφανή διαφορά ανάμεσα στα αποβλεπτικά βιώματα, στα οποία συγκροτούνται αντικειμενικές αποβλέψεις, και μάλιστα μέσω εμμενών χαρακτήρων των εκάστοτε βιωμάτων, και σε εκείνα [τα περιεχόμενα] για τα οποία αυτό δεν ισχύει, τα οποία είναι, δηλαδή, περιεχόμενα που, ναι μεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως οικοδομικοί λίθοι των ενεργημάτων, αλλά δεν είναι τα ίδια ενεργήματα [δηλαδή: *αποβλεπτικά* βιώματα]. (*LU* III/1, σ. 383 [566])

Ας δούμε, όμως, πιο προσεκτικά τη σημαντική διάκριση για την οποία γίνεται λόγος εδώ. Στην προσπάθειά του να ξεπεράσει τις αδυναμίες της μπρεντανιανής θεωρίας, ο Χούσερλ ονομάζει απλώς *βίωμα* με την ευρεία έννοια οποιοδήποτε ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικό συστατικό της συνείδησης. Εδώ ανήκουν όλα τα δεδομένα της αίσθησης, τα αισθήματα των συναισθημάτων, οι ορμές, τα ένστικτα, κ.λπ.⁴ Αυτά συνιστούν το εμμενές “ύλικό” (*Stoff*) των διαφόρων ενεργημάτων, το οποίο συναντούμε στις *Ιδέες* με τον όρο «ύλη» (*Hyle*) ή «υλητικά δεδομένα» (*hyletische Daten*).⁵ Η αισθητηριακή ύλη, βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι ταυτίζεται με τα αισθητηριακά δεδομένα για τα οποία μιλούν οι εμπειριστές. Τα αισθητηριακά δεδομένα των εμπειριστών (για παράδειγμα η κοκκινότητα, η στρογγυλότητα, κ.λπ.)

¹ *Hua* III/1, σ. 188 [199].

² Ο.π.· βλ. ενδεικτικά και *Hua* II, σσ. 55 [43], 73 [58]· *Hua* XVI, σ. 14 [11]· *Hua* I, σ. 72 <55-6>.

³ *Hua* III/1, σ. 191 [203].

⁴ Βλ., π.χ., *LU* II/1, σ. 353 [541]· *Hua* III/1, §§36, 41. Στις *Ιδέες* II ο Χούσερλ αποκαλεί τα δεδομένα της αίσθησης και «αισθήματα γνωρισμάτων [*Merkmalsempfindungen*]» (*Hua* IV, σ. 58 [63]). Ενίοτε χρησιμοποιεί και τη μπρεντανιανή ορολογία των «φυσικών φαινομένων» για να αναφερθεί σε αυτά. (Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 47 [40].) Αυτή η χρήση πρέπει να κατανοείται υπό το συγκεκριμένο πρίσμα των σχετικών χουσερλιανών διακρίσεων προκειμένου να αποφεύγονται παρανοήσεις. Επισημαίνουμε πως η χρήση από τον Χούσερλ του μπρεντανιανού «φυσικά φαινόμενα» υποδηλώνει το χαρακτήρα της εμμένειας και μόνο και με καμία έννοια δεν ονομάζει φαινόμενα προς τα οποία στρέφονται τα διάφορα ειδών ενεργήματα. Εδώ είναι απολύτως σχετική η §1.2.2.β του προηγούμενου κεφαλαίου.

⁵ Θα αναφερόμαστε στην ύλη (*Hyle*) με τον προσδιορισμό *αισθητηριακή* έτσι ώστε να είναι δυνατή η διάκριση από τον όρο *Materie*, για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω, και τον οποίο θα αποδώσουμε, στο πλαίσιο της χουσερλιανής φιλοσοφίας, ως *ερμηνευτική* ύλη. Αναφορικά με την έννοια της αισθητηριακής ύλης ο Χούσερλ σημειώνει στη *Φαινομενολογική Ψυχολογία*: «Η καθολική έννοια της αισθητηριακής ύλης προσφέρει την ευρύτερη επέκταση για την έννοια του δεδομένου της αίσθησης [*Empfindungsdatums*] που μπορεί να εξαχθεί από την καθαρά υποκειμενική σφαίρα και εξαλείφει κάθε σύγχυση που αναδύεται με την ασαφή, πολύσημη λέξη “αίσθημα” [*Empfindung*].» (*Hua* IX, σ. 167 [128]· σύγκ. με *Hua* XVI, σσ. 46-7 [40].)

είναι τα *αντιληπτά* διακριτά συστατικά της εμπειρίας, τα οποία εκλαμβάνονται ως οι δομικοί λίθοι αυτής της τελευταίας.⁶ Στην *Κρίση*, για παράδειγμα, διαβάζουμε για τη «θεμελιακά πλανημένη γνώμη» σύμφωνα με την οποία «τα “αισθητηριακά δεδομένα” [των εμπειριστών] συνιστούν τις αδιαμεσολάβητες δεδομενικότητες»⁷. Αντίθετα, για τον Χούσερλ τα υλητικά δεδομένα δεν είναι κάποιου είδους εμφανίσεις. Δεν βλέπουμε, δεν αγγίζουμε, δεν μυρίζουμε υλητικά δεδομένα. Τα δεδομένα της αίσθησης ανήκουν στο ρου των βιωμάτων, όμως από μόνα τους αυτά δεν είναι αποβλεπτικά, συνιστούν «νεκρό υλικό [toter Stoff]»⁸.

Τα περιεχόμενα της αίσθησης δι' εαυτά δεν εμπεριέχουν ακόμα τίποτα από το χαρακτήρα της αντίληψης, τίποτα από την κατεύθυνσή της προς το ένα αντιληπτό αντικείμενο· αυτά δεν είναι ακόμα ό,τι κάνει ένα αντικειμενικό πράγμα σώματι εκεί-ιστάμενο. (*Hua* XVI, σσ. 45-6 [39])

Όπως φάνηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, το φαινόμενο της αντίληψης δεν μπορεί να γίνει κατανοητό στη βάση της εσωτερικής διαπλοκής των δεδομένων της αίσθησης και μόνο, δηλαδή στη βάση της ψιλής κατοχής εμμενών περιεχομένων και των συνδυασμών τους. Είναι εδώ που ο Μπρεντάνο αδυνατεί να απαλλαγεί από την κλειστότητα του κόσμου των απλών παραστάσεων, οι οποίες μόνο με κάποιον θαυμαστό τρόπο καταφέρνουν να “δείχνουν προς” κάτι άλλο πέρα από τις ίδιες. Στη μπρεντανιανή φιλοσοφία, η αποβλεπτικότητα λανθασμένα αντιμετωπίζεται ως εγγενης ιδιότητα ορισμένων συνειδησιακών περιεχομένων, κάτι που μας οδηγεί στην παράδοξη απαίτηση για ύπαρξη έτοιμων “πακέτων” όλων των δυνατών συνδυασμών τέτοιων περιεχομένων και αναφορών τους προς κάτι άλλο, συνδυασμών ήδη εμποτισμένων με τη χάρη της απόβλεψης.

Η χουσερλιανή αντιπρόταση, ωστόσο, γεννά διάφορα ερωτήματα. Το κυριότερο αφορά το πώς είναι δυνατό το “νεκρό υλικό”, για το οποίο μιλάει ο Χούσερλ, να οδηγεί στην εμφάνιση αντικειμένων της αντίληψης. Πώς γίνεται αυτό που βιώνουμε να είναι κάποια “αδρανή” δεδομένα της αίσθησης, όμως εμείς στην εμπειρία μας να στρεφόμεστε προς υπερβατικά ενιαία ταυτοτικά αντικείμενα; Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι το άμορφο αισθητηριακό υλικό, το οποίο δεν είναι από μόνο του αποβλεπτικό, μορφοποιείται από εκείνες τις ενεργηματικές στιγμές που ο ίδιος ονομάζει «αποβλεπτικούς ενεργηματικούς χαρακτήρες». Σε αυτούς αναφέρεται ισοδύναμα με τους όρους *ερμίνευση (σύλληψη)* (*Deutung, Auffassung*), *κατάληψη* (*Apperzeption*) και *πρόσληψη* (*Apprehention*).⁹ Με τους όρους των *Ιδεών* I, ο αποβλεπτικός χαρακτήρας

⁶ Βλ. σχετικά και *Hua* VI, §67.

⁷ *Hua* VI, σ. 28 υπσ. <75 υπσ.>

⁸ *Hua* XVI, σ. 46 [39]. Η “τυφλότητα” της σκέτης αίσθησης, στην οποία ήδη αναφερθήκαμε στο πρώτο κεφάλαιο, αποτελεί σταθερή θέση του Χούσερλ στο σύνολο του έργου του. Βλ. ενδεικτικά *LU* II/2, σ. 176 [812]· *Hua* III/1, σσ., 192 [203], 197 [208], 198 [209]· *Hua* X, σ. 89 [116]· *Hua* IX, σ. 163 [125]· *Hua* XXIV, σσ. 291-2 [289].

⁹ Βλ., π.χ., *LU* II/1, σ. 385 [568]· *LU* II/2, σσ. 24-5 [688]· *Hua* XVI, σ. 46 [40]. Ο παραλληλισμός με την καντιανή φιλοσοφία είναι εδώ άμεσος. Ο Καντ επίσης μιλά για το «άμορφο υλικό [rohen Stoff] των κατ' αίσθηση εντυπώσεων» (*KKL*, A1/B1) και για το ότι οι «εποπτείες χωρίς έννοιες είναι τυφλές» (*KKL*, A51/B75). Θα μπορούσε να πει κανείς ότι και στους δύο φιλοσόφους είναι κοινή η γενική ιδέα περί άμορφων αισθητηριακών δεδομένων, τα οποία με την κατάλληλη μορφοποίηση οδηγούν στη συγκρότηση της εμπειρίας. Ωστόσο, οι διαφορές ανάμεσα στις δύο υπερβατολογικές φιλοσοφίες είναι πολλές. Είναι στόχος μας στην παρούσα εργασία να αναδείξουμε τον ερμηνευτικό-μερολογικό χαρακτήρα που έχει, στο πλαίσιο της χουσερλιανής φιλοσοφίας, η συγκρότηση της πρωταρχικής εμπειρίας, η οποία καθίσταται δυνατή στη βάση της ενσώματης συνθήκης της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας. Η πολύ ενδιαφέρουσα σύγκριση αυτής της ιδέας με την καντιανή θεωρία απαιτεί φυσικά μια ξεχωριστή μελέτη.

συνιστά την «εννοητική στιγμή» του ενεργήματος, ή αλλιώς την «εννόηση» (*Noesis*).¹⁰ Η εννόηση είναι το «πλεόνασμα [Überschuß]»¹¹, το “κάτι παραπάνω” που ευθύνεται για την “εμψύχωση” (*Beseelung*) των σκέτων δεδομένων της αίσθησης (της φαντασίας, της μνήμης, κ.λπ.), δηλαδή του αδρανούς υλικού του συνειδησιακού ρεύματος. Με τον όρο “πλεόνασμα” τονίζεται ακριβώς το ότι η αποβλεπτική ερμηνευση δεν μπορεί να αναχθεί στην εισροή νέων δεδομένων της αίσθησης· ότι ο αποβλεπτικός χαρακτήρας της συνείδησης δεν μπορεί να αναχθεί σε μη-αποβλεπτικούς, δηλαδή σε σκέτα φυσικούς παράγοντες.

Η κατάληψη [*Apperzeption*] είναι για εμάς το πλεόνασμα που βρίσκεται στο ίδιο το βίωμα, στο περιγραφικό περιεχόμενο έναντι της ακατέργαστης ύπαρξης [*Dasein*] του αισθητήματος· είναι ο ενεργηματικός χαρακτήρας αυτός που, τρόπον τινά, εμψυχώνει το αίσθημα και που στη βάση της ουσίας του κάνει να αντιλαμβανόμαστε αυτά ή εκείνα τα αντικείμενα, π.χ., να βλέπουμε αυτό το δέντρο, να ακούμε το κουδούνι, να μυρίζουμε το άρωμα των λουλουδιών. (*LU II/1*, σ. 385 [567])

Ο Χούσερλ αντιτίθεται στην αισθησιοκρατία, αλλά και στη φυσιοκρατικά προσανατολισμένη αποβλεπτικότητα του Μπρεντάνο, για να τονίσει ότι η αποβλεπτική ερμηνευση είναι ο θεμελιακός «τρόπος της συνείδησης»¹², αυτός που καθιστά δυνατή τη συγκρότηση των διαφόρων αντικειμενικών συστοίχων. Η ουσία των αποβλεπτικών ψυχικών φαινομένων έγκειται ακριβώς στο γεγονός της ερμηνευτικής συγκρότησης των αποβλεπτικών τους αντικειμένων, κάτι που, όπως ήδη έχουμε τονίσει, δεν μπορεί να περιγραφεί με τους μπρεντανιανούς όρους της ψιλής κατοχής εμμενών περιεχομένων ή της προσθήκης του ποιοτικού χαρακτήρα της βεβαίωσης στο ψιλό (αισθητηριακό ή εννοιολογικό) παριστάνειν.¹³

Γενικότερα τώρα, σε όλα τα ενεργήματα, και όχι μόνο στις περιπτώσεις όπου έχουμε να κάνουμε με την εμψύχωση υλητικών δεδομένων, οι συγκροτήσεις σύστοιχων αντικειμενοτήτων προϋποθέτουν τις κατάλληλες εννοητικές συναρτήσεις (*Funktionen*)¹⁴ από τη μεριά της εννόησης. Οι εννοητικές συναρτήσεις είναι, για τον Χού-

¹⁰ Γράφει, για παράδειγμα, ο Χούσερλ στις *Ιδέες I*: «Τα δεδομένα της αίσθησης παρουσιάζονται ως υλικό για αποβλεπτικές μορφοποιήσεις ή για νοηματοδοτήσεις σε διαφορετικά επίπεδα.» (*Hua III/1*, σ. 192 [203]) «Το ρεύμα του φαινομενολογικού Είναι έχει ένα υλικό [*stoffliche*] και ένα εννοητικό [*noetische*] επίπεδο.» (*Hua III/1*, σ. 196 [207]· βλ. και ό.π., §41· *HuaMb III*, σσ. 100-2.)

¹¹ *LU II/1*, σ. 384 [567]. Βλ. εδώ και Gallagher & Zahavi 2008, σ. 116. Ο Χούσερλ δεν αρνείται ότι υπάρχει σε κάποιο βαθμό εξάρτηση της ψυχικότητας από τη σκέτη αισθητικότητα. Θεωρεί, μάλιστα, ότι τα όρια μιας τέτοιας εξάρτησης είναι δυνατό να διασαφηνιστούν μέσα από την εμπειρική έρευνα. Η σημαντική αντίρρησή του αφορά την καθολικοποίηση της ιδέας περί ψυχο-φυσικής παραλληλίας. Ο Χούσερλ αντιτίθεται στην προσπάθεια εύρεσης φυσικών συστοίχων για κάθε τι ψυχικό και αναγωγής της επιστήμης που πραγματεύεται την υποκειμενικότητα σε μια φυσικοποιημένη Ψυχολογία. Η φυσικοποιημένη Ψυχολογία παραβλέπει «την ουσία της αποβλεπτικότητας, την ουσία της συνείδησης ως συγκροτητικής συνείδησης» (*HuaMb IV*, σ. 218). Βλ. σχετικά και *Hua V*, σ. 17κ.επ. [15κ.επ.].

¹² *LU II/1*, σ. 381 [565], βλ. και σ. 386 [568].

¹³ Ειδικά για την κριτική στον ψυχολογικό νατουραλισμό του Μπρεντάνο βλ. και *Hua V*, σσ. 155κ.επ. [422κ.επ.].

¹⁴ Ο Χούσερλ μιλά για τις συγκροτητικές εννοήσεις με όρους *συναρτήσεων* (*Funktionen*) κυρίως στις *Ιδέες I*. (Βλ. *Hua III/1*, §86). Ο Μοχάντι (βλ. Mohanty 2008, σ. 434 υπσ. 24) σημειώνει ότι ο Χούσερλ παραλαμβάνει, με αυτή τη χρήση, τον όρο *Funktion* από τον Στουμπφ (βλ. Stumpf, 1906), ο οποίος, ως μαθητής του Μπρεντάνο, πραγματεύεται την προβληματική των ψυχικών φαινομένων (ψυχικών ενεργημάτων), αλλά προτιμά να τα αποκαλεί *psychische Funktionen*. (Βλ. σχετικά και Spiegelberg 1982, σ. 55, αλλά και *Hua III/1*, σ. 199 [210].) Δεν πρέπει, βέβαια, να ξεχνάμε ότι στη φιλοσοφία του ο Καντ επίσης κάνει χρήση του όρου *Funktion* για να μιλήσει «για την ενότητα του ενεργήματος [*Handlung*] που κατατάσσει διάφορες παραστάσεις κάτω από μια κοινή παράσταση» (A68/B93). Στον Καντ αυτός είναι ο βασικός τρόπος λειτουργίας της σκέψης, ή ισοδύναμα του κρίνειν. Με τις κρίσεις μας σχετιζό-

σερλ, όλοι εκείνοι οι τρόποι των συνθέσεων που καθιστούν τη συνείδηση *συνείδηση για κάτι*, που την καθιστούν, δηλαδή, αποβλεπτική.¹⁵ Αυτή η διάσταση της χουσερλιανής φιλοσοφίας είναι γνωστή στη βιβλιογραφία ως το σχήμα «ερμίνευση–περιεχόμενο», ή, αλλιώς, το σχήμα «μορφή–περιεχόμενο».¹⁶ Στη βάση του σχήματος αυτού, ο Χούσερλ καταφέρνει να μιλήσει για την αποβλεπτικότητα με όρους *υπερβατικής φανέρωσης* μιας αντικειμενότητας. Η αποβλεπτικότητα χαρακτηρίζει, έτσι, τις *συνειδησιακές συνθέσεις* στη βάση των οποίων *εμφανίζονται* αντικείμενα, είτε αυτά δίνονται *τα ίδια*, είτε δίνονται *μέσω εικόνων* ή *σημείων*, είτε εννοούνται *μέσω σημασιών*. Για τα *αποβλεπτικά βιώματα*, δηλαδή τα βιώματα που κατευθύνονται ουσιαστικά προς αντικειμενότητες διαφόρων ειδών, ο Χούσερλ κρατά τον όρο *ενεργήματα* και όχι τον μπρεντανιανό “ψυχικά φαινόμενα”. Ενώ, αποβλεπτικά αντικείμενα είναι τώρα οι

μαστε γνωσιακά, και πάντως έμμεσα, με αντικείμενα αποκαθιστώντας συνθετική ενότητα ανάμεσα στις παραστάσεις μας. (Βλ. Α 69/Β 94) Ως γνωστόν, ο Καντ, εκθέτοντας τις λειτουργίες τις ενότητας μέσα στις κρίσεις, φτάνει στις κατηγορίες του νου ως των τρόπων νόησης των αντικειμένων, ως των τρόπων μέσω των οποίων τα περιεχόμενα των εμφανίσεων και οι εικόνες κατατάσσονται με ενότητα κάτω από καθολικότερες παραστάσεις.

¹⁵ Για να κατανοήσουμε, πάντως, τον όρο *Funktion* με τον τρόπο που τον χρησιμοποιεί ο Χούσερλ, καλό είναι να έχουμε στο νου μας και το δεδομένο της μαθηματικής του παιδείας. Στα Μαθηματικά με τον όρο *συνάρτηση* ονομάζουμε τη λογική διαδικασία απεικόνισης κάποιων στοιχείων, τα οποία ανήκουν σε ένα πεδίο ορισμού, σε στοιχεία τα οποία ανήκουν στο πεδίο τιμών. Για παράδειγμα, η συνάρτηση $f = ax^2 + \beta$, με πεδίο ορισμού το σύνολο των πραγματικών αριθμών, συνιστά μια συγκεκριμένη διαδικασία σύμφωνα με την οποία κάθε πραγματικός αριθμός (η εκάστοτε τιμή του x), αφού υψωθεί στο τετράγωνο, πολλαπλασιάζεται με το a , ενώ στο γινόμενο που προκύπτει προστίθεται το β . Το τελικό αποτέλεσμα καλείται τιμή της συνάρτησης. Έτσι, σε κάθε πραγματικό αριθμό που παίρνει τη θέση της μεταβλητής x αντιστοιχεί κάποια τιμή, η οποία προκύπτει ακριβώς με τον τρόπο που ορίζει η μορφή της συνάρτησης. Μπορούμε να πούμε, ισοδύναμα, ότι η μαθηματική συνάρτηση είναι μια διαδικασία *απεικόνισης* στη βάση των κανόνων που ορίζει η ίδια η μαθηματική της μορφή. Ωστόσο, οι συνειδησιακές συναρτήσεις, οι εννοήσεις, δεν είναι μαθηματικές. (Βλ. και την §86 των *Ιδεών* I όπου είναι φανερό ότι ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τον όρο *Funktion* ως *συνάρτηση*, αν και με διαφορετικό νόημα, όπως τονίζει ο ίδιος, από τη μαθηματική του χρήση.) Στην περίπτωση των συνειδησιακών συναρτήσεων δεν έχουμε να κάνουμε με κάποιου τύπου λογικές απεικονίσεις μέσω αριθμητικών σχέσεων. Παρόλα αυτά, υπάρχει μια βασική ιδέα που διέπει συνολικότερα την έννοια της συνάρτησης και δικαιολογεί τη χρήση της στο πλαίσιο της Φαινομενολογίας και όχι μόνο των Μαθηματικών. *Μια συνάρτηση προσδιορίζει τους κανόνες σύνθεσης κάποιων περιεχομένων έτσι ώστε να επιτυγχάνεται κάποιο αποτέλεσμα*. Όταν, λοιπόν, ο Χούσερλ μιλά για *συναρτήσεις* της συνείδησης, εννοεί όλες τις διαδικασίες σύνθεσης, στη βάση κάποιων κανόνων, οι οποίες οδηγούν στη συγκρότηση μιας σύστοιχης αντικειμενότητας. Οι φαινομενολογικές αναλύσεις που εστιάζουν ειδικά στο αδρανές υλικό της συνείδησης ονομάζονται από τον Χούσερλ *υλητικές*. Εκείνες που εστιάζουν στη νόηση ονομάζονται, αντίστοιχα, *εννοητικές*. Συναρτησιακές αναλύσεις είναι εκείνες που λαμβάνουν υπόψη τόσο τις εννοήσεις όσο και τα υλητικά δεδομένα, ενώ τα «συναρτησιακά προβλήματα» δεν είναι παρά τα προβλήματα που αφορούν τη συγκρότηση αντικειμενικών ταυτόσημων πόλων με νόημα (αποβλεπτικών).

Είναι επίσης σαφές ότι η έννοια της συνάρτησης στη φιλοσοφία του Χούσερλ είναι ουσιαστικά διαφορετική από τη φρεγκεανή *συνάρτηση*. Στον Φρέγκε συναντούμε πραγματικά μια προσπάθεια μαθηματοποίησης της γλώσσας, με τις έννοιες να θεωρούνται ορίσματα συναρτήσεων (κρίσεων) στα οποία μπορεί να μπει οποιοδήποτε αντικείμενο κάποιου πεδίου ορισμού δίνοντας ως τιμή της συνάρτησης (κρίσης) μία εκ των αληθοτιμών «αλήθεια» ή «ψεύδος».

¹⁶ Σε συμφωνία με όσα έχουμε πει στο πρώτο κεφάλαιο, πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι στις *ΑΕ* η εφαρμογή του σχήματος «ερμίνευση–περιεχόμενο» σήμαινε την εμπύχωση των εμμενών περιεχομένων μέσω της εξατομικεύσης ενός σημασιακού ή εποπτικού είδους στην αντίστοιχη στιγμή του ενεργήματος που περιέχει αυτό το περιεχόμενο. Στις *Ιδέες* I η εφαρμογή αυτού του σχήματος επιτυγχάνεται μέσω συνθέσεων της υπερβατολογικής συνείδησης, οι οποίες, στη βάση κατάλληλων κάθε φορά *κανόνων σύνθεσης*, αναλαμβάνουν το περιεχόμενο και το επαναδομούν μαζί με άλλα τέτοια ενεργεία και δυνάμει περιεχόμενα έτσι ώστε να απομένουμε με την εμπειρία των αντικειμενικών μορφωμάτων που οικοδομήθηκαν με αυτόν τον τρόπο. Στις αναλύσεις μας στην παρούσα διατριβή υιοθετούμε τη σκοπιά του υπερβατολογικά ενημερωμένου ερμηνευτικού σχήματος του Χούσερλ και υπό αυτό το πρίσμα χρησιμοποιούμε και τα λεγόμενα των *Λογικών Ερευνών*.

υπερβατικά εμφανιζόμενες αντικειμενότητες οι οποίες συγκροτούνται στη βάση των διαφόρων συνειδησιακών ερμηνεύσεων.¹⁷

Αν ό,τι είπαμε ως εδώ συνιστά μια πρώτη εξοικείωση με την αποβλεπτικότητα της συνείδησης, ας δούμε αμέσως ορισμένες βασικές περιπτώσεις της θεωρίας και, πιο συγκεκριμένα, το πώς αυτή εφαρμόζεται στις περιπτώσεις της άμεσα εποπτικής, της εικονοποιητικής, και της εκφρασιακής αποβλεπτικότητας.

Όπως ήδη έχουμε τονίσει, στην περίπτωση των άμεσα εποπτικών ενεργημάτων (στην αντίληψη, τη φαντασία, τη μνήμη), οι ενεργηματικοί ερμηνευτικοί χαρακτήρες εμπυχώνουν τα ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικά συνειδησιακά περιεχόμενα (περιεχόμενα της αίσθησης, της φαντασίας, της μνήμης), τα οποία καθίστανται έτσι ικανά να παρουσιάζουν το εποπτευόμενο. Σε ένα αντιληπτικό ενέργημα, στη βάση της «αντικειμενοποιητικής “ερμηνεύσης”»¹⁸ των περιεχομένων της αίσθησης, συγκροτείται το σύστοιχο αποβλεπτικό αντιληπτό ως ταυτό υπερβατικό πράγμα. Κι ενώ τα περιεχόμενα της αίσθησης βρίσκονται σε μια συνεχή ροή και μεταβλητότητα, αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι κάτι ενιαίο στην ταυτότητά του. Το πώς συμβαίνει αυτό, το πώς, δηλαδή, συγκροτείται η συνείδηση του ενός ταυτόσημου αντιληπτού θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα στην παρούσα διατριβή.

Στα εικονοποιητικά ενεργήματα, τώρα, όταν, για παράδειγμα, βλέπουμε ένα ζωγραφικό πίνακα, έχουμε συνείδηση της εικόνας κάποιου πράγματος. Σε αυτά τα ενεργήματα μπορούμε να διακρίνουμε, σε ένα πρώτο επίπεδο, τη συγκρότηση μιας εποπτικής βάσης, δηλαδή τη συγκρότηση της εικόνας ως φυσικού υποστρώματος (π.χ. το χρωματιστό χαρτί της ζωγραφιάς). Η εικονοποιητική ερμηνεύση στηρίζεται στην εποπτική συγκρότηση της εικόνας ως φυσικού υποστρώματος και “αναλαμβάνει” το ήδη εποπτικά συγκροτημένο αντικείμενο, το οποίο και νοηματοδοτεί πλέον ως εικόνα. Αυτή την τελευταία ο Χούσερλ την αποκαλεί εικόνα-αντικείμενο (Bildobjekt) και είναι αυτή που απεικονίζει κάποια άλλη αντικειμενότητα, την οποία ο Χούσερλ ονομάζει εικόνα-υποκείμενο (Bildsubjekt).¹⁹ Το χαρακτηριστικό της εικονιστικότητας (Bildlichkeit) δεν είναι, συνεπώς, κάτι που το αντιλαμβανόμαστε με τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε, για παράδειγμα, το χρώμα ή το σχήμα ενός πράγματος. Το να λειτουργεί κάτι ως εικόνα για κάτι άλλο δεν μπορεί να οφείλεται στη μεταξύ τους ομοιότητα. «Η ομοιότητα ανάμεσα σε δύο αντικείμενα, όσο μεγάλη και να είναι, δεν καθιστά το ένα εικόνα του άλλου».²⁰ Μια ζωγραφιά δεν μπορεί, αυτή η ίδια από μόνη της, να αναφέρεται, π.χ., στο εικονιζόμενο τοπίο. Η συνείδηση είναι εκείνη που μπορεί να ερμηνεύει εικονοποιητικά και να εννοεί κάτι ως εικόνα.

Η ζωγραφιά είναι εικόνα μόνο για τη συνείδηση που συγκροτεί την εικόνα, για τη συνείδηση, δηλαδή, που δίδει σε ένα πρωταρχικό, αντιληπτικά εμφανιζόμενο αντικείμενο, μέσω της εικονιστικής της ερμηνεύσης (της εδώ λοιπόν στηριγμένης στην αντίληψη) την “ισχύ” [Geltung] ή τη “σημασία” [Bedeutung] μιας εικόνας. (LU II/1, σ. 423 [594])

Τα εκφρασιακά ενεργήματα, με τη σειρά τους, συνιστούν ενότητες, ένα επίπεδο των οποίων είναι η συγκρότηση ενός φυσικού υποβάθρου (ήχοι, σημεία πάνω στο

¹⁷ Βλ. LU II/1, σσ. 369 [556], 378 [562]. Σε αυτόν τον ισχυρισμό θα επιστρέψουμε παρακάτω, στην §2.6, όπου και θα εξετάσουμε το πολύ σημαντικό ζήτημα του εννοήματος (Noema). Πρέπει πάντως να έχουμε στο νου μας ότι ο Χούσερλ χρησιμοποιεί το επίθετο αποβλεπτικός τόσο για βιώματα όσο και για αντικείμενα. Έτσι, ένα βίωμα είναι αποβλεπτικό καθώς στρέφεται προς μια σύστοιχη υπερβατική αντικειμενότητα, αλλά αποβλεπτικό είναι και το αντικείμενο (η αντικειμενότητα) που τυγχάνει απόβλεψης.

¹⁸ Ο.π., σ. 349 [537].

¹⁹ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 422 [594].

²⁰ Ο.π., σ. 422 [594].

χαρτί, κ.λπ.), ενώ ένα άλλο είναι η σύνδεση με τη σημασία αυτού που οι ήχοι ή τα σημεία λένε. Σε ένα πρώτο επίπεδο, η συνείδηση ερμηνεύει κάποια εμμενή δεδομένα της αίσθησης και συγκροτεί μια έκφραση «με το φυσικό νόημα»²¹, δηλαδή ως ήχους, ως σημεία στο χαρτί, κ.λπ. Όταν, όμως, για παράδειγμα, ακούμε μια έκφραση, την αντιλαμβανόμαστε ως μια ακολουθία ήχων χωρίς να στεκόμαστε σε αυτούς: δεν στρεφόμαστε προς την έκφραση ως φυσικό αντικείμενο. Επίσης, το να μιλάμε με νόημα σημαίνει ακριβώς την υπέρβαση του “φυσικού υποστρώματος” των λέξεων: δεν στρεφόμαστε σε αυτές ως ηχητικά σημεία. «Όταν μιλάω για το Παρίσι», γράφει ο Χούσερλ, «δεν εννοώ, αντί για αυτό, το χάρτη του ή τη λέξη “Παρίσι” που παρήχθη. Αντίθετα, εννοώ την πόλη του Παρισιού.»²² «Η συμβολική παράσταση δεν είναι μια παράσταση των αισθημάτων του συμβόλου ή του αντικειμένου που λειτουργεί ως σύμβολο, αλλά, αντίθετα, είναι παράσταση αυτού που συμβολίζεται.»²³ Το ότι δεν στεκόμαστε στα σημεία ή τα σύμβολα ως φυσικά υποστρώματα οφείλεται σε ενεργηματικούς χαρακτήρες που αναλαμβάνουν τους ήχους, τα γραπτά σημεία, κ.λπ. και τα νοηματοδοτούν, ώστε αυτά να *σημαίνουν* κάτι. Ωστόσο, συνολικά, ένα εκφραστικό ενέργημα δεν είναι το *άθροισμα* δύο ενεργημάτων, αυτού της συγκρότησης της εποπτικής-φυσικής διάστασης των σημείων και αυτού της (μη εποπτικής) νοηματοδότησης αυτών των τελευταίων. Πρόκειται για ένα *ενιαίο* ενέργημα στο οποίο, όπως ισχυρίζεται ο Χούσερλ, μπορούμε να διακρίνουμε τη “σωματική” και την “πνευματική” του συνιστώσα.

2.2. Η κριτική στο χουσερλιανό σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο»

Το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο», ή «μορφή–περιεχόμενο», ή και «μορφή–ύλη» που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ για να λογοδοτήσει για την αποβλεπτικότητα της συνείδησης βρίσκει εφαρμογή σε διαφορετικών ειδών αλλά και διαφορετικών επιπέδων ενεργήματα στα οποία έχουμε να κάνουμε με διαφορετικών ειδών συνθέσεις και με διαφορετικό προς ερμηνευση υλικό.²⁴ Μπορούμε, πάντως, να πούμε ότι η βασική ιδέα που διέπει το εν λόγω χουσερλιανό σχήμα για τις αποβλεπτικές συγκροτήσεις, είναι το ότι σε όλες τις περιπτώσεις εφαρμογής του, η συνείδηση *νοηματοδοτεί ερμηνευτικά-συνθετικά κάποιο δεδομένο υλικό* (δεδομένα της αίσθησης ως παρουσιάζοντα το αντιληπτό, ήδη συγκροτημένα αντιληπτά ως εικόνες ή σημεία, κ.λπ.) *κατευθυνόμενη κάθε φορά προς κάτι άλλο, προς το αποβλεπόμενο αντικείμενο*.

Είναι γεγονός πως το χουσερλιανό σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» έχει δεχθεί ισχυρή κριτική και μάλιστα αναφορικά με τα διαφορετικά επίπεδα εφαρμογής του. Όπως θα διαπιστώσουμε, ένα μέρος αυτής της κριτικής αφορά τη σύνθεση των ίδιων των υλητικών δεδομένων. Ένα δεύτερο μέρος έχει να κάνει με την εφαρμογή του εν λόγω σχήματος στο χώρο των κατηγοριακών ενεργημάτων. Θα αναφερθούμε στη συνέχεια με συντομία σε αυτές τις δύο περιπτώσεις, ενώ θα επιμείνουμε περισσότερο σε μια τρίτη διάσταση της κριτικής που ασκείται στη θεωρία του Χούσερλ για

²¹ Ο.π., σ. 407 [583].

²² *Hua* XXII, σ. 424 [479]. Ο Χούσερλ δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι τα φυσικά υποστρώματα των σημασιακών ενεργημάτων δεν συνιστούν *διόλου* αντικείμενα για την αποβλεπτική συνείδηση, ούτε αμφιταλαντεύτηκε σχετικά με αυτό. Μόνο που τα σημεία δεν συνιστούν τα αποβλεπτικά ή τερματικά αντικείμενα των σημασιακών ενεργημάτων. Σύγκ. με Hopp 2008, σ. 234.

²³ *LU* III/1, σ. 422 [476].

²⁴ Αυτό κάνει τον Λόμαρ (Dieter Lohmar) να αντιμετωπίζει το σχήμα «μορφή–περιεχόμενο» ως *μεταμοντέλο* το οποίο μπορεί να αναφέρεται σε κάθε μια από αυτές τις διαφορετικές περιπτώσεις συγκρότησης. (Βλ. σχετικά Lohmar 2009, σσ. 8, 14.)

την αποβλεπτικότητα. Αυτή αφορά, ειδικότερα, την εφαρμογή του σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο» στην περίπτωση των αντιληπτικών συγκροτήσεων, δηλαδή στην περίπτωση της αποβλεπτικής ερμηνεύσης εμμενών αισθητηριακών δεδομένων.

2.2.1. Αναφορικά με τις έσχατες συνθέσεις της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου

Είναι γνωστό πως στις *Λογικές Έρευνες* ο Χούσερλ δεν λαμβάνει υπόψη το ζήτημα του χρόνου. Στο σχεδιάσμα για την επανέκδοση των *Λογικών Ερευνών* ο ίδιος αναφέρεται στη «συγκρότηση της εμμενούς χρονικότητας, η οποία μένει εκτός του πλαισίου των ερευνών [τού εν λόγω έργου]»²⁵. Επίσης, στις *Ιδέες I* ο Χούσερλ μας εξηγεί πως το υπερβατολογικά “απόλυτο,” στο οποίο φτάνουμε εκεί, δεν είναι και το έσχατο.²⁶ Οι στατικές αναλύσεις δεν εισέρχονται «στα σκοτεινά βάθη της έσχατης συνείδησης, η οποία συγκροτεί όλη τη βιωματική χρονικότητα»²⁷ και, έτσι, τα βιωματικώς πραγματικά περιεχόμενα εκλαμβάνονται ως ήδη «ενοποιημένα χρονικά συμβάντα»²⁸ του συνειδησιακού ρου. Το υπερβατολογικά “απόλυτο” των *Ιδεών*, τα ίδια τα υλητικά δεδομένα, συγκροτούνται και οργανώνονται στις «πρωτο-συνθέσεις της καταγωγικής χρονο-συνείδησης»²⁹.

Εντούτοις, τα υλητικά δεδομένα δεν συγκροτούνται στη βάση της ερμηνεύσης κάποιου άλλου υλικού για το οποίο θα έπρεπε επίσης να αναζητήσουμε τους όρους συγκρότησής του. Είναι φανερό πως αυτή η λογική μας οδηγεί σε μια άπειρη αναδρομή. Στη θεωρία του Χούσερλ, το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» βρίσκει εφαρμογή μέχρι ένα ορισμένο σημείο πέρα από το οποίο δεν έχει νόημα να μιλάμε με τέτοιους όρους. Υπό αυτό ακριβώς το πρίσμα, στις διαλέξεις για τη χρονο-συνείδηση ο Χούσερλ δηλώνει πως,

[δ]εν έχει κάθε συγκρότηση το σχήμα περιεχόμενο–ερμηνευση. (*Hua X*, σ. 7 υπσ. 1)³⁰

Ο Σοκολόφσκι είναι αυτός που πρώτος θα υπερτονίσει τη στάση του Χούσερλ αναφορικά με τη συγκρότηση των υλητικών δεδομένων στην εμμένεια της χρονο-συνείδησης.³¹

²⁵ *Hua XX/1*, σ. 153. Από τη φαινομενολογική ψυχολογική στάση των *Λογικών Ερευνών*, ο Χούσερλ θεωρεί πως μένει εκτός φαινομενολογικού ενδιαφέροντος το ζήτημα της σχέσης και της αντιστοιχίας, ή μη, μεταξύ ερεθισμάτων και περιεχομένων της αίσθησης, συνεπώς η έρευνα ξεκινά με *δεδομένη* την παρουσία των περιεχομένων της αίσθησης στη συνείδηση. Το ζήτημα της προέλευσης των δεδομένων της αίσθησης δεν ανήκει στη δικαιοδοσία της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας. (Βλ., π.χ., *LU II/1*, σ. 381 [565]).

²⁶ Βλ. *Hua III/1*, σ. 182 [193]· βλ. και *Hua IV*, σ. 24 [26].

²⁷ *Hua III/1*, σσ. 191-2 [203].

²⁸ Ό.π., σ. 192 [203]· βλ. και *Hua XVI*, σ. 143 [120].

²⁹ *Hua III/1*, σ. 273 [285]· βλ., π.χ., και *Hua XVII*, §107b. Στις *Ιδέες I*, οπότε και έχει συντελεστεί η υπερβατολογική στροφή του Χούσερλ, το ζήτημα της προέλευσης των δεδομένων της αίσθησης μένει εκτός ενδιαφέροντος, τώρα όμως στη βάση της οικονομίας των στατικών αναλύσεων. Πρόκειται πάντως για ζήτημα που ανήκει στη δικαιοδοσία της Υπερβατολογικής Φαινομενολογίας.

³⁰ Στα κριτικά σχόλια αυτού του τόμου της *Husserliana* διαβάζουμε ότι η συγκεκριμένη υποσημείωση, η οποία περιλαμβάνεται στην πρώτη έκδοση των *Διαλέξεων* του 1928, δεν απαντάται στα χειρόγραφα του Χούσερλ στα οποία βασίζονται οι *Διαλέξεις*. (Βλ. *Hua X*, σ. 396.) Ο Μπεμ, επιμελητής του εν λόγω τόμου, υποστηρίζει, βέβαια, πως πρόκειται όντως για παρατήρηση του ίδιου του Χούσερλ που μάλλον συνάδει με τη θεωρία του περί γενετικής ανάλυσης. (Βλ. σχετικά *Hua X*, σ. xxxv.) Όπως και να έχει, αυτή η δήλωση του Χούσερλ εκλαμβάνεται από πολλούς ακριβώς ως η απόδειξη της αποτυχίας του στατικού ερμηνευτικού σχήματος της Φαινομενολογίας του.

³¹ Βλ. Sokolowski 1964a· Sokolowski 1964b.

Σε αυτό το επίπεδο, δεν υπάρχει κάτι το οποίο πρώτα “δίνεται” και έπειτα “ερμηνεύεται” από την αποβλεπτικότητα, κανένα “υλικό” [matter] που “ενημερώνεται” από τη νόηση. Δεν υπάρχει πλέον καμία δυϊστικότητα. (Sokolowski 1964b, 179· σύγκ. με *Hua X*, σσ. 83κ.επ.)

Στη ροή του εμμενούς χρόνου διαπιστώνουμε τη συνέχεια των χρονικών φάσεων, οι οποίες ταυτίζονται με τις πρωταρχικές αποβλέψεις, χωρίς να υφίσταται διαφορισμός σε αισθήματα και αποβλέψεις. Για τον Σοκολόφσκι, η διάκριση ανάμεσα σε κάποια αμορφοποίητα δεδομένα και στις ερμηνεύσεις είναι δικαιολογημένη μόνο για καθαρά παιδαγωγικούς σκοπούς και μάλιστα στο πλαίσιο των στατικών αναλύσεων του Χούσερλ, οι οποίες περιορίζονται απλά και μόνο στην κατάδειξη, με αφαιρετικό τρόπο, των δομικών στοιχείων που συγκροτούν μια αντικειμενότητα.³² Από την άλλη, με τις γενετικές αναλύσεις της φαινομενολογίας της εμμενούς χρονικότητας διαπιστώνουμε την υπέρβαση αυτής της προσωρινής, μεθοδολογικής διάκρισης. Σε αυτή την περιοχή, το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» απλά δεν υφίσταται. Ο Σοκολόφσκι, όμως, θα προχωρήσει ακόμα περισσότερο και θα υποστηρίξει ότι η ακαταλληλότητα εφαρμογής του σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο» αναφορικά με τη συγκρότηση των ίδιων των υλητικών δεδομένων αφορά τελικά το σύνολο των διαφόρων επιπέδων συγκρότησης. Στην προσέγγιση του Σοκολόφσκι η γενετική ανάλυση αποκαλύπτει τη γενετική πορεία της συγκρότησης μιας αντικειμενότητας γενικά σε όλα τα επίπεδα και παίρνει τη θέση της υποδεέστερης στατικής ανάλυσης.³³

Αρκετοί ερμηνευτές ακολούθησαν τον Σοκολόφσκι και υιοθέτησαν την άποψη σύμφωνα με την οποία ο Χούσερλ, αν και στην αρχή υποστήριξε, στη συνέχεια εγκατέλειψε συνολικά το στατικό ερμηνευτικό σχήμα αναγνωρίζοντας τις αδυναμίες του.³⁴ Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής δεν θα επιμείνουμε περισσότερο στο ζήτημα της συγκρότησης των υλητικών δεδομένων. Πρέπει να πούμε, ωστόσο, πως διαφωνούμε με τη γενίκευση που εμπεριέχει η προηγούμενη αποτίμηση. Θεωρούμε ότι το ερμηνευτικό σχήμα του Χούσερλ απλά συναντά τα όρια εφαρμογής του στο πλαίσιο των πρωταρχικών χρονο-συνθέσεων. Θεωρούμε πως τα υλητικά δεδομένα δεν είναι και αυτά αποτέλεσμα συνθέσεων που ακολουθούν το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο», χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει πως έτσι ακυρώνεται η ισχύς του εν λόγω σχήματος στο χώρο των αποβλεπτικών συνθέσεων, τόσο των πρωταρχικών εποπτικών, όσο και των ανώτερων κατηγοριακών.³⁵

³² Βλ. Sokolowski 1964b, σσ. 54-8, 177κ.επς.

³³ Βλ. ό.π., σσ. 55, 64-5, 177κ.επ. Βλ. και Mohanty 1995, σσ. 59κ.επ.

³⁴ Μάλιστα ο Μενς (James Mensch) κάνει λόγο για τη σχετική «παράδοση της Λουβαίν» (Mensch 2010, σ. 153): ο Μπεμ (Rudolf Boehm), ο Μπερνέτ (Rudolf Bernet), ο Μπραφ (John Brough), και πιο πρόσφατα οι Κορτούμς (Toine Kortooms) και Ρόντεμeyer (Lanei Rodemeyer), ακολουθούν σαφώς τη γραμμή του Σοκολόφσκι. Κι ενώ αυτοί που ασκούν κριτική στο εν λόγω σχήμα θεωρούν ότι κάποια στιγμή ο Χούσερλ το εγκαταλείπει, δεν υπάρχει συμφωνία αναφορικά με το πότε συμβαίνει αυτό. Έτσι, για παράδειγμα, κάποιοι (Μπεμ, Μπερνέτ και Μπραφ) υποστηρίζουν πως ο Χούσερλ εγκαταλείπει το στατικό ερμηνευτικό σχήμα γύρω στα 1908-9, ενώ άλλοι εντοπίζουν αυτή την κρίσιμη αλλαγή αρκετά αργότερα (για παράδειγμα ο Κορτούμς γύρω στα 1917). (Βλ. σχετικά και Mensch 2010, σσ. 153κ.επς.)

³⁵ Αυτή τη στάση ακολουθεί, για παράδειγμα, και ο Λόμαρ. Βλ. κυρίως το Lohmar 2009, §3.

2.2.2. Αναφορικά με τις συνθέσεις των κατηγοριακών ενεργημάτων ανώτερης τάξης

Την κύρια προσπάθεια εφαρμογής του σχήματος «ερμίνευση–περιεχόμενο» στην περίπτωση των στηριγμένων, κατηγοριακών ενεργημάτων τη συναντούμε στην έκτη *Λογική Έρευνα*. Το δύσκολο σκέλος αυτής της προσπάθειας αφορά τον εντοπισμό εκείνων των περιεχομένων των οποίων η ερμίνευση οδηγεί στη δοτικότητα των αντικειμενικών κατηγοριακών μορφών, όπως, αντίστοιχα, στην αισθητηριακή αντίληψη, η κατάλληλη ερμίνευση των δεδομένων της αίσθησης οδηγεί στη δοτικότητα των υπερβατικών στιγμών, των μερών και των μορφών του αντιληπτού. Το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις αναλύσεις των *ΛΕ* (εν σχέση, κυρίως, προς τη θεωρία για την κατηγοριακή εποπτεία, αλλά και τη γνωσιοθεωρία που αναπτύσσεται εκεί), από τη στιγμή που τα αναζητούμενα περιεχόμενα είναι αυτά που τελικά προσδίδουν εποπτικότητα σε ένα κατηγοριακό ενεργήμα και το διαφοροποιούν από τα κενά σημασιακά ενεργήματα.

Ο Χούσερλ πρώτα εξετάζει και αποκλείει το να είναι τα προς ερμίνευση περιεχόμενα των κατηγοριακών ενεργημάτων τα αισθητηριακά περιεχόμενα που ερμηνεύονται και οδηγούν στη δοτικότητα των πραγμάτων της εξωτερικής εποπτείας. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στην παράλογη απαίτηση να δίνονται οι κατηγοριακές μορφές στην αισθητηριακή αντίληψη. Η θετική του πρόταση, στη συνέχεια, είναι πως οι στηριγμένες κατηγοριακές συνθέσεις ερμηνεύουν αντικειμενοποιητικά την *εκάστοτε σχέση μεταξύ των υποκείμενων στηριζόντων ενεργημάτων*. Τη σχέση αυτή ο ίδιος την αποκαλεί και *ψυχικό δεσμό ή ψυχικό χαρακτήρα*. Αυτός ο ψυχικός χαρακτήρας που διασυνδέει τα στηρίζοντα ενεργήματα *ερμηνεύεται* ως η *αντικειμενική* ενότητα των στηριγμένων αντικειμένων, ως η μεταξύ τους σχέση ταυτότητας, η σχέση μέρους προς όλον, κ.λπ.³⁶

Η πολύ σημαντική έκτη *Έρευνα* απασχόλησε εκ νέου τον Χούσερλ, ο οποίος, κυρίως κατά τη διάρκεια του 1913 και του 1914, εργάστηκε πυρετωδώς για μια κριτικά επεξεργασμένη επανέκδοσή της.³⁷ Δυστυχώς, το φιλόδοξο αυτό σχέδιο δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Την άνοιξη του 1921 η έκτη *Έρευνα* επανεκδόθηκε με ελάχιστες αλλαγές στο περιεχόμενό της. Στον καινούριο *Πρόλογο* αυτής της δεύτερης έκδοσης ο Χούσερλ, μεταξύ άλλων, εξηγεί πως, μετά τα είκοσι χρόνια που μεσολάβησαν από την πρώτη έκδοση, θα παρουσίαζε πολλά από τα ζητήματα με διαφορετικό τρόπο, αλλά και πως κάποια από αυτά δεν τα εγκρίνει πια. Μάλιστα, το μοναδικό σχετικό παράδειγμα που δίνει, για να αναφερθεί στα ζητήματα που φαίνεται να είχαν τύχει “λανθασμένης” πραγμάτευσης στην πρώτη έκδοση, είναι αυτό της θεωρίας των προς ερμίνευση περιεχομένων στην περίπτωση των κατηγοριακών ενεργημάτων.³⁸ Αυτή είναι και η μοναδική αποδοκιμαστική νύξη που έχουμε εκ μέρους του Χούσερλ για τη συγκεκριμένη θεωρία. Πουθενά στον καινούριο *Πρόλογο*, αλλά ούτε και σε άλλα έργα, δεν βρίσκουμε στοιχεία που να διευκρινίζουν το περιεχόμενο της αυτοκριτικής του. Στην πραγματικότητα, ο Χούσερλ δεν μας λέει αν το πρόβλημα με τη συγκεκριμένη θεωρία είναι ζήτημα ανεπάρκειας στο επίπεδο της έκθεσης, ή αν αυτό αφορά

³⁶ Βλ. *LU II/2*, σ. 177 [812].

³⁷ Το σύνολο των κειμένων που έγραψε για αυτό το σκοπό ο Χούσερλ έχει δημοσιευθεί σε δύο τόμους στη σειρά της *Husserliana* με την επιμέλεια του Μέλε (Ullrich Melle). Ο πρώτος τόμος (*Hua XX/1*) δημοσιεύτηκε το 2002 και ο δεύτερος (*Hua XX/2*) το 2005. Βλ. για τα ακριβή στοιχεία στη Βιβλιογραφία. Λεπτομέρειες για το ζήτημα της επανέκδοσης της έκτης *Έρευνας* μπορεί να βρει κανείς στην εισαγωγή του Μέλε στο *Hua XX/1*, καθώς και στα Sinigaglia 1997· Melle 1998· Melle 2002.

³⁸ Βλ. *LU II/2*, σ. ν [662-63]. Αυτό είναι το περίφημο πρόβλημα του «κατηγοριακού αναπαραστάτη». Έχουμε αποφύγει προς το παρόν να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία των *αναπαραστατών*. Θα μιλήσουμε αναλυτικά με τέτοιους όρους παρακάτω στην §2.4.

κάποια ή κάποιες λανθασμένες συναφείς παραδοχές. Δεν μας λέει, επίσης, ούτε αν η αυτοκριτική του αφορά τη συγκεκριμένη θεωρία ως σύνολο, οπότε και την απορρίπτει, ή αν αφορά κάποια επιμέρους λύση που δόθηκε στο πλαίσιο της και είναι αυτή που πρέπει να διορθωθεί.

Όπως ήταν φυσικό, η αιγιματική αυτοκριτική του Χούσερλ στον *Πρόλογο* της δεύτερης έκδοσης της έκτης *Έρευνας* οδήγησε, στους κύκλους των διαφόρων σχολιαστών και ερμηνευτών, σε διαφορετικές προτάσεις σχετικά με το ποιο ήταν το λάθος του Χούσερλ, αλλά και με το ποια ήταν η λύση, είτε που έδωσε ο ίδιος, είτε που θα έπρεπε να δοθεί. Αρκετοί είναι, μάλιστα, και εδώ αυτοί που υποστηρίζουν πως η περίπτωση των κατηγοριακών ενεργημάτων δείχνει *συνολικά* την αποτυχία του ερμηνευτικού σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο», το οποίο θεωρούν πως ο Χούσερλ αναγκάζεται κάποια στιγμή να εγκαταλείψει. Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι αυτής της τάσης είναι ο Τούγκεντχάτ (Ernst Tugendhat) και ο Ντε Αλμείντα, οι οποίοι, μάλιστα, καταθέτουν τη δική τους θετική πρόταση για τα κατηγοριακά ενεργήματα.³⁹ Υπάρχει, ωστόσο, και εκείνη η ερμηνευτική γραμμή, στο πλαίσιο της οποίας προτείνεται η λύση της εσωτερικής ασυνέπειας των *ΛΕ* χωρίς, όμως, την εγκατάλειψη της θεωρίας του κατηγοριακού αναπαραστάτη και του σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο». Εδώ ανήκει ο Λόμαρ (Dieter Lohmar).⁴⁰ Από τη μεριά μας, επίσης θεωρούμε ότι ο Χούσερλ ξεπερνά τα προβλήματα που παρουσίαζε η πρώτη έκδοση της έκτης *Έρευνας* και ότι δεν εγκαταλείπει το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» αναφορικά με τα κατηγοριακά ενεργήματα. Πιο συγκεκριμένα, θεωρούμε πως ο Χούσερλ προχωρά στη “διόρθωση” των αρχικών του εκτιμήσεων σχετικά με το ποια είναι τα περιεχόμενα που αναλαμβάνονται και ερμηνεύονται στις διάφορες κατηγοριακές συνθέσεις. Σε αυτή μας τη θεώρηση, μάλιστα, διαφωνούμε με τις λεπτομέρειες της προσέγγισης του Λόμαρ. Δεν θα προχωρήσουμε, όμως, περισσότερο στη συγκεκριμένη προβληματική, καθώς αυτή απαιτεί το δικό της χώρο ανάπτυξης και ξεφεύγει από τους στόχους της παρούσας διατριβής.

2.2.3. Αναφορικά με τις συνθέσεις της αισθητηριακής αντίληψης

Η διάσταση της θεωρίας του Χούσερλ αναφορικά με σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» ή «μορφή–περιεχόμενο» προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην περίπτωση της αισθητηριακής αντίληψης. Ανάμεσα στις πλέον κλασσικές συγκαταλέγονται αυτές του Σαρτρ, του Μερλώ-Ποντύ και του Γκούρβιτς. Ο Σαρτρ υποστηρίζει πως με την εισαγωγή των υλητικών δεδομένων στην καθαρή νοητική συνείδηση ο Χούσερλ επιχείρησε να ξεπεράσει τον καρτεσιανό δυϊσμό. Όμως, τα υλητικά δεδομένα δεν συνιστούν τελικά, για τον Σαρτρ, παρά ένα υβριδικό κατασκευάσμα, το οποίο χαρακτηρίζεται από ιδιότητες τόσο της συνείδησης όσο και του συγκροτούμενου και είναι άρα στην ουσία του δυϊστικό.⁴¹ Για τον Μερλώ-Ποντύ και τον Γκούρβιτς, το ελάχιστο (φαινομενολογικά προσιτό) αισθητηριακό δεδομένο είναι ένα πάντα ήδη ερμηνευμένο και εμφανισμένο αισθητηριακό πεδίο και όχι σκέτα αισθητηριακά υλητικά δεδομένα, στα οποία υποτίθεται ότι φτάνουμε με μια (φαινομενολογικά μη νόμιμη, για τους ίδιους) θεωρητική αφαίρεση.⁴² Γράφει, για παράδειγμα, ο Γκούρβιτς:

³⁹ Βλ. Tugendhat 1970, §6b· de Almeida 1972, σσ. 113κ.επς.

⁴⁰ Βλ. Lohmar 1990, Lohmar 1998, και πιο σύντομα και περιεκτικά τα Lohmar 2001, Lohmar 2002, Lohmar 2009.

⁴¹ Βλ., π.χ., Sartre 1943, σσ. 25κ.επς.

⁴² Βλ. Merleau-Ponty 1945, σσ. 278, 281, 464· Gurwitsch 2009a, σσ. 123κ.επ., 211· Gurwitsch 2009b, σσ. 283κ.επ.· Gurwitsch 2010, μέρος IV κεφ. II §§ VI, VII· Claesges 1964, σ. 73.

[H] έννοια των υλητικών δεδομένων, τα αισθητηριακά δεδομένα της παραδοσιακής Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας πρέπει να εγκαταλειφθεί. (Gurwitsch 1010, σ. 41·Gurwitsch 2009b, σ. xxiii)

Εν ολίγοις, κανένας από τους τρεις προηγούμενους φιλοσόφους δεν αποδέχεται την (προ)ύπαρξη κάποιας άμορφης αισθητηριακής ύλης, η οποία στη συνέχεια μορφοποιείται από κάποιου είδους ερμηνευτικές εμψυχώσεις ανεξάρτητες από αυτήν. Για αυτούς, τα δεδομένα της αίσθησης ήδη πάντα “εγκυμονούν” κάποιο νόημα και το εξηγητικό σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» δεν είναι παρά μια θεωρητική κατασκευή.

Τη δυσαρέσκειά τους στη θεωρία του Χούσερλ για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα έχουν εκφράσει, όμως, γενικότερα πολλοί μελετητές ακόμα και σε πρόσφατες δημοσιεύσεις. Ο Μοχάντι ισχυρίζεται πως γύρω στα 1909 ο Χούσερλ σταματά πλέον να μιλά για υλητικά δεδομένα και πως η αντίληψη αντιμετωπίζεται ως «εντυπωτική συνείδηση του παρόντος». ⁴³ Προς επίρρωση αυτής της θέσης ο Μοχάντι ανατρέπει στις αναλύσεις του Χούσερλ για τη φαντασία και τη μνήμη, όπου σημειώνεται ότι «η “συνείδηση” συνίσταται πέρα ως πέρα από συνείδηση, και ήδη το αίσθημα, όπως και το φάντασμα, είναι “συνείδηση”» ⁴⁴.

Είναι γεγονός ότι στα συγκεκριμένα χουσερλιανά χειρόγραφα υπάρχει μια κριτική διάθεση απέναντι στο σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο». Είναι επίσης φανερό εκεί μια σχετική αμφιταλάντευση, καθώς ο Χούσερλ σκέφτεται γράφοντας, αργότερα διαγράφει κομμάτια, διορθώνει, προσθέτει σχόλια και ερωτηματικά. Αυτό που φαίνεται να απασχολεί τον Χούσερλ, στο πλαίσιο των σημειώσεων στις οποίες αναφέρεται ο Μοχάντι, είναι το ζήτημα της, ούτως ειπείν, *συνειδησιακής υφής* της αίσθησης· με άλλα λόγια το εάν μπορούμε να ισχυριζόμαστε ότι η αίσθηση συνιστά συνείδηση-για-κάτι (Bewusstsein-von). ⁴⁵ Σε αυτό το πλαίσιο ο Χούσερλ διερευνά το κατά πόσο μπορούμε να ισχυριζόμαστε ότι «[σ]την αίσθηση έχουμε [κάποιου τύπου] “συνείδηση” αυτής της [εκάστοτε] εκ μέρους έκφανσης, όχι όμως μια αντίληψη» ⁴⁶ και το εάν η διαφορά ανάμεσα στην αίσθηση και την αντίληψη έχει να κάνει τελικά με την προσοχή. Λίγο παρακάτω ο ίδιος σημειώνει:

Ως εκ τούτου, εγκαταλείπω λοιπόν την ταύτιση της αίσθησης και του αισθητηριακού περιεχομένου (την οποία έχω κάνει στις *Λογικές Έρευνες*) και επανέρχομαι στην άποψη πως η αίσθηση και η αντίληψη ίστανται καταρχήν στο ίδιο επίπεδο, πως κάθε αίσθηση είναι αντίληψη, αλλά όχι πλήρης αντίληψη. (*Hua* XXIII, σσ. 266-7)

Παρόλα αυτά, αργότερα στα χειρόγραφα του ο Χούσερλ θα αλλάξει την προοπτική του προηγούμενου χωρίου καθώς το μεταφέρει σχεδόν αυτολεξεί αλλά πλέον σε ερωτηματική μορφή. Διαβάζουμε:

Ως εκ τούτου, εγκαταλείπω λοιπόν την ταύτιση της αίσθησης και του αισθητηριακού περιεχομένου (την οποία έχω κάνει στις *Λογικές Έρευνες*); *Με ένα ορισμένο τρόπο ναι*. Πρέπει άρα να επανέλθω στην άποψη πως η αίσθηση και η αντίληψη καταρχήν ίστανται στο ίδιο επίπεδο, πως κάθε αίσθηση είναι αντίληψη, αλλά όχι πλήρης αντίληψη, καθόσον απουσιάζει η προσοχή ή η σκόπευση [Meinen]; (*Hua* XXIII, σ. 267 υπσ. 2, οι εμφάσεις προστέθηκαν)

⁴³ Mohanty 1995, σ. 59· σύγκ. με *Hua* XXIII, σσ. 264κ.επ.· βλ. σχετικά και Mohanty 1970, κυρίως τα μέρη III και IV.

⁴⁴ Βλ. *Hua* XXIII, 265· βλ. και την εισαγωγή του Μάρμπαχ ο οποίος έχει επιμεληθεί την έκδοση του συγκεκριμένου τόμου, σ. 1xii, υπσ. 1.

⁴⁵ Βλ. *Hua* XXIII, 265κ.επς.

⁴⁶ Ο.π., σ. 266.

Είναι σαφές ότι στα συγκεκριμένα ερευνητικά χειρόγραφα δεν συναντούμε κάποια καταληκτική θέση και σίγουρα δεν συναντούμε καμία οριστική τροποποίηση της σταθερής ιδέας των *Λογικών Ερευνών* σύμφωνα με την οποία η αίσθηση από μόνη της είναι “τυφλή”, δηλαδή δεν καταφέρνει να συνιστά ένα “κατευθύνεσθαι-προς” αποβλεπτικά συγκροτημένα υπερβατικά αντικείμενα. Η “τυφλή” εμμενής αίσθηση δεν εξισώνεται με την υπερβατική αντίληψη, δεν συνιστά αποβλεπτικό αντικειμενοποιητικό ενέργημα. Το εξίσου σημαντικό είναι πως ο Χούσερλ πουθενά στο έργο του δεν μας λέει ότι τελικά εγκαταλείπει το ερμηνευτικό του σχήμα, ούτε αναφορικά με την αισθητηριακή αντίληψη, αλλά ούτε και αναφορικά με τη συγκρότηση αποβλεπτικών αντικειμένων στις στηριγμένες μορφές αποβλεπτικής συγκρότησης. Ο Μοχάντι, εγκλωβισμένος στη δική του ερμηνεία περί υπέρβασης και εγκατάλειψης του στατικού σχήματος «ερμίνευση-περιεχόμενο», αδυνατεί να εξηγήσει το γιατί ο Χούσερλ επανέρχεται σε αυτό στα χειρόγραφα του Bernau (1917-8) αλλά και σε άλλα χειρόγραφα της δεκαετίας του '30.⁴⁷

Ο Γουέλτον, για να δείξει ότι ο Χούσερλ αμφισβητεί και εγκαταλείπει τη “μενταλιστική” του θεωρία περί ερμηνεύσεων, μας παραπέμπει στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*.⁴⁸ Εκεί υποτίθεται πως ο Χούσερλ αναφέρεται σε αυτό το σχήμα αμφισβητώντας την ορθότητά του.⁴⁹ Όμως, εάν ανατρέξουμε στο υποδεικνυόμενο από τον Γουέλτον χωρίο του έργου του Χούσερλ θα διαπιστώσουμε ότι η μόνη αντίρρηση που υπάρχει εκεί αφορά την πιθανή *παρερμηνεία* των όρων «ερμίνευση» και «περιεχόμενο». Αυτό στο οποίο μας επιστρά την προσοχή ο Χούσερλ είναι το ότι η λειτουργία της εκ μέρους έκφρασης (*Abschattung*) στην αντίληψη είναι εντελώς διαφορετική από την ερμηνεία μέσω σημείων (κάτι για το οποίο θα μιλήσουμε λεπτομερέστερα και παρακάτω) και όχι, όπως υποστηρίζει ο Γουέλτον, ότι πρέπει να σταματήσει κανείς να πραγματεύεται τις εκ μέρους εκφάνσεις του πράγματος με τη βοήθεια του σχήματος «ερμίνευση-περιεχόμενο».⁵⁰

Στη δική του κριτική ο Χόλενσταϊν (Elmar Holenstein) εστιάζει στο ότι η ιδέα κάποιου άμορφου υλικού που μορφοποιείται συνθετικά από διάφορες συνειδησιακές λειτουργίες ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να παραμένει σταθερά το ίδιο ανεξάρτητα από αυτές, δεν είναι παρά «κληρονομιά της φυσιολογικής Ψυχολογίας»⁵¹, ένα «νατουραλιστικό λείψανο, ένα ξένο σώμα»⁵². Ο Χόλενσταϊν θεωρεί επίσης ότι ο Χούσερλ στην πορεία εγκατέλειψε την έννοια των υλητικών δεδομένων και υιοθέτησε την άποψη σύμφωνα με την οποία η απλούστερη αντιληπτική μονάδα είναι πάντα ήδη κάπως μορφοποιημένη.⁵³

Αυτής της άποψης είναι και ο Ντε Πάλμα (Vittorio De Palma), ο οποίος, σε μια πιο πρόσφατη δημοσίευση, υποστηρίζει ότι η άμορφη ύλη είναι μια μυθική κατασκευή που δεν έχει θέση στις φαινομενολογικές αναλύσεις.⁵⁴ Ο ίδιος θεωρεί ότι τα αισθητηριακά περιεχόμενα έχουν δομή και οργάνωση και παρουσιάζουν διάφορες αισθητηριακές μορφές, όχι, όμως, ως αποτέλεσμα νοητικών ερμηνεύσεων. Αυτή η δομή και αυτές οι αισθητηριακές μορφές προκύπτουν, κατά τον Ντε Πάλμα, στη βάση της ιδιαιτερότητας των *ιδίων των περιεχομένων*. Μορφές ενότητας, όπως η ομοιό-

⁴⁷ Βλ. Mohanty 1995, σ. 76 υπσ. 40.

⁴⁸ Welton 1983, σ. 217· βλ. και ό.π., σ. 243.

⁴⁹ Βλ. *Hua* XI, σ. 17 [54-5].

⁵⁰ Βλ. Welton 1983, σ. 217, σσ. 166κ.επς· Welton 2000, σσ. 165κ.επ.

⁵¹ Holenstein 1972, σ. 98.

⁵² Ό.π., σ. 99.

⁵³ Ό.π., σσ. 92 υπσ. 20, 113. Για μια αντίστοιχη αποτίμηση βλ. Drummond 1990, σσ. 144-46· Drummond 2003b, σ. 91 υπσ. 47· βλ. και Gallagher 1986.

⁵⁴ De Palma 2009, σ. 65.

τητα, η ισότητα, η συγχώνευση και γενικότερα όλες οι αισθητηριακές συνάψεις, δίνονται *μαζί* με τα αισθητηριακά δεδομένα και *πριν* από τα *ενεργήματα* της συνείδησης. «Η αντίληψη του περιεχομένου» θα ισχυριστεί ο Ντε Πάλμα, «είναι *eo ipso* αντίληψη της διαπλοκής του με άλλα περιεχόμενα»⁵⁵. Έτσι, ο ίδιος θεωρεί πως πρέπει να αρνηθούμε την ιδέα σύμφωνα με την οποία η αντίληψη συνιστά μια ερμηνευση που εμψυχώνει τα εμμενή δεδομένα και τα καθιστά ικανά να παρουσιάζουν το αντιληπτό. «Πρέπει λοιπόν κανείς, αναφορικά με την αντίληψη, να εγκαταλείψει το σχήμα, δηλαδή το δυϊσμό της αισθητηριακής ύλης και της μη-αισθητηριακής μορφής.»⁵⁶ Σύμφωνα με τον Ντε Πάλμα, αυτό υποτίθεται πως κάνει και ο Χούσερλ όταν πια μιλά για περιεχόμενα που μορφοποιούνται από τις λειτουργίες του συνειρμού, λειτουργίες που προσιδιάζουν στα ίδια τα περιεχόμενα και δεν αντλούν την καταγωγή τους από το υποκείμενο.⁵⁷

Σε μια επίσης πρόσφατη δημοσίευση ο Χοπ (Walter Hopp) απορρίπτει την ιδέα περί μη αποβλεπτικών αισθητηριακών δεδομένων και υιοθετεί μια διαφοροποιημένη πρόταση για το ζήτημα της ερμηνείας των εποπτικών περιεχομένων της αντίληψης.⁵⁸ Για αυτόν, η ερμηνευση δεν είναι μια λειτουργία που καθιστά αποβλεπτικά κάποια μη-αποβλεπτικά αισθήματα. Η ερμηνευση προσδιορίζει την παρουσιαστική λειτουργία των ήδη αποβλεπτικών εποπτικών περιεχομένων εντός μιας με όρους οριζόντων απροσδιοριστίας. «Το έργο της “ερμηνευσης”», ισχυρίζεται ο Χοπ, «είναι να ελαχιστοποιήσει το εύρος των δυνατών αποβλέψεων που φέρουν τα εποπτικά περιεχόμενα.»⁵⁹

Σκοπός μας, βέβαια, δεν είναι να απαριθμήσουμε εδώ τις περιπτώσεις, παλαιότερες και πιο πρόσφατες, αντίδρασης στο ερμηνευτικό σχήμα «ερμηνευση-περιεχόμενο», ή «μορφή-ύλη» για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι η αποκωδικοποίηση των βασικών κοινών αντιρρήσεων που εκφράζονται σε αυτές τις αντιδράσεις. Μπορούμε, λοιπόν, να διαπιστώσουμε τα εξής. (α) Η *άμορφη* και *αδόμητη* αισθητηριακή ύλη θεωρείται μη φαινομενολογικό δεδομένο, προϊόν αφαίρεσης που δεν συναντούμε πουθενά στην εμπειρία μας, και, ίσως, κάποιου τύπου εμπειριστικό κατάλοιπο. (β) Αντιμετωπίζεται με καχυποψία ο μενταλιστικός, νοησιαρχικός χαρακτήρας που αποδίδεται στα αντιληπτικά ενεργήματα και τίθεται έτσι το ερώτημα αναφορικά με το τι είδους νοητικές λειτουργίες είναι αυτές που αναλαμβάνουν την ερμηνευση, την “εμψύχωση” των υλητικών δεδομένων. Εννοείται πως, εάν τόσο στα αντιληπτικά, όσο και στα κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης, λαμβάνουν χώρα νοητικές ερμηνεύσεις, τότε μοιάζει προβληματική η διαφοροποίηση των πρώτων από τα δεύτερα.

Σε ό,τι αφορά τη *θετική* αντιπρόταση των επικριτών του δυϊστικού σχήματος «μορφής-ύλης», αυτή συμπυκνώνεται στο ότι τα δεδομένα της αίσθησης είναι πάντα ήδη κάπως οργανωμένα και δομημένα. Και αυτή η οργάνωση και δόμηση αποδίδεται στα ίδια τα περιεχόμενα και τους νόμους που διέπουν τους συνδυασμούς τους και όχι σε υποτιθέμενες υποκειμενικές νοητικές λειτουργίες. Επιπλέον, στη βάση αυτή της προσέγγισης, υποτίθεται πως σώζεται η καθαρή διάκριση ανάμεσα στην αντίληψη και τα ενεργήματα ανώτερης τάξης.

⁵⁵ Ο.π., σ. 63.

⁵⁶ Ο.π., σ. 65.

⁵⁷ Ο.π., σσ. 66κ.επ. Στο πέμπτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια αυτό το σκέλος της θεωρίας του Χούσερλ που αφορά το πώς διευθετούνται και οργανώνονται τα περιεχόμενα της αίσθησης σε αισθητηριακά πεδία στη βάση των νόμων του αποκαλούμενου *πρωτο-συνειρμού* (Ur-Assoziation).

⁵⁸ Βλ. Hopp 2008.

⁵⁹ Ο.π., σ. 241.

Ταυτόχρονα, όμως, η προηγούμενη κριτική συλλογιστική στο ερμηνευτικό σχήμα του Χούσερλ για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα μας οδηγεί σε κάποια άβολα συμπεράσματα. Πρώτον, υπό το πρίσμα μιας τέτοιας κριτικής, εκλαμβάνεται ως αντιφατικό το να υποστηρίζει ο Χούσερλ ότι η υποτιθέμενα *εξίσου νοησιαρχική* αντιληπτική συνείδηση είναι πρωταρχική και προϋποτίθεται από τα ενεργήματα ανώτερης τάξης. Δεύτερον, δεν μπορεί να εξηγηθεί το γιατί ο Χούσερλ, ενώ, κυρίως μέσα από τις αναλύσεις του για το συνειρμό, μιλά καθαρά για την οργάνωση των αισθητηριακών πεδίων, κάτι που υποτίθεται πως αποδεικνύει την εγκατάλειψη του παλαιότερου ερμηνευτικού σχήματος, συνεχίζει να μιλά για το εν λόγω σχήμα καθ' όλη τη διάρκεια της φιλοσοφικής του σκέψης.⁶⁰

Είναι γεγονός ότι ο Χούσερλ επανέρχεται συνεχώς στο σχήμα «ερμίνευση–περιεχόμενο». Στη δεύτερη έκδοση της έκτης *Λογικής Έρευνας* βλέπουμε ότι διατηρεί ξεκάθαρα το εν λόγω σχήμα. Το ίδιο διαπιστώνουμε και στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*⁶¹, στις *Ιδέες II*⁶², στο *Εμπειρία και Κρίση*⁶³, στη *Φαινομενολογική Ψυχολογία*⁶⁴, στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*⁶⁵ και αλλού. Στη βάση αυτής της επιμονής του Χούσερλ, αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι ο ίδιος ποτέ δεν το εγκατέλειψε: ότι μπορεί κάποια στιγμή να αντίληφθηκε τα όριά του και τη μη δυνατότητα εφαρμογής του στο χώρο των χρονο-συνθέσεων των ίδιων των υλητικών δεδομένων, αλλά ότι, τουλάχιστον στο χώρο της αντίληψης, συνεχίζει να αναγνωρίζει την ισχύ του.⁶⁶ Εντούτοις, διαπιστώνουμε ότι αυτή η τάση που θέλει τον Χούσερλ πιστό στο δυϊσμό «μορφής–ύλης» δεν συνοδεύεται και από κάποια προσπάθεια αποσαφήνισης του τι ακριβώς είναι αυτή η μορφή στην περίπτωση της αντίληψης. Αλλά τότε, η τάση αυτή παραμένει ανοιχτή σε όλη την προηγούμενη κριτική. Προφανώς δεν αρκεί το να λέμε ότι ο Χούσερλ επανέρχεται συνεχώς στην αρχική θεωρία του για την αποβλεπτικότητα χωρίς να εξηγούμε το γιατί.

Τι διαπιστώνουμε λοιπόν; Η κριτική στο ερμηνευτικό σχήμα «μορφής–ύλης» και η υιοθέτηση της ιδέας σύμφωνα με την οποία κάποια στιγμή αυτό εγκαταλείπεται, διαμορφώνει τελικά την εικόνα μιας ασυνεπούς και αντιφατικής χουσερλιανής θεωρίας για την αντίληψη. Από την άλλη, η έως τώρα υποστήριξη του σχήματος «μορφής–ύλης» και η υιοθέτηση της ιδέας σύμφωνα με την οποία αυτό ποτέ δεν εγκαταλείφθηκε, ουσιαστικά δεν απαντά στην κριτική, οπότε και συνεχίζουν να παραμένουν σκοτεινά και προβληματικά τα σημεία τα οποία αυτή η κριτική εξαρχής σκόπευε.

Από τη δική μας μεριά, θεωρούμε ότι πρώτα απ' όλα πρέπει να ελεγχθεί η κριτική στάση απέναντι στη θεωρία του Χούσερλ για την αντίληψη και μάλιστα σε δύο αλληλένδετα επίπεδα. Σε ένα πρώτο επίπεδο πρέπει να ελεγχθεί το βάσιμο της κριτικής από την άποψη της ορθότητας των θέσεων που αποδίδονται στον Χούσερλ. *Όντως* δέχεται ο Χούσερλ την προϋπαρξη άμορφων αισθητηριακών δεδομένων; Και

⁶⁰ Βλ., για παράδειγμα, το De Palma 2009. Ο Μαρσέλ (Marcelle 2011) φτάνει στην ίδια άβολη θέση. Ενώ ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα υλητικά δεδομένα στον Χούσερλ δεν είναι άμορφα, ανοργάνωτα και αδόμητα, δέχεται ταυτόχρονα τη νοησιαρχική διάσταση της θεωρίας του Χούσερλ, και μαζί το εύλογο της κριτικής που, όπως θα δούμε παρακάτω με περισσότερη λεπτομέρεια, έχει ασκήσει επ' αυτού ο Γκούρβιτς.

⁶¹ Βλ., π.χ., *Hua* XI, σσ. 14 [51], 16κ.επ. [53κ.επ.], 26κ.επ. [64κ.επ.], 34 [73].

⁶² Βλ. *Hua* IV, σσ. 57 [62], 214κ.επ. [225κ.επ.].

⁶³ Βλ., π.χ., *EU*, σ. 100 [92].

⁶⁴ Βλ., π.χ., *Hua* IX, §§ 28, 29.

⁶⁵ Βλ., π.χ., *Hua* XVII, σ. 291κ.επς [286κ.επς].

⁶⁶ Βλ. ενδεικτικά Larrabee 1973. Ο Λόμαρ είναι ίσως εκείνος που έχει επιμείνει περισσότερο από κάθε άλλον στην ιδέα περί μη εγκατάλειψης του σχήματος, δείχνοντας καθαρά και με λεπτομέρεια ότι ο Χούσερλ συνεχίζει να το εφαρμόζει στην *TYA* (1929), στους *Καρτεσιανούς Στοχασμούς* (1930), στο *EK* (1939) και σε χειρόγραφα της δεκαετίας του '30. Βλ. Lohmar 1990, Lohmar 2001, Lohmar 2002.

όντως ισχυρίζεται ότι αυτά μορφοποιούνται από κάποιες νοητικές λειτουργίες δυσδιάκριτες από εκείνες των κατηγοριακών ενεργημάτων ανώτερης τάξης; Αλλά και σε ένα δεύτερο επίπεδο, πρέπει να ελεγχθεί το εάν η θετική πρόταση που προκύπτει από την προηγούμενη κριτική στάση, είναι ικανή να λογοδοτήσει για το φαινόμενο της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας. Ταυτόχρονα, όμως, θεωρούμε ότι η αποδοχή και υπεράσπιση του σχήματος «ερμηνευση-περιεχόμενο» στην περιοχή της αισθητηριακής αντίληψης δεν μπορεί να γίνει με τους όρους της σκέτης κατάδειξης της εμφάνισής του σε διάφορα σημεία του χουσερλιανού έργου. Αυτό που εμείς θα επιχειρήσουμε να δείξουμε είναι ότι τόσο οι επικριτές όσο και, ίσως υπόρρητα, οι υποστηρικτές του εν λόγω σχήματος λαμβάνουν ως δεδομένο το ότι, όποτε γίνεται λόγος για νοητικές μορφοποιήσεις, ακόμα και στην περίπτωση της αντίληψης, αυτές δεν μπορεί παρά να είναι μορφοποιήσεις που προσιδιάζουν σε κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης. Θα αντιτείνουμε, ωστόσο, ότι οι αντιληπτικές μορφοποιήσεις είναι νοητικές μορφοποιήσεις ενός άλλου, διακριτού τύπου. Μέσα από μια τέτοια προοπτική θα φανεί ότι η συνήθης κριτική στη χουσερλιανή αντιληπτική αποβλεπτικότητα και είναι αβάσιμη αναφορικά με αυτό που καταγγέλλει και είναι ανεπαρκής ως θετική πρόταση.

2.3. Η ανατομία των εννοήσεων

Η αποβλεπτική ερμηνευση συνιστά την *αποβλεπτική ουσία* ενός ενεργήματος, ό,τι, δηλαδή, κάνει το ενέργημα να είναι αυτό που είναι κατά το είδος του (το αν είναι αντιληπτικό, κρισιακό, κ.λπ.), αλλά και κατά το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής του αναφοράς. Όταν μάλιστα το ενέργημα αφορά τη γλώσσα, και γενικότερα νοηματοδοτικούς εκφρασιακούς τρόπους, θα μιλάμε για τη *σημασιακή ουσία* του.⁶⁷ Ήδη εδώ διαφαίνεται μια διάκριση, η οποία, ύστερα από όσα έχουμε πει, είναι μάλλον αναμενόμενη. Σύμφωνα με τον Χούσερλ των *Λογικών Ερευνών*, κάθε αποβλεπτική ερμηνευση συνίσταται στην *ποιότητα* (Qualität) (ή ποιοτικό χαρακτήρα) και την *ερμηνευτική ύλη* (Materie) του.⁶⁸

Η ποιότητα προσδιορίζει το γενικότερο “χαρακτήρα” του ενεργήματος, το εάν αυτό είναι, π.χ., αντιληπτικό, φαντασιακό, κρισιακό, κ.λπ.⁶⁹ Η ποιότητα είναι αυτή που κάνει την παράσταση να είναι παράσταση, την κρίση να είναι κρίση, την επιθυμία να είναι επιθυμία, κ.ο.κ., χωρίς, όμως, να σχετίζεται ουσιαστικά με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο.⁷⁰ Στην υπερβατολογική θεμελίωση της Φαινομενολογίας του, δηλαδή (όπως έχουμε δει πιο αναλυτικά στο πρώτο κεφάλαιο) στις *Ιδέες I*, ο Χούσερλ αναφέρεται στην ποιότητα των ενεργημάτων χρησιμοποιώντας τώρα τους όρους «οντοθετική στιγμή»⁷¹, ή «οντοθετικός χαρακτήρας»⁷².

Η ερμηνευτική ύλη είναι εκείνη η στιγμή που καθιστά ένα ενέργημα, π.χ., αντίληψη *αυτού* του *έτσι* ιδωμένου αντικειμένου και όχι κάποιου άλλου και αλλιώς ι-

⁶⁷ LU II/1, σ. 417κ.επ. [590κ.επ.]. Με ιδεοποιητική αφαίρεση της σημασιακής ουσίας φτάνουμε, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στη σημασία μιας έκφρασης.

⁶⁸ Αποδίδουμε τον όρο *Materie* ως *ερμηνευτική ύλη* δείχνοντας έτσι ότι πρόκειται για στιγμή της αποβλεπτικής ερμηνευσης. Η ερμηνευτική ύλη δεν πρέπει να συγχέεται με την αισθητηριακή ύλη (*Hyle*) (η οποία περιλαμβάνει τα εμμενή δεδομένα της αίσθησης, της φαντασίας, κ.λπ.) καθώς αυτές συνιστούν διαφορετικά – έως αντίθετα – πράγματα. Βλ. και υποσ. 5.

⁶⁹ LU II/1, σ. 411 [586].

⁷⁰ Ο.π., σ. 436 [604].

⁷¹ Βλ., π.χ., *Hua* III/1, σ. 305 [317].

⁷² Ο.π., σ. 287 [296].

δωμένου, κρίση για αυτήν την έτσι ιδωμένη κατάσταση πραγμάτων και όχι για κάποια άλλη και αλλιώς ιδωμένη, κ.λπ. Η ερμηνευτική ύλη ευθύνεται για τον αντικειμενικό σχετισμό του ενεργήματος, για το τι (Was), αλλά και για τον τρόπο, για το πώς (Wie) αυτού του σχετισμού.

[H] ερμηνευτική ύλη πρέπει να είναι σε ένα ενέργημα εκείνη που πρωτίστως αποφέρει το σχετισμό με μια αντικειμενότητα, και μάλιστα τον αποφέρει με τόσο πλήρη προσδιοριστικότητα [Bestimmtheit], ώστε μέσω αυτής προσδιορίζεται επακριβώς όχι μόνο η αντικειμενότητα εν γένει, την οποία σκοπεύει [meint] το ενέργημα, αλλά επίσης και ο τρόπος με τον οποίο αυτό τη νοεί. (LU II/1, σ. 415 [589]· βλ. και LU II/2, σ. 92 [741].)

Η ερμηνευτική ύλη, ως η κατεξοχήν αποβλεπτική στιγμή ενός ενεργήματος, «μεριμνά για το παριστάνεσθαι του πράγματος [das Vorstelligwerden der Sache]»⁷³· είναι αυτή που αποφέρει στο ενέργημα «τον προσδιορισμένο αντικειμενικό σχετισμό»⁷⁴ του. Ο Χούσερλ αποκαλεί την ερμηνευτική ύλη και «νόημα της αντικειμενικής ερμηνεύσης [Sinn der gegenständlichen Auffassung]» ή, συντομότερα, «ερμηνευτικό νόημα [Auffassungssinn]»⁷⁵. Η έκφραση «ερμηνευτική ύλη» απαλείφεται οριστικά στις *Ιδέες I*. Αντ' αυτής συναντούμε τον όρο «νόημα», τον οποίο θα συμπληρώνουμε με το χαρακτηρισμό «εννοητικό» όποτε τον χρησιμοποιούμε με την έννοια της ερμηνευτικής ύλης.

Στην περίπτωση της αντίληψης –και είναι αυτή που μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο– η ερμηνευτική ύλη είναι το νόημα σύμφωνα με το οποίο αναλαμβάνονται και ερμηνεύονται τα εμμενή ρέοντα δεδομένα της αίσθησης, οδηγώντας στη συγκρότηση του αντιληπτού ως ταυτόσημου πράγματος στην ενότητά του. Μάλιστα, αυτή η συγκρότηση του ταυτόσημου ενιαίου αντιληπτού καθίσταται δυνατή εντός μιας *συμφωνίας νοήματος*: το ενεργεία ερμηνευτικό νόημα, εντός του οποίου διαρρυθμίζονται αρμονικά (einstimmig) τα τρέχοντα ψυχικώς βιωματικά περιεχόμενα, *συμφωνεί* με το ερμηνευτικό νόημα που ακολουθεί, κ.ο.κ. Τα ερμηνευτικά νοήματα είναι για τον Χούσερλ «οι ειδικοί φορείς της σύνθεσης»⁷⁶, είναι τα θεμέλια κάθε ταυτοποίησης.⁷⁷ Όμως, παρά τη σπουδαιότητα που έχει η έννοια του ερμηνευτικού νοήματος στη χουσερλιανή θεωρία για την αποβλεπτικότητα (και ειδικότερα για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα), πρόκειται για την ίσως λιγότερο επεξεργασμένη έννοια, τόσο από τον ίδιο τον Χούσερλ, όσο και από τους μελετητές του.⁷⁸ Ένας από τους στόχους της παρούσας διατριβής είναι η διερεύνηση της ιδιαίτερης λειτουργίας και του ρόλου του αντιληπτικού ερμηνευτικού νοήματος στην αντιληπτική συγκρότηση. Αλλά αυτό είναι κάτι που θα επιτευχθεί σταδιακά.

Η ποιότητα και η ερμηνευτική ύλη (ο οντοθετικός χαρακτήρας και το εννοητικό νόημα) συνιστούν μη αυτόνομες στιγμές της αποβλεπτικής ουσίας κάθε ενεργήματος. Δεν μπορεί να νοηθεί ένα ενέργημα με μόνο την ποιότητά του ή μόνο την ερμηνευτική ύλη του. Ο Χούσερλ δεν δέχεται ότι υπάρχουν κάποια στοιχειώδη ενεργή-

⁷³ LU II/1, σ. 455 [618].

⁷⁴ Ο.π., σ. 427 [598].

⁷⁵ Ο.π., σ. 416 [589]· LU II/2, σ. 92 [741].

⁷⁶ LU II/2, σ. 64 [719].

⁷⁷ Βλ. ό.π., σ. 88 [738].

⁷⁸ Γράφει, για παράδειγμα, ο Ρόλινγκερ: «Η χουσερλιανή σύλληψη της συνείδησης με όρους ερμηνεύσης φαινομενολογικών περιεχομένων δεν συνιστά καθόλου ένα μοντέλο σαφήνειας. Πουθενά ο Χούσερλ δεν φωτίζει τη φύση αυτής της ερμηνεύσης.» (Rollinger 1999, σ. 224· βλ. και σ. 226)

ματα χωρίς εσωτερική δομή σαν τις μπρεντανιανές “σκέτες παραστάσεις” ως σκέτες ποιότητες κατοχής περιεχομένων.⁷⁹

Βέβαια, δεν πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο ίδιος αποδέχεται τις μπρεντανιανές παραστάσεις ως θεμελιώδη ενεργήματα και ότι απλά υποδεικνύει πως αυτές χαρακτηρίζονται από κάποια εσωτερική δομή. Αντιθέτως, με τη σύνθετη κριτική που αναπτύσσεται δεξιοτεχνικά στην πέμπτη *Λογική Έρευνα*, καταρρίπτεται πλήρως η έννοια της μπρεντανιανής παράστασης. Το ψιλό παριστάνει, ως ένα απλό περιέχεσθαι στη συνείδηση, αδυνατεί να εξηγήσει τον με νόημα σχετισμό μας με μια αντικειμενότητα την οποία, για παράδειγμα, αντιλαμβανόμαστε ή κρίνουμε. Τη δυνατότητα αντικειμενικής αναφοράς την παρέχει, όχι το υποτιθέμενο αυτόνομο ενέργημα ενός (μπρεντανιανού) ψιλού παριστάνει, αλλά μια στιγμή, ένα μη αυτόνομο μέρος κάθε ενεργήματος, το οποίο συνιστά και τη χουσερλιανά κατανοημένη *ερμηνευτική ύλη*, το *ενοητικό νόημα*. Γίνεται έτσι σαφές ότι η μη αυτόνομη στιγμή της ερμηνευτικής ύλης δεν απουσιάζει ούτε από τις “σκέτες παραστάσεις” στη χουσερλιανή ερμηνεία τους. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, σκέτες παραστάσεις είναι τα *πλήρη* ενεργήματα, στα οποία δεν λαμβάνουμε καμία θέση αναφορικά με την ύπαρξη ή μη των αντικειμένων τους. Αυτά τα *μη οντοθετικά* (*nicht setzende*) ενεργήματα προκύπτουν από αυτό που ο ίδιος ονομάζει «ποιοτική ετεροίωση»⁸⁰ των *οντοθετικών* ενεργημάτων. Με την ποιοτική ετεροίωση ενός οντοθετικού ενεργήματος αφήνεται ανεξέταστο το ζήτημα της ύπαρξης της αποβλεπτικής αντικειμενότητας, η οποία παύει πλέον να παρουσιάζεται οντοθετικά.⁸¹ Με αυτόν τον τρόπο, η θεωρία του Χούσερλ για τις σκέτες παραστάσεις καταφέρνει να ξεπεράσει τα προβλήματα που συναντούσε η θεωρία του Μπρεντάνο. Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, ένα οντοθετικό ενέργημα δεν περικλείει εντός του το αντίστοιχο μη οντοθετικό, όπως συμβαίνει με τη λανθασμένη θεώρηση του Μπρεντάνο. Έτσι, για παράδειγμα, «[μ]πορεί κανείς απλά να κατανοεί ένα όνομα, αλλά αυτή η σκέτη κατανόηση δεν περιέχεται στην οντοθετική χρήση του ονόματος»⁸². Αυτό που ένα οντοθετικό και το αντίστοιχό του μη οντοθετικό ενέργημα έχουν κοινό είναι η ερμηνευτική ύλη τους, ενώ η διαφορά τους αφορά μόνο την ποιότητα των δύο

⁷⁹ Ο αντι-καντιανός Μπρεντάνο, αντιτιθέμενος στην ιδέα σύμφωνα με την οποία η συνείδηση επιτελεί συνθετικές λειτουργίες, αναγνωρίζει στα ψυχικά ενεργήματα μόνο το χαρακτήρα της σκέτης κατοχής για τις παραστάσεις, της βεβαίωσης ή της απόρριψης για τις κρίσεις και της έλξης ή της άπωσης για τα συναισθήματα. Ο Μπρεντάνο χρησιμοποιεί τον όρο *Materie* για να ονομάσει τα *πλήρη* ενεργήματα ψιλών παραστάσεων καθόσον αυτά στηρίζουν τις ενεργηματικές ποιότητες των κρίσεων ή των συναισθημάτων. Στη φιλοσοφία του Χούσερλ, αντίθετα, η ερμηνευτική ύλη συνιστά *στιγμή* ενός πλήρους αποβλεπτικού ενεργήματος. Η σημαντική αυτή διαφορά συμπυκνώνει τη μεγάλη απόσταση που χωρίζει τους δύο φιλοσόφους αναφορικά με το ζήτημα της αποβλεπτικότητας.

⁸⁰ *LU II/1*, σ. 484 [641]. βλ. και *Hua III/1*, §§109, 110.

⁸¹ Βλ. π.χ. *LU II/1*, σ. 480 [638]. Ο Χούσερλ (κυρίως) στην §39 της πέμπτης *Έρευνας* φροντίζει να προλάβει μια πιθανή παρανόηση. Είναι διαφορετικό πράγμα η *παράσταση ενός ενεργήματος* από την *αντίστοιχη σκέτη παράσταση ενός οντοθετικού ενεργήματος*. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με μία δύναμη επαναληπτική διαδικασία, την παραστασιακή αντικειμενοποίηση (*vorstellende Objektivierung*), στην οποία ένα αντικείμενο, ή ένα ενέργημα, παριστάνεται, και αυτή η παράσταση είναι δυνατή στη συνέχεια να παρασταθεί, κ.ο.κ. Η ποιοτική ετεροίωση, όμως, η οποία έχει νόημα μόνο στην περίπτωση ενεργημάτων, δεν είναι μια επαναλήψιμη διαδικασία. Δεν μπορεί να εφαρμοστεί εκ νέου στη «σκέτη παράσταση» (δηλαδή στο μη οντοθετικό αντίστοιχο του οντοθετικού ενεργήματος) προκειμένου να προκύψει κάτι άλλο. Έτσι, για παράδειγμα, ένα σπίτι μπορεί να παρασταθεί, αλλά –ως μη-ενέργημα– δεν μπορεί να ετεροιωθεί ποιοτικά. Κι ενώ μπορούμε να μιλάμε για την ποιοτική ετεροίωση του *ενεργήματος* που συλλαμβάνει την παράσταση ενός σπιτιού σε μια ζωγραφιά, μπορούμε, επιπλέον, να έχουμε την παράσταση της παράστασης (τη ζωγραφιά της ζωγραφιάς). Στην παραστασιακή αντικειμενοποίηση αυτό που αλλάζει με τις διαδοχικές αντικειμενοποιήσεις είναι η *ερμηνευτική ύλη* των ενεργημάτων, ενώ στην ποιοτική ετεροίωση τροποποιείται ακριβώς η *ποιότητα*.

⁸² *LU II/1*, σ. 466 [627].

ενεργημάτων. Τώρα, τόσο τα οντοθετικά όσο και τα μη οντοθετικά ενεργήματα μπορεί να είναι είτε *ονοματικά* είτε *προτασιακά*. Ο Χούσερλ αποκαλεί τα οντοθετικά-ονοματικά ενεργήματα (π.χ. την αντίληψη) *μονοθετικά*, ενώ τα οντοθετικά-προτασιακά (π.χ. την κρίση) *πολυθετικά*.⁸³

Τέλος, σχετικά με τη δομή και τη διαστρωμάτωση των διαφόρων ενεργημάτων στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, ισχύουν γενικά τα εξής. Τα συνειδησιακά ενεργήματα διακρίνονται σε *απλά* και *στηριγμένα*. Τα απλά ενεργήματα (π.χ. η αντίληψη, η φαντασία, η μνήμη) είναι οπωσδήποτε *ονοματικά*. Ένα απλό ονοματικό ενεργήμα δεν μπορεί παρά να έχει τη δική του απλή ερμηνευτική ύλη, στη βάση της οποίας εμφανίζεται η σύστοιχή του αντικειμενότητα, και μάλιστα με το συγκεκριμένο τρόπο αυτής της εμφάνισης. Στο πρώτο κεφάλαιο τονίσαμε ότι στο πλαίσιο της Φαινομενολογίας του Χούσερλ στοιχειωδέστερη αποβλεπτικότητα είναι η *αντιληπτική* αποβλεπτικότητα. Με τους όρους που συζητούμε εδώ, μπορούμε να πούμε ότι η (μονοθετική) ερμηνευτική ύλη των αντιληπτικών ενεργημάτων είναι εκείνη που με τον πιο πρωταρχικό, άμεσο και απλό τρόπο φροντίζει για την αποβλεπτική φανέρωση αντικειμένων της εμπειρίας.

Ένα στηριγμένο ενεργήμα, από την άλλη, μπορεί να ανήκει σε μια από τις ακόλουθες δύο κατηγορίες. (α) Μπορεί να είναι στηριγμένο ενεργήμα που προκύπτει ως η *ενοποιητική μορφή μερικών ενεργημάτων* κάθε ένα από τα οποία έχει το δικό του εννοητικό νόημα. Το στηριγμένο ενεργήμα (το οποίο δεν είναι ένα ενεργήμα *δίπλα* στα άλλα) έχει ως δική του νέα ερμηνευτική ύλη τη συνολική ερμηνευτική ύλη των υποκειμένων του επιμέρους ενεργημάτων. Σε αυτή την κατηγορία ανήκει η κρίση. Το ενεργήμα της κρίσης στηρίζεται στα μερικά ενεργήματα της υποκειμενοποίησης και της κατηγορήσης και η ερμηνευτική ύλη του είναι η αρθρωμένη ερμηνευτική ύλη που προκύπτει με τη συνθετική ενοποίηση της ερμηνευτικής ύλης αυτών των μερικών ενεργημάτων. (β) Μπορεί ένα στηριγμένο ενεργήμα να είναι τέτοιο ώστε να έχει ως ερμηνευτική ύλη του αυτή του στηρίζοντος ενεργήματος *χωρίς καμία περαιτέρω νέα άρθρωσή της*. Εδώ, δηλαδή, η ερμηνευτική ύλη του στηρίζοντος ενεργήματος, η οποία μπορεί να είναι είτε απλή είτε αρθρωμένη, υιοθετείται από το στηριζόμενο ενεργήμα ακριβώς όπως είναι. Το παράδειγμα της χαράς είναι χαρακτηριστικό. Κατά τον Χούσερλ, η χαρά που στηρίζεται σε μια αντίληψη (απλή ερμηνευτική ύλη) ή σε μια κρίση (αρθρωμένη ύλη) έχει ως ερμηνευτική ύλη, ακριβώς την ύλη του στηρίζοντος ενεργήματος και όχι κάποια νέα. Σε αυτή την περίπτωση, το στηρίζον ενεργήμα μπορεί να υπάρξει ως αυτόνομο και πλήρες (π.χ. η αντίληψη που στηρίζει τη χαρά).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι ένα ενεργήμα έχει είτε τη *δική* του προσίδια ερμηνευτική ύλη (είτε απλή είτε σύνθετη) είτε την ερμηνευτική ύλη του ενεργήματος στο οποίο στηρίζεται (η οποία πάλι μπορεί να είναι είτε απλή είτε σύνθετη). Υπό αυτό ακριβώς το πρίσμα, το σύνολο των ενεργημάτων χωρίζεται, κατά τον Χούσερλ, σε δύο κατηγορίες: στα *αντικειμενοποιητικά* (*objektivierende*) και τα *μη αντικειμενοποιητικά* ενεργήματα.⁸⁴ Τα αντικειμενοποιητικά ενεργήματα, έχοντας τη δική τους ερμηνευτική ύλη, το δικό τους ερμηνευτικό νόημα, είναι αυτά που *πρωτίστως* οδηγούν στη συγκρότηση αντικειμενοτήτων. Σύμφωνα με όσα είδαμε εδώ, οι μη αντικειμενοποιητικοί ενεργηματικοί χαρακτήρες (π.χ. της χαράς) δεν μπορούν να οδηγηθούν προς αποβλεπτικά σύστοιχα άμεσα από κάποιο δικό τους ερμηνευτικό νόημα, παρά μόνο από εκείνο των αντικειμενοποιητικών ενεργημάτων.⁸⁵ Αυτό, βέβαια, σημαίνει ότι οι

⁸³ Βλ. και *Hua* III/1, §§119, 133.

⁸⁴ Βλ. το πέμπτο κεφάλαιο της πέμπτης *ΛΕ*.

⁸⁵ Για τα προβλήματα που δημιουργούνται στην ανάλυση του Χούσερλ για τα συναισθήματα βλ. Theodorou 2012.

μη αντικειμενοποιητικοί χαρακτήρες δεν είναι από μόνοι τους αποβλεπτικοί, παρά μόνο στη βάση άλλων, αντικειμενοποιητικών ενεργημάτων. Με άλλα λόγια, τα μη αντικειμενοποιητικά ενεργήματα μπορεί να είναι αποβλεπτικά μόνο δευτερογενώς. «[Οι δευτερογενείς αποβλέψεις] χρωστούν την αποβλεπτικότητά τους μόνο στη στήριξη μέσω των πρωτογενών.»⁸⁶

Καταλαβαίνουμε ότι τα αντικειμενοποιητικά ενεργήματα μπορεί να είναι είτε απλά είτε στηριγμένα του τύπου (α). Αυτά τα τελευταία ο Χούσερλ τα αποκαλεί *μονόμορφα* (einförmige). Ένα ποιοτικά μονόμορφο στηριγμένο ενεργήμα περιέχει ποιοτικούς χαρακτήρες, οι οποίοι είναι αναγκαία όλοι αντικειμενοποιητικοί. Τα μη αντικειμενοποιητικά ενεργήματα είναι όλα στηριγμένα ενεργήματα του τύπου (β). Ο Χούσερλ αυτά τα ονομάζει *πολύμορφα* (mehrförmige). Ένα ποιοτικά πολύμορφο στηριγμένο ενεργήμα εμπεριέχει και αντικειμενοποιητικούς και μη αντικειμενοποιητικούς ποιοτικούς χαρακτήρες. Τα μη αντικειμενοποιητικά ενεργήματα (δηλαδή τελικά τα πολύμορφα-στηριγμένα) πρέπει να εμπερικλείουν οπωσδήποτε κάποιο αντικειμενοποιητικό ενεργήμα του οποίου το ερμηνευτικό νόημα πρωτίστως να φροντίζει για την απόβλεψη προς κάποια αντικειμενότητα. Έτσι, δεν υπάρχει στηριγμένο ομοίμορφο μη αντικειμενοποιητικό ενεργήμα, από τη στιγμή που πάντοτε απαιτείται ένα αντικειμενοποιητικό ποιοτικό συστατικό ως φορέας του ερμηνευτικού νοήματος του ενεργήματος που θα διασφαλίσει τον αντικειμενικό σχετισμό.

2.4. Τα παρουσιαστικά περιεχόμενα και τα υπερβατικά γνωρίσματα. Η αντίρρηση του Χούσερλ στην εικονιστική και τη σημειωτική προσέγγιση της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας.

Στη δικαιοδοσία της υπερβατολογικής Φαινομενολογίας ανήκει η μελέτη των συστοιχιών ανάμεσα στις νοηματοδοτικές ερμηνεύσεις της συνείδησης και τις διάφορες αντικειμενότητες που δίνονται ακριβώς στη βάση αυτών των ερμηνεύσεων. Με άλλα λόγια, η υπερβατολογική Φαινομενολογία εξετάζει το πώς οι διάφορες συνειδησιακές συναρτήσεις προδιαγράφουν τη δυνατότητα, ή μη, συγκρότησης αντικειμενικών συστοιχιών κι αυτό αναφορικά με όλες τις οντολογικές περιοχές και σε όλα τα επίπεδα συγκρότησης.⁸⁷ Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο ο Χούσερλ διακρίνει δύο ειδών (αποβλεπτικά) ενεργήματα: τα εμμενή και τα υπερβατικά. Εμμενή είναι εκείνα τα ενεργήματα που στρέφονται προς σύστοιχα αντικείμενα που ανήκουν στο ίδιο ρεύμα βιωμάτων. Για παράδειγμα, ο αναστοχασμός σε ένα αντιληπτικό ενεργήμα συνιστά ο ίδιος εμμενές ενεργήμα, από τη στιγμή που σημαίνει τη διαπλοκή δύο (αποβλεπτικών) βιωμάτων του ίδιου εγώ.⁸⁸

Τα υπερβατικά ενεργήματα, από τη μεριά τους, συνιστούν συνειδησιακές αποβλέψεις προς σύστοιχα αντικείμενα που δεν είναι “περιεχόμενα” του συνειδησιακού ρεύματος, στο οποίο ανήκουν αυτά τα ενεργήματα, παρά είναι υπερβατικά ως προς αυτό. Για παράδειγμα, η εξωτερική αντίληψη ενός πράγματος είναι υπερβατικό ενεργήμα, καθώς το πράγμα που αντιλαμβάνομαι ως ταυτόσημο μέσα από τη συνεχόμενη ακολουθία των εμφανίσεών του δεν είναι περιεχόμενο του ρεύματος των βιωμάτων μου. Η ανάδειξη του χαρακτήρα της υπέρβασης είναι το τεράστιο κέρδος που έχει αποφέρει η κριτική του Χούσερλ στη θεωρία του δασκάλου του, Μπρεντάνο, για την

⁸⁶ LU III/1, σ. 494 [648]: βλ. και ό.π., σ. 441 [608]. Τίθεται, ωστόσο, ένα ζήτημα σχετικά με το εάν μπορεί κανείς να εντοπίσει φαινομενολογικά ένα σκέτο αντικειμενοποιητικό ενεργήμα, δηλαδή εάν ένα σκέτο αντικειμενοποιητικό ενεργήμα είναι φαινομενολογικώς αυτοδύναμο.

⁸⁷ Είναι πολύ χαρακτηριστικές εδώ οι §§88, 90-1, 98 στο *Hua* III/1.

⁸⁸ Βλ. ενδεικτικά *Hua* III/1, §38.

αποβλεπτικότητα, αλλά και σε όλη την παραστασιοκρατική φιλοσοφική παράδοση περί αντίληψης. Κι ενώ έχουμε ήδη μιλήσει για αυτό το κέρδος, δεν έχουμε σταθεί στις λεπτομέρειες της σημαντικής διάκρισης ανάμεσα στα εμμενή συστατικά ενός υπερβατικού ενεργήματος, από τη μια, και το σύστοιχο αντικείμενο με τα δικά του υπερβατικά γνωρίσματα, από την άλλη.⁸⁹ Στην παρούσα ενότητα θα εξετάσουμε διεξοδικά αυτή τη διάκριση εστιάζοντας κυρίως στο ενέργημα της εξωτερικής αντίληψης.

Ας πάρουμε το παράδειγμα της οπτικής και απτικής αντίληψης ενός φύλλου χαρτιού.⁹⁰ Η αντίληψη του χαρτιού, με το συγκεκριμένο τρόπο δοτικότητάς της (από κάποια προοπτική, με κάποιο βαθμό προσδιοριστικότητας και καθαρότητας) αποτελεί ένα βίωμα του συνειδέναί, ένα *cogitatio*. Έχουμε ήδη μιλήσει για το ρόλο που παίζουν οι στιγμές της ποιότητας και της ερμηνευτικής ύλης που συνθέτουν ένα τέτοιο αποβλεπτικό βίωμα. Επίσης, έχουμε μιλήσει για τα μη αποβλεπτικά στοιχεία (περιεχόμενα) του συνειδησιακού ρεύματος, τα οποία αναλαμβάνονται και “εμψυχώνονται” από τις νοητικές ερμηνεύσεις. Στην περίπτωση της εξωτερικής αντίληψης, αυτά είναι τα δεδομένα της αίσθησης (*Empfindungsdaten*), τα οποία, χάρη στην ερμηνεύσή τους, κι αυτό είναι που κυρίως μας ενδιαφέρει εδώ, λειτουργούν *παρουσιαστικά* εν σχέση προς τα αντίστοιχα αντικειμενικά γνωρίσματα του υπερβατικού αντιληπτού. Ο Χούσερλ ονομάζει τα περιεχόμενα της αίσθησης *παρουσιαστικά* περιεχόμενα (*darstellende Inhalte*) και τα αντιδιαστέλλει προς ό,τι παρουσιάζεται σε αυτά, δηλαδή προς τους προσδιορισμούς του εμφανιζόμενου αντικειμένου.

[E]να ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικό [reell] εμμενές περιεχόμενο στην αντίληψη λειτουργεί ως *παρουσιαστικό*, ως περιεχόμενο που δεν αδράχνεται απλά, αλλά ερμηνεύεται ως κάτι που το ίδιο δεν είναι, αλλά που με την ερμηνεύσή του εμφανίζεται. (*Hua* XVI, σ. 46 [40])

Στο παράδειγμα της αντίληψης του φύλλου χαρτιού, το αισθητό χρώμα ως εμμενές βιωματικό περιεχόμενο (αλλά όχι το ίδιο, π.χ., λευκό) λειτουργεί *παρουσιαστικά* για την εμφανιζόμενη λευκότητα του χαρτιού, ενώ τα αισθητηριακά απτικά δεδομένα (αλλά όχι τα ίδια, π.χ., λεία) λειτουργούν *παρουσιαστικά* για τη δοτικότητα της λείας επιφάνειάς του. Ο Χούσερλ αποκαλεί τα ερμηνευμένα δεδομένα της αίσθησης *αναπαραστάτες* (*Repräsentanten*) του αποβλεπτικού αντικειμένου.

Εδώ δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με τους Μπερνέτ, Κερν και Μάρμπαχ στο ότι η χρήση των όρων “αναπαράσταση” και “αναπαραστάτης” μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε παρανοήσεις.⁹¹ Εύλογα οι ίδιοι θεωρούν πως έχουμε να κάνουμε με την εισαγωγή ενός νέου τρόπου χρήσης του εν λόγω όρου στις *Λογικές Έρευνες*, καθώς ο όρος “αναπαράσταση”, εάν τον εκλάβουμε στη συνήθη γλωσσική του χρήση, μόνο λανθασμένα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει την αδιαμεσολάβητη αντιληπτική δοτικότητα του πράγματος. Ακούγεται τουλάχιστον αντιφατικό το να μιλάμε για σώματι αυτο-δοτικότητα του αντιληπτού με όρους αναπαράστασης. Το ότι κάτι δίνεται αυτούσιο σημαίνει ακριβώς ότι αυτό δεν δίνεται με αναπαραστασιακό

⁸⁹ Ο Χούσερλ επανέρχεται συχνά στην ανάγκη αυτής της διάκρισης και επισημαίνει τα προβλήματα που προκύπτουν από τη σύγχυση των δύο περιοχών. Η πέμπτη *AE*, η οποία φέρει τον τίτλο: «Περί των αποβλεπτικών βιωμάτων και των “περιεχομένων” τους», συνιστά παραδειγματική προσπάθεια διασάφησης του σχετικού ζητήματος. Εκεί ο Χούσερλ τονίζει πως μόνο η φαινομενολογική οδός μπορεί να καταδείξει τη σύγχυση που επικρατεί στους κόλπους (κυρίως) της εμπειρικής Ψυχολογίας και να φωτίσει στις σωστές της διαστάσεις τη διαστρωμάτωση της ζωής της συνείδησης. Βλ. και *Hua* III/1, §§41, 42, 88, 97, 128· *Hua* XVI, §6, σσ. 43 [37], 46 [39-40], 143 [120], 146 [123].

⁹⁰ Για το παράδειγμα, βλ. και *Hua* III/1, §35.

⁹¹ Βλ. Bernet et al. 1989, σσ. 111-2.

τρόπο: μέσω κάποιας εικόνας ή κάποιου σημείου. Θα συμφωνήσουμε, λοιπόν, πως πρόκειται για μια «αδεξιότητα»⁹² του Χούσερλ μπροστά στη δυσκολία να μιλήσει για την εποπτική αυτο-δοτικότητα του πράγματος στην αντίληψη, η οποία δεν είναι παρά μερική, καθώς μια εποπτικά απόλυτη, ομόλογη αυτο-δοτικότητα είναι αδύνατη. Το πράγμα στην αντίληψη δίδεται μεν αυτό το ίδιο, πάντοτε όμως υπό κάποια προοπτική που μας το παρέχει μερικά.

Αυτό που πρέπει να ξεκαθαρίσουμε, πάντως, είναι ότι η αναπαραστασιακότητα για την οποία μιλά ο Χούσερλ δεν πρέπει να κατανοηθεί ούτε με όρους σημείων, αλλά και ούτε με όρους εικόνων που υποτίθεται πως μεσολαβούν ανάμεσα στη συνείδηση και το αντικείμενο της απόβλεψης.⁹³ Ο Χούσερλ δεν έπαψε ποτέ να τονίζει ότι στην αντίληψη φανερώνεται το υπερβατικό αντιληπτό αδιαμεσολάβητα, σώματι αυτό το ίδιο. Η εικονιστική και η σημειωτική εξήγηση για τα αντιληπτικά ενεργήματα δεν είναι, μας λέει ο ίδιος στις *Ιδέες I*, απλά λανθασμένες αλλά και παράλογες.⁹⁴ Ένα αντιληπτικό ενέργημα διαφέρει *ουσιωδώς* από μία εικονιστική ή μία συμβολική αντικειμενοποίηση. Και αυτό είναι κάτι που πρέπει να έχουμε καθαρά στο νου μας προκειμένου να αποτιμήσουμε ορθά τη χουσερλιανή έννοια της αποβλεπτικότητας.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τις *σημειωτικές* προσεγγίσεις του φαινομένου της αντίληψης, ο Χούσερλ θεωρεί πως αυτές αδυνατούν να διακρίνουν ορθά τα διαφορετικά επίπεδα των διαφόρων συνειδησιακών ερμηνεύσεων.⁹⁵ Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η αξία και η σημασία κάποιου πράγματος ως σημείου δίνεται από τη συνείδηση που το αποβλέπει ως τέτοιο, ως σημείο. Ένα συνειδησιακό ενέργημα στο οποίο, στη βάση ενός σημείου, εμείς αποβλέπουμε το σημαϊνόμενο συνιστά *στηριγμένο* ενέργημα. Όπως έχουμε τονίσει στα προηγούμενα, τα σημεία είναι ήδη κάπως συγκροτημένα, για παράδειγμα ως λέξεις που ακούμε, ή ως φυσικά αντικείμενα που βλέπουμε. Η συγκρότηση μιας λέξης ως ηχητικού αντικειμένου, ή μιας πινακίδας ως αντικειμένου που δίνεται στην αντίληψη (την όραση, την αφή), γίνεται σε ένα πρωταρχικότερο επίπεδο πριν την ανάληψή τους από τη στηριγμένη εκείνη συνείδηση που εκλαμβάνει αυτά τα αντικείμενα ως σημεία για κάτι άλλο. Πέρα, λοιπόν, από το πρόβλημα της άπειρης αναδρομής στο οποίο οδηγούμαστε, καθώς προβάλλει η ανάγκη για εξήγηση του πώς προκύπτουν αυτά τα ίδια τα σημεία και πάει λέγοντας, τα εμμενή δεδομένα της αίσθησης δεν είναι δυνατό, στο πλαίσιο της θεωρίας του Χούσερλ, να συνιστούν σημεία, από τη στιγμή που αυτά τα τελευταία είναι πάντοτε συγκροτημένες αντικειμενότητες που προϋποθέτουν τα πρωταρχικά εποπτικά ενεργήματα.⁹⁶

Από την άλλη, είναι σαφές πως στη χουσερλιανή φιλοσοφία, η αίσθηση δεν προσφέρει έναν αναδιπλασιασμό κάποιου χαρακτηριστικού του αντιληπτού, κάποια εικόνα του. Το ενέργημα της αντίληψης ενός αντικειμένου δεν περιέχει κάποια εικόνα αυτού του αντικειμένου ως κάποιο δεύτερο πράγμα που παριστάνει το αυθεντικό πράγμα όντας όμοιό του.⁹⁷ Εδώ ο Χούσερλ επιτίθεται στην άποψη της οποίας θερμός υποστηρικτής ήταν ο, επίσης μαθητής του Μπρεντάνο, Τβαρντόφσκι. Σύμφωνα με τον Τβαρντόφσκι, κάθε αποβλεπτική σχέση με ένα πραγματικό αντικείμενο μεσολαβείται από μια νοητική εικόνα αυτού του αντικειμένου. Για τον Χούσερλ, αντίθετα, η αντίληψη δεν είναι μία, ούτως ειπείν, πρώτης τάξης συνείδηση εικόνας. Στα εικονοποιητικά ενεργήματα κάτι παρουσιάζεται μέσω μιας εικόνας του και μπορούμε να πούμε ότι αυτά τα ενεργήματα πληρώνονται από τη σύνθεση της ομοιότητας της ει-

⁹² Ο.π., σ. 112.

⁹³ Βλ. *Hua* III/1, σσ. 78-9 [92]· *Hua* II, σ. 12 [9-10]· *Hua*Mb IV, σσ. 26-48· *Hua* XI, σ. 17 [54-5].

⁹⁴ *Hua* III/1, σ. 89 [92]· βλ. και *Hua* XX/1, σσ. 149-50· *Hua*Mb IV, σσ. 47-8· *Hua* XX/2, σσ. 126-7.

⁹⁵ Βλ., π.χ., *LU* II/1, σσ. 74κ.επς [309κ.επς].

⁹⁶ Βλ. και *Hua* III, §43· *LU* II/1, σ. 407 [583].

⁹⁷ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 45 [39]· *Hua* XI, σ. 305 [592].

κόνας.⁹⁸ Όμως, η δοτικότητα των αντιληπτικών ενεργημάτων είναι διαφορετική. Το αντιληπτό πράγμα δίνεται, παρουσιάζεται *σώματι* αυτό το ίδιο (αυτοπρόσωπα) και η αποβλεπτική σύνθεση που λαμβάνει χώρα δεν είναι αυτή της σύνθεσης της ομοιότητας μιας εικόνας, αλλά η σύνθεση της ταυτοτικής ενότητας του ίδιου του αντιληπτού.⁹⁹

Εάν ονομάσουμε αυτό που παρουσιάζεται αντικειμενικό στοιχείο της αντίληψης [...] τότε σε σχέση με αυτό, οι υποκειμενικές εκ μέρους εκφάνσεις του δεν βρίσκονται στον ίδιο χώρο, αλλά ούτε σε ένα δεύτερο χώρο, για παράδειγμα έναν απεικονιστικό χώρο. Οι προοπτικές όψεις [Perspektiven] που ανήκουν στην ίδια την αντίληψη δεν είναι σκίτσα [Schatternisse] του αντικειμένου πάνω σε μια επιφάνεια. Μια επιφάνεια βρίσκεται η ίδια αντικειμενικά στο χώρο και γίνεται αντιληπτή μόνο μέσω των υποκειμενικών δικών της προοπτικών όψεων. Έτσι και τα σκίτσα που είναι σχεδιασμένα σε αυτήν είναι αντιληπτά μόνο μέσω προοπτικών όψεων που δεν είναι οι ίδιες σκίτσα. Τα σκίτσα είναι αντικειμενικές απεικονίσεις του αντικειμενικού. Αντίθετα, οι προοπτικές ενός κάτι αντικειμενικά χωρικού το παρουσιάζουν αυτό υποκειμενικά, μη-χωρικά. (*Hua IX*, σσ. 159-60 [122])

Ο Χούσερλ τονίζει πως το να δεχθεί κανείς ότι υπάρχει μια αναλογία μεταξύ της αντιληπτικής και της εικονοποιητικής συνείδησης οδηγεί σε ένα λανθασμένο διπλασιασμό της αποβλεπτικής δομής της αντίληψης και τελικά σε μια άπειρη αναδρομή.¹⁰⁰ Εάν δεχτούμε ότι το πράγμα της αντίληψης συγκροτείται στη βάση μιας εσωτερικής, εμμενούς εικόνας, πρέπει να λογοδοτήσουμε για το πώς συγκροτείται αυτή η εμμενής εικόνα στη βάση μιας άλλης δοτικότητας, κ.ο.κ.¹⁰¹ Επίσης, το να είναι κάτι εικόνα για κάτι άλλο δεν είναι ένα χαρακτηριστικό του όπως το χρώμα ή η σκληρότητά του. Το ότι κάτι μοιάζει ή είναι όμοιο με κάτι άλλο δεν σημαίνει ότι είναι και εικόνα του. Τα δέντρα ενός δάσους που μοιάζουν μεταξύ τους δεν είναι το καθένα εικόνα των άλλων.¹⁰² Τελικά, είναι παράλογο να υποστηρίζει κανείς ότι κατά την αντίληψη, π.χ. ενός δέντρου, κάποια εσωτερική εικόνα αντιστοιχεί κατ' αναλογία στο εξωτερικό πράγμα. Είναι παράλογο να δεχτούμε ότι στο εξωτερικό πράγμα αντιστοιχεί μια εσωτερική εικόνα με τον τρόπο που ένα άγαλμα αντιστοιχεί στον άνθρωπο που παριστάνεται σε αυτό.¹⁰³ Η εικονοποιητική συνείδηση, όπως έχουμε ήδη τονίσει, είναι μια στηριγμένη συνείδηση που προϋποθέτει την αντίληψη.¹⁰⁴

⁹⁸ Βλ. σχετικά και *Hua VII*, σσ. 117κ.επ.

⁹⁹ Βλ. *LU II/2*, σ. 56 [712]· *Hua XX/2*, σσ.126-7· Βλ. σχετικά και Dodd 1996a, σσ. 65κ.επ.

¹⁰⁰ Βλ. *LU II/1*, σσ. 421 κ.ε.· *Hua III/1*, §§ 43, 52, 90· επίσης Χάιντεγκερ, 1999, σσ. 78κ.επς· Bernet et al. 1989, σ. 110.

¹⁰¹ Βλ. *LU II/1*, σ. 423 [594]· βλ. επίσης *HuaMb IV*, σσ. 45κ.επς. Βλ. και στο *Hua XI*, σ. 305 [592] όπου ο Χούσερλ αναφέρεται ξανά στην αφελή και λανθασμένη τάση που συναντούμε στην Αρχαία αλλά και στη Νεότερη Φιλοσοφία σύμφωνα με την οποία επιχειρείται η εξήγηση του φαινομένου της αντίληψης στη βάση κάποιων εσωτερικών συνειδησιακών εικόνων που εικονίζουν το υποτιθέμενο πραγματικό αντικείμενο.

¹⁰² Βλ. *HuaMb IV*, σ. 47.

¹⁰³ Βλ. ό.π. Ο Χάιντεγκερ, στα *Προλεγόμενα στην Ιστορία της Έννοιας του Χρόνου*, συνοψίζει αυτή την ιδέα ως εξής: «Αντίθετα, στην απλή αντίληψη, στην απλή σύλληψη ενός αντικειμένου, δεν μπορούμε να συναντήσουμε τύποτε της μορφής οποιασδήποτε συνείδησης της εικόνας, Έρχεται σε αντίθεση με κάθε απλό εύρημα σχετικά με την απλή σύλληψη αντικειμένων, όταν κάποιος ερμηνεύει αυτό το εύρημα ως εάν, βλέποντας αυτό το σπίτι, να αντιλαμβάνομαι καταρχάς μέσα στη συνείδησή μου μια εικόνα, ως εάν να διδόταν ένα πράγμα-εικόνα, και εξ αυτού του πράγματος-εικόνα να συνελάμβανα το σπίτι ως κάτι το απεικονιζόμενο, δηλαδή ως απεικονισμό του σπιτιού εκεί έξω, δηλαδή ως εάν να υπήρχε εσωτερικά μια υποκειμενική εικόνα και εξωτερικά το απεικονιζόμενο ως υπερβατικό. Τίποτε από όλα αυτά δεν θα συναντήσουμε, αλλά στην αντίληψη με το απλό της νόημα βλέπω το ίδιο το σπίτι.» (Χάιντεγκερ 1999, σ. <77>)

¹⁰⁴ Βλ. *HuaMb IV*, σ. 48.

Όμως, ο Χούσερλ θα πει και κάτι παραπάνω. Στις εικονιστικές θεωρίες η συνείδηση εκλαμβάνεται ως ένα κουτί μέσα στο οποίο υποτίθεται πως περιέχονται οι εικόνες των εξωτερικών πραγμάτων. Αλλά, όσο δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ένα κουτί μέσα στο οποίο τοποθετούμε μια φωτογραφία ενός ανθρώπου *γνωρίζει* αυτόν τον άνθρωπο (ότι έχει εμπειρία με νόημα αυτού του ανθρώπου), άλλο τόσο δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η συνείδηση-ως-σκέτο-περιέχον *γνωρίζει* το εξωτερικό πράγμα.¹⁰⁵ Εάν, τώρα, αντιτείνει κανείς ότι η συνείδηση δεν είναι σαν το κουτί με τη φωτογραφία αλλά ότι αυτή *γνωρίζει* πως πρόκειται για εικόνα του εξωτερικού πράγματος, τότε απλά γίνεται λήψη του ζητουμένου: ο σχετισμός με το εξωτερικό αντικείμενο, αυτός που πρέπει να εξηγηθεί, ήδη προϋποτίθεται.

Το να υποστηρίξουμε ότι στο πρωταρχικό ενέργημα της αντίληψης δίνεται το υπερβατικό αντιληπτό στη βάση της ερμηνεύσης κάποιων εμμενών δεδομένων δεν σημαίνει ότι κάτι που μοιάζει με αυτό το αντιληπτό περιέχεται με τη μορφή εικόνας στη συνείδησή μας. Το ότι τα παρουσιαστικά περιεχόμενα της αίσθησης λειτουργούν ως *εποπτικοί αναπαραστάτες* για το αντιληπτό, σημαίνει ακριβώς ότι με την ερμηνεύσή τους το αντιληπτό αυτο-δίδεται υπερβατικά. Συναντούμε, ωστόσο, εδώ ένα δύσκολο σημείο. Ο Χούσερλ αναγκάζεται να πει πως *υπάρχει* κάποιου είδους “ομοιότητα” ανάμεσα στα παρουσιαστικά περιεχόμενα και σε ό,τι αυτά παρουσιάζουν, και πως υπάρχει μια αναγκαία συνάφεια ανάμεσα στο ερμηνευτικό νόημα του αντιληπτικού ενεργήματος και τον αναπαραστάτη.¹⁰⁶ Όπως σημειώνει ο ίδιος στις *ΛΕ* (1901):

Ως εποπτικός αναπαραστάτης ενός αντικειμένου μπορεί να χρησιμεύσει μόνο ένα περιεχόμενο που είναι όμοιο ή ίδιο με αυτό [το αντικείμενο]. Φαινομενολογικά εκφρασμένο: δεν είμαστε τελείως ελεύθεροι αναφορικά με το *ως τι* ερμηνεύουμε ένα περιεχόμενο (με ποιο ερμηνευτικό νόημα). Κι αυτό όχι για σκέτα εμπειρικούς λόγους [...] παρά επειδή το προς ερμηνεύση περιεχόμενο θέτει σε εμάς όρια μέσω μιας ορισμένης σφαίρας ομοιότητας και ισότητας. (*LU* II/2, σσ. 92-3 [741-2]· βλ. και ό.π., σ. 234 [861])

Στο *Πράγμα και Χώρος* (1907) συναντούμε ξανά αυτή την ιδέα περί ομοιότητας μαζί με τη σαφή, τώρα, διευκρίνιση πως δεν πρέπει, εντούτοις, να την κατανοήσουμε με φυσικούς όρους.

Η παρουσίαση, αποπειράται να πει κανείς, είναι μια τέτοια παρουσίαση μέσω ομοιότητας, αν και εδώ απαιτείται προσοχή, από τη στιγμή που καθόλου δεν χρησιμοποιούμε τη λέξη ομοιότητα με το φυσικό νόημα. (*Hua* XVI, σ. 54 [46])¹⁰⁷

¹⁰⁵ Για το παράδειγμα βλ. *Hua* XXIV, σ. 151 [149].

¹⁰⁶ Βλ. έκτη *Έρευνα*, §26. Βλ. και *LU* II/2, σ. 171 [808], όπου ο Χούσερλ μιλά για τον αναπαραστάτη των εποπτικών ενεργημάτων ως το “ανάλογο” του αντικειμένου.

¹⁰⁷ Αυτές οι τοποθετήσεις του Χούσερλ περί “αναλογίας” και “ομοιότητας” (ανάμεσα στα αισθητηριακά περιεχόμενα του βιωματικού ρου και τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του υπερβατικού αντικειμένου) είναι που πυροδοτούν και μια σχετική καχυποψία για το εάν καταφέρνει τελικά ο ίδιος να αντικρούσει τις σημειωτικές και εικονιστικές θεωρίες για την αντίληψη. Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση είναι αυτή του Ντε Πάλμα. Ο Ντε Πάλμα δίνει έμφαση στα σημεία όπου ο Χούσερλ μιλά για “αναλογία” ή “ομοιότητα” και τον κατηγορεί για διπλασιασμό του αντικειμένου: από τη μια το εμμενές και από την άλλη το υπερβατικό. Μάλιστα, θεωρεί πως ο Χούσερλ αναγκάζεται λανθασμένα να μιλήσει για το πρώτο με όρους που προσιδιάζουν στο δεύτερο. Ωστόσο, ποτέ ο Χούσερλ δεν μίλησε για *δύο αντικείμενα* (της αίσθησης και της αντίληψης). Με τα λόγια του Ντοντ, «[η] αίσθηση δεν είναι ένα συνοδό οιονεί-ανεξάρτητο βίωμα που κυλά δίπλα, ούτως ειπείν, στην εμπειρία του αντικειμένου» (Dodd 1996b, σ. 430· βλ. και Hopp 2008, σσ. 234-5). Πάντως, ο Ντε Πάλμα επιμένει πως ο Χούσερλ πραγματεύεται τα δεδομένα της αίσθησης, είτε ως σημεία, είτε ως εικόνες των αντικειμένων. Ωστόσο, αυτή η ανάγνωσή του δεν σώζει καν μια εσωτερική συνέπεια στα λόγια του Χούσερλ. (Βλ. De Palma 2009, σσ. 64-5). Από τη μια, ο Ντε Πάλμα ισχυρίζεται ότι ο Χούσερλ χρησιμοποιεί ως πρότυπο τη

Η ομοιότητα με το φυσικό νόημα θα ήταν του είδους που προσιδιάζει σε μια εικονιστική θεωρία για την αντίληψη. Η νέα ομοιότητα για την οποία μιλά ο Χούσερλ γίνεται περισσότερο κατανοητή εάν σκεφτούμε ότι ένα είδος αντικειμενικού προσδιορισμού δεν είναι δυνατό να παρουσιαστεί από οποιοδήποτε αισθητό (reell) περιεχόμενο. Για παράδειγμα, το αισθητό χρώμα (που δεν είναι το ίδιο χρωματιστό) παρουσιάζει το αντίστοιχο αντιληπτό χρώμα, ο αισθητός ήχος παρουσιάζει τον αντιληπτό ήχο αλλά όχι το χρώμα, κ.λπ. Αυτό μας οδηγεί στο να διευκρινίσουμε ότι τα περιεχόμενα της αίσθησης, ως παρουσιαστικά περιεχόμενα της εξωτερικής αντίληψης, ανήκουν σε διαφορετικά γένη (π.χ. αισθητό χρώμα, αισθητός ήχος, απτικό αίσθημα, κ.λπ.). Κάθε τέτοιο γένος *ομοιάζει* –φαινομενολογικά– και με ένα αντίστοιχο γένος αντικειμενικών προσδιορισμών.¹⁰⁸ Όμως, όλα τα αισθητά περιεχόμενα υπάγονται κάτω από ένα ανώτατο γένος, στο οποίο ο Χούσερλ δίνει το όνομα *αισθητηριακό περιεχόμενο*.

2.5. Η ουσιώδης μερικότητα της υπερβατικής αντίληψης

Στη Φαινομενολογία του Χούσερλ η αντιληπτική ερμηνευση δεν λειτουργεί ούτε σημειωτικά ούτε εικονιστικά. Το αντιληπτό δίνεται αυτό το ίδιο σώματι, αυτοπρόσωπα, χωρίς τη μεσολάβηση σημείων ή εικόνων. Αυτόν τον τρόπο δοτικότητας μπορούμε να τον αποκαλούμε *αυθεντικό* σε αντιδιαστολή προς τον *μη αυθεντικό* και έμμεσο τρόπο με τον οποίο η εικονιστική ή η συμβολική συνείδηση μας παρουσιάζουν τα αντικείμενά τους. Αλλά, αναφορικά με το ενέργημα της αντίληψης μπορούμε να διαπιστώσουμε κι ένα νέο δίπολο «αυθεντικότητας–αναυθεντικότητας». Θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε αυτό το σημείο με τη βοήθεια του παραδείγματος της οπτικής αντίληψης ενός σπιτιού. Όταν βλέπουμε ένα σπίτι από τη μεριά της πρόσοψής του, μπορούμε να πούμε ότι αυτό που βλέπουμε *αυθεντικά* είναι μόνο αυτή η πρόσοψη με τους προσδιορισμούς της.¹⁰⁹ Αυτό σημαίνει ότι τα εμμενή περιεχόμενα της αίσθησης παρουσιάζουν μόνο ένα μέρος των προσδιορισμών του αντικείμενου· εξαντλούνται στην παρουσίαση της πρόσοψης του σπιτιού, η οποία αποτελεί την αυθεντικά εμφανιζόμενη πλευρά του. Με τα λόγια του Χούσερλ, «[η] μπροστινή πλευρά είναι η ολική ενότητα των προσδιορισμών του πράγματος που εμπίπτουν στην αυθεντική εμφάνιση.»¹¹⁰ Συνολικά, όμως, αυτό που εμφανίζεται είναι κάτι *παραπάνω* από την πλευρά του σπιτιού από την οποία το σκοπεύουμε. Το πράγμα δεν είναι μόνο μία όψη του. Αυτό που εμφανίζεται είναι αυτό το ίδιο το σπίτι ως ενότητα της αυθεντικά εμφανιζόμενης πλευράς και των υπόλοιπων μη-αυθεντικά εμφανιζόμενων πλευρών του.

σχέση εμψυχωτικής αποβλεπτικής μορφής και σημείων ως φυσικών υποστρωμάτων και ότι αυτή τη σχέση την προβάλλει σε όλα τα αποβλεπτικά ενεργήματα, ανάμεσά τους και στην αντίληψη. (Βλ. ό.π., σσ. 61κ.επ.) Έτσι, θεωρεί πως η αντίληψη αντιμετωπίζεται τελικά από τον Χούσερλ ως μια *σύμβαση*, στην οποία δεν υπάρχει καμία ουσιώδης σχέση ανάμεσα στο σημείο και το σημαντικό. Με αυτή την έννοια, σημειώνει ο ίδιος, «τα αισθήματα θα μπορούσαν ως άμορφα να αναπαραστήσουν οποιοδήποτε αντικείμενο» (ό.π., σ. 62). Από την άλλη, ο Ντε Πάλμα επιμένει στο ότι ο Χούσερλ πραγματεύεται το αισθητηριακό υλικό «ως εμμενές αντικείμενο που χρησιμεύει ως εσωτερική *εικόνα* του υπερβατικού» (ό.π., σ. 64, η έμφαση προστέθηκε). Όπως και να έχει, ο Χούσερλ ήδη στις *ΛΕ* τονίζει ότι, στην περίπτωση της αντίληψης, υπάρχει μια εσωτερική ή αναγκαία σχέση ανάμεσα στην ερμηνευτική ύλη και τα δεδομένα της αίσθησης, και υπό αυτή την έννοια, δεν γίνεται στη βάση κάποιων δεδομένων της αίσθησης, η ερμηνευση να είναι οποιαδήποτε. (Βλ. *LU* II/2, §26) Ταυτόχρονα, είναι εμφανής η ιδιαίτερη φροντίδα που αυτός δείχνει στη διάκριση της αντίληψης από την εικονοποιητική συνείδηση.

¹⁰⁸ Βλ. και *Hua* XVI, §§14, 17· *Hua* VII, §17· *Hua*Mb VII, σσ. 122κ.επ. Βλ. και Tugendhat 1970, σσ. 75κ.επ.

¹⁰⁹ Βλ. και *Hua* XI, σσ. 3κ.επ.

¹¹⁰ *Hua* XVI, σ. 53 [45].

Η μονόπλευρη δοτικότητα του αντιληπτού είναι ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του ενεργήματος της υπερβατικής αντίληψης. Η αντίληψη ενός πράγματος εν χώρῳ δεν μπορεί παρά να διενεργείται από ένα υποκείμενο στο οποίο το αντιληπτό δίνεται πάντα από κάποια πλευρά του, υπό κάποια προοπτική, υπό έναν ορισμένο προσανατολισμό, και πάντα με τη δυνατότητα αλλαγής προσανατολισμού, γωνίας θέασης, ή προσφερόμενης όψης. Μια ολόπλευρη αντίληψη στην οποία θα προσφερόντουσαν ταυτόχρονα όλες οι δυνατές όψεις του πράγματος είναι αδύνατη. Και αυτό ισχύει με απριόρι αναγκαιότητα, τόσο για εμάς τους ανθρώπους, όσο και για οποιαδήποτε παντοδύναμη θεότητα. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ακόμη και ο Θεός, εάν θελήσουμε να πούμε ότι αντιλαμβάνεται, πρέπει να εννοούμε ότι αντιλαμβάνεται μονόπλευρα.¹¹¹

Πώς, όμως, γίνεται και στη βάση των δεδομένων της αίσθησης που ερμηνεύονται παρουσιαστικά ως προς την πρόσοψη του αντιληπτού, εμείς ταυτόχρονα αποβλέπουμε και στις άλλες πλευρές του; Στην έκτη *Λογική Έρευνα* ο Χούσερλ μιλά για τις μη-αυθεντικές στιγμές της εμφάνισης με όρους *πλεονάσματος* (*Überschub*) του *καθαρού αντιληπτικού περιεχομένου* και επιχειρεί να αποσαφηνίσει το ρόλο των δεδομένων της αίσθησης μιλώντας για τη συγχώνευση *εποπτικών* και *σημειωτικών* ή *σημειωτικών αναπαραστατών*.¹¹² Πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ θεωρεί πως το περιεχόμενο της αίσθησης ερμηνευμένο κατάλληλα λειτουργεί ως *εποπτικός αναπαραστάτης* της μπροστινής πλευράς του αντικειμένου, ενώ *το ίδιο* περιεχόμενο, μέσω άλλου μέρους του αποβλεπτικού ενεργήματος, λειτουργεί ως *σημειωτικός αναπαραστάτης* των μη αισθητηριακά δοσμένων πλευρών του. Η εποπτική αναπαράσταση αφορά ό,τι εμφανίζεται αυθεντικά, ενώ η σημειωτική αναπαράσταση ό,τι στερείται αυθεντικής εμφάνισης. Έτσι, σε αυτό το νέο επίπεδο ανάλυσης γίνεται λόγος για μια *μεικτή* μορφή αναπαράστασης στην αντίληψη, εντός της οποίας συνυπάρχουν η εποπτική και η σημειωτική στιγμή, η άμεση και η έμμεση αυτο-δοτικότητα.¹¹³

Ωστόσο, αργότερα ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι οι αναυθεντικές εμφανίσεις δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να παρουσιάζονται, ότι δεν υπάρχει κάτι που να λειτουργεί παρουσιαστικά για αυτές, και αναθεωρεί (χωρίς να αναφέρεται ρητά στις *Λογικές Έρευνες*) την προηγούμενη στάση του.¹¹⁴

Σε προηγούμενες διαλέξεις φρόντιζα να εκφράζομαι ως εξής: η αναυθεντική εμφάνιση αναπαρίσταται μέσω των δεδομένων αισθημάτων όχι άμεσα αλλά έμμεσα, όχι μέσω ο-

¹¹¹ Βλ. π.χ., *Hua* III/1, σσ. 89 [92], 351 [362].

¹¹² Βλ. *LU* II/2, §14b.

¹¹³ Βλ. ό.π., §§14b, 15, 22, 23.

¹¹⁴ Βλ. *Hua* XVI, §§16, 17, 18. Οι Μπερνέτ, Κερν και Μάρμπαχ επισημαίνουν αυτή την αλλαγή στη μετάβαση από τις *Λογικές Έρευνες* στο *Πράγμα και Χώρος* (βλ. Bernet et al. 1989, σσ. 112-14), χωρίς όμως να αναφέρονται στη ρητή διατύπωση του Χούσερλ με την οποία ο ίδιος αναγνωρίζει και υπογραμμίζει τη διαφορετική στάση του. (Βλ. σχετικά και Moran 2005, σ. 161) Επίσης, στην αναθεωρημένη έκδοχή του δευτέρου κεφαλαίου της έκτης *ΛΕ* (στο *Hua* XX/1) ο Χούσερλ μιλά για την αναλογία που υπάρχει ανάμεσα σε μια μη αυθεντική αντιληπτική απόβλεψη και σε μια σημειωτική και εξηγεί πως αυτή η αναλογία τον οδήγησε στη γενικευμένη χρήση του όρου «σημειωτική» στις *Λογικές Έρευνες*. Από την άλλη, βέβαια, ο ίδιος συνεχίζει να τονίζει τη μεγάλη διαφορά που χαρακτηρίζει τα δύο είδη αποβλέψεων και το ότι στη μια περίπτωση έχουμε να κάνουμε με τη διαπλοκή αποβλέψεων για τη συγκρότηση της συγκεκριμένης ενότητας του εμπράγματου αντιληπτού, ενώ στην άλλη με το συνδυασμό περιεχομενικών ξένων αντικειμένων, του σημείου και του σημαινόμενου. Ο Χούσερλ τονίζει πάντως τους ενδιασμούς του σχετικά με τη χρήση του όρου «σημειωτική» στην περίπτωση της αντίληψης, προφανώς εξαιτίας των παρανοήσεων που μπορεί να προκαλέσει, και την απόφασή του τελικά να την εγκαταλείψει. (Βλ. *Hua* XX/1, σ. 91· βλ. σχετικά και Melle 2002, σ. 117.)

μοιότητας αλλά μέσω γειννίας, όχι εποπτικά αλλά συμβολικά. [...] Ωστόσο, για αυτόν τον τρόπο έκφρασης διατηρώ τώρα κάτι περισσότερο από ενδοιασμούς, καθόσον με τα περιεχόμενα της αίσθησης [...] δεν συνδέεται καμία παρουσίαση, ούτε καν κάποια που θα μπορούσε να αποκληθεί έμμεση. (*Hua XVI*, σ. 55 [46-7])

Οι αναυθεντικά εμφανιζόμενες στιγμές του αντικειμένου με *κανέναν τρόπο* δεν παρουσιάζονται. (*Hua XVI*, σ. 57 [48], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και ό.π., σ. 50 [43])

Μήπως, τότε, πρέπει να προσφύγουμε στο ενέργημα της φαντασίας προκειμένου να εξηγήσουμε τη λειτουργία των αναυθεντικών στοιχείων της αντίληψης; Μήπως πρέπει να υποστηρίξουμε πως ό,τι δεν εμφανίζεται αυθεντικά, δεν εμφανίζεται μεν έτσι στην αντίληψη, εμφανίζεται όμως στη φαντασία; Η βασική αντίρρηση του Χούσερλ σε μια τέτοια υπόθεση είναι πως, αν και ο τρόπος δοτικότητας του πράγματος στη φαντασία είναι διαφορετικός από αυτόν της αντίληψης, *και στα δύο ενεργήματα το πράγμα εμφανίζεται με απριόρι αναγκαιότητα μονόπλευρα*.

Μια εμφάνιση στη φαντασία παρουσιάζει ένα πράγμα, εν μέρει αυθεντικά, σε σχέση με την μπροστινή του πλευρά, και εν μέρει αναυθεντικά, σε σχέση με την πίσω πλευρά του. (*Hua XVI*, σ. 56 [47])

Στη φαντασία, δηλαδή, *επίσης* μπορούμε να διακρίνουμε την αυθεντική από την αναυθεντική δοτικότητα, και άρα καταλαβαίνουμε ότι δεν γίνεται να επιστρατεύσουμε εκ νέου τη φαντασία για να εξηγήσουμε την αναυθεντική εμφάνιση στη φαντασία. Αυτό που φανταζόμαστε, δίνεται με τον τρόπο της δοτικότητας που χαρακτηρίζει τη φαντασία, αλλά, πάντως, δίνεται μονόπλευρα.

[Α]κόμα και στη φαντασία δεν μπορούμε να παραστήσουμε ένα σπίτι ταυτόχρονα και από τη μπροστινή και από την πίσω μεριά του. (*Hua XVI*, σ. 56 [47])

Έστω, λοιπόν, ότι, κατά την αντίληψη ενός πράγματος, η μπροστινή πλευρά του παριστάνεται αντιληπτικά, ενώ η πίσω πλευρά του παριστάνεται στη φαντασία. Στην περίπτωση αυτή έχουμε να κάνουμε με μια ιδιαίτερη σύνθεση δύο χωριστών ενεργημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, όντως αναπαρίστανται στη φαντασία στιγμές του αντικειμένου που δεν παρουσιάζονται αντιληπτικά. Ωστόσο, πάντα εξακολουθούν να υπάρχουν αναυθεντικά εμφανιζόμενες στιγμές του αντικειμένου οι οποίες δεν παρουσιάζονται *ούτε* στην αντίληψη *ούτε* στη φαντασία. Η ερμηνεία της αντίληψης πάντα περιλαμβάνει συστατικά που αναφέρονται σε όψεις του πράγματος πέρα από την όψη που δίνεται ενεργεία. Με τη βοήθεια της φαντασίας, δηλαδή, το πολύ να μας δίνεται, με τον τρόπο που προσιδιάζει στη φαντασία, άλλη μια όψη. Όμως, συνεχώς υπάρχουν όψεις που στερούνται παρουσιαστικού περιεχομένου.

Στο αντιληπτικό ενέργημα, η εννόηση των αναυθεντικά δοσμένων στοιχείων του αντιληπτού δεν γίνεται στη βάση αποβλέψεων της φαντασίας. Και δεν γίνεται ούτε στη βάση κάποιων εσωτερικών σημειωτικών αποβλέψεων (με τα παρουσιαστικά περιεχόμενα της μπροστινής όψης να λειτουργούν σημειωτικά για τις υπόλοιπες όψεις) όπως λεγόταν στις *ΛΕ*. Ποια είναι, όμως, τελικά η λύση που προτείνει ο Χούσερλ, μετά τις *ΛΕ*, για να καταφέρει να μιλήσει για την ουσιώδη μερικότητα της αντίληψης; Πώς ακριβώς μας δίνονται εντός της αντιληπτικής ενότητας οι αυθεντικές και οι αναυθεντικές στιγμές; Πώς γίνεται και μεταφερόμαστε πέρα από ό,τι μας δίνεται άμεσα στην αίσθηση; Πώς τελικά το αντιληπτό δεν είναι μια σκέτη όψη, αλλά αυτό το ίδιο το πράγμα ως ταυτότητα στην ολότητά του; Στις *Ιδέες I*, ο Χούσερλ θα πει πως η αντίληψη είναι ένα σύμπλεγμα αποβλέψεων, ένα σύμπλεγμα «ερμηνευτικών

νημάτων»¹¹⁵. Κάποιες από αυτές τις αποβλέψεις είναι *πλήρεις* και κάποιες *κενές*. Πλήρεις αποβλέψεις είναι οι παρουσιαστικές, οι πληρωμένες από αισθητηριακό υλικό αποβλέψεις, ενώ κενές είναι αυτές που ακριβώς στερούνται παρουσιαστικού υλικού, οι όχι ακόμα πληρωμένες, αυτές που δεν παρουσιάζουν τίποτα αυθεντικά. Με άλλα λόγια, κατά την ερμηνευτική ανάληψη των περιεχομένων της αίσθησης, τα ερμηνευτικά νήματα των μερικών κενών αποβλέψεων στοχεύουν σε μη αυθεντικά δοσμένες στιγμές του αντιληπτού. Στη βάση αυτού ακριβώς του ερμηνευτικού πλεονάσματος αντιλαμβανόμαστε την αυθεντικά εμφανιζόμενη όψη, περιβαλλόμενη ερμηνευτικά από έναν «ορίζοντα αναυθεντικής “συν-δοτικότητας”»¹¹⁶.

Στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση* (σε διαλέξεις από τη δεκαετία του 1920) ο Χούσερλ θα ισχυριστεί ότι η αντίληψη είναι ένα μείγμα πραγματικών παρουσιάσεων (*Darstellungen*) και κενών ενδείξεων (*Indizieren*) προς νέες δυνατές αντιλήψεις.¹¹⁷ Η κάθε φορά ενεργεία αυθεντική εκ μέρους έκφανση δείχνει προς τις όχι ακόμα αυθεντικά εμφανισμένες όψεις. Για την ακρίβεια, έχουμε να κάνουμε με ολόκληρα *συστήματα* παραπομπών, «συστήματα ακτίνων από καταδείξεις [*Strahlensysteme von Hinweise*]»¹¹⁸ προς αντίστοιχα πολλαπλά συστήματα εμφανίσεων που συστήνουν για το αντιληπτό έναν αναγκαίο αποβλεπτικό κενό ορίζοντα. Η άλως αυτή της κενότητας (κενότητα από την άποψη της ενεργείας εμφάνισης που όμως δεν ισοδυναμεί με το τίποτα) περιβάλλει την ενεργεία εκ μέρους έκφανση και καθιστά δυνατή τη δοτικότητα του αντιληπτού ως κάτι παραπάνω από ό,τι δίνεται ενεργεία. Ο κενός αποβλεπτικός ορίζοντας, θα πει ο Χούσερλ, συνιστά την προσδιορίσιμη απροσδιοριστία (*bestimmbare Unbestimmtheit*) του πράγματος.

Μπορούμε, συνεπώς, να πούμε ότι, σε κάθε νυν εντός της διάρκειας ενός αντιληπτικού ενεργήματος, στο αντιληπτό διακρίνεται ένα σύστημα παραπομπών (*Verweisen*). Η ενεργεία δοσμένη όψη δείχνει προς άλλες όψεις και άλλες ποιότητες. Όπως πολύ παραστατικά τονίζει ο Χούσερλ (στο πλαίσιο των διαλέξεών του για την παθητική σύνθεση), είναι σαν το ίδιο το αντιληπτό να καλεί και να παρακινεί τη συνέχεια της αντίληψής του. Είναι σαν αυτό που μας δίνεται ενεργεία να φωνάζει: «υπάρχουν εδώ περισσότερα για να δει κανείς, στρέψε με, λοιπόν, από όλες τις πλευρές μου, διάτρεξέ με με τη ματιά σου, πλησίασε πιο κοντά, άνοιξέ με, διαμέρισέ με. Συνέχισε να με κοιτάζεις ξανά και ξανά, γυρνώντας με από όλες τις μεριές. Έτσι θα με μάθεις κατά το πώς είμαι, [θα μάθεις] όλες τις ιδιότητες της επιφάνειάς μου, τις εσωτερικές αισθητηριακές ιδιότητες, κ.ο.κ.»¹¹⁹. Αλλά και αναφορικά με την ενεργεία δοσμένη όψη του πράγματος, η αντίληψη αποδεικνύεται δυναμική καθώς πάντα υπάρχει δυνατότητα για τον διαφορετικό και ίσως καλύτερο προσδιορισμό της. Ξανά ο Χούσερλ μιλά με όρους διαλόγου. Η ενεργεία δοσμένη όψη μας καλεί: «έλα πιο κοντά, και ακόμα πιο κοντά, εστίασε τώρα πάνω μου αλλάζοντας τη στάση σου, τη θέση των ματιών σου, κ.λπ. Θα μάθεις να βλέπεις ακόμα περισσότερα καινούρια για μένα, νέους μερικούς χρωματισμούς, κ.λπ., προηγούμενα μη ορατές δομές του μέχρι πριν απροσδιόριστα γενικά ιδωμένου ξύλου, κ.λπ.»¹²⁰.

Οι αποβλέψεις που μπορούν να ενσωματωθούν στο γίνεσθαι ενός αντιληπτικού ενεργήματος πρέπει να ακολουθούν την προδιαγραφή που ορίζει το *νόημα* του κενού αποβλεπτικού ορίζοντα. Με αυτή την έννοια, οι κενές αποβλέψεις δεν είναι ασύνδετες με τις ήδη πληρωμένες, ούτε μπορούν να πληρωθούν με έναν τυχαίο τρόπο. Το

¹¹⁵ *Hua* XVI, σ. 57 [48].

¹¹⁶ *Hua* III/1, σ. 91 [94].

¹¹⁷ Βλ., π.χ., *Hua* XI, σ. 5 [41].

¹¹⁸ Ο.π.

¹¹⁹ Ο.π.

¹²⁰ Ο.π., σ. 7 [43].

νόημα του κενού ορίζοντα προδιαγράφει τη μετάβαση προς τις ενεργεία εμφανίσεις, είναι ένας κανόνας που “υπαγορεύει” ακριβώς αυτή τη μετάβαση. Καθώς βλέπω τη μπροστινή πλευρά ενός πράγματος, αποβλεπτικά νήματα κατευθύνονται, με έναν περισσότερο ή λιγότερο προσδιορισμένο κενό τρόπο, και προς τις άλλες του πλευρές.¹²¹ Όταν, για παράδειγμα, βλέπουμε ένα χαλί, κάποια μέρη της επιφάνειας του οποίου καλύπτονται από έπιπλα, τότε «νιώθουμε, ούτως ειπείν, ότι οι γραμμές και οι χρωματικές μορφές συνεχίζονται με το “νόημα” αυτού που βλέπουμε»¹²².

Θα περιοριστούμε στα όσα, με κάποια γενικότητα, συζητήσαμε αναφορικά με την ουσιώδη μερικότητα της αντίληψης και τον προσδιορισμό του κενού ορίζοντα του αντιληπτού, αλλά στο τέταρτο κεφάλαιο θα επιστρέψουμε σε αυτό το ζήτημα υπό το πρίσμα πια της αναζήτησης της σχέσης του αντιληπτικού (εποπτικού) προσδιορισμού με τον εννοιολογικό και κατηγορηματικό προσδιορισμό. Εκεί θα επιχειρήσουμε να ξεδιαλύνουμε μια σύγχυση που θεωρούμε ότι κάνει την εμφάνισή της στη συνήθη ανάγνωση του χουσερλιανού έργου και σε μεγάλο βαθμό ευθύνεται για την τάση προβολής εννοιολογικών στοιχείων στη χουσερλιανή θεωρία αντίληψης.¹²³ Εδώ θα συνεχίσουμε με την εξέταση των βασικών στοιχείων της θεωρίας του Χούσερλ για τα αποβλεπτικά συνειδησιακά ενεργήματα.

2.6. Το εννόημα, η διαμεσολαβητική και η αντικειμενική θεωρία για την αποβλεπτικότητα

Έχουμε μιλήσει ήδη αρκετά για τη μπρεντανιανή θεωρία περί αποβλεπτικότητας και για το πώς αυτή αφορά τις σχέσεις ανάμεσα στη συνείδηση και τα αποβλεπτικά αντικείμενά της, τα οποία χαίρουν αποβλεπτικής ενύπαρξης. Η θεωρία του Μπρεντάνο αποκαλείται και *δυναδική* θεωρία, καθώς στο πλαίσιο της η αποβλεπτικότητα αντιμετωπίζεται ως μια δυναδική σχέση. Λέγεται, μάλιστα, ότι μια τέτοια θεωρία μπορεί, ανάμεσα στα άλλα, να αντιμετωπίσει και το πρόβλημα των παραστάσεων χωρίς αντικείμενο, όπως είναι, για παράδειγμα, το φαινόμενο της παραίσθησης (Halluzination). Το ερώτημα που προκύπτει στην περίπτωση αυτών των παραστάσεων είναι το κατά πόσον πρόκειται για αποβλεπτικά, ψυχικά φαινόμενα στα οποία το αντικείμενο δεν υπάρχει πραγματικά. Αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί από μια δυναδική θεωρία, σαν αυτή του Μπρεντάνο, είναι ότι τέτοια φαινόμενα παραστάσεων χωρίς αντικείμενο συνιστούν αποβλεπτικά ψυχικά ενεργήματα στα οποία στρεφόμαστε, όχι προς κάποιο πραγματικό αντικείμενο, παρά προς κάποια παραισθητικά ή φανταστικά αντικείμενα τα οποία χαίρουν αποβλεπτικής ενύπαρξης (intentionale Inexistenz) στη συνείδηση.

Στη δυναδική μπρεντανιανή θεωρία για την αποβλεπτικότητα μπορεί να ασκηθεί μια συνολικότερη και σύνθετη κριτική. Αυτό το είδαμε σε μεγάλο βαθμό στο πρώτο κεφάλαιο. Τι γίνεται, όμως, ειδικότερα σε σχέση με το ότι μια τέτοια θεωρία λύνει το πρόβλημα των παραστάσεων χωρίς πραγματικό αντικείμενο (όπως είναι, για παράδειγμα, οι παραισθήσεις ή οι εξεικονίσεις φανταστικών όντων σαν τον Κένταυρο) με

¹²¹ Βλ. ό.π., σ. 6 [42]· βλ. σχετικά και *EU*, §8 αλλά και το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους αυτού του έργου.

¹²² *LU II/2*, σ. 40 [700].

¹²³ Όπως είδαμε και λίγο πιο πριν, ο Χούσερλ των *Λογικών Ερευνών* αντιμετωπίζει μια δυσκολία όταν μιλάει για τον τρόπο της δοτικότητας των μη αισθητηριακά εμφανισμένων μερών του αντιληπτού. Στις *ΛΕ*, η προσφυγή στις λεγόμενες σημειωτικές αποβλέψεις ερμηνεύεται συχνά ως απόδειξη της προϋπόθεσης εκεί εννοιών ή σημασιών εντός των αντιληπτικών ενεργημάτων. (Βλ., π.χ., Vandeveldt 2008, σσ. 32κ.επ.· Horp 2010, σσ. 19-20.) Θα ξεκαθαρίσουμε τη σύγχυση που υπάρχει πίσω από μια τέτοια προσέγγιση στο τέταρτο κεφάλαιο.

την εισαγωγή της έννοιας της “αποβλεπτικής ενύπαρξης”; Αυτό που κυρίως πρέπει να τονίσουμε είναι ότι η εισαγωγή αυτής της έννοιας δημιουργεί περισσότερα και σημαντικότερα προβλήματα από αυτά που υποτίθεται πως λύνει. Εάν, για παράδειγμα, η παραίσθηση είναι αποβλεπτικό ενέργημα που στρέφεται προς το εμμενές αντικείμενό του, και εάν και τα αντιληπτικά ενεργήματα είναι και αυτά αποβλεπτικά και στρέφονται προς τα δικά τους εμμενή συνειδησιακά αντικείμενα (όπως θέλει η θεωρία του Μπρεντάνο), τότε μοιάζει δυσδιάκριτη η διαφορά μεταξύ παραίσθησης και κανονικής αντίληψης. Φαίνεται πως, ενώ η “αποβλεπτική ενύπαρξη” καλείται να εξηγήσει το φαινόμενο των παραστάσεων χωρίς αντικείμενο, στο δρόμο έχει χαθεί κάθε ελπίδα για εξήγηση της ίδιας της αντίληψης.

Στη συγκεκριμένη δυσκολία που συναντά η δυαδική θεωρία του Μπρεντάνο έρχεται να απαντήσει η λεγόμενη *τριαδική* θεωρία του μαθητή του, Τβαρντόφσκι. Ο Τβαρντόφσκι διέκρινε τα ακόλουθα τρία στοιχεία ως συστατικά ενός ενεργήματος: (α) το ενέργημα ως ποιότητα από τη μεριά του υποκειμένου, (β) το περιεχόμενο του ενεργήματος και (γ) το αντικείμενο του ενεργήματος. Σύμφωνα με τη θεωρία του Τβαρντόφσκι, το περιεχόμενο του ενεργήματος είναι εμμενές στη συνείδηση και *μέσω αυτού* το υποκείμενο στρέφεται προς το (πραγματικό) αντικείμενο, το οποίο, όταν υπάρχει, είναι εξω-νοητικό και ανεξάρτητο από τα ενεργήματα της συνείδησης. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας τριαδικής θεωρίας μπορεί να υποστηριχθεί ότι η παραίσθηση είναι αποβλεπτική, καθώς σε ένα τέτοιο ενέργημα στρεφόμεστε προς κάποιο εμμενές συνειδησιακό περιεχόμενο, το οποίο, ωστόσο, δεν αντιστοιχεί σε κάποια πραγματική ύπαρξη.¹²⁴

Από τη μεριά της, η θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα δεν είναι, όπως έχουμε δει αναλυτικά, του δυαδικού μπρεντανιανού τύπου. Επιπλέον, όπως φάνηκε στην προηγούμενη ενότητα, και ειδικότερα σε σχέση με το ενέργημα της αντίληψης που μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο, η χουσερλιανή θεωρία δεν συμφωνεί ούτε με την τριαδική θεωρία του Τβαρντόφσκι. Για το πώς ακριβώς, όμως, αντιμετωπίζει ετούτο το ζήτημα της αποβλεπτικότητας ο Χούσερλ υπάρχει μια πολύ πλούσια φιλολογία στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία, στο πλαίσιο της οποίας μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες βασικές τάσεις και πολλά διαφοροποιητικά παρακλάδια. Η αφορμή για αυτές τις διαφορετικές ερμηνείες και αποτιμήσεις δίνεται από τον ίδιο τον Χούσερλ, κυρίως στη βάση της εισαγωγής και της επεξεργασίας, από τον ίδιο, της έννοιας του *εννοήματος* στις *Ιδέες* I. Θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να αναδείξουμε αυτό το ζήτημα.

Στις *Λογικές Έρευνες* δίνεται έμφαση σε δύο ερευνητικές κατευθύνσεις. Πρώτον, δίνεται έμφαση στην εξέταση των στηριγμένων ενεργημάτων, κυρίως των κρισιακών συνθετικών ενεργημάτων. Το θεωρητικό ενδιαφέρον του Χούσερλ σε αυτό το έργο έχει ως τελικό στόχο τη διερεύνηση των απριόρι αναλυτικών νόμων του ορθού σκέπτεσθαι. Ας το κρατήσουμε αυτό εδώ έτσι επιγραμματικά μιας και θα μας απασχολήσει περισσότερο στο επόμενο κεφάλαιο. Δεύτερον, στις *ΛΕ* δίνεται έμφαση στις *εννοητικές* αναλύσεις, για να χρησιμοποιήσουμε εδώ την ορολογία των *Ιδεών* I. Δίνεται έμφαση, δηλαδή, στην έρευνα της δομής των συνειδησιακών ενεργημάτων από τη μεριά των εννοήσεων, από τη μεριά των νοηματοδοτικών αποβλεπτικών βιωμάτων.¹²⁵

¹²⁴ Βλ. και *Hua* III/1, §129. Εδώ ο Χούσερλ, αν και ασκεί κριτική στο ερμηνευτικό σχήμα του Τβαρντόφσκι, τον επαινεί ταυτόχρονα για τη σπουδαία συμβολή του και τονίζει πως τα λάθη του δεύτερου ξεκινούν από την αδυναμία του να προχωρήσει σε μια συστηματική φαινομενολογική ανάλυση της συνείδησης και άρα στη φαινομενολογική διασάφηση των εννοιών *ενέργημα*, *περιεχόμενο* και *αντικείμενο*.

¹²⁵ Ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I αναγνωρίζει ρητά τη μεροληπτική στάση των *ΛΕ* υπέρ των εννοητικών αναλύσεων. Βλ. *Hua* III/1, σσ. 296 υπσ. 1 [308 υπσ. 1], 298 [310]. Βλ. επίσης την πρόσθετη υποση-

Στις *Ιδέες I*, ωστόσο, έχουμε για πρώτη φορά ρητές τις λεγόμενες *σύστοιχες* αναλύσεις. Οι ενεργηματικές συνειδησιακές συνθέσεις, ό,τι μέχρι τώρα έχουμε εξετάσει υπό τον περιεκτικό τίτλο της *εννόησης*, συνιστούν τον έναν από τους δύο πόλους μιας ουσιώδους, και όχι ενδεχομενικής, συστοιχίας.¹²⁶ Στον δεύτερο πόλο αυτής της συστοιχίας, που δεν είναι άλλος από το αποβλεπτικό σύστοιχο της εκάστοτε εννόησης, ο Χούσερλ αναφέρεται με τον όρο *εννόημα* (Noema), όρο με τον οποίο, γενικά μιλώντας, εννοείται το υπερβατολογικά ανηγμένο αποβλεπτικό αντικείμενο. Οι αναλύσεις που αφορούν ειδικά τα εννοήματα και τη δομή τους συνιστούν τις λεγόμενες *εννοηματικές αναλύσεις*. Οι εννοητικές και οι εννοηματικές αναλύσεις μπορεί να εστιάζουν και να περιορίζονται στην εξέταση της εννόησης ή του εννοήματος αντίστοιχα. Όμως, σε κάθε περίπτωση, οι αναλύσεις και τα εκάστοτε επιμέρους συμπεράσματα δείχνουν και προς την κατεύθυνση της σύστοιχης μεριάς που δεν εξετάζεται άμεσα.

Είναι γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο πραγματεύεται ο Χούσερλ την έννοια του εννοήματος στις *Ιδέες I* δεν είναι ιδιαίτερα καθαρός, καθώς μιλά για αυτό με όρους νοήματος (Sinn) (αν και, όπως τονίζει ο ίδιος, με μια *ευρύτερη* σημασία), αλλά και με όρους συνειδησιακού περιεχομένου ακόμα. Ταυτόχρονα, αφήνεται να φανεί πως το εννόημα είναι το αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο, το αντικείμενο με τον τρόπο που τυγχάνει απόβλεψης.¹²⁷ Αποτέλεσμα της σχετικής ασάφειας είναι η έκδοση πληθώρας μελετών γύρω από το χουσερλιανό εννόημα, οι οποίες πρέπει να πούμε πως τελικά δεν είναι παρά ερμηνευτικές γραμμές που προτείνονται για το πώς να κατανοήσουμε τη θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα στο πλαίσιο της μεθοδολογικής κίνησης της υπερβατολογικής αναγωγής.¹²⁸

2.6.1. Η διαμεσολαβητική προσέγγιση

Η θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα έχει ερμηνευθεί από μια μεγάλη μερίδα μελετητών ως τριαδική θεωρία. Αυτή η ερμηνευτική γραμμή είναι γνωστή ως η «φρεγκεανή ερμηνεία»¹²⁹ της εν λόγω θεωρίας, ή αλλιώς ως «ερμηνεία της Σχολής

μείωση στη δεύτερη έκδοση των *Λογικών Ερευνών* (LU II/1, σ. 397 υπσ. 1 [576 υπσ. 1]), όπου αναγνωρίζεται η αξία των φαινομενολογικών περιγραφών των αποβλεπτικών αντικειμενοτήτων. Η αλήθεια είναι, βέβαια, ότι στην πραγμάτευσή του ο Χούσερλ αναγκάζεται στις *AE* να εισέλθει και στην ανάλυση της περιοχής των αποβλεπτικών αντικειμενοτήτων, από την οπτική, όμως, εκεί της ψυχολογικής αναγωγής, αντιμετωπίζοντάς τες δηλαδή ως φαινόμενα εμφανισμένα στην ψυχολογική σφαίρα (των υπερβατικών, πάντως, εμφανίσεων).

¹²⁶ Βλ. *Hua* III/1, §98.

¹²⁷ Βλ. ό.π., §88.

¹²⁸ Η βιβλιογραφία για το εννόημα και τη χουσερλιανή αποβλεπτικότητα είναι ογκώδης και σίγουρα δεν είναι στόχος της παρούσας εργασίας να την εξαντλήσει. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Κέρσεϊ (στο Kersey 1983) μετρά γύρω στις 100 τις αγγλικές (μόνο) εργασίες που είχαν δημοσιευτεί έως τότε με θέμα, περισσότερο ή λιγότερο άμεσα, το χουσερλιανό εννόημα! (Για τη σχετική βιβλιογραφία βλ. και το κατοπινότερο Mano, 1992.) Στη δική μας εξέταση θα περιοριστούμε στην παρουσίαση των δύο βασικότερων ερμηνευτικών γραμμών για το εννόημα με αναφορά σε κάποιους βασικούς αντιπροσώπους. Στόχος μας είναι να αναδείξουμε τελικά τη δική μας ερμηνεία, μέσα από μια πιο γενική τοποθέτηση στο παρόν κεφάλαιο και με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, συγκεκριμένες διαφοροποιήσεις και προτάσεις στα επόμενα. Για τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε εδώ το νόημα της υπερβατολογικής αναγωγής βλ. κεφ. 1, §1.3., καθώς και όσα θα ακολουθήσουν.

¹²⁹ Η διαμεσολαβητική-φρεγκεανή προσέγγιση της αποβλεπτικότητας στη θεωρία του Χούσερλ, για την οποία θα μιλήσουμε εδώ, δεν πρέπει να συγχέεται με τη θεωρία του Τβαρντόφσκι. Είδαμε νορίτερα ότι ο και ο Τβαρντόφσκι προτείνει μια τριαδική θεωρία για τη δομή της αποβλεπτικότητας της συνειδησης, διακρίνοντας ανάμεσα στο *ενέργημα*, το περιεχόμενο του ενεργήματος και το αντικείμενο. Ο Τβαρντόφσκι, υιοθετώντας τα περί «αποβλεπτικής ενύπαρξης» του Μπρεντάνο, εκλαμβάνει το περιεχόμενο του ενεργήματος ως *νοητικό* (ψυχικό) περιεχόμενο. Στη φρεγκεανή θεωρία, αντίθετα, τα (δια-

της Καλιφόρνιας», ή «ερμηνεία της Δυτικής Ακτής», ως «θεωρία περιεχομένου», αλλά και ως «διαμεσολαβητική θεωρία». Η αρχή του νήματος αυτής της ερμηνευτικής γραμμής εντοπίζεται στο άρθρο του Φέλεσνταλ «Husserl's Notion of Noema»¹³⁰. Εκεί ο Φέλεσνταλ, με την αναλυτική-φρεγκεανή ερμηνεία του, αριθμεί δώδεκα θέσεις με τις οποίες προτείνει ότι ο Χούσερλ εισάγει την έννοια του εννοήματος ως τον *ενδιάμεσο όρο μέσω* του οποίου και *χάρη* στον οποίο η συνείδηση σχετίζεται αποβλεπτικά με τα αντικείμενά της. Στο πλαίσιο αυτής της ερμηνείας γίνεται λόγος γενικά (και αδιακρίτως) για τη φαινομενολογική αναγωγή, η οποία μας περιορίζει στο χώρο των συνειδησιακών αναπαραστασιακών περιεχομένων, αφού, υποτίθεται πως ο πραγματικός κόσμος έχει τεθεί εντός παρενθέσεων.¹³¹ Το χουσερλιανό εννόημα αντιμετωπίζεται, έτσι, ως κάτι διακριτό τόσο από το ενέργημα όσο και από το ίδιο το αντικείμενο του ενεργήματος. Το αποβλεπτικό αντικείμενο (intentional) διακρίνεται από το αποβλεπόμενο αντικείμενο (intended, δηλαδή το ίδιο το αντικείμενο της απόβλεψης, το υποτιθέμενο πραγματικό αντικείμενο). Το εννόημα εκλαμβάνεται ως μια διαμεσολαβητική γενική ιδεατή σημασία ή νόημα που ευθύνεται για τον αποβλεπτικό χαρακτήρα των ενεργημάτων, αναλαμβάνοντας τη λειτουργία που έχει το νόημα (Sinn) στις αναλύσεις του Φρέγκε για το νόημα και την αναφορά.¹³² Υπό αυτό το πρίσμα, η χουσερλιανή αποβλεπτικότητα αντιμετωπίζεται με όρους εντασιακότητας, καθώς το εννόημα ταυτίζεται με κάποια εντασιακή οντότητα. Η ερμηνεία του Φέλεσνταλ, βέβαια, αφορά το σύνολο της συνειδησιακής ζωής και δεν περιορίζεται στα γλωσσικά ενεργήματα, όπως συμβαίνει με τη θεωρία του Φρέγκε. Και από την άποψη που μας ενδιαφέρει εδώ περισσότερο, πρέπει να τονίσουμε ότι ο Φέλεσνταλ θεωρεί πως και στην περίπτωση της αντίληψης το εννόημα είναι κάτι διαφορετικό από το αντιληπτό, από το αποβλεπόμενο πράγμα προς το οποίο στρέφεται ένα αντιληπτικό ενέργημα.

Την αναλυτική-φρεγκεανή ερμηνεία του Φέλεσνταλ ακολούθησαν ο Ντέιβιντ Σμιθ, ο Μακιντάιρ, ο Ντρέιφους, ο Μίλλερ και πολλοί άλλοι, ακόμα και νεότεροι μελετητές σε πρόσφατες δημοσιεύσεις τους.¹³³ Οι Σμιθ και Μακιντάιρ υποστηρίζουν πως το εννόημα είναι μια αφηρημένη οντότητα, ένα νόημα (Sinn) που μεσολαβεί μεταξύ του ενεργήματος και του αντικειμένου της απόβλεψης και χάρη σε αυτό είναι δυνατό το ενέργημα να σχετίζεται αποβλεπτικά και με νόημα με το ενδόκοσμο πραγματικό αντικείμενό του.¹³⁴ Στο πρόσφατο βιβλίο του για τη φιλοσοφία του Χούσερλ, ο Σμιθ συνεχίζει να υποστηρίζει ότι η αποβλεπτική σχέση ενός ενεργήματος με το αντικείμενό του διαμεσολαβείται πάντοτε από κάποιο εννόημα.¹³⁵ Συνεχίζει επίσης να υποστηρίζει ότι η δομή του εννοήματος είναι αυτή που προβάλλεται στο αντικείμενο της απόβλεψης και καθιστά δυνατή τη δόμηση αυτού του τελευταίου ακριβώς με τον τρόπο που ορίζει το εννόημα.¹³⁶

μεσολαβητικά) νοήματα (Sinne) είναι (εξω-νοητικά) ιδεατά. Όπως θα δούμε, αυτή η τελευταία ιδέα προβάλλεται από τους υποστηρικτές της «φρεγκεανής ερμηνείας» και στη θεωρία του Χούσερλ.

¹³⁰ Føllesdal 1969.

¹³¹ Τόσο ο Φέλεσνταλ όσο και οι υποστηρικτές του αποτυγχάνουν να δουν στη σωστή της διάσταση και υποτιμούν τη σημασία της φαινομενολογικής αναγωγής αναφορικά με τις εννοηματικές αναλύσεις. Βλ., π.χ., Føllesdal 1969· Smith & McIntyre 1971, σ. 543.

¹³² Βλ., π.χ., Føllesdal 1969, σσ. 681, 684· Føllesdal 1990, σσ. 270-1. Βλ. και Drummond 2003b, σ. 74· Moran 2005, σσ. 136κ.επ. Βλ. επίσης εδώ το κείμενο του Φρέγκε για το νόημα και την αναφορά στο Frege 1962, σσ. 40-65.

¹³³ Βλ., π.χ., το πρόσφατο παράδειγμα του Γκρίνμπεργκ στο Grünberg 2005.

¹³⁴ Βλ., π.χ., Smith & McIntyre 1982, σσ. xvi, 81, 87, 93, 117, 121-4· McIntyre 1982, σ. 222· McIntyre 1986, σσ. 106κ.επ. Βλ. και Drummond 2003b, σ. 74· Zahavi 2004, σ. 46.

¹³⁵ Βλ. Smith 2007, σσ. 57, 257 και γενικότερα τις σσ. 236-314.

¹³⁶ Βλ. ό.π., σ. 300.

Ο Ντρέιφους επίσης ταυτίζει το νόημα (Sinn) ενός ενεργήματος με το εννόημα (Noema) και θεωρεί πως σε αυτό μας οδηγεί η φαινομενολογική αναγωγή, η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, μας απαλλάσσει από το ζήτημα του κατά πόσον το αποβλεπτικό αντικείμενο υπάρχει ή όχι.¹³⁷ Η αναγωγή, έτσι όπως την ερμηνεύει ο Ντρέιφους, και χωρίς ο ίδιος να διακρίνει την ψυχολογική από την υπερβατολογική εκδοχή της, δηλώνει τη στροφή του φιλοσοφικού ενδιαφέροντος προς τις εσωτερικές νοητικές αναπαραστάσεις, αφού έχει τεθεί σε παρένθεση ο κόσμος και η πραγματικότητά του.¹³⁸ Τα εννοήματα δεν είναι, τότε, παρά αφηρημένες δομές μέσω των οποίων η συνείδηση αποβλέπει με νόημα προς τα αντικείμενά της.

Η απόδοση μιας τριαδικής δομής στη χουσερλιανή αποβλεπτικότητα έχει κατά βάση κριτικό χαρακτήρα, καθώς στο πλαίσιο μιας τέτοιας ερμηνείας δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις μορφές της αναπαραστασιοκρατίας, του γνωσιοθεωρητικού δυϊσμού, και του ιντερναλισμού¹³⁹. Για παράδειγμα, ο Ντρέιφους υποστηρίζει ότι η θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα είναι, σε τελευταία ανάλυση, δυϊστική καθώς προϋποθέτει τη σχάση συνείδησης και κόσμου. Επιπλέον, η έτσι ερμηνευμένα χουσερλιανή θεωρία αντιμετωπίζεται ως ιντερναλιστική καθώς οι εσωτερικές νοητικές αναπαραστάσεις λογίζονται ως ανεξάρτητες από το πώς είναι ο κόσμος. Ο Χούσερλ, σύμφωνα πάντα με τον Ντρέιφους, επιχειρεί να γεφυρώσει το χάσμα συνείδησης-κόσμου με την εισαγωγή των εννοημάτων ως κάποιου τύπου ιδιαίτερων αναπαραστασιακών περιεχομένων.¹⁴⁰ Στη βάση της φρεγκεανής ερμηνείας του για το εννόημα, ο Ντρέιφους θα πει, μάλιστα, πως ο Χούσερλ μπορεί να θεωρηθεί προπάτορας των σύγχρονων αναπαραστασιακών θεωριών της Φιλοσοφίας του Νου.

Μια τέτοια κριτική αντιμετώπιση της χουσερλιανής αποβλεπτικότητας συχνά συνοδεύεται και από την αναζήτηση της λύσης που μπορεί να δοθεί στα δεινά του δυϊσμού και της αναπαραστασιοκρατίας (τα οποία, όπως είπαμε, καταλογίζονται και στον Χούσερλ), στους κόλπους πια μιας υποτιθέμενα υπαρξιστικής Φαινομενολογίας. Έτσι, ο Ντρέιφους ισχυρίζεται πως μόνο με προσφυγή στη φιλοσοφία του Χάιντεγκερ και του Μερλώ-Ποντύ μπορούμε να αποφύγουμε τα προβλήματα στα οποία μας οδηγεί η αναπαραστασιοκρατική θεωρία του Χούσερλ, αλλά και γενικότερα η Υπερβατολογική Φαινομενολογία. Ο Μακιντάιρ επίσης υποστηρίζει ότι η θεωρία του Χού-

¹³⁷ Βλ. Dreyfus 1991, σσ. 50, 73. Στο Dreyfus 1984, σ. 98 καταγράφεται για πρώτη φορά η διαμάχη που ήδη υπήρχε σχετικά με την ερμηνεία του εννοήματος. Βλ. και Dreyfus & Hall 1982, σσ. 6, 14. Βλ. και Zahavi 2004, σ. 45.

¹³⁸ Βλ. Dreyfus & Hall 1982, σ. 6.

¹³⁹ Μια *ιντερναλιστική* αντιμετώπιση θέλει τις πεποιθήσεις και τα βιώματα ενός ατόμου να μην εξαρτώνται με κανένα τρόπο από το φυσικό και το πολιτισμικό περιβάλλον του. Όταν ένα άτομο βρίσκεται σε μια νοητική κατάσταση σχετίζεται αποβλεπτικά με μια “εξωτερική” αντικειμενότητα χάρη στην *εσωτερική* δομή του ατόμου και ανεξάρτητα από το πώς είναι ο κόσμος. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται συχνά λόγος για στενό (narrow) περιεχόμενο, για περιεχόμενο, δηλαδή, που καθορίζεται πλήρως από την εσωτερική κατάσταση του υποκειμένου. Αντίθετα, σύμφωνα με μια *εξτερναλιστική* θεώρηση, οι πεποιθήσεις και τα βιώματα ενός ατόμου επηρεάζονται από τη σχέση του τελευταίου με το (φυσικό και πολιτισμικό) περιβάλλον του. Το περιεχόμενο μιας νοητικής κατάστασης εξαρτάται, τότε, από το τι υπάρχει έξω από το άτομο. Για τη σχέση της χουσερλιανής φαινομενολογικής προσέγγισης με τις ιντερναλιστικές αλλά και τις εξτερναλιστικές θεωρήσεις, μπορεί να ανατρέξει κανείς στο πολύ ενδιαφέρον άρθρο του Ζαχάβι: Zahavi, 2004. (Βλ. επίσης Zahavi 2003, σ. 60.) Ο Ζαχάβι δείχνει ότι οι φαινομενολογικές αναλύσεις του Χούσερλ (αλλά και του Χάιντεγκερ και του Μερλώ-Ποντύ) επαναπροσδιορίζουν την παραδοσιακή δυϊστική σχέση υποκειμενικότητας και κόσμου, του μέσα και του έξω, με τρόπο τέτοιο, ώστε δεν έχει νόημα ο χαρακτηρισμός τους ως εξτερναλιστικών ή ιντερναλιστικών, τουλάχιστον όχι με τη συνήθη χρήση τους. Με βάση δε τα όσα έχουμε δει ήδη και τα όσα θα αναπτύξουμε παρακάτω και στα επόμενα κεφάλαια, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η διάγνωση του Ζαχάβι για τον ιντερναλισμό/εξτερναλισμό του Χούσερλ ισχύει εξίσου και για την υποτιθέμενη αναπαραστασιοκρατία του.

¹⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά Dreyfus & Hall 1982, σ. 2· Dreyfus 1991, σ. 74.

σερλ για την αποβλεπτικότητα είναι ιντερναλιστική και μάλιστα εγκλωβισμένη στα φαινομενολογικά περιεχόμενα της συνείδησης αδυνατώντας να εξηγήσει το σχετισμό του υποκειμένου με τον πραγματικό κόσμο.¹⁴¹ Τη λύση σε αυτό το αδιέξοδο επίσης δίνουν, σύμφωνα με τον Μακιντάιρ, οι «υπαρξιστές φαινομενολόγοι».¹⁴²

2.6.2. Η αντικειμενική προσέγγιση

Στον αντίποδα της «φρεγκεανής ερμηνείας» βρίσκεται η αποκαλούμενη «μη φρεγκεανή θεωρία-αντικειμένου» για την αποβλεπτικότητα, ή αλλιώς «ερμηνεία της Ανατολικής Ακτής», ή «αντικειμενική θεωρία». Αυτή την ερμηνεία υιοθετούν, για παράδειγμα, ο Σοκολόφσκι, ο Ντράμοντ, ο Χαρτ, ο Κομπ-Στίβενς, ο Γκάλαχερ και ο Ζαχάβι. Σύμφωνα με αυτήν, το εννόημα δεν είναι κάτι ενδιάμεσο μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, δεν είναι μια ιδεατή σημασία ή κάποιο προτασιακό περιεχόμενο, δεν είναι κάτι που προσδίδει αποβλεπτικότητα στη συνείδηση ως εάν αυτή μόνη της να ήταν ένα κλειστό δοχείο χωρίς “τριβή” με τον κόσμο.¹⁴³

Ο Σοκολόφσκι, αντιδρά στη φρεγκεανή θεωρία για το εννόημα υποστηρίζοντας ότι αυτή μας αναγκάζει να δεχθούμε πως οι φαινομενολογικές αναλύσεις ισοδυναμούν με γλωσσικές αναλύσεις, καθώς στο πλαίσιο της το εννόημα εξισώνεται με κάποιο νόημα και μάλιστα με κάποιο νόημα προτασιακής υφής.¹⁴⁴ Αντίθετα, ο ίδιος υποστηρίζει πως το εννόημα είναι το ίδιο το αντικείμενο του ενεργήματος ιδωμένο υπό το πρίσμα του φαινομενολογικού στοχασμού (υπό καθεστώς φαινομενολογικής αναγωγής).¹⁴⁵ Εννόημα θεωρείται, τώρα, το αντικείμενο της εκάστοτε συγκεκριμένης απόβλεψης (της αντίληψης, της κρίσης, της αισθητικής απόλαυσης, κ.λπ.) ως τέτοιο. Έτσι, στην περίπτωση της αντίληψης, το αντιληπτικό εννόημα είναι το *αντιληπτό αντικείμενο ως αντιληπτό*, δηλαδή το αντιληπτό αντικείμενο *όπως* αυτό αποβλέπεται στο εν λόγω φαινομενολογικά θεωρημένο αντιληπτικό ενέργημα.

Από τη μεριά του ο Ντράμοντ εύστοχα παρατηρεί πως οι διαμεσολαβητικές θεωρίες για το εννόημα δεν καταφέρνουν τελικά να συστήσουν θεωρίες για την αποβλεπτικότητα. Όπως τονίζει ο ίδιος,

[ο]ι διαμεσολαβητικές θεωρίες κάνουν το ενέργημα αποβλεπτικό χάρη σε μια εντασιακή οντότητα, της οποίας η (αναφορική) κατεύθυνση προς μια αντικειμενότητα προηγείται της αποβλεπτικότητας των ενεργημάτων που περιέχουν την εντασιακή οντότητα. Οι διαμεσολαβητικές θεωρίες, με άλλα λόγια, αντικαθιστούν την αποβλεπτικότητα των ενεργημάτων με τη διαφορετική σχέση της εντασιακότητας του νοήματος, καθιστώντας την αποβλεπτι-

¹⁴¹ Βλ. McIntyre 1986, σ. 102. Ο Μακιντάιρ κατηγορεί τον Χούσερλ και για κάτι περισσότερο, για μεθοδολογικό σολιισμό, ονομάζοντας έτσι την ερευνητική στρατηγική στο πλαίσιο της οποίας καμία νοητική κατάσταση δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιου άλλου ατόμου. Ο Κάρναπ (Carnap) είναι εκείνος που πρώτος συσχέτισε ρητά την ιδέα του “μεθοδολογικού σολιισμού” με τη χουσερλιανή μέθοδο της φαινομενολογικής αναγωγής. Βλ. σχετικά και Smith & Smith 1995, σ. 10· Zahavi, 2004, σ. 45.

¹⁴² Βλ. McIntyre 1982, σ. 231.

¹⁴³ Βλ. και Tito 1990, σσ. 222κ.επ· Holmes 1975· Banchetti 1993.

¹⁴⁴ Sokolowski 2000, σ. 194· Sokolowski 1987, σ. 527.

¹⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά Sokolowski 1984, σσ. 123, 128. Ας σημειωθεί πως ο Σοκολόφσκι και όσοι τον ακολουθούν θεωρούν τη διάκριση μεταξύ ψυχολογικής και υπερβατολογικής αναγωγής απλώς ζήτημα ορολογίας και θεωρούν ότι η φαινομενολογική αναγωγή γενικώς είναι μια ουδετεροποίηση εννοημένη ως άρση της οντοθεσίας της φυσικής στάσης. (Βλ., π.χ., Sokolowski 2000, σσ. 42 <39>, 47-8 <45>, <58>) Θα αναφερθούμε ξανά σε αυτή την ιδέα όταν παρακάτω εξετάσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια τι λέει ο Ντράμοντ για το χουσερλιανό εννόημα και τη δομή του. (Βλ. §2.9.)

κή κατευθυντικότητα ενός βιώματος λειτουργία της εντασιακής κατευθυντικότητας (αναφορικότητας) μιας σημασίας. (Drummond 2003b, σ. 74)¹⁴⁶

Ο Ζαχάβι και ο Γκάλαχερ επίσης απορρίπτουν ξεκάθαρα ως λανθασμένη τη φρεγκεανή ερμηνεία για τη χουσερλιανή αποβλεπτικότητα και συντάσσονται με τη θέση του Σοκολόφσκι, σύμφωνα με την οποία η φαινομενολογική εξέταση του αντικείμενου του ίδιου δεν σημαίνει την εξέταση μιας δομής της συνείδησης.¹⁴⁷ Οι δύο συγγραφείς ακολουθούν την ερμηνεία της Ανατολικής Ακτής και ισχυρίζονται ότι η φαινομενολογική αναγωγή δεν αποκλείει τον κόσμο παρά τον αποκαλύπτει ως σύστοιχο της συνείδησης. Το εννόημα είναι τότε «το ίδιο το αντικείμενο θεωρημένο στο φαινομενολογικό (και όχι τον [εμπειριστικά] ψυχολογικό ή το γλωσσικό) αναστοχασμό»¹⁴⁸. Η φαινομενολογική αναγωγή (και ο Ζαχάβι, ακολουθώντας τον Σοκολόφσκι, μιλά αδιάκριτα για φαινομενολογική ή υπερβατολογική στάση) αποκλείει τις οντοθεσίες της φυσικής στάσης. Σε αυτό το πλαίσιο, αντικείμενο της απόβλεψης είναι *το αντικείμενο έτσι όπως αυτό αποβλέπεται*, το αντικείμενο με το νόημα που έχει για εμάς. Το αποβλεπτικό αντικείμενο είναι αυτό το ίδιο το φαινομενολογικά θεωρημένο “πραγματικό” αντικείμενο, όταν αυτό υπάρχει.¹⁴⁹ Ο Ζαχάβι μιλά για το αντικείμενο, από τη μια, και το εννόημά του, από την άλλη, το οποίο αποκαλεί και νόημα. Λέει μάλιστα ότι «η διαφορά ανάμεσα στο αντικείμενο και το νόημά του [το εννόημα] δεν είναι μια εμπειρική διαφορά, αλλά μάλλον διαφορά στον τρόπο με τον οποίο ένα και το αυτό αντικείμενο θεωρείται πρώτα στην άμεση εμπειρία και έπειτα ξανά σε μια αναστοχαστική έρευνα»¹⁵⁰. Σύμφωνα με την ερμηνευτική γραμμή της Ανατολικής Ακτής, τα εννοήματα δεν είναι κάποια νοητικά περιεχόμενα, παρά βρίσκονται μέσα στον κόσμο ως ενδόκοσμα νοήματα. «Είναι ο κόσμος που είναι πλήρης νοήματος, ή για να είμαστε πιο ακριβείς, είναι ο κόσμος αυτός που συγκροτεί τον έσχατο νοηματικό ορίζοντα. Ως αποβλεπτικά όντα είμαστε κέντρα αποκάλυψης, επιτρέποντας στα ενδόκοσμα αντικείμενα να εμφανίζονται με τις σημασίες που προσιδιάζουν σε αυτά.»¹⁵¹

Σε ό,τι μας αφορά, προφανώς η ερμηνεία της ανατολικής ακτής μας βρίσκει περισσότερο σύμφωνους. Στη βάση των έως τώρα αναλύσεών μας για την αποβλεπτικότητα στον Χούσερλ, για το πώς ο ίδιος απαντά στη θεωρία του Μπρεντάνο και το πώς αντιλαμβάνεται το ζήτημα της υπέρβασης, αλλά και στη βάση του ότι ο ίδιος απορρίπτει τις εικονιστικές και τις σημειωτικές θεωρίες για την αντίληψη, καθίσταται σαφές πως δεν μπορούμε να συνταχθούμε με μια φρεγκεανή ανάγνωση του εννοήματος (και μάλιστα ως ταυτιζόμενου με το νόημα).¹⁵² Όσο κι αν διάφορα χωρία, κυρίως

¹⁴⁶ Βλ. και Drummond 1992a, σ. 100. Ο Μάρμπαχ, σε ένα πρόσφατο κριτικό σχόλιό του για το βιβλίο του Ντ. Σμιθ για τον Χούσερλ, κινείται στο ίδιο πνεύμα δίνοντας έμφαση στην αχρειαστη παραδοχή κάποιων διαμεσολαβητικών οντοτήτων προκειμένου να εξηγηθεί η αποβλεπτική δομή των ενεργημάτων. Βλ. Marbach 2009.

¹⁴⁷ Στο Zahavi & Gallagher 2008, σσ. 114, 127 υπο. 7· βλ. και Zahavi 2003, σ. 60· Sokolowski 1987, σ. 527.

¹⁴⁸ Zahavi 2004, σ. 48.

¹⁴⁹ Zahavi & Gallagher 2008, σ. 114· βλ. και Zahavi 2003, σσ. 53-68· Zahavi 2004.

¹⁵⁰ Zahavi 2004, σ. 49.

¹⁵¹ Ο.π., σ. 50.

¹⁵² Εντός της πληθώρας των μελετών που έχουν γραφτεί με θέμα, λιγότερο ή περισσότερο άμεσα, το χουσερλιανό εννόημα και την αποβλεπτικότητα, υπάρχουν και προσεγγίσεις στις οποίες επιχειρείται το συμβιβαστικό πάντρεμα της αντικειμενικής και της διαμεσολαβητικής θεωρίας. Αυτές οι προσεγγίσεις παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους στις επιμέρους θέσεις τους, υιοθετούν, όμως, την κοινή στάση που θέλει το αντιληπτικό εννόημα να αντιμετωπίζεται αντικειμενικά, ενώ το κρισιακό φρεγκεανό. Εδώ δεν θα ασχοληθούμε περισσότερο με αυτές τις διαφορετικές εκτιμήσεις. Θα αναφέρουμε μόνο ως αντιπροσώπους του συμβιβαστικού εγχειρήματος για το εννόημα τον Μοχάντι (βλ., π.χ., Mohanty

στις *Ιδέες I*, δίνουν την αφορμή για μια τέτοια αναπαραστασιοκρατική ερμηνεία, αυτή δεν μπορεί παρά να συνιστά ουσιώδη παρεκτροπή από το πνεύμα της χουσερλιανής Φαινομενολογίας. Οι ασάφειες του κειμένου των *Ιδεών I*, που πράγματι υπάρχουν, οφείλονται κυρίως στη δυσκολία του Χούσερλ να ξεκαθαρίσει το ζήτημα των αναγωγών. Ωστόσο, το (αντιληπτικό) εννόημα δεν μπορεί να είναι κάποια αφηρημένη οντότητα που μεσολαβεί ανάμεσα στο ενέργημα και ένα άλλο, το υποτιθέμενα πραγματικό, αντικείμενο της απόβλεψης (είτε στη φυσική είτε στη φαινομενολογική στάση). Ο Χούσερλ ποτέ δεν ισχυρίστηκε κάτι τέτοιο. Πολύ εύστοχα, μάλιστα, ο ίδιος, σε κάποιο από τα χειρόγραφα του, δίνει ξεκάθαρα την απάντηση σε μια τέτοια, “φρεγκεαυή” μπορούμε να πούμε εμείς, ανάγνωση των *Ιδεών* του.

Το να πούμε ότι η συνείδηση “σχετίζεται” με ένα υπερβατικό αντικείμενο μέσω του εμμενούς εννοηματικού νοήματός της [...] είναι ένας ακροσφαλής και, για να είμαστε ακριβείς, λανθασμένος λόγος. Δεν έχω εννοήσει ποτέ κάτι τέτοιο. Θα με εξέπληττε το να βρισκόταν αυτή η φράση στις *Ιδέες*, αλλά σίγουρα [εάν βρισκόταν] δεν θα είχε, στη συνάφειά της, αυτή ως αυθεντική της σημασία. (B III 12 IV, 12, παρατίθεται στο Rabanaque 1993, σ. 77)

Στις αναλύσεις που θα ακολουθήσουν θα συνταχθούμε, λοιπόν, στα πολύ βασικά με την ιδέα της αντικειμενικής θεωρίας για το εννόημα και την αποβλεπτικότητα: το εννόημα είναι αυτό το ίδιο το αποβλεπτικό σύστοιχο ενός ενεργήματος με τον τρόπο που αυτό δίνεται, στη βάση ακριβώς αυτού του ενεργήματος, θεωρημένο υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής. Εντούτοις, θα μας δοθεί η ευκαιρία να διαφοροποιηθούμε σημαντικά, τόσο σε σχέση με το νόημα της υπερβατολογικής αναγωγής, όσο και αναφορικά με τις κρίσιμες λεπτομέρειες για το τι είναι ειδικότερα και συγκεκριμένα το αντιληπτικό εννόημα. Όλα αυτά θα φανούν, αφού εξετάσουμε το ζήτημα της εσωτερικής δομής του εννοήματος, καθώς και των δύο σχετικών βασικών ερμηνευτικών αναγνώσεων που προέρχονται από τους κόλπους της αντικειμενικής θεωρίας, αυτές του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ.

2.7. Η συστοιχία και η παραλληλία εννοήσεων–εννοημάτων

Η συνειδητοποίηση της ανάγκης για την οριοθέτηση *σύστοιχων* αναλύσεων εννοήσεων-εννοημάτων γίνεται στις *Ιδέες I* υπό το πρίσμα μιας υπερβατολογικής ματιάς. Σε αυτό το έργο εγκαταλείπεται η λογική του δειγματισμού ειδών, που είχε υιοθετηθεί στις *ΛΕ*, και προκρίνονται οι σύστοιχες αναλύσεις των συγκροτητικών συνειδησιακών συνθέσεων, από τη μια, και των συγκροτούμενων επιτευγμάτων αυτών των συνθέσεων, από την άλλη. Γενικά, αυτή η λογική της συστοιχίας αναγνωρίζεται και συζητείται από τους μελετητές του χουσερλιανού έργου, αν και είδαμε ότι προκύπτουν ζητήματα ερμηνείας και διχογνωμίας κυρίως σε σχέση με το καθεστώς και το ρόλο των αποβλεπτικών συστοίχων των διαφόρων ενεργημάτων. Σε όλη αυτή τη συζήτηση, αναφορικά με το τι σημαίνουν οι σύστοιχες συνειδησιακές αναλύσεις, με το τι είναι το εννόημα και πώς να καταλάβουμε τη θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα, παρατηρούμε μια τάση που μπορεί να οδηγήσει σε μια σημαντική παρανόηση. Η τάση αυτή, η οποία διατρέχει σημαντική μερίδα των αναλύσεων της δευτερεύουσας σχετικής βιβλιογραφίας, έχει να κάνει με το είδος της έμφασης που δίνεται στην εξέταση των εννοημάτων. Πιο συγκεκριμένα, ενώ δαπανάται σκέψη και κόπος

1982), τον Γουέλτον (βλ. Welton 1983), τον Σόλομον (βλ. Solomon 1977, σσ. 177κ.επς), την Λάνγκσντορφ (βλ. Langsdorf 1984), την Κάνινγκχαμ (βλ. Cunningham 1985).

για την ανάλυση και την περιγραφή της δομής αυτών των τελευταίων, ταυτόχρονα προϋποτίθεται μια γενική και ασαφής εικόνα για τις εννοήσεις. Και το πρόβλημα δεν συνίσταται σε μια απλή παράβλεψη της εξέτασης των εννοήσεων, ή στον περιορισμό μιας τέτοιας εξέτασης για λόγους οικονομίας ή και θεωρητικής προτίμησης. Οι εννοηματικές αναλύσεις ξέρουμε πως είναι απολύτως θεμιτές. Το πρόβλημα ξεκινά από τη στιγμή που, ενώ, όπως είπαμε, γενικά αναγνωρίζεται η λογική της ουσιαστικής συστοιχίας εννοήσεων–εννοημάτων, παραβλέπεται ο πολύ σημαντικός χαρακτήρας αυτής της συστοιχίας που, σύμφωνα με τον Χούσερλ είναι η *παραλληλία* σε ό,τι αφορά τη δομή των συστοίχων.

Αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι η ερμηνεία της συστοιχίας εννόησης–εννοήματος συνοδεύεται συχνά από την πεποίθηση πως ο Χούσερλ, με την ανάδειξη του *εννοηματικού* νοήματος (poematischer Sinn), ταυτόχρονα απαλείφει την έννοια της *εννοητικής* ερμηνευτικής ύλης. Για παράδειγμα, ο Φέλεσνταλ εξισώνει ρητά την έννοια της ερμηνευτικής ύλης των *ΛΕ* με αυτήν του εννοηματικού νοήματος των *Ιδεών* I.¹⁵³ Ο Γκούρβιτς θεωρεί πως ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I έχει πια ξεπεράσει τον εννοητικό προσανατολισμό των *ΛΕ* και πως «η έννοια της “ερμηνευτικής ύλης” μετασχηματίζεται στην έννοια του εννοήματος: ακριβέστερα στην έννοια του “εννοηματικού νοήματος”, όπου το “εννοηματικό” νόημα καταδεικνύει έναν πυρήνα εντός του πλήρους, συγκεκριμένου εννοήματος»¹⁵⁴. Ο Σοκολόφσκι ισχυρίζεται πως η ερμηνευτική ύλη των *Λογικών Ερευνών* και το εννόημα των *Ιδεών* I ουσιαστικά ταυτίζονται.¹⁵⁵ Αλλά και ο Ντράμοντ, από την πλευρά του, υποστηρίζει ότι η ερμηνευτική ύλη «αφομοιώνεται»¹⁵⁶ από την έννοια του εννοήματος θεωρημένου ως του αντικειμένου με τον τρόπο που αυτό τυγχάνει απόβλεψης.

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι η εξίσωση της ερμηνευτικής ύλης με το εννόημα γενικά ή με το εννοηματικό νόημα ειδικότερα, και τελικά η απαλοιφή της πρώτης, γίνεται τόσο στο πλαίσιο της διαμεσολαβητικής θεωρίας, όσο και σε εκείνο της αντικειμενικής θεωρίας για την αποβλεπτικότητα, για διαφορετικούς, όμως, λόγους. Και στις δύο προσεγγίσεις αυτό που επιχειρείται να εξηγηθεί είναι το *πώς ένα αντικείμενο έχει για εμάς νόημα*, πώς σχετιζόμαστε με νόημα μαζί του. Στη διαμεσολαβητική θεωρία δίνεται έμφαση σε κάποιο *εννοιολογικό* περιεχόμενο που ευθύνεται για την αντικειμενική αναφορά της απόβλεψης. Έτσι, εάν η ερμηνευτική ύλη των *ΛΕ* είναι εκείνη που ευθύνεται για το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής αναφοράς, και εάν το εννόημα είναι διακριτό από το τελικό αντικείμενο της απόβλεψής μας, είναι επόμενο να θεωρηθεί ότι, με τη νέα ορολογία των *Ιδεών*, αυτό που μεσολαβεί και ευθύνεται για το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής αναφοράς είναι το εννόημα. Αντίθετα, στην αντικειμενική θεωρία το νόημα εντοπίζεται στη μεριά του ίδιου του αντικειμένου. Τώρα, το αντικείμενο με τον τρόπο που αυτό δίνεται είναι για εμάς αυτό το ίδιο ένα νόημα (εννόημα γενικά ή εννοηματικό νόημα ειδικά).

Ωστόσο, θεωρούμε ότι και στις δύο περιπτώσεις οδηγούμαστε σε μια, ούτως ειπείν, *κούφια* συστοιχία κάτι που καθιστά προβληματική έως αδύνατη την κατανόηση της σημασίας της παραλληλίας εννόησης–εννοήματος. Ο Χούσερλ γράφει για αυτή την παραλληλία στις *Ιδέες* I:

Υπάρχει μεν ένας *παραλληλισμός* ανάμεσα στην εννόηση και το εννόημα, αλλά τέτοιος ώστε πρέπει να περιγραφούν τα μορφώματα [Gestaltungen] και των δύο πλευρών και μά-

¹⁵³ Βλ., π.χ., Føllesdal 1969, σ. 682.

¹⁵⁴ Gurwitsch 2004, σ. 12· βλ και Gurwitsch 2010, σσ. 172κ.επ.

¹⁵⁵ Βλ. Sokolowski 1964, σσ. 48 υπσ. 3, 143-44.

¹⁵⁶ Drummond 1990, σσ. 34κ.επ., 42, 85· Drummond 2003a, σ. 128· Drummond 2003b, σσ. 68-70, 72.

λιστα στην ουσιώδη αμοιβαία αντιστοιχία τους. (*Hua* III/1, σ. 231 [242]· βλ., π.χ., και σ. 203 [214].)

Η παραλληλία για την οποία μιλάει ο Χούσερλ, σημαίνει ακριβώς ότι η δομή και η περιεχομενική σύσταση της εννόησης έχει το σύστοιχό της στη μεριά του εννοήματος και αντίστροφα. Αυτό, βέβαια, από την άλλη, δεν σημαίνει ότι η μια μεριά καθρεφτίζεται στη σύστοιχή της ως αντανάκλασή της. Επίσης, δεν σημαίνει πως ό,τι συναντούμε στη μια μεριά (π.χ. στη μεριά του εννοήματος) το βρίσκουμε και στη σύστοιχή της (εδώ σε αυτή της εννόησης) με μόνη διαφορά αυτήν ενός δείκτη που δηλώνει απλά τη συστοιχία. Εάν, για παράδειγμα, η εξέτασή μας εστιάζει σε ένα εννοηματικό στοιχείο, π.χ. στο E, δεν σημαίνει πως ό,τι λέμε για το E ισχύει και για το εννοητικό σύστοιχό του, με μόνη διαφορά πως αντί για το «E», τώρα μιλάμε για την «εννόηση του E».¹⁵⁷ Απαιτείται, λοιπόν, ιδιαίτερη προσοχή στην προσπάθεια ανάδειξης και αποσαφήνισης της σύστοιχης παραλληλίας εννόησης–εννοήματος. Ο ακριβής εντοπισμός και προσδιορισμός της περιεχομενικής σύστασης των συνειδησιακών συνθέσεων, από τη μια, και των αποβλεπτικών συστοίχων αυτών των συνθέσεων, από την άλλη, είναι υπόθεση μιας συστηματικής φαινομενολογικής ανάλυσης που δεν μπορεί παρά να διενεργείται ξεχωριστά για κάθε επίπεδο συνθέσεων, π.χ. από το χαμηλότερο στο υψηλότερο, και για κάθε (οντολογική) περιοχή συγκρότησης αντικειμενοτήτων.

Ας εξετάσουμε, όμως, ειδικότερα τη στοίχιση των εννοητικών στοιχείων που συναντούμε στις *AE*, δηλαδή της ποιότητας και της ερμηνευτικής ύλης, με τα αντίστοιχα εννοηματικά συστατικά όπως τα συναντούμε στις *Ιδέες* I. Το εννοηματικό σύστοιχο της ενεργηματικής ποιότητας είναι οι αποκαλούμενοι οντοθετικοί χαρακτήρες (*Setzungscharactere*) των *Ιδεών*, ενώ το σύστοιχο της ερμηνευτικής ύλης (του εννοητικού νόηματος) είναι το *εννοηματικό νόημα* (*noematischer Sinn*).¹⁵⁸ Τα οντοθετικά χαρακτηριστικά μαζί με το εννοηματικό νόημα είναι τα συστατικά του *πλήρους εννοήματος*. Η δομή αυτή φαίνεται καθαρά στο ακόλουθο απόσπασμα.

Βεβαίως, ό,τι έχει ξεχωρίσει στην ανάλυση των παραδειγμάτων μας ως «νόημα» δεν εξαντλεί το πλήρες εννόημα· αντιστοίχως, η εννοητική πλευρά του αποβλεπτικού βιώματος δεν συνίσταται σκέτα στη στιγμή της γνήσιας “νοηματοδοσίας”, στην οποία ανήκει το “νόημα” ως σύστοιχο. Θα δειχθεί άμεσα ότι το πλήρες εννόημα συνίσταται σε ένα σύμπλεγμα εννοηματικών στιγμών, ότι εντός αυτού του συμπλέγματος η ειδική νοηματική στιγμή αποτελεί μόνο ένα είδος αναγκαίας *πυρηνικής στρώσης* [*Kernschicht*], στην οποία στηρίζονται ουσιωδώς περαιτέρω στιγμές τις οποίες, λοιπόν, θα έπρεπε να χαρακτηρίσουμε ομοίως ως νοηματικές στιγμές, αλλά με ένα ευρύτερο νόημα. (*Hua* III/1, σ. 206 [217-8])

Γίνεται φανερό ότι ο Χούσερλ κάνει λόγο για νόημα τόσο αναφερόμενος στη μεριά της εννόησης όσο και στη μεριά του εννοήματος. Τη νοηματοδοτική στιγμή του προηγούμενου αποσπάσματος, που δεν είναι άλλη από την *ερμηνευτική ύλη* των *AE* ή το (υπερβατολογικά) *εννοητικό νόημα* (*noetischer Sinn*), τη συναντούμε στη μεριά των συνειδησιακών νοηματοδοτικών συνθέσεων. Το *εννοηματικό* σύστοιχο αυτής της στιγμής, το σύστοιχό της δηλαδή στη μεριά των με-νόημα εμφανίσεων, είναι το *εννοηματικό νόημα*. Το σημαντικό είναι πως το εννοητικό νόημα δεν ανάγεται στο εννοηματικό νόημα, αλλά ούτε και το αντίστροφο. Το πρώτο είναι, θα λέγαμε, οι οδηγίες για τη συγκρότηση και εμφάνιση του δεύτερου και μάλιστα κατά το *τι* και το *πώς* της δοτικότητάς του στην εμφάνιση (εποπτεία).

¹⁵⁷ Βλ. σχετικά *Hua* III/1, σσ. 230-1 [241-2], αλλά και §§88, 90-1.

¹⁵⁸ Βλ. ό.π., §129.

Την παραλληλία στη δομή εννοήσεων–ενοημάτων επιβεβαιώνουν ξεκάθαρα και τα αναθεωρημένα από τον Χούσερλ κείμενα της έκτης *Έρευνας*. Σε αυτά βρίσκουμε σαφή αναφορά στο σύστοιχο της ερμηνευτικής ύλης από τη μεριά του εννοήματος. Στην ερμηνευτική ύλη αντιστοιχεί κάτι «αντικειμενικό κατά το πώς»¹⁵⁹. Αυτό, μας λέει χαρακτηριστικά ο Χούσερλ, είναι το (όχι πλήρες) εννόημα.

Η σκόπευση [Meinen] [ή εννόηση] έχει την αποβλεπτική ερμηνευτική ύλη της και με αυτήν σύστοιχα ένα εννοούμενο τι [Was] (ενοηματική ερμηνευτική ύλη), μια «αντικειμενότητα κατά το πώς». (*Hua XX/1*, σ. 74)

Την ενοηματική ερμηνευτική ύλη ο Χούσερλ την αποκαλεί και *ενοηματικό νόημα*, *αντικειμενικό νόημα*, *ενοηματικό πυρήνα* ή και *εμφανιζόμενο αντικείμενο ως τέτοιο*.¹⁶⁰ Στο ενέργημα της αντίληψης, το αντικειμενικό νόημα είναι το εννοούμενο ταυτόσημο αντιληπτό.¹⁶¹ Για παράδειγμα, στην περίπτωση της αντίληψης ενός δέντρου, το αντικειμενικό νόημα είναι το αντιληπτικά εμφανιζόμενο δέντρο ως τέτοιο. Αυτό, υπό υπερβατολογικό φαινομενολογικό πρίσμα, δεν είναι τίποτα λιγότερο από το πραγματικό αντιληπτό.¹⁶²

Είναι σημαντικό εδώ να καταλάβουμε πως όταν ο Χούσερλ αναφέρεται στο *πλήρες* εννόημα (ως το σύστοιχο ενός *πλήρους* ενεργήματος) παρουσιάζει την εσωτερική δομή του ως το δίπολο «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο – ενοηματικοί χαρακτήρες». Το «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο», το αντικειμενικό νόημα, είναι ο άμεσος πυρήνας (του πλήρους εννοήματος), ο οποίος είναι δυνατό να παραμένει σταθερός και να αποτελεί ένα ταυτόσημο *τι* (Was) κατά την αλλαγή διαφόρων ενοηματικών χαρακτήρων. Με αυτή την έννοια, το αντικειμενικό νόημα είναι ο *φορέας* των ενοηματικών χαρακτήρων.¹⁶³ Ή, ισοδύναμα, αυτοί οι χαρακτήρες προσδιορίζουν το *πώς* (Wie) του πυρήνα τους, του «αποβλεπόμενου αντικειμένου ως τέτοιου».

Μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε το δίπολο «*τι–πώς*» της εσωτερικής δομής του πλήρους εννοήματος εάν συγκρίνουμε τα εννόηματα διαφορετικών τύπων ενεργημάτων που αφορούν το ίδιο αντικείμενο. Εάν, για παράδειγμα, συγκρίνουμε την αντίληψη ενός δέντρου με ένα ενέργημα αναπαρουσίασης αυτού του δέντρου στη μνήμη ή την εικονοποιητική φαντασία, ή με ένα ενέργημα παρουσίασής του μέσω συμβόλων, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει ένας τέτοιος σταθερός ταυτόσημος κεντρικός πυρήνας, το «εμφανιζόμενο δέντρο ως τέτοιο», που δίνεται ακριβώς με τους διαφορετικούς τρόπους της αντίληψης, της μνήμης, της εικονοποιητικής φαντασίας, ή της παρουσίασης μέσω συμβόλων. Αυτοί οι χαρακτήρες που αφορούν την παρουσίαση ή την αναπαρουσίαση ενός αντικειμένου μπορούν επίσης να διαφοροποιηθούν ανάλογα με το ιεραρχικό επίπεδο εμφάνισής τους, όταν, για παράδειγμα έχουμε την εικονοποιητική παρουσίαση της εικονοποιητικής παρουσίασης ενός αντιληπτού, ή τη μνήμη της μνήμης ενός αντιληπτού, ή άλλους παρόμοιους συνδυασμούς.¹⁶⁴

Το *πώς* δίνεται ο ενοηματικός πυρήνας (το “αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο”) δεν αφορά μόνο το είδος του ενεργήματος και το στάδιο αναπαρουσίασης, αλλά και τις τροπές και διαφορίσεις των δοξικών χαρακτήρων. Οι διάφοροι δοξικοί χαρακτήρες έχουν ως ενοηματικό σύστοιχό τους κάποιον οντικό χαρακτήρα (Sein-

¹⁵⁹ *Hua XX/1*, σ. 58.

¹⁶⁰ Βλ., π.χ. *Hua III/1*, §99.

¹⁶¹ Βλ. και *Hua XVII*, σ. 375.

¹⁶² Βλ. ό.π., σ. 376· *Hua IV*, σ. 35 [38].

¹⁶³ Βλ., π.χ., *Hua III/1*, §102.

¹⁶⁴ Βλ. σχετικά ό.π., §101.

scharakter).¹⁶⁵ Για παράδειγμα, σε ένα αντιληπτικό ενέργημα ο δοξικός χαρακτήρας της βεβαιότητας έχει ως σύστοιχο τον οντικό χαρακτήρα της πραγματικότητας (Aktualität). Ο χαρακτήρας της βεβαιότητας είναι, σύμφωνα με τον Χούσερλ, και ο πρωταρχικός οντοθετικός τρόπος, η αποκαλούμενη «πρωτοδόξα [Urdoxa]»¹⁶⁶. Αντίστοιχα, στη μεριά των εννοημάτων η πρωταρχική μορφή είναι αυτή του πραγματικά υπάρχοντος (wirklich seiende). Άλλοι δοξικοί χαρακτήρες είναι αυτοί της δυνατότητας, της πιθανότητας, της αβεβαιότητας, κ.λπ., οι οποίοι συνιστούν τροποποιήσεις της πρωτοδόξας, όπως και τα εννοηματικά τους σύστοιχα συνιστούν τροποποιήσεις της μορφής του πραγματικά υπάρχοντος.¹⁶⁷

Η κατάφαση και η άρνηση επίσης συνιστούν χαρακτήρες που έχουν τα δικά τους εννοηματικά σύστοιχα.¹⁶⁸ Όταν, για παράδειγμα, αρνούμαστε κάτι, αυτό που γίνεται αποβλεπτό δίνεται με το χαρακτήρα της άρνησης (Durchstrichenheit). Μπορούμε, βέβαια, υιοθετώντας μια νέα στάση, σε ένα καινούριο ενέργημα, να αδράξουμε το αποβλεπτό ως αυτό που έχουμε αρνηθεί. Τότε, ο χαρακτήρας της άρνησης καθίσταται κατηγορήσιμος προσδιορισμός του εννοηματικού πυρήνα. Αυτό που μας δίνεται είναι ένα νέο “αντικείμενο”, το οποίο, μάλιστα, δίνεται με τον τρόπο της πρωτοδόξας ως υπάρχον.¹⁶⁹

Αλλά και αναφορικά με τους ενεργηματικούς χαρακτήρες των *στηριγμένων* ενεργημάτων οι αναλύσεις των *Ιδεών* έρχονται να συμπληρώσουν τις αντίστοιχες εννοητικές αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*. Στην κατηγορία των στηριγμένων ενεργημάτων που περιλαμβάνει τα συναισθήματα, τις επιθυμίες και τις αξιολογήσεις συναντούμε νέους εννοητικούς χαρακτήρες, νέες ερμηνεύσεις, οι οποίες επίσης έχουν το σύστοιχό τους στην πλευρά των εννοημάτων. Έχουμε ήδη τονίσει ότι σε αυτά τα ενεργήματα και στη βάση των νέων ερμηνεύσεων συγκροτούνται στηριγμένα νοήματα και πως αυτές οι νέες ερμηνεύσεις ταυτόχρονα εμπερικλείουν τις υποκείμενες στηρίζουσες εννοήσεις. Στην εννοηματική πλευρά, αντίστοιχα, τα αποβλεπτικά αντικείμενα αποκτούν νέες νοηματικές διαστάσεις όπως είναι η αξία, η ομορφιά ή η χρησιμότητα.¹⁷⁰ Τέλος, στην περίπτωση των στηριγμένων συνθετικών ενεργημάτων δίνεται επίσης έμφαση στις σύστοιχες αναλύσεις εννοήσεων–εννοημάτων.¹⁷¹ Στα κατηγορηκτικά συνθετικά ενεργήματα, λοιπόν, γίνεται σαφές ότι «[σ]υνείδηση με συνείδηση όχι μόνο συνδέονται εν γένει μαζί, παρά συνδέονται σε μία συνείδηση το σύστοιχο της οποίας είναι ένα εννόημα το οποίο από τη μεριά του στηρίζεται στα εννόηματα των συνδεόμενων εννοήσεων»¹⁷².

¹⁶⁵ Βλ. σχετικά ό.π., §§103, 129.

¹⁶⁶ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 241 [252]. Βεβαίως, αυτή η ανάλυση τελεί υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής και «πρωτοδόξα» και «πραγματική ύπαρξη» (βλ. αμέσως μετά) δεν σηματοδοτούν αυτόματα και μια πραγματικότητα υπό καθεστώς φυσικής στάσης (γενικής οντοθεσίας). Βλ. και κεφ. 1 §§1.1., 1.3.2.

¹⁶⁷ Βλ. *Hua* III/1, §104.

¹⁶⁸ Βλ. ό.π. §106.

¹⁶⁹ Βλ. ό.π., σ. 244 [254-5].

¹⁷⁰ Βλ. ό.π., §116.

¹⁷¹ Βλ. ό.π., §118

¹⁷² Ο.π., σ. 273 [283].

2.8. Το ζήτημα της δομής του εννοήματος: το εννοηματικό νόημα και το καθαρό προσδιορισμό X

Η περιγραφή της εσωτερικής δομής του πλήρους εννοήματος ως το «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο», το οποίο μπορεί να δοθεί με διαφορετικούς ενεργηματικούς χαρακτήρες, συστήνει ένα δίπολο με τους όρους *τι* και *πώς*. Υπάρχει, εντούτοις, μια δυσκολία στην προσέγγιση του κειμένου των *Ιδεών* I, καθώς ο Χούσερλ σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιεί τους ίδιους όρους για να αναφερθεί σε διαφορετικά πράγματα. Πρέπει, λοιπόν, να είμαστε προσεκτικοί γιατί το δίπολο των όρων *τι* και *πώς* χρησιμοποιείται όχι μόνο για τον προσδιορισμό του *πλήρους* εννοήματος αλλά και για την ανάδειξη της εσωτερικής δομής *του ίδιου του πυρήνα* του πλήρους εννοήματος. Το «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο» έχει τον δικό του κεντρικό πυρήνα, το δικό του *τι*, το οποίο μπορεί με τη σειρά του να δοθεί με διαφορετικούς τρόπους.

Στο «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο» ο Χούσερλ διακρίνει μια «εσώτατη στιγμή [innerstes Moment]»¹⁷³, ένα «αναγκαίο κεντρικό σημείο [notwendigen Zentralpunkt]»¹⁷⁴, το οποίο συνιστά το *φορέα* όλων των εννοηματικών ιδιοτήτων που προσιδιάζουν ειδικά στον εννοηματικό πυρήνα. Αυτή την εσώτατη στιγμή ο Χούσερλ την αποκαλεί και «κεντρική στιγμή ενότητας [zentrale Einheitspunkt]»¹⁷⁵, «προσδιορισμό X κατά το εννοηματικό νόημα»¹⁷⁶, «σημείο διαπλοκής των κατηγορημάτων»¹⁷⁷, «προσδιορισμό υποκειμένου», ή «το “ταυτόσημο”, το καθαρό X που μένει εάν αφαιρέσουμε όλα τα κατηγορήματα»¹⁷⁸.

Τα “κατηγορήματα”, οι εννοηματικοί προσδιορισμοί του προσδιορισμού X, δεν διαπλέκονται μεταξύ τους με έναν τυχαίο τρόπο για να ενοποιηθούν σε ένα οποιοδήποτε «σύμπλεγμα [Komplex]»¹⁷⁹. Τα “κατηγορήματα” διαπλέκονται με τρόπο τέτοιο ώστε αυτά να “συγκλίνουν” σε ένα κεντρικό ταυτοτικό σημείο, στη στιγμή της ενότητάς τους. Αυτή η στιγμή ενότητας

πρέπει αναγκαία να διακρίνεται από τα κατηγορήματα, αν και όχι να τίθεται δίπλα σε αυτά ή να αποκόπτεται από αυτά, έτσι και αντίστροφα, αυτά είναι τα *δικά του* κατηγορήματα: αυτά δεν νοούνται χωρίς αυτή τη στιγμή ενότητας και είναι βεβαίως διακριτά από αυτήν. (*Hua* III/1, σ. 301 [313])

Επιπλέον, όμως, το καθαρό εννοηματικό ταυτοτικό κάτι δίνεται με διαφορετικούς, μεταβαλλόμενους προσδιορισμούς που συνοδεύονται από συν-εννοούμενες απροσδιοριστίες.

Το καθαρό προσδιορισμό X (την καθαρή στιγμή ενότητας, το υπόστρωμα των προσδιορισμών) ο Χούσερλ το αποκαλεί και «εννοηματικό “αντικείμενο αυτό το ίδιο” [schlechthin]»¹⁸⁰. Αυτό μας δίνεται ύστερα από αφαίρεση στο φαινομενολογικό στοχασμό. Το εννοηματικό νόημα είναι αυτό το X κατά το *πώς* των προσδιορισμών του.¹⁸¹ Το εννοηματικό νόημα ως θεμελιώδες και αναγκαίο συστατικό του πλήρους εννοήματος γενικά αλλάζει, χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί, υπό κάποιες συνθήκες, να παραμένει “ταυτόσημο”. Τότε λέμε ότι το «αντικείμενο κατά το

¹⁷³ Ο.π., σ. 299 [311].

¹⁷⁴ Ο.π.

¹⁷⁵ Ο.π., σ. 301 [313].

¹⁷⁶ Ο.π.

¹⁷⁷ Ο.π.

¹⁷⁸ Ο.π.

¹⁷⁹ Ο.π.

¹⁸⁰ Ο.π., σ. 303 [314].

¹⁸¹ Ο.π.

πώς των προσδιορισμών» του είναι (από εννόημα σε εννόημα) το ίδιο και ομοίως προσδιορισμοί.¹⁸² Το (εννοηματικό) νόημα (Sinn), το «αντικείμενο κατά το πώς των προσδιορισμών», είναι αναγκαίο συστατικό του εννοήματος, όπως αναγκαίο είναι και το εσώτατο σημείο ενότητας, δηλαδή το καθαρό προσδιορισμό X. Δεν υπάρχει «[κ]ανένα “νόημα” [Sinn] χωρίς το “κάτι” [etwas] και επιπλέον χωρίς “προσδιοριστικό περιεχόμενο”».¹⁸³

Στο πλαίσιο της εννοιολογικής ερμηνείας του εννοήματος των Σμιθ και Μακιντάιρ, η διάκριση ανάμεσα σε εννοηματικό νόημα και προσδιορισμό X δηλώνει τη γλωσσική δόμηση που προβάλλεται στα αντικείμενα αναφοράς κατά την αποβλεπτική εννόησή τους. Οι δύο ερμηνευτές, μάλιστα, στη δική τους ανάγνωση της χουσερλιανής διάκρισης ανάμεσα στα πρωταρχικά απλά ενεργήματα και τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης, επιχειρούν να αντιμετωπίσουν ξεχωριστά και ειδικά το ζήτημα του προσδιορισμού X στην περίπτωση της αντίληψης. Δέχονται, λοιπόν, ότι το αντιληπτικό εννοηματικό νόημα και το αντιληπτικό X δεν είναι, αντίστοιχα, τα κατηγορήματα που κατηγορούνται σε κάποιο υποκείμενο. Για παράδειγμα, η αντίληψη ενός μαύρου πουλιού δεν μεσολαβείται από το εννόημα «το πουλί είναι μαύρο» ή, ίσως, από το εννόημα «βλέπω ότι αυτό είναι ένα μαύρο πουλί».¹⁸⁴ Το αντιληπτικό εννόημα, στη συγκεκριμένη περίπτωση, εκφράζεται καλύτερα με την άμεση χρήση μιας δεικτικής αντωνυμίας: «βλέπω αυτό το μαύρο πουλί». Το αντιληπτικό προσδιορισμό X εκλαμβάνεται, έτσι, ως εκείνο το αφηρημένο μέρος του νοήματος που μπορεί να εκφραστεί από μια δεικτική αντωνυμία, η οποία αναφέρεται με τον πιο άμεσο τρόπο στο αντιληπτό. Βέβαια, εδώ ανακύπτει ένα μεγάλο πρόβλημα που δεν είναι άλλο από το πώς επιτυγχάνεται τελικά η αναφορά στο εκάστοτε συγκεκριμένο αντιληπτό από τη στιγμή που μια δεικτική αντωνυμία μπορεί να αναφέρεται σε οτιδήποτε. Αυτή την αδυναμία οι Σμιθ και Μακιντάιρ τη χρεώνουν στον Χούσερλ. Πιστεύουν ότι η θεωρία του για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα αποδεικνύεται προβληματική και προτείνουν ως λύση αφενός την απαγκίστρωση από την αποκλειστική καταφυγή στα εννοηματικά νοήματα και αφετέρου την ανάδειξη του ρόλου των πραγματιστικών όρων που καθιστούν την αντίληψη δυνατή.¹⁸⁵

Από τα προηγούμενα έχει φανεί καθαρά πως διαφωνούμε ριζικά με την ερμηνεία των Σμιθ και Μακιντάιρ. Και διαφωνούμε όχι μόνο με την αντιμετώπιση του εννοήματος ως ενός ενδιάμεσου όρου που υποτίθεται πως μεσολαβεί και καθιστά δυνατή την αναφορά σε ένα αντικείμενο, αλλά και ειδικότερα με την πραγμάτευση του αντιληπτικού νοήματος, αν και όχι απαραίτητα ως κατηγορηματικού, παρόλα αυτά ως γλωσσικού νοήματος. Θα μας δοθεί, πάντως, η ευκαιρία στο τέταρτο κεφάλαιο να διαπιστώσουμε κι από μια άλλη σκοπιά το αβάσιμο της εν λόγω αναλυτικής προσέγγισης αναφορικά με το προσδιορισμό X στην αντίληψη. Εδώ θα συνεχίσουμε με την εξέταση των αντικειμενικών προσεγγίσεων του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ για το αντιληπτικό εννόημα.

¹⁸² Βλ. ό.π., σ. 303 [315].

¹⁸³ Ο.π., σ. 303 [315].

¹⁸⁴ Για το παράδειγμα βλ. Smith & McIntyre 1982, σ. 214.

¹⁸⁵ Βλ. ό.π., κυρίως §§3.4, 3.5.

2.9. Οι αντικειμενικές θεωρίες του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ για το αντιληπτικό εννόημα

Ο Γκούρβιτς αναπτύσσει μια αντικειμενική θεωρία για την αποβλεπτικότητα και το αντιληπτικό εννόημα με την οποία, μάλιστα, θεωρεί πως διορθώνει και συμπληρώνει τη φαινομενολογική θεωρία του Χούσερλ για την αντίληψη. Το κύριο χαρακτηριστικό της γκουρβιτσιανής θεωρίας είναι η άρνηση του δυϊσμού «ερμηνευτικής μορφής–περιεχομένου» και η ενσωμάτωση πολλών στοιχείων της Μορφολογικής Ψυχολογίας (Gestaltpsychologie). Ο Γκούρβιτς ξεκινά τις αναλύσεις του από το επίπεδο της δοτικότητας των αισθητηριακών πεδίων (Sinnesfelder), τα οποία θεωρεί πως μας δίνονται πάντοτε ως κάπως νοηματοδοτημένα, και όχι από τα δεδομένα της αίσθησης (Empfindungsdaten), τα οποία αντιμετωπίζει ως θεωρητικές κατασκευές.¹⁸⁶

Σύμφωνα με τον Γκούρβιτς, σε ένα αντιληπτικό ενέργημα δίνεται πάντοτε το αντιληπτό κατά τον τρόπο με τον οποίο αυτό τυγχάνει της αντιληπτικής απόβλεψής μας. Αυτό είναι το εννόημα, για το οποίο ο ίδιος χρησιμοποιεί και τις ισοδύναμες εκφράσεις: «το εννοούμενο ως τέτοιο», «αυτό που τυγχάνει συνείδησης ως τέτοιο», «cogitatum qua cogitatum».¹⁸⁷ Αντιληπτικό εννόημα είναι «το αντιληπτό πράγμα όπως αυτό παρουσιάζεται από μια ορισμένη πλευρά, από μια ορισμένη προοπτική, προσανατολισμό, κ.λπ.»¹⁸⁸. Πιο συγκεκριμένα, όμως, το αντιληπτό ως *εμφάνιση* στη μονόπλευρη δοτικότητα του, σε μια ορισμένη απόσταση, υπό αυτές και εκείνες τις συνθήκες, δηλαδή το αντικείμενο *όπως* αυτό γίνεται αντιληπτό, δεν είναι παρά το *αισθητηριακό* εννόημα. Μέχρι αυτό το σημείο, δηλαδή, φαίνεται πως στις αναλύσεις του ο Γκούρβιτς ταυτίζει το αντιληπτικό εννόημα με την κάθε φορά προσφερόμενη όψη του ίδιου του αντιληπτού.¹⁸⁹

Μέσα από κάθε στιγμιαία εμφάνιση αλλά και σε κάθε αντιληπτική ακολουθία αυτό που δίνεται είναι το ταυτόσημο αντιληπτό ως όλον. Και αυτό επιτυγχάνεται καθώς η αυθεντικά αισθητηριακά εμφανιζόμενη όψη αναφέρεται, παραπέμπει σε άλλες δυνάμει όψεις, δηλαδή σε άλλες δυνάμει εννοηματικές φάσεις. Η ενεργεία όψη αποτελεί, κατά τον Γκούρβιτς μέλος ενός συνολικού *εννοηματικού συστήματος*.¹⁹⁰

[Κ]άθε ενική αντίληψη παραπέμπει πέρα από τον εαυτό της σε ένα σύστημα αντιλήψεων του ίδιου πράγματος. (Gurwitsch 2010, σ. 196)

Αλλά ας εξετάσουμε καλύτερα τι εννοεί ο Γκούρβιτς όταν μιλά για *εννοηματικό σύστημα* και για *σύστημα αντιλήψεων του ίδιου πράγματος*. Για τον Γκούρβιτς το εννόημα, δηλαδή το αντιληπτό *κατά τον τρόπο* της απόβλεψής του δεν είναι το πραγματικό ενδόκοσμο αντικείμενο.¹⁹¹

Με το εννόημα ο Χούσερλ δεν καταλαβαίνει το αντικείμενο *simpliciter*, όπως αυτό είναι καθ' εαυτό, *per se*, αλλά *το αντικείμενο όπως αυτό εννοείται*, το αντικείμενο ακριβώς όπως αυτό εμφανίζεται μέσα από το εν λόγω ενέργημα της συνείδησης, όπως αυτό ερμηνεύεται και αποβλέπεται μέσω αυτού του ενεργήματος, το αντικείμενο στην προοπτική, τον προ-

¹⁸⁶ Σχετικά με το πώς αντιμετωπίζει το εννόημα ο Γκούρβιτς βλ. κυρίως Gurwitsch 2010, σσ. 167-78, 221-71· Gurwitsch 2009a, 130κ.επς, 185-205· Gurwitsch 1974, σσ. 246-55.

¹⁸⁷ Gurwitsch 2004, σ. 12, Gurwitsch 2009a, σσ. 132κ.επ.· Gurwitsch 2010, σ. 167κ.επς.

¹⁸⁸ Gurwitsch 2009b, σ. 381· βλ. και σ. 388· Gurwitsch 2009a, σ. 132· Gurwitsch 2010, σ. 197.

¹⁸⁹ Βλ., π.χ., στο Gurwitsch 2010, σ. 177 όπου εξισώνονται καθαρά η «εμφάνιση» η «εικόνα» και το «αντιληπτικό εννόημα».

¹⁹⁰ Βλ. Gurwitsch 2010, σσ. 211, 215, 281κ.επς.

¹⁹¹ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2009a, σ. 134, 186, 189, 372· Gurwitsch 2009b, σ. 148κ.επ· Gurwitsch 2010, σσ. 164, 169.

σανατολισμό, το φωτισμό, και το ρόλο μέσα από τα οποία αυτό παρουσιάζεται. (Gurwitsch 2004, σ. 12)

Το πραγματικό αντικείμενο της αντίληψης *το οποίο γίνεται αντιληπτό*, το αντικείμενο *simpliciter*, δεν είναι παρά ένα *εννοηματικό σύστημα* ανωτέρου επιπέδου, είναι η *ολότητα όλων των επιμέρους εννοημάτων*, ως «η ιδέα [με το καντιανό νόημα] ενός άπειρου συστήματος ή συνεχούς από εμφανίσεις που πραγματώνονται όλες στην ενεργεία αισθητηριακή εμπειρία»¹⁹².

Το υλικό πράγμα αποδεικνύεται να είναι η συστηματικά οργανωμένη ολότητα των αντιληπτικών του εμφανίσεων, των εννοημάτων. (Gurwitsch 2010, σ. 215)

Το πράγμα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό παρά με τον έναν ή τον άλλο τρόπο παρουσί-ασης μέσω εκ μέρους εκφάνσεων. Το πράγμα δεν είναι τίποτα πέρα ή πάνω από την *πολλότητα* όλων εκείνων των παρουσιάσεων μέσω των οποίων αυτό εμφανίζεται στην ταυτότητά του. Συνεπώς, το αντιληπτό πράγμα αποδεικνύεται να είναι *το σύνολο*, ή ακριβέστερα, *η συστηματικά οργανωμένη ολότητα* παρουσιάσεων μέσω εκ μέρους εκφάνσεων. (Gurwitsch 1974, σ. 237· οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Το πραγματικό αντικείμενο αυτό το ίδιο (*schlechthin*) είναι *ένα όλον* που αποτελείται από *εννοηματικά μέρη*, δηλαδή από τις επιμέρους εμφανίσεις που γίνονται αντιληπτές σε μια συνεχόμενη αντιληπτική ακολουθία, τις επιμέρους προσφερόμενες όψεις του πράγματος.

Η σχέση ανάμεσα στο εννόημα και το αντικείμενο καταλήγει να ορισθεί ακριβώς ως εκείνη ανάμεσα σε ένα μέλος ενός συστήματος και το σύστημα ως όλον. (Gurwitsch 2004, σ. 13· Gurwitsch 2010, σσ. 5, 178, 215.)

Ενώ, λοιπόν, αυτό που δίνεται αυθεντικά στην καθαρά αισθητηριακή αντίληψη είναι ένα αισθητηριακό εννόημα, αυτό το αισθητηριακό εννόημα μαζί με όλα τα άλλα δυνάμει εννοήματα (τις δυνάμει εμφανίσεις) στην οργανωμένη ολότητά τους συγκροτούν το αντιληπτό το ίδιο, το αντιληπτό όχι όπως δίνεται αλλά όπως αυτό πραγματικά είναι. Η διαφορά ανάμεσα στο αντικείμενο *όπως αυτό αποβλέπεται* και το αντικείμενο *το ίδιο* είναι αυτή «[ανάμεσα σε] *ένα* “νόημα πρόσληψης” με το οποίο εννοείται το αντικείμενο και την ολότητα ή το σύστημα των “νοημάτων πρόσληψης” με τα οποία μπορεί να εννοηθεί το αντικείμενο»¹⁹³.

Εύκολα διαπιστώνουμε ότι ο Γκούρβιτς στη θεωρία του για το αντιληπτικό εννόημα δεν αφήνει χώρο για κάτι σαν το προσδιορισίμο X για το οποίο μιλά ο Χούσερλ στις *Ιδέες*. Το χουσερλιανό προσδιορισίμο X αντιμετωπίζεται στη γκουρβιτιανή προσέγγιση ως θεωρητική κατασκευή που πρέπει να εξαλειφθεί.¹⁹⁴ Ας δούμε, όμως, πιο συγκεκριμένα εδώ την αντίρρηση του Γκούρβιτς. Σύμφωνα με τον ίδιο, το πρόβλημα που έχει να λύσει ο Χούσερλ, στο πλαίσιο της φαινομενολογίας της αντίληψης, είναι το πώς διαφορετικές ποιότητες και ιδιότητες είναι δυνατό να συνιστούν ποιότητες και ιδιότητες του ενός και του αυτού αντιληπτού. Το πώς, με άλλα λόγια, διαφορετικά αντιληπτικά εννοήματα είναι εννοήματα του ίδιου πράγματος. Σύμφωνα πάντα με τον Γκούρβιτς, ο Χούσερλ, προκειμένου να λύσει το εν λόγω πρόβλημα, επικαλείται την ύπαρξη του προσδιορισίμου X ως ενός στοιχείου κοινού σε κάθε ένα

¹⁹² Gurwitsch 2010, σ. 219.

¹⁹³ Gurwitsch 2009b, σ. 381· βλ. και Gurwitsch 2010, σ. 178.

¹⁹⁴ Ιδιαίτερα διαφωτιστικό αναφορικά με τις προθέσεις του Γκούρβιτς είναι το Gurwitsch 1974, σσ. 241-67.

από τα επιμέρους εννοηματικά νοήματα. Χάρη στο κοινό X, αυτά είναι εννοηματικά νοήματα του ίδιου πράγματος. Η εισαγωγή της έννοιας του προσδιορισμού X δεν σημαίνει, όμως, για τον Γκούρβιτς παρά την υιοθέτηση μιας κακής μεταφυσικής. Το προσδιορισμό X δεν είναι παρά το ανάλογο της έννοιας της ουσίας στην οποία ο Λοκ θεωρούσε ότι καταφεύγουμε για να εξηγήσουμε την ενότητα διαφορετικών ποιοτήτων σε ένα πράγμα.¹⁹⁵ Από τη σκοπιά του Γκούρβιτς είναι σαφές ότι αυτή η μεταφυσική δεν μπορεί να μας πάει μακριά και μας οδηγεί στο ακόλουθο αδιέξοδο: ενώ το προσδιορισμό X έχει εισαχθεί για να λογοδοτήσει για την ταυτότητα του αντιληπτού, φαίνεται πως είναι αναπόφευκτο το να δεχτούμε πως αυτό (το X) είναι το ίδιο σε όλα τα αντιληπτά, κάτι που, όμως, καθιστά δύσκολη, αν όχι αδύνατη, τη μεταξύ τους διαφοροποίηση.

Ο Γκούρβιτς θεωρεί πως η προηγούμενη αδυναμία της χουσερλιανής θεωρίας της αντίληψης έχει τη βάση της στη λανθασμένη άποψη του Χούσερλ σύμφωνα με την οποία σε μια αντιληπτική αλληλουχία τα διάφορα εννοηματικά μέρη είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους και απαιτούν κάτι εξωτερικό που να τα ενώνει. Αυτό το εξωτερικό στοιχείο υποτίθεται πως είναι το προσδιορισμό X.¹⁹⁶ Η αδυναμία αυτή μπορεί, ωστόσο, να διορθωθεί εάν απαρνηθούμε τη λανθασμένη αντιμετώπιση του Χούσερλ και δούμε την ορθή περιγραφική διάσταση των άμεσων και εγγενών ενδο-εννοηματικών διασυνδέσεων. Και αυτό μπορεί να γίνει με τη χρήση των εργαλείων που μας προσφέρει η Μορφολογική Ψυχολογία. Πράγματι, σε μεγάλη έκταση του έργου του και με ιδιαίτερη σπουδή ο Γκούρβιτς έχει επιχειρήσει να εφαρμόσει τις αρχές της Μορφολογικής Ψυχολογίας στο περιβάλλον της Φαινομενολογίας.¹⁹⁷ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, μάλιστα, παρουσιάζει η χρήση των αναλύσεων της εν λόγω Ψυχολογίας για την ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ μερών και ολοτήτων. Ο Γκούρβιτς χρησιμοποιεί αυτές τις μερολογικές αναλύσεις για να περιγράψει (α) το πώς δομείται ένα αισθητηριακό εννόημα (μια εκ μέρους έκφανση) και (β) το πώς το εκάστοτε αισθητηριακό εννόημα σχετίζεται με άλλα δυνάμει εννόματα για να συναποτελέσουν το ιδεατό εννοηματικό σύστημα ως το *πράγμα το ίδιο*. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με την οργανωμένη ολότητα μερών. Τόσο έκαστη εκ μέρους έκφανση, όσο και το αντιληπτό πράγμα αυτό το ίδιο αντιμετωπίζονται, έτσι, ως λειτουργικές, συνεκτικές, οργανικές ενότητες. Η εκ μέρους έκφανση είναι η οργανική ενότητα των εσωτερικών αισθητηριακών μερών της, το δε αντιληπτό αυτό το ίδιο είναι η οργανική ενότητα όλων των ενεργειών και δυνάμει εννοημάτων. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, τα οργανικά μέρη των ενότητων δεν απαιτούν τίποτα επιπλέον και εξωτερικό για την ενοποίησή τους: η ενότητά τους επιτυγχάνεται χάρη στο *λειτουργικό ρόλο*, τη *λειτουργική σημασία* που έχει κάθε ένα από τα οργανικά μέρη σε συνάρτηση με το λει-

¹⁹⁵ Βλ. Gurwitsch 1974, σ. 250κ.επ.: Gurwitsch 2009α, σσ. 193κ.επς, 203κ.επ.

¹⁹⁶ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2009α, σσ. 193κ.επ.

¹⁹⁷ Τον όρο *Gestalt* ο Γκούρβιτς τον αντιλαμβάνεται ως εξής: «Με τον όρο “Gestalt” εννοείται ένα ενιαίο όλον ποικίλων βαθμών λεπτομερειακού πλούτου, το οποίο, χάρη στην εσωτερική του άρθρωση και δομή, κατέχει συνοχή και στερεότητα, και, έτσι, αποσπάται από το περιβάλλον πεδίο του μια οργανωμένη και κλειστή μονάδα.» (Gurwitsch 2010, σ. 112) Έτσι, για παράδειγμα, και «[τ]ο [αντιληπτό] πράγμα με τα μέρη του είναι επίσης ένα Gestalt, και τα μέρη του είναι τα συστατικά του: παρομοίως, η [γεωμετρική] διαμόρφωση αναφορικά με τις γραμμές της, η μελωδία αναφορικά με τις νότες της, κ.λπ.» (Gurwitsch 2009b, σ. 288) Ο Γκούρβιτς εφαρμόζει τις αρχές της Μορφολογικής Ψυχολογίας στην περιοχή της αντίληψης, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει πως αυτή η θεωρία δεν μπορεί να έχει εφαρμογή στην περιοχή των κατηγοριακών ενότητων οι οποίες, σύμφωνα με τον ίδιο, δεν είναι φαινόμενες ενότητες.

τουργικό ρόλο των υπολοίπων στο συνολικό σύστημα που όλα μαζί τα μέρη συνιστούν.¹⁹⁸

Είναι η λειτουργική σημασία κάθε μέρους μιας μορφολογικής δομής που καθιστά αυτό το μέρος αυτό που είναι. Το μέρος είναι αυτό που είναι μόνο ως συστατικό της μορφολογικής δομής και ως ενσωματωμένο στην ενότητά της. Οποιοδήποτε μέρος ενός Gestalt μπορούμε τότε να πούμε ότι καθορίζεται ως προς την ύπαρξή του από τη λειτουργική σημασία του με την έννοια ότι το μέρος υπάρχει μόνο εντός της λειτουργικής σημασίας του και ορίζεται από αυτήν. (Gurwitsch 2010, σ. 117)

Ο Γκούρβιτς ασκεί κριτική σε μια περιγραφή της συγκρότησης του αντιληπτού με όρους *υποστάσεων ή υποστρωμάτων* και προκρίνει μια προσέγγιση που αντιμετωπίζει το αντιληπτό με όρους *σχέσεων* υιοθετώντας μια «λειτουργιστική έννοια των όλων και των μερών»¹⁹⁹. Αυτή η τελευταία θέση χρειάζεται, βέβαια, περισσότερες διευκρινήσεις. Θα μας δοθεί η ευκαιρία να το κάνουμε αυτό στο επόμενο κεφάλαιο. Εξετάζοντας εκεί τα βασικά στοιχεία του πλαισίου ανάπτυξης της Μορφολογικής Ψυχολογίας, θα καταφέρουμε να φωτίσουμε καλύτερα τη θεωρητική προσέγγιση του Γκούρβιτς.

Η κύρια και γενικότερη κριτική που έχει ασκηθεί στην ερμηνεία του Γκούρβιτς για το εννόημα αφορά το φαινομεναλιστικό χαρακτήρα της. Σύμφωνα με μια τέτοια κριτική, αυτό που μπορεί τελικά να γίνει αντιληπτό στο εκάστοτε νυν ενός αντιληπτικού ενεργήματος, και παρά τα λεγόμενα του Γκούρβιτς, δεν μπορεί να είναι τίποτα περισσότερο από μια προσφερόμενη όψη καθώς το αντιληπτό το ίδιο είναι αδύνατο να μπορεί να συγκροτηθεί ποτέ ως το σύστημα μιας *απειρίας* επιμέρους εννοηματικών εμφανίσεων.²⁰⁰ Αυτό το επιχείρημα υιοθετεί και ο Ντράμοντ για να αντιπαρατεθεί στον Γκούρβιτς. Ο Ντράμοντ υποστηρίζει πως το αντιληπτό το ίδιο είναι αδύνατο να συγκροτηθεί ποτέ, ως η *ενότητα*, ως το *όλον* κάποιων εννοηματικών μερών.

Σύμφωνα με την άποψη του Γκούρβιτς, ωστόσο, το αποβλεπόμενο αντικείμενο, η ταυτοτική αντικειμενότητα, καθόλου δεν μπορεί να δοθεί *ενεργεία* διότι είναι ένα ιδεατό όλον αποτελούμενο από έναν άπειρο αριθμό παρουσιαστικών όψεων ή “εμφανισιακών” μερών. Σύμφωνα με την άποψη του Γκούρβιτς, με άλλα λόγια, στην αντίληψη έχουμε εμπειρία μόνο της εμφάνισης του αντικειμένου μαζί με τις οριζοντιακές αναφορές σε άλλες, συνδιδόμενες εμφανίσεις. (Drummond 1990, σ. 97)

Όμως οι εμφανίσεις που γίνονται αποβλεπτές οριζοντιακά είναι άπειρες στον αριθμό και δεν μπορούν να γίνουν αποβλεπτές εξαντλητικά εντός οποιασδήποτε αντιληπτικής φάσης ή αντίληψης. (Drummond 1990, σ. 152)

Ο Ντράμοντ αντιπροτείνει πως πρέπει να αναζητήσουμε τη λογική της αντιληπτικής συγκρότησης όχι με όρους ολότητας αλλά με όρους *ταυτότητας* η οποία μας δίνεται

¹⁹⁸ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2009a, σ. 197κ.επ.· Gurwitsch 2010, σσ. 111κ.επς, 117, 129, 135, 144, 196-7, 210κ.επς, 269κ.επ., 344.

¹⁹⁹ Gurwitsch 2010, σ. 144· βλ. και σσ. 146, 148, 194· Gurwitsch 2009a, σ. 204.

²⁰⁰ Βλ., π.χ., Drummond 1980· Drummond 1990, σ. 149. Βλ. σχετικά και Melle 1983, υψ. 142· Mohanty 1994, σσ. 942, 949. Ο Ντράμοντ κάνει λόγο για τον *φαινομενολογικό φαινομεναλισμό* του Γκούρβιτς. (Βλ. Drummond 1980· Drummond 1990, §18.) Ο Σμιθ αποκαλεί την προσέγγιση του Γκούρβιτς *εννοηματικό φαινομεναλισμό*. (Βλ. Smith 2007, σ. 306.) Βέβαια ο Σμιθ στέκεται στο ότι ο Γκούρβιτς εντοπίζει το εννόημα στη μεριά του αντικειμένου και άρα δεν το αντιλαμβάνεται ως ιδεατό περιεχόμενο του ενεργήματος.

μέσα από μια *πολλότητα* εννοηματικών φάσεων.²⁰¹ Οι αντιληπτικές φάσεις είναι για τον ίδιο οι αντιληπτικές εμφανίσεις του πράγματος, οι όψεις του, τις οποίες φαίνεται να ταυτίζει με τα *εννοήματα*.²⁰² Αλλά ας δούμε από πιο κοντά αυτή την προσέγγιση.

Έχουμε ήδη υπογραμμίσει πως το εννόημα δεν συνιστά μια ξεχωριστή οντότητα *μέσω* της οποίας το ενέργημα σχετίζεται με το αποβλεπτικό αντικείμενο. Βέβαια, όπως έχουμε πει και στα προηγούμενα, υπάρχουν σημεία στα οποία ο Χούσερλ μιλά ακριβώς με τέτοιους όρους: τονίζει, δηλαδή, πως *μέσω* του εννοήματος (ή ειδικότερα του εννοηματικού νοήματος) το ενέργημα σκοπεύει το αντικείμενό του. Ο Ντράμοντ έχει επιμείνει και έχει δείξει πως αυτή η γλώσσα της μεσολάβησης του εννοήματος δεν μας οδηγεί αναγκαστικά σε μια αναπαραστασιοκρατική θεωρία για την αποβλεπτικότητα.²⁰³ Με την αντικειμενική θεωρία του ο Ντράμοντ υποστηρίζει πως

[π]ροχωρούμε “μέσω” του εννοηματικού νοήματος *διαπερνώντας* το και βρίσκοντας την “εσώτατη στιγμή” του, το αντικειμενικό κάτι προς το οποίο κατευθύνεται το ενέργημα. (Drummond 2003b, σ. 72· βλ. και 1990, σ. 136)

Το εννοηματικό *νόημα* δεν εξυπηρετεί μια μεσολάβηση προς κάτι πέρα από αυτό το ίδιο. Στρεφόμαστε αποβλεπτικά προς ένα αντικείμενο *μέσω* του εννοηματικού νοήματός του, όμως «όχι *μέσω* αυτού με την έννοια του να πηγαίνουμε πέρα από αυτό, αλλά *μέσω* αυτού με την έννοια του να εισδύουμε σε αυτό»²⁰⁴. Το εννοηματικό νόημα και το “αντικειμενικό κάτι” (το αντικείμενο το ίδιο) δεν είναι οντολογικώς διακριτά.²⁰⁵ Εννοηματικό νόημα είναι «το αντικείμενο θεωρημένο στο βαθμό που έχει σημασία για εμάς»²⁰⁶. Με άλλα λόγια, το αντικείμενο *με τον τρόπο* που αυτό τυγχάνει της εννόησής μας δεν είναι οντολογικώς διακριτό από το εννοούμενο αντικείμενο *το ίδιο*· η διάκριση των δύο μπορεί να γίνει μόνο με αφαίρεση.²⁰⁷

Στην αντίληψη αντιλαμβανόμαστε το αντικείμενο το ίδιο με έναν προσδιορισμένο τρόπο. Το αντιληπτό αντικείμενο *ακριβώς όπως γίνεται αντιληπτό* δεν είναι το αντιληπτό *το ίδιο*· εστιάζουμε σε αυτό [στο αντικείμενο *όπως αυτό γίνεται αντιληπτό*] όταν στοχαζόμαστε πάνω στην αντιληπτική εμπειρία, της οποίας αυτό είναι ένα αφηρημένο συστατικό. (Drummond 1990, σ. 113)

Στην ερμηνεία του Ντράμοντ βρίσκουμε, από τη μια μεριά, το αντικείμενο αυτό το ίδιο (*schlechthin*), το αντικειμενικό κάτι, το ταυτοτικό σημείο του πολλαπλού των επιμέρους στιγμιακών αποβλέψεων, με άλλα λόγια, το προσδιορισμένο X, το αντικείμενο *το οποίο* τυγχάνει απόβλεψης, το εσώτατο *τι* της απόβλεψης. Από την άλλη, κατά τον ίδιο, έχουμε τα διάφορα εννοήματα, ή, καλύτερα, τα διάφορα εννοηματικά νοήματα ή αλλιώς τις διάφορες προοπτικές μέσα από τις οποίες εννοείται αποβλεπτικά κάθε φορά αυτό το X, τα *πώς* της εννόησής του. Η διαφορά ανάμεσα στο προσδι-

²⁰¹ Βλ. Drummond 1980, σσ. 12κ.επς· Drummond 1990, σσ. 27κ.επ., 91, 143, 148κ.επ., 151· Drummond 2003b, σ. 69. Βλ. και Sokolowski 1964b, σσ. 151-2· Sokolowski 1973, σ. 63· Sokolowski 1984, σσ. 123.

²⁰² Βλ. Drummond 1990, σ. 148.

²⁰³ Βλ., π.χ., Drummond 1990, κεφ. 5,6· Drummond 2003b, σσ. 72, 90 υπσ. 32.

²⁰⁴ Drummond 1990, σ. 136. Βλ. και Zahavi 2004, σ. 49.

²⁰⁵ Η όλη ανάλυση του Ντράμοντ γίνεται στο πλαίσιο μιας κάπως εννοημένης υπερβατολογικής αναγωγής. Θα δούμε σε λίγο το πώς ακριβώς την εννοεί.

²⁰⁶ Drummond 1990, σ. 138. «Το εννόημα είναι μαζί το ίδιο το αποβλεπόμενο αντικείμενο ως αποβλεπόμενο και ένα νόημα, δηλαδή η σημασία που έχει το αντικείμενο για εμάς στην εν λόγω εμπειρία στην οποία [αυτό] το αντικείμενο εννοείται με έναν προσδιορισμένο τρόπο.» (Drummond 2003a, σ. 131).

²⁰⁷ Βλ. Drummond 1990, σσ. 55, 85.

ορίσιμο X και το εννοηματικό νόημα, ή, αλλιώς, ανάμεσα στο αντικείμενο *το οποίο* τυγχάνει απόβλεψης και στο αντικείμενο κατά το *πώς* της απόβλεψής του, είναι για τον Ντράμοντ, αλλά και συνολικότερα για την ερμηνεία της Ανατολικής Ακτής, μια *δομική διαφορά* εντός του εννοήματος.²⁰⁸ Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτής της ερμηνείας, η διαφορά ανάμεσα στο προσδιορίσιμο X και το εννοηματικό νόημα ταυτόχρονα ανάγεται στη σχέση (και την απόσταση) μεταξύ αφελούς (φυσικής) και υπερβατολογικής στάσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ερμηνεία της Ανατολικής Ακτής, και κυρίως μέσα από τις λεπτομερείς αναλύσεις του Ντράμοντ, το εννόημα (το αποβλεπόμενο *όπως* αυτό αποβλέπεται) και το αντικείμενο *το οποίο* αποβλέπεται είναι οντολογικώς το ίδιο αντικείμενο, απλά ιδωμένο από διαφορετική στάση. «Το αντικείμενο, το νόημα και το εννόημα είναι τα ίδια [αλλά] θεωρημένα με διαφορετικό τρόπο.»²⁰⁹ Το εννόημα, ή αλλιώς το (εννοηματικό) νόημα, είναι ό,τι δίνεται στον υπερβατολογικό φαινομενολογικό στοχασμό, ενώ το αντικείμενο το ίδιο *το οποίο* αποβλέπεται είναι ό,τι δίνεται σε ένα ευθύ ενέργημα της φυσικής, αφελούς στάσης.

Τα πράγματα προφανώς περιπλέκονται. Πώς γίνεται να φτάνει κανείς με φαινομενολογικό στοχασμό στο εννόημα ως το εμφανισμένο σύστοιχο ενός ενεργήματος και ταυτόχρονα αυτό το εννόημα να έχει ως θεμελιώδη εσώτατη στιγμή του το αντικείμενο *όπως* αυτό δίνεται στη φυσική στάση; Εάν συνυπολογίσουμε πως για τον Ντράμοντ υπερβατολογική στάση ουσιαστικά σημαίνει την ουδετεροποιητική ετεροίωση του οντοθετικού χαρακτήρα της φυσικής στάσης, φαντάζει τελείως ακατανόητο το *πώς* η εσώτατη στιγμή της ουδετεροποιητικής ετεροίωσης μπορεί να περιέχει την οντοθεσία του αποβλεπτικού αντικειμένου. Το *πώς*, για παράδειγμα, στην περίπτωση της αντίληψης η απουσία οντοθετικού χαρακτήρα ταυτόχρονα εμπεριέχει αυτόν ακριβώς το χαρακτήρα!

Εάν, δε, αναλογιστούμε ένα από τα συγκεκριμένα παραδείγματα που φέρνει ο Ντράμοντ για να φωτίσει τη σχέση και τη διαφορά ανάμεσα στο εννόημα και το προσδιορίσιμο X, καταλαβαίνουμε καλύτερα τη σύγχυση που επικρατεί. Ως παράδειγμα για το αντικείμενο *όπως* αυτό εμφανίζεται (δηλαδή για το εννόημα) ο Ντράμοντ δίνει αυτό ενός λυγισμένου κομματιού ξύλου που είναι βυθισμένο στο νερό.²¹⁰ Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτό το κομμάτι ξύλου είναι οντολογικώς ταυτόσημο με το αντικείμενο *το ίδιο*, δηλαδή με το κομμάτι ξύλου *όπως* αυτό είναι *πραγματικά*: ίσιο και όχι λυγισμένο. Είναι προφανές πως δεν πρέπει να κυριολεκτήσουμε και να εκλάβουμε, από τη μια, την εμφάνιση του λυγισμένου ξύλου ως αποτέλεσμα του υπερβατολογικού φαινομενολογικού στοχασμού και, από την άλλη, τη δοτικότητα του ίσιου κομματιού ως αυτό που δίνεται στη φυσική στάση. Καταλαβαίνουμε πως μια τέτοια ερμηνεία θα ήταν πέρα ως πέρα λανθασμένη: το ζήτημά μας δεν είναι η σχέση ανάμεσα σε μια *αληθινή* και μια *ψευδαισθητική* αντίληψη. Μάλλον πρέπει να κατανοήσουμε το παράδειγμα του Ντράμοντ *κατ' αναλογία*. Αλλά, πρόκειται για κακή αναλογία καθώς αυτή δεν καθιστά σαφή τη διαφορά που θα ήθελε ο Ντράμοντ: αυτήν ανάμεσα σε ένα αντικείμενο και τον τρόπο δοτικότητάς του. Είναι σαφές πως δεν συμφωνούμε με τη συγκεκριμένη αποτίμηση του Ντράμοντ σύμφωνα με την οποία η μεταφορά της ματιάς μας από το *ίδιο* το αντιληπτό στον *τρόπο* της εμφάνισής του ισοδυναμεί με την

²⁰⁸ «Το αποβλεπόμενο [intended] αντικείμενο είναι το ίδιο η πιο θεμελιώδης στιγμή *μέσα* στο εννόημα, είναι το ίδιο ένα εννοηματικό συστατικό.» (Zahavi 2004, σ. 49) Βλ. σχετικά και Zahavi 2003, σσ. 59κ.επ.

²⁰⁹ Drummond 1990, σ. 113. «Το νόημα ενός ενεργήματος μέλλει τώρα να ταυτιστεί με το αντικείμενο ως εννοούμενο [object as meant] και μόνο αφαιρετικά να διακριθεί από το εννοούμενο αντικείμενο το ίδιο [meant object itself]» (Drummond 1990, σ. 85). Βλ. και Crowell 2001, σ. 89.

²¹⁰ Βλ. Drummond 1990, σ. 149.

υιοθέτηση της υπερβατολογικής φαινομενολογικής στάσης.²¹¹ Θεωρούμε πως μπορεί κανείς εξίσου καλά να στρέψει τη ματιά του προς τους διάφορους τρόπους εμφανίσεων ακόμα και μέσα από τη φυσική στάση, αποδίδοντας, δηλαδή, ρεαλιστική ανεξάρτητη ύπαρξη σε ό,τι εμφανίζεται με αυτούς και εκείνους τους τρόπους. Στο παράδειγμα του Ντράμοντ έχουμε να κάνουμε με τρόπους και προοπτικές δοτικότητας, με το πώς μιας εμφάνισης, τόσο στην περίπτωση του λυγισμένου, όσο και στην περίπτωση του ίσιου κομματιού ξύλου. Για να το θέσουμε διαφορετικά, μια υπερβατολογική φαινομενολογική θεωρία για το προσδιορισμό X και το εννοηματικό νόημα θα έπρεπε να μπορεί να λογοδοτεί για το τι του ίσιου κομματιού ξύλου και το πώς της δοτικότητάς του.²¹²

Εν ολίγοις, θεωρούμε ότι η αντιμετώπιση του προσδιορισμού X ως αντικειμένου *το οποίο* τυγχάνει απόβλεψης, ή ισοδύναμα ως αντικειμένου της φυσικής στάσης (δηλαδή κατά τον Ντράμοντ: ως αντικειμένου όπως αυτό είναι πραγματικά) και το οποίο αναδεικνύεται μέσα από την πολλότητα των αντικειμένων *με τον τρόπο που αυτά τυγχάνουν απόβλεψης*, ή ισοδύναμα μέσα από την πολλότητα των αντικειμένων υπό υπερβατολογικό (όπως τον αντιλαμβάνεται ο Ντράμοντ) στοχασμό, είναι προβληματική. Εξίσου προβληματική είναι, όμως, και μια άλλη διάσταση της ερμηνείας του. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος, με βάση τις αναλύσεις των *Ιδεών*, το προσδιορισμό X είναι το αποβλεπόμενο αντικείμενο ιδωμένο *τυπικά-λογικά* (formally) χωρίς τους προσδιορισμούς του· είναι «το αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο θεωρημένο τυπικά ως ο φορέας των ιδιοτήτων που αποβλέπονται στην εμπειρία»²¹³. Πράγματι, είδαμε και προηγούμενα ότι στις *Ιδέες* ο Χούσερλ μιλά για το προσδιορισμό X ως το κεντρικό σημείο ενότητας των αποβλεπτικών ενεργημάτων, ως ένα *καθαρό* κάτι, το οποίο προσδιορίζεται κάθε φορά με διαφορετικό τρόπο.²¹⁴ Ο Ντράμοντ επισημαίνει επιπλέον πως ο Χούσερλ αναφέρεται στο προσδιορισμό X, τόσο αποκαλώντας το *φορέα ιδιοτήτων*, όσο και *υποκείμενο κατηγορημάτων*. Δηλαδή, επισημαίνει ότι ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τόσο οντολογικούς όσο και λογικούς όρους για να περιγράψει την εσωτερική δομή του εννοηματικού νοήματος. Αλλά αυτό, στο πλαίσιο της ερμηνείας του Ντράμοντ, δε συνιστά πρόβλημα καθώς, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, το αποβλεπόμενο αντικείμενο με τον τρόπο που αυτό γίνεται αποβλεπτό είναι ένα νόημα, είναι το αντικείμενο με τη σημασία που αυτό έχει για εμάς.²¹⁵

Ο Ντράμοντ υπερτονίζει αυτή την ιδέα περί τυπικού κάτι, περί ενός κενού λογικού φορέα ιδιοτήτων.²¹⁶ Θεωρεί πως μόνο έτσι κατανοημένο το προσδιορισμό X, «είναι ικανό να παράσχει μια αρχή ταυτότητας χάρη στην οποία μια ποικιλία εννοηματικών φάσεων ή συγκεκριμένων εννοημάτων, που αποβλέπουν το ίδιο αντικείμενο με διαφορετικούς τρόπους, μπορεί στ' αλήθεια να λέγεται ότι αποβλέπουν ένα ταυτοτικό αντικείμενο»²¹⁷. Εντούτοις, ο ίδιος παραδέχεται πως στην περίπτωση της αντίληψης το τυπικό-κενό X από μόνο του δεν είναι αρκετό για να λογοδοτήσει για την

²¹¹ Βλ. ό.π., σ. 55.

²¹² Ανάλογο είναι και το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Ντράμοντ με τη οπτική αντίληψη ενός τοίχου. Ο Ντράμοντ θεωρεί πως με την απόφαση «ο τοίχος είναι λευκός» εκφράζεται το ενεργημά μας της αντίληψης του τοίχου από τη σκοπιά της φυσικής στάσης. Ο τοίχος, τότε, εκλαμβάνεται όπως πραγματικά είναι. Αντίθετα, με την απόφαση «ο τοίχος όπως βιώνεται σε αυτήν την αντίληψη εμφανίζεται γκρι» εκφράζεται ο φαινομενολογικός στοχασμός στον οποίο δίνεται το αντιληπτό με τον τρόπο που αυτό αποβλέπεται. Βλ. στο Drummond 2009, σ. 603.

²¹³ Drummond 1990, σ. 135· βλ. και σσ. 137, 143, 153.

²¹⁴ Βλ., π.χ., *Hua* III/1, σ. 302 [314].

²¹⁵ Βλ., π.χ., Drummond 1990, σ. 138.

²¹⁶ Βλ., ό.π., σσ. 143, 153.

²¹⁷ Drummond 2003b, σ. 72.

ταυτότητα ενός συγκεκριμένου ενικού χωρικού πράγματος, από τη στιγμή που ένα τέτοιο τυπικό-κενό X μπορεί να αναφέρεται σε ένα οποιοδήποτε αντικείμενο.

[H] άποψη πως το “X” είναι ο φορέας της ταυτότητας αληθεύει μόνο με το καθαρά τυπικό νόημα, αλλά τέτοιες καθαρά τυπικές δομές και ιδιότητες [...] είναι ανεπαρκείς για να θεμελιώσουν την ταυτότητα και την ατομικότητα του αντιληπτού αντικειμένου. (Drummond 1990, σ. 153)

Το προσδιορίσιμο X πρέπει να είναι κάτι παραπάνω από ένα τυπικό κάτι. Έτσι, ο Ντράμοντ καταλήγει στο ότι, «ενώ το προσδιορίσιμο X είναι τυπικό, δεν μπορεί να είναι [...] καθαρά τυπικό»²¹⁸! Και να πώς ο ίδιος προβάλλει αυτή την ιδέα στη θεωρία του Χούσερλ. Θεωρεί ότι οι στατικές αναλύσεις των *Ιδεών* αναγκάζουν τον Χούσερλ να αντιμετωπίσει εκεί το προσδιορίσιμο X ως μια *αποκλειστικά* τυπική ταυτότητα και ότι η αναγνώριση του ότι αυτό πρέπει να κατανοηθεί και ως «μια υλική[-περιεχομενική] προσδιορίσιμη χωρική ατομικότητα»²¹⁹ καθίσταται δυνατή μόνο αργότερα, με τις γενετικές χουσερλιανές αναλύσεις. Ο Ντράμοντ αντιλαμβάνεται ως *γενετικές* τις αναλύσεις στις οποίες εισάγεται η παράμετρος του χρόνου, οπότε και το ενέργημα της αντίληψης εξετάζεται ως διαδοχική ακολουθία αντιληπτικών φάσεων. Σύμφωνα με τον ίδιο, με την εισαγωγή της χρονικής παραμέτρου φανερώνεται «μια ορισμένη συνέχεια στη ροή των αντικειμενικών προσδιορισμών»²²⁰ χωρίς την οποία δεν μπορούμε να αναγνωρίσουμε το αντικείμενο ως *υλική* ταυτότητα. Επιπλέον, «[η] προσδιορισσιμότητα του “X” πρέπει να γίνει κατανοητή ως η ικανότητα του αντικειμένου να φτάνει σε ακριβέστερο προσδιορισμό κατά την πορεία μιας χρονικά εκτεταμένης εμπειρίας»²²¹.

Μια πρώτη αντίρρησή μας εδώ αφορά το πώς αντιλαμβάνεται ο Ντράμοντ τις γενετικές αναλύσεις. Δεν θα συμφωνήσουμε μαζί του στο ότι η εισαγωγή της παραμέτρου του χρόνου από μόνη της είναι αυτή που καθιστά κάποιες αναλύσεις γενετικές. Η παράμετρος του χρόνου, με τον τρόπο που την εννοεί ο Ντράμοντ, παίζει σημαντικό ρόλο ήδη στις *στατικές* αναλύσεις του Χούσερλ στις *Ιδέες* (1913) αλλά και στις λεπτομερείς περιγραφές της Παράδοσης *Πράγμα και Χώρος* που είχαν προηγηθεί (1907). Υπό το πρίσμα αυτών των στατικών αναλύσεων η αντίληψη αναμφισβήτητα αντιμετωπίζεται ως *ακολουθία φάσεων στο χρόνο*.²²² Το καινούριο που εισάγει με τη γενετική Φαινομενολογία του πια ο Χούσερλ είναι η πραγμάτευση του ζητήματος ακριβώς της *γένεσης* στρώσεων αποβλεπτικών συστοιχιών εννοήσεων-ενοημάτων στη βάση άλλων προϋποτιθέμενων συνειδησιακών στρώσεων. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το ενδιαφέρον στρέφεται στη διασάφηση της μετάβασης από ένα ορισμένο επίπεδο αποβλεπτικής ζωής σε κάποιο επόμενο. Σε μια ανάδρομη κίνηση, μάλιστα, η γενετική φαινομενολογία προχωρά, εν είδει αρχαιολογίας, στην αποκάλυψη των προϋποθέσεων που καθιστούν δυνατή μια ορισμένη αποβλεπτική διάσταση του συνειδησιακού βίου.

Μια δεύτερη, πιο σημαντική αντίρρησή μας στην ερμηνεία του Ντράμοντ για το προσδιορίσιμο X αφορά το πώς ο ίδιος επιχειρεί να συνδυάσει δύο, κατά τη γνώμη

²¹⁸ Ο.π., σ. 74· βλ. και Drummond 1990, σ. 153.

²¹⁹ Drummond 1990, σ. 154.

²²⁰ Ο.π., σ. 153· βλ. και Drummond 1980, σ. 13.

²²¹ Drummond 1990, σ. 154. Για το ότι η γενετική φαινομενολογία αναζητά τους ουσιώδεις απριόρι νόμους που διέπουν τις αποβλεπτικές συνθέσεις και τις αποβλεπτικές *μεταβάσεις* στα διαφορετικά επίπεδα του αποβλεπτικού βίου σύγκ., π.χ., με *Hua* XI, σσ. 336κ.επ. [624κ.επ.].

²²² Ήδη το 1894 ο Χούσερλ τονίζει ότι «ο περιορισμός της έννοιας της εποπτείας σε στιγμιακά ενεργήματα θα έβλαπτε πάρα πολύ την κοινή και χρήσιμη χρήση της [της έννοιας της εποπτείας]» (*Hua* XXII, σ. 112 [158]).

μας, ασύμβατα πράγματα. Από τη μια, ο ίδιος δέχεται ότι το προσδιορισμό X είναι μια τυπική ταυτότητα, ένα τυπικό κάτι εν γένει. Καθώς, όμως, αντιλαμβάνεται την προβληματικότητα αυτού του ισχυρισμού, σπεύδει να συμπληρώσει ότι το προσδιορισμό X δεν πρέπει να είναι *μόνο* ένα τυπικό κάτι εν γένει, αλλά *επιπλέον* και μια υλική-περιεχομενική χωρική ατομικότητα. Αλλά πώς γίνεται και το προσδιορισμό X, που όπως μάλιστα τονίσαμε ο Ντράμοντ το εκλαμβάνει ως το αντιληπτό αυτό το ίδιο, είναι κάτι *τυπικό-κενό*, δηλαδή χωρίς περιεχόμενο, και ταυτόχρονα κάτι *υλικό* με τους περιεχομενικούς του προσδιορισμούς; Και εάν ο Ντράμοντ εννοεί ότι το προσδιορισμό X είναι *αρχικά* ένα κενό λογικό κάτι (εξ ου και απροσδιόριστο) το οποίο στην πορεία της αντιληπτικής συγκρότησης λαμβάνει πρόσθετους και ποικίλους προσδιορισμούς, είναι δύσκολο να δει κανείς πώς τελικά το ταυτόσημο μέσα στην ποικιλία των προσδιορισμών τρέπεται σε κάτι παραπάνω από ένα κενό λογικό κάτι. Στην προσέγγιση του Ντράμοντ αυτό το ζήτημα μένει σταθερά εκκρεμές και καθορίζει τελικά την αδυναμία της να συνιστά μια συνεπή και ορθή απάντηση στο πρόβλημα της δομής του αντιληπτικού εννοήματος και στο ερώτημα αναφορικά με το τι είναι το προσδιορισμό X.

Πέρα από την αντίρρησή μας σχετικά με το πώς αντιλαμβάνεται ο Ντράμοντ τις γενετικές αναλύσεις, πέρα και από την επί της αρχής αντίρρηση που εκφράσαμε μόλις πριν για την ασυμβατότητα της τυπικής-κενής και της υλικής-περιεχομενικής διάστασης στην αποτίμησή του για το τι είναι το προσδιορισμό X, θα μας δοθεί η ευκαιρία στα επόμενα κεφάλαια να ασκήσουμε κριτική στην προσέγγιση του Ντράμοντ και από δύο άλλες σκοπιές. Στο πλαίσιο αυτό θα εξετάσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια πια τις συγκεκριμένες αναλύσεις του Ντράμοντ για το προσδιορισμό X και τη συγκρότηση του αντιληπτού. Έτσι, στο τέταρτο κεφάλαιο θα δούμε ότι ο Ντράμοντ ισχυρίζεται πως υπάρχει μια ομολογία ανάμεσα στις μορφές των έσχατων πυρήνων των γλωσσικών κρίσεων (τη μορφή της ουσιαστικότητας (Substantivität) και τη μορφή της επιθετότητας (Adjektivität)) και τις μορφές των συστατικών του αντιληπτικού εννοήματος, δηλαδή του προσδιορισμού X και του εννοηματικού νοήματος. Στη βάση αυτής της ομολογίας η αντίληψη αντιμετωπίζεται, όπως θα δούμε, ως ένα κατηγοριακό, αν και όχι κατηγορηματικό, ενέργημα. Θα θέσουμε υπό αμφισβήτηση τον ισχυρισμό του Ντράμοντ και θα δείξουμε ότι στη φαινομενολογία του Χούσερλ το αντιληπτικό εννόημα δεν είναι εννοιολογικό παρά αποτελεί *τη βάση στήριξης* των διαφόρων γλωσσικών σημασιών. Επιπλέον, στο πέμπτο κεφάλαιο θα δούμε με ποιον τρόπο ο Ντράμοντ αναζητά τους όρους συγκρότησης του αντιληπτού ως *υλικής-περιεχομενικής* ταυτότητας στις χουσερλιανές αναλύσεις κυρίως του *Πράγμα και Χώρος*. Θα διαπιστώσουμε ότι, στη βάση αυτών των αναλύσεων, υιοθετεί τον ισχυρισμό του Χούσερλ σύμφωνα με τον οποίο η συμφωνία νοήματος των συνεχόμενων εκμέρους εκφάνσεων δεν είναι αρκετή προκειμένου να συγκροτηθεί το ένα και ταυτό αντιληπτό. Η επιπλέον ικανή συνθήκη που πρέπει να πληρείται είναι η ύπαρξη κινητοποιητικών κιναισθητικών ακολουθιών.²²³ Από τη μεριά μας θα δείξουμε ότι μια τέτοια συνθήκη, αν και αναγκαία, δεν είναι ωστόσο ικανή για τη συγκρότηση του ταυτόσημου υπερβατικού αντιληπτού. Θα φανεί, τελικά, ότι και αυτό το σκέλος της επιχειρηματολογίας του Ντράμοντ για το πώς ειδικότερα επιτυγχάνεται η συγκρότηση του προσδιορισμού X (του αντιληπτού του ίδιου) είναι ανεπαρκές.

²²³ Drummond 1990, σ. 155. Κυρίως, όμως, βλ. Drummond 1979.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗ ΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

ΤΗΣ ΜΟΡΦΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ένα από τα βασικά ζητήματα που μας απασχόλησαν στο προηγούμενο κεφάλαιο ήταν και οι δύο διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με το πρόβλημα της χουσερλιανής αποβλεπτικότητας και του εννοήματος: η διαμεσολαβητική ή αλλιώς φρεγκεανή ερμηνεία και η αντικειμενική ερμηνεία. Υποστηρίξαμε ότι η διαμεσολαβητική ερμηνεία συνιστά μια στρεβλή αντιμετώπιση της φιλοσοφίας του Χούσερλ και ταχθήκαμε υπέρ της βασικής ιδέας της αντικειμενικής ερμηνείας κρατώντας, ωστόσο, επιφυλάξεις για επιμέρους σημεία αυτής της ιδέας. Η εξέταση, ειδικότερα, των ερμηνειών του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ για το αντιληπτικό εννόημα μας έδωσε την ευκαιρία να μπούμε στις λεπτομέρειες μιας “διαμάχης”, η οποία κορυφώνεται γύρω από το τι είναι το προσδιορισμό X στην περίπτωση της αντίληψης. Ο Γκούρβιτς, ασκώντας κριτική στον Χούσερλ, αντιμετωπίζει το προσδιορισμό X ως θεωρητική κατασκευή και προτείνει μια *μερολογική* προσέγγιση του αντιληπτικού εννοήματος ιδωμένου ως μια ενιαία ολότητα. Από τη μεριά του, ο Ντράμοντ καταγγέλλει τις γκουρβιτσιανές μερολογικές αναλύσεις ως αναρμόδιες για την πραγμάτευση του ζητήματος του εννοήματος και προκρίνει την ιδέα του προσδιορισμού X ως ταυτότητας μέσα στην πολλότητα. Όπως έχουμε ήδη πει, στόχος μας είναι να δείξουμε την αδυναμία και των δύο αυτών ερμηνειών.

Στο παρόν κεφάλαιο θα στραφούμε στη λεπτομερή εξέταση της ευρύτερης προβληματικής των σχέσεων μερών και ολοτήτων. Θα δούμε ότι το ζήτημα της άρθρωσης μιας μερολογίας κατείχε σημαντική θέση στη φιλοσοφική σκέψη του Μπρεντάνο και των μαθητών του. Όπως και θα δούμε ότι οι σχετικές φιλοσοφικές ζυμώσεις και θεωρητικές διαμάχες που ακολούθησαν οδήγησαν στις αρχές του εικοστού αιώνα στη διαμόρφωση της αποκαλούμενης Μορφολογικής Ψυχολογίας. Μέσα από την πραγμάτευση αυτών των ζητημάτων θα καταφέρουμε να σχηματίσουμε μια καλή εικόνα για τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους κινείται μια μερολογική θεωρία, άξονες που αφορούν, από τη μια, τα διαφορετικά είδη σχετισμού μερών και ολοτήτων, και, από την άλλη, το ρόλο που ενδεχομένως παίζει η συνείδηση, η νόηση, στη διαμόρφωση των εν λόγω ολοτήτων. Θα καταφέρουμε, επιπλέον, να κατανοήσουμε καλύτερα, τόσο την κριτική που ασκεί ο Γκούρβιτς στη θεωρία του Χούσερλ για την αντίληψη, κάτι που θα δούμε εδώ άμεσα, όσο και το είδος της απάντησης που προτείνει ο Ντράμοντ, κάτι που θα φανεί πια καθαρά στο πέμπτο κεφάλαιο.

Στη συνέχεια, θα περάσουμε στην εξέταση της μερολογικής θεωρίας του ίδιου του Χούσερλ, αρχικά στο πρώιμο έργο του, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* και έπειτα στην ώριμη θεωρία της τρίτης *Λογικής Έρευνας*. Σκοπός μας είναι να αντλήσουμε εκείνα τα στοιχεία που θα μας επιτρέψουν να διασαφηνίσουμε το ζήτημα της αντιληπτικής συγκρότησης στη χουσερλιανή φαινομενολογία. Παρόλο που η απάντησή μας σε αυτό το ζήτημα δεν μπορεί να είναι ακόμα, στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου, οριστική, θα έχουμε κάνει, ωστόσο, σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, αφενός, θα έχουμε παρακολουθήσει από κοντά την εξέλιξη της σκέψης του Χούσερλ αναφορικά με το θέμα της αντιληπτικής συγκρότησης. Αφετέρου, θα έχουμε εφοδιαστεί με τα θεωρητικά μερολογικά εργαλεία που θα μας βοηθήσουν να πραγματευθούμε με καθαρότητα και σαφήνεια (α) το δύσκολο ζήτημα της σχέσης της

απλής αντίληψης με την κατηγορήση (στο τέταρτο κεφάλαιο), (β) τις πρωτο-συνειρμικές σχέσεις που οργανώνουν τα αισθητηριακά πεδία, αλλά και το είδος της σχέσης ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τα παρουσιαστικά αισθήματα (στο πέμπτο κεφάλαιο) και (γ) το επίσης δύσκολο ζήτημα των μερολογικών σχέσεων που λαμβάνουν χώρα κατά τη συγκρότηση του αντιληπτού στην πρωταρχική χωρικότητα και την πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητά του (στο έκτο κεφάλαιο).

3.1. Μπρεντάνο και Στουμπφ: προϋποθέσεις της Μερολογίας του Χούσερλ

Ο Μπρεντάνο θεωρούσε πως η νέα Περιγραφική Ψυχολογία του θα παρείχε τα στοιχεία για τη σύσταση μιας *characteristica universalis* όπως την είχε οραματιστεί Λάιμπνιτς.¹ Τα γράμματα και οι λέξεις της *γλώσσας της ψυχικότητας* θα καθρέφτιζαν τα απλά και τα συνθετότερα συνειδησιακά περιεχόμενα, ενώ η σύνταξή της τους τρόπους με τους οποίους αυτά συνδυάζονται.

Η Σχολή μου διακρίνει μια *Ψυχογνωσία* και μια *Γενετική Ψυχολογία* (με μια μακρινή αναλογία αυτήν ανάμεσα στη Γεωγνωσία και τη Γεωλογία). Η πρώτη παρουσιάζει όλα τα έσχατα ψυχικά συστατικά μέρη, των οποίων ο συνδυασμός αποφέρει το σύνολο των ψυχικών εμφανίσεων [Erscheinungen], όπως τα γράμματα του αλφαβήτου αποφέρουν το σύνολο των λέξεων. Η διόδευση [στην Ψυχογνωσία] θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως βάση για μια *Characteristica universalis* σαν εκείνη που οραματίστηκε ο Λάιμπνιτς και πριν από αυτόν ο Καρτέσιος. (Brentano 1895, σ. 34)

Ειδικότερα, στην *Ψυχολογία* (1874) ο Μπρεντάνο επιχείρησε την οριοθέτηση της σφαίρας της ψυχικότητας, δίνοντας έμφαση στο ζήτημα της ταξινόμησης των ψυχικών φαινομένων και της περιγραφής των περιεχομένων τους. Ωστόσο, σε αυτό το έργο ο ίδιος δεν προχώρησε στην ανάπτυξη μιας θεωρίας που να αφορά τους διαφορετικούς τρόπους *σχέσεων* μεταξύ των στοιχείων της συνείδησης. Μια τέτοια προσπάθεια συναντούμε στις διαλέξεις της Βιέννης (1887-91), οι οποίες έχουν έναν συμπληρωματικό χαρακτήρα ως προς τις αναλύσεις της *Ψυχολογίας*. Στο πλαίσιο αυτών των διαλέξεων, ο Μπρεντάνο αναπτύσσει τις βασικές γραμμές μιας θεωρίας για τις σχέσεις μέρους και όλου, δηλαδή μιας μερολογίας.

Στη μερολογία του Μπρεντάνο συναντούμε δύο διαφορετικά, βασικά είδη μερών: τα *αποσπάσιμα* (ablösbare) μέρη και τα *απλώς διακριτά* (bloss distinktionelle) μέρη.² Θα ξεκινήσουμε με τα πρώτα. Τα αποσπάσιμα μέρη ενός όλου μπορούν, όπως δηλώνει και το όνομά τους, να αποσπασθούν *πραγματικά* από το όλον. Μάλιστα, η αποχωρισιμότητα (Abtrennbarkeit) των αποσπάσιμων μερών μπορεί να είναι είτε *μονόπλευρη* (einseitige) είτε *αμφίπλευρη* (gegenseitige). Περίπτωση μονόπλευρης αποχωρισιμότητας έχουμε όταν σε μια σχέση μεταξύ δύο μερών είναι δυνατή η πραγματική απόσπαση ενός μόνο μέρους. Μπορεί, για παράδειγμα, να αποσπασθεί ο κρισιακός χαρακτήρας ενός ενεργήματος ενώ συνεχίζει να παραμένει το σκέτο περιεχομενικό παριστάνειν.³ Δεν είναι όμως δυνατό, αντίστροφα, να αποσπασθεί το περιεχομενικό

¹ Βλ. PES, σ. 369· βλ. και Smith 1992-3.

² Για την εν λόγω διάκριση καθώς και για τις ακόλουθες υποδιαίρεσεις βλ. DP, κεφ. 2, σσ. 79κ.επς, [83κ.επς], 147κ.επς [156κ.επς]. Βλ. επίσης Smith 1992-3· Libardi 1996, §§5, 15· Bell 1990, σσ. 17κ.επ· Rollinger 1999, σ. 43.

³ Στην πέμπτη AE ο Χούσερλ ασκεί οξεία κριτική σε αυτή τη μπρεντανιανή ιδέα σύμφωνα με την οποία η κρίση και η παράσταση δομούνται στη βάση του σχήματος «πλήρες ενέργημα πάνω στο πλήρες ενέργημα».

κό παριστάνει και να συνεχίζει να παραμένει η κρίση. Η αμφίπλευρη αποχωρισσιμότητα, από την άλλη, αφορά αμοιβαία αποσπάσιμα μέρη. Αυτά μπορεί να είναι είτε μέρη συνεχών μεγεθών, είτε μέρη διακρισίμων μεγεθών. Αμφίπλευρα αποσπάσιμα μέρη ενός συνεχούς είναι, για παράδειγμα, τα γειτονικά μέρη μιας χρωματισμένης επιφάνειας. Οποιαδήποτε από αυτά τα μέρη μπορούν να αποσπασθούν πραγματικά. Αμφίπλευρα αποσπάσιμα μέρη διακρισίμων μεγεθών είναι, π.χ. στη σφαίρα της ψυχικής ζωής, η οπτική αντίληψη και η ακουστική αντίληψη, ή το οπτικό πράγμα και το ακουστικό πράγμα, ή, ακόμα, ένα από τα παρόμοια πράγματα μιας αισθητηριακής ομάδας, όπως είναι το δέντρο μιας δεντροστοιχίας ή το πουλί ενός σμήνους. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να έχουμε το κάθε μέρος χωρίς την παρουσία των υπολοίπων.

Ενώ τα αποσπάσιμα μέρη είναι δυνατό να αποχωριστούν *πραγματικά* από το όλον στο οποίο ανήκουν, τα απλώς διακριτά μέρη μπορούμε να τα συλλάβουμε ως τέτοια μόνο με τη σκέψη μας. Ως περιπτώσεις απλώς διακριτών μερών ο Μπρεντάνο εντοπίζει τις ακόλουθες. (α) Τα λεγόμενα μεταφυσικά μέρη που παρουσιάζουν μια αμοιβαία διαπλοκή, όπως συμβαίνει με την έκταση και το χρώμα. Αυτά ο Μπρεντάνο τα αποκαλεί και *συμφυή* μέρη (*concretescete Teile*).⁴ (β) Τα λογικά μέρη, για τα οποία ισχύει μονόπλευρη εξάρτηση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της σχέσης υπερκείμενου γένους και υπαγόμενου είδους. (γ) Τα αμοιβαία σχετιζόμενα μέρη του αποβλεπτικού ζεύγους οποιασδήποτε ψυχικής σχέσης: ανάμεσα στο παριστάνει και το παριστώμενο, στο κρίνειν και το κρινόμενο, στο αγαπάν και το αγαπώμενο, κ.ο.κ. (δ) Τα αμοιβαία σχετιζόμενα μέρη της διπλής ενέργειας που, σύμφωνα με τον Μπρεντάνο, παρουσιάζει κάθε ψυχικό ενέργημα, δηλαδή, από τη μια μεριά, ως πρωτεύουσα σχέση με το αντικείμενό του και, από την άλλη, ως συνοδεύουσα σχέση με τον ίδιο τον εαυτό του.

Το πρόβλημα που στην πραγματικότητα επιχειρεί να λύσει ο Μπρεντάνο, οπότε και αναλαμβάνει την εξέταση των διαφορετικών σχέσεων μερών και όλου, είναι αυτό της *ενότητας* της συνείδησης. Η βασική του αντίρρηση στρέφεται κυρίως ενάντια στη χιουμιανή άποψη σύμφωνα με την οποία η συνείδηση δεν είναι παρά μια σταθερή ροή από δέσμες ιδεών. Θεωρώντας ότι η χιουμιανή περιγραφή προσφέρει «μια ουσιωδώς στρεβλή εικόνα για τη συνείδηση»⁵, ο Μπρεντάνο προχωρά σε μια πιο πλούσια περιγραφή των συνειδησιακών μερών, τα οποία θεωρεί πως δεν μπορεί να εξαντλούνται σε χιουμιανού τύπου ιδέες. Ταυτόχρονα, αυτό που τονίζεται στη μπρεντανιανή θεωρία είναι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της συνειδησιακής ενότητας: η συνείδηση δεν είναι, όπως ήθελε ο Χιουμ, πολλά πράγματα μαζεμένα το ένα δίπλα στο άλλο, *δεν είναι μια σκέτη πολλότητα* (*Vielheit*) μερών. Η συνείδηση είναι, αντίθετα, μια *ενιαία πολλαπλότητα* (*Vielfältigkeit*).⁶

Η διαφορά ανάμεσα στην πολλότητα και την πολλαπλότητα κατέχει σημαντική θέση στη μπρεντανιανή μερολογία, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη θεωρία για το *συνεχές* (*Kontinuum*).⁷ Πιο συγκεκριμένα, ο Μπρεντάνο διακρίνει τη *συνεχή πολλότητα* (*kon-*

⁴ Βλ., π.χ., *DP*, σ. 79 [84]. Ο Μπρεντάνο σημειώνει την απουσία μιας ταιριαστής ονομασίας για αυτά τα (συμφυή) μέρη. Βλ. *DP*, σ. 19 [22].

⁵ *DP*, σ. 11 [14].

⁶ Βλ. *DP*, σ. 11 [14], αλλά και όλο το τέταρτο κεφάλαιο του δευτέρου βιβλίου του *PES*.

⁷ Ο Μπρεντάνο θα ενδιαφερθεί για την περιγραφή του συνεχούς ως αντιληπτικού φαινομένου και όχι ως μαθηματικής κατασκευής και θα υποστηρίξει ότι η έννοια του συνεχούς προκύπτει με αφαίρεση άμεσα από μια ενιαία εσωτερική ή εξωτερική εποπτεία και όχι στη βάση ενός θεωρητικού συνδυασμού σημείων ή μονάδων που ανήκουν σε διαφορετικές εποπτείες. (Βλ. Brentano 1976, σσ. 3κ.επς [κ.επς].) Με τη θεωρία για το συνεχές ο Μπρεντάνο, αφενός αναμετράται με την αριστοτελική θεωρία, ακολουθώντας γενικά τις κατευθύνσεις αυτής της τελευταίας και επιχειρώντας την καλύτερη δυνατή βελτίωσή της. Αφετέρου, ασκεί οξεία κριτική στις τότε επικρατούσες θεωρίες των Ντέντεκιντ (Richard

tinuierlich Vielheit) από τη *συνεχή πολλαπλότητα* (kontinuierlich Vielfaches, Vielfältigkeit). Σε μια συνεχή πολλαπλότητα, έτσι όπως την αντιλαμβάνεται ο Μπρεντάνο, είναι δυνατή η απομάκρυνση οποιουδήποτε μέρους, με τα υπόλοιπα μέρη να παραμένουν απaráλλαχτα. Τα μέρη των συνεχών πολλαπλότητων δεν έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους και ο τρόπος της ενοποίησής τους είναι αυτός της άθροισης (Addition).⁸ Οι συνεχείς πολλαπλότητες μπορεί να είναι είτε χωρικές είτε χρονικές. Παράδειγμα χωρικής συνεχούς πολλαπλότητας είναι αυτό ενός εκτατού σώματος.

Το [εκτατό] σώμα είναι μια ενότητα που μπορεί να αναλυθεί σε μια πολλαπλότητα με τέτοιο τρόπο ώστε με την εκμηδένιση ενός μέρους του τα υπόλοιπα μπορούν να συνεχίζουν να υφίστανται ακριβώς όπως πριν. (Brentano 1976, σσ. 41-2 [22])

Παράδειγμα χρονικής συνεχούς πολλαπλότητας είναι αυτό μιας σειράς διαδοχικών ήχων.

Από την άλλη μεριά, τα μέρη των συνεχών *πολλαπλοτήτων* δεν αθροίζονται μεταξύ τους για να αποτελέσουν το όλον και ούτε με την εκμηδένιση κάποιου εξ αυτών τα υπόλοιπα συνεχίζουν να υφίστανται όπως πριν. Σύμφωνα με τον Μπρεντάνο, οι συνεχείς πολλαπλότητες μπορεί να είναι μόνο χρονικές και όχι χωρικές. Η συνείδηση συνιστά μια τέτοια *χρονική συνεχή πολλαπλότητα*.⁹ Ένα παράδειγμα που δίνει ο Μπρεντάνο είναι αυτό της *συνείδησης που αντιλαμβάνεται ένα εκτατό σώμα*. Αυτός/ή που, για παράδειγμα, βλέπει ένα εκτατό σώμα, βλέπει ταυτόχρονα, κατά τον Μπρεντάνο, την πολλαπλότητα των μερών του. Εντούτοις, δεν πρόκειται για εντελώς διαφορετικά εποπτευόμενα υποκείμενα που το καθένα τους βλέπει και διαφορετικό μέρος της έκτασης του εκτατού σώματος. Αυτός/ή που βλέπει διαφορετικά εκτατά μέρη δεν είναι ένα άθροισμα συνειδήσεων, παρά είναι μια ενιαία συνεχής συνειδησιακή πολλαπλότητα.¹⁰ Ομοίως, η *συνείδηση που αντιλαμβάνεται ακουστικά* σε ένα χρονικό νυν μια πολλαπλότητα ήχων δεν είναι ένα άθροισμα συνειδήσεων, παρά μια ενιαία συνεχής συνειδησιακή πολλαπλότητα.¹¹

Ένα από τα πρώτα σεμινάρια του Μπρεντάνο στο Πανεπιστήμιο του Βύρτσμπουργκ (κατά το χειμερινό εξάμηνο του 1866-7) το είχε παρακολουθήσει και ο Καρλ Στουμπφ που τότε σπούδαζε νομικά. Η επιρροή που άσκησε ο Μπρεντάνο στον Στουμπφ οδήγησε τον δεύτερο στο να εγκαταλείψει τις νομικές σπουδές του για να αφιερωθεί στη Φιλοσοφία και τη Θεολογία. Έκτοτε ο Στουμπφ παρακολούθησε στενά πολλές από τις διαλέξεις του Μπρεντάνο στο Πανεπιστήμιο του Βύρτσμπουργκ για την Ιστορία της Φιλοσοφίας, τη Μεταφυσική και τη Λογική και έμεινε σε επαφή με τον δάσκαλό του τα επόμενα χρόνια με συναντήσεις και αλληλογραφία.

Dedekind) και Κάντορ (Georg Cantor). Δεν θα εξετάσουμε εδώ περισσότερο αυτό το ομολογουμένως ενδιαφέρον σκέλος της μπρεντανιανής φιλοσοφίας. (Ενδεικτικά μπορεί να ανατρέξει κανείς στα Libardi 1996, κυρίως σσ. 61κ.επ· Albertazzi 2006, κεφ. 7.) Βλέπουμε εδώ, ωστόσο, και την πηγή της έμπνευσης του Χούσερλ στο εγχείρημα της θεμελίωσης των εννοιών της Αριθμητικής, το οποίο αυτός ανέλαβε στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*. Το ίδιο ισχύει και για το εγχείρημά του που αφορά τη θεμελίωση των λογικών και φιλοσοφικών εννοιών στις *ΛΕ*, αλλά και των φυσικοεπιστημονικών εννοιών στην *Κρίση*. Αναφερόμαστε στην ιδέα της θεμελίωσης των θεωρητικών εννοιών μέσω αποσαφήνισης της προέλευσής (Ursprung) τους από τις κατάλληλες συγκεκριμένες εμπειρίες.

⁸ Βλ. Brentano 1976, σ. 42κ.επ. [22κ.επ.]

⁹ Η συνείδηση για τον Μπρεντάνο είναι χρονική αλλά όχι χωρική και άρα τα χωρικά συνεχή δεν συνιστούν ποτέ πολλαπλότητες παρά πολλαπλότητες.

¹⁰ Βλ. Brentano 1976, σ. 42 [23].

¹¹ Με αυτόν τον τρόπο ο Μπρεντάνο επιχειρούσε να εξηγήσει το πώς αντιλαμβανόμαστε τις μελωδίες. Θεωρούσε ότι μια πολλαπλότητα ήχων είναι δυνατό να δοθεί ταυτόχρονα σε ένα χρονικό νυν με τη συνδρομή ενός πρωταρχικού συνειρμού, της *προτεραιότητας* (Proterästhes), στη βάση της οποίας το μόλις-πριν-παρελθόν δίνεται μαζί με το ενεργό παρόν.

Το βασικό ζήτημα που απασχόλησε τον Στουμπφ ήταν η σχέση ανάμεσα στην ουσία (Substanz) και τα γνωρίσματά της. Επιχείρησε, μάλιστα, να γράψει την ιστορία της έννοιας της ουσίας, κάτι που, όμως, δεν κατάφερε να ολοκληρώσει. Μέσα από αυτήν την προσπάθεια προέκυψε το έργο του *Περί της Ψυχολογικής Προέλευσης της Παράστασης του Χώρου* (*Über den psychologischen Ursprung der Raumvorstellung*, 1873).¹² Σε αυτό ο Στουμπφ ακολουθεί τις βασικές γραμμές της φιλοσοφίας του Μπρεντάνο. Η προσέγγισή του είναι αυστρο-εμπειριστική με σαφείς επιρροές από τον Λοκ, αλλά και με μια κριτική διάθεση απέναντι στον Χιουμ, ο οποίος, σύμφωνα με τον Στουμπφ, δεν κατάφερε να κατανοήσει ορθά την έννοια της ουσίας.¹³ Αυτό που κυρίως ήθελε να δείξει ο Στουμπφ με τις αναλύσεις του για την ψυχολογική προέλευση της παράστασης του χώρου ήταν ο ιδιαίτερος σχετισμός της έκτασης με τα χρώματα (ως περίπτωση, καταλαβαίνουμε, σχέσης μιας ουσίας με τα γνωρίσματά της). Κι ενώ, σε συμφωνία εδώ με τον Χιουμ, απέρριπτε τη μεταφυσική έννοια της ουσίας ως ενός αναγκαίου φορέα ιδιοτήτων, θεωρούσε πως ένας τέτοιος σχετισμός δεν προκύπτει απλώς στη βάση μιας σταθερής συνειρμικής συνήθειας παρά στη βάση της ίδιας της φύσης των σχετιζόμενων όρων.

Προκειμένου να προσδιορίσει τη σχέση που έχει η έκταση με τη χρωματική ποιότητα σε μια παράσταση, ο Στουμπφ εξετάζει πρώτα γενικά τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους είναι δυνατό περιεχόμενα να παριστάνονται μαζί.¹⁴ Διακρίνει τέσσερις τέτοιους τρόπους και ξεκινά με την περίπτωση της *ασυμβατότητας* περιεχομένων, όπως είναι αυτή του “ξύλινου σιδήρου”. Χωρίς να εξηγεί περισσότερο, ο Στουμπφ υποστηρίζει πως, παρά την ασυμβατότητα, *έχουμε* κάποιου τύπου παραστάσεις τέτοιων περιεχομένων από τη στιγμή που μπορούμε να εκφέρουμε κρίσεις για αυτά, για παράδειγμα όταν λέμε: «Ο ξύλινος σίδηρος είναι αδύνατος [unmöglich]»¹⁵. Δεύτερη περίπτωση παράστασης σχετιζόμενων περιεχομένων είναι αυτή της παράστασης ποιότητων που ανήκουν σε διαφορετικές αισθήσεις, π.χ. οι οπτικές, από τη μια, και οι ακουστικές ή οι ακουστικές ποιότητες, από την άλλη. Τρίτη περίπτωση είναι αυτή της παράστασης ποιότητων της ίδιας αίσθησης, για παράδειγμα των χρωματικών ποιότητων της όρασης. Εδώ, μάλιστα, ο Στουμπφ διαπιστώνει την ανάδυση μιας «θετικής συνάφειας [Verwandschaft]»¹⁶ μεταξύ των εμπλεκόμενων περιεχομένων. Τέλος, ο ίδιος διακρίνει την περίπτωση ενός *ιδιαίτερα στενού σχετισμού*, στον οποίο δεν έχουμε να κάνουμε απλά με «ένα ομού-παριστάνειν πολλών [περιεχομένων] μαζί»¹⁷. Παράδειγμα τέτοιας στενής σχέσης είναι αυτή ανάμεσα στην έκταση και τη χρωματική της πλήρωση. Τα μέρη μιας τέτοιας στενής σχέσης ο Στουμπφ τα αποκαλεί *ψυχολογικά μέρη* ή *μερικά περιεχόμενα* (Teilinhalt). Αλλά ποιο είναι εδώ το κριτήριο προσδιορισμού ενός τέτοιου στενού σχετισμού; Σύμφωνα με τον Στουμπφ, τα ψυχολογικά ή μερικά περιεχόμενα δεν είναι δυνατό να αποσπασθούν από το παραστασιακό σύμπλεγμα στο οποίο ανήκουν και να παρασταθούν ξεχωριστά. Αντίθετα, μια τέτοια απόσπασση και ξεχωριστή παράσταση είναι δυνατή για τα περιεχόμενα των υπολοίπων περιπτώσεων. Αυτά τα τελευταία περιεχόμενα ο Στουμπφ τα ονομάζει *αυτόνομα* (selbständige).¹⁸ Αμέσως γίνεται φανερό ότι το κριτήριο για το εάν ένα περιε-

¹² Ο Στουμπφ θεωρείται επίσης ένας από τους πρωτεργάτες της πειραματικής Ψυχολογίας αλλά και εκείνος που έθεσε τα θεμέλια για μια ψυχολογία του ήχου με το δίτομο έργο του *Ψυχολογία του Ήχου* (1883 και 1890). Βλ. και Spiegelberg 1982, σσ. 56κ.επ.· Schuhmann 1996, σ. 113.

¹³ Βλ. σχετικά και Spiegelberg 1982, σ. 56, Schuhmann 1996, σσ. 109κ.επ.

¹⁴ Βλ. Stumpf 1873, σσ. 107κ.επς.

¹⁵ Βλ. ό.π., σ. 107.

¹⁶ Ό.π., σ. 108.

¹⁷ Ό.π.

¹⁸ Ό.π., σ. 109.

χόμενο είναι αυτόνομο ή ψυχολογικό (μερικό) είναι η υποκειμενική ικανότητά μας για ξεχωριστή του παράσταση.

Αντίλαμβανόμαστε ότι τα ψυχολογικά ή μερικά περιεχόμενα, για τα οποία μιλά ο Στουμπφ, αντιστοιχούν σε ένα από τα είδη των απλώς διακριτών μερών της μερολογίας του Μπρεντάνο, στα μεταφυσικά μέρη. Αλλά και από τα μεταφυσικά μέρη ο Στουμπφ ενδιαφέρεται αποκλειστικά για εκείνα τα ψυχολογικά περιεχόμενα που ανήκουν στην περιοχή των αισθητηριακών ποιοτήτων. Παρομοίως, τα αυτόνομα μέρη, για τα οποία μιλά ο Στουμπφ, αντιστοιχούν στα αποσπάσιμα μέρη της μπρεντανιανής μερολογίας, περιοριζόμενα, όμως, και αυτά στην περιοχή των διαφόρων παραστασιακών περιεχομένων. Επιπλέον, ο Στουμπφ φαίνεται να αντιδιαστέλλει τον τρόπο σύνδεσης των *ψυχολογικών (μερικών)* περιεχομένων προς τα σκέτα αθροίσματα μερών, στα οποία εννοείται πως συμμετέχουν *αυτόνομα* μέρη.¹⁹ Δεν γίνεται, όμως, σαφές το εάν στα *σκέτα αθροίσματα* ο ίδιος συγκαταλέγει τις περιπτώσεις παραστασιακών συμπλεγμάτων ανεξάρτητων μερών, στις οποίες αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Μια μεγαλύτερη προσπάθεια για οριοθέτηση των διαφορετικών ειδών σχέσεων συναντούμε στην *Ψυχολογία του Ήχου (Tonpsychologie)* και κυρίως στον δεύτερο τόμο (1890), τον οποίο ο Στουμπφ αφιερώνει στον Μπρεντάνο. Σε αυτό το έργο ο Στουμπφ ενδιαφέρεται κυρίως για το πώς διαφορετικοί ηχητικοί τόνοι παριστάνονται μαζί σε μια ολότητα, όπως συμβαίνει στο παράδειγμα μιας συγχορδίας. Αυτή είναι η τρίτη περίπτωση παράστασης που συναντήσαμε στην *Ψυχολογική Προέλευση της Παράστασης του Χώρου*: ποιότητες της ίδιας αίσθησης παριστάνονται μαζί. Το σημαντικό τώρα είναι ότι οι ηχητικοί τόνοι που συστήνουν μια συγχορδία δεν συνιστούν μεν ψυχολογικά (μερικά) περιεχόμενα ενός όλου, αλλά, από την άλλη, δεν αποτελούν ένα σκέτο άθροισμα. Οι ταυτόχρονοι ηχητικοί τόνοι είναι αυτόνομα περιεχόμενα που *συγχωνεύονται* (*verschmelzen*) σε ένα όλον.²⁰ Ο Στουμπφ δεν είναι ο πρώτος που μιλάει για συγχώνευση (*Verschmelzung*) περιεχομένων. Ο ίδιος αναφέρεται στη χρήση αυτού του όρου από τον Χέρμπαρτ (Johann Friedrich Herbart), τον Βουντ (Wilhelm Wundt) και τον Βέμπερ (Ernst Heinrich Weber).²¹ Όμως, ο Στουμπφ είναι εκείνος που για πρώτη φορά ερμηνεύει την έννοια της συγχώνευσης στο πλαίσιο της Περιγραφικής Ψυχολογίας του Μπρεντάνο για να μιλήσει για έναν ιδιαίτερο σχετισμό εμμενών συνειδησιακών περιεχομένων.

Στη θεωρία του Στουμπφ, το φαινόμενο της *συγχώνευσης* δεν περιορίζεται στα περιεχόμενα μίας κάθε φορά αίσθησης, αλλά παρουσιάζεται και μεταξύ περιεχομένων διαφορετικών αισθήσεων, αρκεί αυτά τα περιεχόμενα να παριστάνονται *ταυτόχρονα*. Επιπλέον, οι διάφορες συγχωνεύσεις μπορεί να παρουσιάζουν διαβαθμίσεις. Υψηλότερου βαθμού είναι οι συγχωνεύσεις μεταξύ περιεχομένων της ίδιας αίσθησης, παρά διαφορετικών αισθήσεων. Αλλά και όταν έχουμε διαφορετικές αισθήσεις, η

¹⁹ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 112.

²⁰ Βλ., π.χ., Stumpf 1890, σ. 65. Ο Ρόλινγκερ θεωρεί πως η αντιδιαστολή που κάνει ο Στουμπφ ανάμεσα στα φαινόμενα συγχώνευσης και τα σκέτα αθροίσματα είναι ακατανόητη, από τη στιγμή που, όπως ισχυρίζεται ο Ρόλινγκερ, για τον Στουμπφ «[τ]ο συγχωνευμένο όλον δεν είναι κάτι που προκύπτει με την πρόσθεση ενός τι σε μια συλλογή» (Rollinger 1999, σ. 110). Σύμφωνα με τον Ρόλινγκερ, ένα συγχωνευμένο όλον και μια *σκέτη* συλλογή είναι αμοιβαία αποκλειόμενα. (Βλ. ό.π.) Όμως, ο Ρόλινγκερ δεν μπορεί να δει πως, στη θεωρία του Στουμπφ, αυτό που λείπει από το *σκέτο* άθροισμα δεν είναι ένα άλλο πρόσθετο στοιχείο, αλλά κάτι που αφορά τη *λειτουργική οργάνωση* αυτών των στοιχείων. Όπως θα δούμε, αυτή είναι και η κατευθυντήρια ιδέα των αναλύσεων της Μορφολογικής Ψυχολογίας της Σχολής του Βερολίνου.

²¹ Για μια συνολικότερη παρουσίαση της έννοιας της συγχώνευσης μπορεί να ανατρέξει κανείς στο Holenstein 1972, κεφ. 6. Ειδικότερα για τη διαφοροποίηση των θέσεων του Στουμπφ από εκείνες του Χέρμπαρτ, του Βουντ και του Βέμπερ βλ. το κατατοπιστικό Ierna 2009a.

συγχώνευση, για παράδειγμα, περιεχομένων της γεύσης και της όσφρησης είναι υψηλότερη από ό,τι αυτή ανάμεσα σε περιεχόμενα της όρασης και της ακοής.

Αναφορικά, τώρα, με την *οργάνωση* των διαφόρων περιεχομένων στα φαινόμενα συγχώνευσης, ο Στουμπφ θεωρούσε πως αυτή συντελείται στη βάση της φύσης των ίδιων των περιεχομένων, στη βάση των εγγενών ιδιοτήτων τους, και δεν επιβάλλεται με την εφαρμογή κάποιων υποκειμενικών νοητικών μορφών.²² Με αυτόν τον τρόπο ο Στουμπφ κρατούσε αποστάσεις τόσο από τον ψυχολογικό υποκειμενισμό του Χιουμ και την εξήγηση όλων αυτών των φαινομένων στη βάση της έννοιας της συνήθειας, όσο και από τη νοησιарχία του Καντ και την ιδέα πως οι συνθέσεις περιεχομένων απαιτούν οπωσδήποτε τις λειτουργίες του νου. Πρέπει, ωστόσο, να ξεκαθαρίσουμε ότι ο Στουμπφ δεν θεωρούσε ότι από μόνη της η οργάνωση των αισθητηριακών περιεχομένων, στη βάση των φαινομένων συγχώνευσης, ισοδυναμεί με ένα ενέργημα αντίληψης.²³ Ο ίδιος ισχυριζόταν πως η αντίληψη απαιτεί επιπλέον κάποια ερμηνεία (*Auffassung*) την οποία και εκλάμβανε ως μια στοιχειώδη κρίση (*elementare Beurteilung*), όχι ακόμα κατηγορηματική και ούτε εκφρασμένη στη γλώσσα.²⁴ Θα δούμε, όμως, στη συνέχεια πως αυτή η διάσταση της φιλοσοφίας του παραγνωρίστηκε από τους θεωρητικούς της Σχολής του Βερολίνου, οι οποίοι μάλλον υπερτόνισαν το κομμάτι εκείνο της στοουμπφιανής θεωρίας που αφορούσε τα φαινόμενα συγχώνευσης των αισθητηριακών δεδομένων, στάση που, όπως θα φανεί, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της Μορφολογικής Ψυχολογίας.

3.2. Σημαντικά στοιχεία από την ιστορία της Μορφολογικής Ψυχολογίας

Η κυρίαρχη τάση σήμερα είναι να συνδέεται η Μορφολογική Ψυχολογία αποκλειστικά με τη λεγόμενη «Σχολή του Βερολίνου» με κύριους αντιπροσώπους τους Βερτχάιμερ (*Max Wertheimer*), Κόφκα (*Kurt Koffka*) και Κέλερ (*Wolfgang Köhler*). Έτσι, όμως, παραβλέπεται το πώς η θεωρητική σκέψη αυτής της Σχολής δομήθηκε μέσα από μια συνεχή αναμέτρηση με μια άλλη σημαντική σχολή σκέψης, τη «Σχολή του Γκρατς», με κύριους αντιπροσώπους τους Μάινονγκ (*Alexius Meinong*), Βίτασεκ (*Stephan Witasek*) και Μπενούσι (*Vittorio Benussi*).²⁵ Η παράλειψη αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη συγκάλυψη του βαθύτερου νοήματος της εν λόγω Ψυχολογίας. Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τα βασικά σημεία της ιστορικής διαδρομής της Μορφολογικής Ψυχολογίας ξεκινώντας από την πρωτοπόρα εργασία του Κρίστιαν φον Έρενφελς «Περί των ‘Μορφολογικών Ποιοτήτων’» που δημοσιεύτηκε το 1890. Στη συνέχεια, θα ακολουθήσουμε τα δύο διαφορετικά θεωρητικά νήματα που οδηγούν στη σύσταση της Σχολής του Γκρατς και της Σχολής του Βερολίνου. Θα διαπιστώσουμε ότι η αντιπαράθεση αυτών των δύο σχολών στρέφεται, τελικά, γύρω από ένα ζήτημα που είναι ίσως το πιο κομβικό σημείο σε μια θεωρία αντίληψης: το κατά πόσο στα αντιληπτικά ενεργήματα ενέχονται στοιχεία νοητικής μορφοποίησης.

²² Βλ. και Fissette 2009, σ. 179.

²³ Βλ. και το σχετικό σχολιασμό στο επόμενο κεφάλαιο στην §4.5.2.β.

²⁴ Βλ., π.χ., Stumpf 1883, σ. 5.

²⁵ Ο Μπάρτι Σμιθ είναι εκείνος που έχει επιχειρήσει μια συστηματική εξέταση του ευρύτερου ιστορικού και θεωρητικού πλαισίου εμφάνισης και εξέλιξης της Μορφολογικής Ψυχολογίας. Βλ. Smith 1981, Smith 1988, Smith 1994 κυρίως §§8, 9.

3.2.1. Κρίστιαν φον Έρενφελς και Αλέξιους φον Μάινονγκ

Ο Έρενφελς θεωρείται ο προάγγελος της Μορφολογικής Ψυχολογίας. Ήταν και αυτός μαθητής του Μπρεντάνο στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης (1879-82), αλλά και του Μάινονγκ που δίδασκε εκείνη την περίοδο στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Όταν ο Μάινονγκ άφησε τη Βιέννη για το Πανεπιστήμιο του Γκρατς (1882), ο Έρενφελς τον ακολούθησε για να ολοκληρώσει πια εκεί τις σπουδές του το 1885.

Ο Έρενφελς είναι κυρίως γνωστός για την εργασία που δημοσίευσε το 1890, στην οποία εισάγει τον όρο «μορφολογικές ποιότητες» (Gestaltqualitäten) για να ονομάσει τους διάφορους αντιληπτικούς σχηματισμούς, όπως είναι οι μελωδίες, ή τα οπτικά σχήματα.²⁶ Για τη χρήση του συγκεκριμένου όρου ο ίδιος μας λέει ότι αντλεί στοιχεία από το έργο του Μαχ (Ernst Mach) *Συνεισφορές στην Ανάλυση των Αισθημάτων* (Beiträge zur Analyse der Empfindungen, 1886), όπου αναπτύσσεται μια θεωρία για το πώς αισθανόμαστε άμεσα διάφορα συμπλέγματα στοιχειωδών αισθημάτων στη βάση των εκεί αποκαλούμενων *μυϊκών αισθημάτων* (Muskelempfindungen).²⁷

Αν και το κύριο μέλημα του Έρενφελς είναι η μουσική και αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο είναι το τι είναι μια μελωδία, η έννοια της μορφολογικής ποιότητας στη θεωρία του είναι πολύ γενική και αναφέρεται σε σχηματισμούς που προκύπτουν από συνδυασμό στοιχείων που (α) είτε ανήκουν στο ίδιο είδος (για παράδειγμα ο συνδυασμός χρώματος με χρώμα), (β) είτε ανήκουν σε διαφορετικά είδη (για παράδειγμα ο ταυτόχρονος συνδυασμός της πίεσης και της θερμοκρασίας που δίνει την αίσθηση της υγρότητας), (γ) είτε αφορούν συνδυασμό στοιχείων μαζί από την εσωτερική και την εξωτερική αίσθηση.²⁸ Ακόμα περισσότερο, όμως, ο Έρενφελς πίστευε πως η θεωρία του για τις μορφολογικές ποιότητες δεν περιοριζόταν στους διάφορους αντιληπτικούς σχηματισμούς, και πως αυτή είχε μια ευρύτερη εφαρμογή σε μια θεωρία αντικειμένων εν γένει.²⁹ Μπορούμε να πούμε ότι, στον Έρενφελς, η θεωρία για τις μορφολογικές ποιότητες ταυτίζεται τελικά με μια γενική μερολογία. Όπως παραδέχεται ο ίδιος, «[η] πίστη [Glaube] στις μορφολογικές ποιότητες είναι επίσης η βάση της Κοσμογονίας μου»³⁰. Ο Έρενφελς φτάνει έτσι να αντιμετωπίζει με όρους μορφολογικών ποιοτήτων οποιαδήποτε ολότητα και επιχειρεί να παρουσιάσει ένα συνεκτικό σύστημα στο οποίο κάνουν την εμφάνισή τους όλοι οι διαφορετικοί τύποι και τα διαφορετικά επίπεδα στην ιεράρχηση τέτοιων ποιοτήτων.

Ο κύριος ισχυρισμός του Έρενφελς είναι πως οι διάφοροι αισθητηριακοί (για να εστιάσουμε σε αυτούς) σχηματισμοί, δηλαδή οι διάφορες αισθητηριακές μορφολογικές ποιότητες, δίνονται στην αίσθηση στη βάση στοιχειωδέστερων αισθητηριακών μερών και, μάλιστα, όχι ως ένα σκέτο άθροισμα αλλά ως κάτι *περισσότερο* από αυτά τα στοιχειώδη μέρη.³¹ Υπό αυτή την έννοια, η μορφολογική ποιότητα είναι άλλο ένα

²⁶ Βλ. Ehrenfels 1890.

²⁷ Βλ. Ehrenfels 1890, σσ. 249-50 [82-4]· βλ. και Gurwitsch 2009, σσ. 4, 6.

²⁸ Βλ. και Smith 1988, σ. 16, Smith 1994, σ. 247. Μπορεί να ανατρέξει κανείς και στο σύντομο κείμενο που υπαγόρευσε ο Έρενφελς στη γυναίκα του λίγες εβδομάδες πριν το θάνατό του το 1932, με το οποίο θέλησε να αποτυπώσει τα βασικά σημεία της θεωρίας του για τις μορφολογικές ποιότητες. Το κείμενο αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε το 1937 στο *Philosophia*, 2, σσ. 139-41. Η πιο πρόσφατη αγγλική μετάφραση έχει γίνει από τον Σμιθ στο Smith 1988, σσ. 121-3.

²⁹ Βλ. σχετικά και Smith 1988, σ. 15· Smith 1994, σ. 244.

³⁰ Ehrenfels 1937, σ. 141 [123]. Η Κοσμογονία στην οποία αναφέρεται εδώ ο Έρενφελς είναι έργο που δημοσίευσε ο ίδιος το 1916. Σε αυτό επιχειρείται η εφαρμογή της ιδέας των μορφολογικών ποιοτήτων στο ζήτημα της ίδιας της δημιουργίας του κόσμου!

³¹ Ehrenfels 1890, σσ. 250κ.επς [83κ.επς], 258κ.επς [90κ.επς]· Ehrenfels 1937, σσ. 139κ.επ. [121κ.επ.]. Βλ. σχετικά και Gurwitsch 2009, σ. 278· Gurwitsch 2010, σ. 55κ.επ.· Smith 1988, σ. 14κ.επ.· Mulligan & Smith 1988, §4· Smith 1994, σ. 245.

στοιχείο *δίπλα* στα υπόλοιπα. Όμως, ενώ τα θεμελιώδη στοιχεία (τα στοιχειώδη μέρη) μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητα από τη μορφολογική ποιότητα, αυτή η τελευταία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τα πρώτα. Ενώ, για παράδειγμα, οι διαφορετικές νότες που απαρτίζουν μια μελωδία μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητα από αυτήν, δεν γίνεται να έχουμε τη μελωδία χωρίς τις επιμέρους νότες.

Στη θεωρία του Έρενφελς για τις μορφολογικές ποιότητες μπορεί κανείς να διακρίνει δύο επίπεδα: από τη μια, αυτό των θεμελίων, των μερών του όλου και, από την άλλη, αυτό της στηριζόμενης ποιότητας. Η μορφολογική ποιότητα είναι κάτι *νέο* σε σχέση με τα συνδυαζόμενα στοιχεία που τη θεμελιώνουν. Όμως, και τα δύο αυτά επίπεδα είναι συμβάντα στην περιοχή της αίσθησης. Σύμφωνα με τον Έρενφελς, η εμφάνιση μιας αισθητηριακής διαμόρφωσης ως ολότητας είναι ανεξάρτητη από το υποκείμενο που την αντιλαμβάνεται. Οι μορφολογικές ποιότητες είναι *έτοιμα* περιεχόμενα των αισθητηριακών πεδίων και «δίνονται στη συνείδηση ταυτόχρονα μαζί με τα θεμέλιά τους, χωρίς καμία δραστηριότητα του νου που να κατευθύνεται ειδικά προς αυτές»³². Μια μελωδία δίνεται εξίσου άμεσα και ταυτόχρονα με τις επιμέρους νότες που τη συναπαρτίζουν χωρίς να προϋποθέτει νοητικές λειτουργίες από τη μεριά του υποκειμένου.

Μια άμεση αντίδραση στο άρθρο του Έρενφελς (του 1890) για τις μορφολογικές ποιότητες ήρθε από ένα άλλο μέλος της Σχολής του Μπρεντάνο, τον Μάινονγκ, που, όπως προαναφέραμε, υπήρξε και δάσκαλος του Έρενφελς. Σε μια σειρά άρθρων, με πρώτο το «Περί της Ψυχολογίας των Συμπλεγμάτων και των Σχέσεων» («Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen», 1891), ο Μάινονγκ ενδιαφέρεται περισσότερο για την αποσαφήνιση *δύο διαφορετικών σταδίων* στη δοτικότητα των μορφολογικών ποιοτήτων, αντιτιθέμενος στην πεποίθηση του Έρενφελς που ήθελε αυτές τις δεύτερης τάξης ποιότητες να δίνονται *ταυτόχρονα* μαζί με τα στοιχειώδη μέρη τους.

Ήδη στα πρώτα του έργα (*Hume Studien I* (1877) και *Hume Studien II* (1882))³³ ο Μάινονγκ δείχνει και αυτός ξεκάθαρα τον δικό του εμπειριστικό προσανατολισμό και δέχεται την ύπαρξη αισθημάτων ως των στοιχειωδέστερων δομικών συστατικών της εμπειρίας μας. Ωστόσο, θεωρεί πως αυτά δεν μας δίνονται ποτέ ως μεμονωμένα αισθητηριακά δεδομένα, παρά δίνονται πάντοτε χωρικά ή χρονικά εκτεινόμενα σε δέσμες ποιοτήτων. Έτσι, η σχέση ενός χρώματος με την έκταση είναι για τον Μάινονγκ μια *πραγματική* ή *αντικειμενική* σχέση, όπως και ο συνδυασμός παρόμοιων ή γειτνιαζόντων χρωματικών ποιοτήτων συνιστά ένα *πραγματικό* ή *αντικειμενικό* σύμπλεγμα (Komplexion). Οι πραγματικές σχέσεις και τα πραγματικά συμπλέγματα προκύπτουν στη βάση της φύσης των συνδυαζόμενων στοιχείων και είναι ήδη έτοιμα, διαθέσιμα (vorfindlich) με έναν παθητικό τρόπο για το υποκείμενο, χωρίς να απαιτείται κάποια δική του νοητική μεσολάβηση.³⁴

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όμως, ο Μάινονγκ θεωρούσε πως επεμβαίνουν νοητικές λειτουργίες για να οδηγήσουν στη δοτικότητα των διαφόρων *ιδεατών* σχέσεων,

³² Ehrenfels 1890, σ. 287 [112]. Σε αυτή του τη θέση ο Έρενφελς είναι φανερά επηρεασμένος από τον Μαχ, ο οποίος υποστήριζε ότι οι διάφορες χωρικές και χρονικές μορφές (π.χ. χωρικά σχήματα και μελωδίες αντίστοιχα) δίνονται άμεσα στην αισθητηριακή αντίληψη χωρίς να επεμβαίνει κάποια δραστηριότητα του νου. Με την υιοθέτηση αυτής της θέσης ουσιαστικά ξεκινά ο Έρενφελς το άρθρο του 1890 για τις μορφολογικές ποιότητες. (Βλ. Ehrenfels 1890, σσ. 249κ.επ. [82κ.επ.]. Σύγκ. εδώ με Mulligan 1995, σ. 187, όπου λανθασμένα λέγεται πως στη θεωρία του Έρενφελς η αντίληψη προϋποθέτει πάντοτε μια κρίση.)

³³ Στο *Hume Studien II: Zur Relationstheorie* (1882), ο Μάινονγκ ήδη είχε κάνει θέμα του το ζήτημα των σχέσεων.

³⁴ Βλ., π.χ., Meinong 1889, σσ. 207κ.επ. · Meinong 1882, σσ. 715-20.

και *ιδεατών* συμπλεγμάτων, δηλαδή αυτών που δεν μπορούν να γίνουν άμεσα αντιληπτά με τις αισθήσεις. Τις ιδεατές σχέσεις, όπως είναι η ομοιότητα ή η διαφορά οποιωνδήποτε υπό σύγκριση στοιχείων, και τα ιδεατά συμπλέγματα, όπως είναι μια μελωδία, ή τα διάφορα γεωμετρικά σχήματα (με άλλα λόγια οι μορφολογικές ποιότητες του Έρενφελς), ο Μάινονγκ τα πραγματεύεται στο πλαίσιο μιας περίπλοκης θεωρίας που ο ίδιος αναπτύσσει, της *Θεωρίας Αντικειμένων* (Gegenstandstheorie). Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας αναγνωρίζονται διαφορετικά επίπεδα και βαθμοί νοητικής σύνθεσης. Έτσι, η περίπτωση των *ιδεατών συμπλεγμάτων* λέγεται πως απαιτεί χαμηλότερου βαθμού νοητική δραστηριότητα απ' ό,τι η περίπτωση παραγωγής των διαφόρων *ιδεατών σχέσεων*. Για παράδειγμα, η *συνθετική παράσταση* μιας μελωδίας από νότες, ή μιας χρωματικής φιγούρας από επιμέρους χρωματικά τμήματα θεωρείται απλούστερη εν σχέση προς μια ανώτερης τάξης *σύγκριση* ανάμεσα, για παράδειγμα, σε δύο ανόμοια αντικείμενα, σύγκριση που οδηγεί στην παράσταση της *διαφοράς* τους. Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή με τον εντοπισμό της διαφοράς στην ένταση και του βαθμού εμπλοκής των νοητικών λειτουργιών, ο Μάινονγκ προσπαθούσε να εξηγήσει το γιατί σε κάποιες περιπτώσεις η δοτικότητα του νοητικού προϊόντος (π.χ. της μελωδίας) είναι αμεσότερη από άλλες (π.χ., από τη διαφορά ανάμεσα σε δύο υπό σύγκριση κλάσματα). Για τον Μάινονγκ, όμως, σε κάθε περίπτωση είναι ο νους εκείνος που *παράγει*, που *δημιουργεί* τα ιδεατά συμπλέγματα και τις ιδεατές σχέσεις ως αντικείμενα *ανώτερης τάξης* (τα *superiora*). Αυτά ο ίδιος τα αποκαλεί και *στηριγμένα* (fundierte) περιεχόμενα που προκύπτουν σε ένα δεύτερο επίπεδο και στη βάση του *παραγωγικού* συνδυασμού των απλούστερων *στηριζόντων* (fundierende) περιεχομένων (*inferiora*).

Οι σχέσεις στήριξης είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα στη θεωρία του Μάινονγκ καθώς σε αυτές ο ίδιος εντόπιζε μια (λογική) αναγκαιότητα, μια εσωτερική εξάρτηση ανάμεσα στα ιδεατά αντικείμενα ανώτερης τάξης και τα στηρίζοντα στοιχεία τους. Έφτασε, μάλιστα, στο σημείο να υποστηρίζει πως η πραγματική σχέση ανάμεσα στο χρώμα και την έκταση (και γενικά οι λεγόμενες μεταφυσικές σχέσεις) είναι με μία έννοια “εξωτερική” σχέση γιατί, μπορεί μεν αυτά τα στοιχεία από τη φύση τους να μην μπορούν να δοθούν χωριστά, ωστόσο μπορούμε να συλλάβουμε το ένα χωρίς το άλλο και μάλιστα έτσι ώστε η σκέψη του χρώματος να μην συνεπάγεται τη σκέψη της έκτασης.³⁵ Αντίθετα, όλες οι ιδεατές σχέσεις και τα ιδεατά συμπλέγματα συλλαμβάνονται (με λογική αναγκαιότητα) μόνο σε αναφορά προς τα σχετιζόμενα κάθε φορά στοιχεία. Την ορολογία της *στήριξης* την υιοθέτησε αργότερα και ο Έρενφελς, χωρίς όμως ταυτόχρονα να δέχεται και τις μεταφυσικές θέσεις του Μάινονγκ. Όπως θα δούμε παρακάτω, όμως, την ορολογία της *στήριξης* την υιοθέτησε και ο Χούσερλ ερμηνεύοντάς την φαινομενολογικά.

Τονίσαμε προηγουμένως πως, για τον Έρενφελς, οι μορφολογικές ποιότητες, αν και είναι στοιχεία δευτέρου επιπέδου και πάντοτε προϋποθέτουν κάποια άλλα απλούστερα στοιχεία, δίνονται *άμεσα* στο υποκείμενο χωρίς τη μεσολάβηση νοητικών διεργασιών, αποτελώντας (τουλάχιστον στο χώρο της αντίληψης) *αισθητές* ποιότητες. Ο Μάινονγκ, από τη μεριά του, υποστηρίζει *επίσης* μια θεωρία δύο επιπέδων για την αντίληψη, όμως με δύο σημαντικές διαφορές. Αφενός, μιλά σε ένα πρώτο επίπεδο για την πρόσληψη κάποιων θεμελιακών στοιχείων, που πάντως δεν είναι μεμονωμένα αισθητηριακά δεδομένα, όπως τα αντιλαμβάνεται ο Έρενφελς. Στον Μάινονγκ, η πρόσληψη αυτών των θεμελιακών στοιχείων στην αίσθηση προϋποθέτει ήδη τις κατ' αυτόν *πραγματικές* σχέσεις μεταξύ αισθητηριακής ποιότητας και χωρικής ή χρονικής έκτασης (μεμονωμένοι χρωματικοί, ηχητικοί, κ.λπ., τόποι) και τα *πραγματικά* συ-

³⁵ Βλ. εδώ σχετικά και Gurwitsch 2010, σ. 59.

μπλέγματα τέτοιων αποτελεσμάτων (εν χώρω και χρόνω γειτνιάζοντας τέτοιοι τόποι). Αφετέρου, σε ένα δεύτερο επίπεδο, τέτοια μαϊνονγκιανά θεμελιακά στοιχεία συνδυάζονται νοητικά για την παραγωγή στηριγμένων αντικειμένων (σύνθετων χρωματικών μορφών, μελωδιών, κλπ.). Υπό αυτή την οπτική, στον Μάινονγκ, τα στηριγμένα περιεχόμενα (το αντίστοιχο των μορφολογικών ποιοτήτων του Έρενφελς) δεν δίνονται μαζί με τα στηρίζοντα ως κάτι *δίπλα* σε αυτά τα τελευταία. Τα στηριγμένα περιεχόμενα πάντα προϋποθέτουν τα στηρίζοντα, αλλά είναι κάτι *πάνω* από αυτά τα τελευταία και *παράγονται* οπωσδήποτε με την επέμβαση νοητικών λειτουργιών.

3.2.2. Η Διαμάχη ανάμεσα στην Αυστριακή Σχολή του Γκρατς και τη Γερμανική Σχολή του Βερολίνου

Η Θεωρία Αντικειμένων του Μάινονγκ ήταν εκείνη που έδωσε την ώθηση σε δύο μαθητές και συνεργάτες του, τον Μπενούσι και τον Βίτασεκ, να αναπτύξουν, καθένας από τη μεριά του, μια θεωρία αντίληψης *δύο επιπέδων ή δύο βημάτων*. Στη θεωρία τους και οι δύο διακρίνουν, από τη μια, ένα πρώτο επίπεδο περιορισμένο σε μια καθαρή αισθητικότητα και, από την άλλη, ένα δεύτερο επίπεδο που αφορά υποκειμενικά ενεργήματα νοητικής *παραγωγής*.

Πιο συγκεκριμένα, ο Μπενούσι δεχόταν πως αυτό που υπάρχει πραγματικά είναι οι τόνοι και τα χρώματα, σε αντίθεση με τις ακουστικές και τις οπτικές σχηματομορφές (Gestalten), οι οποίες πίστευε πως δεν υπάρχουν ρεαλιστικά και δεν γίνεται να προκαλούν αντίστοιχα αισθήματα. Έτσι, για παράδειγμα, θεωρούσε ότι η σκέτη αισθητικότητα μπορεί να παρέχει τις εντυπώσεις δύο ή περισσότερων σημείων που αντιστοιχούν σε πραγματικά σημεία μιας πραγματικής επιφάνειας, όχι όμως και την εντύπωση της μεταξύ τους σχέσης, της οργάνωσής τους, για την οποία δεν υπάρχει αντίστοιχο ερέθισμα. Γενικότερα, θεωρούσε ότι οι μελωδίες και τα διάφορα σύνθετα οπτικά μορφώματα είναι, όπως δίδασκε και ο Μάινονγκ, *ιδεατά* αντικείμενα. Σύμφωνα με τον Μπενούσι, οι παραστάσεις των μελωδιών και των σύνθετων οπτικών σχηματομορφών, οι οποίες δημιουργούνται με το συνδυασμό των αισθημάτων που προκαλούν οι τόνοι και οι χρωματικοί τόποι αντίστοιχα, είναι αποτέλεσμα μιας *παραγωγικής νοητικής (μη αισθητηριακής και μη φυσιολογικής) διεργασίας*.³⁶ Μάλιστα θεωρούσε πως μια τέτοια διεργασία είναι κατά βάση ασυνείδητη και επιτελείται *αυτόματα* στο υποκείμενο.³⁷

Και ο Βίτασεκ από τη μεριά του, επίσης επηρεασμένος από τη φιλοσοφία του Μάινονγκ, υποστήριζε πως έχουμε εμπειρία αισθητηριακών αντικειμένων, όχι απλά στη βάση της οργάνωσης των επιμέρους αισθητηριακών εντυπώσεων, αλλά, επιπλέον, χάρη σε νοητικές διεργασίες (στην *παραγωγή* παραστάσεων) που έχουν ως αποτέλεσμα ένα νέο νοητικό μόρφωμα (τις *παραγόμενες* παραστάσεις των αντικειμένων). Κατά τον Βίτασεκ, η απλή οργάνωση των χρωματικών τόπων στο χώρο δεν ισοδυναμεί με τη σύνθετη χρωματική σχηματομορφή, για παράδειγμα μιας ζωγραφιάς. Η απλή οργάνωση νοτών στο χρόνο, η ακολουθία της μιας μετά την άλλη, δεν ισοδυναμεί με μελωδία. Η σύνθετη χρωματική σχηματομορφή της ζωγραφιάς ή η μελωδία, είναι τα *καινούρια* αποτελέσματα εσωτερικών νοητικών διεργασιών· συνιστούν ολόκληρες που υπερβαίνουν το απλό άθροισμα των επιμέρους μερών τους. Αντίστοιχα, σε ένα ανώτερο επίπεδο, η ομοιότητα, ή η διαφορά δεν είναι παραστάσεις που προκα-

³⁶ Βλ. σχετικά και Smith 1988, σσ. 27κ.επς· Smith 1994, σσ. 257κ.επς· Gurwitsch 2009, σσ. 10κ.επ· Gurwitsch 2010, σσ. 62κ.επς, 85κ.επ.

³⁷ Βλ. σχετικά Gurwitsch 2009β, σσ. 9κ.επς· Smith 1988, σ. 38· Smith 1994, σ. 262. Ο Μάλιγκαν μιλά για αυτό το δεύτερο επίπεδο της αντίληψης, που διακρίνει η Σχολή του Γκρατς, με όρους κρίσεων. Βλ. Mulligan 1995, σ. 187.

λούνται απ' ευθείας στην αίσθηση. Ο Βίτασεκ υποστήριζε ότι χρειάζεται κι εδώ η μεσολάβηση κάποιων νοητικών (συχνά ασυνείδητων) διεργασιών.

Απέναντι στην Αυστριακή Σχολή, και κυρίως απέναντι στο *δόγμα της παραγωγής*, στάθηκε η λεγόμενη Σχολή του Βερολίνου. Η απαρχή της δημιουργίας αυτού του θεωρητικού ρεύματος μπορεί να εντοπιστεί στο έργο και τη διδασκαλία του Στουμπφ, ο οποίος δίδασκε στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου από το 1894. Ο Στουμπφ επηρέασε άμεσα τους μαθητές του: Κέλερ, Βερτχάιμερ και Κόφκα.³⁸ Εξ αυτών, ο Βερτχάιμερ υπήρξε επιπλέον και μαθητής του Έρενφελς το διάστημα που ο τελευταίος δίδασκε στην Πράγα.

Είναι σαφές ότι ο Κέλερ, ο Βερτχάιμερ και ο Κόφκα είχαν στη διάθεσή τους, τόσο τα στοιχεία της θεωρίας του Στουμπφ για τα αυτόνομα και τα ψυχολογικά (μερικά) μέρη, αλλά και για το φαινόμενο της συγχώνευσης, όσο και της θεωρίας του Έρενφελς για τις μορφολογικές ποιότητες. Η δική τους προσέγγιση, ωστόσο, αποκλίνει σε διάφορα σημεία από εκείνη του Στουμπφ ή του Έρενφελς και ταυτόχρονα δομείται ως αντίδραση στη μαϊνονγκιανή θεωρητική κατεύθυνση που παράλληλα είχε καθορίσει την Αυστριακή Σχολή στο Γκρατς. Η πρώτη επίσημη αντίδραση στην Αυστριακή θεωρητική γραμμή έρχεται το 1915 με τη δημοσίευση ενός μακροσκελούς άρθρου του Κόφκα.³⁹ Σε αυτό το άρθρο ο Κόφκα ασκεί άμεση κριτική στη θεωρία του Μπενουσί και ταυτόχρονα ξετυλίγει τις θέσεις του Βερτχάιμερ και συνολικότερα της Σχολής του Βερολίνου.

Ο Κόφκα επιτίθεται στον ισχυρισμό του Μπενουσί, σύμφωνα με τον οποίο είναι δυνατή η διάκριση ενός καθαρά αισθητηριακού επιπέδου δεδομένων (έστω διαμορφωμένων μόνο με τις πραγματικές σχέσεις του Μάινονγκ), χωρίς να δίνεται ταυτόχρονα η μεταξύ τους διάταξη ή ο σχηματισμός τους (σε σχηματομορφές). Ο Κόφκα, με τη βοήθεια των κλασσικών πια σήμερα, παραδειγμάτων για τις μορφολογικές αλλαγές (Gestalt switches), ισχυρίζεται πως δεν είναι δυνατό να υπάρχει ένα τέτοιο καθαρό αισθητηριακό επίπεδο. Δεν έχουμε στη διάθεσή μας ένα αυτόνομο αισθητηριακό επίπεδο και, *δίπλα* σε αυτό (κατά Έρενφελς), ή *πάνω* σε αυτό (κατά Μάινονγκ), ένα δεύτερο επίπεδο στο οποίο βλέπουμε, για παράδειγμα, είτε ένα βάζο, είτε τα προφίλ δύο προσώπων. Οι μορφολογικές ποιότητες δεν μπορεί να είναι, σύμφωνα με τον Κόφκα, κάποιες ποιότητες που *προστίθενται* σε κάποια καθαρά, σταθερά και αμετάβλητα αισθητηριακά δεδομένα (είτε ατομιστικά ιδωμένα, όπως θεωρούσε ο Έρενφελς, είτε στις εν χώρω και χρόνω πραγματικές τους σχέσεις, όπως ήθελε ο Μάινονγκ). Σε αυτό το πλαίσιο, η υπόθεση περί μιας τέτοιας σταθερότητας έπρεπε να απορριφθεί.⁴⁰ Έτσι, ενώ η Σχολή του Γκρατς κάνει λόγο για μορφολογικές *ποιότητες*, η Σχολή του Βερολίνου μιλά για μορφολογικές *ολότητες*.⁴¹ Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Σμιθ,

[για τη Σχολή του Βερολίνου] μια συλλογή δεδομένων (ή κάθε άλλος ψυχολογικός σχηματισμός) δεν έχει ένα Gestalt: είναι ένα Gestalt, ένα όλον τα μέρη του οποίου προσδιορίζονται ως τέτοια ώστε να μπορούν να υπάρξουν μόνο ως μέρη ενός όλου αυτού του δεδομένου είδους. (Smith 1988, σ. 13· βλ. και Smith 1994, σσ. 269-70.)

³⁸ Βλ. Spiegelberg 1982, σ. 54· Schuhmann 1996, σ. 113· Holenstein 1972, §54.

³⁹ Ο Κόφκα δημοσίευσε, μεταξύ άλλων, εικοσιπέντε άρθρα υπό τον γενικό τίτλο «Beiträge zur Psychologie der Gestalt» (τα τέσσερα πρώτα στο *Zeitschrift für Psychologie* και τα υπόλοιπα εικοσιένα στο *Psychologische Forschung*). Το άρθρο του 1915 με το οποίο απαντά στη θεωρία του Μπενουσί είναι το τρίτο άρθρο αυτής της σειράς δημοσιεύσεων με ακριβή τίτλο: «Beiträge zur Psychologie der Gestalt: III. Zur Grundlegung der Wahrnehmungspsychologie. Eine Auseinandersetzung mit V. Benussi».

⁴⁰ Βλ. Koffka 1915, σ. 24κ.επς.

⁴¹ Βλ. και Smith 1988, σ. 13.

Πίσω από αυτή την ιδέα της απόρριψης της έννοιας της μορφολογικής ποιότητας ως αισθητής ποιότητας και της ταύτισής της με την έννοια του όλου, βρίσκεται η αντίδραση των θεωρητικών της Σχολής του Βερολίνου απέναντι σε κάθε προσπάθεια ψυχολογικού *ατομισμού*, σε κάθε προσπάθεια *στοιχειοκρατικής* εξήγησης της δομής της συνείδησης. Οι εκπρόσωποι της εν λόγω σχολής θεωρούσαν πως η νοητική ζωή δεν μπορεί να εξηγηθεί στη βάση των σχέσεων κάποιων ταυτοποιήσιμων και αμετάβλητων *ατομικών στοιχείων*. «Ο σχηματισμός μιας σχηματομορφής από τα στοιχεία της είναι, οπωσδήποτε, ανάθεμα για τη Σχολή του Βερολίνου»⁴². Και αν προσέξουμε λίγο καλύτερα, θα καταλάβουμε πως το ενοχλητικό στοιχείο μιας στοιχειοκρατικής προσέγγισης είναι, για τη Σχολή του Βερολίνου, η αναγκαστική προσφυγή στην αποδοχή κάποιων νοητικών μορφοποιήσεων που ευθύνονται για την απαιτούμενη οργάνωση των αισθητηριακών δεδομένων.

Ο Κόφκα, ο Βερτχάιμερ, ο Κέλερ, θα πουν ότι τα αισθητηριακά δεδομένα είναι *πάντα κάπως οργανωμένα* και ότι αυτή η οργανωμένη *λειτουργική* πολλαπλότητά τους δεν είναι παρά ακριβώς μια σχηματομορφή. Οι σχηματομορφές ως ολότητες είναι ό,τι δίνεται πρωταρχικά στην εμπειρία, ενώ κάτι σαν τα υποτιθέμενα θεμελιώδη στοιχεία του Έρενφελς, του Στουμπφ, ή του Μάινονγκ, δεν είναι παρά προϊόντα αφαίρεσης. Πρέπει, βέβαια, εδώ να διευκρινίσουμε ότι, για τη Σχολή του Βερολίνου, οι διάφορες σχηματομορφές δεν είναι *ιδεατά αντικείμενα*. Αυτά υπάρχουν στην εξωτερική πραγματικότητα, είναι πραγματικά και είναι υπόθεση των αισθήσεων και του εγκεφάλου να τα ανακατασκευάσει στη συνείδηση, μέσα από μια *ισομορφική* σχέση, ως αναπαραστάσεις. Σε αυτή τη διαδικασία δεν μεσολαβούν καθόλου νοητικές παρά εγκεφαλικές και φυσιολογικές διεργασίες.⁴³ Μια μελωδία, για παράδειγμα, δεν είναι το αποτέλεσμα κάποιας νοητικής παραγωγής ανώτερης τάξης. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει πως, από την άλλη, απορρίπτονται συλλήβδην οι μορφοποιητικές, οργανωτικές αρχές. Αυτό που απορρίπτεται είναι το ότι αυτές οι αρχές, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την αντιληπτική εμπειρία, είναι υπόθεση της νόησης. Αυτό που διακηρύσσει η Σχολή του Βερολίνου, και που έχει φτάσει μέχρι σήμερα να αποτελεί τη βασική ιδέα της Μορφολογικής Ψυχολογίας, είναι πως υπάρχουν μορφοποιητικές αρχές *εγγενείς στο ίδιο το "υλικό"*.⁴⁴

3.2.2.α. Η σκοπιά της μερολογικής κριτικής του Γκούρβιτς στη θεωρία του Χούσερλ για το προσδιορισμό X

Στη βάση όσων έχουμε πει μέχρι τώρα, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε κάτι που έχει διαφύγει της προσοχής στη σχετική βιβλιογραφία. Η ουσία της αντίρρησης του Γκούρβιτς⁴⁵, απέναντι στη χουσερλιανή θεωρία για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα, δεν είναι άλλη από αυτήν της αντίδρασης της Σχολής του Βερολίνου απέναντι στη Σχολή του Γκρατς. Όπως είδαμε, οι θεωρητικοί της Σχολής του Βερολίνου δεν μπορούσαν να δεχτούν ότι η αντίληψη είναι υπόθεση κάποιων ιδιαίτερων νοητικών διεργασιών ανώτερης τάξης πέραν της αίσθησης. Αντίστοιχα, ο Γκούρβιτς εκλαμβάνει τη

⁴² Boudewijnse 1999, σσ. 152. Για τη Σχολή του Βερολίνου βλ. και Mulligan 1995, σ. 188· Smith 1994, σσ. 261κ.επς.

⁴³ Βλ. σχετικά και Boudewijnse 1999, σσ. 149.

⁴⁴ Ο Κέλερ έχει ασκήσει κριτική ειδικά στον Καντ και τη θεωρία των κατηγοριών. «Η εγκυρότητα της θεωρίας του Καντ», μας λέει ο Κέλερ, «εξαρτάται στο σύνολό της από την παραδοχή πως στο "υλικό" δεν υπάρχει καμία βασική αρχή τάξης [order].» (Köhler 1938, σ. 43, παρατίθεται στο Smith 1988, σ. 49.)

⁴⁵ Βλ. πριν στο δεύτερο κεφάλαιο, §2.9.

χουσερλιανή θεωρία για την αντίληψη ως θεωρία δύο βημάτων, δύο επιπέδων: του σκέτα αισθητηριακού και του αντιληπτικού-ερμηνευτικού.⁴⁶ Όπως σημειώνει ο ίδιος,

[τ]α υλητικά δεδομένα από μόνα τους είναι άμορφα και στερούνται οργάνωσης. Κάθε δομή και οργάνωση που επιδεικνύεται από το αντιληπτικό εννόημα πρέπει λοιπόν να την επιφέρουν νοητικοί παράγοντες. (Gurwitsch 2010, σ. 261)

Ο Γκούρβιτς αναγνωρίζει, βέβαια, πως το δεύτερο αντιληπτικό επίπεδο δεν είναι για τον Χούσερλ κατηγορηματικό, δεν μπορεί, εντούτοις, να δεχθεί την εικόνα δύο ιεραρχημένων αντιληπτικών επιπέδων και την απαίτηση ύπαρξης κάποιου *εξωτερικού νοητικού παράγοντα* ως ρυθμιστή της ενότητας και της οργάνωσης του αντιληπτού. Γι' αυτό και ο ίδιος θα υποστηρίξει ότι

[τ]α ενεργήματα της συνείδησης ως ψυχολογικά συμβάντα δεν συνίστανται σε δύο στρώσεις μια υλητική και μια νοητική. (Gurwitsch 2009b, σ. 284)

Η θεωρία των δύο στρώσεων είναι αστήρικτη, τόσο αναφορικά με τις μορφολογικές ποιότητες όσο και αναφορικά με τη θεωρία της *ύλης*. (Gurwitsch 2009b, σ. 283)

Αντιλαμβανόμαστε ότι η κριτική του Γκούρβιτς στο δυϊσμό «μορφής-ύλης» και η κριτική του στη θεωρία του Χούσερλ για το αντιληπτικό εννόημα και το προσδιορισμο X είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η βασική θέση του Γκούρβιτς είναι ότι η αντιληπτική σύνθεση μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων δεν προϋποθέτει καμία νοητική διεργασία και πως, άρα, στην αντίληψη *δεν παράγεται* κάποιο επιπλέον αντιληπτικό X δίπλα ή πάνω από την ολότητα αυτών των εκ μέρους εκφάνσεων.⁴⁷ Γι' αυτό και ο ίδιος καταγγέλλει την ιδέα περί άμορφης ύλης, καταγγέλλει την ιδέα περί νοητικών ερμηνεύσεων και καταγγέλλει την ιδέα ενός θεωρητικά, υποτίθεται, κατασκευασμένου X ως αντικειμενικού ενοποιητικού πόλου της αντιληπτικής εμπειρίας. Σύμφωνα με τη θετική πρόταση του Γκούρβιτς, η αντίληψη είναι ενέργημα ενός επιπέδου χωρίς την ανάγκη καταφυγής στο δυϊσμό «μορφής-ύλης». Η ύλη έχει τη δική της «αυτόχθονη» οργάνωση χωρίς την ανάγκη πρόσθετων νοητικών μορφοποιήσεων.⁴⁸

[Τ]ο αισθητηριακό υλικό δεν αρθρώνεται μέσω ανώτερων λειτουργιών. Αυτό που δίνεται άμεσα, το φαινομενολογικό πρωτο-υλικό, δίνεται μόνο αρθρωμένο και δομημένο. Καθόλου δεν υπάρχουν δεδομένα απαλλαγμένα από κάθε άρθρωση, υλητικά δεδομένα με την αυστηρή έννοια. Αυτό που δίνεται εξαρτάται από τις δομικές συνδέσεις [που υπάρχουν] εντός αυτού στο οποίο [αυτό που δίνεται] εμφανίζεται. (Gurwitsch 2009b, σσ. 283-4)

Ο Γκούρβιτς προσφεύγει στις αναλύσεις της Μορφολογικής Ψυχολογίας, κυρίως του Βερτχάιμερ, και μιλά για το αντιληπτό με όρους *μερολογικής οργάνωσης* και συνοχής των εκ μέρους εκφάνσεων ως μη ανεξάρτητων και *λειτουργικά* σημαντικών μερών τα οποία συνεχώς επιβεβαιώνονται αμοιβαία εντός του συνολικότερου αντιληπτικού συστήματος.⁴⁹ Όπως φάνηκε και από αυτά που είπαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, για τον Γκούρβιτς,

το όλον είναι το σύστημα των λειτουργικών σημασιών που αμοιβαία εξαρτώνται και εναρμονίζονται το ένα με το άλλο. Ένα τέτοιο σύστημα δεν χρειάζεται ειδικούς ενοποιητικούς

⁴⁶ Βλ. Gurwitsch 2009b, σσ. 279κ.επ.· Gurwitsch 2010, σσ. 102, 257κ.επς· βλ. και Marcelle 2011, σσ. 62κ.επ., 67κ.επς.

⁴⁷ Βλ., π.χ., Gurwitsch 1972, σ. 40.

⁴⁸ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2010, σσ. 28-36.

⁴⁹ Βλ. σχετικά και Gurwitsch 2010, σσ. 280κ.επς.

παράγοντες από τη στιγμή που έχει την ενότητά του εκ των έσω και καθ' εαυτό χάρη στη δική του ιδιαίτερη οργανωτική μορφή. (Gurwitsch 2009b, σ. 387· βλ. και Gurwitsch 2010, σ. 210)

Η λειτουργική σημασία κάθε συστατικού πηγάζει από τη συνολική δομή της σχηματομορφής και, χάρη στη λειτουργική του σημασία, κάθε συστατικό συνεισφέρει σε αυτή τη συνολική δομή και οργάνωση. (Gurwitsch 2010, σσ. 112-3)

Η ενότητα ανάμεσα στα μέρη δεν πρέπει λοιπόν να εισάγεται ή να επιβάλλεται από μια επιγενόμενη αρχή εξωτερική των μερών, είτε αυτή η αρχή συλλαμβάνεται να είναι αισθητηριακής είτε μη αισθητηριακής προέλευσης. (Gurwitsch 2010, σ. 141)

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το αντιληπτό ως όλον δεν είναι κάτι πέρα και πάνω από τα μέρη (τις εκ μέρους εκφάνσεις, δηλαδή τα ενεργεία και δυνάμει εννόματα μαζί). Το αντιληπτό ως όλον δεν είναι τίποτα άλλο από το σύνολο των μερών κατά το λειτουργικό ρόλο που το καθένα από αυτά έχει εν σχέση προς τα υπόλοιπα μέρη.⁵⁰ Μάλιστα, η οργάνωση του αντιληπτού (ως φαινομένου) στη βάση της αρχής της μορφολογικής συνοχής γίνεται τώρα πια σε αναφορά προς τον αντιληπτικό (αντικειμενικό) οργανισμό και όχι προς κάποιες υποκειμενικές νοητικές λειτουργίες.⁵¹ Η εννόηση δεν ισοδυναμεί με κάποια μορφοποιητική λειτουργία και ο Γκούρβιτς φτάνει να την ταυτίζει γενικά με το «βιωμένο ενέργημα της συνείδησης στην ολότητά του»⁵², ενώ η αποβλεπτικότητα δεν είναι παρά μια σκέτη συστοιχία ανάμεσα σε μια εννόηση και το εννόημά της.⁵³

Το ερώτημα βέβαια που εύλογα ανακύπτει εδώ αφορά το εάν η κριτική του Γκούρβιτς στη χουσερλιανή αποβλεπτικότητα, και ειδικότερα την αντιληπτική, είναι βάσιμη. Το εάν, δηλαδή, πράγματι η θεωρία του Χούσερλ για το αντιληπτικό προσδιορισμό X είναι μια μεταφυσική κατασκευή, που μάλιστα προϋποθέτει την αμφιλεγόμενη επίκληση για ύπαρξη και εφαρμογή ιδιαίτερων νοητικών λειτουργιών. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να δοθεί παρά (α) με την εξέταση της χουσερλιανής μερολογικής θεωρίας (κάτι που θα δούμε άμεσα στο παρόν κεφάλαιο), (β) με τη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην απλή αντίληψη και τα κατηγοριακά ενεργήματα και ειδικότερα με το ενέργημα της κρίσης (κάτι που θα δούμε στο επόμενο, τέταρτο κεφάλαιο), και (γ) με την προσεκτική εξέταση της χουσερλιανής θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση (κάτι που θα δούμε στο πέμπτο κεφάλαιο).

Ο Χούσερλ, ως μαθητής του Μπρεντάνο και του Στουμπφ ήταν φυσικό να παραλάβει και την προβληματική της σχέσης μερών και όλων. Επιπλέον, ο ίδιος γνώριζε το έργο του Έρενφελς αλλά και τη φιλοσοφία του Μάινονγκ. Είναι, ωστόσο, γεγονός ότι ο Χούσερλ δεν ήταν ποτέ σε άμεσο διάλογο με κάποιο από τα μέλη της Σχολής του Γκρατς, ή της Σχολής του Βερολίνου αναφορικά με αυτά τα ζητήματα, κάτι που σε ένα βαθμό δυσχεραίνει την ανίχνευση των σχετικών στοιχείων μεταξύ των χουσερλιανών θέσεων. Την πιο ξεκάθαρη ίσως κριτική αναφορά του στη Μορφολογική Ψυχολογία, που εντωμεταξύ είχε αναπτυχθεί, τη βρίσκουμε στον *Επίλογο* (Na-

⁵⁰ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2009b, σ. 387. Αυτό, όπως καταλαβαίνουμε, σημαίνει πως στην γκουρβιτσιανή προσέγγιση δεν έχει καθόλου νόημα το ερώτημα περί προτεραιότητας των μερών έναντι του όλου ή το αντίστροφο. Τα μέρη έχουν νόημα ως τέτοια μόνο ως μέρη του όλου, ενώ το όλον είναι τέτοιο ως όλον των συγκριμένων μερών. Το να συνιστά κάτι μέρος ενός όλου είναι ισοδύναμο με το να έχει μια ορισμένη λειτουργική σημασία εν σχέση προς τα υπόλοιπα μέρη μιας ολότητας. Και όλα μαζί τα μέρη στο λειτουργικό τους ρόλο διακρίνονται από μια μορφολογική συνοχή. Βλ. σχετικά και Gurwitsch 2010, σ. 142.

⁵¹ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2010, σσ. 128κ.επς, 196-7.

⁵² Gurwitsch 2009b, σ. 284.

⁵³ Βλ. ό.π., σσ. 284-5.

chwort) που συντάχθηκε το 1931 για την αγγλική έκδοση των *Ιδεών* I.⁵⁴ Εκεί ο Χούσερλ κατηγορεί ξεκάθαρα τους θεωρητικούς αυτής της τάσης για ψυχολογισμό, για σύγχυση του γεγονικου και του ειδητικου, του ενδόκοσμου και του υπερβατολογικου. Είναι φανερό πως, για τον Χούσερλ, οι μορφολογικοί ψυχολόγοι αντιμετωπίζουν με αφέλεια τη συνείδηση ως ένα μέρος της φυσικής πραγματικότητας και αδυνατούν να προχωρήσουν πέρα από ενδεχομενικές (μη αποδεικτικές) εμπειρικές περιγραφές. Η χουσερλιανή Υπερβατολογική Φαινομενολογία και η Μορφολογική Ψυχολογία τίθενται, για τον ίδιο, σε εντελώς διαφορετικές βάσεις και κάθε προσπάθεια αφομοίωσης της πρώτης από τη δεύτερη δεν είναι παρά μια προσπάθεια φυσικοποίησης της Φαινομενολογίας, κάτι που προφανώς έβρισκε τον Χούσερλ ριζικά αντίθετο.

Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε με λεπτομέρεια το πώς αρθρώνεται και εξελίσσεται η μερολογική θεωρία στη σκέψη Χούσερλ. Θα ξεκινήσουμε από το πρώτο δημοσιευμένο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* και τη σημαντική θεωρία σχέσεων που αναπτύσσεται εκεί, για να φτάσουμε στην τρίτη *Λογική Έρευνα*, όπου και συναντούμε την περισσότερο επεξεργασμένη φαινομενολογική μερολογία. Κύριος σκοπός μας είναι να φωτίσουμε το ρόλο που αυτή η τελευταία κατέχει στη φαινομενολογική θεωρία για τη συγκρότηση των αποβλεπτικών αντικειμενοτήτων. Ταυτόχρονα, θα έχουμε στο νου μας τα άμεσα σχετιζόμενα ζητήματα που ήδη έχουν τεθεί αναφορικά με τη δομή του αποβλεπτικού εννοήματος, με τη φύση του αντιληπτικού προσδιορισμού X και με το ρόλο ενδεχόμενων νοητικών λειτουργιών στο πλαίσιο της αντίληψης.

3.3. Η Θεωρία Σχέσεων στη Φιλοσοφία της Αριθμητικής του Χούσερλ

Ο Χούσερλ παρακολούθησε τις διαλέξεις του Μπρεντάνο στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης από το 1884 έως το 1886, αλλά όχι τις διαλέξεις με θέμα την Περιγραφική Ψυχολογία, που δόθηκαν το 1887-88 (και χωρίς ουσιώδεις αλλαγές τις χρονιές 1888-89 και 1890-91), και στις οποίες, κυρίως, περιέχονται τα στοιχεία της μπρεντανιανής μερολογίας. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι ο Χούσερλ είχε στη διάθεσή του τις σημειώσεις του, μαθητή του Μπρεντάνο, Σμίντκουντς⁵⁵ (Hans Schmidkuntz) από τις διαλέξεις του 1887-88.⁵⁶ Γνωρίζουμε, επίσης, ότι τη θεωρία του Μπρεντάνο για τις σχέσεις μερών και ολοτήτων την παραλαμβάνει ο Χούσερλ σε μια πιο πλούσια και επεξεργασμένη μορφή από τη φιλοσοφία του Στουμπφ.⁵⁷

Στο πρώτο του φιλοσοφικό έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891), ο Χούσερλ ακολουθεί στενά τη διδασκαλία του Μπρεντάνο. Υιοθετεί τη διάκριση των περιεχομένων της συνείδησης σε φυσικά και ψυχικά φαινόμενα, θεωρώντας, μάλιστα, ότι αυτά εξαντλούν το σύνολο των συνειδησιακών περιεχομένων.⁵⁸ Επιπλέον, δέχεται

⁵⁴ Βλ. *Hua* V, σ. 156 [424]. Βλ., όμως και *Hua* XVII, §107c· *Hua* I, §16.

⁵⁵ Ο Σμίντκουντς ίδρυσε τη Φιλοσοφική Εταιρεία της Βιέννης το 1888 και είναι αυτός που καθιέρωσε τακτικές συναντήσεις μεταξύ παλαιότερων και νεότερων μαθητών του Μπρεντάνο.

⁵⁶ Αυτές οι σημειώσεις περιλαμβάνονται στο αρχείο του Χούσερλ στη Λουβαίν με τον κωδικό Q10. Βλ. σχετικά την *Εισαγωγή* του Μίλερ (Benito Müller) στην αγγλική μετάφραση της *Περιγραφικής Ψυχολογίας* σ. xiii, υψ. 4· Moran 2005, σσ. 18-9· Rollinger 1999, σ. 22.

⁵⁷ Το 1886, και ύστερα από τη μεσολάβηση του Μπρεντάνο, ο Στουμπφ, καθηγητής πια στη Χάλλη, αναλαμβάνει την επίβλεψη της διατριβής επί υφηγεσία (*Habilitationsschrift*) του Χούσερλ με τίτλο *Περί της Έννοιας του Αριθμού, Ψυχολογικές Αναλύσεις* (*Über den Begriff der Zahl, Psychologische Analysen*). Έτσι, ο Στουμπφ, στον οποίο μάλιστα είναι αφιερωμένες οι *Λογικές Έρευνες*, γίνεται ο δεύτερος σημαντικός δάσκαλος του Χούσερλ. Βλ. σχετικά και McAlister 1976, σσ. 10κ.επ· Rollinger 1999, σσ. 83κ.επ· Spiegelberg 1982, σσ. 51-2· Moran 2005, σ. 19.

⁵⁸ Βλ., π.χ., *Hua* XII, σσ. 67 [70-1], 70 υψ. 1 [73 υψ. 7].

το δόγμα της αποβλεπτικής ενύπαρξης και υποστηρίζει ότι τα ψυχικά φαινόμενα χαρακτηρίζονται από ένα *κατευθύνεσθαι-προς* τα αντικείμενά τους, δηλαδή εσχάτως προς τα φυσικά φαινόμενα.⁵⁹ Ο Χούσερλ, όμως, θα κάνει εκεί ένα καινοτόμο βήμα και θα επιχειρήσει να εφαρμόσει το κριτήριο της αποβλεπτικότητας του Μπρεντάνο και στο χώρο των σχέσεων μεταξύ συνειδησιακών περιεχομένων.⁶⁰ Έτσι, σύμφωνα με τον πρώιμο Χούσερλ υπάρχουν μη-αποβλεπτικές σχέσεις τις οποίες και αποκαλεί *πρωτεύουσες σχέσεις* (primäre Relationen) και, από την άλλη μεριά, υπάρχουν αποβλεπτικές σχέσεις τις οποίες και αποκαλεί *ψυχικές σχέσεις* (psychische Relationen). Όπως θα δούμε στη συνέχεια, αυτό το βήμα σηματοδοτεί και την πρώτη σημαντική διαφοροποίηση της χουσερλιανής από τη μπρεντανιανή φιλοσοφία.

3.3.1. Οι πρωτεύουσες σχέσεις

Σύμφωνα με τη θεωρία σχέσεων (Relationstheorie) που αναπτύσσει ο Χούσερλ στη *ΦΑ*, στην ευρύτερη βασική κατηγορία των *πρωτευουσών* σχέσεων υπάγεται μια σειρά από υπο-είδη τέτοιων σχέσεων. Πρώτο είναι οι *φυσικές σχέσεις*⁶¹, για παράδειγμα, η σχέση της συνέχειας μεταξύ των μερών μιας εκτατής επιφάνειας. Δεύτερο είναι οι *μεταφυσικές* σχέσεις, όπως είναι η σχέση που έχει η έκταση με την ποιοτική (χρωματική) πλήρωσή της.⁶² Τρίτο είναι οι *λογικές* σχέσεις, σαν τη σχέση μιας έννοιας γένους με μια υπαγόμενη σε αυτήν έννοια είδους.⁶³ Επιπλέον, ο Χούσερλ οριοθετεί μια άλλη υπο-ομάδα πρωτευουσών σχέσεων που περιλαμβάνει, π.χ., τη σχέση της ισότητας (Gleichheit), της ομοιότητας (Ähnlichkeit), της διαβάθμισης (Steigerung), και που φαίνεται να αντιστοιχεί στις σχέσεις αισθητηριακής ομοιότητας για τις οποίες ήδη μιλούσε ο Μπρεντάνο. Σχέσεις αυτής της τελευταίας ομάδας έχουμε στην περίπτωση *αισθητηριακών συνόλων* (sinnliche Menge), όπως είναι, για παράδειγμα, μια σειρά δέντρων, ένας αριθμός στρατιωτών, ένα σμήνος πουλιών, κ.λπ.⁶⁴ Αντίστοιχα, τα συμπλέγματα που δομούνται στη βάση πρωτευουσών σχέσεων είναι τα *πρωτεύοντα* σχεσιακά συμπλέγματα.

Τι είναι όμως αυτό που χαρακτηρίζει όλα τα υπο-είδη των πρωτευουσών σχέσεων και πότε μπορούμε να λέμε ότι έχουμε να κάνουμε με ένα πρωτεύον σχεσιακό σύμπλεγμα, με μια πρωτεύουσα ολότητα; Ο Χούσερλ θα ισχυριστεί ότι πρωτεύοντα συμπλέγματα είναι εκείνα των οποίων η φύση εξαρτάται από τη φύση των σχετιζόμενων μερών. Με άλλα λόγια, όταν τα ίδια τα περιεχόμενα συνεπάγονται τη μεταξύ τους σχέση, το όλον που τα ίδια συνιστούν θα είναι πρωτεύον. Οι πρωτεύουσες σχέσεις, τις οποίες ο Χούσερλ αποκαλεί και *σχέσεις περιεχομένου*⁶⁵ (Inhaltsrelationen), ή και *σχέσεις μεταξύ των περιεχομένων*⁶⁶ (im Inhalte), δεν προκύπτουν στη βάση κάποιας αυθόρμητης επενέργειας του νου, παρά “βρίσκονται” έτοιμες στα ίδια τα φαινόμενα (είτε τα φυσικά, είτε τα ψυχικά) ως περιεχόμενα στο πλαίσιο της εποπτείας

⁵⁹ Βλ., ό.π., σ. 68 [71].

⁶⁰ Βλ. ό.π., σ. 70 υπσ. 1 [73 υπσ. 7].

⁶¹ Βλ. ό.π., σσ. 72 [75], 82 [86], 152 [160]. Δεν πρέπει, βέβαια, να θεωρήσει κανείς ότι οι *φυσικές* σχέσεις, ως υπο-είδος των πρωτευουσών σχέσεων, είναι σχέσεις αποκλειστικά μεταξύ των *φυσικών* φαινομένων. Στη θεωρία της *ΦΑ* οι φυσικές σχέσεις αλλά και συνολικότερα οι πρωτεύουσες σχέσεις είναι σχέσεις που αφορούν εξίσου τα φυσικά και τα ψυχικά φαινόμενα. Μπορούν να κάνουμε λόγο, για παράδειγμα, για τη χρονική γειτνίαση ή για την ομοιότητα δύο ψυχικών φαινομένων.

⁶² Βλ. *Hua* XII, σσ. 19 [20], 68 [71], 71-2 [75], 82 [86], 300 [317].

⁶³ Βλ. ό.π., σσ. 68 [71], 82 [86], 151 [144].

⁶⁴ Βλ., π.χ., ό.π., σσ. 195 [207].

⁶⁵ Βλ. π.χ., ό.π., σσ. 73 [76], 324 [341-42], 331 [348]· βλ. και *Hua* XX/1, σ. 295.

⁶⁶ Βλ., π.χ., *Hua* XII, σ. 41 [42].

τους. Το σημαντικό στη ΦΑ είναι ότι οι πρωτεύουσες σχέσεις, ως προϊόν αυτο-συνθέσεων των ίδιων των μερών, συνιστούν οι ίδιες πρωτεύοντα ή, αλλιώς, «θετικά»⁶⁷ περιεχόμενα της συνείδησης, είναι οι ίδιες επιπρόσθετα περιεχόμενα πέραν των (άμεσα) σχετιζόμενων περιεχομένων.⁶⁸ Αυτό σημαίνει ότι οι πρωτεύουσες σχέσεις, οι οποίες προσδίδουν ένωση (Einigung) στο όλον των άμεσα σχετιζόμενων μερών, δίνονται πάντοτε στην εποπτεία μαζί με τα –ή τρόπον τινά “ανάμεσα” στα– συσχετιζόμενα μέρη. Η συνεχόμενη διασύνδεση, π.χ., των μερών ενός συνεχούς, η μεταφυσική διασύνδεση, π.χ., της έκτασης και του χρώματος, ο λογικός εγκλεισμός, π.χ., του «χρώματος» στο «κόκκινο», αλλά και οι σχέσεις της αισθητηριακής ομοιότητας, ισότητας, διαβάθμισης, κ.λπ., είναι σχέσεις «κάθε μια από τις οποίες παριστάνει ένα ιδιαίτερο είδος πρωτεύοντος περιεχομένου [...] και από αυτή την άποψη ανήκει στην ίδια κύρια κατηγορία [περιεχομένων]»⁶⁹.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τις μεταφυσικές σχέσεις, όπως είναι αυτή ανάμεσα στην έκταση και το χρώμα, ο Χούσερλ αναγνωρίζει πως πρόκειται για ένα «εντελώς ιδιαίτερο [υπο-]είδος»⁷⁰ πρωτεύουσας σχέσης, τα μέλη της οποίας «είναι διαπλεγμένα σε αμφίπλευρη διείσδυση [Durchdringung]»⁷¹. Ή, σε άλλο σημείο, όπου ο ίδιος μιλά για το πώς συνδέονται μεταξύ τους τα χαρακτηριστικά που συναπαρτίζουν την έννοια του (αντιληπτού) πράγματος, διαβάζουμε πως αυτά δεν είναι μέλη μιας σκέτης συλλογής (Kollektivums), αλλά «αντίθετα, συγκροτούν ένα όλον περιεχομενικώς διαπλεγμένων (αμοιβαία διεισδυόντων) μερών»⁷². Ο Χούσερλ αναφέρει ρητά πως σε τέτοιες περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με τη μεταφυσική διαπλοκή για την οποία μιλά ο Μπρεντάνο, ή με τη σχέση ανάμεσα σε ψυχολογικά μέρη για τα οποία μιλά ο Στουμπφ.⁷³ Και όπως ήδη επισημάναμε (κάτι που θα μας απασχολήσει και στη συνέχεια όταν θα εξετάσουμε τη μερολογία της τρίτης ΑΕ), στο πλαίσιο της θεωρίας της ΦΑ οι μεταφυσικές σχέσεις ως πρωτεύουσες σχέσεις δίνονται οι ίδιες στην εποπτεία (με τον τρόπο του «δίπλα στα περιεχόμενα που αυτές σχετίζουν»)⁷⁴.

Σε ένα αντιληπτό πράγμα δεν διακρίνονται μόνο τα μεταφυσικά του μέρη, αυτά που ο Χούσερλ αποκαλεί και ιδιότητες (Eigenschaften), ή γνωρίσματα (Merkmale), όπως το χρώμα ή η έκταση. Διακρίνονται και τα φυσικά μέρη, όπως είναι, για παράδειγμα, τα κλαδιά ενός δέντρου, ή τα πόδια ενός τραπεζιού. Αλλά και τα φυσικά μέρη, σύμφωνα με τον Χούσερλ, μπορούμε να πούμε πως τρέπονται και αυτά, τρόπον τινά, σε ιδιότητες του όλου, στο βαθμό που η προσοχή μας στέκεται ακριβώς στον τρόπο της διαπλοκής τους με το όλον. Ο πρώιμος Χούσερλ, ακολουθώντας τον Στουμπφ, φαίνεται να αντιδιαστέλλει τον τρόπο διαπλοκής των μεταφυσικών μερών προς την εποπτική αποχωριστικότητα γενικά, την οποία και εξαρτά από την υποκειμενική ικανότητα για ξεχωριστή παράσταση: ό,τι δεν παριστάνουμε ως εποπτικά χωριστό τείνει να θεωρείται ιδιότητα, ή αλλιώς μεταφυσικό μέρος του πράγματος. Έτσι, ενώ οι μεταφυσικές σχέσεις αναγνωρίζονται ως σχέσεις ενός ιδιαίτερου τρόπου αλληλοδιείσδυσης των σχετιζόμενων μερών, η διαφορά τους από τις φυσικές σχέσεις εκφυλίζεται, μέχρι που εξαλείφεται όταν και τα δύο είδη σχέσεων ιδωθούν από την άποψη του τρόπου της ενσωμάτωσής τους στην εποπτική ολότητα του πράγματος.

⁶⁷ Ο.π., σ. 324 [342]· βλ. και σσ. 68 [71], 72 [75].

⁶⁸ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 69 [72].

⁶⁹ Ο.π., σσ. 68 [71], 330 [347], οι εμφάσεις προστέθηκαν.

⁷⁰ Ο.π., σ. 19 [20].

⁷¹ Ο.π. σσ. 19 [20], 159 [167].

⁷² Ο.π., σ. 159 [167].

⁷³ Βλ. ό.π., σ. 19 υπσ. 1 [20 υπσ. 1].

⁷⁴ Βλ., π.χ., ό.π., σσ. 39 [40], 71-2 [75], 73 [76].

Εκείνες οι πρωτεύουσες σχέσεις, όμως, που έχουν τη μεγαλύτερη βαρύτητα για τη θεωρία του πρώιμου Χούσερλ είναι οι σχέσεις που αφορούν τα αισθητηριακά σύνολα.⁷⁵ Τα σχετικά παραδείγματα που μας δίνει ο ίδιος είναι μια *σειρά* στρατιωτών, ένας *σωρός* μήλων, μια *δεντροστοιχία*, ένα *σμήνος* πουλιών, ένα *κοπάδι*, κ.λπ., δηλαδή αισθητηριακά σύνολα που αποτελούνται από παρόμοια αντικείμενα. Τα μέλη τέτοιων αισθητηριακών συνόλων περιέχονται στο όλον ως *χωριστές* μερικές εποπτείες (*gesonderte Teilanschauungen*) και όχι με τον τρόπο των ιδιοτήτων.⁷⁶ Με άλλα λόγια, αυτά είναι *εποπτικώς χωριστά* (*anschaulich gesondert*) «έτσι ώστε η διαπλοκή τους εντός της εποπτείας του όλου να υποχωρεί»⁷⁷. Δηλαδή, η προσοχή μας δεν στέκεται στη διαπλοκή των μερών με το όλον, στο «*ανήκειν*» των μερών στο όλον, όπως συμβαίνει με τα μεταφυσικά, ή τα φυσικά μέρη ενός ενιαίου ατομικού αντιληπτού, οπότε και τα μέρη αυτά δίνονται ως ιδιότητες του πράγματος.

Όμως, τι το ιδιαίτερο ισχύει στις περιπτώσεις των αισθητηριακών συνόλων; Πώς μας δίνονται αυτά τα σύνολα στην εποπτεία; Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι αυτό που εκφράζεται με τους όρους *σειρά*, *σωρός*, *σμήνος*, *κοπάδι*, κ.λπ. δεν είναι τίποτα άλλο από ένα «*χαρακτηριστικό γνώρισμα της ενιαίας συνολικής εποπτείας του [αισθητηριακού] συνόλου που μπορεί να αδραχτεί με μια ματιά*»⁷⁸. Αδράχνουμε τα αισθητηριακά σύνολα με μια ματιά στη βάση κάποιων άμεσα αντιληπτών χαρακτήρων τους οποίους ο Χούσερλ αντιμετωπίζει, όπως μας λέει ο ίδιος, ως αισθητηριακές ποιότητες *δεύτερης τάξης*.⁷⁹ Αυτές οι εποπτικές ποιότητες δεύτερης τάξης δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των γνωστών αισθητηριακών δεδομένων, δηλαδή των χρωματικών, των απτικών, των ακουστικών, κ.λπ. Ο Χούσερλ τις ονομάζει «*οιονεί-ποιότητες*»⁸⁰, ή αλλιώς «*οιονεί-ποιοτικές στιγμές [Momente]*»⁸¹, ή και «*σχηματικές στιγμές [figuralen Momente]*»⁸². Μάλιστα, σε μια υποσημείωση στη *ΦΑ* ο ίδιος δέχεται ότι οι σχηματικές στιγμές των αισθητηριακών συνόλων δεν είναι άλλες από τις μορφολογικές ποιότητες που εξετάζει ο Έρενφελς στο άρθρο που είχε δημοσιευτεί ένα χρόνο νωρίτερα (1890).⁸³ Βέβαια, στην υποσημείωσή του ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως δεν διέθετε αυτό το άρθρο όσο ετοίμαζε τη δημοσίευση της *ΦΑ* (δηλαδή το 1889 και νωρίτερα), θέλοντας να δείξει πως είχε φτάσει στην ιδέα των σχηματικών στιγμών ανεξάρτητα από τον Έρενφελς.⁸⁴ Ως κοινή επιρροή της δικής του προσέγγισης

⁷⁵ Με αυτό το κομμάτι της θεωρίας του ο πρώιμος Χούσερλ θα προσπαθήσει να θεμελιώσει τη δυνατότητα για παράσταση των μεγάλων φυσικών αριθμών. Δεν θα προχωρήσουμε, όμως, εδώ στις λεπτομέρειες αυτής της προσέγγισης.

⁷⁶ Βλ. *Hua* XII, σ. 195 [207].

⁷⁷ *Ο.π.*, σ. 195 υπσ. 1 [207 υπσ. 3].

⁷⁸ *Ο.π.*, σσ. 201-3 [213-5], σ. 204 [216].

⁷⁹ *Ο.π.*, σ. 201 [213].

⁸⁰ *Ο.π.*

⁸¹ *Ο.π.*, σ. 203 [215].

⁸² *Ο.π.* Ο Χάιντεγκερ στις διαλέξεις του για την *Ιστορία της Έννοιας του Χρόνου* αναφέρεται στις σχηματικές στιγμές της αισθητηριακής αντίληψης αναγνωρίζοντας ότι «ο Χούσερλ είδε το μορφικό πολύ νωρίς στις μαθηματικές του έρευνες. Αυτό [το μορφικό] έχει τώρα επίσης εισαχθεί στην Ψυχολογία με το όνομα "*Gestalt*". Έχει ήδη καταστεί μια κοσμοθεώρηση» (Heidegger 1985, σ. 66).

⁸³ Βλ. *Hua* XII, σσ. 210-11 υπσ. 1 [223 υπσ. 9]· αλλά και *Hua* XX/1, σ. 295 [34]· Holenstein 1972, σσ. 277κ.επς.

⁸⁴ Τα τέσσερα πρώτα κεφάλαια (από τα εννέα του πρώτου μέρους) της *ΦΑ* είναι η σχεδόν κατά λέξη μεταφορά του πρώτου κεφαλαίου της διατριβής επί υφηγεσία του Χούσερλ: *Περί της Έννοιας του Αριθμού, Ψυχολογικές Αναλύσεις*. Δυστυχώς, το συνολικό κείμενο αυτής της διατριβής του Χούσερλ έχει χαθεί. Αυτό είχε εκτυπωθεί, χωρίς όμως να εκδοθεί, το 1887 και έδωσε στον Χούσερλ τη δυνατότητα να πρωτοεργασθεί στο Πανεπιστήμιο της Χάλλης. Στο πρώτο κεφάλαιο που διαθέτουμε δεν γίνεται λόγος ακόμα για αισθητηριακά σύνολα και αισθητηριακές ποιότητες δεύτερης τάξης. Ωστόσο, στην παράδοση του χειμερινού εξαμήνου του 1889-90 με θέμα την έννοια του αριθμού συναντούμε τον όρο

αλλά και αυτής του Έρενφελς κατονομάζει, πάντως, το έργο του Μαχ *Beiträge zur Analyse der Empfindungen* (1886) στο οποίο, όπως είδαμε νωρίτερα, αναφέρεται και ο ίδιος ο Έρενφελς.⁸⁵

Επιπλέον, όμως, ο Χούσερλ θα επιχειρήσει στη *ΦΑ* να εξηγήσει το πώς προκύπτουν οι οιονεί-ποιότητες, οι σχηματικές στιγμές των αισθητηριακών συνόλων, κάτι που δεν βρίσκουμε στις αναλύσεις του Έρενφελς για τις μορφολογικές ποιότητες. Για να το καταφέρει αυτό ο Χούσερλ εκμεταλλεύεται την έννοια της *συγχώνευσης* την οποία παραλαμβάνει από τη θεωρία του Στουμπφ.⁸⁶ Έτσι, σύμφωνα με τις αναλύσεις της *ΦΑ*, οι οιονεί-ποιότητες, οι σχηματικές στιγμές, προκύπτουν στη βάση της συγχώνευσης, είτε των εποπτικά χωριστών μελών του αισθητηριακού συνόλου, είτε των πρωτευουσών σχέσεων μεταξύ αυτών των μελών.⁸⁷ Ισοδύναμα ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια «λειτουργική εξάρτηση [funktionelle Abhängigkeit]»⁸⁸ των σχηματικών στιγμών, είτε από τα μέλη του συνόλου, είτε από τις μεταξύ τους (πρωτεύουσες) σχέσεις, είτε και από τα δύο μαζί. Στις σχηματικές στιγμές ο Χούσερλ συγκαταλέγει και σχέσεις όπως είναι η αισθητηριακή ισότητα, η αισθητηριακή ομοιότητα, ή η αισθητηριακή διαβάθμιση, κ.λπ. και ισχυρίζεται πως η εποπτικότητα τέτοιων στιγμών είναι *άμεση* και δεν έπεται καμίας διαδικασίας ρητής σύγκρισης ή κατηγορήσης. Έτσι, για παράδειγμα,

Αδράχνουμε τη διαμόρφωση [Konfiguration] [αντικειμένων στο οπτικό πεδίο] ακριβώς όπως αδράχνουμε μια ποιότητα με *μια* ματιά, χωρίς εντός αυτής και μαζί με αυτήν να λαμβάνει χώρα, και χωρίς να μπορούσε να λάβει χώρα, μια ανάλυση στις ενικές σχέσεις που καθορίζουν το σχήμα [Figur]. (*Hua* XII, σ. 205 [217])

Η, επίσης,

[η *αισθητηριακή ομοιότητα*] δίνει στο εποπτικό σύνολο ως όλον ένα συγκεκριμένο χαρακτήρα που αναγνωρίζεται χωρίς κάθε επιμέρους πράγμα να πρέπει να συγκριθεί [επί τούτου] με κάθε άλλο. (*Hua* XII, σ. 208 [220])⁸⁹

σηματομορφή (Gestalt), κάτι που δείχνει πως πράγματι ο Χούσερλ έφτασε σε αυτή την έννοια (χρησιμοποιώντας, μάλιστα, στην εν λόγω παράδοση τον ίδιο όρο με τον Έρενφελς) ανεξάρτητα, και ίσως νωρίτερα από τον Έρενφελς. Το ότι στη συνέχεια, στη *ΦΑ*, ο Χούσερλ δεν χρησιμοποιεί ξανά τον όρο σηματομορφή (Gestalt) αλλά μιλά για «οιονεί-ποιότητες», για «οιονεί-ποιοτικές στιγμές», για «σηματικές στιγμές» πιθανά να δείχνει πως ο ίδιος ήθελε να αποφύγει τον όρο που εν τω μεταξύ χρησιμοποιούσε ο Έρενφελς. (Η «Παράδοση για την έννοια του αριθμού» (WS 1889/90) είναι καταχωρημένη στα χειρόγραφα του αρχείου της Λουβαίν ως K I 28/4-12 και έχει δημοσιευθεί με παράλληλη αγγλική μετάφραση του Ιέρνα στο *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, τ. 5 (2005), σσ. 278-309. Για τη χρήση του όρου Gestalt από τον Χούσερλ βλ. ό.π., σσ. 296κ.επς· Ierna 2009a, σσ. 493κ.επς.)

⁸⁵ Βλ. και Ierna 2009a, σσ. 491κ.επς.

⁸⁶ Για το “δάνειο” της έννοιας της συγχώνευσης από τον Στουμπφ βλ. *Hua* XII, σ. 206 [218]. Στη *ΦΑ* υπάρχουν αρκετές αναφορές στην *Ψυχολογία του Ηχου* που δείχνουν τη μεγάλη επιρροή που είχε ασκήσει η διδασκαλία του Στουμπφ στον πρώιμο Χούσερλ. Βλ. *Hua* XII, σσ. 19 υπσ. 1 [20 υπσ. 1], 42 υπσ. 1 [44 υπσ. 21], 63 υπσ. 1 [64 υπσ. 49], 71 υπσ. 1 [74 υπσ. 9], 207 υπσ. 1 [219 [υπσ. 8]].

⁸⁷ Βλ. *Hua* XII, σ. 202 [214], 203 [215].

⁸⁸ Ό.π., σ. 204 [216].

⁸⁹ Βλ. επίσης στις διαλέξεις για τη Λογική του 1896, όπου ο Χούσερλ σημειώνει χαρακτηριστικά: «Όταν αδράχνουμε μια ομοιότητα [Gleichheit] στην εποπτεία, π.χ. μια ομάδα από δύο ή περισσότερες κόκκινες σφαίρες, δεν χρειάζεται να λάβει χώρα μια κατηγορηματική προτίμηση [prädicative Bevorzugung]: με μια ματιά αδράχνουμε την ομοιότητα μαζί με τη χωρική διαμόρφωση» (*HuaMb* I, σ. 94)· επίσης, βλ. την §4 της δεύτερης *Λογικής Έρευνας*, όπου ο Χούσερλ αναφέρεται στην πρωταρχική-εποπτική αντίληψη της ομοιότητας. Στην τρίτη *ΛΕ* ο Χούσερλ επίσης μιλά για την «*αισθητηριακή στιγμή ομοιότητας* [sinnliche Gleichheitsmoment]» (*LU* II/1, σ. 282 υπσ. 1 [480 υπσ. 1])· στην ίδια υποσημ-

«Μπορούμε», σημειώνει σε άλλο σημείο ο Χούσερλ, «να αδράξουμε με μια ματιά την ομοιότητα ανάμεσα σε περισσότερα από ένα αισθητηριακά αντιληπτά αντικείμενα»⁹⁰. Η οιονεί-ποιότητα της ομοιότητας συνιστά «ιδιότητα της συνολικής εποπτείας του συνόλου που μπορεί να αδραχτεί δια μιας»⁹¹. είναι «ένας άμεσα αντιληπτός ιδιαίτερος χαρακτήρας»⁹².

Ακριβώς όπως ο δάσκαλός του ο Στουμπφ, έτσι και ο Χούσερλ με την ιδέα της συγχώνευσης θέλησε να τονίσει ότι οι σχηματικές στιγμές «είναι ακριβώς κάτι άλλο από σκέτα αθροίσματα [Summen]»⁹³. «Αδράχνουμε», διαβάζουμε στη *ΦΑ*, «τον οιονεί-ποιοτικό χαρακτήρα ως κάτι απλό και όχι ως ένα Kollektivum από περιεχόμενα και σχέσεις»⁹⁴. Μπορούμε, βέβαια, στη συνέχεια να “αναλύσουμε” την αισθητηριακή ολότητα και να διαπιστώσουμε πως αυτή αποτελείται από μέρη. Αλλά και τότε συλλαμβάνουμε αυτό που αρχικά στην εποπτεία ήταν απλό ως κάτι πολλαπλό (Vielfaches) και όχι ως σκέτη πολλότητα (bloße Vielheit). Όπως ο Μπρεντάνο, έτσι και ο Χούσερλ διακρίνει ρητά την έννοια της πολλότητας από εκείνη της πολλαπλότητας. Μια πολλότητα αντιστοιχεί σε ένα σκέτο άθροισμα μερών μεταξύ των οποίων δεν υπάρχει κάποια λειτουργική εξάρτηση. Αντίθετα, μια πολλαπλότητα προκύπτει στη βάση της ιδιαίτερης ενοποιητικής συγχώνευσης των μερών της, στη βάση της λειτουργικής τους εξάρτησης. Με τα λόγια του Χούσερλ:

Η πολλαπλότητα [Vielfachheit] δεν είναι απλώς πολλότητα [Vielheit schlechthin], παρά [είναι] μια πολλότητα μερών ενοποιημένων σε ένα όλον με τη στενότερη έννοια της λέξης. (Hua XII, σ. 204 [217], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και σ. 206 [218])

Εν σχέση, τέλος, προς τη φιλοσοφία του Μάινονγκ, μπορούμε εκ πρώτης όψεως να βρούμε μια κάποια παραλληλία μεταξύ της χουσερλιανής διάκρισης ανάμεσα σε πρωτεύουσες και ψυχικές σχέσεις και της μαϊνονγκιανής διάκρισης ανάμεσα σε πραγματικές και ιδεατές σχέσεις.⁹⁵ Όμως, οι κατηγορίες σχέσεων που διακρίνουν οι

μείωση μιλά και για «αισθητηριακούς συνολοχαρακτήρες [sinnliche Mengecharaktere]». Βλ. επίσης *LU* IV/1, σσ. 113-4 [343-4]. Γενικότερα για τις αισθητηριακές μορφές, ο Χούσερλ τονίζει: «Δεν είναι αναγκαίο πρώτα να ερμηνεύσουμε κάθε μέλος δι' εαυτό και να το θέσουμε σε συσχετισμό με κάθε άλλο μέλος σε ενεργήματα της συσχετιστικής σκέψης και ύστερα όλα τα συσχετιστικά ενεργήματα να τα διαπλέξουμε σε μια ανώτερη ενότητα της σκέψης. Θα μπορούσαμε να το κάνουμε, αλλά αυτή η ενότητα της σκέψης δεν φτιάχνει την αισθητηριακή ενότητα και ούτε μπορεί να την αντικαταστήσει.» (*Hua*Mb III, σ. 168)

⁹⁰ *Hua* XII, σσ. 70-1 [74].

⁹¹ *Ο.π.*, σ. 204 [216]. Βλ. και *Hua* XII, σσ. 102 [107], 28 υπσ. 1 [29 υπσ. 1], 196 [208], 199 [211], 205 [217].

⁹² *Ο.π.*, σ. 201 [213].

⁹³ *Ο.π.*· βλ. και *ό.π.*, 206 [218]. Ο Ρόλινγκερ ισχυρίζεται πως η συγχώνευση στη θεωρία του Χούσερλ (σε αντίθεση με αυτήν του Στουμπφ (δες και πριν υπσ. 20) αντιδιαστέλλεται προς τα σκέτα αθροίσματα με την έννοια πως είναι κάτι πάνω από αυτά. Αυτό κάνει τον Ρόλινγκερ να συμπεράνει ότι στον Χούσερλ ένα φαινόμενο συγχώνευσης, ως κάτι πλέον του αθροίσματος, προϋποθέτει πάντα κάποιο άθροισμα. Το άθροισμα, όμως, ο Ρόλινγκερ το καταλαβαίνει ως το αποτέλεσμα του αυθόρμητου κατηγοριακού ενεργήματος του συλλέγειν. (Βλ. Rollinger 1999, σσ. 109κ.επ.) Αυτό καθιστά τα χουσερλιανά φαινόμενα συγχώνευσης σύστοιχα ενεργημάτων ανώτερης τάξης, κάτι που, όμως, ακόμα και για τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* είναι πέρα για πέρα λανθασμένο.

⁹⁴ *Hua* XII, σ. 204 [216].

⁹⁵ Το ζήτημα του “δανείου” του πρώιμου Χούσερλ ειδικότερα από τη φιλοσοφία του Μάινονγκ είναι λίγο σκοτεινό. Γνωρίζουμε πως, όταν ο Χούσερλ ξεκίνησε να παρακολουθεί τις παραδόσεις του Μπρεντάνο στη Βιέννη (1884), ο Μάινονγκ ήταν ήδη καθηγητής στο Γκρατς. Ωστόσο, οι δύο μαθητές του Μπρεντάνο ξεκινούν αλληλογραφία στις αρχές πια της δεκαετίας του 1890 και ανταλλάσσουν τις δημοσιεύσεις τους. Επίσης, γνωρίζουμε πως ο Χούσερλ πριν τη συγγραφή της *ΦΑ* (1891) ήταν ήδη εξοικειωμένος με τα πρώτα έργα και τις θέσεις του Μάινονγκ (στα *Hume-Studien* I (1877) και *Hume-Studien* II (1882)). Όμως, στη *ΦΑ* δεν υπάρχει παρά μόνο μία αναφορά στον Μάινονγκ (βλ. *Hua* XII,

δύο φιλόσοφοι δεν ταυτίζονται. Είναι χαρακτηριστικό ένα σχόλιο περιθωρίου που σημειώνει ο Χούσερλ σε αντίτυπο του έργου του Μάινονγκ *Beiträge zur Theorie der Psychischen Analyse* (1894). Σε κάποιο σημείο του έργου του ο Μάινονγκ διαπιστώνει πως υπάρχουν περιπτώσεις στηριγμένων περιεχομένων, όπως είναι τα σχήματα ή οι μελωδίες, στις οποίες δεν χρειάζεται να ξεχωρίζει καθένα από τα σχετιζόμενα-στηρίζοντα μέλη από τα υπόλοιπα. Αντίθετα, υπάρχουν άλλες περιπτώσεις, όπως συμβαίνει, π.χ., στην απαρίθμηση, που είναι αναγκαίο το να ξεχωρίζουν μεταξύ τους τα στηρίζοντα μέλη. Ο Χούσερλ θα αναρωτηθεί στο περιθώριο:

Αυτό δεν μας επιστά την προσοχή στο ότι στις δύο περιπτώσεις το ζήτημα είναι διαφορετικό: [ότι] από η μια [έχουμε] ένα στηριγμένο περιεχόμενο, από την άλλη ένα ψυχικό ε-νέργημα; (Παρατίθεται στο Rollinger 1999, σσ. 171)

Είναι σαφές πως το σχόλιο αυτό γίνεται υπό το πρίσμα των διακρίσεων της ΦΑ. Είναι, όμως, επίσης σαφής η απαίτηση για διαφοροποίηση των περιπτώσεων των αντιληπτικών μορφωμάτων από τις περιπτώσεις στήριξης ψυχικών ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Δύο πράγματα έχουμε να παρατηρήσουμε εδώ. Πρώτον, οι πρωτεύουσες σχέσεις του πρώιμου Χούσερλ δεν έχουν την ίδια έκταση με τις πραγματικές σχέσεις του Μάινονγκ: οι χουσερλιανές πρωτεύουσες σχέσεις περιλαμβάνουν ένα μεγάλο μέρος των μαϊνονγκιανών στηριγμένων περιεχομένων. Αυτό, όπως καταλαβαίνουμε, συνιστά μια πολύ μεγάλη ποιοτική διαφορά. Οι σχηματικές στιγμές (οι οιονείποιότητες) της ΦΑ προκύπτουν στη βάση της φύσης των ίδιων των σχετιζόμενων περιεχομένων και όχι στη βάση ιδιαίτερων νοητικών διεργασιών, όπως ήθελε ο Μάινονγκ για τα στηριγμένα περιεχόμενά του. Δεύτερον, είναι ξεκάθαρο πως οι ψυχικές σχέσεις του πρώιμου Χούσερλ δεν έχουν την ίδια ένταση με τις μαϊνονγκιανές ιδεατές σχέσεις. Στη ΦΑ οι σχέσεις ανώτερης τάξης δεν αναγνωρίζονται, τουλάχιστον όχι ακόμα, ως ιδεατά αντικείμενα ανώτερης τάξης όπως ήθελε ο Μάινονγκ.

3.3.2. Οι ψυχικές σχέσεις

Με τη θεωρία σχέσεων που αναπτύσσει ο Χούσερλ στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* καταφέρνει να ασκήσει μια διπλή κριτική, από τη μια, στον Καντ και, από την άλλη, στον Μπρεντάνο, επιχειρώντας, θα λέγαμε, να κρατήσει ίσες αποστάσεις και από

σ. 193 υπσ. 1 [205 υπσ. 1]). Ο Μάινονγκ, που εν τω μεταξύ δεν είχε και τις καλύτερες σχέσεις με τον Μπρεντάνο και απομακρυνόταν φιλοσοφικά όλο και περισσότερο από αυτόν, θεώρησε πως η συγκεκριμένη αντιμετώπιση του Χούσερλ στη ΦΑ ήταν μέρος μιας συνομοσίας του μπρεντανιανού κύκλου που αποσκοπούσε στην ακαδημαϊκή του απομόνωση. Πληροφορίες για αυτό το τεταμένο κλίμα και για τις κατηγορίες ανάμεσα στους Μπρεντάνο, Μάινονγκ και Χούσερλ, για το ποιος έκλεβε τις ιδέες ποιού, μπορεί να βρει κανείς στα Rollinger 1999, κεφ. 6 και Ierna 2009b. Ειδικότερα αναφορικά με το ζήτημα των σχέσεων, ο Μάινονγκ καταλόγιζε στον Χούσερλ της ΦΑ μια ιδιαίτερη σπουδή για απόκρυψη της εξοικειώσής του με τις μαϊνονγκιανές ιδέες. (Βλ. Rollinger 1999, σ. 160· Ierna 2009b, σσ. 12κ.επς.) Ο Χούσερλ σε προσωπικές του σημειώσεις (με ημερομηνία 25 Σεπτεμβρίου 1906) σημειώνει πως «[δ]υστυχώς δεν μπορώ πλέον να κρίνω σε τι βαθμό με επηρέασε η θεωρία σχέσεων του Μάινονγκ. Ήδη διάβαζα περί αυτής γύρω στα 1890, αλλά ήταν η αλληλογραφία μαζί του [με τον Μάινονγκ] που πρωτο-οδήγησε σε μια εμβριθή μελέτη.» (*Hua* XXIV, σ. 443 [492]). Είναι βέβαια ενδιαφέρον το ότι ο Σπίγκελμπερκ αναφέρει πως στα αρχεία του Χούσερλ στη Λουβαίν δεν εντοπίζεται τέτοια αλληλογραφία από εκείνη την περίοδο. Βλ. σχετικά ό.π., σ. 443 [492] υπσ. 5.) Επίσης, ο Χούσερλ σε χειρόγραφο του σημειώνει πως τη διάκριση ανάμεσα σε πρωτεύουσες και ψυχικές σχέσεις της ΦΑ δεν την παίρνει από τον Μάινονγκ, που, όπως είδαμε, διακρίνει αντίστοιχα ανάμεσα σε πραγματικές και ιδεατές σχέσεις, παρά πως εμπνέεται από τη φιλοσοφία του Μιλ. (Πρόκειται για το χειρόγραφο K I 19/16a-16b· παρατίθεται στο Ierna 2009b, σ. 23.) Ο Ιέρνα (στο Ierna 2009b) επιχειρεί να δείξει ότι οι ομοιότητες που υπάρχουν στα πρώιμα έργα του Μάινονγκ και του Χούσερλ έλκουν τελικά την καταγωγή τους από τη φιλοσοφία του Μπρεντάνο και του Μιλ.

τους δύο μεγάλους φιλοσόφους. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώιμος Χούσερλ αποδίδει στον Καντ την ιδέα σύμφωνα με την οποία *κάθε* σύνδεση περιεχομένων είναι αποτέλεσμα της συνθετικής συνείδησης. Αυτό που προσάπτει στη συνέχεια ο Χούσερλ στον Καντ είναι πως δεν κατάφερε να δει ότι υπάρχουν συνδέσεις περιεχομένων *χωρίς* την ανάγκη συνειδησιακών συνθέσεων.⁹⁶ Αυτές είναι οι περιπτώσεις των χουσερλιανών πρωτεύουσών σχέσεων. Σε αυτό το κομμάτι της θεωρίας σχέσεων ο αντικαντιανός Χούσερλ ακολουθεί πιστά τις ιδέες του Μπρεντάνο. Οι πρωτεύουσες σχέσεις, δηλαδή οι φυσικές, οι μεταφυσικές, οι λογικές σχέσεις και οι σχέσεις που χαρακτηρίζουν τα αισθητηριακά σύνολα, αποτυπώνουν τους δυνατούς τρόπους μη-αποβλεπτικών, μερολογικών συνδέσεων των συνειδησιακών περιεχομένων. Στη ΦΑ, ωστόσο, υπάρχει και η πτυχή του αντι-μπρεντανιανού Χούσερλ, ο οποίος φέρνει κάτι από τη φιλοσοφία του Καντ. Θα το κάνουμε αυτό περισσότερο σαφές.

Στη φιλοσοφία του Μπρεντάνο ο ρόλος της συνείδησης είναι (α) θεμελιωδώς παραστασιακός: στη συνείδηση παριστάνονται τα διάφορα περιεχόμενα καθώς και οι (μερολογικές) συνδέσεις τους και (β) σε ένα δεύτερο επίπεδο, στα στηριγμένα ενεργήματα, ο ρόλος της συνείδησης είναι αυτός της αποδοχής ή απόρριψης (κρίσεις) και της έλξης, ή άπωσης (συναισθήματα) αναφορικά με τα διάφορα περιεχόμενα και τις συνδέσεις τους. Ο Μπρεντάνο δεν δέχεται ότι η συνείδηση μπορεί να είναι *συνθετική*.⁹⁷ Και είναι ακριβώς σε αυτό το σημείο που ο πρώιμος Χούσερλ διαφοροποιείται από τον δάσκαλό του. Σύμφωνα με τη θεωρία σχέσεων της ΦΑ, εκτός από τις πρωτεύουσες σχέσεις, που είναι αποτέλεσμα της ίδιας της φύσης των σχετιζόμενων μερών, διακρίνεται και μια άλλη κατηγορία σχέσεων, οι *ψυχικές* σχέσεις.⁹⁸ Οι ψυχικές σχέσεις *δεν* είναι το άμεσο αποτέλεσμα της φύσης των σχετιζόμενων μερών και *δεν* δίνονται άμεσα στην εποπτεία μαζί με αυτά τα μέρη. Αυτές αντλούν την καταγωγή τους από κατάλληλα *ψυχικά ενεργήματα* που συσχετίζουν τα διάφορα στοιχεία μεταξύ τους και τα συγκρατούν μαζί εντός της ψυχικής υποκειμενικής δραστηριότητας.⁹⁹

Η ψυχική σχέση που ενδιαφέρει περισσότερο τον πρώιμο Χούσερλ είναι η συλλογική διασύνδεση (*kollektive Verbindung*). Σε αυτή τη σχέση εντοπίζεται η βάση για την αφαίρεση της έννοιας του αριθμού, που είναι κι ένα από τα κεντρικά ζητήματα στη ΦΑ. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η συλλογική διασύνδεση είναι μια «εξωτερική»¹⁰⁰ σχέση μεταξύ περιεχομένων, στην οποία αυτά δεν μπορούν να οδηγηθούν από μόνα τους. Για παράδειγμα, το «κόκκινο», το φεγγάρι και ο Ναπολέοντας δεν διακρίνονται από κάποια ουσιώδη περιεχομενική συνάφεια. Τα περιεχόμενα αυτά δεν συγκρατούνται μαζί, ως μέλη ενός συναθροίσματος (*Inbegriff*), μιας συλλογής, στη βάση της φύσης τους. Κατά τη μορφοποίηση ενός τέτοιου συναθροίσματος, μπορούμε κατά βούληση να επιλέξουμε ό,τι ικανοποιεί ένα συγκεκριμένο ενδιαφέρον, ενώ αντίθετα αγνοούμε οτιδήποτε άλλο. Μπορούμε να προσθέσουμε κάποια καινούρια μέλη, ή να αφαιρέσουμε άλλα. Ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως όταν συναθροίζουμε (συλλέγουμε) κάποια περιεχόμενα «έχουμε συνείδηση μιας αυθορμησίας»¹⁰¹ και ότι ένα τέ-

⁹⁶ Βλ. *Hua* XII, σ. 41 [42].

⁹⁷ Ο αντι-καντιανός Μπρεντάνο έβλεπε ως μυστικιστική παρεκτροπή κυρίως τη θεωρία του Καντ για τις απριόρι συνθετικές προτάσεις. Για τον Μπρεντάνο, η καντιανή φιλοσοφία ήταν η απαρχή του τελευταίου σταδίου παρακμής της νεότερης φιλοσοφίας, μιας παρακμής που θεωρούσε πως κορυφώνονταν με τον γερμανικό ιδεαλισμό. Βλ. Brentano 1968· βλ. και Kern 1964, σσ. 4κ.επς.

⁹⁸ Η διάκριση ανάμεσα σε πρωτεύουσες και ψυχικές σχέσεις τίθεται και συζητείται εκτενώς στο τρίτο κεφάλαιο της ΦΑ, στην παράγραφο που έχει τίτλο «Περί της Θεωρίας των Σχέσεων» («Zur Relationstheorie», *Hua* XII, σσ. 66-71 [69-74]).

⁹⁹ Βλ. και *Hua* XX/1, σ. 294 [34], όπου ο Χούσερλ λέει ρητά ότι στη ΦΑ για πρώτη φορά προσέκρουσε σε μια θεμελιακή μορφή της συνθετικής πολύ-ακτινωτής συνείδησης.

¹⁰⁰ *Hua* XII, 73 [77]· βλ. και 301 [317], 333 [351].

¹⁰¹ Ο.π., σ. 303 [319].

τοιου είδους συνάθροισμα δεν μορφοποιείται στη βάση μιας «παθητικής πρόσληψης, ή μιας σκέτης επιλεκτικής προσοχής επί ενός περιεχομένου»¹⁰². Αυτό που απαιτείται είναι, αντίθετα, ένα *αυθόρμητο* ενοποιητικό ψυχικό ενέργημα, στη βάση του οποίου λαμβάνουμε ομού τα ξεχωριστά περιεχόμενα-μέλη του συναθροίσματος. Όπως σημειώνει σε άλλο σημείο ο ίδιος, «[ε]δώ τα περιεχόμενα ενοποιούνται μόνο μέσω του ενεργήματος»¹⁰³ και «είναι εδώ παρούσες αυθόρμητες δραστηριότητες [spontane Tätigkeiten], τις οποίες εμείς εφαρμόζουμε στα περιεχόμενα».¹⁰⁴

Ένα συνάθροισμα [λοιπόν] αναδύεται καθόσον ένα ενιαίο ενδιαφέρον και, ταυτόχρονα, εντός αυτού και μαζί με αυτό, μια ενιαία προσοχή, εξαίρει και περιβάλλει διαφορετικά περιεχόμενα δι' εαυτά. (*Hua XII*, σ. 74 [77])

Σύμφωνα με μια ακραία εμπειριστική ερμηνεία, οι ψυχικές σχέσεις της *ΦΑ* θα συνιστούσαν επίσης “θετικά” περιεχόμενα της *εξωτερικής* εποπτείας, όπως, για παράδειγμα, το χρώμα, το σχήμα, ή οι διάφορες πρωτεύουσες σχέσεις.¹⁰⁵ Κατηγορηματικά αντίθετος σε μια τέτοια προσέγγιση, ο Χούσερλ υποστηρίζει πως *στο πεδίο της εξωτερικής εποπτείας μπορούμε να συναντήσουμε διάφορα πρωτεύοντα χαρακτηριστικά, όχι, όμως, και τις ψυχικές σχέσεις ως τέτοια πρωτεύοντα χαρακτηριστικά, ή ως κάποιου τύπου μορφές ενότητας των αντικειμένων*. Είναι, παράλογο, σύμφωνα με τον ίδιο, να υποστηρίζει κανείς ότι τα συνθετικά ενεργήματα της συνείδησης *δημιουργούν* τέτοιου είδους περιεχόμενα.¹⁰⁶ Στο βαθμό που η ενοποίηση απουσιάζει από το παραστασιακό περιεχόμενο, συνηθίζει να λέει κανείς πως από τα μέλη ενός συναθροίσματος απουσιάζει κάθε σύνδεση, ή σχετισμός.¹⁰⁷ Από την άλλη μεριά, ωστόσο, η συλλογική διασύνδεση είναι κάτι περισσότερο, κάτι “πάνω” από τα διασυνδεόμενα μέρη.¹⁰⁸ Καθώς, λοιπόν, στη *ΦΑ* (α) οι ψυχικές σχέσεις, όπως μόλις είπαμε, δεν συγκαταλέγονται στα φυσικά φαινόμενα αλλά και (β) ισχύει η αποκλειστική διάκριση του συνόλου των συνειδησιακών περιεχομένων σε φυσικά και ψυχικά φαινόμενα, ο Χούσερλ υποστηρίζει πως αυτό το κάτι παραπάνω ανήκει στο χώρο των ψυχικών φαινομένων, των ψυχικών ενεργημάτων.¹⁰⁹

Ο πρώιμος Χούσερλ αναγνωρίζει την ύπαρξη ψυχικών ενεργημάτων *ανώτερης τάξης*, τα οποία στηρίζονται σε άλλα απλούστερα ενεργήματα και αναλαμβάνουν το συσχετισμό των αντικειμένων τους εγκαθιδρύοντας με αυτόν τον τρόπο τις διαφόρων

¹⁰² Ο.π., σ. 316 [333-4].

¹⁰³ Ο.π., σ. 69 [72], βλ., π.χ., και σσ. 30 [31], 42 [43], 46 [47], 64-5 [68], 73 [76], 75 [78]. Καταλαβαίνουμε ότι τα συναθροίσματα δεν πρέπει να συγχέονται με τα *πρωτεύοντα αισθητηριακά σύνολα*. Βέβαια, μπορούμε στη βάση ενός αισθητηριακού συνόλου (π.χ. μιας συστάδας δέντρων) να οδηγηθούμε στη συλλογική διασύνδεση ενός συναθροίσματος (π.χ. «αυτό το δέντρο, και αυτό το δέντρο, και αυτό το δέντρο, κ.λπ.»), αλλά για να γίνει αυτό απαιτείται ένα *ψυχικό* ενέργημα με το οποίο στρεφόμεστε προς τα επιμέρους μέλη με σκοπό, π.χ., να τα αριθμήσουμε.

¹⁰⁴ Ο.π., σ. 45 [46], η έμφαση προστέθηκε.

¹⁰⁵ Για έναν τέτοιου είδους «ακραίο εμπειρισμό» (βλ. ό.π., σσ. 33 [34], 150 [157]), ο Χούσερλ κατηγορεί τον Μιλ, αλλά και τον Αριστοτέλη, τον Λάνγκε (Friedrich Albert Lange), τον Λοκ, οι οποίοι λανθασμένα αντιμετώπιζαν τον αριθμό ως ιδιότητα των πραγμάτων της εξωτερικής αντίληψης. (Βλ. ό.π., σσ. 17 [18], 35 [36], 85 [89], 126-7 [133-4]. βλ. και *Hua Mb III*, σσ. 63, 65.)

¹⁰⁶ Βλ. σχετικά την ενδιαφέρουσα κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στην προσέγγιση του Λάνγκε, *Hua XII*, σσ. 41κ.επς [42κ.επς], βλ. και ό.π., σ. 46 [47].

¹⁰⁷ Ο.π., 73 [76]. Με αυτή την έννοια επίσης μπορεί κανείς να λέει ότι οι πρωτεύουσες σχέσεις που διακρίνονται σε ένα όλον είναι κάτι “περισσότερο” εν σχέση προς το σκέτο συνάθροισμα των διαφορετικών μερών. (Βλ. ό.π., σ. 72 [75]) «Στην πρώτη περίπτωση παρατηρείται μια ένωση [Einigung] μεταξύ των παραστασιακών περιεχομένων, στη δεύτερη περίπτωση όμως όχι.» (Ο.π.).

¹⁰⁸ *Hua XII*, σ. 18 [19].

¹⁰⁹ Βλ., π.χ., ό.π., σσ. 42 [43], 69 [72], 71-2 [75], 73 [77]. βλ. σχετικά και *Hua XX/1*, σ. 295.

ειδών ψυχικές σχέσεις. Το ψυχικό ενέργημα του συναθροίζει είναι ένα τέτοιο ενέργημα, που στηρίζεται στα παραστασιακά ενεργήματα στα οποία δίνονται τα επιμέρους μέλη ενός συναθροίσματος. Στο πρώιμο έργο του, όμως, ο Χούσερλ δεν έχει αναπτύξει ακόμα τη θεωρία του για την κατηγοριακή εποπτεία και δεν κάνει λόγο και για αντικειμενότητες ανώτερης τάξης. Για παράδειγμα, το ψυχικό ενέργημα που συναθροίζει το «κόκκινο», το φεγγάρι και τον Ναπολέοντα έχει, *εμμέσως*, ως αποβλεπτικά αντικείμενα αυτά τα περιεχόμενα (ως τα αποβλεπτικά αντικείμενα των επιμέρους στηριζόντων παραστασιακών ενεργημάτων), αλλά *όχι και άμεσα* το συνάθροισμα αυτών των περιεχομένων ως μια *νέα αντικειμενότητα* ανώτερης τάξης. Οι ψυχικές σχέσεις αντιμετωπίζονται, λοιπόν, ως στιγμές αποκλειστικά των ψυχικών ενεργημάτων και όχι των αποβλεπτικών αντικειμένων.

3.4. Τα αυτόνομα και τα μη αυτόνομα περιεχόμενα

Στη Φιλοσοφία της Αριθμητικής ο Χούσερλ κάνει τα πρώτα σημαντικά βήματα για τη στοιχειοθέτηση μιας μερολογίας. Είδαμε ότι η θεωρία σχέσεων που αναπτύσσει σε αυτό το έργο αντλεί πολλά στοιχεία από τις θεωρίες του Μπρεντάνο και του Στουμπφ. Ταυτόχρονα, και κυρίως με τη διάκριση ανάμεσα στις πρωτεύουσες και τις ψυχικές σχέσεις, η θεωρία αυτή ανοίγει το δρόμο στις μετέπειτα χουσερλιανές αναλύσεις αναφορικά με τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης και τη διάκρισή τους από τα πρωταρχικά ενεργήματα, όπως είναι αυτό της αντίληψης. Όμως, αυτό που είναι σημαντικό να κρατήσουμε από την πρώιμη μερολογική θεωρία του Χούσερλ είναι ότι στο πλαίσιο της *δεν τίθεται καθόλου ζήτημα περί αντιληπτικών συνειδησιακών συνθέσεων*. Το κύριο μέλημα του Χούσερλ της ΦΑ είναι να δείξει ότι οι πρωτεύουσες σχέσεις δεν προκύπτουν ως αποτέλεσμα της αυθόρμησας της συνείδησης. Ως εκ τούτου, οι σχηματικές στιγμές, οι οιονεί-ποιότητες, αντιμετωπίζονται εκεί ως *τα έτοιμα αποτελέσματα της αυτο-σύνθεσης των μερών*. Αυτή η αντιμετώπιση φέρνει τον Χούσερλ πιο κοντά στην άποψη του Έρενφελς που υποστήριξε ότι οι μορφολογικές ποιότητες δίνονται στην αίσθηση *μαζί* με τα στοιχειώδη μέρη που συστήνουν αυτές τις ποιότητες. Ταυτόχρονα, αυτή η αντιμετώπιση τον διαφοροποιεί ρητά από τον Μάινονγκ που ερμήνευε τα (ιδεατά για εκείνον) στηριγμένα περιεχόμενα ως προϊόντα νοητικών συνθέσεων ανώτερης τάξης. Για τον πρώιμο Χούσερλ, ήταν σαφές πως η απλή αντίληψη δεν μπορεί να είναι υπόθεση αυθόρμητων συνθετικών ενεργημάτων. Καθώς σε αυτό το έργο δεν έχει ασκηθεί ακόμα η κριτική στη μπρεντανιανή θεωρία για την αποβλεπτικότητα της συνείδησης (κριτική που εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο), μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο Χούσερλ ακολουθεί τον δάσκαλό του και δέχεται ότι η αντίληψη είναι ένα μη συνθετικό ενέργημα αποδοχής των διαφόρων απλών ή σύνθετων παραστασιακών περιεχομένων. Αυτό, όμως, είναι και το μόνο θετικό συμπέρασμα που ουσιαστικά μπορούμε να βγάλουμε αναφορικά με το ενέργημα της αντίληψης στη βάση των αναλύσεων της ΦΑ.

Είναι γνωστό ότι το έργο στο οποίο επιχειρείται με έναν πιο συστηματικό τρόπο η επεξεργασία μιας θεωρίας για τα μέρη και τις ολότητες είναι η τρίτη *Λογική Έρευνα*. Εκεί ο Χούσερλ για πρώτη φορά αναλαμβάνει την εξέταση των διαφορετικών ειδών μερών από την άποψη της εξάρτησής τους από άλλα μέρη αλλά και από το όλον στο οποίο αυτά ανήκουν. Ήδη στο πρώτο κεφάλαιο της τρίτης *Λογικής Έρευνας* ο Χούσερλ πραγματεύεται μια διάκριση πολύ κρίσιμη για το σύνολο της μερολογίας του, αυτήν ανάμεσα στα *αυτόνομα* (selbständigen) και τα *μη αυτόνομα* (unselbständigen) μέρη. Έχοντας στο νου τη διάκριση του Μπρεντάνο ανάμεσα στα αποσπασίμα και τα απλώς διακριτά μέρη, αλλά και αυτήν του Στουμπφ ανάμεσα στα αυτόνομα

και τα μερικά περιεχόμενα (ή αλλιώς ψυχολογικά μέρη), θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να εξετάσουμε με λεπτομέρεια την προσέγγιση του Χούσερλ και να φωτίσουμε τα καινούρια στοιχεία που αυτή εισάγει.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η διάκριση ανάμεσα σε αυτονομία και μη αυτονομία γίνεται στη βάση του πώς τα διάφορα μέρη είναι δυνατό να παρασταθούν. Τα αυτόνομα μέρη μπορούν να παρασταθούν ξεχωριστά αυτά τα ίδια, ενώ τα μη αυτόνομα δεν μπορούν να απομονωθούν και να παρασταθούν ως τέτοια. Τα μη αυτόνομα μέρη μπορούμε να τα συλλάβουμε μόνο ως μέρη συνολικότερων ολοτήτων. Για να μπορέσουμε, όμως, να προσδιορίσουμε καλύτερα το τι αφορά η δυνατότητα για (ξεχωριστή) παράσταση, πρέπει να εξετάσουμε το τι εννοεί ο Χούσερλ όταν ισχυρίζεται πως ενδιαφέρεται για την «οντολογική διάκριση»¹¹⁰ ανάμεσα σε αυτόνομα και μη αυτόνομα περιεχόμενα. Για το σκοπό αυτό θα καταφύγουμε πρώτα σε δύο άρθρα που είχε δημοσιεύσει ο ίδιος πριν την έκδοση των *Λογικών Ερευνών*.

3.4.1. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτονομία και μη αυτονομία σε δύο άρθρα του 1894 και του 1897

Το 1894 ο Χούσερλ δημοσιεύει το άρθρο με τίτλο «Ψυχολογικές Μελέτες στη Στοιχειώδη Λογική»¹¹¹ που αποτελείται από τα εξής δύο μέρη: (α) «Αναφορικά με τη Διάκριση ανάμεσα στο Συγκεκριμένο και το Αφηρημένο» και (β) «Εποπτείες και Αναπαραστάσεις». Στο πρώτο μέρος του άρθρου, επιχειρείται η σύνδεση της διάκρισης ανάμεσα στα συγκεκριμένα και τα αφηρημένα περιεχόμενα, με τη διάκριση του Στουμπφ ανάμεσα σε αυτόνομα και μερικά περιεχόμενα. Ο Χούσερλ δίνει ως παράδειγμα αυτόνομου περιεχομένου το κεφάλι ενός αλόγου, το οποίο μπορούμε να παραστήσουμε στη φαντασία μας απaráλλαχτο καθώς υποβάλλουμε σε αλλαγή ή ακόμα και ακύρωση κάθε άλλο περιεχόμενο που θα μπορούσε να συνοδεύει αυτή την εποπτεία.¹¹² Από την άλλη, μη αυτόνομα περιεχόμενα είναι, για παράδειγμα, η ένταση και η ποιότητα ενός ηχητικού τόνου. Δεν μπορεί να υπάρξει σε μια παράσταση το ένα χαρακτηριστικό χωρίς το άλλο, ενώ η ακύρωση του ενός οδηγεί και στην ακύρωση του άλλου.¹¹³

¹¹⁰ *LU* II/1, σ. 248 [452], βλ. και σ. 219 [428].

¹¹¹ Το άρθρο αυτό («Psychologische Studien zur elementaren Logik») πρωτοδημοσιεύτηκε στο *Philosophische Monatshefte*, τ. 30, 1984, σσ. 159-91 και επανεμφανίστηκε στο *Hua* XXII, σσ. 92-123. Ο ίδιος ο Χούσερλ στις προσωπικές σημειώσεις του αναφέρει αυτό το άρθρο ως «ένα πρώτο σχέδιασμα των *Λογικών Ερευνών*, ειδικότερα της τρίτης και της πέμπτης» (*Hua* XXIV, σσ. 443 [EW, σ. 491]· βλ. και *Hua* XXIV, σ. 440 [450]).

¹¹² Το παράδειγμα του κεφαλιού του αλόγου πιθανά δημιουργεί παρανοήσεις. Θα έλεγε κανείς ότι αυτό θα έπρεπε κανονικά να αντιμετωπιστεί λαμβάνοντας υπόψη το ότι η ολότητα στην οποία ανήκει το κεφάλι συνιστά έμψυχο ον (το άλογο). Είναι χαρακτηριστικό ένα αντίστοιχο παράδειγμα που φέρνει ο Αριστοτέλης στο *Μετά τα Φυσικά* (βιβλίο Ζ) με τον άνθρωπο και το δάχτυλό του. Εκεί φαίνεται καθαρά ότι το κομμένο δάχτυλο είναι δάχτυλο μόνο καθ' ομωνυμίαν, και πως, άρα, στην ολότητα του ανθρώπινου σώματος αυτό υφίσταται ως κάτι διαφορετικό. Να αναφέρουμε εν παρόδω ότι η διαφορά μεταξύ κομμένου δαχτύλου και αρχικού δαχτύλου οφείλεται, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, στην ουσιακή μορφή του ανθρώπου η οποία είναι εκείνη που ενοποιεί το δάχτυλο ειδικά στο σώμα. Η (ιδιαίτερα σημαντική) παράμετρος που εισάγεται με τον έμψυχο χαρακτήρα φαίνεται να μην απασχολεί τον Χούσερλ στις *ΛΕ*. Οπότε, όταν ο ίδιος υποστηρίζει ότι το κεφάλι του αλόγου μένει απaráλλαχτο κατά τη διάρκεια όλων των σχετικών αλλαγών, πρέπει να καταλάβουμε με αυτό τη σταθερότητα της καθαρά εποπτικής-αισθητηριακής δοτικότητας του κεφαλιού.

¹¹³ Αλλά και η μεταβολή του ενός, μας λέει ο Χούσερλ, συνοδεύεται από μεταβολή του άλλου. (Βλ. *Hua* XXII, σσ. 94 [141].) Ο ίδιος, μάλιστα, παραπέμπει στις σχετικές αναλύσεις του Στουμπφ, και ειδικότερα στο πέμπτο μέρος του *Περί της ψυχολογικής Προέλευσης της Παράστασης του Χώρου*.

Στο συγκεκριμένο άρθρο ο Χούσερλ ασκεί κριτική στις θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες η διάκριση ανάμεσα στα αυτόνομα και τα μη αυτόνομα περιεχόμενα (τα συγκεκριμένα και τα αφηρημένα) επιχειρείται να εξηγηθεί με βάση τις διαφορές στον τρόπο του παριστάνειν, σε αντιδιαστολή προς την παραστασιμότητα (τη δυνατότητα παράστασης) ως τέτοια. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις που καταφεύγουν στο τρόπο του παριστάνειν, μη αυτόνομο (αφηρημένο) περιεχόμενο είναι εκείνο που μπορεί να απομονωθεί μόνο εάν στρέψουμε σε αυτό την αποκλειστική προσοχή μας, κάτι που, υποτίθεται, δεν απαιτείται για την απομόνωση των αυτόνομων περιεχομένων. Ο Χούσερλ αντιτείνει ότι η εμφατική προσοχή μπορεί να στραφεί ακόμα και σε αυτόνομα περιεχόμενα. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι αυτά “τρέπονται” τότε σε αφηρημένα περιεχόμενα. Ο ίδιος ισχυρίζεται πως το εάν ένα περιεχόμενο είναι αυτόνομο ή όχι δεν έχει να κάνει με τον τρόπο του παριστάνειν, παρά με την παραστασιμότητα των ίδιων των περιεχομένων.¹¹⁴ Επιπλέον, και αυτό είναι εδώ ιδιαίτερα σημαντικό, η αυτονομία ή η μη αυτονομία ενός περιεχομένου (αλλά και συνολικότερα η ίδια η διάκριση ανάμεσα σε αυτόνομα και μη αυτόνομα περιεχόμενα) δεν συνιστά ένα σκέτο εμπειρικό γεγονός, παρά είναι κάτι που μας δίνεται με αναγκαία ενάργεια.¹¹⁵

Το 1897 ο Χούσερλ δημοσιεύει ένα άλλο άρθρο με τίτλο «Αναφορά στα γερμανικά Γραπτά για τη Λογική του έτους 1894».¹¹⁶ Ένα από τα γραπτά που ο ίδιος παρουσιάζει με συντομία σε αυτό το άρθρο είναι και το δικό του «Ψυχολογικές Μελέτες στη Στοιχειώδη Λογική» του 1894. Εντός του νέου κειμένου μεταφέρεται από το άρθρο του 1894 ο ορισμός του αυτόνομου και του μη αυτόνομου μέρους ως εξής:

Ένα περιεχόμενο είναι μη αυτόνομο εάν έχουμε ενάργεια ότι αυτό υπάρχει μόνο σε σχέση με άλλα περιεχόμενα, και μπορούμε έτσι να το συλλάβουμε μόνο ως μέρος ενός ευρύτερου όλου, ενώ αυτή η εναργής θέαση απουσιάζει στην περίπτωση των ανεξάρτητων μερών. (*Hua* XXII, σ. 132 [179])

Αναφορικά με αυτόν τον ορισμό ο Χούσερλ σχολιάζει σε μια υποσημείωσή του τη «μεταφυσική σπουδαιότητα»¹¹⁷ της διάκρισης ανάμεσα στα αυτόνομα και τα μη αυτόνομα περιεχόμενα. Τονίζει, λοιπόν, ότι ο αυτόνομος ή μη αυτόνομος χαρακτήρας ενός περιεχομένου δεν μπορεί να καθορίζεται από υποκειμενικά βιώματα. Ο ορισμός δεν πρέπει να μας αφήνει να καταλάβουμε ότι η αυτονομία (ή η μη αυτονομία) ενός περιεχομένου προκύπτει στη βάση της δικής μας ικανότητας να το συλλαμβάνουμε αυτό εναργώς με ένα συγκεκριμένο τρόπο. «Γι’ αυτό», προτείνει ο Χούσερλ, «ο ορισμός πρέπει να υποβληθεί σε μια αντικειμενική στροφή»¹¹⁸. Τελικά, αυτό που πρέπει να καθιστά σαφές ο *αντικειμενοστραφής* ορισμός είναι ότι ένα περιεχόμενο είναι αυτόνομο (ή μη αυτόνομο) καθώς υπακούει σε κάποιον νόμο που διέπει τα αντικείμενα (εν γένει) εντός του “παραστασιακού τους περιβάλλοντος” και όχι στη δική μας ικανότητα να τα θέτουμε και να τα “χειριζόμαστε” εκεί μέσα.

¹¹⁴ Αυτή την προβληματική τη συναντούμε και αργότερα στην έκτη ενότητα της τρίτης *Λογικής Έρευνας*. Εκεί ο Χούσερλ επίσης αποδοκιμάζει τις προσπάθειες προσδιορισμού της διαφοράς του «αφηρημένου» από το «συγκεκριμένο» με αναφορά στους «τρόπους του παριστάνειν». (Βλ. *LU* II/1, §5 και ειδικότερα σσ. 236-7 [443-4]: βλ. επίσης *LU* II/1, σσ. 220-1 [229-30].)

¹¹⁵ Βλ. *Hua* XXII, σσ. 93-5 [140-2]. Θα δούμε καλύτερα τι εννοεί ο Χούσερλ αναφορικά με την παραστασιμότητα των ίδιων των περιεχομένων, η οποία δίνεται με αναγκαία ενάργεια, όταν λίγο παρακάτω φτάσουμε στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος στις *AE*.

¹¹⁶ Το άρθρο αυτό («Bericht über deutsche Schriften zur Logik aus dem Jahre 1894») πρωτοδημοσιεύτηκε στο *Archiv für systematische Philosophie*, 3, 1897, σσ. 216-244 και αναδημοσιεύτηκε στο *Hua* XXII, σσ. 124-151.

¹¹⁷ *Hua* XXII, σ. 133 υπσ. 1 [179 υπσ. 3].

¹¹⁸ Ο.π., οι εμφάσεις προστέθηκαν.

3.4.2. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτονομία και μη αυτονομία στην τρίτη Λογική Έρευνα

Οι αναλύσεις της τρίτης Λογικής Έρευνας έρχονται να πραγματευτούν το ζήτημα της διάκρισης των αυτόνομων και των μη αυτόνομων μερών σε μεγαλύτερη έκταση και με περισσότερη καθαρότητα. Το νόημα αυτής της διάκρισης, αλλά και συνολικότερα της περιοχής στην οποία αυτή ανήκει, φωτίζεται καθώς διαγράφεται σαφέστερα ο “οντολογικός” χαρακτήρας της. Είπαμε πριν ότι η ενάργεια με την οποία υποστηρίζει ο Χούσερλ ότι μας δίνεται η εν λόγω διάκριση, πρέπει να στηρίζεται στον τρόπο της δοτικότητας των αντικειμένων εν γένει και όχι σε κάποια, αν και εναργή, παρά ταύτα ενδεχομενικά βιώματα της υποκειμενικότητάς μας. Η αυτονομία ή μη ενός περιεχομένου δεν είναι, σύμφωνα με τον Χούσερλ, ζήτημα της υποκειμενικής κατασκευής του ανθρώπου και δεν έχει να κάνει με την υποκειμενική παραστασιακή ικανότητά του.

Ο όρος *οντολογικός* χρησιμοποιείται από τον Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες* ως συνώνυμος του «αντικειμενικός» με το νόημα του ότι αφορά αντικείμενα εν γένει, με το νόημα της «αντικειμενικής στροφής» για την οποία μιλήσαμε λίγο πριν. Μάλιστα, η ανάπτυξη της νέας θεωρίας του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα επιφέρει και εδώ τον ανάλογο μετασχηματισμό. Στις *Λογικές Έρευνες*, η διάκριση αυτόνομων-μη αυτόνομων μερών δεν πρέπει να περιορίζεται σε «“υποκειμενικές” εποπτικότητες»¹¹⁹, κι αυτό όχι μόνο στο επίπεδο των ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικών περιεχομένων της συνείδησης, αλλά και στο επίπεδο των φαινόμενων αποβλεπτικών αντικειμένων.¹²⁰ Η αυτονομία (ή η μη αυτονομία) ενός περιεχομένου καθορίζεται από την ίδια τη φύση του, από την «ιδεατή ουσία του [*idealen Wesen*]»¹²¹. Η διάκριση αυτόνομων – μη αυτόνομων μερών χαρακτηρίζεται από τον Χούσερλ ως «καθολική»¹²² και «αντικειμενική»¹²³. Με άλλα λόγια, δεν έχουμε να κάνουμε εδώ με σκέτα εμπειρικά γεγονότα, παρά με απριόρι αναγκαιότητες. Η αυτονομία (ή η μη αυτονομία) καθορίζεται από την ίδια την ουσία των εκάστοτε περιεχομένων, προσδιορίζει το είναι του πράγματος και δίνεται στη συνείδηση με *αποδεικτική ενάργεια*. Η θεωρία για τα μέρη και τις ολότητες πρέπει, τότε, να μπορεί να αφορά αντικείμενα με την ευρύτερη δυνατό έννοια και εντός μιας χωρίς περιορισμούς γενικότητας.¹²⁴ Ο τόπος πραγμάτευσης των ζητημάτων της μερολογίας, θα υποστηρίξει ο Χούσερλ, είναι η *απριόρι (Τυπική) Οντολογία*, η μάθηση, δηλαδή, που αφορά ακριβώς το τι πρέπει να ισχύει απριόρι στην περιοχή του αντικειμένου εν γένει.¹²⁵

¹¹⁹ LU II/1, σ. 248 [452].

¹²⁰ Μπορεί να συγκρίνει κανείς, για παράδειγμα, τη δεύτερη υποσημείωση του Χούσερλ στο «Αναφορά στα Γερμανικά Γραπτά για τη Λογική του Έτους 1894», για την οποία μιλήσαμε προηγουμένως (*Hua* XXII, σ. 133 υπσ. 1 [179 υπσ. 3]), με χωρία της δεύτερης και της τρίτης Έρευνας όπως *LU* II/1, σσ. 218-9 [428], 231 [439-40].

¹²¹ *LU* II/1, σ. 236 [443]: βλ. και σσ. 230 [439], 233 [441].

¹²² Ο.π., σ. 225 [435].

¹²³ Ο.π., σ. 241 [447].

¹²⁴ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 234 [441].

¹²⁵ Η ιδέα της Τυπικής Οντολογίας κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή της στις *Λογικές Έρευνες*, αν και δεν χρησιμοποιείται ακόμα εκεί αυτή η ονομασία. (Βλ. σχετικά και *Hua* XVII, §27.) Ο ίδιος ο Χούσερλ εξηγεί στις *Ιδέες* I ότι δεν τόλμησε να υιοθετήσει τον ιστορικά αμφιλεγόμενο όρο «Οντολογία» (βλ. σχετικά *Hua* III, σ. 23 υπσ. 1). Η απριόρι Οντολογία πραγματεύεται όλες τις απριόρι κατηγορίες που αφορούν αντικείμενα. Με μια πιο ευρεία έννοια, βέβαια, και οι σημασιακές κατηγορίες συνιστούν αντικειμενότητες. Μπορούμε έτσι να κάνουμε λόγο για μια διευρυμένη Οντολογία που έχει ως αντικείμενό της ακόμα και τις σημασίες. Με αυτή την έννοια, οι αναλύσεις της τέταρτης *Λογικής Έρευνας* είναι *μερολογικές σημασιολογικές* αναλύσεις. Βλ. εδώ σχετικά και *Hua* XX/1, σσ. 319-23 [41-4].

Ο Χούσερλ φέρνει και στην τρίτη Έρευνα ως παράδειγμα αυτόνομου μέρους αυτό του κεφαλιού ενός αλόγου και υποστηρίζει ότι η παράσταση ενός τέτοιου μέρους δεν συνοδεύεται από καμία «λειτουργική εξάρτηση των αλλαγών [αυτής της παράστασης] από τις αλλαγές των συνυπαρχόντων “εμφανίσεων”»¹²⁶. Αντίθετα, στην περίπτωση ενός μη αυτόνομου μέρους υπάρχει πάντοτε μια *λειτουργική εξάρτηση των αλλαγών του από τις αλλαγές άλλων περιεχομένων*. Έτσι, για παράδειγμα, η έκταση και το χρώμα είναι μη αυτόνομα μέρη. Με μία έννοια, βέβαια, η έκταση και το χρώμα είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους. Είναι δυνατό, διατηρώντας σταθερό το ένα από τα δύο στοιχεία, να μεταβάλουμε το άλλο. Η ίδια έκταση είναι δυνατό να πληρώνεται από οποιαδήποτε χρωματική απόχρωση και, αντίστροφα, σε μια συγκεκριμένη χρωματική απόχρωση μπορεί να αντιστοιχηθεί οποιοδήποτε κομμάτι έκτασης. Από την άλλη, όμως, δεν υπάρχει έκταση χωρίς χρώμα, ή χρώμα χωρίς έκταση. Η εξάλειψη της έκτασης σημαίνει και την εξάλειψη του χρώματος και αντίστροφα. Μπορούμε να πούμε ότι το χρώμα *εν γένει* εξαρτάται με αναγκαίο τρόπο από την έκταση *εν γένει*, ενώ δεν υπάρχει καμία τέτοια αναγκαιότητα στο πώς σχετίζονται οι έσχατες διαφορές του γένους έκταση και του γένους χρώμα· στο πώς δηλαδή σχετίζεται ένα συγκεκριμένο κομμάτι έκτασης με μια συγκεκριμένη χρωματική απόχρωση.

Τα αυτόνομα περιεχόμενα, τώρα, σε αντίθεση με τα μη αυτόνομα, είναι στοιχεία των οποίων η φύση επιτρέπει τη χωριστή τους παράσταση. Θα σταθούμε λίγο ακόμα στο τι ακριβώς σημαίνει το να *παριστάνουμε* ένα περιεχόμενο ως «χωριστό [getrennt]»¹²⁷, και στο πώς ελέγχεται αυτή η δυνατότητά του για «απομονωσιμότητα [Lostrennbarkeit]»¹²⁸. Ο Χούσερλ ισχυρίζεται ότι αυτή η ικανότητα για παράσταση είναι μια ικανότητα της *σκέψης* (Denken).

Αυτό που εκφράζει εδώ η λέξη *παριστάνω*, χαρακτηρίζεται κάπως πληρέστερα με τη λέξη σκέφτομαι [denken]. (LU II/1, σ. 238 [445])

Η “σκέψη” αποκτά ένα ιδιάζον νόημα που τη διαφοροποιεί, όπως υποστηρίζει ο Χούσερλ, από τη σκέψη «με το συνηθισμένο και υποκειμενικό νόημα»¹²⁹. Έτσι, έχουμε δύο διαφορετικά είδη παραστασιακής δυνατότητας. Το ένα υπακούει σε μια υποκειμενική αναγκαιότητα: μπορώ (ή δεν μπορώ) να παραστήσω, δηλαδή να σκεφτώ με την υποκειμενική σημασία. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια «*υποκειμενική ανικανότητα του να-μην-δύνεται-κάτι-να-παρασταθεί-διαφορετικά*»¹³⁰. Το δεύτερο είδος παραστασιακής δυνατότητας υπακούει στην «*αντικειμενική-ιδεατή αναγκαιότητα του να-μην-δύνεται-κάτι-να-είναι-διαφορετικά*»¹³¹. Από τα λεγόμενα του Χούσερλ μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η σκέψη με την πλήρη σημασία δεν είναι για αυτόν παρά η «*συνείδηση της αποδεικτικής ενάργειας*»¹³² στην οποία μας δίνεται ένα περιεχόμενο ως αυτόνομο ή όχι. Αυτή η “σκέψη” συναντά την ουσία των πραγμάτων που με απριόρι αναγκαιότητα τα κάνει να είναι έτσι και όχι αλλιώς. Στο σημείο αυτό της τρίτης Έρευνας ο Χούσερλ κάνει πάλι λόγο για «*αντικειμενική στροφή*»¹³³ της έννοιας της ενάργειας, παραπέμποντας μάλιστα και στο άρθρο του 1897. Εάν, όμως, σε αυτό το άρθρο συναντούμε απλά μια πρώτη νύξη του ζητήματος, στην τρίτη Έρευνα,

¹²⁶ LU II/1, σ. 231 [439].

¹²⁷ Ο.π., σ. 230 [439].

¹²⁸ Ο.π., σ. 235 [443].

¹²⁹ Ο.π., σ. 239 [446].

¹³⁰ Ο.π.

¹³¹ Ο.π.

¹³² Ο.π., σ. 239 [446]· βλ και σ. 318 [510-11].

¹³³ Ο.π., σ. 239 υπσ. 1 [446 υπσ. 1].

μπορούμε πλέον να μιλάμε για την σε βάθος εκμετάλλευση μιας σημαντικής ανακάλυψης.

Η ανάπτυξη της ιδέας της μη αυτονομίας (και αντίστοιχα της αυτονομίας) με όρους απριόρι (αντικειμενικής) αναγκαιότητας, έρχεται από τον Χούσερλ ως κριτική απάντηση στο πώς αντιμετώπιζαν αυτό το ζήτημα ο Μπρεντάνο και, κυρίως, ο Στουμπφ. Το κριτήριο που χρησιμοποιούσε ο Μπρεντάνο για τα απλώς διακριτά περιεχόμενα, ή ο Στουμπφ για τα δικά του μερικά περιεχόμενα, ήταν η αδυναμία για ξεχωριστή παράσταση. Αυτό ήταν, άλλωστε, και το κριτήριο που είδαμε να υιοθετείται στη *ΦΑ*. Ο πρώιμος Χούσερλ μιλά αδιάκριτα για *συγχώνευση*, τόσο στην περίπτωση της μεταφυσικής σχέσης μη αυτόνομων μερών (π.χ. χρώμα-έκταση), όσο και στην περίπτωση σχετισμού ανεξάρτητων μεταξύ τους μερών (π.χ. τα πόδια μιας καρέκλας στη μεταξύ τους φυσική σχέση). Η προβληματικότητα αυτής της σύγχυσης κορυφώνεται από τη στιγμή που, όπως είδαμε, και τα δύο αυτά είδη συγχώνευσης τα αντιδιαστέλλει προς τη δυνατότητα για εποπτική απομονωσιμότητα.

Αυτό που ισχυρίζεται τώρα ο Χούσερλ στην τρίτη *ΛΕ* είναι ότι η “αδυναμία για χωριστή παράσταση”, έτσι όπως αυτή εννοείται στη θεωρία του Μπρεντάνο ή του Στουμπφ, αλλά σαφώς και στη *ΦΑ* (κάτι που ο Χούσερλ στην τρίτη *Έρευνα* δεν λέει ρητά), δεν μπορεί να διακριθεί από μια *ενδεχομενική* αδυναμία και ανικανότητα του υποκειμένου. Πρέπει, βέβαια, να αναγνωρίσουμε ότι ο Στουμπφ *είχε* γνώση αυτής της δυσκολίας. Ήξερε πως, ενώ η ξεχωριστή παράσταση ενός περιεχομένου σήμαινε ότι αυτό το περιεχόμενο είναι αυτόνομο, δεν ήταν αυτόνομο πώς ίσχυε και το αντίστροφο. Το να μην μπορούμε να παραστήσουμε ξεχωριστά ένα περιεχόμενο δεν σημαίνει και ότι αυτό είναι, με την ορολογία του Στουμπφ, μερικό ή ψυχολογικό. Τίποτα τέτοιο δεν μπορεί να αποφασιστεί στη βάση μιας τέτοιας αποτυχίας.¹³⁴ Μάλιστα, ο Στουμπφ προσπάθησε να συμπληρώσει το βασικό κριτήριό του (αυτό της υποκειμενικής ικανότητας για ξεχωριστή παράσταση), προστρέχοντας στην έννοια της κατηγορήσης. Ισχυρίστηκε πως αυτό που μας βεβαιώνει τελικά για το εάν κάποιο περιεχόμενο είναι μερικό (ψυχολογικό), είναι το ότι αυτό μπορεί να κατηγορηθεί σε κάτι άλλο (όπως ένα γνώρισμα σε μια ουσία). Προφανώς, ο Στουμπφ δεν κατάφερε με αυτόν τον τρόπο να λύσει το πρόβλημα. Η έρευνά του για το φλέγον ζήτημα της ιδιαίτερης σχέσης μιας ουσίας με τα γνωρίσματά της ήταν αυτή που, όπως είδαμε στις προηγούμενες αναλύσεις μας, τον ώθησε αρχικά στην αναζήτηση του τρόπου παράστασης των επιμέρους περιεχομένων. Βλέπουμε πως από εκεί οδηγήθηκε ξανά πίσω στο πώς τα γνωρίσματα κατηγορούνται σε μια ουσία. Ένας τέλειος κύκλος.

Να επιστρέψουμε όμως στην τρίτη *Έρευνα*. Η μέθοδος που φαίνεται να προτείνει εκεί ο Χούσερλ, ομολογουμένως όχι με καθαρότητα και σαφήνεια, προκειμένου να εισέλθουμε στο χώρο της μερολογίας ως κομμάτι της απριόρι Οντολογίας, είναι η ελεύθερη φαντασιακή παραλλαγή. Με τη βοήθεια αυτής της μεθόδου φτάνουμε να *δούμε* τι είναι το κάθε τι στην *ουσία* του και να διαπιστώσουμε έτσι εάν πρόκειται για αυτόνομο, ή μη αυτόνομο περιεχόμενο. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ως βάση κάτι ατομικό, το οποίο πάντως δεν είναι απαραίτητο να μας δίνεται ενεργεία, μπορούμε με ελεύθερη παραλλαγή στη φαντασία να εξετάζουμε τη δυνατότητά του για χωριστή παράσταση επιχειρώντας να το κρατήσουμε σταθερό κατά την ταυτόχρονη αλλαγή, αλλά ακόμα και εξάλειψη, άλλων συνδοτικοτήτων.¹³⁵ Ένα περιεχόμενο που, μέσα από μια τέτοια διαδικασία, είναι δυνατό να δίνεται διατηρώντας σταθερή την ταυτό-

¹³⁴ Βλ. σχετικά Stumpf 1873, σ. 110.

¹³⁵ Οριακή περίπτωση μιας τέτοιας φαντασιακής παραλλαγής συνιστά το περίφημο πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου. Σε αυτό το πείραμα ελέγχεται ακριβώς η αυτονομία ή η μη αυτονομία (δηλαδή η σχετικότητα) της υπερβατολογικής συνείδησης ως προς τον κόσμο και διαπιστώνεται στο τέλος πως η υπερβατολογική συνείδηση συνιστά το απόλυτο *Konkretum*.

τητά του θα λέμε ότι είναι αυτόνομο. Είναι, βέβαια, δυνατό ένα περιεχόμενο να είναι αυτόνομο κατά την ιδεατή ουσία του, και όμως *γεγονικά* να υπάρχει δυσκολία αυτό να δοθεί χωρίς κάποιο άλλο περιεχόμενο. Έτσι, όπως είπαμε και λίγο πριν, το να μην μπορούμε στην αντίληψη να απομονώσουμε ένα περιεχόμενο δεν σημαίνει ότι αυτό είναι οπωσδήποτε μη αυτόνομο. «Αυτό το δεν-δύναμαι [Nicht-können] είναι τελείως διαφορετικό από εκείνο που οφείλει να ορίζει τα μη αυτόνομα περιεχόμενα.»¹³⁶ Η *οντολογική* μη αυτονομία, για την οποία θέλει να μιλήσει ο Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες*, ελέγχεται στη βάση της «αμοιβαίας εξάρτησης [των εν λόγω περιεχομένων] στην αλλαγή και την εκμηδένιση»¹³⁷ ακριβώς μέσω μιας διαδικασίας ελεύθερης *φαντασιακής* παραλλαγής.

Καταλαβαίνουμε ότι η διαφορά ανάμεσα στα εποπτικώς απομονωμένα και τα εποπτικώς συγχωνευμένα περιεχόμενα δεν ταυτίζεται με αυτήν ανάμεσα στα οντολογικώς αυτόνομα και τα οντολογικώς μη αυτόνομα μέρη.¹³⁸ Τα μέρη μιας ομοιόμορφα χρωματισμένης, συνεχούς επιφάνειας είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους (είναι απρίορι δυνατή η ύπαρξη καθενός από αυτά χωρίς τα υπόλοιπα) χωρίς, όμως, αυτά να είναι εποπτικώς χωριστά. Δεν υπάρχουν διαφοροποιητικά σημεία ανάμεσά τους, ή, με άλλα λόγια, αυτά συγχωνεύονται σε ένα ομοιόμορφο συνεχές. Ένα αυτόνομο μέρος μπορεί, έτσι, να είναι είτε *εποπτικώς* συγχωνευμένο με άλλα περιεχόμενα (όπως είναι τα μέρη μιας ομοιόμορφα χρωματισμένης επιφάνειας) είτε *εποπτικώς* απομονωμένο και να αίρεται από το εποπτικό του υπόβαθρο (όπως είναι τα μέρη μιας ανομοιόμορφα χρωματισμένης επιφάνειας). Από την άλλη μεριά, τα οντολογικώς μη αυτόνομα μέρη, όπως είναι, για παράδειγμα, το χρώμα και η επιφάνεια που αυτό πληρώνει, δεν μπορεί παρά να είναι εποπτικώς συγχωνευμένα. Ένα μη αυτόνομο μέρος δεν μπορεί να δοθεί εποπτικώς απομονωμένο από εκείνο ή εκείνα τα μέρη που η ίδια η ουσία του επιτάσσει προκειμένου αυτό να υπάρξει.

3.4.3. Βασικές μερολογικές διακρίσεις και η σχετική ορολογία

Τα μέρη που είναι αυτόνομα σε σχέση με την ολότητα που τα περιέχει, ο Χούσερλ τα αποκαλεί *τμήματα* (Stücke). Τα τμήματα μπορούν να δοθούν στη συνείδηση της αποδεικτικής ενάργεια ως χωριστά, ως δι' εαυτά.¹³⁹ Ένα τμήμα ιδωμένο ξεχωριστά από το όλον στο οποίο ανήκει συνιστά Konkretum. Από την άλλη, ο Χούσερλ ονομάζει (αφηρημένες) *στιγμές* (abstrakte Momente), ή *αφηρημένα μέρη* (abstrakte Teile) τα σχετικά προς μια ολότητα μη αυτόνομα μέρη.¹⁴⁰ Οι στιγμές ενός όλου είναι δυνατό να έχουν ως μέρη τους τμήματα, όπως και αυτά τα τελευταία να έχουν με τη σειρά τους ως μέρη άλλες στιγμές. Για παράδειγμα, τα τμήματα μιας έκτασης είναι σχετικά αυτόνομα ως προς την έκταση η οποία είναι ως τέτοια μη αυτόνομη, είναι ένα αφηρημένο μέρος μιας ολότητας. Τώρα, η μορφή (Form), π.χ. τριγωνική, κυκλική, κ.λπ., κάθε τμήματος της έκτασης, είναι αφηρημένο μέρος του τμήματος. Εκείνα τα (αυτό-

¹³⁶ LU II/1, σ. 238 [445].

¹³⁷ Ο.π., σ. 248 [452].

¹³⁸ Μπορεί να ανατρέξει κανείς στις §§8 και 9 της τρίτης Έρευνας με τίτλους «Διαχωρισμός της διάκρισης ανάμεσα σε *αυτόνομα* και *μη-αυτόνομα* περιεχόμενα από τη διάκριση ανάμεσα σε εποπτικώς *εξαιρόμενα* [abhebenden] και *συγχωνευόμενα* περιεχόμενα» και «Συνέχεια. Παραπομπή στην ευρύτερη σφαίρα των φαινομένων συγχώνευσης» αντίστοιχα, όπου επιχειρείται η αποσαφήνιση των διαφορετικών ειδών συγχώνευσης, κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς αυτή η αποσαφήνιση οδηγεί στην ανάδειξη και καλύτερη κατανόηση της *οντολογικής* διάκρισης μεταξύ αυτόνομων και μη αυτόνομων περιεχομένων.

¹³⁹ Βλ., π.χ., LU II/1, σσ. 228 [438], 266-7 [467-8].

¹⁴⁰ Ο.π.

νομα) τμήματα που δεν έχουν κανένα επιμέρους κοινό τμήμα ονομάζονται *αποκλειόμενα* (ausschließende, disjunkte). Ο τεμαχισμός ενός όλου σε αποκλειόμενα τμήματα λέγεται *κατάτμηση* (Zerstückung). Τα αποκλειόμενα τμήματα, ωστόσο, είναι δυνατό να έχουν κοινή κάποια αφηρημένη στιγμή. Για παράδειγμα, το κοινό σύνορο γειτνιαζόντων αποκλειόμενων τμημάτων συνιστά ταυτόσημη στιγμή του συνεχούς που έχει κατατμηθεί. Όταν τα αποκλειόμενα τμήματα δεν έχουν τίποτα κοινό, καμία κοινή στιγμή, θα λέμε ότι είναι *αποχωρισμένα* (getrennt). Στην περίπτωση που ένα όλον επιτρέπει μια τέτοια κατάτμηση, ώστε τα αποκλειόμενα τμήματά του να ανήκουν ουσιαστικά στο ίδιο κατώτατο γένος στο οποίο ανήκει και το όλον, τότε αυτό το όλον θα αποκαλείται *εκτατό* (extensives Ganzes) και τα τμήματά του *εκτατά μέρη* (extensive Teile) –όπως είναι, για παράδειγμα, η χωρική έκταση και τα εκτατά μέρη της, ή η χρονική έκταση με τα χρονικά εκτατά μέρη της.¹⁴¹

Μέχρι τώρα έχουμε μιλήσει για τη μη αυτονομία, τη μη ανεξαρτησία ενός μέρους σε σχέση με ένα όλον. Αυτή η μη αυτονομία είναι *σχετική*. Η *απόλυτη* μη αυτονομία μπορούμε να πούμε ότι είναι οριακή περίπτωση της σχετικής μη αυτονομίας. Έτσι, όταν μια σχετικά μη αυτόνομη στιγμή είναι μη αυτόνομη και γενικότερα ως προς το ευρύτερο σύνολο αντικειμένων, τότε αυτή θα είναι μια *απόλυτα* μη αυτόνομη στιγμή. Ένα αντικείμενο σε σχέση με τις αφηρημένες στιγμές του αποκαλείται *σχετικό Konkretum* (relatives Konkretum) και αυτό με τη σειρά του μπορεί να αποτελεί αφηρημένη στιγμή ενός ευρύτερου όλου, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τις διάφορες εποπτικές διαμορφώσεις (π.χ. σχεδιασμένα αστέρια που όλα μαζί σχηματίζουν ένα αστέρι). Όταν, όμως, το Konkretum δεν είναι αφηρημένο σε σχέση με καμία ολότητα τότε συνιστά *απόλυτο Konkretum*. Στις *ΛΕ* ο Χούσερλ δείχνει να αναγνωρίζει ότι ένα αυτόνομο μέρος αποσπασμένο από κάθε άλλη συνδοτικότητα δεν είναι ακριβώς ταυτόσημο με αυτό που ήταν εντός του αρχικού του πλαισίου.¹⁴² Και αργότερα, στο πλαίσιο της Υπερβατολογικής Φαινομενολογικής Φιλοσοφίας, θα καταστεί πια ρητό ότι *απόλυτα* ανεξάρτητη είναι μόνο η υπερβατολογική (συγκροτούσα αποβλεπτική) συνείδηση· αυτή είναι το μόνο απόλυτο *Konkretum* ως προς το οποίο το σύνολο του κόσμου είναι συγκροτημένο και σχετικό.¹⁴³

Όπως φάνηκε και από τις προηγούμενες αναλύσεις μας, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί με τη χρήση του όρου *συγχώνευση*.¹⁴⁴ Από τη μια μεριά έχουμε την *οντολογική* συγχώνευση, δηλαδή το σχετισμό *μη αυτόνομων* μερών που ανήκουν σε διαφορετικά γένη (π.χ. χρώμα–έκταση). Η οντολογική συγχώνευση αφορά τις μεταφυσικές σχέσεις και εξαρτήσεις μεταξύ περιεχομένων και δεν βασίζεται σε καμία εποπτική συνέχεια, ούτε αντιδιαστέλλεται προς τη δυνατότητα για εποπτική απομωσιμότητα. Στην τρίτη *ΛΕ* ο Χούσερλ το τονίζει ξεκάθαρα.

¹⁴¹ Βλ. σχετικά ό.π., §17.

¹⁴² Σύγκ., π.χ., *LU* II/1 σ. 246 [451] και ό.π., σ. 231 [439-40].

¹⁴³ Βλ., π.χ., *Hua* III/1, §15. Σύγκ. σχετικά με *Hua* XIV, σ. 37· βλ. και *EU*, 156κ.επς [137κ.επς]. Ο Γκούρβιτς (βλ. Gurwitsch 1966, σσ. 258-65), ακολουθώντας τις θεωρητικές κατευθύνσεις της Μορφολογικής Ψυχολογίας, ασκεί κριτική στη θεωρία του Χούσερλ και στην ιδέα σύμφωνα με την οποία κάτι μένει *απαράλλαχτο* όταν παριστάνεται αποσπασμένο από την αρχική ολότητα στην οποία αυτό ανήκει. Αντίθετα προς τον Χούσερλ, ο Γκούρβιτς εκλαμβάνει όλα τα μέρη ως *εξαρτημένα*. (Ό.π., σ. 260.) Φαίνεται, όμως, να μην αναγνωρίζει ούτε την έννοια της σχετικής αυτονομίας, την οποία εισήγαγε ο Χούσερλ στις *ΛΕ*, αλλά ούτε και τη ρητοποίηση, στις *Ιδέες* I, της σχετικότητας όλων των συγκροτημένων αντικειμενοτήτων ως προς την απόλυτη συνείδηση. Θα επανέλθουμε με περισσότερη λεπτομέρεια σε αυτό το ζήτημα στο έκτο κεφάλαιο (§6.2.3.) όπου και θα δείξουμε καλύτερα το αβάσιμο της κριτικής του Γκούρβιτς.

¹⁴⁴ Σύγκ., για παράδειγμα με Marcelle 2010, σσ. 208-9, όπου συγχέεται η οντολογική και η εποπτική συγχώνευση. Ομοίως στο Holenstein 1972, σ. 126.

Αυτή η [οντολογική] συγχώνευση δεν είναι μια διάλληλη σύγχυση [Verschwimmen] με τον τρόπο της συνέχειας ή με έναν άλλον τρόπο, αυτόν που ακυρώνει την απομόνωση [Sonderung aufhebenden Weise]· είναι όμως, εν τούτοις, ένα είδος ιδιαίτερος εσώτερου συν-ανήκειν, που δια μιας και αναγκαία οδηγεί στην έξαρση του συνολικού συμπλέγματος των διεισδυόντων στιγμών, καθόσον μία μόνο στιγμή δημιουργεί την προϋπόθεση για αυτό μέσω ασυνέχειας.¹⁴⁵

Από την άλλη μεριά, ο Χούσερλ κάνει λόγο για συγχώνευση και σε περιπτώσεις σχετισμού σχετικώς *αυτόνομων* μερών. Εδώ ανήκουν τα φαινόμενα συγχώνευσης για τα οποία κυρίως μιλούσε ο Στουμπφ. Η μεγάλη διαφορά είναι πως οι αναλύσεις του Χούσερλ δεν περιορίζονται στις σχέσεις μεταξύ *ταυτόχρονων αισθητηριακών* περιεχομένων, όπως πίστευε ο δάσκαλός του.¹⁴⁶ Για τον Χούσερλ, αυτά τα φαινόμενα αφορούν περιεχόμενα που δεν είναι κατ' ανάγκη ταυτόχρονα, αλλά *ούτε* και κατ' ανάγκη αισθητηριακά.

Καθώς το κύριο μέλημα του Χούσερλ στη μερολογική θεωρία της τρίτης Έρευνας είναι η σαφής οριοθέτηση της *οντολογικής* μη αυτονομίας, ο ίδιος δεν προχωρά σε μια πιο βαθειά και λεπτομερή εξέταση της μη οντολογικής συγχώνευσης μεταξύ *αυτόνομων* μερών και της κατηγοριοποίησης των διαφορετικών μορφών της.¹⁴⁷ Την πιο συστηματική προσπάθεια που κινείται σε αυτή την κατεύθυνση τη συναντούμε στις χουσερλιανές αναλύσεις για τους νόμους του συνειρμού, κυρίως, στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*. Οι συγκεκριμένες αναλύσεις, βέβαια, περιορίζονται στο ζήτημα της δόμησης των αισθητηριακών πεδίων και, ως εκ τούτου, δεν προσφέρουν ένα ολοκληρωμένο κεφάλαιο, εντασσόμενο σε μια φαινομενολογική μερολογία, που να αφορά γενικά το σχετισμό σχετικώς αυτόνομων μερών. Θεωρούμε πάντως πως ένα τέτοιο κεφάλαιο θα έπρεπε να αναλάβει την πραγμάτευση των ακόλουθων διακριτών κατηγοριών σχετισμού.¹⁴⁸

(α) Τη σύνθεση *ομοειδών* στοιχείων, τα οποία στη βάση ομοιότητας, διαβάθμισης ή εγγύτητας συνθέτουν:

¹⁴⁵ LU II/1, σ. 248 [452]. Ο Χόλενσταϊν χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο παράθεμα και το συγκρίνει με ένα χαρακτηριστικό χωρίο από τις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση* για να συμπεράνει πως ο Χούσερλ εννοεί διαφορετικά την έννοια της συγχώνευσης στις στατικές και τις γενετικές αναλύσεις του. Ωστόσο, η συγχώνευση για την οποία μιλά ο Χούσερλ στο προηγούμενο παράθεμα της τρίτης Έρευνας είναι η *οντολογική* συγχώνευση και όχι η εποπτική-συνειρμική συγχώνευση που βασικά ενδιαφέρει τον Χόλενσταϊν και που θα είχε νόημα στο πλαίσιο της σύγκρισής του. Καθώς ο Χόλενσταϊν δεν βλέπει τα διαφορετικά είδη συγχώνευσης, λανθασμένα συμπεραίνει ότι ο Χούσερλ συνδέει την έννοια της συγχώνευσης με αυτήν της συνέχειας μόνο στο ύστερο έργο του. (Βλ. σχετικά Holenstein 1972, σσ. 12κ.επ.) Θα συμφωνήσουμε, βέβαια, με τον Χόλενσταϊν στο ότι η εποπτική-συνειρμική συγχώνευση έχει τη δυναμική και τη στατική της διάσταση, την πρώτη ως συνειρμική συγκροτητική σύνθεση και τη δεύτερη ως το αποτέλεσμα μιας τέτοιας διαδικασίας (βλ. ό.π., σ. 129). Θεωρούμε, όμως, πως και τις δύο αυτές διαστάσεις τις συναντούμε και στα πρώτα έργα του Χούσερλ, κυρίως στις *Λογικές Έρευνες* και στην *Παράδοση Πράγμα και Χώρος*, στα οποία έχουμε να κάνουμε με στατικές φαινομενολογικές αναλύσεις.

¹⁴⁶ Βλ. LU II/1, σσ. 245κ.επς [450κ.επς]· LU II/1, σσ. 218-9 [428-9]· Hua XI, σ. 399 [496].

¹⁴⁷ Ίσως αυτό κάνει τον Σοκολόφσκι να πιστεύει πως η εξέταση του ζητήματος των ανεξάρτητων μερών και των σχέσεών τους δεν είναι φιλοσοφικά σημαντική, θέση με την οποία φυσικά διαφωνούμε. Βλ. Sokolowski 1977, σ. 98.

¹⁴⁸ Στην πραγμάτευσή του ο Στουμπφ μιλά για φαινόμενα συγχώνευσης αναφερόμενος μαζί και στις δύο κατηγορίες (α) και (β) που διακρίνουμε αμέσως παρακάτω με τον περιορισμό, όμως, αυτά να αφορούν ταυτόχρονα αισθητηριακά περιεχόμενα.

(α1) ένα *συνεχές*. Τέτοιος είναι, για παράδειγμα, ο τρόπος με τον οποίο τα δεδομένα της αίσθησης, στη βάση των νόμων του συνειρμού, συντίθενται μεταξύ τους για να δομήσουν τις συνεχόμενες ενότητες των διαφόρων αισθητηριακών πεδίων.¹⁴⁹

(α2) συναφείς τόπους συγχωνευόμενους *από απόσταση*. Αυτή είναι η συνειρμική *συγχώνευση από απόσταση* (Fehrnverschmelzung)¹⁵⁰ που αφορά τη συνειρμική ενοποίηση μη συνορευόντων τόπων, π.χ. του οπτικού πεδίου, στη βάση στιγμών ομοιότητας, για παράδειγμα, κατά το χρώμα ή το σχήμα τους. Αφορά, επίσης, την ενοποίηση ξεχωριστών αντιληπτών, τα οποία συστήνουν αισθητηριακές ομάδες, όπως είναι οι δεντροστοιχίες, τα κοπάδια, τα σμήνη, κ.λπ.

(β) Τη σύνθεση *ανομοειδών* στοιχείων. Ειδικά στην περιοχή της αισθητηριακής αντίληψης, μια τέτοια σύνθεση αφορά *ξεχωριστά* μέρη (Gesondertes), αυτά που ο Χούσερλ αποκαλεί *έσχατα στοιχεία* (letzte Elemente), ή *αισθητηριακά γνωρίσματα* (sinnliche Merkmale) των αντιληπτών. Βέβαια, σε τελευταία ανάλυση, κάθε ένα από αυτά τα αισθητηριακά γνωρίσματα, για παράδειγμα το χρώμα, ή η τραχύτητα της επιφάνειας ενός αντιληπτού, προκύπτει *ξεχωριστά* μέσα από τη *συνεχόμενη αισθητική συγχώνευση* ομοειδών δεδομένων της αίσθησης (χρώμα με χρώμα, απτική τραχύτητα με απτική τραχύτητα, κ.ο.κ.).¹⁵¹

Εδώ χρειάζεται *επίσης* να είμαστε προσεκτικοί με την ορολογία του Χούσερλ. Από τη μια, ο ίδιος, χρησιμοποιεί τους όρους *διασύνδεση* (Verbindung), ή *διαπλοκή* (Verknüpfung) με μια πιο *ευρεία* έννοια, για να αναφερθεί, τόσο στην περίπτωση (α) της σύνθεσης *ομοειδών* στοιχείων, όσο και στην περίπτωση (β) της σύνθεσης *ανομοειδών* στοιχείων. Η διαπλοκή και η διασύνδεση με αυτή την ευρεία έννοια ονομάζουν ουσιαστικά το σχετισμό *οντολογικώς αυτόνομων* μερών και αντιδιαστέλλονται προς την *οντολογική συγχώνευση* μη-αυτόνομων στιγμών. Από την άλλη, όμως, ο Χούσερλ φαίνεται να χρησιμοποιεί τους όρους *διαπλοκή* και *διασύνδεση* με μια *στενότερη* έννοια για να αναφερθεί ειδικά στην περίπτωση (β). Η διαπλοκή και η διασύνδεση με τη στενότερη έννοια αφορούν σχετισμούς *ανομοειδών*, οντολογικώς αυτόνομων περιεχομένων και αντιδιαστέλλονται τότε προς την περίπτωση (α) στο πλαίσιο της οποίας ο Χούσερλ μιλά για (μη οντολογική) *συγχώνευση* ομοειδών περιεχομένων.¹⁵²

3.5. Η κομβική φαινομενολογική έννοια της στήριξης (*Fundierung*)

Η εξέταση της θεωρίας σχέσεων που αναπτύσσει ο Χούσερλ στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* μάς οδηγεί σε μια σημαντική διαπίστωση. Η υιοθέτηση του εμπειρισμού του Μπρεντάνο, αναγκάζει τον πρώιμο Χούσερλ να δεχτεί πως ένα όλον προϋποθέτει πάντοτε την ύπαρξη μιας ενοποιητικής στιγμής που πρέπει να δίνεται, είτε στην εξωτερική είτε στην εσωτερική εποπτεία, *μαζί* με τα μέρη που αυτή η στιγμή ενοποιεί.

¹⁴⁹ Θα επιστρέψουμε με περισσότερη λεπτομέρεια στο ζήτημα αυτών των συνειρμικών συνθέσεων στο πέμπτο κεφάλαιο. Για την υποπερίπτωση της συνεχόμενης σύνθεσης ομοειδών στοιχείων μιλά ο Χούσερλ στις *Ιδέες* II αποκαλώντας την «*συνεχόμενη [αισθητική] συγχώνευση* [kontinuierliche Verschmelzung]» (βλ. *Hua* IV, σ. 19 υπσ. 1 [21 υπσ. 1]). Έχει ενδιαφέρον το ότι η υποσημείωση στην οποία αναφερόμαστε εδώ προστέθηκε από τον Χούσερλ στην εκδοχή του κειμένου που είχε επεξεργαστεί, ως βοηθός του, ο Λαντγκρέμπε, δηλαδή σίγουρα μετά το 1923. (βλ. *Hua* IV, σ. 404.) Είναι σαφές πως τα θεωρητικά εργαλεία που προσφέρει η τρίτη *Έρευνα* ανοίγουν το δρόμο σε διακρίσεις και κατηγοριοποιήσεις τις οποίες ο Χούσερλ φαίνεται να αγωνίζεται να κάνει ρητές σε υστερότερα κείμενά του.

¹⁵⁰ Βλ., π.χ., *Hua* XI, σσ. 138κ.επς [185κεπς], 160κ.επς [208κ.επς].

¹⁵¹ Βλ., π.χ., *Hua* IV, σ. 19 [21].

¹⁵² Για αυτή τη χρήση είναι ενδεικτική η υποσημείωση των *Ιδεών* II, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως. Βλ. *Hua* IV, σ. 19 υπσ. 1 [21 υπσ. 1].

Από τη μια μεριά, αυτή η προσέγγιση δίνει τη δυνατότητα στον Χούσερλ της *ΦΑ* να πραγματευτεί το σημαντικό, για τη θεμελίωση των μεγάλων φυσικών αριθμών, ζήτημα των σχηματικών στιγμών ως οιονεί-ποιότητων (π.χ. μια μελωδία) που δίνονται στην εποπτεία *μαζί* με τις θεμελιώδεις αισθητηριακές ποιότητες (π.χ. οι ήχοι των ξεχωριστών νοτών). Από την άλλη, αυτή η προσέγγιση οδηγεί σε μια ανεπιθύμητη, και καθόλου προσεγμένη στη σχετική βιβλιογραφία, συνέπεια. Πιο συγκεκριμένα, καθώς ο Χούσερλ, πρώτον, δέχεται πως οι λεγόμενες μεταφυσικές σχέσεις¹⁵³ (π.χ. η σχέση ανάμεσα στην έκταση και το χρώμα) δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα κάποιου συνθετικού συνειδησιακού ενεργήματος, και, δεύτερον, προϋποθέτει την αποκλειστική μπρεντανιανή διάκριση ανάμεσα σε φυσικά και ψυχικά φαινόμενα, αναγκάζεται να αντιμετωπίσει αυτές τις σχέσεις ως *προτεύουσες*, δηλαδή τελικά ως *θετικά* περιεχόμενα της εποπτείας. Αυτό σημαίνει ότι, για παράδειγμα, μαζί με την έκταση και το χρώμα δίνεται στην εποπτεία και η μεταξύ τους σχέση ως ένα νέο στοιχείο δίπλα στα άλλα δύο. Θα δούμε στη συνέχεια ότι αυτή η παράδοση απαίτηση εξαλείφεται στην τρίτη *Έρευνα* με τη φαινομενολογική εκμετάλλευση της μαϊνονγκιανής έννοιας της στήριξης και τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του όλου. Ας πάρουμε, όμως, τα πράγματα με τη σειρά.

Σε μια από τις τελευταίες ενότητες της τρίτης *Λογικής Έρευνας* (§22) ο Χούσερλ κάνει λόγο για «μια δυσκολία στη θεωρία των όλων, την οποία από παλιά γνωρίζουμε και της οποίας την πίεση έχουμε αισθανθεί»¹⁵⁴, για μια δυσκολία που η δική του θεωρία έρχεται να άρει, για ένα «υποτιθέμενο αυτονόητο»¹⁵⁵ που η μερολογία του καταρρίπτει. Σύμφωνα με αυτό το «υποτιθέμενο αυτονόητο», «όποτε δύο περιεχόμενα σχηματίζουν ένα πραγματικό (reales) όλον, πρέπει να είναι εκεί ένα ιδιαίτερο μέρος (η στιγμή ενότητας [Einheitsmoment]) που να τα συνδέει [αυτά τα περιεχόμενα] μεταξύ τους»¹⁵⁶. Όμως, αυτή η «αυτονόητη» θέση, την οποία αμφισβητεί ο Χούσερλ στην τρίτη *Έρευνα*, δεν είναι παρά κομμάτι της κύριας παραδοχής που ο ίδιος έκανε στη *ΦΑ*: εκεί η ενότητα των μερών που συστήνουν ένα όλον προϋπέθετε την ύπαρξη μιας ενοποιητικής στιγμής, η οποία έπρεπε και αυτή να ανήκει στο όλον.¹⁵⁷

Η αρχή που με τόσο αυτονόητο τρόπο είχε συντελέσει στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* στην άρθρωση μιας θεωρίας σχέσεων, τώρα, στην τρίτη *Έρευνα*, απορρίπτεται πολύ απλά και πολύ καθαρά, ως εξής. Έστω τα μέρη Α και Β. Προκειμένου αυτά να αποτελέσουν μια ολότητα, προϋποτίθεται η στιγμή της ενότητάς τους, έστω η Ε. Η παραδοχή όμως που έχουμε κάνει για το πώς συγκρατούνται τα μέρη σε ένα όλον μας πιέζει να δεχθούμε και την ύπαρξη άλλων, νέων στιγμών ενότητας, έστω Ε₁ και Ε₂, που θα ενοποιούν την Ε με τα Α και Β αντίστοιχα. Διαπιστώνουμε πως μια στιγμή ενότητας αρχικά εισάγεται για να λογοδοτήσει για την ενότητα των μερών, αλλά, στο βαθμό που και αυτή αποτελεί μέρος του όλου, απαιτείται μια άλλη στιγμή που να ενοποιεί την αρχική στιγμή ενότητας με τα υπόλοιπα μέρη. Προφανώς οδηγούμαστε σε μια άπειρη αναδρομή.¹⁵⁸ Αυτήν ακριβώς τη δυσκολία πρέπει να ξεπεράσει η νέα θεωρία του Χούσερλ στην τρίτη *Λογική Έρευνα*.

¹⁵³ Αντίστοιχο πρόβλημα ανακύπτει και αναφορικά με τις λογικές σχέσεις. Αυτό ουσιαστικά το ξεπερνά ο Χούσερλ στις *ΛΕ* με τη θεωρία του για την ειδητική εποπτεία.

¹⁵⁴ *LU II/1*, σ. 280 [478].

¹⁵⁵ Ο.π.

¹⁵⁶ Ο.π.

¹⁵⁷ Ο Χούσερλ δεν αναφέρει ότι ο ίδιος είχε υποστηρίξει παλαιότερα αυτή την ιδέα. Επίσης, από τη σχετική βιβλιογραφία απουσιάζει η σύνδεση που κάνουμε εδώ, όπως και η σχετική λεπτομερής μελέτη της μετάβασης από τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* στις *Λογικές Έρευνες*.

¹⁵⁸ Βλ. σχετικά *LU II/1*, σσ. 280-1 [478-9].

Διαπιστώνουμε ότι η κύρια παραδοχή που κάνει ο Χούσερλ αναφορικά με τις ολότητες στη *ΦΑ* απορρίπτεται στις *ΛΕ* ως προβληματική. Η απόρριψη αυτή, ωστόσο, αφήνει ένα μεγάλο θεωρητικό κενό. Εάν αποδεικνύεται λανθασμένος ο προσδιορισμός του όλου στη βάση κάποιων στιγμών ενότητας, που υποτίθεται πως συγκρατούν ενοποιητικά τα μέρη του, τότε πού πρέπει να στραφούμε για να απαντήσουμε στο ερώτημα «Τι είναι ένα όλον»¹⁵⁹; Πώς καταφέρνει τελικά ο Χούσερλ να προσδιορίσει την έννοια του όλου αποφεύγοντας την αναδρομή σε μια άπειρη σειρά μερών τα οποία ζητούν τη δική τους ενοποίηση με τα υπόλοιπα μέρη του όλου; Η απάντηση είναι πως το καταφέρνει με τη βοήθεια της έννοιας της *στήριξης*. Ας δούμε πρώτα πώς ακριβώς ορίζεται στην τρίτη *Έρευνα* αυτή η τόσο σημαντική έννοια.

Αφού προηγουμένως ο Χούσερλ έχει κάνει ρητή τη διάκριση, για την οποία μιλήσαμε στην προηγούμενη ενότητα, ανάμεσα σε αυτόνομα και μη αυτόνομα περιεχόμενα, έχοντας μάλιστα αναδείξει την οντολογική αξία της, προχωρά, στην §14 της τρίτης *Λογικής Έρευνας*, στον άμεσο συσχετισμό της έννοιας της μη αυτονομίας με αυτήν της στήριξης. Έστω, λοιπόν, *A* ένα μη αυτόνομο περιεχόμενο. Αυτή η μη αυτονομία, με το νόημα που έχουμε αναδείξει, σημαίνει πως το περιεχόμενο *A*, *στη βάση της ουσίας του*, δεν μπορεί να υπάρξει παρά σχετιζόμενο με κάποιο άλλο περιεχόμενο, έστω το *B*, (ή με κάποια άλλα περιεχόμενα) και εντός ενός ευρύτερου όλου. Μπορούμε, κατά τον Χούσερλ, να λέμε ισοδύναμα ότι το *A* έχει ανάγκη *συμπλήρωσης* από το *B*, ή, αλλιώς, *ανάγκη στήριξης* στο *B*. Λέμε ότι το *A* *στηρίζεται* στο *B* και εννοούμε ότι το *A* είναι ένα μη αυτόνομο περιεχόμενο, το οποίο *ουσιωδώς* σχετίζεται με κάποιο άλλο περιεχόμενο, εδώ με το *B*. Τα *A* και *B* «βρίσκονται σε μια *συσχέτιση στήριξης* [*Fundierungsverhältnis*] ή, ακόμη, σε μια σχέση *αναγκαίας διαπλοκής*»¹⁶⁰.

Η σχέση στήριξης ανάμεσα στα *A* και *B* είναι *αμοιβαία* (*wechselseitige*) όταν και τα δύο περιεχόμενα είναι μη αυτόνομα το ένα ως προς το άλλο.¹⁶¹ Επιπλέον, τα μέρη που στηρίζονται αμοιβαία το ένα στο άλλο, χαρακτηρίζονται από μια σχετική μη αυτονομία ως προς το όλον στο οποίο εμπεριέχονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αμοιβαίας στήριξης – που δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά εξάρτηση του ενός περιεχομένου από το άλλο – είναι η σχέση ανάμεσα στην έκταση και το χρώμα: η έκταση είναι μη αυτόνομο περιεχόμενο σε σχέση με το χρώμα, αλλά και αντίστροφα. Υπάρχει, ωστόσο, και η περίπτωση της *μονόπλευρης* στήριξης (ή μονόπλευρης εξάρτησης), στην οποία ένα περιεχόμενο, το στηριγμένο, χρειάζεται στήριξη, συμπλήρωση, από ένα άλλο, το στηρίζον, χωρίς αυτό το δεύτερο να είναι με τη σειρά του μη αυτόνομο περιεχόμενο σε σχέση με το πρώτο. Στην περίπτωση της μονόπλευρης στήριξης, το στηριγμένο μέρος είναι σχετικά μη αυτόνομο, όμως το στηρίζον μπορεί και να είναι (σχετικά) αυτόνομο. Τέτοια σχέση μονόπλευρης στήριξης είναι, κατά τον Χούσερλ, αυτή ανάμεσα σε ένα κρισιακό και σε ένα αντιληπτικό ενέργημα. Η κρίση στηρίζεται στην αντίληψη, χωρίς αυτή η δεύτερη να προϋποθέτει κάποιο κρισιακό ενέργημα.

Ο Χούσερλ διακρίνει, επιπλέον, την *έμμεση* (*mittelbare*) από την *άμεση* (*unmittelbare*) στήριξη.¹⁶² Η στήριξη ανάμεσα σε δύο περιεχόμενα είναι έμμεση όταν προϋποτίθεται η παρουσία ενός ενδιάμεσου περιεχομένου. Για παράδειγμα, η σχέση της φωτεινότητας με την έκταση συνιστά έμμεση στήριξη, καθώς η φωτεινότητα είναι

¹⁵⁹ Το να υποστηρίξει κανείς ότι, σύμφωνα με μια γενικότερη οπτική, ένα όλον είναι ό,τι αποτελείται από μέρη, διακρίνοντας μάλιστα και υποπεριπτώσεις διαφορετικών ειδών μερών, δεν συνιστά παρά έναν τετριμμένο ορισμό χωρίς φιλοσοφικό ενδιαφέρον καθόσον δεν έχει φωτιστεί το μερολογικό νόημα του «αποτελείται». Εξακολουθεί να απουσιάζει εκείνος ο όρος που γενικά κάνει τα μέρη να είναι ακριβώς μέρη ενός όλου.

¹⁶⁰ *LU* II/1, σ. 261 [463].

¹⁶¹ Βλ. ό.π., σσ. 264κ.επς [466κ.επς].

¹⁶² Βλ. ό.π.

στιγμή του χρώματος: η σχέση φωτεινότητας–έκτασης προϋποθέτει τη σχέση χρώματος–έκτασης. Αντίθετα, η σχέση έκτασης και χρώματος είναι μια άμεση (και μάλιστα αμοιβαία) σχέση στήριξης στην οποία δεν μεσολαβεί κάποιο άλλο περιεχόμενο.

Υστερα από τον προσδιορισμό της έννοιας της στήριξης και τη διάκριση των διαφορετικών ειδών της, ο Χούσερλ θα κάνει ένα βήμα που σηματοδοτεί και την άρση του αδιεξόδου στο οποίο είχαν οδηγήσει οι αναλύσεις της *Φιλοσοφίας της Αριθμητικής*. Στην τρίτη *Λογική Έρευνα* θα υποστηρίξει ότι αυτό που προσδίδει ενότητα σε μια ολότητα, στην οποία διακρίνονται αυτόνομα τμήματα και μη αυτόνομες στιγμές, δεν είναι τίποτε άλλο παρά οι σχέσεις στήριξης.

Αυτό όμως που δίνει ενότητα στις στιγμές εντός των τμημάτων, όπως και στις στιγμές ενότητας με τα τμήματα, είναι οι *στηρίξεις* με το νόημα του ορισμού μας. (LU II/1, σ. 281 [479], η δεύτερη έμφαση προστέθηκε· βλ. και σ. 279 [479].)

Ο ορισμός στον οποίο αναφέρεται εδώ ο Χούσερλ είναι ο ορισμός της έννοιας του όλου.

Με τον όρο «όλον» κατανοούμε μια συλλογή περιεχομένων, τα οποία διαπερνώνται από μια ενιαία στήριξη, και μάλιστα χωρίς συνδρομή περαιτέρω περιεχομένων. (LU II/1, σ. 275 [475])

Στις *Λογικές Έρευνες* οι σχέσεις μερολογικής στήριξης γίνονται οι *μόνοι* ενοποιητικοί παράγοντες χάρη στους οποίους διάφορα περιεχόμενα συνεχονται σε ολότητες.¹⁶³

Εάν εξετάσουμε, τώρα, με μεγαλύτερη προσοχή τις σχέσεις στήριξης, όπως παρουσιάζονται στην τρίτη *Έρευνα*, θα διαπιστώσουμε ότι αυτές μπορεί να είναι δύο κύριων μορφών. Στη μία περίπτωση, όλα τα περιεχόμενα του όλου στηρίζονται το ένα στο άλλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, κι έτσι συνεχονται μεταξύ τους. Λέμε μάλιστα, τότε, ότι τα μέλη του όλου *διεισδύουν* το ένα στο άλλο (*durchdringen*) με τον τρόπο της *συγχώνευσης*. Αυτή είναι η *οντολογική* συγχώνευση για την οποία μιλήσαμε στα προηγούμενα. Στη δεύτερη περίπτωση, τα περιεχόμενα (είτε όλα μαζί, είτε σε μια αλληλουχία ζευγών, ή άλλων συνδυασμών τους) στηρίζουν ένα νέο περιεχόμενο, που δεν είναι άλλο από τη *μορφή* (ή *στιγμή*) της ενότητάς τους (*Einheitsform*). Σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση κάνουμε λόγο για *διασύνδεση*, ή *διαπλοκή* με την ευρεία έννοια, για την οποία μιλήσαμε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας (§3.4.). Αυτή η διαπλοκή με την ευρεία έννοια αφορά περιεχόμενα που είναι εξωτερικά το ένα ως προς το άλλο.¹⁶⁴ Τέτοια ανεξάρτητα μεταξύ τους περιεχόμενα, ακριβώς ως εξωτερικά το ένα ως προς το άλλο, δεν θα είχαν κανένα λόγο να σχετιστούν και να αποτελέσουν μέρη μιας ενιαίας ολότητας εάν δεν υπήρχαν στηριγμένες μορφές ενότητας. Ο Χούσερλ μάς λέει πως αυτά «θα έμεναν για πάντα μεμονωμένα»¹⁶⁵.

Ειδικότερα, όταν μια ολότητα είναι εκτατή, δηλαδή όταν μπορεί να καταμηθεί σε σχετικώς ανεξάρτητα και εξωτερικά μεταξύ τους τμήματα (του ίδιου κατώτατου γένους με αυτό της ολότητας), συναντούμε το δεύτερο είδος στήριξης από αυτές που μόλις αναφέραμε. Όλα μαζί τα μέρη (τμήματα) της εκτατής ολότητας στηρίζουν ως ένα νέο περιεχόμενο τη μορφή της ενότητάς τους, τη μορφή που συγκρατεί τα μέρη στην ολότητα. Η, αντίστροφα, η στιγμή της ενότητάς του εκτατού όλου προκύπτει ως στηριζόμενη στα σχετικώς ανεξάρτητα μέρη αυτού του όλου. Ο Χούσερλ αποκαλεί τις μορφές ενότητας των εκτατών ολοτήτων *αισθητηριακές* (*sinnliche*) μορφές ή αι-

¹⁶³ Σύγκ. εδώ με Gurwitsch 2010, σσ. 79κ.επς.

¹⁶⁴ Βλ. LU II/1, σ. 276 [475].

¹⁶⁵ Ο.π., σ. 279 [477].

σθητηριακές στιγμές ενότητας (Einheitsmomente).¹⁶⁶ Οι αισθητηριακές μορφές είναι αφηρημένα περιεχόμενα του όλου στις οποίες μπορούμε να διακρίνουμε γένη και είδη.¹⁶⁷ Για παράδειγμα, στο γένος του χωρικού σχήματος υπάγεται το είδος τριγωνικό σχήμα. Έσχατη διαφορά του είδους τριγωνικό σχήμα είναι το συγκεκριμένο επιμέρους τρίγωνο που παραμένει «το “ίδιο” σε κάθε μετατόπιση και περιστροφή»¹⁶⁸. Έτσι, η “τριγωνικότητα” δίνεται ως αφηρημένη στιγμή της αισθητηριακής εποπτείας στη βάση της συγκεκριμένης σχέσης στήριξης αυτής της στιγμής ενότητας στα (σχετικώς ανεξάρτητα μεταξύ τους) περιεχόμενα του όλου. Με άλλα λόγια, τα ευθύγραμμα τμήματα διαπλέκονται μεταξύ τους και στηρίζουν την ενότητά τους στη συγκεκριμένη τριγωνική μορφή.

Σε ένα όλον είναι δυνατό να διακρίνονται και τα δύο είδη σχετισμού, δηλαδή (οντολογικής) συγχώνευσης και (μη οντολογικής) διαπλοκής, μεταξύ των μερών του. Ο Χούσερλ αναφέρει εδώ το παράδειγμα ενός εμφανιζόμενου αισθητηριακού πράγματος.¹⁶⁹ Στο αισθητηριακό πράγμα ως όλον, οι στιγμές της χωρικής μορφής και της χρωματικής ποιότητας που πληρώνει αυτή τη μορφή διεισδύουν η μια στην άλλη. Τα “μέρη” (Teile), όμως, της χρωματικής επιφάνειας του αισθητού πράγματος, τα οποία είναι εξωτερικά το ένα ως προς το άλλο, διαπλέκονται μεταξύ τους. Θα μπορούσαμε, με άλλα λόγια, να πούμε ότι σε μια τέτοια ολότητα διακρίνονται τόσο μη αυτόνομες στιγμές (η έκταση και το χρώμα) όσο και σχετικώς ανεξάρτητα μεταξύ τους μέρη (π.χ. τα χρωματικά τμήματα της επιφάνειας). Το αντιληπτό είναι το προϊόν, όχι μόνο της συγχώνευσης μη αυτόνομων στιγμών, αλλά και της διαπλοκής σχετικά αυτόνομων μερών.¹⁷⁰

Παρατηρούμε ότι, ενώ ο Χούσερλ έχει απορρίψει την κύρια παραδοχή περί υποχρεωτικής ύπαρξης ενοποιητικών στιγμών των διαφόρων ολοτήτων, ο ίδιος συνεχίζει, σε κάποιες περιπτώσεις, να μιλά για στιγμές ενότητας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν δημιουργεί πρόβλημα, καθώς αυτό που πλέον κάνει ένα όλον να είναι όλον είναι οι σχέσεις στήριξης και μόνο και όχι οι στιγμές ενότητας, όταν αυτές υπάρχουν. Στην περίπτωση, λοιπόν, που διαπλεκόμενα περιεχόμενα στηρίζουν τη μορφή της ενότητάς τους, η αντίστοιχη ολότητα υφίσταται ακριβώς χάρη στη σχέση στήριξης αυτής της μορφής στα επιμέρους περιεχόμενα. Αυτό αμέσως σημαίνει ότι δεν απαιτούνται νέες στιγμές ενότητας που να ενοποιούν την εν λόγω μορφή με τα σχετιζόμενα μέρη κι έτσι αποφεύγεται ο κίνδυνος της άπειρης αναδρομής.

Εκτός από τις ενότητες διαπλοκής, φάνηκε προηγουμένως ότι υπάρχουν και οι ενότητες οντολογικής συγχώνευσης. Τι γίνεται στην περίπτωση στην οποία μη αυτόνομα περιεχόμενα συγχωνεύονται μεταξύ τους; Έχει νόημα να μιλάμε τότε για στιγμές ενότητας οι οποίες, ως καινούριες αφηρημένες στιγμές, μορφοποιούν ενοποιητικά τα περιεχόμενα στην ολότητά τους και δίνονται στην εποπτεία; Ο Χούσερλ είναι εδώ κατηγορηματικά αρνητικός. Τα μη αυτόνομα περιεχόμενα, όπως είναι το χρώμα και η έκταση, δεν ενοποιούνται χάρη σε κάποια άλλη αισθητηριακή μορφή. Η μη αυτονομία τους και η αμοιβαία στήριξή τους σημαίνει ακριβώς ότι αυτά δεν μπορούν να υπάρξουν χωριστά το ένα από το άλλο. Δεν απαιτούνται κάποιοι ιδιαίτεροι δεσμοί που να τα συνδέουν, που να τα διαπλέκουν. «Όπου δεν έχει κανένα νόημα να μιλάμε για χωρισμό, εκεί επίσης και το πρόβλημα για το πώς πράγματι οφείλει να ξεπεραστεί

¹⁶⁶ Ο.π., σσ. 277 [476], 278 [477]. Για αισθητηριακές διαπλοκές δεξ και *Hua*Mb III, σσ. 152, 168.

¹⁶⁷ Σύγκ. με *Hua* XII, σσ. 207 [219], 209 [221].

¹⁶⁸ *LU* II/1, σ. 281 [479].

¹⁶⁹ Ο.π., σ. 276 [475-6].

¹⁷⁰ Αυτό, για παράδειγμα, εννοεί ο Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα όταν σημειώνει ότι «[τ]α [χρωματιστά] μέρη της [χρωματιστής] έκτασης είναι ενοποιημένα το ένα με το άλλο με άλλον τρόπο από ό,τι αυτά τα ίδια είναι με τα χρώματά τους» (*LU* II/1, σ. 264 [465-6]).

αυτός ο χωρισμός, είναι μια ανοησία.»¹⁷¹ Η σχέση στήριξης μεταξύ των μη αυτόνομων περιεχομένων είναι αυτή ακριβώς που τα κρατά σε μια ενότητα.

Συγκεφαλαιωτικά μπορούμε να πούμε ότι: τα ανεξάρτητα μέρη ενός όλου διαπλέκονται (με την ευρεία έννοια) ενοποιητικά μεταξύ τους, καθώς όλα μαζί στηρίζουν τη μορφή της ενότητάς τους. Τα μη αυτόνομα μέρη ενός όλου, χάρη στη μεταξύ τους μονόπλευρη ή αμοιβαία στήριξη, συνιστούν ενότητα χωρίς την ανάγκη κάποιας περαιτέρω αφηρημένης ενοποιητικής στιγμής. Όμως, συνολικά, η φαινομενολογική ερμηνεία της έννοιας του όλου είναι άρρηκτα δεμένη με αυτήν της στήριξης και στις δύο της μορφές.¹⁷² Ο μόνος ενοποιητικός παράγοντας που οδηγεί στην ανάδυση μιας ενιαίας ολότητας είναι πάντοτε, κατά τον Χούσερλ, μια σχέση στήριξης, ή ισοδύναμα μια σχέση μη αυτονομίας.¹⁷³ Ύστερα από όλα αυτά, και χάρη στις συναφείς έννοιες της οντολογικής συγχώνευσης και της στήριξης, εξαλείφεται μια και καλή η παράδοξη απαίτηση της ΦΑ αναφορικά με την εποπτική δοτικότητα των ίδιων των μεταφυσικών σχέσεων. Ο Χούσερλ είναι πλέον σε θέση να υποστηρίξει ότι οι μεταφυσικές σχέσεις δεν δίνονται οι ίδιες μεταξύ των σχετιζόμενων περιεχομένων, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για ανώτερης τάξης ψυχικές σχέσεις.

Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι με τη φαινομενολογική ερμηνεία της έννοιας της στήριξης, ο Χούσερλ καταφέρνει να επαναπροσδιορίσει την έννοια του όλου με αναφορά γενικά στις σχέσεις εξάρτησης μεταξύ περιεχομένων. Πιο συγκεκριμένα, εκμεταλλευόμενος την έννοια της στήριξης, καταφέρνει να μιλήσει με συνέπεια και συνοχή για τις λεγόμενες μεταφυσικές σχέσεις, τις οποίες, όπως είδαμε νωρίτερα, ο Μάινονγκ αντιμετώπιζε ως “εξωτερικές”, μη αναγκαίες και εκτός της εμβέλειας του φαινομένου της στήριξης.¹⁷⁴ Επιπλέον, ο Χούσερλ καταφέρνει να μιλήσει με έναν συνεκτικό τρόπο για τις στιγμές ενότητας που στηρίζονται σε οντολογικώς αυτόνομα μέρη. Για αυτές τις στιγμές ενότητας ο ίδιος γράφει:

Είναι αυτονόητο ότι οι στιγμές ενότητας δεν είναι τίποτα άλλο από εκείνα τα περιεχόμενα, που έχουν χαρακτηριστεί από τον φον Έρενφελς ως «μορφολογικές ποιότητες», από μένα τον ίδιο ως «σηματικές» στιγμές και από τον Μάινονγκ ως «στηριγμένα περιεχόμενα». (LU II/1, σ. 234 [442])

Όμως, χρειάζεται προσοχή, καθώς υπάρχουν σημαντικές διαφορές αναφορικά με το πώς τελικά κατανοούν οι τρεις φιλόσοφοι το φαινόμενο των μορφολογικών ποιότητων (Έρενφελς), ή σχηματικών στιγμών (Χούσερλ), ή στηριγμένων περιεχομένων (Μάινονγκ). Τονίσαμε και νωρίτερα, στο πλαίσιο των σχετικών αναλύσεων της ΦΑ, πως ήδη οι διακρίσεις της θεωρίας σχέσεων του πρώιμου Χούσερλ δεν ταυτίζονται με τις αντίστοιχες διακρίσεις του Μάινονγκ. Και μπορεί τώρα, στις *Λογικές Έρευνες*, η αναγνώριση ιδεατών αντικειμενοτήτων ανώτερης τάξης να φέρνει τον Χούσερλ πιο κοντά στον Μάινονγκ, ωστόσο οι χουσερλιανές *στηριγμένες αισθητηριακές* στιγμές

¹⁷¹ LU II/1, σ. 279 [477].

¹⁷² Ο Ντράμοντ, στο Drummond 2003c, ανασυγκροτεί με συνέπεια τα βασικά σημεία της τρίτης *Λογικής Έρευνας*, δεν φαίνεται όμως να αναγνωρίζει το είδος της στήριξης ανάμεσα σε αυτόνομα μέρη και τη μορφή της ενότητάς τους. Έτσι, δέχεται ότι η ενότητα ενός όλου προκύπτει χάρη στη μη ανεξαρτησία των μερών του και θεωρεί ότι η περίπτωση των εκτατών ολοτήτων συνιστά απλά μια εξαίρεση! Βλ. Drummond 2003c, σσ. 61-2.

¹⁷³ Στην περίπτωση που το όλον αναδεικνύεται χάρη στη στήριξη μιας στιγμής ενότητας σε όλα τα διαπλεκόμενα, αυτόνομα μεταξύ τους περιεχόμενα του όλου (π.χ., η κρίση ως στηριγμένη στην υποκειμενοποίηση και την κατηγορήση, ή μια αισθητική διαμόρφωση που στηρίζεται σε ανεξάρτητα μεταξύ τους ευθύγραμμα τμήματα), έχουμε να κάνουμε ακριβώς με μια *μη αυτόνομη* στηριγμένη στιγμή. Στην περίπτωση που το όλον αναδεικνύεται χάρη στην αμοιβαία στήριξη περιεχομένων (π.χ., μια ποιοτικά πληρωμένη έκταση) έχουμε να κάνουμε με *μη αυτόνομα* μεταξύ τους περιεχόμενα.

¹⁷⁴ Βλ. πριν §3.2.1.

ενότητας (οι οιονεί ποιότητες της ΦΑ) δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές με όρους νοητικής παραγωγής ανώτερης τάξης η οποία λαμβάνει χώρα σε ενεργήματα όπως η σύγκριση, η διάζευξη, η αρίθμηση, κ.λπ.¹⁷⁵ Εάν στον Μάινονγκ είναι ο βαθμός ή η ένταση της νοητικής δραστηριότητας που μπορεί να διαφοροποιεί, για παράδειγμα, την παραγωγή μιας μελωδίας από την παραγωγή της ομοιότητας ύστερα από σύγκριση, στον Χούσερλ έχουμε να κάνουμε με δύο *ποιοτικώς* διαφορετικές κατηγορίες ενεργημάτων: τα αντιληπτικά-αισθητηριακά ενεργήματα και τα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα. Αυτή η απόσταση του Χούσερλ από τον Μάινονγκ δεν τον κάνει, όμως, από την άλλη, να ταυτίζεται με τον Έρενφελς. Για τον Έρενφελς, η αντίληψη των διαφόρων σχηματομορφών είναι καθαρά υπόθεση, έστω και σε ένα δεύτερο επίπεδο, μόνο της αίσθησης. Αλλά, το ότι, για τον Χούσερλ, η αντίληψη δεν είναι ένα κατηγοριακό ενεργήμα ανώτερης τάξης, δεν σημαίνει και ότι αυτή ανάγεται στη σκέτη αίσθηση. Έχουμε επιμείνει ιδιαίτερα και έχουμε δει ότι ο Χούσερλ υπογραμμίζει τον αποβλεπτικό χαρακτήρα της αντίληψης, χαρακτήρα που τη διαφοροποιεί ουσιαδώς από τη σκέτη αίσθηση. Αυτός ο αποβλεπτικός χαρακτήρας θα φωτιστεί περισσότερο στην πορεία της παρούσας εργασίας.

3.6. Οι αναλυτικοί και οι συνθετικοί απριόρι νόμοι

Το οντολογικό νόημα που χαρακτηρίζει την αυτονομία και τη μη αυτονομία των διαφόρων ειδών μερών στη χουσερλιανή μερολογία δείχνει ακριβώς ότι αυτά τα μέρη δεν σχετίζονται στη βάση κάποιων γεγονικών, ενδεχομενικών συνθηκών, παρά στη βάση της ίδιας της ουσίας τους. Ο Στουμπφ είχε κι εκείνος ισχυριστεί ότι είναι η ίδια η φύση των περιεχομένων που επιτρέπει, ή όχι, τους διαφορετικούς τρόπους συνδυασμού περιεχομένων. Με την Ψυχολογία του ο Στούμπφ πίστευε πως θα μπορούσε να απαντήσει στα προβλήματα των, χιουμιανής έμπνευσης, θεωριών συνειρμού, σύμφωνα με τις οποίες όλες οι σχέσεις συνειδησιακών περιεχομένων εξηγούνται στη βάση της εξιακής ζωής του υποκειμένου. Ωστόσο, η φύση των περιεχομένων για την οποία μιλάει ο Στουμπφ είναι στο τέλος, αν και όχι ατομιστική, πάντως καθαρά *εμπειρική*. Ο ίδιος θα φτάσει να πει ότι, για παράδειγμα, η μη διαχωρισιμότητα της έκτασης από το χρώμα είναι ένα έμφυτο γνώρισμα του ανθρώπου, καθώς τα οπτικά νεύρα δίνουν τα χρώματα συνοδευόμενα πάντα από τον χαρακτήρα της έκτασης. Από τη μεριά της, η προσέγγιση του Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες* είναι *ειδητική-περιγραφική*. Το ποιό συνδυασμοί επιτρέπονται και το ποιο αποκλείονται ανάμεσα στα διάφορων ειδών

¹⁷⁵ Σύγκ. με Hall 1996, σσ. 54-5. Σύγκ. επίσης με Smith 1988, σ. 23. Ο Σμιθ αντιμετωπίζει από κοινού τους Έρενφελς, Μάινονγκ και Χούσερλ και ισχυρίζεται πως και οι τρεις έχουν μια οντολογία δύο επιπέδων. Όμως ο Σμιθ εκλαμβάνει τις διάφορες σχηματομορφές για τις οποίες μιλάει ο Χούσερλ αποκλειστικά ως κατηγοριακά αντικείμενα ανωτέρου επιπέδου που δίνονται σε αντίστοιχα διανοητικά ενεργήματα. Επίσης, αναφορικά με την ορολογία της *στήριξης*, ο Χούσερλ, σε σχόλιο περιθωρίου σε αντίτυπο του *Περί των Αντικειμένων Ανώτερης Τάξης* (1899) του Μάινονγκ, σημειώνει πως είχε ήδη μιλήσει για τις μορφολογικές ποιότητες ως *στηριγμένα* περιεχόμενα στο κείμενό του με τίτλο *Psychologische Studien zur elementaren Logik* (1894), θέλοντας, ίσως, έτσι να καταγράψει τη χρονική προέγηση στη χρήση του συγκεκριμένου όρου. Το 1894, ωστόσο, είχε δημοσιευθεί και το έργο του Μάινονγκ *Beiträge zur Theorie der Psychischen Analyse*, στο οποίο επίσης γίνεται χρήση αυτής της ορολογίας. Ο Χούσερλ μπορεί να μην το είχε αυτό στη διάθεσή του πριν τη συγγραφή του δικού του άρθρου του 1894, σίγουρα όμως το διάβασε πριν την ολοκλήρωση και έκδοση της τρίτης *Λογικής Έρευνας*. Θα είχε ενδιαφέρον να προχωρήσει κανείς σε μια συστηματική σύγκριση του άρθρου του Χούσερλ του 1894 (για το οποίο, μάλιστα, ο ίδιος έχει δηλώσει πως αποτελεί ένα προσχέδιο των *Λογικών Ερευνών* (κυρίως της τρίτης και της πέμπτης, βλ. σχετικά Hua XXIV, σ. 443) και της τρίτης *Έρευνας*, προσπαθώντας ταυτόχρονα να αποκωδικοποιήσει στοιχεία μιας υπόρρητης “συνομιλίας” με τις ιδέες του Μάινονγκ.

περιεχόμενα είναι ζήτημα *απριορικής αναγκαιότητας*. Διαβάζουμε στην *Εισαγωγή* της τρίτης *Έρευνας*.

Ανέφερα ήδη στην προηγούμενη *Έρευνα* [βλ. δεύτερη *Έρευνα* LU II/1, σσ. 218κ.επ. [428κ.επ.]] ότι αυτή η διάκριση [ανάμεσα σε μη-αυτόνομα και αυτόνομα περιεχόμενα], που πρωτοέκανε την εμφάνισή της στην περιοχή της Περιγραφικής Ψυχολογίας των δεδομένων της αίσθησης [του Στουμπφ], μπορεί να συλληφθεί ως ειδική περίπτωση μιας καθολικής διάκρισης. Τότε αυτή εκτείνεται πέρα από τη σφαίρα των συνειδησιακών δεδομένων και καθίσταται μια θεωρητικώς υψηλής σημασίας διάκριση στην περιοχή των *αντικειμένων εν γένει*. Επομένως, ο συστηματικός τρόπος για τη συζήτησή της θα ήταν εντός της *καθαρής (απριορικής) θεωρίας των αντικειμένων ως τέτοιων*. (LU II/1, σ. 225 [435])

Ένα μη αυτόνομο μέρος, το οποίο είναι τέτοιο στη βάση της ίδιας της απριόρι φύσης του, δεν μπορεί να συνδυαστεί με οποιοδήποτε τυχαίο άλλο μέρος προκειμένου να μορφοποιήσουν ένα όλον· μπορεί να συνδυαστεί μόνο με μέρη ενός συγκεκριμένου είδους, ενώ ταυτόχρονα αποκλείει το συνδυασμό με μέρη κάποιων άλλων ειδών. Η ποιοτική στιγμή του χρώματος είναι μη αυτόνομη σε σχέση με τη στιγμή της έκτασης και αντίστροφα. Όμως, δεν υπάρχει καμία τέτοια απριόρι σχέση ανάμεσα, για παράδειγμα, στο χρώμα και την ηχητική ένταση. Αυτό σημαίνει ότι οι δυνατοί συνδυασμοί των διαφόρων περιεχομένων μεταξύ τους, και άρα οι δυνατές σχέσεις στήριξης που οδηγούν στην ανάδειξη ολοτήτων, υπακούουν, σύμφωνα με τον Χούσερλ – και αυτός είναι ένας από τους κυριότερους ισχυρισμούς του στις *Λογικές Έρευνες* – σε απριόρι νόμους.

Σε καμία σφαίρα δεν είναι δυνατό να συνδυάσουμε στοιχεία οποιουδήποτε και κάθε είδους σε οποιαδήποτε και σε κάθε μορφή: η σφαίρα των στοιχείων θέτει απριόρι όρια στον αριθμό των συνδυαστικών μορφών, και προδιαγράφει τους γενικούς νόμους της πλήρωσης αυτών των μορφών. (LU II/1, σ. 317 [510])

Ο Χούσερλ δέχεται τη σημαντική καντιανή διάκριση των απριόρι νόμων (ή προτάσεων) σε αναλυτικούς και συνθετικούς.¹⁷⁶ Οι αναλυτικοί, ή κατηγοριακοί, ή τυπικοί (formale) απριόρι νόμοι, είναι, σύμφωνα με τον ίδιο, καθολικές προτάσεις που εμπεριέχουν μόνο τυπικές κατηγορίες και κατηγοριακές μορφές. Οι τυπικές κατηγορίες στερούνται περιεχομένου και στρέφονται γύρω από την κενή έννοια του «κάτι εν γένει».¹⁷⁷ Τέτοιες είναι, για παράδειγμα, οι έννοιες *κάτι, πολλότητα, σχέση, διαπλοκή, ένα, όλον, μέρος, μέγεθος*, κ.λπ.¹⁷⁸ Αντίθετα, «έννοιες όπως *σπίτι, δέντρο, χρώμα, ήχος, χώρος, αίσθημα, συναίσθημα*, κ.λπ., οι οποίες από τη μεριά τους εκφράζουν περιεχόμενο [Sachaltiges]»¹⁷⁹ συνιστούν *υλικές κατηγορίες*.

Οι αναλυτικοί νόμοι είναι αναλυτικές γενικεύσεις των οποίων η άρνηση συνιστά αναλυτική αντίφαση. Ο Χούσερλ δίνει το ακόλουθο παράδειγμα: «η ύπαρξη ενός όλου Ο (*α, β, γ, ...*) εν γένει εμπερικλείει την ύπαρξη των μερών του *α, β, γ, ...*»¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Εντούτοις, η χουσερλιανή και η καντιανή θεωρία για το απριόρι δεν ταυτίζονται. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές, των οποίων η εξέταση δεν μπορεί να αναληφθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Μπορεί πάντως να ανατρήξει κανείς ενδεικτικά στα: Kern 1964, Ricoeur 1966, Hoche 1964. Αναφορικά με τη διάκριση ανάμεσα σε αναλυτικούς και συνθετικούς απριόρι νόμους, βλ. και Hua XXII, σσ. 194-6 [239-40]. Ο πρώιμος Χούσερλ αναφέρεται εκεί σε αυτή τη διάκριση στο πλαίσιο της ενδιαφέρουσας κριτικής που ασκεί στο έργο του Μπέργκμαν (Julius Bergmann) *Die Grundprobleme der Logik* (1895).

¹⁷⁷ Βλ. LU II/1, σ. 252 [455-6].

¹⁷⁸ Βλ. π.χ. ό.π., σ. 252 [455].

¹⁷⁹ Ο.π., σ. 252 [455].

¹⁸⁰ Ο.π., σ. 255 [458].

Με έναν αναλυτικό νόμο, κατά τον Χούσερλ, δεν δίνεται έκφραση σε κάποιο *πραγμοειδές* γένος ή είδος. Με την εισαγωγή εννοιών με περιεχόμενο, οι αναλυτικοί νόμοι συγκεκριμενοποιούνται αποφέροντας *αναλυτικά αναγκαίες προτάσεις* (analytisch notwendige Sätze). Μια τέτοια αναλυτικά αναγκαία πρόταση είναι η ακόλουθη: «*η ύπαρξη αυτού του σπιτιού εμπερικλείει την ύπαρξη της στέγης του, των τοίχων του, και των υπολοίπων μερών του*»¹⁸¹. Σε μια τέτοια πρόταση, με σκέτη ανάλυση εννοιών διαπιστώνουμε πως πρόκειται για μια ταυτότητα χωρίς επιπλέον περιεχόμενο. Στις *ΛΕ* ο Χούσερλ θεωρεί πως η αλήθεια μιας τέτοιας πρότασης είναι ανεξάρτητη από αυτό το συγκεκριμένο περιεχόμενο. Έτσι, κοιτώντας τώρα προς την αντίθετη κατεύθυνση, μπορούμε να πούμε ότι αναλυτικά αναγκαίες προτάσεις είναι εκείνες που επιδέχονται πλήρη τυποποίηση (Formalisierung) με ταυτόχρονη διατήρηση της αλήθειας τους.

Σε μια αναλυτική πρόταση πρέπει να είναι δυνατή η αντικατάσταση κάθε περιχομενικής ύλης [sachhaltige Materie] από την κενή μορφή *κάτι*, με πλήρη διατήρηση της λογικής μορφής της πρότασης. (*LU II/1*, σ. 255 [458]· βλ. και σ. 284 [481]· *HuaMb*, σσ. 179κ.επς.)

Από την άλλη, οι απριόρι νόμοι που διέπουν με αναγκαιότητα το σχετισμό μη αυτόνομων περιεχομένων δεν είναι αναλυτικοί γιατί ακριβώς ορίζουν την αναγκαία εξάρτηση μεταξύ των σχετιζόμενων περιεχομένων. Ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι οι απριόρι νόμοι που προδιαγράφουν την εξάρτηση μεταξύ μη αυτόνομων μερών κάποιου τύπου από άλλα περιεχόμενα και ολόκληρες κάποιου άλλου τύπου είναι *συνθετικοί* νόμοι. Αυτούς τους αποκαλεί και *υλικούς* (materiale) απριόρι, ή περιχομενικούς (sachhaltige) απριόρι νόμους.¹⁸² Όπως τονίζει ο ίδιος, «στη μη αυτονομία προσιδιάζει πάντοτε ένας απριόρι νόμος»¹⁸³, ένας «ουσιακός νόμος [Wesensgesetz]»¹⁸⁴ που προδιαγράφει ακριβώς το συσχετισμό των μη αυτόνομων μερών.¹⁸⁵ Το να ισχύει κάτι με απριόρι αναγκαιότητα¹⁸⁶ είναι, κατά τον Χούσερλ, ισοδύναμο με το «*Είναι [Sein] στη βάση αντικειμενικής νομολογικότητας [Gesetzlichkeit]*»¹⁸⁷. «*Η έννοια της μη αυτονομίας είναι ισοδύναμη με αυτήν της ιδεατής νομολογικότητας σε ενιαίες συνάφειες.*»¹⁸⁸

Συνθετικοί είναι, για παράδειγμα, οι νόμοι «του είδους του νόμου της αιτιότητας, που προσδιορίζει τη μη-αυτονομία των πραγματικών-εμπράγματων [dinglich-realen] μεταβολών, ή νόμοι [...] που προσδιορίζουν τη μη αυτονομία σκέτων ποιοτήτων, εντάσεων, εκτάσεων, ορίων, μορφών σχετισμού, και τα συναφή»¹⁸⁹, ή ακόμα οι νόμοι σύνθεσης «που διέπουν την αναγκαία συνάφεια των εξαρτώμενων στιγμών εντός της ενότητας του αισθητού αντικειμένου»¹⁹⁰. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, η αμοιβαία εξάρτηση του χρώματος από την έκταση διέπεται από τον συνθετικό απριόρι νόμο που εκφράζεται με την πρόταση «δεν υπάρχει χρώμα χωρίς έκταση». Ένας τέτοιος απριόρι νόμος προδιαγράφει τη συνάφεια των περιεχομένων ενός είδους με τα

¹⁸¹ Ο.π.

¹⁸² Βλ. ό.π., §§11, 12, 13.

¹⁸³ Ο.π., σ. 249 [453].

¹⁸⁴ Ο.π., σ. 240 [446]· βλ. και *Hua XXII*, σ. 195κ.επ. [239κ.επ.].

¹⁸⁵ «[Υ]πάρχει πάντα ένας a priori νόμος που διέπει ό,τι είναι μη αυτόνομο.» (*LU II/1*, σ. 249 [453]) Ο Σκουτερόπουλος, στην *Εισαγωγή* της ελληνικής μετάφρασης της δεύτερης *Έρευνας*, σημειώνει χαρακτηριστικά: «[τα μη αυτόνομα μέρη] ριζώνουν στην ουσιακή δομή των αντικειμένων και, ως εκ τούτου, ισχύουν με απριωρική αναγκαιότητα» (σ.31).

¹⁸⁶ Ο Χούσερλ μιλά, μάλιστα, και για «αντικειμενική αναγκαιότητα» (π.χ. *LU II/1*, σ. 239 446]) με το οντολογικό νόημα που αναλύσαμε στα προηγούμενα.

¹⁸⁷ *LU II/1*, σ. 239 [446].

¹⁸⁸ Ο.π., σ. 251 [455].

¹⁸⁹ Ο.π., 253 [456].

¹⁹⁰ *Hua XXII*, σ. 195 [240].

περιεχόμενα ενός άλλου, χωρίς, βέβαια, να προσδιορίζει τη συνάφεια ενός συγκεκριμένου ατομικού περιεχομένου με κάποιο άλλο. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε στην προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε όσο το δυνατό περισσότερο έναν γενικό απριόρι συνθετικό νόμο. Έστω ότι ξεκινούμε από τον απριόρι νόμο που διέπει τα μη αυτόνομα μέρη στην πιο γενική του μορφή: «Ένα μη αυτόνομο αντικείμενο μπορεί να είναι ό,τι είναι (δηλαδή, [να είναι] σύμφωνα προς την ουσιακή προσδιοριστικότητα του [Wesensbestimmtheit], μόνο εντός ενός εμπεριέχοντος όλου»¹⁹¹. Εάν, τώρα, εκφράσουμε τον ίδιο νόμο λέγοντας ότι «η ποιότητα χρώμα ως μη αυτόνομη στιγμή πάντοτε εμπεριέχεται σε ένα όλον», έχουμε προσδιορίσει περισσότερο το ένα τμήμα του νόμου, αναφερόμενοι στο είδος “χρώμα” ως μη αυτόνομη στιγμή, αφήνοντας, ωστόσο, ταυτόχρονα στη γενικότητά του, τόσο το όλον, όσο και τη σχέση του με το μη αυτόνομο μέρος. Εάν προχωρήσουμε ακόμα πιο πολύ, μπορούμε να πούμε ότι «το αισθητηριακό χρώμα ως μη αυτόνομη στιγμή μπορεί να υπάρξει μόνο εντός του οπτικού πεδίου, ή μόνο ως πλήρωμα μιας εξάπλωσης». Δεν μπορούμε όμως να προχωρήσουμε περισσότερο. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε τον απριόρι νόμο ώστε αυτός να αναφέρεται, για παράδειγμα, όχι στην ποιότητα χρώμα εν γένει, αλλά στο συγκεκριμένο κόκκινο. Με τα λόγια του Χούσερλ: «στην ερώτηση, τι θα έπρεπε να προστεθεί στο χρώμα για να προκύψει το είδος κόκκινο, θα μπορούσαμε μόνο να απαντήσουμε κόκκινο»¹⁹². Έτσι, η περίπτωση του συσχετισμού του χρώματος με την έκταση προδιαγράφεται από τον απριόρι νόμο μέχρι το επίπεδο των ειδών χρώμα και έκταση και όχι στο επίπεδο των εσχάτων ειδοποιών διαφορών τους (συγκεκριμένη απόχρωση, συγκεκριμένη έκταση). «Οι αξίες των κατώτατων διαφορών δεν βρίσκονται μεταξύ τους σε κανένα συναρτητικό σχετισμό.»¹⁹³

Στη βάση των προηγούμενων μερολογικών αναλύσεών μας, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως, σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις *αισθητηριακές* μορφοποιήσεις, έχουμε να κάνουμε με δύο κατηγορίες απριόρι συνθετικών νόμων: (α) τους νόμους εκείνους που διέπουν το σχετισμό μη αυτόνομων, οντολογικά *συγχωνευόμενων* στιγμών μιας ενιαίας ολότητας (όπως είναι η έκταση και το χρώμα) και (β) τους νόμους εκείνους που διέπουν την εξάρτηση των μη αυτόνομων *αισθητηριακών* μορφών ενότητας από τα διαπλεκόμενα σχετικά αυτόνομα μεταξύ τους μέρη, τα οποία και στηρίζουν αυτές τις αισθητηριακές μορφές. Χωρίς αυτούς τους αναγκαίους νόμους δεν θα ήταν με καμία έννοια δυνατή η ενότητα των αντικειμένων της αντίληψης.¹⁹⁴

3.7. Οι μερολογικές αναλύσεις της τρίτης Έρευνας στο πλαίσιο της συνολικότερης προοπτικής των Λογικών Ερευνών

Στο προηγούμενο κεφάλαιο ταχθήκαμε υπέρ μιας αντικειμενικής και όχι διαμεσολαβητικής προσέγγισης του αντιληπτικού εννόματος. Είδαμε, επιπλέον, ότι, στο πλαίσιο της αντικειμενικής προσέγγισης, ο Γκούρβιτς και ο Ντράμοντ προτείνουν δύο διαφορετικές λύσεις για το αντιληπτικό εννόημα. Ο Γκούρβιτς ισχυρίζεται πως το αντιληπτικό εννόημα δομείται ως η συστηματική ολότητα μερών που δεν είναι άλλες από τις εκ μέρους εκφάνσεις. Όπως, μάλιστα, φάνηκε από τις λεπτομερείς αναλύσεις του παρόντος κεφαλαίου, ο ίδιος αντιτίθεται σε μια θεωρία δύο επιπέδων για την αντίληψη και επιχειρεί να απαλείψει κάθε αναφορά, από τη μια, σε νοητικές συγκροτητικές διεργασίες και, από την άλλη, σε κάποιον αντιληπτικό πόλο X που υποτίθεται πως,

¹⁹¹ LU II/1, σ. 249 [453].

¹⁹² Ο.π., σ. 250 [454].

¹⁹³ Ο.π., σ. 251 [454].

¹⁹⁴ Η συγκεκριμένη διαπίστωση εκφράζεται ρητά και στο *Hua* XXII, σ. 196 [240].

λανθασμένα κατά τον Γκούρβιτς, συγκρατεί τα διάφορα αντιληπτικά μέρη. Ο Ντράμοντ, από τη μεριά του, θεωρεί τη μερολογική προσέγγιση του Γκούρβιτς ακατάλληλη για την επίλυση του ζητήματος της αντιληπτικής συγκρότησης. Όπως έχουμε ξαναπεί, στη δική του ερμηνεία το αντιληπτό αντιμετωπίζεται με όρους ταυτότητας, η οποία αναδεικνύεται μέσα από την πολλότητα των συνεχόμενων εκφάνσεων. Ο Ντράμοντ, χωρίς να πραγματεύεται ευθέως τα σχετικά μερολογικά ζητήματα, διατηρεί τη χουσερλιανή ιδέα περί ενός αντιληπτικού απροσδιόριστου X . Μάλιστα, μπροστά στην ανάγκη το απροσδιόριστο X να μην είναι ένα σκέτα τυπικό κάτι, ο Ντράμοντ επιχειρεί, και αυτό θα το εξετάσουμε καλύτερα στο πέμπτο κεφάλαιο, να αναδείξει την υλική-περιεχομενική του διάσταση, υποστηρίζοντας πως αυτό συγκροτείται ως σύστημα των κιναισθητικών ρυθμίσεων του υποκειμένου.

Εντούτοις, συνεχίζει να παραμένει ανοιχτό το ζήτημα της κριτικής μας στις λύσεις που προτείνουν ο Γκούρβιτς και ο Ντράμοντ, λύσεις που, όπως έχουμε ξαναπεί, θεωρούμε ανεπαρκείς. Έχει δίκιο ο Γκούρβιτς όταν κατηγορεί τον Χούσερλ για ολίσθηση σε μια εικονολογική μεταφυσική; Είναι το αντιληπτικό προσδιορίσιμο X μια θεωρητική κατασκευή που προκύπτει στη βάση της λανθασμένης προϋπόθεσης κάποιων νοητικών διεργασιών που, δρώντας εξωτερικά, συνθέτουν τα επιμέρους αντιληπτικά στοιχεία; Ή μήπως, όπως, αντίθετα, ισχυρίζεται ο Ντράμοντ, το X είναι ο αναγκαίος ταυτοτικός πόλος της πολλότητας των εκ μέρους εκφάνσεων του αντιληπτού, και μάλιστα ο ταυτοτικός πόλος που αναδεικνύεται, στην υλικότητά του, στη βάση της κιναισθητικής συνθήκης του υποκειμένου;

Το ζήτημα που βέβαια τίθεται είναι το εάν με τη βοήθεια των μερολογικών αναλύσεων του παρόντος κεφαλαίου μπορούμε πλέον να απαντήσουμε σε όλα αυτά τα ερωτήματα που έχουμε θέσει αναφορικά με την αντιληπτική συγκρότηση, με το αντιληπτικό εννοηματικό νόημα και το προσδιορίσιμο X στη Φαινομενολογία του Χούσερλ. Η αλήθεια είναι πως δεν έχουμε ακόμα όλα τα απαιτούμενα στοιχεία για να κάνουμε κάτι τέτοιο. Πρώτα απ' όλα, είδαμε ότι η θεωρία σχέσεων της ΦA , αν και αποτελεί τη βάση της μετέπειτα ώριμης μερολογίας του Χούσερλ, δεν αναπτύσσεται με τη συστηματικότητα, τη λεπτομέρεια των διακρίσεων και το εύρος της τελευταίας ως μιας θεωρίας των αντικειμένων *εν γένει*. Πολύ περισσότερο, όμως, στο πρώιμο έργο του Χούσερλ δεν έχει αναπτυχθεί ακόμα μια θεωρία αποβλεπτικής συγκρότησης των αντικειμένων της αντίληψης. Οι μεν πρωτεύουσες σχέσεις αντιμετωπίζονται ως έτοιμα συνειδησιακά περιεχόμενα. Οι δε ψυχικές σχέσεις αναγνωρίζονται, *contra* Μπρεντάνο, ως στιγμές ενεργημάτων συνειδησιακής *σύνθεσης*, με αυτό το σκέλος της πρώιμης θεωρίας του Χούσερλ να "προαναγγέλλει" την μετέπειτα προβληματική των κατηγοριακών ενεργημάτων. Όμως, το ενέργημα της αντίληψης δεν αποτελεί θέμα της ΦA .

Εάν, τώρα, εξετάσουμε υπό παρόμοιο πρίσμα την ώριμη θεωρία του Χούσερλ στην τρίτη *Έρευνα*, μπορούμε να κάνουμε μια σημαντική διαπίστωση. Η χουσερλιανή μερολογία δεν συνιστά *από μόνη της* μια θεωρία για τη συγκρότηση, και ειδικότερα για την αντιληπτική συγκρότηση. Επιπλέον, το θεωρητικό πρόγραμμα των AE είναι προσανατολισμένο στις αναλύσεις που αφορούν τα ενεργήματα ανώτερης τάξης, με έσχατο σκοπό, μάλιστα, την εξέταση των σκέτων μορφών αυτών των ενεργημάτων και των μεταξύ τους αναλυτικών σχέσεων. Στις *Ιδέες I* ο Χούσερλ θα παραδεχτεί πως οι αναλύσεις των AE ήταν προσανατολισμένες στα εκφρασιακά-σημασιακά ενεργήματα και όχι στα κατώτερης τάξης ενεργήματα της απλής εμπειρίας και της αισθητηριακής δοτικότητας.¹⁹⁵ Ας το δούμε αυτό πιο συγκεκριμένα.

¹⁹⁵ Βλ. *Hua* III/1, σ. 287 υπσ. 1 [296 υπσ. 88].

Όπως φάνηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, στις *ΛΕ* επιχειρείται η θεμελίωση της Καθαρής Λογικής στην Ειδητική Περιγραφική Ψυχολογία. Η αναζήτηση των συνθηκών δυνατότητας της θεωρητικής γνώσης εν γένει, ως κινητήριο θέμα αυτού του έργου, δεν αφορά κάποιες εμπράγματα συνθήκες δυνατότητας, κάποιους ψυχολογικούς αιτιακούς όρους που πρέπει να πληρούνται για να έχουμε γνώση, παρά *ιδεατές απριόρι* συνθήκες δυνατότητας. Μόνο που, στο θεωρητικό περιβάλλον των *ΛΕ*, αυτές οι απριόρι συνθήκες αφορούν, κυρίως, τη δυνατότητα της *αναλυτικής* γνώσης, με άλλα λόγια, τη δυνατότητα των τυπικών-αναλυτικών επιστημών εν γένει.¹⁹⁶ Τις αναλυτικές επιστήμες ο Χούσερλ τις αποκαλεί και “αφηρημένες”, “νομολογικές”, ή “παραγωγικές” επιστήμες. Τέτοιες είναι, για παράδειγμα, η Αριθμητική Ανάλυση, η Συλλογιστική, η Αναλυτική Γεωμετρία. Σε αυτές απαντάται ένα σώμα αληθών κρίσεων που συνδέονται μεταξύ τους με παραγωγικό τρόπο. Με άλλα λόγια, σε αυτές συναντούμε ένα καθαρά αναλυτικό σύστημα αξιωμάτων που χαρακτηρίζεται από μια ενότητα, την οποία ο Χούσερλ αποκαλεί *ενότητα θεμελίωσης* ή *θεωρητική ενότητα*.¹⁹⁷ Η θεωρητική ενότητα είναι αυτή που προσιδιάζει στη *σκέτη μορφή* των τυπικών επιστημονικών θεωριών. Από την άλλη, υπάρχουν οι “συγκεκριμένες”, επιστήμες, όπως η Ιστορία ή η Αστρονομία, οι προτάσεις των οποίων συστήνουν μια *περιεχομενική* ενότητα.¹⁹⁸ Όμως η εξέταση των περιεχομενικών επιστημών δεν απασχολεί τον Χούσερλ στις *ΛΕ*. Όταν λέμε ότι σε αυτό το έργο ο Χούσερλ αναζητά τους απριόρι όρους της δυνατής θεωρητικής αλήθειας, πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι ο ίδιος εστιάζει την έρευνά του στην προβληματική των *αναλυτικών* νόμων, των ανεξάρτητων από οποιαδήποτε «ύλη της γνώσης [Materie der Erkenntnis]»¹⁹⁹.

Η Καθαρή Λογική εκλαμβάνεται, τότε, ως *Τυπική-Αναλυτική* Λογική, ως το σύνολο των πιο γενικών απριόρι όρων που πρέπει να πληρούνται για να είναι δυνατή η θεωρητική γνώση, χωρίς να εγκαταλείπεται η περιοχή της καθαρής τυπικότητας, χωρίς, δηλαδή, να ενδιαφερόμαστε ακόμα για το περιεχόμενο της γνώσης. Μάλιστα, όπως έχουμε επισημάνει ξανά, η Καθαρή Τυπική Λογική στη Φαινομενολογία του Χούσερλ, αντίθετα προς την παραδοσιακή αντιμετώπισή της, έχει μια διττή διάσταση. Η πραγμάτευση των κατηγοριακών μορφών ως κενών, ως ανεξάρτητων από το εκάστοτε περιεχόμενο, γίνεται στο πλαίσιο (α) της Τυπικής Αποφαντικής και (β) της Τυπικής Οντολογίας. Η Τυπική Αποφαντική πραγματεύεται τη *σημασία εν γένει*, τους συνδυασμούς τυπικών σημασιακών κατηγοριών, και άρα τους όρους δυνατότητας και τις μορφές των διαφόρων επιστημονικών θεωριών.²⁰⁰ Αυτό είναι το θέμα της τέταρτης *Λογικής Έρευνας* (που φέρει τον τίτλο «Η Διάκριση ανάμεσα σε Αυτόνομες και Μη-Αυτόνομες σημασίες και η Ιδέα της Καθαρής Γραμματικής»). Από την άλλη, η Καθαρή Τυπική Λογική ως απριόρι Τυπική Οντολογία πραγματεύεται το *αντικείμενο εν γένει*, τις αναγκαίες σχέσεις μεταξύ τυπικών αντικειμενικών κατηγοριών και άρα τους όρους δυνατότητας και τις μορφές των αντικειμένων των θεωριών. Με αυτό το ζήτημα ο Χούσερλ καταπιάνεται στην τρίτη και, σε μεγάλο βαθμό, στην έκτη *Έρευνα* (με τίτλους, αντίστοιχα, «Για τη Θεωρία των Όλων και των Μερών» και «Στοιχεία

¹⁹⁶ Βλ. και *Hua* XX/1, σσ. 285κ.επς [28κ.επς], 308 [47]· *Hua* XXII, σ. 166 [211].

¹⁹⁷ Βλ. *LU* I, §65· βλ. και *Hua* XVII, §35α.

¹⁹⁸ Βλ. *LU* I, §64.

¹⁹⁹ *LU* II/1, σ. 256 [459]· βλ. επίσης *Hua* XX/1, σσ. 285, 288, 308. Ακόμα περισσότερο, βέβαια, στις *Λογικές Έρευνες* δεν θεματοποιείται κατά τη μορφή και το περιεχόμενό της η προ-επιστημονική και προ-θεωρητική περιοχή της απλής εμπειρίας. Στην Παράδοσή του για τη *Λογική* του 1906-7, ο Χούσερλ αναφέρει ότι στις *Λογικές Έρευνες* μιλούσε αποκλειστικά για τις *λογικές* μορφές (τις αποκαλούμενες σε αυτό το έργο *κατηγοριακές* μορφές) και όχι για τις *οντολογικές* μορφές που εμφανίζονται ήδη στο κατώτερο επίπεδο, όπως είναι οι μορφές του χώρου, του χρόνου ή του πράγματος. (Βλ. *Hua* XXIV, σσ. 293-4 [290-1])

²⁰⁰ Μπορεί να ανατρέξει κανείς και στο ενδέκατο κεφάλαιο των *Προλεγομένων*.

μιας Φαινομενολογικής Διασάφησης της Γνώσης»²⁰¹ Συνολικά στις *ΛΕ*, η Καθαρή Λογική με την πιο ευρεία έννοια, οπότε αυτή περιλαμβάνει τόσο την Τυπική Αποφαντική όσο και την Τυπική Οντολογία, εκπληρώνει το ρόλο της ως *mathesis universalis* με το νόημα που της είχε δώσει ο Λάιμπνιτς. Για αυτή τη *mathesis universalis* ο Χούσερλ σημειώνει στην *Κρίση*:

Πρόκειται, εν ολίγοις, για μια επιστήμη των νοηματικών μορφωμάτων που είναι δυνατό να συγκροτηθούν σε μια καθαρή σκέψη και με κενώς-τυπική γενικότητα αφορούν το «κάτι εν γένει». (*Hua VI*, σ. 45 <98>)

Αλλά ποια είναι η θέση της τρίτης Έρευνας στο πλαίσιο ενός τέτοιου ερευνητικού προγράμματος; Μπορούμε να πούμε ότι, στο βαθμό που δεν λαμβάνεται υπόψη το περιεχόμενο των σχετιζόμενων μερών, η μερολογική θεωρία της τρίτης *ΛΕ* αναπτύσσεται ως κομμάτι μιας απριόρι Τυπικής Οντολογίας. Αυτή η Τυπική Μερολογία αφορά το *κάτι εν γένει* και παρέχει το σύνολο των νόμων που ισχύουν αναλυτικά για τις σχέσεις μεταξύ μερών αλλά και μεταξύ μερών και των αντίστοιχων ολοτήτων. Οι αναλύσεις του Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα σχετικά με τους απριόρι συνθετικούς μερολογικούς νόμους χρησιμεύουν περισσότερο για την αντιδιαστολή τους προς τους αναλυτικούς νόμους και την ξεκάθαρη οριοθέτηση αυτών των δεύτερων. Αλλά και τα συγκεκριμένα παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ έχουν ως τελικό σκοπό την άντληση των τυπικών-αναλυτικών νόμων που ισχύουν για τα αυτόνομα και τα μη-αυτόνομα μέρη εν γένει και όχι τη σύσταση μιας απριόρι συνθετικής μερολογίας, που να αφορά, για παράδειγμα, το πράγμα της αντίληψης. Μπορεί στην τρίτη *ΛΕ* να διαγράφεται ανοιχτός ο δρόμος προς τις υλικές μερολογίες, ως κομμάτι των αντίστοιχων υλικών οντολογιών, όμως, ο τυπικός-αναλυτικός προσανατολισμός αυτού του έργου δεν επιτρέπει στον Χούσερλ την εις βάθος εκμετάλλευση μιας τέτοιας σπουδαίας δυνατότητας. Έτσι, τα στοιχεία της τρίτης Έρευνας που αφορούν την αισθητηριακή μορφοποίηση δεν συμπράττουν στην κατεύθυνση άρθρωσης μιας θεωρίας συγκρότησης του αντιληπτού.

Από την άλλη μεριά, βέβαια, η χουσερλιανή μερολογία της τρίτης Έρευνας προσφέρει θεωρητικά εργαλεία αναγκαία για την άρθρωση μιας φαινομενολογικής θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση. Θα εξετάσουμε τη βασική άρθρωση μιας τέτοιας θεωρίας στο πέμπτο και το έκτο κεφάλαιο, όπου και θα στραφούμε στις αναλύσεις του Χούσερλ που αφορούν ειδικότερα την αντίληψη και το αντιληπτό στην πρωταρχική χωρικότητα και υλικότητα-αιτιότητά του. Εκεί πια θα είμαστε σε θέση να απαντήσουμε οριστικά στα ερωτήματα, που εντωμεταξύ έχουν τεθεί, αναφορικά με το αντιληπτικό εννόημα και το προσδιορισίμο Χ, αλλά και αναφορικά με τις ερμηνείες του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ. Προηγουμένως, όμως, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ένα άλλο ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα: τη σχέση της αντίληψης με τα ενεργήματα εννοιολόγησης και κατηγορήσης.

²⁰¹ Βλ. *LU I*, §§ 67, 68, 70· *Hua XVII*, §§ 37- 46.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΤΗΡΙΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Οι αναλύσεις μας στο προηγούμενο κεφάλαιο κινήθηκαν γύρω από δύο βασικούς άξονες. Από τη μια, με την πραγμάτευση των προϋποθέσεων της μερολογικής θεωρίας του Χούσερλ, αναδείξαμε το συνολικότερο θεωρητικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή διαμορφώθηκε. Στο πλαίσιο αυτού του πρώτου άξονα εξετάσαμε, μάλιστα, δυο διαφορετικές θεωρητικές σχολές σκέψης, τη Σχολή του Γκρατς και τη Σχολή του Βερολίνου, οπότε και φάνηκαν δύο διαφορετικοί δρόμοι που έχουν ακολουθηθεί αναφορικά με την αντιμετώπιση των αντιληπτών ως ολοτήτων. Είδαμε ότι οι θεωρητικοί της Σχολής του Γκρατς, εμπνεόμενοι από τη μαϊνονγκιανή ιδέα περί συνειδησιακής παραγωγής, δίνουν έμφαση στις νοητικές λειτουργίες της συνείδησης και αντιμετωπίζουν το αντιληπτό όλον ως κάτι επιπλέον των μερών που συναπαρτίζουν αυτό το όλον. Αντίθετα, οι θεωρητικοί της Σχολής του Βερολίνου αρθρώνουν την Ψυχολογία που είναι σήμερα γνωστή ως Μορφολογική Ψυχολογία και υποστηρίζουν ότι οι διαφορών ειδών αντιληπτικές ολότητες δεν προκύπτουν χάρη σε υποτιθέμενες νοητικές λειτουργίες ανώτερης τάξης παρά χάρη στο λειτουργικό ρόλο που έχει κάθε μέρος στη συνάρτησή του με όλα τα υπόλοιπα μέρη. Δείξαμε, μάλιστα, ότι η κριτική που ασκεί ο Γκούρβιτς στη θεωρία του Χούσερλ για την αντίληψη ασκείται ακριβώς από τη σκοπιά των μερολογικών θέσεων μιας τέτοιας Μορφολογικής Ψυχολογίας.

Ο δεύτερος άξονας των αναλύσεών μας αφορούσε το περιεχόμενο της μερολογίας του Χούσερλ, στην εξέλιξή της από την πρώιμη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* έως την πιο συστηματική τρίτη *Λογική Έρευνα*. Εξετάσαμε με μεγάλη λεπτομέρεια και σε έκταση τα είδη των σχέσεων για τα οποία μιλά ο Χούσερλ, καθώς και τις μερολογικές διακρίσεις στις οποίες ο ίδιος προβαίνει. Καταφέραμε έτσι να εφοδιαστούμε με αναγκαία θεωρητικά εργαλεία που, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια, θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην άρθρωση μιας φαινομενολογικής θεωρίας συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική χωρικότητα και υλικότητα-αιτιότητά του. Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας θα μπορέσουμε να δώσουμε μια θετική και οριστική απάντηση στο μείζον ερώτημα που εντωμεταξύ έχουμε θέσει και που αφορά την αποσαφήνιση της φύσης των αντιληπτικών συνθέσεων.

Μέχρι τώρα έχουμε ξεκαθαρίσει ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ, και ενάντια σε κάθε νατουραλιστική προσέγγιση, οι αντιληπτικές ερμηνευτικές συνθέσεις αφορούν ένα επίπεδο ανώτερο από εκείνο της σκέτης αίσθησης. Στο παρόν κεφάλαιο θα δείξουμε ότι αυτό δεν σημαίνει πως το επίπεδο της απλής αντίληψης ταυτίζεται με εκείνο των λογικών-κατηγοριακών ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Στη συζήτησή μας για το αντιληπτικό εννόημα (στο δεύτερο κεφάλαιο) απορρίψαμε τη διαμεσολαβητική ερμηνεία που αντιμετωπίζει τα αντιληπτικά ενεργήματα ως γλωσσικά-εννοιολογικά διαμεσολαβημένα, θεωρώντας πως μια τέτοια ερμηνεία είναι καταρχήν αντίθετη προς την ουσιασώς αντι-αναπαραστασιαστική και μη-εννοιολογική φαινομενολογία της αντίληψης του Χούσερλ. Έχουμε δηλώσει πως σε γενικές γραμμές συμφωνούμε με την αντικειμενική προσέγγιση του αντιληπτικού εννοήματος. Ωστόσο, η υιοθέτηση μιας τέτοιας αντικειμενικής προσέγγισης δεν συνεπάγεται και ότι η αντίληψη είναι οπωσδήποτε εντελώς διακριτή από τα λογικά-κατηγοριακά ενεργήματα. Θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια ότι ο Ντράμοντ, στο πλαίσιο της αντικειμενικής του ερμη-

νείας για το αντιληπτικό εννόημα, θεωρεί πως η αντίληψη χαρακτηρίζεται ήδη από μια όχι ακόμα εκφρασμένη *προ-ληπτική* (anticipatory) ή *πρόδρομη* κατηγοριακότητα. Θα διαπιστώσουμε, επίσης, ότι ένα μεγάλο μέρος μελετητών του χουσερλιανού έργου αντιμετωπίζει το ενέργημα της αντίληψης ως μια υπόρρητη κρίση που έχει τη δομή «υπόστρωμα–προσδιορισμοί», μια δομή που υποτίθεται πως ρητοποιείται στις κατηγορηματικές κρίσεις της μορφής «το Υ(ποκείμενο) είναι Κ(ατηγορούμενο)». Από τη δική μας μεριά, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι η ιδέα αυτής της, ούτως ειπείν, *κατηγοριακής ώσμωσης* που αποδίδεται στη χουσερλιανή φιλοσοφία (είτε με την εισαγωγή κάποιου τύπου πρόδρομης κατηγοριακότητας, είτε στη βάση της ταύτισης της σύνταξης της απλής αντίληψης με αυτήν της κατηγορηματικής κρίσης) δεν είναι βάσιμη. Στόχος μας είναι να μπορέσουμε, με τη βοήθεια των χουσερλιανών κειμένων, να αποκαταστήσουμε στις σωστές της διαστάσεις τη στηρικτική σχέση ανάμεσα στην απλή, πρωταρχική αντιληπτική συγκρότηση, την εννοιολογική διερμηνευτική παρατήρηση και την κατηγορηματική σύνθεση. Και τότε θα έχει ανοίξει ο δρόμος για τη σαφή οριοθέτηση των αντιληπτικών ερμηνευτικών συνθέσεων σε μια περιοχή *πάνω* από το επίπεδο της σκέτης “τυφλής” αίσθησης *αλλά πριν* από το επίπεδο των λογικών-κατηγοριακών ενεργημάτων.

4.1. Η συνεχόμενη συγχώνευση των μερικών αποβλέψεων στη συνολική αντίληψη

Κλείσαμε το προηγούμενο κεφάλαιο λέγοντας ότι οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* δεν συστήνουν μια θεωρία για την αντιληπτική συγκρότηση. Η μερολογία της τρίτης *Έρευνας* έχει, εσχάτως, έναν τυπικό-αναλυτικό προσανατολισμό. Αλλά, και οι συγκεκριμένες αναλύσεις της έκτης *Έρευνας*, που αφορούν ειδικά τα αντιληπτικά ενεργήματα, χρησιμεύουν, κυρίως, στην κατάδειξη της αντιδιαστολής της αντίληψης προς τα ανώτερης τάξης κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης. Στο παρόν κεφάλαιο θα στραφούμε πρώτα απ’ όλα σε αυτές τις αναλύσεις της έκτης *Έρευνας* για να δούμε, στην παρούσα ενότητα, πώς αντιμετωπίζει ο Χούσερλ πιο συγκεκριμένα τα απλά αντιληπτικά ενεργήματα, και, στην επόμενη ενότητα, πώς ο ίδιος παρουσιάζει το ζήτημα της άρθρωσης των κατηγοριακών ενεργημάτων. Με αυτήν την εξέταση θα αρχίσει να φωτίζεται με περισσότερη λεπτομέρεια ο χαρακτήρας της αντίληψης ως πρωταρχικού ενεργήματος και ως βάσης στήριξης των ενεργημάτων ανώτερης τάξης.

Η αντίληψη για τον Χούσερλ είναι *απλή* (schlichte), επιτελείται “δια μιας”, “σε ένα ενεργηματικό επίπεδο”, καθώς ο ίδιος θεωρεί πως αυτή «δεν χρειάζεται το μηχανισμό των στηριζόντων ή των στηριγμένων ενεργημάτων»¹. Αντίθετα, ένα κατηγοριακό ενέργημα, όπως είναι η κατηγορήση, είναι στηριγμένο, *αρθρωμένο* ενέργημα που επιτελείται σε επιμέρους διακριτά βήματα διαπλοκής.² Παρόλα αυτά, δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι και η ίδια η αντίληψη είναι συνολικά μια συνθετική διαδικασία στην οποία, μάλιστα, διακρίνουμε μέρη; Ο Χούσερλ στην έκτη *Έρευνα* τονίζει πως,

[σ]ύμφωνα με την ερμηνεία μας, κάθε αντίληψη [...] είναι ένα πλέγμα μερικών αποβλέψεων [Partialintentionen] που συγχωνεύονται στην ενότητα μίας συνολικής απόβλεψης [Gesamtintention]. Το σύστοιχο αυτής της τελευταίας είναι το *πράγμα*, ενώ τα σύστοιχα έκαστης μερικής αντίληψης είναι *πραγματικά μέρη και στιγμές*. (LU II/2, σ. 41 [701])

¹ LU II/2, σ. 148 [788-9]· βλ. και *Hua*Mb III, σ. 145· *EU*, σ. 29 [33], §12.

² Βλ. σχετικά και *Hua* III/1, §118· *Hua*Mb III, σ. 145.

Αλλά, τότε, δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το συνολικό αντιληπτικό ενέργημα, στο οποίο μας δίνεται το αντιληπτό στην ολότητά του, *στηρίζεται* στα μερικά αντιληπτικά ενεργήματα που στρέφονται προς τα μέρη και τις στιγμές του αντιληπτού;

Πράγματι, ο Χούσερλ μιλά για *συνολική αντίληψη* (Gesamtwahrnehmung) και για *μερικές αντιληπτικές αποβλέψεις* (Partialintentionen ή Sonderwahrnehmungen).³ Δεν θεωρεί, όμως, ότι η πρώτη διακρίνεται από ένα νέο ενεργηματικό χαρακτήρα ο οποίος στηρίζεται στις δεύτερες. Υποστηρίζει ότι ένα αντιληπτικό ενέργημα συνιστά πάντοτε μια «ομογενή [homogene] ενότητα»⁴, ως αποτέλεσμα της «άμεσης συγχώνευσης των μερικών αποβλέψεων»⁵, και ότι η αντίληψη «δεν χρειάζεται την άρθρωση [Artikulation] κι επομένως ούτε την *ενεργό* [aktuellen] διαπλοκή [Verknüpfung]»⁶. Όταν, για παράδειγμα, αντιλαμβανόμαστε ένα σπίτι δεν αποβλέπουμε ξεχωριστά προς τα μέρη ή τις στιγμές της όψης που μας δίνεται και στη συνέχεια, μέσω ενός νέου ενεργήματος, συνθέτουμε αυτές τις μερικές αποβλέψεις στη συνολική απόβλεψη του σπιτιού. Το συνολικό αντικείμενο που δίνεται άμεσα στην αντιληπτική απόβλεψη, στο παράδειγμά μας *το σπίτι*, ο Χούσερλ το αποκαλεί «ρητό [explizite]»⁷. Αντίθετα, τα μέρη του αντιληπτού (τα τμήματα και οι στιγμές του) δίνονται με έναν *υπόρητο* (implizit) τρόπο καθώς εμείς αποβλέπουμε το αντιληπτό (το σπίτι) στην ολότητά του.⁸

Ακόμα κι αν εξετάσουμε το αντιληπτικό ενέργημα ως μια συνεχόμενη, δυναμική-μεταβαλλόμενη και όχι στατική-απαράλλαχτη, αντιληπτική ακολουθία, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι σε κάθε φάση αυτής της ακολουθίας το αποβλεπτικό αντικείμενο είναι το ίδιο ταυτόσημο αντιληπτό. Εντός της αντιληπτικής πορείας είναι δυνατό να κυριαρχούν κάθε φορά διαφορετικοί προσδιορισμοί του αντικειμένου (τμήματα ή στιγμές του). Το αντιληπτό, όμως, είναι συνεχώς το ίδιο, και αυτό δεν επιτυγχάνεται χάρη σε κάποιο νέο ενέργημα που στηρίζεται στα επιμέρους αντιληπτικά ενεργήματα που το σκοπεύουν από τη μια ή την άλλη όψη του.

Στη βάση ακριβέστερης ανάλυσης, ακόμα και η συνεχόμενη αντιληπτική ακολουθία αποδεικνύεται ως μια *συγχώνευση* μερικών ενεργημάτων σε ένα *ενέργημα*, και όχι ως ένα *ιδιαίτερο ενέργημα στηριζόμενο* στα μερικά ενεργήματα. (LU II/2, σ. 149 [790])

Όπως θα πει ο Χούσερλ αργότερα στις *Ιδέες I* για τη συνεχόμενη σύνθεση της συγχώνευσης των μερικών αντιληπτικών αποβλέψεων, «[σε] μια συνεχόμενη σύνθεση δεν μιλάμε για ένα “ενέργημα ανώτερης τάξης”, παρά η ενότητα (η εννοητική, όπως και η εννοηματική και αντικειμενική) ανήκει στην ίδια ιεραρχική τάξη με αυτό που ενοποιείται»⁹. Το σημαντικό είναι ότι αυτός ο τρόπος της *συνεχόμενης συγχώνευσης* διαφοροποιεί τελικά την αντίληψη από τα κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης, των οποίων η δόμηση, όπως θα δούμε με περισσότερη λεπτομέρεια στη συνέχεια, είναι, αντίθετα, *αρθρωτή*.¹⁰

³ Βλ., π.χ., LU II/2, σ. 154 [793]· Hua XXXVIII, σσ. 30κ.επς.

⁴ Ο.π., σ. 148 [789]· βλ. και ό.π., σ. 98 [746].

⁵ Ο.π., η έμφαση προστέθηκε· βλ. και HuaMb III, σ. 147.

⁶ LU II/2, σ. 148 [789], η έμφαση προστέθηκε. Βλ. σχετικά και Hua IV, §9.

⁷ LU II/2, σ. 151 [791].

⁸ Βλ. ό.π., σσ. 151-2 [791-2]· βλ. και HuaMb III, σσ. 147κ.επ.

⁹ Hua III/1, σ. 274 [284].

¹⁰ Από την προηγούμενη έκθεση του ζητήματος της συνεχόμενης αντιληπτικής συγχώνευσης δεν πρέπει, ωστόσο, να αποκομίσουμε την εντύπωση πως η αντίληψη είναι ένα *μη* συνθετικό και *μη* στηριγμένο ενέργημα. Σίγουρα, η αντίληψη δεν προϋποθέτει κάποιο άλλο ενέργημα, όπως συμβαίνει με τα κα-

4.2. Η άρθρωση των αυθεντικών κατηγοριακών μορφοποιήσεων στην έκτη Λογική Έρευνα

Στην έκτη Λογική Έρευνα (κυρίως στην §48) ο Χούσερλ διακρίνει τρία στάδια μέσα από τα οποία οδηγούμαστε από την απλή αντίληψη στα κατηγοριακά *εποπτικά* ενεργήματα. Αυτή η *άρθρωση* των κατηγοριακών ενεργημάτων (α) ξεκινά από ένα ενεργήμα απλής συνολικής αντίληψης, (β) περνά, στη συνέχεια, σε μια διαδικασία διερμηνεύσης (Explikation), που δεν είναι άλλη από τη *διαίρεση* του αντιληπτού σε μέρη και στιγμές και (γ) κορυφώνεται με την *αυθόρμητη σύνθεση* των διαρθρωμένων μερών που έχουν αναδειχθεί στο αμέσως προηγούμενο στάδιο. Θα εξετάσουμε αυτή την πορεία πρώτα αναφορικά με τα κατηγοριακά ενεργήματα κατηγορήσης της γενικής μορφής “το Υ είναι Κ” και, ειδικότερα, αναφορικά με τις αντιληπτικές κρίσεις.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, στο πρώτο στάδιο μιας αντιληπτικής κατηγορήσης αδράχνουμε αισθητηριακά ένα αντικείμενο σε μια μη αρθρωμένη, συνολική αντίληψη. Σε μια τέτοια αρχική συνολική αντίληψη αντιλαμβανόμαστε το αντιληπτό ως μια ενιαία ολότητα, χωρίς να στρεφόμαστε ειδικά προς κάποιο από τα μέρη του ή τις στιγμές του. Είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα ότι τα μέρη και οι στιγμές του αντικειμένου δίνονται *υπόρρητα* στις μερικές αποβλέψεις που ουσιαστικά συναποτελούν τη συνολική μας αντιληπτική απόβλεψη. Οι υπόρρητες μερικές αποβλέψεις συγχωνεύονται αλλά και διαπλέκονται αισθητικά αναδεικνύοντας ως μορφή της ενότητάς τους τη συνολική απόβλεψη που στρέφεται προς το ταυτό αντιληπτό. Για παράδειγμα, ένα φύλλο χαρτιού δίνεται δια μιας στην ολότητά του σε μια συνολική αντίληψη, στην οποία, όμως, ενέχεται, μαζί με άλλες, και η υπόρρητη μερική αντίληψη της χρωματικής ποιότητάς του.

Το δεύτερο στάδιο που διακρίνει ο Χούσερλ στην πορεία εκτέλεσης ενός (εποπτικού, δηλαδή αυθεντικού) κατηγοριακού ενεργήματος κατηγορήσης είναι αυτό της διερμηνεύσης (Explikation).¹¹ Σε αυτό το στάδιο στρέφουμε την προσοχή μας στο αντικείμενο της συνολικής αντίληψης και το αδράχνουμε με «διερμηνευτικό τρόπο [in explizierender Weise]»¹². Αυτό σημαίνει ότι στη βάση ενός ενεργήματος που αρθρώνει, που διαιρεί το αντικείμενο της αρχικής συνολικής αντίληψης στα μέρη και τις στιγμές του, καθιστούμε ρητό ό,τι μέχρι πριν έμμενε υπόρρητο. Στη βάση ενός τέτοιου «διαρθρωτικού ενεργήματος [gliedernde Akt]»¹³ δίνεται το ίδιο αρχικό αντικείμενο μέσα, όμως, από μια συγκεκριμένη οπτική, υπό το πρίσμα κάποιας ποιότητάς του, κάποιας στιγμής ή μέρους του. Κάποια από τις προηγούμενα υπόρρητες αποβλέψεις γίνεται τώρα η *κύρια* αντίληψη. Στη “διαρθρωτική” μερική απόβλεψη δίνεται *ρητά* κάτι που μέχρι πριν ενυπήρχε *υπόρρητα* στη δοτικότητα της συνολικής, μη αρθρωμένης αντίληψης.

Κατά τη μετάβαση από μια αρχική συνολική αντίληψη στη διαρθρωτική διερμηνεύση του αντιληπτού, στην οποία δίνεται ρητά, για παράδειγμα, η χρωματική ποιότητα του λευκού του χαρτιού, λαμβάνει χώρα, σύμφωνα με τον Χούσερλ, μια *σύνθεση σύμπτωσης* (Deckungssynthese)¹⁴. αναδεικνύεται μια *ενότητα σύμπτωσης* (Deckungseinheit)¹⁵. Πιο συγκεκριμένα, τα ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικά περιε-

τηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης. Επίσης θα φανεί ότι η αντίληψη δεν είναι ούτε συνθετική ούτε στηριγμένη με τον τρόπο που είναι, για παράδειγμα, η κατηγορήση.

¹¹ Βλ. LU II/2, σ. 152 [792].

¹² Ο.π..

¹³ Ο.π.

¹⁴ LU II/2, σ. 122 [765]. Στην Παράδοση *Φύση και Πνεύμα* ο Χούσερλ διευκρινίζει πως με τον όρο *σύμπτωση* αναφέρεται στα φαινόμενα διαπλοκής και συγχώνευσης. (Βλ. HuaMb IV, σ. 96)

¹⁵ LU II/2, σσ. 36 [697], [37] 698, 121 [764], 123 [766].

χόμενα του διαρθρωτικού μερικού ενεργήματος *συμπίπτουν* με τα αντίστοιχα περιεχόμενα του μερικού ενεργήματος που ενυπήρχε υπόρρητα στην αρχική μας συνολική απόβλεψη. Στο παράδειγμά μας, η σύμπτωση είναι αυτή ανάμεσα στη διακριτή, ρητή μερική απόβλεψη της χρωματικής ποιότητας και την υπόρρητη απόβλεψη αυτής της ποιότητας που ενυπήρχε στην αρχική συνολική αντίληψη.

Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο ενός κατηγοριακού ενεργήματος κατηγορήσης, αποβλέπουμε το αντικείμενο της μερικής διαρθρωτικής απόβλεψής μας και το αντικείμενο της συνολικής απόβλεψης και συνθέτουμε αυτά τα επιμέρους στοιχεία. Σε αυτό το στάδιο συσχετίζουμε, για παράδειγμα, τη χρωματική ποιότητα της λευκότητας (της διαρθρωτικής μερικής αντίληψης) με το φύλλο χαρτιού (της αρχικής συνολικής αντίληψης). Και τότε μόνο δίνεται στην κατηγοριακή εποπτεία, ως σύστοιχη αντικειμενότητα, ένα αντικείμενο-το-οποίο-είναι-Κ, η κατάσταση πραγμάτων που εκφράζεται με την πρόταση “το Υ είναι Κ”. Η συνθετική απόβλεψη αυτού του τελευταίου σταδίου που διακρίνει ο Χούσερλ, είναι *στηριγμένη* στις υποκείμενες, στηρίζουσες αποβλέψεις των δύο προηγούμενων σταδίων: (α) στη συνολική, αρχική και μη-αρθρωμένη αντίληψη του όλου και (β) στη διαρθρωτική αντίληψη κάποιου μέρους του.

Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και αναφορικά με τα κατηγοριακά ενεργήματα στα οποία συσχετίζονται μέρη και ολότητες. Έστω το αντιληπτό Α, το οποίο δίνεται δια μιας ως όλον σε ένα άμεσο ενέργημα αισθητηριακής αντίληψης. Έστω ακόμα το αυτόνομο ή μη αυτόνομο μέρος “α” του αντιληπτού, το οποίο δίνεται με τη διερμηνευση του αρχικά μη-αρθρωμένου αντιληπτού. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η διαρθρωτική μερική απόβλεψη που κατευθύνεται προς το μέρος “α” του όλου Α δεν αποσπάται από τη συνολική αντίληψη του αντιληπτού, κάτι που θα είχε ως αποτέλεσμα τη διάρρηξη της ενότητας αυτής της συνολικής αντίληψης. Η επιμέρους αντίληψη του “α” συνιστά ένα ιδιαίτερο ενέργημα, στο οποίο δίνεται ακριβώς ως αντικείμενο το “α”. Ταυτόχρονα, όμως, η συνολική αντίληψη συμφωνεί με αυτήν την επιμέρους αντίληψη σε τούτο: η υπόρρητη μερική απόβλεψη του “α”, που εμπεριέχεται στη συνολική απόβλεψη του Α, *συμφωνεί, συμπίπτει* με τη ρητή απόβλεψη του “α” στο επιμέρους διερμηνευτικό, διαρθρωτικό ενέργημα. Στη βάση αυτής της σύμπτωσης ανάμεσα στα δύο ενεργήματα (του συνολικού και του μερικού) είναι δυνατό, στη συνέχεια, να κάνουν την εμφάνισή τους νέοι, στηριγμένοι φαινομενολογικοί χαρακτήρες. Αυτοί συνεισφέρουν στη «συνολική ύλη [Gesamtmaterie]»¹⁶ των συσχετιζόμενων υποκείμενων ενεργημάτων. Σε μια τέτοια στηριγμένη σύνθεση, τα δύο υποκείμενα ενεργήματα διαπλέκονται σε ένα ενικό ενέργημα που, για πρώτη φορά, μας δίνει το όλον Α *ως να περιέχει* το μέρος “α”. Είναι, βέβαια, δυνατό η “συσχετιστική αντίληψη” του Α με το “α” να παρουσιάζει το μέρος *ως περιεχόμενο* στο όλον. Αυτό έχει να κάνει, όπως υποστηρίζει Χούσερλ, με την *κατεύθυνση* του ενεργήματος αυτής της συσχετιστικής αντίληψης. Όλες, πάντως, οι στηριγμένες σχέσεις μέρους-όλου δίνονται σε μια στηριγμένη εποπτεία που δεν είναι άμεσα αισθητηριακή. Μπορεί κάθε μέρος να δίνεται υπόρρητα στην αντίληψη του όλου στο οποίο αυτό το μέρος ανήκει. Όμως, το να απομονωθεί το μέρος και να δοθεί στη συνέχεια *ως* μέρος του όλου, το να δοθεί δηλαδή σε ένα ενέργημα που *συσχετίζει* το όλον με το μέρος, δεν είναι κάτι που λαμβάνει χώρα στο επίπεδο της αισθητηριακής εποπτείας.¹⁷

Οι αισθητηριακές μορφές ενότητας (αισθητηριακές διαπλοκές) συνιστούν επίσης υπόρρητες στιγμές των εμπράγματων αντικειμένων και μπορούν να στηρίζουν

¹⁶ LU II/2, σ. 154 [794].

¹⁷ Στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* βρίσκουμε μια αντίστοιχη περιγραφή των τριών σταδίων που περιγράψαμε, αναφορικά, εκεί με τις σχέσεις του «περισσότερο» και του «λιγότερο». (Βλ. PA, σσ. 91-93 [95-7].)

αντίστοιχες κατηγοριακές μορφές. Αυτό, κατά τον Χούσερλ, μπορούμε να το διαπιστώσουμε εύκολα σε όλα εκείνα τα ενεργήματα στα οποία δίνονται αντικείμενα σχετιζόμενα εξωτερικά μεταξύ τους. Έστω, για παράδειγμα, ότι εποπτεύουμε άμεσα αισθητηριακά τη γειτνίαση των μερών Α και Β που ανήκουν στο όλον Γ. Από την άμεση αντίληψη αυτού του «συνολικού συμπλέγματος [ganzen Komplexion]»¹⁸ μπορούμε να περάσουμε στη διερμηνευτική αντίληψη των μερών, εδώ των Α και Β αλλά και της αισθητηριακής σχέσης των Α και Β. Αυτά, όμως, δεν οδηγούν από μόνα τους στη συσχετιστική αντίληψη, για παράδειγμα, του Α και του Β. Απαιτείται επιπλέον μια κατηγοριακή μορφή που συσχετίζει τα Α και Β με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Σε ένα στηριγμένο επίπεδο, λοιπόν, έχουμε τη *συνθετική* διαπλοκή του Α με το Β, η οποία οδηγεί στη συγκρότηση της κατάστασης πραγμάτων, π.χ., το-Α-που-γειτνιάζει-με-το-Β, την οποία και εκφράζουμε όταν λέμε «το Α βρίσκεται σε επαφή με το Β».

Το ζήτημα της τριπλής άρθρωσης ανάμεσα στην απλή αντίληψη, τη διαιρετική διερμηνευση και την κατηγοριακή σύνθεση είναι εξόχως σημαντικό για τη φαινομενολογική θεωρία. Στις λεπτομέρειες αυτού του ζητήματος αναμένουμε να βρούμε απαντήσεις στο δύσκολο πρόβλημα της στήριξης των κατηγοριακών ενεργημάτων στην απλή αντίληψη. Δυστυχώς, όμως, οι σχετικές αναλύσεις του Χούσερλ στην έκτη *Έρευνα* δεν είναι ιδιαίτερα λεπτομερείς και διαφωτιστικές. Θεωρούμε, μάλιστα, πως σε κάποιο βαθμό δημιουργείται μια σύγχυση· κι αυτό, κυρίως, γιατί δεν δίνεται η απαραίτητη έμφαση στη διαδικασία της διαιρετικής διερμηνευσης και έτσι αφήνεται θολή η λεπτή δομή της στήριξης.

Μπορούμε, μάλιστα, πιο συγκεκριμένα, να παρατηρήσουμε τα εξής. Οι κατηγοριακές συνθέσεις παρουσιάζονται ως αυθόρμητες διαπλοκές στηριζόμενες σε υποκείμενα ενεργήματα. Σύμφωνα με τις αναλύσεις της έκτης *Έρευνας*, τα υποκείμενα ενεργήματα στην περίπτωση των αντιληπτικών κρίσεων της μορφής «το Υ είναι Κ» είναι, από τη μια, η *απλή* συνολική αισθητηριακή αντίληψη και, από την άλλη, η *διερμηνευτική* αντίληψη ενός μέρους ή μιας στιγμής του αντιληπτού. Σε άλλες περιπτώσεις, τα υποκείμενα στηρικτικά ενεργήματα φαίνεται να είναι αποκλειστικά ενεργήματα *διερμηνευσης*, όπως συμβαίνει με την κατηγοριακή συσχέτιση των μερών ενός όλου. Γενικά, όμως, διαπιστώνουμε μια ολίσθηση από το επίπεδο της διερμηνευσης σε αυτό της απλής αντίληψης, ολίσθηση που κορυφώνεται όταν ο Χούσερλ περιγράφει (στην §57 της έκτης *Έρευνας*) το πώς η ερμηνευτική ύλη (το ερμηνευτικό νόημα) ενός κατηγοριακού ενεργήματος στηρίζεται στην ερμηνευτική ύλη των υποκείμενων ενεργημάτων που το στηρίζουν. Η περιγραφή του Χούσερλ εκεί δεν διασαφηνίζει το ρόλο της διερμηνευσης και έτσι μπορεί εύκολα να δοθεί η εντύπωση πως μια συνθετική κατηγοριακή εποπτεία προκύπτει με την άμεση στήριξη του κατηγοριακού συνθετικού ενεργήματος σε επιμέρους ενεργήματα απλής αισθητηριακής αντίληψης, χωρίς τη μεσολάβηση της διερμηνευσης.¹⁹ Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι συγχωνεύσεις μέσω σύμπτωσης, οι οποίες λαμβάνουν χώρα κατά την εξέλιξη της αντιληπτικής δια-

¹⁸ LU II/2, σ. 155 [795].

¹⁹ Έτσι, η σχετική σύγχυση που υπάρχει στην έκτη *Έρευνα*, οδηγεί τον Λόμαρ στον ισχυρισμό: «Στην απλούστερη περίπτωση κατηγοριακής εποπτείας μπορούν τα στηρίζοντα ενεργήματα να είναι ενεργήματα απλής [schlichte] αντίληψης» (Lohmar 1998, σ. 167). Όταν, μάλιστα, λίγο παρακάτω ο Λόμαρ περιγράφει τα στάδια ανάπτυξης ενός κατηγοριακού ενεργήματος, διαπιστώνουμε ότι ο ίδιος αντιλαμβάνεται τη διερμηνευση ως ενέργημα *απλής* αντίληψης. Όπως διαβάζουμε, «[α]υτές οι “μερικές αντιλήψεις” [της διερμηνευσης] συνεχίζουν να είναι απλά [schlichte] ενεργήματα» (ό.π., σ. 169· βλ. και σσ. 170, 171, 175.) Φαίνεται πως για τον Λόμαρ τα διαρθρωτικά ενεργήματα είναι απλά αντιληπτικά ενεργήματα με μόνη διαφορά το ότι αυτά επιτελούνται όχι με έναν συνεχόμενο αλλά με έναν “στιγμιακό” τρόπο. (Βλ. και ό.π., σ. 215 όπου ο Λόμαρ μιλά για τη «στιγμιακή [punktuellen] δοτικότητα» ενός μερικού ενεργήματος διερμηνευσης.) Η αντίρρησή μας σε μια τέτοια παραδοχή θα φανεί στην πορεία του παρόντος κεφαλαίου.

δικασίας, λανθασμένα μπορεί να εξισώνονται με τις συμπτωτικές στιγμές ενότητας, που βιώνονται κατά την αρθρωτή σύνδεση των επιμέρους *διερμηνευτικών* στηριζόμενων ενεργημάτων των κατηγοριακών συνθέσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία της έκτης Έρευνας, είναι αυτές οι τελευταίες στιγμές ενότητας που ερμηνεύονται αντικειμενοποιητικά στα διάφορα κατηγοριακά ενεργήματα.²⁰ Και είναι προφανώς προβληματικό το να μην διακρίνονται ικανοποιητικά αυτές οι στιγμές ενότητας της διερμίνευσης από τις συνεχόμενες αντιληπτικές συγχωνεύσεις.

4.3. Η αντιληπτική σύνθεση του ταυτόσημου αντιληπτού και η κατηγοριακή σύνθεση της ταυτότητας

Αφού εξετάσαμε στις γενικές τους γραμμές τα ζητήματα της συνεχόμενης αντιληπτικής σύνθεσης και των σταδίων της κατηγοριακής σύνθεσης, όπως αυτά παρουσιάζονται στην έκτη Έρευνα, θα εξετάσουμε στη συνέχεια τη βασική αντιδιαστολή ανάμεσα στην απλή αντίληψη και τις κατηγοριακές συνθέσεις, ειδικά σε ό,τι αφορά το ζήτημα της σύνθεσης της ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε την πολύ σημαντική διάκριση ανάμεσα στην παθητική αντιληπτική σύνθεση, στην οποία συγκροτείται το *ταυτόσημο αντιληπτό πράγμα*, και το αναστοχαστικό εκείνο ενέργημα που έχει ως σύστοιχό του την ίδια την *ταυτότητα*. Το πλέον πρόσφορο κείμενο για αυτό το σκοπό είναι η χουσερλιανή Παράδοση του 1907 που φέρει τον τίτλο *Πράγμα και Χώρος*.

Οι διαλέξεις του Χούσερλ στο *Πράγμα και Χώρος* είναι αφιερωμένες στην πρωταρχική αντιληπτική αποβλεπτικότητα ενώ αφήνουν εκτός ενδιαφέροντος τα ενεργήματα ανώτερης τάξης.²¹ Ωστόσο, η προβληματική της αντιδιαστολής της αισθητηριακής αντιληπτικής ταυτοποίησης προς την κατηγοριακή σύνθεση της ταυτότητας δια-

²⁰ Το σημείο αυτό έχει ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς αποτελεί την καρδιά του περίφημου ζητήματος του κατηγοριακού αναπαραστάτη. Με το συγκεκριμένο ζήτημα, ωστόσο, δεν θα ασχοληθούμε περισσότερο στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

²¹ Ο Χούσερλ είχε αναγγείλει τη σειρά διαλέξεων του 1907 υπό τον γενικό τίτλο «Βασικά Τμήματα από τη Φαινομενολογία και την Κριτική του Λόγου» («Hauptstücke aus der Phänomenologie und Kritik der Vernunft»). Οι πρώτες πέντε διαλέξεις είχαν έναν ανεξάρτητο, περισσότερο μεθοδολογικό, χαρακτήρα και δημοσιεύτηκαν, ως δεύτερος τόμος της *Husserliana* και με επιμέλεια του Μπίμελ (Walter Biemel), το 1947 με τίτλο *Η Ιδέα της Φαινομενολογίας (Die Idee der Phänomenologie: Fünf Vorlesungen)*. Οι υπόλοιπες διαλέξεις, αυτές του *Πράγμα και Χώρος*, είχαν ως στόχο, σύμφωνα με τον ίδιο τον Χούσερλ, τη σύσταση μιας θεωρίας της πρωταρχικής (μη στηριγμένης) εμπειρίας και την αποσαφήνιση της ουσίας της πρωταρχικής εμπειρικής δοτικότητας. (Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 3 [1].) Η φαινομενολογική έρευνα στρέφεται αυτή τη φορά προς τα έσχατα επίπεδα συγκρότησης: συγκρότηση στην εμπειρία και πιο συγκεκριμένα στην αντίληψη. Όμως, ήδη στις διαλέξεις του 1904-5 με τίτλο «Βασικά Τμήματα από τη Φαινομενολογία και τη Θεωρία της Γνώσης» («Hauptstücke aus der Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis») ο Χούσερλ είχε κάνει σαφές το ενδιαφέρον του για τα πρωταρχικά ενεργήματα, όπως είναι αυτό της αντίληψης. Μάλιστα, ξεκινά τη σειρά αυτών των διαλέξεων λέγοντας ότι μέχρι τότε η έρευνά του ήταν αφιερωμένη στα ενεργήματα ανώτερης τάξης και ότι τώρα προτίθεται να εστιάσει το ενδιαφέρον του στα θεμελιώδη ενεργήματα: στην αντίληψη, τη μήμη, τη φαντασία και την εικονιστική παράσταση. (Βλ. την εισαγωγή του Μπεμ (Rudolf Boehm) στο *Hua* X, σ. xiii.) Ο Χούσερλ αναζητεί στην προ-κατηγοριακή περιοχή της εμπειρίας τα θεμέλια κάθε θεωρητικού ενεργήματος, τα θεμέλια της λογικής, της μαθηματικής και επιστημονικής σκέψης. Βλ. επίσης και την εισαγωγή της έκτης *Λογικής Έρευνας* όπου ο Χούσερλ επαναλαμβάνει πως η κριτική της γνώσης πρέπει να ξεκινά από τις «απλούστατες μορφές, από τις χαμηλότερες βαθμίδες μορφωμάτων που μας είναι προσιτές» (*LU* II/2, σ. 7 [672]).

περνά ολόκληρο το κείμενο –κάτι που μάλιστα, σε κάποιο βαθμό, δημιουργεί μια εσωτερική ένταση.²² Σε αυτές τις διαλέξεις, λοιπόν, ο Χούσερλ μας λέει ότι,

[μ]ια συνείδηση ταυτότητας [Identitätsbewußtsein], ένα ιδιαίτερο [eigenartiges], σε μια αυτοδοσία δοσμένο φαινόμενο, διαπλέκει αντίληψη με αντίληψη. Αυτή η συνείδηση, αν και δεν είναι αντίληψη με το νόημα της σφαίρας των παραδειγμάτων μας, είναι, ωστόσο, με ένα ορισμένο νόημα, συνείδηση δοτικότητας· σχετίζεται με μια αντικειμενότητα, δηλαδή την ταυτότητα του εδώ κι εκεί αντιληπτού, και έχει κάτι από το χαρακτήρα της θέασης [Schauens] ή, με ένα ευρύτερο νόημα, της αντίληψης [Wahrnehmens]. (*Hua* XVI, σ. 26 [23])

Η συνείδηση της ταυτότητας είναι αντικειμενοποιητικό ενέργημα και «το αντικείμενό της είναι η ταυτότητα του αντικειμένου των διαπλεγμένων φαινομένων».²³ Τα «φαινόμενα» εδώ είναι αντιληπτικά βιώματα που έχουν ως σύστοιχο αντικείμενο το ίδιο το αντιληπτό. Η ταυτότητα του αντιληπτού γίνεται αντικείμενο του ενεργήματος της ταυτοποιητικής διαπλοκής αυτών των αντιληπτικών βιωμάτων. Το να έχω ρητή συνείδηση του ότι, για παράδειγμα, υπάρχει ταυτότητα μεταξύ αυτού που βλέπω τώρα και αυτού που έβλεπα την προηγούμενη μέρα, συνιστά ένα κατηγοριακό ενέργημα που προϋποθέτει τη σύγκριση ενικών διακριτών αντιλήψεων.²⁴ Σε ένα τέτοιο κατηγοριακό ενέργημα συγκροτείται η ίδια η ταυτότητα ως κατηγοριακή αντικειμενότητα.

Ο Χούσερλ κάνει ρητή την ανάγκη για σαφή διάκριση του αισθητηριακού αντιληπτικού από το κατηγοριακό επίπεδο.

Πρέπει να διακρίνουμε ακριβέστερα ανάμεσα στις μορφές ενότητας – οι οποίες προσιδιάζουν εμμενώς στα αντιληπτικά μέρη τα βυθισμένα στην ενότητα της συνεκτικής αντίληψης – και τις ρητές [expliziten] συνθέσεις της ταυτοποίησης και της εναντίωσης [Widerstreites], οι οποίες, δυνάμει εκείνης της ενότητας, θεμελιώνονται και ακολούθως εγκαθιδρύονται στα, ούτως ειπείν, καταδειχθέντα αντιληπτικά βήματα. (*Hua* XVI, σσ. 96-97 [81-2])

Η ακόμα,

[η] ενότητα του αντικειμένου φανερώνεται μόνο μέσα στην ενότητα της σύνθεσης των συνεχόμενα διαπλεγμένων πολλαπλών αντιλήψεων, και αυτή η συνεχόμενη σύνθεση πρέπει να αποτελεί τη βάση προκειμένου η λογική σύνθεση, αυτή της ταυτοποίησης, να παράγει την εναργή δοτικότητα της ταυτότητας των εμφανιζόμενων αντικειμένων στις διάφορες αντιλήψεις. (*Hua* XVI, σ. 155 [132], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και *Hua* XXIV, §45a.)

Στη Φαινομενολογία του Χούσερλ καθίσταται σαφές πως η ταυτότητα του αντιληπτού πράγματος, ως ανώτερης τάξης αντικείμενο ενός στηριγμένου συνειδησιακού ενεργήματος, προϋποθέτει πάντοτε την προ-θεωρητική αισθητηριακή συγκρότη-

²² Για παράδειγμα, ο Pachoud, στο Pachoud 1999, αναφέρεται στην κατηγοριακά συγκροτημένη ταυτότητα του αντιληπτού σαν να είναι αυτή το σύστοιχο υπερβατικό αντικείμενο της αισθητηριακής αντίληψης. Βλ. Pachoud 1999, σ. 198 και σύγκ. π.χ., με *Hua* XVI, σ. 26 [23]. Επίσης, ο Ντογιόν θεωρεί πως ο Χούσερλ στην Παράδοση Πράγμα και Χώρος αλλάζει τη θέση του και υποστηρίζει πλέον πως η ταυτοποίηση ενός αντικειμένου (στην αντίληψη) προϋποθέτει την εμπειρία της συγχώνευσης των αντιληπτικών μερών αλλά και τη λογική σύνθεση της ταυτοποίησης (ως ενέργεια της κατηγοριακής σκέψης). Βλ. Doyon 2011, υψ. 30.

²³ Βλ. *Hua* XVI, σ. 384 σχόλιο 27, 30 επίσης ό.π., σ. 36 [30]. *Hua* XXXV, §20 όπου ο Χούσερλ μιλά ακριβώς για τη συνθετική συνείδηση της ταυτότητας και το σύστοιχο κατηγοριακό αντικείμενό της· *Hua*Mb III, σσ. 118κ.επ., 148κ.επ., 159κ.επ.· *EU*, σ. 60 [59].

²⁴ Βλ. και *Hua* XVI, σσ. 64 [54], 97 [81], 100 [84-5].

ση αυτού του ίδιου του ταυτόσημου πράγματος. Η λογική ταυτοποίηση στηρίζεται στην αντιληπτική ταυτοποίηση. Η λογική ταυτοποίηση, αλλά και γενικότερα οι κατηγοριακές συνθέσεις, συνιστούν *δυνατότητες* που μπορούν να πραγματοποιηθούν σε ένα επίπεδο το οποίο προϋποθέτει την ίδια την αντιληπτική ροή. Πρωτίστως βιώνουμε το αντιληπτικό βίωμα στην ενότητα της συνάφειάς του και μόνο στη βάση αυτού μπορούμε να απομονώνουμε κάποιες φάσεις του, να τις συγκρίνουμε και να τις διαπλέκουμε. Και η εκτέλεση αυτών των διαπλοκών «δεν ανήκει στην ενότητα της συνεχόμενης αντίληψης»²⁵. Όπως επισημαίνει αλλού ο Χούσερλ, «στην [αντιληπτική] εποπτική ταυτοποίηση δεν προσιδιάζει βέβαια καμία κρίση, όπως συμβαίνει με το ρητό νόημα της έκφρασης “Οι δύο παραστάσεις παριστάνουν το ίδιο πράγμα”»²⁶.

Τι είναι, όμως, αυτό που κάθε φορά θεμελιώνει τη συνείδηση της ταυτότητας; Είναι προφανές πως η κατηγοριακή σύνθεση της ταυτότητας που ενοποιεί τις διαφορετικές αντιλήψεις και τις αγκαλιάζει ως αντιλήψεις του *ιδίου* πράγματος δεν είναι κάποια «συνδετική ταινία [Bindfaden]»²⁷ η οποία με *αυθαίρετο* τρόπο μπορεί να συνδέει αντιλήψεις μεταξύ τους. Στη βάση της αντίληψης της μπροστινής όψης ενός σπιτιού και της αντίληψης της πίσω όψης του μπορούμε να οδηγηθούμε στη συνείδηση «το ίδιο σπίτι».²⁸ Από την άλλη, «μια αντίληψη ή παράσταση ενός ελέφαντα και αυτή μιας πέτρας δεν μπορούν, σύμφωνα με την ουσία τους, να ταιριάζουν σε μια ταυτοποίηση· η ουσία τους αποκλείει αυτή την ταυτοποίηση»²⁹. Η κατηγοριακή συνείδηση της ταυτότητας ενός πράγματος επιτρέπεται και θεμελιώνεται στην ίδια την ουσία των υπό σύγκριση διακριτών αντιλήψεων. Ο Χούσερλ χρησιμοποιεί εδώ ισοδύναμα, αντί για τον όρο «ουσία», και τον όρο «νόημα» (Sinn).³⁰

[Εάν] έχουμε δύο αντιλήψεις, για τις οποίες λέμε με ενάργεια ότι είναι αντιλήψεις του ίδιου αντικειμένου [...] τότε εδώ έγκειται το ότι το “νόημα” της μιας και αυτό της άλλης θεμελιώνουν μια συνείδηση «του αυτού» [Selbigkeitsbewußtsein], και, καθόσον αντιλήψεις εν γένει μέσω του νοήματός τους, μέσω της ουσίας τους, εισέρχονται σε μια τέτοια συνείδηση «του αυτού», ονομάζονται γι’ αυτό το λόγο αντιλήψεις του ίδιου αντικειμένου. (Hua XVI, σ. 28 [24])

Στην περίπτωση, τώρα, της συνεχόμενης αντιληπτικής σύνθεσης συντελείται ταυτοποίηση χωρίς, ωστόσο, να εννοείται η ταυτότητα. Σε κάθε φάση μιας αντιληπτικής ακολουθίας τα ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικά περιεχόμενα της συνείδησης, τα δεδομένα της αίσθησης, διαρκώς αλλάζουν. Εμείς, όμως, στρεφόμαστε συνεχώς προς το *ίδιο* πράγμα ως το *ταυτόσημο* αντιληπτό που δίνεται τώρα από αυτή την όψη του, σε μια επόμενη χρονική στιγμή από μια άλλη όψη του, κ.ο.κ. Μέσα από τη συνεχόμενη ροή των αντιληπτικών εμφανίσεων, αυτό που μας δίνεται είναι το ίδιο το αντιληπτό και όχι η ταυτότητα με τον εαυτό του (ή και με κάτι άλλο).³¹ Το σημαντικό είναι ότι και στην περίπτωση του ενεργήματος της πρωταρχικής αντίληψης, ο Χούσερλ επίσης θα υποστηρίξει ότι η αντιληπτική ταυτοποίηση καθίσταται δυνατή στη βάση

²⁵ Hua XVI, σ. 101 [85].

²⁶ Hua XXII, σ. 426 [482]· βλ. και Hua XXXV, σ. 90· Hua XI, Αρχ 15.

²⁷ Hua XVI, σ. 27 [24].

²⁸ Είναι επίσης δυνατό στη βάση διακριτών αντιλήψεων να έχουμε τη συνείδηση του ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά αντικείμενα. Εκτός από το στηριγμένο ενέργημα (κατηγοριακής) σύνθεσης της ταυτότητας διακριτών αντιλήψεων, υπάρχει και το εξίσου στηριγμένο, αναστοχαστικό ενέργημα της συνείδησης της διαφοράς, στη βάση του οποίου μπορούμε να λέμε ότι δεδομένες διακριτές αντιλήψεις παρουσιάζουν *διαφορετικά* αντικείμενα.

²⁹ Hua XVI, σ. 27 [24].

³⁰ Βλ. π.χ. Hua XVI, σσ. 27-8 [24].

³¹ Βλ., π.χ., LU II/2, σ. 150 [791]· Hua XXII, σ. 426 [483]. Σύγκ. και με HuaMb IV, σ. 95.

μιας, συνεχόμενης εδώ, συμφωνίας νοήματος. Το αντιληπτό συγκροτείται ως ταυτόσημο στην ενότητά του χάρη στη συμφωνία της ακολουθίας των *αντιληπτικών* νοημάτων. Μόνο εντός μιας τέτοιας συμφωνίας είναι δυνατή η συγχώνευση των αντιληπτικών φάσεων «στο αυτό» (im Selbe).³²

Για να συνοψίσουμε, η κατηγοριακή ταυτότητα του αντιληπτού συγκροτείται στη βάση του σύμφωνου νοήματος των υπό σύγκριση *διακριτών* αντιλήψεων. Από την άλλη, το ίδιο το ταυτόσημο αντιληπτό συγκροτείται στη βάση της συμφωνίας νοήματος των *συνεχόμενων* αντιληπτικών φάσεων. Όμως, ποια ακριβώς είναι η διαφορά ανάμεσα στις διακριτές και τις συνεχόμενες αντιληπτικές φάσεις; Και τι είναι το νόημα στη μια και στην άλλη περίπτωση; Τι σχέση έχει το νόημα που “οδηγεί” τις λογικές ταυτοποιήσεις με το νόημα που “οδηγεί” τις αντιληπτικές ταυτοποιητικές συνθέσεις; Στα κείμενα της Παράδοσης *Πράγμα και Χώρος*, αλλά και στις συναφείς περιγραφές του Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες*, δεν δίνονται επαρκή στοιχεία για να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα. Σε κάποιο βαθμό, μάλιστα, και κατ’ αντιστοιχία προς τις παρατηρήσεις που κάναμε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας, μπορούμε να πούμε πως οι επιμέρους διακριτές αντιλήψεις που τίθενται υπό σύγκριση στο πλαίσιο ενός ενεργήματος ταυτοποίησης μοιάζει να μην διαφέρουν από τις επιμέρους φάσεις μιας αντιληπτικής συνέχειας παρά μόνο κατά το χαρακτήρα του “χρονισμού” τους. Ως εάν οι υπό σύγκριση διακριτές αντιλήψεις να συνιστούσαν στιγμιακές φάσεις μιας διακοπτόμενης συνέχειας· όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει κατά την εξέλιξη μιας σειράς γρήγορα επαναλαμβανόμενων ανοιγοκλεισιμάτων των ματιών.³³

Είναι γεγονός πως οι ασάφειες που υπάρχουν στις *Λογικές Έρευνες* και στο *Πράγμα και Χώρος* είναι δυνατό να οδηγήσουν σε μια βιαστική ταύτιση του νοήματος των αντιληπτικών συνθέσεων με το νόημα των λογικών συνθέσεων. Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση είναι αυτή του Ντε Αλμείντα. Ο Ντε Αλμείντα ισχυρίζεται ότι η κατηγοριακότητα συνίσταται στη *ρητοποίηση* μιας προηγούμενα μη θεματικής αντιληπτικής διερμήνευσης (Explikation). Σύμφωνα με την προσέγγισή του, αυτό που βλέπουμε κατηγοριακά δεν είναι παρά η αντικειμενοποίηση (η ρητοποίηση) του αντιληπτικού νοήματος που μας έχει δοθεί ήδη με υπόρρητο τρόπο στην αισθητηριακή αντίληψη. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της (κατηγοριακής) συνείδησης της ταυτότητας θεματοποιείται η ταυτότητα του αντικειμένου (Gegenstandsidentität), η οποία ως κανόνας, μας λέει ο Ντε Αλμείντα, ήταν αυτή που καθοδηγούσε τη συνεχόμενη σύμπτωση των στιγμών του αντιληπτού.³⁴

Καταλαβαίνουμε ότι ο κατοπτρισμός του αντιληπτικού νοήματος στην περιοχή της κατηγοριακότητας εισάγεται εδώ ακριβώς για να εξηγήσει τη στήριξη, αλλά ταυτόχρονα και μια συνέχεια μεταξύ κατηγοριακού και αντιληπτικού χώρου. Ωστόσο, εύκολα διαπιστώνουμε ότι ο Ντε Αλμείντα με δυσκολία κρατά χωριστά τα επίπεδα της αντιληπτικής συγκρότησης, από τη μια, και της αντιληπτικής διερμήνευσης, από την άλλη: αυτά συγχέονται έως και ταυτίζονται. Ο αντιληπτικός χώρος για τον οποίο μιλά αρχικά ο Ντε Αλμείντα, ενώ φαίνεται να αντιστοιχεί *ειδικά* στην αντιληπτική διερμήνευση, παρουσιάζεται τελικά ως ο χώρος *γενικά* των αντιληπτικών συνθέσεων. Και, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, αυτή η λαν-

³² Hua XXXV, σ. 88.

³³ Βλ. και το σχετικό σχόλιό μας για τη θεώρηση του Λόμαρ πιο πριν στην υποσ. 19.

³⁴ Βλ. De Almeida 1972, σ. 119. Ο Σοκολόφσκι μας μεταφέρει μια αντίστοιχη εικόνα για τη σχέση του ταυτοτικού αντικειμένου και της κατηγοριακής ταυτότητας όταν γράφει ότι «ο κύβος που δίδεται αντιληπτικά μέσω του πολλαπλού των πλευρών, των όψεων και των σκιάσεων είναι η ταυτότητα στην οποία αναφερόμαστε όταν εκφέρουμε τις λέξεις «ο κύβος» και αρχίζουμε να του κατηγορούμε γνωρίσματα. Η ταυτότητα του κύβου είναι η γέφυρα ανάμεσα στην αντίληψη και την σκέψη» (Sokolowski 2000, σ. 95 <96>).

θασμένη εξισωτική αντιμετώπιση (της απλής αντίληψης με τη διερμίνευση) κρύβεται πίσω από την ιδέα περί κατοπτρισμού του αντικειμενικού αντιληπτικού νοήματος στη σφαίρα της κατηγοριακότητας. Θα διαπιστώσουμε, μάλιστα, ότι αργότερα ο Χούσερλ, ήδη στην επανεπεξεργασία της έκτης Έρευνας (1913-14) και πλέον με απόλυτη σαφήνεια στα ύστερα έργα του (*Τυπική και Υπερβατολογική Λογική* (1929) και *Εμπειρία και Κρίση* (1939)), ξεπερνά οριστικά τα προβληματικά και ασαφή σημεία αναφορικά με τη στήριξη των κατηγοριακών ενεργημάτων στην απλή συνεχόμενη αντίληψη, σημεία που έχουν τροφοδοτήσει λανθασμένες, κατά τη γνώμη μας, ερμηνείες όπως αυτή του Ντε Αλμείντα.

4.4. Η κατά Ντράμοντ κατηγοριακότητα του αντιληπτικού εννοήματος

Είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο ότι η *διαμεσολαβητική* θεωρία αντιμετωπίζει το εννόημα ως ένα εννοιολογικό αφηρημένο περιεχόμενο υπεύθυνο για το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής αναφοράς του εκάστοτε ενεργήματος. Το εννόημα έχει μια εσωτερική δομή. Σε αυτό διακρίνεται το προσδιορισμό X, που αντιστοιχεί στο *τι* της αντικειμενικής αναφοράς, και το εννοηματικό νόημα, που αντιστοιχεί στο *πώς* της αναφοράς. Ειδικότερα στην περίπτωση της αντίληψης, οι Σμιθ και Μακιντάιρ θεωρούν πως το εννόημα είναι γλωσσικό, αν και όχι κατηγορηματικό, και είναι αυτό που εκφράζεται με τη χρήση δεικτικών αντωνυμιών. Για παράδειγμα, όταν λέω «βλέπω αυτό το μαύρο πουλί», εκφράζω το ενέργημα της οπτικής αντίληψης του μαύρου πουλιού. Η δεικτική αντωνυμία “αυτό” εκφράζει το προσδιορισμό X της αντίληψής μου, ενώ το “μαύρο πουλί” τον τρόπο που αυτό μου δίνεται, δηλαδή *ως μαύρο πουλί*. Όμως, το “αυτό” δεν αρκεί για να μας δείξει το *τι* της αντίληψης και το “μαύρο πουλί”, που υποτίθεται πως εκφράζει το *πώς* της αντίληψης, προϋποθέτει διαμεσολάβηση ενεργημάτων γλωσσικής υφής, οπότε τελικά το αντιληπτό ως τέτοιο μας έχει διαφύγει. Το δικό μας ενδιαφέρον, από την άλλη, στρέφεται στη διερεύνηση, πάντα στο πλαίσιο της Φαινομενολογίας του Χούσερλ, της δυνατότητας μιας *προ-γλωσσικής* (και σίγουρα όχι διαμεσολαβητικής-αναπαραστασιοκρατικής) αντίληψης, κάτι που, φυσικά, θα έβρισκε τους Σμιθ και Μακιντάιρ αντίθετους

Παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, ωστόσο, το ότι και στο πλαίσιο της *αντικειμενικής* θεωρίας για το αντιληπτικό εννόημα είναι *επίσης* δυνατή μια εννοιολογική-κατηγοριακή αντιμετώπιση του αντιληπτικού εννοήματος. Τέτοια είναι η προσέγγιση του Ντράμοντ. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε με λεπτομέρεια το *πώς* αντιλαμβάνεται ο Ντράμοντ από τη σκοπιά της αντικειμενικής θεωρίας την εσωτερική δόμηση του αντικειμενικά θεωρημένου αντιληπτικού εννοήματος.

Ο Ντράμοντ ισχυρίζεται ότι η εσωτερική πόλωση που παρουσιάζει το αντιληπτικό εννόημα, δηλαδή η πόλωση ανάμεσα στο εννοηματικό νόημα και το προσδιορισμό X, δηλώνει τον κατηγοριακό του χαρακτήρα.³⁵ Αλλά, τι μπορεί να σημαίνει εδώ το ότι η αντίληψη είναι κατηγοριακή; Ο Ντράμοντ, όπως και οι Σμιθ και Μακιντάιρ, επίσης θεωρεί ότι στη χουσερλιανή θεωρία το αντιληπτικό εννόημα *δεν είναι κατηγορηματικά δομημένο*, δεν είναι δηλαδή δομημένο με τον τρόπο της κρίσης ως υποκείμενο (Y) στο οποίο κατηγορούνται κατηγορήματα (K): ως “το Y είναι K”.³⁶ Όπως μας λέει ο ίδιος,

³⁵ Βλ. κυρίως Drummond 2003a και Drummond 2009.

³⁶ Βλ., π.χ., Drummond 2003a, σσ. 132-3.

[μ]όνο τότε – στην κρίση – συγκροτείται το προτασιακό νόημα. Η απλή αντίληψη η ίδια και τα ενεργήματα προσοχής σε συγκεκριμένες ποιότητες δεν έχουν τη χαρακτηριστική άρθρωση των προτασιακών νοημάτων. (Drummond 1990, σ. 134)

Είναι σαφές ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει την πρωταρχική εμπειρία, και πρωτίστως την απλή αντίληψη, ως *στηρικτική προϋπόθεση* των κρίσεων. Είναι χαρακτηριστικές οι §§8 και 9 των *Ιδεών* II, όπου διακρίνονται καθαρά οι αισθητικές (aesthetische) ή αισθητηριακές (sinnliche) συνθέσεις από τις κατηγοριακές συνθέσεις και υπογραμμίζεται ο θεμελιώδης χαρακτήρας των αισθητηριακών αντικειμένων ως *πρωτο-αντικειμένων* (Urgegenstände), ως στηριζουσών αντικειμενοτήτων των οποίων η σύνθεση δεν προϋποθέτει κατηγοριακού τύπου ενοποιήσεις.³⁷ Επίσης, στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική* ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι στις *Λογικές Έρευνες* το ενδιαφέρον του ήταν στραμμένο στη σύνταξη εν γένει που χαρακτηρίζει τις κρίσεις και όχι σε αυτήν που χαρακτηρίζει την προ-κατηγορηματική περιοχή και ταυτόχρονα ξεκαθαρίζει πως πρόκειται για δύο διαφορετικές μορφές σύνταξης.³⁸ Σύμφωνα με τον ίδιο,

[ή]δη αυτή η στηρίζουσα εμπειρία έχει τον δικό της τρόπο συντακτικών επιτευγμάτων, τα οποία, εντούτοις, είναι *απαλλαγμένα* από όλες τις εννοιολογικές και γραμματικές διαμορφώσεις [Formungen] που χαρακτηρίζουν το κατηγοριακό με το νόημα της κατηγορηματικής κρίσης και απόφασης. (*Hua* XVII, σ. 220 [212])

Καθώς η σύνταξη της αντίληψης δεν είναι η προτασιακή, αρθρωμένη σύνταξη της κρίσης, ο Ντράμοντ θα υποστηρίξει ότι η αντίληψη χαρακτηρίζεται από μια προ-κατηγορηματική, ονοματική, *προ-ληπτική* (anticipatory), όπως την αποκαλεί ο ίδιος, κατηγοριακότητα. Όπως θα δούμε, η προ-ληπτική (η αλλιώς πρόδρομη) κατηγοριακότητα, για την οποία μιλάει ο Ντράμοντ, “δείχνει προς” την κατηγοριακότητα της κρίσης, χωρίς να είναι ακόμα κατηγορηματική κρίση. Αλλά, στη βάση ακριβώς αυτής της πρόδρομης κατηγοριακότητας «τα αντιληπτά και ονοματισμένα αντικείμενα είναι», σύμφωνα με τον Ντράμοντ, «έτοιμα να αναληφθούν από την κρίση»³⁹.

Το ότι η αντίληψη χαρακτηρίζεται από κατηγοριακότητα καθίσταται φανερό, υποστηρίζει ο Ντράμοντ, όταν ο Χούσερλ τροποποιεί τη θεωρία του αναφορικά με τα ονοματικά ενεργήματα.⁴⁰ Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη έκδοση της έκτης *Λογικής Έρευνας* (1901) μαθαίνουμε ότι τα ονοματικά ενεργήματα πληρώνονται έναντι απλών (μη κατηγοριακών) αντιληπτικών ενεργημάτων. Ωστόσο, στην επανεπεξεργασία της έκτης *Έρευνας* (1913-14) ο Χούσερλ τροποποιεί την αρχική του θέση και δηλώνει ότι όλα τα σημασιοδοτικά και σημασιοπληρωτικά ενεργήματα είναι *οπωσδήποτε* κατηγοριακά. Στην ανάγνωση του Ντράμοντ αυτό σημαίνει ότι η απλή αντίληψη, δηλαδή (όπως θέλει αυτή η ανάγνωση) το ενεργήμα που εκφράζεται σε μια ονοματοδοσία (κατονομασία), είναι κατηγοριακή. Για να δείξει, στη συνέχεια, ο Ντράμοντ τι είναι αυτή η αντιληπτική κατηγοριακότητα αναπτύσσει ένα επιχείρημα του οποίου τα βήματα μπορούμε να αποκωδικοποιήσουμε ως εξής.

Πρώτα απ’ όλα, ο Ντράμοντ στρέφεται στα εκφρασιακά ενεργήματα και φωτίζει τις διαφορετικές συνιστώσες τους δίνοντας έμφαση στη διάκριση της *σημασιακής* (significative) και της *σημειωτικής* (signitive) απόβλεψης, υπό το πρίσμα των

³⁷ Βλ. *Hua* IV, σ. 19 [20].

³⁸ Βλ. *Hua* XVII, σ. 220 υπσ. 2 [212 υπσ. 2].

³⁹ Drummond 2003a, σ. 135.

⁴⁰ Βλ. Drummond 2003a, σ. 126. Βλ. και Melle 2002, σσ. 115κ.επ. Θα εξετάσουμε με μεγάλη λεπτομέρεια το νόημα αυτής της τροποποίησης στη συνέχεια (§4.5.). Εκεί θα φανεί η αντίρρησή μας στο πώς αντιμετωπίζει ο Ντράμοντ το συγκεκριμένο ζήτημα.

χουσερλιανών αναλύσεων για το εννόημα και τη σύστασή του. Η σημασιακή απόβλεψη ευθύνεται για τη νοηματοδότηση μιας αντικειμενότητας με έναν συγκεκριμένο γλωσσικό τρόπο. Σε αυτήν την απόβλεψη συγκροτείται το *ενοούμενο ως ενοούμενο*, ως αποβλεπτικό σύστοιχο με το νόημα που έχει για εμάς. Αυτό το νόημα είναι, για τον Ντράμοντ, το εννοηματικό νόημα, ή αλλιώς το *λογικό περιεχόμενο* της εν λόγω σημασιακής απόβλεψης. Από τη μεριά της, η σημειωτική απόβλεψη δεν προσθέτει κάποιο καινούριο νόημα. Αυτή ευθύνεται απλά για την έκφραση του λογικού περιεχομένου της υποκείμενης σημασιακής παράστασης. Αυτό συμβαίνει καθώς «[το] εννοηματικό νόημα αποσπάται, ούτως ειπείν, από το πλήρες εννόημα [της υποκείμενης εμπειρίας] και προσαρτάται σε μια γλωσσική έκφραση»⁴¹. Με άλλα λόγια, η σημασία μιας έκφρασης δεν είναι, για τον Ντράμοντ, παρά το εννοηματικό νόημα του υποκείμενου ενεργήματος που βρίσκει την έκφρασή του στο ομιλιακό ενέργημα. «Έτσι η έκφραση αναφέρεται στο ίδιο αντικείμενο, του οποίου έχουμε εμπειρία στην υποκείμενη παράσταση, και αναφέρεται σε αυτό με τον ίδιο προσδιορισμένο τρόπο της υποκείμενης εμπειρίας.»⁴²

Η αντίληψη που εκφράζεται σε ένα ονοματοδοτικό ενέργημα πρέπει να χαρακτηρίζεται από κατηγοριακότητα, όχι όμως από την κατηγοριακότητα της κατηγορήσης. Είπαμε και λίγο νωρίτερα ότι ο Ντράμοντ θέλει να κρατήσει πλήρως διακριτό το ενέργημα της αντίληψης, που είναι ονοματικό, από εκείνο της κατηγορήσης, που είναι προτασιακό. Ο ίδιος θα επιμείνει στο ότι η αντίληψη δεν είναι κατηγοριακή γιατί δήθεν το αντιληπτικό εννόημα έχει τη δομή “αυτό (το τυπικό X) είναι K”.⁴³ Εάν ίσχυε κάτι τέτοιο, θα ακυρωνόταν η διάκριση ανάμεσα σε κατηγορηματικά και προ-κατηγορηματικά ενεργήματα που είναι τόσο σημαντική στη φιλοσοφία του Χούσερλ. Αυτό που θα κάνει ο Ντράμοντ είναι να στραφεί στα ονοματικά ενεργήματα αντίληψης και ονοματοδοσίας και να επιχειρήσει να ανιχνεύσει την προ-κατηγορηματική κατηγοριακότητά τους καταφεύγοντας στη θεωρία του Χούσερλ για τις σημασιακές-κατηγοριακές μορφές. Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τη συνέχεια του επιχειρήματος του Ντράμοντ θα δώσουμε πρώτα κάποια στοιχεία από την αντίστοιχη χουσερλιανή θεωρία.

Ο Χούσερλ στις *Ιδέες I* (§11⁴⁴) αποκαλεί τις κατηγοριακές μορφοποιήσεις ανώτερης τάξης και *συντακτικές* μορφοποιήσεις. Στη βάση των συντακτικών μορφοποιήσεων, δηλαδή στη βάση των ενεργημάτων της προσδιορίζουσας σκέψης, συγκροτούνται σύστοιχες *συντακτικές* αντικειμενότητες, όπως είναι, για παράδειγμα, η κατηγορηματική κατάσταση πραγμάτων, η σχέση, η ενότητα, η πολλότητα, ο αριθμός, κ.λπ. Κάθε τέτοια συντακτική αντικειμενότητα έχει τη συντακτική της μορφή (*syntaktische Form*), η οποία μορφοποιεί τα λεγόμενα συντακτικά υποστρώματα (*syntaktischen Substraten*) ή *υλικά* (*Stoffen*). Οι κατηγορίες που αντιστοιχούν στις συντακτικές μορφές είναι οι συντακτικές κατηγορίες (*syntaktische Kategorien*), ενώ οι κατηγορίες που αντιστοιχούν στα υποστρώματα είναι οι υποστρωματικές κατηγορίες (*Substratkategorien*).

Κάθε συντακτική-κατηγοριακή αντικειμενότητα είναι δυνατό να καταστεί υπόστρωμα για εκ νέου κατηγοριακές μορφοποιήσεις, για νέους λογικούς προσδιορισμούς. Σε μια ανάποδη κίνηση, όμως, όλες οι κατηγοριακές μορφοποιήσεις δείχνουν σε τελευταία ανάλυση προς υποστρώματα που δεν είναι συντακτικά-κατηγοριακά

⁴¹ Ο.π., σ. 129· βλ. και Drummond 2009, σ. 601.

⁴² Drummond 2003a, σ. 129.

⁴³ Βλ. ό.π., σσ. 132-3.

⁴⁴ Η ενότητα αυτή φέρει τον τίτλο «Συντακτικές αντικειμενότητες και έσχατα υποστρώματα. Συντακτικές κατηγορίες». Σύγκ. με την §118 όπου στο αντίτυπο C ο Χούσερλ αντί για «συντακτικές μορφές» σημειώνει «συνθετικές μορφές».

μορφώματα, δεν έχουν, δηλαδή, ακόμα καμία οντολογική μορφή ως σύστοιχο των συναρτήσεων της σκέψης. Αυτά τα υποστρώματα ο Χούσερλ τα αποκαλεί «έσχατα υποστρώματα [letzte Substrate]»⁴⁵, ενώ θεωρεί όλες τις συντακτικές αντικειμενότητες «συντακτικά παράγωγα [syntaktische Ableitungen] των αντίστοιχων υποστρωμάτων»⁴⁶.

Στην ίδια ενότητα των *Ιδεών* I (§11) ο Χούσερλ συμπληρώνει ότι οι αρθρώσεις και οι μορφές των (οντολογικών) συντακτικών αντικειμενοτήτων *καθρεφτίζονται* στις αρθρώσεις και τις μορφές των σύστοιχων αποφαντικών σημασιακών μορφωμάτων. Έτσι, για παράδειγμα,

[ε]άν η σκέψη είναι κατηγορηματική, τότε προκύπτουν εκφράσεις και προσιδιάζοντα αποφαντικά σημασιακά μορφώματα, τα οποία *καθρεφτίζουν* [spiegeln] τις συντακτικές αντικειμενότητες αναφορικά με όλες τους τις αρθρώσεις και τις μορφές, σε ακριβώς αντίστοιχα σημασιακά συντακτικά [Bedeutungssyntaxen]. (*Hua* III/1, σ. 29 [23], η έμφαση προστέθηκε.)

Εάν λοιπόν τώρα εστιάσουμε την ανάλυσή μας στη μεριά των αποφαντικών κρίσεων και των σημασιών τους μπορούμε, αντίστοιχα, ξεκινώντας από ήδη σχηματισμένες κρίσεις της μορφής «το Υ είναι Κ» να ακολουθήσουμε μια πορεία αναζήτησης της προέλευσης αυτών των κρίσεων. Το υποκείμενο της κρίσης στην τυποποιημένη του μορφή «Υ» μπορεί κάλλιστα να προϋποθέτει κάποια άλλη κρίση, και πάλι να προϋποτίθεται κάποια άλλη, κ.ο.κ. Όμως, είναι δυνατό να φτάσουμε σε μια πρωταρχική κρίση στην οποία *για πρώτη φορά* κάτι καθίσταται υποκείμενο κατηγορήσης. Αυτό αποτελεί ένα καθαρό, ένα *έσχατο υπόστρωμα* για την κρίση μας, το οποίο δεν προϋποθέτει άλλα κρισιακά ενεργήματα και συντακτικές μορφοποιήσεις.

Σε κάθε περίπτωση φτάνουμε αναγκαία σε *έσχατους όρους* [Termini], σε έσχατα υποστρώματα, τα οποία δεν εμπεριέχουν ακόμα καμία συντακτική μορφοποίηση. (*Hua* III/1, σσ. 29-30 [24])

Η, όπως μας λέει ο Χούσερλ στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*,

[μ]πορούμε να δούμε απριόρι ότι *κάθε ενεργεία ή δύναμι κρίση*, όταν ακολουθήσουμε τη σύνταξή της, *οδηγεί πίσω σε έσχατους πυρήνες* [...] ότι αυτή είναι τελικά μια συντακτική δομή, αν και ενδεχομένως έμμεση, από *στοιχειώδεις πυρήνες, οι οποίοι δεν ενέχουν πλέον καμία σύνταξη*. (*Hua* XVII, σ. 180 [202-3]· βλ. και σ. 212 [204])

Οι κρίσεις που ενδιαφέρουν περισσότερο τον Χούσερλ, σε μια τέτοια ανάδρομη αναζήτηση της καταγωγής των κατηγορήσεων, είναι οι εμπειρικές κρίσεις. Αυτές έχουν μια προτεραιότητα έναντι των υπολοίπων και σε τέτοιες κρίσεις θα περιοριστούμε κι εμείς στη συνέχεια. Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να τονίσουμε εδώ είναι ότι οι *έσχατοι πυρήνες* των (εμπειρικών) κρίσεων δεν έχουν μεν κάποια συντακτική μορφοποίηση, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν έχουν *καμία* μορφοποίηση. Ο

⁴⁵ *Hua* III/1, σ. 29 [23]. Βλ. και *Hua* XXII, σ. 244 υποσ. [288]· *EU*, §5c, σ. 483 [640]· *Hua* XVII, §86· *Hua*Mb III, σσ. 145-6.

⁴⁶ *Hua* III/1, σ. 29 [23]. Είναι αλήθεια ότι στις ενότητες των *Ιδεών* I που ακολουθούν (κυρίως στις §§14 και 15), με τα έσχατα υποστρώματα των συντακτικών αντικειμενοτήτων εννοούνται τα διάφορα εξατομικευμένα αντικείμενα (Individuen). Θα δούμε στην πορεία του παρόντος κεφαλαίου πως, για την ακρίβεια, τα διάφορα εξατομικευμένα αντικείμενα που δίνονται στο ενέργημα της απλής αντίληψης, αποτελούν *τη βάση* από την οποία προκύπτουν, με τη βοήθεια της εννοιολόγησης και της παρατηρητικής διερμήνευσης, τα ειδικά *λογικά* υποστρώματα των κατηγορήσεων και των διαφόρων συντακτικών μορφοποιήσεων εν γένει.

Χούσερλ επισημαίνει ότι οι έσχατοι πυρήνες συνιστούν «πυρηνικά μορφώματα [Kerngebilde]»⁴⁷ που έχουν τη δική τους δομή μορφής-υλικού.

Τα υλικά έχουν [...] μια ορισμένη, αλλά εν τέλει μια εντελώς άλλου είδους μορφοποίηση. Με άλλα λόγια, οι μορφές που ανήκουν άμεσα στη συντακτική ενότητα της κατηγορήσης ως ενότητας-του-είναι, ως ενότητα της copula, προϋποθέτουν στα έσχατα υλικά μορφές ενός εντελώς νέου σιλ. Αυτές οι μορφές δεν ανήκουν στη σύνταξη της ίδιας της πρότασης. (Hua XVII, σ. 309 [308])

Οι δύο βασικές κατηγορίες των μη-συντακτικών μορφών των έσχατων υλικών των κρίσεων για τις οποίες μιλάει ο Χούσερλ είναι (α) αυτή της ουσιαστικότητας (Substantivität) και (β) αυτή της επιθετότητας (Adjektivität), με την τελευταία να διακρίνεται στην κατηγορία της επιθετότητας (β1) ως ιδιότητας (Eigenschaft) και (β2) ως σχέσης (Relation).⁴⁸ Η εξέταση των κατηγοριών αυτών ανήκει στη δικαιοδοσία της Καθαρής Γραμματικής, για την οποία ο Χούσερλ πρωτομίλησε στην τέταρτη ΛΕ και που συνέχισε να τον απασχολεί και στο ύστερο έργο του.

Αναφορικά, τώρα, με αυτό το σκέλος της θεωρίας του Χούσερλ κάνει την εμφάνισή της η πιο κρίσιμη και, κατά τη γνώμη μας, η πλέον αμφιλεγόμενη συνιστώσα του επιχειρήματος του Ντράμοντ. Ο Ντράμοντ ισχυρίζεται πως η βαθιά Γραμματική που πραγματεύεται τις μη-συντακτικές μορφοποιήσεις των πυρήνων των κρίσεων δεν είναι άλλη από τη Γραμματική της ίδιας της αντίληψης. Δηλαδή, πως οι μορφές της ουσιαστικότητας και της επιθετότητας για τις οποίες μόλις μιλήσαμε, δεν είναι παρά οι μορφές που συναντούμε στα ίδια τα αντιληπτικά εννοήματα.⁴⁹ Θα το δούμε αυτό χρησιμοποιώντας το παράδειγμα που δίνει ο ίδιος ο Ντράμοντ.⁵⁰ Έστω η καθορισμένη περιγραφή «το κόκκινο τριαντάφυλλο». Η έκφραση αυτής της περιγραφής συνιστά μια σύνθετη ονοματοδοτική σημειωτική απόβλεψη, η οποία αποσπά, και καθιστά έτσι ως σημασία της, το εννοηματικό νόημα μιας υποκείμενης σημασιακής απόβλεψης που δεν είναι άλλη, κατά τον Ντράμοντ, από την απλή αντίληψη ενός κόκκινου τριαντάφυλλου. Με την καθορισμένη περιγραφή «το κόκκινο τριαντάφυλλο» εκφράζουμε τη σημασία που έχει για εμάς το αντιληπτό ως κόκκινο τριαντάφυλλο. Άλλωστε στην αντίληψη, μας λέει ο Ντράμοντ, δίνεται το αντιληπτό πάντοτε ως κάπως ερμηνευμένο. Στην αντίληψη υπάρχει πάντοτε ένα «ερμηνευτικό “ως”»⁵¹. Αυτό σημαίνει ότι το αντιληπτό δίνεται πάντοτε με ένα περιεχόμενο και μια δομή τα οποία είναι, μάλιστα, εκφράσιμα στα ονόματα που χρησιμοποιούμε στη γλώσσα.⁵² Αυτή είναι η “γλωσσι-

⁴⁷ Hua XVII, σ. 310 [309].

⁴⁸ Βλ. Hua XVII, σ. 310 [308].

⁴⁹ Βλ., Drummond 2003a, κυρίως σσ. 135κ.επ.

⁵⁰ Βλ., ό.π., σ. 135.

⁵¹ Ο.π.

⁵² Βλ., ό.π., σ. 137. Ο Ντράμοντ συνδέει ευθέως αυτό το «ερμηνευτικό ως» με την χαϊντεγκεριανή του χρήση. Στο *Ιστορικό Λεξικό* που έχει εκδώσει ο ίδιος για τον Χούσερλ αφιερώνει ένα ξεχωριστό λήμμα στο «ερμηνευτικό ως» για το οποίο σημειώνει: «Αυτός είναι ένας χαϊντεγκεριανός όρος ο οποίος συλλαμβάνει καλά αυτό που ο Χούσερλ σκόπευε να αποκαλύψει στις αναλύσεις του για το αντιληπτικό εννόημα. [...] Αυτή η δομή [του εννοήματος, δηλαδή το εννοηματικό νόημα και το εννοηματικό X] δείχνει ότι η αποβλεπτική ερμηνεία του αντικειμένου αδράχνει το Υκ, ας πούμε, το καφέ τραπέζι. Για να θέσουμε το ζήτημα με άλλους όρους, η αντιληπτική ερμηνεία αδράχνει ή ερμηνεύει το Y ως κ. Αυτό το «ως» είναι το ερμηνευτικό-ως που μαζί υπόκειται και αντιπαρατίθεται στο αποφαντικό-είναι, το «είναι» της κρίσης «Το τραπέζι είναι καφέ». Υπάρχει ένα ορισμένο είδος διάρθρωσης παρόν στο αντιληπτικό εννόημα –ένα ορισμένο είδος προ-ληπτικής κατηγοριακότητας– και αυτό υπόκειται της ρητής κατηγοριακότητας της κρίσης.» (Drummond 2008, σσ. 93-4) Ο Ντουάιερ (Daniel Dwyer) διατυπώνει την ίδια ιδέα όταν γράφει ότι: «Με το να εκφράζεται εννοιολογικά, το προ-εκφραστικό δεν αποκτά σημασία –αυτή την έχει ήδη καθόσον είναι αποβλεπτικό– παρά η δική του σημασία γίνεται πιο

κότητα” των πραγμάτων. Και είναι αυτή η “γλωσσικότητα” που εγγυάται τη συνέχεια ανάμεσα στη αντίληψη και τα κατηγοριακά γλωσσικά ενεργήματα.

Η πλώραση που συναντούμε στο εσωτερικό του αντιληπτικού εννοήματος ανάμεσα στο προσδιορισμό X και το εννοηματικό νόημα, ή, ισοδύναμα για τον Ντράμοντ, ανάμεσα στο φορέα, στο υπόστρωμα των ιδιοτήτων και τις ιδιότητες, αποκαλύπτει τις μορφοποιήσεις που προσιδιάζουν στα ίδια τα αντιληπτά πράγματα. Το προσδιορισμό X έχει την προ-συντακτική μορφή της ουσιαστικότητας, ενώ οι ιδιότητες την προ-συντακτική μορφή της επιθετότητας, μορφές που μεταφέρονται στη γλώσσα με τα ονόματα «τριαντάφυλλο» και «κόκκινο τριαντάφυλλο». Τα προ-συντακτικά μορφοποιημένα ονόματα είναι στη συνέχεια έτοιμα να αναληφθούν από τα προτασιακά-κατηγορηματικά ενεργήματα, καθώς η κατηγοριακότητά τους δείχνει προς την κατηγοριακότητα της κρίσης. Με αυτή την έννοια, η προ-συντακτική κατηγοριακότητα συνιστά πρό-ληψη (Antizipation) για τη συντακτική κατηγοριακότητα. Ο Ντράμοντ αποκαλεί την προ-συντακτική κατηγοριακότητα *προ-ληπτική* και *κενή*. Αυτή η κενότητα παραπέμπει ταυτόχρονα και σε έναν χαρακτήρα *ανοιχτότητας*. Έτσι, το πυρηνικό υλικό που έχει τη μορφή της ουσιαστικότητας μπορεί να καταστεί υποκείμενο μιας κρίσης, αλλά και αντικείμενο ή ουσιαστικό κατηγορούμενο. Από τη μεριά του, το πυρηνικό υλικό που έχει τη μορφή της επιθετότητας μπορεί να καταστεί, για παράδειγμα, προσδιοριστικό επίθετο αλλά και κατηγορηματικός προσδιορισμός.⁵³ Το πέρασμα από την προ-συντακτική κατηγοριακότητα στη συντακτική-κατηγορηματική κατηγοριακότητα προϋποθέτει μια λειτουργία “σταθεροποίησης” και προσδιορισμού της ανοιχτότητας της πρό-ληψης, οπότε και προσδιορίζεται ο ρόλος ενός πυρηνικού υλικού μέσα σε μια πρόταση, στη βάση των συντακτικών κανόνων μιας εμπειρικής γλώσσας.

Εκ πρώτης όψεως η προσέγγιση του Ντράμοντ μοιάζει εύλογη και ορθόδοξη χουσερλιανή. Φαίνεται, μάλιστα, να παντρεύει με ενδιαφέροντα τρόπο τις αναλύσεις του Χούσερλ για το εννόημα με το ανοιχτό ζήτημα της κατηγοριακότητας της αντίληψης και της σχέσης της τελευταίας με την κατηγορήση. Ωστόσο, μια πιο προσεκτική εξέταση φέρνει και την πρώτη αντίρρηση. Ο Ντράμοντ αντιμετωπίζει ως έσχατους κρισιακούς πυρήνες εξίσου τα απλά ονόματα, όπως το «τριαντάφυλλο», αλλά και τις καθορισμένες περιγραφές, όπως το «κόκκινο τριαντάφυλλο». Όμως είναι γνωστό ότι, για τον Χούσερλ, τέτοια σύνθετα ονόματα όπως το «κόκκινο τριαντάφυλλο» προϋποθέτουν ήδη μια κατηγορήση. Αρκεί να ανατρέξει κανείς στις αναλύσεις του τετάρτου κεφαλαίου της πέμπτης ΛΕ. Εκεί ο Χούσερλ ασκεί κριτική στη μπρεντανιανή θεωρία, σύμφωνα με την οποία οι κρίσεις αντιμετωπίζονται ως ενεργήματα αποδοχής ή άρνησης κάποιων *ονοματικών* περιεχομένων. Δεν θα περάσουμε στις λεπτομέρειες αυτής της κριτικής. Θα υπογραμμίσουμε μόνο το εξής. Στην προσπάθειά του να διακρίνει ρητά τη λειτουργία της κατηγορήσης από εκείνη της ονοματοποίησης, ο Χούσερλ εξετάζει τη μεταξύ τους σχέση και δείχνει ότι τα ονόματα της μορφής «ΚΥ» είναι «*εκφράσεις παραστάσεων*»⁵⁴ που στηρίζονται σε κάποια κατηγορήση της μορφής «το Υ είναι Κ». Αναφερόμενος σε τέτοια ονόματα ο ίδιος θα πει ότι,

[η] θεμελίωση της εγκυρότητας κάθε [σύνθετης] ονοματικής παράστασης οδηγεί απριόρι πίσω στην εγκυρότητα της αντίστοιχης κρίσης. (LU II/1, σ. 470 [630])

ρητή [explicit], οδηγείται σε λογική μορφή. Η σημασία, λοιπόν, για τον Χούσερλ, δεν πρωτο-φτάνει εκ της γλώσσας. Αντίθετα η γλώσσα καθιστά ένα προ-γλωσσικό νόημα περισσότερο ρητό, περισσότερο δημόσιο.» (Dwyer 2007, σ. 106)

⁵³ Βλ., ό.π., σ. 134.

⁵⁴ LU II/1, σ. 459 [622], βλ. και σ. 462 [624].

Αντιλαμβανόμαστε ότι ο Ντράμοντ λανθασμένα αναζητά προ-συντακτικές μορφές *παράγωγων* ονομάτων (ονομάτων με εσωτερική δομή). Αντιλαμβανόμαστε, όμως, επίσης ότι η αστοχία αυτή δεν είναι ικανή να κλονίσει το συνολικό του επιχείρημα. Η κατάλληλη διόρθωση θα μπορούσε να το προσαρμόσει στους *μη-παράγωγους* πυρήνες των κρίσεων, για παράδειγμα στο όνομα «τριανάφυλλο» και το όνομα «κόκκινο». Επιπλέον, η κατάλληλη διόρθωση θα μπορούσε να απαλύνει και μια άλλη αδυναμία: την ένταση που υπάρχει στη χρήση των όρων «εννοηματικός πυρήνας» και «εννοηματικό νόημα». Στις αναλύσεις του Ντράμοντ, ενίοτε τα δύο ταυτίζονται, χωρίς τις χρήσιμες επεξηγήσεις, καθώς το εννοηματικό νόημα άλλοτε χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις στιγμές των ιδιοτήτων εντός του εννοηματικού πυρήνα και άλλοτε τις ιδιότητες αυτές μαζί με το προσδιορισμό X.⁵⁵

Θεωρούμε, εντούτοις, ότι το πραγματικά προβληματικό στοιχείο των συνδέσεων που κάνει ο Ντράμοντ αφορά τον ισχυρισμό του, πρώτον, για τη σχέση αντίληψης και ονοματοδοσίας και, δεύτερον, για την ίδια τη δομή του αντιληπτικού εννοήματος. Εκφράζει όντως μια ονομασία ένα υποκείμενο απλό αντιληπτικό ενέργημα; Είναι η σημασία ενός ονόματος το εννοηματικό νόημα μιας υποκείμενης αντίληψης; Έχουν, τελικά, η ονοματοδοσία και η αντίληψη κάποιο κοινό *λογικό* περιεχόμενο, όπως διατείνεται ο Ντράμοντ; Και είναι το αντιληπτό δομημένο ως το δίπολο «προσδιορισμό X»–ιδιότητες με το X να έχει την προ-συντακτική μορφή της ουσιαστικότητας ενώ οι ιδιότητες την προ-συντακτική μορφή της επιθετότητας; Μπορούμε να πούμε, μαζί με τον Ντράμοντ, ότι, τελικά, η βαθιά Καθαρή Γραμματική της γλώσσας είναι μια Γραμματική που προσιδιάζει και στην ίδια την απλή αντίληψη;

Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, και να απαλύνουμε έτσι την όποια φιλοσοφική ανησυχία αυτά προκαλούν, θα στραφούμε πρώτα στις *Λογικές Έρευνες* (και κυρίως στην έκτη *Έρευνα* (1901)) με σκοπό να φωτίσουμε τους ισχυρισμούς του Χούσερλ αναφορικά με την πλήρωση των αντιληπτικών κρίσεων. Θα διαπιστώσουμε ότι η – σε κάποιο βαθμό – προβληματική εκτίμηση εκεί του Χούσερλ για τη σχέση απλής αντίληψης και κατηγορήσης μπορεί να τροφοδοτήσει προσεγγίσεις σαν αυτή του Ντράμοντ. Στη συνέχεια, ωστόσο, αντλώντας κυρίως από τα χουσερλιανά κείμενα της επανεπεξεργασίας της έκτης *Έρευνας* (1913-14), θα μας δοθεί η ευκαιρία να δείξουμε ότι η απλή αντίληψη με καμία έννοια δεν μπορεί να λειτουργεί σημασιοπληρωτικά για ενεργήματα ονοματοδοσίας. Θα φανεί, τελικά, ότι το ενέργημα της απλής αντίληψης πρέπει να διακρίνεται ρητά από τα ονοματοδοτικά ενεργήματα και ότι η προ-ληπτική κατηγοριακότητα για την οποία μιλάει ο Ντράμοντ (το *ως* της ουσιαστικότητας και της επιθετότητας) ανήκει στην περιοχή της εννοιολογικής σκέψης και όχι σε αυτήν της απλής πρωταρχικής αντίληψης.

4.5. Ο ρόλος της απλής αντίληψης στην πλήρωση των αντιληπτικών κρίσεων

Στην προηγούμενη ενότητα εξετάσαμε την επιχειρηματολογία του Ντράμοντ σύμφωνα με την οποία το ενέργημα της αντίληψης χαρακτηρίζεται από μια *προ-ληπτική*, όπως την αποκαλεί ο ίδιος, κατηγοριακότητα. Σημείο εκκίνησης του Ντράμοντ για την αναζήτηση μιας τέτοιας κατηγοριακότητας είπαμε ότι αποτελεί η σημαντική αλλαγή που συναντούμε στην επανεπεξεργασία της έκτης *Έρευνας*, αναφορικά με την πλήρωση των κατηγοριακών ενεργημάτων. Θα επαναλάβουμε με συντομία ότι στην πρώτη έκδοση των *Λογικών Ερευνών* ο Χούσερλ συγκαταλέγει τα ονοματοδοτικά

⁵⁵ Σύγκ. με Drummond 2003a, σσ. 128, 129, 131κ.επς.

ενεργήματα στα απλά ενεργήματα θεωρώντας ότι αυτά πληρώνονται από ενεργήματα απλής αντίληψης. Στα 1913-14, όμως, ο Χούσερλ αλλάζει στάση. Τώρα θεωρεί πως όλα τα σημασιοδοτικά ενεργήματα, ακόμα και τα απλά ονοματοδοτικά, πρέπει να πληρώνονται από *κατηγοριακά* ενεργήματα. Αυτή την αλλαγή στη χουσερλιανή θεωρία ο Ντράμοντ τη διαβάζει ως εξής. Δέχεται (α) ότι τα ονοματοδοτικά ενεργήματα πληρώνονται από απλά εποπτικά ενεργήματα (αντίληψης, ή φαντασίας) και (β) ότι όλα τα σημασιοπληρωτικά ενεργήματα, σύμφωνα με την αλλαγή του Χούσερλ, είναι κατηγοριακά, άρα συμπεραίνει πως (γ) τα απλά εποπτικά ενεργήματα της αντίληψης, ή της φαντασίας, είναι κατηγοριακά.

Η δική μας ανάγνωση είναι διαφορετική. Στην επανεπεξεργασία της έκτης *Έρευνας* ο Χούσερλ πράγματι ισχυρίζεται πως όλα τα σημασιοδοτικά και σημασιοπληρωτικά ενεργήματα πρέπει να είναι κατηγοριακά. Αυτό, ωστόσο, για εμάς δεν σημαίνει ότι η αντίληψη πρέπει πλέον να αντιμετωπιστεί ως κατηγοριακό (ή έστω πρόδρομο κατηγοριακό) ενεργήμα. Θεωρούμε πως αυτό που εννοεί ο Χούσερλ με την αλλαγή του είναι ότι, *η απλή αντίληψη, σε αντίθεση με την προσέγγιση της πρώτης έκδοσης, δεν μπορεί να πληρώνει σημασιακά ενεργήματα*. Θεωρούμε πως η προαναφερθείσα παραδοχή (α) που κάνει ο Ντράμοντ στο πλαίσιο της ερμηνείας του είναι λανθασμένη και πως αυτός ακριβώς είναι ο λανθασμένος ισχυρισμός της πρώτης έκδοσης της έκτης *Έρευνας*, τον οποίο αργότερα διορθώνει ο Χούσερλ. Στη βάση αυτής της λανθασμένης παραδοχής, ο Ντράμοντ καταλήγει στο επίσης λανθασμένο συμπέρασμα (γ), δηλαδή στο ότι τα απλά εποπτικά ενεργήματα είναι κατηγοριακά. Θα τα δούμε καλύτερα όλα αυτά με τη λεπτομερή εξέταση, πρώτα, της αρχικής έκδοσης της θεωρίας του Χούσερλ στην πρώτη έκδοση των *ΛΕ* (§4.5.1) και, στη συνέχεια, των αλλαγών που ο ίδιος εισήγαγε στα καινούρια του κείμενα (§4.5.2). Αυτή η εξέταση περιμένουμε ότι θα μας οδηγήσει σε μια καλύτερη κατανόηση του ζητήματος της στήριξης των κατηγοριακών ενεργημάτων στην αντίληψη.

4.5.1. Η προσέγγιση της πρώτης έκδοσης της έκτης *Λογικής Έρευνας* (1901)

Στην πρώτη *Λογική Έρευνα* διαβάζουμε πως,

[ό]ταν η σημασιακή απόβλεψη πληρώνεται στη βάση αντίστοιχης εποπτείας, δηλαδή όταν σε μια ενεργεία κατονομασία [aktueller Nennung] η έκφραση σχετίζεται με το δεδομένο αντικείμενο, τότε συγκροτείται το αντικείμενο ως «δεδομένο» σε ορισμένα ενεργήματα, και μάλιστα –καθόσον η έκφραση συμμετρύται [sich anmißt] προς το εποπτικό δεδομένο– αυτό μας δίνεται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο το εννοεί η σημασία. (*LU II/1*, σσ. 50-1 [290])

Όμως, στην πρώτη *Έρευνα* ο Χούσερλ δεν εξετάζει το ζήτημα της πλήρωσης των κρίσεων και το τι σημαίνει το να «συμμετρύται η έκφραση προς το εποπτικό δεδομένο». Δίνει μόνο μια ιδέα για τις σχετικές λεπτομερείς αναλύσεις που θα ακολουθήσουν στην έκτη *Έρευνα* όταν σημειώνει ότι,

[σ]τη συνάφεια της σκέψης και της γνώσης, οι εκφράσεις και οι σημασιακές αποβλέψεις τους *συμμετρύονται* [sich anmessen] – όπως θα μάθουμε [στην έκτη *Έρευνα*] – όχι σκέτα προς τις εποπτείες (εννοώ τις εμφανίσεις της εξωτερικής και της εσωτερικής αισθητικότητας), αλλά και προς τις διάφορες διανοητικές μορφές, μέσω των οποίων τα σκέτα επο-

πτευόμενα αντικείμενα καθίστανται για πρώτη φορά αντικείμενα νοητικώς προσδιορισμένα και συσχετισμένα μεταξύ τους. (LU II/1, σσ. 49 [289], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)⁵⁶

Το ζήτημα της πλήρωσης των σημασιακών αποβλέψεων θα λάβει κεντρική θέση στις αναλύσεις πια της έκτης Έρευνας. Το ερώτημα που ειδικότερα θα τεθεί εκεί είναι το εάν σε όλα τα μέρη και τις μορφές των σημασιακών αποβλέψεων αντιστοιχούν μέρη και μορφές στη μεριά της πληρωτικής αντίληψης. Στο βαθμό που συμβαίνει κάτι τέτοιο, στο βαθμό, δηλαδή, που υπάρχει μια παραλληλία ανάμεσα στη σημασιακή σκόπευση και την εποπτεία που πληρώνει αυτή τη σκόπευση, ο Χούσερλ υποστηρίζει πως μπορούμε να λέμε ότι το σημασιακό ενέργημα *εκφράζει* το αντιληπτικό ενέργημα.⁵⁷

Ένα πρώτο μέλημα του Χούσερλ είναι να δείξει ότι δεν είναι η απλή αντίληψη αυτή που δίνει νόημα σε μια έκφραση. Η νοηματοδότηση των εκφράσεων είναι υπόθεση γλωσσικών-σημασιοδοτικών αποβλέψεων. Ο Χούσερλ φέρνει το ακόλουθο γνωστό πλέον παράδειγμα.⁵⁸ Έστω ότι κοιτάζοντας έξω στον κήπο βλέπουμε ένα κοτσύφι να πετάει και λέμε: «ένα κοτσύφι πετάει». Το ότι στη βάση του ίδιου αντιληπτικού ενεργήματος είναι δυνατές και άλλες διαφορετικές αποφάνσεις με διαφορετικές σημασίες, όπως, π.χ., «αυτό είναι μαύρο, είναι ένα μαύρο πουλί» ή «αυτό το μαύρο ζώο πετάει», κ.λπ., μας αποτρέπει από το να ισχυριστούμε ότι η σημασία της απόφανσής μας καθορίζεται αποκλειστικά στη βάση της αισθητηριακής αντίληψης. Από την άλλη, είναι δυνατό να εκφέρουμε μια απόφαση και εντωμεταξύ η αισθητηριακή αντίληψη του αντικειμένου για το οποίο μιλάμε να βρίσκεται σε συνεχή ροή και αλλαγή. Το να υποστηρίξουμε ότι τα διαφορετικά (αισθητηριακά) αντιληπτικά ενεργήματα αυτής της ροής έχουν κάτι κοινό ως ενεργήματα που κατευθύνονται προς το ίδιο αντιληπτό, και ότι είναι *αυτό* το κοινό στοιχείο που ευθύνεται για τη σημασία της απόφανσης επίσης δεν είναι ορθό. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Χούσερλ, η αισθητηριακή αντίληψη είναι δυνατό να εκλείψει και όμως η απόφαση να συνεχίσει να έχει τη σημασία της ακριβώς χάρη σε κάποιο σημασιοδοτικό ενέργημα.

Αλλά αυτό που κυρίως ενδιαφέρει τον Χούσερλ, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της γνωσιοθεωρίας της έκτης Έρευνας, είναι το πώς *πληρώνεται* ένα σημασιοδοτικό ενέργημα από μια αντίστοιχη εποπτεία. Θα εστιάσει μάλιστα τις αναλύσεις του στην απλούστερη περίπτωση των *αντιληπτικών κρίσεων*, αυτών, δηλαδή, που εκφέρονται έναντι απλών (αισθητηριακών) αντιληπτικών ενεργημάτων. Ο Χούσερλ σημειώνει για αυτές τις κρίσεις:

Ως εκ τούτου, όμως, είναι αναμφισβήτητο το ότι στις “αντιληπτικές κρίσεις” η αντίληψη βρίσκεται σε έναν εσωτερικό σχετισμό με το νόημα [του σημασιοδοτικού ενεργήματος]

⁵⁶ Ας προσέξουμε ότι η αγγλική μετάφραση του Φίντλεϊ είναι στο σημείο αυτό παραπλανητική. Ενώ ο Χούσερλ γράφει: «Die Ausdrücke [...] messen sich [...] nicht bloß den Anschauungen an [...] sondern auch den verschiedenen intellektiven Formen», ο Φίντλεϊ μεταφράζει: «Expressions [...] do not take their measure [...] from mere intuition [...] but from the varying intellectual forms». Όμως, εδώ το «bloß» είναι επίρρημα και όχι επίθετο που προσδιορίζει τις εποπτείες ως σκέτες, ως απλές. Επίσης, η μορφή «nicht bloß ... sondern auch» έχει τη σημασία του «όχι σκέτα ... αλλά και» και όχι, όπως μεταφράζει ο Φίντλεϊ, τη σημασία του «όχι ... αλλά». Σύμφωνα με την αγγλική μετάφραση του Φίντλεϊ, πρέπει να καταλάβουμε ότι «οι εκφράσεις δεν συμμετρώνται προς τις σκέτες εποπτείες αλλά (αποκλειστικά) προς τις διανοητικές μορφές». Ωστόσο, θεωρούμε πως αυτό που λέει ο Χούσερλ είναι ότι «οι εκφράσεις δεν συμμετρώνται σκέτα προς τις εποπτείες αλλά και (επιπροσθέτως) προς τις διανοητικές μορφές». Στη συνέχεια της ανάλυσής μας, με την εξέταση σχετικών χωρίων της έκτης Έρευνας, θα φωτιστεί ακόμα καλύτερα η δική μας ανάγνωση.

⁵⁷ Βλ. LU II/2, σ. 129 [774].

⁵⁸ Βλ. LU II/2, §4.

της απόφασης [Aussage]. Δεν λέγεται χωρίς λόγο ότι: η απόφαση εκφράζει την αντίληψη, δηλαδή εκφράζει αυτό που “δίνεται” στην αντίληψη. (LU II/2, σ. 16 [681])

Για να μπορέσει, λοιπόν, να φωτίσει τη σχέση ανάμεσα σε μια σημασιακή απόβλεψη και την αντίστοιχη εποπτική πλήρωση, ο Χούσερλ εξετάζει πρώτα την ιδιαίτερη περίπτωση της πλήρωσης των περιστασιακών εκφράσεων (π.χ. των δεικτικών αντωνυμιών) και των κυρίων ονομάτων. Σύμφωνα με τη θεωρία της έκτης Έρευνας, όταν εκφέρουμε περιστασιακές εκφράσεις και κύρια ονόματα επιτελούμε σημασιοδοτικά ενεργήματα, τα οποία *άμεσα και χωρίς καμία εννοιολογική μεσολάβηση* αναφέρονται σε αντικείμενα. Ο Χούσερλ θα ισχυριστεί ότι, αυτά τα σημασιοδοτικά ενεργήματα πληρώνονται *στα απλά εποπτικά ενεργήματα της αντίληψης, ή της φαντασίας*.⁵⁹ Έστω ότι αναφορικά με το προηγούμενο παράδειγμα του πουλιού που βλέπουμε να πετάει στον κήπο, χρησιμοποιούμε τη δεικτική αντωνυμία «αυτό».

Το *αυτό* είναι μια ουσιωδώς περιστασιακή [okkasioneller] έκφραση, η οποία αποκτά πλήρως τη σημασία της μόνο σε αναφορά προς τις συνθήκες εκφοράς και εδώ προς τη διενεργηθείσα αντίληψη. Με το *αυτό* εννοείται το αντιληπτό αντικείμενο, έτσι όπως αυτό δίνεται στην αντίληψη. (LU II/2, σ. 17 [682]; βλ. και σ. 20 [685])

Παρόμοια είναι η στάση του Χούσερλ και αναφορικά με τα κύρια ονόματα.

Διότι το κύριο όνομα επίσης ονομάζει “άμεσα” το αντικείμενο. Δεν το σκοπεύει [meint] με τον τρόπο της προσαπόδοσης [attributiver Weise] ως φορέα αυτών ή εκείνων των χαρακτηριστικών, παρά, χωρίς εκείνη την “εννοιολογική” μεσολάβηση, [δηλαδή] ως αυτό που το “ίδιο” είναι, έτσι όπως ίσεται μπροστά στα μάτια μας στην αντίληψη. Η σημασία του κύριου ονόματος έγκειται λοιπόν σε μια άμεση-σκόπευση-αυτού-του-αντικειμένου, μια σκόπευση που *πληρώνεται* μόνο δια της αντίληψης [...]. (LU II/2, σ. 20 [684])

Έτσι, για παράδειγμα, όταν εκφέρουμε με *αυθεντικό* τρόπο το όνομα “Κολωνία” εννοούμε αυτή την πόλη άμεσα, όπως αυτή δίνεται στην απλή αντίληψη.⁶⁰ Σε μια τέτοια περίπτωση,

[η] απλή αντίληψη οδηγεί στην εμφάνιση το αντικείμενο *το οποίο* σκοπεύει η σημασιακή απόβλεψη *έτσι όπως* αυτή το σκοπεύει, χωρίς τη βοήθεια περαιτέρω ενεργημάτων δομημένων πάνω σε αυτήν την απλή αντίληψη. Η σημασιακή απόβλεψη επομένως βρίσκει στη σκέτη αντίληψη το ενέργημα στο οποίο *πληρώνεται σύμμετρα με πληρότητα* [sich vollständig angemessen erfüllt]. (LU II/2, σ. 130 [774-5], οι εμφάσεις της δεύτερης πρότασης προστέθηκαν.)

Όμως, τι γίνεται με τις σημασιακές αποβλέψεις γενικά και μάλιστα με τις αρθρωμένες σημασίες; Μπορούμε, επίσης, να πούμε πως, για παράδειγμα, με την έκφραση «λευκό χαρτί» εκφράζουμε ομόλογα αυτό που αντιλαμβανόμαστε; Ποια είναι τότε η «σχέση της εκφράζουσας σημασιακής απόβλεψης και της εκφρασμένης αισθητηριακής εποπτείας»⁶¹;

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η σημασιακή απόβλεψη μιας τέτοιας έκφρασης εμπεριέχει ένα «πλεόνασμα»⁶² που δεν έχει κάτι αντίστοιχο στην απλή αντίληψη του

⁵⁹ Βλ., π.χ., LU II/2, σ. 20 [684].

⁶⁰ Για το παράδειγμα, βλ. ό.π., σ. 130 [774].

⁶¹ Ό.π., σ. 128 [773].

⁶² Ό.π., σ. 131 [775]. Με τα λόγια του Χάιντεγκερ: «Στην απόφαση της αντίληψης στην πληρότητα της υπάρχει ένα πλεόνασμα αποβλέψεων, η πιστοποίηση του οποίου δεν μπορεί να καλυφθεί από την απλή αντίληψη του πράγματος.» (Χάιντεγκερ 1999, σ. 100)

άσπρου χαρτιού. «Το λευκό χαρτί είναι χαρτί που είναι λευκό»⁶³. Και αυτό το είναι εκφράζει μια κατηγοριακή μορφοποίηση και όχι κάτι που βλέπουμε αισθητηριακά. «Το επίτευγμα της πλήρωσης της απλής αντίληψης προφανώς δεν επαρκεί για τέτοιες μορφές.»⁶⁴ Το ότι στην περίπτωση των κυρίων ονομάτων έχουμε μια πλήρη ομολογία ανάμεσα στην έκφραση και στην απλή αντίληψη δεν μπορεί να αποτελέσει το «πρωτότυπο»⁶⁵ για το πώς να κατανοήσουμε τη σχέση σημασίας και εποπτείας εν γένει. Κι αυτό γιατί με τη χρήση ονομάτων εντός συνθετότερων πλαισίων, για παράδειγμα στο πλαίσιο μιας κατηγορήσης, εκφράζουμε μια *πλεονασματική* σημασία εν σχέση προς την απλή αντίληψη. Η σκέτη αντίληψη του χαρτιού και της λευκότητας του χαρτιού διαφέρουν από τη σημασιακή εννόηση που εκφράζουμε λέγοντας «λευκό χαρτί» ή «το χαρτί είναι λευκό».

Η συγκεκριμένη τοποθέτηση του Χούσερλ δεν μας είναι ξένη. Είναι αυτή που ουσιαστικά τον οδηγεί στη θεωρία του για την κατηγοριακή εποπτεία. Μας έχει δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε στο πρώτο κεφάλαιο για αυτή τη σπουδαία ανακάλυψη. Εδώ, φτάνουμε στη συγκεκριμένη προβληματική μέσα από την εξέταση της έννοιας της πλήρωσης για να διαπιστώσουμε ότι οι πλεονασματικές σημασίες των σύνθετων εκφράσεων, δηλαδή οι διάφορες σημασιακές μορφές όπως η *copula*, δεν πληρώνονται στην αισθητηριακή, αλλά στην κατηγοριακή εποπτεία. Υπάρχει, ωστόσο, μια ομολογουμένως διόλου προσεγμένη διάσταση αυτής της θεωρίας, η διασάφηση της οποίας θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα το πώς αντιμετωπίζει ο Χούσερλ τη σχέση ανάμεσα στην αντίληψη και την κρίση στις *Λογικές Έρευνες*. Αυτή η παραγνωρισμένη διάσταση αφορά τη σχέση της απλής αντίληψης και των *ονοματικών* μορφοποιήσεων των υλικών στοιχείων των κρίσεων, στο παράδειγμά μας των όρων «χαρτί» και «λευκό».

Στην έκτη Έρευνα ο Χούσερλ θα επιμείνει στη σημαντική φαινομενολογική διαφορά της ερμηνευτικής απόβλεψης στην περίπτωση της σκέτης αντίληψης και σε αυτήν μιας αντίστοιχης ονοματικής μορφοποίησης που δίνει το υποκείμενο ή το κατηγορούμενο σε μια πρόταση. Είναι διαφορετικό το να αντιλαμβανόμαστε το λευκό χαρτί από το να το κατονομάζουμε, για παράδειγμα στο πλαίσιο μιας κατηγορήσης. Και όπως μπορούμε από την απλή αισθητηριακή αντίληψη να περάσουμε σε μια απλή ονοματοποίηση, έτσι και στη βάση οποιουδήποτε κατηγοριακού ενεργήματος μπορούμε να μεταβούμε σε μια ανώτερης τάξης ονοματοποίηση, π.χ. στην ονοματοποίηση μιας κατάστασης πραγμάτων που με τη σειρά της μπορεί να καταστεί υποκείμενο ή αντικείμενο μιας καινούριας πρότασης. Γενικά, όμως,

[α]ντικειμενοποιητικά ενεργήματα καθαρά δι' εαυτά και "τα ίδια" αντικειμενοποιητικά ενεργήματα λειτουργούντα συγκροτητικά για τους σχεσιακούς όρους ενός οποιουδήποτε σχετισμού, δεν είναι πραγματικά τα ίδια ενεργήματα. Αυτά διακρίνονται φαινομενολογικά, και μάλιστα από την άποψη αυτού που έχουμε ονομάσει αποβλεπτική ύλη [*intentionale Materie*]. (LU II/2, σ. 157 [796])

⁶³ LU II/2, 131 [775].

⁶⁴ Ό.π. Σε άλλο σημείο διαβάζουμε: «Δεν μπορεί, όμως, ποτέ η σκέτη αισθητικότητα να προσφέρει πλήρωση σε κατηγοριακά ενεργήματα, ή για την ακρίβεια σε αποβλέψεις που εμπεριέχουν κατηγοριακές μορφές· η πλήρωση έγκειται κάθε φορά σε μια αισθητικότητα μορφοποιημένη από κατηγοριακά ενεργήματα.» (LU II/2, σ. 5 [670]) Έτσι και ο Χάιντεγκερ γράφει σχετικά: «Τα στοιχεία που ανήκουν στην πλήρη απόφαση, για τα οποία δεν μπορεί να βρεθεί πλήρωση στην κατ' αίσθηση αντίληψη, λαμβάνουν αυτήν την πλήρωση μέσα από μια μη-κατ' αίσθηση αντίληψη, μέσα από την κατηγοριακή εποπτεία.» (Χάιντεγκερ 1999, σ. 104)

⁶⁵ LU II/2, σ. 130 [774].

Έχουμε ξαναπεί ότι, με τους όρους των *Λογικών Ερευνών*, η αποβλεπτική ύλη⁶⁶ ευθύνεται για το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής αναφοράς ενός ενεργήματος. Η αποβλεπτική ύλη των κατηγοριακών ενεργημάτων ευθύνεται για την κατηγοριακή μορφοποίηση των σύστοιχων αντικειμένων. Βέβαια, στη δική τους περίπτωση η μορφοποίηση *δεν είναι αισθητική*.⁶⁷

Η συνάρτηση [Funktion] της συνθετικής σκέψης (η νοητική συνάρτηση) κάνει κάτι σε αυτές [τις αντιληπτικές παραστάσεις], τις μορφοποιεί εκ νέου, *αν και*, ως κατηγοριακή συνάρτηση, το κάνει αυτό με κατηγοριακό τρόπο· έτσι λοιπόν το *αισθητηριακό* περιεχόμενο [Gehalt] του εμφανιζόμενου αντικειμένου παραμένει *αμετάβλητο*. (LU II/2, σ. 157 [796])

Το αντικείμενο που μορφοποιείται κατηγοριακά συνεχίζει να παρουσιάζεται με ακριβώς τους ίδιους αισθητηριακούς προσδιορισμούς, ωστόσο,

η ένταξή του στην κατηγοριακή συνάφεια δίνει σε αυτό μια προσδιορισμένη θέση και έναν *ρόλο*, τον ρόλο του *μέλους ενός σχετισμού*, ειδικότερα ενός *μέλους-υποκείμενο* ή *μέλους-αντικείμενο*· και αυτές είναι διαφορές που φανερώνονται φαινομενολογικά. (LU II/2, σ. 157 [797])

Όμως, ενώ ο Χούσερλ υπογραμμίζει το μορφοποιητικό ρόλο των ονοματοποιητικών ενεργημάτων, ταυτόχρονα παραδέχεται ότι *είναι δύσκολο να αντιληφθούμε τις αντίστοιχες τροποποιήσεις στη μεριά των αντικειμένων*. Έτσι σημειώνει ότι,

π.χ., στην περιοχή των απλών [schlichten] εποπτειών, όταν συγκρίνουμε τις ίδιες [εποπτείες] εντός και εκτός μιας συνάρτησης σχετισμού, το ζήτημα δεν είναι καθόλου καθαρό. (LU II/2, σ. 158 [796])⁶⁸

Μάλιστα, στην πρώτη έκδοση των *Λογικών Ερευνών* διαβάζουμε ότι,

Αυτές οι μορφοποιήσεις της συνθετικής συνάρτησης δεν θεωρούνται ως ανήκουσες στο αντικείμενο, παρά στην υποκειμενική μας δραστηριότητα [Bethätigen] [...]. (LU II (Α' έκδοση), σ. 630)⁶⁹

Η σημαντική διαπίστωση που μπορούμε να κάνουμε με βάση τα προηγούμενα είναι πως, ενώ στις *Λογικές Έρευνες* ο Χούσερλ μιλά για πρώτη φορά για τα αντικειμενικά (εννοηματικά) σύστοιχα των διαφόρων *κατηγοριακών-συντακτικών* μορφών των ενεργημάτων ανώτερης τάξης (για παράδειγμα της copula), δεν αναγνωρίζει ότι οι ονοματικές μορφοποιήσεις έχουν κι αυτές *τα δικά τους αντικειμενικά (εννοηματικά) σύστοιχα*. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει πως, μπορεί μεν η σημασιοδοτική απόβλεψη ενός ονοματοποιητικού ενεργήματος να διαφέρει από ένα αντίστοιχο ενέργημα αισθητηριακής αντίληψης, όμως ένα τέτοιο (ονοματικό) σημασιοδοτικό ενέργημα

⁶⁶ Με τους όρους των *Ιδεών* I, το εννοητικό νόημα. Βλ. και πριν στο δεύτερο κεφάλαιο §2.3.

⁶⁷ Βλ. σχετικά LU II/2, §49· βλ. και *Hua* XXII, σ. 240 [284].

⁶⁸ Στο σημείο αυτό ο Χούσερλ παραπέμπει και στην §33 της πέμπτης *Έρευνας*, στην οποία πραγματεύεται το ζήτημα της ονοματοποίησης, και αναγνωρίζει ότι εκεί «[ο]ι απομονωμένες αντιλήψεις της αισθητικότητας εξισώθηκαν με τα ονοματικώς λειτουργούντα ενεργήματα» (LU II/2, σ. 158 [797]).

⁶⁹ Αυτό που ισχυρίζεται στη συγκεκριμένη ενότητα ο Χούσερλ είναι πως, εφόσον το αντικείμενο με την ονοματοποίηση παραμένει ακριβώς το ίδιο, τείνουμε να παραβλέπουμε τις φαινομενολογικές διαφορές που υπάρχουν στα διαφορετικά ενεργήματα που στην πραγματικότητα έχουν διαφορετική αποβλεπτική ύλη, διαφορετικό ερμηνευτικό νόημα. Στη δεύτερη έκδοση της έκτης *Έρευνας*, πάντως, το σημείο που μόλις παραθέσαμε έχει αλλάξει ως εξής: «Τέτοιου είδους μορφοποιήσεις της συνθετικής συνάρτησης δεν αλλάζουν το αντικείμενο το ίδιο [ενν. στην αισθητηριακή του συγκρότηση], επομένως θεωρούνται ως ανήκουσες στη σκέτη υποκειμενική μας δραστηριότητα [...].»

τελικά πληρώνεται από το αντικείμενο της αισθητηριακής αντίληψης. Γράφει χαρακτηριστικά ο Χούσερλ:

Έστω η παράσταση μιας κόκκινης στέγης, και ότι σε αυτήν πληρώνεται η σημασιακή απόβλεψη της λέξης “κόκκινη”. Η σημασία της λέξης πληρώνεται εδώ με συμπτωτικό τρόπο από το εποπτευθέν κόκκινο. (LU II/2, σ. 46 [705])

Η επίσης,

[H] σκέψη [Denken] ενός χρώματος βρίσκει την πλήρωσή του στο ενέργημα εποπτείας αυτού του χρώματος. (LU II/2, σ. 72 [725])

Η δυσκολία και ο δισταγμός του Χούσερλ να μιλήσει καθαρά για τα ονοματοποιημένα αντικείμενα και να αναγνωρίσει εννοιηματικά σύστοιχα των ονοματοδοσιών, καθρεφτίζεται στο πώς ο ίδιος αντιμετωπίζει τελικά το ζήτημα της πλήρωσης των κρίσεων. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο που απαιτεί προσοχή. Φαίνεται πως, στο πλαίσιο της θεωρίας της έκτης *AE*, μια κατηγορηματική κρίση πληρώνεται εν μέρει στην απλή αντίληψη (ή τη φαντασία) και εν μέρει στην κατηγοριακή εποπτεία της κατηγοριακής μορφής (της κατηγορήσης).⁷⁰ Το «χαρτί» και το «λευκό», δηλαδή τα ονόματα της κατηγορήσης «το χαρτί είναι λευκό», εκφράζουν σημασιακές αποβλέψεις που πληρώνονται στην ευθεία απλή αντίληψη του λευκού χαρτιού. Αντίθετα, η κατηγοριακή μορφοποίηση που εκφράζεται με το «είναι» πληρώνεται στην κατηγοριακή εποπτεία της σύστοιχης αντικειμενικής κατηγοριακής μορφής. Αυτό, βέβαια, σημαίνει ότι, για τον Χούσερλ, οι καταστάσεις πραγμάτων, ως σύστοιχες συντακτικές αντικειμενότητες των κατηγορηματικών αντιληπτικών κρίσεων, είναι πάντοτε «σύνθετα “αντικείμενα της σκέψης”»⁷¹, τα οποία «ως “αντικείμενα ανώτερης τάξης” εμπερικλείουν πραγματικά [reell] τα στηρίζοντα αντικείμενά τους [δηλαδή τα σκέτα αντιληπτά]»⁷². Στο παράδειγμα της κατάστασης πραγμάτων «το-χαρτί-που-είναι-λευκό», η εν λόγω συντακτική αντικειμενότητα συνίσταται στο αντιληπτό χαρτί, το αντιληπτό χρώμα και την αντικειμενική κατηγοριακή μορφή του *είναι*.

Από όσα έχουμε πει στην προηγούμενη ενότητα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι στις αναλύσεις του ο Ντράμοντ υιοθετεί ακριβώς αυτή την ιδέα αναφορικά με την πλήρωση των αντιληπτικών κρίσεων.⁷³ Θεωρεί πως οι ονοματικές σημασίες εκφράζουν τα ίδια τα αντιληπτά, δεχόμενος ότι μια ονοματική σημασία *πληρώνεται* στην αισθητηριακή αντίληψη, δεχόμενος ότι η εννοιηματική μορφή των αντιληπτών είναι ομόλογη με τη μορφή των σημασιών. Και στη βάση αυτής της παραδοχής, ο ίδιος προβάλλει τις σημασιακές μορφές της ουσιαστικότητας και της επιθετότητας, δηλαδή τις εσώτερες μορφές των *πυρήνων των κρίσεων*, στο αντιληπτικό εννόημα για να υποστηρίξει τελικά πως η μορφή της σημασίας του ονόματος είναι ομόλογη με τη μορφή του ίδιου του αντιληπτού.

⁷⁰ Βλ., π.χ., LU II/2, σσ. 20 [684], 136 [779], 142 [784-5]· επίσης LU II/1, σ. 465 [626]· βλ. και Hua XX/2, σσ. 335-36.

⁷¹ LU II/2, σ. 147 [788].

⁷² Ο.π.

⁷³ Άλλη τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του Λόμαρ. Βλ., π.χ., Lohmar 1998, σ. 170. Βλ. και Sokolowski 2000, σ. 109 <111>.

4.5.2. Κάποιες σημαντικές διευκρινίσεις του Χούσερλ στα χειρόγραφα της επανεπεξεργασίας της έκτης Λογικής Έρευνας (1913-14)

4.5.2.a. Οι σημασιακές αποβλέψεις πληρώνονται μόνο από κατηγοριακά ενεργήματα

Στην επανεπεξεργασία του πρώτου κεφαλαίου της έκτης Έρευνας (1913) συναντούμε κάποιες αλλαγές και προσθήκες που αποσκοπούν στη διασάφηση του ζητήματος της στήριξης της αντιληπτικής κρίσης στην αντίληψη.⁷⁴ Οι αναθεωρήσεις στις οποίες προβαίνει ο Χούσερλ αποκαλύπτουν την ιδιαίτερη μέριμνά του αναφορικά με την αποσαφήνιση της διαστρωμάτωσης των ενεργημάτων και των εννοηματικών συστοίχων τους. Η βασική ιδέα είναι πως η στήριξη μιας αντιληπτικής κρίσης στην αντίληψη δεν σημαίνει ότι κάποια αντιληπτικά ενεργήματα συντίθενται άμεσα με τον τρόπο της κρίσης: δηλαδή, η συνολική (απλή) αντίληψη του αντιληπτού με τη μερική (απλή) αντίληψη κάποιου μέρους ή στιγμής του. Τα επιμέρους ενεργήματα που υπόκεινται της κρισιακής σύνθεσης συνιστούν *διερμηνεύσεις* της απλής αντίληψης, και, για την ακρίβεια, *του εννοιολογημένου αντικειμένου της αντίληψης*. Τα διανοητικά ενεργήματα είναι αυτά που προσδίδουν λογικές-κατηγοριακές μορφές και αρθρώσεις στα αντικείμενα και είναι *αυτές* οι μορφές και αρθρώσεις που εκφράζονται στην απόφασή μας.⁷⁵

Πρώτα απ' όλα, στα καινούρια κείμενά του ο Χούσερλ αλλάζει τη στάση του αναφορικά με τις περιστασιακές εκφράσεις και τα κύρια ονόματα. Είδαμε πριν ότι στην πρώτη έκδοση της έκτης Έρευνας η απλή αντίληψη (ή η φαντασία) ήταν αυτή που πλήρωνε αυτού του είδους τις σημασιακές αποβλέψεις. Όπως σημειώνει ο Χούσερλ το 1913:

[Στην πρόταση “αυτό είναι ένα μαύρο κοτσούφι”] [θ]α μπορούσε να πει κανείς ότι το αντιληπτό αντικείμενο, έτσι όπως αυτό εννοείται στην αντίληψη, ενδεχομένως είναι αυτό που εννοείται με το “αυτό”: ότι το αντιληπτικό νόημα ενδεχομένως είναι η σημασία του “αυτό”. Επομένως ότι εδώ η σκέτη αντίληψη η ίδια (ενδεχομένως) είναι το ενέργημα που δίνει τη σημασία με “αυθεντικό”, “πραγματωμένο” τρόπο. (*Hua XX/1*, σ. 76)

Αυτός ακριβώς ήταν και ο ισχυρισμός του ίδιου του Χούσερλ στην πρώτη έκδοση της έκτης Έρευνας. Τώρα, όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Διαβάζουμε στη συνέχεια του κειμένου του 1913:

Εντούτοις, υπό ακριβέστερη εξέταση, δεν είναι η σκέτη αντίληψη, ή αντίστοιχα μια άλλη, ισοδύναμη εδώ λειτουργίας, εποπτεία, το ενέργημα που “δίνει” τη σημασία με πραγματώνοντα τρόπο. (*Hua XX/1*, σ. 76)

⁷⁴ Μάλιστα, ο Χούσερλ δεν έμεινε ικανοποιημένος από το δοκίμιο του πρώτου κεφαλαίου και ξεκίνησε μια διαδικασία λεπτομερέστερης αναθεώρησης γράφοντας από την αρχή το κείμενο αναλυτικότερα και με πολύ μεγαλύτερες προσθήκες. Έτσι, ειδικά για το πρώτο κεφάλαιο έχουμε στη διάθεσή μας δύο νέες εκδοχές. Βλ. και στον τόμο *Hua XX/2* που περιέχει τα κείμενα από τη δεύτερη φάση της αναθεώρησης της έκτης Έρευνας (στο διάστημα από τον Δεκέμβριο του 1913 μέχρι τον Απρίλιο του 1914), όπου ο Χούσερλ ξεκινά τις αναλύσεις του με την εξής παρατήρηση. Στο κείμενο υπ' αριθμόν 1, με τίτλο «Η Σύνθεση της Πλήρωσης ως Σύνθεση Ταυτοποίησης. Η Σύνθεση της Εναντίωσης ως Σύνθεση της “Διαφοράς”», σημειώνει πως στην προηγούμενη παρουσίασή του η *συνεχόμενη σύμπτωση* και η *συνθετική σύμπτωση* (αυτή την αποκαλεί *πολύ(οντο)θετική* (polythetische)) ήταν συγκεχυμένες. «Τώρα όμως», γράφει ο Χούσερλ, «χρειάζομαι ένα *ιδιαίτερο κεφάλαιο* για τη σύνθεση του “είναι” και του “δεν είναι”, για τη διερμίνηση και την απόφαση» (*Hua XX/2*, σ. 3).

⁷⁵ Σύγκ. εδώ *Hua XX/1*, σ. 17 και *LU II/2*, σ. 16 [681].

[Το «αυτό»] παραπέμπει πάντα σε κάτι και μάλιστα σε ένα ουσιαστικό κάτι [substantivisches Etwas] ως αντικείμενο «περί-του-οποίου» ή «αναφορικά-με-το-οποίο», και αυτό είναι που υποδηλώνει το «τούτο» ή το «αυτό». (Hua XX/1, σ. 77)

Επομένως η αυθεντική σημασία δεν βρίσκεται στη σκέτη αντίληψη, παρά στη βάση της αντίληψης οικοδομείται ένα κατευθυνόμενο προς αυτήν, και στην διαφορετικότητά του εξαρτώμενο από αυτήν, ενέργημα, το ενέργημα της σκόπευσης-του-αυτό [Dies-Meinens]. (Hua XX/1, σ. 77)

Δεν είναι, συνεπώς, το σκέτο αντιληπτό αυτό που πληρώνει μια περιστασιακή έκφραση. Η σημασιακή απόβλεψη που εκφράζεται με τη λέξη “αυτό” δεν πληρώνεται από το αντιληπτό κατά το ότι αυτό δίνεται στο υποκείμενο της αντίληψης μέσα από μια συγκεκριμένη προοπτική, σε μια συνεχή ροή εκ μέρους εκφάνσεων και με ένα συγκεκριμένο εσωτερικό και εξωτερικό ορίζοντα. Το αντιληπτό έχει αναληφθεί από τη σκέψη και έχει τραπεί σε ένα *αντικείμενο-περί-του-οποίου* και αυτό το τελευταίο είναι που πληρώνει την εν λόγω σημασιακή απόβλεψη.

Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και για τα κύρια ονόματα. Πάλι θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, όπως και έκανε ο Χούσερλ στην πρώτη έκδοση της έκτης *Έρευνας*, ότι,

[η] σημασιακή απόβλεψη [του κυρίου ονόματος] συναρμόζεται “περιεχομενικά” με την εποπτεία του αντικειμένου, δηλαδή η σημασία του πραγματώνεται στον εποπτευθέντα ε-αυτό [angeschauten Selbst] του αντικειμένου. (Hua XX/1, σ. 81)

Μόνο που στη συνέχεια έρχεται η καινούρια τοποθέτηση του Χούσερλ:

Όμως, υπό ακριβέστερη θεώρηση, και εδώ επίσης δεν λειτουργεί μόνη της η αντίληψη ως το ενέργημα που πραγματώνει εποπτικά τη σημασία· και εδώ η λεκτική σημασιακή απόβλεψη και η αντίληψη δεν ενοποιούνται έτσι απλά. Η αντίληψη έχει, ούτως ειπείν, τύχει επεξεργασίας μέσω νέων ενεργημάτων, δια των οποίων έχουν συγκροτηθεί αποβλεπτικά ορισμένες μορφές ουσιώδεις για την πραγματώνουσα λειτουργία της. (Hua XX/1, σ. 81)

Οι μορφές αυτές δεν ανήκουν «στο αντιληπτό ως τέτοιο, αλλά στο αποφανθέν [Ausgesagten] ή, αντίστοιχα, στο εννοηματικό σύστημα του ενεργήματος που πραγματώνει εποπτικά την αποφαντική απόβλεψη»⁷⁶. Εδώ, όμως, δεν θα επιμείνουμε περισσότερο στο ζήτημα της πλήρωσης ειδικά των περιστασιακών εκφράσεων και των κυρίων ονομάτων. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να δείξουμε την αλλαγή που συναντούμε στη θεωρία του Χούσερλ αναφορικά με την πλήρωση των σημασιακών αποβλέψεων εν γένει.

Στη νέα προσέγγισή του ο Χούσερλ θα ξεκαθαρίσει πως στη γλώσσα, με τα ονόματα και τις αποφάνσεις μας, δεν εκφράζουμε γενικά την αντίληψη ή το σκέτο αντιληπτό, παρά ένα *εννοιολογικά μορφοποιημένο* αντιληπτό και τις καταστάσεις πραγμάτων που έχουν συγκροτηθεί με τη μεσολάβηση της διερμίνευσης και της κατηγορήσης.⁷⁷ Τα ονόματα και οι αντιληπτικές κρίσεις μας ποτέ *δεν εκφράζουν αδιαμεσολάβητα κάποιο αντιληπτικό νόημα*.⁷⁸

[Σ]την ενότητα της αντίληψης και της εκφράζουσας απόφασης δεν κάνουν την εμφάνισή τους σκέτα αυτά τα δύο μόλις επισημανθέντα μέλη και, όπως ο μεταφορικός λόγος περί

⁷⁶ Hua XX/1, σ. 82.

⁷⁷ Βλ. και Hua XX/1, σ. 24. Βρίσκουμε ρητή αυτή την ιδέα ήδη στις διαλέξεις του Χούσερλ του 1908 με τίτλο *Vorlesungen über Bedeutungslehre*, βλ. Hua XXVI, §22.

⁷⁸ Βλ., π.χ. Hua XX/1, σ. 72. Σύγκ. και με Hua XXIV, §46.

έκφρασης [Ausdrücken, εκ-τύπωσης] υποδηλώνει, αυτά ταιριάζουν μεταξύ τους· ορθότερα, προσιδιάζει σε αυτό το ταίριασμα, στην περίπτωση κάθε γνήσιας αντιληπτικής απόφανσης και άρα στην περίπτωση κάθε ονοματίζον ή αποφαίνεσθαι που κατευθύνεται προς μια απλή εποπτεία, το ότι *στη βάση του αντιλαμβάνεσθαι επιτελείται ένα ορισμένο “σκέπτεσθαι”*, δηλαδή η αντίληψη (κατανοημένη εδώ ως «το αντιληπτό ως τέτοιο») λαμβάνει μια ορισμένη “διανοητική σύλληψη” [Denkfassung]. Δεν μπορεί αυτή να γνωρίσει (λεκτική) έκφραση ως απλή αντίληψη, πρέπει προηγουμένως να έχει υποβληθεί σε μια διανοητική μορφοποίηση· απαιτούνται στηριγμένοι ενεργηματικοί χαρακτήρες που να της χορηγούν κάποιες εκ των μορφών ενός ορισμένου συστήματος μορφών. (Hua XX/1, σ. 72)

Το σκέτο αντιληπτό συλλαμβάνεται από τη σκέψη και υποβάλλεται σε μια «διανοητική μορφοποίηση [denkmäßigen Gestaltung]»⁷⁹. Αυτό σημαίνει ότι,

[τ]ο αντιληπτό, στην ενότητα της εποπτικά πληρωμένης έκφρασης, έχει τη δική του “κατηγοριακή Μορφή [Gestalt]”, μια “διανοητική” Μορφή ως (εννοηματικό) σύστοιχο του μορφοποιητικού *σκέπτεσθαι* [gestaltenden Denkens]». (Hua XX/1, σ. 73)

Όταν, λοιπόν, λέμε ότι με τα ονόματα, αλλά και με τις αντιληπτικές κρίσεις μας, εκφράζουμε αυτό που βλέπουμε στην απλή αντίληψη, *δεν είμαστε ακριβείς*. Αυτό που εκφράζουμε είναι το εννοιολογημένο, το κατηγοριακά διερμηνευμένο και μορφοποιημένο αντιληπτό. Τελικά ο Χούσερλ θα συμπεράνει πως,

μια απόφαση *εν γένει μόνο* σε κάτι κατηγοριακό [Kategorialen] *δύναται* να δώσει έκφραση. (Ο.π., σ. 73· βλ., επίσης, και ό.π., σσ. 80κ.επ.· Hua XX/2 σ. 5.)

Για παράδειγμα,

[η] *πληρωτική εποπτεία* [της έκφρασης «λευκή επιφάνεια»] δεν παριστάνει σκέτα γενικά μια λευκή επιφάνεια, παρά αυτή μέσω του περιεχομένου της (και της “κατηγοριακής” της μορφοποίησης) φέρνει την εποπτική δοτικότητα με την πληρότητα που απαιτεί η σημασιολογική απόβλεψη. (Hua XX/1, σ. 173)

Αλλά και στον δεύτερο τόμο με κείμενα από την προσπάθεια του Χούσερλ για την επανεπεξεργασία της έκτης *Έρευνας* (Hua XX/2) περιλαμβάνεται ένα σύντομο κείμενο ιδιαιτέρως διαφωτιστικό για τις αναλύσεις μας. Το κείμενο αυτό γράφτηκε τον Δεκέμβριο του 1913 και έχει τίτλο «Όχι η αντίληψη, αλλά η κατηγοριακή εποπτεία που εκτελείται στη βάση της αντίληψης [είναι αυτή που] εκφράζεται»⁸⁰. Σε αυτό ο Χούσερλ επίσης διερευνά το τι εννοούμε όταν λέμε ότι στη γλώσσα εκφράζουμε μια αντίληψη. Για να απαντήσει κατηγορηματικά ότι,

[α]υτό που εννοείται είναι πως στη βάση απλών αντιλήψεων έχω επιτελέσει ορισμένες κατηγοριακές διερμηνεύσεις και σε αυτές δίνω έκφραση. (Hua XX/2, σ. 409 υποσ. 3· βλ. και ό.π., σ. 282.)

Στη γλώσσα δεν εκφράζουμε την αντίληψη, τη μνήμη, τη φαντασία με το στενό νόημα της απλής αντίληψης, της απλής φαντασίας, κ.λπ. Στη γλώσσα, μέσω των σημασιολογικών μας αποβλέψεων, δεν εκφράζεται η απλή αντίληψη παρά ένα ανώτερο επίπεδο που ανήκει στην περιοχή της εννοιολογικής-κατηγοριακής σκέψης.⁸¹

⁷⁹ Ο.π.

⁸⁰ Βλ. Hua XX/2, σσ. 409κ.επς.

⁸¹ Βλ. ό.π., σ. 409.

[Δ]ίνω έκφραση *στη βάση* της αντίληψης σε αυτό που σκέφτομαι, σε αυτό που εξ αυτής [της αντίληψης], επί τη βάση της, βρίσκω, ούτως ειπείν βλέπω· επιτελώ μια “κατηγοριακή εποπτεία” και αυτή βρίσκει έκφραση. (*Hua XX/2*, σσ. 409-11· βλ. και ό.π., σσ. 268, 270κ.επ.)

Στα καινούρια κείμενα της επανεπεξεργασίας της έκτης *Έρευνας* καθίσταται πλέον σαφές πως μόνο τα κατηγοριακά ενεργήματα μπορούν να είναι σημασιοδοτικά αλλά και σημασιοπληρωτικά.⁸² Με αυτή την έννοια, όλα τα ονοματικά σημασιακά ενεργήματα είναι κατηγοριακά και δεν μπορούν να πληρωθούν παρά μόνο από κατηγοριακά ενεργήματα. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι και η απλή αντίληψη είναι κατηγοριακό ενεργήμα, όπως υπέθεσε ο Ντράμοντ. Αυτό που λέει τώρα ο Χούσερλ είναι πως ένα ονοματικό σημασιακό ενεργήμα δεν μπορεί να πληρωθεί από ένα *ευθύ απλό εποπτικό* (π.χ. απλό αντιληπτικό) ενεργήμα· μπορεί να πληρωθεί μόνο από ένα ενεργήμα που μορφοποιεί κατηγοριακά το απλό αντιληπτό.

Έχοντας κατά νου το ότι με τα αυθεντικά ενεργήματα ονοματοδοσίας προβαίνουμε στην εννοιολόγηση αυτού που μας δίνεται στην εποπτεία και ότι οι *εννοιολογημένες* αντιλήψεις είναι αυτές που πληρώνουν τα ονοματικά σημασιακά ενεργήματα, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα το περίφημο παράδειγμα της έκτης *Έρευνας* για την οπτική αντίληψη του μαύρου πουλιού και τη δυνατότητα εκφοράς αντιληπτικών κρίσεων όπως: «αυτό είναι ένα μαύρο πουλί», ή «το πουλί πετάει ψηλά», κ.λπ. Το ζήτημα, όπως τίθεται στο πλαίσιο της τροποποιημένης θεωρίας του Χούσερλ, είναι το πώς *στη βάση* της απλής αντίληψης το κατηγοριακό σημασιακό ενεργήμα πληρώνεται, και μπορεί έτσι να *αληθεύει*, στην *κατηγοριακή* εποπτεία. Είναι γεγονός ότι το εκάστοτε σημασιακό ενεργήμα μπορεί να αληθεύει έναντι πολύ διαφορετικών αντιλήψεων του πουλιού. Η αντιληπτική δοτικότητα του πουλιού είναι δυνατό να αλλάξει. Όμως, το *εννοιολογημένο* και κατηγοριακά *διερμηνευμένο* κοράκι συνεχίζει να παραμένει το ίδιο και σε αυτό αναφέρεται η κρίση μας, αυτό είναι που εκφράζει η κρίση μας. Όπως και, αντίστροφα, είναι δυνατό, κρατώντας σταθερό το αντιληπτικό ενεργήμα, να προβαίνουμε σε πολύ διαφορετικές αντιληπτικές κρίσεις. Υπό αυτή την οπτική, μπορούμε να λέμε ότι μια κατηγορήση έχει μια ανεξαρτησία έναντι της υποκείμενης αντίληψης. Όμως, η αλήθεια της κρίσης ελέγχεται έναντι της *κατάστασης πραγμάτων* «το πουλί που είναι μαύρο». Αυτό σημαίνει ότι η απλή αντίληψη έχει υποχωρήσει και το ζήτημα είναι το εάν αυτό που μου δίνεται αναγνωρίζεται ως ένα από τα πουλιά που έχει ως ιδιότητα το χρώμα που αναγνωρίζεται ως μαύρο. Δεν είναι η απλή αντίληψη που πληρώνει, έστω εν μέρει, τις *σημασιακές-λογικές* αποβλέψεις μας. Η απλή αντίληψη συνιστά *τη βάση* για εκείνες τις κατηγοριακές μορφοποιήσεις που πληρώνουν αυτές τις αποβλέψεις.⁸³

⁸² Βλ., ό.π., σσ. 73, 80κ.επ.· *Hua XX/2*, σ. 5· *Hua XX/1*, σσ. 67-8, 80κ.επ. Βλ. και Melle 2002, σσ. 115κ.επ., αλλά και στην εισαγωγή του Μέλε στο *Hua XX/1*, σσ. xxviii.επ. Ο Μέλε έχει επιμείνει ιδιαίτερα στην ανάδειξη των νέων στοιχείων που παρουσιάζουν τα κείμενα της επανεπεξεργασίας της έκτης *Έρευνας* από τον Χούσερλ. Το ενδιαφέρον του όμως στρέφεται κυρίως στο ζήτημα της φύσης της σημειωτικής (signifitive) απόβλεψης και της σχέσης της με τη σημασιακή (signifikative) απόβλεψη σε ένα εκφραστικό ενεργήμα. Βλ. Melle 1998· Melle 2002· Melle 2008· αλλά και Sinigaglia 1997· Bernet 1988.

⁸³ Γράφει ο Χάιντεγκερ: «Και είναι γεγονός ότι οι απλές αντιλήψεις και συλλήψεις μας έχουν ήδη εκφραστεί και ακόμα περισσότερο, κατά κάποιο τρόπο, *ερμηνευθεί*. Κατά πρώτον, πρωτογενώς, δεν βλέπουμε τόσο τα αντικείμενα και τα πράγματα, αλλά καταρχάς μιλάμε γι' αυτά και ακριβέστερα δεν λέμε αυτό που βλέπουμε αλλά, αντιστρόφως, βλέπουμε αυτό που λέμε για τα πράγματα» (Χάιντεγκερ 1999, σ. 97) Θα συμφωνήσουμε με τον Χάιντεγκερ στο ότι «δεν λέμε αυτό που βλέπουμε αλλά βλέπουμε αυτό που λέμε για τα πράγματα» με την κρίσιμη διευκρίνιση πως «βλέπουμε πάντα *στην εννοιολογημένη κατηγοριακή εποπτεία* αυτό που λέμε για τα πράγματα».

Όταν, λοιπόν, ο Χούσερλ γράφει στην §124 των *Ιδεών* I ότι τα εκφρασιακά ενεργήματα «καθρεφτίζουν»⁸⁴, «απεικονίζουν»⁸⁵, τρόπον τινά, τη μορφή και το περιεχόμενο των αποβλεπτικών ενεργημάτων που εκφράζουν, δεν πρέπει να καταλάβουμε με αυτό πως πρόκειται για το καθρέφτισμα της απλής αντίληψης στην κρίση. Τα αντιληπτικά ενεργήματα έχουν τη δική τους δομή και οργάνωση και όχι τη δομή και οργάνωση των κρίσεων, ούτε καν σε μια μη ακόμα θεματοποιημένη, υπόρρητη μορφή. Αυτό που εκφράζεται σε μια κρίση είναι το εννοιολογημένο αντιληπτό στη διερμηνευμένη, την (λογικο-)κατηγοριακή μορφοποίησή του. Μόνο έπειτα από μια τέτοια αποσαφήνιση δεν έρχονται σε αντίφαση τα λεγόμενα περί “καθρεφτίσματος” της §124 με τον ισχυρισμό του Χούσερλ λίγο παρακάτω, στην §126, σύμφωνα με τον οποίο «η σημασιακή στρώση δεν είναι, και δεν είναι από αναγκαιότητα, ένα είδος αναδιπλασιασμού του κατώτερου επιπέδου»⁸⁶.

4.5.2.β. Η απλή αντίληψη διακρίνεται από την (εννοιολογική) αναγνώριση στη σκέψη

Στη συζήτηση αναφορικά με τα ενεργήματα ανώτερης τάξης και το ζήτημα της κατηγοριακότητας ήδη έχει αρχίσει να διαφαίνεται ότι διακρίνουμε, από τη μια, την *ταξινομητική εννοιολόγηση*, δηλαδή την αναγνώριση και υπαγωγή κάτω από έννοιες, από την *κατηγοριακή-συντακτική μορφοποίηση* που λαμβάνει χώρα, για παράδειγμα, σε μια κατηγορήση. Είναι αλήθεια ότι ο Χούσερλ δεν αναλαμβάνει πούθενά την εξέταση αυτής της σημαντικής διάκρισης με συστηματικό τρόπο. Πρόκειται, ωστόσο, για μια διάκριση που βρίσκεται επί τω έργω και προϋποτίθεται στις χουσερλιανές αναλύσεις. Αυτό είναι κάτι που παραβλέπεται από τους μελετητές του Χούσερλ. Στη σχετική δευτερεύουσα βιβλιογραφία η κατηγοριακότητα εκλαμβάνεται ως επί τω πλείστον με την έννοια της συντακτικότητας, της προτασιακότητας, χωρίς να αναγνωρίζεται ο ιδιαίτερος ρόλος και η θέση της (ταξινομητικής) εννοιολόγησης.⁸⁷ Από τη δική μας μεριά, στις επόμενες ενότητες θα πραγματευθούμε ξεχωριστά το ζήτημα των κατηγοριακών-συντακτικών μορφοποιήσεων, αναδεικνύοντας τη συντακτική *διαιρετική* μορφοποίηση που, όπως θα δούμε, επιφέρει η διερμηνευτική εξέταση, και την επακόλουθη *συνθετική* μορφοποίηση που επιφέρει η κατηγορήση. Εδώ θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε το ζήτημα της *υπαγωγικής εννοιολόγησης* που αφορά άμεσα τα απλά ονοματοδοτικά ενεργήματα στα οποία στέκεται ουσιαστικά ο Ντράμοντ. Σκοπός μας είναι να δείξουμε ότι η υπαγωγική εννοιολόγηση, δηλαδή η αναγνώριση στη σκέψη, δεν μπορεί να ταυτίζεται με την απλή αντίληψη.

Με τα προηγούμενα έχει φανεί ήδη πως στο ερώτημα «μήπως τυχόν επαρκεί η *σκέτη* αντίληψη (ή μια [λειτουργικώς] ισοδύναμη εποπτεία) για την πραγμάτωση [Realisierung] των ονοματικών εκφράσεων, μήπως αυτή ως *σκέτη* εποπτεία είναι “σημασιο-πληρωτικό” ενέργημα που “δίνει” το ονοματικά εννοούμενο έτσι όπως αυτό εννοείται»⁸⁸, ο Χούσερλ στα κείμενα του 1913-14, αντίθετα προς την εκτίμησή του στις *Λογικές Έρευνες* (αλλά και αντίθετα προς την ερμηνεία που προβάλλει ο Ντράμοντ) απαντά με ένα κατηγορηματικό «όχι». Τι μπορούμε, όμως, να πούμε πιο συγκεκριμένα για την εποπτική πλήρωση των απλών ονοματικών εκφράσεων, για την εποπτική πλήρωση των διαφόρων απλών ονοματοδοσιών; Τι είδους μορφοποίηση είναι η κα-

⁸⁴ Βλ. *Hua* III/1, σ. 286 [295].

⁸⁵ Ο.π.

⁸⁶ Ο.π., σ. 291 [300], οι εμφάσεις προστέθηκαν.

⁸⁷ Επίσης, συχνά το ζήτημα της εννοιολόγησης προκύπτει με λανθάνοντα τρόπο (κάτι που θεωρούμε ότι συμβαίνει στις αναλύσεις του Ντράμοντ για την κατηγοριακότητα της αντίληψης), χωρίς να αναγνωρίζεται στις ακριβείς και ορθές του διαστάσεις.

⁸⁸ *Hua* XX/1, σσ. 75-6.

τηγοριακή μορφοποίηση του αντιληπτού που πληρώνει ένα τέτοιο ενέργημα; Σε τι διαφέρει το σκέτο αντιληπτό από το εποπτικό αντικείμενο μιας ονοματοδοσίας; Θεωρούμε ότι η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα πρέπει να αναζητηθεί σε μια διάκριση που διαπιστώνουμε στα ερευνητικά κείμενα του Χούσερλ της περιόδου που εξετάζουμε. Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για τη διάκριση ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολογική αναγνώριση του εμφανιζόμενου.⁸⁹ Η εν λόγω διάκριση συζητείται, για παράδειγμα, καθαρά σε ένα κείμενο του 1910 με τίτλο «Η αντίληψη και οι συνθέσεις της έναντι της αναγνώρισης υπό τη μορφή του ρητού εννοιολογείν και κρίνειν»⁹⁰. Η βασική ιδέα που αναπτύσσεται εκεί φαίνεται καθαρά στο ακόλουθο απόσπασμα:

[Στην πορεία εξέλιξης ενός αντιληπτικού ενεργήματος] κρατούμε συνεχώς σταθερή την ενότητα της συνολικής ερμηνεύσης, ταυτίζουμε [αυτή] την ενότητα με το βήμα προς βήμα μερικώς συλληφθέν [Sondergefasst], ως εκ τούτου την εμπλουτίζουμε και την εμβαθύνουμε [αυτή την ενότητα] περιεχομενικά. Ασφαλώς, όμως, αυτό δεν είναι σκέπτεσθαι, κρίνειν, κ.λπ. Είναι γεγονός πως το να αντιλαμβανόμαστε το αντικείμενο και στην αντίληψη, στην επιτέλεση αυτών των συνθέσεων (στις οποίες μη προσδιορισμένες συνθέσεις προσδιορίζονται ή [α]σαφείς αποβλέψεις αποσαφηνίζονται, πληρώνονται) το αντικείμενο να διασαφηνίζεται, να το διατρέχουμε αυτό αντιληπτικά σε πληρέστερη, πλουσιότερη αντίληψη, [είναι γεγονός], λέω, πως αυτό δεν είναι κανένα αυθεντικό “κρίνειν”, *κατά πρό- τον κανένα αναγνωρίζειν και εννοιολογείν*. (Hua XX/2, σ. 286, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)⁹¹

Μιλήσαμε λίγο νωρίτερα για την ανάγκη διάκρισης της κατηγοριακότητας ως συντακτικής μορφοποίησης (όπως, για παράδειγμα, τη συναντούμε σε μια κατηγορήση) από την εννοιολόγηση ως υπαγωγή (κάτι που, για παράδειγμα, λαμβάνει χώρα στις απλές ονοματοδοσίες μας). Το πολύ σημαντικό στοιχείο που διαπιστώνουμε εδώ, και το οποίο έρχεται να φωτίσει ακόμα περισσότερο το ζήτημα της διαστρωμάτωσης των διαφόρων ειδών ενεργημάτων, είναι ότι ο Χούσερλ διακρίνει καθαρά τα δύο διαφορετικά επίπεδα της απλής αντίληψης και της εννοιολογικής αναγνώρισης στη σκέψη.

Έτσι, πιο συγκεκριμένα, στα ερευνητικά κείμενα του Χούσερλ διαπιστώνουμε ότι το επίπεδο της απλής αντίληψης προηγείται των λειτουργιών της σκέψης. Αυτό το επίπεδο μάλιστα δεν είναι στατικό. Η εξέλιξη της αντίληψης παρουσιάζει μια συνεχή ροή εντός της οποίας το αντιληπτό είναι δυνατό να εμπλουτίζεται περιεχομενικά, να δίνεται υπό συνεχώς νέα οπτική, πιθανά με μεγαλύτερη ακρίβεια, πιθανά διαφορετικά από τις αναμονές της αρχικής μας απόβλεψης, κ.ο.κ.⁹² Σε κάθε περίπτωση, όμως, το αντιληπτό δίνεται ακριβώς *ως κάτι αναγνωρισμένο στην αντίληψη* «χωρίς τη συνδρομή λέξεων ή εννοιών»⁹³. Αυτό δεν σημαίνει τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο

⁸⁹ Βλ., π.χ., και Hua XX/2, σσ. 328, 331, 337. Ο Ντογιόν είναι της γνώμης ότι ο Χούσερλ κατά την περίοδο της συγγραφής των *Λογικών Ερευνών* υποστήριζε πως η αντίληψη είναι μη-εννοιολογικό ενέργημα, αλλά ότι αργότερα (ήδη στο *Πράγμα και Χώρος* (1907)) στρέφεται προς μια περισσότερο εννοιολογική αποτίμησή της. Προσπαθώντας να ισχυροποιήσει την άποψή του, ο Ντογιόν καταφεύγει σε χουσερλιανά κείμενα της περιόδου των *Λογικών Ερευνών*, παραβλέπει, όμως, υστερότερα κείμενα (όπως αυτό στο οποίο αναφερόμαστε εδώ από το 1910) στα οποία ο Χούσερλ συνεχίζει να διακρίνει ρητά την απλή αντίληψη από την εννοιολογική σκέψη. (Βλ. Doyon 2011, κυρίως §5.)

⁹⁰ Βλ. Hua XX/2, σ. 286.

⁹¹ Σύγκ. και με την §130 των *Ιδεών I*, όπου ο Χούσερλ επισημαίνει ότι παίρνουμε τα διάφορα “κατηγορήματα” που συνιστούν το λογικό περιεχόμενο ενός εννοήματος ύστερα από «διερμηνευση και εννοιολογική σύλληψη» (Hua III/1, σ. 301 [312-13]).

⁹² Θα μας δοθεί η ευκαιρία παρακάτω να μιλήσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια για αυτό το ζήτημα του απλού αντιληπτικού προσδιορισμού.

⁹³ Hua XX/2, σ. 325 (από χειρόγραφο της περιόδου 1898-1900).

από το ότι το πράγμα της αντίληψης, το *αντιληπτό κάτι*, δίνεται πάντα ως το διυποκειμενικά χωρικό-υλικό και εντός πρωταρχικών πραξιακών-αξιακών οριζόντων εμφανισμένο σύστοιχο της απόβλεψης που η απλή αντίληψη συνιστά. Ωστόσο, σε αυτό το επίπεδο δεν έχουμε ακόμα αναγνωρίσει το αντιληπτό *ως τριαντάφυλλο, ως χαρτί, ως σφυρί, ως τραπέζι*, κ.λπ. Ο Χούσερλ διακρίνει ρητά τη συγκρότηση του εμφανιζόμενου αντιληπτού από την εννοιολογική αναγνώρισή του.

Το αντικείμενο της [απλής] παρατήρησης είναι αδιαλείπτως το υποκείμενό της, αλλά όχι υποκείμενο κρίσης [Urteilssubjekt]. Βλέπω [για παράδειγμα] αδιαλείπτως το χαρτί, αυτό είναι αντικείμενο της αντίληψης, αλλά δεν είναι για μένα κανένα περί-του-οποίου [κάποιας] κατηγορηματικής οντοθεσίας, κανένα αυτό ή ετούτο και τα παρόμοια, και φυσικά επίσης κανένα «το στυπόχαρτο», κανένα «αυτό είναι κόκκινο, κόκκινο στυπόχαρτο» κ.λπ. Υπέγκειται εδώ του υλικού [Sache] της απλής παρατήρησης και των πολλαπλών συνθέσεων της, ένα επίπεδο έκφρασης, ένα επίπεδο εννοιολογικής αναγνώρισης [begreifenden Erkennens]. (*Hua XX/2*, σ. 287· βλ. και *Hua XXXVIII*, σσ. 127, 324-5.)⁹⁴

Σε ένα άλλο κείμενο του Χούσερλ, το οποίο μάλιστα φαίνεται να γράφεται κοντά στην έκδοση των *Λογικών Ερευνών* (ανήκει στην περίοδο 1898-1900) και έχει τίτλο «Τι [είναι αυτό που] χορηγεί την αναγνωριστική (εννοιολογική [konzeptive]) ερμηνεία;»⁹⁵, δίνεται έμφαση στο ότι στην αντίληψη είναι δυνατό να στρεφόμεστε προς κάποιο χαρακτηριστικό γνώρισμα του αντιληπτού «πριν από κάθε εννοιολόγηση “στην εποπτεία”»⁹⁶. Είναι, όμως, διαφορετικό το να αναγνωρίζουμε ταξινομητικά αυτό το αντιληπτό, για παράδειγμα, *ως χαρτί* και το χρώμα του *ως άσπρο*. Καταλήγει, λοιπόν, ο Χούσερλ:

Διακρίνω, συνεπώς, την αναγνωριστική [ταξινομητική] ερμηνεία [erkennende Auffassen] από την αντιληπτική ερμηνεία [wahrnehmenden Auffassen] ως μια ατομική [individuellen] ερμηνεία ([δηλ. ως] ερμηνεία της ενικότητας [Einzelheit] χωρίς αναγνώριση) [...]. (*Hua XX/2*, σ. 331)⁹⁷

Έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε εδώ ότι με αυτή του τη στάση ο Χούσερλ διαφοροποιείται και από τις σχετικές απόψεις του δασκάλου του, Στουμπφ. Ο Στουμπφ υποστήριζε ότι στις διάφορες συνειδησιακές συναρτήσεις (στα διάφορα συνειδησιακά ενεργήματα) σχετιζόμεστε με “αντικείμενα” τα οποία θεωρούσε πως δεν είναι παρά *εννοιολογικά μορφώματα* (begriffliche Gebilde): είτε γενικές έννοιες, είτε περιεχόμενα υπαγόμενα κάτω από γενικές έννοιες.⁹⁸ Σε ένα ιδιαιτέρως ενδιαφέρον χειρόγραφο (Κ Π 4/162κ.επ.) ο Χούσερλ αντιτίθεται ακριβώς σε αυτή την ιδέα αναφερόμενος ει-

⁹⁴ Επίσης, «η απλή εξέταση [einfache Betrachtung] του αντικειμένου, έτσι όπως αυτό κείται εδώ έναντι μου, *πρέπει βεβαίως να διακρίνεται από την, σχετιζόμενη με αυτήν [την απλή εξέταση], αναγνώριση και επαναναγνώριση.*» (*Hua XXXVIII*, σ. 192)

⁹⁵ *Hua XX/2*, σ. 331.

⁹⁶ Ο.π.

⁹⁷ Έτσι, «το ενέργημα αναγνώρισης έχει ως θεμέλιό του ένα ενέργημα αντίληψης.» (*Hua XX/2*, σ. 332) Και λίγο παρακάτω: «Εάν ερμηνεύσω το χαρτί ως χαρτί, αναγνωρίζοντάς το, τότε ως βάση της αναγνώρισης βρίσκεται η ατομική ερμηνεία [individuelle Auffassung] του αντικειμένου» (*Hua XX/2*, σ. 332). Βλ. και *Hua XX/2*, σσ. 326, 337, 415. Σε άλλο πρώιμο κείμενο του Χούσερλ (από το 1892-3) με τίτλο «Πολλαπλές Σημασίες του Όρου *Χώρος*» συναντούμε ξανά την ιδέα της ρητής διάκρισης της εποπτείας από την έννοια. Εκεί ο Χούσερλ εξηγεί πως όταν ακούμε έναν ήχο ή μια μελωδία, τότε το περιεχόμενο αυτού του ακούειν είναι μια εποπτεία. Όταν όμως κρίνουμε περί αυτού του ήχου ή της μελωδίας, όταν χρησιμοποιούμε ονόματα με σκοπό την ταξινόμηση ή τον προσδιορισμό, έχουμε να κάνουμε με τη *σκέψη* η οποία επεξεργάζεται λογικά την εποπτεία μέσω της έννοιας. (Βλ. *Hua XXI*, σ. 272)

⁹⁸ Βλ. σχετικά και Rollinger 1999, σσ. 90κ.επς.

δικά στο ενέργημα της απλής αντίληψης. Πρώτα απ' όλα εξηγεί ότι στον Στουμπφ η υπαγωγή κάτω από μια γενική έννοια, δηλαδή η ερμηνεία ενός αντικειμένου ως αντικειμένου μιας έννοιας, σημαίνει ακριβώς ότι ένα αντικείμενο μπορεί να δοθεί στη βάση αποκλειστικά μιας *εννοιολογικής* ερμηνείας.

Ας πάρουμε την αντίληψη. Όπως φαίνεται, αυτή είναι για τον Στουμπφ η σκέτη ανάδυση [Herausheben] “εμφανίσεων” μέσα από το χάος. Επιπροσθέτως έρχεται η εννοιολογική σύλληψη, το άδραγμα υπό γενικές έννοιες. (Κ Π 4/162, παρατίθεται στο Rollinger 1999, σ. 97 υψ.1)

Ωστόσο ο Χούσερλ έχει διαφορετική άποψη.

Αυτό δεν μπορεί να είναι σωστό. Η έρευνά μου σχετικά με τη συγκρότηση του αντικειμένου διδάσκει το αντίθετο. [...] [Διότι,] μπορούμε με αυτή την έννοια να πούμε ότι βρίσκουμε πάντα τέτοιες υπαγωγές, ότι αυτές είναι όντως αναγκαίες; Άρα λοιπόν [και] στην περίπτωση της απλής αντίληψης, η οποία βεβαίως είναι αντίληψη ενός πράγματος. Είναι εδώ η έννοια του πράγματος, του σπιτιού κ.λπ., η “γενική έννοια” διαθέσιμη; Άρα επίσης και στην περίπτωση ενός ζώου; (Ο.π.)

Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι κάθε συνειδησιακή συνάρτηση γενίκευσης, σύγκρισης, υπαγωγής προϋποθέτει εκείνη τη *βασική* συνειδησιακή συνάρτηση που ευθύνεται για την ενοποίηση του πολλαπλού των εκάστοτε περιεχομένων και οδηγεί στη συγκρότηση του αντιληπτού. Αυτή η συνείδηση της ενότητας δεν είναι παρά *αντικειμενοποίηση* δηλαδή «λογική συνείδηση με την ευρύτερη έννοια, ενώ με τη στενότερη έννοια η λογική συνείδηση είναι συνείδηση που συλλαμβάνει υπό γενικές έννοιες, [είναι συνείδηση] κατηγορηματική και κρίνουσα»⁹⁹. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, εδώ ξανά τη διάκριση, για την οποία μιλήσαμε προηγούμενα στην ενότητα §4.3., ανάμεσα στην αντιληπτική σύνθεση του ταυτόσημου αντιληπτού και, π.χ., την κατηγοριακή σύνθεση της ταυτότητας.

Εκτός από την περίπτωση της αντίληψης ενός εξατομικευμένου αντιληπτού, ισχύουν αντίστοιχα πράγματα στην περίπτωση της αντίληψης εποπτικών συνόλων. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάσαμε αναλυτικά το ζήτημα της δοτικότητας των αισθητηριακών μορφών των εποπτικών συνόλων. Είδαμε εκεί ότι, σύμφωνα με τον Χούσερλ, η δοτικότητα αυτή δεν προϋποθέτει την προηγούμενη επιτέλεση ενεργημάτων ανώτερης τάξης, για παράδειγμα τη σύγκριση των επιμέρους αντιληπτών. Ένα εποπτικό σύνολο δίνεται δια μιας στην ιδιαίτερη κάθε φορά άρθρωσή του. Σε κείμενο πάλι από την περίοδο 1898-1900 ο Χούσερλ περιγράφει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο το πώς μας δίνονται, για παράδειγμα, τα δέντρα και οι θάμνοι ενός κήπου:

Όχι μόνο είναι τα αντικείμενα τα ίδια ξεχωριστά και ενιαία διαπλεγμένα, παρά είναι έτσι στην εποπτεία μου και μάλιστα *καθαρά εποπτικά πριν από κάθε εννοιολογική γνώση*. (Hua XX/2, σσ. 325-26, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Στο σημείο αυτό χρειάζεται, ωστόσο, να αντιμετωπίσουμε την ακόλουθη αντίρρηση. Μπορεί μεν να συμφωνεί κανείς με τη διάκριση στην οποία επιμένουμε εδώ, αυτήν ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολογική αναγνώριση, όμως ταυτόχρονα να υποστηρίζει ότι η εννοιολόγηση ενός αντιληπτού *δεν επιφέρει σε αυτό κάποια καινούρια μορφή*. Ο Χοπ φαίνεται να είναι αυτής της άποψης όταν γράφει ότι: «Μπορώ να δω τον καναπέ μου ή μπορώ απλά να τον σκεφτώ. Αυτή δεν είναι μια διαφορά στο αντικείμενο· όταν τον σκέφτομαι, προφανώς σκέφτομαι το ίδιο αντικεί-

⁹⁹ Κ Π 4/162κ.επ., παρατίθεται στο Rollinger 1999, σ. 98 υψ.

μενο που μόλις αντιλήφθηκα.»¹⁰⁰ Η, παρακάτω: «Το νερό, όσο μπορούμε να κρίνουμε, δεν αλλάζει με οποιονδήποτε τρόπο ως αποτέλεσμα της εννοιολόγησής του».¹⁰¹

Σίγουρα, η εννοιολόγηση δεν επιφέρει αλλαγές στο αντιληπτό από την άποψη της σκέτης αντιληπτικής του συγκρότησης. Ο καναπές, ή το νερό, ή όποιο άλλο αντιληπτό, συνεχίζουν να παραμένουν τα αποβλεπτικά σύστοιχα των αντιληπτικών μας συγκροτήσεων με τον τρόπο της εκάστοτε εμφανιζόμενης χωρικής και υλικής τους δοτικότητας. Από την άλλη, όμως, ισχυριζόμαστε εδώ ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ σύστοιχο της σκέψης δεν είναι το απλά χωρικά και υλικά εποπτικά δοσμένο αντιληπτό. Σύστοιχο της σκέψης είναι το *εννοιολογημένο* αντιληπτό το αναγνωρισμένο στην έννοια *ως καναπές, ή ως νερό*. Στα κείμενα της επανεπεξεργασίας της έκτης *Έρευνας* αυτή η θέση δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο ξεκάθαρη. Ρωτάει ο Χούσερλ:

Τι προστίθεται με την εννοιολογική [begreifenden] συνείδηση, με τη σύλληψη υπό έννοιες; Και τι είναι το νέο αντικείμενο; (*Hua XX/2*, σ. 226)

Για να απαντήσει χωρίς δεύτερη σκέψη:

Το νέο αντικείμενο είναι το εννοιολογημένο [begriffene], είναι *το παλιό στην εννοιολογική του μορφή*. Αυτή η εννοιολογικότητα [Begriffenheit] (οντικά κατανοημένη) [είναι που] προστίθεται. (*Hua XX/2*, σ. 226· οι εμφάσεις προστέθηκαν.)¹⁰²

Αυτό που προφανώς δυσχεραίνει τη διάκριση των διαφορετικών επιπέδων δοτικότητας είναι το ότι στον ήδη ανεπτυγμένο αποβλεπτικό μας βίο υπάρχουν ιζηματοποιημένα νοήματα των οποίων η συγκρότηση μπορεί λανθασμένα να αποδοθεί σε ενεργήματα άλλα από εκείνα που πραγματικά ευθύνονται για την καταγωγική συγκρότηση αυτών των ιζημάτων. Ίσως, μάλιστα, το δυσκολότερο σημείο στην αρχαιολογική αναζήτηση της καταγωγής των νοημάτων να είναι ακριβώς η διάκριση των σκέτα αντιληπτών πραγμάτων πριν την εννοιολογική τους ταξινόμηση και αναγνώρισή τους ως *τριαντάφυλλο, χαρτί, καναπές, σφυρί, νερό*, κ.λπ., κ.λπ. Στη σκέτη αντίληψη, πάντως, δεν έχουμε ακόμα ούτε τριαντάφυλλα, ούτε φύλλα χαρτιού, ούτε καναπέδες, ούτε νερό αναγνωρισμένα ως τέτοια. Αλλά δυστυχώς αυτή η θεμελιώδης για το οικοδόμημα της χουσερλιανής Φαινομενολογίας θέση δεν έχει λάβει την αρμόζουσα προσοχή, ούτε έχει τύχει της αρμόζουσας επεξεργασίας. Ακόμα και στα ίδια τα

¹⁰⁰ Horp 2010, σ. 3.

¹⁰¹ Ο.π., σ. 6. Έτσι, στις αναλύσεις του Χορ για την πλήρωση ενός σημασιακού ενεργήματος από ένα εποπτικό είναι δυσδιάκριτο το εάν αυτό το τελευταίο είναι ένα απλό αντιληπτικό ενεργήμα ή ένα (λογικο-)κατηγοριακά μορφοποιημένο ενεργήμα. (Βλ. Horp 2010, σσ. 8κ.επ., 11, 13, 17.) Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συγκάλυψη της σχέσης των αντιληπτικών ενεργημάτων και των κατηγοριακών εποπτικών ενεργημάτων που στηρίζονται στα πρώτα. Γι' αυτό, άλλωστε, και ο Χορ θεωρεί αντιφατικά τα λεγόμενα του Χούσερλ. Από τη μια, παρουσιάζει τον Χούσερλ να υποστηρίζει ότι τα σημασιακά και τα αντιληπτικά ενεργήματα είναι δυνατό να μοιράζονται το ίδιο αποβλεπτικό περιεχόμενο. Από την άλλη, θεωρεί ότι η αντιληπτική αποβλεπτικότητα παρουσιάζεται από τον Χούσερλ ως *sui generis* και ως προϋποτιθέμενη από τα σημασιακά ενεργήματα ανώτερης τάξης. (Βλ. Horp 2010, σσ. 10-11) Ο Χορ δεν βλέπει ότι ο Χούσερλ, από τη μια, μιλά για την κατηγοριακή αντίληψη και, από την άλλη, για την απλή αντίληψη, δηλαδή για δύο φαινομενολογικά διακριτά ενεργήματα.

¹⁰² Λίγο παρακάτω διαβάζουμε και το εξής κατατοπιστικό: «[Στην περίπτωση μιας κατηγορήσης] [σ]ε κάθε λέξη και στο όλον αντιστοιχεί στο “αντικείμενο” της εννοιολογικής συνείδησης [δηλ. στο εννοιολογημένο, βλ. εκεί και τη σχετική υποσ. 2] [...] μια εννοιολογική στιγμή· και αυτή η αντικειμενότητα του εννοιολογικά εννοούμενου ως τέτοιου (το αντικείμενο της σκέψης με το ειδικό νόημα) οικοδομείται πάνω στο σκέτο “αντικείμενο της παράστασης”, που σημαίνει, όμως, πάνω στο αντικείμενο που είναι δοσμένο πριν την εννοιολόγηση.» (*Hua XX/2*, σ. 228)

χουσερλιανά κείμενα είναι συχνά συγκαλυμμένα. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι ο Χούσερλ δεν σταμάτησε ποτέ να την προϋποθέτει στις αναλύσεις του. Και μόνο καθιστώντας ρητή την προϋπόθεση της διάκρισης ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την εννοιολογική αναγνώριση είναι δυνατό να φωτιστούν επαρκώς περιγραφές όπως αυτή από τον τέταρτο *Καρτεσιανό Στοχασμό* που ακολουθεί:

Ό,τι εμφανίζεται απέναντί μας στη συνειδησιακή ζωή, ούτως ειπείν, έτοιμο, υπάρχον ως απλό πράγμα (παραβλέποντας όλα τα πνευματικά χαρακτηριστικά που το καθιστούν γνωστό ως σφυρί, τραπέζι, αισθητικό προϊόν), δίδεται στην πρωταρχικότητά του «*αυτό το ίδιο*» μέσα στη σύνθεση της παθητικής εμπειρίας. Ως τέτοιο, αυτό χορηγείται πριν από τις πνευματικές δραστηριότητες που πρωτοεμφανίζονται χάρη στην ενεργητική σύλληψη των αντικειμένων. (*Hua I*, σ. 112 <116>)

4.5.3 Απάντηση στον ισχυρισμό του Ντράμοντ περί αντιληπτικής κατηγορηματικότητας

Με την εξέταση (στην §4.2) των τριών σταδίων άρθρωσης μιας αυθεντικής κατηγορήσης, δηλαδή μιας κατηγορήσης που επιτελείται έναντι μιας πληρωτικής εποπτείας, υποστηρίξαμε ότι ο Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες* δεν φωτίζει ικανοποιητικά το ζήτημα της λεπτής διαστρωμάτωσης των κατηγορήσεων με αποτέλεσμα να παραμένει ασαφής η ακριβής λειτουργία της διερμίνευσης. Η απλή, συνεχόμενη αντίληψη και η διαρθρωτική διερμίνευση καταλήγουν να συγχέονται με αποτέλεσμα ο αποβλεπτικός χαρακτήρας της κατηγορηματικής σύνθεσης να παρουσιάζεται ως άμεσα στηριζόμενος σε κάποια επιμέρους, απλά αντιληπτικά ενεργήματα. Αλλά και με την εξέταση (στην §4.5.1.) ειδικότερα του ζητήματος της πλήρωσης των αντιληπτικών κρίσεων δείξαμε ότι στην πρώτη έκδοση της έκτης *Λογικής Έρευνας* ο Χούσερλ δεν αναγνωρίζει νέα εννοιματικά συστοίχα για τα διάφορα σημασιακά ενεργήματα ονοματοδοσιών με αποτέλεσμα να λέγεται εκεί ότι η αντιληπτική κρίση πληρώνεται *εν μέρει* από την αισθητηριακή αντίληψη (και εν μέρει από την κατηγορηματική εποπτεία της κατηγορηματικής μορφής). Αυτά τα δύο προβληματικά, κατά τη γνώμη μας, σημεία οδηγούν σε μια στρεβλή εικόνα για τη σχέση στήριξης ανάμεσα στην απλή αντίληψη και την κρίση.

Εντούτοις, στα χουσερλιανά κείμενα που γράφτηκαν με σκοπό την επανεπεξεργασία της έκτης *Έρευνας* καταφέραμε να ανιχνεύσουμε μια προσπάθεια για εξομάλυνση των προαναφερθεισών προβληματικών διαστάσεων. Είδαμε ότι ο Χούσερλ τονίζει πλέον το ρόλο της απλής αντίληψης ως *στηρικτικής βάσης* αλλά όχι ως, έστω μερικής, πληρωτικής εποπτείας των ονοματοδοτικών (αλλά και προτασιακών) κατηγορηματικών ενεργημάτων. Οι αντιληπτικές κρίσεις, στηριζόμενες στην απλή αντίληψη, πληρώνονται πάντοτε από *κατηγορημακά* διαμορφωμένες εποπτείες. (Βλ. §4.5.2.α.) Για αυτό το λόγο είναι ορθό, σύμφωνα με τον Χούσερλ, να λέμε ότι *οι αντιληπτικές κρίσεις εκφράζουν αυτές τις κατηγορημακές εποπτείες*. Τονίσαμε πως για να καταστούν περισσότερο κατανοητές οι διαφορετικές διαστάσεις τους ζητήματος των ενεργημάτων της σκέψης και της σχέσης τους με την αντίληψη πρέπει να διακρίνουμε την εννοιολογικότητα ως υπαγωγή κάτω από έννοιες από τις διαφόρων ειδών συντακτικές μορφοποιήσεις. Δεν μπήκαμε στις λεπτομέρειες του ζητήματος ειδικά της κατηγορηματικής συντακτικότητας, μιας και αυτό θα μας απασχολήσει σε έκταση στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου. Μιλήσαμε, ωστόσο, για την ιδιαίτερη μέριμνα που δείχνει ο Χούσερλ για τη σαφή διάκριση της απλής αντίληψης από την εννοιολογική αναγνώριση στη σκέψη και διαπιστώσαμε την έμφαση που δίνεται πλέον από τον ίδιο στη μεριά των νέων εννοιματικών συστοίχων των διαφόρων εννοιολογήσεών μας. (Βλ. §4.5.2.β.)

Μέσα από όλη την προηγούμενη διαδρομή είμαστε τώρα σε θέση να αποτιμήσουμε τον ισχυρισμό του Ντράμοντ περί προ-ληπτικής κατηγοριακότητας της αντίληψης. Όπως είδαμε νωρίτερα, ο Ντράμοντ θεωρεί πως η αντίληψη χαρακτηρίζεται από ένα *ερμηνευτικό ως*, καθώς πάντοτε το αντιληπτό μας δίνεται κάπως ερμηνευμένο, π.χ. *ως* τριαντάφυλλο και μάλιστα το τριαντάφυλλο *ως* κόκκινο. Αυτό το «ερμηνευτικό ως» δείχνει, σύμφωνα με τον ίδιο, τη μορφή που έχει το αντιληπτικό εννόημα, δηλαδή το απροσδιόριστο X συνοδευόμενο από τα εννοηματικά του νοήματα. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Ντράμοντ, οι μορφές της ουσιαστικότητας και της επιθετότητας των έσχατων πυρήνων των κρίσεων είναι, σε τελευταία ανάλυση, ομόλογες με τις μορφές, αντίστοιχα, του αντιληπτικού απροσδιόριστου X και των διαφόρων εννοηματικών νοημάτων του. Είναι αυτές οι τελευταίες μορφές που μεταφέρονται στις σημασίες των διαφόρων ονομάτων, για παράδειγμα «τριαντάφυλλο» και «κόκκινο» που εκφράζουν την απλή αντίληψή μας.

Αν και ο Ντράμοντ ξεκαθαρίζει πως το ενέργημα της αντίληψης δεν είναι κατηγορηματικό, πως δεν χαρακτηρίζεται από τη σύνταξη που προσιδιάζει στις κρίσεις, ωστόσο δεν μπαίνει στον κόπο να μας πει περισσότερα για το πώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται το «ερμηνευτικό ως» της αντίληψης. Το «ερμηνευτικό ως» μπορεί να διακρίνεται από το «αποφαντικό είναι», αλλά, τουλάχιστον στο επίπεδο της έκθεσης του ζητήματος, το «ερμηνευτικό ως» δεν διακρίνεται από την *εννοιολογική αναγνώριση στη σκέψη*. Μάλιστα, ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι πράγματι ο Ντράμοντ επιχειρεί να μιλήσει για την αντίληψη πριν ακόμα από κάθε εννοιολογική σύλληψη, τότε, με βάση τα όσα έχουμε πει, είναι δύσκολο να δούμε πώς μια *μη εννοιολογημένη* αντίληψη πληρώνει τις σημασιακές (ονοματικές) αποβλέψεις. Από τις προηγούμενες αναλύσεις μας έχει καταστεί σαφές πως μόνο ένα εννοιολογικά αναγνωρισμένο αντιληπτό μπορεί να πληρώσει μια σημασιακή ονοματοδοτική απόβλεψη. Η σημασία του ονόματος «τριαντάφυλλο» συμμετρικά προς το *εννοιολογικά* αναγνωρισμένο τριαντάφυλλο και η μεταξύ τους ομολογία είναι μια ομολογία μεταξύ των αποβλέψεων και των εννοηματικών συστοίχων της σκέψης. Εάν, από την άλλη, ο Ντράμοντ, όταν μιλάει για *κόκκινα τριαντάφυλλα* και *καφέ τραπέζια* τα οποία αναγνωρίζουμε στην απλή αντίληψη, θεωρεί (ίσως όχι και τόσο συνειδητά) ότι έχουμε να κάνουμε με μια *εννοιολογική* αναγνώριση, καταλαβαίνουμε ότι η κατηγοριακότητα την οποία ο ίδιος μας αποκαλύπτει δεν αφορά καθόλου την απλή μη εννοιολογημένη αντίληψη η οποία κατέχει, όμως είδαμε, τόσο σημαντική θέση στις χουσερλιανές αναλύσεις.

Η κύρια διαφωνία μας με την ερμηνεία του Ντράμοντ αφορά την εξίσωση της σημασίας των ονοματοδοτικών ενεργημάτων με το εννόημα των απλών αντιληπτικών ενεργημάτων. Για εμάς είναι ξεκάθαρο πως η παράβλεψη της σημαντικής διαφοράς ανάμεσα στην απλή και την εννοιολογημένη αντίληψη είναι αυτή που οδηγεί στην παρανόηση σύμφωνα με την οποία η γλώσσα δίνει έκφραση στα απλά αντιληπτικά ενεργήματα και μαζί στον ισχυρισμό ότι η αντίληψη είναι ήδη (λογικο-)εννοιολογικό ενέργημα.¹⁰³ Είναι επίσης ξεκάθαρο ότι οι μορφές της ουσιαστικότητας και της επιθετότητας για τις οποίες μιλάει ο Χούσερλ ανήκουν στην περιοχή της καθαρής-λογικής Γραμματικής της σκέψης και δεν μπορεί να είναι μορφές του πράγματος της απλής αντίληψης.¹⁰⁴ «[T]ο αντικειμενικό νόημα δεν είναι ένα λογικό νόημα, δηλαδή δεν είναι

¹⁰³ Θεωρούμε πως είναι αυτή η παράβλεψη που οδηγεί και τον Ντε Αλμείντα στον ισχυρισμό που θέλει την αντίληψη και την κρίση να μοιράζονται ένα κοινό νόημα ως οδηγητικό κανόνα σύνθεσης. (Bl. de Almeida 1972, σ. 119) Και είναι η ίδια παράλειψη που οδηγεί τον Λόμαρ στη θέση σύμφωνα με την οποία οι συνθέσεις σύμπτωσης της απλής αντίληψης είναι αυτές που γίνονται ρητές στα κατηγοριακά ενεργήματα. (Bl., π.χ., Lohmar 1998, σσ. 207, 245 υπο. 144.)

¹⁰⁴ Βλ. εδώ και Hua XVII, σ. 299 [294].

ένα προϊόν της διανοητικής δραστηριότητας.»¹⁰⁵ Από τη μεριά της, «όλη η σκέψη επιτελείται με έννοιες»¹⁰⁶ και οδηγεί στη λογική μορφοποίηση *νέων αντικειμενοτήτων* οι οποίες δεν μπορεί να είναι τα αντικείμενα της σκέτης εμπειρίας.¹⁰⁷

4.6. Η ερμηνεία για τη σύνταξη του αντιληπτού ως «υπόστρωμα με προσδιορισμούς»

Οι διάφορες κατηγοριακές αντικειμενότητες, οι καταστάσεις πραγμάτων, οι πολλότητες, οι συζεύξεις, οι διαζεύξεις, κ.λπ., συγκροτούνται ως σύστοιχα *ιδεατά* αντικείμενα στηριγμένων θεωρητικών ενεργημάτων. Όπως έχουμε τονίσει ξανά, τέτοιες αντικειμενότητες είναι δυνατό να αποτελέσουν προ-δοτικότητα για νέες στηριγμένες θεωρητικές αντικειμενοποιήσεις, και αυτές με τη σειρά τους για άλλες, κ.ο.κ. Εάν, όμως, ακολουθήσουμε προς τα πίσω την πορεία μιας τέτοιας αλυσίδας θεωρητικών αντικειμενοποιήσεων φτάνουμε σε αντικείμενα που αντικειμενοποιούνται θεωρητικά για πρώτη φορά και αμέσως μετά σε αντικείμενα που έχουν ήδη συγκροτηθεί προ-θεωρητικά.¹⁰⁸ Όπως διαβάζουμε στις *Ιδέες* II,

[σ]ε κάθε περίπτωση φτάνουμε, λοιπόν, σε προ-δεδομένες αντικειμενότητες οι οποίες δεν προέρχονται από θεωρητικά ενεργήματα και οι οποίες συγκροτούνται σε αποβλεπτικά βιώματα που δεν επιφέρουν σε αυτές τίποτα από τους λογικο-κατηγοριακούς σχηματισμούς. (*Hua* IV, σ. 7 [9])

Στο σύνολο του έργου του, ο Χούσερλ αντιδιαστέλλει ρητά τα πρωταρχικά, προ-θεωρητικά ενεργήματα προς τα κατηγοριακά-θεωρητικά. Ωστόσο, στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία κάνει έντονα την παρουσία της μια ερμηνευτική γραμμή ανάγνωσης της χουσερλιανής Φαινομενολογίας σύμφωνα με την οποία επιχειρείται η διασάφηση της σχέσης της αντίληψης με τα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης στη βάση της ιδέας πως η αντίληψη χαρακτηρίζεται *ήδη* από κατηγοριακότητα και, πιο συγκεκριμένα, στη βάση της ιδέας πως η αντίληψη και το κατηγοριακό ενεργήμα της κατηγορήσεως μοιράζονται μια κοινή μορφική δομή, ή έχουν μια ανάλογη σύνταξη. Υπό μια τέτοια οπτική, το αντιληπτό θεωρείται πως έχει τη σύνταξη ενός υποστρώματος με προσδιορισμούς, μια δομή που μεταφέρεται, ή, καλύτερα, *κατοπτρίζεται* στην κατηγορήση στη σχέση υποκειμένου–κατηγορήματος. Η αντίληψη, δηλαδή, αντιμετωπίζεται ως μια *υπόρρητη* κρίση.

Έτσι, για παράδειγμα, ο Μπεγκού (Bruce Bégout) μιλάει καθαρά για μια μορφική αναλογία, ή αλλιώς για μια *ανάλογη* σύνταξη που θεωρεί πως υπάρχει ανάμεσα στην αντίληψη και την κατηγορήση. Ο Μπεγκού ισχυρίζεται ότι το υλικό αντιληπτό αντικείμενο στη σχέση του υπόστρωμα–προσδιορισμοί συνιστά, από σκοπιά γενεαλογική, αναμονή της λογικής σχέσης υποκειμένου–κατηγορήματα.¹⁰⁹ Για να καταλήξει στο ότι,

[η] κατηγοριακότητα, ως μορφή και όχι ως ενεργήμα (ως *κατηγοριοποίηση*), είναι, συνεπώς, ήδη παρούσα εντός της συνθετικής παθητικότητας. (Bégout 2000, σ. 296)

¹⁰⁵ *Hua* XXXI, σ. 59 [331].

¹⁰⁶ *Hua* XX/2, σ. 326.

¹⁰⁷ *Hua* IX, σ. 95 [72], βλ. και 99 [75].

¹⁰⁸ Βλ., π.χ., *Hua* IV, σ. 6 [8]· *HuaMb* IV, σ. 15.

¹⁰⁹ Βλ., π.χ., Bégout 2000, σσ. 295, 297-8.

Αντίστοιχη είναι και η αποτίμηση του Ντε Πάλμα (Vittorio De Palma), ο οποίος συμπεκνώνει τη θεώρησή του ως εξής:

Οι λογικές μορφές θεμελιώνονται εσχάτως στη δομή της εμπειρίας, η οποία πρωταρχικά αρθρώνεται σε υποστρώματα και προσδιορισμούς. (De Palma 2008, σ. 137)

Ο Βαντεβέλντε (Pol Vandavelde) επίσης ισχυρίζεται ότι στη ρητή σύνταξη των εκφράσεων μεταφέρεται η υπόρρητη σύνταξη της απλής αντίληψης.¹¹⁰ Και, από τη μεριά της, η Σόφερ (Gail Soffer) υποστηρίζει ξεκάθαρα ότι η αντίληψη περιέχει ρητά και υπόρρητα μέρη που, όμως, η ίδια τα καταλαβαίνει ως κρίσεις περί του αντιληπτού. Γράφει η Σόφερ:

[ό]ταν, για παράδειγμα, βλέπουμε ένα τραπέζι, *υπόρρητα κρίνουμε* πώς θα ήταν εάν το αγγίζαμε, πώς θα φαινόταν από διαφορετικές θέσεις, πώς θα γινόταν αντιληπτό από άλλα πρόσωπα υπό παρόμοιες συνθήκες, [...] κ.ο.κ. (Soffer 2003, σ. 308, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Το ότι ένα πράγμα δίνεται στην αντίληψη σημαίνει για τη Σόφερ ότι πληρώνονται οι υπόρρητες κρισιακές αποβλέψεις αναφορικά με τα διάφορα γνωρίσματά του. Έτσι, η ίδια θεωρεί πως,

ακόμα και οι φαινομενικά πολύ απλές αντιλήψεις εμπεριέχουν απολύτως σύνθετες *υπόρρητες κρίσεις*, που με τη σειρά τους γενικά απαιτούν εκμάθηση, έννοιες και γλώσσα. (Ο.π., σ. 310, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Ο Μπελ (David Bell) εντοπίζει και αυτός στα χουσερλιανά αντιληπτικά ενεργήματα τη δομή των κρίσεων, θεωρεί, όμως, πως το συγκεκριμένο σκέλος της θεωρίας του Χούσερλ οδηγεί τελικά στην κατάρρευση του προγράμματός του για την αποβλεπτικότητα.¹¹¹ Ο Μπελ περιγράφει τη «μεγάλη απογοήτευση»¹¹² που έχει να μας προσφέρει η ώριμη θεωρία του Χούσερλ, από τη στιγμή που «το εννοηματικό νόημα ενός ενεργήματος είναι απλά ένα σύνολο κατηγορημάτων που μοιράζονται το ίδιο υποκείμενο»¹¹³. Αυτό για τον Μπελ σημαίνει ότι,

η έτσι αποκαλούμενη «θεμελιώδης στρώση» της αντιληπτικής εμπειρίας αποδεικνύεται στην πραγματικότητα να εξαρτά την ύπαρξή της από την ύπαρξη νοητικών ενεργημάτων κρίσης, κατηγορήσης, υπαγωγής από τα οποία [αυτή η «θεμελιώδης στρώση»] είναι εν τέλει αδιαχώριστη. (Bell 1991, σσ. 183-4)

Ο Μπελ, μάλιστα, θεωρεί πως ο Χούσερλ αναπόφευκτα καταλήγει σε μια νοησιαρχική θεωρία για την αντίληψη, από τη στιγμή που υιοθετεί το μοντέλο «ερμηνευση-περιεχόμενο». Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί πως τα υποτιθέμενα αδρανή δεδομένα της αίσθησης δεν μπορεί παρά να απαιτούν εκείνη την εννοιολογική-κρισιακή ανάληψή τους που οδηγεί στην αντίληψη πραγμάτων της εμπειρίας.

Ο Τένγκελι (László Tengelyi) επίσης πραγματεύεται το ζήτημα της σχέσης της αντίληψης με τα κατηγοριακά ενεργήματα, και ειδικότερα με τα κρισιακά εκφραστικά ενεργήματα, για να ισχυριστεί πως στις χουσερλιανές στατικές αναλύσεις η σχέση

¹¹⁰ Βλ. Vandavelde 2008, σσ. 33κ.επ.

¹¹¹ Βλ. Bell 1990, σσ. 182κ.επς.

¹¹² Ο.π., σ. 183.

¹¹³ Ο.π.

ανάμεσα στην αντίληψη και την κρίση είναι μια σχέση καθρεφτίσματος, κάτι που, όμως, οδηγεί στην ακύρωση της μεταξύ τους διάκρισης.¹¹⁴

Ο Χούσερλ συλλαμβάνει τη γλώσσα γενικά και τη σημασία ειδικά ως μια έκφραση (ως μια έκφραση, πρωτίστως, της σκέψης, που είναι όμως μια έκφραση, σε τελευταία ανάλυση, της ίδια της εμπειρίας). (Tengelyi 2003, σ. 9)

Ο Τένγκελι ξεκινά με την παραδοχή πως, στο πλαίσιο της Φαινομενολογίας του Χούσερλ, στην αισθητηριακή αντίληψη πάντοτε κάτι μας δίνεται ως κάτι. Κι ενώ αυτή η αντιληπτική δομή τού ως δεν είναι κατά βάση εννοιολογική, ο Τένγκελι υποστηρίζει πως ο Χούσερλ αναγκάζεται να την αντιμετωπίσει ως τέτοια στο πλαίσιο της θεωρίας του για την κατηγοριακή εποπτεία.¹¹⁵

[Ο Χούσερλ] ταυτίζει το περίσσειμα νοήματος που διακρίνει στην αναγνώριση του αντιληπτού αντικειμένου με ένα κατηγοριακό πλεόνασμα. (Tengelyi 2003, σ. 13)

Έτσι, λοιπόν, ο Τένγκελι θεωρεί πως, στον Χούσερλ, το «ως» της αντίληψης (το ως τι αναγνωρίζουμε το αντιληπτό στην αισθητηριακή αντίληψη) καθρεφτίζεται στο «ως» της κατηγορήσης.

[Ο Χούσερλ] συμπεραίνει ότι η δομή τού «ως» [en tant que], η χαρακτηριστική της απλής αναγνώρισης [για παράδειγμα] του χαρτιού, περιέχει εν εαυτή την ίδια κατηγοριακή μορφή τού είναι που είναι υπόρρητη στην έκφραση προσαπόδοσης «λευκό χαρτί» και που προβάλλει ρητά στην κατηγορηματική έκφραση «αυτό το χαρτί είναι λευκό». (Tengelyi 2003, σ. 12)

Από τη μεριά του ο Τένγκελι ενδιαφέρεται για τη σαφή διάκριση ενός εξω-γλωσσικού εμπειρικού νοήματος που δεν οφείλει την ύπαρξή του στις λειτουργίες μιας αποβλεπτικής συνείδησης. Και θεωρεί πως αυτό το εξω-γλωσσικό νόημα αναδύεται *αυθόρμητα* στην περιοχή της εμπειρίας, σε αντίθεση με τις γλωσσικές σημασίες που εγκαθιδρύονται από την αναστοχαστική συνείδηση.¹¹⁶

¹¹⁴ Η ιδέα αυτή αναπτύσσεται στο άρθρο του «L'Expérience et l'Expression Catégorial» (2003) και πιο αναλυτικά στο βιβλίο του *Erfahrung und Ausdruck* (2007).

¹¹⁵ Βλ. Tengelyi 2003, σσ. 10κ.επ.

¹¹⁶ Ο Τένγκελι αντλεί τη βασική ιδέα αυτής της τοποθέτησής του από τη φαινομενολογία που, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, διαμορφώνεται στη σύγχρονη Γαλλία. Γράφει ο Τένγκελι: «Η οδηγητική ιδέα αυτής της φαινομενολογίας είναι ότι το νόημα ή η σημασία ενός φαινομένου δεν μπορεί να αναχθεί σε μια χορήγηση νοήματος από την αποβλεπτική συνείδηση» (Tengelyi 2012, σ. 301), για να προσθέσει αμέσως μετά: «Συνεπώς, η ανάδυση ενός φαινομένου θεωρείται από τον Ρισίρ, όπως και από τον Μαρτιόν, τον Ανρύ ή τον Κρετιάν, ένα συμβάν αυθόρμητης φαινομενοποίησης [phenomenalization], το οποίο εισβάλλει αφ' εαυτού στην αποβλεπτική συνείδηση» (ό.π.). Και λίγο παρακάτω: «Από τη στιγμή που το συμβάν της φαινομενοποίησης επιβάλλεται αυθόρμητα στο υποκείμενο, η πραγματικότητα πρωτο-συναντάται στην εμπειρία προτού συγκροτηθεί από την αποβλεπτική συνείδηση. Συνεπώς, η συγκρότηση δεν υπονοεί καμία οντολογική εξάρτηση από το νου. Ούτε οι συνθήκες δυνατότητας της εμπειρίας είναι προσδιορισμένες εκ των προτέρων από τη δομή των υποκειμενικών ικανοτήτων» (ό.π. σ. 302). Η σημαντική διάκριση που διέπει την ερμηνεία του Τένγκελι είναι αυτή ανάμεσα σε *νοηματική μορφοποίηση* (*Sinnbildung*) και *νοηματική εγκαθίδρυση* (*Sinnstiftung*). Η πρώτη αφορά την αυθόρμητη, και ανεξάρτητη από τη συνείδηση, ανάδυση νοημάτων στο χώρο της εμπειρίας, ενώ η δεύτερη την εγκαθίδρυση λογικών σημασιών από την αναστοχαστική συνείδηση. Δεν θα προχωρήσουμε εδώ πιο ειδικά στην κριτική της ερμηνείας του Τένγκελι, κάτι που θα προϋπέθετε επιπλέον την προσεκτική εξέταση των θέσεων των (γάλλων κυρίως) φιλοσόφων στους οποίους ο ίδιος βασίζεται. Ωστόσο, στην παρούσα διατριβή θα φανεί πως εμείς ακολουθούμε έναν διαφορετικό δρόμο καθώς λαμβάνουμε υπόψη εκείνους τους *νοητικούς-συνειδησιακούς* όρους που θεωρούμε πως συνιστούν όρους συγκρότησης

Θα αναφερθούμε, τέλος, στην προσέγγιση του Λόμαρ. Σύμφωνα με τον Λόμαρ, μια κατηγοριακή αντικειμενότητα που φανερώνεται σε ένα κατηγοριακό εποπτικό ενέργημα σύνθεσης, δεν είναι παρά το ίδιο το αντικείμενο της στηρίζουσας αντίληψης, με την ταυτόχρονη ρητοποίηση της υπόρρητης ενότητας σύμπτωσης που υφίσταται ανάμεσα στα επιμέρους ενεργήματα της προηγηθείσας αντιληπτικής πορείας. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις αντιληπτικές κρίσεις, αυτό σημαίνει πως αυτές πληρώνονται εν μέρει από την άμεση αισθητηριακή εποπτεία και πως η κατηγοριακότητα, με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο Λόμαρ, αφορά μόνο τη λογική μορφή του «είναι» ως *corula*.¹¹⁷ Έστω το παράδειγμα της αντιληπτικής κρίσης «Το τραπέζι είναι πράσινο». Το «τραπέζι» πληρώνεται από την αντίληψη του τραπεζιού και το «πράσινο» από την αντίληψη του χρώματός του. Το δε «είναι» εκφράζει την παθητική συμπτωτική ενότητα ανάμεσα στο αντιληπτικό ενέργημα που σκοπεύει το τραπέζι ως όλον και το μερικό αντιληπτικό ενέργημα που σκοπεύει τη στιγμή του χρώματός του. Για αυτή τη συμπτωτική ενότητα ο Λόμαρ σημειώνει,

[πρόκειται για] το ίδιο κατηγοριακό αντικείμενο που προηγούμενα ήταν σκέτα βιωμένο και τώρα καθίσταται ρητά κατηγοριακά εποπτικό. (Lohmar 1998, σ. 245 υπσ. 144.)

Και σε άλλο σημείο,

Γενικά οι συνθέσεις σύμπτωσης είναι βιώματα κατηγοριακών αντικειμένων, δηλ. καταστάσεων πραγμάτων, της αλήθειας, κ.λπ. Δεν στρέφονται, όμως, ακόμα αποβλεπτικά και ρητά προς αυτά τα αντικείμενα· από αυτή την άποψη [τα βιώματα αυτά] είναι ακόμα “τυφλά”. (Ο.π., σ. 207)

Δηλαδή, σύμφωνα με τον Λόμαρ, στα απλά αντιληπτικά ενεργήματα απλά βιώνουμε διάφορες συμπτωτικές ταυτοποιήσεις, οι οποίες στη συνέχεια καθίστανται ρητές στις αντιληπτικές κρίσεις μας.

Γενικά μπορούμε να πούμε πως, ενώ αναγνωρίζεται ότι στη Φαινομενολογία του ο Χούσερλ διακρίνει ρητά την αντίληψη από τα κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης, ταυτόχρονα είναι πολύ έντονη εκείνη η ερμηνευτική τάση που εντοπίζει στη χουσερλιανή θεωρία για την αντίληψη τη δομή των κατηγοριακών ενεργημάτων αλλά σε μια υπόρρητη μορφή. Συχνά, λοιπόν, λέγεται (άλλοτε επιδοκιμαστικά, άλλοτε επικριτικά) ότι για τον Χούσερλ η αντίληψη είναι ήδη μια υπόρρητη κρίση. Η ερμηνευτική αυτή τάση επιχειρεί, μάλιστα, να νομιμοποιήσει την ιδέα περί μορφικής αναλογίας ανάμεσα στην αντίληψη και την κατηγορήση με βάση κυρίως τις χουσερλιανές αναλύσεις του *Εμπειρία και Κρίση* (1938). Σε αυτό το έργο ο Χούσερλ αναζητά την καταγωγή των κατηγοριακών μορφών στην περιοχή της προ-κατηγορηματικής εμπειρίας. Και, πράγματι, όπως θα δούμε και στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου, εκεί εξετάζεται το πώς, για παράδειγμα, η κατηγορήση έλκει την καταγωγή της από το προ-κατηγορηματικό εμπειρικό μόρφωμα «υπόστρωμα–προσδιορισμοί».¹¹⁸

της πρωταρχικής εμπειρίας, χωρίς όμως να τους ταυτίζουμε αυτούς με τις λειτουργίες μιας λογικής-αναστοχαστικής συνείδησης.

¹¹⁷ Βλ. και Sokolowski 1964b, σ. 65, όπου λέγεται ότι ένα κατηγοριακό αντικείμενο προκύπτει ως η ενότητα μιας κατηγοριακής μορφής και κάποιων αντικειμένων *πρώτης τάξης*.

¹¹⁸ Αυτή η στηρικτική σχέση θα φωτιστεί περισσότερο στην πορεία της παρούσας εργασίας. Να πούμε μόνο εδώ, προκαταβολικά, πως η αντιδιαστολή προ-θεωρητικού–θεωρητικού και το πού πρέπει να χαράξουμε τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις δύο περιοχές, παρουσιάζει προβλήματα τα οποία μπορούν να υπερκεραστούν μόνο με την προσεκτική διασάφηση των εννοιών προ-θεωρητικό, προ-κατηγοριακό, προ-κατηγορηματικό, προ-γλωσσικό, προ-εννοιολογικό.

Όπως είναι φυσικό, η συγκεκριμένη ερμηνεία μιας σχέσης κατοπτρισμού μεταξύ αντίληψης και κρίσης προκαλεί μια σχετική φιλοσοφική ανησυχία. Εάν όντως η αντίληψη κατοπτρίζεται στην κρίση, εάν όντως με τις γλωσσικές κατηγορήσεις μας φέρνουμε στην επιφάνεια της έκφρασης το περιεχόμενο και τη μορφή της αντίληψης, δεν εκφυλίζεται αυτή η ίδια η φαινομενολογική διάκριση ανάμεσα στην αντίληψη και την κρίση; Φτάνει στ' αλήθεια ο Χούσερλ σε ένα τέτοιο αδιέξοδο, από τη μια να μιλά για τη διάκριση ανάμεσα στα δύο ενεργήματα και, από την άλλη, στην ανάπτυξη των αναλύσεών του, να μην μπορεί να αποφύγει την εικόνα μιας, ούτως ειπείν, *κατηγοριακής ώσμωσης*; Χαρακτηρίζεται τελικά η αντίληψη από μια κατηγοριακή σύνταξη και θα μπορούσαμε να πούμε κάτι περισσότερο για αυτή; Ποια είναι τα σχετικά στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε από τα ίδια τα χουσερλιανά κείμενα;

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τη φαινομενολογική διάκριση και την καταγωγική σχέση ανάμεσα στην αντίληψη και την κατηγορηματική κρίση. Ακόμα περισσότερο, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε κάτι που παραβλέπεται από τους μελετητές του Χούσερλ, το ότι η προ-κατηγορηματική εμπειρία για την οποία γίνεται λόγος στο *Εμπειρία και Κρίση* αφορά το επίπεδο της ειδικά γνωσιακά προσανατολισμένης *διερμηνευτικής εξέτασης*, επίπεδο που ήδη προϋποθέτει την *πρωταρχική, απλή* αντίληψη στο πλαίσιο της οποίας για πρώτη φορά έχει συγκροτηθεί το ενιαίο ταυτόσημο αντιληπτό. Θα φανεί, έτσι, ότι ο ισχυρισμός σύμφωνα με τον οποίο η αντίληψη είναι ήδη μια (υπόρρητη) κρίση δεν στηρίζεται παρά σε μια παρανόηση και στην αδυναμία οριοθέτησης του πρωταρχικού επιπέδου συγκρότησης της απλής αντίληψης. Σκοπός μας είναι να δείξουμε ότι ο Χούσερλ διακρίνει την απλή πρωταρχική αντίληψη από τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης, χωρίς, ωστόσο, ταυτόχρονα να πρέπει αυτή η απλή (και όχι εδώ, όπως θα δούμε, η εξεταστικά διερμηνευμένη) αντίληψη να ενέχει, π.χ., τη μορφή μιας κατηγορήσης. Σκοπός μας, με άλλα λόγια, είναι να δείξουμε ότι πρωταρχικά η συγκρότηση του αντιληπτού δεν συμβαίνει με όρους σχετισμού κάποιου υποστρώματος με τους προσδιορισμούς του.

4.7. Το ζήτημα του προσδιορισμού και δύο βασικά, διαφορετικά επίπεδά του

Στα προηγούμενα καταφέραμε να δείξουμε την προβληματικότητα της προσέγγισης του Ντράμοντ αναφορικά με την δική του ιδέα περί προ-ληπτικής, πρόδρομης κατηγοριακότητας της αντίληψης. Ισχυριστήκαμε ότι η αυτή η κατηγοριακότητα αφορά ένα ήδη εννοιολογικό επίπεδο και όχι την πρωταρχική απλή αντίληψη. Είδαμε, όμως, στη συνέχεια ότι μια μεγάλη μερίδα μελετητών του χουσερλιανού έργου αντιμετωπίζει την αντίληψη ως ένα υπόρρητα κατηγοριακό ενέργημα δίνοντας αυτή τη φορά έμφαση στη δομή, στη σύνταξη που υποτίθεται πως έχει το αντιληπτό ιδωμένο ως υπόστρωμα με προσδιορισμούς. Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε και σε αυτή τη στρεβλή, κατά τη γνώμη μας, θεώρηση πρέπει στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου να κάνουμε ένα σημαντικό βήμα. Αυτό συνίσταται στην προσεκτική διάκριση των διαφορετικών ειδών προσδιορισμού (*Bestimmung*) που συναντούμε στη φιλοσοφία του Χούσερλ. Θα επιχειρήσουμε να δείξουμε πως η σύγχυση που επικρατεί στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία αναφορικά με αυτά τα διαφορετικά είδη προσδιορισμού είναι σε ένα μεγάλο βαθμό η αιτία που έχει θρέψει όλες εκείνες τις παρανοήσεις που οδηγούν στην αντιμετώπιση της απλής αντίληψης ως υπόρρητης, μη ακόμα εκφρασμένης κατηγορήσης. Περιμένουμε πως με τη διασάφηση των διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης θα αποκατασταθεί στις σωστές της διαστάσεις η σχέση στήριξης των

κατηγοριακών ενεργημάτων στην αντίληψη. Ταυτόχρονα θα φανεί ότι η απλή αντίληψη ως *στηρικτική βάση μιας αντιληπτικής κρίσης* αφήνεται να μπορεί να έχει τη δική της ιδιαίτερη δομή, τη δική της σύνταξη που, όμως, δεν είναι η σύνταξη της στηριζόμενης αντιληπτικής κρίσης.

Στις υποενότητες που ακολουθούν θα ξεκινήσουμε (στην §4.7.1.) με την έκθεση της ανάγκης για τη διάκριση της απλής, πρωταρχικής αντίληψης από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» για την οποία γίνεται λόγος κυρίως στο *Εμπειρία και Κρίση*. Στη συνέχεια (στις §§4.7.2. και 4.7.3.), θα στραφούμε στην ξεχωριστή εξέταση των δύο αυτών περιοχών υπό το πρίσμα του ζητήματος των διαφορετικών ειδών προσδιορισμού. Με την πραγμάτευση και του επιπέδου της συνθετικής ταυτοποιητικής αντικειμενοποίησης που θα ακολουθήσει (στην §4.7.4) θα έχουμε καταφέρει ουσιαστικά να αποσαφηνίσουμε τα στάδια άρθρωσης των κατηγοριακών ενεργημάτων, έτσι όπως αυτά τίθενται στο ύστερο έργο του Χούσερλ, δηλαδή απαλλαγμένα από τις ασάφειες και τα προβληματικά στοιχεία που κατέτρεχαν τις αντίστοιχες αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*.

4.7.1. Η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» του *Εμπειρία και Κρίση* πρέπει να διακρίνεται από την απλή αντίληψη

Στη μακροσκελή *Εισαγωγή* του στο *Εμπειρία και Κρίση*¹¹⁹ ο Λαντγκρέμπε επιχειρεί να συνδέσει το περιεχόμενο των κειμένων που ακολουθούν εκεί με το πνεύμα της *Τυπικής και Υπερβατολογικής Λογικής* και της *Κρίσης των Ευρωπαϊκών Επιστημών*. Αυτό που τίθεται, λοιπόν, πολύ καθαρά είναι το αίτημα μιας γενεαλογίας της Λογικής και της αναζήτησης της προέλευσης των κρίσεων και των λογικών μορφών από την ίδια την εμπειρία του βιόκοσμου. Πιο συγκεκριμένα, στο *Εμπειρία και Κρίση* επιχειρείται η διασάφηση της σχέσης ανάμεσα στην *προ-κατηγορηματική εμπειρία* (*vor-prädikatives Erfahrung*) και την *κρίση* (*Urteil*) και του πώς η δεύτερη εκπηγάει από την πρώτη. Στη συνέχεια, θα εστιάσουμε στο ζήτημα της προέλευσης των *κατηγορηματικών* κρίσεων προκειμένου να φωτίσουμε το χαρακτήρα αυτής της *προ-κατηγορηματικής εμπειρίας*. Σε αντίθεση, όμως, προς τη γενική τάση που υπάρχει στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία και σύμφωνα με την οποία η *προ-κατηγορηματική εμπειρία*, για την οποία γίνεται λόγος στο *Εμπειρία και Κρίση*, εξισώνεται με μια γενικώς και αορίστως εννοούμενη πρωταρχική αντίληψη, θα ισχυριστούμε πως η εν λόγω εμπειρία αφορά, γενετικά, ένα επίπεδο το οποίο *προηγείται* της κατηγορήσης, αλλά *έπεται* της συγκρότησης των πραγμάτων της απλής πρωταρχικής αντίληψης. Αυτό, δηλαδή, που θα ισχυριστούμε εδώ είναι ότι η εν λόγω «προ-κατηγορηματική εμπειρία» πρέπει να διακρίνεται από την απλή αντίληψη, η οποία εσχάτως μας δίνει τα αντιληπτά στην πρωταρχικότητά τους. Θα φανεί, μάλιστα, ότι η συσκοτίση αυτής της σημαντικής διάκρισης δημιουργεί μια ιδιαίτερος στρεβλή εικόνα για τη χουσερλιανή φαινομενολογία της αντίληψης. Αλλά, ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά.

Στην τελευταία ενότητα της *Εισαγωγής* (§14) του *EK*, και αφού έχει προηγηθεί στις προηγούμενες ενότητες η παρουσίαση της εκεί αποκαλούμενης «προ-κατηγορηματικής εμπειρίας» ως τόπου ανάδυσης της κατηγορηματικής κρίσης, πα-

¹¹⁹ Είναι γνωστό πως το έργο αυτό προέκυψε από κείμενα διαλέξεων και από χειρόγραφα του Χούσερλ (των αρχών της δεκαετίας του 1910, αλλά και της δεκαετίας του 1920) τα οποία επιμελήθηκε ο μαθητής του Λαντγκρέμπε μέσα σε ένα χρονικό διάστημα δέκα περίπου χρόνων (από το 1928 μέχρι το θάνατο του Χούσερλ το 1938). Η *Εισαγωγή* (§1 έως §14) είναι γραμμένη εξολοκλήρου από τον Λαντγκρέμπε, ο οποίος, όμως, μας διαβεβαιώνει πως αυτή είχε την αποδοχή και την έγκριση του ίδιου του Χούσερλ. Για τις σχετικές πληροφορίες μπορεί να ανατρέξει κανείς στην *Εισαγωγή* του Λαντγκρέμπε στην έκδοση του 1948 (*EU* σσ. xx-xxvii [3-8]) και στο λεπτομερές και αναλυτικό Lohmar 1996.

ρατίθενται κάποια ιδιαιτέρως διαφωτιστικά στοιχεία αναφορικά με την ακριβή οριοθέτηση αυτού του τύπου. Πιο συγκεκριμένα, σε κάποιο σημείο προς το τέλος της §14, διαβάζουμε ότι «πρέπει να αναζητήσουμε τις πρωταρχικότερες, εσχάτως στηριζόμενες ενάρξεις από τις οποίες εκπηγάζουν οι κατηγορηματικές κρίσεις»¹²⁰. Για να έρθει αμέσως μετά η ακόλουθη, σημαντική διευκρίνιση.

Με αυτήν την πρωταρχικότητα, βεβαίως, με κανέναν τρόπο δεν δηλώνεται ότι αυτές οι έρευνες, μεταφερόμενες εντός του συνολικού οικοδομήματος του φαινομενολογικού συγκροτητικού συστήματος, αφορούν, εντός αυτού του συστήματος, ένα εντελώς στοιχειώδες επίπεδο. (EU, σ. 71 [67-8], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Οι αναλύσεις στο *Εμπειρία και Κρίση* αναγνωρίζουν την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως την πρωταρχικότερη περιοχή στην οποία ριζώνουν οι κατηγορήσεις. Όμως, αυτή η περιοχή, ιδωμένη υπό το συνολικότερο πρίσμα της φαινομενολογίας των συγκροτήσεων, δεν είναι γενετικά η πρωταρχικότερη. Εδώ χρειάζεται προσοχή. Διαβάζουμε ότι η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» προϋποθέτει άλλα, προηγούμενα συγκροτητικά επίπεδα. Τι πρέπει να καταλάβουμε με αυτό; Ποια είναι αυτά τα επίπεδα; Δεν είναι και αυτά προ-κατηγορηματικά; Και ποια είναι, τότε, η διαφορά αυτών των επίσης προ-κατηγορηματικών προϋποτιθέμενων επιπέδων από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως του εδάφους εκπήγασης των κατηγορήσεων; Η συνέχεια του χωρίου που παραθέσαμε μόλις πριν από την *Εισαγωγή* του Λαντγκρέμπε αρχίζει να φωτίζει το ζήτημα.

Αν και αυτές [οι έρευνες του EK] αρχίζουν με μια ανάλυση της αντίληψης χωροπραγματικών [raum-dinglicher] ατομικών αντικειμένων, δεν είναι όμως, ένεκα τούτου, το θέμα τους η συγκρότηση των πραγμάτων της αντίληψης και περαιτέρω ενός χωροπραγματικού εξωτερικού κόσμου. (EU, σ. 71 [68])

Πράγματι, οι πρώτες ενότητες του συστηματικού μέρους του EK αφορούν την απλή αντίληψη αντικειμένων. Αυτό που, ωστόσο, ξεκαθαρίζεται στην *Εισαγωγή*, και που μπορεί να διαπιστώσει κανείς προχωρώντας στη μελέτη των αναλύσεων που την ακολουθούν, είναι πως το ζήτημα της απλής αντίληψης, και, ειδικότερα, το ζήτημα της συγκρότησης των πραγμάτων της απλής αντίληψης, δεν αποτελεί θέμα αυτού του έργου.

[Ο]ι δομές της αντίληψης λαμβάνονται υπ' όψιν μόνο στο βαθμό που είναι αναγκαίο να καταστεί κατανοητό το πώς τα λογικά επιτεύγματα [logische Leistungen], με τα επακόλουθά τους λογικά μορφώματα [logischer Gebilde], οικοδομούνται πάνω στην αισθητηριακά αντιληπτική εμπειρία, το πώς παράγονται μέσω λογικής αυθορμησίας [logische Spontaneität] κατηγοριακά αντικείμενα, [δηλαδή] αντικειμενότητες καταστάσεων πραγμάτων και καθολικοτήτων, στη βάση της αντίληψης. (EU, σ. 71 [68], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Το ενδιαφέρον των αναλύσεων του EK στρέφεται αποκλειστικά γύρω από το ζήτημα της γένεσης των κατηγοριακών αντικειμενότητων μέσω της «λογικής αυθορμησίας»¹²¹ και στη βάση της αντίληψης. Η απλή αντίληψη φωτίζεται ακριβώς ως το προϋποτιθέμενο έδαφος των κατηγορήσεων, χωρίς, ωστόσο, να τίθεται καθόλου το ζήτημα των ίδιων των αντιληπτικών συγκροτήσεων. Η συνέχεια του ομολογουμένως εκτενώς παρατιθέμενου εδώ χωρίου δεν θα μπορούσε να είναι περισσότερο αποκαλυπτική.

¹²⁰ EU, σ. 71 [67].

¹²¹ Ο.π., σ. 71 [68]: βλ. και *Hua* XXXI, §58.

Συνεπώς, στο σημείο απ' όπου ξεκινούν οι αναλύσεις μας ήδη προϋποτίθενται πολλαπλά επίπεδα και επιτεύγματα· προϋποτίθεται το ότι ήδη είναι συγκροτημένο ένα πεδίο χωρικών-πραγματικών προ-δοτικότητων και με αυτό προϋποτίθεται ολόκληρο το επίπεδο συγκροτητικών ερευνών που σχετίζονται με τη συγκρότηση της αντίληψης του πράγματος σε όλες τις βαθμίδες της. (EU, σ. 71 [68])

Η *Εισαγωγή* κλείνει με μια σύντομη αναφορά σε συγκεκριμένες διαστάσεις συγκροτητικών ερευνών οι οποίες προϋποτίθενται από τις αναλύσεις που θα ακολουθήσουν. Γίνεται, ειδικότερα, αναφορά (α) στη συγκρότηση των διαφορετικών αισθητηριακών πεδίων και στη συμπλοκή τους, (β) στο ζήτημα του ρόλου που κατέχει η αισθητικότητα στη συγκρότηση του αντιληπτού, (γ) στο ζήτημα των κιναισθήσεων και του ρόλου του σώματος του υποκειμένου που αντιλαμβάνεται, και, τέλος, (δ) στο ζήτημα των βαθμίδων της συγκρότησης του αντιληπτού, (i) ως πράγματος εν χρόνω, (ii) ως σκέτα αισθητηριακού πράγματος και (iii) ως πράγματος αιτιακά προσδιορισμένου εντός ενός αντιληπτικού περιβάλλοντος που περιλαμβάνει και άλλες συνδοτικότητες.

Είδαμε στις προηγούμενες ενότητες πως στις *Λογικές Έρευνες* υπήρχαν σχετικές ασάφειες αλλά και λανθασμένες εκτιμήσεις αναφορικά με τη λεπτομέρεια της στηρικτικής σχέσης της κρίσης στην αντίληψη. Υποστηρίξαμε ότι αυτά τα ασαφή και λανθασμένα στοιχεία δεν διακρίνονται ως τέτοια και υιοθετούνται από διάφορους ερμηνευτές (όπως ο Ντράμοντ, ο Λόμαρ ή ο Ντε Αλμείντα). Στο *Εμπειρία και Κρίση*, όμως, ο Χούσερλ ξεπερνά τα προβληματικά σημεία της αρχικής προσέγγισής του, κάτι που πρέπει να σημειώσουμε ότι στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία δεν αναγνωρίζεται. Η ιδιαίτερος κρίσιμη διάσταση που τίθεται στην *Εισαγωγή* του *EK*, δηλαδή η καθαρή διάκριση της περιοχής της απλής (προ-κατηγορηματικής) αντίληψης από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ως θέμα των συστηματικών αναλύσεων αυτού του έργου, παραβλέπεται από τους διάφορους μελετητές. Η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» ταυτίζεται βιαστικά με την απλή αντίληψη, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι σχετικές διευκρινήσεις της *Εισαγωγής*. Και αυτή η παράβλεψη οδηγεί στην ακόλουθη παραμόρφωση. Ό,τι λέγεται στο συστηματικό μέρος του *EK* για την «προ-κατηγορηματική εμπειρία» εκλαμβάνεται να αφορά την απλή αντίληψη και προβάλλεται πίσω σε αυτήν την τελευταία. Μέσα σε αυτή τη σύγχυση είναι που λέγεται ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει την απλή αντίληψη ως κατηγοριακό ενέργημα και μάλιστα ως υπόρρητη κρίση. Και τότε η φαινομενολογική διάκριση της απλής αντίληψης από τη *στηριγμένη* κρίση, για την οποία συνεχώς μιλάει ο Χούσερλ, μοιάζει ακατανόητη, αδιέξοδη ή και αντιφατική.

Ωστόσο για εμάς αυτή η σημαντική διάκριση δεν είναι ούτε ακατανόητη, ούτε αδιέξοδη, ούτε αντιφατική. Ακολουθώντας τις οδηγίες της *Εισαγωγής* του *EK*, ξεχωρίζουμε τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης και κρατάμε διακριτή τη συγκρότηση του αντιληπτού (στην πρωταρχική χρονικότητα, χωρικότητα και υλικότητα-αιτιότητά του) από την «προ-κατηγορηματική εμπειρία», που, όπως θα δούμε, δεν είναι παρά η *παρατηρητική, γνωσιακή διερμίνευση* του ήδη χρονικά, χωρικά και υλικά-αιτιακά συγκροτημένου αντιληπτού. Από μια τέτοια ερμηνευτική γωνία θέασης διαπιστώνουμε, χωρίς καμία φιλοσοφική ανησυχία, τη συμφωνία των διαφορετικών διαστάσεων της χουσερλιανής θεωρίας και αναγνωρίζουμε ότι οι αναλύσεις του Χούσερλ για τη συγκρότηση του αντιληπτού (κυρίως στο *Πράγμα και Χώρος* και στις *Ιδέες II*) είναι *συμπληρωματικές* ως προς τις αναλύσεις για τη στήριξη των κατηγορηματικών κρίσεων στην «προ-κατηγορηματική εμπειρία» του *Εμπειρία και Κρίση*. Αυτή τη λογική της *συμπληρωματικότητας* θα επιχειρήσουμε να διασαφηνίσουμε στη συνέχεια. Από τη μια, στην αμέσως επόμενη υποενότητα θα εξετάσουμε το ζήτημα του απλού αντιληπτικού προσδιορισμού ως του συνόλου των φαινομένων που εντάσσονται στο πλαίσιο των πρωταρχικών αντιληπτικών συνθέσεων, αντλώντας στοιχεία κυρίως από την

Παράδοση *Πράγμα και Χώρος*. Από την άλλη, στη μεθεπόμενη υποενότητα θα εξετάσουμε το ζήτημα της διερμηνευτικής εξέτασης ως ενός επόμενου, στηριγμένου σταδίου *κατηγοριακής*πραγμάτευσης του αντιληπτού, αντλώντας στοιχεία κυρίως από το *Εμπειρία και Κρίση*.

4.7.2. Ο προσδιορισμός στην απλή αντίληψη (απλός εποπτικός προσδιορισμός)

Είναι ουσιώδες γνώρισμα της υπερβατικής, εξωτερικής αντίληψης το να παρουσιάζει τα αντικείμενά της μη-ομόλογα, μέσα από κάποια συγκεκριμένη προοπτική όψη. Σε κάθε ενεργεία αντιληπτικό νυν, αυτό που δίνεται ομόλογα, αυθεντικά είναι η μπροστινή όψη του αντιληπτού. Μπορούμε, τότε, να λέμε ότι η αντιληπτική απόβλεψη της μπροστινής όψης είναι *πληρωμένη*. Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχουν άλλα *κενά* αποβλεπτικά “βέλη” του αντιληπτικού ενεργήματος που κατευθύνονται προς τις αναυθεντικά εμφανισμένες όψεις, αυτές που συστήνουν τον *εσωτερικό ορίζοντα* του πράγματος. Η αντίληψη είναι πάντοτε ένα σύστημα πληρωμένων και κενών αποβλέψεων. Η εξέλιξη, μάλιστα, ενός αντιληπτικού ενεργήματος διακρίνεται από μια συνεχή τροπή των αυθεντικών εμφανίσεων σε αναυθεντικές και, αντίστροφα, από μια συνεχή τροπή των κενών αποβλέψεων σε πληρωμένες.

Εκτός από τη διάκριση ανάμεσα σε πλήρεις και κενές αποβλέψεις, ο Χούσερλ προβαίνει και σε μια άλλη διάκριση, αυτήν ανάμεσα σε *προσδιορισμένες* (bestimmten) και *απροσδιόριστες* (unbestimmten) αποβλέψεις. Η *προσδιοριστικότητα* (Bestimmtheit) και η *απροσδιοριστία* (Unbestimmtheit) είναι δυνατό να χαρακτηρίζουν τόσο τις πληρωμένες όσο και τις κενές αποβλέψεις. Για παράδειγμα, η μπροστινή όψη ενός σπιτιού δίνεται *προσδιορισμένα*, με σαφήνεια, όταν οι συνθήκες είναι κανονικές, υπό το φως του ήλιου κι ενώ η ατμόσφαιρα είναι καθαρή. Αντίθετα, στο σκοτάδι, σε ομίχλη, από πολύ μακριά, κ.λπ., τα χαρακτηριστικά της μπροστινής όψης του σπιτιού δίνονται *απροσδιόριστα*. Από την άλλη, κάποια μη αυθεντική όψη του σπιτιού, για παράδειγμα της πίσω πλευράς του, *αποβλέπεται* με κενό τρόπο και κατά κανόνα *απροσδιόριστα*. Είναι, όμως, επίσης δυνατό, όταν έχουμε να κάνουμε με ένα οικείο αντικείμενο, η κενή απόβλεψη της πίσω πλευράς να είναι και αυτή *προσδιορισμένη*.¹²² Αναφορικά με την αντιληπτική ερμηνευση, τα ζεύγη «πλήρης-κενή» και «προσδιορισμένη-απροσδιόριστη» συνδυάζονται με όλους τους δυνατούς τρόπους.

Το ότι κάποιες όψεις ή στιγμές του πράγματος χαρακτηρίζονται από *απροσδιοριστία* είναι εγγενές γνώρισμα της αντίληψης. Υπάρχουν, μάλιστα, πάμπολλες διαβαθμίσεις ανάμεσα στην *προσδιοριστικότητα* και την *απροσδιοριστία*. Επιπλέον, η *απροσδιοριστία* που χαρακτηρίζει το αντιληπτό *εμπεριέχει* πάντα τη δυνατότητα *προσδιορισιμότητας* (Bestimmbarkeit). Είναι δυνατό, κατά τη μετάβαση από την εμφάνιση ενός πράγματος υπό μια ορισμένη προοπτική όψη του στην εμφάνισή του υπό μια άλλη προοπτική όψη, η αρχική, *απροσδιόριστη* ερμηνευση που αφορά κάποιο αντικειμενικό γνώρισμα να “*απορροφάται*”, ούτως ειπείν, από τη νέα ερμηνευση, την περισσότερο *προσδιορισμένη*, σε σχέση με το ίδιο γνώρισμα. Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή, *προσδιορίζεται* εντός της αντιληπτικής συνάφειας το αντικείμενο της αρχικής, *απροσδιόριστης* ερμηνευσης.¹²³ Όπως διαβάζουμε στις *Ιδέες* I,

[η] *απροσδιοριστία* αναγκαία σημαίνει *προσδιορισιμότητα* ενός σταθερά *προδιαγεγραμμένου* σιλ. Αυτή *προσιωνίζεται* δυνατά αντιληπτικά πολλαπλά, τα οποία, καθώς μεταβαίνουν το ένα στο άλλο με συνεχόμενο τρόπο, συνενώνονται στην ενότητα μιας αντίληψης, στην οποία το συνεχόμενα διαρκούν πράγμα δείχνει όλο και νεότερες “*πλευρές*” (ή επα-

¹²² Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 58 [49].

¹²³ Βλ., *Hua* XVI, σσ. 58-60 [49-50].

να λαμβάνει τις παλιές) σε όλο και νεότερες σειρές εκ μέρους εκφάνσεων. (*Hua* III/1, σ. 91 [94])

Μέσα από τη ροή των συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων, οι λιγότερο προσδιορισμένες στιγμές του πράγματος προσδιορίζονται, αλλά και, αντίστροφα, η προσδιοριστικότητα είναι δυνατό να τρέπεται σε απροσδιοριστία. Όμως, είναι ουσιώδες γνώρισμα της αντίληψης το αδύνατο μιας *πλήρους* προσδιοριστικότητας του αντιληπτού.

Όσο μακριά κι αν έχουμε πορευθεί στην εμπειρία, όσο μεγάλες και αν είναι οι συνέχειες ενεργεία αντιλήψεων του ίδιου πράγματος που έχουν μεσολαβήσει, παραμένει κατ' αρχήν πάντοτε ένας ορίζοντας προσδιορίσιμης απροσδιοριστίας. (*Hua* III/1, σ. 92 [94])

Από την άλλη, όμως, δεν μπορεί να υπάρξει ούτε *πλήρης* απροσδιοριστία. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε το αδύνατο της αντίληψης. Πάλι με τα λόγια του Χούσερλ, αυτή τη φορά από το *Πράγμα και Χώρος*,

[η] απροσδιοριστία δεν είναι *απόλυτη*, πλήρης απροσδιοριστία (η πλήρης απροσδιοριστία είναι μια *ανοησία*), παρά είναι απροσδιοριστία περιορισμένη με αυτόν ή εκείνον τον τρόπο. (*Hua* XVI, σ. 59 [49]).

Για παράδειγμα, η απροσδιόριστα δοσμένη πίσω πλευρά ενός αντιληπτού δίνεται πάντοτε *κάπως* προσδιορισμένη. «[Αρκεί] [μ]ια ματιά στο πράγμα και αυτό στέκει εκεί ως πράγμα· η ερμηνευση του προσδίδει με νόημα “μια κάποια” μορφή, [“ένα κάποιο”] χρώμα, κ.λπ., και όχι μόνο αναφορικά με τη μπροστινή πλευρά του αλλά επίσης αναφορικά με την αθέατη πλευρά του.»¹²⁴ Μπορούμε γενικά να πούμε ότι η *απροσδιοριστία είναι πάντα κάπως προσδιορισμένη*.

Ο προσδιορισμός του αντιληπτού στην πορεία εξέλιξης ενός αντιληπτικού ενεργήματος μπορεί να λαμβάνει χώρα ως *προοδευτική ενδυνάμωση* (*fortschreitende Bekräftigung*) των ήδη πληρωμένων αποβλέψεων.¹²⁵ Μπορεί, όμως, και να έχει τη μορφή του *ακριβέστερου προσδιορισμού* (*nähere Bestimmung*), τόσο πληρωμένων όσο και κενών αποβλέψεων, ή ακόμα και του *επαναπροσδιορισμού* επίσης πληρωμένων ή κενών αποβλέψεων. Όλα αυτά τα φαινόμενα ανήκουν, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στη σφαίρα των *συνθετικών αντιληπτικών συναφειών* (*Wahrnehmungszusammenhänge*).¹²⁶ Όμως, τι ακριβώς μπορεί να σημαίνει αυτό; Τι είναι αυτές οι συνθετικές αντιληπτικές συνάφειες;

Στο *Πράγμα και Χώρος* ο Χούσερλ ξεκαθαρίζει πως σε όλες τις περιπτώσεις αυτών των *αντιληπτικών* φαινομένων, το πέρασμα από την απροσδιοριστία στην προσδιοριστικότητα δεν πρέπει να εκληφθεί ως κάποια *εννοιολογική ταξινόμηση* (*begriffliche Klassifikation*).¹²⁷

Με την προσδιορισσιμότητα δεν εννοείται, αναφορικά προς τη δεδομένη εμφάνιση, η δυνατότητα εφαρμογής των γενικών όρων «χωρική μορφή», «χρωματισμός» και τα συναφή, δηλαδή [η δυνατότητα] επιτέλεσης των αντίστοιχων κατηγορηματικών συνθέσεων. Ούτε, επίσης, η δυνατότητα ιδιαίτερου εννοιολογικού προσδιορισμού μέσω ακριβέστερου καθο-

¹²⁴ *Hua* XVI, σ. 59 [50]· βλ. και *Hua*Mat IV, σ. 38.

¹²⁵ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 59 [50].

¹²⁶ Βλ. και *Hua* IV, §15e.

¹²⁷ Βλ. *Hua* XVI, σ. 58 [49]. Αναφορικά με την προβληματική των αντιληπτικών συναφειών μπορεί να ανατρέξει κανείς και στο ενδιαφέρον κείμενο που συνέγραψε ο Χούσερλ το 1898 με τίτλο «Πραγματεία για την Αντίληψη» (*Abhandlung über Wahrnehmung*) και που προόριζε ως κομμάτι των *Λογικών Ερευνών*. Το εν λόγω κείμενο συμπεριλαμβάνεται στον τόμο *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit* (*Hua* XXXVIII) ως Beilage I, σσ. 123-58.

ρισμού του ιδιαίτερου είδους [Artung] της μορφής ή του χρώματος, καθορισμού που δίνει στο αντικείμενο ακριβέστερη προσδιοριστικότητα. (*Hua* XVI, σ. 59 [50])

Ο προσδιορισμός ως φαινόμενο που προσιδιάζει στη συνάφεια των αντιληπτικών συνθέσεων δεν σημαίνει ούτε εννοιολογική ταξινόμηση, ούτε εννοιολογική υπαγωγή σε μια έννοια γένους, ή μια έννοια είδους.¹²⁸ Κατά τον Χούσερλ, η προσδιοριστικότητα στην απλή αντίληψη είναι, αντίθετα,

η προϋπόθεση των ακριβολογικά εκφρασμένων προσδιοριστικών κατηγορήσεων· είναι προσδιοριστικότητα με τη μορφή αντιληπτικών εμφανίσεων, οι οποίες στη θέση των απροσδιόριστων αποβλέψεων περιλαμβάνουν προσδιορισμένες με τρόπο ώστε, κατά το πέρας από την πρώτη στη δεύτερη εμφάνιση, η τελευταία να ίσταται εκεί ως η προσδιορίζουσα. (Ο.π., οι εμφάνσεις προστέθηκαν.)

Στη Φαινομενολογία του ο Χούσερλ εντοπίζει ρητά τα φαινόμενα του πρωταρχικού αντιληπτικού προσδιορισμού στο χώρο της *συνεχούς ροής των πρωταρχικών αντιληπτικών συνθέσεων* πριν από οποιοδήποτε εννοιολογικές υπαγωγές και κατηγορήσεις. Εάν ανατρέξουμε (για άλλη μια φορά) στη σημαντική §9 των *Ιδεών* II, όπου ο Χούσερλ μιλά για την ιδιαίτερη φύση των αισθητηριακών συνθέσεων αντιδιαστέλλοντάς τες ρητά προς τις κατηγοριακές συνθέσεις, θα δούμε ότι τονίζει ακριβώς αυτή την ιδέα περί προ-κατηγοριακότητας της απλής αισθητηριακής αντίληψης. Διαβάζουμε εκεί:

Ως εκ τούτου το πράγμα δίνεται πάντα ως κάτι το οποίο είναι έτσι και έτσι ακόμα κι αν δεν μεσολαβούν καθόλου έννοιες, καθόλου κρίσεις με το κατηγορηματικό νόημα. (*Hua* IV, σ. 20 [22])¹²⁹

Και μόνο σε ένα επόμενο γενετικό στάδιο, όπως θα διαπιστώσουμε σε λίγο, λαμβάνει χώρα η πολύ ενδιαφέρουσα *κατηγοριακή* τροπή του αντιληπτικού προσδιορισμού, στο πλαίσιο πια της *διερμηνευτικής και γνωσιακά προσανατολισμένης* αντίληψης.¹³⁰

Έχοντας σχηματίσει εδώ αυτή τη γενική εικόνα για το ζήτημα του πρωταρχικού αντιληπτικού (μη-λογικού-εννοιολογικού και μη-κατηγορηματικού) προσδιορισμού θα εξετάσουμε τώρα από πιο κοντά τα σημαντικότερα φαινόμενα που ανήκουν σε αυτή την περιοχή. Πρέπει, βέβαια, να έχουμε στο νου μας πως αν και τα φαινόμενα αυτά συμμετέχουν στη συγκρότηση του αντιληπτού, δεν συστήνουν από μόνα τους μια φαινομενολογία της πρωταρχικής αντιληπτικής συγκρότησης. Τις λεπτομέρειες μιας τέτοιας θεωρίας θα τις αναζητήσουμε στα επόμενα κεφάλαια.

¹²⁸ Σύγκ. εδώ και με *Hua* XL, σσ. 260κ.επς.

¹²⁹ Η όπως διαβάζουμε αλλού, «[τ]ο να έχω μια αντίληψη, π.χ., το να βλέπω ένα σπίτι, δεν σημαίνει ότι “κρίνω” ότι ένα σπίτι ή ότι αυτό το σπίτι υπάρχει. Δεν σημαίνει αποφαινομαι και η απόφαση δεν είναι τάχα σκέτα “εκφράζω” αυτό που αντιλαμβάνομαι, ως εάν να επρόκειτο για μια εξεικόνιση [Abbildung] (αποτύπωση [Abdruck]) της αντίληψης.» (*Hua* XX/2, σ. 325).

¹³⁰ Ο Ντουάιερ, στο Dwyer 2007, ορθά, κατά τη γνώμη μας, διακρίνει τον προσδιορισμό στην αντίληψη από το επίπεδο της κρίσης. Δίνει όμως μια διαφορετική κατεύθυνση στις αναλύσεις του από τη δική μας, καθώς παρουσιάζει το ενέργημα της αντίληψης ως ενέργημα της *σκέψης*! Σημειώνει ο ίδιος: «Για να δω οτιδήποτε ως λαγό σημαίνει ήδη να σκέφτομαι σχετικά με την ποιότητά του να είναι ένας λαγός και όχι, π.χ., μια πάπια. Το σκέπτεσθαι δεν είναι το ίδιο μια κρίση, παρά ένας δομημένος τρόπος αντίληψης μιας αρθρωμένης παρουσίας στον κόσμο.» (Dwyer 2007, σ. 108) Αλλά η σκέψη, για τον Χούσερλ, διενεργείται πάντα με έννοιες. Οπότε, είτε ο Ντουάιερ είναι υπέρμαχος μιας πάντα εννοιολογικά διενεργούμενης αντίληψης, κάτι με το οποίο διαφωνούμε, είτε εκλαμβάνει τη σκέψη με κάποιο διαφορετικό νόημα, το οποίο πάντως δεν κοινοποιεί.

4.7.2.α. Ακριβέστερος αντιληπτικός προσδιορισμός

Θα ξεκινήσουμε χρησιμοποιώντας εδώ το παράδειγμα της οπτικής αντίληψης ενός κύβου. Έστω ότι βλέπουμε έναν κύβο με μεταβαλλόμενο τρόπο, είτε χάρη σε μετακίνηση του αντικειμένου, είτε σε δική μας. Έστω, επίσης, ότι σε μια πρώτη φάση της αντίληψης βλέπουμε την μπροστινή κόκκινη έδρα του κύβου και ότι στην πορεία της αντίληψης περνούμε συνεχώς στη δοτικότητα νέων αυθεντικών εμφανίσεων. Σε μια τέτοια πορεία αυτό που βλέπουμε είναι συνεχώς ο ένας, ταυτόσημος κύβος, όμως το πώς δίνεται αυτός, το ποιο είναι το νόημα της δοτικότητάς του σε κάθε διαδοχικό νυν, συνεχώς μεταβάλλεται. Υπάρχουν, βέβαια, μέρη και στιγμές του αντιληπτού τα οποία δίνονται εντός της αντιληπτικής ακολουθίας με την ίδια προσδιοριστικότητα, δηλαδή ως προσδιορισμένα ή προσδιορίσιμα με τον ίδιο τρόπο. Για παράδειγμα, η μπροστινή, κόκκινη έδρα του κύβου συνεχίζει να δίνεται ως κόκκινη όσο την σκοπεύουμε αυθεντικά, αλλά και, στην πορεία της αντίληψης, στις μη αυθεντικές εμφανίσεις της. Ο Χούσερλ ισχυρίζεται ότι τότε λαμβάνει χώρα μια ταυτότητα νοήματος.¹³¹ Στη φανταστική, υποθετική περίπτωση ενός αντικειμένου που μας είναι απόλυτα οικείο, θα μιλούσαμε για ταυτότητα νοήματος συνολικά των εμφανίσεων αυτού του αντικειμένου. Από όποια μεριά κι αν το σκοπεύαμε, η ερμηνεία των αναυθεντικών στιγμών του θα ήταν τέτοια, ώστε τα πάντα να μας δίνονταν συνεχώς με σταθερή προσδιοριστικότητα.

Στην πραγματικότητα, η ταυτότητα νοήματος δεν μπορεί να αφορά το αντιληπτό στο σύνολό του. Στην πορεία της αντίληψης είναι δυνατό να μας δίνεται κάποιο μέρος του αντικειμένου με την ίδια προσδιοριστικότητα ή προσδιορισσιμότητα. Εκτός όμως από τα μέρη που δίνονται συνεχώς με τον ίδιο τρόπο, στα υπόλοιπα μέρη παρατηρείται μια διαβάθμιση στην προσδιοριστικότητα. Κάτι που τώρα δίνεται απροσδιόριστα, σε μια επόμενη φάση και μέσα από την ακολουθία των εμφανίσεων είναι δυνατό να δίνεται περισσότερο προσδιορισμένο. Βλέπουμε τον κύβο στο μισοσκόταδο χωρίς να μπορούμε να αντιληφθούμε σαφώς το χρώμα του, κάτι που μπορούμε να κάνουμε, όμως, καθώς τον πλησιάζουμε. Υπάρχει, επίσης, περίπτωση να μεταβαίνουμε από την προσδιοριστικότητα σε απροσδιόριστα. Ή, ακόμα, ο προσδιορισμός κάποιων στιγμών του αντικειμένου να γίνεται με περισσότερη ακρίβεια, ενώ κάποιων άλλων όχι. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι διαφορετικές αντιληπτικές φάσεις συμφωνούν (*übereinstimmen*) κατά το νόημά τους. Καθώς εξελίσσεται η αντίληψη, το αντικείμενο εμφανίζεται το ίδιο αλλά με διαφορετικό τρόπο, συνεχώς προσδιορισμένο διαφορετικά, είτε με μεγαλύτερη, είτε με μικρότερη ακρίβεια. Στο πλαίσιο της συμφωνίας (και όχι ταυτότητας) νοήματος υπάρχει συνεχώς κάποια διαφορά στο βαθμό προσδιοριστικότητας της δοτικότητας του αντιληπτού συνολικά, ή κάποιων μερών του. Δηλαδή, οι σύμφωνες κατά το νόημά τους δοτικότητες διαφέρουν στο βαθμό προσδιοριστικότητάς τους. Μέσα από την αλληλουχία σύμφωνων αντιληπτικών στιγμών μπορεί να επιτευχθεί ο ακριβέστερος προσδιορισμός του αντικειμενικού προσδιορισμού που αυτές παρουσιάζουν. Σε μια τέτοια αλληλουχία συνεχώς πληρώνονται, και, μάλιστα, επικυρώνονται και επιβεβαιώνονται οι αρχικές ερμηνεύσεις που αφορούσαν, τόσο αυθεντικές, όσο και αναυθεντικές εμφανισιακές στιγμές.

4.7.2.β. Αντιληπτικός επαναπροσδιορισμός

Δεν είναι αναγκαίο να υπάρχει πλήρης συμφωνία νοήματος –αν και αυτό δεν αποκλείεται. Η ασυμφωνία (*Nichtübereinstimmung*) νοήματος είναι επίσης δυνατή, με την προϋπόθεση ότι αυτή δεν είναι πλήρης. Η απόλυτη ασυμφωνία νοήματος, όπως

¹³¹ *Hua* XVI, §§28, 29.

και η πλήρης απροσδιοριστία στην οποία αναφερθήκαμε νωρίτερα, θα σήμαινε πάλι το αδύνατο της αντίληψης. «[Τ]ο απόλυτο άλλως-είναι [Anderssein] είναι από κάθε άποψη τόσο παράλογο, όσο ακριβώς η απόλυτη απροσδιοριστία.»¹³² Αυτό, με άλλα λόγια, σημαίνει ότι ο κενός εσωτερικός ορίζοντας ενός αντιληπτού δεν μπορεί να πληρωθεί από οποιαδήποτε εμφάνιση. Όπως σημειώνει ο Χούσερλ στη *Φαινομενολογική Ψυχολογία*,

[α]υτό που προσδιορίζει αυτό το τραπέζι δεν μπορεί να προσδιορίζει ένα άλογο. Οι επιμέρους αντιλήψεις που πληρώνουν τον κενό ορίζοντα που έχει το τραπέζι για μένα σε μια αντίληψη, δεν μπορούν να παρεμβληθούν στο οράν του αλόγου και να προσδιορίσουν περαιτέρω αυτό το άλογο. (*Hua IX*, σ. 181 [139])

Από την άλλη, η ασυμφωνία νοήματος που αφορά κάποια μόνο μέρη της εμφάνισης “αφομοιώνεται”, ούτως ειπείν, από τη συνολική αντίληψη και είναι μάλιστα αυτή η ασυμφωνία που μπορεί να οδηγήσει στον *επαναπροσδιορισμό* της ερμηνεύσης των εν λόγω μερών. Για να επιστρέψουμε στο παράδειγμα της οπτικής αντίληψης του κύβου, έστω ότι κατά την αρχική εμφάνισή του, η πίσω πλευρά του ερμηνεύεται με τρόπο τέτοιο ώστε αυτή να μας δίνεται αναυθεντικά ως ομοιόμορφα κόκκινα χρωματισμένη. Έστω επίσης ότι, στη συνέχεια, κινούμαστε γύρω από το αντικείμενο και διαπιστώνουμε ότι η πίσω πλευρά του δεν έχει ομοιόμορφο κόκκινο χρώμα, ότι, για παράδειγμα, διακρίνουμε σε αυτήν κηλίδες πράσινου χρώματος. Διαπιστώνουμε, έτσι, ότι λαμβάνει χώρα μια ασυμφωνία νοήματος μεταξύ των διαφορετικών εμφανίσεων, μια ασυμφωνία που δεν έχει να κάνει με διαφορά στο βαθμό προσδιοριστικότητας, αλλά με *εναντίωση* (*Widerstreit*) δύο διαφορετικών νοημάτων. Βέβαια, το ότι η πίσω πλευρά στην αυθεντική τώρα εμφάνισή της δίνεται διαφορετικά προσδιορισμένη από ό,τι στην προηγούμενη αναυθεντική ερμηνεύση, δεν σημαίνει ότι αυτό που αντιλαμβανόμαστε παύει να είναι το ίδιο ταυτόσημο αντικείμενο. Πρόκειται για το ίδιο αντικείμενο, μόνο που το χρώμα της πίσω πλευράς ερμηνεύεται σε κάποια ύστερη φάση διαφορετικά και, μάλιστα, με ενάντιο τρόπο από ό,τι αρχικά. Κάτι τέτοιο οδηγεί στον *επαναπροσδιορισμό* της αρχικής ερμηνεύσης, αλλά όχι στην ακύρωση της ενότητας του αντιληπτού.

Μια απόβλεψη ματαιώνεται με τον τρόπο της εναντίωσης μόνο καθόσον αποτελεί μέρος μιας περιεκτικότερης απόβλεψης της οποίας το συμπληρωματικό τμήμα πληρώνεται. (*LU II/2*, σ. 43 [702] Βλ. και ό.π., §12)

Οι αναμονές μας σε σχέση με αυτό που αντιλαμβανόμαστε δεν διαηγούνται πλήρως, καθώς υπάρχουν κάποιες συνιστώσες αυτών των αναμονών που οπωσδήποτε σώζονται. Όπως στην περίπτωση του ακριβέστερου προσδιορισμού, έτσι και σε αυτήν του επαναπροσδιορισμού μέσω εναντίωσης,

η νέα αντίληψη πρέπει να συμφωνεί με την παλιά, πρέπει, πιο συγκεκριμένα, να εναρμονίζεται με αυτήν δηλαδή από την άποψη του γενικού. (*Hua XVI*, σ. 97 [82])

Είναι, λοιπόν, αναγκαία μια *γενική συμφωνία* ανάμεσα στις εμφανίσεις προκειμένου να έχουμε αντίληψη ενιαίων, ταυτόσημων αντικειμένων. Μόνο στη βάση μιας τέτοιας γενικής συμφωνίας είναι δυνατός ο ακριβέστερος προσδιορισμός της αντίληψης, αλλά και ο επαναπροσδιορισμός της. Το κατώτατο επίπεδο γενικής συμφωνίας νοήματος των εμφανίσεων που πρέπει να πληρείται, προκειμένου οι εμφανίσεις να είναι δυνατό να σκοπεύουν το ίδιο αντικείμενο αν και με διαφορετικό τρόπο, φαίνεται να α-

¹³² *Hua XVI*, σ. 97 [82].

φορά χαρακτηριστικά όπως το σχήμα, το χρώμα, τη σκληρότητα, κ.λπ., όμως εντός μιας γενικότητας και χωρίς ακόμα αυτά τα τελευταία να είναι πιο ειδικά προσδιορισμένα.

4.7.2.γ. Αύξηση και ελάττωση της πληρότητας της δοτικότητας

Στο παράδειγμα της αντίληψης του κύβου, εύκολα διαπιστώνουμε ότι, καθώς κινούμαστε μπροστά του, η μπροστινή έδρα του μας δίνεται μέσα από μια συνεχή σειρά εκ μέρους εκφάνσεων, κάθε μια εκ των οποίων παραπέμπει στην επόμενη σε μια συνεχή διαπλοκή αποβλέψεων και πληρώσεων αυτών των αποβλέψεων. Η μπροστινή έδρα του κύβου δίνεται συνεχώς μέσα από νέες εκ μέρους εκφάνσεις, με νέους τρόπους, εντός μιας συμφωνίας στη συνεκτική ενότητα της αντίληψης που βρίσκεται σε εξέλιξη. Στη συνέχεια θα εστιάσουμε στις αποβλέψεις και τις πληρώσεις που αφορούν ειδικότερα μία από τις έδρες του κύβου προκειμένου να μιλήσουμε για το φαινόμενο της αύξησης και της ελάττωσης της πληρότητας της δοτικότητας.¹³³

Έστω, λοιπόν, ότι ο κύβος περιστρέφεται και ότι η έδρα για την οποία ενδιαφερόμαστε μόλις αρχίζει και κάνει την εμφάνισή της στο οπτικό μας πεδίο. Αρχικά, η επιφάνεια στην οποία στρέφουμε την προσοχή μας εμφανίζεται αυθεντικά ως «ένας αμυδρός υπαινιγμός [Andeutung] εντός μιας λιγοστά σαφούς, μιας “μη πλήρους” [“unvollkommenen”] παρουσίασης»¹³⁴. Πρέπει να προσέξουμε εδώ ότι αυτή η αρχική μας απόβλεψη δεν είναι μια σημασιακή απόβλεψη που αναμένει την πληρωτική εποπτικοποίησή της (Veranschaulichung). Η αρχική μας απόβλεψη είναι *εποπτική* που σημαίνει πως είναι ήδη κάπως πληρωμένη, και αυτό είναι το νόημα της «μη πλήρους παρουσίασης» για την οποία μιλάει εδώ ο Χούσερλ.¹³⁵ Τώρα, όσο συνεχίζεται η περιστροφή, η παρουσίαση καθίσταται όλο και πιο σαφής, όλο και πιο πλήρης (vollkommener), μέχρι που φτάνει σε μια αιχμή, σε ένα μέγιστο στο οποίο η τετράγωνη επιφάνεια παρουσιάζεται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Από εκεί κι έπειτα αρχίζει να ελαττώνεται η πληρότητα της παρουσίασης, να οδηγείται στον απλό υπαινιγμό και μετά στην εξαφάνιση.¹³⁶

Αναλυτικότερα μπορούμε να πούμε ότι η αντικειμενική στιγμή για την οποία ενδιαφερόμαστε (στο παράδειγμά μας αυτή είναι μια έδρα του κύβου) αρχικά εμφανίζεται αντιληπτικά, αλλά όχι με πληρότητα (Vollkommenheit). Αυτή, ωστόσο, αποτελεί υπαινιγμό για τις πληρέστερες παρουσιάσεις της. Οι διαδοχικές εμφανίσεις αποβλέπουν στην όλο και “καλύτερη”, από την άποψη της πληρότητας, δοτικότητα της έδρας του κύβου, κάτι που έγκειται εν μέρει στον εμπλουτισμό των εσωτερικών προσδιορισμών ή διαφοροποιήσεων, εν μέρει σε έναν ακριβέστερο προσδιορισμό. Στην πορεία της αντίληψης, οι αποβλέψεις πληρώνονται, φτάνοντας σε εκείνη τη βέλτιστη κατάσταση όπου τίποτα δεν λείπει πια από την εμφάνιση της εν λόγω έδρας σε σχέση με την πληρότητα της δοτικότητάς της. Οι αποβλέψεις των εμφανίσεων κατά την αύξηση της πληρότητας βρίσκουν το στόχο τους, μέσα από μια συνεχόμενη

¹³³ Στην έκτη *Έρευνα* ο Χούσερλ κάνει μια πρώτη απόπειρα για να μιλήσει για διαβάθμιση στην πληρότητα με την οποία δίνεται το αντιληπτό, και πιο συγκεκριμένα για διαβάθμιση στην πληρότητα του εποπτικού του περιεχομένου (και όχι στο λανθασμένα θεωρημένο εκεί *σημειωτικό* περιεχόμενο). Σε αυτό το πλαίσιο ο Χούσερλ διακρίνει (α) την έκταση (Umfang) ή τον πλούτο (Reichtum) της πληρότητας, (β) τη ζωηρότητα (Lebendigkeit) της πληρότητας, δηλαδή το βαθμό σύγκλισης ανάμεσα στα περιεχόμενα του αντικειμένου και σε αυτά των σύστοιχων παρουσιαστικών δεδομένων και (γ) το εμπράγματο περιεχόμενο (Realitätsgehalt) της πληρότητας που έχει να κάνει με το πλήθος των παρουσιαστικών δεδομένων. (Βλ. *LU* II/2, σσ. 83-4 [734-5])

¹³⁴ *Hua* XVI, σ. 106 [89].

¹³⁵ Βλ. και *LU* II/2, σ. 86 [736].

¹³⁶ Βλ. *Hua* XVI, §32.

πορεία πληρώσεων, στο οριακό σημείο της αύξησης, το σημείο αιχμής. «[Η] απόβλεψη σε αυτή την κατάσταση δεν καταδεικνύει πια πλήρωση· είναι, σε αυτή τη φάση της αποβλεπτικής κίνησης, συνείδηση του σκοπού που έχει επιτευχθεί.»¹³⁷ Από εκεί κι έπειτα ξεκινά το σύστοιχο στην πλήρωση «άδειασμα [Entleerung]»¹³⁸, η απομάκρυνση από το στόχο της απόβλεψης, από αυτό στο οποίο αποβλέπει κάθε παρουσίαση. Η αυξανόμενη πλήρωση, η αυξανόμενη πληρότητα της δοτικότητας τείνει συνεχώς σε ένα όριο πέρα από το οποίο ξεκινά η ελάττωση της πληρότητας. Σε κάθε φάση αυτής της αύξουσας σειράς παρουσιάζεται μη πλήρως αυτό που στις επόμενες φάσεις αποκτά όλο και μεγαλύτερη πληρότητα. Η ελάττωση της πληρότητας της δοτικότητας με τη σειρά της τείνει σε ένα όριο που δεν είναι άλλο από το σημείο-μηδέν της εμφάνισης.

Αναφορικά με το εάν κατά τη σύνθεση ενός αντιληπτικού πολλαπλού είναι δυνατό να οδηγηθούμε σε ένα οριακό σημείο στο οποίο θα είχαμε από κάθε άποψη πλήρη και κορεσμένη δοτικότητα, η απάντησή μας δεν μπορεί παρά να είναι αρνητική. Έχουμε τονίσει και στα προηγούμενα ότι, στη μεν περίπτωση μιας αμετάβλητης αντίληψης, όπου δεν υπάρχει σχετική κίνηση ανάμεσα στο αντιληπτό και τον φορέα του ενεργήματος, το αντιληπτό δίνεται πάντοτε μονόπλευρα, μη-ομόλογα. Στη δε περίπτωση της μεταβλητής αντίληψης, η δοτικότητα του αντιληπτού εμπλουτίζεται καθώς βαθμιαία εμφανίζονται νέες όψεις. Όμως και πάλι δεν επιτυγχάνεται απόλυτη δοτικότητα. Κατά τη συνεχόμενη σύνθεση του πολλαπλού των εμφανίσεων, σε μια εμφανιζόμενη όψη δίνεται μια ιδιαίτερη στιγμή του αντικειμένου, ενώ σε μια επόμενη εμφανιζόμενη όψη μπορεί να δίνεται κάποια άλλη. Η αύξηση της πληρότητας της δοτικότητας μπορεί να αφορά έναν ορισμένο προσδιορισμό, ωστόσο η πληρότητα ή ο κορεσμός που δόθηκαν στην προηγούμενη εμφανιζόμενη όψη έχουν παρέλθει. Ενώ κερδίζουμε σε πληρότητα αναφορικά με κάποια χαρακτηριστικά, χάνουμε αναφορικά με κάποια άλλα. Η δοτικότητα της εμφάνισης μπορεί με μια έννοια να είναι περισσότερο πλήρης, αλλά από μια άλλη άποψη η πληρότητα της δοτικότητας έχει εκπέσει. Ένα πρώτο επίπεδο εδώ αφορά τη συνολική αντίληψη. Είναι δυνατό να κερδίσουμε από την άποψη της πληρότητας της δοτικότητας ενός αντικειμένου, για παράδειγμα πλησιάζοντάς το και εξετάζοντάς το από πιο κοντά, παρόλα αυτά η δοτικότητα του αντιληπτικού περιγύρου γίνεται όλο και φτωχότερη. Αν πάλι θέλουμε να περιοριστούμε στο αντιληπτό αντικείμενο και μόνο, διαπιστώνουμε ότι ακόμη και αν η ενεργεία προσφερόμενη όψη του μας δίνεται στην απόλυτη πληρότητά της, τότε εξακολουθούν να απουσιάζουν όλες οι υπόλοιπες όψεις. Με την εμφάνιση της ακόλουθης όψης θα λείπουν πάλι οι υπόλοιπες κ.ο.κ.

4.7.2.δ. Απλή αντιληπτική διερμίνευση

Η συζήτηση για τον ακριβέστερο προσδιορισμό και επαναπροσδιορισμό του αντιληπτού αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναφορικά με το πέρασμα από φτωχότερες σε πλουσιότερες σε περιεχόμενο παρουσιάσεις. Αυτό συμβαίνει όταν, για παράδειγμα, πλησιάζουμε και βλέπουμε από πιο κοντά κάτι που ήταν αρχικά απομακρυσμένο. Ή, όταν στρέφουμε τη ματιά μας σε ένα πράγμα που προηγούμενα βρισκόταν στην περιφέρεια του οπτικού μας πεδίου. Σε τέτοιες μεταβολές μπορούμε να διαπιστώσουμε το πέρασμα από μια αρχική απροσδιοριστία στη δοτικότητα ενός περιεχομενικού πλούτου με περισσότερες λεπτομέρειες. Η φτώχη και η πλούσια εκ μέρους έκφανση παρουσιάζουν την ίδια πλευρά ενός αντικειμένου, όμως η πλούσια εκ μέρους έκφανση παρουσιάζει αυτή την πλευρά με περισσότερες εσωτερικές διαφοροποιήσεις. Τότε

¹³⁷ *Hua* XVI, σ. 108 [91].

¹³⁸ *Hua* XVI, σ. 107 [90].

έχουμε τη λεγόμενη «σαφή όραση [klare Sehen]»¹³⁹. Επίσης, τότε λέμε ότι έχουμε τη βέλτιστη εμφάνιση του αντιληπτού.

Η έννοια της βέλτιστης εμφάνισης έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τη φαινομενολογία της αντίληψης του Χούσερλ. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε καλύτερα πώς το βέλτιστο ρυθμίζεται στη βάση της κινητοποιητικής συνθήκης της κιναισθησης. Εδώ θα τονίσουμε μόνο ότι δεν πρόκειται για κάποιο *απόλυτο* παρά για *σχετικό* βέλτιστο. Πρόκειται για την εμφάνιση του πράγματος η οποία είναι πλουσιότερη προσδιοριστικά και σαφέστερη *σε σχέση με* μια σειρά άλλων εμφανίσεων του ίδιου πράγματος υπό διαφορετικές συνθήκες (Bedingungen). Η σχετικά βέλτιστη εμφάνιση, η οποία δίνεται υπό τις συνθήκες που εκλαμβάνουμε ως “κανονικές” (normalen), αποτελεί δέλεαρ, ερέθισμα για την αντίληψη. Η αντιληπτική εμπειρία έχει την τάση (Tendenz) να καταλήγει σε αυτό το βέλτιστο, και είναι σε αυτό το πλαίσιο που μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια *τελεολογία* της αντίληψης και για ένα *αντιληπτικό* ενδιαφέρον (Interesse).

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να υπογραμμίσουμε, επιστρέφοντας στη συζήτηση αναφορικά με τη φτώχη και την πλούσια παρουσίαση, είναι πως τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη χαρακτηρίζονται εξίσου από αποβλεπτικότητα. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η διαφορά τους είναι ότι η αποβλεπτικότητα της φτωχότερης παρουσίας έχει τη «μορφή του υπόρρητου [Implikation]»¹⁴⁰, ενώ η αποβλεπτικότητα της πλουσιότερης χαρακτηρίζεται από τον «τρόπο της διερμηνεύσεως [Explikation]»¹⁴¹. Η σχέση Implikation–Explikation και το νόημα που αυτή έχει στο πλαίσιο των πρωταρχικών αντιληπτικών συναφειών απαιτεί ξεχωριστή προσοχή και γι’ αυτό θα επιχειρήσουμε να τη φωτίσουμε καλύτερα.

Έστω η οπτική αντίληψη ενός αντικειμένου και έστω ότι στην εξέλιξη του αντιληπτικού ενεργήματος μεταβαίνουμε από μια φτωχότερη σε μια πλουσιότερη εμφάνισή του. Αναφορικά με την αρχική απροσδιόριστη ερμηνεύση της φτωχότερης παρουσίας, ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι:

Η αποβλεπτική ακτίνα [Srahl] που χαρακτηρίζεται από απροσδιοριστία, αν και αυτή [με το πέρασμα στην πλουσιότερη παρουσίαση] διερμηνεύεται προσδιοριστικά και αναλύεται σε μια πολλότητα αποβλεπτικών ακτίνων, δεν είναι η ίδια μια δέσμη, ή μια συγχώνευση των κατόπιν χωριζόμενων ακτίνων. (Hua XVI, σ. 194 [163], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Η αποβλεπτική ακτίνα που σκοπεύει το πράγμα με τον τρόπο της απροσδιοριστίας δεν διακρίνεται αυτή η ίδια από κάποιο χωρισμό (Sonderung). Με τον όρο Implikation δεν πρέπει να καταλάβουμε ότι η απόβλεψη της φτωχότερης παρουσίας περιέχει ακριβώς το περιεχόμενο της πλουσιότερης, αλλά με έναν *υπόρρητο* τρόπο. Αυτό που εννοεί ο Χούσερλ είναι πως η φτωχότερη, απροσδιόριστη απόβλεψη ενέχει ουσιαστικά τη δυνατότητα για μερισμό σε πολλαπλά αποβλεπτικών ακτίνων, ενέχει ουσιαστικά τη δυνατότητα για τη σκέδαση που επιφέρει η διερμηνεύση, χωρίς, όμως, αυτή η φτωχότερη απόβλεψη να έχει *ήδη* τη δομή που *μόνο εκ των υστέρων* επιφέρει η διερμηνεύση.

Αντίστροφα, μπορούμε να μεταβούμε από ένα πολλαπλό αποβλεπτικών νημάτων που διαπερνούν μια πιο πλούσια παρουσίαση, σε μια παρουσιαστικά φτωχότερη απόβλεψη. Αυτό που είναι σημαντικό σε μια τέτοια περίπτωση είναι ότι «η εσωτερική διερμηνεύση της [πλουσιότερης] απόβλεψης δεν χάνεται, ή δεν χάνεται εντελώς»¹⁴².

¹³⁹ Hua XVI, σ. 195 [162].

¹⁴⁰ Ο.π., σ. 193 [162].

¹⁴¹ Ο.π., σ. 193 [162]. Σύγκ. και Hua XXXVIII, σσ. 199κ.επ., 208.

¹⁴² Ο.π., σ. 194 [163].

[Ο] χωρισμός [Sonderung] των αποβλεπτικών νημάτων που επιτελέστηκε με τον πλουσιότερο διαφορισμό [Unterscheidenheit] της πλεονεκτικότερης εικόνας [διαβ.: εκ μέρους έκφανσης] μπορεί και πρέπει, σε κάποια έκταση, να διατηρείται. Εκλαϊκευμένα ειπωμένο: το πράγμα είναι αυτό που προσδιορίζεται μετά, και μέσα από, την ανάδυση της πλουσιότερης παρουσίασης· είναι από εκεί κι έπειτα εννοημένο έτσι όπως παρουσιάστηκε σε αυτή την πλουσιότερη παρουσίαση. (*Hua* XVI, σ. 194 [163])

Η φτωχότερη παρουσίαση, στην οποία επιστρέφουμε, σημαίνει τότε περισσότερα απ' όσα παρουσιάζει.¹⁴³ Ο Χούσερλ εξηγεί πως κατά τη μετάβαση από πλουσιότερο παρουσιαστικό περιεχόμενο σε φτωχότερο, τα αποβλεπτικά νήματα συνεχίζουν, μεν, να διαπερνούν τις εκ μέρους εκφάνσεις, χωρίς, όμως, να αντιστοιχεί σε αυτά ο ανάλογος πλούτος στη λεπτομέρεια του περιεχομένου τους. Η δέσμη των αποβλεπτικών νημάτων, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί σε συμφωνία με τις παρουσιαστικές στιγμές της πλουσιότερης εκ μέρους έκφανσης, συνεχίζει να διαπερνά το σύνολο των διαδοχικών εκ μέρους εκφάνσεων, συνεχίζει να διαπερνά το σύνολο της παρουσιαστικής συνέχειας των περιεχομένων τους. Αυτό που αλλάζει είναι ο παρουσιαστικός χαρακτήρας των εκ μέρους εκφάνσεων. Οι φτωχότερες παρουσιάσεις χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερο βαθμό απροσδιοριστίας. Παρόλα αυτά περιέχουν, με μη σαφή μορφή βέβαια, ό,τι μπορεί να ξεδιπλωθεί με διακριτότητα και σαφήνεια στην ετεροίωση που επιφέρει η αντιληπτική διερμίνευση.

4.7.2.ε. Απλή εποπτική εξέταση (Betrachtung) και αντιληπτική προτίμηση

Μέσα από τη φυσική στάση μπορεί να δίνεται αφελώς η εντύπωση πως η ενεργητικότητα (Aktivität) συνδέεται με διεργασίες στις οποίες καταπιανόμαστε με τα πράγματα και με διάφορους τρόπους επιφέρουμε σε αυτά αλλαγές. Ή, επίσης, πως η ενεργητικότητα αφορά τις κατηγορήσεις. Ίδωμένο μέσα από αυτή τη ματιά της αφελούς φυσικής στάσης, το ενέργημα της αντίληψης φαίνεται να ανήκει σε μια περιοχή σκέτης παθητικότητας. Τα πράγματα, όμως, δεν είναι έτσι για τη φαινομενολογική στάση, η οποία «ήδη στη δεκτικότητα [Hinnehmen] του προ-δεδομένου, στο εξεταστικό [betrachtenden] άδραγμά του, βρίσκει μια στιγμή ενεργητικότητας»¹⁴⁴. Για τη φαινομενολογική στάση, το ενέργημα της αντίληψης δεν είναι ένα «σκέτο πάθος από εντυπώσεις [Erleiden von Eindrücken]»¹⁴⁵ παρά χαρακτηρίζεται από ενεργητικότητα στο βαθμό που μπορούμε να στραφούμε προς το αντιληπτό αδραχτικά και να αρχίσουμε να το εξετάζουμε. Το σκέτο άδραγμα (schlichte Erfassung) του αντιληπτού ως όλου και η απλή εξέτασή του στο πλαίσιο του αντιληπτικού ενδιαφέροντος συνιστούν, για τον Χούσερλ, το πρώτο επίπεδο αντικειμενοποιητικής ενεργητικότητας.¹⁴⁶

Έχουμε δείξει στα προηγούμενα ότι κατά την απλή εξέταση (την απλή παρατήρηση) το αντιληπτό δεν δίνεται ως υποκείμενο μιας κρίσης, δεν δίνεται ως ένα περίτου-οποίου μιας κατηγορηματικής οντοθεσίας, δεν δίνεται αναγνωρισμένο στη σκέψη ως αυτό ή εκείνο που υπάγεται στην τάδε ή τη δείνα έννοια. Στο πλαίσιο της απλής εξέτασης είναι δυνατό να μεταβαίνουμε από το όλον σε ένα μέρος και αντίστροφα, ή από ένα μέρος σε ένα άλλο μέρος, από ένα χαρακτηριστικό σε κάποιο άλλο χαρακτηριστικό, χωρίς να χρειάζεται να ενεργοποιηθεί η σκέψη ή να διατυπωθούν κρίσεις κατηγορήσης. Βέβαια, σε κάθε τέτοια απόβλεψη αδράχνουμε το όλον, το μέρος, το χαρακτηριστικό, ενώ υπάρχει ταυτόχρονα ένα πλήθος υπόρρητων εποπτικών απο-

¹⁴³ *Hua* XVI, σσ. 194-5 [163]· βλ. και *Hua* III/1, §68.

¹⁴⁴ *EU*, σ. 61 [60].

¹⁴⁵ *Ο.π.*, σσ. 60-1 [59].

¹⁴⁶ Βλ. *ό.π.*, σσ. 73-4 [71-2], 114 [104], 300 [250-1].

βλέψεων, κάποιες από τις οποίες έχουν ήδη κάποια στιγμή ενεργοποιηθεί, ενώ κάποιες άλλες όχι, και οι οποίες υποστηρίζουν την αδραχτική απόβλεψη μας προς το αντιληπτό.¹⁴⁷

Στην απλή εποπτική εξέταση ενός αντιληπτού είναι δυνατό να υπερισχύει κάποιο στοιχείο της συνολικής δοτικότητάς του. Τότε το αντιληπτό δίνεται ως «όλον από τη σκοπιά [vom Standpunkt] αυτού ή εκείνου του μέρους»¹⁴⁸.

Όταν εξετάζουμε ένα πράγμα το εξετάζουμε αναγκαία πάντοτε από κάποια άποψη [Hinsicht]: αυτό σημαίνει ότι στρεφόμαστε έτσι προς ένα “γνώρισμα” το οποίο ερμηνεύεται ειδικά ως μερική στιγμή [Sondermoment] του καθαρά αισθητικού νοήματος. (Hua IV, σ. 20 [21])

Για παράδειγμα, μπορεί να τραβήξει την προσοχή μας το χρώμα και το αντιληπτικό ενέργημα να δείχνει μια, τρόπον τινά, *προτίμηση* ακριβώς σε αυτό το στοιχείο. Το αντιληπτό δίνεται τότε *υπό το πρίσμα, από τη σκοπιά* του χρώματός του. Βέβαια, αυτή η αντιληπτική προτίμηση προς το χρώμα δεν σημαίνει και ότι αυτό έχει αναγνωριστεί υπό το είδος του, ούτε ότι το κατηγορούμε ως προσδιορισμό στο αντιληπτό.

Η εμφατική δοτικότητα κάποιου μέρους και η αντιληπτική προτίμηση που τρέφουμε σε αυτό λαμβάνει χώρα και κατά την αντίληψη των διαφόρων εποπτικών ομάδων πραγμάτων. Ο Χούσερλ σε ένα από τα κείμενά του δίνει το κατατοπιστικό παράδειγμα της αντίληψης κάποιων μαύρων σημείων πάνω σε ένα λευκό χαρτί. Η διαμόρφωση (Konfiguration) αυτών των μαύρων σημείων συνιστά μια αρθρωμένη ενότητα. Είναι δυνατό, όμως, να σταθούμε με τη ματιά μας σε ένα από τα μαύρα σημεία με τα υπόλοιπα να συνεχίζουν να παραμένουν «στον κύκλο της προσοχής»¹⁴⁹ μας. Τότε,

το σημείο εμφανίζεται, για παράδειγμα, ως άκρη [Ecke] της [οπτικής] διαμόρφωσης ή ως το “εκτός” της διαμόρφωσης των υπολοίπων κ.ο.κ.. Κι εδώ επίσης έχουμε έναν τρόπο ερμηνεύσεως ο οποίος είναι δυνατός πριν από κάθε εννοιολόγηση [Konzeption]. Το να ερμηνεύουμε μια αρθρωμένη ολότητα “από τη σκοπιά” ενός μέλους είναι ένα ιδιάζον βίωμα, είναι μια ψυχική κατεργασία ιδιαίτερου είδους. (Hua XX/2, σ. 326)

Καταλαβαίνουμε ότι η εξέταση του πώς ρυθμίζεται κάθε φορά η αντιληπτική προτίμηση μπορεί να μας δώσει ενδιαφέροντα αποτελέσματα για τη δοτικότητα των διαφόρων αισθητηριακών μορφών, τόσο στην περίπτωση των αντιληπτικών ατομικότητων όσο και στην περίπτωση των εποπτικών ομάδων πραγμάτων, των αισθητηριακών συνόλων. Ακόμα περισσότερο, μια τέτοια εξέταση θα βοηθούσε ιδιαίτερα στην κατανόηση των φαινομένων εκείνων που αποκαλούμε μορφολογικές αλλαγές (Gestalt switches). Στο τι συμβαίνει, για παράδειγμα, και ερμηνεύουμε ένα συγκριμένο σχέδιο στο χαρτί πότε ως βάζο και πότε ως δύο προφίλ προσώπων. Ωστόσο, δεν θα ακολουθήσουμε εδώ την πορεία μιας τέτοιας εξέτασης. Αυτό που μας ενδιαφέρει να κρατήσουμε είναι ότι η απλή αντιληπτική εξέταση και η αντιληπτική προτίμηση ανήκουν στο φάσμα της *απλής, μη εννοιολογικής και μη κατηγορηματικής* αντίληψης.

¹⁴⁷ Βλ. σχετικά και Hua IV, §9.

¹⁴⁸ Hua XX/2, σ. 331, οι εμφάσεις προστέθηκαν.

¹⁴⁹ Ο.π., σ. 326.

4.7.3. Η διερμηνευτική εξέταση ως κατηγοριακή πρωτο-διαίρεση: υπόστρωμα και προσδιορισμοί

Τα φαινόμενα του αντιληπτικού προσδιορισμού, για τα οποία μιλήσαμε στις προηγούμενες υποενότητες, συνιστούν *εποπτικά φαινόμενα* που λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της απλής αντίληψης ενός πράγματος πριν από οποιαδήποτε λειτουργία εννοιολογικής υπαγωγής ή κατηγορήσης. Σε αυτό το επίπεδο ο προσδιορισμός έχει ένα *εποπτικό* και όχι λογικό νόημα. Η ακρίβεια, η διαφορά, η πληρότητα, ο πλούτος με τα οποία μπορεί να δοθεί και να προσδιοριστεί αντιληπτικά ένα πράγμα δεν προκύπτουν στη βάση της λογικής σκέψης, στη βάση της επιβολής κάποιων εννοιολογικών μορφών. Η εννοιολόγηση του αντιληπτού και η σύλληψή του ως ένα περί-του-οποίου στο οποίο μπορούμε να κατηγορήσουμε προσδιορισμούς λαμβάνει χώρα σε γενετικά επόμενα στάδια. Αυτά τα υπερκείμενα της απλής αντίληψης στάδια, για τα οποία θα μιλήσουμε στη συνέχεια, αποτελούν το κυρίως θέμα των συστηματικών αναλύσεων στο *Εμπειρία και Κρίση*.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, είναι εγγενές γνώρισμα της απλής εξέτασης η τάση για διακοπή αυτής της συνεχούς γραμμικής πορείας και το πέρασμα σε μια «σειρά ενικών αδραγμάτων [Kette von Einzelerfassungen]¹⁵⁰, σειρά στην οποία διακρίνονται ξεχωριστά βήματα που συνθέτουν μια «πολυθετική ενότητα [polythetsische Einheit]¹⁵¹». Σε αυτά τα διακριτά βήματα στρεφόμαστε με τον τρόπο της προσοχής σε κάποια από τις διαστάσεις του εσωτερικού ή του εξωτερικού ορίζοντα του αντιληπτού. Η απλή εξέτάσή μας τρέπεται τότε σε *διερμηνευτική εξέταση* (explizierende Betrachtung).¹⁵²

Η διαφορά της διερμηνευτικής εξέτασης εν σχέση προς τα φαινόμενα του πρωταρχικού αντιληπτικού προσδιορισμού (τον ακριβέστερο προσδιορισμό, τον επαναπροσδιορισμό, τον εμπλουτισμό, την αντιληπτική διερμίνευση, ή την απλή εξέταση) είναι εμφανής. Ενώ τα φαινόμενα του πρωταρχικού αντιληπτικού προσδιορισμού λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της *συνεχόμενης ροής* των αντιληπτικών συνθέσεων (γι' αυτό άλλωστε ο Χούσερλ κάνει λόγο για *συνεχόμενη σύνθεση*¹⁵³), η διερμηνευτική εξέταση διεξάγεται σε *διακριτά βήματα*. Διαβάζουμε στο *Εμπειρία και Κρίση*:

[Πρόκειται για] μια σύνθεση μιας ορισμένης σύμπτωσης ταυτότητας, *συνεχόμενα διερχόμενης* μέσω των *σαφώς διακεκομμένων* ενεργηματικών βημάτων. (EU, σ. 129 [116], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

[Π]ρόκειται για μια εξολοκλήρου άλλη, εντελώς ιδιαίτερη ταυτοποίηση στην οποία η *συνέχεια* και η *διακριτότητα* [Diskretion] διαπλέκονται με θαυμαστό τρόπο. (EU, σ. 129 [116], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Ή, ακόμα,

η αποβλεπτικότητα μιας [εξεταστικής] διερμίνευσης βρίσκεται διαρκώς σε κίνηση, σε μια *συνεχόμενη εσωτερική μεταβολή* και ταυτόχρονα σε μια *διακριτότητα* [Diskretion] βημάτων. (EU, σ. 133 [119], η έμφαση προστέθηκε.)

Με τη διερμηνευτική εξέταση (ή εξεταστική διερμίνευση) λαμβάνει χώρα για *πρώτη φορά* μια ιδιαίτερη *άρθρωση*. Θα εξετάσουμε καλύτερα αυτή την αρθρωτή δο-

¹⁵⁰ Βλ. σχετικά EU, σ. 124 [112]

¹⁵¹ Ο.π.: βλ και *Hua* XXXI, σ. 19 [291].

¹⁵² Ισοδύναμα μπορούμε να λέμε και «εξεταστική διερμίνευση».

¹⁵³ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, κεφ. 5.

μή με τη βοήθεια ενός παραδείγματος. Έστω το αντικείμενο A. Έστω ότι το αδράχνουμε αυτό αντιληπτικά ως όλον και ότι, στη συνέχεια, στεκόμαστε και εξετάζουμε *διερμηνευτικά*, για παράδειγμα, την μπροστινή όψη του, ύστερα το χρώμα, ύστερα κάποια άλλη στιγμή ή μέρος του. Το πέρασμα από το ένα βήμα στο άλλο αυτής της αρθρωτής διαδικασίας δεν σημαίνει, όμως, ότι τα επιμέρους ενεργήματα είναι ξεκομμένα το ένα από το άλλο και ότι συνεχώς αλλάζουμε αντιληπτικό θέμα. Το θέμα μας συνεχίζει να είναι σταθερά το A. Έχοντας ως θέμα το A, εστιάζουμε στην μπροστινή του όψη, μετά στο χρώμα, στη συνέχεια σε άλλες στιγμές ή μέρη.¹⁵⁴ «[Αυτή η] διεργασία είναι μια εκτυλισσόμενη εξέταση, μια ενότητα αρθρωτής εξέτασης.»¹⁵⁵ Όμως αυτό που είναι πολύ σημαντικό σε μια τέτοια διεργασία *αρθρωτής* διερμηνευτικής εξέτασης είναι ότι αυτή οδηγεί σε μια *πρωτο-διαίρεση* του αντιληπτού.¹⁵⁶

Στις προηγούμενες υποενότητες περιγράψαμε την εξέλιξη μιας απλής αντιληπτικής, και όχι ειδικά διερμηνευτικής εξεταστικής, διαδικασίας ως μια συνεχόμενη μετάβαση στη δοτικότητα συνεχώς νέων αντιληπτικών παρουσιάσεων. Στο πλαίσιο του πρωταρχικού αντιληπτικού προσδιορισμού που προσιδιάζει ουσιαστικά σε μια τέτοια διαδικασία, το αντιληπτό, από κάποιες τουλάχιστον απόψεις, δίνεται καλύτερα, πλουσιότερα, καθαρότερα ή και διαφορετικά. Από κάποιες άλλες απόψεις, βέβαια, αυτό μπορεί να δίνεται μειονεκτικότερα, φτωχότερα ή ασαφέστερα. Το ίδιο όλων αυτών των μεταβάσεων είναι πως συμβαίνουν *συνεχόμενα*, ενώ κάθε αλλαγή συνιστά πέρασμα σε κάποια νέα φάση της εκτύλιξης του συνεχούς της αντιληπτικής δοτικότητας. Ακόμα και στην περίπτωση της απλής αντιληπτικής προτίμησης το αντιληπτό δίνεται *υπό το πρίσμα* κάποιου τμήματος ή στιγμής του εντός της συνεχόμενης αντιληπτικής ροής και χωρίς κάποιο ειδικό γνωσιακό ενδιαφέρον για το αντιληπτικά προτιμώμενο τμήμα ή τη στιγμή.

Τα πράγματα, όμως, είναι διαφορετικά για τη *διερμηνευτική εξέταση*. Ένα ειδικά γνωσιακό ενδιαφέρον έρχεται, τώρα, να διαταράξει την προηγούμενη συνέχεια με μια *αρθρωτή* κίνηση: στη διερμηνευτική εξέταση στρεφόμαστε *ειδικά* προς κάποια στιγμή, ή κάποιο τμήμα του σταθερού αντιληπτικού μας θέματος.¹⁵⁷ Στην ανάπτυξη μιας τέτοιας διαδικασίας, το προηγούμενα παρατηρητικά και *θεματικά* απροσδιόριστο αντιληπτό (που όμως ήταν ήδη δοσμένο σε μια πρωταρχική αντιληπτική προσδιοριστικότητα) διερμηνεύεται, αναλύεται, διαιρείται στα χαρακτηριστικά του, υπό το ειδικό ενδιαφέρον της διερμηνευτικής, θεματικής εξέτασης.¹⁵⁸ Ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως εντός μιας τέτοιας πορείας λαμβάνει χώρα μια «διπλή νοηματική διαμόρφωση [Sinnbildung]»¹⁵⁹: είναι τότε που το αντιληπτικό θέμα τρέπεται σε *υπόστρομα* και οι διάφορες διαστάσεις του εσωτερικού ορίζοντα του αντιληπτού τρέπονται σε *προσδιορισμούς*.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Βλ. και *Hua* XXXI, §53.

¹⁵⁵ Ο.π., σ. 19 [292].

¹⁵⁶ Ισοδύναμα, ο Χούσερλ μιλά για τη διερμηνευση και με όρους *ανάλυσης*. Βλ., π.χ., *Hua* III/1, σ. 276 [319].

¹⁵⁷ Για την ανάδυση αυτού του ειδικά γνωσιακού ενδιαφέροντος ως κινήτρου των ενεργών αντικειμενοποιήσεων βλ. και *Hua* XXXI, §52.

¹⁵⁸ Βλ., ό.π., σ. 126 [114]. Ο Χούσερλ, αντλώντας από τον Καντ, αποκαλεί το όχι ακόμα θεματικά-γνωσιακά διερμηνευμένο αντιληπτό και «“το απροσδιόριστο αντικείμενο της εμπειρικής εποπτείας”» (ό.π., σ. 19 [291]).

¹⁵⁹ *EU*, σ. 127 [114].

¹⁶⁰ Υπό το πρίσμα της δικής μας ανάγνωσης, μπορούμε να αποτιμήσουμε ανάλογα το πώς παρουσιάζει ο Χάιντεγκερ το ζήτημα της διερμηνευσης. Γράφει ο Χάιντεγκερ στα *Προλεγόμενα στην Ιστορία της Εννοίας του Χρόνου*: «Στο απλό αντιλαμβάνεσθαι ενός όντος, αυτό το ίδιο το αντιληπτό ον είναι καθαρώς εδώ με τρόπο μονοδιάστατο. Αυτό το μονοδιάστατο σημαίνει ότι τα εμπράγματα μέρη και τα στοιχεία που εμπεριέχονται σε αυτό το ον είναι μη διακριτά. Εφόσον όμως είναι παρόντα στην ενότητα

Υπόστρωμα και προσδιορισμός συγκροτούνται πρωταρχικά στη διαδικασία της [εξεταστικής] διερμίνευσης, ως σύστοιχα μέλη ενός είδους σύμπτωσης. (EU, σ. 129 [116], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και Hua XXXI, σ. 20 [293].)

[Η εξεταστική] διερμίνευση που προσιδιάζει στην εμπειρία [erfahrende Explizieren] φέρει εντός της τη διάκριση ανάμεσα σε υπόστρωμα και προσδιορισμό. (Ο.π., σ. 151 [133])

Μάλιστα, κατά την εξέλιξη της διερμηνευτικής εξέτασης, η νοηματική διαμόρφωση *υπόστρωμα–προσδιορισμοί* μπορεί να σχετικοποιηθεί ως εξής: κάθε ένας από τους προσδιορισμούς του αντιληπτού δύναται να λειτουργήσει ο ίδιος ως υπόστρωμα του οποίου οι προσδιορισμοί προδιαγράφονται, εν συνεχεία, προς πλήρωση. Αυτό, μας λέει ο Χούσερλ, μπορεί να γίνει με έναν από τους ακόλουθους δύο τρόπους.

(i) Το υποκείμενο της αντίληψης εγκαταλείπει το πρωταρχικά διαμορφωμένο υπόστρωμα και στρέφεται αδραχτικά προς κάποιον από τους προσδιορισμούς που έχουν γίνει ρητοί κατά τη διαδικασία της εξεταστικής διερμίνευσης. Ο εν λόγω προσδιορισμός χάνει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ως Explikat και αποκτά μια αυτονομία ως σύστοιχο του ενεργηματικού αδράγματος του υποκειμένου, καθίσταται υπόστρωμα περαιτέρω διερμίνευσης. Το (πρωτ)αρχικό υπόστρωμα αποσύρεται και μένει παθητικά στο υπόβαθρο.¹⁶¹

(ii) Στη δεύτερη περίπτωση που διακρίνει ο Χούσερλ, που είναι και η πλέον ενδιαφέρουσα, ενώ κάποιος προσδιορισμός αποκτά μια σχετική αυτονομία, το πρωταρχικό υπόστρωμα στο οποίο αυτός ανήκει παραμένει αντικείμενο του κυρίου ενδιαφέροντος. Εδώ, τα παρακλάδια της διερμίνευσης συνεχίζουν να συνεισφέρουν στον προσδιοριστικό εμπλουτισμό αυτού του αρχικού υποστρώματος. Βέβαια, οι προσδιορισμοί που με τη σειρά τους διερμηνεύονται συνιστούν υποστρώματα με ένα δευτερεύον όμως νόημα. Οι προσδιορισμοί δεν έχουν ανεξάρτητη αξία ως υποστρώματα, είναι *σχετικά* υποστρώματα, σε αντίθεση με το πρωταρχικό ηγεμονικό υπόστρωμα. Αλλά και οι προσδιορισμοί αυτών των δεύτερης τάξης υποστρωμάτων είναι προσδιορισμοί δεύτερης τάξης.¹⁶²

Αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό αναφορικά με το φαινόμενο της διερμηνευτικής εξέτασης είναι ότι αυτή για πρώτη φορά οδηγεί σε μια διαίρεση του αντιληπτού και με αυτή την έννοια μπορεί να υποστηρίξει ο Χούσερλ πως πρόκειται για μια *Urteil*, για έναν *πρωτο-μερισμό*. Με άλλα λόγια, η διερμηνευτική εξέταση συνιστά για τον Χούσερλ κρίση (Urteil) με μία ευρεία έννοια. Όπως διαβάζουμε στην *Εισαγωγή του Εμπειρία και Κρίση*,

του όλου απλά συλλαμβανόμενου αντικειμένου, παραμένουν ταυτόχρονα δυνάμει διακριτά. Αυτή η διάκρισή τους επιτελείται σε ένα νέο ιδιαίτερο ενέργημα της εξήγησης [Explizierung]. Η απλή διάκριση του κατηγορουμένου χ, του «κίτρινου», μέσα στην αντιλαμβανόμενη καρέκλα, στο Σ, στο όλον του ενιαία αντιλαμβανόμενου πράγματος, αυτή η απλή σύλληψη που εξαίρει το χρωματισμό ως μια ορισμένη ιδιότητα της καρέκλας, αυτή είναι που καθιστά για πρώτη φορά το χ, το «κίτρινου», παρόν ως στοιχείο του πράγματος, στοιχείο που δεν είχε δοθεί προηγουμένως ως παρόν στην αντίληψη του πράγματος.» (Χάιντεγκερ 1999, σ. 109) Θα συμφωνήσουμε με όλα όσα γράφει εδώ ο Χάιντεγκερ υπό τον εξής όρο. Στο «απλό αντιλαμβάνεσθαι» τα εμπράγματα μέρη και τα στοιχεία είναι *λογικά-εννοιολογικά* μη διακριτά. Δεν έχουν ακόμα αναγνωριστεί και υπαχθεί σε έννοιες. Αυτό, όμως δεν σημαίνει ότι δεν διακρίνονται στην *εποπτεία* υπό τους αντίστοιχους κάθε φορά αντιληπτικούς προσδιορισμούς ακρίβειας, σαφήνειας ή περιορισμένου πλούτου. Έτσι, για παράδειγμα, το χρώμα του αντιληπτού δίνεται ήδη αντιληπτικά προσδιορισμένο και μόνο με τη διερμίνευσή του τρέπεται στην ιδιότητα που αναγνωρίζεται πλέον υπό το χρωματικό είδος «κίτρινου». Σύγκ. εδώ και με Bégot 2000, σ. 301, όπου η διαφοροποίηση σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς εντοπίζεται, λανθασμένα κατά τη γνώμη μας, στο επίπεδο των παθητικών συνθέσεων της αισθητηριακής αντίληψης.

¹⁶¹ Βλ. σχετικά EU, σσ. 147-8 [130].

¹⁶² Βλ. σχετικά ό.π., σσ. 148-9 [131].

με κάθε προ-κατηγορηματική αντικειμενοποιητική στροφή [με το ειδικό νόημα της διερμηνευτικής εξέτασης] σε ένα ον [Seienden] πρέπει ήδη να μιλάμε για μια κρίση με το ευρύτερο νόημα. (EU, σ. 62 [61])

Βέβαια, η διερμηνευτική εξέταση δεν είναι *κατηγορηματική* κρίση (prädikatives Urteil): είναι μια *προ-κατηγορηματική* κρίση με την ευρεία έννοια της διαίρεσης, του μερισμού που αποφέρει για πρώτη φορά το δίπολο «υπόστρωμα–προσδιορισμός». ¹⁶³ Και με αυτήν ακριβώς την έννοια μπορούμε να ισχυριζόμαστε, μαζί με τον Χούσερλ, ότι η διερμηνευτική εξέταση είναι ο τόπος καταγωγής των πρώτων λογικών κατηγοριών. ¹⁶⁴

Βρισκόμαστε στον *τόπο εκπήγασης των πρώτων εκ των αποκαλούμενων «λογικών κατηγοριών»*. Βέβαια, μπορούμε να πρωτομιλήσουμε για λογικές κατηγορίες με το αυθεντικό νόημα στη σφαίρα των κατηγορηματικών κρίσεων, ως μέρη προσδιορισμών που αναγκαία ανήκουν στη μορφή των δυνατών κατηγορηματικών κρίσεων. Όμως όλες οι κατηγορίες και κατηγοριακές μορφές που κάνουν εκεί την εμφάνισή τους οικοδομούνται πάνω στις προ-κατηγορηματικές συνθέσεις και κατάγονται από αυτές [τις τελευταίες]. (EU, σ. 127 [115]: βλ. και *Hua* XXXI, σσ. 20 [293], 66κ.επ., 102κ.επ.· *Hua* XXIV, σσ. 279κ.επ.)

Πριν αφήσουμε την περιοχή της διερμηνευτικής εξέτασης ως πρωτο-διαίρεσης, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε ένα ακόμα στοιχείο που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα το πέρασμα στο επόμενο στάδιο, αυτό της κατηγορηματικής *σύνθεσης*. Το στοιχείο αυτό αφορά την *εννοηματική διάσταση* της ιδιαίτερης *σύμπτωσης* που λαμβάνει χώρα κατά τη διαδικασία της διερμηνευτικής εξέτασης.

Είπαμε ότι, για τον Χούσερλ, με τη διερμηνευτική εξέταση συγκροτούνται για πρώτη φορά οι πόλοι «υπόστρωμα» και «προσδιορισμοί» και ότι αυτοί είναι «σύστοιχα μέλη ενός είδους σύμπτωσης» ¹⁶⁵. Η εν λόγω σύμπτωση δεν είναι αυτή της ολικής σύμπτωσης της ταυτότητας. Ο προσδιορισμός που προκύπτει με τη διερμηνευτική δεν ταυτίζεται με το υπόστρωμα. Από την άλλη μεριά, όμως, αυτός δεν είναι κάτι εντελώς ξένο προς το υπόστρωμα. Έχουμε να κάνουμε εδώ με τη *μερική* σύμπτωση ανάμεσα στο υπόστρωμα και τον προσδιορισμό. Μπορούμε να πούμε ότι, σε κάθε διερμηνευτική εξέταση, το υπόστρωμα με μια έννοια *βρίσκεται* στους προσδιορισμούς του· αυτό είναι συνεχώς το κύριο θέμα της αποβλεπτικής μας στροφής. ¹⁶⁶ Αναφορικά με αυτό το σημείο ο Χούσερλ κάνει μια πολύ σημαντική παρατήρηση. Ισχυρίζεται πως οι συνεχώς νέοι προσδιορισμοί, οι οποίοι συγκροτούνται κατά την εξέλιξη μιας διαδικασίας διερμηνευτικής εξέτασης, δεν συμπίπτουν απλά (μερικώς) με το σταθερό υπόστρωμα, παρά “ενσωματώνονται” στο νόημά του και οδηγούν σε έναν “εμπλουτι-

¹⁶³ Σύγκ. εδώ με Lohmar 1998, σ. 230. Θεωρούμε ότι ο Λόμαρ συγχέει τη διερμηνευτική στην απλή αντίληψη με τη διερμηνευτική εξέταση. (Βλ. Lohmar 1998, σσ. 169κ.επ.) Ο ίδιος ισχυρίζεται πως μόνο στο τρίτο στάδιο της κατηγοριακής σύνθεσης τα σχετιζόμενα μέρη λαμβάνουν το χαρακτήρα “υπόστρωμα” και “ιδιότητες”. (Βλ. ό.π.) Σύγκ. επίσης με Gurwitsch 1974, σσ. 255-267, όπου δεν αναγνωρίζεται ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ μπορούμε να διακρίνουμε τον προσδιορισμό στην απλή αντίληψη από τον εννοιολογικό-λογικό προσδιορισμό και την απλή αντιληπτική διερμηνευτική από τη διερμηνευτική εξέταση. Κι εδώ θεωρούμε ότι ο Γκούρβιτς προχωρά σε μια αβάσιμη κριτική στη θεωρία του Χούσερλ για την ανάδυση της κρίσης στη βάση της αντίληψης. Σύγκ. και με Bachelard 1968, σσ. 138κ.επς όπου η κρίση με την ευρεία έννοια για την οποία μιλάει ο Χούσερλ εκλαμβάνεται ως να αφορά την προ-κατηγορηματική δραστηριότητα της (απλής) αντίληψης.

¹⁶⁴ Σύγκ. και με *Hua* XVII, σ. 452, όπου ο Χούσερλ μιλά για την προ-λογική περιοχή της συνεχόμενης αισθητηριακής αντίληψης και την πρωτο-λογική περιοχή του συνειδησιακού αδράγματος ενός υποστρώματος και των προσδιορισμών του.

¹⁶⁵ EU, σ. 129 [116].

¹⁶⁶ Ο.π., σσ. 129-30 [116].

σμό” του περιεχομένου του.¹⁶⁷ Σε κάθε νέο διακριτό βήμα μιας διερμηνευτικής εξέτασης το υπόστρωμα δίνεται τροποποιημένο, με ένα “εμπλουτισμένο” νόημα. «Μετά τη διερμηνευση του [προσδιορισμού] α , το [υπόστρωμα] Y είναι $Y\alpha$: μετά την έλευση του β είναι το $(Y\alpha)\beta$, κ.ο.κ.»¹⁶⁸ Ακόμα περισσότερο, όμως, το υπόστρωμα με το “εμπλουτισμένο” νόημα, άπαξ και έχει συγκροτηθεί, τρέπεται για το υποκείμενο σε ένα ίζημα μιας ήδη πραγματωμένης διερμηνευσης, φέρει στο εξής το «μόνιμο αποτέλεσμα»¹⁶⁹ αυτής της τελευταίας. Το υποκείμενο είναι πια σε θέση να ανατρέχει σε ένα τέτοιο ίζημα με τον τρόπο της συνήθειας. Γράφει ο Χούσερλ:

Αφού η διαδικασία της διερμηνευσης με τον τρόπο της πρωταρχικότητας έχει παρέλθει, το αντικείμενο, ακόμα κι αν αυτό έχει βυθιστεί στην παθητικότητα, παραμένει συγκροτημένο ως προσδιορισμένο από τους εν λόγω προσδιορισμούς. (EU, σ. 137 [122])

Εφεξής, το εν λόγω υποκείμενο θεωρεί [ansehen] το αντικείμενο, ακόμα κι αν επιστρέφει σε αυτό ύστερα από διακοπές της δοτικότητας της εμπειρίας και της δοτικότητας εν γένει, ως γνωστό αντικείμενο αυτών των προσδιορισμών που του έχουν απονεμηθεί μέσω της διερμηνευτικής απόκτησης γνώσης. (Ο.π., σσ. 137-8 [122])

Με λίγα λόγια, η διερμηνευτική εξέταση δεν οδηγεί σκέτα στη διαίρεση του αντιληπτού σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς. Μέσω της μερικής σύμπτωσης που λαμβάνει χώρα μεταξύ των δύο αυτών πόλων, συγκροτείται ως *εννοηματικό* σύστοιχο της διερμηνευσης, ένα *νοηματικά εμπλουτισμένο υπόστρωμα* στο οποίο το υποκείμενο μπορεί εφεξής να επιστρέφει ανά πάσα στιγμή.¹⁷⁰

4.7.4. Η κατηγορηματική σύνθεση: υποκείμενο και κατηγορήματα

Η αρθρωτή διερμηνευτική εξέταση διενεργείται πάντοτε ενεργητικά και εντός μιας τέτοιας ενεργητικής διεργασίας λαμβάνει χώρα μια *μερική σύμπτωση* ανάμεσα στο πρωτο-συγκροτούμενο υπόστρωμα και τους πρωτο-συγκροτούμενους προσδιορισμούς. Αυτή η μερική σύμπτωση είναι *παθητική*: δεν είναι το αποτέλεσμα της αυθορμησίας του υποκειμένου.¹⁷¹ Επιπλέον, στη βάση αυτής της μερικής σύμπτωσης, το υπόστρωμα, ως το σταθερό θέμα του ενδιαφέροντος, παρουσιάζει μια αύξηση, έναν εμπλουτισμό νοήματος: είναι το υπόστρωμα *στο οποίο* ανήκει ο συγκεκριμένος προσδιορισμός, είναι το *παθητικά προσδιορισμένο* υπόστρωμα. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι το εν λόγω υπόστρωμα είναι ένα *υποκείμενο* το οποίο μπορούμε να προσδιορίσουμε με τον τρόπο της κατηγορήσης. Στο στάδιο της διερμηνευτικής εξέτασης δεν έχουμε ακόμα κατηγορηματική κρίση με το αυθεντικό νόημα. Η κρίση απαιτεί «ένα νέο βήμα προκειμένου να μετασχηματίσει αυτό που έχει ετοιμάσει η παθητικότητα σε ενεργητικότητα, σε έναν κρίνειν στο οποίο πρωτο-συγκροτείται η κατάσταση πραγ-

¹⁶⁷ Ο.π., σ. 132 [118]. Βλ. και στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*, όπου ο Χούσερλ γράφει: «Εάν κατά τη μετάβαση από ένα αντικείμενο Y σε μια στιγμή του περιεχομένου του, χ , η σύμπτωση που μορφοποιεί την ταυτότητα λαμβάνει χώρα παθητικά, τότε με αυτό, όπως έχουμε πει, κάτι συμβαίνει στο αντικείμενο, αυτό παρουσιάζει μια “αύξηση” νοήματος σε αυτή τη σύνθεση» (σ. 69 [341]).

¹⁶⁸ EU, σ. 133 [119].

¹⁶⁹ Ο.π., σ. 137 [122].

¹⁷⁰ Φυσικά, δεν πρέπει να ταυτίσουμε τον νοηματικό εμπλουτισμό που συντελείται κατά την (κατηγορηματική) διερμηνευτική εξέταση του αντιληπτού με τον νοηματικό εμπλουτισμό που συντελείται με το πέρασμα από φτωχότερες σε πλουσιότερες εμφανίσεις κατά την απλή αντιληπτική διερμηνευση για την οποία μιλήσαμε νωρίτερα (§4.7.2.δ.).

¹⁷¹ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 243 [206].

μάτων»¹⁷². Αλλά, πώς ακριβώς γίνεται η μετάβαση από τη διαιρετική διερμηνευτική εξέταση στην προσδιοριστική κατηγορήση που εκφράζεται, για παράδειγμα, με την πρόταση «το Y είναι K»;

Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι στο σημείο αυτό κάνει την εμφάνισή του ένα ενδιαφέρον ανώτερης τάξης που έχει ως θέμα του το υπόστρωμα, τώρα, όμως, *κατά την αύξηση του νοήματός του*. Σε αυτό το νέο θεματικό άδραγμα, κι ενώ ανακρατούμε την προηγούμενη μετάβαση της μερικής σύμπτωσης από το υπόστρωμα στον προσδιορισμό, στρεφόμαστε ακριβώς προς το νοηματικά εμπλουτισμένο υπόστρωμα, στρεφόμαστε προς το παθητικό «προσδιορίζεσθαι-ως [Sich-bestimmen als]» της προηγηθείσας διερμηνευτικής εξέτασης. Τι σημαίνει, όμως, αυτή η καινούρια στροφή; Ο Χούσερλ διευκρινίζει πως, ενώ στη διερμηνευτική εξέταση ο προσδιορισμός εμπλουτίζει το υπόστρωμα μέσα από την *παθητική* διερμηνευτική σύμπτωση, τώρα έχουμε να κάνουμε με μια *ενεργή* απόβλεψη προς το νοηματικά εμπλουτισμένο υπόστρωμα.

Μια *ενεργή* απόβλεψη επιδιώκει να αδράξει αυτό που πριν ήταν μία σκέτα *παθητική* σύμπτωση, δηλαδή κατά την ενεργή μετάβαση στο κ [επιδιώκει] να παραγάγει σε μια πρωταρχική ενεργητικότητα αυτό που δίνει την αύξηση στο Y. (EU, σ. 244 [207])

Το θεματικό ενδιαφέρον στρέφεται τώρα *ενεργά* στην ίδια την *αύξηση* του νοήματος που έχει επιφέρει προηγούμενα η διερμηνευτική εξέταση στο υπόστρωμα.

Ως ενεργό εγώ, στραμμένο στο Y κατά τη νοηματική του αύξηση και με το ενδιαφέρον εστιασμένο στην ίδια την αύξηση, διεξάγω τη μετάβαση και τη μερική σύμπτωση ως *ελεύθερη δραστηριότητα [Tätigkeit]* και έτσι οδηγώ στην πλήρωση της προσδιοριστικής απόβλεψης, της απόβλεψης προς το Y κατά το αυξημένο, εκ της μετάβασης και της σύμπτωσης, νόημα. Έχω το Y ως υπόστρωμα ενός προσδιορισμού και το προσδιορίζω ενεργά. (EU, σ. 244 [207])

Μέσα από αυτή τη *νέα ενεργηματική στάση* του αδράγματος του «προσδιορίζεσθαι-ως», με άλλα λόγια του ενεργού προσδιορισμού του υποστρώματος, αυτό το τελευταίο τρέπεται σε λογικό *υποκείμενο* στο οποίο αποδίδουμε ένα *κατηγορούμενο*. Το δίπολο «υπόστρωμα–προσδιορισμός» του προηγούμενου σταδίου της διερμηνευτικής εξέτασης τρέπεται τώρα στο δίπολο «υποκείμενο–κατηγορούμενο», ενώ το ίδιο το ενεργητικό συνθετικό άδραγμα είναι αυτό που εκφράζεται με την *copula*.

Το υποστρωματικό αντικείμενο [Substratgegenstand] παίρνει τη μορφή του κατηγορηματικού υποκειμένου, είναι [πλέον] το υποκειμενικό θέμα [Subjektthema] ως terminus a quo, και η ενεργητικότητα [Aktivität] κατευθύνεται προς το κατηγορούμενο ως το έναντι terminus ad quem. (EU, σ. 244 [207])

Επίσης,

[ε]άν, κατόπιν, εγκαθιδρυθεί η κατηγορηματικά προσδιοριστική αυθορμησία με το πρώτο βήμα [της κρίσης, δηλαδή με το] «Y είναι K», το μέχρι πριν λογικά απροσδιόριστο Y λαμβάνει τον πρώτο του προσδιορισμό. Αυτό γίνεται υποκείμενο κρίσης [Urteilssubjekt] και ίσως μελλοντικά αντικείμενο κρίσης [Urteilsobjekt]. (EU, σ. 278 [233])

¹⁷² *Hua XXXI*, σ. 69 [340]. Καταλαβαίνουμε ότι απαιτείται συνεχώς μια εγρήγορη από τη μεριά μας αναφορικά με την ορθή αποτίμηση του διπόλου «ενεργητικότητα–παθητικότητα». Τονίζουμε ξανά ότι το στάδιο της διερμηνευτικής εξέτασης διενεργείται *ενεργητικά*, ωστόσο η μερική συμπτωτική ταυτότητα υποστρώματος-προσδιορισμών είναι *παθητική*. Γι' αυτό και σε αυτό το επίπεδο κάνουμε λόγο για ένα *παθητικά προσδιορισμένο υπόστρωμα*. Όπως, όμως, θα δούμε, η παθητικότητα που περικλείεται στην ενεργητικότητα της διερμηνευτικής εξέτασης τρέπεται με την κατηγορήση σε ενεργητικότητα.

Στο στάδιο της «κατηγορηματικής αυθορμησίας»¹⁷³ ή , όπως ισοδύναμα γράφει ο Χούσερλ, της «λογικής αυθορμησίας»¹⁷⁴ έχουμε πλέον να κάνουμε με τον *λογικό προσδιορισμό* του υποστρώματος. Αυτό το τελευταίο καθίσταται ο ταυτοτικός πόλος της κατηγορηματικής-λογικής μας δραστηριότητας· είναι πλέον ένα «αντικείμενο γνώσης με το αυθεντικό νόημα»¹⁷⁵, ένα αντικείμενο του οποίου το λογικό νόημα μπορούμε στο εφεξής να εμπλουτίζουμε.

Η ενεργός διεξαγωγή της μετάβασης από το Υ στο Κ, σημαίνει τη στροφή μας, με έναν ορισμένο τρόπο, προς την ενότητα της μερικής ταυτότητας, της μερικής σύμπτωσης ανάμεσα στο Υ και το Κ.¹⁷⁶ Εδώ ο Χούσερλ θέλει να προλάβει δύο παρανοήσεις. Πρώτον, ο ίδιος τονίζει ότι η ενεργός ανάληψη της (μερικής) ταυτοποίησης του Υ με το Κ *δεν* είναι μια *απλή επανάληψη* της διεργασίας της διερμηνευτικής, θεματικής εξέτασης. Μια τέτοια απλή επανάληψη είναι φυσικά δυνατή. Είναι δυνατό να στρέψουμε την αδραχτική ματιά μας στην ενότητα σύμπτωσης που έχει ήδη επιφέρει η διερμηνευτική εξέταση, καθιστώντας αυτή την ενότητα σύμπτωσης «θέμα μιας μονο-ακτινωτής οντοθεσίας [einstrahliger Thesis]»¹⁷⁷, και στη συνέχεια να επιτελέσουμε εκ νέου τη διερμηνευτική εξέταση.¹⁷⁸ Αλλά, στην περίπτωση της κατηγορήσης συμβαίνει κάτι διαφορετικό. Είναι σημαντικό να καταλάβουμε πως, να μεν στρεφόμεστε προς την ενότητα σύμπτωσης, την παθητικά συγκροτημένη στη διεργασία της διερμηνευτικής εξέτασης, και επαναλαμβάνουμε τη διερμηνεύση. *Αυτή τη φορά όμως το κάνουμε μέσα από μια διαφορετική ενεργηματική στάση* (Einstellung).

[Δ]εν επιτελούμε ξανά μια σκέτη εξεταστική διερμηνεύση, παρά μια ενεργητική κατηγορηματική ταυτοποίηση, και αυτή είναι μια όχι μονο-ακτινωτή παρά μια *πολυ-ακτινωτή (πολυ-οντοθετική) αδραχτική συνείδηση*. (EU, σ. 245 [208])

Η δεύτερη παρανόηση που θέλει να προλάβει ο Χούσερλ είναι η ακόλουθη. Η ενεργός στροφή μας προς την ενότητα της (μερικής) σύμπτωσης δεν σημαίνει νοητική στροφή προς τη *διεργασία της ταυτοποίησης* και τα εμμενή βιώματα που συμμετέχουν σε αυτήν. Το ενέργημά μας είναι *αντικειμενοστραφές*: «είμαστε *αντικειμενικά στραμμένοι* προς το Υ και τη μερική ταυτότητά του με το Κ»¹⁷⁹.

Με το στάδιο της κατηγορήσης, δηλαδή του *λογικού* προσδιορισμού, ολοκληρώνεται η παρουσίαση της βαθμιδωτής ανάπτυξης μιας κατηγορηματικής κρίσης έτσι όπως αυτή περιγράφεται στο *Εμπειρία και Κρίση*. Και, τώρα, είμαστε πλέον σε θέση να αποτιμήσουμε εκείνη την ερμηνεία σύμφωνα με την οποία το αντιληπτό συγκροτείται ως υπόστρωμα με προσδιορισμούς και στη βάση αυτής της δομής του οδηγεί γενετικά στην ανάδυση της κατηγορηματικής κρίσης. Έχουμε δηλώσει προκαταβολικά ότι διαφωνούμε με μια τέτοια ερμηνεία και ότι, επιπλέον, θεωρούμε πως αυτή βα-

¹⁷³ EU, σ. 276 [232].

¹⁷⁴ Ο.π.

¹⁷⁵ Ο.π., σ. 279 [234].

¹⁷⁶ Βλ. ό.π., σ. 244 [207].

¹⁷⁷ Ο.π., σ. 245 [208]. Ο Χούσερλ μιλά για αυτή τη δυνατότητα επανάληψης στην §25 του *EK*.

¹⁷⁸ Σύγκ. με Lohmar 1998, σ. 262 υποσ. 169. Ο Λόμαρ θεωρεί πως στο σημείο αυτό έχουμε μια αστοχία στον τρόπο με τον οποίο ο Χούσερλ παρουσιάζει τη διερμηνεύση στο πλαίσιο της κατηγορήσης. Όμως, η διερμηνεύση για την οποία μιλάει εδώ ο Χούσερλ είναι η απλή επανάληψη μιας προηγούμενης διερμηνευτικής εξέτασης, την οποία ακριβώς διακρίνει από τη διερμηνεύση ως ταυτοποιητικό προσδιορισμό στο πλαίσιο της κατηγορήσης.

¹⁷⁹ EU, σ. 244 [207]. Αυτό το σκέλος της θεωρίας του ύστερου Χούσερλ, στο οποίο δίνεται έμφαση στην *ενοηματική* διάσταση των σταδίων της κατηγορήσης, θεωρούμε πως συνδέεται άμεσα με την υπέρβαση των δυσκολιών που παρουσίαζαν οι σχετικές αναλύσεις της έκτης *Λογικής Έρευνας* ειδικά σε ό,τι αφορά το ζήτημα του κατηγοριακού αναπαραστάτη. Ωστόσο, στο παρόν πλαίσιο δεν θα προχωρήσουμε περισσότερο στην εξέταση αυτής της προβληματικής.

σίζεται σε παρανόηση των χουσερλιανών κειμένων. Στη βάση των προηγούμενων αναλύσεών μας, μπορούμε, πλέον, να καταστήσουμε πιο συγκεκριμένο τον ισχυρισμό μας.

Στις προηγούμενες ενότητες δείξαμε ότι η διερμηνευτική εξέταση επιφέρει την πολωτική άρθρωση του αντιληπτού σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς. Τονίσαμε, όμως, ότι αυτό το στάδιο προηγείται μεν της κατηγορήσης, αλλά δεν ανήκει στην περιοχή των συνθετικών αντιληπτικών συναφειών που, όπως είδαμε αναλυτικά, περιλαμβάνει τα φαινόμενα του *πρωταρχικού αντιληπτικού προσδιορισμού*. Η σύγχυση αυτών των δύο διακριτών επιπέδων και η απόδοση του χαρακτήρα της διαίρεσης και της δομής «υπόστρωμα–προσδιορισμοί» στην απλή αντίληψη και όχι στη διερμηνευτική εξέταση, θεωρούμε πως ευθύνονται για την αδυναμία της ορθής κατανόησης της χουσερλιανής φαινομενολογίας της αντίληψης. Είναι αυτή η σύγχυση που οδηγεί στη λανθασμένη, κατά τη γνώμη μας, ταύτιση της δομής της αντίληψης με τη σύνταξη της κατηγορηματικής κρίσης. Το να υποστηρίζει, λοιπόν, κανείς ότι η αντίληψη έχει τη σύνταξη, την άρθρωση της κατηγορήσης σε μια υπόρρητη ακόμα μορφή, είναι σωστό μόνο εάν αναφέρεται στη διερμηνευτική εξέταση (που, όμως, δε λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της απλής αντίληψης). Η απλή αντίληψη, όπως μας λέει ο Χούσερλ στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*, «έχει το δικό της στιλ συντακτικών επιτευγμάτων»¹⁸⁰ και δεν συνθέτει με τρόπο (έστω υπόρρητα) κατηγορηματικό. Το σύστοιχο της απλής αντίληψης δεν συγκροτείται ως υπόστρωμα με τους προσδιορισμούς του. Για αυτόν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των «συντακτικών επιτευγμάτων» της αντίληψης θα μιλήσουμε πιο αναλυτικά στα επόμενα κεφάλαια.

4.7.5. Τα στάδια άρθρωσης των αυθεντικών κατηγοριακών μορφοποιήσεων στο ύστερο έργο του Χούσερλ εν σχέση προς τις αντίστοιχες αναλύσεις της έκτης Λογικής Έρευνας

Στην ενότητα 4.2. εξετάσαμε τα τρία διαφορετικά στάδια των αυθεντικών κατηγοριακών μορφοποιήσεων που διακρίνει ο Χούσερλ στην έκτη *Λογική Έρευνα*. Είδαμε ότι ένα αυθεντικό κατηγοριακό ενέργημα (α) ξεκινά από ένα ενέργημα απλής συνολικής αντίληψης, (β) μεταβαίνει σε μια διαδικασία διερμίνευσης και (γ) καταλήγει στην αυθόρμητη σύνθεση των προηγούμενα διερμηνευμένων μερών.¹⁸¹ Ωστόσο, ισχυριστήκαμε ότι στην πρώτη έκδοση της έκτης *Έρευνας* τα διαφορετικά στάδια, και κυρίως το στάδιο της διερμίνευσης, δεν περιγράφονται ικανοποιητικά. Η διερμίνευση μοιάζει να αφορά διαδικασίες που επιτελούνται εντός της ροής της απλής αντίληψης και, έτσι, ένα κατηγοριακό ενέργημα φαίνεται να στηρίζεται *άμεσα* σε επιμέρους *απλά* αντιληπτικά ενεργήματα. Η σχετική σύγχυση επιτείνεται καθώς οι συγχωνεύσεις μέσω σύμπτωσης, τις οποίες συναντούμε σε ένα απλό αντιληπτικό ενέργημα, δεν διακρίνονται ρητά από τις συμπτωτικές στιγμές ενότητας που κάνουν την εμφάνισή τους στο στάδιο της διερμίνευσης.

Στις ενότητες που ακολούθησαν επιχειρήσαμε, μέσα από μια μακρά διαδρομή, να φωτίσουμε τη σχέση της στήριξης της εννοιολογικής και κατηγορηματικής σκέψης στην απλή αντίληψη. Δώσαμε, μάλιστα, έμφαση στην εξέλιξη της σκέψης του Χούσερλ και ειδικά σε εκείνα τα σημεία στα οποία φαίνεται με ποιον τρόπο ξεπερνούνται οι ασάφειες και τα προβλήματα της πρώτης έκδοσης των *Λογικών Έρευνών*. Τέλος, δείξαμε με ποιον τρόπο ο ύστερος Χούσερλ στο *Εμπειρία και Κρίση* ερμηνεύει

¹⁸⁰ *Hua* XVII, σ. 220 [212].

¹⁸¹ Σύγκ. τις δικές μας διαπιστώσεις, έτσι όπως αυτές συμπυκνώνονται στην παρούσα υποενότητα, με Sokolowski 2000, σσ. 89κ.επς <90κ.επς>.

φαινομενολογικά στις ορθές του διαστάσεις το φαινόμενο της κατηγορήσης ως *διαίρεση* και επακόλουθη *σύνθεση*.

Εάν, τώρα, θελήσουμε να συγκρίνουμε την περιγραφή των σταδίων εξέλιξης ενός κατηγορηματικού ενεργήματος, έτσι όπως αυτά τα συναντούμε στο ύστερο έργο του Χούσερλ, με τις αντίστοιχες αναλύσεις, κυρίως, της έκτης *Έρευνας* μπορούμε συνοπτικά να καταλήξουμε στα επόμενα σημεία. Για ευκολία, και σε συμφωνία με τις προηγούμενες αναλύσεις μας, θα περιοριστούμε στην περίπτωση των αντιληπτικών κρίσεων.

(α) Μια αντιληπτική κρίση προϋποθέτει πάντοτε ένα ενέργημα συνολικής, απλής αντίληψης. Παρόλο που αυτό είναι ρητό στην έκτη *Έρευνα*, απουσιάζουν εκείνες οι αναλύσεις που θα καθιστούσαν σαφέστερο το πώς εννοεί ο Χούσερλ αυτή την απλή αντίληψη. Στη βάση των μετέπειτα κειμένων του, και κυρίως της Παράδοσης *Πράγμα και Χώρος*, καταφέραμε να αντλήσουμε στοιχεία και να δείξουμε ότι η απλή εμπειρία, έστω στο βαθμό που αυτή αφορά το αντιληπτό ως φυσικό πράγμα (δηλαδή χωρίς να λάβουμε υπόψη γνωσιακούς, πραξιακούς, ή αξιακούς χαρακτήρες), αποτελεί ένα ιδιαίτερα πλούσιο συνειδησιακό πεδίο. Επιπλέον, μπορεί το αντιληπτό να μην είναι ακόμα *λογικά* προσδιορισμένο, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι αυτό δεν είναι *απλά-εποπτικά* προσδιορισμένο. Πριν ξεκινήσει η διαδικασία της διερμηνευτικής, θεματικής εξέτασης και της επακόλουθης κατηγορήσης, το αντιληπτό είναι ήδη πάντα δοσμένο με έναν *κάπως εποπτικά προσδιορισμένο* εσωτερικό και εξωτερικό ορίζοντα.

(β) Το στάδιο που ακολουθεί αυτό της απλής αντίληψης είναι το στάδιο της διερμηνευτικής εξέτασης.

[Κ]άθε βήμα της κατηγορήσης προϋποθέτει ένα βήμα δεκτικής εμπειρίας και [εξεταστικής] διερμηνεύσης: μπορεί να κατηγορηθεί πρωταρχικά μόνο αυτό που δίνεται πρωταρχικά εποπτικά, αδράχεται και διερμηνεύεται [εξεταστικά]. (EU, σ. 240 [204])

Η αυθόρμητη σύνθεση ταυτοποίησης μπορεί βέβαια να λάβει χώρα μόνο όπου έχουν ήδη προηγηθεί το δεκτικό άδραγμα και η [εξεταστική] διερμηνεύση. (EU, σ. 277 [233])

Διερμηνεύουμε εξεταστικά την, πάντα κάπως εποπτικά προσδιορισμένη, αρχική ενότητα του αντιληπτού. Το αντιληπτό διαιρείται σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς, ενώ λαμβάνει χώρα μια παθητική μερική σύμπτωση ανάμεσα στο πρώτο και τους δεύτερους.

Όπως έχουμε δείξει, στην έκτη *Έρευνα* ο Χούσερλ δεν πραγματεύεται διεξοδικά το στάδιο της διερμηνευτικής εξέτασης της απλής αντίληψης, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ασάφειες αναφορικά με τη λεπτή δομή της διαστρωμάτωσης των κατηγορηματικών ενεργημάτων. Δεν αναδεικνύεται εκεί ο ειδικά θεματικός-κατηγορηματικός χαρακτήρας της διερμηνευτικής εξέτασης και δεν μας δίνονται τα κατάλληλα εργαλεία για να διακρίνουμε καθαρά αυτό το στάδιο από την απλή αντιληπτική διερμηνεύση που, όπως είδαμε, εμπίπτει στην περιοχή της απλής προ-κατηγορηματικής αλλά και προ-κατηγορηματικής αντίληψης. Όμως, με την προσεκτική εξέταση των αναλύσεων του ύστερου Χούσερλ στο *EK* καταφέραμε να φωτίσουμε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτού του σημαντικού σταδίου άρθρωσης των αντιληπτικών κρίσεων και ταυτόχρονα να λύσουμε τις παρανοήσεις που, όπως είδαμε, οδηγούν σε μια στρεβλή ερμηνεία της χουσερλιανής θεωρίας για την αντίληψη.

(γ) Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο άρθρωσης μιας αντιληπτικής κρίσης, το υπόστρωμα (Y) τρέπεται σε λογικό υποκείμενο και οι προσδιορισμοί (K) σε κατηγορούμενα. Υιοθετώντας τώρα μια νέα συνειδησιακή στάση προχωρούμε στην αυθόρμητη *σύνθεση* κατά την οποία το Y αδράχεται ως προσδιοριστικά ταυτιζόμενο με το/τα K.

Στην πέμπτη *ΛΕ* ο Χούσερλ ασκεί κριτική στη θεωρία κρίσης του Μπρεντάνο και αναγνωρίζει την κατηγορήση ως *συνθετικό* ενέργημα ανώτερης τάξης και όχι ως μπρεντανιανά εννοημένο ενέργημα αποδοχής ή απόρριψης κάποιων παραστασιακών περιεχομένων. Μάλιστα, όπως έχουμε δει, ισχυρίζεται ότι στις κατηγορήσεις ως συνθετικά ενεργήματα συγκροτούνται σύστοιχες αντικειμενότητες, οι καταστάσεις πραγμάτων. Στην έκτη *Έρευνα* η σύνθεση της κατηγορήσης ερευνάται περαιτέρω και διαχωρίζεται ρητά από τις συνεχόμενες αντιληπτικές συγχωνεύσεις. Επιπλέον, αναπτύσσεται εκεί η ιδέα της μερικής σύμπτωσης των ενεργημάτων που υπόκεινται της κατηγορήσης (της διαιρετικής τροπής του αντιληπτού σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς) και της αντικειμενοποιητικής ερμηνεύσης της συμπτωτικής στιγμής της ενότητάς τους ως της κατηγοριακής μορφής της συγκροτούμενης κατάστασης πραγμάτων. Αφενός, όμως, σε αυτό το έργο του Χούσερλ δεν διακρίνει πάντα καθαρά τη συνεχόμενη σύμπτωση των εκ μέρους εκφάνσεων που λαμβάνει χώρα σε ένα απλό αντιληπτικό ενέργημα, από τη μερική σύμπτωση που συναντούμε στο πλαίσιο της εξεταστικής διερμηνεύσης του αντιληπτού. Αφετέρου, δεν αναγνωρίζει το *εννοηματικό σύστοιχο* μιας τέτοιας μερικής σύμπτωσης. Στο *ΕΚ* αυτά τα προβληματικά σημεία ξεπερνιούνται. Η απλή αντίληψη διακρίνεται ρητά από την εξεταστική διερμηνεύση, οπότε και διακρίνονται οι αντίστοιχες συνθέσεις σύμπτωσης. Τέλος, ο Χούσερλ εισαγάγει το ζήτημα του *νοηματικού εμπλουτισμού* στη μεριά του *εννοηματικού συστοίχου* της εξεταστικής διερμηνεύσης και αναδεικνύει την κατηγορήση ως την αυθόρμητη αντικειμενοποίηση της, εννοηματικά πλέον ιδωμένης, προηγούμενα παθητικής σύμπτωσης.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΠΟΥ ΠΑΙΖΟΥΝ Ο ΠΡΩΤΟ-ΣΥΝΕΙΡΜΟΣ ΚΑΙ Η ΚΙΝΑΙΣΘΗΣΗ

Έχοντας ήδη δείξει ότι στη φαινομενολογία του Χούσερλ το ενέργημα της αντίληψης δεν μπορεί να ταυτίζεται με τη σκέτη αίσθηση, στο προηγούμενο κεφάλαιο επιμείναμε στην επιπλέον ανάγκη για διάκριση της απλής αντίληψης από τα ενεργήματα εννοιολόγησης και κατηγοριακής σύνθεσης. Η διάκριση αυτή, ζήτημα καθ' εαυτό δύστροπο, δεν είναι πάντα εύκολο να εντοπιστεί καθαρά στο χουσερλιανό έργο. Το αντίθετο. Τα ίδια τα κείμενα του Χούσερλ είναι δυνατό, σε μια όχι προσεκτική εξέταση, να οδηγήσουν σε εκείνες τις λανθασμένες, κατά τη γνώμη μας, ερμηνευτικές προσεγγίσεις της χουσερλιανής φαινομενολογίας τις οποίες γενικά αποκαλέσαμε «ερμηνείες της κατηγοριακής ώσμωσης». Αυτές οι ερμηνείες εκλαμβάνουν το ενέργημα της αντίληψης ως ένα ήδη, έστω και υπόρρητα, εννοιολογικό ή κατηγοριακό-συντακτικό ενέργημα. Ωστόσο, μέσα από μια σύνθετη διαδρομή, καταλήξαμε σε μια αφήγηση η οποία, πρώτον, αποσαφηνίζει τις σημαντικές παρανοήσεις που θεωρούμε πως ευθύνονται για τις ερμηνείες της *κατηγοριακής ώσμωσης*. Δεύτερον, η αφήγησή μας αποκαθιστά με συνεκτικό τρόπο και στις ορθές της διαστάσεις τη στηρικτική διαστρωμάτωση των διαφόρων ενεργημάτων, μένοντας, όμως, σύμφωνη με τη γενική οδηγία του Χούσερλ για τη διάκριση της απλής αντίληψης από την κρίση.

Με τη διασφάλιση του μέσου χώρου μεταξύ αίσθησης και κατηγοριακότητας, ως του χώρου αποβλεπτικής φανέρωσης των πραγμάτων της απλής εμπειρίας, θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να αναζητήσουμε τα βασικά στοιχεία μιας φαινομενολογικής θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση, απαλλαγμένη τόσο από τα δεσμά της αισθησιοκρατίας και της συνεπακόλουθης μη αναγνώρισης νοητικών στοιχείων στο χώρο της αντίληψης, όσο και από εκείνα της άκρατης εννοιοκρατίας που αντιμετωπίζει την αντίληψη ως λογικό-εννοιολογικό και κατηγοριακό ενέργημα. Στο παρόν κεφάλαιο θα ξεκινήσουμε με μια γενικότερη παρουσίαση του ζητήματος της διαστρωμάτωσης της συγκρότησης του σκέτα φυσικού πράγματος, για να ακολουθήσει η λεπτομερής εξέταση του ζητήματος της δόμησης και της οργάνωσης των αισθητηριακών πεδίων και του σημαντικού ρόλου που κατέχουν σχετικά ο συνειρμός και η κιναισθηση. Θα δείξουμε ότι οι νόμοι του συνειρμού και η κινητοποιητική λειτουργία της κιναισθησης, αν και αναγκαία στοιχεία κάθε αντιληπτικής διαδικασίας, δεν επαρκούν για τη συγκρότηση ενιαίων ταυτοτικών υπερβατικών αντιληπτών. Με αυτόν τον ισχυρισμό μας θα ενισχυθεί η κριτική μας στην ερμηνεία του Ντράμοντ, σύμφωνα με την οποία το αντιληπτικό προσδιορίσιμο *X* είναι η ταυτότητα εντός της ποικιλότητας των εκ μέρους εκφάνσεων.

5.1. Η Διαστρωμάτωση της Συγκρότησης του σκέτα Φυσικού Πράγματος

Μια πρώτη διαπίστωση στην οποία οδηγείται κανείς ασχολούμενος με τη φαινομενολογία της αντίληψης του Χούσερλ είναι πως οι σχετικές αναλύσεις όχι απλά επιτρέπουν, αλλά επιβάλλουν τη λεπτομερή διάκριση διαφορετικών επιπέδων συγκρότησης. Οι φαινομενολογικά νόμιμες αφαιρέσεις του Χούσερλ οδηγούν στην αποκάλυψη της

λεπτής διαστρωμάτωσης των αντιληπτικών συνθέσεων της απλής εμπειρίας, οριοθετώντας ταυτόχρονα τις διαφορετικές συγκροτητικές διαστάσεις του αντιληπτού. Κάθε μια από αυτές τις διαστάσεις μπορεί, μάλιστα, να αποτελέσει κι ένα ξεχωριστό κεφάλαιο φαινομενολογικής εξέτασης.

Σε ένα πρώτο στάδιο, και πριν από την ερμηνευση που οδηγεί στην υπερβατική αντικειμενοποίηση του αντιληπτού, μπορούμε να διακρίνουμε όλες εκείνες τις αναλύσεις που αφορούν την οργάνωση των δεδομένων της αίσθησης στις σχέσεις γειννίας και διαδοχής τους. Με άλλα λόγια, σε αυτό το πρώτο στάδιο έχουμε να κάνουμε με τη δόμηση και την οργάνωση των διαφόρων αισθητηριακών πεδίων ως συνεχόμενων αισθητηριακών ενιαίων εξαπλώσεων. Στις επόμενες ενότητες θα εξετάσουμε με λεπτομέρεια, πρώτον, το χαρακτήρα της εκτατότητας των αισθητηριακών πεδίων και, δεύτερον, το ρόλο που παίζουν για τη συγκρότηση αυτών των τελευταίων ο πρωτο-συνειρμός και η κιναίσθηση. Στην παρούσα ενότητα θα εστιάσουμε στην πολύ σημαντική φαινομενολογική διάκριση που κάνει ο Χούσερλ ανάμεσα στη φασματική και την υλική-αιτιακή συγκρότηση του υπερβατικά εμφανισμένου αντιληπτού.

5.1.1. Το αντιληπτό ως φάσμα (Phantom)

Η αποκάλυψη της ιεράρχησης κατά την τάξη της συγκρότησης απαιτεί την αποδόμηση κατά την τάξη της δοτικότητας ενός πράγματος. Στην τάξη της δοτικότητας το αντιληπτό δίνεται πρωταρχικά εντός ενός πρακτικού, πολιτισμικού, θεωρητικού και πάντα διωποκειμενικού ορίζοντα. Είναι πάντοτε επενδυμένο με πραξιακούς, αξιακούς αλλά και γνωσιακούς-κρισιακούς χαρακτήρες των οποίων τη σημασία μοιραζόμαστε με άλλα υποκείμενα. Ο Χούσερλ, προκειμένου να αποκαλύψει τη συγκροτητική διαστρωμάτωση του αντιληπτού *ως φυσικού πράγματος*, επιχειρεί πρώτα απ' όλα την, τρόπον τινά, απομόνωσή του από την πραξιακή-αξιακή και θεωρητική συνάφειά του.¹ Αλλά, σε ένα δεύτερο επίπεδο αφαίρεσης, ο ίδιος επιχειρεί την απομόνωση του αντιληπτού και από το *πραγματικό πλαίσιο* στο οποίο αυτό ανήκει. Με αυτόν τον τρόπο, αφήνεται εκτός ενδιαφέροντος η στρώση που αφορά την υλικότητα-αιτιότητα του πράγματος.² Έτσι, στο κατώτερο συγκροτητικό επίπεδο υπερβατικής φανέρωσης, το πράγμα της αντίληψης λαμβάνεται ξεκομμένο από κάθε σχέση αλληλεπίδρασης με άλλα πράγματα, με σκοπό την αναγωγή σε ό,τι εμφανίζεται κάθε φορά *καθαρά και*

¹ Βλ. σχετικά και *Hua* IX, σ. 118 [89]. Για τη διαστρωμάτωση στη συγκρότηση του σκέτα φυσικού πράγματος βλ. και *Hua* III/1, §149. Στην §7 των *Ιδεών* II συζητείται η δυνατότητα ενός σκέτα αντικειμενοποιητικού ενεργήματος χωρίς τη συνοδεία δευτερογενών αποβλέψεων. Σε δύο σημεία του κειμένου που επιμελήθηκε ο Λαντγκρέμπε, ο Χούσερλ έχει προσθέσει παρενθετικά τη φράση «εάν αυτό είναι εν γένει δυνατό» (*Hua* IV, σ. 16 [18]· βλ. και τα κριτικά σχόλια της σ. 404 για τη σ. 16). Η διευκρίνιση αυτή επιβεβαιώνει το ότι, στην πραγματικότητα, ένα ενέργημα δεν μπορεί να είναι *απολύτως σκέτα αντικειμενοποιητικό*, δηλαδή χωρίς κανένα αξιακό/συναισθηματικό ή πραξιακό/βουλητικό ποιοτικό χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι θα ήταν δυνατό να μας δοθεί όντως στην εποπτεία μία φύση απολύτως σκέτων πραγμάτων. Η δυνατότητα, όμως, που φαίνεται τελικά να επιτρέπεται είναι αυτή της “τεχνητής” (μεθοδολογικής) παράβλεψης των μη αντικειμενοποιητικών συνοδών ποιητών. Στις *Ιδέες* II ο Χούσερλ αποκαλεί μια τέτοια κίνηση και “θεωρητική” με την έννοια ότι οι αξιακές και πραξιακές στρώσεις, με τις οποίες είναι επενδυμένο το αντιληπτό (φυσικό) πράγμα, τίθενται απλώς εκτός προσοχής, εκτός φαινομενολογικού ενδιαφέροντος. Μπορεί, λοιπόν, οι μη αντικειμενοποιητικές ποιότητες να είναι *στηριγμένες* ποιότητες, όμως τα αντικειμενοποιητικά ενεργήματα δεν μας δίνονται ποτέ σκέτα, παρά μόνο σε μια φαινομενολογικώς νόμιμη αφαίρεση. Εδώ ανακύπτουν εξαιρετικά σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη σχέση της αντιληπτικής συνείδησης με την πραξιακή και αξιολογική συνείδηση στα οποία, ωστόσο, δεν θα εισέλθουμε. Στις αναλύσεις μας θα περιοριστούμε στη συγκρότηση του εκτατού και υλικού-αιτιακού φυσικού πράγματος.

² Βλ. και *Hua* IV, §15b.

μόνο αισθητηριακά. Η αντίληψη σε αυτό το επίπεδο είναι στενά αισθητηριακή αντίληψη.³

Ο Χούσερλ αποκαλεί το αντιληπτό στη σκέτη αισθητηριακή δοτικότητα του (αισθητηριακό) *φάσμα* (Phantom): το φάσμα «περιλαμβάνει ό,τι από το πράγμα είναι αισθητηριακά εποπτεύσιμο»⁴. Παραδείγματα φασμάτων, απουσία κάθε υλικής-αιτιακής ερμηνεύσης, είναι ο ουρανός, ο ήλιος, το ουράνιο τόξο, ή οι διάφορες στερεοσκοπικές εικόνες.⁵ Κάτι σημαντικό που πρέπει να έχουμε κατά νου στις αναλύσεις που θα ακολουθήσουν είναι πως με το φάσμα ο Χούσερλ δεν εννοεί κάτι εμμενές που απλά προηγείται της υλικής-αιτιακής συγκρότησης. Όπως τονίζει ο ίδιος,

[υ]περβατικά είναι τα υλικά πράγματα [*materiellen Dinge*], τα οποία δίνονται στην αισθητηριακή αντίληψη ως ενότητες της εξωτερικής εμφάνισης, αλλά επίσης και τα αισθητηριακά φάσματα [*sinnlichen Phantome*], τα «πράγματα των αισθήσεων» διαφόρων επιπέδων, τα οποία εμφανίζονται ως χωρικά αλλά όχι ως υλικές εμπραγματότητες [*Realitäten*] (το ουράνιο τόξο, ο ουρανός, χρωματικές οπτασίες [*Scheine*], κ.ο.κ.). (*Hua* XX/1, σ. 151)

Το ίδιο το φάσμα, τώρα, έχει τη δική του εσωτερική δομή. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κύριες φασματικές συνιστώσες:

(α) Το χρονικό σχήμα (*Zeitschema*) ή αλλιώς τη «γενική χρονική σχηματομορφή [*allgemeine Zeitgestalt*]»⁶.

(β) Το χωρικό σχήμα (*Raumschema*) ως την ενότητα της *σχηματομορφής* (*Gestalt*) και του *τόπου* (*Ort*) του πράγματος. Ο Χούσερλ αποκαλεί το χωρικό σχήμα και «σωματική σχηματομορφή [*Körpergestalt*]»⁷, ή «χωρική μορφή [*Raumform*]»⁸ του πράγματος στην ενότητά του με τον τόπο του.

(γ) Το αισθητηριακό πλήρωμα του πράγματος (*sinnliche Fülle*) που πληρώνει την ενότητα του χρονικού και του χωρικού σχήματος, σύντομα: του χωρο-χρονικού σχήματος (*räumliche-zeitliche Schema*). Το φάσμα, ως το αισθητηριακά πληρωμένο χωρο-χρονικό σχήμα, ονομάζεται από τον Χούσερλ και *πλήρες σχήμα* ή *αισθητηριακό σχήμα*. Με άλλα λόγια, αυτό είναι το φαινομενολογικά ερμηνευμένο αντιληπτό ως *res temporalis* και *res extensa*: είναι, δηλαδή, το αντιληπτό όπως αυτό δίνεται πρωταρχι-

³ Εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια σημαντική παρατήρηση. Όπως θα δούμε, η σκέτη αισθητηριακή αντίληψη με τον τρόπο που την εννοεί ο Χούσερλ αφορά εξίσου την όραση και την αφή. Ωστόσο, στην περίπτωση της αφής δεν έχουμε *ήδη* την αλληλεπίδραση του σώματος του υποκειμένου, και μάλιστα ως έμβιου σώματος (*Leib*), με το αντιληπτό πράγμα; Εάν, προκειμένου να αποκαλυφθεί το σκέτα αισθητηριακό *απτικό* πράγμα ως μια κατώτερη στρώση συγκρότησης, κάνουμε αφαίρεση από κάθε αλληλεπίδραση με άλλα πράγματα, δεν κάνουμε ταυτόχρονα αφαίρεση και από την αλληλεπίδραση με το έμβιο σώμα κατά την απτική του «δράση»; Πώς συμβιβάζονται αυτά μεταξύ τους; Ο Χούσερλ φαίνεται να μιλά για την αισθητηριακή απτική συγκρότηση με όρους πλήρωσης της έκτασης του αντιληπτού από αισθητηριακές απτικές ποιότητες, κάτι που φυσικά προϋποθέτει την απτική λειτουργία του έμβιου σώματος, όμως, ως απλά *αγγίζοντας* και όχι ως *δρώντος επί* του αντιληπτού με την έννοια της άσκησης πίεσης, του τραβήγματος, του σηκώματος, κ.ο.κ. Θα μας δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε περισσότερο αναλυτικά για αυτή τη διάκριση στο επόμενο κεφάλαιο, §6.5.2.

⁴ *Hua* XVI, σ. 343 [299]. Ο Χούσερλ, μάλιστα, σημειώνει ότι θα μπορούσε να ονομάσει την ενότητα αυτή αισθητηριακή «εικόνα», δεν το κάνει όμως γιατί προφανώς θεωρεί τον όρο παραπλανητικό. Έχει ενδιαφέρον πάντως ότι αναφέρεται μάλλον θετικά στο γεγονός ότι ο όρος «εικόνα» θα θύμιζε την αντίστοιχη χρήση του όρου στον Καντ. Φυσικά, η σύγκριση του χουσερλιανού «φάσματος» με την καντιανή «εικόνα», και το κατά πόσο είναι βάσιμος ο συσχετισμός τους, απαιτεί μια πιο λεπτομερή πραγμάτευση που ξεπερνά το πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

⁵ Βλ., π.χ., *Hua* XX/1, σ. 151· *Hua* IV, σ. 37 [40]. Για μια σύντομη και περιεκτική περιγραφή του αντιληπτικού φάσματος βλ. *Hua*Mb IV, σσ. 172κ.επς· βλ. και *Hua* I, σσ. 171-2 <212>.

⁶ *Hua* XVI, σ. 341 [297].

⁷ Ο.π., σ. 66 [55].

⁸ Ο.π.

κά στην αισθητηριακή αντίληψη και όχι με τον υπαγωγικό τρόπο που δίνεται στις εννοιολογήσεις μας, ή με τον συντακτικό-κατηγοριακό τρόπο που δίνεται στις κατηγορήσεις μας, ή ακόμα με τον ακριβολογικό, εξιδανικευτικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται από τις επιστήμες του χρόνου και του χώρου.⁹

Οι τρεις στρώσεις που διακρίνονται από τον Χούσερλ ως συστατικά του φασματικού πράγματος δεν μπορούν να βρεθούν ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Το χρονικό σχήμα και η χρονική διάρκεια είναι πάντα χρονικό σχήμα και διάρκεια ενός φασματικού πράγματος (ή κάποιας αντιληπτικής εξέλιξης που πάλι προϋποθέτει το φάσμα). Το χωρικό σχήμα είναι δυνατό μόνο ως χωρικό σχήμα ενός πράγματος, δηλαδή ως *πληρωμένο* χωρικό σχήμα. Αλλά και το αισθητηριακό πλήρωμα μπορεί να είναι πλήρωμα μόνο κάποιου σωματικά εκτατού πράγματος.¹⁰

Ο Χούσερλ μιλά για το αισθητηριακό πλήρωμα με όρους ποιότητων που καλύπτουν και “γεμίζουν” το χωρο-χρονικό σχήμα. Τέτοιες ποιότητες είναι το χρώμα, η σκληρότητα, η απαλότητα, οι θερμικοί προσδιορισμοί, κ.λπ. Ωστόσο, ο ίδιος διαπιστώνει πως υπάρχει μια προτεραιότητα των οπτικών και των απτικών προσδιορισμών, ως χωρικών πληρωμάτων, έναντι των υπολοίπων ποιημάτων. Οι οπτικοί και απτικοί προσδιορισμοί *υλοποιούν* τη σωματική εξάπλωση του αντικειμένου με ένα πρωταρχικό και αυθεντικό νόημα. Αυτοί είναι οι λεγόμενοι «υλοποιητικοί [materialisierende]»¹¹ προσδιορισμοί που αρκούν για την ελάχιστη συγκρότηση του αντιληπτού: είναι αυτοί που πληρώνουν το χώρο του αντικειμένου με εκείνο το *πρωταρχικό* νόημα που το καθιστά ακριβώς συγκροτημένο αντικείμενο. Το σύμπλεγμα των οπτικών και των απτικών υλοποιητικών προσδιορισμών συνιστά την *πρώτη ύλη*, τη *materia prima* του πράγματος.¹²

[Οι υλοποιητικοί προσδιορισμοί] πληρώνουν τη χωρική μορφή ως τη *materia prima* της κι έτσι, αφού η χωρική μορφή δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι από μόνη της τίποτα, δημιουργούν το Konkretum του πράγματος με το θεμελιώδες νόημα. (*Hua* XVI, σ. 67 [56])

Η οπτική και η απτική συνιστώσα είναι οι δύο ουσιώδεις στρώσεις της σύστασης του αντιληπτικού φάσματος. Ο Χούσερλ κάνει, μάλιστα, λόγο για απτικό και οπτικό φάσμα χωρίς, όμως, με αυτό να εννοούνται δύο αισθητηριακές ενότητες με διαφορετική έκταση που μπορούν να διαχωριστούν η μια από την άλλη. Όπως τονίζει ο ίδιος,

το πράγμα το ίδιο δεν έχει δύο συμπίπτουσες σχηματομορφές [Gestalten], παρά *μία* σχηματομορφή (και έτσι ακριβώς μία επιφάνεια), την οποία μπορούμε να αγγίξουμε και να δούμε. (*Hua* IV, σ. 69 [74]· βλ. και *Hua* IX, σ. 155 [119].)

Πέρα, όμως, από τους υλοποιητικούς προσδιορισμούς υπάρχουν και άλλοι προσδιορισμοί, για παράδειγμα ο ήχος, η θερμοκρασία, η οσμή, που με μια έννοια πληρώνουν το χώρο, αλλά όχι αυθεντικά. Αυτοί δεν αρκούν για την αυθεντική πλή-

⁹ Στο έβδομο κεφάλαιο θα μιλήσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια για τη σχέση της πρωταρχικής δοτικότητας του αντιληπτού με τις επιστημονικές εξιδανικευτικές αντικειμενοποιήσεις.

¹⁰ Βλ. *Hua* XVI, σ. 342 [298].

¹¹ Ό.π., σ. 67 [56]. Όμως, χρειάζεται προσοχή. Το φάσμα πληρώνεται από τις αισθητηριακές *υλοποιητικές* ποιότητες, αλλά διακρίνεται, όπως θα δούμε παρακάτω, από το υλικό(-αιτιακό) πράγμα, κατά τον Χούσερλ: από τη *res materialis*.

¹² Μεταφράζουμε το λατινικό *materia* ως «ύλη» και κάνουμε λόγο εδώ για «πρώτη ύλη» και λίγο παρακάτω για «δεύτερη ύλη», πρέπει, ωστόσο, να έχουμε κατά νου τη διαφορά από τον όρο *Hyle*, τον οποίο, όπως έχουμε δει, χρησιμοποιεί ο Χούσερλ για να αναφερθεί στα εμμενή δεδομένα της αίσθησης, τα *υλητικά δεδομένα*. Για τη διαφορά ανάμεσα στα (εμμενή) παρουσιαστικά δεδομένα της αίσθησης (*Hyle*) και τα (υπερβατικά) γνωρίσματα του αντιληπτού (τη *materia* για την οποία μιλάμε εδώ) βλ. και στο δεύτερο κεφάλαιο, §2.4.

ρωση της χωρικής μορφής, δεν είναι συγκροτητικοί για το αντιληπτό με το αυθεντικό νόημα και πάντα «προϋποθέτουν ένα ήδη συγκροτημένο αντικείμενο στο οποίο μπορούν έπειτα να προσαρτηθούν»¹³. Όλοι αυτοί οι προσδιορισμοί ονομάζονται από τον Χούσερλ «προσαρτώμενοι [anhängende]»¹⁴ και θα λέγαμε ότι είναι συγκροτητικοί για το πράγμα με μια γενικότερη και όχι με τη στενή έννοια. Οι προσαρτώμενοι προσδιορισμοί, αυτοί δηλαδή που μπορούν να προσαρτηθούν στο θεμελιωδώς (οπτικά ή/και απτικά) συγκροτημένο αισθητηριακό αντιληπτό, συνιστούν τη *δεύτερη ύλη*, τη *materia secunda* του πράγματος.¹⁵

Πριν προχωρήσουμε, καλό είναι να κάνουμε εδώ μια χρήσιμη παρατήρηση σχετικά με την ορολογία. Ο Χούσερλ άλλοτε χρησιμοποιεί αδιάκριτα τους όρους *φάσμα* και *πλήρες σχήμα* για να δηλώσει το αντιληπτό ως το αισθητηριακά πληρωμένο χωροχρονικό εκτατό πράγμα. Άλλοτε, όμως, λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορετική λειτουργία της πρώτης και της δεύτερης ύλης, διακρίνει τους δύο όρους. Πιο συγκεκριμένα, αποκαλεί πλήρες σχήμα (ή απλά σχήμα) την αισθητηριακή σχηματομορφή (Gestalt) στην ενότητά της με εκείνες τις αισθητηριακές ποιότητες που πληρώνουν με αναγκαιότητα αυτή τη σχηματομορφή· στην ενότητά της, δηλαδή, με τους υλοποιητικούς προσδιορισμούς που καθιστούν τη σχηματομορφή συγκεκριμένη. Το πλήρες σχήμα αναφέρεται τότε στο οπτικά ή/και απτικά πληρωμένο εκτατό πράγμα. Κάνοντας, δε, αφαίρεση από τους πληρωτικούς υλοποιητικούς προσδιορισμούς, μένουμε με το «κενό σχήμα [Leerschema]»¹⁶, που είναι η *σκέτη* (οπτική ή/και απτική) σχηματομορφή. Είναι φανερό εδώ πως το κενό σχήμα συνιστά αφηρημένη στιγμή και δεν μπορεί ποτέ να δοθεί από μόνο του. Εάν, λοιπόν, το πλήρες σχήμα ονομάζει τον αναγκαίο πυρήνα του αισθητηριακού πράγματος (ως ενότητα της κενής σχηματομορφής και της πληρωτικής ποιότητας), το *φάσμα* θα ονομάζει αυτόν τον πυρήνα μαζί με το, ούτως ειπείν, *περίβλημα* των ενδεχομενικών, προσαρτώμενων προσδιορισμών του, δηλαδή τη *materia secunda*.¹⁷

5.1.2. Το αντιληπτό ως υλικό-αιτιακό πράγμα

Η αισθητηριακή αντίληψη στην οποία δίνεται το φάσμα ως αισθητηριακά πληρωμένη *res temporalis* και *res extensa* συνιστά ένα πρώτο επίπεδο της συγκρότησης του αντιληπτού ως φυσικού πράγματος. Όμως, για τον Χούσερλ, «το σκέτο φάσμα δεν είναι ακόμα κανένα [υλικό-αιτιακό] πράγμα»¹⁸.

[Τ]ο πληρωμένο, διαμέσου του αυτο-εκτεινόμενου ποιοτικού πληρώματος, χωρικό σώμα [...] δεν είναι ακόμα και τόσο πράγμα, πράγμα με το συνηθισμένο νόημα του *υλικού-εμπράγματος* [materiallen Realen]. (Hua IV, σ. 37 [40])

[Σ]τη Φαινομενολογία αποκαλούμε πραγματικό φάσμα [Dingphanotm] το σκέτο οπτικό πράγμα, το σκέτο απτικό πράγμα, αυτό που μας εμφανίζεται ως σκέτα πληρωμένος οπτι-

¹³ Hua XVI, σ. 79 [65].

¹⁴ Ο.π., σ. 67 [56], σύγκ. Hua XVI, §23.

¹⁵ Ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι η διάκριση ανάμεσα σε προσδιορισμούς των οποίων τα συμπλέγματα συνιστούν τη *materia prima*, και προσδιορισμούς των οποίων τα συμπλέγματα συνιστούν τη *materia secunda*, είναι η ορθή και ουσιαστική διάκριση που κρύβεται πίσω από το διαχωρισμό σε πρωτεύουσες και δευτερεύουσες ποιότητες. Ουσιαστικά ο Χούσερλ επανοηματοδοτεί αυτή τη διάκριση και αντιτάσσεται στην παραδοσιακή κατανόησή της. (Βλ. σχετικά Hua XVI, σ. 67 [56], 87 [74]· Hua VII/1, σσ. 112κ.επς· LU II/1, σσ. 129κ.επ. <81κ.επ.>.)

¹⁶ HuaMb IV, σ. 173.

¹⁷ Βλ. ό.π., σ. 174.

¹⁸ Hua XVI, σ. 345 [301].

κός ή απτικός χώρος· αυτό είναι μια σκέτη υπο-στρώση εντός του υλικού πράγματος με το πλήρες νόημα. (*Hua* XI, σ. 301 [587-8])

Για τον Χούσερλ, η αντίληψη με τη στενή αισθητηριακή έννοια διακρίνεται ρητά από την αντίληψη του φυσικού πράγματος με μία πιο ευρεία, πιο γενικευμένη έννοια. Είπαμε και λίγο νωρίτερα ότι στο συγκροτητικό επίπεδο του σκέτου φάσματος φτάνουμε έπειτα από αφαίρεση κάθε αλληλεπίδρασης μεταξύ των αντιληπτών, έπειτα από αφαίρεση κάθε υλικής-αιτιακής σχέσης.¹⁹ Κινούμενοι τώρα προς την αντίθετη κατεύθυνση μπορούμε να πούμε πως στη “γενικευμένη” αντίληψη “βλέπουμε” στο πράγμα περισσότερα από όσα αντιλαμβανόμαστε με μόνο τα αισθητήριά μας. Σε αυτή τη γενικευμένη αντίληψη το πράγμα όχι μόνο δίνεται ως ένα εποπτικό κάτι, αλλά και ως έχον τη δυνατότητα «για να ...», ως έχον αιτιακές ιδιότητες στη σχέση του με άλλα πράγματα. Στο πλαίσιο αυτό, το αισθητηριακό σχήμα «ερμηνεύεται ταυτόχρονα ως κάτι υλικό[-αιτιακό]»²⁰. Ο Χούσερλ αποκαλεί αυτή τη συγκροτητική στρώση του αντιληπτού *res materialis*.

Στις *Ιδέες* II η διαφορά του συγκροτητικού επιπέδου του υλικού-αιτιακού πράγματος από το επίπεδο του σκέτου φάσματος τονίζεται με το παράδειγμα της αντίληψης του ήχου ενός βιολιού.²¹ Ένας τέτοιος ήχος συγκροτημένος ως *res materialis* δίνεται ως ένα ταυτόσημο εμπράγματα προσδιορισμένο χωρικό συμβάν που παράγεται από το βιολί. Το σημαντικό εδώ είναι πως ο τρόπος με τον οποίο δίνεται αυτό το χωρικό συμβάν εξαρτάται με αιτιακό τρόπο από διάφορες συνθήκες, όπως, για παράδειγμα, από το εάν η πόρτα που μεσολαβεί ανάμεσα στο βιολί και τον ακροατή είναι ανοιχτή ή κλειστή. Εάν, ωστόσο, κάνουμε αφαίρεση από την υλική-αιτιακή ερμηνεύση του ήχου, αυτός αποκαλύπτεται ως ένα χωρικό ηχητικό φάσμα σύστοιχο μόνο του ακουστικού αντιληπτικού ενεργήματος. Δηλαδή, ο ήχος εμφανίζεται προσανατολισμένος αποκλειστικά σε σχέση με τον ακροατή και όχι σε εξάρτηση από άλλες συνθήκες ή άλλα αντιληπτά πράγματα του περιβάλλοντος.²²

Οι αιτιακές ιδιότητες του υλικού πράγματος αφορούν τις “δυνατότητες”, τις “δυνάμεις”, τις “προδιαθέσεις” του και μπορούμε να πούμε ότι έχουν ένα δευτερογενή χαρακτήρα σε σχέση με τις ιδιότητες του φάσματος. Η δοτικότητα των αιτιακών προσδιορισμών «ήδη προϋποθέτει τη δοτικότητα των προσδιορισμών του σχηματικού είδους, και αυτό φυσικά απριόρι»²³. Η σχέση ανάμεσα στην αισθητηριακή και την

¹⁹ Βλ., *Hua* XVI, σ. 342 [298]. Έχουμε κάνει αφαίρεση πρωτίστως από την αιτιακή αλληλεπίδραση ανάμεσα στα αντιληπτά και το έμβιο σώμα, μια αλληλεπίδραση για την οποία θα μιλήσουμε περισσότερο στο επόμενο κεφάλαιο. Θυμίζουμε, πάντως, ότι σύμφωνα με τον Χούσερλ η συγκρότηση του απτικού φάσματος προϋποθέτει το έμβιο σώμα ως σκέτα αισθανόμενο με τον τρόπο του αγγίζειν. Βλ. και πριν υπ. 3.

²⁰ *Hua* IV, σ. 37 [40].

²¹ Βλ. *ό.π.*, σ. 24 [22].

²² Έχουμε να κάνουμε εδώ για μια φαινομενολογικά νόμιμη αφαίρεση την οποία διενεργούμε για να αποκαλυφθεί η συγκροτητική στρώση του πράγματος. Ένα αντιληπτό, βέβαια, ποτέ δεν δίνεται απομωμένο, παρά πάντοτε εν μέσω άλλων πραγμάτων, πάντοτε εντός ενός πραγματικού περιγυρού. Αντιλαμβανόμαστε ένα πράγμα πάντα μέσα στην αντιληπτική του συνάφεια. (Βλ. π.χ. *Hua* XVI, σσ. 11 [9], 80-2 [66-8]). Όπως τονίζει ο Χούσερλ, «[τ]ο πραγματικό υπόβαθρο βρίσκεται εκεί, δεν του δίνουμε όμως καμία προνομιακή προσοχή» (*Hua* XVI, σ. 81 [67]).

²³ *Hua* XVI, σ. 343 [299]· βλ. και *Hua* IV, σ. 37 [40]. Ο Χούσερλ κάνει λόγο για προσδιορισμούς που μπορούν να προσαρτηθούν στο ήδη πρωταρχικά συγκροτημένο πράγμα και τους αποκαλεί μάλιστα και «εμπειρικούς προσδιορισμούς». Σε αυτούς φαίνεται να συγκαταλέγει τους προσδιορισμούς που αφορούν τις διάφορες αισθήσεις, πλην της όρασης και της αφής, τους αιτιακούς προσδιορισμούς, τους προσδιορισμούς που έχουν να κάνουν με το τι μπορεί να κάνει ή να πάθει το ήδη συγκροτημένο με το πρωταρχικό νόημα σώμα, αλλά και τους φυσικαλιστικούς προσδιορισμούς. (Βλ σχετικά *Hua* XVI, σ. 138 [114]) Για να αποφύγουμε τη σύγχυση, πρέπει να διακρίνουμε τους προσαρτώμενους προσδιορι-

υλική-αιτιακή ερμηνευση του πράγματος φαίνεται να είναι αυτή μιας *μονόπλευρης στήριξης*. Ενώ είναι δυνατό να μας δοθεί κάτι στην αισθητηριακή αντίληψη σκέτα φασματικά, δεν είναι δυνατή η δοτικότητα του αιτιακού-υλικού πράγματος χωρίς το ποιοτικά πληρωμένο πραγματικό σχήμα. Όπως διαβάζουμε στο *Πράγμα και Χώρος*,

[έ]να πράγμα θα έπρεπε, ούτως ειπείν, πρώτα να είναι κάτι προτού να μπορεί να έχει την ικανότητα για κάτι. (*Hua XVI*, σ. 343 [299])

[Ο]ι αισθητηριακοί προσδιορισμοί του σχήματος πληρώνουν το σχήμα με την πρώτη και αυθεντική έννοια, και κάθε πληρωμένο σημείο, κάθε πληρωμένο μέρος του σχήματος είναι τότε φορέας ιδιότητας επίδρασης [Wirkungseigenschaft]. (*Hua XVI*, σ. 343 [299])

Ή στις *Ιδέες II*:

το φάσμα [...] δίνεται πρωτογενώς [...] χωρίς τα συστατικά της υλικότητας[-αιτιότητας], ενώ αυτά από τη μεριά τους είναι μη-αυτόνομα (μονόπλευρη απόσπαση). (*Hua IV*, σ. 37 [40])

Στα διαφορετικά είδη προσδιορισμών προσιδιάζουν, βέβαια, διαφορετικά είδη δοτικότητας. Οι αισθητηριακές ποιότητες γίνονται αντιληπτές αισθητηριακά, δίνονται στην αισθητηριακή εποπτεία. Όμως, το υλικό-αιτιακό πράγμα δεν είναι κάτι που το προσλαμβάνουμε με τα αισθητήριά μας. Δεν βλέπουμε την αιτιότητα ούτε την αγγίζουμε με τη στενή αισθητηριακή έννοια του βλέπω και του αγγίζω. Οι αιτιακοί προσδιορισμοί δίνονται στην εποπτεία που προσιδιάζει ακριβώς στην αιτιότητα. Πιο συγκεκριμένα, η αιτιακή ιδιότητα είναι μια γενική *ικανότητα* (Fähigkeit), ή *δύναμη* (Kraft) που αποδίδουμε στο πράγμα, και σύμφωνα με την οποία, όταν αυτό εμφανίζεται σε κάποια *συνάφεια* αυτών ή εκείνων των συνθηκών, με αυτά ή εκείνα τα πράγματα, τότε σε μια χρονική ακολουθία το τάδε ή το δείνα θα εισέλθει σε αυτή τη συνάφεια. Με αυτή την έννοια, μπορούμε να “δούμε” τη δύναμη στους γυμνασμένους μύες ενός ανθρώπου, ή τη δύναμη ενός σφυριού, ακόμα κι αν δεν είναι εκείνη τη στιγμή σε χρήση. Όπως μπορούμε να “δούμε” και τη συμπεριφορά της κίνησης ενός ελατηρίου ή ενός φτερού.²⁴ Βέβαια, αυτός ο τρόπος να βλέπουμε τα πράγματα, σε μια ούτως ειπείν «υλική αντίληψη»²⁵, προϋποθέτει, για τον Χούσερλ, τη συγκρότηση του αντιληπτού ως *res materialis* στην αιτιακή αλληλεπίδρασή του με το έμβιο σώμα. Και τον πρωταρχικό ρόλο εδώ τον κατέχει η αίσθηση της αφής. Στο επόμενο κεφάλαιο, οπότε και θα προχωρήσουμε στην εξέταση των όρων συγκρότησης του υλικού-αιτιακού πράγματος, θα μας δοθεί η ευκαιρία να εξετάσουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια αυτή την πτυχή της χουσερλιανής θεωρίας για την αντίληψη.

Φυσικά πρέπει να τονίσουμε πως, αν και ο τρόπος δοτικότητας του πράγματος ως *res materialis* αφορά ένα επίπεδο ανώτερο από αυτό της καθαρής αισθητηριακής αντίληψης, παρόλα αυτά, για τον Χούσερλ, αυτός δεν προϋποθέτει κάποιο ανώτερο λογικό-εννοιολογικό ή ειδικά επιστημονικό νοείν.²⁶ Το πράγμα έτσι όπως αυτό αλληλεπιδρά πρωτίστως, όπως θα δούμε, με το έμβιο σώμα αλλά και με άλλα πράγματα είναι φορέας δυνάμεων, δράσεων, αλλά και αποδέκτης τέτοιων δυνάμεων και δράσεων, χωρίς να είναι ακόμα το αντικείμενο με τον τρόπο που το αναλαμβάνει η θεωρη-

σμούς που δίνονται στην αισθητηριακή εποπτεία και συνιστούν τη *materia secunda* του πράγματος ως φάσματος, από τους υπόλοιπους δευτερεύοντες, εν σχέση προς το φάσμα, προσδιορισμούς, στους οποίους ανήκουν και οι αιτιακοί προσδιορισμοί.

²⁴ Βλ. σχετικά και *Hua XVI*, σ. 345 [301]· *Hua IX*, σ. 102 [77].

²⁵ *Hua V*, σ. 2 [1].

²⁶ Βλ. *Hua XVI*, σ. 345 [301].

τική σκέψη, ή το περιγράφει η επιστήμη. Στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, η στρώση της (πρωταρχικής) υλικής-αιτιακής συγκρότησης του φυσικού πράγματος είναι ανώτερη εν σχέση προς τη στρώση του σκέτα αισθητηριακού φάσματος, συνεχίζει, όμως, κάτι που θα τονίσουμε και στα επόμενα, να ανήκει στη σφαίρα της πρωταρχικότητας που δίνει τα αντικείμενά της πριν από κάθε εννοιολόγηση, κατηγορήση αλλά και επιστημονική θεωρητικοποίηση.

5.2. Η οιονεί-έκταση της αίσθησης: τα αισθητηριακά πεδία

Έχουμε τονίσει αρκετές φορές πως μία από τις κύριες φροντίδες του Χούσερλ είναι ο σαφής διαχωρισμός των ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικών περιεχομένων της αντίληψης από το αποβλεπτικό, υπερβατικό αντικείμενο. Δεν μπορούμε να κατηγορούμε στα βιώματα και τα περιεχόμενά τους ιδιότητες που προσιδιάζουν στα αποβλεπτικά, υπερβατικά αντικείμενα. Δεν μπορούμε να λέμε, για παράδειγμα, ότι κατά την αντίληψη ενός κόκκινου μήλου το αντιληπτικό οράν είναι κόκκινο, ή ότι τα αισθητηριακά δεδομένα είναι αυτά τα ίδια κόκκινα. Μέχρι τώρα έχουμε δώσει ιδιαίτερη έμφαση στο ότι η σύγχυση των επιπέδων του εμμενούς και του υπερβατικού θεωρείται από τον Χούσερλ ως μία από τις σημαντικότερες παρανοήσεις από τη μεριά της παραδοσιακής Φιλοσοφίας. Με ενδιαφέροντα τρόπο, αυτή την παρανόηση ο Χούσερλ την καταλογίζει και στον Καντ αναφορικά με το ζήτημα των μορφών του χρόνου και του χώρου.²⁷ Στην Παράδοση *Πράγμα και Χώρος* (1907) διαβάζουμε σχετικά:

[Η] αντίληψη περιέχει μια στιγμή έκτασης· θα αποτελούσε όμως θεμελιακή διαστρέβλωση να τη χαρακτηρίσουμε ως εκτατή, αφού αυτή η λέξη έχει το πραγματικό νόημα, αυτό μιας ορισμένης χωρικής τροποποίησης. Επιπλέον, ο χώρος είναι η αναγκαία μορφή της πραγμότητας και όχι η μορφή των βιωμάτων, και καλύτερα των «αισθητηριακών» βιωμάτων. «Μορφή της εποπτείας» είναι θεμελιακά λανθασμένη έκφραση και υποδηλώνει, ακόμα και στον Καντ, μια ολέθρια λανθασμένη άποψη. (*Hua* XVI, σσ. 42-43 [37], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Αλλά και σε κάποιο χειρόγραφο του 1908 ο Χούσερλ συζητώντας, μεταξύ άλλων, το ζήτημα των Αξιωμάτων της Εποπτείας του Καντ σημειώνει πως,

[για τον Καντ,] στην ουσία του πράγματος, όπως αυτό δίνεται στην εποπτεία, προσιδιάζει η χωρική εξάπλωση, στην ουσία αυτής της εξάπλωσης η δυνατότητα για κατάτμηση. Αλλά αυτό δεν είναι ειπωμένο [από τον Καντ] με επάρκεια. [Αντίθετα] [σ]την ουσία του πράγματος προσιδιάζει το να είναι εξάπλωμένο, και σύμφωνα προς την εξάπλωσή του να είναι κατατμήσιμο και ξανά συνθέσιμο. Αυτές είναι οντολογικές αποφάνσεις για τις οποίες έχω ενάργεια. (Ms. B IV 1, σσ. 173-4, οι εμφάσεις προστέθηκαν· παρατίθεται στο Kern 1964, σσ. 146-7.)

Ο Χούσερλ ουσιαστικά κατηγορεί τον Καντ για το ότι στη γνωσιοθεωρία του δεν καταφέρνει να διακρίνει την αίσθηση από την αντίληψη. Πιο συγκεκριμένα, η αντίρρηση του Χούσερλ φαίνεται να είναι η εξής. Το να ισχυριστούμε ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι *μορφές της εποπτείας* συνιστά μια «ολέθρια λανθασμένη άποψη» εάν (α) εκλάβουμε το χώρο και το χρόνο με τη σημασία που έχουν για τα συγκροτημένα τριδιάστατα πράγματα της εξωτερικής αντίληψης και (β) εκλάβουμε την επο-

²⁷ Βλ. σχετικά και *Hua*Mb IV, σσ. 121, 180· *Hua* XX/1, σ. 149· *Hua* XXIV, σσ. 290 [287-8], 292 [289]· *Hua* VII, σ. 386.

πτεία ως την εμμενή περιοχή της δοτικότητας των δεδομένων της αίσθησης.²⁸ Με ποιον τρόπο, όμως, πραγματεύεται ο Χούσερλ το ζήτημα της χωρικότητας (και της χρονικότητας), δεδομένης της διάκρισης ανάμεσα στην αίσθηση και την αποβλεπτική αντίληψη;

Στη χουσερλιανή Φαινομενολογία το υπερβατικό πράγμα της αντίληψης δεν συνιστά μια ανεξάρτητη ύπαρξη καθ' εαυτήν. Το αντιληπτό πράγμα συγκροτείται ως εννοηματικό σύστοιχο της αποβλεπτικής συνείδησης, στη βάση της κατάλληλης ερμηνεύσεως των εμμενών δεδομένων της αίσθησης. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι, από τη μια, έχουμε ένα χάος, ένα συνονθύλευμα εμμενών αισθητηριακών δεδομένων και, από την άλλη, το συγκροτημένο χωρικό, τριδιάστατο αντιληπτό. Έχουμε μιλήσει για την κριτική του Χούσερλ στις προσπάθειες εξήγησης των αντιληπτικών ενεργημάτων με όρους εικόνων ή σημείων. Αυτές οι προσπάθειες δεν μπορούν να απαντήσουν στον κίνδυνο μιας άπειρης αναδρομής, καθώς στο πλαίσιό τους οι εικόνες και τα σημεία κατανοούνται *επίσης* με αντιληπτικούς όρους. Όπως έχουμε ξαναπεί, ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια *φαινομενολογική* ομοιότητα που υπάρχει ανάμεσα στην αίσθηση και την αντίληψη. Με το νόημα αυτής της φαινομενολογικής ομοιότητας, λοιπόν, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι η περιοχή της αίσθησης έχει τη δική της ενότητα, οργάνωση και τάξη, ότι η αίσθηση έχει τη δική της χρονική και χωρική *οιονεί-έκταση*.²⁹

Για να χαρακτηρίσει τη μορφή της χωρικής και χρονικής οιονεί-έκτασης των εμμενών περιεχομένων της αντίληψης, ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τον όρο «προ-εμπειρικός», ή εναλλακτικά τον όρο «προ-φαινόμενος»³⁰, ή τον όρο «υπερβατολογικός»³¹. Τα αισθητηριακά δεδομένα είναι “χωρικά” και “χρονικά” μορφοποιημένα, αλλά αυτή η μορφοποίηση δεν είναι ο χώρος και ο χρόνος των φυσικών-υπερβατικών αντικειμένων. Η χρονική και χωρική έκταση των περιεχομένων της αίσθησης είναι *προ-εμπειρικές* γιατί ακριβώς δεν συνιστούν εμπειρία, είναι *προ-φαινόμενες* γιατί ακριβώς δεν είναι υπερβατικά φαινόμενα. Συνιστούν, όμως, *όρους δυνατότητας συγκρότησης* των φαινομένων της εμπειρίας και γι' αυτό το λόγο είναι *υπερβατολογικές* μορφές. Έτσι, «εάν μιλάμε για μορφή της εποπτείας, και, εδώ, για μορφή της αντίληψης, τότε δεν πρέπει να συγχέουμε τις δύο μορφές, εκ των οποίων η μία είναι ψυχι-

²⁸ Αντιλαμβανόμαστε πολύ διαφορετικά την εν λόγω αντίρρηση του Χούσερλ από τον Ντοντ. Ο Ντοντ θεωρεί πως ο Χούσερλ αποδίδει στον Καντ τη λανθασμένη άποψη σύμφωνα με την οποία η εποπτεία ως *ενέργημα* έχει τη μορφή του χώρου και του χρόνου. (Βλ. Dodd 1996a, σσ. 60κ.επς.) Με βάση αυτό, ο Ντοντ ισχυρίζεται πως η κριτική του Χούσερλ βασίζεται σε μια στρεβλή ανάγνωση της καντιανής φιλοσοφίας, από τη στιγμή που, στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για εποπτικά ενεργήματα ως φαινόμενα! Επίσης, ο Ρότενστράιχ ισχυρίζεται πως ο Χούσερλ αδικεί τον Καντ με το να παραβλέπει την καντιανή διάκριση ανάμεσα στη μορφή της εποπτείας και τη μορφική εποπτεία. (Βλ. Rotenstreich 1998, σ. 11) Από τη μεριά μας θεωρούμε πως το ζήτημα είναι το εάν καταφέρει τελικά ο Καντ να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση *υπερβατικών* πραγμάτων στην αντίληψη με *δεδομένη* τη διάκριση ανάμεσα σε μορφή της εποπτείας και μορφική εποπτεία, διάκριση στην οποία και μόνο στέκεται ο Ρότενστράιχ. Σίγουρα ο Χούσερλ, τουλάχιστον στο *Πράγμα και Χώρος*, δεν προχωρά στην εξέταση του περιεχομένου της καντιανής φιλοσοφίας και παρουσιάζει την άποψή του με ελάχιστες αναφορές, ίσως βιαστικά και χωρίς να τη θεμελιώνει σε επιμέρους επιχειρήματα. Ωστόσο, δεν θα εξετάσουμε εδώ το κατά πόσο τελικά είναι βάσιμη η συγκεκριμένη κριτική του Χούσερλ και το εάν όντως ο Καντ ολισθαίνει στο παράπτωμα της σύγχυσης της εμμένης και της υπέρβασης με τους όρους που θέτει η χουσερλιανή φαινομενολογία. Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε μια λεπτομερή και εμβριθή ανάλυση της καντιανής επιστημολογίας.

²⁹ Σχετικά με τη χωρικότητα και τη χρονικότητα των εμμενών περιεχομένων της αντίληψης βλ. κυρίως *Hua* XVI, §§20-22, 25, 46, παράρτημα III· βλ. και *Hua* III/1, §41.

³⁰ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 60 [51].

³¹ Ο.π., σ. 62 [52].

κώς ή βιωματικώς πραγματική και εμμενής, η άλλη αποβλεπτική και αντικειμενική»³².

Ο Χούσερλ καταγγέλλει τη λανθασμένη χρήση του όρου «μορφή της εποπτείας» στο πλαίσιο της καντιανής φιλοσοφίας, καθώς θεωρεί πως αυτή υποκρύπτει τη σύγχυση του εμμενούς με το υπερβατικό, τη σύγχυση της αίσθησης με την αντίληψη. Ωστόσο, διαπιστώνουμε πως ο ίδιος δεν απορρίπτει την εν λόγω έκφραση. Μόνο που τώρα αυτή πρέπει να κατανοηθεί φαινομενολογικά.

Η έκφραση [μορφή της εποπτείας] είναι κατάλληλη αποκλειστικά για την εμμενή έκταση της αντιληπτικής εμφάνισης ως τέτοιας, επειδή βεβαίως [εδώ] με εποπτεία δεν κατανοούμε το εποπτευόμενο ή με αντίληψη το αντιληπτό [ως υπερβατικά φαινόμενα]. (*Hua XVI*, σσ. 63-4 [53]· βλ. και *Hua XXIV*, §§43f, 46.)

Η προ-φαινόμενη χρονική μορφή, στη βάση της οποίας εμφανίζεται το υπερβατικό αντιληπτό ως χρονικά εκτεινόμενο, είναι αυτή που μορφοποιεί τα δεδομένα της αίσθησης σε διατεταγμένες ενότητες. Η προ-εμπειρική χρονική ενότητα είναι πρωταρχική και προϋποτίθεται σε κάθε δική μας επέμβαση για κατάτμησή της και απόσπαση κομματιών από αυτήν. Μάλιστα, οποιαδήποτε τέτοια κατάτμηση και απόσπαση, είτε εξυπηρετεί τους σκοπούς της φαινομενολογικής ανάλυσης είτε όχι, είναι προϊόν της αναστοχαστικής συνείδησης.

Η [προ-φαινόμενη] χρονική αντιληπτική μορφή δίνει στο περιεχόμενο της αίσθησης όλων των φάσεων και ακριβώς έτσι και στις φάσεις της ερμηνεύσης, μια ενότητα και μάλιστα μια συνεχόμενη γραμμική ενότητα [Reiheneinheit]. Αυτή η ενότητα είναι, επαναλαμβάνω, συνεχόμενη και άρα αδιάρρηκτη ενότητα. Κομμάτια και αποσπασμένες [abstraktive] φάσεις είναι σε αυτήν διακριτά, αλλά οι φάσεις και τα κομμάτια δεν υπάρχουν δι' εαυτά και δεν συνδέονται μεταξύ τους μέσω μιας επακόλουθης σύνθεσης. Αντίθετα, η ενότητα είναι η πρωταρχική. (*Hua XVI*, σ. 64 [53]· σύγκ. με *Hua XVI*, σ. 391 σχόλιο 63.)

Αν η, ούτως ειπείν, *οιονεί-χρονικότητα* ενοποιεί τα εμμενή περιεχόμενα με τη μορφή «γραμμικών ενότητων», η *οιονεί-χωρικότητα*, στη βάση της οποίας εμφανίζεται το (υπερβατικό) χωρικό σχήμα, είναι αυτή που, σε κάθε σημείο μιας τέτοιας σειριακής ακολουθίας, ενοποιεί αυτά τα περιεχόμενα προσδίδοντάς τους τη συνάφεια του ενός-δίπλα-στο-άλλο.

[Αυτή είναι] μια έκταση που προσιδιάζει σε κάθε χρονικό σημείο της συνολικής εμφάνισης και είναι ουσιαδώς διαφορετική από αυτήν που συγκροτεί τη χρονικότητα. Επίσης, αυτή η έκταση είναι συνεχόμενη-ενιαία, επιτρέπει διαφόριση σε κομμάτια και φάσεις, με τις φάσεις να παρουσιάζουν όρια σταθεροποιούμενα μόνο με αφαίρεση. (*Hua XVI*, σ. 68 [57])

Έτσι, για παράδειγμα,

τα χρωματικά δεδομένα δεν είναι διασκορπισμένα και ασύνδετα, έχουν μια σταθερή ενότητα και μια σταθερή μορφή, τη μορφή της προ-φαινόμενης χωρικότητας. (*Hua XVI*, σ. 69 [57]).

Εντούτοις, δεν πρέπει να κατανοήσουμε τις υπερβατολογικές μορφές ενότητας ως κάτι εξωτερικό προς τα εμμενή αισθητηριακά περιεχόμενα. Δεν έχουμε, από τη

³² *Hua XVI*, σ. 63 [53]. Για τη διάκριση ανάμεσα στις μορφές της αίσθησης και τις μορφές της υπερβατικής αντίληψης βλ. και *LU II/1*, σ. 247 [452]· *Hua XXIV*, σσ. 291-2 [289]· *Hua XX/1*, σσ. 149-50· *Hua III/1*, §§41, 81· *Hua IX*, σ. 159 [122]· *Hua X*, σ. 5.

μα, τα δεδομένα της αίσθησης και, από την άλλη, την οιονεί-χωρικότητα και την οιονεί-χρονικότητα, οι οποίες σε ένα δεύτερο στάδιο επεμβαίνουν και μορφοποιούν αυτά τα δεδομένα. Τα αισθητηριακά υλητικά περιεχόμενα της αντίληψης είναι οιονεί-εκτατά χωρικά και χρονικά. Αυτό, με άλλα λόγια, σημαίνει για τον Χούσερλ ότι τα υλητικά δεδομένα συνενώνονται σε συνεχείς ενότητες, τα λεγόμενα *αισθητηριακά πεδία*. Σε ένα αισθητηριακό πεδίο εκτείνονται, με τον τρόπο της οιονεί-έκτασης της αίσθησης, υλητικά δεδομένα που ανήκουν στο ίδιο γένος (π.χ. στο γένος χρώμα).³³ Κατά τούτο, κάθε αισθητηριακό πεδίο συνιστά μια *ομογενή* ενότητα, ενώ είναι ετερογενές ως προς τα υπόλοιπα πεδία (π.χ. το οπτικό ως προς το απτικό ή ως προς το ακουστικό πεδίο).

Η διάκριση του Χούσερλ ανάμεσα σε υλοποιητικούς και προσαρτώμενους προσδιορισμούς του συγκροτημένου στην αντίληψη αντικειμένου έχει την αντιστοιχία της και στο προ-φαινόμενο επίπεδο. Στο *Πράγμα και Χώρος* βρίσκουμε την ακόλουθη κατατοπιστική διευκρίνιση:

Δηλαδή, μόνο ορισμένα φυσικά δεδομένα έχουν με το πρωταρχικό και αυθεντικό νόημα μια προ-«εμπειρική» εξάπλωση όπως το προ-«εμπειρικό» χρώμα, η τραχύτητα, κ.λπ. Μόνο ορισμένα φυσικά δεδομένα είναι ικανά, μέσω της εμμενούς ουσίας τους, για τη συγκρότηση πραγμότητας με το πρωταρχικό νόημα. Η εξάπλωση είναι περιεχόμενο για τη συγκρότηση της χωρικής μορφής, το πλήρωμα [αυτής της προ-φαινόμενης εξάπλωσης είναι περιεχόμενο για τη συγκρότηση] της *materia prima*. Αλλά προ-«εμπειρικά» δεδομένα, όπως ο ήχος, είναι, σύμφωνα με την ουσία τους, ερμηνεύσιμα μόνο με τη μορφή προσαρτώμενων προσδιορισμών. (*Hua XVI*, σ. 339 [293])

Τα οπτικά και τα απτικά δεδομένα κατέχουν προνομιακή θέση σε σχέση με τα υπόλοιπα περιεχόμενα της αίσθησης, αφού λειτουργούν παρουσιαστικά για τους υλοποιητικούς προσδιορισμούς του αντιληπτού· είναι αυτά που παρουσιάζουν τη *materia prima* του αντιληπτού. Και είναι αυτά που κατεξοχήν χαρακτηρίζονται από προ-φαινόμενη έκταση.³⁴ Εκτός, όμως, από τα οπτικά και τα απτικά αισθητηριακά δεδομένα υπάρχουν και τα οσφρητικά, τα ακουστικά, τα θερμικά. «[Α]υτά τα δεδομένα δεν είναι ικανά να συγκροτήσουν το χώρο και τα πράγματα με το πρώτιστο νόημα, από τη στιγμή που στερούνται πρωταρχικής προ-εμπειρικής έκτασης».³⁵ Οι ξεχωριστές ενότητες των οπτικών και των απτικών παρουσιαστικών περιεχομένων της αντίληψης συστήνουν, αντίστοιχα, το *οπτικό* και το *απτικό πεδίο*, δηλαδή τα πεδία με το αυθεντικό νόημα.³⁶ Όλα τα υπόλοιπα αισθητηριακά δεδομένα αδυνατούν να συστήσουν τέτοιου είδους πεδία. Καθώς ο χαρακτήρας τους είναι *προσαρτητικός* και δεν έχουν την υλοποιητική παρουσιαστική ικανότητα των οπτικών και των απτικών δεδομένων, μπορούμε να μιλάμε για ακουστικό πεδίο, για οσφρητικό πεδίο, για θερμικό πεδίο, κ.λπ., αλλά με ένα, θα λέγαμε, αναυθεντικό νόημα. Τέτοιες τάξεις ακουστικών, οσφρητικών, θερμικών, κ.λπ. αισθημάτων δεν χαρακτηρίζονται από καμία αναγκαιότητα, από τη στιγμή που μπορούν να παρουσιάζουν μόνο δευτερεύοντες προσδιορισμούς του χώρου, οι οποίοι προϋποθέτουν ένα ήδη (οπτικά ή/και οπτικά) συγκροτημένο πράγμα.

³³ Βλ. και *Hua III/1*, σ. 86 [88]· *Hua IX*, σ. 154 [118]. Το ζήτημα της μορφής και της οργάνωσης των αισθητηριακών δεδομένων το συναντούμε, για παράδειγμα, στα *Hua XVI*, §§20-3, σσ. 48-53, *Hua XI*, §§26-41, *EU*, §§16-9.

³⁴ Βλ. και *Hua XVI*, §46.

³⁵ *Hua XVI*, σ. 83 [68].

³⁶ Ο.π., §25· *Hua XI*, 137 [183].

Η ενότητα που προσιδιάζει στο συνασπισμό των υλητικών δεδομένων του ίδιου γένους αποκαλείται από τον Χούσερλ «υλητική ενότητα»³⁷. Έτσι, για παράδειγμα, τα οπτικά δεδομένα έχουν μια «εμμενή υλητική ενότητα, αυτήν μιας κλειστής “αισθητηριακής” πεδιακής σχηματομορφής [Feldgestalt]»³⁸. Με αυτό εννοείται ότι ο τρόπος της εξάπλωσης των αισθητηριακών πεδίων είναι αποτέλεσμα καθαρά αισθητηριακών-παθητικών και όχι αποβλεπτικών-ερμηνευτικών σχέσεων. Από την άλλη, τα διαφορετικά πεδία δεν σχετίζονται μεταξύ τους με καθαρά αισθητηριακό τρόπο. Δεν υπάρχει υλητική ή αισθητηριακή ενότητα μεταξύ αισθητηριακών δεδομένων διαφορετικού είδους. Το οπτικό και το απτικό πεδίο είναι δύο διακριτές, παράλληλες, προεμπειρικές εκτάσεις, οι οποίες δεν συγχωνεύονται σε μία ενιαία προ-φαινόμενη έκταση αισθημάτων. Τα υλητικά δεδομένα διαφορετικών, ετερογενών πεδίων – π.χ. το χρώμα και η σκληρότητα – συσχετίζονται μεταξύ τους μόνο στο επίπεδο της εμπύχωσης τους από τις αποβλεπτικές ερμηνεύσεις, οπότε και συγκροτείται το ενιαίο ταυτόσημο πράγμα στο οποίο μπορούμε να διακρίνουμε τις δύο βασικές υλοποιητικές στρώσεις: την οπτική και την απτική.³⁹ Μόνο στη βάση της αποβλεπτικής ερμηνεύσεως μας δίνεται ένα αντικείμενο του οποίου το σχήμα μπορούμε ταυτόχρονα να δούμε και να αγγίξουμε. Σε αυτήν ακριβώς τη διάσταση της φαινομενολογίας της αντίληψης του Χούσερλ θα στραφούμε στη συνέχεια.

5.3. Η ενότητα της οπτικής και της απτικής έκτασης του αντιληπτού

Εάν σταθούμε στην περιοχή του φαινόμενου υπερβατικού πράγματος, παρατηρούμε ότι αυτό ουσιωδώς έχει μια ενιαία χωρική δομή. Οι υλοποιητικοί προσδιορισμοί διαχέονται στη χωρικότητα του πράγματος, με τρόπο, μάλιστα, που οι προσδιορισμοί του ίδιου είδους να συγκροτούν ξεχωριστές ενότητες. Για παράδειγμα, οι προσδιορισμοί που ανήκουν στο είδος του χρώματος συγκροτούν την ενότητα χρώμα-του-αντικειμένου. Οι προσδιορισμοί που ανήκουν στην τάξη της αφής συγκροτούν την ενότητα των απτικών ποιοτήτων.⁴⁰ Εάν, τώρα, εστιάσουμε την προσοχή μας ξεχωριστά στην ενότητα ενός είδους υλοποιητικών προσδιορισμών, π.χ., στο χρώμα, θα διαπιστώσουμε ότι αυτή έχει μια έκταση και μια συνέχεια που οριοθετείται από την χωρική έκταση του αντιληπτού. Αλλά, και η έκταση των απτικών ποιοτήτων “απλώνεται” σε αυτόν ακριβώς το χώρο του αντικειμένου. Το αντικείμενο δίνεται στην αντίληψη ως μία ταυτοτική ενότητα στην οποία η έκταση των οπτικών προσδιορισμών συμπίπτει με αυτή των απτικών.

Ας εξετάσουμε από πιο κοντά το παράδειγμα της μεικτής (οπτικής και απτικής) αντίληψης ενός αντικειμένου.⁴¹ Έστω ότι βλέπουμε ένα φύλλο χαρτιού και ότι ταυτόχρονα ακουμπάμε το χέρι μας πάνω του, οπότε ένα μέρος της επιφάνειάς του το αντιλαμβανόμαστε απτικά. Ο χώρος του χαρτιού “πληρώνεται” από δύο είδη υλοποιητικών προσδιορισμών. Το φύλλο χαρτιού προσδιορίζεται εν μέρει οπτικά και εν μέρει απτικά. Όμως, η μία και μόνη *materia prima* του χαρτιού συγκροτείται με τη συγχώνευση των δύο ειδών προσδιορισμών. Αυτό που μας δίνεται στην αντίληψη δεν είναι δύο αντικείμενα, το ένα οπτικό και το άλλο οπτικό. Το φύλλο χαρτιού μας δίνεται στην οπτική και απτική ενότητά του. Μπορούμε, βέβαια, στη *materia prima* του αντι-

³⁷ Βλ., π.χ., *Hua* IX, σ. 154 [118].

³⁸ Ο.π., σ. 173 [133]· βλ. και *Hua* XI, σσ. 138 [184], 409 [509-510].

³⁹ Βλ. και *Hua* IV, σ. 20 [22].

⁴⁰ Ο Χούσερλ αφήνει κατά μέρος τους προσαρτώμενους προσδιορισμούς, αν και αναγνωρίζει ότι και αυτοί, καθώς ανήκουν στο ίδιο είδος, συγκροτούν κάποιου τύπου ενότητες. (Βλ. *Hua* XVI, σ. 72 [60])

⁴¹ Βλ. *Hua* XVI, §22.

ληπτού χαρτιού να διακρίνουμε τα δύο αυτο-συνεκτικά στρώματα, το οπτικό και το απτικό, καθένα από τα οποία συνιστά μια ξεχωριστή ενότητα: το οπτικό και το απτικό φαινόμενο πράγμα αντίστοιχα. Οι ενότητες αυτές, όμως, συνέχουν την ενιαία, χωρικά πλήρη πρώτη ύλη του αντικειμένου, και οι εκτάσεις τους συμπίπτουν με τη χωρική έκταση αυτού του τελευταίου. Ακόμα και εκεί που το χέρι ακουμπάει το χαρτί υπάρχει χρώμα που, όμως, δεν είναι ενεργεία αισθητό· αλλά και εκεί που το χέρι δεν ακουμπάει το χαρτί, αυτό έχει επίσης απτικές ιδιότητες, είναι, για παράδειγμα, λείο. Η έκταση του αντικειμένου πληρώνεται οπτικά και απτικά με τέτοιο τρόπο ώστε οι οπτικές και οι απτικές ποιότητες να διεισδύουν, να “εισρέουν” οι μεν στις δε. Το πράγμα στην αντίληψη είναι ένα, αλλά διαστρωματώνεται και προσδιορίζεται με πολλαπλό τρόπο.

Το ζήτημα, βέβαια, που ανακύπτει είναι το πώς γίνεται αυτή η αλληλοδιείσδυση και η τελική σύμπτωση ανάμεσα στο οπτικό και το απτικό πράγμα. Εάν η εμπειρική χωρικότητα του πράγματος συγκροτείται, όπως υποστηρίζει ο Χούσερλ, «διπλά»⁴², δηλαδή στη βάση των οπτικών και των απτικών προσδιορισμών, πώς γίνεται και συγκροτείται το ένα, ταυτόσημο πράγμα; Μήπως, στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε αυτή τη συγκρότηση, πρέπει να υποθέσουμε ότι μια αντίστοιχη αλληλοδιείσδυση συμβαίνει ήδη και στην περιοχή της αίσθησης και ότι τα οπτικά και τα απτικά δεδομένα της αίσθησης αλληλοπλέκονται με τρόπο τέτοιο ώστε οι δικές τους προ-εμπειρικές οιονεί-εκτάσεις να συμπίπτουν;

Μια τέτοια υπόθεση είναι, για τον Χούσερλ, πέρα για πέρα λανθασμένη. Η προφαινόμενη χωρική οιονεί-έκταση των οπτικών δεδομένων της αίσθησης δεν συμπίπτει με αυτή των απτικών. Κάτι τέτοιο γίνεται αμέσως φανερό εάν σκεφτούμε ότι δεν μπορούμε ποτέ να έχουμε ταυτόχρονα και οπτικά και απτικά αισθήματα που να αντιστοιχούν στο ίδιο φαινόμενο τμήμα της επιφάνειας του αντικειμένου που μας δίνεται στην αντίληψη. Στην προ-εμπειρική περιοχή έχουμε να κάνουμε πάντοτε με ξεχωριστές εκτάσεις οπτικών και απτικών αισθημάτων, οι οποίες δεν συνδυάζονται μεταξύ τους για να μας δώσουν μία και μόνο προ-φαινόμενη έκταση.⁴³ Πώς, όμως, στη βάση ξεχωριστών και ποτέ συγχωνευμένων προ-εμπειρικών οπτικών και απτικών οιονεί-εκτάσεων, καθίσταται δυνατή η συγκρότηση του ενιαίου πράγματος που ταυτόχρονα βλέπουμε και αγγίζουμε; Ο Χούσερλ προσεγγίζει αυτό το ζήτημα με τη βοήθεια των εννοιών της αυθεντικής και της αναυθεντικής εμφάνισης.

Έχουμε μιλήσει ξανά για την αυθεντικότητα και την αναυθεντικότητα που ουσιωδώς χαρακτηρίζουν τη δοτικότητα ενός αντιληπτού. Έχουμε πει ότι αυθεντικά εμφανίζονται εκείνα τα μέρη του αντιληπτού στα οποία αντιστοιχούν παρουσιαστικά περιεχόμενα της αίσθησης. Όμως, πάντοτε μας δίνονται με αναυθεντικό τρόπο μέρη του πράγματος που δεν παρουσιάζονται με κανέναν τρόπο από τα δεδομένα της αίσθησης. Με αναυθεντικό τρόπο δίνεται, για παράδειγμα, η πίσω όψη του αντιληπτού την οποία ούτε βλέπουμε ούτε αγγίζουμε. Είναι φανερό ότι αυτή η αναυθεντικότητα (την οποία για ευκολία θα αποκαλούμε εδώ αναυθεντικότητα-1) αφορά και τις δύο υλοποιητικές αντιληπτικές στρώσεις, δηλαδή και την οπτική και την απτική, που αντιστοιχούν στο ίδιο “κομμάτι” του αντιληπτού (π.χ. εδώ στην ταυτόχρονα μη ορατή και μη αγγιζόμενη πίσω πλευρά). Όμως, στο *Πράγμα και Χώρος* ο Χούσερλ διακρίνει και ένα άλλο είδος αναυθεντικότητας.⁴⁴ Αυτό το είδος, που θα το αποκαλούμε αναυθεντικότητα-2, αφορά κάθε φορά μία μόνο από τις δύο στρώσεις μιας εμφάνισης, δηλαδή είτε μόνο την οπτική είτε μόνο την απτική. Εδώ ανήκουν εμφανίσεις που, για

⁴² Ο.π., σ. 156 [132].

⁴³ Ο.π., σ. 76 [63]

⁴⁴ Ο.π., *Hua* XVI, §22.

παράδειγμα, δεν δίνονται με αυθεντικό τρόπο απτικά αλλά δίνονται αυθεντικά οπτικά και αντίστροφα. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση που η αντίληψη ενός αντικειμένου είναι μόνο οπτική, μας δίνεται αυθεντικά οπτικά η όψη αυτού του αντικειμένου από την οποία το σκοπεύουμε. Παράλληλα, όμως, η ίδια όψη μας δίνεται απτικά, αλλά με το νόημα της αναυθεντικότητας-2. Ή, στην περίπτωση του φύλλου χαρτιού που ταυτόχρονα βλέπουμε και εν μέρει αγγίζουμε: το μέρος της μπροστινής όψης του χαρτιού που δίνεται αυθεντικά στην όραση δίνεται αναυθεντικά στην αφή με το νόημα της αναυθεντικότητας-2. Αλλά και, αντίστροφα, το μέρος της μπροστινής όψης που δίνεται αυθεντικά στην αφή δίνεται αναυθεντικά στην όραση, πάλι με αυτό το δεύτερο νόημα αναυθεντικότητας που διακρίνει στις διαλέξεις του ο Χούσερλ.

Η οπτική και απτική αναυθεντικότητα-1 της εμφάνισης της πίσω πλευράς του αντικειμένου διαφέρει από την απτική αναυθεντικότητα-2, για παράδειγμα της εμφάνισης της μη αγγιζόμενης μπροστινής πλευράς την οποία βλέπουμε. Είναι διαφορετικό το να μην μας δίνεται αυθεντικά (ούτε οπτικά ούτε απτικά) η πίσω πλευρά, από το να μη μας δίνεται αυθεντικά στην αφή η μπροστινή πλευρά που βλέπουμε. Ο Χούσερλ κάνει, μάλιστα, λόγο εδώ για μια διαφορά στη «σαφήνεια» (Klarheit) που χαρακτηρίζει τις δύο μορφές αναυθεντικότητας και υποστηρίζει ότι η παράλληλη αναυθεντική-2 απτική αντίληπτική στρώση αντλεί από την αυθεντική οπτική αντίληπτική στρώση περισσότερη «δύναμη» (Kraft), από τη δύναμη που αντλεί η αναυθεντικά-1 εμφανιζόμενη πίσω πλευρά από τη μπροστινή.

Στη χωρική γειτνίαση δεν έγκειται τόση πολλή δύναμη [Kraft] όσο στη χωρική αλληλοδιείσδυση, η οποία απαιτείται από τον παραλληλισμό των στρώσεων [της οπτικής και της απτικής]. (Hua XVI, σ. 75 [62])

Ο μεταφορικός λόγος του Χούσερλ περί «δύναμης» γίνεται περισσότερο κατανοητός εάν σκεφτούμε ότι η σαφήνεια της δοτικότητας μιας εμφάνισης αυξάνεται όσο περισσότερες στιγμές σε αυτήν είναι αυθεντικές. Με περισσότερη σαφήνεια μας δίνεται η μπροστινή πλευρά ενός πράγματος που βλέπουμε, και όχι η πίσω πλευρά του. Αλλά, με ακόμα μεγαλύτερη σαφήνεια μας δίνεται η ίδια μπροστινή όψη όταν ταυτόχρονα και την βλέπουμε και την αγγίζουμε.⁴⁵

Τα εμμενή περιεχόμενα της αίσθησης χαρακτηρίζονται από προ-φαινόμενη χωρική και χρονική έκταση και συνιστούν οργανωμένες ενότητες. Δεν είναι διάσπαρτα και ασύνδετα μεταξύ τους. Στην περίπτωση που μια αντίληψη είναι μόνο οπτική, στο επίπεδο της αίσθησης δεν μπορούμε να διακρίνουμε διαφορετικά υποστρώματα. Υπάρχει μία μόνο στρώση αισθημάτων στα οποία προσιδιάζει η χωρική (και χρονική) μορφή της οπτικής αντίληψης. Στο επίπεδο της αντίληψης και όχι της αίσθησης, η ερμηνευση είναι εκείνη που οδηγεί σε μια διαστρωμάτωση και μπορούμε να κάνουμε λόγο για *αυθεντική οπτική* εμφάνιση και ταυτόχρονα για *αναυθεντική-2 απτική* εμφάνιση. Εάν η αντίληψη ενός πράγματος είναι μεικτή και συνδυάζει τόσο οπτικά όσο και απτικά αισθήματα (όπως το φύλλο χαρτιού που βλέπουμε και ταυτόχρονα αγγίζουμε), τότε το υλικό της ερμηνευσης αποτελείται τόσο από οπτικά όσο και από απτικά αισθήματα. Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε το οπτικό στρώμα της ερμηνευσης στο οποίο συγκροτείται το πλήρες οπτικό αντικείμενο, και το απτικό στρώμα στο οποίο συγκροτείται το πλήρες απτικό αντικείμενο. Πιο συγκεκριμένα, τα αισθήματα

⁴⁵ Σύγκ. και με Hua IV, §15b. Εκεί ο Χούσερλ δεν μπαίνει στις λεπτομέρειες της ανάλυσης του αντίληπτικού ενεργήματος του *Πράγμα και Χώρος*. Έτσι, δεν βρίσκουμε τη διάκριση ανάμεσα στα δύο είδη αναυθεντικότητας που μόλις αναφέραμε. Το πώς οι αυθεντικές στιγμές “παραπέμπουν” σε αναυθεντικές στιγμές της ίδιας αισθητηριακής στρώσης, π.χ. της οπτικής, απλά παραλληλίζεται με το πώς οι αυθεντικές στιγμές μιας αισθητηριακής στρώσης “παραπέμπουν” σε αναυθεντικές στιγμές μιας άλλης.

που αντιστοιχούν στην αυθεντικά ιδωμένη πλευρά του πράγματος ερμηνεύονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι οπτικές ποιότητες του συγκροτούμενου αντικειμένου να “διαχέονται” στον ενιαίο και ταυτόσημο χώρο του. Η πίσω πλευρά του χαρτιού και το μέρος που καλύπτεται από το χέρι που αγγίζει πληρώνονται μη αυθεντικά (και με τα δύο είδη αναυθεντικότητας) από οπτικούς (χρωματικούς) προσδιορισμούς.⁴⁶ Παρόμοια, μέσω της ερμηνεύσης των αυθεντικών απτικών δεδομένων, συγκροτείται μια συνεχόμενη απτική πλήρωση του αντικειμένου ακόμη και στα μέρη που δεν αγγίζονται. Έτσι, οι αυθεντικές εμφανίσεις σε συνδυασμό με τις αναυθεντικές δεν αφήνουν κάποιο κενό στο εμφανιζόμενο φύλλο χαρτιού, ούτε από την άποψη της όρασης ούτε από τη άποψη της αφής. Η ερμηνεύση είναι αυτή που επιτρέπει στην έκταση του φύλλου χαρτιού να “συνεχίζεται” κάτω από το χέρι και να “κρύβεται” από αυτό. Η οπτική και η απτική στρώση της εμφάνισης “εισδύουν” η μία στην άλλη χάρη στην ερμηνεύση, η οποία αναλαμβάνει το έργο της “μεταξύ-τοποθέτησης” (Zwischensetzen) και επιτρέπει «να εμφανίζεται βαλμένο υλικά [materiell] το οπτικό ανάμεσα στο απτικό και το απτικό ανάμεσα στο οπτικό»⁴⁷.

5.4. Το οπτικό πεδίο ως διατεταγμένο σύστημα τύπων και η λειτουργία του πρωτο-συνειρμού (Urassoziation)

Η αναγνώριση της οιονεί-έκτασης των αισθητηριακών πεδίων, για την οποία μιλήσαμε στα προηγούμενα, σημαίνει την αναγνώριση μιας γενικής μορφής οργάνωσης των υλητικών δεδομένων κατά τη διαδοχή και τη συνύπαρξή τους. Ο Χούσερλ διαπιστώνει ότι σε αυτό το επίπεδο,

[τ]ο επίτευγμα της χρονο-συγκρότησης είναι μόνο μια καθολική διατακτική μορφή [Ordnungsform] διαδοχής και μια μορφή συνύπαρξης όλων των εμμενών δοτικότητων. (EU, σ. 76 [73])

Ωστόσο, η αναγνώριση της καθολικής μορφής της εμμενούς διαδοχής και συνύπαρξης δεν μας λείπει τίποτα για τη συγκεκριμένη δομή που μπορεί να έχει ένα αισθητηριακό πεδίο και για το ότι αυτό δεν συνιστά, για παράδειγμα, ένα σκέτο συνονθύλευμα υλητικών δεδομένων. Οι φαινομενολογικές αναλύσεις για τη συνύπαρξη και τη διαδοχή, καθώς γίνονται σε ένα επίπεδο γενικότητας και μορφικότητας ανεξάρτητα από τα ίδια τα περιεχόμενα, δεν μπορούν να λογοδοτήσουν για τη συγκρότηση περιεχομενικής ενότητας.⁴⁸ Σύμφωνα με τον Χούσερλ, περιοριζόμενοι στην ανάδειξη των μορφών της διαδοχής και της συνύπαρξης, «ολόκληρη η διδασκαλία της χρονοσυνείδησης [συνιστά] έργο μιας εννοιολογικής εξιδανίκευσης!»⁴⁹. Απαιτούνται, λοιπόν, επιπλέον εκείνες οι συμπληρωματικές αναλύσεις που αφορούν ακριβώς τους συνδυασμούς, τις συνθέσεις, συγκεκριμένων περιεχομένων. Αυτό μάλιστα που μας ενδιαφέρει περισσότερο στο πλαίσιο αυτών των περιεχομενικών αναλύσεων είναι το εάν υπάρχουν και το πώς οργανώνονται αναγκαίες δομές σε μια περιοχή συνθέσεων που

⁴⁶ Να ξεκαθαρίσουμε εδώ τα δύο διαφορετικά είδη αναυθεντικής εμφάνισης τα οποία διακρίναμε πριν από λίγο. Για την πίσω πλευρά του χαρτιού δεν έχουμε καμία ένδειξη αυθεντικής εμφάνισης, ενώ το κρυμμένο μέρος της μπροστινής πλευράς εμφανίζεται αυθεντικά απτικά. Για αυτή τη αναυθεντική οπτική εμφάνιση υπάρχει μια μεγαλύτερη «σαφήνεια» απ’ ότι για τη αναυθεντική οπτική εμφάνιση της πίσω όψης.

⁴⁷ Hua XIV, σ. 77 [64]· βλ. και Hua IV, σ. 40 [43].

⁴⁸ Βλ. σχετικά και Hua XI, σ. 128 [173-4]· EU, §16. Βλ. και Drummond 1990, σ. 161· Drummond 2003b, σ. 77· Holenstein 1972, σσ. 64-5, 242κ.επς.

⁴⁹ Hua XI, σ. 387 [479].

γενικά μπορούμε να αποκαλούμε *συνθέσεις του συνειρμού*. Όπως θα δούμε, στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, η εξέταση της λειτουργίας του συνειρμού είναι αυτή που καθιστά κατανοητό το πώς επιτυγχάνεται η «αισθητηριακή διαμόρφωση στη συνύπαρξη και τη διαδοχή»⁵⁰, το πώς, δηλαδή, οργανώνονται τα δεδομένα της αίσθησης πριν βέβαια ακόμα από τη συγκρότηση των υπερβατικών αντιληπτών πραγμάτων.

5.4.1. Σύντομη αναφορά στην παρουσία την έννοιας του συνειρμού στο χουσερλιανό έργο

Στο πρώτο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891), ο πρώιμος Χούσερλ δεν πραγματεύεται άμεσα την έννοια του συνειρμού. Μόνο στο πλαίσιο της θεωρίας του για το σχηματισμό των εννοιών μεγάλων αριθμών ισχυρίζεται πως οι διαφόρων ειδών οιονεί-ποιότητες ή αλλιώς σχηματικές στιγμές ενιαίων ομάδων πραγμάτων, για τις οποίες μιλήσαμε στο τρίτο κεφάλαιο, συνδέονται *συνειρμικά* με το όνομα και τη συμβολική έννοια της πολλότητας.⁵¹

Για πρώτη φορά ο Χούσερλ θα κάνει θέμα του το συνειρμό στην πρώτη *Λογική Έρευνα* (1901) για να περιγράψει τη λειτουργία των σημείων ως ενδείξεων (Anzeige).⁵² Ένα σημείο λειτουργεί ως ένδειξη για κάτι άλλο (π.χ. ο καπνός για τη φωτιά) στη βάση του συνειρμικού σχετισμού συν-υφιστάμενων συνειδησιακών βιωμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Χούσερλ μιλά για μια «αισθητή συνάφεια [fühlbare Zusammenhang]»⁵³ την οποία νιώθουμε ως αποτέλεσμα της λειτουργίας του συνειρμού. Κι αυτό για τον ίδιο σημαίνει πως τα συνηρημένα περιεχόμενα δεν βρίσκονται μεταξύ τους απλά σε μια σχέση συνύπαρξης ή διαδοχής, παρά συστήνουν αποβλεπτικές ενότητες.⁵⁴ Αλλά και στην έκτη *Έρευνα*, η έννοια του συνειρμού κάνει την εμφάνισή της στο πλαίσιο των περιγραφών του Χούσερλ αναφορικά εκεί με το πώς τα δεδομένα της αίσθησης, κατάλληλα ερμηνευμένα, λειτουργούν ως σημειωτικοί (και όχι ως εποπτικοί) αναπαραστάτες για τα αναυθεντικά δοσμένα μέρη του αντιληπτού.⁵⁵

Στις διαλέξεις για τη *Φαινομενολογία της Εσωτερικής Συνείδησης του Χρόνου* (1905) το φαινόμενο του συνειρμού εξετάζεται, κυρίως, στο πλαίσιο της κριτικής του Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο για την προτεραιότητα, δηλαδή στη θεωρία για εκείνον τον πρωταρχικό συνειρμό που, σύμφωνα με τον Μπρεντάνο, ευθύνεται για τη σύνδεση του ενεργού παρόντος με το μόλις-πριν-παρελθόν.⁵⁶ Εδώ ο Χούσερλ στέκεται κυρίως στην αδυναμία του Μπρεντάνο να μιλήσει για μια χρονικά εκτεταμένη έννοια αντίληψης και στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγεί η προσπάθεια συνδυασμού της αντίληψης του παρόντος με την επιστημικώς διαφορετική φαντασιακή προτεραιότητα του μόλις παρελθόντος προκειμένου να εξηγηθεί η χρονική συνέχεια.

Σε αυτά τα πρώτα του έργα είναι σαφές ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει το συνειρμό περισσότερο ως μια ψυχολογική-αιτιακή σχέση, χωρίς να επιχειρεί κάποια αποστασιοποίηση από την εμπειριστική πρόσληψή του.⁵⁷ Όμως σταδιακά αυτή η στάση αλλάζει. Ήδη στις διαλέξεις *Πράγμα και Χώρος* (1907) ο Χούσερλ επιχειρεί να μιλήσει για το συνειρμό, όχι ως γενετικό-ψυχολογικό γεγονός της τάσης μας να συν-

⁵⁰ *Hua* I, σ. 114 <119>, οι εμφάσεις προστέθηκαν.

⁵¹ Βλ. *Hua* XII, σσ. 201κ.επ. [213κ.επ.]· 211κ.επ. [223κ.επ.]· 252κ.επ. [267κ.επ.].

⁵² Βλ. *LU* II/1, σσ. 29κ.επ. [272κ.επ.].

⁵³ Ο.π., σ. 29 [274]

⁵⁴ Βλ., ό.π.

⁵⁵ Στο δεύτερο κεφάλαιο είδαμε ότι αργότερα ο Χούσερλ διορθώνει αυτή την αρχικά λανθασμένη εκτίμηση περί περιεχομένων που λειτουργούν σημειωτικά στην αντίληψη.

⁵⁶ Βλ. *Hua* X, σσ. 10-19.

⁵⁷ Βλ. και Nuki 1998, σ. 274.

δέουμε π.χ. δύο βιώματα επειδή αυτά επαναλαμβανόμενα παρουσιάζονται μαζί στην εμπειρία, αλλά για το συνειρμό ως «φαινομενολογικό γεγονός»⁵⁸. Ωστόσο, στις διαλέξεις αυτές του 1907 είναι φανερή η δυσκολία του Χούσερλ να περιγράψει με επάρκεια και να διασαφηνίσει το συνειρμό ως *φαινομενολογικό γεγονός*. Ο ίδιος στέκεται κυρίως στην ανάγκη για ρητή διάκριση των συνειρμικών σχετισμών από τις *ουσιακές* (δηλαδή τις μεταφυσικές) σχέσεις στήριξης, για παράδειγμα, από τη σχέση ανάμεσα στην έκταση και το χρώμα. Η συνειρμική σχέση που ενδιαφέρει εκεί περισσότερο τον Χούσερλ, η σχέση ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τις εκ μέρους εκφάνσεις (για την οποία θα μιλήσουμε αναλυτικά στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου), συνιστά μια ορισμένη ενότητα, «χωρίς όμως αυτή η ενότητα να είναι ουσιώδης ενότητα, ενότητα μέσω στήριξης»⁵⁹.

Εδώ μιλάμε για συνειρμό στην απλούστατη μορφή της διαπλοκής “συγκρουόμενων” βιωμάτων [και της τροπής τους] σε “ταιριαστά” βιώματα· δηλαδή, μιλάμε για τη συνειρμική απόβλεψη και πλήρωση, μέσω της οποίας τα φαινομενολογικά δεδομένα, τα οποία στερούνται ουσιακής ενότητας, αποκτούν μια ορισμένη εξω-ουσιακή ενότητα: αυτή είναι αποστεριόρι ή εμπειρική ενότητα αντί της απριόρι ενότητας. Βέβαια, η λέξη “εμπειρική” κομίζει εδώ την πολυσημία της. (*Hua* XVI, σσ. 178-9 [150])

Παρατηρούμε ότι ο Χούσερλ θέλει, από τη μια, να αντιδιαστείλει το συνειρμό προς τις ουσιακές στηρίξεις και γι’ αυτό κάνει λόγο για «αποστεριόρι ή εμπειρική ενότητα». Από την άλλη, ωστόσο, γνωρίζει πως οι σχέσεις βιωμάτων και η εναρμόνιση περιεχομένων της αίσθησης δεν είναι εμπειρικές διαπλοκές υπερβατικών αντικειμενοτήτων, γι’ αυτό και ο ίδιος τονίζει ότι «η λέξη “εμπειρική” κομίζει εδώ την πολυσημία της». Ο συνειρμός ως *φαινομενολογικό γεγονός* αφορά τους τρόπους σχετισμού των *εμμενών* δεδομένων της αίσθησης.

Την καθαρότερη και σαφέστερη πραγμάτευση της έννοιας του συνειρμού τη βρίσκουμε στα υστερότερα χουσερλιανά κείμενα. Στο περίφημο *Άρθρο για την Εγκυκλοπαίδεια Britannica* (1927) ο Χούσερλ αφενός θα παραδεχθεί πως,

η φαινομενολογία αναγνωρίζει επίσης και έναν πυρήνα αλήθειας στο *νατουραλισμό* (ή στην αισθησιοκρατία), αφού η φαινομενολογία μάς επιτρέπει να δούμε το συνειρμό ως αποβλεπτικό φαινόμενο, ως μια ολόκληρη τυπολογία μορφών παθητικής αποβλεπτικής σύνθεσης που υπακούει στην ουσιακή νομολογικότητα μιας υπερβατολογικής και καθαρά παθητικής γένεσης. (*Hua* IX, σ. 301 <214>)

Αφετέρου, όμως, ο Χούσερλ θα αναγνωρίσει και την ανάγκη για *επαναπροσδιορισμό* της έννοιας του συνειρμού και διαφοροποίησής του από το πώς αυτός είχε κατανοηθεί στις θεωρίες των Άγγλων εμπειριστών.⁶⁰ Πρώτα απ’ όλα, με τις γενετικές αναλύσεις του θα επιχειρήσει να αποκαλύψει τους *απριόρι νόμους* που διέπουν τις παθητικές συνθέσεις του κατώτατου συγκροτητικού επιπέδου και όχι να εντοπίσει κάποια έσχατα ατομικά στοιχεία, τα οποία προϋπάρχουν ανεξάρτητα από οποιαδήποτε σύνθεση, όπως ήθελαν οι εμπειριστές. Στους *Καρτεσιανούς Στοχασμούς* διαβάζουμε:

Είναι αξιοσημείωτο ότι πρόκειται για μια μορφή *αποβλεπτικότητας* που μπορεί να καταδειχθεί περιγραφικά στις πρωταρχικές μορφές της και που υπόκειται, όσον αφορά στα αποβλεπτικά της επιτεύγματα, σε ουσιακούς νόμους [...]. Ο συνειρμός αποτελεί μια *θεμελιώδη υπερβατολογική-φαινομενολογική-έννοια* (όπως επίσης, στο ψυχολογικό παράλληλό

⁵⁸ *Hua* XVI, σ. 178 [150].

⁵⁹ Ο.π.

⁶⁰ Βλ., για παράδειγμα, *Hua* VII/1, σ. 172· *Hua* I, §39. Βλ. σχετικά και Viceaga 2010, σ. 19.

της, αποτελεί θεμελιώδη έννοια μιας καθαρά αποβλεπτικής ψυχολογίας). Η παλαιά έννοια του συνειρμού και των συνειρμικών νόμων, αν και θεωρείται κατά κανόνα ήδη από την εποχή του Χιουμ ως σχετιζόμενη με την αλληλουχία της καθαρής ψυχικής ζωής, δεν είναι παρά μια φυσιοκρατική παραμόρφωση της αντίστοιχης γνήσιας αποβλεπτικής έννοιας. (*Hua I*, σσ. 113-4 <118-9>)

Επιπλέον, ο ύστερος Χούσερλ θα προχωρήσει σε μια ιδιαίτερα σημαντική διάκριση η οποία φωτίζει αναδρομικά και τις αναλύσεις των διαλέξεων *Πράγμα και Χώρος*: ξεχωρίζει το συνειρμό με τη συνήθη έννοια από τον αποκαλούμενο *πρωτο-συνειρμό* (*Urassoziation*). Η εν λόγω διάκριση θα τον απασχολήσει έντονα στα κείμενα του *Εμπειρία και Κρίση* και, ακόμα περισσότερο, στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*.⁶¹ Ο συνήθης συνειρμός αφορά το σχετισμό αντικειμενοτήτων ως συγκροτημένων εννοηματικών συστοίχων των διαφόρων αποβλεπτικών συνειδησιακών ενεργημάτων. Αυτός μπορεί να είναι, μάλιστα, δύο ειδών: είτε *αναπαραγωγικός* (*reproductive*), είτε *προ-ληπτικός* (*antizipative*). Αναπαραγωγικό συνειρμό έχουμε όταν, για παράδειγμα, το αντικείμενο ενός αντιληπτικού ενεργήματος συνείρει το ίδιο αντικείμενο, ή και παρόμοια αντικείμενα, με τον τρόπο που αυτά έχουν δοθεί σε προηγούμενα ενεργήματα. Κι ενώ ο αναπαραγωγικός συνειρμός στρέφεται προς το παρελθόν, ο προ-ληπτικός στρέφεται προς το μέλλον. Ο Χούσερλ αποκαλεί αυτόν τον τελευταίο και *επαγωγικό* συνειρμό.⁶² Ο επαγωγικός (προ-ληπτικός) συνειρμός αφορά το πώς *αναμένουμε* να μας δοθούν τα αντικείμενα των διαφόρων ενεργημάτων μας στη βάση της δοτικότητας αντικειμένων προηγούμενων ενεργημάτων.

Από την άλλη μεριά, ο *πρωτο-συνειρμός* αφορά, κατά τον Χούσερλ, όχι το σχετισμό μερών της υπερβατικής πραγματικότητας, παρά τον παθητικό σχετισμό, την παθητική σύνθεση, των εμμενών στοιχείων της αισθητικότητας για το σχηματισμό εννοτήτων και πολλαπλών στην περιοχή των αισθητηριακών πεδίων. Ο *πρωτο-συνειρμός* δεν είναι μια εμπειρική σχέση παρά είναι «η μορφή και *νομολογικότητα* [*Gezetzmassigkeit*] της *εμμενούς* γένεσης»⁶³. Έτσι, για τον Χούσερλ,

είναι προφανές πως η μάθηση των αναγκαίων, των πλέον γενικών δομών και των γενικών δυνατών συνθετικών σχηματομορφών της εμμένειας αποτελούν προϋπόθεση για τα συγκροτητικά προβλήματα του κόσμου. Εδώ, λοιπόν, στην εμμένεια πρέπει να ψάξουμε για τις καταρχήν πιο γενικές συνθέσεις, ειδικά [...] για τις περιεχομενικές συνθέσεις που υπερβαίνουν τις υπερβατολογικές χρονο-συνθέσεις, και που, ως τέτοιες, διακρίνονται σύμφωνα προς τη γενική φύση τους ως υπερβατολογικά αναγκαίες. (*Hua XI*, σ. 126 [171])

5.4.2. Τα φαινόμενα της αισθητηριακής ομοιότητας (*Ähnlichkeit*) και της αισθητηριακής αντίθεσης (*Kontrast*): η περίπτωση του οπτικού πεδίου

Στο τρίτο κεφάλαιο, στο πλαίσιο της εξέτασης της μερολογίας του Χούσερλ, δώσαμε ιδιαίτερη έμφαση στη διάκριση ανάμεσα στις οντολογικές και τις μη-οντολογικές

⁶¹ Βλ. *EU*, §16· *Hua XI*, §§ 26, 27, σσ. 151 [199], 273 [407], 286 [420], 408κ.επς [508κ.επς]· επίσης το κλασικό Hölenstein 1972, §§7, 8. Ο τόμος *Hua XI* («Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση») συγκεντρώνει την ίδια σειρά διαλέξεων που έδωσε ο Χούσερλ το χειμερινό εξάμηνο 1920-21, το καλοκαιρινό του 1923 και το χειμερινό 1925-6 με τίτλους αντίστοιχα: «Λογική», «Επιλεγμένα φαινομενολογικά Προβλήματα» και «Θεμελιώδη Προβλήματα της Λογικής». Πρόσφατα (2001) ο Στάνιμποκ (Anthony Steinbock) μετέφρασε στα αγγλικά αυτά τα κείμενα εμπλουτίζοντας όμως την αγγλική έκδοση και με περισσότερα κείμενα από τις διαλέξεις του Χούσερλ. Η αγγλική μετάφραση τιτλοφορείται: «Αναλύσεις αναφορικά με την Παθητική και την ενεργητική Σύνθεση: Διαλέξεις για την Υπερβατολογική Λογική».

⁶² Βλ., π.χ., *Hua XI*, σ. 119 [164].

⁶³ Ο.π., σ. 117 [162], η έμφαση προστέθηκε. Βλ. και *EU*, σ. 78 [74].

σχέσεις μεταξύ των μερών ενός όλου. Είδαμε εκεί ότι τα *οντολογικώς εξαρτημένα* μέρη ανήκουν σε διαφορετικά γένη και δίνονται πάντοτε μαζί, συγχωνευμένα με απριόρι αναγκαιότητα. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει το ένα χωρίς το άλλο· για παράδειγμα, δεν μπορεί να υπάρξει έκταση χωρίς χρωματική πλήρωση. Από την άλλη, διαπιστώσαμε ότι τα *οντολογικώς ανεξάρτητα* μεταξύ τους μέρη είτε (α) ανήκουν στο ίδιο γένος είτε (β) ανήκουν σε διαφορετικά γένη. Επισημάναμε, μάλιστα, ότι στην περίπτωση (α) ο Χούσερλ συγκαταλέγει τις *εποπτικές συγχωνεύσεις* (π.χ. τη διαμόρφωση χρωματικών τόπων στο οπτικό πεδίο), ενώ στην περίπτωση (β) συγκαταλέγει τις *λεγόμενες αισθητηριακές διαπλοκές* (π.χ. το σταθερό σχετισμό μεταξύ οπτικών και ακουστικών δεδομένων). Εύκολα μπορούμε τώρα να δούμε ότι και οι δύο αυτές περιπτώσεις, όταν αναφέρονται στο σχετισμό εμμενών δεδομένων των αισθητηριακών πεδίων, αφορούν την κατηγορία των σχέσεων που ο Χούσερλ αποκαλεί *πρωτο-συνειρμικές*. Οι αναλύσεις για τον πρωτο-συνειρμό και τους νόμους που διέπουν το σχετισμό των αισθητηριακών δεδομένων και την οργάνωση των αισθητηριακών πεδίων ανήκουν ουσιαστικά στη γενικότερη προβληματική της χουσερλιανής μερολογίας.

Τα δύο κύρια φαινόμενα πρωτο-συνειρμικών συνθέσεων που εξετάζει ο Χούσερλ είναι η συγχώνευση στη βάση ομοιότητας (*Ähnlichkeit*) και η διάκριση στη βάση αντίθεσης (*Kontrast*).

Η ενότητα του πεδίου της συνείδησης παράγεται πάντοτε μέσω αισθητηριακών συναφειών, της αισθητηριακής διαπλοκής ομοιότητας και της αισθητηριακής αντίθεσης. Χωρίς αυτά δεν μπορεί να υπάρξει κανένας «κόσμος». Θα μπορούσαμε να πούμε: η αισθητηριακή ομοιότητα και η αισθητηριακή αντίθεση (που από τη μεριά της προϋποθέτει μια ομοιότητα) είναι ο συντονισμός [*Resonanz*] που θεμελιώνει κάθε τι που κάποια στιγμή συγκροτείται. (*Hua XI*, σ. 406 [505])

Για να εξετάσουμε αυτά τα βασικά φαινόμενα της αισθητηριακής ομοιότητας και της αισθητηριακής αντίθεσης θα περιοριστούμε στη συνέχεια αποκλειστικά στο οπτικό πεδίο. Θα περιοριστούμε, δηλαδή, στις πρωτο-συνειρμικές σχέσεις περιεχομένων του γένους των χρωματικών δεδομένων. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια υποπερίπτωση της προαναφερθείσας κατηγορίας (α) στην οποία μπορούμε να αναφερόμαστε γενικά ως «σύνθεση του ομοειδούς».

Είναι ήδη φανερό από τα προηγούμενα πως στο οπτικό πεδίο μπορούμε να διακρίνουμε δύο μη-αυτόνομες στιγμές: την προ-εμπειρική έκταση και την ύλη, δηλαδή την ποιότητα που πληρώνει αυτή την έκταση. «Το οπτικό πεδίο», γράφει ο Χούσερλ στο *Πράγμα και Χώρος*, «είναι μια προ-εμπειρική εξάπλωση και έχει τις δικές του με τον έναν ή τον άλλο τρόπο προσδιορισμένες οπτικές πληρώσεις»⁶⁴. Μάλιστα ο ίδιος επεξηγεί ότι το οπτικό πεδίο ως προ-εμπειρική έκταση είναι ένα *πολλαπλό τόπων* (*Ortsmannigfaltigkeit*), μια ενιαία *εξάπλωση τόπων* (*Ausbreitung von Orten*), ή ένα *σύστημα θέσεων* (*Lagensystem*) που μπορεί να πληρώνεται με μεταβλητό τρόπο. Έτσι, ενώ στο σύνολό του το οπτικό πεδίο παρουσιάζει μια ομογένεια από την άποψη του υλικού εν γένει που το πληρώνει (αυτό πληρώνεται, δηλαδή, γενικά από χρωματικά υλητικά δεδομένα που χαρακτηρίζονται από *υλητική ενότητα*), είναι, ωστόσο, δυνατό να παρουσιάζει ποιοτικές συνέχειες αλλά και ποιοτικές ασυνέχειες από τόπο σε τόπο.

Δύο παρατηρήσεις είναι εδώ αναγκαίες. Πρώτον, οι χρωματικές ποιότητες καθ' εαυτές δεν ενέχουν κάτι εξατομικευτικά διαφοροποιητικό. Μπορούμε να μιλάμε για

⁶⁴ *Hua XVI*, σ. 83 [68].

δύο ισοδύναμες ποιότητες μόνο στη βάση του ότι είναι ποιότητες διαφορετικών τόπων.

Οι τόποι είναι καθ' εαυτοί διακριτοί, οι ποιότητες όμως είναι [διακριτές] μόνο μέσω των τόπων. (*Hua* XVI, σ. 185 [155]: βλ. και *Hua* X, σσ. 251-52)

Ταυτόσημα χρώματα (ταυτόσημα ουσιωδώς αλλά διαφορετικά ως εξατομικευμένα) “εξατομικεύονται” διαφορετικά μόνο μέσω των διαφορετικών τόπων, όχι όμως και οι διαφορετικοί τόποι μέσω των χρωμάτων. (*Hua* XVI, σ. 347 [304])

Η διακριτότητα των τόπων δεν σημαίνει, ωστόσο, πως οι διακριτοί τόποι συνιστούν ειδητικές διαφορές που ανήκουν σε μια άρθρωση γενών και ειδών παραγόμενων εννοιολογικά μέσω επαγωγής. Η θέση του τόπου (αλλά και, αντίστοιχα, του χρόνου) δεν είναι κάποιο χαρακτηριστικό στη βάση του οποίου διαφοροποιούνται, ύστερα από σύγκριση, οι παρόμοιες εξατομικεύσεις.⁶⁵ Ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι οι τόποι είναι ταυτοτικά διαφορετικοί, όμως όχι εννοιολογικά παρά *εποπτικά*. Γι' αυτό και η ταυτότητα ενός τόπου (και κατ' επέκταση και της πλήρωσης που εξατομικεύεται σε αυτόν), αν και σχετίζεται τόσο στενά με την *κατηγορηματική* ομοιότητα και διαφορά, παραμένει *καταρχήν* διακριτή από αυτές τις τελευταίες.⁶⁶ Οι διακριτοί τόποι με τις εξατομικευμένες πληρώσεις τους μπορούν να αποτελέσουν *την εποπτική βάση* για μετέπειτα συγκρίσεις και ανάδειξη κοινών και διαφορετικών χαρακτηριστικών και συνιστούν, έτσι, *δυνατότητα* λογικών-εννοιολογικών κατηγορήσεων.⁶⁷

Η δεύτερη, συναφής στο πνεύμα, παρατήρησή μας αφορά το ζήτημα της ασυνέχειας και της συνέχειας. Ο Χούσερλ διευκρινίζει πως η ασυνέχεια και η συνέχεια που παρουσιάζουν τα αισθητηριακά πεδία δεν πρέπει να εκληφθούν ως ακριβολογικές μαθηματικές έννοιες.

Τα σημεία ασυνέχειας δεν είναι μαθηματικά όρια και ένα διάστημα δεν πρέπει να είναι “πολύ μικρό” [πρέπει, αντίθετα, να είναι τέτοιο που να δίνεται άμεσα στην αισθητηριακή εποπτεία]. (*LU* II/1, σ. 245 [450])

Επιπλέον, ο Χούσερλ δεν θέλει να ορίσει την ασυνέχεια ανάμεσα σε πληρωτικά περιεχόμενα ως τη σκέτη απόσταση ανάμεσα στις έσχατες διαφορές αυτών των περιεχομένων.⁶⁸ Ως, για παράδειγμα, την απόσταση ανάμεσα στη συγκεκριμένη απόχρωση του κόκκινου και τη συγκεκριμένη απόχρωση του πράσινου μιας επιφάνειας (όπου εδώ οι συγκεκριμένες αποχρώσεις συνιστούν έσχατες ειδοποιούς διαφορές των ειδών κόκκινο και πράσινο που υπάγονται στο γένος χρώμα). Αυτό που εννοεί ο Χούσερλ γίνεται εύκολα κατανοητό στην περιοχή του ακουστικού πεδίου. Δύο διαφορετικοί ακουστικοί τόνοι παρουσιάζουν “απόσταση” ο ένας από τον άλλον ως διαφορετικές έσχατες διαφορές της ηχητικής ποιότητας. Όταν, όμως, οι τόνοι αυτοί είναι ταυτόχρονοι δεν μπορούμε να πούμε, παρόλη την “απόσταση” που εντοπίζουμε, ότι μεταξύ τους υπάρχει ασυνέχεια. Η ασυνέχεια για την οποία θέλει να μιλήσει ο Χούσερλ είναι *εποπτική* και προϋποθέτει τη χωρική ή χρονική *εξάπλωση*, την *έκταση* των στιγμών (των ακουστικών τόνων στο ακουστικό πεδίο, των χρωμάτων στο οπτικό πεδίο) και μάλιστα με τρόπο τέτοιον, ώστε οι διαφοροποιημένες στιγμές να έχουν κοινά όρια.

⁶⁵ Βλ. σχετικά *Hua* XI, σ. 144 [191].

⁶⁶ Βλ. *ό.π.*, σ. 145 [192].

⁶⁷ Βλ. *ό.π.*, σ. 144 [192].

⁶⁸ Βλ. την §9 της τρίτης *ΛΕ*.

[Η ασυνέχεια] σχετίζεται με ειδολογικώς [spezifisch] διαφέρουσες στιγμές μόνο καθόσον αυτές “εξαπλώνονται με συνορεύοντα τρόπο” πάνω σε μια συνεχόμενα παραλλασσόμενη στιγμή, δηλαδή τη χωρική ή τη χρονική. (LU II/1, σ. 246 [451])

Έτσι, στο οπτικό πεδίο η ποιοτική συνέχεια που χαρακτηρίζει π.χ. έναν τόπο του ιδίου χρώματος από άλλους τόπους άλλων χρωμάτων δεν είναι μια σκέτη σύμπτωση συγκεκριμένων αποχρώσεων παρά αυτή επίσης προϋποθέτει γειτονικώς εξαπλωμένα συνυπάρχοντα περιεχόμενα.

Ας επιστρέψουμε, όμως, μετά από αυτές τις σημαντικές παρατηρήσεις, στο ζήτημα της αισθητηριακής οργάνωσης του οπτικού πεδίου· μιας οργάνωσης που επιτελείται στη βάση των αισθητηριακών φαινομένων της ομοιότητας και της αντίθεσης. Στις αναλύσεις του Χούσερλ, η αισθητηριακή ομοιότητα μεταξύ χρωματικών δεδομένων οδηγεί στην εποπτική, πρωτο-συνειρμική συγχώνευση, ή αλλιώς πρωτο-συνειρμική σύμπτωση. Αυτή η πρωτο-συνειρμική συγχώνευση (ή σύμπτωση) μπορεί να είναι:

(Σi) *Συνεχόμενη* ή, αλλιώς, *εγγύς-συγχώνευση* (Nahverschmelzung)⁶⁹ όταν έχουμε να κάνουμε με τη σταθερή μη διακοπτόμενη μετάβαση ποιότητων από τόπο σε τόπο μιας χωρικής (ή χρονικής) έκτασης. Για παράδειγμα, τα μέρη μιας ομοιόμορφα χρωματισμένης επιφάνειας συγχωνεύονται εποπτικά μεταξύ τους, καθώς οι άμεσα συγκροτητικές στιγμές τους παρουσιάζουν μια τέτοια σταθερή μετάβαση οδηγώντας σε μια «αδιαφοροποίητη ενότητα»⁷⁰, δηλαδή στη διαμόρφωση μιας εποπτικής ποιοτικής συνέχειας. Η αισθητηριακή ομοιότητα μπορεί να είναι *μερική*, οπότε η σύμπτωση μεταξύ των περιεχομένων αφορά μόνο κάποια ή κάποιες στιγμές τους, ενώ ταυτόχρονα εμφανίζονται διαφορές και αντιθέσεις. Οριακή περίπτωση ομοιότητας είναι η *ισότητα* (Gleichheit) στο πλαίσιο της οποίας η συγχώνευση (ή σύμπτωση) είναι *πλήρης*.⁷¹ Ιδιαίτερη μορφή σχέσης ομοιότητας αποτελεί η *διαβάθμιση* (Steigerung), για παράδειγμα κατά το χρώμα ή το μέγεθος.⁷²

(Σii) *Διακοπτόμενη* ή, αλλιώς, *άπω-συγχώνευση* (Fernverschmelzung)⁷³ όταν οι συμπίπτουσες ποιότητες καταλαμβάνουν τόπους *διακοπτόμενα διακριτούς*. Ως παράδειγμα άπω-συγχώνευσης μπορούμε να αναφέρουμε τους διακριτούς, όμοια χρωματισμένους τόπους του οπτικού πεδίου στη μεταξύ τους σχέση, όπως είναι οι ομοιόμορφα κόκκινα χρωματισμένες περιοχές μιας λευκής επιφάνειας.⁷⁴

Στα σημεία ασυνέχειας, τώρα, του οπτικού πεδίου, στα σημεία, δηλαδή όπου παρατηρείται αισθητηριακή διαφοροποίηση της ποιοτικής πλήρωσης, η συγχώνευση ανακόπτεται από το φαινόμενο της αισθητηριακής *αντίθεσης*. Η αισθητηριακή αντίθεση του οπτικού πεδίου επίσης μπορεί να είναι⁷⁵:

(Αi) *Άμεση* ή *συνορεύουσα* (angrenzende) αντίθεση όταν αφορά άμεσα γειτονικά στοιχεία του οπτικού πεδίου.

(Αii) *Αντίθεση από απόσταση* (Distanzkontrast)⁷⁶ όταν αφορά διακριτά, μη συνορεύοντα στοιχεία του οπτικού πεδίου. Για παράδειγμα, δύο μη γειτονικές περιοχές του οπτικού πεδίου είναι δυνατό να έχουν το ίδιο σχήμα, οπότε και αυτές συγχωνεύονται

⁶⁹ Βλ., π.χ., *Hua XI*, σσ. 139 [186], 140κ.επ. [187κ.επ.].

⁷⁰ *LU II/1*, σ. 244 [450].

⁷¹ Βλ. σχετικά και *EU*, §81a· *Hua XI*, σ. 129 [175].

⁷² Βλ., π.χ., *Hua XI*, σ. 134κ.επ. [180κ.επ.].

⁷³ *Ο.π.*, §§28, 29.

⁷⁴ Βλ., π.χ., *EU*, σ. 76 [73-4].

⁷⁵ Βλ. *Hua XI*, Αρχ. 19.

⁷⁶ *Ο.π.*, σ. 411 [512κ.επ.].

στη βάση ομοιότητας από την άποψη του σχήματός τους, αλλά να έχουν διαφορετικό χρώμα, οπότε χρωματικά βρίσκονται σε αντίθεση, είναι χρωματικά χωριστές.

Η συνύπαρξη συνεχειών και ασυνεχειών στο οπτικό πεδίο, και άρα η παρουσία των αισθητηριακών φαινομένων της ομοιότητας και της αντίθεσης, έχουν ως αποτέλεσμα τη περιεχομενική διευθέτηση και οργάνωσή του που οδηγεί σε αυτό που ο Χούσερλ ονομάζει *άρση* (Abhebung) των τόπων του πεδίου. Η άρση ενός χρωματικού τόπου του οπτικού πεδίου δεν είναι παρά ο χωρισμός (Sonderung) ενός αισθητηριακού Konkretum, ο οποίος επιτυγχάνεται στη βάση των ασυνεχειών (και άρα της αντίθεσης) που παρουσιάζει κάποια συγκροτητική στιγμή του σε σχέση με τις αντίστοιχες στιγμές άλλων γειτονικών ή μη γειτονικών τόπων, αλλά, ταυτόχρονα, και στη βάση της συνέχειας (και άρα της συγχώνευσης) των “εσωτερικών” στιγμών αυτού του ίδιου του τόπου. Σε κάθε περίπτωση, η συνέχεια και η ασυνέχεια, η αισθητηριακή συγχώνευση και ο αισθητηριακός χωρισμός, προϋποθέτουν το οπτικό πεδίο στην υλητική ενότητά του ως *σύστημα* τόπων, ως ένα *όλον* εξάπλωσης. Το οπτικό πεδίο είναι αυτό που ως σύστημα τόπων θεμελιώνει την ενότητα του χρωματισμού, το ότι τα χρωματικά δεδομένα της αίσθησης συστήνουν προ-εμπειρικές εκτατές ενότητες.⁷⁷ Οι πρωτοσυνειρμικές ενοποιήσεις στη βάση ομοιοτήτων και διαφορών ευθύνονται για τη *συγκεκριμένη* κάθε φορά περιεχομενική οργάνωση του οπτικού πεδίου σε χρωματικούς τόπους, καθένας από τους οποίους *αίρεται* από το εποπτικό του περιβάλλον και μπορεί έτσι να κινητοποιεί τις ερμηνευτικές εμπυχωσεις που καθιστούν δυνατή την παρυσιαστική λειτουργία των εκ μέρους εκφάνσεων.

Η δυνατότητα της οριοθέτησης επιμέρους χρωματικών ενοτήτων εντός της συνολικότερης πεπερασμένης ενότητας του οπτικού πεδίου δεν σημαίνει παρά την ουσιώδη δυνατότητά του για κατάτμηση. Ισοδύναμα, μπορούμε να πούμε πως χάρη στη συγκεκριμένη διευθέτηση των χρωματικών ενοτήτων και των ασυνεχειών τους, το ίδιο το οπτικό πεδίο οργανώνεται ως ένα σύστημα χρωματικών τόπων οι οποίοι εκτείνονται με τον τρόπο του ενός-δίπλα-στον-άλλο-εν-ταυτοχρονία.⁷⁸ Οι χρωματικοί τόποι στους οποίους μερίζεται το πεδίο οριοθετούνται από μη αυτόνομα όρια, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να τμηθούν. Αυτά τα δεύτερα τμήματα, τα μέρη των ορίων των μερών του πεδίου, έχουν ως όρια τα *έσχατα* στοιχεία του οπτικού πεδίου. Κατά τον Χούσερλ, η δυνατότητα αυτής της διπλής κατάτμησης δείχνει το *διδιάστατο χαρακτήρα* του οπτικού πεδίου. Δηλαδή, το οπτικό πεδίο είναι διδιάστατο, κι αυτό σημαίνει ότι μπορεί να μεριστεί σε τμήματα, των οποίων τα όρια μπορούν με τη σειρά τους να μεριστούν σε τμήματα, των οποίων τα όρια είναι και τα *έσχατα* στοιχεία του οπτικού πεδίου και δεν επιτρέπουν παραπέρα κατάτμηση.⁷⁹

Το οπτικό πεδίο είναι ένα *διδιάστατο πολλαπλό* και ο Χούσερλ, προκειμένου να περιγράψει φαινομενολογικά το διδιάστατο χαρακτήρα του, αναγκαστικά καταφεύγει σε ορολογία που εύκολα μπορεί να οδηγήσει σε παρανοήσεις. Πιο συγκεκριμένα, λέει ότι τα όρια των μερών του πεδίου είναι “γραμμές”, ενώ τα όρια των γραμμών, τα οποία δεν μπορούν να κατατμηθούν, είναι “σημεία”. Τονίζει, όμως, ότι αυτές οι “γραμμές” και τα “σημεία”, όπως και οι “θέσεις” στο οπτικό πεδίο, ή τα “σχήματα”, τα “μεγέθη”, κ.λπ., έχουν προ-εμπειρικό, προ-φαινόμενο χαρακτήρα. Οι προ-εμπειρικές “γραμμές”, τα προ-εμπειρικά “σημεία”, “σχήματα”, “μεγέθη”, κ.λπ., δεν πρέπει να συγχέονται με την αντικειμενική χωρική πρόσληψή τους. Με αυτή την έννοια, «το οπτικό πεδίο δεν είναι κάτι σαν μια επιφάνεια στον αντικειμενικό χώρο»⁸⁰.

⁷⁷ Βλ. και *Hua* XVI, σσ. 179 [151], 347 [304].

⁷⁸ Βλ. σχετικά και Claesges 1964, σ. 69.

⁷⁹ *Hua* XVI, σσ. 165-6 [140-1].

⁸⁰ Ο.π., σ. 166 [141]· βλ. σχετικά και *Hua* XI, §31. Αναφορικά με το ότι ο Χούσερλ δεν χρησιμοποιεί την έννοια του διδιάστατου πολλαπλού με τον τρόπο των Μαθηματικών βλ. και Claesges 1964, §18.

Είναι λάθος το να ισχυριζόμαστε ότι ο τριδιάστατος αντικειμενικός χώρος παρουσιάζεται, ως κάποιου τύπου προβολή, σε έναν διδιάστατο χώρο, σε μια διδιάστατη επιφάνεια η οποία, ωστόσο, είναι επίσης αντικειμενικά χωρική.

Μπορούμε να παρατηρήσουμε, όμως, και μια άλλη οργανωτική δομή που πάντοτε χαρακτηρίζει κάθε περιεχομενικά διαρθρωμένο οπτικό πεδίο. Αυτή είναι η δομή «εστίας–υποβάθρου». Πιο συγκεκριμένα, στο οπτικό πεδίο μπορούμε να διακρίνουμε μια μικρότερη κεντρική περιοχή, της οποίας η ποιοτική πλήρωση διακρίνεται από τη βέλτιστη σαφήνεια και τον μέγιστο περιεχομενικό πλούτο, και μια ομόκεντρη περιφέρεια, όπου, αντίθετα, η σαφήνεια και ο περιεχομενικός πλούτος σταδιακά μειώνονται καθώς μεταβαίνουμε από το κέντρο στην περιφέρεια. Το οπτικό πεδίο παρουσιάζει, έτσι, μια διάταξη (*Ordnung*) από το κέντρο προς την περιφέρεια και μάλιστα με δύο κεντρικούς προσανατολισμούς: «πάνω–κάτω» και «δεξιά–αριστερά». Οι κατευθύνσεις αυτές τέμνονται στο κέντρο του πεδίου. Μπορούμε, μάλιστα, σε αυτό το πλαίσιο να κάνουμε λόγο για ένα *σύστημα συντεταγμένων* στο οποίο κάθε χρωματικός τόπος κατέχει μια συγκεκριμένη θέση εν σχέση προς αυτούς τους δύο άξονες, τη δική του θέση, το δικό του «εδώ».

5.5. Η ανάγκη πραγμάτευσης των κιναισθητικών αισθημάτων στο πλαίσιο μιας Φαινομενολογίας της Αντίληψης

Στις *Λογικές Έρευνες* το ενδιαφέρον του Χούσερλ στρέφεται κυρίως στην πραγμάτευση των τυπικών-αναλυτικών όρων δυνατότητας της ορθής θεωρητικής σκέψης και δεν αφορά μια θεωρία αντιληπτικής συγκρότησης. Ωστόσο, αργότερα ο Χούσερλ συνειδητοποιεί την περιορισμένη οπτική των *Λογικών Ερευνών*. Συνειδητοποιεί, μάλιστα, ότι μια περιεχομενική θεωρία γνώσης, που είναι και η φιλοσοφικά πλέον σημαντική, δεν μπορεί παρά να ξεκινά με την ενδελεχή εξέταση της αποβλεπτικότητας της συνείδησης της απλής εμπειρίας και, πρωτίστως, της αισθητηριακής αντίληψης. Αυτή την εξέταση την αναλαμβάνει ο Χούσερλ για πρώτη φορά συστηματικά στην Παράδοση *Πράγμα και Χώρος*. Εκεί, με τον πιο αναλυτικό και λεπτομερή τρόπο θα φανεί ότι η αρχή στη βάση της οποίας προδιαγράφεται η συγκρότηση ενός αντιληπτού δεν είναι άλλη από τη *δυναμική* κίνηση και τα *αισθήματα κίνησης* (*Bewegungsempfindungen*) ή, όπως προτιμά να τα ονομάζει ο Χούσερλ, τα *κιναισθητικά αισθήματα* (*kinästhetische Empfindungen*) του υποκειμένου που αντιλαμβάνεται.⁸¹ Στο κεφάλαιο

Επίσης, έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε ότι έτσι όπως αναπτύσσει τη θεωρία του για το οπτικό πεδίο, ο Χούσερλ αντιτίθεται στον Στουμπφ, ο οποίος υποστήριζε ότι τα οπτικά δεδομένα είναι οπωσδήποτε τριδιάστατα. Ο Στουμπφ συνέχισε την οιονεί-έκταση του οπτικού πεδίου με την έκταση των υπερβατικών αντικειμένων. Αυτό φαίνεται στο σχόλιο περιθωρίου που κάνει ο Χούσερλ στο βιβλίο του Στουμπφ για τη συγκρότηση του χώρου. Σημειώνει ο Χούσερλ: «Δεν βλέπουμε επιφάνειες, όμως το οπτικό πεδίο είναι ένα διδιάστατο πολλαπλό. Το λάθος [εννοείται του Στουμπφ] έγκειται στη διφορούμενη έννοια της επιφάνειας: (1) επιφάνεια = διδιάστατο πολλαπλό· (2) επιφάνεια = σχηματισμός, και ειδικότερα διδιάστατος σχηματισμός στο χώρο.» (Παρατίθεται στο Giorello & Sinigaglia 2007, σσ. 116-117 υψ. 167.) Βλ. επίσης Claesges 1964, σ. 86 υψ. 2, όπου παρατίθενται αποσπάσματα από χειρόγραφα του Χούσερλ στα οποία γίνεται λόγος για «διδιάστατο υλητικό πεδίο [hyletische Feld]» (Ms. *D10 III* (1932), σ. 18) και για το ότι «το οφθαλμο-κινητικό πεδίο είναι διδιάστατο» (Ms. *D 13 I* (1921), σ. 26).

⁸¹ Βλ. *Hua* XVI, σ. 160κ.επ.· *Hua* IV, §18a. Ο Χούσερλ δεν είναι ο πρώτος που θεματοποίησε αυτό το είδος των αισθημάτων. Ο Μπέν (Alexander Bain) ισχυριζόταν πως ένα ιδιαίτερο είδος αισθημάτων, τα *μυϊκά αισθήματα* ευθύνονται για τη *διατεταγμένη* εμφάνιση των αντιληπτών πραγμάτων. Μάλιστα ο Στουμπφ, στο βιβλίο του *Ψυχολογική Προέλευση της Παράστασης του Χώρου*, καταγράφει τις ήδη διατυπωθείσες προσεγγίσεις για το ζήτημα του χώρου και σε αυτό το πλαίσιο συζητά και τη θεωρία του Μπέν (βλ. Stumpf 1873 σσ. 36κ.επς): «Ο χώρος δεν εμφανίζεται στη βάση των ποιοτήτων των αισθή-

που αφορά την κιναισθηση, ομολογουμένως από τα πιο ενδιαφέροντα της χουσερλιανής θεωρίας για την αντίληψη, για πρώτη φορά εξετάζεται φαινομενολογικά, και όχι ψυχολογικά ή ψυχοφυσικά, ο λειτουργικός ρόλος αυτής της ομάδας δεδομένων της αίσθησης. Οι διαλέξεις του *Πράγμα και Χώρος* καθιστούν σαφές πως μια φαινομενολογική θεωρία για την αντιληπτική συγκρότηση δεν μπορεί παρά να έχει ως κεντρικό θέμα της τη *κιναισθητική συνθήκη* του αντιλαμβάνοντος υποκειμένου.

5.5.1. Το ζήτημα της μη αυθαίρετης “άρσης” μιας εκ μέρους έκφανσης

Στην προηγούμενη ενότητα διαπιστώσαμε ότι η προ-εμπειρική έκταση του οπτικού πεδίου αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη διευθέτηση των χρωματικών υλητικών δεδομένων και την ενοποίησή τους σε χρωματισμούς των διαφόρων τόπων του πεδίου. Μάλιστα, η εκάστοτε διευθέτηση του οπτικού πεδίου ως ενός *συγκεκριμένου* συστήματος τόπων καθίσταται δυνατή στη βάση των πρωτο-συνειρμικών συνθέσεων ομοιότητας και αντίθεσης μεταξύ των χρωματικών πληρώσεων του. Είπαμε, επίσης, ότι αυτή η δυνατότητα της οριοθέτησης επιμέρους χρωματικών ενοτήτων εντός του οπτικού πεδίου, δεν σημαίνει παρά την ουσιαστική δυνατότητα του πεδίου για “κατάτμηση”. Με την “κατάτμηση” του οπτικού πεδίου αναδεικνύονται τμήματα τα οποία με τις κατάλληλες ερμηνεύσεις οδηγούν στην εμφάνιση πραγμάτων στην αντίληψη. Ωστόσο, μια “κατάτμηση” του οπτικού (αλλά και, αντίστοιχα, του απτικού πεδίου) που να αναδεικνύει χρωματικές ενότητες, οι οποίες ερμηνευμένες οδηγούν στην εμφάνιση αντικειμένων, δεν είναι αυθαίρετη παρά υπακούει σε κάποιους κανόνες. Ο Χούσερλ γράφει στο *Πράγμα και Χώρος*:

[Δ]εν παράγει κάθε κατάτμηση των δύο πεδίων [του οπτικού και του απτικού], με την προσδιάζουσα ερμηνευση, μια πραγματική εμφάνιση. Τα πεδία μερίζονται με προσδιορισμένο τρόπο και μόνο εάν [ήδη] έχουμε πραγματικές εμφανίσεις μπορούμε να πούμε ότι εντός αυτών μέσω οποιασδήποτε κατάτμησης συγκροτούνται ξανά πραγμάττες, δηλαδή μέρη πραγμάτων. (*Hua* XVI, σ. 83 [68]· βλ. και σ. 347 [304])

Δηλαδή, μόνο σε ένα *δεύτερο* επίπεδο η αυθαίρετη κατάτμηση των *πραγματικών* εμφανίσεων μπορεί να οδηγήσει πάλι σε κάτι που εμφανίζεται με νόημα. Με άλλα λόγια, μια τυχαία κατάτμηση ενός ήδη εμφανισμένου πράγματος οδηγεί στην εμφάνιση μερών αυτού του αρχικά εμφανισμένου πράγματος. Ωστόσο, το δύσκολο είναι να κατανοήσουμε το πώς, σε ένα *πρώτο* επίπεδο, τα δεδομένα της αίσθησης οργανώνονται μεταξύ τους και διευθετούνται έτσι ώστε η ερμηνεύσή τους να φανερώνει το αντιληπτό ως αυτό-κλειστο και ενιαίο και παράλληλα να φανερώνει την ενότητα του περιγυρού του. Το πώς, με άλλα λόγια, και για να εστιάσουμε στην περίπτωση του οπτικού πεδίου, αυτό το τελευταίο οργανώνεται ως ένα *σύστημα εκ μέρους εκφάνσεων*.⁸²

σεων, με τις οποίες συνηθίζουμε να πιστεύουμε ότι αισθανόμαστε το χώρο, δηλαδή στη βάση χρωματικών και απτικών αισθημάτων, παρά με την προσθήκη και τον υπερσχόντα τονισμό μιας νέας αίσθησης, της οποίας τα αισθήματα διαπλέκονται με εκείνα των υπολοίπων [αισθήσεων]. Ως τέτοια χαρακτηρίζεται η μυϊκή αίσθηση [Muskelsinn], δηλαδή η σειρά των αισθημάτων που λαμβάνουμε μέσω της δραστηριότητας των μυών μας.» (Stumpf 1873, σ. 37) Επίσης ο Μαχ, του οποίου οι θέσεις συνέβαλλαν, όπως αναφέραμε στο τρίτο κεφάλαιο, στη διαμόρφωση της πρώιμης θεωρίας του Χούσερλ για τις οιονεί-ποιότητες, υποστήριζε ότι τα συμπλέγματα στοιχειωδών αισθημάτων γίνονται αισθητά στη βάση των λεγόμενων *μυϊκών αισθημάτων* (Muskelempfindungen).

⁸² Σε αυτό το πλαίσιο και για να αναφερθεί στις διάφορες οπτικές συγκεκριμενοποιήσεις, ο Χούσερλ μιλά στο *Πράγμα και Χώρος*, για *εικόνες* του οπτικού πεδίου. Βλ., όμως, στο *Hua* XVI, σ. 299 [258] όπου η *εικόνα* ταυτίζεται ρητά με την εκ μέρους έκφανση. (Βλ., π.χ., και *EU*, σ. 88 [83].) Στις δικές μας αναλύσεις θα αποφύγουμε τον όρο «εικόνα» προκρίνοντας τον καταλληλότερο «εκ μέρους έκφανση». Χρήσιμο είναι να θυμηθούμε ξανά εδώ όσα έχουμε πει για την κριτική του Χούσερλ στις εικονι-

Η εποπτική συγχώνευση στη βάση συνέχειας και ο εποπτικός χωρισμός στη βάση ασυνέχειας, για τα οποία μιλήσαμε στην προηγούμενη ενότητα, φαίνεται πως δεν αρκούν για τη δόμηση του πεδίου ως συστήματος τόπων του πεδίου τα οποία λειτουργούν *παρουσιαστικά* ως προς τα μέρη υπερβατικά εμφανισμένων αντιληπτών πραγμάτων. Πολύ απλά, μια αυθαίρετη διευθέτηση χρωματικών τόπων στο οπτικό πεδίο δεν ισοδυναμεί με διευθέτηση *εκ μέρους εκφάνσεων*. Πώς, όμως, φτάνουμε σε μια τέτοια οργάνωση εκ μέρους εκφάνσεων στο οπτικό πεδίο; Μία εκ μέρους έκφανση “ξεχωρίζει” από το αισθητηριακό υπόβαθρο στο οποίο ανήκει χάρη στις μεταξύ τους ποιοτικές ασυνέχειες. Αλλά και σε αυτή την ίδια την εκ μέρους έκφανση δεν διακρίνονται ποιοτικές ασυνέχειες; Πώς συνορεύοντες χρωματικού τόποι ερμηνεύονται ως ανήκοντες στην ίδια εκ μέρους έκφανση; Πώς γίνεται και ξεχωρίζει από το υπόβαθρό της μια εκ μέρους έκφανση ως τέτοια με τις δικές της ποιοτικές ασυνέχειες, με τις δικές της ξεχωριστές στιγμές; Πώς γίνεται και κάποιες ποιοτικές ασυνέχειες ανήκουν στη συγκεκριμένη εκ μέρους έκφανση ενώ άλλες προσδιορίζουν την “απόσταση” ανάμεσα σε αυτή την τελευταία και το αισθητηριακό περιβάλλον της; Πού τελειώνει μια συγκεκριμένη εκ μέρους έκφανση και πού ξεκινά το υπόβαθρό της, ή, ακόμα, μια άλλη εκ μέρους έκφανση; Δηλαδή, πώς γίνεται και συνορεύοντες χρωματικοί τόποι του οπτικού πεδίου ερμηνεύονται ως εκ μέρους εκφάνσεις *διαφορετικών* αντιληπτών;

Μια πρώτη απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα φαίνεται να μπορούμε να την αναζητήσουμε στην τρίτη *Λογική Έρευνα*. Εκεί ο Χούσερλ μιλά για την “άρση” ενός αισθητηριακού Konkretum του οπτικού πεδίου και με αυτό δεν εννοεί εκεί παρά την “άρση” μιας εκ μέρους έκφανσης. Μας λέει, λοιπόν, ο Χούσερλ ότι η “άρση” ενός αισθητηριακού Konkretum ως όλου *έχει προτεραιότητα* έναντι της “άρσης” των διακριτών στιγμών των περιεχομένων του. Οι διαφορετικές στιγμές ενός τέτοιου Konkretum συγχωνεύονται διεισδύοντας η μία στην άλλη και αυτή η ιδιαίτερη συγχώνευση, που οδηγεί τελικά στην ανάδειξη του αισθητού όλου, εκδηλώνεται με την αμοιβαία εξάρτηση που επιδεικνύουν οι συγχωνευμένες στιγμές «στην αλλαγή και την εκμηδένιση»⁸³. Με τους μερολογικούς όρους που έχουμε θέσει στο τρίτο κεφάλαιο, αυτό σημαίνει ότι η *οντολογική* συγχώνευση έχει προτεραιότητα έναντι της *εποπτικής-συνειρμικής* συγχώνευσης. Η οντολογική συγχώνευση είναι αυτή που οδηγεί *δια μιας* στην ενοποιητική ανάσυρση του αισθητηριακού Konkretum από τον εποπτικό του περίγυρο. Μπορούμε, μάλιστα, να κατανοήσουμε τώρα υπό ένα νέο πρίσμα τα λεγόμενα εκεί του Χούσερλ σύμφωνα με τα οποία,

[α]υτή η [οντολογική] συγχώνευση δεν είναι μια διάλληλη σύγχυση [Verschwimmen] με τον τρόπο της συνέχειας ή με έναν άλλον τρόπο, αυτόν που ακυρώνει την απομόνωση [Sonderung aufhebenden Weise]· είναι όμως, εν τούτοις, ένα είδος ιδιαίτερος εσώτερου συν-ανήκειν, που δια μιας και αναγκαία οδηγεί στην έξαρση του συνολικού συμπλέγματος των διεισδυόντων στιγμών, καθόσον *μία* μόνο στιγμή δημιουργεί την προϋπόθεση για αυτό μέσω ασυνέχειας. (LU II/1, σ. 248 [452])

Αντιλαμβανόμαστε ότι η ποιοτική ασυνέχεια των περιεχομένων του οπτικού (αλλά και του απτικού) πεδίου είναι αναγκαία συνθήκη για την “άρση” ενός αισθητηριακού Konkretum. Εντούτοις, αυτή δεν είναι και αρκετή. Απαιτείται επιπλέον η ανάδειξη της ιδιαίτερης οντολογικής συγχώνευσης των στιγμών αυτού του Konkretum.

στικές προσεγγίσεις του φαινομένου της αντίληψης για να αποφύγουμε πιθανές παρανοήσεις αναφορικά με τη χρήση του όρου «εικόνα».

⁸³ LU II/1, σ. 248 [452].

Και η ανάδειξη μιας τέτοιας οντολογικής συγχώνευσης, μας λέει ο Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα, καθίσταται δυνατή στη βάση αλλαγής και εκμηδένισης.

Στο Πράγμα και Χώρος ο Χούσερλ θα επαναλάβει την ίδια βασική ιδέα όταν γράφει ότι,

[σ]το σκέτα οφθαλμο-κινητικό πεδίο, καθόσον πρόκειται για ενιαίο και στατικό πεδίο, δεν κατέχουμε καμία αρχή η οποία θα μπορούσε αποφασιστικά να προδιαγράψει [anticipate] τη μελλοντική συγκρότηση του πράγματος αναφορικά με τις εικόνες [διαβ.: εκ μέρους εκφάνσεις] που προσιδιάζουν σε ένα αντικείμενο. (*Hua XVI*, σ. 244 [207], οι εμφάνσεις προστέθηκαν.)

Σε συμφωνία, δηλαδή, με τη γενική οδηγία της τρίτης Έρευνας και εδώ λέγεται ότι ο μερισμός του οπτικού πεδίου, όχι σε αυθαίρετα διευθετημένους χρωματικούς τόπους, αλλά σε “εικόνες” που λειτουργούν ως εκ μέρους εκφάνσεις των υπερβατικών αντιληπτών, καθίσταται δυνατός μόνο στη βάση κίνησης και αλλαγής. Όμως, ενώ στις Λογικές Έρευνες δεν εξετάζεται περαιτέρω το ζήτημα των όρων που καθιστούν δυνατή την άρση μιας εκ μέρους έκφανσης, στο Πράγμα και Χώρος, όπως θα διαπιστώσουμε, αναζητούνται με λεπτομέρεια ακριβώς αυτοί οι όροι.

5.5.2. Το ζήτημα της αντίληψης της στάσης και της κίνησης

Η προ-εμπειρική έκταση του οπτικού πεδίου και τα υλητικά δεδομένα που την πληρώνουν είναι οι δύο μη αυτόνομες στιγμές του, οι οποίες κατάλληλα ερμηνευμένες παρουσιάζουν το αντιληπτό. Δεν είναι, όμως, και τα μοναδικά παρουσιαστικά μέσα του πεδίου. Ως παρουσιαστικά μέσα του οπτικού πεδίου ο Χούσερλ εκλαμβάνει επίσης την προ-εμπειρική θέση, το προ-εμπειρικό σχήμα και το προ-εμπειρικό μέγεθος. Αλλά και οι αλλαγές που αφορούν προ-εμπειρικά την ύλη (σε σχέση, π.χ., με την ποιότητα, τον κορεσμό ή τη λαμπρότητα του χρώματος), τη θέση, το μέγεθος, λειτουργούν κι αυτές ως παρουσιαστικά μέσα. Έτσι, ένα τμήμα του οπτικού πεδίου είναι δυνατό να αλλάζει οιονεί-ποιοτικά, είναι δυνατή η οιονεί μετατόπισή του, η οιονεί περιστροφή του, συστολή του, διαστολή του, κ.λπ. Βέβαια, αυτό που για άλλη μια φορά είναι σημαντικό είναι πως δεν πρέπει, παραπλανημένοι από την ορολογία, να κατανοήσουμε εδώ αυτές τις αλλαγές χωρικά αντικειμενικά.⁸⁴ Όταν μιλάμε για οιονεί κίνηση στο οπτικό πεδίο δεν εννοούμε την κίνηση ενός εμπειρικού αντικειμένου. Όταν ένα μέρος του οπτικού πεδίου, μία εκ μέρους έκφανση, αλλάζει θέση, δηλαδή οιονεί κινείται, τότε αυτή διατηρεί με μια έννοια την ταυτότητά της, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρόκειται για αντικείμενο με την εμπειρική έννοια. Μπορούμε να μιλάμε για “υποστασιοποιήσεις” (Substantialisierungen) στο οπτικό πεδίο, αυτές όμως πάλι πρέπει να εννοούνται προ-εμπειρικά. Ο Χούσερλ προσπαθεί εδώ να προλάβει την κατηγορία που θα μπορούσε να εγερθεί και σύμφωνα με την οποία μια τέτοια ανάλυση μας οδηγεί να δεχτούμε ότι στην αντίληψη είναι δύο τα πράγματα που αντιλαμβανόμαστε: το εξωτερικό αλλά και ένα πράγμα εμμενές στο οπτικό πεδίο. Ωστόσο, ο Χούσερλ είναι κατηγορηματικός: το αντιληπτό είναι ένα και μοναδικό.

Εμφανίζεται, και μπορεί να εμφανίζεται, ακριβώς ένα μοναδικό πράγμα, διότι η “εικόνα” [διάβ.: εκ μέρους έκφανση] μπορεί μεν να οντοτίθεται ως μια ταυτότητα, μέσα από την αλλαγή της θέσης της στο πεδίο, όχι, όμως, ως ένα πράγμα. (*Hua XVI*, σ. 169 [143])

⁸⁴ Βλ. *Hua XVI*, §48.

Ένα από τα κεντρικά ερωτήματα, τώρα, που τίθεται στο *Πράγμα και Χώρος* είναι το εάν τα παρουσιαστικά περιεχόμενα και μέσα του οπτικού πεδίου επαρκούν τελικά για τη συγκρότηση της εμφάνισης ενός αντίληπτου. Το σκεπτικό που αναπτύσσει ο Χούσερλ αναφορικά με αυτό το ερώτημα αφορά πτυχές του ζητήματος της αντίληψης της στάσης και της κίνησης. Πιο συγκεκριμένα, πώς γίνεται και η συνεχόμενη αλλαγή των εκ μέρους εκφάνσεων οδηγεί στην αντίληψη ενός αμετάβλητου αντικειμένου; Αλλά, επίσης, τι είναι αυτό που στο επίπεδο των παρουσιαστικών δεδομένων και των αλλαγών τους οδηγεί στη συγκρότηση της κίνησης, της μετατόπισης, ή της περιστροφής του ταυτόσημου αντίληπτου; Η δυσκολία εδώ έγκειται στο ότι, από τη μια, η ηρεμία και η μη-μεταβλητότητα του αντίληπτου πράγματος παρουσιάζονται κυρίως μέσα από τις συνεχείς αλλαγές της ροής των δεδομένων της αίσθησης, ενώ, από την άλλη, η κίνησή του μπορεί να είναι συμβατή με οιονεί-ακίνησια των παρουσιαστικών περιεχομένων του οπτικού πεδίου.⁸⁵ Ο Χούσερλ θα οδηγηθεί τελικά στην ακόλουθη διαπίστωση:

Σε κάθε περίπτωση, μέσα από αυτή την έρευνα βρίσκουμε ότι μόνο με σκέτο το πεδίο και τα εντός αυτού δυνατά μέσα παρουσίασης, όπως είναι η προ <εμπειρική> ποιότητα, το πληρωμένο έτσι και έτσι με την ποιότητα προ <εμπειρικό> σχήμα και η προ <εμπειρική> θέση, δεν έχειπραχθεί ακόμα τίποτα σε σχέση με το να καταστεί πλήρως δυνατή η συγκρότηση των χωρικών πραγμάτων, στα οποία ακριβώς ανήκει ο χώρος και η δυνατότητα ολόπλευρης, ατέρμονης κίνησης, η δυνατότητα ηρεμίας σε μια προσδιορισμένη θέση, κ.λπ. (*Hua* XVI, σ. 120 [100])

Η ανεπάρκεια των αναλύσεων που περιορίζονται αποκλειστικά στην περιγραφή των παρουσιαστικών περιεχομένων της αντίληψης γίνεται φανερή και με την ακόλουθη επιχειρηματολογία του Χούσερλ. Όπως μας λέει ο ίδιος, είναι δυνατό τα ίδια παρουσιαστικά δεδομένα να παρουσιάζουν το ίδιο πεδίο εμφανισμένων αντικειμένων είτε σε κίνηση, είτε σε ηρεμία. Για παράδειγμα, είναι δυνατό το πεδίο των αντικειμένων να είναι στατικό, ενώ τα μάτια μας (ή το σώμα μας) να κινούνται, και, από την άλλη, τα μάτια μας (ή το σώμα μας) να είναι ακίνητα, ενώ το πεδίο των αντικειμένων να κινείται με τέτοιον τρόπο ώστε και σε αυτή την περίπτωση να λαμβάνει χώρα ακριβώς η ίδια αλλαγή στο οπτικό πεδίο όπως και πριν. Παρόλο που η ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων στις δύο περιπτώσεις είναι η ίδια, στην πρώτη περίπτωση εμφανίζεται κάτι στάσιμο ενώ στη δεύτερη αυτό εμφανίζεται σε κίνηση. Καταλαβαίνουμε εδώ ότι η στάση και η κίνηση δεν μπορούν να διασαφηνιστούν με μόνο τα παρουσιαστικά μέσα που προσφέρει το οπτικό πεδίο, αφού και στις δύο περιπτώσεις αυτά τα τελευταία είναι απaráλλαχτα.

Μπορούμε επίσης να σκεφτούμε την περίπτωση στην οποία και τα μάτια και το σώμα μας είναι ακίνητα και πως το ίδιο συμβαίνει και με το πεδίο των αντικειμένων. Τότε, το πεδίο των οπτικών δεδομένων της αίσθησης παραμένει αμετάβλητο. Αλλά μπορούμε να σκεφτούμε και την περίπτωση ενός αντιλαμβάνοντος υποκειμένου που κινείται μαζί με ολόκληρο το πεδίο των αντικειμένων, έτσι ώστε σταθερά αυτό το τελευταίο να εμφανίζεται ακριβώς το ίδιο και με τον ίδιο τρόπο για τον φορέα της αντίληψης. Ο φορέας της αντίληψης και το πεδίο κινούνται “μαζί” έτσι ώστε πάλι στο οπτικό πεδίο να μην έχουμε καμία αλλαγή. Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, και στις δύο περιπτώσεις, με ένα αμετάβλητο οπτικό πεδίο, μόνο που στη μία περίπτωση εμφανίζεται ηρεμία ενώ στην άλλη κίνηση.⁸⁶ Κι εδώ καταλαβαίνουμε ότι, στην πραγματικότητα, τα παρουσιαστικά περιεχόμενα του οπτικού πεδίου δεν αρκούν για να λογοδο-

⁸⁵ Βλ. ό.π., §34.

⁸⁶ Βλ. ό.π., §50.

τήσουν για την αντίληψη της κίνησης και της ηρεμίας των αντικειμένων. Στη βάση αυτής της ανεπάρκειας, ο Χούσερλ θα υποστηρίξει ότι πέρα από τα παρουσιαστικά περιεχόμενα του οπτικού πεδίου απαιτείται επιπλέον η αναγκαία λειτουργία που επιτελούν τα *κιναισθητικά αισθήματα* ώστε να είναι δυνατή η διακριτή εμφάνιση της κίνησης ή της ηρεμίας, αλλά και συνολικότερα η συγκρότηση της πρωταρχικής χωρικότητας του αντιληπτού.

[H] συγκρότηση της αντικειμενικής θέσης και της αντικειμενικής χωρικότητας διαμεσολαβείται ουσιωδώς από την κίνηση του έμβιου σώματος [Leibesbewegung]· ειπωμένο φαινομενολογικά, από τα κιναισθητικά αισθήματα, είτε αυτά είναι σταθερά είτε είναι μεταβαλλόμενες κιναισθητικές ακολουθίες. (Hua XVI, σ. 176 [148])

Αυτή την ιδιαίτερα σημαντική διάσταση των φαινομενολογικών αναλύσεων του Χούσερλ αναφορικά με το ενέργημα της αντίληψης θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

5.6. Η κινητοποιητική λειτουργία της κιναισθησης

5.6.1. Τα κιναισθητικά συστήματα

Το σύνολο των δυνατών κιναισθητικών αισθημάτων που προσιδιάζουν σε ένα σωματικό όργανο συνιστούν αυτό που ο Χούσερλ αποκαλεί *κιναισθητικό σύστημα*. Μπορούμε να μιλάμε για το σύστημα των αισθημάτων των κινήσεων του ενός ματιού, των δύο ματιών, του κεφαλιού, των δακτύλων, του κορμού, κ.ο.κ. ή και όλου του σώματος. Το *συνολικό κιναισθητικό σύστημα* είναι η ενότητα αυτών των επιμέρους συστημάτων. Επιπλέον, κατά τον Χούσερλ, οι ακολουθίες κιναισθητικών αισθημάτων μπορούν να σχηματίζουν συνεχόμενες ενότητες, ή αλλιώς «γραμμικά πολλαπλά»⁸⁷ τα οποία πληρώνουν τμήματα της προ-εμπειρικής χρονικότητας. Κάθε τέτοιο ενεργεία κιναισθητικό γραμμικό πολλαπλό είναι βυθισμένο σε έναν ορίζοντα άλλων δυνατών γραμμικών πολλαπλών και με αυτή την έννοια ο Χούσερλ μπορεί να λέει ότι τα κιναισθητικά αισθήματα σχηματίζουν *πολυδιάστατα* συστήματα.⁸⁸

Τα διάφορα κιναισθητικά συστήματα με κάποιον τρόπο συγγενεύουν ουσιωδώς μεταξύ τους: όλα αφορούν τα αισθήματα που έχουμε για τη θέση ή την κίνηση κάποιου μέρους ή οργάνου του σώματός μας. Αυτή η ουσιώδης συγγένεια βρίσκει την έκφρασή της και στο γεγονός ότι, μέχρι ενός σημείου, μπορεί κάποιο από αυτά τα συστήματα να υποκαταστήσει κάποιο άλλο.⁸⁹ Για παράδειγμα, είναι δυνατό να έχουμε το ίδιο αντιληπτικό αποτέλεσμα στη βάση της λειτουργίας του κιναισθητικού συστήματος μόνο των ματιών, αλλά και στη βάση της λειτουργίας του κιναισθητικού συστήματος του κεφαλιού. Σε αδρές γραμμές αυτό σημαίνει ότι μπορούμε να δούμε ένα αντικείμενο στρέφοντας σε αυτό είτε μόνο τη ματιά μας, είτε μόνο το κεφάλι μας και κρατώντας τα μάτια ακίνητα. Βέβαια, δεν μπορούν, έστω και σε περιορισμένο βαθμό, να υποκατασταθούν όλα τα συστήματα από κάθε ένα από τα υπόλοιπα. Το κιναισθητικό σύστημα των ποδιών δεν οδηγεί στις ίδιες εμφανίσεις με αυτό των ματιών. Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι, καθώς τα κιναισθητικά συστήματα είναι διακριτά μεταξύ τους, επιτρέπουν τη μετάβαση από το ένα στο άλλο, αλλά όχι με συνεχόμενο τρόπο. Μια κιναισθητική ακολουθία που προσιδιάζει στο σύστημα

⁸⁷ Ο.π., σ. 170 [143].

⁸⁸ Σε αυτό το ζήτημα της ενεργεία κιναισθητικής ακολουθίας και του οριζοντά της θα επανέλθουμε παρακάτω.

⁸⁹ Βλ. Hua XVI, σσ. 170-1 [143-4], 315 [271]. Βλ. και Drummond 1979, σ. 24.

των ματιών μπορεί να ακολουθηθεί από μια κιναισθητική ακολουθία του συστήματος του κεφαλιού, είναι όμως πάντοτε σαφής η μετάβαση από το ένα σύστημα στο άλλο.

Στις αναλύσεις του στο *Πράγμα και Χώρος* ο Χούσερλ εξετάζει το ζήτημα της κιναισθησης ξεκινώντας από τα κιναισθητικά αισθήματα του ενός ματιού, μεταβαίνοντας σε αυτά των δύο ματιών και στη συνέχεια εισάγοντας και αυτά που αντιστοιχούν στις κινήσεις του κεφαλιού, του κορμού και τέλος ολόκληρου του σώματος.⁹⁰ Ας εστιάσουμε εδώ στο κιναισθητικό σύστημα του ενός ματιού. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, αυτό είναι ένα *διδιάστατο πολλαπλό*⁹¹ που χαρακτηρίζεται από μια *θέση-μηδέν* (Nullstellung) και από *κατευθύνσεις-μηδέν* (Nullrichtungen)⁹². Τι μπορεί, όμως, να σημαίνει κάτι τέτοιο; Τι μπορεί να σημαίνει το ότι το σύστημα των αισθημάτων των κινήσεων του ματιού είναι διδιάστατο; Και τι μπορεί να είναι η θέση-μηδέν και οι κατευθύνσεις-μηδέν ενός κιναισθητικού πεδίου;

Πρώτα απ' όλα, ο Χούσερλ εξηγεί πως σε κάθε "θέση" του οπτικού πεδίου αντιστοιχεί ένα αίσθημα της θέσης του ματιού ενώ σε κάθε "γραμμή" του οπτικού πεδίου, την οποία διατρέχει το μάτι, αντιστοιχεί μια συνεχόμενη κιναισθητική ακολουθία. Με άλλα λόγια, για κάθε δεδομένο οπτικό πεδίο μπορούμε να σταθεροποιήσουμε τη ματιά μας σε διαφορετικές θέσεις και όλες αυτές οι θέσεις μαζί συνιστούν ένα πολλαπλό "κιναισθητικών σημείων". Τα "σημεία" του κιναισθητικού πολλαπλού Κμ είναι ουσιαστικά τα αισθήματα που αντιστοιχούν στις διαφορετικές θέσεις του ματιού.

Όταν διατρέχουμε με τη ματιά μας "γραμμές" του οπτικού πεδίου, διαγράφεται αντίστοιχα και μια ακολουθία κιναισθητικών σημείων, μια "κιναισθητική γραμμή". Έχουμε δει προηγούμενα ότι το οπτικό πεδίο είναι διδιάστατο και αυτό σημαίνει ότι τα όρια των μερών του είναι γραμμές των οποίων τα μέρη δεν μπορούν να καταταμηθούν περαιτέρω. Ο Χούσερλ φαίνεται, λοιπόν, να εννοεί ότι το σύστημα των αισθημάτων των κινήσεων του ματιού είναι κι αυτό διδιάστατο, καθώς υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τα οπτικά δεδομένα και μάλιστα με τέτοιο τρόπο ώστε σε κάθε σημείο και σε κάθε γραμμή του οπτικού πεδίου να αντιστοιχεί κάποιο κιναισθητικό αίσθημα ή κάποια ακολουθία τέτοιων αισθημάτων. Η, καλύτερα, σε κάθε θέση του ματιού και σε κάθε κίνησή του, πάνω-κάτω, δεξιά-αριστερά, αντιστοιχούν σημεία και γραμμές του οπτικού πεδίου. Αυτό όμως επίσης σημαίνει ότι σε κάθε κιναισθητικό σημείο αντιστοιχεί και κάποια *εκ μέρους έκφανση* του οπτικού πεδίου. Αλλά και σε κάθε κιναισθητική ακολουθία αντιστοιχεί κάποια οιονεί-κίνηση της εκ μέρους έκφανσης στο οπτικό πεδίο. Έτσι, τα κιναισθητικά αισθήματα του ματιού και οι ακολουθίες τους σχηματίζουν ένα διδιάστατο συνεχόμενο πολλαπλό, το οποίο μπορεί να διαβαθμιστεί σε αντιστοιχία προς το διδιάστατο χαρακτήρα του οπτικού πεδίου.

Επιπλέον, στο διδιάστατο κιναισθητικό πολλαπλό του ματιού, μπορούμε να ορίσουμε ένα "κιναισθητικό σημείο" του ως *σημείο-μηδέν*, ή *θέση-μηδέν*, όταν αυτό αντιστοιχεί σε στατική θέση του ματιού, όπως και μπορούμε να θεωρήσουμε δύο προνομιούχες κατευθύνσεις: πάνω-κάτω και δεξιά-αριστερά. Όπως έχουμε ήδη πει, το οπτικό πεδίο είναι με τη σειρά του ένα διδιάστατο πολλαπλό που χαρακτηρίζεται

⁹⁰ Τα αναλυτικά βήματα των χουσερλιανών διαλέξεων έχουν καθαρά μεθοδολογικό χαρακτήρα και σκοπεύουν ακριβώς στην ανάδειξη του αναγκαίου ρόλου της κιναισθησης για την πρωταρχική συγκρότηση των αντιληπτών πραγμάτων. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι εμείς στον αντιληπτικό βίο μας ακολουθούμε αυτά τα βήματα και με αυτή τη σειρά.

⁹¹ Βλ. *Hua* XVI, σσ. 170 [144], 349-50 [307-8]. Ο Χούσερλ αποκλείει εδώ οποιαδήποτε έννοια καμπυλότητας στην κίνηση του ματιού και φαίνεται σαν να θεωρεί ότι αυτή η κίνηση πραγματοποιείται σε δύο διαστάσεις. Βλ. σχετικά ό.π., σ. 170 [140].

⁹² Βλ. και ό.π., σ. 349 [307].

από ένα σημείο-μηδέν και δύο κύριες κατευθύνσεις. Το ζήτημα που ανακύπτει εδώ, και το οποίο θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε στη συνέχεια, αφορά ακριβώς το είδος της σχέσης των εκ μέρους εκφάνσεων του οπτικού πεδίου και των τροποποιήσεών τους με τα αισθήματα θέσης και κίνησης του ματιού, τη σχέση δηλαδή των οπτικών και των αντίστοιχων κιναισθητικών δεδομένων των κιναισθητικών συστημάτων.

5.6.2. Το μονο-οφθαλμικό κιναισθητικό σύστημα

Στη συνεχόμενη αλληλουχία των εκ μέρους εκφάνσεων, σε κάθε φάση της οποίας εμφανίζεται το αντιληπτό αν και συνεχώς με διαφορετικό τρόπο, ο Χούσερλ διακρίνει ευθύς εξαρχής ένα σύστημα αποβλέψεων που διέπει αυτή την αλληλουχία. Πιο συγκεκριμένα, ήδη η εκκίνηση της συνεχόμενα μεταβαλλόμενης πορείας των εμφανίσεων αποτελεί αυτό που ο Χούσερλ ονομάζει «διαφορικό κίνησης [Bewegungsdifferential]»⁹³. Με άλλα λόγια, ήδη η αρχική εμφάνιση “δείχνει” προς μια αναμενόμενη κατεύθυνση την οποία μπορεί να ακολουθήσει η αλληλουχία των εμφανίσεων. Ήδη από την αρχή έχουμε αναμονές για το τι θα συναντήσουμε εντός της συνάφειας της αντίληψης. Υπό αυτή την έννοια, η εξέλιξη μιας ακολουθίας εμφανίσεων «κυριαρχείται από μια ορισμένη τελεολογία»⁹⁴. Στην αντίληψη δεν είμαστε σκέτοι παθητικοί δέκτες διαδοχικών εκ μέρους εκφάνσεων. Οι αποβλέψεις μας οδηγούν την αντίληψη. Κάθε εκ μέρους ενεργεία έκφανση υπαινίσσεται την επόμενη, αποβλέπει στην επόμενη. Σε κάθε φάση της αντιληπτικής ακολουθίας αποβλεπτικά νήματα σκοπεύουν συνεχώς στην επόμενη φάση ώστε μέσα σε αυτή τη συνέχεια κάποιες αποβλέψεις πληρώνονται και οι αρχικές αναμονές ενισχύονται. Μόνο στη βάση μιας τέτοιας συγχώνευσης αποβλέψεων και πληρώσεων μπορεί να συγκροτηθεί το αντιληπτό στην ενότητά του. Βέβαια, όπως έχουμε τονίσει ξανά, υπάρχει περίπτωση κάποιες αναμονές μας να διαψεύδονται, όμως και αυτό αποτελεί αναπόσπαστη διάσταση του αντιληπτικού ενεργήματος. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε το πώς η αλληλουχία των εκ μέρους εκφάνσεων σχετίζεται με τα διάφορα κιναισθητικά συστήματα, εστιάζοντας αρχικά στο κιναισθητικό σύστημα του ενός ματιού. Θα θεωρήσουμε σταθερά τα υπόλοιπα κιναισθητικά συστήματα (του κεφαλιού, των χεριών, του κορμού, κ.λπ.) και για μεθοδολογικούς λόγους θα ξεκινήσουμε με την εξέταση της περίπτωσης της αντίληψης ενός στατικού, αμετάβλητου αντικειμένου.

Έστω K_{μ} τα οφθαλμικά κιναισθητικά αισθήματα του ενός ματιού και ε_{ν} οι εκ μέρους εκφάνσεις που εμφανίζονται στο οπτικό πεδίο. Έστω ότι για το χρονικό διάστημα t_0-t_1 το αίσθημα της κίνησης του ματιού K_{μ_1} παραμένει σταθερό. Τότε, για το ίδιο χρονικό διάστημα η οπτική εκ μέρους έκφανση ε_1 μένει και αυτή αμετάβλητη. Εάν στο επακόλουθο χρονικό διάστημα t_1-t_2 , το κιναισθητικό αίσθημα K_{μ_1} τραπεί, μέσα από μια συνεχόμενη ακολουθία, στο K_{μ_2} , τότε και η οπτική εκ μέρους έκφανση μεταβάλλεται από ε_1 σε ε_2 . Αντίστροφα τώρα, η αλλαγή του κιναισθητικού αισθήματος από K_{μ_2} σε K_{μ_1} οδηγεί στην αλλαγή της εκ μέρους έκφανσης από ε_2 σε ε_1 . Εύκολα συμπεραίνουμε ότι σε κάθε εμφάνιση ενός στατικού, αμετάβλητου αντικειμένου ενέχεται, τόσο ο παράγοντας των κιναισθητικών αισθημάτων, όσο και αυτός των παρουσιαστικών εκ μέρους εκφάνσεων. Αυτούς ο Χούσερλ τους αποκαλεί «παράγοντα- K_{μ} » και «παράγοντα- ε » αντίστοιχα.⁹⁵ Οι παράγοντες αυτοί αλληλεξαρτώνται με αμοιβαίο τρόπο. Στο παράδειγμα που μόλις περιγράψαμε, αυτό σημαίνει πως, εάν για

⁹³ *Hua* XVI, σ. 103 [86].

⁹⁴ *Ο.π.*, σ. 103 [86].

⁹⁵ *Ο.π.*, σ. 177 [149].

κάποιο χρονικό διάστημα ο παράγοντας-Κμ μένει σταθερός, το ίδιο συμβαίνει και με τον παράγοντα-ε. Όταν ο παράγοντας-Κμ μεταβάλλεται, τότε μεταβάλλεται *μονοσήμαντα* και ο παράγοντας-ε και μάλιστα οι δύο μεταβολές “γεμίζουν” το ίδιο διάστημα χρόνου.⁹⁶

Βέβαια, ο σχετισμός ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τις εκ μέρους εκφάνσεις του οπτικού πεδίου (ανάμεσα στον παράγοντα-Κμ και τον παράγοντα-ε) δεν είναι αποκλειστικός και σταθερός. Δηλαδή, ένα καθορισμένο κιναισθητικό αίσθημα δεν σχετίζεται αποκλειστικά με μια καθορισμένη οπτική εκ μέρους έκφανση, αλλά ούτε και αντίστροφα. Δεν πρόκειται για έναν δεσμό εγγενή και αδιάσπαστο. Ένα οπτικό κιναισθητικό αίσθημα K_{μ} είναι συμβατό, μπορεί, δηλαδή, να συνοδεύεται από *οποιαδήποτε* οπτική εκ μέρους έκφανση ϵ . Ο Χούσερλ επιχειρεί να αναδείξει την ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στους δύο παράγοντες αισθημάτων λέγοντας ότι τα κιναισθητικά αισθήματα σχετίζονται με τα οπτικά δεδομένα όχι με *ουσιώδη* τρόπο, αλλά *λειτουργικά* (funktionell).⁹⁷ Η *λειτουργική συνάφεια* (funktioneller Zusammenhang) των κιναισθητικών αισθημάτων και των οπτικών δεδομένων περιγράφεται σε αντιδιαστολή προς τη σχέση που χαρακτηρίζει, για παράδειγμα, την προ-εμπειρική έκταση και το προ-εμπειρικό χρώμα.⁹⁸ Δεν υπάρχει (προ-εμπειρικά) χρώμα χωρίς έκταση αλλά και αντίστροφα δεν υπάρχει έκταση χωρίς χρώμα. Η ενότητα των υλητικών χρωματικών δεδομένων και της προ-εμπειρικής έκτασης είναι εγγενής, ουσιώδης και αδιαχώριστη. Οι όροι μιας τέτοιας ενότητας *στηρίζουν* ο ένας τον άλλον με τρόπο αμοιβαίο. Με τους όρους της μερολογίας της τρίτης Έρευνας, πρόκειται για οντολογικώς εξαρτημένα μέρη που δίνονται πάντοτε ως οντολογικώς συγχωνευμένα. Αντίθετα, στην περίπτωση του σχετισμού των κιναισθητικών αισθημάτων του ματιού με τα οπτικά αισθητηριακά δεδομένα, δεν έχουμε να κάνουμε με μια οντολογική, αμοιβαία μη-αυτονομία· με μια οντολογική, αμοιβαία εξάρτηση. Τα κιναισθητικά αισθήματα και τα οπτικά δεδομένα είναι διαχωρίσιμα μεταξύ τους, συνιστούν σχετικώς αυτόνομα μέρη, αν και συναρτώνται τα μεν με τα δε και, μάλιστα, η συνάρτησή τους αυτή είναι απαραίτητος όρος συγκρότησης του αντικειμένου.

Τα αισθήματα των θέσεων και των κινήσεων του ματιού δίνονται ταυτόχρονα με τα οπτικά αισθήματα σε ένα είδος ενότητας που, όμως, δεν είναι αυτή της ουσιακής στήριξης, της οντολογικής εξάρτησης. Η μεταξύ τους συνάφεια δεν διασφαλίζεται απριόρι. Μπορούμε, βέβαια, να μιλάμε για κάποια σταθερότητα στη σχέση των κιναισθητικών και των οπτικών δεδομένων καθώςσον αυτή αφορά τα κιναισθητικά αισθήματα του ματιού *εν γένει*, από τη μια, και το οπτικό πεδίο στο σύνολο των τόπων του, από την άλλη. Ο Χούσερλ κάνει έτσι λόγο για έναν «σταθερό συνειρμό»⁹⁹ ανάμεσα στο σύστημα των οπτικών τόπων και το «Κμ εν γένει»¹⁰⁰.

⁹⁶ Ο.π., §51.

⁹⁷ Ο.π., σ. 170 [143].

⁹⁸ Βλ. ό.π., §§49, 53. Η σύγχυση που επικρατεί στις αναλύσεις του Ντράμοντ για τα διαφορετικά είδη σχέσεων στη χουσερλιανή μερολογία φαίνεται και στο πώς ο ίδιος αντιμετωπίζει το είδος της σχέσης ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τις εκ μέρους εκφάνσεις (τις παρουσιαστικές εικόνες). Ο Ντράμοντ ισχυρίζεται ότι μια τέτοια *λειτουργική* σχέση εγκαθίσταται μεταξύ περιεχομένων που ανήκουν σε διαφορετικά γένη, σε αντίθεση με τις *ουσιώδεις* σχέσεις που θεωρεί πως απλά αφορούν περιεχόμενα του ίδιου γένους ή είδους (π.χ. χρωματικά περιεχόμενα του είδους κόκκινο). (Βλ. σχετικά Drummond 1979, σ. 24· Drummond 1990, σ. 147.) Έτσι, όμως, συγκαλύπτεται το νόημα των ουσιαστικών, οντολογικών εξαρτήσεων που, όπως έχουμε δει, αφορούν περιεχόμενα που ανήκουν σε διαφορετικά γένη (όπως είναι το χρώμα και η έκταση) και προς τις οποίες ουσιαστικά ο Χούσερλ αντιδιαστέλλει εδώ τις λεγόμενες λειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τα παρουσιαστικά δεδομένα της αίσθησης.

⁹⁹ *Hua* XVI, σ. 179 [151]

¹⁰⁰ Βλ. ό.π., σσ. 180 [151].

Και αυτό [το πολλαπλό των τόπων] ποτέ δεν δίνεται χωρίς ένα K και ούτε κανένα K δίνεται χωρίς το, με μεταβαλλόμενο μόνο τρόπο πληρωμένο, συνολικό πολλαπλό των τόπων. (Hua XVI, σ. 179 [151])

Πάντοτε κάποιο κιναισθητικό αίσθημα, ή κάποια συνεχόμενη ακολουθία κιναισθητικών αισθημάτων «ενοποιείται εμπειρικά»¹⁰¹ με το πολλαπλό των τόπων. Σε αυτό το επίπεδο ανάλυσης δεν έχουμε να κάνουμε με κάποιο καθορισμένο κιναισθητικό αίσθημα, αλλά ούτε και με το οπτικό πεδίο ως πληρωμένο με έναν καθορισμένο τρόπο.

Τι γίνεται όμως με τα συγκεκριμένα κιναισθητικά αισθήματα K_{μ} , και τις συγκεκριμένες εκ μέρους εκφάνσεις ε_j ; Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι υπάρχει κάποια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους; Έστω ότι για μια συγκεκριμένη θέση του ματιού μου δίνεται το οπτικό πεδίο με μια ορισμένη διάρθρωση. Για να καταφέρω να “μεταφέρω” μια εκ μέρους έκφανση ε_{χ} από την αριστερή μεριά του πεδίου σε μια συγκεκριμένη θέση προς τα δεξιά όπου τώρα βρίσκεται η εκ μέρους έκφανση ε_{ψ} , “γνωρίζω” ότι το μάτι πρέπει να εκτελέσει μια συγκεκριμένη κίνηση. Έτσι, εάν στην εκ μέρους έκφανση ε_{χ} προσιδιάζει φαινομενολογικά το κιναισθητικό αίσθημα $K_{\mu_{\chi}}$, ενώ στην εκ μέρους έκφανση ε_{ψ} το κιναισθητικό αίσθημα $K_{\mu_{\psi}}$, στην οιονεί-κίνηση της εκ μέρους έκφανσης στο οπτικό πεδίο αντιστοιχεί η συγκεκριμένη κιναισθητική ακολουθία από το $K_{\mu_{\chi}}$ στο $K_{\mu_{\psi}}$. Μπορούμε να πούμε ότι στο σύστημα των οιονεί-κινήσεων των εκ μέρους εκφάνσεων του οπτικού πεδίου αντιστοιχεί ένα σύστημα ακολουθιών των κιναισθητικών αισθημάτων του ματιού K_{μ} , ενώ σε κάθε εκ μέρους έκφανση ε αντιστοιχεί ένα συγκεκριμένο K_{μ} . Και αυτή την εξάρτηση ανάμεσα σε συγκεκριμένα κιναισθητικά αισθήματα και τις εμφανίσεις του οπτικού πεδίου ο Χούσερλ την αποκαλεί *συνειρμική*. Αυτός ο φαινομενολογικά εννοημένος συνειρμός δεν έχει να κάνει με το γενετικό-ψυχολογικό γεγονός της τάσης μας να συνδέουμε π.χ. ένα κιναισθητικό αίσθημα K_{μ} με μια εκ μέρους έκφανση ε επειδή αυτά επαναλαμβανόμενα παρουσιάζονται μαζί στην εμπειρία. Προβάλλοντας πίσω στις αναλύσεις του *Πράγμα και Χώρος* τις διαπιστώσεις μας από την εξέταση του ζητήματος του πρωτο-συνειρμού στον ύστερο Χούσερλ, μπορούμε να πούμε ότι η σχέση εξάρτησης ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τις εκ μέρους εκφάνσεις είναι μια *πρωτο-συνειρμική σχέση αισθητηριακής διαπλοκής*, ανήκει, δηλαδή στην κατηγορία των *συνθέσεων του ανομοειδούς*.

Ο Χούσερλ, προκειμένου να φωτίσει ακόμη περισσότερο την ιδιότυπη σχέση ανάμεσα στα κιναισθητικά αισθήματα και τις εκ μέρους εκφάνσεις, δίνει το παράδειγμα της μονο-οφθαλμικής αντίληψης ενός τετραγώνου με κορυφές Α, Β, Γ και Δ.¹⁰² Έστω ότι αρχικά σταθεροποιούμε το βλέμμα στην κορυφή Α, στη συνέχεια στη Β, ύστερα στη Γ και τέλος στη Δ. Η ματιά μας, δηλαδή, διατρέχει τις πλευρές του τετραγώνου ΑΒΓΔ σταματώντας για λίγο σε κάθε κορυφή. Σε κάθε τέτοια στάση, το μάτι έχει μια συγκεκριμένη θέση στην οποία αντιστοιχεί μια συγκεκριμένη εκ μέρους έκφανση ε_j (όπου $j = A, B, \Gamma, \Delta$). Καθώς μεταβαίνουμε από την εκ μέρους έκφανση ε_A στην ε_B κι από εκεί στην ε_{Γ} και τέλος στην ε_{Δ} , μια ακολουθία κιναισθητικών αισθημάτων του ματιού ξεκινά από το κιναισθητικό αίσθημα K_{μ_A} για να περάσει με συνεχόμενο τρόπο στο K_{μ_B} , από εκεί στο $K_{\mu_{\Gamma}}$ και τέλος στο $K_{\mu_{\Delta}}$. Κατά τη συνεχόμενη πορεία αυτής της αντιληπτικής διαδικασίας, οι διαδοχικές εκ μέρους εκφάνσεις συνέχονται σε μια ενότητα, καθώς από κάθε μια από αυτές ξεκινούν αποβλεπτικά νήματα που σκοπεύουν την επερχόμενη βρίσκοντας έτσι την πλήρωσή τους. Αντίθετα, τα κιναισθητικά αισθήματα δεν είναι με αυτή την έννοια φορείς αποβλέψεων και δεν συνεχούνται στη συνείδηση της ενότητας.¹⁰³ Ενώ η συνεχόμενη ακολουθία των εκ μέ-

¹⁰¹ Ο.π.

¹⁰² Βλ. ό.π., §51.

¹⁰³ Βλ. ό.π., σ. 181 [152].

ρους εκφάνσεων συνιστά μια ενότητα που χαρακτηρίζεται από το σχήμα απόβλεψης-πλήρωσης, η αλληλουχία των κιναισθητικών αισθημάτων μπορεί να συνιστά ενότητα μόνο κατά το ότι πληρώνει το ίδιο προ-εμπειρικό χρονικό τμήμα, χωρίς να χαρακτηρίζεται, όμως, από μια τέτοια αποβλεπτική δομή. Επιπλέον, οι δύο διακριτές και διαχωρίσιμες ακολουθίες – αυτή των κιναισθητικών αισθημάτων και αυτή των εκ μέρους εκφάνσεων – συνιστούν μια ενότητα, όχι με καμία αθροιστική έννοια αλλά στη βάση της ιδιαίτερης πρωτο-συνειρμικής σχέσης τους. Εντός αυτής της ενότητας οι κιναισθητικές ακολουθίες επέχουν θέση *συνθηκών* (Umstände)¹⁰⁴ ή *αντιληπτικών όρων* (Wahrnehmungsbedingungen)¹⁰⁵ υπό τους οποίους εμφανίζονται οι εκ μέρους εκφάνσεις. Από τις ελεύθερες μεταβολές των κιναισθητικών δεδομένων εξαρτώνται οι τροποποιήσεις των αισθητηριακών δεδομένων, με την ερμηνευση των οποίων επιτελείται η αναγκαία παρουσιαστική λειτουργία των εκ μέρους εκφάνσεων.

Με καθορισμένη αλλαγή των “συνθηκών” <επακολουθεί> μια καθορισμένη αλλαγή των εμφανίσεων, και μάλιστα αλλαγή που προσδίδει στις αποβλέψεις [των εμφανίσεων], ροή, πλήρωση, [και] ενότητα της συνείδησης που τις διαπερνά. [...] [Τα *K* και οι *ε*] συνδέονται έτσι ώστε, όταν το *K*₀ μεταβαίνει στο *K*₁, η *ε*₀ μεταβαίνει με τον τρόπο της αναμονής στην *ε*₁, υποδεικνύουσα κάθε νέα φάση και πληρωνόμενη σε αυτήν. (*Hua* XVI, σ. 181 [152])

Στη βάση της εξάρτησης ανάμεσα στις μεταβολές των κιναισθητικών δεδομένων και τις τροποποιήσεις των αισθητηριακών δεδομένων, ο Χούσερλ θα ισχυριστεί τελικά ότι η κιναισθηση (και οι μεταβολές της) λειτουργούν *κινητοποιητικά* για τη συνεχόμενη τροποποίηση των αισθητηριακών δεδομένων και τη διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων.¹⁰⁶

Βρίσκουμε σταθερά τη διπλή διάρθρωση: από τη μια μεριά, τα κιναισθητικά αισθήματα, τα κινητοποιούντα [motivierenden], από την άλλη, τα αισθήματα γνωρισμάτων [Merkmalsemfindungen], τα κινητοποιούμενα [motivierten]. (*Hua* IV, σ. 58 [63])

Οι αλλαγές των κιναισθητικών “συνθηκών” είναι αυτές που *κινητοποιούν* συγκεκριμένες αλλαγές στις εμφανίσεις, και μάλιστα τέτοιες αλλαγές που υπακούουν στη δομή απόβλεψης-πλήρωσης. Το ότι μια εκ μέρους έκφανση γίνεται φορέας αποβλέψεων οι οποίες αναμένουν πλήρωση, και αυτό συνεχίζεται για όλη τη σειρά των εκ μέρους εκφάνσεων, συμβαίνει μόνο υπό τις συγκεκριμένες κάθε φορά κιναισθητικές “συνθήκες”. Όπως τονίζει ο Χούσερλ σε κάποιο από τα ύστερα χειρόγραφα του,

[η] διαδοχή των εμφανίσεων δεν είναι αυτόνομη, παρά είναι αποτέλεσμα των ελεύθερων διαδοχών των κιναισθήσεων. Και οι δύο διαδοχές διενεργούνται στη συνείδηση της ταυτοχρονίας με τη μορφή του «εάν-τότε» [wenn-so]» (Ms. *D 12 I* (1931), σ. 16, παρατίθεται στο Claesges 1964, σ. 72 υπσ. 3.)

Η πορεία της διπλής αλυσίδας αισθημάτων (των κιναισθητικών και των οπτικών) υπακούει στο γενικό κανόνα: «εάν τα κιναισθητικά αισθήματα είναι αυτά και αυτά τότε τα οπτικά αισθήματα είναι εκείνα και εκείνα».¹⁰⁷ Έτσι, ενώ από τη μια, «[έ]να

¹⁰⁴ «Τα [κιναισθητικά αισθήματα] *K* είναι οι “συνθήκες” και οι [εικόνες] *ε* είναι οι “εμφανίσεις”» (*Hua* XVI, σ. 181 [152])

¹⁰⁵ Βλ. *Hua* XVI, σ. 356 [316].

¹⁰⁶ Πέρα από τις εκτενείς αναλύσεις στο *Πράγμα και Χώρος* (βλ. ενδεικτικά *Hua* XVI, §46), μπορεί να ανατρέξει κανείς και στα *Hua* IV, σσ. 20 [22], 56-8[61-3], 128-9 [135-7]· *Hua* XX/1, §§30, 38· *Hua* XI, σσ. 13-5 [49-52], 107-8 [152-3]· *EU*, σσ. 88-91 [83-5], 113 [104].

¹⁰⁷ Βλ., π.χ., *Hua* IV, σσ. 57-8 [62-3], 226 [238].

καθορισμένο K και μία καθορισμένη ε δεν διαπλέκονται “άπαξ δια παντός”¹⁰⁸, από την άλλη, υπό συγκεκριμένες κιναισθητικές συνθήκες εμφανίζονται συγκεκριμένες εκ μέρους εκφάνσεις.¹⁰⁹ Πρέπει, βέβαια, να έχουμε στο νου μας ότι μόνο τα οπτικά αισθήματα είναι αυτά που ερμηνεύονται και καθίστανται ικανά να παρουσιάζουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του αντιληπτού. Τα κιναισθητικά αισθήματα, από την άλλη, δεν υποβάλλονται σε τέτοιου είδους *εκτασιακή* ερμηνευση¹¹⁰, δεν λειτουργούν παρουσιαστικά αυτά τα ίδια. Τα κιναισθητικά αισθήματα δεν ανήκουν, όπως χαρακτηριστικά λέει ο Χούσερλ, στην «προβολή [Prozektion]»¹¹¹ του αντικειμένου. Εντούτοις, χωρίς αυτά δεν είναι δυνατή η συγκρότηση αυτού του τελευταίου.

Πριν προχωρήσουμε πρέπει να επισημάνουμε πως ό,τι είπαμε μέχρι τώρα ήταν περιορισμένο μεθοδολογικά στη δοτικότητα ενός αντικειμένου απομονωμένου από τον αντιληπτικό περίγυρό του. Μπορούμε όμως να γενικεύσουμε και να πούμε ότι *το σύνολο* των εκ μέρους εκφάνσεων του οπτικού πεδίου συναρτάται με τις κιναισθητικές συνθήκες. Η ιδιότυπη πρωτο-συνειρμική εξάρτηση μεταξύ των κιναισθητικών αισθημάτων και των οπτικών δεδομένων αφορά ολόκληρη την προ-εμπειρική έκταση του οπτικού πεδίου. Τα κιναισθητικά αισθήματα, δηλαδή, κινητοποιούν γενικότερα τις τροποποιήσεις αυτού του τελευταίου.

5.6.3. Τα κιναισθητικά συστήματα ως ελεύθερα συστήματα δυνατοτήτων

Το αντιληπτό δεν είναι μόνο ό,τι δίνεται κάθε φορά αισθητηριακά με αυθεντικό τρόπο. Δεν είναι μόνο ό,τι παρουσιάζεται αυθεντικά. Το αντιληπτό έχει και άλλες πλευρές, άλλα χαρακτηριστικά, άλλες στιγμές που δίνονται αναυθεντικά. Χωρίς το βύθισμα αυτού που δίνεται ενεργεία σε έναν ορίζοντα άλλων δυνάμει εμφανίσεων δεν μπορεί να εμφανιστεί κανένα πράγμα στην αντίληψη. Κάθε ενεργεία εκ μέρους έκφραση μιας αντιληπτικής ακολουθίας “δείχνει προς” τις δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις αυτής της ακολουθίας. Θα λέγαμε ότι από αυτήν ξεκινούν αποβλεπτικά νήματα που κατευθύνονται με έναν πρωτο-συνειρμικό τρόπο προς τις δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις. Και αυτό το σύστημα παραπομπών κινητοποιείται πάντα από μια συνεχόμενη ακολουθία κιναισθητικών συνθηκών. Όπως είπαμε και προηγουμένως, η εξέλιξη ενός αντιληπτικού ενεργήματος υπακούει στη λογική του σχήματος «εάν ... τότε». Κάθε συγκεκριμένη, κιναισθητικώς κινητοποιούμενη, αντιληπτική ακολουθία συνιστά ένα *γραμμικό πολλαπλό* ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων.

Αλλά, το συγκεκριμένο κάθε φορά γραμμικό πολλαπλό είναι ένα από τα άπειρα δυνατά. Η αντιληπτική ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων θα μπορούσε να είναι και διαφορετική καθώς η εκάστοτε αυθεντική εκ μέρους έκφραση αποβλέπει και σε ένα πλήθος άλλων εκ μέρους εκφάνσεων οι οποίες προσφέρονται για συνθέσεις *διαφορετικών* γραμμικών πολλαπλών. Εκτός, δηλαδή, από την τρέχουσα πραγματωμένη, από την *ενεργεία* αντιληπτική ακολουθία, υπάρχουν άπειρες άλλες *οιονεί* αντιληπτι-

¹⁰⁸ *Hua* XVI, σ. 180 [151].

¹⁰⁹ Η πραγμάτευση των ακολουθιών των εκ μέρους εκφάνσεων μπορεί να γίνει χωρίς να ενδιαφερόμαστε για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, παρά μόνο για τη μορφή και τον τύπο τους. Για παράδειγμα, κάποιες ακολουθίες εκ μέρους εκφάνσεων υπάγονται στο γενικό τύπο ακολουθιών που παρουσιάζουν στατικά αντικείμενα, ή καλύτερα πεδία αντικειμένων. Σε άλλον γενικό τύπο ανήκουν ακολουθίες εκ μέρους εκφάνσεων που παρουσιάζουν στρεφόμενα αντικείμενα, μετακινούμενα αντικείμενα, κ.λπ. Μπορούμε, έτσι, να συντάξουμε τις γενικές γραμμές μιας τυπολογίας της κινητοποιητικής-(πρωτο-)συνειρμικής σχέσης, για παράδειγμα μεταξύ κάποιων καθορισμένων κιναισθητικών ακολουθιών K και κάποιων γενικών τύπων εκ μέρους εκφάνσεων του οπτικού πεδίου.

Βλ. *Hua* XVI, σ. 183 [154-5].

¹¹⁰ Βλ. ό.π., σ. 57 [62].

¹¹¹ Ό.π., σ. 160 [136].

κές ακολουθίες που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν με την κατάλληλη αλλαγή των κινητοποιητικών συνθηκών. Οι οιονεί αντιληπτικές ακολουθίες χαρακτηρίζονται έτσι από «οιονεί αποβλέψεις»¹¹² που περιβάλουν ως «άλως»¹¹³ τις ενεργεία αποβλέψεις του τρέχοντος γραμμικού πολλαπλού εκ μέρους εκφάνσεων, «συγχωνεύονται με αυτές και χρωματίζουν το χαρακτήρα τους»¹¹⁴.

Το ποια από όλες τις άπειρα δυνατές αντιληπτικές ακολουθίες θα είναι η ενεργεία, το ποιο από όλα τα άπειρα δυνατά θα είναι το ενεργεία γραμμικό πολλαπλό των εκ μέρους εκφάνσεων, ρυθμίζεται από την εκάστοτε κιναισθητική ακολουθία. Η σειρά των κιναισθήσεων είναι αυτή που κινητοποιεί το *συγκεκριμένο* και όχι κάποιο άλλο πλέγμα ενεργεία αποβλέψεων και πληρώσεων τους. Όλα τα δυνάμει τέτοια πλέγματα, όλα τα δυνάμει γραμμικά πολλαπλά εκ μέρους εκφάνσεων αντιστοιχούν σε δυνάμει κιναισθητικές ακολουθίες και μπορούν να κινητοποιηθούν από αυτές. Εάν, δηλαδή, το ενεργεία γραμμικό πολλαπλό των εκ μέρους εκφάνσεων είναι βυθισμένο μέσα στην άλω όλων των δυνατών ακολουθιών εκ μέρους εκφάνσεων, αυτό συμβαίνει γιατί και το ενεργεία, κινητοποιούν κιναισθητικό πολλαπλό είναι βυθισμένο μέσα στην άλω των κιναισθητικών δυνατοτήτων. Όπως σημειώνει ο Χούσερλ σε κάποιο από τα χειρόγραφα του, σε κάθε πραγματοποιημένη κιναισθητική κατάσταση, δηλαδή στην εκάστοτε πραγμάτωση του συνολικότερου κιναισθητικού συστήματος ως ενός συστήματος δυνατοτήτων, προσιδιάζει «ένας ελεύθερος χώρος [Spielraum] κιναισθητικών κινήσεων, τις οποίες μπορώ από κει και πέρα να πραγματοποιήσω»¹¹⁵.

Η αναγνώριση του ότι κάθε μερικό, αλλά και το συνολικό κιναισθητικό σύστημα, είναι πάντοτε ένα σύστημα δυνατοτήτων, σημαίνει την αναγνώριση του χώρου της αισθητικότητας ως ενός πρωταρχικού πεδίου, του πεδίου του «εγώ δύναμαι» (Ich kann). Αυτό το «εγώ» του «εγώ δύναμαι» της κιναισθησης, δεν είναι το αυθεντικό ενεργό εγώ της πράξης. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, πως πρόκειται για ένα παθητικό εγώ στο οποίο απλά καταγράφονται τα κιναισθητικά αισθήματα. Το κιναισθητικό πεδίο μεταβάλλεται «αδιαμεσολάβητα και ελεύθερα»¹¹⁶ με έναν «φυσικό και ελεύθερο τρόπο»¹¹⁷. Και όπως έχει φανεί, από τις *ελεύθερες μεταβολές των κιναισθητικών δεδομένων* εξαρτώνται οι τροποποιήσεις των αισθητηριακών δεδομένων. Δεν έχουμε να κάνουμε, ωστόσο, με μία *άνευ όρων* ελευθερία. Τα κιναισθητικά συστήματα δεν επιτρέπουν *οποιαδήποτε* μεταβολή. Είτε λόγω της ανθρώπινης σωματικής κατασκευής (εν γένει ή και εξατομικευτικά), είτε λόγω των δεδομένων συνθηκών που έχουν να κάνουν με την εκάστοτε συγκεκριμένη αντιληπτική ακολουθία, δεν είναι δυνατή *οποιαδήποτε* κίνηση του σώματος ή κάποιου μέρους του. Η κιναισθητική ελευθερία κινείται πάντοτε εντός κάποιων ορίων. Αυτά τα όρια, μάλιστα, μεταβάλλονται ακολουθώντας την ανάπτυξη του ανθρώπου. Από αυτή τη σκοπιά μπορούμε να πούμε ότι το «εγώ δύναμαι» της κιναισθησης δεν είναι στατικό. Αναπτύσσεται μέσα σε ένα «κανονικό τυπικό στιλ που ακολουθεί τα στάδια από τη νηπιακή ηλικία, τη νεότητα, την ωριμότητα, τα γηρατειά»¹¹⁸. Και μπορούμε έτσι να καταλάβουμε και τον ισχυρισμό του Χούσερλ σύμφωνα με τον οποίο στη νηπιακή ηλικία «μαθαίνουμε» να βλέ-

¹¹² Βλ. ό.π., σσ. 188-9 [158]

¹¹³ Ο.π., σσ. 188 [158], 189 [159].

¹¹⁴ Ο.π., σ. 188 [158].

¹¹⁵ Ms. D 12 I (1931, 13), η έμφαση προστέθηκε· παρατίθεται στο Claesges, 1964, σ. 75.

¹¹⁶ *Hua* XVI, σ. 298 [258].

¹¹⁷ *Hua* IV, σ. 254 [266]· βλ. και σσ. 56 [61], 152 [159]. Υπάρχουν φυσικά κινήσεις που διενεργούνται ασυναίσθητα. Βλ. σχετικά ό.π., σσ. 260 [272], 258 [270].

¹¹⁸ *Hua* IV, σ. 254 [267].

που με.¹¹⁹ Τα διάφορα κιναισθητικά συστήματα και οι δυνατότητές τους “ρυθμίζονται” στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού και μπορούν εφεξής να λειτουργούν κινητοποιητικά για τα αντιληπτικά ενεργήματα.

5.6.4 Κιναισθητικές δυνατότητες και βέλτιστη δοτικότητα

Κάθε εκ μέρους έκφανση μιας ενεργείας ακολουθίας πληρώνεται αλλά και “δείχνει” προς την επόμενη της ζητώντας περαιτέρω πλήρωση. Κάθε τέτοια εκ μέρους έκφανση, όμως, είναι βυθισμένη σε μια απειρία δυνατών αποβλέψεων προς άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις. Είδαμε ότι η τρέχουσα κιναισθητική ακολουθία είναι αυτή που προσδιορίζει τον τύπο και τη μορφή της εκάστοτε ενεργείας αντιληπτικής ακολουθίας. Όλες οι άλλες δυνατές κιναισθητικές ακολουθίες υποβαστάζουν το τρέχον αντιληπτικό βίωμα ώστε αυτό να μην περιορίζεται σε ό,τι δίνεται ενεργεία. Επειδή ακριβώς η ενεργεία ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων είναι βυθισμένη στην άλω άλλων δυνατών ακολουθιών μπορεί και δίνεται το πράγμα ως ταυτόσημο στην ενότητά του. Ως το πράγμα που έχει και άλλες πλευρές, που έχει τα τάδε χαρακτηριστικά στις άλλες πλευρές του, που έχει αυτόν ή τον άλλο εσωτερικό και εξωτερικό ορίζοντα. Έτσι είναι δυνατή η αντιληπτική δοτικότητα του πράγματος.

[Ο]μως στην ουσία αυτής της δοτικότητας προσιδιάζει το να αφήνει ανοιχτές άπειρα πολλές δυνατότητες νέας δοτικότητας με προσδιορισμένο τρόπο ως *κινητοποιημένες* δυνατότητες. (*Hua* XVI, σ. 189 [159], η έμφαση προστέθηκε)

Το πράγμα είναι ό,τι δίνεται ενεργεία σε μια ενότητα με ό,τι μπορεί να δοθεί υπό διαφορετικές συνθήκες. Με κάθε ενεργεία εμφάνιση του πράγματος βρισκόμαστε δυνάμει εντός μιας απειρίας αντιληπτικών δυνατοτήτων. “Γνωρίζουμε” – όχι λογικο-εννοιολογικά – ότι εάν τα κιναισθητικά αισθήματα γίνουν αυτά κι αυτά, τότε οι αντιληπτικές εμφανίσεις θα είναι εκείνες και οι άλλες. *Πάντοτε οι αντιληπτικές δυνατότητες είναι κιναισθητικά διαμεσολαβημένες*. “Γνωρίζουμε”, για παράδειγμα, ότι κάθε εκ μέρους έκφανση του οπτικού πεδίου, για να περιοριστούμε σε αυτό, είναι δυνατό να “μεταφερθεί” από την ασάφεια της περιφέρειας στην καθαρότητα του κέντρου και μάλιστα μέσω του συντομότερου κιναισθητικού δρόμου (*Weg*).¹²⁰ Ας το εξετάσουμε αυτό καλύτερα.

Το κιναισθητικό σύστημα του ενός ματιού και οι ετεροιώσεις του κινητοποιούν τη δοτικότητα και τις αντίστοιχες ετεροιώσεις του οπτικού, και για την ακρίβεια του μονο-οφθαλμικού πεδίου. Καθώς το μάτι κινείται και ενώ θεωρούμε τα υπόλοιπα κιναισθητικά συστήματα σταθερά, η παρουσίαση ενός στατικού αντικειμένου γίνεται μέσα από μια ακολουθία εκ μέρους εκφάνσεων των οποίων η σχέση κυμαίνεται από αυτήν της *απαράλλαχτης* ομοιότητας μέχρι εκείνη της *αξιοσημειώτης* ανομοιότητας.¹²¹ Δηλαδή, εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μια εκ μέρους έκφανση κατά την οιονεί-κίνησή της προς την περιφέρεια του πεδίου, φτωχαίνει από την άποψη της διακριτότητας των μερών της. Από την άλλη, μπορούμε να προσδιορίσουμε μια περιοχή του πεδίου στην οποία η εκ μέρους έκφανση δίνεται με έναν περιεχομενικό πλούτο. Ο Χούσερλ ονομάζει την περιοχή γύρω από το σημείο μηδέν του οπτικού πεδίου

¹¹⁹ «Το αντιληπτικό πεδίο που μας προ-χορηγεί όλα τα αντικείμενα δεν περικλείει ακόμα στην *πρώιμη παιδική ηλικία* τίποτε που θα μπορούσε να εξηγηθεί με ένα απλό κοίταγμα ως πράγμα.» (*Hua* I, σ. 112 <117>)

¹²⁰ Βλ. σχετικά και Claesges 1964, σ. 75.

¹²¹ *Hua* XVI, σ. 192-3 [161-2].

«βέλτιστη περιοχή [optimal Gebiet]»¹²². Η βιωματικώς πραγματική εκ μέρους έκφανση που βρίσκεται ή κινείται εντός αυτής της περιοχής δίνεται με την μεγαλύτερη πληρότητα, γίνεται βέλτιστη. Όταν η εκ μέρους έκφανση απομακρύνεται από το σημείο μηδέν και από τη βέλτιστη περιοχή βαθμιαία γίνεται φτωχότερη από την άποψη του παρουσιαστικού περιεχομένου της. Συνολικά, το οπτικό πεδίο είναι ανομοιογενές από την άποψη της σαφήνειας της δοτικότητας των περιεχομένων του. Μια εκ μέρους έκφανση διαφοροποιείται ως προς την παρουσιαστική της πληρότητα ανάλογα με τη “θέση” της σε αυτό.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάσαμε το ζήτημα του αντιληπτικού προσδιορισμού και ισχυριστήκαμε ότι τα φαινόμενα που εμπίπτουν σε αυτή την περιοχή είναι *εποπτικά* φαινόμενα *συνθετικών αντιληπτικών συναφειών* τα οποία πρέπει να διακρίνονται από τα ενεργήματα της εννοιολογικής και κατηγορηματικής σκέψης. Ανάμεσα στα άλλα, μιλήσαμε και για το φαινόμενο της απλής αντιληπτικής διερμίνευσης και για τη σχέση που έχει μια φτωχή και μια πλούσια εκ μέρους έκφανση που παρουσιάζουν την ίδια πλευρά ενός αντικειμένου. Είδαμε ότι η πλουσιότερη εκ μέρους έκφανση παρουσιάζει αυτή την πλευρά με το μεγαλύτερο πλούτο εσωτερικών διαφοροποιήσεων και ότι τότε λαμβάνει χώρα η λεγόμενη «σαφής όραση».

Η πλουσιότερη εκ μέρους έκφανση επιτυγχάνει το μέγιστο βαθμό διερμίνευσης και είναι με αυτή την έννοια η «βέλτιστη εκ μέρους έκφανση». Η βέλτιστη εκ μέρους έκφανση έχει προτεραιότητα σε σχέση με όλες τις άλλες, είναι προνομιούχα σε σχέση με τις φτωχότερες καθώς είναι η «πιο ενδιαφέρουσα»¹²³. Όπως μας λέει ο Χούσερλ, αυτή συνιστά «ένα καταγωγικό δέλεαρ [ursprünglichen Reiz] για το ενδιαφέρον»¹²⁴. Δεν πρόκειται βέβαια εδώ για κάποιο θεωρητικό ενδιαφέρον που στρέφει την αντίληψη προς τη βέλτιστη δοτικότητα, αλλά ούτε και κάποιο πρακτικό-εργαλειακό ενδιαφέρον. Ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια «πρακτική τάση [praktische Tendenz]»¹²⁵ μετάβασης στη βέλτιστη εκ μέρους έκφανση, για ένα «εμπειρικό»¹²⁶ ή ακόμα «πραγμώδεις [sachliche] ενδιαφέρον»¹²⁷ το οποίο πληρώνεται και ικανοποιείται καθώς η εκ μέρους έκφανση προσεγγίζει την αντιληπτικά διερμηνευμένη δοτικότητα.

Το ενδιαφέρον τερματίζεται στη βέλτιστη δοτικότητα. Η τάση να το έχουμε αυτό το ενδιαφέρον (το εμπειρικό ενδιαφέρον) ως εντύπωση [Impression] σκοπεύει [geht auf] αποκλειστικά σε αυτό το βέλτιστο, γιατί [ακριβώς] αυτό είναι βέλτιστο. Είναι εκείνο του οποίου η εμπειρία παρέχει τη μέγιστη ικανοποίηση. Κάθε άλλη εικόνα [διάβ.: εκ μέρους έκφανση] μας ενδιαφέρει μόνο ως διόδευση προς το βέλτιστο. (*Hua* XVI, σ. 360 [322])

Δεδομένου ότι το βέλτιστο είναι προνομιακά ενδιαφέρον και ότι επιπλέον μπορούμε ελεύθερα να φέρουμε μια εκ μέρους έκφανση στη βέλτιστη τροποποίησή της, είναι κατανοητή η *πρακτική τάση* για μετάβαση κάθε εκ μέρους έκφανσης στο βέλτιστο.¹²⁸ Η βέλτιστη τροποποίηση μιας εκ μέρους έκφανσης στο οπτικό πεδίο κινητοποιείται κιναισθητικά. Όντας μέσα σε έναν κιναισθητικό ορίζοντα, σε ένα ζωντανό (lebendiger) σύστημα δυνατοτήτων, γίνεται κατανοητή η τάση για μετάβαση προς τις βέλτιστες δυνατότητες.

¹²² Ο.π., σ. 358 [319].

¹²³ Ο.π., σ. 359 [320].

¹²⁴ Ο.π.

¹²⁵ Ο.π., σ. 359 [321].

¹²⁶ Ο.π., σ. 360 [322].

¹²⁷ Ο.π., σ. 196 [164].

¹²⁸ Βλ. ό.π., σ. 359 [321].

Το βέλτιστο είναι μια πάντα έτοιμη δυνατότητα, διαρκώς στη διάθεσή μου να μου δοθεί, καθόσον έχω την εικόνα [διάβ.: εκ μέρους έκφανση]. Το έχω [το βέλτιστο] όποτε το επιθυμώ. (*Hua* XVI, σ. 360 [321])

Κάθε άλλη εκ μέρους έκφανση που στερείται της εποπτικά διερμηνευμένης μορφής δείχνει υπόρρητα προς την πλήρη εποπτική διερμηνευσή της, λειτουργεί ως *αναπαραστάτης ομοιότητας* (*Ähnlichkeitsrepräsentant*) για το βέλτιστο, αποβλέπει στο βέλτιστο. Κάθε εκ μέρους έκφανση από την άποψη του σχήματος, της ποιότητας, των εσωτερικών διαφοροποιήσεών της, δείχνει προς τη βέλτιστη πλήρωσή της, την προδιαγράφει κατ' αναλογία, την προ-εννοεί. Επιπλέον, όμως, δείχνει τον κιναισθητικό δρόμο που πρέπει να ακολουθηθεί προκειμένου να δοθεί αυτή. Όπως σημειώνει ο Κλέσγκες, «[μ]ε κάθε εμφάνιση, είναι ταυτόχρονα γνωστός ο δρόμος –μέσα από ένα οικείο σύστημα δρόμων– που οδηγεί την εμφάνιση στο βέλτιστό της»¹²⁹. Οι διάφοροι κιναισθητικοί δρόμοι μπορούν να ακολουθηθούν άλλοτε ευκολότερα, άλλοτε δυσκολότερα, πάντοτε όμως υπάρχει η δυνατότητα της άσκησης σε κάθε τέτοια διαδρομή και του ελέγχου του συστήματος των κιναισθητικών δυνατοτήτων.¹³⁰

5.6.5. Διοφθαλμική όραση και προ-εμπειρικό βάθος του οπτικού πεδίου

Ο μεθοδολογικός περιορισμός στα κινητοποιητικά κιναισθητικά αισθήματα του ενός μόνο ματιού, κι ενώ όλα τα υπόλοιπα κιναισθητικά συστήματα θεωρούνται σταθερά και δεν λαμβάνονται υπόψη, μας οδηγεί στη εξέταση της συγκρότησης αυτού που ο Χούσερλ ονομάζει «οφθαλμο-κινητική εικόνα [διάβ.: εκ μέρους έκφανση] [*okulomotorisches Bild*]»¹³¹. Η οφθαλμο-κινητική εικόνα δεν είναι το αντιληπτό πράγμα. Δεν είναι, όμως, ούτε μια προβολή του πράγματος κατανοημένη με γεωμετρικούς όρους. Σε μια τέτοια προβολή προϋποτίθεται ήδη ένα συγκροτημένο τριδιάστατο αντικείμενο το οποίο στη συνέχεια προβάλλεται στο επίπεδο. Για τον ίδιο λόγο, η οφθαλμο-κινητική εικόνα δεν είναι μια “φέτα” που έχουμε κόψει από το πράγμα. Καταλαβαίνουμε, βέβαια, ότι είναι δύσκολο να μιλήσουμε για ένα επίπεδο συγκρότησης του πράγματος στο οποίο φτάνουμε μόνο αφαιρετικά και που μπορεί να εξυπηρετεί μόνο μεθοδολογικά την έρευνά μας. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να λάβουμε υπόψη την κιναισθητική συνεργασία των δύο ματιών και να μιλήσουμε για μια πολύ ενδιαφέρουσα και σημαντική παράμετρο που αυτή εισάγει.¹³²

Στη διοφθαλμική όραση δεν έχουμε να κάνουμε με δύο ξεχωριστά μονο-οφθαλμικά πεδία, παρά με ένα ενιαίο πεδίο που εξαρτάται λειτουργικά από τη θέση του κάθε ματιού. Το κάθε μάτι έχει μια σχετική ελευθερία και μπορεί να ανοιγοκλείνει ξεχωριστά, όμως δεν μπορεί να κινείται ανεξάρτητα. Εάν το κάθε μάτι μπορούσε να κινηθεί ανεξάρτητα, τότε το κιναισθητικό σύστημα των δύο ματιών θα ήταν, υποστηρίζει ο Χούσερλ, ένα «τετραπλό πολλαπλό [*vierfache Mannigfaltigkeit*]»¹³³, κάτι που δεν ισχύει. Το γεγονικό κιναισθητικό σύστημα των ματιών του ανθρώπου είναι ένα τριδιάστατο πολλαπλό¹³⁴ και είναι αυτό που κινητοποιεί το σύστημα των πλήρων εικόνων ενός πλήρους πεδίου.

¹²⁹ Claesges, 1964, 76.

¹³⁰ Βλ. *Ms. D 13 IV* (1921), σ. 4, στο Claesges 1964, σ. 76 υπσ. 3.

¹³¹ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 226 [192].

¹³² Βλ. κυρίως *Hua* XVI, §§49, 64, *Apdx IV*

¹³³ *Ο.π.*, σ. 352 [310].

¹³⁴ Το πώς εννοείται εδώ το τριδιάστατο του κιναισθητικού πολλαπλού των δύο ματιών θα το συζητήσουμε σε λίγο.

Ας θεωρήσουμε μια συγκεκριμένη εκ μέρους έκφανση του πεδίου. Αυτή παραμένει ταυτόσημη σε ό,τι αφορά το περιεχόμενό της είτε τα δύο μάτια συνεργάζονται, είτε κρατάμε κλειστό οποιοδήποτε από αυτά. Υπάρχει, ωστόσο, μια ουσιώδης φαινομενολογική διαφορά ανάμεσα στο μονοπεδίο (Einfeld) της μονο-οφθαλμικής όρασης και στο διπλό πεδίο της διοφθαλμικής όρασης, της συνεργασίας των δύο ματιών. Αυτή η διαφορά έχει να κάνει με το στοιχείο του *βάθους* (Tief). Το πεδίο της διοφθαλμικής όρασης χαρακτηρίζεται από *προ-εμπειρικό βάθος* και οι εκ μέρους εκφάνσεις του πεδίου παρουσιάζονται “ανάγλυφες”.¹³⁵ Σύμφωνα με τον Χούσερλ, όταν αντιλαμβανόμαστε κάτι με τη συνεργασία των δύο ματιών, μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στα παρουσιαστικά περιεχόμενα της αίσθησης και τα αισθήματα του βάθους. Αυτά είναι που παρουσιάζουν το αυθεντικά ιδωμένο βάθος. Στην περίπτωση της μονο-οφθαλμικής όρασης αυτά τα παρουσιαστικά περιεχόμενα απουσιάζουν.¹³⁶

Το στοιχείο του βάθους [Tiefenelement] στη συνεχόμενη συγχώνευσή του με το σταθερά ενιαίο σύστημα τόπων της διδιάστατης εξάπλωσης [Ausbreitung] συνιστά μια ουσιώδη φαινομενολογική διαφορά του διπλού πεδίου έναντι του μονοπεδίου. (Hua XVI, σ. 173 [146])

Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση του διοπτικού πεδίου, μπορούμε να κάνουμε λόγο για αισθήματα βάθους τα οποία συγκροτούν ένα μονοδιάστατο σύστημα που συγχωνεύεται με το ενιαία συνεχόμενο πολλαπλό της προ-εμπειρικής έκτασης. Το βάθος θεμελιώνεται στην έκταση και πληρώνει την έκταση παράλληλα με το χρώμα.

Αυτή η στιγμή του βάθους [Tiefenmoment] θεμελιώνεται στη στιγμή της εξάπλωσης [Ausbreitungsmoment], και ακριβώς μέσω αυτού, ο χρωματισμός αποκτά όχι μόνο εξάπλωση αλλά εξάπλωση με βάθος, ενδεχομένως με μεταβαλλόμενο ανάγλυφο. (Hua XVI, σ. 173 [146])

Το οιονεί-βάθος του οπτικού πεδίου διαβαθμίζεται με τρόπο που να εμφανίζει διαφοροποιήσεις. Ένα τέτοιο συνεχές διαφοροποιήσεων του βάθους μπορεί να προσαρτηθεί, με όχι αναγκαίο τρόπο, μερικά ή ολικά στο οπτικό πεδίο. Όμως, προσοχή. Τις διαφοροποιήσεις του βάθους δεν πρέπει να τις εκλάβουμε ως ένα υποσύνολο διαφοροποιήσεων της έκτασης, ως διαφορετικούς τόπους, δηλαδή, του οπτικού πεδίου. Οι διαβαθμίσεις βάθους δεν δηλώνουν διαφορετικούς τόπους του πεδίου.

[Τ]ο βάθος δεν είναι καμία διάσταση συγκρίσιμη με το μήκος και το πλάτος. (Hua XVI, σ. 354 [313]).

Πρέπει να διακρίνουμε ρητά από τη μια, το προ-εμπειρικό βάθος και τις διαβαθμίσεις του και από την άλλη, την προ-εμπειρική έκταση και τις διαφορές που παρουσιάζονται σε αυτή. Στην πραγματικότητα, έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικά γένη. Με άλλα λόγια, το βάθος δεν έχει προκύψει, για παράδειγμα, με περιστροφή της διάστασης του πλάτους. Μπορούμε να το καταλάβουμε καλύτερα αυτό αν φανταστούμε μια ευθεία γραμμή κατά μήκος του οπτικού πεδίου η οποία με κάποιον τρόπο “περιστρέφεται” για να “εκτοπιστεί” προς το βάθος του πεδίου. Δεν μπορούμε να πούμε, τότε,

¹³⁵ Για άλλη μια φορά, το βάθος και το ανάγλυφο δεν πρέπει να συγχέονται εδώ με το βάθος και την ανάγλυφη μορφή των εμπειρικών αντικειμένων.

¹³⁶ Βέβαια, ο Χούσερλ συμπληρώνει ότι από το πεδίο της μονο-οπτικής όρασης δεν απουσιάζει πλήρως το στοιχείο του βάθους. Ο ίδιος όμως διαγιγνώσκει την απουσία μιας *σταθερής «αξίας βάθους»* (Tiefenwerte). Έτσι, με εμπειρικούς όρους, ενώ μπορούμε και με το ένα μάτι να αντιληφθούμε το βάθος, δεν μπορούμε παρόλα αυτά να μιλάμε για περιεχόμενα της αίσθησης τα οποία παρουσιάζουν το αυθεντικά ιδωμένο βάθος. (Hua XVI, σ. 173 [146])

ότι η ευθεία γραμμή κατά την “περιστροφή” της βγαίνει εκτός του διδιάστατου οπτικού πεδίου και ότι, άρα, το βάθος και το πλάτος ανήκουν στο ίδιο γένος. Σε μια τέτοια “περιστροφή” συμβαίνουν, κατά τον Χούσερλ, δύο συνεχόμενες τροποποιήσεις. Η μία είναι η τροποποίηση της ευθείας σε σχέση με την έκταση και η άλλη εκείνη που αφορά τις διαβαθμίσεις του βάθους, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο διδιάστατο οπτικό πεδίο.¹³⁷

Ας δούμε τα πράγματα με μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Το κιναισθητικό σύστημα του ενός ματιού είναι ένα διδιάστατο πολλαπλό. Είδαμε προηγούμενα ότι αυτό σημαίνει πως το μάτι μπορεί είτε να ακινητεί σε μια θέση, είτε να κινείται κατά μήκος των “κιναισθητικών γραμμών” του κιναισθητικού πολλαπλού. Τι σημαίνει όμως το ότι το κιναισθητικό σύστημα των δύο ματιών είναι τριδιάστατο; Συνεργαζόμενα τα δύο μάτια μπορούν να ακινητούν σε θέσεις διαφορετικού όμως βάθους και, επιπλέον, μπορούν να κινούνται κατά μήκος των κιναισθητικών γραμμών σε όλα τα διδιάστατα πολλαπλά που αντιστοιχούν σε αυτά τα διαφορετικά βάθη. Πιο συγκεκριμένα, το κιναισθητικό σύστημα των δύο ματιών περιλαμβάνει μια γραμμή-μηδέν: την «ευθεία μπροστά στο βάθος [Geradeaus in die Tiefe]»¹³⁸. Κάθε σημείο αυτής της ευθείας ανήκει σε ένα διδιάστατο πολλαπλό με προνομιούχες διευθύνσεις τις πάνω-κάτω, δεξιά-αριστερά. Τα μάτια, δηλαδή, μπορούν να εστιάζουν σε κάθε ένα από τα σημεία αυτής της ευθείας, τα οποία διαφέρουν από την άποψη της ποιότητας βάθους.

Η νέα κιναισθητική παράμετρος που εισάγεται με τη συνεργασία των δύο ματιών είναι το φαινόμενο της προσαρμογής (Akkomodation). Το οπτικό πεδίο που κάθε φορά δίνεται αντιστοιχεί σε διαφορετικό “βάθος” της ευθείας-μηδέν. Δεν είναι όμως όλα τα οπτικά πεδία, που αντιστοιχούν στα διαφορετικά σημεία της ευθείας-μηδέν, αρμονικά (einstimmige). Κάποια από αυτά είναι “χαοτικά”, αλλά αυτό δεν συμβαίνει με αυθαίρετο τρόπο.¹³⁹ Έστω ότι, ξεκινώντας από το σημείο της μεγαλύτερης σύγκλισης των ματιών, η διοπτική ματιά κινείται πάνω στην ευθεία-μηδέν. Το οπτικό πεδίο είναι χαοτικό. Καθώς προχωρά η ματιά πάνω στην ευθεία, λαμβάνει χώρα μια «τροποποίηση του χάους [Abwandlung des Chaos]»¹⁴⁰ και σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο της ευθείας το οπτικό πεδίο παύει να είναι χαοτικό και τρέπεται σε αρμονικό. Αυτή η τροπή του οπτικού πεδίου από χαοτικό σε αρμονικό σε κάποιο συγκεκριμένο βάθος, μετατροπή που κινητοποιείται από την κίνηση της ματιάς πάνω στην ευθεία-μηδέν του οπτικού πεδίου, δηλαδή πάνω στην κιναισθητική ευθεία βάθους, είναι το αποκαλούμενο «φαινόμενο-φ [φ-Phänomen]»¹⁴¹.

Με την κατάλληλη σύγκλιση των ματιών, αλλά και με τη βοήθεια πλευρικών κινήσεων του κεφαλιού ή του σώματος, κάθε χαοτικό πεδίο που αντιστοιχεί σε κάποιο βάθος μπορεί να τραπεί σε αρμονικό και τότε μπορούμε να μιλάμε για τη βέλτιστη δοτικότητα του. Ένα τέτοιο αρμονικό πεδίο χαρακτηρίζεται από ποιότητες βάθους. Ο Χούσερλ το αποκαλεί *πλαστικό* (plastische) καθώς αυτό δίνεται με διαβαθμίσεις στο ανάγλυφό του. Το τριδιάστατο κιναισθητικό πολλαπλό των ματιών σε συμφωνία με το φαινόμενο της τροποποίησης του βάθους οδηγεί στη συγκρότηση ενός τριδιάστατου συνεχούς το οποίο ο Χούσερλ αποκαλεί *οπτικό χώρο*. Με άλλα λόγια, τα δυνατά διδιάστατα πολλαπλά ανάγλυφα συντίθενται σε ένα τριδιάστατο πολλαπλό, τον εγγύς χώρο (Nahraum), τον *οπτικό χώρο* (Sehraum) των δυνατών αναγλύφων.¹⁴² Με αυτόν τον τρόπο συγκροτούνται, σύμφωνα με τον Χούσερλ, οιονεί-χωρικές «κυρ-

¹³⁷ Βλ. *Hua XVI*, σσ. 174-5 [146-7].

¹³⁸ Ο.π., σ. 353 [311].

¹³⁹ Ο.π.

¹⁴⁰ Ο.π.

¹⁴¹ Ο.π.

¹⁴² Ο.π.

τές επιφάνειες [gewölbte Flächen]»¹⁴³, όχι όμως ακόμα τριδιάστατα σώματα εν χώρω και πραγματικές (wirkliche) χωρικές επιφάνειες. Για τη συγκρότηση αυτών υπολείπεται η εξέταση των υπόλοιπων κιναισθητικών συστημάτων. Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι με τη συνεργασία των δύο ματιών εισάγεται στο οπτικό πεδίο κι ένας τρίτος προσανατολισμός : «κοντά–μακριά». Το οπτικό πεδίο, έτσι, χαρακτηρίζεται από οιονεί-βάθος και οι εκ μέρους εκφάνσεις του πεδίου καλύπτονται τώρα από την ποιότητα του ανάγλυφου.¹⁴⁴

5.6.6. Πλησίασμα/απομάκρυνση και περιφορά

Οι μέχρι τώρα περιγραφές μας έχουν περιοριστεί στην περίπτωση της οπτικής αντίληψης ενός αμετάβλητου και στατικού αντικειμένου υποθέτοντας ως μόνο ενεργό κιναισθητικό σύστημα αυτό των κινήσεων των ματιών και θεωρώντας τα υπόλοιπα μέρη του σώματος ακίνητα. Έχουμε λάβει, δηλαδή, υπόψη τις μεταβολές του κιναισθητικού συστήματος των ματιών κρατώντας σταθερά τα υπόλοιπα κιναισθητικά συστήματα. Καταλαβαίνουμε, βέβαια, ότι οι δυνατοί συνδυασμοί κιναισθητικών συστημάτων είναι πολλοί και το εγχείρημα της αυτόνομης εξέτασής τους δύσκολο. Στο πλαίσιο πάντως του μεθοδολογικού σχήματος που ακολουθεί ο Χούσερλ, τα κιναισθητικά συστήματα που, μαζί με το κιναισθητικό σύστημα των ματιών, είναι καθοριστικά για τη συγκρότηση του οπτικού χωρικού φάσματος είναι αυτά της κίνησης του κιναισθητικού σώματος κατά το πλησίασμα ή την απομάκρυνση από το εστιακό σημείο του αντιληπτικού πεδίου και κατά την περιφορά του γύρω από αυτό το εστιακό σημείο.

Αναφορικά με την κίνηση κατά το πλησίασμα ή την απομάκρυνση, πρωτίστως παρατηρούμε πως αυτή πάντα συνοδεύεται από τη *συστολή* και τη *διαστολή*, αντίστοιχα, των εκ μέρους εκφάνσεων.¹⁴⁵ Κι αν προσέξουμε καλύτερα θα διαπιστώσουμε ότι η συστολή ή διαστολή δεν είναι ομοιόμορφες για όλες τις εκ μέρους εκφάνσεις του πεδίου.¹⁴⁶ Με το πλησίασμα, ο βαθμός διαστολής που παρατηρείται στην κεντρική περιοχή του οπτικού πεδίου είναι μεγαλύτερος από ό,τι στην περιφέρεια. Μπορεί, επίσης, το πλησίασμα να είναι τέτοιο που κάποιες από τις περιφερειακές εκ μέρους εκφάνσεις (ή κάποια μέρη τους) να σταματούν να δίνονται, να τίθενται πια “εκτός πεδίου”. Όπως είναι δυνατό κάποιες εκ μέρους εκφάνσεις να σταματούν να είναι διαζευγμένες και να έχουμε έτσι φαινόμενα επικάλυψης (Verdeckung). Αντίστοιχα, με την απομάκρυνση, η συστολή που παρατηρείται στην κεντρική περιοχή του πεδίου είναι μικρότερη από ό,τι στην περιφέρεια. Με την απομάκρυνση είναι, επίσης, δυνατή η εισαγωγή νέων περιφερειακών εκ μέρους εκφάνσεων (ή μερών τους) στο πεδίο. Αλλά και είναι δυνατή η αποκάλυψη εκ μέρους εκφάνσεων (ή μερών τους) που πριν έμεναν επικαλυμμένα.

Εάν με τη συνεργασία των δύο ματιών, για την οποία μιλήσαμε νωρίτερα, αποκαλύπτεται στο οπτικό πεδίο ο προσανατολισμός «κοντά–μακριά» και το πώς αυτό το πεδίο αποκτά μια διάσταση βάρους, η μετατόπιση με το πλησίασμα ή την απομάκρυνση *ριζικοποιεί* αυτά τα φαινόμενα.¹⁴⁷ Είδαμε ότι το βάθος του οπτικού πεδίου στη διοφθαλμική όραση αποκαλύπτεται ως σχετικό προς την κίνηση των ματιών. Η “θέση” των εκ μέρους εκφάνσεων στο ανάγλυφα δοσμένο οπτικό πεδίο είναι όμως

¹⁴³ Ο.π., σ. 353 [310].

¹⁴⁴ Βλ. και Claesges 1964, σ. 80.

¹⁴⁵ Βλ. *Hua* XVI, §§65, 67, 69, 71.

¹⁴⁶ Βλ. ό.π., §66.

¹⁴⁷ Βλ. ό.π., §§64κ.επς.

σταθερή ως προς το υποκείμενο της αντίληψης. Όπως παρατηρεί ο Ντράμοντ, εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα *απόλυτο* βάθος των αισθητηριακών εμφανίσεων.¹⁴⁸ Με τη μετατόπιση του κιναισθητικού σώματος αποκαλύπτεται η διάσταση του βάθους ως πάντα *σχετική* προς το φορέα της αντίληψης που έχει ακριβώς τη δυνατότητα μετατόπισης. Ο προσανατολισμός «κοντά–μακριά» αποκτά τώρα νόημα εν σχέση προς ένα σημείο-μηδέν (Nullpunkt) που δεν είναι άλλο από τον φορέα της αντίληψης ακριβώς ως φορέας των αντίστοιχων κιναισθητικών αισθημάτων της μετατόπισής του.¹⁴⁹

Το κιναισθητικό σώμα ορίζει τότε το σημείο-μηδέν της απόστασης, το *εδώ* από την προοπτική του οποίου δίνονται τα πράγματα στο αντιληπτικό πεδίο. Εν σχέση προς το *εδώ* του κιναισθητικού σώματος ορίζεται το *εκεί*, το *αλλού*, το *μακριά*, το *κοντά*. Το *εδώ* του κιναισθητικού σώματος καθιστά δυνατό το εκάστοτε *εκεί* και με αυτή την έννοια το αντιληπτικό πεδίο οργανώνεται ως ένα πεδίο *προσανατολισμένο* πάντα γύρω από το σημείο-μηδέν. Το *εδώ* που ορίζει την προοπτικότητα του αντιληπτικού πεδίου δεν είναι στατικό. Το εκάστοτε *εδώ* είναι δύναμη, και μάλιστα με πολλαπλό τρόπο, κάποιο *εκεί*. Στη βάση των ελεύθερων κινήσεων του κιναισθητικού σώματος, το *εκεί* του προηγούμενου προσανατολισμού τρέπεται σε ένα νέο *εδώ*.¹⁵⁰ Το κιναισθητικό σώμα είναι αυτό που μπορεί ανά πάσα στιγμή να αλλάξει θέση, προοπτική, σκοπιά θέασης. Μπορεί, μάλιστα, να οικειοποιηθεί την προοπτική *κάποιου άλλου*. Αυτή είναι μια πολύ σημαντική διάσταση στη διαδικασία της αντιληπτικής συγκρότησης. Η απaráκαμπτη συνθήκη της προοπτικότητας της αντίληψης είναι τέτοια που όχι μόνο επιτρέπει αλλά ενέχει ως ουσιωδώς συγκροτητική τη δυνατότητα ανταλλαγής του *εδώ* με το *εκεί*, *αυτής* της προοπτικής με την *άλλη* προοπτική. Το αντιληπτό συγκροτείται ακριβώς *στη βάση* αυτής της ανταλλαξιμότητας. Είναι αυτό που δίνεται με τον συγκεκριμένο τρόπο από *αυτήν* την προοπτική και με εκείνον τον τρόπο από *μιαν άλλη* προοπτική και αλλιώς από *μιαν άλλη* κ.ο.κ. Αλλά ακόμα περισσότερο, κάθε νέα προοπτική μπορεί να είναι η προοπτική *ενός οποιουδήποτε άλλου* κιναισθητικού σώματος. Στην καρδιά της αντιληπτικής συγκρότησης εμπεριέχεται ήδη πάντα το διυποκειμενικό στοιχείο.

Με την εισαγωγή των κιναισθήσεων που σχετίζονται με τη μετακίνηση ως προς το εστιακό σημείο της αντίληψης, ο Χούσερλ δείχνει ότι ο ανάγλυφος οπτικός (και για την ακρίβεια οφθαλμο-κινητικός) χώρος του προηγούμενου μεθοδολογικού σταδίου “ενισχύεται” και τρέπεται σε αντιληπτικό χώρο που προσδιορίζεται από το “μεταξύ” του «εδώ», ως σημείο-μηδέν του κιναισθητικού υποκειμένου, και του «εκεί» του πράγματος. Εδώ έχουμε να κάνουμε μια *γραμμική*, όπως την αποκαλεί ο Χούσερλ, τροποποίηση.¹⁵¹ Με την εισαγωγή, στη συνέχεια, των κιναισθήσεων που σχετίζονται με την περιφορά του κιναισθητικού σώματος γύρω από αυτό το εστιακό σημείο, παρατηρούμε νέου τύπου αλλαγές στη δοτικότητα των εκ μέρους εκφάνσεων.¹⁵² Τώρα έχουμε να κάνουμε με μια *κυκλική* τροποποίηση και την κινητοποίηση των εκ μέρους εκφάνσεων ως ενός πολλαπλού *περιστροφής* στο οποίο επίσης λαμβάνουν χώρα φαινόμενα επικάλυψης/αποκάλυψης και διαστολής/συστολής που έχουν, όμως, έναν διαφορετικό χαρακτήρα.¹⁵³ Για παράδειγμα, η επικάλυψη τώρα δεν έχει το χαρακτήρα της υπέρθεσης, όπως συνέβαινε στην περίπτωση της απομάκρυνσης, αλλά της αντικατάστασης. Κατά την περιφορά έχουμε μια αλληλουχία εκ μέρους εκφάν-

¹⁴⁸ Βλ. Drummond 1979, σ. 28.

¹⁴⁹ Βλ. σχετικά και *Hua* IV, σσ. 56κ.επ. [61κ.επ], 83 [88], 127-8 [135], 158κ.επ. [165κ.επ.]. Βλ. και *Hua* XI, σ. 298· *Hua* IV, §41a· *Hua* IX, σ. 392.

¹⁵⁰ *Hua* IV, σ. 83 [88].

¹⁵¹ Βλ., π.χ., *Hua* XVI, σ. 249 [212].

¹⁵² Βλ. κυρίως ό.π., §72.

¹⁵³ Βλ. ό.π.

σεων με την κάθε μια να αντικαθιστά την αμέσως προηγούμενη ταυτιζόμενη όμως μερικώς μαζί της. Αυτό, βέβαια, σημαίνει ότι με κάθε επικάλυψη έχουμε ταυτόχρονα και μια αποκάλυψη. Κάποια προηγούμενα παρουσιαστικά περιεχόμενα αντικαθίστανται και κάποια άλλα νέα αποκαλύπτονται. Και εάν μέσα από μια τέτοια συνεχή πορεία φτάσουμε ξανά στο κιναισθητικό σημείο εκκίνησης, τότε έχουμε ξανά και την αρχική εκ μέρους έκφραση. Με την πραγμάτευση των φαινομένων αλλαγών που παρουσιάζει το αντιληπτικό πεδίο κατά την περιφορά του κιναισθητικού σώματος, ο Χούσερλ δείχνει τελικά ότι οι συνεχόμενες εκ μέρους εκφάνσεις είναι ικανές να παρουσιάζουν ένα *αυτόκλειστο χωρικό φάσμα*.

Οι αναλύσεις του Χούσερλ στο *Πράγμα και Χώρος*, αναφορικά με όλες τις διαφορετικές μεθοδολογικές βαθμίδες που διακρίνονται εκεί, είναι ιδιαίτερα διεισδυτικές και λεπτομερείς. Δεν είναι, ωστόσο, στόχος μας στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας να προχωρήσουμε εδώ περισσότερο σε άλλες λεπτομέρειες. Η προηγούμενη πραγμάτευσή μας αρκεί για να αναδειχθεί η βασική ιδέα που διέπει τις εν λόγω χουσερλιανές αναλύσεις. Και είναι αυτή η ιδέα που μας ενδιαφέρει. Μπορούμε μάλιστα να συνοψίσουμε τις κύριες συνιστώσες της στα ακόλουθα σημεία.

- (i) Όλα τα συμπλέγματα κιναισθητικών αισθημάτων σχετίζονται πάντα με τα πολλαπλά δεδομένα της αίσθησης οδηγώντας στην πρωτο-συνειρμική στοίχιση *κιναισθητικών συνθηκών* και *αισθητηριακών εκ μέρους εκφάνσεων*.
- (ii) Οι κιναισθητικές συνθήκες λειτουργούν κινητοποιητικά για τις αλλαγές που παρουσιάζονται στην εξέλιξη της αλληλουχίας των εκ μέρους εκφάνσεων. Με κάθε κιναισθητικό σύμπλεγμα δίνεται και ένα ορισμένο πεδίο εκ μέρους εκφάνσεων. Και με κάθε συγκεκριμένη αλλαγή του κιναισθητικού συμπλέγματος δίνεται και μια συγκεκριμένη αλλαγή του πεδίου των εκ μέρους εκφάνσεων.
- (iii) Με τη σειρά της, η αντιστροφή των κιναισθητικών ακολουθιών οδηγεί ταυτόχρονα και στην αντιστροφή των ακολουθιών των εκ μέρους εκφάνσεων.
- (iv) Επιπλέον, το εκάστοτε κιναισθητικό σύμπλεγμα είναι αυτό που κινητοποιεί τα αποβλεπτικά νήματα που διαπερνούν την ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων.
- (v) Τέλος, στη βάση των διαφόρων κιναισθητικών δυνατοτήτων μπορεί να επιτευχθεί η κάθε φορά βέλτιστη δοτικότητα.

5.7. Είναι η κιναισθηση αναγκαία και ικανή συνθήκη για τη συγκρότηση του χωρικού φάσματος;

Ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια της φαινομενολογίας της αντίληψης του Χούσερλ είναι εκείνο που πραγματεύεται την κιναισθηση και τον καίριο ρόλο που αυτή κατέχει στην αντιληπτική συγκρότηση. Αυτό είναι κάτι που γενικά αναγνωρίζεται και στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Η κιναισθηση παρουσιάζεται ως αναπόσπαστο κομμάτι του αντιληπτικού φαινομένου, ενώ δίνεται έμφαση στο πώς οι διάφορες κιναισθητικές ακολουθίες *κινητοποιούν* τη διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων του αντιληπτού.

Στα δικά του κείμενα ο Ντράμοντ επίσης πραγματεύεται το ζήτημα της κιναισθησης και μάλιστα σε εξάρτηση με την αντικειμενική θεωρία του για το αντιληπτικό εννόημα. Όπως έχουμε δει, ο Ντράμοντ εναντιώνεται στην αναλυτική, διαμεσολαβητική θεωρία για το εννόημα, θεωρώντας ότι αυτή μας οδηγεί λανθασμένα σε μια αναπαραστασιοκρατική ερμηνεία της αποβλεπτικότητας. Για τον Ντράμοντ, το εννόημα δεν είναι κάποια ιδεατή σημασία παρά είναι αυτό το ίδιο το αποβλεπτικό σύστημα ενός ενεργήματος με τον τρόπο που αυτό δίνεται στο εν λόγω ενέργημα, θεωρημένο υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής. Επιπλέον, ο Ντράμοντ, σε αντίθεση με

τον Γκούρβιτς, δέχεται την εσωτερική πόλωση του εννοήματος σε προσδιορισμό X και εννοηματικό νόημα, τα οποία και αντιλαμβάνεται ως οντολογικώς ταυτόσημα αλλά ιδωμένα από διαφορετική στάση: το X, στην περίπτωση της αντίληψης, είναι το αντικείμενο *το οποίο* αποβλέπεται μέσα από τη φυσική στάση, ενώ το εννοηματικό νόημα είναι το αντικείμενο *όπως* αυτό αποβλέπεται μέσα από την υπερβατολογική φαινομενολογική στάση.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο εξετάσαμε και ασκήσαμε κριτική σε εκείνη τη διάσταση της θεωρίας του Ντράμοντ που αντιμετωπίζει τις μορφές των συστατικών του αντιληπτικού εννοήματος ως ομόλογες προς τις μορφές των σημασιών ονοματικών γλωσσικών εκφράσεων. Δείξαμε ότι μια τέτοια ερμηνεία δεν συμφωνεί με τη χουσερλιανή θεωρία για την αντίληψη, στο πλαίσιο της οποίας, αντίθετα, το αντιληπτό δεν συγκροτείται εννοιολογικά και χαρακτηρίζεται από τις δικές του εποπτικές μορφές ενότητας. Στη συνέχεια θα δείξουμε το αβάσιμο της προσέγγισης του Ντράμοντ και από μια άλλη σκοπιά. Θα φανεί ότι οι αναλύσεις του για το πώς συγκροτείται το εκάστοτε συγκεκριμένο αντιληπτό είναι ανεπαρκείς και δεν μπορούν να συστήσουν μια πλήρη φαινομενολογική θεωρία για την αντίληψη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επισημάναμε ότι ο Ντράμοντ προσκρούει στην ακόλουθη δυσκολία. Ακολουθώντας τις υποδείξεις των *Ιδεών I*, ο ίδιος δέχεται ότι το προσδιορισμό X είναι ένα καθαρό τυπικό κάτι, ένας κενός λογικός φορέας ιδιοτήτων. Από την άλλη, όμως, σε ένα αντιληπτικό ενέργημα το προσδιορισμό X δεν μπορεί να είναι κάτι καθαρά τυπικό. Όπως σημειώνει ο Ντράμοντ, «ενώ το προσδιορισμό X είναι τυπικό, δεν μπορεί να είναι [...] καθαρά τυπικό»¹⁵⁴. Το αντιληπτό πρέπει να μπορεί να συνιστά μια *υλική-περιεχομενική ταυτότητα*. Κι αυτό είναι κάτι που, σύμφωνα με τον ίδιο, το εξασφαλίζει η κιναισθηση.

Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε ότι οι αναλύσεις του Ντράμοντ για το αντιληπτικό εννόημα, έτσι όπως αυτές αναπτύσσονται στο βιβλίο του *Χουσερλιανή Αποβλεπτικότητα και μη-θεμελιοκρατικός Ρεαλισμός*¹⁵⁵, συμπληρώνονται από τις αναλύσεις του για την κιναισθηση, τις οποίες συναντούμε κυρίως στο άρθρο του «Για το οράν ενός υλικού πράγματος στο χώρο: ο ρόλος της κιναισθησης στην οπτική αντίληψη»¹⁵⁶. Στο εν λόγω άρθρο, ο Ντράμοντ πρώτα απ' όλα ξεκαθαρίζει ότι δεν πραγματεύεται το ζήτημα «της αντικειμενικής σχέσης μεταξύ των εμφανίσεων και του αντικειμένου»¹⁵⁷. Αυτό που τον ενδιαφέρει είναι το πώς οι διαφορετικές εμφανίσεις αναφέρονται σε ένα *ταυτόσημο* αντικείμενο.

[Π]ώς σχετίζουμε μια πολλαπλότητα [multiplicity] εμφανίσεων με ένα και το αυτό αντικείμενο; Με άλλα λόγια, πώς αναγνωρίζουμε, ως κομμάτι της αντίληψής μας, ότι σε μια πολλαπλότητα εμφανίσεων είναι όλες εμφανίσεις του ίδιου αντικειμένου; (Drummond 1979, σ. 20)

Το ζήτημα, δηλαδή, που απασχολεί τον Ντράμοντ είναι το πώς τελικά κάνει την εμφάνισή του ένα ταυτοτικό πράγμα στην αντίληψη.

Σε ένα πρώτο επίπεδο ο Ντράμοντ, ακολουθώντας τον Χούσερλ, ισχυρίζεται ότι η σχέση ανάμεσα στις εμφανίσεις και η μεταξύ τους συμφωνία νοήματος παρέχει μόνο την αναγκαία και όχι την ικανή συνθήκη έτσι ώστε μια πολλαπλότητα εμφανίσεων να αναφέρεται σε ένα ταυτόσημο αντικείμενο. Είναι δυνατό, σύμφωνα μεταξύ τους εμφανίσεις να είναι τελικά εμφανίσεις διαφορετικών αντικειμένων. Απαιτείται, συνε-

¹⁵⁴ Ο.π., σ. 74· βλ. και Drummond 1990, σ. 153.

¹⁵⁵ Drummond 1990.

¹⁵⁶ Drummond 1979.

¹⁵⁷ Ο.π., σ. 20.

πώς, μια επιπλέον συνθήκη η οποία να εγγυάται τη συνθετική ενότητα της πολλότητας των διαφορετικών εμφανίσεων.

Η αναφορά της πολλότητας των εμφανίσεων σε ένα και το αυτό αντικείμενο δεν μπορεί να αιτιολογηθεί εκτός εάν λάβουμε υπόψη κάποιο άλλο γνώρισμα του αντιληπτικού ενεργήματος χάρη στο οποίο η μετάβαση από τη μια εμφάνιση σε μια άλλη να παράγεται με τέτοιο τρόπο ώστε όλες οι παρόμοιες εμφανίσεις να αναγνωρίζονται ως ανήκουσες στο ίδιο συνεχές εμφανίσεων. (Drummond 1979, σ. 22)

Η επιπλέον συνθήκη για την οποία μιλάει ο Ντράμοντ είναι η σωματική δραστηριότητα του φορέα της αντίληψης και η ικανότητά του για αυτο-κίνηση. Με άλλα λόγια, για τον ίδιο, η κιναίσθηση είναι αυτή που καθοδηγεί την πολλότητα των εμφανίσεων μέσα από την οποία δίνεται το ένα και ταυτό αντιληπτό· η κιναισθητική δραστηριότητα είναι αυτή που διασφαλίζει το ότι «οι εμφανίσεις ανήκουν σε μία χωρική εξατομίκευση»¹⁵⁸.

Δεν θα διαφωνήσουμε με το ότι η κιναίσθηση συνιστά αναγκαίο όρο για τη συγκρότηση του αντιληπτού. Αυτό που, ωστόσο, πρέπει να ρωτήσουμε είναι το εάν η κιναίσθηση, στην κινητοποιητική-συνειρμική της λειτουργία, εκτός από αναγκαία συνθήκη είναι και *ικανή* συνθήκη για μια τέτοια συγκρότηση. Η απάντηση σε αυτή την ερώτηση θεωρούμε πως είναι άμεσα συνυφασμένη με το πώς πρέπει να κατανοήσουμε την ίδια την αντιληπτική αποβλεπτικότητα. Το πλέον σημαντικό στοιχείο για αυτή την κατανόηση αφορά την αντίδραση του Χούσερλ απέναντι στην «αγγλική θεωρία γνώσης», δηλαδή απέναντι στις φιλοσοφίες του Λοκ, του Μπέρκλεϊ, του Χιουμ, του Μιλ. Όλες αυτές οι φιλοσοφίες είναι αισθησιοκρατικές και δέχονται ότι η συνείδηση είναι, στη βάση της αισθητηριακής αντίληψης, ένας υποδοχέας εντυπώσεων. Οι εντυπώσεις, καθώς και οι ιδέες ως οι εξασθενημένες αποτυπώσεις των εντυπώσεων, συνδέονται μεταξύ τους στη βάση νόμων ομοιότητας, γειτνίασης, διαδοχής και οδηγούν έτσι στην αντίληψη, τη φαντασία, τη μνήμη, κ.λπ. Όλα τα φαινόμενα της συνείδησης εξηγούνται με αναγωγή στα συνειδησιακά περιεχόμενα και τις μεταξύ τους σχέσεις. Και όπως θα γράψει ο ύστερος Χούσερλ στην *Κρίση*:

Αυτή η αισθησιοκρατία των δεδομένων, με τη διδασκαλία περί εξωτερικής και εσωτερικής αίσθησης, κυριαρχεί στην Ψυχολογία και τη γνωσιοθεωρία για αιώνες· ακόμη και μέχρι τη σημερινή μέρα. Παρά τη γνωστή πάλη ενάντια στον «ψυχικό ατομισμό», το θεμελιακό νόημά της δεν αλλάζει. (*Hua VI*, σ. 87 <159>)

Όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, αυτή την αισθησιοκρατία διαγιγνώσκει ο Χούσερλ στη φιλοσοφία του δασκάλου του, Μπρεντάνο. Και σε αυτή την αισθησιοκρατία αντιτίθεται με τη δική του θεωρία για την αποβλεπτικότητα της συνείδησης, διακρίνοντας την σκέτη, τυφλή αίσθηση από την αποβλεπτική αντίληψη. Στα αντιληπτικά ενεργήματα ο Χούσερλ εντοπίζει έναν ερμηνευτικό, αποβλεπτικό χαρακτήρα, ένα πλεονασματικό ερμηνευτικό νόημα που εμψυχώνει και ερμηνεύει *υπερβατικά* τα περιεχόμενα της αίσθησης. Πάλι αντλώντας από την *Κρίση* μεταφέρουμε τα ακόλουθα λόγια του, τα οποία συμπυκνώνουν με τον καλύτερο τρόπο τη θέση του:

[Ο αισθησιοκράτης] [υ]ποκαθιστά άδηλα, θα πούμε *εμείς*, την αντίληψη, η οποία ασφαλώς θέτει ενώπιόν μας *πράγματα* (τα καθημερινά πράγματα), με σκέτα αισθητηριακά δεδομένα. Με άλλα λόγια, αυτός παραβλέπει ότι η σκέτη αισθητικότητα, η οποία σχετίζεται με σκέτα δεδομένα της δεκτικότητας δεν μπορεί διόλου να εγγυάται αντικείμενα της εμπειρίας. Παρέβλεψε, λοιπόν, το ότι αυτά τα αντικείμενα της εμπειρίας παραπέμπουν σε ένα

¹⁵⁸ Ο.π., σ. 31.

κρυμμένο πνευματικό επίτευγμα. Έτσι, παρέβλεψε και το πρόβλημα του τι είδους επίτευγμα μπορεί να είναι αυτό. (*Hua VI*, σ. 96 <172>)

Τώρα, στις αναλύσεις του Ντράμοντ, θεωρούμε ότι παραβλέπεται η διάσταση που αφορά ακριβώς το «πνευματικό επίτευγμα» της αντίληψης, ότι, με άλλα λόγια, συγκαλύπτεται ο νοηματοδοτικός αποβλεπτικός χαρακτήρας της. Ο Ντράμοντ δεν αναλαμβάνει πουθενά την πραγμάτευση του ζητήματος της *αντιληπτικής αποβλεπτικής ερμηνεύσης*, την εξέταση της φύσης του αντιληπτικού ερμηνευτικού νοήματος. Φαίνεται να θεωρεί πως οι συνειρμικές σχέσεις μεταξύ των δεδομένων της αίσθησης και η συνειρμική, κινητοποιητική λειτουργία της κιναισθήσης αρκούν για τη συγκρότηση του αντιληπτού ως μιας ταυτότητας μέσα στην πολλότητα των εκ μέρους εκφάνσεων. Σε μια τέτοια ερμηνεία, όμως, ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας λανθάνουσας ροπής προς αισθησιοκρατικές εξηγήσεις του φαινομένου της αντίληψης.

Η δική μας σημαντική ένσταση είναι πως οι συνειρμικές σχέσεις μεταξύ των δεδομένων της αίσθησης, αλλά και η κιναισθήση στην κινητοποιητική της λειτουργία, δεν αρκούν για τη *συνθετική μορφοποίηση* του αντιληπτού.¹⁵⁹ Με τα λόγια του Χούσερλ:

Ακριβώς διότι ο συνειρμός (με το σύνθημα νόημα της λέξης) σε κάθε περίπτωση μόνο έμμεσα ενδεικνύει [indiziert] και προλαμβάνει [antizipiert], όμως ο ίδιος δεν παρέχει (εκτός απ' όταν ενοποιείται ταυτόχρονα με την αυτοδοσία του συνηρημένου). (*Hua XVII*, σ. 325 [327], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Μπορούμε παρενθετικά και *κατ' αναλογία* να φωτίσουμε αυτόν τον ισχυρισμό, δηλαδή το ότι οι συνειρμικές σχέσεις δεν είναι αρκετές από μόνες τους για να οδηγήσουν στη με-νόημα-εμφάνιση ενιαίων ολοτήτων και ότι απαιτείται επιπλέον κάποια ξεχωριστή *νοητική ερμηνεύση* από τη μεριά του υποκειμένου, με ένα παράδειγμα από ένα ερευνητικό κείμενο του Χούσερλ της περιόδου της επανεπεξεργασίας της έκτης *Έρευνας*.¹⁶⁰ Σε αυτό ο Χούσερλ μιλά για το πώς σχετίζονται διάφορα συναισθήματα, για παράδειγμα ο θυμός, με τις εξωτερικεύσεις τους, στην περίπτωση του θυμού με

¹⁵⁹ Ο Χόλενσταϊν επίσης τονίζει ότι «ο συνειρμός δεν αρκεί για την πλήρη συγκρότηση του αντικειμένου, όπως θα αξίωνε μια αισθησιοκρατική Ψυχολογία. Για την διαμόρφωση του αντικειμένου απαιτείται ένα νοηματο-ιδρυτικό [sinnstiftenden] ενέργημα ερμηνεύσης» (Holenstein 1972, σ. 76). Βέβαια, ο Χόλενσταϊν θεωρεί πως η λειτουργία ενός τέτοιου ενεργήματος δεν πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα του στατικού ερμηνευτικού σχήματος «ερμηνεύση-περιεχόμενο», καθώς τότε δύσκολα θα το διακρίναμε αυτό, για παράδειγμα, από το λογικό ενέργημα μιας κρίσης. Σύμφωνα με τον Χόλενσταϊν, πρέπει να στραφούμε στις γενετικές αναλύσεις στο πλαίσιο των οποίων ο Χούσερλ εξελίσσει τη θεωρία του και μιλά με όρους παρουσίας και αναπαρουσίας (Appräsentation). Οι παρουσιαστικές και αναπαρουσιαστικές στιγμές συγχωνεύονται μέσα από συνειρμικούς σχετισμούς. Το σημαντικό για τον Χόλενσταϊν είναι πως οι παραπομπές μεταξύ των στιγμών αυτών δεν ανήκουν πλέον σε κάποιο ενέργημα που στηρίζεται σε έναν αντιληπτικό πυρήνα, παρά προσιδιάζουν εμμενώς σε αυτόν τον αντιληπτικό πυρήνα. (Βλ. σχετικά, π.χ., Holenstein 1972, σσ. 160κ.επ.) Μάλιστα, «το αποτέλεσμα αυτής της εμμενούς παραπομπής [Verweisung], η σύνθετη αντίληψη, έχει ένα είδος μορφολογικού χαρακτήρα [Gestaltcharacter]» (Holenstein 1972, σ. 161). Όμως, τελικά, για τον Χόλενσταϊν, οι κιναισθήσεις είναι αυτές που όχι μόνο κινητοποιούν συνειρμικά αλλά και νοηματοδοτούν ενεργά τις αναπαρουσιάσεις. (Βλ. ό.π., σ. 161.) Ο Μούνεϊ επίσης επισημαίνει ότι η κιναισθητική συνθήκη είναι μεν αναγκαία αλλά όχι και ικανή αναφορικά με τη συγκρότηση των αντιληπτών. (Βλ. Mooney 2010, σ. 23κ.επ.) Ωστόσο, ο ίδιος κινείται προς μια λογική-ενοιοκρατική ερμηνεία της αντιληπτικής συγκρότησης κάτι που, όπως έχει φανεί από τις προηγούμενες αναλύσεις, κυρίως του τετάρτου κεφαλαίου, μας βρίσκει αντίθετους. Σύγκ., επίσης, με Biceaga 2010, όπου επισημαίνεται ότι δεν αρκεί η ομοιότητα ανάμεσα στις εμφανίσεις για να διασφαλίσει τις χωρικές συνθέσεις και, σε συμφωνία θα πούμε εμείς με την προσέγγιση του Ντράμοντ, προτείνεται πως απαιτείται επιπλέον «η αίσθηση συνέχειας την οποία παρέχει η συνείδηση της δυνατότητας του έμβιου σώματος για κίνηση» (Biceaga 2010, σ. 27).

¹⁶⁰ Βλ. *Hua XX/2*, σσ. 103-5· πρόκειται για κείμενο του 1914.

τις φωνές που τον συνοδεύουν. Ο θυμός και οι φωνές αποτελούν μια ενότητα, ένα ενιαίο συνολικό φαινόμενο. Και αυτό το συνολικό φαινόμενο είναι που αντιλαμβανόμαστε όταν βλέπουμε έναν άλλο, θυμωμένο άνθρωπο να φωνάζει. Ο Χούσερλ τονίζει, λοιπόν, ότι τις φωνές του άλλου, τις οποίες ακούμε, δεν τις αντιλαμβανόμαστε ως σκέτα συνειρμικά συνδεδεμένες στο συνολικό συμβάν που μας παρουσιάζεται. Αντίθετα, «[τ]ο φωνασκέιν ερμηνεύεται “αντιληπτικό τω τρόπω” ως κομμάτι αυτού του συνολικού συμβάντος [...] ως κομμάτι ενός όλου»¹⁶¹. Το φωνασκέιν δεν έχει συνδεθεί σκέτα συνειρμικά με το βίωμα του θυμού του άλλου ανθρώπου, παρά έχει «καταληφθεί» (apperzipiert) ως κομμάτι ενός ενιαίου όλου. Και, όπως εξηγεί ο Χούσερλ, αυτή είναι η αυθεντική σημασία του όρου «καταλαμβάνεται» (apperzipiert).¹⁶² Είναι τότε που συγκροτείται «η ενότητα μιας αντικειμενότητας»¹⁶³. Στο παράδειγμά μας, είναι τότε που οι φωνές ερμηνεύονται ως προερχόμενες εκ του θυμού.

Για να επιστρέψουμε στην περιοχή των δεδομένων της αίσθησης, μπορούμε να πούμε ότι οι (πρωτο-)συνειρμικές σχέσεις που λαμβάνουν χώρα εκεί δεν οδηγούν από μόνες τους στη συγκρότηση ενιαίων υπερβατικών αντιληπτών.¹⁶⁴ Όπως έχουμε δει και νωρίτερα, αυτές είναι υπεύθυνες για τη συσσωμάτωση των παρόμοιων και τη διαφοροποίηση των αντιθετικών δεδομένων εντός της συνεχόμενης ενότητας ενός αισθητηριακού πεδίου. Μήπως, λοιπόν, το πρόβλημα της συγκρότησης λύνεται με την εισαγωγή της παραμέτρου της κιναίσθησης; Είναι αλήθεια ότι ο Χούσερλ χαρακτηρίζει την κιναίσθηση ως αποβλεπτική. Αλλά τι σημαίνει κάτι τέτοιο; Μπορεί να σημαίνει αυτό που φαίνεται στις αναλύσεις του Ντράμοντ, δηλαδή πως η κιναίσθηση δεν είναι μόνο αναγκαίος αλλά και ικανός όρος συγκρότησης των αντιληπτών;

Η χρήση, σε αυτό το πλαίσιο, του όρου αποβλεπτική, είναι πιθανά παραπλανητική. Ο καλύτερος τρόπος για να το διαπιστώσουμε αυτό είναι να ανατρέξουμε στις ίδιες τις αναλύσεις του Πράγμα και Χώρος. Είδαμε και πριν με ποιον τρόπο ο Χούσερλ περιγράφει τη σχέση μεταξύ των ακολουθιών των εκ μέρους εκφάνσεων και των ακολουθιών των κιναισθήσεων. Τα κιναισθητικά αισθήματα είναι αυτά που κινητοποιούν, με έναν συνεχόμενο τρόπο, τη μετάβαση από μια εκ μέρους έκφανση στην επόμενη. Λέμε τότε ότι η εκ μέρους έκφανση “δείχνει προς” αυτήν που ακολουθεί (αλλά και προς άλλες δυνατές αποβλέψεις): ότι αποβλεπτικά νήματα ξεκινούν από μια εκ μέρους έκφανση και κατευθύνονται προς την επόμενη της (αλλά και προς άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις). Εάν, όμως προσέξουμε καλύτερα, θα διαπιστώσουμε πως έχουμε να κάνουμε εδώ με παραπομπές σε άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις και όχι ένα κατευθύνεσθαι-προς το αντικείμενο της αντίληψης. Χωρίς τους κατάλληλους υπερβατικούς ερμηνευτικούς χαρακτήρες δεν συγκροτείται κανένα υπερβατικό πράγμα.¹⁶⁵ Οι κιναισθητικά κινητοποιούμενες αποβλέψεις δηλώνουν περισσότερο τη συνειρμική τάση (Tendenz) της συνεχόμενης μετάβασης από μια εκ μέρους έκφανση σε μια άλλη.¹⁶⁶ Δεν είναι αποβλέψεις που συγκροτούν το υπερβατικό

¹⁶¹ Ο.π., σ. 104.

¹⁶² Ο.π.

¹⁶³ Ο.π.

¹⁶⁴ Σύγκ. με Biceaga 2010, σ. 4, όπου λέγεται ότι «[ο]ι συνειρμοί στρέφονται πάντα προς αντικείμενα». Ο Μπισιάγκα θέλει να αντιδιαστείλει τις συνειρμικές συνθέσεις προς τις κενές περιεχομένου χρονικές συνθέσεις και γι' αυτό τονίζει ότι οι πρώτες, σε αντίθεση με τις δεύτερες, είναι αποβλεπτικές. Ωστόσο, το ότι οι συνειρμικές συνθέσεις αφορούν περιεχόμενα δεν τις καθιστά αποβλεπτικές με το νόημα της συγκροτητικής στροφής προς ταυτόσημες αντικειμενικές ενότητες.

¹⁶⁵ Βλ., π.χ., Hua XVI, σ 191 [160-1].

¹⁶⁶ Ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τη λογική των τάσεων και σε άλλα πλαίσια. Υπό ένα τέτοιο πρίσμα θεωρούμε ότι πρέπει να ιδωθεί και το αινιγματικό ζήτημα της εννοιωματικής αποβλεπτικότητας (βλ. π.χ. Hua III/1, σ. 237 [247]· Hua XVII, σ. 215 [208]) για το οποίο, όμως, δεν θα πούμε εδώ περισσότερα.

αντιληπτό στην ταυτοτική ενότητά του. Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Χαρτ, οι κιναισθητικές “αποβλεπτικότητες”

είναι αποβλέψεις ως “τάσεις” [tendencies], αναπαραγωγές, και σχετισμοί, αλλά αυτή είναι μια μη ορθή έννοια αποβλεπτικότητας διότι δεν υπάρχει [εδώ] καμία ορθή αποβλεπτικότητα τινός ..., ή κάποιο *ενέργημα* του κατευθύνεσθαι-προς. (Hart 1996, σ. 111)

Με την προσεκτική εξέταση των αναλύσεων του *Πράγμα και Χώρος* μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι ο Χούσερλ, από τη μια, μιλά για τις αποβλέψεις μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων, που εδώ ισχυριζόμαστε ότι είναι αποβλέψεις με το νόημα ή με τη λογική των τάσεων. Από την άλλη, όμως, μιλά για την αντιληπτική απόβλεψη με ένα “ανώτερο” νόημα· για την απόβλεψη που διατρέχει την ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων και αφορά *συνολικά* το αντιληπτικό ενέργημα. Είναι αυτή η “ανώτερη” απόβλεψη που μας κατευθύνει προς τον τελικό στόχο της αντίληψης. Είναι αυτή που οδηγεί στην *ερμηνευτική ενοποίηση* των εκ μέρους εκφάνσεων και τις καθιστά έτσι ικανές να παρουσιάζουν το αντιληπτό ως ταυτόσημη αντικειμενική ενότητα.¹⁶⁷ Είναι αυτή που “εμψυχώνει” το εκάστοτε ενεργεία γραμμικό πολλαπλό των εκ μέρους εκφάνσεων και που στη

συνείδηση της ενότητας συγκροτεί το ταυτόσημο στάσιμο πράγμα ως το, μέσω των εικότων [διαβ.: εκ μέρους εκφάνσεων], ταυτόσημο παρουσιαζόμενο. (Hua XVI, σ. 187 [157], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και σσ. 234 [198], 237 [201].)

Η διάκριση ανάμεσα (α) στην “αποβλεπτική” μετάβαση από εκ μέρους έκφανση σε εκ μέρους έκφανση και (β) στον αντιληπτικό αποβλεπτικό χαρακτήρα (την ερμηνευτική ύλη ή ερμηνευτικό νόημα ή εννοητικό νόημα) που ενοποιεί συνθετικά τις εκ μέρους εκφάνσεις και παρουσιάζει το αντιληπτό, δεν έχει προσεχθεί στη σχετική βιβλιογραφία. Ο Ντράμοντ επίσης δεν την αναγνωρίζει στις αναλύσεις του. Στη βάση όσων έχουμε πει στα προηγούμενα, διαπιστώνουμε ότι ο ίδιος φαίνεται να θεωρεί πως η “αποβλεπτική” παραπομπή μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων, δηλαδή το (α), φέρνει το αποτέλεσμα της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας, δηλαδή του (β). Ο ισχυρισμός μας εδώ, σύμφωνα με τον οποίο ο Ντράμοντ παραβλέπει την αντιληπτική αποβλεπτικότητα, ενισχύεται και από μια διαπίστωση που κάναμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Είδαμε εκεί (στην §2.7.) ότι ο Ντράμοντ (ανάμεσα σε άλλους) θεωρεί πως ο Χούσερλ στις *Ιδέες I* απαλείφει την έννοια του ερμηνευτικού νοήματος, της ερμηνευτικής ύλης (Materie) των *Λογικών Ερευνών*, καθώς, σύμφωνα με αυτή την ανάγνωση, δίνεται πλέον μια εννοηματική διάσταση στις φαινομενολογικές αναλύσεις. Στην αντικειμενική θεωρία του Ντράμοντ, το ερμηνευτικό νόημα που ευθύνεται για το *τι* και το *πώς* της αντικειμενικής αναφοράς *αφομοιώνεται* από την έννοια του εννοήματος και των συστατικών του.¹⁶⁸ Υποστηρίξαμε, ωστόσο, ότι ο Χούσερλ δεν σταμάτησε ποτέ να μιλά για *εννοητικά* ερμηνευτικά νοήματα και ότι η παράβλεψή τους οδηγεί σε μια στρεβλή αποτίμηση της χουσερλιανής διδασκαλίας για τις συστοιχίες εννοήσεων-εννοημάτων.

Η απαλοιφή της έννοιας της *εννοητικής* ερμηνεύσεως περιορίζει τις αναλύσεις του Ντράμοντ στο ζήτημα της συνεχόμενης συμφωνίας των εκ μέρους εκφάνσεων κατά την “αποβλεπτική” μετάβαση από τη μια στην άλλη. Ακόμα κι αν αυτή η συμφωνία ιδωθεί υπό το πρίσμα της κιναισθητικής κινητοποίησής της, δεν είναι ικανή

¹⁶⁷ Βλ. Hua XVI, §§54, 55.

¹⁶⁸ Παραπέμπουμε ξανά στα: Drummond 1990, σσ. 34κ.επ., 42, 85· Drummond 2003a, σ. 128· Drummond 2003b, σσ. 68-70, 72.

από μόνη της να λογοδοτήσει τελικά για τη συγκρότηση του ενιαίου ταυτόσημου αντιληπτού. Αναφερόμενος ο Χούσερλ όχι συνολικά σε εκ μέρους εκφάνσεις αλλά πιο ειδικά στη στιγμή του χρώματος, μας λέει πως,

[ε]άν το κόκκινο εμμενώς συμφωνεί με κόκκινο, το ένα κόκκινο δεν είναι εντούτοις για αυτό το λόγο ένα γνωσιακό ενέργημα και το άλλο κόκκινο πράγμα [Sache]. Η σκέψη σκέφτεται, εννοεί [meint] το πράγμα. Το ένα κόκκινο δεν εννοεί το άλλο κόκκινο [...]. (Hua XXIV, σ. 152 [150])

Τα δεδομένα της αίσθησης στις πρωτο-συνειρμικές και κιναισθητικά κινητοποιούμενες συνεχόμενες συνδέσεις τους συστήνουν την ενότητα των διαφόρων αισθητηριακών πεδίων. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν αρκούν για τη συγκρότηση των υπερβατικών αντιληπτών.¹⁶⁹ Η νόηση στην ερμηνευτική-ενοποιητική λειτουργία της είναι αυτή που, στη βάση των σύμφωνων και κιναισθητικά κινητοποιούμενων εκ μέρους εκφάνσεων, συγκροτεί αποβλεπτικά ταυτοτικές αντικειμενικές ενότητες.

¹⁶⁹ Για τη διαφορά ανάμεσα στη συνεχόμενη ενότητα ενός αισθητηριακού πεδίου και τη συγκρότηση μιας ταυτοτικής αντικειμενικής ενότητας βλ. και Hua X, σσ. 237κ.επς.

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΤΑΤΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΤΗΤΑΣ-ΑΙΤΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο ξεκινήσαμε τις αναλύσεις μας με την περιγραφή της λεπτής διαστρωμάτωσης του αντιληπτού ως φυσικού πράγματος. Η πολύ σημαντική διάκριση του Χούσερλ ανάμεσα σε *res extensa* και *res materialis*, για την οποία μιλήσαμε εκεί, αποτελεί κεντρικό άξονα της εξέτασης και του ενδιαφέροντός μας για τη φαινομενολογική συγκρότηση της πρωταρχικής εκτατότητας και υλικότητας-αιτιότητας του αντιληπτού. Στη βάση αυτού του ενδιαφέροντος κινηθήκαμε πρώτα απ' όλα στην περιοχή της εμπένης. Αναδείξαμε τον οιονεί-εκτασιακό χαρακτήρα της αίσθησης και τονίσαμε ότι τα υλητικά δεδομένα ανήκουν πάντοτε σε αισθητηριακά πεδία. Στη συνέχεια, μιλήσαμε για το ρόλο που έχουν οι πρωτο-συνειρμικές συνθέσεις στη διευθέτηση και οργάνωση των αισθητηριακών πεδίων, αλλά και για τον κινητοποιητικό ρόλο που έχει η κιναισθηση στην εξέλιξη της αντιληπτικής διαδικασίας.

Είναι γεγονός ότι στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία δεν διακρίνονται καθαρά αυτές οι διαφορετικές διαστάσεις της αντιληπτικής συγκρότησης. Σύμφωνα με τη συνήθη αποτίμηση, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του έμβιου σώματος (Leib) και στο ότι το αντιληπτό δεν είναι προϊόν συνθέσεων ανώτερης τάξης αλλά της κιναισθητικά λειτουργούσας ενσώματης συνείδησης. Έτσι, για παράδειγμα, ο Ντράμοντ, κινούμενος στο πλαίσιο μιας αντικειμενικής θεωρίας για το αντιληπτικό εννόημα, αναζητά τους υλικούς-περιεχομενικούς όρους της συγκεκριμένης συγκρότησης του αντιληπτικού προσδιορισμού X ακριβώς στη λειτουργία του συνειρμού και της κιναισθησης. Μάλιστα, για τον Ντράμοντ, είναι η κιναισθηση αυτή που τελικά καθιστά δυνατή τη συγκρότηση του προσδιορισμού X ως (υλικής-περιεχομενικής) ταυτότητας μέσα στην πολλότητα των εκ μέρους εκφάνσεων. Υποστηρίζουμε, ωστόσο, ότι, τόσο οι πρωτο-συνειρμοί, όσο και η λειτουργία της κιναισθησης, αν και αναγκαίοι όροι, δεν αρκούν για τη συγκρότηση του αντιληπτού ως ενός ταυτόσημου υπερβατικού αντικειμένου. Επισημάναμε, μάλιστα, τον κίνδυνο, αυτός ο, έστω φαινομενολογικά ενημερωμένος, λανθάνων συνειρμισμός να συνιστά στο τέλος ολίσηση σε μια ανεπιθύμητη νατουραλιστική αισθησιοκρατία. Από τη μεριά μας, καταλήξαμε στο ότι στην αντίληψη απαιτείται επιπλέον κάποια συγκροτητική αρχή ενότητας, η οποία ακριβώς *συνθέτει* σε ένα ενιαίο όλον τις ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις στη κιναισθητικά κινητοποιούμενη αλληλουχία τους. Με τους όρους μιας τέτοιας συνθετικής ενοποιητικής αρχής θεωρούμε πως πρέπει να πραγματευτούμε την, κατά τη γνώμη μας, παραγνωρισμένη διάσταση της χουσερλιανής φαινομενολογίας της αντίληψης που αφορά ειδικότερα τη *νοητική αντιληπτική ερμηνευση*.

Στο παρόν κεφάλαιο θα προχωρήσουμε στην αναζήτηση εκείνων των στοιχείων που συμβάλλουν σε μια φαινομενολογική θεωρία συγκρότησης των πραγμάτων της αντίληψης κατά την πρωταρχική εκτατότητα (χωρικότητα) και υλικότητα-αιτιότητά τους. Θα δούμε υπό ποιούς όρους η πολύ σημαντική μερολογία του Χούσερλ μπορεί να συνδράμει προς αυτή την κατεύθυνση. Πιο συγκεκριμένα, θα αναδείξουμε και θα εκμεταλλευτούμε τη φαινομενολογική μερολογική έννοια της *λειτουργικής εξάρτησης*. Αυτή η τελευταία θα μας βοηθήσει να προσεγγίσουμε το ζήτημα της συνθετικής ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων στην εξέλιξη μιας αντιληπτικής ακολουθίας.

Στο πλαίσιο αυτό θα καταφέρουμε να απαντήσουμε στο ζήτημα της δομής του αντιληπτικού εννοήματος αναφορικά, μάλιστα, με τη θεωρητική διαφωνία των Σχολών του Γκρατς και του Βερολίνου περί ύπαρξης ή μη κάποιου ενοποιητικού ταυτοτικού πόλου πέρα από τα μέρη της ολότητας του αντιληπτού. Επιπλέον, όμως, θα κάνουμε πιο συγκεκριμένη την τοποθέτησή μας στο ζήτημα της φύσης της νοητικής αντιληπτικής ερμηνεύσης. Κάνοντας χρήση των συμπερασμάτων του τετάρτου κεφαλαίου, θα επιμείνουμε στο ότι η αντιληπτική ερμηνεύση δεν είναι ούτε μια εννοιολογική-υπαγωγική λειτουργία, ούτε μια διαδικασία, έστω υπόρρητης, προσαπόδοσης ιδιοτήτων σε κάποιο υπόστρωμα. Θα τονίσουμε, αντίθετα, ότι η νοητική αντιληπτική ερμηνεύση είναι ακριβώς μια *προ-κατηγοριακή, ερμηνευτική-μερολογική, παραγωγική λειτουργία που οδηγεί στη συγκρότηση της ταυτοτικής ενότητας του αντιληπτού στην πρωταρχική εκτατότητα και υλικότητα-αιτιότητά του.*

Στην ανάλυσή μας θα εξετάσουμε ξεχωριστά το ζήτημα της συγκρότησης του αντιληπτού ως εκτατού αισθητηριακού φάσματος από εκείνο της συγκρότησης του αντιληπτού ως υλικού-αιτιακού πράγματος. Αναφορικά με το αισθητηριακό φάσμα θα δείξουμε ότι αυτό συγκροτείται ως πολλαπλότητα (και όχι πολλότητα) λειτουργικώς εξαρτημένων συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων. Όσο για τη συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος, πρέπει να πούμε πως πρόκειται για το λιγότερο σχολιασμένο και επεξεργασμένο κομμάτι της φαινομενολογικής θεωρίας της αντίληψης από τους διάφορους μελετητές του Χούσερλ. Αυτό εν μέρει οφείλεται στο ότι συχνά η συγκρότηση της *res materialis* αντιμετωπίζεται ως ανώτερης τάξης συγκρότηση που ενέχει εννοιολογικά στοιχεία και άρα δεν ανήκει σε μια θεωρία για την πρωταρχική αντίληψη. Εν μέρει, βέβαια, οφείλεται και στο ότι ο ίδιος ο Χούσερλ, με εξαίρεση κάποιες αναλύσεις στα κείμενα των *Ιδεών II* και περισσότερο αποσπασματικά σε άλλα έργα, δεν αναπτύσσει σε εύρος μια θεωρία για την υλική-αιτιακή συγκρότηση, όπως αντίστοιχα κάνει για τη συγκρότηση του χωρικού φάσματος. Στο παρόν κεφάλαιο θα φανεί ότι το πράγμα στην πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητά του συγκροτείται στη βάση μιας νέας, της *υλικής-αιτιακής* ερμηνεύσης, ως το πολλαπλό λειτουργικώς εξαρτημένων φασματικών εμφανίσεων. Θα φανεί, επίσης, ότι η συγκρότηση αυτή κινητοποιείται από την κιναισθήση, τώρα, όμως, στην *πρακτική και όχι τη σκέτα σχηματική-αντιληπτική λειτουργία της.*

6.1. Η εκτίμηση του Σοκολόφσκι αναφορικά με το τι είδους μέρη είναι οι εκ μέρους εκφάνσεις που συνθέτουν το αντιληπτό

Η αντίληψη του ενός και ταυτόσημου αντιληπτού πράγματος ως εκτατού φάσματος καθίσταται δυνατή μέσα από τη συνεχόμενη διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων του. Έχουμε να κάνουμε τότε με μια συνεχόμενη σύνθεση πλήρωσης που δεν είναι παρά η σύνθεση της ταυτοποιητικής σύμπτωσης αυτών των εκ μέρους εκφάνσεων.¹ Για να μπορέσουμε, ωστόσο, να εξετάσουμε καλύτερα τη λογική των αντιληπτικών συνθέσεων, πρέπει πρώτα να αναρωτηθούμε αναφορικά με αυτό το ίδιο το καθεστώς των εκ μέρους εκφάνσεων ως μερών στη διαδικασία σύνθεσης του αντιληπτού χωρικού φάσματος ως όλου.

Η γενικά αποδεκτή άποψη είναι πως οι εκ μέρους εκφάνσεις συνιστούν αφηρημένα μέρη, δηλαδή εξαρτημένες στιγμές του αντιληπτού. Αυτής της άποψης είναι και ο Σοκολόφσκι.² Μάλιστα, ο ίδιος ειδοποιεί πως η τάση να πραγματευόμαστε τη σχέ-

¹ Βλ., π.χ., *LU II/2*, σ. 58 [714].

² Βλ. Sokolowski 1977, σσ. 101-2· Sokolowski 2000, σ. 25 <21>.

ση μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων και του αντιληπτού με όρους, αντίστοιχα, τμημάτων-όλου και όχι με όρους στιγμών-όλου οδηγεί στη λανθασμένη εικόνα σύμφωνα με την οποία, πίσω ή πέρα από τις εμφανίσεις του πράγματος βρίσκεται ένα πράγμα καθ' εαυτό, χωρίς αυτό το τελευταίο να συνιστά φαινόμενο. Αντίθετα, για τον Σοκολόφσκι, οι διαφορετικές όψεις μέσα από τις οποίες παρουσιάζεται το αντιληπτό συνιστούν *στιγμές* οι οποίες δεν μπορούν να αποσπαστούν από αυτό. Μια εκ μέρους έκφανση είναι τέτοια, μόνο καθόσον είναι εκ μέρους έκφανση ενός πράγματος που δίνεται στην αντίληψη. Με αυτή την έννοια, το αντιληπτό δεν είναι μια άλλη εκ μέρους έκφανση παρά η σύνθεση των εκ μέρους εκφάνσεων, «το όλον του οποίου οι εκ μέρους εκφάνσεις είναι στιγμές»³.

Αναφορικά με το σύστημα της αισθητηριακής αντίληψης, όμως, ο Σοκολόφσκι εντοπίζει έναν διττό χαρακτήρα. Από τη μια, παρατηρεί πως το πράγμα είναι η σύνθεση των εκ μέρους εκφάνσεων *ως στιγμών*. Από την άλλη, παρατηρεί ότι η συνεχόμενη ενεργεία ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων, η οποία λαμβάνει χώρα σε κάθε αντιληπτικό ενέργημα, είναι περίπτωση μερολογικής σχέσης *τμημάτων-όλου*! Πιο συγκεκριμένα, ο Σοκολόφσκι διαπιστώνει πως κάθε *συγκεκριμένη* αντιληπτική ακολουθία χαρακτηρίζεται από μια ενδεχομενικότητα και μια δυνατότητα για χωρισμό (*separability*), η οποία λείπει από τις σχέσεις στιγμών-όλου.⁴ Για παράδειγμα, η αντιληπτική συνέχεια των διαφόρων φάσεων μπορεί να ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία, η οποία, όμως, είναι δυνατό να αντιστραφεί, να αλλάξει, να παρεμβληθεί σε αυτήν κάποιο καινούργιο αντιληπτικό ενεργηματικό στοιχείο, κ.λπ. «Συνεπώς», συμπραίνει ο Σοκολόφσκι, «δεν είναι δυνατή μια απριόρι, αποδεικτική, αναγκαία φαινομενολογική ανάλυση, αυτής της [αντιληπτικής] ακολουθίας»⁵. Για να καταλήξει στο ότι, «[μ]ε το που αφήνει κανείς την περιοχή της γενικής, μορφικής [formal] περιγραφής και εισέρχεται στις επιμέρους ακολουθίες της εμπειρίας, αφήνει την αναγκαία λογική των στιγμών και των όλων για να εισέλθει στη γεγονική, ενδεχομενική δομή τμημάτων και όλων»⁶.

Ο Σοκολόφσκι, δηλαδή, ισχυρίζεται τελικά ότι οι εκ μέρους εκφάνσεις *εν γένει* συνιστούν μη-αυτόνομες στιγμές των αντιληπτών και υπακούουν σε προσίδιους απριόρι νόμους, ενώ οι *συγκεκριμένες* κάθε φορά εκφάνσεις είναι αυτόνομα τμήματα του αντιληπτών για τα οποία δεν υπάρχουν αντίστοιχοι νόμοι. Αυτός ο ισχυρισμός του, μάλιστα, φαίνεται να ακολουθεί τη γενικότερη ιδέα της χουσερλιανής μερολογίας αναφορικά με την οντολογική εξάρτηση. Ας θυμηθούμε το προσφιές παράδειγμα της μη αυτονομίας της έκτασης και του χρώματος. Έχουμε τονίσει αρκετές φορές ότι, στο πλαίσιο της μερολογίας του Χούσερλ, δεν υπάρχει έκταση χωρίς χρώμα και αντίστροφα. Αυτό είναι κάτι που ισχύει με απριόρι αναγκαιότητα. Ωστόσο, αυτή η απριόρι αναγκαιότητα αφορά την έκταση *εν γένει* και το χρώμα *εν γένει* και όχι τη σχέση μεταξύ επιμέρους συγκεκριμένων εκτάσεων και επιμέρους συγκεκριμένων χρωμάτων.⁷ Το γένος *χρώμα* παρουσιάζει οντολογική εξάρτηση από το γένος *έκταση*, αλλά, για παράδειγμα, μια τριγωνική επιφάνεια δεν είναι οπωσδήποτε κόκκινη, θα μπορούσε να είναι πράσινη, κίτρινη, μπλε, κ.ο.κ. Και αντίστροφα, το κόκκινο θα μπορούσε να είναι το χρώμα οποιασδήποτε άλλης έκτασης, μιας πενταγωνικής επιφάνειας, μιας μπάλας, ενός κορακιού. Οι έσχατες διαφορές των γενών *χρώμα* και *έκταση* δεν σχετίζονται με απριόρι αναγκαίο τρόπο.

³ Ο.π., σ. 102.

⁴ Βλ., ό.π., σ. 103.

⁵ Ο.π.

⁶ Ο.π.

⁷ Βλ. και στο τρίτο κεφάλαιο, §§3.4.2., 3.6.

Εάν εξετάσουμε πιο προσεκτικά την ανάλυση του Σοκολόφσκι θα διαπιστώσουμε ότι σε αυτήν συγχέονται δύο διαφορετικές προοπτικές. Από τη μια, ο ίδιος ενδιαφέρεται για το τι είδους μέρη είναι οι εκ μέρους εκφάνσεις στη *μεταξύ τους σχέση* και, από την άλλη, για το τι είδους μέρη είναι οι εκ μέρους εκφάνσεις *εν σχέση προς το αντιληπτό* στο οποίο αυτές ανήκουν. Σε ό,τι αφορά τη σχέση *μεταξύ* των εκ μέρους εκφάνσεων θεωρούμε ότι αυτή λανθασμένα αντιμετωπίζεται από τον Σοκολόφσκι κατά τρόπο *ανάλογο* με τη σχέση, για παράδειγμα, της έκτασης με το χρώμα. Ξεκαθαρίσαμε στο τρίτο κεφάλαιο ότι οι μη-αυτόνομες στιγμές ανήκουν πάντα σε διαφορετικά γένη οντολογικώς εξαρτημένα μεταξύ τους (π.χ. χρώμα–έκταση). Από την άλλη, τα αυτόνομα τμήματα ενός όλου, είτε (i) ανήκουν σε διαφορετικά γένη οντολογικώς ανεξάρτητα μεταξύ τους (π.χ. όραση–ακοή), είτε (ii) ανήκουν στο ίδιο γένος (π.χ. έκταση–έκταση). Στην περίπτωση των εκ μέρους εκφάνσεων έχουμε να κάνουμε με σχετιζόμενα μέρη *του ιδίου γένους*, για τα οποία προφανώς δεν τίθεται ζήτημα οντολογικής εξάρτησης.

Σε ό,τι αφορά, τώρα, τη σχέση των εκ μέρους εκφάνσεων *με το αντιληπτό*, φαίνεται πως ο Σοκολόφσκι την εκλαμβάνει ως μια *αμοιβαία* (οντολογική) εξάρτηση. Θα διαφωνήσουμε, ωστόσο, και σε αυτό το σημείο μαζί του. Θεωρούμε, κι αυτό είναι κάτι που θα φανεί καλύτερα στα επόμενα (§6.4.), ότι το αντιληπτό (για την ακρίβεια το χωρικό φάσμα) ακριβώς *ως πολλαπλότητα* των εκ μέρους εκφάνσεων διακρίνεται από μια μορφή ενότητας που στηρίζεται *μονόπλευρα* σε αυτές τις τελευταίες. Σε συνάρτηση με αυτό, θεωρούμε επίσης ότι είναι δυνατό ένα ρεύμα βιωμάτων στο οποίο λαμβάνει χώρα κάποια αλληλουχία εκ μέρους εκφάνσεων χωρίς να καθίσταται δυνατή η σύνθεσή τους και άρα η εμφάνιση του υπερβατικού αντιληπτού (§6.4.2). Με αυτή την έννοια, και με τους όρους που έχουμε θέσει στο τρίτο κεφάλαιο, οι εκ μέρους εκφάνσεις είναι *οντολογικώς* αυτόνομα μέρη.

Αντιλαμβανόμαστε, βέβαια, ότι ο μερολογικός σχετισμός των εκ μέρους εκφάνσεων εντός της ενότητας του αντιληπτού παρουσιάζει κάποια ιδιαιτερότητα. Έχουμε μεν να κάνουμε με τις εκ μέρους εκφάνσεις ως οντολογικώς αυτόνομα μέρη· πρόκειται, όμως, για μέρη τα οποία με *κάποιον τρόπο* σχετίζονται μεταξύ τους. Αυτόν τον τρόπο σχετισμού θα αναζητήσουμε στη συνέχεια, θέτοντας, όμως, την αναζήτησή μας σε εντελώς διαφορετική βάση από αυτή του Σοκολόφσκι. Θα επιχειρήσουμε να αποτιμήσουμε τον ιδιότυπο μερολογικό χαρακτήρα των εκ μέρους εκφάνσεων στοχεύοντας ακριβώς στην αποσαφήνιση της λειτουργίας τους στην ίδια την αντιληπτική συγκρότηση. Για το σκοπό αυτό θα ανατρέξουμε πρώτα στην τρίτη *Λογική Έρευνα* για να προσδιορίσουμε καλύτερα το οδηγητικό πλαίσιο της αναζήτησής μας.

6.2. Η χουσερλιανή έννοια της λειτουργικής μη-αυτονομίας ή εξάρτησης

Στο δεύτερο κεφάλαιο τονίσαμε ότι η μερολογική θεωρία της τρίτης *Λογικής Έρευνας* αναπτύσσεται ως κομμάτι μιας απριόρι οντολογίας. Καθόσον δεν λαμβάνεται υπόψη το περιεχόμενο των σχετιζόμενων μερών έχουμε να κάνουμε με μια *τυπική* μερολογία. Αυτή παρέχει το σύνολο των νόμων που ισχύουν *αναλυτικά* για τις σχέσεις μεταξύ μερών, αλλά και μεταξύ μερών και των αντίστοιχων ολοτήτων. Από την άλλη, μια *υλική, περιεχομενική* μερολογία συνιστά κομμάτι μιας υλικής οντολογίας. Αυτή αφορά τις σχέσεις μερών και ολοτήτων μιας συγκεκριμένης περιοχής όντων και παρέχει το σύνολο των απριόρι συνθετικών νόμων που διέπουν τις εν λόγω σχέσεις. Διευκρινίσαμε, επίσης στο δεύτερο κεφάλαιο, ότι ο Χούσερλ στην Τρίτη *Έρευνα* ενδιαφέρεται κυρίως για τη θεμελίωση μιας τυπικής μερολογίας που να αφορά το *κάτι εν γένει*.

Με τις αναλύσεις του και τα παραδείγματά του εκεί ενδιαφέρεται κυρίως για την οριοθέτηση των *αναλυτικών* μερολογικών νόμων που ισχύουν για τα αυτόνομα και τα μη αυτόνομα μέρη εν γένει.

Έτσι, στη βάση της λεπτομερούς εξέτασης της μερολογίας του Χούσερλ, υποστηρίζουμε ότι η τρίτη Έρευνα μας αφήνει με ένα σημαντικό έλλειμμα αναφορικά με τις πρωταρχικές αντιληπτικές μορφοποιήσεις. Είδαμε ότι ο Χούσερλ δεν στοχεύει στο να προσφέρει μια απριόρι συνθετική μερολογική θεωρία για το αντιληπτό πράγμα και ότι οι αναλύσεις του, ειδικά σε ό,τι αφορά το σχετισμό μεταξύ σχετικώς αυτόνομων μερών, είναι ανεπαρκείς. Στη συνέχεια, αντλώντας στοιχεία από κάποιες αλλαγές που υπάρχουν ανάμεσα στην πρώτη (1901) και τη δεύτερη έκδοση (1913) της τρίτης Έρευνας, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε εκείνα τα στοιχεία που, υπό όρους, δείχνουν προς την κατεύθυνση *περιεχομενικών* μερολογικών αναλύσεων αναφορικά με τις αντιληπτικές συγκροτήσεις.

6.2.1. Ο ρόλος της διαδοχής και της αιτιότητας στην §12 της πρώτης έκδοσης της τρίτης Λογικής Έρευνας

Όταν ο Χούσερλ μιλά στην τρίτη Έρευνα για χρώμα, για έκταση, για σχήματα, για ένταση, ήχους, για αισθητηριακές μορφές ενότητας, για αισθητηριακά Konkreta και αισθητηριακά Abstrakta, κ.λπ., αναφέρεται κυρίως στην περιοχή της αίσθησης, στην περιοχή των αισθητηριακών πεδίων, και όχι στην περιοχή των αντιληπτών πραγμάτων της εμπειρίας.⁸ Θα εξετάσουμε αυτόν τον ισχυρισμό ανατρέχοντας αρχικά στην §12 της πρώτης έκδοσης της τρίτης Έρευνας, ενότητα η οποία αφαιρέθηκε στη δεύτερη έκδοση για να τοποθετηθεί στη θέση της ένα περισσότερο ανεπτυγμένο μέρος της αρχικής §11.

Η αρχική §12 φέρει τον τίτλο: «Konkretum και πράγμα. Γενίκευση των εννοιών της αυτονομίας και της μη-αυτονομίας μέσω της μετάβασης στην περιοχή της διαδοχής και της αιτιότητας»⁹. Στην εν λόγω ενότητα της πρώτης έκδοσης, ο Χούσερλ εξηγεί πως στην περιοχή της αίσθησης μπορούμε να κάνουμε λόγο για Konkreta τα οποία, ωστόσο, δεν είναι με καμία έννοια πράγματα (Dinge).¹⁰ Σύμφωνα με τον ίδιο, ένα ενιαίο αντιληπτό πράγμα δεν μπορεί να ταυτιστεί με ένα απομονωμένο αισθητηριακό Konkretum. Στο πράγμα ανήκει ένα ατελείωτο πολλαπλό χρονικά *διαδοχικών* Konkreta που σταθερά μεταβαίνουν το ένα στο άλλο.

Θεωρούμε πως τα Konkreta για τα οποία μιλάει εδώ ο Χούσερλ δεν είναι παρά οι εκ μέρους εκφάνσεις του αντιληπτού πράγματος. Αυτές δεν βρίσκονται σε καμία σχέση οντολογικής εξάρτησης και μπορούν να ιδωθούν ως σχετικώς ανεξάρτητες μεταξύ τους. Ενταγμένες, όμως, στην ευρύτερη ενότητα του αντιληπτού, οι εκ μέρους εκφάνσεις αποκτούν μια σχετική (και βέβαια όχι οντολογική) εξάρτηση ακριβώς ως εκ μέρους εκφάνσεις του ίδιου πράγματος. Το ενδιαφέρον είναι ότι, στην πρώτη έκδοση των *Λογικών Ερευνών*, ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως οι νόμοι που διέπουν αυτή την εξάρτηση των εκ μέρους εκφάνσεων, κατά την ένταξή τους στην ευρύτερη ολότητα του αντιληπτού, είναι *αιτιακοί*.¹¹ Πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ θεωρεί πως υπάρχει μια αιτιακή νομολογικότητα (Gesetzmaßigkeit) στο πλαίσιο της οποίας τα συ-

⁸ Βλ., π.χ., LU II/1, σσ. 227 [436], 228 [437], 231 [439], 257 [459], 312 [506].

⁹ «Concretum und Ding. Verallgemeinerung der Begriffe Selbständigkeit und Unselbständigkeit durch Übertragung auf das Gebiet der Succession und Causalität». Στην πρώτη έκδοση του 1901 ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τη γραφή Concretum, Concreta, κ.λπ. Για ευκολία και για διατήρηση μιας ομοιογένειας θα υιοθετήσουμε παντού τη γραφή της δεύτερης έκδοσης, δηλαδή Konkretum, Konkreta, κ.λπ.

¹⁰ Βλ. LU II (Α' έκδοση), σ. 248.

¹¹ Βλ. ό.π.

νυπάρχοντα σε κάποια χρονική στιγμή Konkreta, για παράδειγμα του οπτικού πεδίου, εξαρτώνται από τα Konkreta κάποιας προηγούμενης χρονικής στιγμής.

Εντός της αιτιότητας τα Konkreta μιας [χρονικής] στιγμής [Augenblicks], είτε δι' εαυτά είτε σε σύνδεση με άλλα συνυπάρχοντα Konkretis, εξαρτώνται από εκείνα προηγούμενων [χρονικών] στιγμών –είναι δηλαδή με ένα ορισμένο νόημα μη-αυτόνομα. (LU II (Α' έκδοση), σ. 250)

Οι αιτιακές εξαρτήσεις των νέων κάθε φορά Konkreta, των νέων κάθε φορά εκ μέρους εκφάνσεων στην ακολουθία του χρόνου, είναι αυτές που, για τον Χούσερλ, ευθύνονται για τη συγκρότηση του πράγματος, είτε ως μεταβαλλόμενου, είτε ως αμετάβλητου.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι στην πρώτη έκδοση της τρίτης Έρευνας το ζήτημα της αυτονομίας (και αντίστοιχα της μη-αυτονομίας) εξετάζεται από την άποψη μόνο της συνύπαρξης μερών στην περιοχή της αίσθησης και ύστερα από αφαίρεση από το χρονικό παράγοντα. Φαίνεται, όμως, πως εάν λάβουμε υπόψη το χρόνο και τα φαινόμενα διαδοχής, έχουμε να κάνουμε με μια καινούρια έννοια αυτονομίας (και αντίστοιχα μη-αυτονομίας), η οποία καθορίζεται τώρα, όπως μας λέει ο Χούσερλ, από το νόμο της αιτιότητας.¹² Αυτή η νέα αυτονομία (και αντίστοιχα μη-αυτονομία) αφορά όχι τα αισθητηριακά Konkretis (δηλαδή τις εκ μέρους εκφάνσεις) αλλά τα πράγματα της αντίληψης.

6.2.2. Η περαιτέρω ανάπτυξη της ιδέας περί τροπής της αυτονομίας σε μη-αυτονομία στην §25 (της πρώτης έκδοσης) της τρίτης Λογικής Έρευνας

Στην τελευταία ενότητα (§25) της τρίτης ΛΕ, που φέρει τον τίτλο «Προσθήκες αναφορικά με την κατάτμηση των όλων μέσω της κατάτμησης των στιγμών τους»¹³, ο Χούσερλ επανέρχεται με ενδιαφέροντα τρόπο στην ιδέα της §12 της πρώτης έκδοσης, δηλαδή στο πώς η αυτονομία μπορεί να τραπεί σε κάποια μορφή μη-αυτονομίας. Στην §12 η συζήτηση περιστρεφόταν ειδικά γύρω από τις εκ μέρους εκφάνσεις και το πώς αυτές αποκτούν κάποια εξάρτηση, κάποια μη-αυτονομία, ιδωμένες υπό το πρίσμα της χρονικής και της αιτιακής παραμέτρου. Στην §25 ο Χούσερλ θέτει το ζήτημα γενικά και ρωτά για το εάν είναι δυνατό υπό κάποιες προϋποθέσεις τα σχετικώς αυτόνομα τμήματα ενός όλου να εκλαμβάνονται ως μη αυτόνομα. Προφανώς, τα τμήματα ενός όλου δεν είναι δυνατό να παρουσιάζουν μεταξύ τους σχέσεις μονόπλευρης ή αμοιβαίας οντολογικής στήριξης. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα επρόκειτο για (μη-αυτόνομες) στιγμές και όχι για (αυτόνομα) τμήματα. Εντούτοις, αυτή η αναλυτική αναγκαιότητα δεν αποκλείει τη δυνατότητα τα εν λόγω τμήματα, όταν περιληφθούν εντός μιας άλλης ενότητας, να παρουσιάζουν μια ορισμένη μη-αυτονομία.¹⁴ Ας το εξετάσουμε αυτό πιο αναλυτικά. Η §25 ξεκινά με την ακόλουθη διαπίστωση:

Η κατάτμηση μιας μη-αυτόνομης στιγμής οριοθετεί μια κατάτμηση του συγκεκριμένου όλου, καθόσον τα αμοιβαία αποκλειόμενα τμήματα της στιγμής, χωρίς αυτά τα ίδια να εισέρχονται σε μια μεταξύ τους συσχέτιση στήριξης, προσελκύουν νέες στιγμές μέσω των οποίων τώρα διανέμονται ενικά σε τμήματα του όλου. (LU II/1, σσ. 288-9 [485]· LU II (Α' έκδοση), σσ. 280-1.)

¹² Βλ., ό.π., σσ. 250-1.

¹³ «Zusätze über die Zerstückung von Ganzen durch die Zerstückung ihrer Momente».

¹⁴ LU II/1, σ. 288 [484-5]· LU II (Α' έκδοση), σσ. 280-1.

Ένα πρώτο παράδειγμα που φέρνει ο Χούσερλ για να φωτίσει τον ισχυρισμό του αφορά «την οιονεί-χωρική εξάπλωση ενός οπτικού, αμετάβλητα διαρκούντος, περιεχομένου το οποίο, όμως, το θεωρούμε κάνοντας αφαίρεση από τη χρονική στιγμή»¹⁵. Η οιονεί-χωρική εξάπλωση συνιστά μη-αυτόνομη στιγμή ενός τέτοιου περιεχομένου. Αυτή είναι η προ-φαινόμενη οιονεί-χωρικότητα για την οποία, όπως έχουμε δει, ο Χούσερλ μιλά αργότερα με λεπτομέρεια στην Παράδοση *Πράγμα και Χώρος* (1907).¹⁶ Η κατάτμηση της (οιονεί-)χωρικής εξάπλωσης συνεπιφέρει και μια αντίστοιχη κατάτμηση στο συνολικό οπτικό περιεχόμενο του παραδείγματός μας. Αυτό συμβαίνει από τη στιγμή που, ακόμα και από την άποψη αυτού του συνολικού οπτικού περιεχομένου, τα τμήματα της χωρικής (οιονεί-)εξάπλωσης δεν στηρίζουν το ένα το άλλο, παρά έχουν ανάγκη από εκάστοτε νέες στιγμές, δηλαδή από τους χρωματισμούς, για τη στήριξή τους.¹⁷ Και, από την άλλη, αυτοί οι χρωματισμοί με τη σειρά τους επίσης βρίσκουν την αναγκαία στήριξή τους στα τμήματα της (οιονεί-)έκτασης και όχι αμοιβαία ο ένας στον άλλον.

[Ο] χρωματισμός ενός τμήματος δεν στηρίζεται π.χ. στο χρωματισμό ενός κάποιου άλλου· και στο βαθμό αυτό μπορεί κανείς επίσης να πει ότι αυτές οι συμπληρωματικές στιγμές [δηλ. οι χρωματισμοί] κατατέμονται οι ίδιες μέσω της κατάτμησης του χωρικού πράγματος που τις στηρίζει, ή ότι αυτές μοιράζονται με τον τρόπο των τμημάτων στα τμήματα του χωρικού πράγματος. Οι χρωματισμοί των τμημάτων βρίσκονται στις ίδιες συσχετίσεις μερών όπως τα ίδια τα τμήματα (αποκλεισμός [Exklusion], εγκλεισμός [Inklusion], τομή [Kreuzung]). (LU II/1, σ. 289 [485]· LU II (Α' έκδοση), σ. 281)

Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και αναφορικά με την οιονεί-χρονική παράμετρο. Η κατάτμηση μιας οιονεί-χρονικής διάρκειας συνεπιφέρει και την κατάτμηση αυτού που εξελίσσεται σε αυτή τη διάρκεια. «[Σ]τα αποσπάσματα του χρόνου αντιστοιχούν αποσπάσματα της κίνησης (όπου αυτόν τον όρο μπορούμε να τον κατανοήσουμε με το ευρύτερο αριστοτελικό νόημα).»¹⁸ Ούτε τα αποσπάσματα του χρόνου, ούτε τα αποσπάσματα αυτού που συμβαίνει στη διάρκεια αυτού του χρόνου βρίσκονται σε μεταξύ τους σχέσεις στήριξης.

Εάν περάσουμε, ωστόσο, στην περιοχή των *εμπειρικών* πραγμάτων, στην «επικράτεια των εμπειρικών-εμπράγματος συναφειών στη συνύπαρξη και τη διαδοχή»¹⁹ διαπιστώνουμε πως,

κάθε συγκεκριμένη εξέλιξη μεταβολής της φύσης είναι μη-αυτόνομη από την άποψη των περιεκτικότερων χρονικών όλων στα οποία αυτή πραγματοποιείται, και ότι άρα καμία κατάτμηση ενός χρονικού διαστήματος δεν οριοθετεί μια κατάτμηση του προσιδιάζοντος συγκεκριμένου χρονικού όλου. (Ο.π.· βλ. και LU II/1, σ. 260 [461-2] και σύγκ. με LU II (Α' έκδοση), σσ. 253-4.)

Το να χωρίσουμε σε τμήματα (σε χρονικά διαστήματα) την αφηρημένη χρονική στιγμή μιας συγκεκριμένης φυσικής εξέλιξης δεν οδηγεί και στην κατάτμηση αυτής της εξέλιξης. Κι αυτό συμβαίνει διότι χάρη στην αιτιακή νομολογικότητα που διέπει την εν λόγω εξέλιξη, τα μέρη της χάνουν το χαρακτήρα της αμοιβαίας ανεξαρτησίας

¹⁵ LU II/1, σ. 289 [485]· LU II (Α' έκδοση), σ. 281.

¹⁶ Στη δεύτερη έκδοση της τρίτης *Έρευνας* ο Χούσερλ έχει προσθέσει τον προσδιορισμό “οιονεί” για να χαρακτηρίσει αυτή την εξάπλωση, κάτι που ενισχύει ακόμα περισσότερο τη θέση πως εκεί μιλά για τα (όχι ακόμα αντικειμενοποιημένα) περιεχόμενα του οπτικού πεδίου. Βλ. LU II/1, σ. 289 [485] και σύγκ. με LU II (Α' έκδοση), σ. 281.

¹⁷ LU II/1, σ. 289 [485]· LU II (Α' έκδοση), σ. 281.

¹⁸ LU II/1, σ. 289 [486]· LU II (Α' έκδοση), σ. 281.

¹⁹ LU II/1, σ. 291 [487]· σύγκ. με LU II (Α' έκδοση), σ. 281.

τους. Ομοίως, εντός της περιοχής των εμπειρικών πραγμάτων, η κατάτμηση της αφηρημένης χωρικής στιγμής ενός όλου δεν συνεπιφέρει και την κατάτμηση της περιεκτικότερης συγκεκριμένα πληρωμένης χωρικής ενότητας.

Ο Χούσερλ δεν είναι εδώ ιδιαίτερα σαφής και δεν προχωρά σε περισσότερες διευκρινήσεις. Μπορούμε, ωστόσο, με τη βοήθεια των προηγούμενων παραδειγμάτων, να αποκωδικοποιήσουμε το επιχείρημά του αναφορικά με το ζήτημα της τροπής της αυτονομίας σε μη-αυτονομία, ως εξής. Από τη μια, ο Χούσερλ διακρίνει τα αυτόνομα και τα μη αυτόνομα μέρη με την *οντολογική* σημασία αυτών των όρων. Σε αυτή την περίπτωση είναι απριόρι αναγκαίο, μέρη μη αυτόνομα μεταξύ τους να δίνονται πάντοτε ως οντολογικώς συγχωνευμένα. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τα (οντολογικώς) αυτόνομα μέρη. Αυτά δεν παρουσιάζουν κάποια απριόρι οντολογική εξάρτηση. Από την άλλη, όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι δυνατό, υπό όρους, να παρουσιάζουν κάποια εξάρτηση. Αυτό που υποστηρίζει τελικά ο Χούσερλ είναι πως με την ένταξη οντολογικώς (σχετικά) ανεξάρτητων μερών εντός ευρύτερων ενοποιητικών πλαισίων, αυτά καθίστανται μη αυτόνομα. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, με την περίπτωση της *αιτιακής* μη αυτονομίας την οποία και πρέπει να διακρίνουμε σαφώς από την *οντολογική* μη αυτονομία.

Εντούτοις, φαίνεται πως ο Χούσερλ δεν έμεινε ικανοποιημένος από την αρχική έκθεση αυτής της ιδέας, του πώς, δηλαδή, σχετικώς αυτόνομα μέρη αποκτούν μη-αυτονομία εντασσόμενα εντός ευρύτερων ενοποιητικών πλαισίων. Γι' αυτό στη δεύτερη έκδοση των *ΑΕ* αφαίρεσε στο σύνολό της την επίμαχη §12 και επενέβη διορθωτικά και σε άλλα σημεία της τρίτης *Έρευνας*. Εκτιμούμε πως αυτό συνέβη για δύο κυρίως λόγους: έναν γενικότερο και έναν ειδικότερο. Θα ξεκινήσουμε με τον γενικότερο.

Στην τρίτη *Έρευνα* ο Χούσερλ ενδιαφέρεται για τη σαφή διάκριση των ουσιακών απριόρι νόμων από εκείνους τους αναγκαίους νόμους που προκύπτουν με γενίκευση από την εμπειρία.²⁰ Όμως, με την εξέταση της δεύτερης έκδοσης της τρίτης *Έρευνας* και την προσεκτική σύγκρισή της με την πρώτη έκδοση, οδηγούμαστε σε μια σημαντική διαπίστωση. Ενώ στην πρώτη έκδοση δίνεται η εντύπωση πως η αιτιακή νομολογικότητα, στη βάση της οποίας ενοποιούνται, π.χ., χωρικά μέρη και καθίστανται έτσι μη αυτόνομα, συνιστά εμπειρική αποστεριόρι αναγκαιότητα, στη δεύτερη έκδοση ο Χούσερλ τονίζει τον *απριόρι* χαρακτήρα της.²¹ Οι επεμβάσεις της δεύτερης έκδοσης στοχεύουν, έτσι, στην καλύτερη οριοθέτηση του περιεχομένου απριόρι της υλικής φύσης.

Τι γίνεται, όμως, με την §12; Γιατί αναγκάζεται ο Χούσερλ να την αφαιρέσει; Δεν θα αρκούσαν εκεί αντίστοιχες διορθώσεις για να ξεκαθαρίσουν το είδος της αναγκαιότητας που χαρακτηρίζει τα υπό πραγμάτευση μη αυτόνομα μέρη; Θεωρούμε πως όχι, και αυτό για τον εξής πιο ειδικό λόγο. Όπως είδαμε και προηγουμένως, στην εν λόγω επίμαχη ενότητα ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως το αντιληπτό συγκροτείται στη βάση των *αιτιακών* σχέσεων που διέπουν τη συνεχόμενη ακολουθία των εκ μέρους εκφάνσεων. Ήδη, όμως, με τα στοιχεία που έχουμε εξετάσει από την ωριμότερη χουσερλιανή θεωρία για την αντίληψη (ουσιαστικά μετά το 1907) μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι αργότερα ο Χούσερλ δεν μπορεί να συνεχίσει να δέχεται έναν τέτοιο ισχυρισμό και αποτιμά διαφορετικά το γεγονός της αντιληπτικής συγκρότησης.

²⁰ Βλ., για παράδειγμα, την προσθήκη στην §7 της τρίτης *Έρευνας*, *LU* II/1, σσ. 239-40 [446].

²¹ Βλ. *LU* II/1, σσ. 252-3 και σύγκρινε με την *LU* II (Α' έκδοση), σ. 246. Στη δεύτερη έκδοση τονίζεται πως ο νόμος της αιτιότητας είναι ένας *απριόρι* συνθετικός νόμος. Βλ. επίσης *LU* II (Α' έκδοση), σσ. 282, 284-5 και σύγκρινε με την προσθήκη μιας νέας παραγράφου στην §25 της δεύτερης έκδοσης *LU* II/1, σ. 290 [486]. Βλ. και *LU* II/1, σ. 256 [458-9], καθώς και την προσθήκη στην τελευταία παράγραφο της §23, σ. 284 [481].

Πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ διακρίνει πλέον διαφορετικές αντιληπτικές συγκροτητικές στρώσεις και κυρίως διακρίνει τη *res extensa* από τη *res materialis*. Στο πλαίσιο του πιο εκλεπτυσμένου θεωρητικού σχήματος του Χούσερλ, το ζήτημα της αιτιότητας αφορά καθαρά το αντιληπτό *κατά την υλική-αιτιακή του συγκρότηση*. Από την άλλη, αναφορικά με το πώς οργανώνονται τα αισθητηριακά πεδία και το πώς σχετίζονται οι εκ μέρους εκφάνσεις για να οδηγήσουν στη συγκρότηση του *αντιληπτικού φάσματος* κεντρικό ρόλο κατέχουν πλέον οι έννοιες του *πρωτο-συνειρμού* και της *κιναισθησης*, τις οποίες ο Χούσερλ δεν είχε αναπτύξει κατά την περίοδο της πρώτης έκδοσης των *Λογικών Έρευνών*.

Θεωρούμε, λοιπόν, πως στην πρώτη έκδοση της τρίτης *ΛΕ* υπάρχει μια ασάφεια αναφορικά με το χαρακτήρα των “αιτιακών” σχέσεων μεταξύ των διαδοχικών εκ μέρους εκφάνσεων μιας αντιληπτικής ακολουθίας. Αυτές τις σχέσεις αργότερα ο Χούσερλ θα τις αντιμετωπίσει ως *πρωτο-συνειρμικές* και θα τις διακρίνει καθαρά από τις αιτιακές σχέσεις που εμπλέκονται, για παράδειγμα, στη συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος. Με μια προσεκτικότερη ματιά μπορούμε να διαπιστώσουμε, όμως, και μια περαιτέρω δυσκολία. Στην πρώτη έκδοση της τρίτης *Έρευνας* ο Χούσερλ φαίνεται να ισχυρίζεται πως η “αιτιακή” νομολογικότητα που διέπει τη χρονική διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων είναι αυτή που τις καθιστά αυτές σχετικώς αυτόνομες, σχετικώς εξαρτημένες μεταξύ τους και με αυτή την έννοια *μέρη του αντιληπτού όλου*. Ένας τέτοιος ισχυρισμός, ωστόσο, είναι προβληματικός στο βαθμό που δεν διακρίνονται καθαρά δύο διαφορετικά επίπεδα συνθέσεων: εκείνο των παραπομπών από μια εκ μέρους έκφραση στην επόμενη ή σε άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις και εκείνο της συνθετικής ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων στην ολότητα του υπερβατικού αντιληπτού. Μιλήσαμε για αυτή τη διάκριση στο προηγούμενο κεφάλαιο (§5.8.) και υποστηρίξαμε ότι οι εκ μέρους εκφάνσεις στις μεταξύ τους πρωτο-συνειρμικές σχέσεις συνδέονται με τη *λογική των τάσεων*, χωρίς όμως να συγκροτείται ακόμα το υπερβατικό αντιληπτό στην ολότητά του. Η συγκρότηση αυτού του τελευταίου απαιτεί επιπλέον μια ενοποιητική αρχή, απαιτεί εκείνη την ερμηνευτική συνειδησιακή συνάρτηση που συνθέτει ενοποιητικά τις εκ μέρους εκφάνσεις και συγκροτεί το αντιληπτό ως όλον. Αυτά τα δύο επίπεδα δεν διακρίνονται στην πρώτη έκδοση της τρίτης *ΛΕ*. Έχουμε πει άλλωστε ότι εκεί δεν αναπτύσσεται καμία θεωρία αντιληπτικής συγκρότησης.

Όμως τι μπορούμε, τελικά, να αποκομίσουμε από όλα τα προηγούμενα; Τι μπορούμε να συμπεράνουμε αναφορικά με τη διαπλοκή των εκ μέρους εκφάνσεων στην πορεία μιας αντιληπτικής ακολουθίας; Πώς μπορούν να μας βοηθήσουν οι αναλύσεις της τρίτης *Λογικής Έρευνας*, και κυρίως οι αλλαγές που συναντούμε στη δεύτερη έκδοσή της; Θεωρούμε πως το σημαντικότερο στοιχείο που προκύπτει από την προηγούμενη εξέτασή μας είναι το ακόλουθο: Οι εκ μέρους εκφάνσεις είναι οντολογικώς αυτόνομα μέρη. Ωστόσο, συγκεκριμένες εκ μέρους εκφάνσεις αποκτούν μια (όχι οντολογική) μη αυτονομία, μια εξάρτηση, όταν αυτές ενσωματώνονται ενοποιητικά σε ένα ευρύτερο όλον που ισχυριζόμαστε πως δεν είναι άλλο από το ίδιο το αντιληπτό.²²

Στην προηγούμενη ενότητα μιλήσαμε για την προβληματική προσέγγιση του Σοκολόφσκι και για το πώς ο ίδιος ερμηνεύει το “διττό” χαρακτήρα των εκ μέρους εκφάνσεων ως στιγμών και ως τμημάτων του όλου. Μπορούμε να διαπιστώσουμε τώρα ότι αυτή η προβληματικότητα της ερμηνείας του εδράζεται ακριβώς στο ότι ο ίδιος δεν διακρίνει το είδος της *μη οντολογικής εξάρτησης* μεταξύ σχετικώς αυτόνο-

²² Η ιδέα που επιχειρούμε να αναπτύξουμε εδώ, σύμφωνα με την οποία στη μερολογία του Χούσερλ μπορούμε να εντοπίσουμε ένα είδος μη-οντολογικής, *λειτουργικής* εξάρτησης, ενισχύεται και από το γεγονός πως ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι κάποιο μέρος δίνεται διαφορετικά εντός και εκτός μιας ολότητας. Για αυτή την ιδέα βλ. στο τέλος της §9 της έκτης *ΛΕ*.

μων μερών, για το οποίο μιλάει ο Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα. Ισχυριζόμαστε, λοιπόν, ότι ο Σοκολόφσκι απορεί στο βαθμό που πρέπει να παντρέψει δύο μεταξύ τους ασύμβατα πράγματα: από τη μια, τις εκ μέρους εκφάνσεις ως οντολογικώς μη-αυτόνομα μέρη και, από την άλλη, τις εκ μέρους εκφάνσεις ως οντολογικώς αυτόνομα μέρη. Αυτό που δεν μπορεί να δει ο Σοκολόφσκι είναι ότι οι εκ μέρους εκφάνσεις δεν μπορεί να είναι οντολογικώς εξαρτημένα μέρη εντός της ολότητας του αντιληπτού. Στην τρίτη Έρευνα, χωρίς αυτό να γίνεται ρητό από τον Χούσερλ, βρίσκεται σε χρήση μια διαφορετική (όχι οντολογική) έννοια εξάρτησης μεταξύ οντολογικώς αυτόνομων μερών. Θα την αποκαλούμε αυτή λειτουργική εξάρτηση (ή λειτουργική μη-αυτονομία), για να δείξουμε ακριβώς το ρόλο που μπορεί να έχει ένα οντολογικώς αυτόνομο μέρος στη λειτουργία του εντός μιας συγκεκριμένης ολότητας. Στην περίπτωση της συνθετικής ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων μπορούμε να αντιληφθούμε αυτή τη λειτουργική εξάρτηση και να διαπιστώσουμε εύκολα ότι οι εκ μέρους εκφάνσεις μιας αντιληπτικής ακολουθίας δεν συνδυάζονται με τυχαίο τρόπο και ούτε μπορούν να είναι αποσπασμένες και απομονωμένες από την ευρύτερη συνάφειά τους.²³

Δεν μπορούμε, βέβαια, να παραβλέψουμε ότι μια έννοια λειτουργικής εξάρτησης, και μάλιστα με σημαίνουσα ισχύ, διαθέτουν στις αναλύσεις τους οι θεωρητικοί της Μορφολογικής Ψυχολογίας. Είδαμε στο τρίτο κεφάλαιο με ποιον τρόπο θεματοποιείται, στο πλαίσιο αυτής της Ψυχολογίας, ο λειτουργικός ρόλος η λειτουργική σημασία που έχουν τα μέρη μιας ολότητας. Ωστόσο, η έννοια της λειτουργικής εξάρτησης που εμείς θέλουμε να αναδείξουμε διαφέρει από το πώς προσεγγίζεται το ζήτημα από τους μορφολογικούς ψυχολόγους. Εκείνοι δεν διακρίνουν ανάμεσα στην οντολογική και τη λειτουργική μη-αυτονομία. Ταυτόχρονα υπερτονίζουν την ιδέα της λειτουργικής εξάρτησης καθώς οποιοδήποτε μέρος ενός όλου αντιμετωπίζεται οπωσδήποτε ως μη-αυτόνομο χάρη στο λειτουργικό ρόλο που αυτό κατέχει εντός της ολότητας στην οποία ανήκει. Αυτή την ερμηνευτική οδό ακολουθεί στις αναλύσεις του και ο Γκούρβιτς κάτι για το οποίο θα μιλήσουμε αμέσως στη συνέχεια.

6.2.3. Το αβάσιμο της κριτικής του Γκούρβιτς στον Χούσερλ αναφορικά με την αυτονομία και τη μη-αυτονομία

Εάν θελήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε τα βασικά σημεία της επιχειρηματολογίας του Γκούρβιτς αναφορικά με το ζήτημα της αυτονομίας και της μη-αυτονομίας μπορούμε να εντοπίσουμε, από τη μια, την κριτική του στάση απέναντι στη χουσερλιανή μερολογία. Σύμφωνα με αυτή τη στάση, ο Χούσερλ λανθασμένα δέχεται πως (α) υπάρχουν μέρη που μπορεί να είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, όπως επίσης λανθασμένα δέχεται πως (β) το ίδιο ταυτόσημο μέρος είναι δυνατό να συμμετέχει σε διαφορετικές ολότητες. Από την άλλη, η κύρια παραδοχή του Ντράμοντ είναι πως η λειτουργική σημασία αποτελεί το μόνο παράγοντα που παίζει ρόλο στον προσδιορισμό των μερών ως τέτοιων και άρα στη συγκρότηση ολοτήτων.²⁴ Ας τα δούμε όλα αυτά πιο αναλυτικά.

Ένα από τα σημαντικότερα σκέλη της κριτικής που ασκεί ο Γκούρβιτς στη χουσερλιανή θεωρία για την αντιληπτική συγκρότηση είναι πως ο Χούσερλ λανθασμένα κάνει λόγο για αυτόνομα μέρη. Είναι, βέβαια, ενδιαφέρον ότι ο Γκούρβιτς κατά βάση δέχεται πως η εξάρτηση μεταξύ μερών που στη μερολογία του Χούσερλ θεωρούνται (οντολογικώς) ανεξάρτητα (για παράδειγμα μεταξύ των νοτών μιας μελωδίας) δεν

²³ Βλ., π.χ., *Hua* IX, σσ. 154 [118], 173 [133]· βλ. και *Hua* XVI, σ. 102 [85].

²⁴ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2009b, σσ. 28, 209.

είναι του ίδιου τύπου με την εξάρτηση ανάμεσα, για παράδειγμα, στο χρώμα και την έκταση. Δέχεται ότι δεν υπάρχει κάποιος ιδεατός νόμος που να διέπει το πρώτο είδος εξάρτησης (των χουσερλιανά ανεξάρτητων μερών), κάτι που αντίθετα συμβαίνει στην περίπτωση του δεύτερου είδους (των χουσερλιανά εξαρτημένων μερών).²⁵ Ο ίδιος, όμως, καταλήγει στο ότι και σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση *έχουμε παράλα αυτά εξάρτηση* και έτσι στις αναλύσεις του αντιμετωπίζει και τις δύο περιπτώσεις ισοδύναμα.²⁶

Τελικά, ο Γκούρβιτς αναγνωρίζει αποκλειστικά και μόνο την ύπαρξη μη-αυτόνομων μερών. «[Τ]α συστατικά ενός Gestalt», μας λέει, «είναι [πάντα] εξαρτώμενα μέρη»²⁷. Θεωρεί πως από τη στιγμή που, τόσο οι περιπτώσεις χωριζόμενων μερών, όσο και εκείνες μερών όπως η έκταση και το χρώμα, αφορούν τις δομικές συνδέσεις των συστατικών ενός όλου, πρέπει να εγκαταλείψουμε τη διάκριση ανάμεσα σε αυτόνομα και μερικά ή ψυχολογικά περιεχόμενα (Στουμπφ) ή αντίστοιχα τη διάκριση ανάμεσα σε αυτόνομα και μη-αυτόνομα περιεχόμενα (Χούσερλ).²⁸

[Α]ποδεικνύεται ότι όλα τα μέρη είναι εξαρτημένα και ότι πρέπει ολότελα να αρνηθούμε την ύπαρξη ανεξάρτητων μερών με το νόημα του Στουμπφ και του Χούσερλ. (Gurwitsch 2009b, σ. 288)

Μάλιστα, η έννοια της μη-αυτονομίας όπως, για παράδειγμα, περιγράφεται στην τρίτη Έρευνα πρέπει, κατά τον Γκούρβιτς, να γενικευθεί για να συμπεριλάβει όλες τις περιπτώσεις μερών, ακόμα και αυτών που ο Χούσερλ αντιμετωπίζει ως αυτόνομα.²⁹

Το επιχείρημα που έχει προβάλλει ο Χούσερλ για την ενότητα ανάμεσα στο χρώμα και την έκταση, τον τόνο και την ένταση, μπορεί να γενικευθεί για να εφαρμοστεί στην ενότητα ανάμεσα στις νότες μιας μελωδίας, ανάμεσα στις γραμμές ή τα σημεία μιας διαμόρφωσης, σε όλες τις περιπτώσεις που επιδεικνύουν *figurale Momente* [σχηματικές στιγμές] ή *Gestalt-qualitäten* [μορφολογικές-ποιότητες] και σε όλα τα παραδείγματα μορφολογικής-συναχής. (Gurwitsch 2010, σ. 141)

Έτσι, για τον Γκούρβιτς, ένα *οποιοδήποτε* μέρος ενός όλου βρίσκεται σε σχέση λειτουργικής μη-αυτονομίας με τα υπόλοιπα μέρη, αλλά και με το όλον στο οποίο αυτό το μέρος ανήκει. Ένα μέρος δεν έχει αυτό καθ' εαυτό τις δικές του ιδιότητες παρά πάντοτε αποκτά τη λειτουργική σημασία του εντός μιας ευρύτερης ολότητας. Μια νότα μιας μελωδίας, για παράδειγμα, προσδιορίζεται ακριβώς χάρη στη μουσική σημασία που έχει εντός της μελωδίας. Και αυτή η σημασία είναι πάντοτε συνάρτηση της σχέσης της εν λόγω νότας με τις υπόλοιπες νότες της μελωδίας.³⁰ Εάν δεν συνέβαινε αυτό, απλά δεν θα επρόκειτο για μέρος του συγκεκριμένου όλου. Αυτή τη διαπίστωση εκφράζει και ο Ντράμοντ όταν γράφει ότι «για τον Γκούρβιτς δεν είναι δυνατή καμία *ουσιώδης* διάκριση μεταξύ *ειδών* μερών όταν τα μέρη θεωρούνται εντός του όλου. Η μόνη δυνατή διάκριση μεταξύ μερών εντός ενός όλου υφίσταται με όρους λειτουργικής βαρύτητας ή σημασίας»³¹.

Στη βάση τώρα της δικής μας λεπτομερειακής εξέτασης της μερολογίας του Χούσερλ, μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε πως η κριτική του Γκούρβιτς αναφο-

²⁵ Βλ. Gurwitsch 2010, σ. 141.

²⁶ Βλ. ό.π., σ. 142.

²⁷ Gurwitsch 2009b, σ. 288· βλ. και Gurwitsch 2010, σ. 141.

²⁸ Βλ. Gurwitsch 2009b, σ. 288.

²⁹ Βλ., π.χ., Gurwitsch 2010, σσ. 140 κ.επς. Βλ. και Marcelle 2010, σ. 211.

³⁰ Gurwitsch 2010, σ. 141.

³¹ Drummond 1990, σ. 156.

ρικά με την αυτονομία και τη μη-αυτονομία δεν είναι βάσιμη. Πρώτα απ' όλα έχουμε δείξει ότι η αυτονομία (ανεξαρτησία) για την οποία κυρίως μιλάει ο Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα είναι *οντολογική* αυτονομία που μάλιστα αντιδιαστέλλεται προς την οντολογική μη-αυτονομία. Επιπλέον, όμως, δείξαμε ότι η χουσερλιανή μερολογία δίνει τη δυνατότητα ανάδειξης μιας ορισμένης *μη-οντολογικής* μη-αυτονομίας, μιας *λειτουργικής* εξάρτησης που υπάρχει ανάμεσα στα *οντολογικώς αυτόνομα* μέρη μιας ολότητας.³² Αυτή τη διάσταση της χουσερλιανής θεωρίας την παραβλέπει ο Γκούρβιτς. Στις αναλύσεις του δεν διακρίνει την οντολογική από τη μη-οντολογική εξάρτηση, και ούτε βέβαια την οντολογική από τη μη-οντολογική συγχώνευση, αλλά και παραβλέπει όλη τη σχετική προβληματική που αναπτύσσει ο Χούσερλ στις §§12 και 25 στην πρώτη έκδοση της τρίτης Έρευνας.

Σύμφωνα, τώρα, με το δεύτερο βασικό σημείο της κριτικής του Γκούρβιτς απέναντι στη μερολογία του Χούσερλ, δεν είναι δυνατό *το ίδιο ταυτόσημο* μέρος να συμμετέχει σε διαφορετικές ολότητες. Ο Γκούρβιτς ουσιαστικά αρνείται ότι είναι δυνατός ο χωρισμός οποιουδήποτε μέρους από τα υπόλοιπα μέρη ενός όλου με ταυτόχρονη διατήρηση της ταυτότητάς του. Ένα μέρος είναι τέτοιο μόνο εντός του όλου στο οποίο ανήκει. Είναι λάθος, για τον ίδιο, να θεωρούμε ότι αυτό μένει σταθερό και μπορεί στη συνέχεια να αποτελεί με ταυτόσημο τρόπο μέρος ενός άλλου όλου. Το να αποσπάσουμε ένα μέρος από το όλον στο οποίο ανήκει και να το εντάξουμε σε ένα άλλο όλον, ή να το εξετάσουμε από μόνο του, σημαίνει ότι έχουμε *αντικαταστήσει* αυτό το αρχικό μέρος με κάτι άλλο, με ένα νέο στοιχείο.³³ «Κάθε συστατικό», ισχυρίζεται ο Γκούρβιτς, «πρέπει να θεωρείται με αναφορά προς το δομικό πλαίσιο στο οποίο είναι ενσωματωμένο *hic et nunc* και εντός του οποίου έχει μια ορισμένη λειτουργία και παίζει έναν καθορισμένο ρόλο»³⁴.

Ωστόσο, θεωρούμε πως και αυτή η διάσταση της γκουρβιτσιανής κριτικής δεν είναι βάσιμη. Αφενός, ο Γκούρβιτς παραβλέπει ότι ο ίδιος ο Χούσερλ στην τρίτη Έρευνα αναγνωρίζει πως ένα μέρος δίνεται διαφορετικά όταν είναι ενταγμένο σε μια ολότητα από όταν αυτό δίνεται μόνο του.³⁵ Αφετέρου, ο Γκούρβιτς αναγκάζεται να δεχθεί πως σε κάποιο επίπεδο μπορούμε να κάνουμε λόγο για *ταυτόσημα* μέρη. Πιο συγκεκριμένα, Ο Γκούρβιτς ισχυρίζεται πως εάν αποσπάσουμε ένα μέρος, έστω M_1 , από ένα όλον O_1 και το εντάξουμε σε κάποιο άλλο όλον O_2 , τότε σταματούμε να έχουμε το M_1 αλλά ένα διαφορετικό μέρος, έστω το M_2 . Τα M_1 και M_2 είναι αυτά που είναι εντός των αντίστοιχων ολοτήτων τους. Το ενδιαφέρον στοιχείο, όμως, είναι πως αυτά τα μέρη ιδωμένα ανεξάρτητα από το όλον στο οποίο αντίστοιχα ανήκουν είναι ταυτόσημα.³⁶ Ο Γκούρβιτς αναγκάζεται να πει πως ένα μέρος μπορεί *αντικειμενικά* να είναι ταυτόσημο και ότι ενσωματωμένο σε διαφορετικές ολότητες *παρουσιάζεται* διαφορετικά, *το φαινόμενο είναι* του είναι διαφορετικό.³⁷ Έτσι, π.χ., «εάν μια νότα, η οποία, αντικειμενικά μιλώντας, είναι η ίδια, εμφανίζεται σε δύο διαφορετικά μουσικά πλαίσια, παρουσιάζει συχνά μια φαινόμενη αλλαγή»³⁸. Τι σημαίνει, ωστόσο, το να

³² Φυσικά διαφωνούμε με την ανάγνωση του Μαρσέλ ο οποίος φτάνει να λέει ότι είναι *ουσιωδώς αδύνατο* στη θεωρία του ο Χούσερλ να δεχτεί την ύπαρξη λειτουργικών εξαρτήσεων μεταξύ ανεξάρτητων μερών. (Βλ. σχετικά Marcelle 2010, σ. 211)

³³ Βλ. σχετικά και Gurwitsch 2009b, σ. 284.

³⁴ Gurwitsch 2009b, σ. 289· βλ. και σσ. 385κ.επς· Gurwitsch 2009a, σ. 197κ.επ., 202· Gurwitsch 2010, σσ. 344κ.επ.

³⁵ Βλ. τρίτη Έρευνα §3. Σύγκ. με Marcelle 2010, σσ. 203, 210κ.επ.

³⁶ Βλ. σχετικά και Drummond 1990, σ. 69.

³⁷ Και όπως έχει φανεί από όσα έχουμε πει, για τον Γκούρβιτς «[τ]ο φαινόμενο είναι ενός μέρους ορίζεται από και συμπίπτει με τη λειτουργική του σημασία» (Gurwitsch 2009b, σ. 387).

³⁸ Gurwitsch 2009b, σ. 387.

μπορεί να παραμένει κάτι *αντικειμενικά* ταυτόσημο αλλά να *φαίνεται* διαφορετικό κάθε φορά που εντάσσεται σε ένα όλον; Δεν μας φέρνει μια τέτοια παραδοχή κοντά στις διαπιστώσεις του Χούσερλ για την ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στην *οντολογική* αυτονομία και μη-αυτονομία, από τη μια, και τις λειτουργικές μη-οντολογικές εξαρτήσεις, από την άλλη; Και τι μας δείχνουν όλα αυτά; Μήπως, τελικά, με την καλύτερη εξέταση, τόσο της μερολογικής θεωρίας του Χούσερλ, όσο και αυτής του Γκούρβιτς, αποδεικνύεται πως αυτές συμφωνούν; Και τι θα σήμαινε κάτι τέτοιο αναφορικά με το ζήτημα της αντιληπτικής συγκρότησης;

Στο σημείο αυτό απαιτείται, βέβαια, προσοχή. Το ότι στις μερολογικές θεωρίες του Χούσερλ και του Γκούρβιτς εντοπίζουμε μια έννοια *λειτουργικής εξάρτησης* δεν σημαίνει και το ότι αυτές οι θεωρίες τελικά συμφωνούν. Ειδικότερα σε σχέση με το ζήτημα της αντιληπτικής συγκρότησης να θυμίσουμε με συντομία ότι ο Γκούρβιτς αντιμετωπίζει το αντιληπτικό εννόημα ως την οργανωμένη ολότητα (ενότητα) εννοηματικών μερών που δεν είναι άλλα από τις εκ μέρους εκφάνσεις του αντιληπτού. Έχουμε δει ότι ο Γκούρβιτς ασκεί μια διπλή κριτική στη θεωρία του Χούσερλ για το αντιληπτικό εννόημα. Από τη μια, προσάπτει στη χουσερλιανή θεωρία τη μομφή περί ενός ανεπιθύμητου δυϊσμού ύλης-μορφής και, συνεπώς, την παρείσφρηση νοητικών διεργασιών που, κατά τον Γκούρβιτς, δεν αρμόζουν στο χαρακτήρα των αντιληπτικών συνθέσεων. Από την άλλη, ο Γκούρβιτς κατηγορεί τον Χούσερλ για κακή μεταφυσική αναφορικά με την εισαγωγή ενός υποτιθέμενου προσδιορισμού *X* ως πόλου ενότητας του αντιληπτού. Μέσα από την προηγούμενη εξέτασή μας, έχει φανεί ότι ο Γκούρβιτς φτάνει στη δική του πρόταση για το αντιληπτικό εννόημα, ιδωμένο ως οργανωμένη ολότητα (ενότητα) εκ μέρους εκφάνσεων, αρνούμενος να αποδεχθεί την ύπαρξη νοητικών διεργασιών που ευθύνονται για την *παραγωγή* ενός αντιληπτικού *X* πάνω ή δίπλα από αυτήν ακριβώς την οργανωμένη ολότητα των εκ μέρους εκφάνσεων. Με άλλα λόγια, ο Γκούρβιτς τάσσεται υπέρ μιας αυτόχθονης οργάνωσης των μερών του αντιληπτού, αποφεύγοντας κάθε αναφορά, τόσο σε υποκειμενικές νοητικές λειτουργίες υπεύθυνες για τη συγκρότηση, όσο σε κάποιο εννοηματικό προσδιορισμό *X* ως ταυτοτικό αντικειμενικό πόλο του αντιληπτικού ενεργήματος.

Από τη μεριά μας, έχουμε δηλώσει ότι δεν συμφωνούμε με τη συγκεκριμένη κριτική αποτίμηση του Γκούρβιτς. Θεωρούμε ότι αυτή παραβλέπει το σημαντικό ρόλο που κατέχει, στη χουσερλιανή θεωρία, το αντιληπτικό ερμηνευτικό νόημα και, αντίθετα προς τις προθέσεις του ιδίου, δεν καταφέρνει να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση του αντιληπτού ως εποπτικής μερολογικής ολότητας. Μένει, βέβαια, να αναπτύξουμε με περισσότερη λεπτομέρεια (κάτι που θα αναλάβουμε στις αμέσως επόμενες ενότητες) την αντίρρησή μας απέναντι στο ότι το προσδιορισμό *X* της αντίληψης είναι ένα μεταφυσικό κατάλοιπο κάποιων εμπειριστικών καταβολών του Χούσερλ, αλλά και στο ότι η οργάνωση των εννοηματικών νοημάτων είναι υπόθεση απλά των μερών και του ρόλου τους εντός της ενότητας του όλου χωρίς τη συνδρομή κάποιου τύπου νοητικής λειτουργίας.

6.3. Ο «Νόμος της Παραγωγής» στην Παράδοση του Χούσερλ με τίτλο «Θεμελιώδη Ερωτήματα για την Ηθική και τη Θεωρία της Αξίας» του 1914

Η εξέταση των βασικών στοιχείων της Μορφολογικής Ψυχολογίας, εξέταση στην οποία επιδοθήκαμε στο τρίτο κεφάλαιο, μας βοήθησε να κατανοήσουμε καλύτερα την κριτική που ασκεί ο Γκούρβιτς στη θεωρία του Χούσερλ για το εννόημα. Διαπιστώσαμε ότι η γκουρβιτσιανή κριτική γίνεται με τους όρους της κριτικής που άσκησαν

στις αρχές του εικοστού αιώνα οι θεωρητικοί της Σχολής του Βερολίνου (Κόφκα, Βερτχάμερ, Κέλερ) στους θεωρητικούς της Σχολής του Γκρατς (Μάινονγκ, Μπενούσι, Βίτασεκ). Είδαμε, ωστόσο, ότι ο Χούσερλ, πέρα από τις ξεκάθαρες σχετικές αναφορές του στον *Επίλογο* (1931) που έγραψε για την αγγλική έκδοση των *Ιδεών* I, δεν αναλαμβάνει πουθενά αλλού να συζητήσει τη σχέση της Φαινομενολογίας του με τη Μορφολογική Ψυχολογία. Επίσης, πέρα από τις αναφορές που συναντούμε στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* για το έργο του Έρενφελς, δεν βρίσκουμε άλλα σημεία στα οποία ο Χούσερλ να καταπιάνεται ξεκάθαρα με το ζήτημα της αντίληψης, έτσι όπως αυτό είχε τεθεί στη διαμάχη μεταξύ της Σχολής του Βερολίνου και της Σχολής του Γκρατς. Υπάρχει, όμως, ένα πολύ ενδιαφέρον σημείο στις *Διαλέξεις για τα Θεμελιώδη Ερωτήματα για την Ηθική και τη Θεωρία της Αξίας*³⁹ που έδωσε ο Χούσερλ το 1914 και το οποίο θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να εκμεταλλευτούμε προκειμένου να φωτίσουμε το πολύ σημαντικό ζήτημα της χουσερλιανής μερολογίας και ειδικότερα της συνθετικής ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων που κυρίως μας απασχολεί στο παρόν κεφάλαιο.

Οι διαλέξεις του Χούσερλ στο Πανεπιστήμιο του Γκαίτινγκεν, το εαρινό εξάμηνο του 1914, έχουν ως θέμα την Ηθική και τη Θεωρία της Αξίας. Στο δεύτερο μέρος αυτών των διαλέξεων επιχειρείται η οριοθέτηση μιας Τυπικής Αξιολογίας, η οποία παραλληλίζεται προς, αλλά ταυτόχρονα διαφοροποιείται σε κομβικά σημεία από την Τυπική Λογική. Ένα από τα ζητήματα με τα οποία καταπιάνεται εκεί ο Χούσερλ είναι αυτό του εντοπισμού των απριόρι αναγκαίων νόμων που διέπουν το συνδυασμό μεταξύ αξιών.⁴⁰ Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης συναντούμε την εξόχως ενδιαφέρουσα διάκριση ανάμεσα στην *αξιακή άθροιση* (Wertsummation) και την *αξιακή παραγωγή* (Wertproduktion), διάκριση την οποία και θα εξετάσουμε ευθύς αμέσως.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, διάφορες αξίες είναι δυνατό να συνδυάζονται υπακούοντας σε, τρόπον τινά, *αλγεβρικούς νόμους*. Σε αυτήν την περίπτωση ισχύουν προτάσεις όπως: «εάν η αξία Α είναι ισοδύναμη με την αξία Β και η αξία Β είναι ισοδύναμη με την αξία Γ, τότε η αξία Α είναι ισοδύναμη με την αξία Γ». Ή, ακόμα: «εάν η αξία Α είναι μεγαλύτερη από την αξία Β και η αξία Β είναι μεγαλύτερη από την αξία Γ, τότε η αξία Α είναι μεγαλύτερη από την αξία Γ». Ή: «Δύο ισοδύναμα αγαθά έχουν μαζί διπλάσια αξία απ' όσο το κάθε ένα ξεχωριστά». Οι αξίες που συνδυάζονται μεταξύ τους με τέτοιο αθροιστικό τρόπο σχηματίζουν σωρευτικές ολότητες, σκέτα αθροίσματα. Ισχύει προφανώς ότι, η αξία ενός αξιακού αθροίσματος ισούται με το άθροισμα των αξιών των μερών του. Όπως, βεβαίως, ισχύουν και όλες οι αναλυτικές προτάσεις που αφορούν ένα άθροισμα και τους προσθετέους του. Για παράδειγμα, ισχύει η πρόταση: «Ένα άθροισμα αγαθών έχει μεγαλύτερη αξία απ' όσο το κάθε ένα από τα αγαθά αυτού του αθροίσματος.» Ή η πρόταση: «Το αθροιστικό μέρος έχει λιγότερη αξία από το αθροιστικό όλον.»⁴¹

Το όλον που προκύπτει με αξιακή άθροιση έχει αξία χάρη στη σκέτη κατοχή των αξιακών συστατικών του. Αυτή η σκέτη κατοχή, μάλιστα, «προσδιορίζει την αξία του όλου αποκλειστικά με τον τρόπο της *αξιακής μεταβίβασης* [Wertübertragung]»⁴². Τα αξιακά μέρη, δηλαδή, απλά μεταβιβάζουν την αξία τους στο όλον: τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από αυτό. Αυτό που κυρίως θέλει να τονίσει εδώ ο Χού-

³⁹ Το κείμενο αυτών των διαλέξεων περιλαμβάνεται στο *Hua XXVIII*, σσ. 3-159.

⁴⁰ Αναφορικά με το ερευνητικό ενδιαφέρον του στην περιοχή της Αξιολογίας, ο Χούσερλ αναγνωρίζει το χρέος του στον Μπρεντάνο και ειδικότερα στο έργο του δεύτερου *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis* (1889). Μάλιστα, ο Χούσερλ μας λέει πως ήταν ο Μπρεντάνο που πρώτος επιχειρήσε να διατυπώσει τυπικούς νόμους που διέπουν τις αξίες. Βλ. σχετικά *Hua XXVIII*, σσ. 90-1.

⁴¹ Βλ. *Hua XXVIII*, σ. 97, αλλά και την §12a.

⁴² *Hua XXVIII*, σσ. 95-6, οι εμφάσεις προστέθηκαν, βλ. και σσ. 77, 97.

σερλ είναι πως η αξιακή άθροιση, ως σκέτη σωρευτική σύνδεση των αξιακών μερών, δεν οδηγεί στην ανάδυση κάποιου νέου *αξιακού προϊόντος*.⁴³ Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις αξιακών όλων στις οποίες συμβαίνει ακριβώς αυτό: τα αξιακά μέρη διαπλέκονται με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδύεται η *αξιακή ενότητα* (Wertseinheit) ως ένα *νέο προϊόν*.

Μέσω της ιδιότυπης διαπλοκής των μερών σε ένα όλον αυτού του είδους και μέσω του τρόπου με τον οποίο οι ίδιες [eigenen] αξίες των μερών αλληλεπιδρούν, πρέπει να αναδύεται μια αξιακή ενότητα [Wertseinheit], η οποία είναι κάτι περισσότερο από τη συλλογική [kollektive] ενότητα των αξιακών συστατικών, μια ενότητα η οποία, όχι όπως στην προηγούμενη περίπτωση [της αθροιστικής συλλογής] έχει απλά εν εαυτή τις αξίες των μερών και σκέτα διαπλέκει αυτές τις αξίες, παρά αυτή που στη βάση της αμοιβαίας αλληλεπίδρασης [Wechselbeeinflussung] αυτών των αξιών δημιουργεί κάτι νέο. (Hua XXVIII, σ. 96, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Εδώ, δηλαδή, τα αξιακά μέρη δεν μεταβιβάζουν απλά την αξία τους στο όλον με το χαρακτήρα μιας συντοποθέτησης. Τα αξιακά μέρη συνεισφέρουν στη συνολική αξία με το να «τη *στηρίζουν* ως κάτι ουσιωδώς νέο έναντι των ιδίων»⁴⁴. Το αξιακό όλον παρουσιάζει έναν «αξιολογικό χαρακτήρα ενότητας [Einheitscharakter] που *στηρίζεται* στα στοιχεία, ωστόσο με κανέναν τρόπο δεν οικοδομείται εξ αυτών αθροιστικά»⁴⁵. Ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως σε τέτοιες περιπτώσεις δεν έχουμε να κάνουμε με αξιακή άθροιση, αλλά με *αξιακή παραγωγή*.⁴⁶ Τα παραδείγματα που δίνει ο ίδιος είναι περιορισμένα αλλά ιδιαίτερος διαφωτιστικά. Τα μέρη ενός *παραγωγικώς* αξιακού όλου διαπλέκονται «με τον τρόπο», γράφει ο Χούσερλ, «που στη μουσική μιλάμε για σύνθεση [Komposition]»⁴⁷. Οι τόνοι που συνθέτουν μια *αρμονία* τόνων αλλά και τα χρώματα που συνθέτουν μια *αρμονία* χρωμάτων στηρίζουν το χαρακτήρα της ενότητας τους ως κάτι ουσιωδώς νέο.⁴⁸ Ο τρόπος του συνδυασμού των στηριζόντων στοιχείων οδηγεί στην ομορφιά της αρμονίας, «η οποία με αλλαγή του συνδυασμού τρέπεται σε δυσαρμονία ή συγκεχυμένο ανακάτεμα [wirres Durcheinander]»⁴⁹.

Το πολύ σημαντικό είναι ότι στις αξιακές ολότητες που προκύπτουν με αξιακή παραγωγή προσιδιάζουν νόμοι οι οποίοι ιδωμένοι υπό το πρίσμα των συλλογικών αθροισμάτων συνιστούν σκέτους παραλογισμούς. Έτσι, για παράδειγμα, είναι δυνατό η παραγωγική (και όχι αθροιστική) διαπλοκή του ωραίου και του άσχημου, ή του καλού και του κακού να οδηγεί στην παραγωγή μιας θετικής αξίας με τρόπο ώστε η συμπαρουσία του άσχημου ή του κακού αντίστοιχα, αντί να ζημιώνει το αξιακό όλον, αντίθετα να το ανυψώνει. Είναι, επίσης, δυνατό η απομάκρυνση από το όλον ενός δυσάρεστου στοιχείου, ή συμπλέγματος στοιχείων, να μειώνει την αξία, για παράδειγμα, της αρμονίας αντί να την αυξάνει. Όπως και είναι δυνατό η απομάκρυνση ενός μέρους καθ' εαυτό ωραίου, ή η αντικατάστασή του από κάτι λιγότερο ωραίο, να αυξάνει την αξία του όλου αντί να τη μειώνει. Αν χρησιμοποιήσουμε το Ω για το ωραίο και το Α για το άσχημο μπορούμε, αντίθετα προς τους (αλγεβρικούς) αθροιστικούς νόμους, να πάρουμε μορφές σχέσεων όπως: « $\Omega + \Omega' < \Omega$ » ή « $\Omega + A > \Omega$ ».⁵⁰

⁴³ Βλ. ό.π., σ. 96.

⁴⁴ Hua XXVIII, σ. 96, η έμφαση προστέθηκε.

⁴⁵ Ο.π., η έμφαση προστέθηκε.

⁴⁶ Βλ., ό.π., σ. 97.

⁴⁷ Ο.π., σ. 96.

⁴⁸ Βλ. ό.π.

⁴⁹ Ο.π.

⁵⁰ Βλ., ό.π.

Ο Χούσερλ θεωρεί πως με την εισαγωγή της διάκρισης ανάμεσα σε *αξιακή άθροιση* και *αξιακή παραγωγή* βελτιώνει τη θεωρία του Μπρεντάνο αναφορικά με τους νόμους που διέπουν το συνδυασμό αξιών. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, οι νόμοι του Μπρεντάνο είναι αλγεβρικές σχέσεις που πρέπει να περιοριστούν στις αξιακές *αθροιστικές* ολότητες.⁵¹ Δυστυχώς, όμως, ο Χούσερλ δεν προχωρά περισσότερο στην ανάλυση του ζητήματος της αξιακής παραγωγής. Από τα λίγα που μας λέει ο ίδιος στην §12b των συγκεκριμένων διαλέξεων του 1914 θα επιχειρήσουμε να αντλήσουμε κάποια σημαντικά στοιχεία τα οποία και παραθέτουμε στη συνέχεια.⁵²

(α) Στις διαλέξεις για την Ηθική και τη Θεωρία της Αξίας ο Χούσερλ μιλά καθαρά για *παραγωγή* την οποία και αντιδιαστέλλει προς την *άθροιση*, ή συλλογή. Το αξιακό προϊόν είναι κάτι περισσότερο από το σκέτο άθροισμα.

(β) Σε ένα αξιακό όλον που προκύπτει με αξιακή παραγωγή, το νέο στοιχείο που αναδύεται, που παράγεται, είναι ένας *χαρακτήρας ενότητας*, ο οποίος *στηρίζεται* στα αξιακά μέρη, δηλαδή στις επιμέρους αξίες.

(β) Τα αξιακά μέρη ενός παραγωγικού αξιακού όλου διαπλέκονται με έναν τρόπο αμοιβαίας αλληλεπίδρασης.

(γ) Στις περιπτώσεις της αξιακής παραγωγής μπορεί να κάνει κανείς λόγο και για αξιακή *άθροιση*, κάνοντας όμως αφαίρεση από τον ιδιαίτερο τρόπο αλληλεπίδρασης και αλληλοσχετισμού των μερών και λαμβάνοντας μαζί τις επιμέρους αξίες ως μια *πολλότητα*.

(δ) Οι αξιακές ολότητες που προκύπτουν με παραγωγή δεν είναι σκέτες *πολλότητες*. Είναι *ενιαίες* *πολλαπλότητες*.

(ε) Το καθένα από τα μέρη ενός σωρευτικού αξιακού αθροίσματος έχει την αξία του ανεξάρτητα από το εάν είναι ή όχι μέρος του εν λόγω αθροίσματος. Καθένα από τα μέρη ενός παραγωγικού αξιακού όλου έχει την (παραγοντική) αξία του *ως παράγοντας* του όλου. Εάν έχει κάποια αξία και εκτός του παραγόμενου αξιακού όλου, τότε αυτή είναι αξία ιδωμένη από τη σκοπιά των αθροισμάτων και δεν ισοδυναμεί με την παραγοντική αξία του εν λόγω μέρους.

(στ) Η μεταβολή στη διαπλοκή των αμοιβαία αλληλεπιδρώντων αξιακών μερών (χωρίς μεταβολή της αξίας που έχει κάθε ένα από αυτά ιδωμένο αθροιστικά) οδηγεί στη μεταβολή του αξιακού προϊόντος. Αυτή η μεταβολή του αξιακού προϊόντος κινείται εντός ενός φάσματος διαβάθμισης της αρμονίας (τόσο αναφορικά με θετικές όσο και με αρνητικές αξίες). Η περίπτωση δυσαρμονίας προϋποθέτει κάποια έστω στοιχειώδη αρμονία. Όπου δεν είναι εφικτή καμία αρμονία έχουμε να κάνουμε με συγκεχυμένο ανακάτεμα μερών τα οποία δεν μπορούν καθόλου να ταιριάζουν μεταξύ τους και να ενταχτούν σε ένα όλον.

(ζ) Παράλληλα με τους νόμους που αφορούν τις αξιακές ολότητες παραγωγής και τα μέρη τους, που αφορούν, δηλαδή, την εννοηματική πλευρά της αντίστοιχης συνειδησιακής συστοιχίας, υπάρχουν οι νόμοι που αφορούν τη *νοητική* πλευρά αυτής της συστοιχίας και εντάσσονται σε μια «*Νοητική [Noetik] των ενεργημάτων συναισθήματος [Gemütsakte]*»⁵³.

⁵¹ Βλ., ό.π., σ. 97.

⁵² Για τα σημεία (α) έως (ζ) που ακολουθούν βλ. κυρίως *Hua XXVIII*, σσ. 95-101.

⁵³ Ο.π., σ. 101.

6.3.1. Η θεματική της αξιακής παραγωγής ως μέρος της χουσερλιανής μερολογίας

Η πολύ σημαντική διάκριση ανάμεσα σε *άθροιση* και *παραγωγή*, στην οποία προβαίνει ο Χούσερλ στις διαλέξεις του 1914 για την Ηθική και τη Θεωρία της Αξίας, δεν φαίνεται να περιορίζεται αποκλειστικά στο χώρο των αξιών, παρά θεωρούμε πως εντάσσεται στο πλαίσιο της συνολικότερης χουσερλιανής μερολογικής θεωρίας.⁵⁴ Ειδικότερα, θεωρούμε πως ο σχετισμός αξιακών μερών στην αξιακή παραγωγή συνιστά υποπερίπτωση σχετισμού *λειτουργικώς* μη-αυτόνομων μερών, για την οποία μιλήσαμε στην προηγούμενη ενότητα (§6.2.). Θα επιχειρήσουμε να καταστήσουμε σαφή αυτόν τον ισχυρισμό με την ευθεία σύνδεση στοιχείων της μερολογίας του Χούσερλ και των σημείων (α)–(ζ) που αποκωδικοποιήσαμε προηγουμένως. Τελικός σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε τον τρόπο σύνδεσης των εκ μέρους εκφάνσεων ενός αντιληπτού πράγματος ως εκτατού φάσματος υπό το πρίσμα των διαπιστώσεων στις οποίες οδηγηθήκαμε με την εξέταση της έννοιας της αξιακής παραγωγής.

(α') Στη μερολογία του Χούσερλ, και ήδη στη θεωρία σχέσεων της *Φιλοσοφίας της Αριθμητικής*, διακρίνονται ρητά τα σκέτα αθροίσματα από τις περιπτώσεις στηριγμένων ολότητων. Μια περιεχομενικώς στηριγμένη ολότητα είναι κάτι περισσότερο από ένα σκέτο άθροισμα.

(β') Σε μια στηριγμένη ολότητα μπορούμε να διακρίνουμε, χρησιμοποιώντας την ορολογία της *Φιλοσοφίας της Αριθμητικής*, την οιονεί-ποιότητα ή σχηματική στιγμή (*figurale Moment*), ή, με την ορολογία της τρίτης *Έρευνας*, τη στιγμή ενότητας (*Einhheitsmoment*). Η στιγμή ενότητας του όλου στηρίζεται στα οντολογικώς ανεξάρτητα μέρη του όλου.

(γ') Τα μέρη μιας *λειτουργικά* διαμορφωμένης ολότητας διαπλέκονται με τρόπο αμοιβαίας αλληλεπίδρασης, αλλά όχι οντολογικής εξάρτησης.

(δ') Οι ολότητες λειτουργικά εξαρτημένων μερών (και όχι σκέτων αθροισμάτων) δεν είναι πολλότητες. Είναι *ενιαίες πολλαπλότητες*.

(ε') Τα τμήματα ενός αθροίσματος παραμένουν ταυτόσημα ανεξάρτητα από το εάν συμμετέχουν ή όχι στο άθροισμα. Τα λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη ενός στηριγμένου όλου αποκτούν το λειτουργικό τους ρόλο ακριβώς ως μέρη αυτού του όλου και στη σχέση τους με τα υπόλοιπα μέρη. Με την απόσπασή του από την ευρύτερη ολότητα στην οποία ανήκει, ένα λειτουργικώς εξαρτημένο μέρος καθίσταται τμήμα (*Stück*) και απολλύει το λειτουργικό χαρακτήρα του.

(στ') Η μεταβολή στη διαπλοκή των λειτουργικώς εξαρτημένων μερών (χωρίς ταυτόχρονα να μεταβάλλονται αυτά τα μέρη ως τμήματα) οδηγεί στη μεταβολή του στηριγμένου όλου και της στιγμής της ενότητάς του. Αυτή η μεταβολή κινείται εντός ενός φάσματος διαβάθμισης συμφωνίας, ή αλλιώς σύμπτωσης. Η ασυμφωνία προϋποθέτει πάντοτε κάποια έστω στοιχειώδη συμφωνία. Όπου δεν είναι εφικτή καμία συμφωνία έχουμε να κάνουμε με συγκεχυμένο ανακάτεμα μερών, τα οποία δεν μπορούν καθόλου να ταιριάξουν μεταξύ τους και να ενταχτούν σε ένα όλον.

(ζ') Παράλληλα με τις αναλύσεις και τους νόμους που αφορούν τις στηριγμένες ολότητες λειτουργικώς εξαρτημένων μερών, που αφορούν, δηλαδή, την εννοηματική πλευρά της αντίστοιχης συνειδησιακής συστοιχίας, υπάρχουν οι αναλύσεις και οι νόμοι που αφορούν τη *νοητική* πλευρά αυτής της συστοιχίας. Μπορούμε να πούμε ότι αυτές οι αναλύσεις και οι νόμοι εντάσσονται σε μια Νοητική των ενεργημάτων εν γένει.

⁵⁴ Η διάκριση ανάμεσα σε αξιακή άθροιση και αξιακή παραγωγή δεν έχει προσεχθεί επαρκώς από τους μελετητές του Χούσερλ και σίγουρα περιορίζεται σε εργασίες με θέμα αποκλειστικά την ηθική και τις αξίες. Βλ. ενδεικτικά Roth 1960, Spahn 1996, Hart 1997.

6.4. Η φαινομενολογική συγκρότηση του πράγματος ως *res extensa*

Προκειμένου να φωτίσουμε το ζήτημα των αντιληπτικών συνθέσεων, ξεκινήσαμε με την εξέταση του μάλλον παραγνωρισμένου προβλήματος αναφορικά με το τι είδους μέρη είναι οι εκ μέρους εκφάνσεις που συνθέτουν ένα αντιληπτό. Εξετάσαμε την άποψη του Σοκολόφσκι επί αυτού του ζητήματος (§6.1.) και δείξαμε την αδυναμία του να πραγματευθεί το μερολογικό καθεστώς των εκ μέρους εκφάνσεων. Ωστόσο, οι αλλαγές του Χούσερλ στη δεύτερη έκδοση της τρίτης *Λογικής Έρευνας* μας έδωσαν την ευκαιρία να ανιχνεύσουμε μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση αναφορικά με αυτό το καθεστώς. Υποστηρίξαμε ότι οι εκ μέρους εκφάνσεις αποκτούν ένα *λειτουργικό* ρόλο, “αλληλεπιδρούν” και έχουν χαρακτήρα (μη οντολογικής) εξάρτησης, όταν εντάσσονται μερολογικά σχετιζόμενες σε ένα ευρύτερο όλον που δεν είναι άλλο από αυτό το ίδιο το αντιληπτό ως χωρικό φάσμα. Μέχρι αυτό το σημείο μπορούμε να ισχυριζόμαστε ότι η χουσερλιανή μερολογία αφήνει ανοιχτή τη δυνατότητα για μια τέτοια μερολογική σύνθεση, χωρίς, όμως, να μπορούμε ακόμα να πούμε πολλά για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα αυτής της τελευταίας. Αυτό θεωρούμε πως το επιτυγχάνουμε αντλώντας στοιχεία από τις διαλέξεις του Χούσερλ για την Ηθική (το 1914) και, πιο συγκριμένα, εκμεταλλευόμενοι την ευφυή διάκριση που βρίσκουμε εκεί ανάμεσα στην αξιακή άθροιση και την αξιακή παραγωγή. Μέσα από την εξέτασή μας οδηγηθήκαμε στον ισχυρισμό πως η αξιακή παραγωγή πρέπει να κατανοηθεί εντός του πλαισίου της μερολογίας του Χούσερλ και μάλιστα να εκληφθεί ως *περίπτωση σχετισμού λειτουργικώς εξαρτημένων μερών*. Με αυτή την έννοια, οι λεπτομερείς παρατηρήσεις μας για το φαινόμενο της αξιακής παραγωγής, ως παραδειγματικής περίπτωσης σχετισμού λειτουργικώς εξαρτημένων μερών, τροφοδοτούν το θεωρητικό υπόβαθρο των μερολογικών διακρίσεων και αναλύσεων γενικά. Στη συνέχεια, με τη βοήθεια των παρατηρήσεων που έχουν προηγηθεί, θα επιχειρήσουμε να ισχυροποιήσουμε την πρότασή μας. Θα μπορέσουμε έτσι να απαντήσουμε και στο κυριότερο ερώτημα που έχουμε θέσει στην παρούσα διατριβή, πιο συγκεκριμένα, στο ποια είναι η υφή και ο ρόλος της νοητικής ερμηνεύσης στη διαδικασία της αντιληπτικής σύνθεσης.

6.4.1. Η ιδέα της αντιληπτικής αρμονίας

Τα παραδείγματα που δίνει ο Χούσερλ στις διαλέξεις του 1914 για να φωτίσει το ζήτημα της αξιακής παραγωγής είναι αυτά της μορφής ενότητας μιας μελωδίας και της μορφής ενότητας ενός χρωματικού αρμονικού συνδυασμού. Θα δεχτούμε ότι η περίπτωση της μελωδίας και της αρμονίας χρωμάτων ανήκουν στην αξιακή σφαίρα και ότι η πραγμάτευσή τους θα απαιτούσε τον συνυπολογισμό του ρόλου των συναισθημάτων. Δεν θα προχωρήσουμε σε μια τέτοια ερευνητική οδό. Θα μπούμε, όμως, στον πειρασμό να αναρωτηθούμε για το εάν είναι βάσιμο να κάνουμε λόγο για παραγωγή και για μια αντίστοιχη επίτευξη αρμονίας στο στοιχειώδες επίπεδο αντιληπτικής συγκρότησης, αυτό του αντιληπτικού φάσματος, δηλαδή του πράγματος ως *res extensa*.

Είναι γεγονός ότι ο ίδιος ο Χούσερλ μιλάει για την αντιληπτική σύνθεση με όρους αρμονίας, χωρίς, σε αυτό το σκέτα αντιληπτικό επίπεδο, να πρέπει να κατανοήσουμε την αρμονία μέσα από την αξιακή κατηγορία του ωραίου. Μπορούμε, ωστόσο, να πούμε πως η *αντιληπτική* αρμονία αφορά την ίδια την αντιληπτική φανέρωση οποιουδήποτε αντιληπτού ως αντιληπτού. Με άλλα λόγια, το γεγονός της αντιληπτικής φανέρωσης, της επιτυχούς αντιληπτικής συγκρότησης, δεν σημαίνει παρά την αρμονική, ή αλλιώς ταιριαστή, σύνθεση των αντιληπτικών μερών, δηλαδή των εκ μέρους εκφάνσεων. Η αρμονία στην αντίληψη δεν σημαίνει παρά *συμφωνία* νοήματος μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων που συνθέτουν το αντιληπτό.

Υπό αυτούς τους όρους, και με τη βοήθεια όσων έχουμε πει στο τέταρτο κεφάλαιο για το ζήτημα του προσδιορισμού στην απλή αντίληψη (§4.7.), μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η αντιληπτική αρμονία κυμαίνεται εντός ενός φάσματος διαβάθμισης, το οποίο κορυφώνεται στην κατάσταση της *βέλτιστης δοτικότητας* του αντιληπτού. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, το *βέλτιστο* στην αντίληψη προσδιορίζεται κάθε φορά στη βάση των τάσεων και των ενδιαφερόντων του υποκειμένου που αντιλαμβάνεται. Από την άλλη, μπορούμε να κατανοήσουμε τη δυσαρμονία στην απλή αντίληψη ακριβώς με τους όρους της *ασυμφωνίας* νοήματος, για την οποία επίσης έχουμε μιλήσει. Θα επαναλάβουμε μόνο εδώ ότι η δυσαρμονία (η ασυμφωνία νοήματος) πάντοτε προϋποθέτει την επίτευξη έστω μιας στοιχειώδους αρμονίας και δεν ακυρώνει το αντιληπτικό ενέργημα στο σύνολό του. Ακύρωση της αντίληψης, αδυναμία επίτευξης οποιασδήποτε αντιληπτικής αρμονίας θα σήμαινε αυτό που ο Χούσερλ είδαμε να αποκαλεί *συγκεχυμένο ανακάτεμα* μερών. Αλλά, τι ακριβώς θα ήταν ένα τέτοιο συγκεχυμένο ανακάτεμα; Τι παραπάνω μπορούμε να πούμε για αυτή την περίπτωση του αδύνατου της αντίληψης;

Πιστεύουμε πως η περίπτωση ενός συγκεχυμένου ανακατέματος μερών στην περίπτωση της αντίληψης είναι αυτό που ουσιαστικά περιγράφει ο Χούσερλ με το περίφημο νοητικό πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου.⁵⁵ Είναι γνωστό πως με το εν λόγω νοητικό πείραμα επιχειρείται να δειχθεί η εξάρτηση του συγκροτούμενου κόσμου από τη συγκροτούσα υπερβατολογική συνείδηση. Στο πλαίσιο αυτού του πειράματος, ο Χούσερλ τάσσεται υπέρ της ανοιχτής δυνατότητας ενός πεδίου εμμενών δεδομένων, τα οποία δεν συντίθενται αποβλεπτικά και δεν συμμετέχουν στο σχήμα «ερμηνευση-περιεχόμενο».⁵⁶ Σε αυτή την περίπτωση, τα εμμενή περιεχόμενα βιώνονται, αλλά δεν οδηγούν στη με νόημα εμφάνιση αποβλεπτικών αντικειμένων. Τελικά αυτό που γίνεται φανερό με το νοητικό πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου είναι η μη αναγκαιότητα της συγκρότησης, τόσο του *εμπειρικού* κόσμου, όσο και του ανθρώπου ως *εμπειρικού* υποκειμένου.⁵⁷ Σύμφωνα με τον κύριο ισχυρισμό της σχετικής §49 των *Ιδεών* I, είναι δυνατό ένα ρεύμα βιωμάτων στο οποίο οι αποβλεπτικές εμπειρικές ενότητες του σώματος, της ψυχής και του εμπειρικού εγωϊκού υποκειμένου να μην συγκροτούνται.

Στην Παράδοση *Φύση και Πνεύμα* (1919) ο Χούσερλ εκθέτει ξανά το νοητικό πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου.⁵⁸ Μας λέει εκεί ότι μπορούμε να φανταστούμε το μηδενισμό του εξωτερικού κόσμου και μαζί του σώματος του Εγώ. Ωστόσο, σε μια τέτοια περίπτωση,

ο συνειδησιακός ρους παραμένει και θα μπορούσε περαιτέρω να παραμένει ακόμα κι αν σε αυτόν *ορισμένοι κανόνες της αντίληψης* καταργούνταν. (*Hua*Mb IV, σ. 64, οι εμφάσεις προστέθηκαν)

⁵⁵ Βλ. *Hua* III/1, §49. Βλ. ενδεικτικά εδώ και Gallagher & Zahavi 2008, σ. 128 υποσ. 10.

⁵⁶ Βλ. σχετικά και Gallagher 1986, σσ. 134-5. Σε διάφορα σημεία του έργου του ο Χούσερλ φαίνεται να υποστηρίζει πως δεν υπάρχει αναγκαιότητα στην εμπύχωση, δηλαδή στην αποβλεπτική νοηματοδότηση της αισθητηριακής ύλης. Για παράδειγμα, στο *Πράγμα και Χώρος* διαβάζουμε: «[δ]εν μπορεί να πει κανείς απριόρι ότι ένα φυσικό δεδομένο απαιτεί μια ερμηνευση, ότι άρα αυτό [το δεδομένο] πρέπει να λειτουργεί ως παρουσιαστικό περιεχόμενο» (*Hua* XVI, σ. 48 [41]· βλ. και *Hua* III/1, σ. 192 [204].) Στη *Φαινομενολογική Ψυχολογία* βρίσκουμε μια παρόμοια διατύπωση: «Δεν μπορούμε καν να πούμε ότι αυτό το είδος των [υλητικών] δεδομένων πρέπει *αναγκαία* να υπηρετεί μια παρουσιαστική λειτουργία, ότι μπορούμε να τα έχουμε ως βιώματα μόνο μέσω του ότι κάτι χωρικό, δηλαδή κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτά τα ίδια, εμφανίζεται με το να εκφαινεται σε αυτά.» (*Hua* IX, σ. 163 [125]· βλ. και ό.π., σ. 165 [127].)

⁵⁷ Βλ. και στο πρώτο κεφάλαιο, §1.3.2.β.

⁵⁸ Βλ., επίσης, και *Hua* IV, σ. 294 υποσ. [308 υποσ.]

Ειδικότερα αναφορικά με το ανθρώπινο σώμα, ο Χούσερλ επεξηγεί πως, ενώ διατίθενται εμφανίσεις του (και εδώ πρέπει να καταλάβουμε: εκ μέρους εκφάνσεις του σώματος), δεν είναι δυνατή η μεταξύ τους συμφωνία και ότι η εναντίωση οδηγεί τελικά στην εγκατάλειψη οποιασδήποτε θέσης για την πραγματικότητά του.⁵⁹ Δηλαδή, το ανθρώπινο σώμα δεν μπορεί να συγκροτηθεί στην εμπειρική πραγματικότητά του. Ταυτόχρονα, όμως,

Παραμένουν, πράγματι, με ορισμένο τρόπο όλα τα συνειδησιακά βιώματα, τα οποία πριν ερμηνεύονταν ως ψυχικά βιώματα του έμβιου σώματος, και ανάμεσα σε αυτά επίσης οι αντιληπτικές εμφανίσεις. (*HuaMb IV*, σ. 65)

Αντίστοιχα πράγματα καταλαβαίνουμε πως ισχύουν για κάθε εμπειρικά συγκροτημένο πράγμα. Είναι, έτσι, δυνατό ένα ρεύμα εμμενών δεδομένων τα οποία μπορούμε να φανταστούμε ότι οργανώνονται στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού και της κιναισθησης και σχηματίζουν ένα συνεχές από περισσότερο ή λιγότερο μεταβαλλόμενες εκ μέρους εκφάνσεις, χωρίς, όμως, να είναι ταυτόχρονα δυνατή η υπερβατική ενοποίησή αυτών των τελευταίων σε ένα συνεκτικό όλον. Σε μια τέτοια περίπτωση, δηλαδή, δεν είναι δυνατή εκείνη η πλεονασματική ερμηνευση που ενοποιεί μερολογικά τις εκ μέρους εκφάνσεις στην ενότητα του υπερβατικού αντιληπτού. Με άλλα λόγια, η επίτευξη της αντιληπτικής αρμονίας, ως επίτευξη της ίδιας της φανέρωσης του αντιληπτού, προϋποθέτει πάντοτε την κατάλληλη ερμηνευση χάρη στην οποία οι (οντολογικώς αυτόνομες) εκ μέρους εκφάνσεις τρέπονται σε λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη μιας ενιαίας αντιληπτικής ολότητας.⁶⁰

6.4.2. Η αντιληπτική ερμηνευτική παραγωγή

Από τα παραδείγματα που δίνει ο Χούσερλ στην Παράδοση του 1914 για την Ηθική και τις Αξίες καθίσταται φανερό πως η μορφή ενότητας μιας μελωδίας, ή ενός χρωματικού αρμονικού συνδυασμού, συνιστούν, για τον ίδιο, *πλεονασματικά προϊόντα* εν σχέση προς τα σχετιζόμενα μέρη, δηλαδή προς τις νότες και τις διαφορετικές χρωματικές αποχρώσεις αντίστοιχα. Τέτοια πλεονασματικά προϊόντα συνιστούν και οι *χαρακτήρες ενότητας* εκείνων των αξιακών όλων που προκύπτουν με αξιακή παραγωγή. Αλλά και γενικότερα είδαμε ότι, υπό το πρίσμα της μερολογίας του Χούσερλ, όποτε οντολογικώς ανεξάρτητα μέρη σχετίζονται μεταξύ τους και συνέχονται σε μια λειτουργική εξάρτηση, αυτά στηρίζουν τη μορφή της ενότητάς τους ως ένα νέο προϊόν, διαφορετικό από τα σχετιζόμενα μέρη ή από το σκέτο άθροισμά τους.

Αυτή η θεωρητική διάσταση της χουσερλιανής μερολογίας είναι διαμετρικά αντίθετη προς την προσέγγιση του Γκούρβιτς. Όπως έχουμε δει, ο Γκούρβιτς, επηρεασμένος από τις ιδέες της Μορφολογικής Ψυχολογίας, δεν δέχεται ότι η μορφή ενότητας ενός όλου είναι κάτι νέο εν σχέση προς τα μέρη του. Θεωρεί πως το όλον δεν είναι παρά η ίδια η μερολογική οργάνωση των λειτουργικά σημαντικών μερών· πως το όλον είναι τα μέρη στη λειτουργική τους συνοχή και αλληλεξάρτηση. Στην περίπτωση της αντίληψης, πιο συγκεκριμένα, ο Γκούρβιτς δεν δέχεται την ύπαρξη ενός α-

⁵⁹ Βλ. *HuaMb IV*, σ. 65.

⁶⁰ Διαπιστώνουμε ότι εδώ, στο πλαίσιο της πραγμάτευσης του ζητήματος της αντιληπτικής αρμονίας, καταλήγουμε στο ίδιο συμπέρασμα στο οποίο οδηγηθήκαμε και στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου. Εκεί θέσαμε το ερώτημα για το εάν η κιναισθηση αποτελεί εκτός από αναγκαίο και ικανό όρο για την αντιληπτική συγκρότηση, ιδέα που θεωρούμε πως ρυθμίζει τις σχετικές αναλύσεις του Ντράμοντ. Αντίθετα προς την ερμηνεία του Ντράμοντ υποστηρίξαμε ότι το αντιληπτικό ενέργημα δεν ανάγεται στη κιναισθητικά κινητοποιούμενη πρωτο-συνειρμική διαδοχή των εκ μέρους εκφάνσεων, παρά διακρίνεται από ένα νοητικό ενοποιητικό-ερμηνευτικό χαρακτήρα.

προσδιόριστου X ως πόλου ενότητας του αντιληπτού. Ταυτόχρονα, ο ίδιος θεωρεί λανθασμένη την επίκληση κάποιας νοητικής συνθετικής λειτουργίας υπεύθυνης για τη συγκρότηση ενός τέτοιου απροσδιόριστου X.

Μπορούμε, εντούτοις, να διαπιστώσουμε ότι η ανησυχία απέναντι στο ζήτημα της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας και στο ενδεχόμενο αυτή να ταυτιστεί με νοητικές συνθέσεις ανώτερης τάξης οδηγεί τελικά στην παραγνώριση της ιδιαίτερης φύσης του αντιληπτικού ενεργήματος. Στη θεωρία του Γκούρβιτς παραβλέπεται εντελώς το ζήτημα της αντιληπτικής *αποβλεπτικής ερμηνεύσης* (Auffassung) καθώς η αντιληπτική σύνθεση ανάγεται καθαρά στη συνοχή και τη λειτουργία των μερών του αντιληπτού ως όλου.⁶¹

Έχουμε δει, επίσης, ότι από τη δική του σκοπιά ο Ντράμοντ ασκεί κριτική στη θεωρία του Γκούρβιτς και στην ιδέα σύμφωνα με την οποία το αντιληπτό είναι η μερολογική ολότητα των εκ μέρους εκφάνσεων. Ο Ντράμοντ, θέλοντας να διατηρήσει τη διάσταση της χουσερλιανής θεωρίας αναφορικά με το απροσδιόριστο X στην αντίληψη, ισχυρίζεται πως αυτό δεν είναι παρά το ίδιο το αντιληπτό εννοημένο ως η ταυτότητα εντός της ποικιλίας των εκ μέρους εκφάνσεων. Αυτή η αντιληπτική ταυτότητα είναι δυνατό να αναδειχθεί με την εισαγωγή της χρονικής παραμέτρου και άρα, κατά τον Ντράμοντ, με την έναρξη γενετικών αναλύσεων. Έτσι ο ίδιος θεωρεί πως η αντιληπτική συγκρότηση λαμβάνει χώρα με την ένταξη των εκ μέρους εκφάνσεων εντός μιας χρονικής συνάφειας και στη βάση των πρωτο-συνειρμικών και κιναισθητικών αποβλέψεων του υποκειμένου.

Αλλά ακόμα και στις αναλύσεις του Ντράμοντ, στις οποίες εξετάζεται σε βάθος το ζήτημα της αντίληψης, του αντιληπτικού εννοήματος και της συγκρότησης του αντιληπτού, παραγνωρίζεται ο ειδικός ρόλος της αντιληπτικής *αποβλεπτικής ερμηνεύσης*. Στο προηγούμενο κεφάλαιο ισχυριστήκαμε ότι η ντραμοντιανή προσέγγιση, στο βαθμό που περιορίζεται στα θέματα του πρωτο-συνειρμού και της κιναισθησίας, και σε αντίθεση με ό,τι αυτή θέλει να πρεσβεύει, ολισθαίνει τελικά με έναν λανθάνοντα τρόπο σε μια αισθησιοκρατική ερμηνεία του αντιληπτικού φαινομένου.

Τόσο, λοιπόν, ο Γκούρβιτς όσο και ο Ντράμοντ (ο πρώτος πιστεύουμε συνειδητά ενώ ο δεύτερος όχι) παραβλέπουν το σημαντικό ρόλο της αποβλεπτικής νοητικής *ερμηνεύσης* στην περίπτωση της αντίληψης. Καθώς, όμως, οι προσεγγίσεις τους έχουν διαφορετικό προσανατολισμό αποτυγχάνουν με διαφορετικό τρόπο. Θεωρούμε πως στην ερμηνεία του Γκούρβιτς περιγράφεται το έτοιμο αποτέλεσμα μιας συγκρότησης που δεν είναι δυνατό να επιτελεσθεί, καθώς παραλείπεται το ουσιώδες στοιχείο της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας. Από την άλλη, στην προσέγγιση του Ντράμοντ περιγράφεται μια, υποτίθεται αποβλεπτική, συγκροτητική διαδικασία που, όμως, όπως έχουμε δείξει, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση του αντιληπτού.

Η αποτίμηση του χαρακτήρα της αντιληπτικής αποβλεπτικής ερμηνεύσης αποδεικνύεται ως ένα από τα δυσκολότερα ερευνητικά ζητήματα. Από τη δική μας μεριά, μπορούμε να πούμε ότι κινούμαστε ήδη στην τροχιά μιας διαφορετικής θετικής αποτίμησης αυτού του χαρακτήρα. Πρώτα απ' όλα, με την εξέταση της κριτικής του Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο (βλ. πρώτο κεφάλαιο) και το φαινομενολογικό επαναπροσδιορισμό της έννοιας της αποβλεπτικότητας (βλ. πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο).

⁶¹ Βέβαια, πρέπει να πούμε ότι ο Γκούρβιτς αναγνωρίζει πως η συμφωνία και η αρμονία μεταξύ των αντιληπτικών εμφανίσεων συνιστούν αναγκαίους και όχι ικανούς υπερβατολογικούς όρους δυνατότητας της αντιληπτικής συγκρότησης. Ως ικανή συνθήκη για τη συγκρότηση του αντιληπτού ο ίδιος αναγνωρίζει τη *συνεχή πλήρωση των αναμονών σε μια αντιληπτική διαδικασία*. (Βλ., π.χ., Gurwitsch 2010, σ. 281.) Έτσι, όμως, θεωρούμε πως απλά ονομάζεται το ίδιο το συμβάν της αντιληπτικής συγκρότησης και αφήνεται αναπάντητο το ερώτημα περί της ικανής συνθήκης που καθιστά δυνατή την αντιληπτική συγκρότηση.

λαιο) φάνηκε ότι η αντίληψη είναι ένα νοητικό-συνθετικό ενέργημα. Οι αντιληπτικές ερμηνευτικές συνθέσεις δεν μπορεί να ανάγονται στη σκέτη ροή αισθητηριακών περιεχομένων· είναι πλεονασματικές ως προς την τυφλή αίσθηση. Διαφωνούμε, συνεπώς, ριζικά με κάθε προσπάθεια εξοβελισμού της έννοιας της αντιληπτικής ερμηνεύσης από τη σχετική φιλοσοφική συζήτηση (βλ. έκτο κεφάλαιο και την κριτική μας στον Γκούρβιτς). Ακόμα κι αν λάβουμε υπόψη την οργάνωση των δεδομένων της αίσθησης στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού και της κιναισθησης, ως αναγκαίων όρων της αντιληπτικής διαδικασίας, συνεχίζει να παραμένει το αίτημα για εκείνον τον *ικανό* όρο που καθιστά αυτή τη διαδικασία δυνατή (βλ. πέμπτο κεφάλαιο και την κριτική μας στον Ντράμοντ).

Μπορεί ο Χούσερλ να μην αναλαμβάνει πουθενά να μιλήσει ειδικά για την αντιληπτική ερμηνεύση, ωστόσο συνεχώς την προϋποθέτει στις αναλύσεις του για την αντίληψη. Η *αντιληπτική ερμηνευτική ύλη των Λογικών Ερευνών*, ή το *εννοητικό νόημα των Ιδεών*, είναι εκείνο το νοητικό στοιχείο που σε τελευταία ανάλυση καθιστά δυνατή την αντιληπτική σύνθεση (βλ. δεύτερο κεφάλαιο). Εντωμεταξύ, όμως, επιμείναμε ιδιαίτερα στο ότι ο νοητικός-συνθετικός χαρακτήρας του αντιληπτικού ενεργήματος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ούτε ως λογική-εννοιολογική λειτουργία, αλλά ούτε και ως λειτουργία κατηγορήσεως προσδιορισμών σε κάποιο υπόστρωμα (βλ. τέταρτο κεφάλαιο). Στις αναλύσεις μας δώσαμε ιδιαίτερη προσοχή στο ζήτημα της λεπτής διαστρωμάτωσης των συνειδησιακών ενεργημάτων, και, αντίθετα προς άλλες προσεγγίσεις, αφήσαμε την αντιληπτική ερμηνεύση να διεκδικεί το δικό της χώρο *ανάμεσα* στην τυφλή αίσθηση και τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης (υπαγωγής και κατηγορήσεως).

Ισχυριζόμαστε, λοιπόν, εδώ ότι η (μη υπαγωγική-εννοιολογική και μη κατηγορηματική) αντιληπτική ερμηνεύση είναι μια (προ-κατηγοριακή) *μερολογική-παραγωγική* συνειδησιακή συνάρτηση. Με την εξέταση των μερολογικών ζητημάτων, τόσο στο έργο του Χούσερλ, αλλά και σε αναφορά προς το σχετικό θεωρητικό πρόβλημα των αρχών του εικοστού αιώνα (βλ. τρίτο κεφάλαιο), μπορέσαμε να κατανοήσουμε καλύτερα, αφενός τις κύριες προταθείσες ερμηνείες για τη χουσερλιανή θεωρία αντίληψης (περί ενότητας στην ολότητα του Γκούρβιτς και περί ταυτότητας στην πολλαπλότητα του Ντράμοντ). Αφετέρου, θέσαμε τις προϋποθέσεις για την αναζήτηση μιας ειδικά χουσερλιανής απάντησης στο πρόβλημα της αντιληπτικής σύνθεσης. Η περαιτέρω μερολογική ανάλυση, τόσο της τρίτης *ΛΕ* (στην πρώτη και τη δεύτερη έκδοσή της), όσο και κάποιων διαπιστώσεων του Χούσερλ στην Παράδοση του 1914 για την Ηθική και τις Αξίες, μας οδήγησε στο σημαντικό συμπέρασμα πως οι εκ μέρους εκφάνσεις του αντιληπτού είναι οντολογικώς ανεξάρτητα μέρη, μεν, λειτουργικώς εξαρτημένα, δε, στη συνάφεια που το χωρικό φάσμα ως όλον συνιστά (βλ. έκτο κεφάλαιο). Είναι βάσιμο να υποστηρίξουμε ότι η αντιληπτική ερμηνεύση είναι αυτή που συνθέτει ενοποιητικά τις ενεργείες και δυνάμεις εκ μέρους εκφάνσεις στη συνεχόμενη ροή τους, οπότε και αυτές καθίστανται λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη που στηρίζουν τη μορφή της ενότητάς τους. Αυτό, βέβαια, προϋποθέτει ότι πληρούνται όλοι οι αναγκαίοι όροι που καθιστούν δυνατή την αντίληψη. Δηλαδή, τα αισθητηριακά πεδία συντίθενται στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού, αλλά και η αλληλουχία των εκ μέρους εκφάνσεων κινητοποιείται κιναισθητικά, κάτι που εξασφαλίζει πως αυτή είναι συνεχόμενη και ταιριαστή.

Η μορφή ενότητας των εκ μέρους εκφάνσεων είναι ένα *νέο προϊόν* που συγκροτείται ακριβώς χάρη στην *παραγωγική* λειτουργία της αντιληπτικής ερμηνεύσης (αντίθετα προς την προσέγγιση της Μορφολογικής Ψυχολογίας και του Γκούρβιτς). Μπορούμε να λέμε ότι η αντιληπτική ερμηνεύση έχει το χαρακτήρα μιας *αντιληπτικής*

ερμηνευτικής (μερολογικής) παραγωγής.⁶² Πρόκειται, βέβαια, για μια «παραγωγή» που δεν πρέπει να εννοηθεί με τους θεωρητικούς όρους της Σχολής του Γκρατς (βλ. τρίτο κεφάλαιο), καθώς, όπως έχουμε υποστηρίξει, αυτή δεν αφορά καθόλου ανώτερες νοητικές λειτουργίες (βλ. τέταρτο κεφάλαιο).⁶³

⁶² Ο Ντοντ περιγράφει γενικά την ερμηνευση στην αντίληψη ως μια παραγωγική διαδικασία χωρίς, όμως, να εξετάζει περισσότερο αυτόν τον ισχυρισμό. (Βλ. Dodd 1996b, σ. 426 κ.επ.) Ο δε Λόμαρ (στο Lohmar 2009) διακρίνει στο χουσερλιανό σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» την ερμηνευτική και τη συνθετική του διάσταση. (Κάνει, πιο συγκεκριμένα, λόγο για το *ερμηνευτικό-μερικό μοντέλο* (hermeneutische Teilmodell) και το *συνθετικό-μερικό μοντέλο* (Synthesis-Teilmodell) ως συνιστώσες του σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο» (βλ. Lohmar 2009, σσ. 4. κ.επ.) Κατά τον Λόμαρ, η ερμηνευτική διάσταση είναι εκείνη που ευθύνεται για την ερμηνευση των αισθητηριακών δεδομένων ως συγκεκριμένων αντιληπτών με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους. «Η δυνατότητα της συνεχόμενης αντίληψης, η οποία δείχνει το ένα και ταυτό αντικείμενο πάντα μέσα από καινούριες προοπτικές, εδράζεται στο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ερμηνευσης της συγκρότησης: αντιλαμβάνομαστε το ίδιο πράγμα, αν και αυτό μερικές φορές δείχνει διαφορετικό.» (Ο.π., σ. 6) Έτσι, για παράδειγμα, «βλέπω απέναντί μου πάνω στο τραπέζι κάτι κίτρινο με μια χαρακτηριστική μορφή και το αντιλαμβάνομαι [το ερμηνεύω] ως λεμόνι» (ό.π., σ. 5). Σε ότι αφορά, τώρα, τη συνθετική διάσταση του σχήματος «ερμηνευση–περιεχόμενο», ο Λόμαρ θεωρεί πως είναι αυτή που στη συγκρότηση του αντιληπτού ευθύνεται για το συνδυασμό δεδομένων από διαφορετικά πεδία (π.χ. το χρώμα του λεμονιού με τη μυρωδιά του) ή για τη σύνθεση αθηντικά και αναθηντικά δοσμένων μερών. (Βλ. ό.π.) «Η ερμηνεία και η συνθετική διαπλοκή προσιδιάζουν λοιπόν και οι δύο στη συγκρότηση.» (Ο.π., σ. 5) Ο Λόμαρ όμως ισχυρίζεται πως στις *ΑΕ* ο Χούσερλ μιλά κυρίως για την πρώτη, την ερμηνευτική διάσταση του σχήματός του, παραγκωνίζοντας τη δεύτερη, τη συνθετική: «Η πλευρά της ερμηνευσης υπερνικά ξεκάθαρα την πλευρά της σύνθεσης στη συγκρότηση των αντικειμένων» (ό.π., σ. 6). Έτσι, καθώς στις *ΑΕ* το βάρος ρίχνεται στην ερμηνευτική διάσταση της συγκρότησης, λείπουν εκείνα τα στοιχεία που, κατά τον Λόμαρ, αφορούν τη σύνθεση και ευθύνονται για το ποια κάθε φορά από τα ποικίλα αισθητηριακά δεδομένα συνδυάζονται μεταξύ τους για να οδηγήσουν στη συγκρότηση του αντιληπτού. Αυτό, σύμφωνα πάντα με τον Λόμαρ, αλλάζει στις *Ιδέες Ι* όπου δίνεται πια βάρος και στην έννοια της σύνθεσης. Από εκεί κι έπειτα ο Χούσερλ εξελίσσει το σχήμα «ερμηνευση–περιεχόμενο» στην περίπτωση της αντίληψης και βελτιώνει τις αδυναμίες που αυτό συναντούσε στις *ΑΕ*. (Βλ. Lohmar 2009, σ. 17) Ο Λόμαρ υποστηρίζει πως δεν γίνεται πια λόγος για μια σκέτη ερμηνευση περιεχομένων, αλλά για μια ερμηνευση που καθορίζεται από αυτό που ο Χούσερλ ονομάζει *τύπο* (Typus). Από την πληθώρα των αισθητηριακών δεδομένων που παρέχονται κάθε φορά, στη βάση του *τύπου* γίνεται η επιλογή εκείνων που ενοποιούνται στην παρουσίαση (Darstellung) του αντιληπτού. Με αυτόν τον τρόπο, μας λέει ο Λόμαρ, π.χ. τα αισθήματα του σωματικού βάρους του υποκειμένου της αντίληψης δεν αποδίδονται στο λεμόνι που αυτό το υποκείμενο βλέπει, σε αντίθεση προς, π.χ., τα οσφρητικά του αισθήματα. (Βλ. Lohmar 2009, σσ. 15 κ.επ.: βλ. και Lohmar 2003, σ. 108.) Ωστόσο, οι *τύποι* στους οποίους ο Λόμαρ βασίζει τις αναλύσεις του για την αντίληψη φαίνεται να είναι *εμπειρικοί τύποι που προϋποθέτουν* τη συγκρότηση εμπειρικών αντικειμένων. Είναι αλήθεια ότι στο άρθρο του «Husserl's Type and Kant's Schemata» ο Λόμαρ επιχειρεί να απαντήσει στην αντίρρηση αναφορικά με την «έναρξη της εμπειρίας» (Lohmar 2003, σ. 115) ισχυριζόμενος ότι πρέπει να διακρίνουμε τους τύπους που ο ίδιος αποκαλεί «τύπους συμβάντων [types of events] οι οποίοι δεν περιέχουν ακόμα την έννοια του υποστράματος και των ιδιοτήτων του» (ό.π., σ. 116). Κατά τον ίδιο, αυτοί οι στοιχειώδεις τύποι προκύπτουν από το συνθετικό συνειρμικό συσχετισμό των αισθημάτων και είναι αυτοί που καθοδηγούν πρωταρχικά τη συγκρότηση της εμπειρίας. Ακόμα κι έτσι, όμως, η αντιληπτική ερμηνευση (η καθοδηγούμενη από τους αισθητηριακούς «τύπους συμβάντων») κατανοείται από τον Λόμαρ εννοιολογικά. Η ερμηνευση είναι αυτή που *αναγνωρίζει* κάτι ως αυτό ή εκείνο το πράγμα, π.χ. ως «λεμόνι». Όσο για τη σύνθεση των διαφορετικών παρουσιάσεων στην ενότητα του αντιληπτού, αλλά και των διαφορετικών εμφανίσεων σε μια χρονική διάρκεια, αυτή φαίνεται να προϋποθέτει την επιβολή των κατηγοριών της υπόστασης και της αιτιότητας αντίστοιχα. (Βλ. Lohmar 2009, σ. 17) Να θυμίσουμε εδώ και την κριτική που ασκήσαμε στο τέταρτο κεφάλαιο (βλ. §4.6.) στον ισχυρισμό του Λόμαρ σύμφωνα με τον οποίο στην αντίληψη βιώνουμε με υπόρρητο τρόπο την κατηγοριακή μορφή του «είναι» ως *copula*. Συνολικά θεωρούμε ότι ο Λόμαρ, αν και προβαίνει σε ιδιαίτερες λεπτές και προσεκτικές αναλύσεις, δεν καταφέρνει να αναδείξει ορθά τα χαρακτηριστικά της αντιληπτικής ερμηνευσης, δηλαδή, όπως προτείνουμε εδώ, ως προ-κατηγοριακής, μερολογικής-ερμηνευτικής παραγωγής.

⁶³ Σημειώνει, για παράδειγμα, ο Χούσερλ σε ένα σχόλιο περιθωρίου στο βιβλίο του Κασίρερ *Phänomenologie der Erkenntnis*, σ. 425: «Ωστόσο, βεβαίως, το απλούστερο βίωμα σχέσης [Relationserlebnis] και βίωμα σχηματομορφής [Gestalterlebnis] δεν έχει ούτε κατ' ελάχιστο να κάνει με

Προς επίρρωση της ορθότητας του ισχυρισμού μας περί *παραγωγής* στην αντίληψη θα ανατρέξουμε απλά σε ένα χειρόγραφο του Χούσερλ από το 1911 (ή 1912). Εκεί διαβάζουμε πως,

πρέπει σε ουσιώδη βάση να διακρίνουμε τις “συναρτήσεις” [Funktionen] που συγκροτούν τις [αντιληπτικές] εμφανίσεις από τις *γνήσια* ενεργές (αυθόρμητες) συναρτήσεις της νόησης. Οι μεν [πρώτες] είναι λειτουργίες της κατώτερης “σύνθεσης”, οι άλλες είναι οι λειτουργίες της ανώτερης, της *λογικής* σύνθεσης. (Ms. AVI 8/I, οι εμφάσεις προστέθηκαν. Παρατίθεται στο Kern 1964, σ. 258)

Λίγο παρακάτω το κείμενο συνεχίζει ως εξής:

Ψυχολογικά μπορεί κανείς να μιλά για *παραγωγή* [Produzieren]: φαινομενολογικά μπορεί κανείς μόνο να αναλύει, στη βάση της ουσίας τους, τα συστατικά της εμφάνισης και μόνο αυτά. Φαινομενολογικά βρίσκουμε, όμως, την ουσιώδη διαφορά ανάμεσα στην ερμηνευση και τη *λογικά* διαπλέκουσα συνάρτηση. (Ο.π., η έμφαση προστέθηκε.)

Με ενδιαφέροντα τρόπο ο Χούσερλ, γύρω στα 1920, διόρθωσε το μόλις πριν παρατιθέμενο χωρίο. Η νέα εκδοχή έχει ως εξής:

Ψυχολογικά και *γενετικά-φαινομενολογικά* μπορεί κανείς να μιλάει για παραγωγή, *στατικά-φαινομενολογικά* μπορεί κανείς μόνο να αναλύει, στη βάση της ουσίας τους, τα συστατικά της εμφάνισης και μόνο. *Στατικά-φαινομενολογικά* βρίσκουμε, όμως, την ουσιώδη διαφορά ανάμεσα στην ερμηνευση και τη *λογικά* διαπλέκουσα συνάρτηση. (Παρατίθεται στο Kern 1964, σ. 259).

Εδώ επιβεβαιώνεται με τον καλύτερο τρόπο πως ο Χούσερλ αναγνωρίζει τον *παραγωγικό* χαρακτήρα των συνθέσεων κατώτερης τάξης, τις οποίες και αντιδιαστέλλει καθαρά προς τις *λογικές* συνθέσεις. Η αντιληπτική ερμηνευτική παραγωγή είναι εκείνη η βασική συνειδησιακή συνάρτηση που ενοποιεί το πολλαπλό των ενεργειών και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων και συγκροτεί το αντιληπτικό σύστοιχο (για την ακρίβεια το χωρικό φάσμα), όχι όπως αυτό εννοιολογικά μπορεί να αναγνωρίζεται στη σκέψη αλλά ακριβώς ως εποπτικό σύστοιχο των κιναισθητικά κινητοποιούμενων αντιληπτικών αποβλέψεων.

6.4.3 Το χωρικό φάσμα συγκροτείται ως (συνεχής) πολλαπλότητα (Vielfältigkeit) και όχι ως πολλότητα (Vielheit) εκ μέρους εκφάνσεων

Στην προηγούμενη υποενότητα παρουσιάσαμε τη θετική μας αποτίμηση αναφορικά με το ζήτημα των αντιληπτικών συνθέσεων, δίνοντας, όμως, έμφαση στην εννοιητική πλευρά. Έχοντας διαφοροποιηθεί από τις κύριες προταθείσες προσεγγίσεις, τονίσαμε ότι η αντιληπτική ερμηνευση είναι μια βασική μερολογική-παραγωγική συνειδησιακή συνάρτηση που συγκροτεί προ-κατηγοριακά τα πράγματα της απλής αντίληψης ως χωρικά φάσματα. Τι συμβαίνει, όμως, με την εννοιηματική πλευρά; Σε ποια συμπεράσματα μας οδηγούν όλες οι προηγούμενες αναλύσεις; Πού καταλήγουμε αναφορικά με το τι είναι το εννόημα, το εννοιηματικό νόημα και το απροσδιόριστο (ή προσδιορισμένο) Χ στην αντίληψη;

Να θυμίσουμε ξανά εδώ ότι ήδη στο δεύτερο κεφάλαιο κρατήσαμε αποστάσεις από τη λεγόμενη διαμεσολαβητική θεωρία για το αντιληπτικό εννόημα (Φέλεσνταλ,

δημιουργία της *σκέψης* [Denkschöpfung], με ένα κάτι που μπορεί να αποκαλυφθεί μόνο με τη σκέψη ή ακόμα που μπορεί να αδραχθεί μόνο με τη σκέψη» (παρατίθεται στο Hölenstein 1972, σ. 280).

Σμιθ, Μακιντάιρ). Τονίσαμε ότι η θεωρία του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα είναι ριζικά αντίθετη σε κάθε προσπάθεια αναπαραστασιοκρατικής εξήγησης της δομής και της λειτουργίας της συνείδησης. Το εννόημα ούτε μπορεί να είναι ένας ενδιάμεσος όρος μέσω του οποίου και χάρη στον οποίο επιτυγχάνεται ο εκάστοτε αποβλεπτικός σχετισμός, αλλά και ούτε μπορεί να έχει μια γλωσσική-προτασιακή μορφή. Συντασσόμενοι με την κατευθυντήρια ιδέα της αντικειμενικής θεωρίας για το εννόημα (Σοκολόφσκι, Ντράμοντ, Ζαχάβι, αλλά και Γκούρβιτς) δεχτήκαμε, λοιπόν, πως το αντιληπτικό εννόημα δεν είναι κάποιος ενδιάμεσος όρος, παρά είναι *αυτό το ίδιο το αντικείμενο ιδωμένο υπό υπερβατολογικό στοχασμό*, υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής. Φάνηκε, ωστόσο, ότι, πέρα από τις αντιρρήσεις μας για το πώς πρέπει να καταλάβουμε την υπερβατολογική αναγωγή, διαφωνούμε τελικά με τον τρόπο που έχει αντιμετωπιστεί, στο πλαίσιο της αντικειμενικής θεωρίας (και στις δύο βασικές ερμηνευτικές γραμμές που έχουν ακολουθηθεί: του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ), το ζήτημα της εσωτερικής δομής του αντιληπτικού εννοήματος, το πώς αποτιμάται, δηλαδή, το αντιληπτικό εννοηματικό νόημα και το αντιληπτικό απροσδιόριστο (ή προσδιορίσιμο) X.

Σύμφωνα με τον Χούσερλ, μέσα από την πολλαπλότητα των προοπτικών τρόπων εμφάνισης στη συνεχή αλλαγή τους εμφανίζεται το αντιληπτό ως μια ταυτοτική ενότητα.⁶⁴ Η ενότητα του αντιληπτού δεν είναι κάτι που βρίσκεται *δίπλα* στις διαφορετικές εμφανίσεις, αλλά ούτε και είναι κάποιο τμήμα που μπορούμε να αποσπάσουμε από αυτές.⁶⁵ Αυτό, βέβαια, το γνωρίζει και ο Γκούρβιτς και ο Ντράμοντ. Έτσι, ο μιν πρώτος επιχειρεί να μιλήσει για την αντιληπτική ενότητα με όρους ενοποίησης των εκ μέρους εκφάνσεων σε ένα όλον. Στη γκουρβιτσιανή προσέγγιση το αντιληπτικό εννόημα δεν είναι παρά η σκέτη ολότητα λειτουργικά σημαντικών, συνενωμένων μερών, ενώ το απροσδιόριστο X είναι μια μη αποδεκτή μεταφυσική κατασκευή. Εντούτοις, φάνηκε από τα προηγούμενα ότι η μερολογία του Χούσερλ, σε απόλυτη συμφωνία με τη φαινομενολογική θεωρία του για την αποβλεπτικότητα, ορθά μας οδηγεί να δεχτούμε την ύπαρξη *αντιληπτικών μορφών ενότητας* που στηρίζονται στις εκ μέρους εκφάνσεις ως λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη. Αυτές οι αντιληπτικές μορφές ενότητας (τις οποίες φυσικά δεν μπορεί να αποδεχθεί ο Γκούρβιτς) δεν είναι παρά εννοηματικά σύστοιχα των εκάστοτε αντιληπτικών ερμηνευτικών παραγωγών.

Ο Ντράμοντ, τώρα, ορθά ασκεί κριτική στον φαινομενολογικό φαινομεναλισμό του Γκούρβιτς και ισχυρίζεται πως το αντιληπτό δεν μπορεί να συγκροτηθεί ως η άθροιστική ολότητα των εκ μέρους εκφάνσεων. Ο ίδιος, αντίθετα, υποστηρίζει πως «το φάσμα είναι *η ταυτότητα* που παρουσιάζεται σε κάθε μια ενεργεία αισθητηριακή εμφάνιση και σε κάθε άθροισμα τέτοιων εμφανίσεων, που, όμως, επίσης *υπερβαίνει* κάθε ενική εμφάνιση ή άθροισμα τέτοιων εμφανίσεων»⁶⁶. Στις προηγούμενες αναλύσεις μας είδαμε πιο συγκεκριμένα με ποιον τρόπο ο Ντράμοντ προσπαθεί να συμβιβάσει την ιδέα περί ενός *καθαρά τυπικού* X με την ιδέα περί ενός *υλικού-περιεχομενικού* X, το οποίο συγκροτείται στη βάση των κιναισθητικών μας αποβλέψεων. Ισχυριστήκαμε πως, στο βαθμό που το υλικό-περιεχομενικό X εκλαμβάνεται ως συγκροτούμενο αποκλειστικά στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού και της κιναισθησης, παραβλέπεται η σπουδαία σημασία συνάρτησης της αντιληπτικής ερμηνεύσης (βλ. πέ-

⁶⁴ Βλ., π.χ., *Hua IX*, σσ. 159 [122], 174-5 [134]. Βέβαια, αυτός/ή που αντιλαμβάνεται κατευθύνεται προς το ίδιο το αντιληπτό και όχι προς την πολλαπλότητα των διαφορετικών εμφανίσεων. Να τονίσουμε, βέβαια, ξανά εδώ ότι η μεταφορά της ματιάς μας από το αντιληπτό στις εμφανίσεις του δεν ισοδυναμεί με αναγωγή από τη φυσική στάση στην υπερβατολογική όπως λανθασμένα καταλαβαίνει, για παράδειγμα, ο Ντράμοντ. (Βλ. και πριν στο δεύτερο κεφάλαιο, §2.9.)

⁶⁵ Βλ., π.χ., *Hua IX*, σ. 153 [117].

⁶⁶ Drummond 1980, σ. 18· οι εμφάσεις προστέθηκαν.

μπτο κεφάλαιο).⁶⁷ Τολμούμε μάλιστα να συμπληρώσουμε εδώ ότι, υπό ένα τέτοιο πρίσμα, η θεωρία αντίληψης του Ντράμοντ δεν απέχει πολύ από τη θεωρία του Μπρεντάνο. Αναφέραμε στο τρίτο κεφάλαιο ότι ο Μπρεντάνο αναγνωρίζει πως η συνείδηση δεν μπορεί να συνιστά μια αθροιστική πολλότητα, πως αυτή είναι μια *πολλαπλότητα*. Ταυτόχρονα, ο Μπρεντάνο δεν δεχόταν ότι τα χωρικά σώματα είναι *πολλαπλότητες*: θεωρούσε ότι αυτά συνιστούν σκέτες πολλότητες. Αυτές τις χωρικές πολλότητες μάλιστα, είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο ότι ο ίδιος τις πραγματεύεται εμμενοκρατικά, ως μερολογικώς σχετισμένα περιεχόμενα εμμενή στη συνείδηση. Η άρνηση του Μπρεντάνο να δεχθεί ότι η συνείδηση επιτελεί *συνθετικές αποβλεπτικές* λειτουργίες καταδικάζει τη θεωρία του για την αποβλεπτικότητα να ισοδυναμεί με μια θεωρία συνειδησιακής εμμενούς κατοχής ανίκανης να λογοδοτήσει για το συμβάν της αντιληπτικής υπέρβασης.

Αντίστοιχη λογική συναντούμε και στην ερμηνεία του Ντράμοντ. Με την παράβλεψη της αντιληπτικής-παραγωγικής ερμηνευσης, η ενοποίηση των εκ μέρους εκφάνσεων δεν μπορεί παρά να έχει τελικά έναν σωρευτικό χαρακτήρα, καθώς απουσιάζει ακριβώς εκείνος ο ενοποιητικός παράγοντας που τις καθιστά αυτές *λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη* και παράγει τη μορφή της ενότητάς τους. Με αυτή την έννοια, η κιναισθητικά κινητοποιούμενη αλληλουχία σύμφωνων εκ μέρους εκφάνσεων δεν μπορεί να είναι κάτι παραπάνω από την οργανωμένη ενότητα των αισθητηριακών πεδίων. Εάν, λοιπόν, στη γκουρβιτσιανή προσέγγιση οδηγούμαστε σε αδιέξοδο, από τη στιγμή που το αντιληπτό εξισώνεται με την *ενότητα της απειρίας* των ενεργειών και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων, στην ερμηνεία του Ντράμοντ αντιλαμβανόμαστε πως δεν μπορούμε να προχωρήσουμε πέρα από μια *αθροιστική πολλότητα* τέτοιων μερών. Η ενότητα (το απροσδιόριστο X) για την οποία μιλάει ο Ντράμοντ δεν μπορεί παρά να είναι μια *ενότητα στην πολλότητα*.

Στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, ωστόσο, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Χάρη ακριβώς στη συνθετική-ενοποιητική ερμηνευτική παραγωγή, το χωρικό φάσμα συγκροτείται όχι ως πολλότητα αλλά ως *πολλαπλότητα*. Το χωρικό φάσμα είναι ένα *πολλαπλό* τα μέρη του οποίου βρίσκονται σε σχέση λειτουργικής εξάρτησης και συγχωνεύονται εποπτικώς μεταξύ τους. Παραθέτοντας και εδώ τα σχετικά λόγια του Χούσερλ,

Η πολλαπλότητα [Vielfachheit] δεν είναι απλώς πολλότητα [Vielheit schlechthin], παρά [είναι] μια πολλότητα μερών *ενοποιημένων σε ένα όλον με τη στενότερη έννοια της λέξης*. (Hua XII, σ. 204 [217], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και σ. 206 [218])

Σε συμφωνία, τώρα, προς τη γενική κατεύθυνση της αντικειμενικής θεωρίας για την αντιληπτική αποβλεπτικότητα μπορούμε να πούμε ότι *το αισθητηριακά πληρωμένο χωρικό φάσμα με τον τρόπο που αυτό δίνεται στο εκάστοτε ενέργημα αισθητηριακής αντίληψης δεν είναι παρά το εννοηματικό σύστοιχο του εκάστοτε τέτοιου ενεργήματος, ιδωμένο υπό καθεστώς υπερβατολογικής αναγωγής*. Το χωρικό φάσμα, μάλιστα, συνοδεύεται από προσδιάζοντες εννοηματικούς χαρακτήρες. Αυτό δίνεται πάντα *σώματι*, αλλά και με τον οντικό χαρακτήρα της πραγματικότητας ως σύστοιχο του οντοθετικού χαρακτήρα της βεβαιότητας, της *πρωτοδόξας*. Εάν από το πλήρες εννόημα αφήσουμε κατά μέρος το χαρακτήρα της σώματι δοτικότητας και της πραγματικότητας,

⁶⁷ Θυμίζουμε, βέβαια, πως η σχετική κριτική μας στον Ντράμοντ κινήθηκε και σε ένα άλλο επίπεδο. Στο τέταρτο κεφάλαιο δείξαμε πως, στο βαθμό που ο Ντράμοντ θεωρεί ότι το απροσδιόριστο X έχει μια προ-συντακτική μορφή, η οποία και μεταφέρεται στη σημασία των ενεργημάτων που το κατονομάζουν, η αποτίμησή του για τη χουσερλιανή αντιληπτική αποβλεπτικότητα είναι τελικά μη αποδεκτά εννοιολογική.

μένουμε με το χωρικό φάσμα ως το «αποβλεπόμενο αντικείμενο ως τέτοιο». Όπως έχουμε δει στο δεύτερο κεφάλαιο, αυτό ο Χούσερλ το αποκαλεί και *εννοηματικό* ή *αντικειμενικό νόημα*.

Αναμφίβολα, η αποτίμησή μας αναφορικά με το χαρακτήρα της αντιληπτικής ερμηνεύσης, αλλά και με το είδος της μερολογικής δομής του συγκροτούμενου αντικειμένου της, καθιστά την πρότασή μας ουσιωδώς διαφορετική από τις προσεγγίσεις του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ, δηλαδή από τις δύο βασικές ερμηνείες που έχουν προταθεί από τη σκοπιά της αντικειμενικής θεωρίας. Αυτό που μένει να αποσαφηνίσουμε είναι το πώς πρέπει να κατανοήσουμε, στο πλαίσιο της δικής μας αποτίμησης, το απροσδιόριστο (ή προσδιορίσιμο X). Στο δεύτερο κεφάλαιο είδαμε ότι ο Χούσερλ περιγράφει το απροσδιόριστο X ως μια «εσώτατη στιγμή [innerstes Moment]»⁶⁸, ένα «αναγκαίο κεντρικό σημείο [notwendigen Zentralpunkt]»⁶⁹, μια «κεντρική στιγμή ενότητας [zentrale Einheitspunkt]»⁷⁰ του «αποβλεπόμενου αντικειμένου ως τέτοιου». Με άλλα λόγια, αυτό που μένει να αποσαφηνίσουμε είναι το ποια μπορεί να είναι η εσώτατη στιγμή ενότητας του χωρικού φάσματος.

Το χωρικό φάσμα δίνεται πάντα από μια ορισμένη προοπτική και πάντα πληρωμένο (περισσότερο ή λιγότερο προσδιορισμένα) από την πρώτη ύλη του, την *matéria prima*. Αυτό είναι το αισθητηριακό εννόημα ως το *πλήρες σχήμα* που μπορεί, ωστόσο, να παρουσιάζει και άλλα προσαρτώμενα γνωρίσματα.⁷¹ Στη βάση των αναλύσεων που έχουν προηγηθεί, ισχυρίζομαστε εδώ ότι το απροσδιόριστο (ή προσδιορίσιμο X) δεν είναι παρά το *κενό σχήμα* (Leerschema) του χωρικού φάσματος (του αισθητηριακού εννοήματος), δηλαδή η *σκέτη χωρική έκταση* αφαιρουμένων των πληρωτικών προσδιορισμών. Ξανά με τα λόγια του Χούσερλ, αυτό είναι «το “ταυτόσημο”, το καθαρό X που μένει εάν αφαιρέσουμε όλα τα κατηγορήματα»⁷². Το κενό σχήμα (ο Χούσερλ, όπως έχουμε πει ξανά, το αποκαλεί και *χωρική μορφή*), δεν μπορεί ποτέ να δοθεί από μόνο του. Συνιστά αφηρημένη στιγμή του χωρικού φάσματος και δίνεται με αφαίρεση στο φαινομενολογικό στοχασμό. Παρόλα αυτά συνιστά *εποπτική* αφηρημένη στιγμή. Η κενότητά του δεν είναι τυπική αλλά εποπτική-μορφική. Το κενό σχήμα του φάσματος, το απροσδιόριστο X της αντίληψης, δεν είναι ένα κενό τυπικό-λογικό κάτι που φέρει τους διάφορους αντιληπτικούς προσδιορισμούς. Το κενό σχήμα ως *εποπτική* μορφή είναι πάντα *φορέας* των εννοηματικών ιδιοτήτων ακριβώς με το νόημα της οντολογικής μη αυτονομίας μεταξύ της μορφής και του πληρωτικού περιεχομένου της. Γι' αυτό, λοιπόν, ο Χούσερλ ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει «[κ]ανένα [εννοηματικό] “νόημα” [εδώ: χωρικό φάσμα] χωρίς το “κάτι” [εδώ: κενό σχήμα, κενή χωρική μορφή] και επιπλέον χωρίς “προσδιοριστικό περιεχόμενο” [εδώ: πληρωτικό περιεχόμενο, π.χ. χρώμα ή απτική σκληρότητα]»⁷³. Χρησιμοποιώντας τους όρους που έχουν τεθεί στο τρίτο κεφάλαιο, θα συμπληρώσουμε ότι η μορφή ενότητας του χωρικού φάσματος, ως το *νέο* προϊόν της μερολογικής-ερμηνευτικής παραγωγής, *στηρίζεται* στις λειτουργικώς εξαρτώμενες εκ μέρους εκφάνσεις. Με αυτήν ακριβώς την έννοια είναι μη-αυτόνομο και δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτές.

Για την απροσδιοριστία (ή την προσδιορισσιμότητα) του κενού σχήματος ισχύουν όσα είπαμε στο τέταρτο κεφάλαιο αναφορικά με το ζήτημα του προσδιορισμού στην απλή αντίληψη. Δείξαμε εκεί ότι αυτός ο προσδιορισμός δεν είναι ούτε εννοιολογικός, ούτε και ισοδυναμεί με την προσαπώδοση κατηγορημάτων σε κάποιο υπό-

⁶⁸ Hua III/1, σ. 299 [311].

⁶⁹ Ο.π.

⁷⁰ Ο.π., σ. 301 [313].

⁷¹ Βλ. και στο πέμπτο κεφάλαιο §5.1.α.

⁷² Hua III/1 301 [313].

⁷³ Ο.π., σ. 303 [315].

στρώμα. Πρόκειται για τον απλό εποπτικό προσδιορισμό που λαμβάνει χώρα στη σφαίρα των συνθετικών αντιληπτικών συναφειών, μέσα από τα φαινόμενα της προοδευτικής ενδυνάμωσης ήδη πληρωμένων αποβλέψεων, του ακριβέστερου προσδιορισμού ή του επαναπροσδιορισμού πληρωμένων ή κενών αποβλέψεων, της μεταβολής της πληρότητας της δοτικότητας, της απλής αντιληπτικής διερμήνευσης, ή της απλής εποπτικής εξέτασης.⁷⁴ Στο τέταρτο κεφάλαιο, βέβαια, μιλούσαμε για τον προσδιορισμό συνολικά του αντιληπτού. Εάν, όμως, εστιάσουμε τη φαινομενολογική ματιά μας στο κενό σχήμα του χωρικού φάσματος, μπορούμε να κάνουμε θέμα μας ειδικότερα το πώς αυτό προσδιορίζεται εποπτικά από τα εκάστοτε πληρωτικά περιεχόμενα.

6.5. Η φαινομενολογική συγκρότηση του πράγματος ως *res materialis*

Στην προηγούμενη εξέτασή μας ενδιαφερθήκαμε για τη συγκρότηση του καθαρά αισθητηριακού πράγματος, του χωρικού φάσματος. Είδαμε ότι το συγκροτούμενο φάσμα είναι ό,τι μπορεί να δοθεί αισθητηριακά στην αντίληψη στη βάση των κιναισθητικά κινητοποιούμενων αντιληπτικών ερμηνεύσεων. Το φάσμα, ή αλλιώς το πλήρες σχήμα, είναι το αντιληπτό ως μια αισθητηριακά πληρωμένη πρωταρχική χωρικότητα. Βέβαια, σε αυτό το επίπεδο της φασματικής ερμηνεύσης του πράγματος δεν έχουμε να κάνουμε απαραίτητα με ακίνητη και ποιοτικά αμετάβλητη *res extensa*. Η φασματική περιοχή είναι περιοχή κίνησης και αλλαγής. Μπορούμε να αντιληφθούμε το φάσμα να κινείται, το σχήμα του να αλλάζει, το αισθητηριακό του πλήρωμα (π.χ. χρώμα, λαμπρότητα, μυρωδιά) να παραλλάσσεται.

Εντούτοις, το αισθητηριακό φάσμα δεν είναι ακόμα, για τον Χούσερλ, το αντιληπτό πράγμα με την πλήρη έννοια του (σκέτα) φυσικού πράγματος. Δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί ως εμπράγματη ενότητα που χαρακτηρίζεται από εμπράγματα ποιότητες και προσδιορίζεται αιτιακά. Στην προσπάθειά μας να αποκαλύψουμε τους όρους συγκρότησης του φάσματος, αφήσαμε μεθοδολογικά εκτός του πεδίου της ανάλυσής μας, όχι μόνο κάθε πραξιακή, αξιακή και γνωσιακή-κρισιακή νοηματική στρώση με την οποία μπορεί να είναι επενδυμένο το αντιληπτό, αλλά, επιπλέον, και κάθε αλληλεπίδραση του αντιληπτού με άλλα αντιληπτά πράγματα, ακυρώνοντας τις διαφορές «πραγματικές συνάφειες»⁷⁵. Ταυτόχρονα, θεωρήσαμε τις αντιληπτικές συνθήκες, τις αντιληπτικές περιστάσεις (*Umstände*), π.χ., το φωτισμό, την ατμοσφαιρική καθαρότητα, κ.λπ., σταθερές και “κανονικές” και τις αφήσαμε ανενεργές στο υπόβαθρο της ανάλυσής μας. Με μια τέτοια, ούτως ειπείν, *ουδετεροποίηση* της πραγματικής συνάφειας του αντιληπτού απουσιάζει, λοιπόν, η βάση πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί και να νομιμοποιηθεί η υλική(-αιτιακή), όπως την αποκαλεί ο Χούσερλ, ερμηνεύση του πράγματος. Ουσιαστικά «δεν διαθέτουμε κανένα μέσο για να διακρίνουμε την ουσία του πράγματος από την ουσία ενός κενού φάσματος»⁷⁶ καθώς «[τ]ο πράγμα [...] είναι ό,τι είναι, [πάντα] σε συσχετισμό με τις “περιστάσεις”»⁷⁷.

Αντίστροφα, τώρα, προκειμένου να πραγματευτούμε το αντιληπτό στην υλικότητα-αιτιότητά του και να εξετάσουμε τους δικούς του όρους συγκρότησης, πρέπει να άρουμε αυτόν τον τελευταίο περιορισμό. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η υλικότητα-αιτιότητα κάνει τότε την εμφάνισή της ως κάποιο χαρακτηριστικό, ως κάποιο περιεχόμενο που προστίθεται στο σκέτο φάσμα οπότε και οδηγούμαστε σε αυτό που ο

⁷⁴ Για όλα αυτά τα φαινόμενα βλ. στο τέταρτο κεφάλαιο §4.7.2. και τις υποενότητες αυτής.

⁷⁵ *Hua IV*, σ. 40 [43].

⁷⁶ *Hua IV*, σ. 36 [39].

⁷⁷ *Hua IV*, σσ. 41 [44]· βλ. και σ. 47 [51].

Χούσερλ ονομάζει «υλική αντίληψη»⁷⁸. Όπως θα διαπιστώσουμε, το πράγμα ως *res materialis συγκροτείται* στη συνείδηση. Θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να αναζητήσουμε τους ειδικούς όρους αυτής της συγκρότησης, όρους που καθιστούν δυνατό το πέρασμα από τα χωρο-χρονικά αισθητηριακά φάσματα και τις μεταβολές τους στα αντιληπτά υλικά-αιτιακά πράγματα.

6.5.1. Το αντιληπτό στην πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητά του συγκροτείται ως (συνεχής) πολλαπλότητα φασματικών (σχηματικών) εμφανίσεων

Ισχυριστήκαμε στα προηγούμενα πως το αντιληπτό στην πρωταρχική εκτατότητά του (*res extensa*) συγκροτείται στη βάση μιας ερμηνευτικής παραγωγής που ουσιαστικά συνθέτει ερμηνευτικά-μερολογικά τις διαφορετικές ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεις καθιστώντας τες λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη της ολότητας που το αντιληπτικό φάσμα συνιστά. Το αμέσως επόμενο στάδιο φαινομενολογικής συγκρότησης είναι αυτό του αντιληπτού ως *res materialis*. Αναφερόμενος ο Χούσερλ σε αυτή τη συγκροτητική στρώση του αντιληπτού κάνει λόγο για

τον καθολικό τύπο της συγκροτητικής κατασκευής του πράγματος στη σφαίρα της εποπτείας, στην αξιοσημείωτη διαστρωμάτωσή της, η οποία, όπως εξάλλου μπορεί να δει κανείς, είναι μόνο ένα είδος συνέχισης μιας άλλης, αλλά ανάλογης διαστρωμάτωσης, στην οποία ήδη από τη μεριά του συγκροτείται ως ενότητα το *αισθητηριακό σχήμα*, το κατώτατο επίπεδο σχηματισμού ενότητας [...]. (*Hua IV*, σσ. 52-53 [56])

Κατά τα λεγόμενα του Χούσερλ, η συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος είναι «ένα είδος συνέχισης» της συγκρότησης του αισθητηριακού φάσματος. Φαίνεται, μάλιστα, πως οι δύο διαστρωματώσεις παρουσιάζουν μια *αναλογία*. Θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια ότι αυτή η αναλογία αφορά ακριβώς τη λογική της σύνθεσης στην εννοητική-εννοηματική της συστοιχία.

Έστω ένα αντιληπτό συγκροτημένο ως χωρικό φάσμα. Έστω ακόμα ότι δεν εξετάζουμε το εν λόγω φάσμα αποκομμένο από τον περίγυρό του· ότι το θεωρούμε ενταγμένο σε αυτόν τον, ωστόσο, επίσης φασματικά (σχηματικά) συγκροτημένο περίγυρο. Αλλά πώς στη βάση αυτών των φασματικών δοτικότητων οδηγούμαστε στη συγκρότηση των υλικών-αιτιακών αντιληπτών πραγμάτων; Ο Χούσερλ σε κάποιο από τα χειρόγραφα του σημειώνει:

Το πράγμα δεν είναι το σκέτα ταυτοποιήσιμο «φάσμα», [δεν είναι] ενότητες δυνατής εμπειρίας με το νόημα της συνεχόμενης ενότητας εκφαινόμενων [abschattender] εμφανίσεων μέσω κιναισθητικής κινητοποίησης, παρά είναι ταυτοτικά συγκροτημένο από ξεχωριστές τέτοιες εμπειρίες. Αυτές, δηλ. οι πολλαπλότητες που ανήκουν σε αυτό [το πράγμα], [με άλλα λόγια] το φάσμα στην μια και την άλλη περίπτωση, ανήκουν σε ένα παραμόνιμο πράγμα. Δηλαδή, αυτό κινητοποιείται μέσω μιας συνέχειας δυνατής διαπλεκόμενης εμπειρίας που διοδεύει τα φάσματα το ένα μέσα στο άλλο. (*Ms. A VII 18*, σ. 22a/b, 1930, παρατίθεται στο Kern 1964, σ. 171)

Για τη μετάβαση από τη φασματική στην υλική-αιτιακή συγκρότηση απαιτείται πρώτα απ' όλα η συνεχόμενη αλληλουχία φασματικών φάσεων. Τα διαδοχικά φάσματα μιας τέτοιας πολλαπλότητας αναδεικνύονται στην πορεία εξέλιξης της «διαπλεκόμενης εμπειρίας» ως φασματικές εμφανίσεις ενός παραμόνιμου πράγματος, του υλικού-αιτιακού πράγματος. Έτσι, ενώ σε ένα πρώτο επίπεδο το χωρικό φάσμα συγκροτείται

⁷⁸ *Hua V*, σ. 2 [1].

ως ταυτοτική ενότητα του πολλαπλού των εκ μέρους εκφάνσεων, στο αμέσως επόμενο επίπεδο,

[τ]ο πράγμα [Ding] συγκροτείται ως μια ενότητα σχημάτων ή, ακριβέστερα, ως μια ενότητα μιας αιτιακής αναγκαιότητας εντός του πλέγματος των εξαρτήσεων που παρουσιάζονται στα πολλαπλά των σχημάτων. (*Hua IV*, σ. 127 [135], οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. εδώ και *Hua XXV*, σσ. 26-27.)

Το πράγμα δεν είναι ένα *on en général* [Seiendes überhaupt], παρά [είναι] το ταυτόσημο στη συσχέτιση αιτιακών εξαρτήσεων. Είναι κάτι που μπορεί να ζει μόνο στην ατμόσφαιρα αιτιακής νομολογικότητας [Gesetzlichkeit]. Αυτό, όμως, απαιτεί προσδιορισμένα διαρρυθμισμένες [geregelte] διευθετήσεις των αισθητηριακών σχημάτων. (*Hua V*, σ. 30 [27], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Όταν περισσότερα πράγματα δίνονται μαζί, δεν είναι για αυτό το λόγο ένα πράγμα απλά ως η ενότητα μιας αισθητηριακής διαμόρφωσης. Αυτά διαπλέκονται σε ένα πράγμα μόνο εάν συστήνουν ένα όλον, που είναι το ταυτοτικό υπόστρωμα αιτιακών ιδιοτήτων, το οποίο έχει το δικό του σταθερό αποκαλυπτόμενο δια της εμπειρίας στιλ, αυτό του να συμπεριφέρεται αιτιακά στις εκάστοτε περιστάσεις της ύπαρξής του. (*Hua IX*, σσ. 102-3 [77])

Το υλικό-αιτιακό πράγμα, ως το ταυτόσημο αντιληπτό με τις εμπράγματες ιδιότητές του, συγκροτείται ως «ενότητα σχημάτων» στη βάση των συνεχόμενων αλλαγών των αισθητηριακών φασμάτων. Και αυτή η συγκρότηση γίνεται, σύμφωνα με τον Χούσερλ, χάρη σε μια νέα ερμηνεία την οποία ο ίδιος αποκαλεί «εμπραγματώνουσα ερμηνεία [realisierende Auffassung]»⁷⁹. Με αυτήν συντελείται η «εμπραγματώση [Realisierung]»⁸⁰ του φάσματος. Ο Χούσερλ κάνει ισοδύναμα λόγο για «αιτιακή ερμηνεία [kausale Auffassung]»⁸¹ του φάσματος, στη βάση της οποίας γίνεται “αντιληπτή” η αιτιότητα.

Ας εξετάσουμε το ακόλουθο παράδειγμα. Ας υποθέσουμε ότι με την αλλαγή του φωτισμού μεταβάλλεται ο χρωματισμός ενός συγκεκριμένου χωρικού φάσματος. Στο επίπεδο της φασματικής ερμηνείας, οι αλλαγές του χωρικού φάσματος αλλά και η συνθήκη του φωτισμού ερμηνεύονται σχηματικά έτσι ώστε αυτό που αντιλαμβανόμαστε δεν είναι παρά μια ακολουθία σχηματικών κανονικοτήτων: οι αλλαγές του χωρικού φάσματος συνοδεύονται από αντίστοιχες αλλαγές του φωτισμού. Στο επίπεδο της υλικής-αιτιακής συγκρότησης, όμως, το χωρικό φάσμα ερμηνεύεται ως *εκδήλωση μιας εμπράγματης-υλικής ενότητας* και οι αλλαγές του ως *εξαρτώμενες* από το φωτισμό.

Στη συγκρότηση της «μεταβολής [Veränderung] του πράγματος κατά το χρώμα του» προσιδιάζουν περισσότερα από ό,τι στην τροπή [Wandel] των πλήρων σχημάτων από την άποψη του χρώματός τους: η μεταβολή του πράγματος συγκροτείται εξ αρχής ως αιτιακή αλλαγή [Änderung] σε σχέση με αιτιακές συνθήκες (*Hua IV*, σ. 62 [67])

[Όταν] βιώνω την αλλαγή όλων των ορατών χρωμάτων ως οπτική μεταβολή [Veränderung] των *πραγμάτων*, πρέπει να υποθέσω έναν αιτιακό σχετισμό ανάμεσα στις όποιες υπαίτιες πραγμαότητες [verursachenden Dinglichkeiten]. Μόνο εντός της *αιτιακής* συνάφειας είναι μια μεταβολή όντως μεταβολή-του-πράγματος. (*Hua IV*, σ. 63 [68])

⁷⁹ *Hua IV*, σ. 43 [46].

⁸⁰ *Hua IV*, σ. 65 [70].

⁸¹ *Hua IV*, σ. 44 [47]· βλ. και ό.π., σ. 340 [351].

Μέσα από τις φασματικές συνάψεις και τις αλλαγές τους, εγκαθιδρύεται ένα πλέγμα σχέσεων εντός του οποίου αναδύονται οι εμπράγματα ιδιότητες και οι μεταβολές τους· φανερώνεται, σύμφωνα με τον Χούσερλ, η αυθεντική εμπραγματότητα [Realität] του αντιληπτού: η υλικότητα(-αιτιότητά) του.⁸² Οι φασματικές αλλαγές ερμηνεύονται ως μεταβολές των εμπράγματων χαρακτηριστικών του υλικού-αιτιακού πράγματος. Για παράδειγμα, ο χρωματισμός του φάσματος είναι τώρα «η “γνωστοποίηση” [“Beurkundung”] (η πρωταρχική εκδήλωση [Bekundung]) μιας εμπράγματης ιδιότητας»⁸³. Τα διαφορετικά χρώματα κάτω από διαφορετικό φωτισμό ερμηνεύονται ως μεταβολές του εμπράγματου χρώματος του αντιληπτού. Συνολικά, το φάσμα δηλώνει την «κατάσταση» (Zustand) μιας εμπράγματης υπόστασης. Με άλλα λόγια, η *αιτιακή ερμηνευση* του φάσματος οδηγεί στη συγκρότηση «του εμπράγματου-πράγματος [Ding-Reale], της ενιαίας υλικής υπόστασης [Substanz]»⁸⁴. Ο Χούσερλ συνδέει ευθέως την εμπραγματότητα, την υλικότητα, την αιτιότητα και την υποστασιακότητα: με την εμπραγματώνουσα ερμηνευση το αντιληπτό επενδύεται *υλικά*, κάτι που σημαίνει ότι καθίσταται *υπόστρομα* εμπράγματων ιδιοτήτων, οι οποίες είναι *eo ipso αιτιακές* ιδιότητες. Πλέον έχουμε να κάνουμε με μια *υλική-αιτιακή υπόσταση*. Και όπως διαβάζουμε στις *Ιδέες II*:

[υ]πόσταση δεν σημαίνει εδώ τίποτα περισσότερο από το υλικό πράγμα ως τέτοιο, εξεταζόμενο μέχρι του σημείου που αυτό είναι το ταυτόσημο εμπράγματων ιδιοτήτων, αυτό που χρονικά αυτό-πραγματώνεται σε διαρρυθμισμένα [geregelten] πολλαπλά καταστάσεων [που βρίσκονται] σε διαρρυθμισμένη εξάρτηση από προσίδιας περιστάσεις [Umstände]. (Hua IV, σ. 44 υπσ. [47])

Ή στα κείμενα του *Πράγμα και Χώρος*:

[δ]εν είναι το πράγμα μια υπόσταση αποκλειστικά καθόσον αυτό είναι ο φορέας μιας αιτιότητας; (Hua XVI, σ. 345 [301]· από κείμενο του 1910)

Στις *Ιδέες III* επίσης συναντούμε τη συσχέτιση της αιτιότητας με την εμπραγματότητα και την υποστασιακότητα. Εκεί ο Χούσερλ σημειώνει πως «η γνώση της εμπραγματότητας και η γνώση της αιτιότητας είναι αχώριστα μία»⁸⁵. Δεν προϋπάρχει το εμπράγματο-υλικό πράγμα και στη συνέχεια, σε ένα δεύτερο χρόνο, αυτό μπορεί να αλληλεπιδρά με άλλα πράγματα. Η εμπραγματότητά του «είναι αυτή που είναι μό-

⁸² Βλ., π.χ., Hua IV, σ. 41 [44]. Φυσικά, αυτό δε σημαίνει ότι η υλική-αιτιακή ερμηνευση ισοδυναμεί με την απόδοση ρεαλιστικής ύπαρξης. Διαφωνούμε λοιπόν με τον Ντοντ ο οποίος ισχυρίζεται πως το να βλέπουμε τον κόσμο υπό το πρίσμα αιτίων και αιτιατών σημαίνει την υιοθέτηση της φυσικής στάσης. (Βλ. σχετικά Dodd 1996a, σ. 97.) Καταλαβαίνουμε επίσης ότι το σχήμα, η θέση και ό,τι προσιδιάζει στην εκτατότητα του φάσματος δεν είναι υποστασιακές ιδιότητες (και ούτε είναι αιτιακές). Βλ. και Hua IV, §17. Στο σημείο αυτό των *Ιδεών II* η αγγλική μετάφραση αποδεικνύεται παραπλανητική καθώς, αναφορικά με τις ιδιότητες που προσιδιάζουν στην έκταση, διαβάζουμε ότι αυτές δεν είναι υποστασιακές ιδιότητες και ότι «αντίθετα είναι πέρα για πέρα αιτιακές ιδιότητες» (ό.π., σελ. 59). Η σύγχυση κορυφώνεται όταν στο τέλος της παραγράφου διαβάζουμε ότι «η χωρική μορφή και η θέση δεν είναι, από τη μεριά τους, υλικές ιδιότητες» (ό.π., σ. 59). Στην πραγματικότητα ο Χούσερλ γράφει: «είναι σαφές ότι προσδιορισμοί όπως η θέση, το σχήμα, κ.ο.κ. ως προσιδιάζοντα στην έκταση, δεν είναι υποστασιακές ιδιότητες, πολύ δε μάλλον [vielmehr] [...] αιτιακές» (ό.π., σ. 54 [59]). Οι ιδιότητες αυτές λοιπόν δεν είναι υποστασιακές, ούτε υλικές-αιτιακές.

⁸³ Hua IV, σ. 43 [46]· βλ. και ό.π., σσ. 41 [44-5], 57 [62], 131 [139]· βλ. και Hua XX/1, σσ. 164-5.

⁸⁴ Hua IV, σ. 44 [47]· βλ. και Hua IX, §13.

⁸⁵ Hua V, σσ. 3-4 [3].

νο εντός της αιτιότητας»⁸⁶. Και μόνο μέσα σε μια αιτιακή συνάφεια το πράγμα συνιστά υπόστρωμα εμπράγματων ιδιοτήτων.⁸⁷

Αυτό που χρειάζεται να τονίσουμε εδώ είναι ότι, σε αυτό το επίπεδο συγκρότησης του αντιληπτού, η υλική-αιτιακή ερμηνευση δεν συνιστά λειτουργία της εννοιολογικής σκέψης.⁸⁸ Ο Χούσερλ καθιστά σαφές πως έχουμε εμπειρία των πραγμάτων της απλής αντίληψης, της κίνησης, διαφόρων συνδέσεων και αιτιακών συμβάντων πριν από τα ενεργήματα της σκέψης.⁸⁹ Για τον ίδιο,

[η] επαγωγή [Induktion] στην πρώτη καταγωγικότητά της δεν είναι μια λογικά συμπερασματική διαδικασία, ανήκουσα λοιπόν στη σφαίρα της κατηγορηματικής κρίσης και αντίστοιχα έχουσα τον τίτλο ενός είδους απόδειξης [...], παρά είναι μια διαδικασία που ανήκει στη ζώνη δικαιοδοσίας [Bereich] της ίδιας της εμπειρίας [...]. (Ms. A VII, σ. 107 (Οκτώβριος 1932), παρατίθεται στο Holenstein 1972, σ. 35.)

Η,

Τέτοιες εξαρτήσεις μεταξύ των μεταβολών που μπορεί να συμβούν στα σώματα αποτελούν από μόνες τους στιγμές της εποπτείας της καθημερινής εμπειρίας· τυγχάνουν εμπειρίας ως αυτό που υπάρχει στη συνάφεια των σωμάτων, τα οποία *συνυπάρχουν* συγχρονικά και διαδοχικά, ή ως αυτό που *συνδέει* το Είναι και το ούτως-Είναι τους. (Hua VI, σ. 28 <75>)

Με την υλική-αιτιακή ερμηνευση συνεχίζουμε να κινούμαστε εντός των ορίων της πρωταρχικής, απλής αντίληψης. Τα έτσι *πρωταρχικά* συγκροτούμενα υλικά-αιτιακά πράγματα δεν είναι τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο από τα αντιληπτά για τα οποία “γνωρίζουμε” πώς συμπεριφέρονται εντός του πλέγματος των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων και εξαρτήσεων. Και όταν ο Χούσερλ κάνει λόγο για εμπραγμάτωση του φάσματος και για *υπόστρωμα* με (αιτιακούς) *προσδιορισμούς*, δεν αναφέρεται σε κάποιο λογικό σημείο στο οποίο αποδίδουμε κατηγορήματα. Η σύνταξη εδώ είναι *εποπτική* και τα συντιθέμενα μέρη είναι *εποπτικά* δοσμένα μέρη. Είναι οι ίδιες οι φασματικές εμφανίσεις που συντίθενται ερμηνευτικά στην ολότητα του υλικού-αιτιακού πράγματος. Επιπλέον, με το να ισχυρίζεται ο Χούσερλ ότι η εξάρτηση των σχηματικών αλλαγών από τις περιστάσεις είναι αιτιακές δεν εννοεί την αιτιότητα με την αυστηρή, ακριβολογική έννοια των φυσικών επιστημών. Όταν λέει ότι οι εμπράγματες ιδιότητες είναι αιτιακές ιδιότητες και ότι το πράγμα μπορεί να είναι τέτοιο μόνο εντός ενός αντιληπτικού αιτιακού πλέγματος, εννοεί την αιτιότητα ως εκείνη τη σχέση που περιγράφεται από το σχήμα «εάν ... τότε»⁹⁰: «εάν οι συνθήκες είναι αυτές, τότε η εμ-

⁸⁶ Ο.π. 4 [3].

⁸⁷ Ο Χούσερλ συμπληρώνει ότι η σύλληψη μιας υπόστασης ως μίας και μοναδικής είναι μια ανοησία. Αυτή την ανοησία καταλογίζει τόσο στον Καρτέσιο όσο και στον Σπινόζα, για να διαχωρίσει τη δική του θεώρηση για την αντικειμενική πραγματικότητα η οποία είναι «κατ' αρχήν [prinzipiell] διαφορετική» (Hua V, σ. 4 [3]).

⁸⁸ Είναι αρκετά διαδεδομένη η άποψη που θέλει τη συγκρότηση του χουσερλιανά εννοημένου υλικού πράγματος να είναι υπόθεση της εννοιολογικής σκέψης. Θα παραπέμψουμε ενδεικτικά στα Drummond 1990, σσ. 158κ.επς, 166κ.επς· Soffer 2003, σ. 308. Τόσο για τον Ντράμοντ, όσο και για τη Σόφερ αντίληψη του υλικού πράγματος προϋποθέτει την εφαρμογή κατηγοριακών ενεργημάτων. Η Σόφερ υποστηρίζει χαρακτηριστικά πως εάν δεν μεσολαβούσε η κατάλληλη κρίση αναφορικά με την αντίσταση του σφυριού στην αφή, αυτό θα το αντιλαμβανόμασταν ως σκέτο φάσμα!

⁸⁹ Βλ., π.χ., Hua IX, σ. 96 [72]· Hua IV, σ. 20 υποσ. 1 [22 υποσ. 1].

⁹⁰ Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε ότι η κινητοποιητική σχέση ανάμεσα στην ακολουθία των κιναισθήσεων και των παρουσιαστικών δεδομένων της αίσθησης έχει μια τέτοια μορφή του «εάν-τότε». Δεν είναι όμως για αυτό το λόγο μια αιτιακή σχέση. Η σχέση της κιναισθησης με τα παρουσιαστικά δεδομένα είναι *πρωτο-συνειρμική* και λαμβάνει χώρα στην περιοχή της εμμένειας. Οι αιτιακές σχέσεις, από την άλλη, είναι, στη φαινομενολογία του Χούσερλ, σχέσεις μεταξύ υπερβατικά αντικειμενοποιη-

φάνιση του πράγματος θα είναι εκείνη» ή «εάν η αλληλεπίδραση είναι αυτή τότε θα γίνει εκείνο», κ.λπ., χωρίς να προϋποτίθεται κάποια προηγούμενη εξιδανικευτική θεματοποίηση.

Έτσι, αντίθετα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η αντιληπτική σύνθεση του υλικού-αιτιακού φάσματος ακολουθεί τη λογική της σύνθεσης του χωρικού φάσματος. Όπως το χωρικό φάσμα συγκροτείται στη βάση μιας συνειδησιακής ερμηνευτικής παραγωγής, έτσι και το υλικό-αιτιακό πράγμα συγκροτείται στη βάση μιας νέας, της υλικής-αιτιακής ερμηνεύσης. Και όπως το χωρικό φάσμα συγκροτείται ως το πολλαπλό των εκ μέρους εκφάνσεων, έτσι και το υλικό-αιτιακό πράγμα συγκροτείται ως το πολλαπλό, αυτή τη φορά των φασματικών εμφανίσεων. Μπορούμε επίσης να πούμε ότι, όπως το χωρικό φάσμα αποτελεί την ερμηνευτική-μερολογική ενότητα λειτουργικά εξαρτημένων εκ μέρους εκφάνσεων, έτσι και το υλικό-αιτιακό πράγμα αποτελεί την ερμηνευτική-μερολογική ενότητα λειτουργικά εξαρτημένων φασματικών εμφανίσεων. Αλλά και, όπως στην περίπτωση του αισθητηριακού φάσματος μπορούμε να φανταστούμε την περίπτωση εκείνη στην οποία δεν είναι δυνατή η κατάλληλη ερμηνευτική παραγωγή, και άρα περιοριζόμαστε σε μια συνεχή ακολουθία εκ μέρους εκφάνσεων χωρίς τη δυνατότητα της συνθετικής ενοποίησής τους⁹¹, αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και στο επίπεδο συγκρότησης του υλικού-αιτιακού πράγματος. Εάν με την ελεύθερη φαντασία μας αθετήσουμε τη ρύθμιση των διευθετήσεων των αισθητηριακών σχημάτων, διαπιστώνουμε ότι καθίσταται αδύνατη η συγκρότηση των υλικών-αιτιακών πραγμάτων. Με άλλα λόγια, η αδυναμία αρμονικής μερολογικής ερμηνεύσης των αντιληπτικών σχημάτων μας αφήνει με μια σκέτη αλληλουχία φασματικών εμφανίσεων.

Στην έως τώρα πραγμάτευση του ζητήματος της υλικής-αιτιακής συγκρότησης έχουμε αφήσει, ωστόσο, ανεξέταστη μια πολύ σημαντική παράμετρο. Στο προηγούμενο κεφάλαιο μιλήσαμε για τον κινητοποιητικό ρόλο που έχει η κιναισθηση στην εξέλιξη της αλληλουχίας των εκ μέρους εκφάνσεων και κατ' επέκταση στη συγκρότηση του χωρικού φάσματος. Αν και εστιάσαμε τις αναλύσεις μας στην περίπτωση των οπτικών εκ μέρους εκφάνσεων και του οπτικού φάσματος, διευκρινίσαμε πως μια αντίστοιχη, απτική αυτή τη φορά, κιναισθητική κινητοποίηση, λειτουργεί ως αναγκαίος όρος συγκρότησης του απτικού χωρικού φάσματος. Η συγκρότηση του αντιληπτού στην πρωταρχική (οπτική και απτική) αισθητηριακά πληρωμένη εκτατότητα του προϋποθέτει πάντα ένα κιναισθητικό σώμα που βλέπει και αγγίζει. Ειδικά, όμως, σε σχέση με τη συγκρότηση του απτικού φάσματος και με την ιδιαιτερότητα της αφής να είναι μια αίσθηση άμεσης "αλληλεπίδρασης" με το πράγμα, χρειάζεται να παρατηρήσουμε το εξής. Η σχέση ανάμεσα στην αλληλουχία και τις αλλαγές των απτικών κιναισθήσεων, από τη μια, και την αλληλουχία και τις αλλαγές των απτικών εκ μέρους εκφάνσεων, από την άλλη, είναι μια σχέση που ακολουθεί το σχήμα «εάν ... τότε». Αυτό το σχήμα, όμως, εκφράζει την *πρωτο-συνειρμική κινητοποίηση* των αλλαγών των απτικών δεδομένων στη βάση των αλλαγών των κιναισθητικών δεδομένων (κάτι που στην περίπτωση της όρασης και του οπτικού φάσματος είναι περισσότερο εμφανές), χωρίς να έχουμε ακόμα να κάνουμε με το «εάν ... τότε» της *υλικής-αιτιακής* ερμηνεύσης. Το απτικό φάσμα ως μια απτικά συγκροτημένη εκτατή επιφάνεια δεν είναι ακόμα το υλικό-αιτιακό πράγμα, ως το εμπράγματο αντιληπτό που μπορεί να είναι ιδιαίτερα σκληρό ή μαλακό, ελαστικό, εύθραυστο, βαρύ ή ελαφρύ, κ.λπ. Το κομβικό σημείο εδώ είναι πως ενώ η συγκρότηση του απτικού φάσματος

μένων πραγμάτων. Βλ. σχετικά και Dodd 1996a, σσ. 99κ.επ. Ο Ντοντ ορθά επισημαίνει ότι η αιτιότητα δεν συνιστά την «αναλογική επέκταση» (Dodd 1996a, σ. 99) των κιναισθητικών κινητοποιήσεων και πως άρα δεν προϋποτίθεται ήδη στη φαινομενολογική εξέταση της φασματικής συγκρότησης.

⁹¹ Βλ. νορίτερα §6.4.2.

προϋποθέτει ως αναγκαίο όρο τη λειτουργία του κιναισθητικού απτικού σώματος ως σκέτα αγγίζοντας, η συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος προϋποθέτει πρωτίστως και αυθεντικά ως αναγκαίο όρο τη λειτουργία ενός πρακτικά δρώντος απτικού κιναισθητικού σώματος. Ενός σώματος που μπορεί να πιάσει και να πιέσει, να σηκώσει και να ρίξει, να τεντώσει, να κλωτσήσει, κ.λπ. Το συγκεκριμένο ζήτημα είναι εξόχως ενδιαφέρον και ταυτόχρονα ελάχιστα επεξεργασμένο στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να το διασαφηνίσουμε και να ολοκληρώσουμε έτσι την παρούσα πραγμάτευσή μας αναφορικά με τη συγκρότηση του αντιληπτού στην πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητά του.

6.5.2. Το νόημα της πρωταρχικότητας της αφής και ο κινητοποιητικός ρόλος της πρακτικά λειτουργούσας κιναισθησης

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η όραση και η αφή κατέχουν μια προνομιακή θέση έναντι των υπολοίπων αισθήσεων στη συγκρότηση των αντιληπτών φασμάτων. Τα οπτικά και τα απτικά αισθητηριακά δεδομένα είναι με έναν πρωταρχικό τρόπο παρουσιαστικά. Είναι αυτά που κατεξοχήν χαρακτηρίζονται από προ-φαινόμενη έκταση και είναι έτσι ικανά να λειτουργούν παρουσιαστικά για τους λεγόμενους υλοποιητικούς προσδιορισμούς, για τη *materia prima* του αντιληπτού. Μάλιστα, από την άποψη αυτής της παρουσιαστικής λειτουργίας τους, η όραση και η αφή είναι *ισοδύναμες*. Ο Χούσερλ δεν προκρίνει καμία από τις δύο έναντι της άλλης.

Είναι, βέβαια, γεγονός ότι στο *Πράγμα και Χώρος* ο Χούσερλ κάνει μια παραδοχή. Θεωρεί πως οι αναλύσεις του εκεί διεξάγονται

ως εάν το Εγώ να ήταν ένα πνεύμα προικισμένο με μάτια, ένα ασώματο πνεύμα, το οποίο, ωστόσο, έχει κατά τα άλλα ακριβώς τις ίδιες ακολουθίες εμφανίσεων των πραγμάτων με τις δικές μας, μαζί με τις ίδιες ομάδες κιναισθητικών αισθημάτων. (*Hua* XVI, σσ. 279-80 [241])

Η παραδοχή αυτή περί ενός ασώματος πνεύματος, που διαθέτει μόνο την αίσθηση της όρασης και μαζί τα αντίστοιχα κιναισθητικά αισθήματα, έχει καθαρά μεθοδολογικό χαρακτήρα. Για λόγους οικονομίας ο Χούσερλ περιορίζεται στην πραγμάτευση της όρασης και της συγκρότησης του οπτικού φάσματος. Θα μπορούσε *ισοδύναμα*, και αυτό φυσικά δεν σημαίνει χωρίς τις προσιδιάζουσες διαφοροποιήσεις, να εξετάσει αντίστοιχα την αίσθηση της αφής και τη συγκρότηση του απτικού φάσματος.

Στο επίπεδο της συγκρότησης της χωρικής εκτατότητας, το οπτικό και το απτικό φάσμα χαρακτηρίζονται από μια σχετική ανεξαρτησία: κανένα από τα δύο δεν προϋποθέτει (στη συγκροτητική τάξη) το άλλο. Τα πράγματα, ωστόσο, είναι διαφορετικά αναφορικά με τη συγκρότηση του αντιληπτού στην υλικότητα-αιτιότητά του, αναφορικά με τη συγκρότησή του ως *res materialis*. Στις *Ιδέες* II και III ο Χούσερλ θα προβεί σε έναν διπλό ισχυρισμό. Θα υποστηρίξει ότι η αφή είναι η πλέον πρωταρχική αίσθηση για τη συγκρότηση του αντιληπτού ως υλικού-αιτιακού πράγματος, αλλά, ταυτόχρονα, και για τη συγκρότηση του έμβιου σώματος και μάλιστα του έμβιου σώματος ως *ιδιον*.

Έτσι, πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ συνδέει άμεσα τη συγκρότηση του έμβιου σώματος με τη συγκρότηση της υλικότητας-αιτιότητας και υποστηρίζει ότι αποκλειστικά και μόνο με την όραση είναι αδύνατο να συγκροτηθεί το αντιληπτό ως *res materialis*, αλλά και το έμβιο σώμα ως *ιδιον*. Αυτό το δείχνει με τη βοήθεια ενός νοητικού πειράματος. Μας καλεί να φανταστούμε ένα υποκείμενο που διαθέτει μόνο την

αίσθηση της όρασης.⁹² Τώρα, όμως, ο Χούσερλ δεν εννοεί την περίπτωση ενός *ασώματου* πνεύματος που διαθέτει μόνο μάτια, όπως έκανε στο *Πράγμα και Χώρος*. Αυτό που καλούμαστε να φανταστούμε είναι ένα υποκείμενο με τη συνήθη ανθρώπινη σωματική κατασκευή, με κορμό, κεφάλι, χέρια, πόδια, κ.λπ., που όμως διαθέτει ως *μοναδική* αίσθηση την όραση και τα αντίστοιχα κιναισθητικά αισθήματα. Αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει στο συγκριμένο νοητικό πείραμα είναι η *παντελής απουσία* της αίσθησης της αφής. Και το ερώτημα που τίθεται τότε είναι το εξής: τι βλέπει ένα τέτοιο υποκείμενο; Βλέπει υλικά-αιτιακά πράγματα; Επιπλέον, βλέπει το σώμα του και το αντιλαμβάνεται ως δικό του;

Σε συμφωνία με τις αναλύσεις στο *Πράγμα και Χώρος*, τώρα στις *Ιδέες* (II και II) ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι ένα τέτοιο ενσώματο υποκείμενο που αποκλειστικά και μόνο βλέπει, συγκροτεί με τη βοήθεια των αντίστοιχων ακολουθιών κιναισθητικών αισθημάτων των ματιών, τόσο το σώμα (“του”), τα χέρια (“του”), τα πόδια (“του”), κ.λπ., όσο και τα διάφορα αντιληπτά, ως οπτικά *φάσματα* στην πρωταρχική οπτική εκτατότητά τους. Το σώμα του υποκειμένου εμφανίζεται σχηματικά ως ένα χωρικό φάσμα ανάμεσα σε άλλα χωρικά φάσματα. Εντούτοις, σύμφωνα με τον Χούσερλ, ένα τέτοιο υποκείμενο δεν μπορεί να αντιληφθεί το σώμα (“του”) ως *δικό του*, ούτε και μπορεί να δει (με μόνο την όραση) τα αντιληπτά στην υλική εμπραγματότητά τους. Θα αφήσουμε προς το παρόν κατά μέρος το δεύτερο σκέλος αυτού του ισχυρισμού (περί της αδυναμίας συγκρότησης της υλικής εμπραγματότητας) και θα εστιάζουμε στο πρώτο, δηλαδή στην αδυναμία συγκρότησης του σώματος του υποκειμένου ως *ίδιον έμβιο σώμα*.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Χούσερλ, το ότι το εμφανιζόμενο έμβιο σώμα μπορεί να δοθεί ως *ίδιον έμβιο* σώμα δεν φαίνεται να καθορίζεται από τα οπτικά αισθήματα και την κιναισθητική τους κινητοποίηση. Αυτά δεν διαθέτουν κάτι ειδικά διαφοροποιητικό που να διακρίνει, για παράδειγμα, το χέρι (ως φάσμα) από ένα άλλο οποιοδήποτε φασματικά συγκροτημένο αντικείμενο που δεν ανήκει στη σωματική σκευή του υποκειμένου. Στη σκέτη όραση (και την ταυτόχρονη απουσία αφής) δίνεται με τον ίδιο τρόπο το χέρι που ανήκει στο υποκείμενο που αποκλειστικά και μόνο βλέπει, με το κλαδί ενός δέντρου ή με το χέρι ενός άλλου υποκειμένου. Στη σκέτη όραση (και την ταυτόχρονη απουσία αφής) το χέρι είναι τόσο “ξένο” όσο, για παράδειγμα, και το γάντι που του είναι φορεμένο.

Η συγκρότηση της εμπειρίας του έμβιου σώματος και μάλιστα ως *δικού μου*, (αλλά, όπως ισχυρίζεται ο Χούσερλ, και των *υλικών-αιτιακών* αντιληπτών), απαιτεί τον *εντοπισμό* (Lokalisation) των δεδομένων της αίσθησης και των κιναισθησεων “πάνω” ή “μέσα” στο εκτεινόμενο ανθρώπινο σώμα. Για να καταλάβουμε το πώς εννοεί ο Χούσερλ το φαινόμενο του εντοπισμού των αισθημάτων, πρέπει να λάβουμε υπόψη την αίσθηση της αφής. Έστω, λοιπόν, ότι με το δεξί χέρι αγγίζουμε την επιφάνεια ενός τραπεζιού. Τα αισθήματα της αφής, στην κιναισθητικώς κινητοποιούμενη αλληλουχία τους, ερμηνεύονται αντικειμενοποιητικά και καθίστανται ικανά να παρουσιάζουν την εν λόγω επιφάνεια ως ένα απτικό φάσμα. Με ανάλογο τρόπο, όμως, δηλαδή με την κατάλληλη ερμηνευση δεδομένων της αίσθησης, συγκροτείται και το ανθρώπινο σώμα ως σκέτα φυσικό πράγμα, ως Körper. Όταν, για παράδειγμα, το δεξί χέρι αγγίζει το αριστερό, τα αισθήματα της αφής ερμηνεύονται αντικειμενοποιητικά και συγκροτούν το απτικό φάσμα του αριστερού χεριού.

Στο παράδειγμα του χεριού που αγγίζει (είτε μια άλλη επιφάνεια, είτε το άλλο χέρι) μπορούμε να διαπιστώνουμε ότι τα αντικειμενοποιητικά δεδομένα της αίσθησης και τα κιναισθητικά αισθήματα επιδέχονται και ένα *δεύτερο* είδος ερμηνευσης. Αυτή

⁹² Βλ. *Hua* IV, σ. 150 [158]· *Hua* V, σ. 122 [109].

η δεύτερη ερμηνευση είναι υποκειμενοποιητική και τρέπει τα διάφορα αισθήματα σε προσδιορισμούς του αισθανόμενου σώματος, τους οποίους ο Χούσερλ αποκαλεί *εντοπισμένα αισθήματα* (Empfindnisse).⁹³ Τα δεδομένα της αίσθησης (Empfindungen), τα οποία ερμηνεύονται αντικειμενοποιητικά ως γνωρίσματα των αντιληπτών, με την υποκειμενοποιητική ερμηνεύσή τους τρέπονται σε εντοπισμένα αισθήματα στα αντίστοιχα μέρη του ανθρώπινου σώματος.⁹⁴ Κάτι αντίστοιχο ισχυρίζεται ο Χούσερλ πως συμβαίνει και με τα κιναισθητικά αισθήματα. Έχουμε δει στα προηγούμενα ότι τα κιναισθητικά αισθήματα δεν λειτουργούν παρουσιαστικά. Ο ρόλος τους είναι κινητοποιητικός, τέτοιος που καθιστά δυνατή τη συγκρότηση των αντιληπτών. Όμως και αυτά μπορούν με μια έννοια να “εμφανιστούν” στο έμβιο σώμα καθώς επιδέχονται εκείνη την υποκειμενοποιητική ερμηνευση που τα τρέπει ακριβώς σε υποκειμενικούς προσδιορισμούς. Γράφει σε ένα χειρόγραφο του ο Χούσερλ:

Σε κάθε σύστημα συγκροτητικών εμφανίσεων του ενός και του άλλου κόσμου [ενν. εδώ: του οπτικού και του απτικού] ανήκει πρωταρχικά ένα κινητοποιητικό σύστημα κιναισθητικών ακολουθιών, οι οποίες δεν έχουν καμία σημασία πέρα από αυτή την κινητοποίηση. Κατόπιν, όμως, όλα τα κιναισθητικά αισθήματα και οι ακολουθίες [τους] αποκτούν τη σημασία απτικών κινήσεων του απτικά συγκροτημένου σώματος. Κάθε ιδιαίτερο κιναισθητικό σύστημα έρχεται συνειρμικά σε συμφωνία με ένα μέρος του σώματος (ως κιναισθητικού οργάνου με το φαινομενολογικό νόημα), ως απτικού: κάθε κιναισθητικό αίσθημα ως κιναισθητική “θέση” [Lage] στο σύστημα λαμβάνει τη σημασία ενός, έτσι και έτσι κείμενου στον απτικό προσανατολισμένο χώρο, μέλους του έμβιου σώματος [Leibesglied]. (Ms. D 13 I (1921), σσ. 51κ.επ., παρατίθεται στο Claesges 1964, σ. 114 υπσ.1.)

Η υποκειμενοποιητική ερμηνευση των παρουσιαστικών δεδομένων της αίσθησης και των κιναισθήσεων καθιστά, με άλλα λόγια, δυνατό τον *εντοπισμό*, την τρόπον τινά “καταχώρηση” των αισθημάτων σε συγκεκριμένα σημεία του ανθρώπινου σώματος. Στη βάση του εντοπισμού, το ανθρώπινο σώμα καθίσταται ο *φορέας* των διαφόρων αισθημάτων, των κιναισθήσεων, αλλά και της ευχαρίστησης και του πόνου.⁹⁵

Έτσι το έμβιο σώμα συγκροτείται καταγωγικά με έναν διπλό τρόπο: από τη μια μεριά αυτό είναι ένα φυσικό πράγμα, *ύλη* [Materie], έχει την έκτασή του στην οποία εισέρχονται οι

⁹³ Βλ. *Hua* XVI, σ. 163 [138]. Η υποκειμενοποιητική ερμηνευση αφορά τα δεδομένα της αίσθησης γενικά αλλά ριζικοποιείται στην περίπτωση των λεγόμενων *διπλών αισθημάτων* που μπορούμε να έχουμε μόνο στην περιοχή της αφής, π.χ. όταν το ένα χέρι αγγίζει το άλλο. Για το σημαντικό ρόλο που παίζουν τα *διπλά αισθήματα* στη συγκρότηση του έμβιου σώματος βλ. *Hua* IV, σ. 145 [152-3], §§36, 37, 39, 40.

⁹⁴ Βλ., π.χ., *Hua* IV, σσ. 146-7 [154].

⁹⁵ Βλ. *Hua* IV, σσ. 145κ.επς [153κ.επς]. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση της έμβιας σωματικότητας (της οργανισμικότητας) με τη σκέτη φυσική πραγματικότητα του ανθρώπινου σώματος ως Körper. Αυτή η σχέση έχει πολλαπλές όψεις. Είναι, έτσι, δυνατή η αφαίρεση κάποιου υλικού μέρους που να συνεπάγεται και το τέλος του έμβιου σώματος ως οργανισμού. Είναι, όμως, επίσης δυνατή η αφαίρεση άλλων υλικών μερών χωρίς να επηρεάζεται η οργανισμικότητα ως τέτοια (π.χ. κόψιμο μαλλιών, νυχιών). Μπορεί, από την άλλη, η αφαίρεση κάποιων μερών να οδηγεί σε απώλεια κάποιου αισθητηριακού πεδίου αλλά πάλι όχι της οργανισμικότητας. Επίσης είναι δυνατή η “διεύρυνση” του έμβιου σώματος. Τα ρούχα, τα εργαλεία, ένα μπαστούνι “διευρύνουν” τον έμβιο οργανισμό. Ένα εργαλείο σε χρήση “διαστέλλει”, ούτως ειπείν, το έμβιο σώμα, και μάλιστα όχι μόνο ως αισθανόμενο αλλά και ως όργανο της θέλησης (Willensorgan). Η “διαστολή” του έμβιου σώματος μπορεί να επιφέρει αισθητηριακές αλλαγές και στα περιεχόμενα των πεδίων που είναι ήδη εντοπισμένα στο έμβιο σώμα, όπως και μπορεί να οδηγήσει σε ελεύθερες κινήσεις και αλλαγές που έχουν να κάνουν με το βουλητικό πεδίο. (Βλ. σχετικά, π.χ., *Hua* V, §2a.) Ο Μερλώ-Ποντύ στη *Φαινομενολογία της Αντίληψης* έχει επιμείνει ιδιαίτερα και έχει αναδείξει ζητήματα που αφορούν την πλαστικότητα και τη δυνατότητα “διαστολής” του έμβιου σώματος.

εμπράγματα ιδιότητές του, το χρώμα του, η απαλότητά του, η σκληρότητά του, η ζεστασιά του [...] Από την άλλη, βρίσκουμε σε αυτό και *αισθανόμαστε* “πάνω” και “μέσα” σε αυτό: τη ζεστασιά στον αυχένα, το κρύο στα πόδια, τα αισθήματα επαφής στις άκρες των δακτύλων. (*Hua IV*, σ. 145 [153])

Ο εντοπισμός των δεδομένων της αίσθησης “πάνω” και “μέσα” στο ανθρώπινο σώμα, ο εντοπισμός «του *σύμπαντος των αισθημάτων*»⁹⁶ είναι αυτός που ακριβώς συγκροτεί την οργανισμικότητα και αισθαντικότητα (*Empfindsamkeit*) του έμβιου σώματος. Μόνο έτσι μπορούμε να έχουμε εμπειρία του σώματός μας ως «έμβιου σώματος που αισθάνεται, ως φορέα αυτών κι εκείνων των αισθημάτων»⁹⁷, ενώ ταυτόχρονα να βιώνουμε τα μέρη του ως *αισθητήρια όργανα*.

Βασική συνθήκη, τώρα, για τη δυνατότητα του εντοπισμού είναι το να δίνεται το εντοπιζόμενο, «το οργανισμικά συνάνημο»⁹⁸, είτε άμεσα είτε έμμεσα με τον τρόπο της εξάπλωσης. Ο εντοπισμός των απτικών αισθητηριακών δεδομένων και συνολικά του απτικού πεδίου γίνεται με τον τρόπο ενός “απλώματος” στην απτικο-αισθητηριακή επιφάνεια του έμβιου σώματος. Και, σύμφωνα με τον Χούσερλ, αυτός ο εντοπισμός είναι *θεμελιακός*. Το απτικό πεδίο είναι το «πρωτο-πεδίο [*Urfeld*]»⁹⁹. Είναι αυτό που μπορεί στη συνέχεια να στηρίζει τον εντοπισμό άλλων αισθημάτων και των πεδίων τους, για παράδειγμα, του κρύου ή του ζεστού, του πόνου ή της ηδονής αλλά και των κιναισθητικών αισθημάτων. Με το να υποστηρίζει ο Χούσερλ ότι το απτικό πεδίο προϋποτίθεται από κάθε εντοπισμό και διαστρωμάτωση των εντοπισμένων αισθημάτων (κάτι που, αντίστροφα, σημαίνει ότι με την απουσία απτικών αισθημάτων δεν υπάρχει δυνατότητα εντοπισμού αισθημάτων γενικά), αντιμετωπίζει την αφή ως πρωταρχικότερη αίσθηση έναντι της όρασης αναφορικά με τη συγκρότηση του έμβιου σώματος.

Αλλά ας επιστρέψουμε στο παράδειγμα του *ενσώματου* υποκειμένου που διαθέτει μόνο όραση και τα αντίστοιχα κιναισθητικά αισθήματα. Στη βάση όσων είπαμε προηγουμένως αντιλαμβανόμαστε ότι αυτά τα κιναισθητικά αισθήματα, που είναι, βέβαια, αναγκαία για τη συγκρότηση των οπτικών φασμάτων, δεν είναι δυνατό να ερμηνευθούν υποκειμενοποιητικά, δεν είναι δυνατό να εντοπισθούν στο ανθρώπινο σώμα, από τη στιγμή που οποιοσδήποτε εντοπισμός προαπαιτεί, σύμφωνα με τον Χούσερλ, τα απτικά αισθήματα και την εξάπλωση του απτικού πεδίου. Το υποθετικό ενσώματο υποκείμενο που διαθέτει μόνο όραση και (οφθαλμικά) κιναισθητικά (όχι όμως εντοπισμένα) αισθήματα βλέπει τα αντιληπτά πράγματα, όπως βλέπει και το σώμα “του” (ως *Körper*), τα χέρια “του”, τα πόδια “του”, κ.λπ. Αυτό που δεν βλέπει όμως, αυτό που δεν του δίνεται γιατί ακριβώς δεν συγκροτείται, είναι το *έμβιο σώμα ως δικό του, ως ίδιον έμβιο σώμα*. Όπως τονίζει ο Χούσερλ στις *Ιδέες II*, αυτό το υποθετικό υποκείμενο «δεν θα είχε κανένα εμφανιζόμενο έμβιο σώμα»¹⁰⁰. Ομοίως, στις *Ιδέες III* ισχυρίζεται πως,

⁹⁶ *Hua V*, σ. 6 [5].

⁹⁷ *Hua XVI*, σ. 163 [138].

⁹⁸ *Hua V*, σ. 7 [6].

⁹⁹ *Ο.π.*, σ. 5 [5].

¹⁰⁰ *Hua IV*, σ. 150 [158]. Οι συγκεκριμένες χουσερλιανές αναλύσεις για την αντιληπτική συγκρότηση που εξετάζουμε εδώ, θεωρούμε πως κάλλιστα μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην κατεύθυνση μιας φαινομενολογικής περιγραφής των παθολογικών περιπτώσεων των λεγόμενων «ξένων μελών» (*alien limbs*) στις οποίες ο/η ασθενής δεν βιώνει ως δικό του/της κάποιο από τα μέλη του/της το οποίο εντω-μεταξύ δίνεται στην όραση.

ένα υποκείμενο που θα διέθετε μόνο μάτια [...] δεν θα μπορούσε να έχει κανένα εμφανιζόμενο έμβιο σώμα, όμως ένα σκέτα απτικά προικισμένο υποκείμενο θα μπορούσε [...]. (Hua V, σ. 122 [109])

Έχουμε φτάσει σε ένα κρίσιμο σημείο. Πρώτα απ' όλα είδαμε ότι στο επίπεδο της συγκρότησης του χωρικού φάσματος ο Χούσερλ αντιμετωπίζει ισοδύναμα τις αισθήσεις της όρασης και της αφής. Επισημίσαμε, ωστόσο, πως στη χουσερλιανή φαινομενολογία δίνεται προτεραιότητα στην αίσθηση της αφής αναφορικά με τη συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος. Μάλιστα, ο σχετικός ισχυρισμός του Χούσερλ είναι εδώ διπλός: η αφή είναι η αίσθηση στη βάση της οποίας συγκροτείται πρωταρχικά (α) το υλικό-αιτιακό πράγμα αλλά και (β) το έμβιο σώμα ως ίδιον. Πραγματευτήκαμε το δεύτερο σκέλος αυτού του ισχυρισμού και δεχτήκαμε τελικά ότι η αίσθηση της αφής και ο εντοπισμός των απτικών και των σχετικών κιναισθητικών αισθημάτων συνιστούν τους πρωταρχικούς όρους συγκρότησης για το ίδιον έμβιο σώμα. Αλλά εδώ δημιουργείται μια ανησυχία. Σε ποιο επίπεδο συγκρότησης αναφερόμασταν όταν μιλούσαμε προηγουμένως για την αίσθηση της αφής; Στο παράδειγμα του δεξιού χεριού που αγγίζει το αριστερό δεν συγκροτούνται και τα δύο χέρια πρωτίστως ως χωρικά απτικά φάσματα; Στη βάση της αίσθησης της αφής και των διπλών αισθημάτων δεν συγκροτείται απτικά-φασματικά και το σώμα του αντιλαμβανόντος υποκειμένου; Και σε αυτό το φασματικό αντιληπτικό επίπεδο δεν λαμβάνει χώρα ο εντοπισμός των απτικών αισθημάτων και, άρα, δεν συγκροτείται το σώμα ως ίδιον έμβιο σώμα; Το υποθετικό ενσώματο υποκείμενο που διαθέτει μόνο την αίσθηση της όρασης αδυνατεί να έχει εμπειρία του σώματός ("του") ως του δικού του έμβιου σώματος. Είπαμε, όμως, ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει για ένα «απτικά προικισμένο υποκείμενο». Και το σημαντικό είναι ότι κάτι τέτοιο φαίνεται να μην ισχύει ήδη στο επίπεδο της απτικής φασματικής συγκρότησής του.

Μα, τότε, πώς μπορεί ο Χούσερλ να σχετίζει, και μάλιστα άμεσα, τη συγκρότηση του έμβιου σώματος με τη συγκρότηση της υλικότητας-αιτιότητας; Το σκέλος (α) του διπλού χουσερλιανού ισχυρισμού αναφορικά με την πρωταρχικότητα της αφής δείχνει προβληματικό. Γιατί, πώς μπορούν να συμβιβάζονται μεταξύ τους (i) το ότι οι αισθήσεις της αφής και της όρασης είναι ισοδύναμες αναφορικά με τη συγκρότηση των χωρικών φασμάτων, (ii) το ότι η συγκρότηση του έμβιου σώματος που είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη συγκρότηση της υλικότητας προϋποθέτει ως πρωταρχική, συγκροτητική την αίσθηση της αφής (και όχι της όρασης) και (iii) το ότι το σώμα του αντιλαμβανόντος υποκειμένου φαίνεται να μπορεί να δίνεται ως ίδιον έμβιο σώμα ήδη στο επίπεδο της φασματικής του συγκρότησης;¹⁰¹

Στα κείμενα του Χούσερλ υπάρχει μια σχετική ασάφεια. Δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης και σε κάποιο βαθμό οι χουσερλιανοί ισχυρισμοί μοιάζουν αντιφατικοί. Γι' αυτό, για παράδειγμα, ο Μάτενς φτάνει στο σημείο να πει πως,

[μ]ε διάφορες ευκαιρίες σε αυτό το κείμενο (τις *Ιδέες II*) [ο Χούσερλ] προάγει την προνομιακότητα της αφής αναφορικά με την πραγματική συγκρότηση. Αυτό βρίσκεται σε καθαρή αντίθεση προς τις προηγούμενες περιγραφές του για την "πραγματική συγκρότηση", όπως στις "Διαλέξεις για το Πράγμα" του 1907 στις οποίες, αν και η όραση απορροφά το μεγαλύτερο κομμάτι της προσοχής του, η αφή και η όραση αντιμετωπίζονται ισοδύναμα. Στις

¹⁰¹ Ο Κλέσγκες φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται τη δυσκολία που εντοπίζουμε εδώ. Και αυτό γιατί ο ίδιος περιορίζει τις αναλύσεις του στην περιοχή των φασματικών συγκροτήσεων και επιχειρεί να δείξει ότι η αίσθηση της αφής παίζει πρωταρχικό ρόλο εν σχέση προς την αίσθηση της όρασης στη συγκρότηση του έμβιου σώματος ως φάσματος. Βλ. σχετικά Claesges 1964, σσ. 99κ.επς.

μελέτες που συγκεντρώνονται στις *Ιδέες* II, η θέση του Χούσερλ είναι, στην καλύτερη περίπτωση, αμφίσημη. (Mattens 2008a, σ. 95· βλ. και σ. 96 υποσ. 7)

Ο Μάτενς αμφισβητεί την ορθότητα του χουσερλιανού νοητικού πειράματος με το οποίο υποστηρίζεται η αδυναμία συγκρότησης της *res materialis* στη βάση αποκλειστικά της όρασης. Θεωρεί ότι, ακριβώς όπως ένα υποκείμενο που διαθέτει μόνο την αίσθηση της αφής μπορεί να αντιλαμβάνεται τα υλικά-αιτιακά πράγματα γύρω του, έτσι και ένα υποκείμενο που διαθέτει μόνο την αίσθηση της όρασης μπορεί *εξίσου* να αντιλαμβάνεται τα υλικά-αιτιακά πράγματα γύρω του.¹⁰² Όπως ισχυρίζεται ο ίδιος,

το κινητοποιητικό δίκτυο των εθελοντικών κινήσεων και των αλλαγών στο οπτικό πεδίο καθιστά ικανό το [αποκλειστικά] οφθαλμικό-υποκείμενο (ακριβώς όπως κάθε άλλο υποκείμενο) να αντιλαμβάνεται “εμπράγματα πράγματα”, δηλαδή χωρικά αντικείμενα σε αιτιακή αλληλεπίδραση με άλλα αντικείμενα. (Mattens 2008a, σ. 106)

Οι φαινομενολογικές παρατηρήσεις του Μάτενς, ειδικά σε ό,τι αφορά τη συγκρότηση των αντιληπτών στην όραση, είναι ιδιαίτερα εμβριθείς και οξυδερκείς. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι η βασική θεωρητική γραμμή που ακολουθεί ο ίδιος, σύμφωνα με την οποία είναι η *όραση* η προνομιακή αίσθηση και όχι η αφή όπως ήθελε ο Χούσερλ, έχει την αφετηρία της στην παρανόηση της χουσερλιανής θεωρίας για τη συγκρότηση της υλικότητας-αιτιότητας.

Για να καταφέρουμε ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα, που όπως είπαμε δεν παρουσιάζονται με σαφήνεια ούτε από τον ίδιο τον Χούσερλ, θα χρειαστεί πρώτα απ’ όλα να κάνουμε εδώ μια διάκριση. Διακρίνουμε, από τη μια, τη συγκρότηση του έμβιου σώματος στο επίπεδο του *απτικού φάσματος* και, από την άλλη, τη συγκρότηση του έμβιου σώματος στο επίπεδο της υλικότητας-αιτιότητας. Θεωρούμε, λοιπόν, ότι στο επίπεδο του απτικού φάσματος λαμβάνει *ήδη* χώρα ο εντοπισμός των απτικών και των κιναισθητικών αισθημάτων. Σε αυτό το επίπεδο το έμβιο σώμα βιώνεται με έναν χαρακτήρα “ανακλαστικότητας” που το διακρίνει από κάθε “ξένο” απτικό φάσμα (για παράδειγμα του τραπεζιού που αγγίζω). Ωστόσο, ισχυριζόμαστε ότι το *φασματικό* απτικό έμβιο σώμα δεν έχει συγκροτηθεί ακόμα ως *ίδιον σώμα με την πλήρη έννοια*. Μπορεί να διακρίνεται ρητά από τα άλλα απτικά φάσματα, δίνεται, όμως, σε αυτό το επίπεδο με ένα χαρακτήρα, ούτως ειπείν, *ανοικειότητας*. Η θέση που προτείνουμε εδώ είναι ότι το έμβιο σώμα δίνεται ως *ίδιον σώμα με την πλήρη έννοια* μόνο στο επίπεδο της υλικής-αιτιακής συγκρότησής του.

Η υιοθέτηση της διάκρισης που προτείνουμε εδώ, ανάμεσα στο *φασματικά* και το *υλικά-αιτιακά* συγκροτημένο έμβιο σώμα, όχι μόνο θα μας βοηθήσει να αποσαφηνίσουμε το επιχείρημα του Χούσερλ στις *Ιδέες* II και II αναφορικά με τη συγκρότηση του έμβιου σώματος και του πρωταρχικού ρόλου της αφής έναντι της όρασης, αλλά ταυτόχρονα θα μας δώσει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε με τον καλύτερο τρόπο το ζήτημα της υλικής-αιτιακής συγκρότησης των αντιληπτών γενικά. Και αυτό χωρίς να δημιουργείται καμία ένταση εν σχέση προς τις αναλύσεις του *Πράγμα και Χώρος*. Το επιπλέον σημαντικό στοιχείο που θα χρειαστούμε για να φωτίσουμε το ζήτημα της υλικής-αιτιακής συγκρότησης και της μετάβασης από την περιοχή της *res extensa* σε αυτήν της *res materialis* θα το αντλήσουμε από ένα χειρόγραφο του ύστερου Χούσερλ.¹⁰³ Σε αυτό ο ίδιος ξεκαθαρίζει με ιδιαίτερη σαφήνεια το ζήτημα που μας απα-

¹⁰² Mattens 2008a, σ. 96.

¹⁰³ Πρόκειται για χειρόγραφο του 1931 δημοσιευμένο (ως Παράρτημα XXX) στον τόμο με τις αναλύσεις του Χούσερλ για το βίκοσμο (*Hua* XXXIX).

σχολεύει, στη βάση μιας σημαντικής διάκρισης ανάμεσα (α) στη *σκέτα αντιληπτική κιναισθήση* και (β) την *πρακτική κιναισθήση*.¹⁰⁴ Η εν λόγω διάκριση δεν έχει προσεχθεί στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία, κάτι που θεωρούμε πως ευθύνεται και για τη σχετική δυσκολία που υπάρχει αναφορικά με την κατανόηση της χούσερλιανής θέσης περί της προτεραιότητας της αφής έναντι της όρασης στη συγκρότηση της υλικότητας-αιτιότητας.

Η σκέτα αντιληπτική και η πρακτική κιναισθήση δεν συνιστούν δύο διαφορετικά είδη κιναισθήσης. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, πρόκειται για δύο διαφορετικές λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα από κοινού στη συνολική ενότητα του κιναισθητικού συστήματος.¹⁰⁵ Μπορούμε ισοδύναμα να μιλάμε για τη *μη-πρακτική* και την *πρακτική λειτουργία* της κιναισθήσης.¹⁰⁶ Ας τις δούμε ξεχωριστά.

(α) *Η σκέτα αντιληπτικά (σχηματικά) λειτουργούσα κιναισθήση*. Για τη σκέτα αντιληπτικά λειτουργούσα κιναισθήση ουσιαστικά μιλήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Πρόκειται για την κιναισθήση ως αναγκαίο όρο συγκρότησης των αντιληπτών ως φασμάτων. Η αντιληπτικά (σχηματικά) λειτουργούσα κιναισθήση είναι αυτή που κινητοποιεί την αλληλουχία των εκ μέρους εκφάνσεων έτσι ώστε, στη βάση της κατάλληλης ερμηνεύσης, να μας εμφανίζονται οπτικά και απτικά φάσματα σε στάση ή σε κίνηση, με τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά σταθερά ή μεταβαλλόμενα. Στο επίπεδο αυτό της φασματικής συγκρότησης, και υπό την αναγκαία λειτουργία της σχηματικά λειτουργούσας κιναισθήσης, συγκροτείται και το ανθρώπινο σώμα ως οπτικό και απτικό φάσμα. Η ισοδυναμία των αισθήσεων της όρασης και της αφής, για την οποία μιλάει ο Χούσερλ στο *Πράγμα και Χώρος*, αφορά τη φασματική συγκρότηση συνολικά των αντιληπτών και ανάμεσά τους και του ανθρώπινου σώματος ιδωμένου ως σκέτα φυσικού-χωρικού σώματος, ως Körper. Για να συγκροτηθεί, σε αυτό το επίπεδο της φασματικής συγκρότησης, το έμβιο σώμα ως *ίδιον*, απαιτείται επιπλέον ο εντοπισμός των απτικών και κιναισθητικών αισθημάτων. Ως προς αυτή τη συγκροτητική πτυχή, η αφή έχει έναν πρωταρχικό ρόλο καθώς αυτή προϋποτίθεται αναγκαία για να είναι δυνατός οποιοσδήποτε εντοπισμός.

(β) *Η πρακτικά λειτουργούσα κιναισθήση*. Η πρακτικά λειτουργούσα κιναισθήση κάνει την εμφάνισή της όταν δρούμε πάνω στα ήδη φασματικά συγκροτημένα αντιληπτά και, είτε προκαλούμε κάποια μεταβολή στη χωρική τους θέση επεμβαίνοντας στην κινητική τους κατάσταση, είτε κάποια παραμόρφωση με διατήρηση ή μη της αρχικής τους σχηματομορφής. Η πρακτικά λειτουργούσα κιναισθήση σημαίνει ακριβώς την *πρακτική επίδραση* επί των αντιληπτών, η οποία και επιφέρει κάποια αιτιακά αποτελέσματα. Με αυτόν τον τρόπο συγκροτούνται τα αντιληπτά ως εμπράγματα-υλικά σώματα. Και, όπως στις *Ιδέες II* και *III* ο Χούσερλ είχε υποστηρίξει την πρωταρχικότητα της αφής έναντι της όρασης αναφορικά με την *υλική-αιτιακή* συγκρότηση, έτσι και τώρα στο χειρόγραφο που εξετάζουμε, επαναλαμβάνει την ίδια ιδέα, όμως, με πολύ πιο καθαρό τρόπο.

Ρωτάει ο ύστερος Χούσερλ:

Θα μπορούσε ένας καθαρά οπτικά συγκροτημένος κόσμος να είναι πρακτικός, να είναι ένας πραγματικός εμπράγματος [wirkliche reale] κόσμος; (*Hua XXXIX*, σ. 399)

Για να απαντήσει αμέσως μετά:

¹⁰⁴ Βλ. *Hua XXXIX*, σσ. 396-400.

¹⁰⁵ Βλ. *ό.π.*, σ. 397.

¹⁰⁶ Βλ. *ό.π.*, σ. 398.

Το [σκέτο] απτικό εγγίζει είναι ακόμα μη-πρακτικό όσο και το σκέτο οράν. (*Hua* XXXIX, σ. 399)

Δηλαδή, τόσο η όραση από μόνη της, όσο και η αφή εννοημένη ως σκέτο, “ανιχνευτικό” θα λέγαμε, άγγιγμα, ως μια απλή ψηλάφηση, είναι μη-πρακτικές και άρα ανίκανες να συγκροτήσουν τον κόσμο στην υλική-αιτιακή εμπραγματότητά του. Το σκέτο οράν και το σκέτο εγγίζει, κινητοποιούμενα από τη *σηματικά λειτουργούσα* κιναισθήση, συγκροτούν οπτικά και απτικά φάσματα αλλά όχι υλικά-αιτιακά πράγματα.

Εκ της σκέτα αντιληπτικής ψηλάφησης, [...] συγκροτείται απτικά σκέτα το φάσμα, η *res extensa*, με αποτέλεσμα να συγκροτούμε μαζί με το σκέτο οράν ένα αντιληπτικό πεδίο από [απτικές και οπτικές] *res extensae*. (*Hua* XXXIX, σ. 399)

Αυτό που επιπλέον απαιτείται για να περάσουμε από τη φασματική στην υλική-αιτιακή συγκρότηση είναι η αφή στην *πρακτική της διάσταση* και η κιναισθήση στην *πρακτική της λειτουργία*.

Όμως το εγγίζει έχει την ιδιαιτερότητα να μπορεί, μέσω της τάσης της δύναμης [Kraftanspannung] να τραπεί σε πίεση [Drücken], σε χτύπημα [Stoßen], σε σπρώξιμο [Schieben] κ.λπ., αλλά επίσης και σε συμπίεση των δακτύλων που ακουμπούν ένα πράγμα ταυτόχρονα από διαφορετικές μεριές, με αποτέλεσμα αυτό να μπορεί να γίνει ένα άδραγμα του αντικειμένου, ένα άρπαγμα και ύστερα, με τη συμμετοχή άλλων κιναισθήσεων, ένα σήκωμα, ένα κουβάλημα κ.λπ. (Hua XXXIX, σ. 399)

Ομοίως στις *Ιδέες II* διαβάζουμε ότι,

μέσω της σκέτης αφής δεν έχουμε εμπειρία της *πίεσης*, της *έλξης*, της *αντίστασης*. Πρέπει κανείς να «τεντώσει τους μύες», να «προβάλλει αντίσταση», κ.λπ. (*Hua* IV, σ. 39 [42])

Η κιναισθήση στην *πρακτική της διάσταση* είναι αυτή που κινητοποιεί τη διαδοχή των φασματικών απτικών εμφανίσεων των αντιληπτών, στην εξάρτησή τους από τις φασματικές απτικές εμφανίσεις του έμβιου σώματος που αντιλαμβάνεται, και καθιστά δυνατή την υλική-αιτιακή ερμηνεία τόσο των πρώτων όσο και του δεύτερου.¹⁰⁷ Το ανθρώπινο σώμα ερμηνευμένο στην υλική-αιτιακή εμπραγματότητά του δίνεται ως το «σημείο τομής εμπράγματων αιτιοτήτων εντός της εμπράγματης (αποκλειστικά χωρικής-πραγματικής) συνάφειας»¹⁰⁸. Επιπλέον, όμως, στη βάση της πρακτικής κιναισθήσης, το έμβιο σώμα συγκροτείται ως ίδιον σώμα με την *πλήρη σημασία*. Έχουμε πλέον να κάνουμε με μια σωματική κιναισθητική αυτοσυνειδησία που ξεδιπλώνεται εντός των πραξιακά κινητοποιούμενων υλικών-αιτιακών ερμηνεύσεων· έχουμε να κάνουμε με την ίδια την *αυτο-συγκρότηση* του φορέα της αντίληψης.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Αυτή η υλική-αιτιακή συγκρότηση του έμβιου σώματος δεν έχει πάντως χαρακτήρα πληρότητας και οριστικότητας. Όπως μας λέει ο Χούσερλ, «το ίδιο έμβιο σώμα που μου χρησιμεύει ως μέσο για το σύνολο της αντίληψής μου, με εμποδίζει στην αντίληψη του εαυτού του και συνιστά ένα αξιοσημείωτα ατελώς συγκροτημένο πράγμα» (*Hua* IV, σ. 159 [167]).

¹⁰⁸ *Hua* IV, σ. 63 [67].

¹⁰⁹ Γράφει ο Χούσερλ στον πέμπτο *Καρτεσιανό Στοχασμό*: «Όντας ικανός για αντίληψη, έχω ή μπορώ να έχω την εμπειρία κάθε φύσης, συμπεριλαμβανομένης της ίδιας της έμφυτης οργανισμικότητάς μου, η οποία όμως μέσα στον ρου της εμπειρίας επανασχετίζεται με τον ίδιο την εαυτό της. Το παραπάνω καθίσταται δυνατό επειδή μπορώ πάντοτε μέσω του ενός χεριού να αντιληφθώ το άλλο ή μέσω ενός χεριού να αντιληφθώ ένα μάτι μου, όπου το λειτουργούν όργανο μπορεί να γίνει αντικείμενο και το αντικείμενο λειτουργούν όργανο. Και το ίδιο ισχύει για κάθε δυνατό και πρωταρχικό χειρισμό του έμφυτου οργανισμού, ο οποίος συνεπώς σχετίζεται πρακτικά με τον ίδιο τον εαυτό του.» (*Hua* I, σ. 128 <142-3>)

Καθίσταται σαφές πως η αίσθηση της αφής αντιμετωπίζεται από τον Χούσερλ ως θεμελιακή για τη συγκρότηση της πρωταρχικής υλικότητας-αιτιότητας, γιατί ακριβώς πρόκειται για την αίσθηση που αποτελεί την αναγκαία αφετηριακή βάση κάθε περαιτέρω πρακτικής δράσης του έμβιου σώματος επί των πραγμάτων και αλληλεπίδρασης με αυτά. Στο πλαίσιο αυτής της άμεσης αλληλεπίδρασης, μάλιστα, συγκροτείται η υλικότητα-αιτιότητα με έναν πρωταρχικό και *αυθεντικό* τρόπο. Οι υλικές-αιτιακές ερμηνεύσεις πληρώνονται *αυθεντικά* μέσα από τη διπλή συγκρότηση, από τη μια, του εμπράγματος απτικού δρώντος σώματος και, από την άλλη, των εμπράγματων αντιληπτών· από τη μια, του έμβιου σώματος που, για παράδειγμα, γραπώνει, σηκώνει, πιέζει, τραβάει και, από την άλλη, των πραγμάτων που, αντίστοιχα, γραπώνονται, ανυψώνονται, πιέζονται, τεντώνονται.

Στις περιπτώσεις που δεν έχουμε τέτοια αυθεντική υλική-αιτιακή ερμηνευση και πλήρωση, στις περιπτώσεις, δηλαδή, που δεν συμμετέχει άμεσα το έμβιο σώμα και η κιναισθηση στην πρακτική της λειτουργία, λαμβάνει, στην πραγματικότητα, χώρα μια *συν-ερμηνευση*. *Συν-ερμηνεύουμε* το οπτικά συγκροτούμενο αντιληπτό *ως εάν* να μπορούσαμε να το πιάσουμε, να το αρπάξουμε, να το σηκώσουμε, να το πετάξουμε, κ.ο.κ. Βλέπουμε τα πράγματα με μια, ούτως ειπείν, “απτική” όραση. Τα “ντύνουμε” με τους χαρακτήρες και τις αναμονές που έχει για αυτά η υλική-αιτιακή συν-ερμηνευση, η οποία δεν μπορεί παρά να γίνεται από ένα κιναισθητικά πρακτικό έμβιο σώμα, ακόμα και αναυθεντικά. Με αυτή την έννοια μπορεί να λέει ο Χούσερλ ότι «η υλικότητα[-αιτιότητα] μπορεί από την αρχή να είναι συν-ερμηνευμένη και όμως όχι συν-δεδομένη»¹¹⁰.

Θεωρούμε, λοιπόν, πως όταν ο Μάτενς ισχυρίζεται ότι με την όραση είναι δυνατή η συγκρότηση των αντιληπτών στις υλικές-αιτιακές τους αλληλεπιδράσεις, δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει μια όραση “απτικά ενημερωμένη”· δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει την όραση ενός ενσώματου, κιναισθητικά δρώντος υποκειμένου που συγκροτεί και ταυτόχρονα αυτό-συγκροτείται. Όπως φάνηκε στα προηγούμενα, χωρίς αυτή τη συνθήκη είναι αδύνατη, τόσο του εμπράγματος κόσμου όσο και η αυτό-πραγμάτωση του έμβιου σώματος.¹¹¹

¹¹⁰ *Hua* IV, σ. 38 [41]. Αυτός ο χαρακτήρας της υλικής-αιτιακής συν-ερμηνευσης μπορεί να γίνει σαφέστερος εάν σκεφτούμε περιπτώσεις αντιληπτικής “εξαπάτησης” σαν την ακόλουθη. Σε ομηρικά χωρία συναντούμε στοιχεία που δείχνουν ότι ο ουρανός συν-ερμηνευόταν ως υλικό σώμα, κυριολεκτικά ως *στερέωμα*. Ο Όμηρος αναφέρεται στον ουρανό ως εάν αυτός να ήταν ένα στερεό ημισφαίριο. Μιλά για *χάλκεον ουρανόν*, για *ουρανόν ες πολύχαλκον*, για *σιδήρεον ουρανόν*. (Βλ. σχετικά Kirk, Raven & Schofield 1990, σ. 26.) Όπως επισμαίνουν οι Kirk, Ρέιβεν και Σκόφιλντ, αυτά τα “μεταλλικά” επίθετα εξέφραζαν τη στερεότητα αλλά και τη λαμπρότητα του ουρανού. (Βλ. ό.π.) Αλλά και ο Αναξιμένης και ο Εμπεδοκλής μιλούσαν για τον ουρανό «σαν να ήταν από πάγο ή, εν πάση περιπτώσει, στερεός» (ό.π., σ. 29). Να σημειώσουμε επίσης ότι η διαστρωμάτωση της φασματικής και της υλικής ερμηνευσης και η εκμετάλλευση της διάστασης της συν-ερμηνευμένης αλλά όχι συν-δεδομένης υλικότητας-αιτιότητας θεωρούμε πως πρέπει να αποτελεί βασικό ζήτημα πραγμάτευσης και σε άλλα πλαίσια πέρα από τη θεωρία αντίληψης των φυσικών πραγμάτων. Θα αναφέρουμε, για παράδειγμα, την προβληματική της αντίληψης των τηλεοπτικών ή κινηματογραφικών εικόνων, της αντίληψης φωτογραφιών, απεικονίσεων, όπως και της αντίληψης ζωγραφικών έργων τέχνης.

¹¹¹ Χωρίς να προχωρήσουμε σε λεπτομέρειες, απλά θα παρατηρήσουμε κλείνοντας το εξής. Θεωρούμε πως με τη βοήθεια των φαινομενολογικών διακρίσεων που φέρνουμε εδώ στην επιφάνεια, μπορούμε να προσεγγίσουμε διάφορες οριακές παθολογικές καταστάσεις στις οποίες παρουσιάζεται διαταραχή σε κάποιο ή κάποια από τα επίπεδα συγκρότησης. Σε σχέση με όσα συζητούμε εδώ, μπορούμε, για παράδειγμα, να “διαβάσουμε” από φαινομενολογική σκοπιά μια από τις παθολογικές περιπτώσεις που περιγράφει ο γνωστός νευροψυχολόγος Όλιβερ Σακς, στο Σακς 2000. Εν συντομία, πρόκειται για μια εκ γενετής τυφλή γυναίκα που πάσχει από εγκεφαλική παράλυση, κάτι που, όμως, δεν επηρεάζει την αίσθηση της αφής, η οποία παραμένει άθικτη. Ωστόσο, η συνολικότερη απραξία και αχρηστία των χεριών έχει οδηγήσει σε μια έκπτωση της αντιληπτικής ικανότητας αυτής της γυναίκας, έκπτωση που παρουσιάζει μάλιστα δύο πτυχές. Αφενός υφίσταται αδυναμία αναγνώρισης, ή ταυτοποίησης αντικει-

μένων με τη βοήθεια των χεριών, αφετέρου υπάρχει δυσκολία στη βίωση των μελών ως δικών της. Η ίδια μιλά για τα χέρια της λέγοντας, «[ά]χρηστα καταραμένα εξογκώματα από ζυμάρι – δεν τα νιώθω καν σαν μέλη μου» (Σακς 2000, σ. 81). Ο Σακς παρατηρεί: «Της ήταν αδύνατο να αναγνωρίσει ή να ταυτοποιήσει το οτιδήποτε: τοποθέτησα κάθε είδους αντικείμενο στα χέρια της, συμπεριλαμβανομένου και του ενός χεριού μου. Δεν μπορούσε να ταυτοποιήσει και δεν έψαχνε καν· έλειπαν οι ενεργητικές «ερευνητικές» κινήσεις των χεριών· ήταν, πράγματι, τόσο ανενεργά, τόσο αδρανή, τόσο άχρηστα, όσο θα ήταν δυο «κομμάτια από ζυμάρι». Από φαινομενολογική σκοπιά, μπορούμε να πούμε πως μια τέτοια οριακή κατάσταση αποκαλύπτει την αδυναμία συγκρότησης της πρωταρχικής υλικής-αιτιακής εμπραγματότητας, τόσο των αντιληπτών πραγμάτων όσο και των ίδιων των χεριών. Αυτά τα τελευταία βιώνονται και αυτο-συγκροτούνται σε ένα *σχηματικό επίπεδο*, στο οποίο φυσικά υπάρχει, για να κά-νουμε εδώ και μια άλλη σύνδεση, μια στοιχειώδης *αίσθηση κυριότητας* (sense of ownership) αλλά όχι ακόμα και *αίσθηση του φορέα δράσης* (sense of agency).

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΔΟΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΠΤΟΥ ΚΑΙ

Η ΕΞΙΔΑΝΙΚΕΥΤΙΚΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ

Έχει φανεί καθαρά πως διαφωνούμε με εκείνη τη θεωρητική προσέγγιση που αντιμετωπίζει την πρωταρχική συγκρότηση του αντιληπτού ως ήδη υπόρρητα διαμεσολαβημένη από τις κατηγορίες της λογικής-κατηγοριακής σκέψης. Εξετάζοντας τις πτυχές της πρωταρχικής εκτατότητας και υλικότητας-αιτιότητας, υποστηρίξαμε πως πρόκειται για μια συγκρότηση *άλλης τάξης* από τις λογικές-κατηγοριακές συνθέσεις. Το ότι τα κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης είναι στηριγμένα και πάντα προϋποθέτουν τα πρωταρχικά ενεργήματα της απλής αντίληψης, δεν σημαίνει, για εμάς, ότι αυτά τα τελευταία είναι ήδη με κάποιον τρόπο λογικά-κατηγοριακά. Ταυτόχρονα, ωστόσο, επιχειρήσαμε να φωτίσουμε το νοητικό-ερμηνευτικό (και όχι λογικό-εννοιολογικό) χαρακτήρα των πρωταρχικών αντιληπτικών συνθέσεων. Υποστηρίξαμε ότι το αντιληπτό ως πρωταρχική *res extensa* και *res materialis* είναι το συνθετικό αποτέλεσμα της *μερολογικής-ερμηνευτικής* ενοποίησης εκ μέρους εκφάνσεων και σημαντικών εμφανίσεων αντίστοιχα, δηλαδή, τελικά, μερών που αποκτούν μια λειτουργική εξάρτηση εντασσόμενα ακριβώς στην ευρύτερη χωρική και υλική-αιτιακή ολότητα που το ίδιο το αντιληπτό συνιστά.

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε από μια άλλη σκοπιά το ζήτημα της πρωταρχικής δοτικότητας των πραγμάτων της απλής αντίληψης. Πιο συγκεκριμένα, θα εστιάσουμε τις αναλύσεις μας στο ότι αυτή η πρωταρχική *res extensa* και *res materialis* δεν είναι το αντικείμενο της ειδικά επιστημονικής φυσικομαθηματικής στάσης· δεν είναι η εκτατότητα και η υλικότητα με τον τρόπο που αυτές αποτελούν θέματα της Γεωμετρίας και της Φυσικής. Κινούμενοι σε αυτή την κατεύθυνση, αρχικά θα εξετάσουμε την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στη φιλοσοφία του Καντ αναφορικά με την έννοια της σύνθεσης, για να αναδείξουμε επ' αυτού δύο αλληλένδετες διαστάσεις. Θα διαπιστώσουμε ότι, πρώτον, ο Χούσερλ κατηγορεί τον Καντ για το ότι παρέβλεψε τις συνθέσεις που προσιδιάζουν ειδικά στη συγκρότηση της πρωταρχικής εμπειρίας. Δεύτερον, θα δούμε ότι ο Χούσερλ θεωρεί πως ο Καντ δέχεται λαθραία ότι τα πράγματα της πρωταρχικής αντίληψης συντίθενται στη βάση του ίδιου Λόγου που οδηγεί τις συνθέσεις των αντικειμένων της Γεωμετρίας και της Φυσικής επιτελώντας, όμως, μια «κρυμμένη λειτουργία».

Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, η θεωρητική-επιστημονική συνείδηση αντιμετωπίζεται ως *στηριγμένη* συνείδηση. Αυτή πάντα προϋποθέτει, τόσο την πρωταρχική, απλή αντίληψη, όσο και την κατηγοριακή σκέψη. Το επιπλέον σημαντικό, όμως, είναι ότι τα θεωρητικά-επιστημονικά ενεργήματα παρουσιάζουν *το δικό τους* ιδιότυπο τρόπο συγκρότησης των θεωρητικών-επιστημονικών αντικειμένων. Αυτόν τον ιδιότυπο τρόπο συγκρότησης θα εξετάσουμε στη συνέχεια, πρώτα αναφορικά με την άμεση μαθηματικοποίηση των πρωταρχικών αισθητηριακών μορφών των απλών αντιληπτών πραγμάτων και, έπειτα, αναφορικά με την έμμεση μαθηματικοποίηση των αισθητηριακών πληρωμάτων τους. Θα δούμε ότι, τελικά, τα θεωρητικά-επιστημονικά αντικείμενα συνιστούν λογικές κατασκευές που στηρίζονται στην πρωταρχική αντιληπτική δοτικότητα.

7.1. Η κριτική του Χούσερλ στον Καντ

7.1.1 Αναφορικά με την έννοια της σύνθεσης

Στο τρίτο κεφάλαιο μιλήσαμε αναλυτικά για τη θεωρία σχέσεων που αναπτύσσει ο πρώιμος Χούσερλ στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*. Είδαμε ότι σε αυτό το έργο επιχειρείται η εφαρμογή του μπρεντανιανού κριτηρίου της αποβλεπτικότητας των συνειδησιακών περιεχομένων, δηλαδή του κριτηρίου της αποβλεπτικής ενύπαρξης, και στο *χώρο των σχέσεων* μεταξύ περιεχομένων. Στο πλαίσιο αυτού του εγχειρήματος, ο Χούσερλ διακρίνει δύο κατηγορίες σχέσεων, τις πρωτεύουσες και τις ψυχικές σχέσεις. Επισημάναμε, επιπλέον, ότι η θεωρία σχέσεων της *ΦΑ* κρατά κάποιες αποστάσεις από τη φιλοσοφία του Καντ. Ο πρώιμος Χούσερλ θεωρούσε πως, για τον Καντ, όλες οι συνθέσεις είναι αποτέλεσμα της αυθόρμητης δραστηριότητας της νόησης. Κάτι τέτοιο, όμως, πίστευε πως αντιτίθεται στην ίδια την εμπειρία.¹ Όπως διαβάζουμε στη *ΦΑ*,

[σ]την περίπτωση των περισσοτέρων συντεθειμένων παραστάσεων, εάν αυτές μας δίνονται αναλυμένες [analysiert], παρατηρούμε αναμφίβολα τη διασύνδεση [Verbindung] των μερικών περιεχομένων τους, αλλά ούτε κατ' ελάχιστον μια συνθέτουσα δραστηριότητα η οποία πρώτα προσδίδει σε αυτά τα περιεχόμενα τη διασυνδεσιμότητά τους [Verbindungheit]. (*PA*, σ. 39 [40]· βλ. και σ. 42 [43])

Για παράδειγμα, η σχέση του χρώματος και της έκτασης ενός πράγματος δεν προκύπτει στη βάση κάποιου αυθόρμητου ψυχικού συνθετικού ενεργήματος. Ο πρώιμος Χούσερλ υποστήριζε, λοιπόν, πως υπάρχει μια πληθώρα περιεχομενικών διασυνδέσεων χωρίς ίχνος κάποιας συνθετικής δραστηριότητας που να παράγει αυτές τις διασυνδέσεις. Σύμφωνα, μάλιστα, με τον ίδιο, ο Καντ παρέβλεψε κάθε τέτοια σχέση που «ανήκει στην ίδια την εποπτεία και μπορεί να γίνει αντιληπτή εντός αυτής»². Δεν αναγνώρισε, δηλαδή, ότι υπάρχουν σχέσεις στις οποίες οδηγούνται τα περιεχόμενα από μόνα τους, στη βάση της ίδιας της φύσης τους, κι έτσι αντιμετώπισε το σύνολο των δυνατών σχέσεων ως αποτέλεσμα ανώτερων λειτουργιών της νόησης.

Οι σχέσεις που δεν προϋποθέτουν την αυθορμησία της νόησης, αυτές δηλαδή που, κατά τον Χούσερλ, παρέβλεψε ή καλύτερα παραγνώρισε ο Καντ, είναι, όπως θυμόμαστε, οι *πρωτεύουσες* σχέσεις. Να αναφέρουμε πάλι εδώ με συντομία ότι σε αυτές ο πρώιμος Χούσερλ διέκρινε τέσσερα είδη: τις μεταφυσικές σχέσεις (π.χ. μεταξύ έκτασης και ποιοτικής πλήρωσης), τις λογικές σχέσεις, τις φυσικές σχέσεις και τις σχέσεις που οδηγούν στην απλή αντίληψη ομάδων πραγμάτων και των μορφολογικών ποιότητων τους. Ο πρώιμος Χούσερλ δεχόταν, βέβαια, ότι υπάρχουν και σχέσεις που προκύπτουν στη βάση ανώτερων νοητικών λειτουργιών, στη βάση, δηλαδή, της αυθορμησίας του υποκειμένου. Αυτές είναι οι σχέσεις που ο ίδιος αποκαλούσε *ψυχικές*, όπως είναι, για παράδειγμα, η σχέση της συλλογής ή της διάζευξης. Σε αντίθεση, όμως, με τον Καντ, ο Χούσερλ δεν θεωρούσε πως οι ψυχικές σχέσεις εξαντλούν το σύνολο των σχέσεων.

¹ Στη *ΦΑ* ο Χούσερλ αναφέρεται στην καντιανή θεωρία στο πλαίσιο της κριτικής που ο ίδιος ασκεί στη θεωρία του Λάνγκε (Friedrich Lange). Ο τελευταίος υιοθετεί το γενικότερο καντιανό πλαίσιο αναφορικά με τη συνθετική δραστηριότητα της νόησης, υποστηρίζει, όμως, ότι κάποιες από τις νοητικές συνθέσεις λαμβάνουν χώρα *υποσυνειδήσια*. (Βλ. την εκτενή σχετική ενότητα του δευτέρου κεφαλαίου της *PA*, σσ. 34-44 [35-45].)

² Ο.π., σ. 39 [40].

Στις αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων φάνηκε επίσης ότι ο πρώιμος Χούσερλ δεν δεχόταν πως τα διάφορα ενεργήματα παράγουν νέα σχεσιακά περιεχόμενα. Τέτοια ενεργήματα, για τον ίδιο, δεν θα ήταν παρά ψυχολογικά τερατουργήματα.³ Έτσι, στη μεν περίπτωση των πρωτευουσών σχέσεων της ΦΑ έχουμε να κάνουμε με ήδη έτοιμα περιεχόμενα της εποπτείας. Στη δε περίπτωση των ψυχικών σχέσεων έχουμε μόνο τα διασυνδέοντα ενεργήματα, αλλά όχι και κάποιο αντικειμενικό σχεσιακό περιεχόμενο ως αποτέλεσμα της διασύνδεσης.⁴ Ωστόσο, στην πορεία της εξέλιξης της σκέψης του Χούσερλ άλλαξαν πολλά. Στις ΛΕ οι μεταφυσικές σχέσεις σταμάτησαν να θεωρούνται ξεχωριστές στιγμές ενότητας που δίνονται στην εποπτεία μαζί με τα σχετιζόμενα μέρη και αντιμετωπίστηκαν με όρους αμοιβαίας ή μονόπλευρης στήριξης μεταξύ μη-αυτόνομων στιγμών. Η ανάλογη προβληματική αναφορικά με τις λογικές σχέσεις οδήγησε τον Χούσερλ στη διατύπωση της θεωρίας του για την ειδητική εποπτεία. Αλλά και στην περίπτωση του σχετισμού των σχετικά αυτόνομων μερών των πραγμάτων της εποπτείας, ή των ομάδων τέτοιων πραγμάτων, η μετατόπιση της χουσερλιανής θεωρίας αποδείχθηκε σημαντική. Στη βάση της νέας θεωρίας για την αποβλεπτικότητα, η συνειδησιακή ζωή αντιμετωπίζεται πλέον σε όλα τα επίπεδά της ως ουσιωδώς συγκροτητική. Ακόμα και τα πρωταρχικά εποπτικά ενεργήματα είναι ενεργήματα συνθέσεων, στη βάση των οποίων συγκροτούνται τα σύστοιχα αποβλεπτικά αντικείμενα. Ο στατικός χαρακτήρας των πρωτευουσών σχέσεων της Φιλοσοφίας της Αριθμητικής δίνει τη θέση του, ήδη στις Λογικές Έρευνες, στο δυναμικό χαρακτήρα των αποβλεπτικών συγκροτητικών συνθέσεων. Αλλά και αναφορικά με τα ενεργήματα ανώτερης τάξης, είδαμε πως ο Χούσερλ με τη θεωρία του για την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης κάνει πια σαφές ότι και αυτά έχουν τις δικές τους σύστοιχες (κατηγοριακές) αντικειμενότητες με τις δικές τους (κατηγοριακές) μορφές.

Η πρώιμη χουσερλιανή θεωρία σχέσεων αντικαταστάθηκε από μια ωριμότερη φαινομενολογική μερολογία, η οποία δεν μπορούσε παρά να λαμβάνει υπόψη την εξέχουσα θέση που είχαν πλέον οι αναλύσεις των συστοιχιών «αποβλεπτικών εννοητικών ενεργημάτων – εννοηματικών αντικειμενοτήτων» σε όλα τα επίπεδα αποβλεπτικών συγκροτήσεων. Ήταν φυσικό, αυτή η εξέλιξη να επιφέρει και την ανάλογη αλλαγή στην αντιδιαστολή της θεωρίας του Χούσερλ προς την καντιανή φιλοσοφία.⁵ Πιο συγκεκριμένα, ο Χούσερλ συνεχίζει να ασκεί κριτική στον Καντ για το ότι, σύμφωνα με τον τελευταίο, όλες οι συνθέσεις πρέπει να είναι αποκλειστικά συνθέσεις ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Στο πλαίσιο της καντιανής Υπερβατολογικής Αναλυτικής είναι η νόηση αυτή που, στη βάση των κανονιστικών αρχών, αναλαμβάνει τις ενεργές συνθέσεις του αισθητηριακού πολλαπλού, για να συγκροτήσει τελικά τα επιστημονικά αντικείμενα της Φυσικής και της Γεωμετρίας. Όμως, κατά τον Χούσερλ, με αυτόν τον τρόπο ο Καντ στη φιλοσοφία του παραβλέπει το πολύ σημαντικό κομμάτι της συγκρότησης της πρωταρχικής εμπειρίας. Κι ενώ στη Φιλοσοφία της Αριθμητικής λέγεται ότι αυτό που υποτίθεται πως άφηγε ανεξέταστο ο Καντ ήταν η περιοχή των έτοιμων προϊόντων της εποπτείας, χωρίς, όμως, σε αυτό το πρώιμο έργο να γίνεται λόγος

³ Βλ. *Hua* XII, σ. 43 [44].

⁴ Αυτό, θυμίζουμε, έχει ως συνέπεια ένα συγκεκριμένο είδος ψυχολογισμού στη ΦΑ (της υποκειμενοποίησης των λογικών μορφών) που ξεπερνιέται στις ΛΕ με τη θεωρία για την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης.

⁵ Σε γράμμα του στον Κασίρερ (Ernst Cassirer) (στις 3 Απριλίου του 1925) ο Χούσερλ, μάλιστα, σημειώνει πως «[η] δική μου εξέλιξη αρχικά αντιτίθετο στον Καντ, όμως σταδιακά έφτασα να αναγνωρίζω την αξία αλλά και τα όρια του Καντ.» (*HuaDok* III, τ. 5, σ. 4 (Briefwechsel)). Έχει φυσικά ιδιαίτερο ενδιαφέρον το να εξετάσει κανείς με λεπτομέρεια τη σύγκλιση του χουσερλιανού και του καντιανού έργου αλλά και τις σημαντικές διαφοροποιήσεις τους. Κλασικό είναι εδώ το έργο του Κερν *Husserl und Kant*.

για συνθέσεις αυτού του εποπτικού επιπέδου, τώρα η καντιανή φιλοσοφία καταγγέλλεται γιατί προϋποθέτει ως δεδομένο τον κόσμο της απλής αντίληψης παραβλέποντας στο σύνολό της την περιοχή των *πρωταρχικών συγκροτητικών συνθέσεων*.

Τη λογική αυτής της κριτικής στον Καντ τη συναντούμε σε διάφορα σημεία του χουσερλιανού έργου. Έτσι, στην *Πρώτη Φιλοσοφία*, ο Χούσερλ αντιπαραθέτει την Υπερβατολογική Φαινομενολογία προς την καντιανή Υπερβατολογική Φιλοσοφία, κατηγορώντας τον Καντ για τη στενή αντιμετώπιση του χώρου και του χρόνου ως μορφών της σκέτης αισθητικότητας.⁶ Οι διάφορες συνθέσεις αφήνονται από τον Καντ στη δικαιοδοσία της Υπερβατολογικής Αναλυτικής και αφορούν αποκλειστικά τη συγκρότηση των αντικειμένων της σκέψης, για παράδειγμα των αντικειμένων της Γεωμετρίας. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, αν και ο Καντ δεν παρέβλεψε πως ήδη στην ενότητα των φασματικών εποπτειών (*Phantomanschauungen*) προσιδιάζουν συνθέσεις, αυτές τίθενται σε εφαρμογή αποκλειστικά στην Υπερβατολογική Αναλυτική.⁷ Η αντίρρηση του Χούσερλ έγκειται εδώ στο ότι μια τέτοια αντιμετώπιση καθιστά αδύνατη την πραγμάτευση της συγκρότησης της *πρωταρχικής χωρικότητας* (αλλά και της *πρωταρχικής χρονικότητας*) εντός του πλαισίου της Υπερβατολογικής Αισθητικής και πριν τις συνθέσεις της Υπερβατολογικής Αναλυτικής. Ο Χούσερλ τονίζει πως,

[με αυτή την πρωταρχική χωρικότητα] δεν εννοώ το χώρο της Γεωμετρίας, εννοώ τον σκέτο αντιληπτικό χώρο, το χώρο της σκέτης εποπτείας, ο οποίος βεβαίως είναι η προϋπόθεση της Γεωμετρίας. (*Hua VII/1*, σ. 386)

Η φαινομενολογία κάνει θέμα της ακριβώς τη συγκρότηση του εποπτικού πράγματος στην πρωταρχική χωρικότητά του, ενώ διακρίνει ρητά όλες τις στηριγμένες θεωρητικοποιήσεις. Για τη φαινομενολογία,

ο χώρος και ο χρόνος είναι προϊόντα μιας ιδιαίτερης σύνθεσης κατώτερης βαθμίδας και η σύνθεση της αντικειμενοποιητικής διάνοιας είναι ακριβώς μόνο μια ανώτερη. (*Hua VII/1*, σ. 405, από κείμενο του 1915.)

Στην Παράδοση με τίτλο *Φύση και Πνεύμα* του 1919, ο Χούσερλ διαφοροποιείται ξανά ρητά από την καντιανή φιλοσοφία. Η κριτική του στον Καντ συνίσταται ακριβώς στο ότι χωρίς μια έννοια *σύνθεσης* ήδη στο επίπεδο της Υπερβατολογικής Αισθητικής δεν είναι δυνατή η πραγμάτευση της συγκρότησης του κόσμου της εμπειρίας.⁸

Χωρίς το στάδιο της «σύνθεσης», στο οποίο συγκροτείται η χωρικότητα και η χρονικότητα ενός εμπειρικού κόσμου, οι οντολογικές αναγκαιότητες, όπως τις αντιλαμβάνεται ο Καντ, είναι υπερβατολογικά άκαρπες. Με το να προσδιορίζει, όμως, η σύνθεση το διαχωρισμό της Αισθητικής από την Αναλυτική, ακριβώς ο χώρος και ο χρόνος μένουν αποκλεισμένα για μια Αισθητική, και ως υπόλοιπο θα είχαμε μόνο την αισθητικότητα των αισθημάτων. (*HuaMb IV*, σ. 180)

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*, όπου τονίζεται η αδυναμία του Καντ να χωρίσει τα προβλήματα μιας υπερβατολογικής έρευνας σε δύο ομάδες: «σε αυτά που αφορούν την προ-επιστημονική φύση και αυτά που αφορούν την επιστημονική φύση»⁹. Το αποτέλεσμα είναι πως ο Καντ δεν μπόρεσε να

⁶ Βλ. *Hua VII/1*, σ. 386 (από κείμενο του 1908).

⁷ Ο.π., σ. 404 (από κείμενο του 1915)· βλ. και *Hua V*, σ. 30 [27]· 128 [116].

⁸ Βλ., π.χ., *HuaMb IV*, σσ. 179 κ.επ.

⁹ *Hua XVII*, σ. 234 [265].

θέσει τα υπερβατολογικά ερωτήματα που αφορούν ειδικά την προ-επιστημονική φύση όπως αυτή δίνεται στην εμπειρική εποπτεία και με το νόημα που δίνει σε αυτήν την τελευταία η φαινομενολογία.¹⁰ Από την οπτική του Χούσερλ, ο Καντ δεν κατάφερε να αναπτύξει την προβληματική των συνειδησιακών συνθέσεων στο σωστό εύρος και βάθος. Δεν κατάφερε να διακρίνει ορθά τα διαφορετικά επίπεδα συγκρότησης και να εξετάσει ξεχωριστά για κάθε ένα από αυτά τις ουσιώδεις συστοιχίες εννοήσεων-εννοημάτων. Με τα λόγια του ίδιου του Χούσερλ: «όλα αυτά είναι ξένα στον Καντ, όσο πολύ κι αν η Κριτική του Λόγου του κλίνει προς την κατεύθυνση αυτής της [δικής μας] προβληματικής και ενίοτε την προσεγγίζει»¹¹.

7.1.2. Αναφορικά με τον «κρυμμένο Λόγο» της καντιανής επιστημολογίας

Η καντιανή έννοια της *σύνθεσης*, ως σύμπραξη της αυθορμησίας της λογικής-εννοιολογικής σκέψης και της εποπτείας, μπορεί να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση των αντικειμένων, όπως είναι αυτά της Γεωμετρίας ή της Φυσικής, αλλά όχι των πραγμάτων της πρωταρχικής εμπειρίας μας. Αυτό κυρίως τονίζει ο Χούσερλ με την κριτική του στην καντιανή επιστημολογία. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο τρόπος με τον οποίο ο Καντ αντιμετωπίζει τις συνθέσεις δεν επιτρέπει τη διάκριση της πρωταρχικής εμπειρίας ως αποτέλεσμα μιας *πρώτης τάξης*, αλλά και ενός *άλλου τύπου* σύνθεσης των πρωταρχικών αποβλεπτικοτήτων. Μια δεύτερη, συμπληρωματική διάσταση της εν λόγω κριτικής συναντούμε στην *Κρίση*.

Η §25 της *Κρίσης* έχει ως θέμα το ζήτημα της σύλληψης, από τον Καντ, της ιδέας της Υπερβατολογικής Φιλοσοφίας. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, ο Χούσερλ μιλά για την καντιανή διάκριση ανάμεσα στη σκέτη αισθητικότητα, η οποία «μας παρέχει τα σκέτα αισθητηριακά δεδομένα της εμπειρίας, ακριβώς ως αποτέλεσμα της επίδρασης έξωθεν»¹², και τον καθαρό Λόγο και τον κανονισμό του (*Normierung*) που ορθολογικοποιούν αυτή την εμπειρία. Το σημαντικό εδώ είναι ότι ο Χούσερλ θεωρεί πως στην καντιανή φιλοσοφία ο Λόγος παρουσιάζεται με έναν *διττό* τρόπο λειτουργίας.

Ο ένας τρόπος είναι η συστηματική αυτο-ερμηνευσή του, αυτο-φανέρωσή του στην ελεύθερη και καθαρή μαθηματικοποίηση, στη δραστηριότητα των καθαρών μαθηματικών επιστημών. (*Hua* VI, σ. 97 σ. <173>)

Αυτή η ρητή, φανερή λειτουργία του Λόγου, που λαμβάνει χώρα στα Μαθηματικά και τη Λογική, προϋποθέτει τη μορφοποίηση της «καθαρής εποπτείας». Ο Χούσερλ ισχυρίζεται, ωστόσο, πως για τη μορφοποίηση της «καθαρής εποπτείας» έχει ήδη λειτουργήσει ο Λόγος με έναν *άλλο, δεύτερο* τρόπο.

Ο *άλλος* τρόπος είναι αυτός του σταθερά κρυμμένου συναρτητικά λειτουργούντος [fungierende] λόγου, ο οποίος ορθολογικοποιεί διαρκώς αισθητηριακά δεδομένα και έχει εκάστοτε ήδη ορθολογικοποιήσει τέτοια δεδομένα. Αντικειμενικό αποτέλεσμά του είναι ο αισθητηριακο-εποπτικός κόσμος των αντικειμένων – η εμπειρική προϋπόθεση όλης της φυ-

¹⁰ Βλ. ό.π., σσ. 234-5 [265].

¹¹ *Hua* V, σ. 128 [116]. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η ακόλουθη “ανάδρομη” δήλωση του Χούσερλ: «Όσο πολύ διαφέρουν οι στόχοι μας κι ακόμα οι διαδρομές μας από εκείνες του Καντ, παρόλα αυτά είναι απαραγνώριστη η ουσιώδης συνάφεια του προβλήματος της εναργούς δομής του κόσμου της δυνατής εμπειρίας με τα προβλήματα της Υπερβατολογικής Αισθητικής και Αναλυτικής, ακόμα και της Διαλεκτικής του Καντ» (*Hua* IX, σσ. 94-5 [71]).

¹² *Hua* VI, σ. 96 <171>.

σικοεπιστημονικής σκέψης, δηλαδή της σκέψης που κανοναρχεί συνειδητά την περικοσμική εμπειρία μέσω του φανερού μαθηματικού λόγου. (*Hua VI*, σ. 97 <173>)

Μάλιστα, για αυτή την κρυμμένη λειτουργία του Λόγου, ο Χούσερλ έχει πει λίγο νωρίτερα:

Ο Καντ, όμως, είτε στον εαυτό του: αναμφίβολα, πράγματα εμφανίζονται, αλλά μόνο επειδή, στα κρυφά, τα αισθητηριακά δεδομένα λαμβάνονται ήδη ομού με ορισμένους τρόπους μέσω απριοδικών μορφών, επειδή, μέσα στην αλλαγή τους, λογικοποιούνται – χωρίς να έχει γίνει [ρητή] προσφυγή στο λόγο που φανερώνεται ως Λογική ή Μαθηματικά και χωρίς αυτός να έχει περιέλθει σε μια [ρητή] κανονιστική λειτουργία. (*Hua VI*, σ. 97 <172>)

Ο Χούσερλ, λοιπόν, μιλά για μια *διπλή, διττή* λειτουργία του Λόγου, στον Καντ, και όχι για δύο ουσιωδώς διαφορετικούς Λόγους. Ο Λόγος που αυτο-φανερώνεται στα Μαθηματικά και τη Λογική, είναι ο Λόγος που, ήδη υπόρρητα, «στα κρυφά», μορφοποιεί την αισθητηριακή εμπειρία. Γι' αυτό και ο Χούσερλ μπορεί να ισχυρίζεται ότι,

[στον Καντ] ο εποπτικά εμφανιζόμενος κόσμος πρέπει να είναι ήδη ένα μόρφωμα των ικανοτήτων της «καθαρής εποπτείας» και του «καθαρού λόγου», δηλαδή των ικανοτήτων εκείνων που στη ρητή σκέψη εκφράζονται στα Μαθηματικά και στη Λογική. (*Hua VI*, σ. 97 <173>)

Αυτή είναι η αποτίμηση του Χούσερλ για την καντιανή προσέγγιση. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι ο ίδιος υιοθετεί αυτή την προσέγγιση. Σίγουρα στην *Κρίση* δεν συναντούμε μια ευθεία κριτική στον Καντ. Ωστόσο, η συνολικότερη μελέτη του χούσερλιανού έργου, και ειδικά οι αναλύσεις του Χούσερλ στο δεύτερο (κυρίως §9) και το τρίτο μέρος της *Κρίσης* αναφορικά με την προέλευση του επιστημονικού κόσμου από τον προ-επιστημονικό βίοκοσμο, δεν αφήνει χώρο για αμφιβολίες. Για τον Χούσερλ είναι ξεκάθαρο πως ο πρωταρχικός κόσμος της εμπειρίας δεν είναι ένας κόσμος ήδη υπόρρητα μορφοποιημένος από το Λόγο των Επιστημών και της Λογικής. Είναι ιδιαιτέρως διαφωτιστικά τα λόγια του στην καταληκτική ενότητα στην *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική*. Εκεί ο Χούσερλ μιλάει για τη *στήριξη* του Λόγου των ακριβολογικών επιστημών στο Λόγο του αισθητηριακού κόσμου.

Ως ένα επίπεδο στηριγμένο στο Λόγο του αισθητικού [ästhetischen] κόσμου, διαβαθμίζεται [stuft sich] τώρα ο Λόγος του αντικειμενικού κοσμικού *Είναι* [weltlichen Seins] και της *Επιστήμης με το “ανώτερο” νόημα*: ο Λόγος που ερευνά υπό την καθοδήγηση των ιδεών του “αυστηρού” *Είναι* και της αυστηρής αλήθειας και διαμορφώνει αντίστοιχα “ακριβολογικές” θεωρίες. (*Hua XVII*, σ. 297 [292])

Όμως, ο Λόγος του αισθητηριακού κόσμου δεν είναι ο Λόγος των ακριβολογικών Επιστημών απλά σε μια άλλη λειτουργία του.¹³ Όταν, στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*, ο Χούσερλ λέει ότι στην αισθητηριακή εμπειρία λειτουργούμε ως Λογικοί χωρίς να το γνωρίζουμε, δεν εννοεί πως λειτουργούμε ήδη ως επιστήμονες της Λογικής, των Μαθηματικών ή της Φυσικής. Ο Λόγος του αισθητηριακού κόσμου είναι ένας *άλλος* Λόγος, *υπό την προϋπόθεση* του οποίου και *στη βάση* του οποίου είναι

¹³ Έτσι, όταν στις *Ιδέες II* ο Χούσερλ μιλά για τον *κρυμμένο Λόγο* της αισθητικότητας, ο οποίος, μάλιστα «κατά πρώτον, τουλάχιστον, εκτείνεται όσο και η συγκρότηση της φύσης» (*Hua IV*, σ. 276 [289]), δεν εννοεί το θεωρητικό Λόγο απλά σε μια άλλη, διαφορετική λειτουργία του.

δυνατό να αναδυθεί ο Λόγος των Επιστημών.¹⁴ Στις ενότητες που θα ακολουθήσουν θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε τη σχέση του Λόγου της πρωταρχικής εμπειρίας με το Λόγο της θεωρητικής-επιστημονικής και ειδικά της φυσικο-μαθηματικής συνείδησης. Θα διαπιστώσουμε ότι, για τον Χούσερλ, η θεωρητική-επιστημονική συνείδηση είναι μια *νέα μορφή* συνείδησης που, στηριζόμενη πάντα στην πρωταρχική βιοκοσμική εμπειρία, συγκροτεί τις εκάστοτε θεωρητικές-επιστημονικές αντικειμενότητες.

7.2. Η άμεση μαθηματικοποίηση της πρωταρχικής εμπειρίας

7.2.1. Το ερώτημα περί της προέλευσης της Γεωμετρίας

Μετά την έκδοση της *Φιλοσοφίας της Αριθμητικής*, και την προσπάθεια εκεί της περιγραφικής-ψυχολογικής θεμελίωσης των βασικών αριθμητικών εννοιών, ο Χούσερλ σκόπευε να συγγράψει το λεγόμενο *Raumbuch*, ένα βιβλίο για το χώρο και τη θεμελίωση της Γεωμετρίας.¹⁵ Στην πραγματικότητα, ήθελε, κατ' αντιστοιχία προς τη *ΦΑ*, να πραγματοποιηθεί την προέλευση και το περιεχόμενο των βασικών γεωμετρικών εννοιών, στη συνέχεια των αξιωμάτων και, τελικά, του ίδιου του γεωμετρικού χώρου.¹⁶ Όμως, το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον του για τη Λογική και το ζήτημα της δικής της αντιψυχολογίστικης πλέον θεμελίωσης τον οδήγησε τελικά στη συγγραφή των *Λογικών Ερευνών*.

Στα κείμενα του πρώιμου Χούσερλ που προορίζονταν για το *Βιβλίο του Χώρου* βρίσκουμε σημαντικά στοιχεία αναφορικά με τη διαδικασία σχηματισμού των διαφόρων γεωμετρικών παραστάσεων και γεωμετρικών εννοιών. Εκεί ο Χούσερλ αντιτίθεται τόσο στις θεωρίες που αντιμετωπίζουν το γεωμετρικό χώρο ως κάποια απριόρι παράσταση (όπως, π.χ., κάνει ο Καντ, ο Μπάουμαν (Julius Baumann) ή ο Σίγκβαρτ), όσο και σε εκείνες που ενστερνίζονται ότι ο γεωμετρικός χώρος είναι μια εμπειρική παράσταση που προκύπτει με απλή αφαίρεση, είτε από την εξωτερική εποπτεία (εδώ ο Χούσερλ αναφέρεται στον Κρόμαν (Kristian Kroman), και σε κάποια κομμάτια της θεωρίας του Μιλ και του Ταίν (Hippolyte Taine)), είτε από την εσωτερική εποπτεία (όπως, π.χ., πίστευε ο Βουντ (Wilhelm Wundt)).¹⁷ Ο πρώιμος Χούσερλ συντάσσεται με την άποψη, π.χ., του Κοντ (August Comte), του Μπένεκε (Friedrich Beneke) ή του Ύμπερβεκ (Friedrich Überweg), σύμφωνα με την οποία οι γεωμετρικές παραστάσεις προκύπτουν *στη βάση* της εμπειρίας, αλλά με την *εξιδανίκευση* των άμεσα αντιληπτών χωρικών μορφών της εξωτερικής εποπτείας.¹⁸ Αυτή την άποψη θα συνεχίσει να την υποστηρίζει ακόμα και στο ύστερο έργο του. Με τη μεγαλύτερη λεπτομέρεια τη βρίσκουμε πια να αναπτύσσεται στα κείμενα της *Κρίσης*.

Στην *Κρίση* ο Χούσερλ πρώτα απ' όλα ξεκαθαρίζει πως με την αναζήτηση της *προέλευσης* της Γεωμετρίας δεν ενδιαφέρεται για το «φιλολογικό-ιστορικό ερώτημα»¹⁹ του εντοπισμού των πρώτων γεωμετρών και των γεωμετρικών επιτευγμάτων τους. Αντίθετα, τονίζει πως,

¹⁴ Σύγκ. εδώ με Hart 1996 (κυρίως §4). Ο Χαρτ ουσιαστικά παραλληλίζει τη θεωρητική στάση του Καντ (όπως την αντιλαμβάνεται ο Χούσερλ) με αυτήν του ίδιου του Χούσερλ.

¹⁵ Κείμενα αυτής της πρώιμης περιόδου του Χούσερλ σχετικά με την Αριθμητική και τη Γεωμετρία είναι συγκεντρωμένα στον τόμο *Hua XXI* που φέρει τον τίτλο «Μελέτες για την Αριθμητική και τη Γεωμετρία» («Studien zur Arithmetik und Geometrie. Texte aus dem Nachlass (1886-1901)').

¹⁶ Βλ., π.χ., *Hua XXI*, σ. 286.

¹⁷ Ο.π., σ. 285. Ειδικά για το ότι η Γεωμετρία δεν είναι μια εμπειρική επιστήμη βλ. και *Hua III/1*, §25.

¹⁸ *Hua XXI*, σσ. 285, 205 υπσ. 1 [217 υπσ. 5].

¹⁹ *Hua VI*, σ. 366 <37>· σύγκ. εδώ και *Hua XXI*, σ. 263· βλ., π.χ., και Dodd 2004, σ. 82.

το ενδιαφέρον μας θα πρέπει να αφορά στο ανασκοπικό ερώτημα για το πρωταρχικό νόημα σύμφωνα με το οποίο γεννήθηκε κάποτε η γεωμετρία και σύμφωνα με το οποίο έμεινε παρούσα ως παράδοση χιλιετηρίδων και μένει ακόμη για μας παρούσα στο πλαίσιο μιας ζωντανής προϊούσας επεξεργασίας. (*Hua* VI, σ. 366 <37>)

Με άλλα λόγια, το ενδιαφέρον του Χούσερλ αναφορικά με την προέλευση της Γεωμετρίας είναι *φαινομενολογικό-γενετικό*: είναι αυτό μιας ούτως ειπείν *νοηματικής αρχαιολογίας*. Μιας νοηματικής αρχαιολογίας που επερωτά την προφάνεια της εκάστοτε υφιστάμενης παραδεδομένης κατάστασης και αναζητά ακριβώς τους όρους ανάδυσης της επιστήμης του χώρου εν σχέση προς τη διαστρωμάτωση των διαφορετικών νοηματικών συγκροτητικών επιπέδων του συνειδησιακού βίου. Μέσα από μια τέτοια νοηματική αρχαιολογία, οδηγούμαστε στην αποκάλυψη του βιόκοσμου ως σταθερής προϋπόθεσης όχι μόνο της συγκεκριμένης ιστορικής ανάδυσης της Γεωμετρίας, για την οποία συζητούμε εδώ, αλλά και της εκάστοτε παροντικής μας κατάστασης.²⁰

Η πλέον βασική πτυχή της εν λόγω αναζήτησης συνίσταται στη διάκριση ανάμεσα στην πρωταρχική εμπειρία και τον πρωταρχικό εποπτικό χώρο, από τη μια, και τη στηριγμένη γεωμετρική συνείδηση και το γεωμετρικό χώρο, από την άλλη. Ήδη στα πρώιμα κείμενά του, ο Χούσερλ διακρίνει ρητά το χώρο του καθημερινού βίου, ή αλλιώς το *χώρο της εποπτείας* (*Anschauung*), από το *γεωμετρικό χώρο*. Ο χώρος του καθημερινού βίου είναι προ- ή εξω-επιστημονικός, προηγείται, δηλαδή, κάθε σχετικής επιστημονικής θεώρησης: είναι ο χώρος στον οποίο βρίσκεται ο καθένας από εμάς, ανεξάρτητα από την ηλικία ή το μορφωτικό του επίπεδο.²¹ Από την άλλη μεριά, ο γεωμετρικός χώρος είναι ένα εννοιολογικό μόρφωμα της λογικής επεξεργασίας της απλής εποπτικής παράστασης του χώρου και δεν μπορεί να δοθεί στην απλή εποπτεία όπως ο χώρος της καθημερινής ζωής. Με τους όρους των μετέπειτα έργων του Χούσερλ, μπορούμε να πούμε πως ο γεωμετρικός χώρος δίνεται στην κατηγοριακή εποπτεία ως σύστοιχο της γεωμετρικής εμπειρίας και έχοντας ως σταθερή προϋπόθεση τον πρωταρχικό βιόκοσμο. Το ερώτημα, βέβαια, που τίθεται και που κυρίως ενδιαφέρει μια αρχαιολογία του νοήματος της Γεωμετρίας δεν είναι άλλο από το πώς καθίσταται δυνατή η μετάβαση από τον πρωταρχικό βιόκοσμο στο γεωμετρικό χώρο. Για αυτή τη μετάβαση θα μιλήσουμε στη συνέχεια.

7.2.2. Η μορφολογία των πραγμάτων της απλής αντίληψης και οι μορφολογικές προ-επιστημονικές έννοιες

Στις αναλύσεις που προηγήθηκαν στην παρούσα εργασία αναφορικά με τη συγκρότηση των πραγμάτων της απλής αντίληψης εστίασαμε στις πτυχές της πρωταρχικής

²⁰ Για αυτή την αυτο-αποκάλυψη του παρόντος μέσω της αποκάλυψης της ίδιας της ιστορίας του βλ. και Dodd 2004, σσ. 79κ.επς. Βλ. και την *Εισαγωγή* (σσ. 28κ.επς) του Κόντου στην ελληνική μετάφραση της *Προέλευσης της Γεωμετρίας*.

²¹ Βλ. *Hua* XXI, σσ. 270κ.επς. Βλ. σχετικά και Drummond 1984. Για την ακρίβεια, ο πρώιμος Χούσερλ διακρίνει τις ακόλουθες τέσσερις διαφορετικές σημασίες του όρου «χώρος», οι οποίες μάλιστα θεωρεί πως προκύπτουν γενετικά με την ακόλουθη σειρά: (α) το χώρο της καθημερινής ζωής, ή χώρο της εποπτείας, (β) το χώρο της καθαρής Γεωμετρίας, ή αλλιώς το χώρο της γεωμετρικής εποπτείας, (γ) το χώρο της εφαρμοσμένης Γεωμετρίας, π.χ. των φυσικών επιστημών και (δ) το χώρο της Μεταφυσικής. (Βλ. *Hua* XXI, σσ. 270-1) Ειδικά για το χώρο της Μεταφυσικής ο Χούσερλ δεν μας δίνει επιπλέον εξηγήσεις. Το μόνο που αναφέρει είναι πως πρόκειται για τον «ενδεχόμενο [etwaigen]» υπερβατικό χώρο» (ό.π., σ. 270, η έμφαση προστέθηκε) και φαίνεται να εννοεί ακριβώς τον μεταφυσικά υπερβατικό χώρο που φιλόσοφοι ή/και επιστήμονες θεωρούν ότι βρίσκεται πίσω ή πέρα από τα εμπειρικά φαινόμενα.

χωρικότητας (εκτατότητας) και υλικότητας-αιτιότητάς τους. Ισχυριστήκαμε πως για τη συγκρότηση αυτών των τελευταίων ευθύνονται (μη εννοιολογικές-υπαγωγικές και μη κατηγορηματικές) νοητικές-ερμηνευτικές συνειδησιακές συναρτήσεις. Βέβαια, τα εννοηματικά σύστοιχα των φασματικών και υλικών-αιτιακών ερμηνεύσεων δεν δίνονται ποτέ από μόνα τους παρά συνιστούν αναγκαίους πυρήνες δοτικότητας των πραγμάτων με τα οποία σχετιζόμαστε στο γνωσιακό, αξιακό και πρακτικό βίο μας. Έχει φανεί, ωστόσο, και στα προηγούμενα κεφάλαια ότι, στη βάση φαινομενολογικά θεμιτών αφαιρέσεων, μπορούμε να στραφούμε ειδικά στον τρόπο δοτικότητας και τη μορφολογία των πραγμάτων της απλής αντίληψης και να τα περιγράψουμε. Μπορούμε να στραφούμε στο αντιληπτό ειδικά κατά το ότι αυτό είναι εκτατό και να περιγράψουμε τη σχηματομορφή του, τις προοπτικές από τις οποίες αυτή δίνεται, τις αλλαγές της κατά την πιθανή απομάκρυνση, περιστροφή, παραμόρφωση, κ.λπ. Μπορούμε επίσης να εστιάσουμε ειδικά στην αλληλεξάρτηση του αντιληπτού από το έμβιο σώμα και από άλλα αντιληπτά και να περιγράψουμε τις πρωταρχικές αιτιακές συσχετίσεις που λαμβάνουν χώρα. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το αντιληπτό έχει μια μορφολογία και μια συμπεριφορά στην κίνησή του και τη δυναμική του αλληλεξάρτηση από άλλα σώματα, η οποία κυμαίνεται εντός ενός φάσματος οικείας δοτικότητας. Ακόμα και με παραλλαγή στη φαντασία, αυτή η μορφολογία και συμπεριφορά ακολουθεί ένα ορισμένο *στιλ*. Οι μεταβολές των αισθητηριακά εποπτικών σωμάτων δεν συμβαίνουν με τυχαίο τρόπο παρά «ακολουθούν αισθητηριακά-τυπολογικούς [sinnlich-typischen] τρόπους που εξαρτώνται εμπειρικά ο ένας από τον άλλο»²². Ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια *τυπολογία* της μορφολογίας και της συμπεριφοράς των αντιληπτών, ή αλλιώς για τις “συνήθειές τους”.

Όντως, τα πράγματα του εποπτικού περικόσμου στέκονται γενικώς [μέσα του] και ως προς όλες τις ιδιότητές τους σε διακυμάνσεις τού απλώς τυπολογικού [bloß Typischen]. (*Hua* VI, σ. 22 <67>)

[Τα πρωταρχικά αντιληπτά] έχουν, ούτως ειπείν, τις “συνήθειές τους”: συμπεριφέρονται με όμοιο τρόπο υπό τυπολογικά όμοιες συνθήκες. (*Hua* VI, σ. 28 <76>).

Ανήκει στο *στιλ* της ίδιας της εμπειρίας το ότι αυτό του οποίου έχουμε εμπειρία έχει το δικό του αιτιακό *στιλ* και ορίζοντα. (*Hua* IX, σ. 102 [77]: βλ. και *Hua* XXXII, σσ. 205κ.επ.)

Και πάντοτε τα αντιληπτά δίνονται εντός ενός συν-ερμηνευόμενου περιγύρου κοντινότερου ή πιο μακρινού, προσδιορισμένου ή και απροσδιόριστου.²³ Δίνονται τελικά εντός ενός *κόσμου* που στην ολότητά του έχει τη “συνήθειά” του. Έχει ένα «εμπειρικό συνολικό *στιλ*»²⁴.

Εκκινώντας, τώρα, από την απλή αντίληψη μπορούμε να σχηματίσουμε προ-επιστημονικές, εμπειρικές έννοιες στη βάση των παρατηρούμενων ομοιοτήτων, στη βάση του συνειρμού τέτοιων ομοιοτήτων και, στη συνέχεια, στη βάση εμπειρικών γενικεύσεων. Οι εμπειρικές έννοιες που σχηματίζουμε συστήνουν ένα απόθεμα και μπορούμε στο εξής να αναγνωρίζουμε νέα παρόμοια αντικείμενα με τη βοήθεια των ήδη σχηματισμένων εμπειρικών εννοιών μας.

Στη βάση των εποπτικών μορφών των πραγμάτων της απλής αντίληψης μπορούμε να σχηματίσουμε, λοιπόν, εμπειρικές έννοιες όπως είναι το «στρογγυλό», το «μακρουλό», το «ίσιο», το «καμπυλωτό», κ.λπ. Αλλά είναι σαφές ότι οι αισθητηρια-

²² *Hua* VI, σ. 28-9 [31]: βλ. σχετικά και Kockelmans 1970, σσ. 56κ.επ· Gurwitsch 1974, σσ. 26κ.επς.

²³ Βλ. σχετικά και *Hua* XVI, σσ. 210 [177], 213 [180].

²⁴ *Hua* VI, σ. 28 <76>· *Hua* XXXII, σσ. 112κ.επς, 250.

κές μορφές των αντιληπτών δεν συνιστούν γεωμετρικά μορφώματα, δεν είναι κάτι «“ιδεατό” ή “ακριβολογικό” (Exaktes) με το νόημα της ακριβολογικής Γεωμετρίας»²⁵ και οι έννοιες που σχηματίζουμε από αυτές τις μορφές δεν είναι προσδιορισμένες με ακρίβεια, δεν εννοούνται με την ακρίβεια γεωμετρικών εννοιών, όπως «κυκλικό», «ευθύ», «επίπεδο», «καμπύλο», κ.λπ. Πρόκειται για προ-γεωμετρικές έννοιες.²⁶ Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και για έννοιες που αφορούν τη δυναμική συμπεριφορά των αντιληπτών και τις μεταξύ τους αλληλεξαρτήσεις. Μπορούμε στη βάση των εποπτικών δοτικοτήτων να σχηματίσουμε προ-επιστημονικές έννοιες όπως «σκληρός», «μαλακός», «βαρύς», «ορμητικός», κ.λπ. Αλλά ούτε οι πρωταρχικές εμπράγματες δοτικότητες είναι τα ιδεατά φυσικο-επιστημονικά μορφώματα που περιγράφουν οι φυσικές επιστήμες, ούτε και οι έννοιες που σχηματίζουμε στη βάση αυτών των πρωταρχικών εποπτικοτήτων χαρακτηρίζονται από την προσδιοριστική ακρίβεια των φυσικο-επιστημονικών εννοιών.

Στη βάση της απλής αντίληψης μπορούμε, επιπλέον, να ακολουθήσουμε τα βήματα της εξεταστικής διερμηνεύσης και της κατηγορηματικής σύνθεσης, για τα οποία μιλήσαμε αναλυτικά στο τέταρτο κεφάλαιο, και να εκφέρουμε κρίσεις, π.χ. της μορφής «το Υ είναι Κ» (όπως: «το τραπέζι είναι στρογγυλό», ή «το τραπέζι είναι βαρύ»). Με αυτόν τον τρόπο κινούμαστε στην περιοχή της σκέψης, η οποία μπορεί να είναι και εποπτικά πληρωμένη στην κατηγοριακή εποπτεία, χωρίς όμως να έχουμε περάσει ακόμα στην περιοχή της επιστημονικής συνείδησης. Το να προσδιορίζουμε, στο πλαίσιο της συνήθους, καθημερινής χρήσης της γλώσσας, εννοιολογικά-υπαγωγικά και το να προσαρτούμε μια σειρά από ιδιότητες σε κάποιο υπόστρωμα, δεν σημαίνει ότι εκφέρουμε επιστημονικές κρίσεις. Η αναγνώριση αντικειμένων κάτω από εμπειρικές έννοιες δεν ισοδυναμεί με επιστημονική σκέψη. Αλλά και η κατηγορηματική συνείδηση εν γένει προηγείται της ειδικά επιστημονικής συνείδησης. Όπως επισημαίνει ο Χούσερλ:

[Ε]χουμε κρίνειν ήδη πριν από [για παράδειγμα] κάθε γεωμετρικό κρίνειν. (*Hua XXI*, σ. 308)

Ή ακόμα,

[ο]ι “εμπειρικές κρίσεις”, ακριβέστερα ειπωμένο, οι κρίσεις που αποκτούνται μόνο από πρωταρχικές παραγωγές σε κατηγοριακά ενεργήματα, δεν ταυτίζονται με τις επιστημονικές κρίσεις [...] δεν υπάγονται στην ιδέα της “οριστικότητας” [...] και επιτυγχάνονται μόνο στη βάση των πρωταρχικών κατηγοριακών ενεργημάτων, αποκλειστικά στη βάση της εμπειρίας. Συνεπώς οι λογικές δραστηριότητες της εξιδανίκευσης και της μαθηματικοποίησης –συγκεφαλαιωτικά θα λέγαμε: της γεωμετρικοποίησης– διαχωρίζονται [...] από τις

²⁵ *LU II/1*, σ. 245 [450].

²⁶ Ο πρώτος Χούσερλ περιγράφει τρόπους με τους οποίους μπορούμε να σχηματίσουμε προ-γεωμετρικές έννοιες όπως «σημείο», «γραμμή» και «επιφάνεια». Έτσι, για παράδειγμα, για να φτάσουμε σε τέτοιες (προ-γεωμετρικές) έννοιες απαιτείται μια διαδικασία *μερισμού* (*Teilung*) στη φαντασία. Μπορούμε να φανταστούμε ένα οποιοδήποτε αντιληπτό και να αδράξουμε την έννοια της «επιφάνειας» εστιάζοντας στο σύνορο ανάμεσα σε αυτό το σώμα και το περιβάλλον του και σε άλλα τέτοια σύνορα ανάμεσα στα κομμάτια που προκύπτουν με το νοητικό μερισμό του αρχικού σώματος. Μπορούμε, στη συνέχεια, να φανταστούμε μια επιφάνεια και να τη μερίσουμε σε κομμάτια. Τα σύνορα μεταξύ τέτοιων κομματιών είναι οι γραμμές, οπότε μπορούμε να σχηματίσουμε την έννοια «γραμμή». Εάν κάνουμε το ίδιο ξεκινώντας από τις γραμμές, θα πάρουμε τα σημεία και θα σχηματίσουμε την προ-γεωμετρική έννοια «σημείο». Τέτοιες έννοιες μπορούμε να τις χρησιμοποιούμε στα σημασιακά μας ενεργήματα είτε με ψιλό είτε με εποπτικό τρόπο, με πλήρωση, δηλαδή, όπως έχουμε αναλύσει διεξοδικά στο τέταρτο κεφάλαιο, στην κατηγοριακή εποπτεία. (Βλ. *Hua XXI*, σσ. 278κ.επ.)

άλλες κατηγοριακές δραστηριότητες [που στηρίζονται άμεσα στην εμπειρία]. (EU, σσ. 41-2 [44])

Οι έννοιες που χρησιμοποιούμε προ- ή έξω-επιστημονικά στα συνήθη σημασι-ακά ενεργήματα του καθημερινού βίου είναι *μορφολογικές* έννοιες και χαρακτηρίζονται από μια ορισμένη *ασάφεια* και *ρευστότητα*. Οι *ασαφείς* (vage) και *ρέουσες* (fließende) προ-επιστημονικές έννοιες δεν είναι ορισμένες αυστηρά και τα όρια με άλλες κοντινές έννοιες είναι ενίοτε δυσδιάκριτα.²⁷ Αυτό ακριβώς εκφράζει ο Χούσερλ όταν λέει ότι «στο βίο της προ-επιστημονικής γνώσης βρισκόμαστε [...] “στο περίπου” [im Ungefähr], στο τυπολογικό [Typischen]»²⁸.

7.2.3. Ακριβολογικός προσδιορισμός και γεωμετρική εξιδανίκευση

Η μετάβαση από την κατηγορηματική σκέψη, την στηριζόμενη άμεσα στην απλή αντίληψη, στην ειδικά επιστημονική σκέψη γίνεται με την άρση της ασάφειας και της πιθανής ρευστότητας των προ-επιστημονικών εννοιών μας. Η άρση της ασάφειας οδηγεί σε *αυστηρές* (streng) έννοιες, ενώ η άρση της πιθανής ρευστότητας οδηγεί σε *σταθερές* (feste) έννοιες. Μόνο στη βάση αυστηρών και σταθερών εννοιών προχωρά η επιστημονική σκέψη και συστήνονται επιστήμες. Αυτές, τώρα, διακρίνονται, κατά τον Χούσερλ, σε εμπειρικές και απριόρι. Οι εμπειρικές επιστήμες πραγματεύονται το αντικείμενό τους στη βάση αυστηρών και σταθερών *εμπειρικών* εννοιών (όπως, για παράδειγμα, κάνει η Γεωλογία ή η Εμπειρική Ψυχολογία). Αντίθετα, οι απριόρι επιστήμες πραγματεύονται το αντικείμενό τους στη βάση αυστηρών και σταθερών *απριόρι* εννοιών (όπως, για παράδειγμα, κάνει η Περιγραφική Ειδητική Ψυχολογία). Μια άλλη σημαντική διάκριση, όμως, εντός του επιστημονικού χώρου είναι αυτή ανάμεσα στις περιγραφικές και τις ακριβολογικές-μαθηματικές επιστήμες. Οι θεμελιώδεις έννοιες των περιγραφικών επιστημών (είτε εμπειρικών, είτε απριόρι) είναι μεν *αυστηρές* και *σταθερές*, εντούτοις δεν είναι *ακριβολογικές* (exakt), δηλαδή δεν ορίζονται με μαθηματική ακρίβεια (τέτοιες είναι, για παράδειγμα, οι έννοιες της Περιγραφικής Ψυχολογίας). Αντίθετα, οι έννοιες επιστημών όπως της Γεωμετρίας ή της Φυσικής δεν είναι μόνο *αυστηρές* και *σταθερές* αλλά χαρακτηρίζονται επιπλέον από μαθηματική ακριβολογικότητα (Exaktheit).²⁹ Στην παρούσα υποενότητα θα εξετάσουμε το ζήτημα της ακριβολογικότητας αναφορικά με τις γεωμετρικές έννοιες.

Είναι γνωστό πως οι άνθρωποι είχαν αναπτύξει πρακτικές μεθόδους μέτρησης και υπολογισμού των αισθητών εποπτικών μορφών πολύ πριν την ανάδυση της Γεωμετρίας ως θεωρητικής επιστήμης.³⁰ Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι η πρακτική μέτρησης και υπολογισμού των καλλιεργούμενων γεωτεμαχίων. Γνωρίζουμε, για παράδειγμα, ότι οι αρχαίοι Αιγύπτιοι αναγκάζονταν να μετρούν και να υπολογίζουν ξανά και ξανά το μέγεθος των χωραφιών τους για να επαναπροσδιορίσουν τα σύνορα που χανόντουσαν με τις πλημμύρες του Νείλου. Όλη αυτή η διαδικασία, ω-

²⁷ Βλ. *Hua* VI, σ. 290 [312].

²⁸ *Hua* VI, σ. 29 <77>.

²⁹ Βλ. *Hua* III/1, §§73, 74· βλ. σχετικά και de Boer 1978, σσ. 452κ.επς. Χρειάζεται πάντως προσοχή διότι οι όροι *περιγραφικός* και *μορφολογικός* χρησιμοποιούνται από τον Χούσερλ συχνά ισοδύναμα για να δηλώσουν άλλοτε την προ-επιστημονικότητα, και άλλοτε, εντός του χώρου των επιστημών, τη μη-ακριβολογικότητα, την ανακρίβεια. Το κριτήριο στην πρώτη περίπτωση, για την αντιδιαστολή προ-επιστημονικού-επιστημονικού, είναι η αυστηρότητα (Strengheit), ενώ στη δεύτερη, για την αντιδιαστολή επιστημονικής ακριβολογικότητας και επιστημονικής μη-ακριβολογικότητας, είναι η μαθηματική ακρίβεια.

³⁰ Βλ. *Hua* VI, σσ. 24κ.επς <70κ.επς>, 49 <104>, 384· βλ. και *Hua* V, σ. 42 [37] όπου ο Χούσερλ αναφέρεται στην τέχνη της χαρτογράφησης.

στόσο, αποτελούσε μέρος μιας πρακτικής, χωρίς ακόμα να έχει αναπτυχθεί το ειδικά θεωρητικό ενδιαφέρον για τις ίδιες τις μορφές των αντιληπτών.³¹ Η μέτρηση και ο υπολογισμός αισθητών μορφών δεν μπορούσαν να οδηγήσουν από μόνα τους στην αφηρημένη γεωμετρική σκέψη. Και αυτό προφανώς δεν μπορούσε να γίνει ούτε με την καθιέρωση κάποιων μονάδων μέτρησης. Οι αρχαίοι Σουμέριοι, για παράδειγμα, στη βάση των δικών τους πρακτικών ενδιαφερόντων είχαν καθιερώσει ως μονάδα μέτρησης, τόσο της επιφάνειας όσο και του βάρους, το λεγόμενο «σε», δηλαδή τον «σπόρο». Ο Γιάμερ επισημαίνει ότι «την εποχή εκείνη η επιφανειακή έκταση γινόταν αντιληπτή από την άποψη της ποσότητας σπόρων που χρειάζονταν για τη σπορά της, δηλαδή, σε τελική ανάλυση, από την ανθρωποκεντρική σκοπιά της εργασίας που θα απαιτείτο»³². Η χρήση των μονάδων μέτρησης, όμως, περιοριζόταν αποκλειστικά σε τέτοια ανθρωποκεντρικά και πρακτικά πλαίσια. Ο Νόυγκεμπάουερ επίσης τονίζει πως στη βαβυλωνιακή και την αιγυπτιακή Γεωμετρία «[τ]α προβλήματα εμβαδών και όγκων δεν αποτελούν ανεξάρτητο κλάδο μαθηματικής έρευνας· δεν είναι παρά μια από τις πολλές εφαρμογές των αριθμητικών μεθόδων σε προβλήματα της καθημερινής ζωής»³³.

Βέβαια, εντός της καθημερινής μέριμνας γεννάται κάποια στιγμή το πρακτικό ενδιαφέρον και η απαίτηση για όλο και μεγαλύτερη ακρίβεια στο σχεδιασμό των μορφών, για όλο και μεγαλύτερη ακρίβεια στις μετρήσεις, αλλά και για ακρίβεια στην αναπαραγωγή του σχεδιασμού και των μετρήσεων.

Στο εσωτερικό της ζωής των πρακτικών αναγκών διακρίνονται ορισμένες ιδιαιτερότητες μέσα στις παραπάνω μορφές και [...] υφίσταται μια τεχνική πράξη η οποία στοχεύει ήδη πάντα στην παραγωγή των κάθε φορά προτιμητέων μορφών και στη βελτίωσή τους σύμφωνα με μια ορισμένη κάθε φορά διεύθυνση διαβάθμισης. (*Hua VI*, σ. 384)

Με τη σειρά της, η απαίτηση για μεγαλύτερη ακρίβεια καθιστά ρητή την ανάγκη για καθιέρωση σταθερών μονάδων μέτρησης αλλά και για συνεχή τελειοποίηση των μεθόδων και των εργαλείων μέτρησης.³⁴ Έτσι, τόσο οι εποπτικές μορφές όσο και οι μετρήσεις γίνονται όλο και πιο ακριβείς, κινούμενες, όμως, πάντα στο πλαίσιο *εμπειρικών προσεγγίσεων*. Τόσο ο προσδιορισμός των μονάδων μέτρησης, όσο και η βελτίωση των μεθόδων και των εργαλείων, αφήνουν πάντοτε περιθώρια για καλύτερο, ακριβέστερο προσδιορισμό και τελειοποίηση. Με αυτή την έννοια μπορούμε να λέμε ότι οι εμπειρικές προσεγγίσεις μας εξακολουθούν να κινούνται στην περιοχή του *περίπου*.³⁵

Αυτό που είναι σημαντικό να καταλάβουμε εδώ είναι πως το πρακτικό ενδιαφέρον για τον ακριβή προσδιορισμό των εποπτικών μορφών και των μετρήσεων των μετρήσιμων μεγεθών θέτει τα θεμέλια για τη μετάβαση στην περιοχή της Γεωμετρίας, όμως από μόνο του δεν αρκεί. Μένοντας περιορισμένοι στη σφαίρα των πρακτικών ενδιαφερόντων μας μπορούμε μόνο να προσεγγίζουμε όρια τα οποία ποτέ δεν φτάνουμε. Αυτό που συνεχώς έχουμε στη διάθεσή μας είναι βελτιωμένες, ακριβέστερες εποπτικές μορφές και ακριβέστερες μετρήσεις. Αλλά, στη βάση τέτοιων εμπειρικών μορφών δεν είναι ποτέ δυνατό να φτάσουμε σε γεωμετρικές έννοιες.

³¹ Βλ. σχετικά και Drummond 1984, σ. 787.

³² Γιάμερ 2001, σ. 10.

³³ Neugebauer 1986, σ. 117.

³⁴ «Η μέτρηση ανήκει σε κάθε πολιτισμό, μόνο που οι βαθμίδες της κινούνται από τις πιο απλοϊκές σε αυτές υψηλότερης τελειότητας» (*Hua VI*, σ. 384). Και «εν εαυτή η τέχνη της μέτρησης είναι ταυτόχρονα τέχνη ολοένα περαιτέρω προαγωγής της “ακρίβειας” της μέτρησης στην κατεύθυνση μιας κλιμακούμενης τελειοποίησης» (*Hua VI*, σ. 40 <91>).

³⁵ Βλ., π.χ., *Hua VI*, σ. 22 <67>.

Η απλή αφαίρεση από την εποπτεία δεν μας δίνει το εποπτικό θεμέλιο [για παράδειγμα] της έννοιας της ευθείας. Όπως και η απλή αφαίρεση δεν μας δίνει το θεμέλιο για την έννοια του καθαρού κόκκινου ή του καθαρού μαύρου. (*Hua XXI*, σ. 308)

[Α]πό το εποπτικό πράγμα δεν μπορούμε μέσω άμεσης αφαίρεσης, άρα ως στιγμή [Moment], να αφαιρέσουμε [για παράδειγμα] την καθαρή ευθύτητα, το ευθύ με το γεωμετρικό νόημα. (*Hua XXXII*, σ. 198)

Θα μπορούσε, ίσως, να ισχυριστεί κανείς ότι τον καταλυτικό ρόλο για την απόκτηση των διαφόρων γεωμετρικών μορφών και των αντίστοιχων εννοιών τον παίζει η φαντασία. Ότι στη φαντασία μας παραλλάσσουμε ελεύθερα τις διάφορες αισθητηριακές μορφές για να φτάσουμε τελικά με μια εμπειρική γενίκευση στα καθαρά σχήματα της Γεωμετρίας. Ότι, για παράδειγμα, με την ελεύθερη παραλλαγή της στρογγυλότητας φτάνουμε στον καθαρό γεωμετρικό κύκλο. Για τον Χούσερλ, όμως, ούτε η φαντασία μπορεί να οδηγήσει σε κάτι πέρα από βελτιωμένες, καλύτερες προσεγγίσεις των αρχικών φαντασιακών δειγμάτων.

Όσο και αν τα μετασχηματίζουμε κατά βούληση στη φαντασία [τα σώματα της πρωταρχικής αντίληψης], οι –υπό ένα ορισμένο νόημα “ιδεατές”– ελεύθερες δυνατότητες που αποκομίζουμε έτσι, απέχουν πολύ από το να είναι οι γεωμετρικά-ιδεατές δυνατότητες που οφείλουν να εγγράφονται στον ιδεατό χώρο. [Τα προϊόντα αυτών των μετασχηματισμών] δεν είναι οι γεωμετρικώς “καθαρές” σχηματομορφές: τα “καθαρά” σώματα, οι “καθαρές” ευθείες, τα “καθαρά” επίπεδα, τα “καθαρά” σχήματα γενικά [...]. Γεωμετρικός χώρος δεν σημαίνει άρα κάτι σαν «χώρος που φανταζόμαστε» [...]. Η φαντασία μπορεί να μετασχηματίζει αισθητές σχηματομορφές σε αισθητές μόνο σχηματομορφές και πάλι. Και αυτές οι σχηματομορφές, ανεξάρτητα από το εάν τις διαθέτουμε στην πραγματικότητα ή στη φαντασία είναι διανοητές μόνο σε διαβαθμίσεις του περισσότερο ή λιγότερο ευθέως, επίπεδου, κυκλικού, κ.λπ. (*Hua VI*, σ. 22 <66-7>)

Η μετάβαση στην περιοχή της Γεωμετρίας απαιτεί ένα νέο ενδιαφέρον που όμως δεν είναι πρακτικό και ούτε περιορίζεται στη φαντασιακή παραλλαγή των μορφών των αισθητηριακών αντιληπτών. Πρόκειται για ένα νέο, καθαρά *θεωρητικό* ενδιαφέρον στη βάση του οποίου υπερβαίνουμε την περιστασιακότητα και την καταστασιακότητα του απλού καθημερινού βίου. Μια τέτοια νέα *θεωρητική πρακτική* (theoretische Praxis)³⁶ ή *ιδεατή πρακτική* (ideale Praxis)³⁷, όπως την αποκαλεί ο Χούσερλ, «αποτελεί την τέχνη των θεωριών, της ανακάλυψης και διασφάλισης αληθειών ενός ορισμένου νέου ιδεατού νοήματος, ξένου προς τον προ-επιστημονικό βίο, του νοήματος της “οριστικής εγκυρότητας”, της καθολικής εγκυρότητας»³⁸. Στο πλαίσιο της θεωρητικής πρακτικής κάνει την εμφάνισή της και μια νέα αφαίρεση, η *εξιδανικευτική* αφαίρεση, η οποία διαφέρει ουσιωδώς από τις εμπειρικές γενικεύσεις με τις οποίες φτάνουμε σε γενικές αισθητηριακές μορφές.³⁹

³⁶ *Hua VI*, σσ. 113 [111], 135 [132] · βλ. και *Hua XXXII*, σ. 91.

³⁷ *Hua VI*, σ. 23 <68>.

³⁸ *Ο.π.*, σ. 113 [111].

³⁹ Βλ. κυρίως *Hua VI*, §9a. Έτσι, για παράδειγμα, μια «εικόνα εξυπηρετεί μόνο ως εφαλτήριο για το *intellectio*. Δεν μας παρέχει ένα πραγματικό δείγμα του αποβλεπόμενου μορφώματος, παρά μόνο ένα δείγμα αισθητών σχηματομορφών του αισθητού είδους εκείνου που συνιστά το φυσικό αφετηριακό σημείο για τις γεωμετρικές “εξιδανικεύσεις”. Σε αυτές τις νοητικές διαδικασίες της γεωμετρικής σκέψης συγκροτείται η ιδέα του γεωμετρικού μορφώματος [...]» (*LU II/1*, σσ. 65 [302]· βλ. και *Hua XXII*, σ. 327 [367]).

Μια ορισμένη διαδικασία εξιδανίκευσης συνάπτεται σε ορισμένα συμπλέγματα, σε σειρές εποπτειών· κρίνουμε ότι αυτές [οι σειρές] πλησιάζουν ένα όριο, και αυτό μπορεί να είναι στη μια περίπτωση το καθαρό κόκκινο, στην άλλη η [γεωμετρική] ευθεία. (*Hua XXI*, σ. 308)

Με την εξιδανικευτική αφαίρεση υπερβαίνουμε τα όρια της πρακτικής βιοκοσμικής μέριμνας και επιζητούμε μια ακρίβεια στις μετρήσεις και τους υπολογισμούς μας που οδηγούν σε ιδεατά όρια. Η εξιδανικευτική αφαίρεση σημαίνει ακριβώς την κατάργηση του “περίπου” των εμπειρικών μας προσεγγίσεων, την ακύρωση *κάθε* ανακρίβειας και την αναγνώριση μιας νέας ιδεατής περιοχής αντικειμένων *στο όριο*, μιας νέας περιοχής *απόλυτα ακριβολογικών* αντικειμένων.⁴⁰ Τέτοια οριακά αντικείμενα, οριακές σχηματομορφές (*Limesgestalten*), είναι οι γεωμετρικές μορφές που δίνονται μόνο στην κατηγοριακή εποπτεία και ειδικότερα στη «γεωμετρική εποπτεία»⁴¹.

Με τις αναλύσεις του ο Χούσερλ δείχνει ότι η Γεωμετρία δεν είναι μια εμπειρική επιστήμη. Οι έννοιές της δεν προκύπτουν απ’ ευθείας από την αισθητηριακή εποπτεία και οι προτάσεις της δεν συνάγονται με παρατήρηση και επαγωγή. Οι ιδεατές-ακριβολογικές γεωμετρικές έννοιες προϋποθέτουν τη θεωρητική λειτουργία της εξιδανίκευσης, η οποία αποφέρει τα διάφορα γεωμετρικά αντικείμενα, για παράδειγμα τη γεωμετρική ευθεία ή το γεωμετρικό κύκλο. Επιπλέον, ο γεωμέτρης “βρίσκει” στην ειδητική εποπτεία τι ισχύει ουσιαδώς για τα θεμελιώδη γεωμετρικά αντικείμενα (σημείο, ευθεία, επίπεδο) και φτάνει έτσι στους αντίστοιχους θεμελιώδεις ειδητικούς νόμους, δηλαδή στα γεωμετρικά αξιώματα. Στη βάση των θεμελιωδών γεωμετρικών σχηματομορφών και των αξιωμάτων είναι δυνατή η κατασκευή όλων εν γένει των γεωμετρικών σχηματομορφών.

Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν εκείνοι που για πρώτη φορά συνέλαβαν τη Γεωμετρία ως το θεωρητικό σύστημα των θεμελιωδών ιδεατών οριακών σχηματομορφών, των γεωμετρικών αξιωμάτων και του παραγωγικού-αναλυτικού τρόπου κατασκευής κάθε άλλης γεωμετρικής σχηματομορφής. Ο Χούσερλ, ωστόσο, στέκεται ιδιαίτερα στο ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν κατάφεραν να οδηγήσουν τη Γεωμετρία σε ένα ολοκληρωμέ-

⁴⁰ Δεν πρέπει φυσικά να συγχέουμε την εξιδανίκευση (*Idealisierung*) με την ιδέαση ή ιδεοποίηση (*Ideation*) παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με ιδεατά αντικείμενα. Στην ιδεοποίηση υπερβαίνουμε τα ενεργεία αναγνωρισμένα υπό την εμπειρική έννοια αντικείμενα και με φανταστική παραλλαγή οδηγούμαστε στο τι προσιδιάζει ουσιαδώς σε αυτά. Ωστόσο, οι ουσίες στις οποίες φτάνουμε δεν είναι ακριβολογικές όπως συμβαίνει με την εξιδανίκευση. (Βλ., π.χ., *LU II/1*, §9· *Hua III/1*, §74.)

⁴¹ *Hua XXXII*, σ. 196· βλ. και *Hua VI*, σσ. 23 <68>, 290 [312], 384κ.επ.· *Hua III/1*, σ. 155 [166-7]· *LU II/2*, σ. 133 [777]. Ο μαθητής του Χούσερλ, Μπέκερ (*Oscar Becker*) για να περιγράψει τη διαδικασία συγκρότησης των γεωμετρικών αντικειμένων ξεκινά από το διάστατο *οπτικό πεδίο* και οδηγείται με τη βοήθεια εξιδανικεύσεων στις ιδεατές ευθείες και τα ιδεατά σημεία. (Βλ. *Becker 1973*, σσ. 62κ.επ.) Εδώ, ωστόσο, θα συμφωνήσουμε με την κριτική που ασκεί επ’ αυτού ο Ντράμοντ. Η αφετηρία μιας τέτοιας διαδικασίας είναι τα ίδια τα αντιληπτά στην πρωταρχική χωρικότητά τους και όχι το οπτικό πεδίο του οποίου η δοτικότητα απαιτεί μια άλλου τύπου αφαίρεση που δεν φαίνεται να προϋποτίθεται από την εξιδανικευτική σκέψη. (Βλ. σχετικά και *Drummond 1984*, σσ. 793, 800κ.επ.) Επιπλέον, ο Μπέκερ επιχειρεί να εξηγήσει τη σειρά των εξιδανικεύσεων θεωρώντας πως αυτή πρέπει να προχωρά από τα στοιχειωδέστερα γεωμετρικά αντικείμενα προς τα ανώτερα και τα πιο σύνθετα (από το σημείο, στην ευθεία, στο επίπεδο). Ο Ντράμοντ, όμως, ξανά έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι μια τέτοια σειρά δεν αντιστοιχεί στο πώς πραγματικά κινητοποιούμαστε στο πλαίσιο της πρωταρχικής εμπειρίας μας και στη βάση της ίδια της φύσης των αντιληπτών πραγμάτων προς τις διάφορες εξιδανικεύσεις. (Βλ. *Drummond 1984*, σ. 801) Ο Κλέσγκες επίσης ασκεί κριτική στην μπεκεριανή ερμηνευτική ανασυγκρότηση. Επισμαίνει ότι ο Μπέκερ θεωρεί ως δεδομένο το διάστατο χαρακτήρα του οπτικού πεδίου και για αυτόν το πρόβλημα εστιάζεται στο πώς αποκτάται η *τρίτη διάσταση* του βάθους. Σύμφωνα με τον Κλέσγκες, όμως, σε τελευταία ανάλυση ο Μπέκερ πραγματεύεται το ζήτημα του χώρου μόνο σε ένα επίπεδο εξιδανικεύσεων και έτσι αδυνατεί να μιλήσει για τον πρωταρχικό χώρο της αντίληψης. (Βλ. *Claesges 1964*, σ. 86)

νο στάδιο.⁴² Σύμφωνα με τον ίδιο, «η Ευκλείδεια Γεωμετρία και τα αρχαία Μαθηματικά γενικά γνώριζαν μόνο πεπερασμένα καθήκοντα, ένα πεπερασμένο κλειστό απριόρι»⁴³. Δεν ήταν ακόμα μαθήσεις που αφορούν *κάθε δυνατό κόσμο εν γένει*.

Είναι αλήθεια ότι στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής επιστήμης, η Ευκλείδεια επιπεδομετρία δεν ήταν συμβατή με την επικρατούσα αριστοτελική κοσμολογία. Ο Γιάμερ το υπογραμμίζει αυτό όταν ρωτά: «Διότι, πώς θα ήταν δυνατόν ο ευκλείδειος χώρος, με την ομογένεια και την εμπειρία των γραμμών και των επιπέδων του, να ταιριάξει στο πεπερασμένο και ανισότροπο αριστοτελικό σύμπαν;»⁴⁴ Είναι επίσης αλήθεια ότι η αλλαγή του κοσμοειδώλου που συντελέστηκε στη νεότερη εποχή, στο πλαίσιο της αποκαλούμενης «επιστημονικής επανάστασης», υπήρξε το αποτέλεσμα πολυεπίπεδων θεωρητικών και πρακτικών διεργασιών, στις οποίες συμμετείχαν πολλοί διανοητές και σε ένα μεγάλο βάθος χρόνου. Ο Χούσερλ δεν επιχειρεί να αποτυπώσει αυτό το κομμάτι της ιστορίας της ανθρώπινης σκέψης. Στρέφεται επιλεκτικά και εκμεταλλεύεται συγκεκριμένα στοιχεία, στη βάση των οποίων αφηγείται το γεγονός της φυσικο-μαθηματικοποίησης του κόσμου και αποσαφηνίζει το νόημα που έχει μια τέτοια κίνηση για τον ανθρώπινο βίο. Σε μια, στη λεπτομέρειά της όχι και τόσο ακριβή, θεώρηση, ο Χούσερλ χρησιμοποιεί την εμβληματική φυσιογνωμία του Γαλιλαίου, ως εκείνου του διανοητή-επιστήμονα που έθεσε τους όρους για αυτή τη μεγάλη αλλαγή. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, η εδραίωση του γαλιλαϊκού τρόπου σκέψης βασίστηκε σε τρεις κύριες παραδοχές, σε τρία “αυτονόητα”: στο “αυτονόητο” της Καθαρής Γεωμετρίας, στο “αυτονόητο” των πρακτικών μέτρησης και στο “αυτονόητο” της μαθηματικής μορφής που (υποτίθεται πως) ουσιαστικά χαρακτηρίζει τη φύση.⁴⁵

Ο Γαλιλαίος, αφενός παραλαμβάνει τη Γεωμετρία ως έτοιμο και επιτυχημένο διανοητικό επίτευγμα, όπως και την πρακτική των μετρήσεων ως αποδεκτή μέθοδο που μπορεί στο όριο να οδηγήσει σε ακριβολογικό προσδιορισμό, χωρίς, μάλιστα, να επερωτήσει και να ελέγξει κριτικά τη νομιμότητά τους. Αφετέρου, όμως, προχωρά στην τρίτη και σημαντικότερη παραδοχή. Θεωρεί ότι πίσω από τις υποκειμενικές εμφανίσεις των πραγμάτων και συνολικά του κόσμου υπάρχει η αληθινή φύση καθ’ αυτή, η οποία έχει μαθηματική δομή. Το βιβλίο της φύσης είναι γραμμένο με μαθηματικούς χαρακτήρες, τρίγωνα, κύκλους και άλλα γεωμετρικά σχήματα. Και αυτό το βιβλίο μπορεί να το περιγράψει μόνο η Καθαρή Γεωμετρία. Το πολύ σημαντικό με αυτή την παραδοχή είναι πως ο Γαλιλαίος δεν περιορίζεται στις μορφές των πραγμάτων της αισθητηριακής αντίληψης θεωρώντας ότι η Καθαρή Γεωμετρία είναι αυτή που θα αποκαλύψει και θα περιγράψει την ουσιαστική φύση τους. Δεν περιορίζεται, δηλαδή, στην προσπάθεια επίτευξης μιας άμεσης μαθηματικοποίησης (γεωμετροποίησης) της φύσης. Ο Γαλιλαίος πιστεύει ότι, όχι μόνο οι μορφές, αλλά συνολικά ο κόσμος και τα πράγματα με τα αισθητηριακά τους πληρώματα περιγράφονται στην ουσία τους *more geometrico*, και προχωρά επιπλέον στην έμμεση μαθηματικοποίηση της φύσης.

7.3. Η έμμεση μαθηματικοποίηση

Η σκέψη του Γαλιλαίου κινητοποιείται από την, κατά βάση, πλατωνική ιδέα σύμφωνα με την οποία ο κόσμος των αισθήσεων μας εξαπατά. Πίσω από το πώς υποκειμενι-

⁴² Βλ. *Hua* VI, σσ. 18-9 <62>, 34 <84>, 36 <86>.

⁴³ Ο.π., σ. 19 <62>.

⁴⁴ Γιάμερ 2001, σ. 34.

⁴⁵ Βλ. *Hua* VI, σσ. 23-29 [26-31]· βλ. και Dodd 2004, σ. 87.

κά εμφανίζονται τα πράγματα – με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικά υποκειμένα αλλά και με διαφορετικό τρόπο στα εκάστοτε νυν του συνειδησιακού ρου ενός υποκειμένου – ο Γαλιλαίος πίστευε πως κρύβεται η αληθινή ουσία της φύσης. Το δρόμο προς μια τέτοια σύλληψη τον είχε ήδη δείξει η Γεωμετρία, ένα από τα γαλιλαϊκά “αυτονόητα”. Ο κόσμος των ιδεατών γεωμετρικών σχημάτων, ως κόσμος απόλυτης και αδιαμφισβήτητης ακρίβειας, αποτέλεσε το πρότυπο για την αναζήτηση της αληθινής, αντικειμενικής ουσίας των αντιληπτών πραγμάτων γενικά, των αντιληπτών πραγμάτων, δηλαδή, ιδωμένων από όλες τις απόψεις τους.

[Οι ιδεατές γεωμετρικές αντικειμενότητες] [έ]δειξαν, άρα, για πρώτη φορά ότι μια απειρότητα από υποκειμενικώς-σχετικά αντικείμενα, τα οποία δίδονται στη σκέψη μόνο σε μια ασαφή καθολική παράσταση, είναι δυνατό να τη σκεφτούμε πραγματικά ως αντικειμενικά προσδιορίσιμη και ως καθ’ εαυτήν προσδιορισμένη στη βάση μιας απριωρικής και πανπεριεκτικής μεθόδου. (*Hua VI*, σ. 31 <80>· βλ. και 37 <87>)

Στη γαλιλαϊκή μαθηματικοποίηση της φύσης εξιδανικεύεται πλέον αυτή η ίδια η σφαίρα της ρεαλιστικότητας υπό την καθοδήγηση των νέων Μαθηματικών· μετατρέπεται αυτή η ίδια σε ένα μαθηματικό πολλαπλό, για να το εκφράσουμε με έναν σύγχρονο τρόπο. (*Hua VI*, 20 <64>)

Με τα μαθηματικά ως εργαλείο διαμορφώνεται μια νέα, ακριβολογική Φυσική, η οποία προτίθεται

να γνωρίσει τη φύση και να υπερνικήσει το σχετικισμό των αισθητηριακών αντιλήψεων μέσω της υπόθεσης [Substruktion] μιας ιδεατής αλήθειας ή μέσω της υπόθεσης ενός κόσμου ιδεών [Ideenwelt] ως του καθ’ εαυτόν αληθιού κόσμου που βρίσκεται στη βάση κάθε αισθητηριακής σχετικότητας. (*Hua XXXII*, σ. 196)

Στην *Κρίση*, ο Χούσερλ συζητά εκτενώς το ζήτημα της καθολικής μαθηματικοποίησης της φύσης. Δίνει έμφαση στο ότι, υπό ένα τέτοιο πρίσμα, η άμεση γεωμετροποίηση των αισθητηριακών μορφών των αντιληπτών συνοδεύεται από την έμμεση μαθηματικοποίηση των υπόλοιπων πτυχών της δοτικότητας των αντιληπτών πραγμάτων. Αυτό που κυρίως φαίνεται να υποστηρίζει ο Χούσερλ είναι ότι η έμμεση μαθηματικοποίηση αφορά τα εμπράγματα αντιληπτά κατά το ότι αυτά είναι υλικά-αιτιακά. Ενώ, λοιπόν, με την άμεση μαθηματικοποίηση επιτυγχάνεται ουσιαστικά η γεωμετροποίηση των αισθητηριακών μορφών του πράγματος-ως-res-extensa, με την έμμεση μαθηματικοποίηση επιτυγχάνεται μια αντίστοιχη εξιδανίκευση, η φυσικοποίηση του αντιληπτού, αυτή τη φορά ως-res-materialis.

Στα προηγούμενα κεφάλαια τονίσαμε ότι το υλικό-αιτιακό αντιληπτό συγκροτείται στη βάση ενός πρωταρχικού δοτικού ενεργήματος που (συν-)ερμηνεύει μερολογικά-παραγωγικά τις φασματικές εμφανίσεις του πράγματος στην εξάρτησή τους από τις φασματικές εμφανίσεις των αντιληπτικών περιστάσεων. Ισχυριστήκαμε, μάλιστα, ότι στη χουσερλιανή φαινομενολογία αυτή η υλική-αιτιακή ερμηνεία προηγείται των ενεργημάτων της σκέψης. Εάν ανατρέξουμε στη σημαντική §9 της *Κρίσης*, επίσης διαπιστώνουμε ότι εκεί ο Χούσερλ μιλά καθαρά για το «εμπειρικό συνολικό στίλ»⁴⁶, για το «αμετάβλητο καθολικό στίλ»⁴⁷ του κόσμου, που δεν είναι άλλο από τη μορφή της «καθολικής αιτιακής [του] διαρρύθμισης»⁴⁸ στο πλαίσιο της πρωταρχικής, απλής αντίληψης.

⁴⁶ *Hua VI*, σ. 28 <76>.

⁴⁷ *Ο.π.*, σ. 29 <76>.

⁴⁸ *Ο.π.*

Τα εμπράγματα αντιληπτά στις πρωταρχικές αιτιακές τους σχέσεις είναι δυνατό στη συνέχεια να θεματοποιηθούν γλωσσικά. Μια τέτοια θεματοποίηση, ωστόσο, είναι περιγραφική και *προ-επιστημονική* και μας περιορίζει – όπως λέγαμε, αντίστοιχα, και για τις αισθητηριακές μορφές – στην περιοχή του “περίπου”. Αυτή την ανακρίβεια επιχειρεί να ξεπεράσει η ακριβολογική-μαθηματική Φυσική. Οι έννοιές της δεν είναι περιγραφικές, δεν αναφέρονται στις υποκειμενικές αισθητηριακές ποιότητες και καταστάσεις των αντιληπτών. Οι έννοιές της είναι *ακριβολογικές* και αναφέρονται στην αντικειμενική, φυσικαλιστική φύση. Η «*νέα φυσική επιστήμη*»⁴⁹ δεν αρκείται στην αναγνώριση της υλικής-αιτιακής τυπολογίας του πρωταρχικού κόσμου. Στη βάση αυτής της τυπολογίας, στοχεύει στην ανάδειξη αυστηρών ταυτοτήτων, οι οποίες υποστηρίζουν τις απόλυτα καθορισμένες και αδιαμφισβήτητες αιτιακές σχέσεις.⁵⁰

Ο Χούσερλ διακρίνει, λοιπόν, ρητά την πρωταρχική υλική-αιτιακή ερμηνευση από την ακριβολογική φυσικοποίηση.⁵¹ Διακρίνει ρητά την «*εποπτική αιτιότητα*»⁵², από την «*ακριβολογική*»⁵³ ή «*εξιδανικευμένη αιτιότητα*»⁵⁴. Είναι, βέβαια, σαφές ότι

η αιτιακή συνάφεια των όντων, η οποία δίνεται στην εμπειρία, είναι ακριβώς αυτή που ύστερα προσδιορίζεται ακριβολογικά και αντικειμενικά στην αντικειμενική επιστήμη και με την οποία σχετίζονται οι ακριβολογικοί αιτιακοί νόμοι. (EU, σ. 40-1 [44])

Είναι, όμως, επίσης σαφές ότι ο ακριβολογικός αιτιακός προσδιορισμός γίνεται από μια νέα, *επιστημονική* στάση, η οποία *μετασχηματίζει* τα πρωταρχικά δοθέντα αντιληπτά και κατασκευάζει νέες θεωρητικές-επιστημονικές αντικειμενότητες.

Ο Χούσερλ φαίνεται να αναζητά τον πυρήνα αυτού του μετασχηματισμού, και κατά συνέπεια της ίδιας της φυσικοποίησης, στον τρόπο με τον οποίο καθίσταται δυνατή η μαθηματικοποίηση των *αισθητηριακών πληρωμάτων*, του *plenum* των αντιληπτών.⁵⁵ Έχοντας κάνει την παραδοχή πως «η καθολική *εξιδανικευμένη αιτιότητα* περιλαμβάνει, στην εξιδανικευμένη τους απειρότητα, όλες τις γεγονικές σχηματομορφές και όλα τα πληρώματα»⁵⁶, ο ίδιος υπογραμμίζει πως τα αισθητηριακά πληρώματα δεν επιδέχονται μια άμεση μαθηματικοποίηση. Δεν είναι δυνατή η εξιδανίκευση των πληρωμάτων με τον τρόπο της εξιδανίκευσης των αισθητηριακών μορφών και με αυτή την έννοια δεν είναι δυνατή, για παράδειγμα μια γεωμετρία των χρωμάτων. Στην περίπτωση των αισθητηριακών πληρωμάτων μπορούμε μεν να εκτιμούμε το “μέτρο” τους, το πόσο πολύ ή λίγο, χωρίς, όμως, ακριβείς μετρήσεις και προσεγγίσεις στο όριο.⁵⁷

Οι μετρήσεις τους (οι «εκτιμήσεις» τους) δεν σχετίζονται με αντίστοιχες ιδεατότητες ενός κατασκευάσιμου κόσμου, ενός κόσμου ήδη αντικειμενοποιημένου με ιδεατότητα. Επομένως, και η έννοια της «*προσέγγισης*» δεν έχει εδώ ένα νόημα ανάλογο με αυτό της σφαίρας

⁴⁹ Ο.π., σ. 49 [52].

⁵⁰ Βλ. ό.π., σ. 49 [52-3].

⁵¹ Για το ότι ο Χούσερλ διακρίνει την προ-επιστημονική από την επιστημονική αιτιότητα βλ. χαρακτηριστικά στο *Hua V*, σ. 1κεπς [1κ.επς]· επίσης Kern 1964, σσ. 150, 411· Dodd 2004, σσ. 99κ.επ.. Σύγκ. και Holenstein 1972, σσ. 82κ.επ., 85 υπσ. 130, 184. Βλ και το πολύ σημαντικό ερμηνευτικό σχόλιο του Θεοδώρου στην ελληνική μετάφραση της *Κρίσης*, σ. 190 σχόλιο 29. Για μια συνολικότερη και λεπτομερή ανάλυση της διάκρισης του σκέτα φυσικού αντιληπτικού πράγματος από την επιστημονική αντικειμενοποίησή του, βλ. Theodorou 2005.

⁵² *Hua VI*, σ. 38 <89>· βλ. και σ. 38 <89>.

⁵³ Ο.π.

⁵⁴ Ο.π.

⁵⁵ Βλ. κυρίως ό.π., §9c.

⁵⁶ Ο.π., σ. 38 <89>.

⁵⁷ Βλ. ό.π., σ. 32 <81>.

των [άμεσα] μαθηματικοποιήσιμων [γεωμετρικών] σχηματομορφών, δηλαδή το νόημα ενός αντικειμενικοποιητικού επιτεύγματος. (*Hua* VI, σ. 33 <82>)

Όπως παρατηρεί ο Θεοδώρου στα ερμηνευτικά σχόλιά του στην ελληνική μετάφραση της *Κρίσης*, η εξιδανίκευση των αισθητηριακών πληρωμάτων «δεν μας αποδίδει αισθητηριακές ποιότητες ως ιδέες (αντικειμενικότητες “καθ’ εαυτές”)⁵⁸».

Η *έμμεση* συμμαθηματικοποίηση των αισθητηριακών πληρωμάτων καθίσταται δυνατή στη βάση της διαπίστωσης των εξαρτήσεων αυτών των πληρωμάτων και των αλλαγών τους από τις αισθητηριακές μορφές και τις δικές τους μεταβολές. Στην περιοχή του προ-επιστημονικού βιόκοσμου, αυτές οι εξαρτήσεις χαρακτηρίζονται από μια ασαφή απροσδιοριστία. Ο Χούσερλ, μάλιστα, επισημαίνει πως τέτοιες περιπτώσεις συμμεταβολής μπορεί μεν να είχαν διαπιστωθεί και πριν την εποχή του Γαλιλαίου, όπως για παράδειγμα η εξάρτηση του τονικού ύψους από τα μήκη των χορδών (από τους πυθαγόρειους), χωρίς, όμως, να έχει γίνει το βήμα προς την καθολικοποίηση της ιδέας περί εξάρτησης των μεταβολών των αισθητηριακών πληρωμάτων από τις μεταβολές των σχηματομορφών και αναγωγής των πρώτων στις δεύτερες με σκοπό την ακριβολογική μέτρηση και αντικειμενικοποίησή τους. Είναι αλήθεια, όμως, ότι ο Χούσερλ δεν είναι ιδιαίτερα καθарός στην ανάπτυξη του επιχειρήματός του αναφορικά με την έμμεση μαθηματικοποίηση. Για την κατανόησή του θεωρούμε ότι είναι χρήσιμα τα ακόλουθα δύο σημεία.

Πρώτον, με τη διαπίστωση της εξάρτησης μεταξύ των αισθητηριακών πληρωμάτων και των αισθητηριακών μορφών ανοίγει ο δρόμος για την αποκαλούμενη «*συνεξιδανίκευση* [Mitidealisation]»⁵⁹ των πρώτων. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, στις διάφορες κατασκευές στις οποίες προχωρά η εξιδανικευτική σκέψη, οι αισθητηριακές μορφές συνοδεύονται τώρα πάντα από τα πληρώματά τους. Αυτό, για παράδειγμα, συμβαίνει κατά τη θεώρηση της επ’ άπειρον καταταμησιμότητας ή διαιρεσιμότητας των σωμάτων⁶⁰, ή στην υπόθεση ότι η ύλη αποτελείται από στοιχειώδη σώματα.

Το δεύτερο σημείο που θέλουμε να επισημάνουμε είναι το εξής. Όπως είδαμε, ο Χούσερλ μας λέει ότι δεν μπορούμε να μαθηματικοποιήσουμε άμεσα τις αισθητηριακές ποιότητες, μπορούμε, όμως, να το κάνουμε αυτό έμμεσα διαπιστώνοντας την εξάρτηση των αισθητηριακών ποιοτήτων από τις άμεσα μαθηματικοποιήσιμες αισθητηριακές μορφές. Αλλά αυτό από μόνο του δεν είναι ιδιαίτερα σαφές, ειδικά εάν επιθυμεί κανείς να κατανοήσει το πώς μια τέτοια διαπίστωση αφορά τη λεγόμενη *φυσικοποίηση* των αντιληπτών. Πώς μπορεί η διαπίστωση της εξάρτησης των αισθητηριακών πληρωμάτων από τις αισθητηριακές μορφές να ανοίξει το δρόμο στην εξιδανίκευση του αντιληπτού κατά την υλικότητα-αιτιότητά του; Στο επιχειρήμα του Χούσερλ υπάρχει μια σχετική ένταση καθώς δίνεται έμφαση στη συνεξιδανίκευση του αισθητηριακού plenum, χωρίς να φωτίζεται ικανοποιητικά το πώς μπορεί έτσι να θεμελιωθεί μια *φυσικαλιστική* επιστήμη. Για τη θεμελίωση αυτής της τελευταίας, θα περιμέναμε αναλύσεις που να αφορούν την εξιδανίκευση των αντιληπτών ως *res materialis*, που να αφορούν, δηλαδή, όπως άλλωστε και ο ίδιος ο Χούσερλ αφήνει να εννοηθεί, πιο συγκεκριμένα την εξιδανίκευση της πρωταρχικής αιτιότητας. Προς μια τέτοια κατεύθυνση θεωρούμε πως βοηθά ο ακόλουθος ισχυρισμός. Στο πλαίσιο της έμμεσης μαθηματικοποίησης, *οι μεταβολές των αισθητηριακών ποιοτήτων εξηγούνται ως αποτέλεσμα των αιτιακών αλληλεπιδράσεων και των μεταβολών των άμεσα μαθη-*

⁵⁸ *Η Κρίση των Ευρωπαϊκών Επιστημών*, σ. 189 σχόλιο 22.

⁵⁹ *Hua* VI, σ. 59 <88>

⁶⁰ Ο.π.

ματικοποιήσιμων ιδιοτήτων μεταξύ στοιχειωδών σωματιδίων που προϋποτίθεται ότι συνθέτουν την ύλη.⁶¹

Ένα επιπλέον στοιχείο που δυσκολεύει την κατανόηση του επιχειρήματος του Χούσερλ για την έμμεση μαθηματικοποίηση είναι το ότι ο ίδιος δεν διακρίνει τα ζητήματα που αφορούν την κίνηση των σωμάτων από τα ζητήματα που αφορούν τη δυναμική τους κατάσταση και συμπεριφορά. Ο Χούσερλ μιλά για έμμεση μαθηματικοποίηση (δηλαδή φυσικοποίηση) γενικά, την οποία μάλιστα, όχι με ακρίβεια, αποδίδει στον Γαλιλαίο. Γνωρίζουμε ότι ο Γαλιλαίος χρησιμοποίησε γεωμετρικές αποδείξεις στο εγχείρημά του να μαθηματικοποιήσει την κίνηση, όπως και γνωρίζουμε ότι σε αυτό του το εγχείρημα προχώρησε σε κατάλληλες εξιδανικεύσεις.⁶² Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο Γαλιλαίος κινήθηκε στην αρχιμήδεια γραμμή σκέψης ως προς την επιλογή του τρόπου επίλυσης προβλημάτων. Η αρχιμήδεια αφαίρεση για την επίλυση στατικών προβλημάτων μεταφέρθηκε από τον ίδιο στην περιοχή των *κινούμενων σωμάτων*.⁶³ Διαβάζοντας τα ακόλουθα λόγια του ιστορικού της επιστήμης Μπάτερφιλντ, είναι φυσικά ο Γαλιλαίος που πρώτος έρχεται στο νου μας.

Πάντως, είναι πιθανό ότι ο Αρχιμήδης, που δίδαξε τους ανθρώπους να σκέφτονται το βάρος ενός πράγματος μέσα στο νερό και μέσα στον αέρα και, κατά συνέπεια, και έξω από τα δύο, συντέλεσε στο να παρακινηθούν μερικοί να πιάσουν το πρόβλημα της κίνησης από την αντίθετη άκρη και να σκεφτούν ότι η πιο απλή μορφή κίνησης συμβαίνει όταν δεν υπάρχει αντίσταση για να την περιπλέξει. Έτσι μπορούσε κανείς να θεωρήσει δεδομένη την τάση των σωμάτων να συνεχίσουν την κίνησή τους σε ευθεία γραμμή και μετά να αρχίσει να εξετάζει τα στοιχεία που θα περιόριζαν, θα εμπόδιζαν ή θα προσδιόριζαν την κίνηση αυτή. (Butterfield 1988, σ. 25)

Εκείνο, όμως, που επιπλέον έκανε ο Γαλιλαίος απαιτεί αυτό που ο Μπάτερφιλντ αποκαλεί «μια μετάθεση στο πνεύμα του ίδιου του επιστήμονα»⁶⁴. Ο νόμος της αδράνειας στον οποίο έφτασε ο Γαλιλαίος δεν είναι κάτι που μπορεί να προκύψει στη βάση της σκέτης παρατήρησης των σωμάτων. *Ούτε* απόλυτα σφαιρικά σώματα υπάρχουν που κινούνται σε απόλυτα λεία και οριζόντια επίπεδα, *ούτε* μπορούμε να δούμε σώματα γενικά να συνεχίζουν επ' αόριστον την κίνησή τους σε έναν κενό χώρο.⁶⁵

[Δεν επρόκειτο] για πραγματικά σώματα, όπως τα παρατηρούμε στον πραγματικό κόσμο, αλλά για γεωμετρικά σώματα, που κινούνταν σ' έναν κόσμο χωρίς αντίσταση και βαρύτητα—κινούνταν στο απέραντο κενό του ευκλείδειου χώρου, κενό που ο Αριστοτέλης το είχε θεωρήσει αδιανόητο. Μακροπρόθεσμα λοιπόν, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι υπήρχε εδώ ένα θεμελιώδες πρόβλημα που δεν μπορούσε να λυθεί με την προσεκτική παρατήρηση στο πλαίσιο του παλαιότερου συστήματος ιδεών, αλλά απαιτούσε μια μετάθεση στο πνεύμα. (Butterfield 1988, σσ. 16-7, οι εμφάσεις προστέθηκαν· βλ. και σ. 24.)

Η παρατήρηση, το πείραμα αλλά και η επαγωγή ήταν μέρος της θεωρητικής πρακτικής πολύ πριν τον Γαλιλαίο, μόνο που αυτά από μόνα τους δεν ήταν αρκετά

⁶¹ Καταλαβαίνουμε ότι στο εγχείρημα του Χούσερλ υπάρχουν συγκαλυμμένα διαφορετικά επίπεδα, η καλύτερη ανάδειξη των οποίων θα χρειαζόταν φυσικά περαιτέρω επεξεργασία..

⁶² Για τις εξιδανικεύσεις του Γαλιλαίου βλ., π.χ., και Einstein & Infeld 1978, σσ. 20κ.επς· Hall 1988, σσ. 73κ.επ.

⁶³ Βλ. σχετικά και Dubarle 1988, σσ. 300κ.επ· Dodd 2004, σ. 92.

⁶⁴ Butterfield 1988, σ. 17.

⁶⁵ Βλ. και ό.π., σσ. 16, 24, 86. Και από τη δική τους σκοπιά, οι Αϊνστάιν και Ίνφελντ τονίζουν πως «ο νόμος αυτός της αδράνειας δε μπορεί να εξαχθεί άμεσα από το πείραμα, αλλά μόνο με θεωρητική σκέψη, σύμφωνη με την παρατήρηση. Το ιδεατό πείραμα δε μπορεί ποτέ να πραγματοποιηθεί, κι ας οδηγήσει σε μια βαθιά κατανόηση των πραγματικών πειραμάτων» (Einstein & Infeld 1978, σ. 21).

για να θεμελιώσουν αυτό που σήμερα γνωρίζουμε ως νεότερη επιστήμη.⁶⁶ Η *φυσικοποιητική-εξιδανικευτική σκέψη* – η «μετάθεση στο πνεύμα» για την οποία μιλάει ο Μπάτερφιλντ – ήταν εκείνη που έδωσε καινούρια ώθηση και διαφορετική τροπή στην εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος. Και σίγουρα με τον Γαλιλαίο έχουμε για πρώτη φορά τη συστηματική εφαρμογή αυτής της ιδέας στη μελέτη της κίνησης των σωμάτων. Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου υπερβολή το να λέγεται ότι «η πνευματική ιστορία της σύγχρονης επιστήμης αρχίζει πραγματικά με τον Γαλιλαίο και με την ανατροπή που προκάλεσε στην αντίληψη για την κίνηση»⁶⁷. Αυτό που είναι υπερβολικό, και που φαίνεται να κάνει ο Χούσερλ, είναι το να αποδίδουμε στον Γαλιλαίο, περισσότερο απ’ όσα στην πραγματικότητα του αναλογούν αναφορικά με την έμμεση μαθηματικοποίηση. Όπως παρατηρεί ο Κοϋρέ,

δεν είναι πάντως ο Γαλιλαίος [...] αλλά ο Ντεκάρτ που διατύπωσε καθαρά και ευδιάκριτα τις αρχές τις νέας επιστήμης, το όνειρο της *reductione scientiae ad mathematicam* και της νέας, μαθηματικής, κοσμολογίας. (Κοϋρέ 1989, σ. 98· βλ. σχετικά και Butterfield 1988, σσ. 24, 92· Gurwitsch 1974, σσ. 36κ.επς, 54· Dodd 2004, σ. 93.)

Ο Χούσερλ δεν συζητά ειδικά τη συμβολή του Καρτέσιου, ή, αργότερα, του Νεύτωνα στο επιστημονικό εγχείρημα της φυσικοποίησης του κόσμου. Από αυτή την άποψη, οι χουσερλιανές αναλύσεις αναφορικά με τις λεπτομέρειες της εξιδανίκευσης των υλικών-αιτιακών πραγμάτων μπορεί να πει κανείς ότι είναι ελλειμματικές. Από τη μεριά μας, δεν θα προχωρήσουμε, στο παρόν πλαίσιο, στην αναζήτηση των στοιχείων εκείνων που θα “συμπλήρωναν” τις εν λόγω χουσερλιανές αναλύσεις. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι το ότι, όπως και η γεωμετρικοποίηση των αισθητηριακών μορφών, έτσι και η φυσικοποίηση του αντιληπτού από όλες τις απόψεις του, προϋποθέτει την εφαρμογή ενεργημάτων θεωρητικοποίησης και εξιδανίκευσης, ενεργημάτων που προσιδιάζουν ακριβώς σε μια επιστημονική-φυσικαλιστική στάση.

7.4. Το γεωμετρικό-φυσικαλιστικό σώμα ως λογική κατασκευή

Στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, όπου και αναζητήσαμε τα βασικά στοιχεία της φαινομενολογικής συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική δοτικότητά του, διαπιστώσαμε τον αναγκαίο ρόλο του έμβιου σώματος στην *αντιληπτική* (σχηματική) αλλά και *πρακτική* κιναισθητική του λειτουργία. Η ανάδειξη του κινητοποιητικού ρόλου της κιναισθησης έκανε φανερή την εξάρτηση των αντιληπτικών εμφανίσεων από τις κινήσεις και τις δράσεις του κιναισθητικού σώματος. Φάνηκε ότι, τόσο η πρωταρχική εκτατότητα, όσο και η πρωταρχική υλικότητα-αιτιότητα, συγκροτούνται ως σύστοιχα μερολογικών-παραγωγικών ερμηνεύσεων ενός *ενσώματου κιναισθητικού υποκειμένου*.

Εάν αναλογιστούμε την εξέλιξη ενός οποιουδήποτε αντιληπτικού ενεργήματος, εύκολα παρατηρούμε ότι η αλλαγή των (σχηματικών ή πρακτικών) κιναισθητικών συνθηκών συνοδεύεται από αλλαγή του τρόπου δοτικότητας του αντιληπτού. Εντός μιας τέτοιας εξέλιξης λαμβάνουν χώρα τα φαινόμενα του απλού αντιληπτικού προσδιορισμού για τα οποία μιλήσαμε στο τέταρτο κεφάλαιο. Το αντιληπτό είναι δυνατό, από κάποιες απόψεις, να επαναπροσδιορίζεται, να προσδιορίζεται καλύτερα, ακριβέστερα, να δίνεται με περισσότερο ή λιγότερο περιεχομενικό πλούτο, κ.λπ. Μάλιστα, υπό κάποιες (σχηματικές και πρακτικές) κιναισθητικές συνθήκες επιτυγχάνεται η

⁶⁶ Hua V, σ. 43 [38].

⁶⁷ Gillispie 1986, σ. 48.

«βέλτιστη» δοτικότητα του αντιληπτού και τότε είναι που κάνουμε λόγο για «κανονική» αντίληψη. Τότε λέμε ότι το αντιληπτό δίνεται *όπως αυτό πραγματικά είναι*. Στο επίπεδο, λοιπόν, της πρωταρχικής, απλής αντίληψης το «πραγματικό», το «αληθινό» πράγμα είναι το κανονικό πράγμα έτσι όπως αυτό δίνεται υπό κανονικές αντιληπτικές συνθήκες και «σε αντίθεση προς όλες τις άλλες πραγματικές ενότητες, που συγκροτούμενες υπό “ανώμαλες” συνθήκες [Bedingungen], υποβιβάζονται σε σκέτη επίφαση [bloßen Schein]»⁶⁸.

Σε ένα ανώτερο, στηριγμένο επίπεδο τώρα, η φυσικο-μαθηματική σκέψη, έχοντας ως βασική προκείμενη και επιδίωξη την απαλοιφή κάθε υποκειμενικού σχετικισμού, εκλαμβάνει ως «πραγματικό», ως «αληθινό», το λογικο-μαθηματικά προσδιορισμένο, το γεωμετρικό-φυσικαλιστικό πράγμα που είναι απαλλαγμένο από υποκειμενικές εξαρτήσεις αναφορικά με τη δοτικότητά του. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία για εμάς στην παρούσα εργασία είναι ότι το «πραγματικό» αντικείμενο των φυσικο-μαθηματικών επιστημών δεν είναι το «πραγματικό» αντιληπτό της πρωταρχικής μας εμπειρίας. Η πρωταρχική εμπειρία «στην αμεσότητά της δεν γνωρίζει κανέναν ακριβολογικό [exakten] χώρο, κανέναν αντικειμενικό χρόνο και [καμία αντικειμενική] αιτιότητα»⁶⁹. Και αντίστροφα,

[ό]ταν μιλάμε για *αντικείμενα της επιστήμης*, η οποία ως τέτοια αναζητά την έγκυρη για τον καθένα αλήθεια, τότε αυτά δεν είναι τα *αντικείμενα της εμπειρίας*, έτσι όπως αυτά συναντώνται στην καθαρή εμπειρία, στη βάση της οποίας αυτά προσδιορίζονται στα κατηγοριακά ενεργήματα. (EU, σ. 41 [44])

Τα γεωμετρικά και φυσικαλιστικά προσδιορισμένα αντιληπτά δεν είναι τα πράγματα που βλέπουμε, που αγγίζουμε, που μυρίζουμε, που σηκώνουμε, που πιέζουμε, που πετάμε, κ.λπ.: αυτά δεν δίνονται στην πρωταρχική, απλή αντίληψη.⁷⁰ Όπως τονίζει ο Χούσερλ στις *Ιδέες I*,

ούτε ακόμα και μια θεϊκή φυσική δεν μπορεί να φτιάξει απλούς εποπτικούς προσδιορισμούς εκ των κατηγοριακών προσδιορισμών της σκέψης για εμπράγματα όντα, περισσότερο από όσο η θεϊκή παντοδυναμία καθιστά δυνατό το να ζωγραφίσει κανείς ελλειπτικές συναρτήσεις ή να τις παίξει στο βιολί. (Hua III/1, σ. 115 [123])

Τα αντικείμενα της Γεωμετρίας και της Φυσικής είναι θεωρητικά προϊόντα γνωσιακών συνθέσεων ανώτερης τάξης. Είναι θεωρητικές κατασκευές που προκύπτουν με την εξιδανίκευση των απροσδιόριστα γενικών και ασαφών αισθητηριακών μορφών, πληρωμάτων και αιτιοτήτων της πρωταρχικής εμπειρίας, και με την ταυτόχρονη ακύρωση κάθε υποκειμενικής εξάρτησης.

Το φυσικαλιστικό αντικείμενο δεν είναι ένα άγνωστο πράγμα της εμπειρίας – όχι μόνο της δικής μας ανθρώπινης εμπειρίας – πίσω από τα ανθρωπίνως αντιληπτά και αντιλήψιμα πράγματα, από τα σκέτα υποκειμενικά-σχετικά. Αντίθετα, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα θεωρητικό, ένα σημασιακό μόρφωμα, ένα θεωρητικά κατασκευασμένο υπόστρωμα για μη-σχετικιστικά κατηγορούμενα [...]. (Hua XXXII, σ. 202)

Είναι, βέβαια, γεγονός πως ο κόσμος της καθημερινής ζωής είναι επενδυμένος με χαρακτηριστικά, πολλά από τα οποία είναι αποτέλεσμα της γνωσιακής μας στάσης απέναντι στα πράγματα. Είναι μάλιστα πολύ ισχυρή η τάση μας να θεωρούμε τον κό-

⁶⁸ Hua IV, σ. 77 [82].

⁶⁹ EU, σ. 41 [43]· βλ. και Hua XVI, σσ. 6-7 [3-4].

⁷⁰ Βλ. σχετικά και Hua XXXII, σ. 202· LU II/2, σ. 133 [777].

σμο υπό το πρίσμα της επιστήμης, ή ακόμα υπό το πρίσμα της δυνατότητας για την επιστημονική πραγμάτευσή του, ώστε ξεχνάμε ότι ο *επιστημονικά ιδωμένος* κόσμος είναι *αποτέλεσμα* των γνωσιακών μας λειτουργιών. Ξεχνάμε ότι ο κόσμος των ιδεών εξιδανικευμένων αντικειμενοτήτων, προσδιορισμένων ως καθ' εαυτές, είναι μια «θεωρητική-λογική υπόθεση [Substruktion]»⁷¹. Σε αυτό συντελεί το ότι όλα τα λογικά μορφώματα έχουν μια υπερχρονική ύπαρξη. Και, όπως μας λέει ο Χούσερλ στον πέμπτο *Καρτεσιανό Στοχασμό*,

[τ]ο υπερχρονικό-είναι τους [Überzeitlichkeit] αποδεικνύεται ως σε-κάθε-χρόνο-είναι [Allzeitlichkeit], ως σύστοιχο μιας οποιασδήποτε δυνατότητας παραγωγής και επαναπαραγωγής σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. (*Hua I*, σ. 155 <186>)

Και στην *Κρίση*,

[ό]πως όλα τα πολιτισμικά αποκτήματα που έχουν ξεπηδήσει ως ανθρώπινα επιτεύγματα, έτσι και αυτά [τις γεωμετρικές σχηματομορφές, αλλά, εννοείται, και τις φυσικο-μαθηματικές ιδεατότητες] είναι δυνατό να τα γνωρίζουμε και να μας είναι διαθέσιμα αντικειμενικά, ακόμα και χωρίς να πρέπει πάντοτε να ανανεώνεται πάλι ρητά η οικοδόμηση του νοήματός τους. (*Hua VI*, σ. 23 <69>)

Οι φυσικο-μαθηματικές ιδεατότητες καθίστανται έτσι έτοιμα *ιζήματα* της θεωρητικής πρακτικής μας, *ιζήματα* που επικάθονται στα πράγματα της πρωταρχικής, απλής αντίληψης και κάνουν αυτά τα τελευταία να δίνονται εφεξής διαμεσολαβημένα από την ιδέα περί μαθηματοποίησης. Ο κόσμος κατανοείται πλέον ορθολογικά, ως έχων μια μαθηματική δομή που εκφράζεται με τους φυσικο-μαθηματικούς τύπους (φόρμουλες). Ο κόσμος δίνεται «ντυμένος» με το *ένδυμα των φυσικο-μαθηματικών ιδεών*.⁷² Η επιστημονική αντικειμενοποίηση, με το να ξεπερνά τη σχετικότητα της υποκειμενικής σύλληψης της πρωταρχικής εμπειρίας, οδηγεί τελικά στην υποκατάσταση αυτής της τελευταίας με τον φυσικο-μαθηματικό κόσμο των ιδεατοτήτων που εκλαμβάνεται ως η μόνη αληθής πραγματικότητα.

Το ιδεόντυμα [Ideenkleid] «Μαθηματικά και μαθηματική φυσική επιστήμη», ή, κατά συνέπεια το *ένδυμα των συμβόλων*, των συμβολικών-μαθηματικών θεωριών, περιλαμβάνει όλα εκείνα που, τόσο για τους επιστήμονες όσο και για τους μορφωμένους, *αντικαθιστούν, μεταμφιέζουν* το βίκοσμο, με την όψη της «αντικειμενικά πραγματικής και αληθούς» φύσης. Το ιδεόντυμα μας κάνει να εκλαμβάνουμε ως *αληθές Είναι* αυτό που είναι [μόνο] μια μέθοδος [...]. (*Hua VI*, σ. 52 <107-8>)

Στην *Κρίση* ο Χούσερλ δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο ζήτημα της ιζηματοποίησης των ιδεατοτήτων των φυσικο-μαθηματικών επιστημών και στο πώς με αυτή την ιζηματοποίηση *συγκαλύπτεται* η πρωταρχική εμπειρία (ο πρωταρχικός βίκοσμος) και περνά στη *λήθη* το ίδιο το γεγονός της συγκροτητικής στήριξης της επιστημονικής σκέψης στην πρωταρχική εμπειρία. Και αυτό δεν συνιστά, για τον ίδιο, παρά τη *νοηματική αποκένωση* των ίδιων των επιστημών, κάτι που πρωτίστως ευθύνεται για το ότι αυτές *βρίσκονται σε κρίση, βρίσκονται σε σύγχυση*.⁷³ Αυτή η διάγνωση του Χούσερλ αφορά τις φυσικο-μαθηματικές επιστήμες ήδη στα πρώτα βήματά τους. «Ακριβώς με τον Γαλιλαίο», διαβάζουμε στην *Κρίση*, «ξεκινά η άδηλη υποκατάσταση της

⁷¹ *Hua VI*, σ. 130 [127].

⁷² Βλ., π.χ., *Hua VI*, §9h.

⁷³ Για μια αναφορά του πρώιμου Χούσερλ στη νοηματική αποκένωση που παρατηρούμε στη σύγχρονη επιστήμη και ειδικότερα στη Γεωμετρία βλ. *Hua XII*, σ. 101 υπσ. 1 [106 υπσ. 8].

προ-επιστημονικά εποπτικής φύσης από την εξιδανικευμένη φύση»⁷⁴. Όπως αναφέραμε και νωρίτερα, ο Γαλιλαίος παρέλαβε ως αυτονόητες τόσο την Καθαρή Γεωμετρία όσο και την πρακτική της μέτρησης, χωρίς κριτικό έλεγχο της νομιμότητάς τους. Δεν στοχάστηκε ποτέ πάνω στη δυνατότητα συγκρότησης των γεωμετρικών αντικειμένων, στη δυνατότητα της ακριβολογικής μέτρησης ή της εξιδανίκευσης.⁷⁵ Αυτή η άκριτη παραδοχή ήταν και το σφάλμα του. Η «κληρονομημένη Γεωμετρία»⁷⁶ του Γαλιλαίου ήταν ήδη νοηματικά αποκενωμένη, καθώς αυτή παρέμενε “τυφλή” αναφορικά με τις προϋποθέσεις που ακριβώς την καθιστούν δυνατή. Με ανάλογο τρόπο, η φυσικοποιητική σκέψη εγκατέστησε τα δικά της ιζήματα συγκαλύπτοντας, όμως, ταυτόχρονα τη δική της καταγωγική προέλευση.

Οι “προφάνειες” που βρίσκονται στη βάση της γαλιλαϊκής σκέψης οδήγησαν στην υποκατάσταση του Είναι της πρωταρχικής εμπειρίας με επιστημονικές *αλήθειες καθ’ εαυτές*, οι οποίες πιστεύεται πως περιγράφουν την πραγματική μαθηματική ουσία του κόσμου. Αλλά αυτή είναι μια στρεβλή εικόνα για την πραγματικότητα. Και η στρέβλωση εντείνεται ακόμα περισσότερο, προκαλώντας έτσι μια ακόμα μεγαλύτερη περίσσεια ακατανοησίας, με την εξέλιξη των μαθηματικών και τη χρήση της τυποποίησης (Formalisierung). Διότι, με το να κινούμαστε με αφέλεια στο χώρο του τυπικού-αναλυτικού, δεν χάνουμε μόνο την επίγνωση του ριζώματος των αντικειμενοτήτων ανώτερης τάξης στην πρωταρχική εμπειρία. Οδηγούμαστε στην “τυφλή” κατασκευή θεωριών που ανήκουν στην Τυπική Αποφαντική και αφορούν καθαρά πολλαπλά από κάτι εν γένει (πολλαπλά, δηλαδή, της Τυπικής Οντολογίας) και έτσι χάνουμε επιπλέον και κάθε αναφορά στις ίδιες τις επιστημονικές αντικειμενότητες των επιμέρους οντολογικών περιοχών.

Από όλα τα προηγούμενα δεν πρέπει, ωστόσο, να καταλάβουμε ότι ο Χούσερλ επιτίθεται στις επιστήμες και την επιστημονική πρακτική. Γνωρίζουμε, άλλωστε, ότι μεγάλο μέρος του χουσερλιανού έργου αποσκοπεί ακριβώς στη θεμελίωση των επιστημών. Ο Χούσερλ αντιδρά στην εγκαθίδρυση ενός μαθηματικού-γεωμετρικού και φυσικαλιστικού αντικειμενισμού. Αυτή η αντίδρασή του έχει, μάλιστα, δύο συνιστώσες. Αφενός αφορά τη φυσικαλιστική αντιμετώπιση του φυσικού κόσμου, για την οποία μιλήσαμε προηγουμένως. Αφετέρου αφορά τις υπερβολικές και παράλογες απαιτήσεις των επιστημόνων για ένταξη της ζωής και *κάθε υποκειμενικής πτυχής της* σε συστήματα που ακολουθούν το πρότυπο των φυσικο-μαθηματικών επιστημών. Ο Χούσερλ επιτίθεται, έτσι, στον «επιστημονισμό», δηλαδή στην τάση για κατασκευή μιας ιδιότυπης περιοχής πρακτικού λόγου, στο πλαίσιο του οποίου *επιστημονικοποιείται το σύνολο του ανθρώπινου βίου*.⁷⁷ Επιτίθεται στην τάση καθολικοποίησης του *θεωρητικού έρωτα* και της ορθολογικοποίησης της πρακτικής – τάση η οποία ήδη κάνει την εμφάνισή της στην εποχή του Πλάτωνα και ισχυροποιεί πλέον τις αξιώσεις της στην εποχή του Γαλιλαίου – που έχει ως σκοπό τη θεμελίωση *κάθε* πτυχής της ανθρώπινης ζωής στη βάση επιστημονικά προσδιορισμένων αρχών.

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι, σε τελευταία ανάλυση, ο Χούσερλ δεν μας παροτρύνει να εγκαταλείψουμε την πλατωνική ιδέα περί επιστημονικού Λόγου. Σύμφωνα με τον ίδιο, το ειδικά επιστημονικό έργο έχει νόημα να συνεχίσει να υφίσταται συνοδευόμενο, όμως, από το φιλοσοφικό εκείνο έργο που σκοπεύει στην έσχατη αποσαφήνιση των πρωτο-πηγών του θεωρητικού αλλά και του πρακτικού Λόγου. Και είναι η Υπερβατολογική Φαινομενολογία αυτή που αναλαμβάνει αυτό το

⁷⁴ *Hua* VI, σ. 50 <105>.

⁷⁵ Ο.π., σσ. 26 <73>, 49 <104>· βλ. και Dodd 2004, σ. 87.

⁷⁶ *Hua* VI, σ. 49 <103>.

⁷⁷ *HuaMb* IV, σ. 3κ.επς.

σημαντικό φιλοσοφικό έργο. «[Η Υπερβατολογική Φαινομενολογία] δεν ερευνά τα αντικείμενα που ερευνά ο ερευνητής άλλων επιστημών»⁷⁸ παρά έχει ως αντικείμενό της «το συνολικό σύστημα των δυνατών συνειδησιακών ενεργημάτων, των δυνατών εμφανίσεων, των δυνατών σημασιών που σχετίζονται ακριβώς με αυτά τα αντικείμενα [όλων των άλλων επιστημών]»⁷⁹. Οι υπερβατολογικές φαινομενολογικές αναλύσεις σκοπεύουν στην αποσαφήνιση εκείνων των δοτικών συνειδησιακών ενεργημάτων στα οποία εμφανίζονται οι δοτικότητες που οι επιμέρους επιστήμες έχουν ως αντικείμενα. Εάν η εκάστοτε επιστήμη έχει ένα αντικείμενο και μια μέθοδο τα οποία θεωρεί αυτονόητα και δεδομένα, η Υπερβατολογική Φαινομενολογία έρχεται ακριβώς για να θεμελιώσει αυτές τις προϋποθέσεις. Κινούμενη σε αυτή την κατεύθυνση, η χουσερλιανή Υπερβατολογική Φαινομενολογία έρχεται να “διορθώσει” και το σφάλμα της λήθης της εκπήγασης του νοήματος των επιστημών, της λήθης του πρωταρχικού βιόκοσμου και της πρωταρχικής εμπειρίας ως πρωτο-πηγών της θεωρητικής-επιστημονικής συνείδησης. Προς τούτο αναλαμβάνει ως ένα από τα καθήκοντά της την πραγμάτευση αυτής της πρωταρχικής εμπειρίας στις διάφορες εκφάνσεις της και κατά τη λεπτή διαστρωμάτωσή της. Μπορούμε να μιλάμε τότε για τη χουσερλιανά εννοημένη *Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική*. Στον *Επίλογο* της εργασίας μας, βασιζόμενοι στις αναλύσεις που έχουν προηγηθεί και στα συμπεράσματα που εντωμεταξύ έχουν προκύψει, θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε το περιεχόμενο και τις διαστάσεις αυτής της σημαντικής φαινομενολογικής μάθησης.

⁷⁸ *Hua* IV, σ. 312 [325].

⁷⁹ Ο.π.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ΧΟΥΣΕΡΛΙΑΝΗ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

ΩΣ ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Στην παρούσα εργασία θελήσαμε, στο πλαίσιο της Φαινομενολογικής Φιλοσοφίας του Χούσερλ, να ερευνήσουμε και να διασαφηνίσουμε το ζήτημα της πρωταρχικής αντιληπτικής συγκρότησης και της σχέσης της με τα ανώτερης τάξης συνειδησιακά ενεργήματα εννοιολόγησης, κατηγορήσης και επιστημονικής εξιδανικευτικής θεωρητικοποίησης. Επικεντρώσαμε τις αναλύσεις μας και αναζητήσαμε τις θεωρητικές λεπτομέρειες ειδικά της συγκρότησης της πρωταρχικής εκτατότητας (*res extensa*) και υλικότητας (*res materialis*) των αντιληπτών. Ωστόσο, θεωρούμε ότι η έρευνά μας αποτελεί τη βάση για να κατανοήσουμε *συνολικά* τη χουσερλιανή έννοια της πρωταρχικής εμπειρίας, η οποία είναι ιδιαιτέρως πλούσια και δεν περιορίζεται στην οντολογική περιοχή των φυσικών, χωρικών-υλικών πραγμάτων και αφορά εξίσου την οντολογική περιοχή των έμβιων και ψυχικών όντων, όπως και την οντολογική περιοχή των πολιτισμικών όντων.¹ Αντίστοιχα, θεωρούμε ότι η έρευνά μας αποτελεί τη βάση για να κατανοήσουμε τη χουσερλιανή έννοια της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής ως ακριβώς της μάθησης που αναλαμβάνει την πραγμάτευση των όρων συγκρότησης της *πρωταρχικής εμπειρίας εν γένει*. Επιλέγουμε, λοιπόν, στον Επίλογο της εργασίας μας να περιγράψουμε με συντομία την οριοθέτηση της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής, αφενός στηριζόμενοι στις προηγούμενες αναλύσεις μας και, αφετέρου, δείχνοντας τις κατευθυντήριες γραμμές για το προς τα πού πρέπει να κινηθεί περαιτέρω η φαινομενολογική έρευνα σε αυτήν την εξόχως ενδιαφέρουσα και φανερά παραγνωρισμένη περιοχή.

Θα εξετάσουμε πρώτα τις, ομολογουμένως λίγες, προσεγγίσεις που αναλαμβάνουν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια την πραγμάτευση του ζητήματος της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Θα ξεκινήσουμε με την προσέγγιση του Κερν (*Iso Kern*), ο οποίος θεωρεί πως ο Χούσερλ δεν κατάφερε ποτέ να αρθρώσει μια συνεκτική Υπερβατολογική Αισθητική και πως στη Φαινομενολογία του συναντούμε μόνο κάποιες ουσιωδώς διαφορετικές μεταξύ τους κατευθυντήριες ιδέες για το ζήτημα. Στη συνέχεια θα σταθούμε στην προσέγγιση του Ντε Αλμείντα ο οποίος ασκεί κριτική στις στατικές αναλύσεις του Χούσερλ και θεωρεί πως ο ορθός δρόμος για τη σύσταση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι αυτός των γενετικών αναλύσεων. Στη δική του προσέγγιση ο Κόστα (*Vincenzo Costa*), αν και, όπως θα δούμε, μοιράζεται την κεντρική ιδέα της προσέγγισης του Ντε Αλμείντα, προτείνει ένα πάντρεμα των στατικών και των γενετικών αναλύσεων. Τέλος, θα εξετάσουμε τη σύντομη προσέγγιση του Σόβα (*Rochus Sowa*), η οποία είναι καθόλα θετική καθώς δεν περιέχει στοιχεία κριτικής και παρουσιάζει την χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική ως τη μάθηση που αναλαμβάνει υπό ενιαίο πρίσμα κάθε προ-επιστημονική πτυχή του βιόκοσμου.

Από τη δική μας μεριά, και βασιζόμενοι στα συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων, αφενός θα υπογραμμίσουμε την ανεπάρκεια αλλά και τη λανθασμένη προοπτική αυτών των προσεγγίσεων. Αφετέρου, θα προχωρήσουμε στη διατύπωση μιας πρότασης που θεωρούμε πως για πρώτη φορά καταφέρνει να πραγματευθεί με

¹ Βλ., π.χ., *EU* §12.

ενιαίο και συνεκτικό τρόπο το ζήτημα μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής.

8.1. Επισκόπηση της σχετικής δευτερεύουσας βιβλιογραφίας

Σε ένα πολύ ενδιαφέρον χωρίο από την *Τυπική και Υπερβατολογική Λογική* ο Χούσερλ δείχνει πώς πρέπει να κατανοήσουμε τη φαινομενολογικά εννοημένη Υπερβατολογική Αισθητική. Εκεί, λοιπόν, διαβάζουμε:

Ως θεμελιώδες επίπεδο λειτουργεί, με ένα καινούριο νόημα, η «Υπερβατολογική Αισθητική» [...]. Αυτή πραγματεύεται το ειδητικό πρόβλημα ενός δυνατού κόσμου εν γένει ως κόσμου “καθαρής εμπειρίας”, όπως αυτός προηγείται κάθε επιστήμης με το “ανώτερο” νόημα. [Αυτή πραγματεύεται] λοιπόν την ειδητική περιγραφή του καθολικού απιόρι, χωρίς το οποίο δεν θα μπορούσαν να εμφανιστούν ενοποιημένα αντικείμενα, στην σκέτη εμπειρία και πριν από τα κατηγοριακά ενεργήματα (με το δικό μας νόημα που δεν πρέπει κανείς να το συγχέει με το κατηγοριακό με το καντιανό νόημα), κι έτσι δεν θα μπορούσε να συγκροτηθεί εν γένει ενότητα μιας φύσης, ενός κόσμου, ως παθητική συνθετική ενότητα. (*Hua* XVII, σ. 297 [292], οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Ο ισχυρισμός εδώ του Χούσερλ, σύμφωνα με τον οποίο η Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται το ειδητικό πρόβλημα του προ-επιστημονικού και προ-κατηγοριακού κόσμου της *καθαρής εμπειρίας*, δεν έχει τύχει της αρμόζουσας προσοχής από τους μελετητές και ερμηνευτές του χουσερλιανού έργου. Το ζήτημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής τις περισσότερες φορές, είτε παραβλέπεται, είτε ταυτίζεται πρόχειρα και βιαστικά με την προβληματική των συνθέσεων της “καθαρής εμπειρίας” γενικά, χωρίς εντούτοις να επιχειρείται μια σε βάθος ανάλυση για το τι ακριβώς είναι αυτή η τελευταία.² Φτάνει, λοιπόν, η έννοια της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη Φαινομενολογία του Χούσερλ να θεωρείται περίπου αυτονόητη, χωρίς να προσδιορίζονται με σαφήνεια τα όρια δικαιοδοσίας της και άρα ούτε και η σχέση της με την Υπερβατολογική Λογική. Υπάρχουν, βέβαια, κάποιες ελάχιστες περιπτώσεις στις οποίες αναλαμβάνεται με περισσότερη συστηματικότητα και λεπτομέρεια η διερεύνηση του ερωτήματος περί του νοήματος μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής στο

² Έτσι, για παράδειγμα, ο Στάινμποκ (Antony Steinbock) ισχυρίζεται ότι ο Χούσερλ με τις παθητικές συνθέσεις εννοεί την *αισθητική* εμπειρία, με την αίσθηση ταυτίζεται από τον ίδιο με την παθητικότητα. (Βλ. *Analyses Concerning Passive and Active Synthesis*, σ. xli.) Ο Μενς επίσης θεωρεί ότι η Υπερβατολογική Αισθητική είναι μάθηση που αφορά την αισθητικότητα και τις παθητικές συνθέσεις που προσδιάζουν σε αυτήν. (Βλ. Mensch 1997, σ. 73.) Ο Γουέλτον (Donn Welton) κατανοεί την Υπερβατολογική Αισθητική του Χούσερλ ως τη μάθηση που αφορά τη συγκρότηση του χώρου και του χρόνου, αλλά και «ορισμένων βασικών αντιληπτικών δομών» (Welton 2000, σ. 203), όπως και τη γενετική ανάλυση των συνειρμικών συνθέσεων (βλ. Welton 2000, σ. 298). Σύμφωνα με τον Γουέλτον, η καντιανή διάκριση ανάμεσα σε αισθητικότητα και νόηση (και η αντίστοιχη διάκριση ανάμεσα σε (καντιανή-)Υπερβατολογική Αισθητική και Υπερβατολογική Λογική) αντικαθίσταται στον Χούσερλ από τη διάκριση ανάμεσα σε εμπειρία και νόηση (και τη χουσερλιανή ιδωμένη διάκριση ανάμεσα σε Υπερβατολογική Αισθητική και Υπερβατολογική Λογική). (Βλ. Welton 2000, σ. 298.) Βλ. και το Welton 1999, όπου ο Γουέλτον επιμελείται μια θεματική ανθολογία κειμένων του Χούσερλ. Στο κεφάλαιο με τίτλο «Υπερβατολογική Αισθητική», ο ίδιος συγκεντρώνει κείμενα του Χούσερλ που αφορούν ακριβώς τη χωρική και την υλική-αιτιακή σύνθεση του αντιληπτού αλλά και τις συνθέσεις της χρονο-συνείδησης. Ο Νένον (Thomas Nenon), στην βιβλιοπαρουσίασή του τού τόμου *Hua*Mb IV, αναγνωρίζει ότι η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική δεν περιορίζεται στην περιγραφή των καθαρών μορφών του χώρου και του χρόνου και ότι αυτή αναλαμβάνει επιπλέον την ανάλυση των ουσιακών δομών της αντίληψης συμπεριλαμβανομένης της υποστασιακότητας και της αιτιότητας. (Βλ. Nenon 2013)

πλαίσιο της χουσερλιανής Φαινομενολογίας, τις οποίες και θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

8.1.1. Η αρνητική προσέγγιση του Kern: Δεν υπάρχει συνεκτική χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική

Ο Kern, στο σημαντικό βιβλίο του *Husserl und Kant*, ανάμεσα στα άλλα εξετάζει εκτενώς και τη θεματική της Υπερβατολογικής Αισθητικής στο πλαίσιο του χουσερλιανού έργου. Στην εξέταση αυτή μπορούμε να διακρίνουμε τις ακόλουθες τρεις συνιστώσες. Πρώτον, την παρουσίαση της καντιανής έννοιας της Υπερβατολογικής Αισθητικής. Δεύτερον, το πώς ο Kern αντιλαμβάνεται την πρόσληψη της εν λόγω καντιανής έννοιας από τον Χούσερλ. Και, τρίτον, την ανάδειξη των ιδιαίτερων διαστάσεων του χουσερλιανού εγχειρήματος για την εδραίωση μιας *Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής*. Για τον Kern, όμως, φαίνεται πως τελικά αυτό το εγχείρημα μένει ανεκπλήρωτο, καθώς ο ίδιος υποστηρίζει πως ο Χούσερλ προσπαθεί να παντρέψει ασύνδετα μεταξύ τους κομμάτια, παρουσιάζοντας κάθε φορά και κάτι διαφορετικό για το τι μπορεί να είναι μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική. Διαβάζοντας, λοιπόν, κανείς το έργο του Kern, σχηματίζει την εντύπωση πως δεν υπάρχει μια συνεκτική χουσερλιανή θεωρία για μια Υπερβατολογική Αισθητική.

Πιο συγκεκριμένα, ο Kern υποστηρίζει ότι ο Χούσερλ δεν χρησιμοποιεί τον όρο *Υπερβατολογική Αισθητική* μονοσήμαντα. Αναφερόμενος, μάλιστα, στο σύνολο του χουσερλιανού έργου, διακρίνει τρεις σημασίες αυτού του όρου, τις οποίες και θεωρεί *ουσιωδώς διαφορετικές* μεταξύ τους.³ Και στις τρεις αυτές ουσιωδώς διαφορετικές σημασίες ο Kern εντοπίζει ένα κοινό στοιχείο που, κατά τον ίδιο, δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό «Υπερβατολογική Αισθητική». Αυτό το κοινό στοιχείο είναι η πραγμάτευση των συνθέσεων που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή της καθαρής αισθητικότητας. Πέραν τούτου, όμως, οι διαφορετικές αναφορές του Χούσερλ σε μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική αφήνονται από τον Kern ασύνδετες, χωρίς να μπορούν να υποστηρίξουν μια στέρεη και συνεκτική θεωρία, αλλά και χωρίς να φωτίζουν επαρκώς τη σχέση της χουσερλιανής προσέγγισης με την αντίστοιχη καντιανή, σχέση που χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον Kern ως «άκρως ασαφής»⁴.

Ας πάρουμε, όμως, τα πράγματα με τη σειρά. Ο Kern θεωρεί ότι ο όρος *Υπερβατολογική Αισθητική* απαντάται στο έργο του Χούσερλ με μια πρώτη σημασία, για να ονομάσει τη φαινομενολογική μάθηση της συγκρότησης του αντιληπτού πράγματος στο επίπεδο της καθαρής αισθητικότητας. Σε αυτό το επίπεδο, το αντιληπτό συγκροτείται ως υπερβατική έκταση πληρωμένη από ποιότητες όπως είναι το χρώμα ή η σκληρότητα, συγκροτείται δηλαδή ως το, ήδη γνωστό σε εμάς, χουσερλιανό *φάσμα*. Με άλλα λόγια, η Υπερβατολογική Αισθητική είναι εδώ η θεωρία της φαινομενολογικής συγκρότησης της *res extensa*. Για ευκολία, θα αναφερόμαστε στην Υπερβατολογική Αισθητική με αυτή την πρώτη σημασία που διακρίνει ο Kern ως ΥΑ(1).

Ως Υπερβατολογική Αισθητική με τη δεύτερη χουσερλιανή σημασία ο Kern εκλαμβάνει τη «φαινομενολογική προβληματική της προ-επιστημονικής αντίληψης»⁵, ή αλλιώς, όπως διευκρινίζει ο ίδιος, τον κόσμο της καθαρής εμπειρίας, ή του βιόκοσμου. Ο κόσμος της καθαρής εμπειρίας, ή αλλιώς του βιόκοσμου, που εξισώνεται εδώ με την προ-επιστημονική εμπειρία, περιγράφεται από τον Kern και ως εμπειρία της υποστασιακής-αιτιακής δομής του κόσμου. Η Υπερβατολογική Αισθητική με τη

³ Βλ. Kern 1964, σ. 253.

⁴ Ο.π., σ. 257.

⁵ Ο.π., σ. 254.

δεύτερη σημασία, η ΥΑ(2), δεν περιορίζεται στη φαινομενολογική περιγραφή της συγκρότησης της *res extensa*. Η ΥΑ(2) πραγματεύεται το αντιληπτό ως *res materialis*.

Τέλος, η Υπερβατολογική Αισθητική με την τρίτη σημασία, η ΥΑ(3), αφορά, σύμφωνα πάντα με τον Κερν, την προβληματική της πρωταρχικής συγκρότησης με την έννοια, τώρα, της *όχι ακόμα διυποκειμενικής* συγκρότησης. Ο Κερν μας παραπέμπει εδώ στον πέμπτο *Καρτεσιανό Στοχασμό*, όπου ο Χούσερλ μιλά για τη θεωρία της εμπειρίας του άλλου, για τη θεωρία, με άλλα λόγια, της *εναίσθησης*, ως το αμέσως επόμενο επίπεδο πάνω από αυτό της Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Ο Κερν υποστηρίζει ότι ο Χούσερλ κάνει λόγο για Υπερβατολογική Αισθητική με κάποια από τις τρεις προηγούμενες, διαφορετικές μεταξύ τους σημασίες, ανάλογα με το ευρύτερο πλαίσιο των εκάστοτε αναλύσεών του, θέλοντας κάθε φορά να ονομάσει ένα πρώτο επίπεδο το οποίο και αντιδιαστέλλει προς κάποιο ανώτερο: ειδικότερα, στην περίπτωση της ΥΑ(1) η σκέτη αισθητικότητα αντιδιαστέλλεται προς την υπερ-αισθητικότητα, στην περίπτωση της ΥΑ(2) ο προ-επιστημονικός κόσμος αντιδιαστέλλεται προς τον επιστημονικό ή, τέλος, στην περίπτωση της ΥΑ(3) η σολιμιστική πρωταρχικότητα αντιδιαστέλλεται προς τον διυποκειμενικό κόσμο. Παρατηρούμε ότι ο Κερν επιχειρεί να εντοπίσει κάποιον ενιαίο μορφικό χαρακτήρα υπό τον οποίο να υπάγονται οι, κατά τα άλλα ουσιωδώς διαφορετικές, αναφορές του Χούσερλ σε μια Υπερβατολογική Αισθητική. Αυτός θεωρεί ότι είναι ο μορφικός χαρακτήρας της διαστρωμάτωσης των διαφορετικών επιπέδων συγκρότησης: κάθε ανώτερο επίπεδο αποβλεπτικών συγκροτήσεων προϋποθέτει κάποιο προηγούμενο. Όσο για την επιλογή της ονομασίας «Υπερβατολογική Αισθητική», είπαμε και πριν πως ο Κερν την αποδίδει στο ότι οι καθαρά *αισθητηριακές* συγκροτήσεις της *res extensa* αποτελούν κοινό πυρήνα όλων των επόμενων συγκροτητικών διαστρωματώσεων.

8.1.2. Η κριτική προσέγγιση του Ντε Αλμείντα: Η ιδέα της κατηγοριακής ώσμωσης

Ο Ντε Αλμείντα, στο Παράρτημα του βιβλίου του *Νόημα και Περιεχόμενο στη Γενετική Φαινομενολογία του Ε. Χούσερλ*, επιχειρεί να προσδιορίσει το νόημα της καθαρής εμπειρίας στο πλαίσιο της χουσερλιανής φαινομενολογίας. Από τη μια, η καθαρή εμπειρία παρουσιάζεται ως το υπόλοιπο της αφάιρεσης των διαφόρων πολιτισμικών στρώσεων του βιόκοσμου.⁶ Από την άλλη, ο Ντε Αλμείντα συνεχώς αντιδιαστέλλει την καθαρή εμπειρία προς την επιστημονική εξιδανικευτική σκέψη.⁷ Αυτόματα δημιουργείται μια ένταση καθώς καταλαβαίνουμε ότι δεν είναι όλες οι πολιτισμικές στρώσεις εξιδανικευτικές τυποποιήσεις πραγμάτων και σχέσεων πραγμάτων της αντίληψης. Όπως και να έχει, η κεντρική θέση του επιχειρήματος του Ντε Αλμείντα είναι πως η, έτσι συγκεχυμένα εννοημένη καθαρή εμπειρία, δεν περιγράφεται με σαφήνεια από τον Χούσερλ. Πιο συγκεκριμένα, ο Ντε Αλμείντα ισχυρίζεται ότι ο Χούσερλ αμφιταλαντεύεται σχετικά με το πού ακριβώς πρέπει να τοποθετηθεί η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην αισθητικότητα και τη νόηση. Από τη μια, η διαχωριστική γραμμή πρέπει να είναι αρκούντως ψηλά έτσι ώστε να δίνεται απάντηση στο ζήτημα της με *νόημα* συγκρότησης του αντιληπτού. Αυτή η συγκρότηση πρέπει να αφορά και το πράγμα ως υποστασιακά και αιτιακά συγκροτημένο. Καθώς, όμως, ο Ντε Αλμείντα αντιλαμβάνεται την υλική συγκρότηση του πράγματος ως κατηγοριακή, θεωρεί πως, εάν η εν λόγω διαχωριστική γραμμή τοποθετηθεί τόσο ψηλά, ώστε να

⁶ Βλ. de Almeida 1972, σ. 208.

⁷ Βλ., π.χ., ό.π., σ. 217.

περιλαμβάνει την κατηγοριακή υποστασιακή και αιτιακή συγκρότηση του πράγματος, γίνεται τελικά δυσδιάκριτος ο διαχωρισμός αισθητικότητας και νόησης.⁸

Από την άλλη, και σύμφωνα πάντα με τον Ντε Αλμείντα, η επιθυμία για σαφή διάκριση των δύο περιοχών (της αισθητικότητας και της νόησης) οδηγεί τον Χούσερλ στην τοποθέτηση της διαχωριστικής τους γραμμής πολύ χαμηλά, έτσι ώστε η καθαρή εμπειρία να μην έχει “μολυνθεί” από περιεχόμενα της σκέψης. Ως καθαρή εμπειρία νοείται τότε η καθαρή αισθητηριακή αντίληψη, αλλά, ταυτόχρονα, αφήνεται αναπάντητο το ζήτημα αναφορικά με τη γενετική αποσαφήνιση της συγκρότησης του κόσμου. Ο Ντε Αλμείντα θεωρεί πως οδηγούμαστε έτσι σε έναν φαύλο κύκλο. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ίδιος,

[μ]οιάζει ως εάν ο Χούσερλ, υπό τον τίτλο «Υπερβατολογική Αισθητική», να είχε να προσφέρει μόνο ένα από τα ακόλουθα δύο: είτε την καντιανή θεωρία της «*natura formaliter spectata*», και μαζί την προβολή του επιστημονικού κοσμοειδώλου σε μια, κατασκευασμένη από την σκέψη, καθαρή εμπειρία, ή, διαφορετικά, κάτι που, να μεν δεν είναι χωρίς νόημα [*sinnlos*], ωστόσο δεν έχει να κάνει πραγματικά καθόλου με τον «κόσμο» με το αυθεντικό νόημα. (de Almeida 1972, σ. 219)

Αυτό, για τον Ντε Αλμείντα, σημαίνει και την αποτυχία του χουσερλιανού εγχειρήματος για την υπερβατολογική θεμελίωση της λογικής σκέψης.

Η διάγνωση του Ντε Αλμείντα αναφορικά με το αίτιο της ταλάντευσης του Χούσερλ και της αποτυχίας του να καταφέρει να οριοθετήσει ορθά την Υπερβατολογική Αισθητική, και τελικά να δείξει πώς θεμελιώνεται η λογική σκέψη, είναι η ακόλουθη. Ισχυρίζεται ότι η ανάδειξη της καθαρής εμπειρίας ως εμπειρίας ενός κόσμου δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί στη βάση δομικών-στατικών αναλύσεων, στη βάση, δηλαδή, του χουσερλιανού σχήματος «ερμηνευση-περιεχόμενο» ή «μορφή-περιεχόμενο».⁹ Αυτό το σχήμα επιτάσσει παντού την ύπαρξη ερμηνευτικών μορφών (*Auffassungsformen*). Εάν, όμως, η καθαρή εμπειρία είναι ήδη διαποτισμένη από ερμηνευτικές μορφές, τις οποίες ο Ντε Αλμείντα τις αντιλαμβάνεται ως νοητικές μορφές της λογικής σκέψης, δεν είναι δυνατό να αποσαφηνιστεί αυτή η ίδια η σχέση ανάμεσα στην εμπειρία και τη λογική σκέψη. Εν ολίγοις, η μορφή στο σχήμα «μορφή-περιεχόμενο» είναι για τον Ντε Αλμείντα λογική μορφή. Οπότε, προκύπτει το αδιέξοδο: Αφενός, εάν η καθαρή εμπειρία είναι λογικά μορφοποιημένη, δε διαφέρει από τη σκέψη. Αφετέρου, εάν η καθαρή εμπειρία δεν έχει κάποια τέτοια μορφή, δεν είναι εμπειρία ενός κόσμου.¹⁰

Τη λύση στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγούν οι στατικές αναλύσεις του Χούσερλ έρχονται να δώσουν, σύμφωνα με τον Ντε Αλμείντα, οι γενετικές αναλύσεις. Υπό το πρίσμα των γενετικών αναλύσεων, θα πει ο ίδιος, η εμπειρία είναι ήδη λόγος (*Vernunft*), οπότε και καταργείται η διάκριση ανάμεσα σε καθαρή εμπειρία και σκέψη. Η εμπειρία δεν είναι ποτέ καθαρή αντίληψη, παρά «είναι ήδη η κίνηση ενός *Diskursus* που ρυθμίζεται από τελεολογικές Ιδέες»¹¹. Ο Λόγος της εμπειρίας δεν είναι κάποια εξωτερικά επιβαλλόμενη δομική μορφή παρά η ίδια «η αποβλεπτική διάσταση της εμπειρίας»¹². Ο Ντε Αλμείντα μιλά εδώ για μια «αναπόδραστη κυκλικότητα της

⁸ Βλ. ό.π., σ. 218.

⁹ Βλ. ό.π.

¹⁰ Η Σύες, από την πλευρά της, θεωρεί πως η κίνηση του Χούσερλ να επεκτείνει (όπως ή ίδια πιστεύει), κόντρα στον Καντ, την ορθολογικότητα στην περιοχή της αισθητικότητας και της προ-εννοιολογικής εμπειρίας οδηγεί τελικά στην άρση της διάκρισης ανάμεσα σε Υπερβατολογική Αισθητική και Υπερβατολογική Λογική. Βλ. Schües 1993, σ. 120.

¹¹ De Almeida 1972, σ. 221.

¹² Ό.π.

Υπερβατολογικής Αισθητικής»¹³ από τη στιγμή που «[η] εμπειρία είναι ήδη Λόγος καθόσον αυτή κατευθύνεται προς την αλήθεια (δηλ. προς τον αντικειμενικό προσδιορισμό)»¹⁴. Όμως, ο Λόγος της εμπειρίας δεν είναι πραγματωμένος παρά ενυπάρχει ως τέλος. Και με αυτή την έννοια, η εμπειρία είναι ήδη Λογική ή Επιστήμη καθώς συνιστά ήδη ένα προσχέδιό (Entwurf) τους.¹⁵ Η εικόνα που περιγράφει ο Ντε Αλμείντα, αυτής της, ούτως ειπείν, υπερβατολογικής ώσμωσης ανάμεσα στην Αισθητική και τη Λογική, είναι αυτή που υποτίθεται πως επιτρέπει τη θεμελίωση της Λογικής και της Επιστήμης στην εμπειρία: *η εμπειρία περιέχει τη Λογική και την Επιστήμη ως εμμενείς, τελεολογικά σκοπούμενες δυνατότητες.*

Με δυο λόγια, ο Ντε Αλμείντα εστιάζει στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγεί το στατικό χουσερλιανό σχήμα «μορφής–περιεχομένου», δηλαδή στην εγγενή αδυναμία διαχωρισμού της καθαρής εμπειρίας από τη λογική σκέψη. Σύμφωνα με τη δική του προσέγγιση, το εν λόγω ερμηνευτικό σχήμα απορρίπτεται ως ακατάλληλο για την πραγμάτευση των ζητημάτων της Υπερβατολογικής Αισθητικής. Η λύση που προτείνεται είναι η προσφυγή στις γενετικές αναλύσεις του Χούσερλ και η ανάδειξη του τελεολογικού χαρακτήρα της εμπειρίας ως κατευθυνόμενης προς την αλήθεια των επιστημών.

8.1.3. Η συναινετική προσέγγιση του Κόστα: Η Υπερβατολογική Αισθητική πραγματεύεται τη μη-ακριβολογική μαθηματική δομή της εμπειρίας

Στο άρθρο του που έχει τίτλο «Υπερβατολογική Αισθητική και το Πρόβλημα της Υπερβατολογικότητας» ο Κόστα, όπως και ο Ντε Αλμείντα, επίσης ασκεί κριτική στις χουσερλιανές στατικές αναλύσεις, όχι όμως ειδικά στο ερμηνευτικό σχήμα «μορφής–περιεχομένου». Το βάρος τώρα δίνεται στα όρια που συναντά η μέθοδος της ειδητικής παραλλαγής, κάτι που ο Κόστα θεωρεί πως θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Ο κίνδυνος αυτός επιχειρείται κι εδώ να ξεπεραστεί με προσφυγή στις γενετικές αναλύσεις, οι οποίες, όμως, έρχονται τώρα να συμπληρώσουν τις στατικές αναλύσεις και όχι να τις αντικαταστήσουν, όπως ήθελε ο Ντε Αλμείντα.

Ο Κόστα εκκινεί από τη χουσερλιανή διάκριση ανάμεσα σε υπερβατολογικό-αισθητικό και υπερβατολογικό-αναλυτικό απριόρι. Για αυτή τη διάκριση γράφει ο Χούσερλ σε κάποιο χειρόγραφο του:

Το καθολικό απριόρι έχει το ίδιο μια ριζική διαστρωμάτωση. Αυτή ανάμεσα στο «υπερβατολογικό-αισθητικό» απριόρι και το «υπερβατολογικό-αναλυτικό» απριόρι. Το τελευταίο αποφέρει την “αναλυτική” δομή του κόσμου, τη δομή της μαθηματικής άπειρης Ανάλυσης, τη δομή που υπό μια ορισμένη αφαίρεση έχει το χαρακτήρα μιας μαθηματικής πολλαπλότητας, μάλιστα μιας ιδεατά καθορισμένης πολλαπλότητας. Το πρώτο απριόρι είναι το καθολικό απριόρι του κόσμου ως κόσμου καθαρής εμπειρίας και περιέχει αναφορικά με τη φύση τη φύση ακριβώς ως φύση της εμπειρίας [erfahrene Natur]. (Ms. A VII 14/13b, παρατίθεται στο Costa 1998, σσ. 10-11.)

Το υπερβατολογικό-αισθητικό απριόρι για το οποίο μιλάει ο Χούσερλ, το καθολικό απριόρι του κόσμου της καθαρής εμπειρίας, είναι για τον Κόστα το αντικείμενο της Υπερβατολογικής Φαινομενολογικής Αισθητικής. Την καθαρή εμπειρία, όμως, ο ίδιος την αντιλαμβάνεται στενά ως *αισθητηριακή* εμπειρία αποκαλώντας την *βιόκοσμο*

¹³ Ο.π., σ. 222.

¹⁴ Ο.π., σ. 221.

¹⁵ Βλ. ό.π., σ. 222.

και αντιδιαστέλλοντάς την προς τον κόσμο των ακριβολογικών επιστημών.¹⁶ Ο κύριος ισχυρισμός του Κόστα αναφορικά με τη μάθηση της Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι ο ακόλουθος. Από τη στιγμή που η Υπερβατολογική Αισθητική δεν πραγματεύεται τα αντικείμενα της αυθορμησίας, αυτή διακρίνεται από την Υπερβατολογική Λογική, ωστόσο με έναν τρόπο εμπεριέχει αυτήν την τελευταία.¹⁷ Και να πώς συμβαίνει αυτό. Σύμφωνα με τον Κόστα, ο (αισθητηριακός) βίοςκοσμος και ο “αληθής” κόσμος των (ακριβολογικών) επιστημών έχουν την ίδια δομή, γι’ αυτό άλλωστε ο πρώτος είναι αντικειμενικά μετρήσιμος, με τη διαφορά πως η «καθολική μαθηματική δομή»¹⁸ του βίοςκοσμου δεν είναι ακριβολογική.¹⁹ Η προσέγγιση του Κόστα είναι και αυτή μια προσέγγιση *υπερβατολογικής ώσμωσης* και προωθεί την ιδέα μιας άμεσης επικοινωνίας μεταξύ των μαθήσεων της Υπερβατολογικής Αισθητικής και της Υπερβατολογικής Λογικής: οι περιοχές που αυτές περιγράφουν μοιράζονται την ίδια δομή, έχουν, στο τέλος, την ίδια (μαθηματικά μετρήσιμη) μορφή. Με αυτόν τον τρόπο ο Κόστα πιστεύει πως ερμηνεύει τα λόγια του Χούσερλ, στις *Αναλύσεις για την Παθητική Σύνθεση*, σύμφωνα με τα οποία στην αισθητηριακή εμπειρία λειτουργούμε ως θεωρητικοί της Λογικής χωρίς να το γνωρίζουμε.²⁰

Στο πλαίσιο της ερμηνείας του Κόστα, η χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική έχει δύο κύρια καθήκοντα. Από τη μια, πρόκειται για τη μάθηση που αναλαμβάνει την πραγμάτευση της συγκροτητικής δομής της αισθητηριακής εμπειρίας. Από την άλλη, πρόκειται για τη μάθηση που αναλαμβάνει να μιλήσει για τη θεμελίωση του θεωρητικού κόσμου στον κόσμο της αισθητηριακής εμπειρίας, ή αλλιώς για τη θεμελίωση των λογικών κατηγοριών στην προ-κατηγορηματική εμπειρία. Κι από τη στιγμή που ο θεωρητικός κόσμος δεν αντιμετωπίζεται παρά ως εξιδανίκευση του κόσμου της εμπειρίας, η θεμελίωση του πρώτου στον δεύτερο αποκτά για τον Κόστα το νόημα μιας *ανακατασκευής των διαφορών διαδικασιών εξιδανίκευσης*.²¹

Κατ’ αντιστοιχία προς τα δύο προαναφερθέντα καθήκοντα ο Κόστα εντοπίζει στη χουσερλιανή φιλοσοφία δύο αλληλοσυμπληρούμενες μεθοδολογικές στρατηγικές στη βάση των οποίων αναπτύσσεται η Υπερβατολογική Αισθητική. Η πρώτη είναι η «Υπερβατολογική-Φαινομενολογική Αισθητική ως *ειδητική περιγραφή* του βίοςκοσμου και της συγκροτητικής στατικής δομής της συνείδησης»²². Η δεύτερη είναι η Υπερβατολογική Αισθητική ως επιστροφή στην αισθητικότητα με σκοπό τη θεμελίωση της Επιστήμης στην εμπειρία. Εύκολα διαπιστώνει κανείς την ομοιότητα που υπάρχει εδώ με την προσέγγιση του Ντε Αλμείντα. Με τη διαφορά πως ο Κόστα προσδίδει σε αυτή τη δεύτερη στρατηγική, που τον ενδιαφέρει και περισσότερο, μια διά-

¹⁶ Βλ., π.χ., ό.π., σσ. 10 κ.επ.. Συναντούμε κι εδώ την ένταση που εντοπίσαμε πριν στο κείμενο του Ντε Αλμείντα. Για άλλη μια φορά παρουσιάζεται ο κόσμος της πρωταρχικής εμπειρίας ως σκέτα αισθητηριακός. Το αποτέλεσμα είναι η εμπειρία, για παράδειγμα, των πραγμάτων στην υλικότητα-αιτιότητά τους, ή ακόμα των έμβιων όντων να φαίνεται πως διαμεσολαβείται από επιστημονικές (και μάλιστα ακριβολογικές) εννοιολογήσεις.

¹⁷ Κάτι που περιπλέκει περισσότερο την ερμηνεία του Κόστα είναι πως φαίνεται να ταυτίζει την Υπερβατολογική Λογική με την Αναλυτική. Βλ., π.χ., Costa 1998, σ. 11.

¹⁸ Costa 1998, σ. 10.

¹⁹ Ο Ντε Μπουρ υιοθετεί μια παρόμοια αντιμετώπιση. Θεωρεί πως η διαφορά ανάμεσα στις ποιότητες των σωμάτων που μας δίνονται στην πρωταρχική αντίληψη και τις ποιότητες των σωμάτων όπως περιγράφονται από τις φυσικές επιστήμες είναι διαφορά στην ακρίβεια. (Βλ. de Boer 1978, σσ. 416κ.επς.) Επίσης, για τον ίδιο «ο αντίληπτος κόσμος είναι βεβαίως σχετικός προς τις αισθήσεις μας και είναι μια εμφάνιση (appearance) του κόσμου της Φυσικής» (ό.π., σ. 420).

²⁰ Βλ. το σχετικό χωρίο στο *Hua XI*, σ. 319 υπσ. 1 [607 υπσ. 93]. Βλ. Costa 1998, σ. 11.

²¹ Βλ. ό.π., σ. 11.

²² Ό.π., σ. 13.

σταση βάθους και αναδεικνύει, όπως θα δούμε, την Υπερβατολογική Αισθητική «ως μια επιστροφή στην πρωταρχική αισθητικότητα»²³.

Η Υπερβατολογική Αισθητική με την πρώτη σημασία αναπτύσσεται στο πλαίσιο των στατικών αναλύσεων και εδώ είναι σημαντικό το ότι ο Κόστα, σε αντίθεση με τον Κερν ή τον Ντε Αλμείντα, αναγνωρίζει και την *ενοητική* της διάσταση. Η Υπερβατολογική Αισθητική αναλαμβάνει την ειδητική περιγραφή του βίοκοσμου και κατά τούτο επέχει θέση μιας Οντολογίας. Από την άλλη, όμως, αναλαμβάνει και την ενοητική περιγραφή των συνειδησιακών συνθηκών που καθιστούν δυνατή τη συγκρότηση του βίοκοσμου.²⁴ Ο Κόστα μένει σε αυτή τη διαπίστωση και δεν προχωρά στη λεπτομέρεια του περιεχομένου ούτε της ενοηματικής, ούτε της ενοητικής διάστασης. Αυτό που κυρίως τον ενδιαφέρει είναι η ανάδειξη των ορίων που συναντά η Υπερβατολογική Αισθητική ως ειδητική περιγραφή. Πιο συγκεκριμένα, μια τέτοια περιγραφή των απριόρι δομών του βίοκοσμου γίνεται στη βάση της φαντασιακής παραλλαγής της ιστορικής και της πολιτισμικής παραμέτρου, οπότε και καθίσταται δυνατή η αποκάλυψη της σταθερής καθολικής δομής της εμπειρίας.²⁵ Όμως, ο Κόστα θεωρεί ότι η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της ειδητικής παραλλαγής περιορίζεται από την ιστορικότητα που προσιδιάζει στον υπερβατολογικό βίο: «η ιστορικότητα αρνείται το χαρακτήρα καθολικότητας που πρέπει να έχουν οι ουσίες»²⁶. Αυτό για τον ίδιο σημαίνει ότι οι περιορισμένες στο πεδίο των στατικών συγκροτήσεων ειδητικές αναλύσεις απαιτούν τη γενετική τους θεμελίωση. «[Τ]ο καθήκον της γενετικής φαινομενολογίας είναι να δείξει ότι οι δομές, τόσο του βίοκοσμου όσο και της στατικής φαινομενολογίας, είναι το αποτέλεσμα ενός αναγκαίου γίγνεσθαι»²⁷, ότι αυτές «υπακούουν σε κανόνες ανάπτυξης»²⁸ και ότι το *factum* του κόσμου είναι «αποτέλεσμα μιας αναγκαίας διαδικασίας»²⁹. Οι γενετικές αναλύσεις οδηγούν εσχάτως στην εμμένεια της συνείδησης και τις συνθέσεις της χρονο-συνείδησης. Αυτό είναι το επίπεδο της πρωταρχικής αισθητικότητας, το επίπεδο της *πρωτο-συγκρότησης* (Urkonstitution).³⁰ Σε αυτό το επίπεδο η Υπερβατολογική Αισθητική έχει τη δεύτερη μεθοδολογική μορφή που διακρίνει ο Κόστα. Καθώς η περιοχή της απαρχής του υπερβατολογικού βίου είναι από εμάς απροσπέλαστη, ακόμα και με τη βοήθεια, για παράδειγμα, της μνήμης, η πραγμάτευση αυτής της περιοχής της πρωταρχικής αισθητικότητας δεν μπορεί να γίνει με περιγραφικό τρόπο. Προσεγγίζουμε την περιοχή της πρωτοσυγκρότησης μέσω μιας διαδικασίας *φαινομενολογικής ερμηνευτικής αποδόμησης* (Abbau). Αυτή η τελευταία παρουσιάζεται από τον Κόστα ως η ανάποδη κίνηση μιας τελεολογικού χαρακτήρα διαδικασίας υπερβατολογικής γένεσης των διαφόρων *facta* του βίοκοσμου. Τα *facta* του βίοκοσμου αποτελούν το οδηγητικό νήμα για να οδηγηθούμε στα έσχατα θεμέλια της συγκρότησης από τα οποία αυτά έχουν προκύψει με μια τελεολογική αναγκαιότητα.

²³ Ο.π., η έμφαση προστέθηκε.

²⁴ Βλ. ό.π., σσ. 15-6.

²⁵ Ο.π., σ. 15.

²⁶ Ο.π., σ. 17.

²⁷ Ο.π., σ. 19.

²⁸ Ο.π., σ. 21.

²⁹ Ο.π., σ. 20.

³⁰ Ο.π., σσ. 21 κ.επς.

8.1.4. Η θετική προσέγγιση του Σόβα: Η Υπερβατολογική Αισθητική ως πρωτο-επιστήμη του προ-επιστημονικού βιόκοσμου

Ο Σόβα επιμελήθηκε πρόσφατα την έκδοση του τόμου *Hua XXXIX* με τίτλο *Die Lebenswelt, Auslegungen der Vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution* (Texte aus dem Nachlass (1916-1937)). Στην *Εισαγωγή* του μιλάει, μεταξύ άλλων, και για το ζήτημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη Φαινομενολογία του Χούσερλ.³¹ Στο πλαίσιο της ανίχνευσης της παρουσίας και της εξέλιξης της έννοιας του βιόκοσμου στη χουσερλιανή Φαινομενολογία, ο Σόβα, επιχειρεί να δείξει πως αυτή η έννοια συνδέεται άμεσα με την προσπάθεια του Χούσερλ για τη σύσταση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής, κυρίως σε κείμενα της δεκαετίας του '20.

Η πολλαπλή χρήση του όρου Υπερβατολογική Αισθητική στα χουσερλιανά κείμενα δεν είναι για τον Σόβα προβληματική, όπως είδαμε να είναι για τον Κερν. Στη σύντομη έκθεσή του ο Σόβα ακολουθεί τις χουσερλιανές κατευθυντήριες γραμμές και εντάσσει όλες αυτές τις χρήσεις σε μια συνολικότερη προοπτική. Σύμφωνα με αυτήν, μπορούμε να κάνουμε λόγο για την Υπερβατολογική Αισθητική με μια *ευρεία* έννοια, αλλά και με άλλες, υπαγόμενες στην προηγούμενη, *στενότερες* έννοιες.

Η ευρύτερη έννοια της Υπερβατολογικής Αισθητικής, για την οποία μιλάει ο Σόβα, είναι αυτή της «επιστήμης του βιόκοσμου»³², του «διωποκειμενικού και ιστορικού κόσμου της πράξης»³³, του «συγκεκριμένου κόσμου της εμπειρίας»³⁴, του «πρακτικού κόσμου [...], στον οποίο ζούμε από κοινού»³⁵. Το καθήκον αυτής της ευρείας Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι διττό. Από τη μια, ως Οντολογία του κόσμου της εμπειρίας, αναλαμβάνει την «ειδητική περιγραφή των περιοχιακών θεμελιωδών τύπων των βιοκοσμικών αντικειμένων»³⁶. Από την άλλη, ως ειδητική Φαινομενολογία, αναλαμβάνει την περιγραφή των όρων συνειδησιακής συγκρότησης αυτών των θεμελιωδών τύπων αντικειμένων.³⁷

Μπορούμε, όμως, μας λέει ο Σόβα, να επιτελέσουμε τις αποδομητικές αφαιρέσεις που προτείνει ο Χούσερλ και να οδηγηθούμε σε μη αυτόνομα υποστρώματα του ιστορικού, πρακτικού βιόκοσμου. Σε κάθε ένα από αυτά τα υποστρώματα αντιστοιχεί και κάποια Υπερβατολογική Αισθητική, με στενότερη τώρα έννοια. Για παράδειγμα, με αφαίρεση όλων των πολιτισμικών νοημάτων, περιοριζόμαστε στον σκέτα φυσικό κόσμο και με μία επόμενη αφαίρεση στην περιοχή των σκέτων φασμάτων. Σε αυτή την τελευταία περιοχή των σκέτα αισθητηριακών αντιληπτών προσιδιάζει η Υπερβατολογική Αισθητική με τη στενότερη δυνατή, κατά τον Σόβα, έννοια.³⁸

Η προσέγγιση του Σόβα είναι σύντομη και γενική. Θεωρούμε, ωστόσο, πως είναι η περισσότερο πιστή στις προθέσεις του Χούσερλ. Είναι ιδιαίτερος θετικό το ότι ο Σόβα αναγνωρίζει πως η Υπερβατολογική Αισθητική δεν περιορίζεται στη γνωσιακή σφαίρα, αλλά αφορά όλες τις οντολογικές περιοχές, και μάλιστα στις διαφορετικές τους στρώσεις. Είναι επίσης θετική η αναγνώριση του διττού, εννοητικού και εννοηματικού, χαρακτήρα της Υπερβατολογικής Αισθητικής, κάτι που συμφωνεί με τις οδηγίες του Χούσερλ για *σύστοιχες* αναλύσεις. Βέβαια, η σύντομη έκθεση και η γενικότητα της προσέγγισης του Σόβα δεν μας επιτρέπουν να δούμε καλύτερα το πώς α-

³¹ Βλ. *Hua XXXIX*, κυρίως σσ. L-LV.

³² Ο.π., σ. LI.

³³ Ο.π., σ. LII.

³⁴ Ο.π., σ. LII.

³⁵ Ο.π., σ. LIII.

³⁶ Ο.π., σ. L.

³⁷ Βλ., ό.π.

³⁸ Βλ., ό.π., σ. LI.

κριβώς εννοεί ο ίδιος το περιεχόμενο και τις συγκεκριμένες αναλύσεις της Υπερβατολογικής Αισθητικής με την ευρεία, ή με κάποια στενότερη έννοια. Ανεξάρτητα από αυτή τη δυσκολία, πάντως, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής.

Πρώτον, κι αυτό συνιστά κάποιο έλλειμμα, ο Σόβα δεν φαίνεται να συγκαταλέγει καθόλου στην περιοχή της Υπερβατολογικής Αισθητικής τις παθητικές συνθέσεις της εμμενούς συνείδησης. Δεύτερον, δεν έχουμε καμία ένδειξη για το πώς μπορεί να διαφοροποιείται η Υπερβατολογική Αισθητική αναφορικά με την εσωτερική διαστρωμάτωση μιας οντολογικής περιοχής. Για παράδειγμα, δεν έχουμε καμία ένδειξη για το τι μπορεί να διαφοροποιεί τόσο τις εννοητικές όσο και τις εννοηματικές αναλύσεις των επιπέδων της *res extensa* και *res materialis* του αντιληπτού. Αντίθετα, κι αυτό μας οδηγεί στην τρίτη και σημαντικότερη παρατήρηση που θέλουμε να κάνουμε, ο Σόβα εντοπίζει ως κοινό χαρακτηριστικό της Υπερβατολογικής Αισθητικής οποιουδήποτε επιπέδου το ότι αυτή είναι μια μάθηση που αφορά οπωσδήποτε κάποια προ-επιστημονική υπο-περιοχή του βιόκοσμου. Το κριτήριο οριοθέτησης της Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι, σε τελευταία ανάλυση, για τον Σόβα η προ-επιστημονικότητα. Μάλιστα, για τον ίδιο, η περιοχή της επιστημονικότητας είναι η περιοχή της υπερ-αισθητικότητας που έχει προκύψει με εξιδανίκευση.³⁹

Ο Σόβα δίνει ιδιαίτερο βάρος στο ζήτημα της εποπτικότητας (*Anschaulichkeit*) του προ-επιστημονικού βιόκοσμου και φαίνεται να θεωρεί πως είναι αυτή η εποπτικότητα και οι όροι συγκρότησής της που τελικά κάνει θέμα της στα διάφορα επίπεδα η Υπερβατολογική Αισθητική. Γράφει, για παράδειγμα, ο ίδιος:

Η επιστήμη του βιόκοσμου, που αναπτύχθηκε από τον Χούσερλ τη δεκαετία του '20 στο πλαίσιο μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής, σχετίζεται, στη διαστρωμάτωση των καθηκόντων της, με τον εποπτικό κόσμο. (*Hua* XXXIX, σσ. LIV-LV)

Ωστόσο, εδώ χρειάζεται προσοχή. Είναι αλήθεια πως ο Χούσερλ μιλάει για τον προ-επιστημονικό κόσμο ως τον διωποκειμενικό, ιστορικό κόσμο των διαφόρων πρακτικών μας, με τη διαφορά πως αυτός ο κόσμος περιλαμβάνει επίσης όλα εκείνα τα ιζηματοποιημένα μορφώματα που έχουν συγκροτηθεί από την κατηγοριακή σκέψη και τα ενεργήματά της. Είναι ενδεικτικό ένα χωρίο από τη *Φαινομενολογική Ψυχολογία* που μεταφέρει και ο Σόβα στην *Εισαγωγή* του, χωρίς όμως ο ίδιος να αντιλαμβάνεται το πολύ σημαντικό ζήτημα που αυτό θέτει. Εκεί ο Χούσερλ αναφέρεται στον κόσμο που προηγείται κάθε επιστήμης και κάθε επιστημονικής απόβλεψης και υπογραμμίζει πως,

[πρόκειται για] έναν κόσμο προ-επιστημονικής εποπτείας, για έναν κόσμο πραγματικού βίου [*aktuellen Lebens*], στον οποίο περικλείεται ο βίος της εμπειρίας του κόσμου και της θεωρητικοποίησης του κόσμου [*welterfahrende und welttheoretisierende Leben*]. (*Hua* IX, σ. 56 [41]: βλ. και *Hua* XXXIX, σ. LIV.)

Στο σημείο αυτό πρέπει να κάνουμε την εξής διπλή παρατήρηση. Πρώτον, ο Σόβα δεν λαμβάνει υπόψη το ότι δεν είναι όλες οι επιστήμες εξιδανικευτικές. Όταν, λοιπόν, θέτει ως κριτήριο της διαχωριστικής γραμμής της Υπερβατολογικής Αισθητικής την εξιδανίκευση, αφήνει υπόρρητα εντός του πεδίου αυτής της μάθησης ολόκληρες επιστημονικές περιοχές, όπως είναι, για παράδειγμα, η περιγραφική εμπειρική επιστήμη της Γεωλογίας. Αλλά και, δεύτερον, με το να κάνουμε αφαίρεση από τις κάθε λογής επιστημονικές εξιδανικεύσεις, δεν οδηγούμαστε σε έναν προ-γλωσσικό εμπειρικό κόσμο αποκαθαρμένο από τα επιτεύγματα της λογικής-θεωρητικής σκέψης.

³⁹ Βλ., ό.π., σσ. LIV κ.επ.

Ο προ-επιστημονικός κόσμος του καθημερινού ανθρώπινου βίου είναι ένας κόσμος δυποκειμενικής, πρακτικής και αξιακής εμπειρίας και σκέψης. Με αυτή την έννοια, η δοτικότητα του έχει το χαρακτήρα, όχι μόνο των πρωταρχικών απλών εποπτειών, αλλά και των *κατηγοριακών* εποπτειών. Ο Σόβα, όμως, δεν θέτει καθόλου το ζήτημα της *κατηγοριακότητας* αναφορικά με το πρόβλημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής κάτι που θεωρούμε πως οδηγεί στη συγκάλυψη του πραγματικού χαρακτήρα αυτής της τελευταίας. Κι αυτό διότι ένα από τα καθήκοντα μιας τέτοιας μάθησης, έτσι όπως την αντιλαμβάνεται ο Σόβα, θα έπρεπε να είναι και η πραγμάτευση των λογικο-κατηγοριακών ενεργημάτων με τις σύστοιχες κατηγοριακές αντικειμενότητες που αυτά συγκροτούν, για παράδειγμα η πραγμάτευση των ενεργημάτων κατηγορήσης με τις σύστοιχες εμφανιζόμενες καταστάσεις πραγμάτων. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η διαχωριστική γραμμή που τίθεται από τον Σόβα με αποκλειστικό κριτήριο την εξιδανίκευση, δεν προσδίδει στην Υπερβατολογική Αισθητική μόνο έναν ιδιαιτέρως ευρύ χαρακτήρα, αντίθετα της προσδίδει έναν εξόχως στρεβλό χαρακτήρα.

8.1.5. Ανασυγκροτητική αποτίμηση των προηγούμενων προσεγγίσεων

Είναι αλήθεια πως ο Χούσερλ δεν αναπτύσσει κάπου ξεχωριστά και μεθοδικά την ιδέα μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής. Είναι επίσης αλήθεια πως ο ίδιος μοιάζει να χρησιμοποιεί τον όρο «Υπερβατολογική Αισθητική» με διαφορετικούς τρόπους, άλλοτε με πιο στενή και άλλοτε με πιο ευρεία έννοια. Είναι φυσικό κάτι τέτοιο να δίνει ώθηση σε κριτικές όπως είναι αυτή του Κερν που συναντήσαμε νωρίτερα. Ο Κερν θεωρεί πως δεν υπάρχει συνεκτική χουσερλιανή πρόταση για μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική και πως ο Χούσερλ χρησιμοποιεί τον αντίστοιχο όρο με τρεις ουσιωδώς διαφορετικές και ασύμβατες μεταξύ τους σημασίες. Το μόνο κοινό που βρίσκει ο Κερν σε αυτούς τους διαφορετικούς τρόπους χρήσης είναι ότι στο πλαίσιο τους αντιδιαστέλλεται ένα επίπεδο συγκρότησης με κάποιο ανώτερο επίπεδο. Και καθώς ο πρώτος πόλος της αντιδιαστολής εμπεριέχει στον πυρήνα του την *αισθητηριακή* συγκρότηση, δικαιολογείται τελικά η χρήση του όρου «Αισθητική».

Από τη μεριά της, η κριτική του Ντε Αλμίντα μας δίνει την ευκαιρία να εξετάσουμε σε μεγαλύτερο βάθος και να εντοπίσουμε την πηγή της δυσκολίας που μπορεί να συναντήσει κανείς στην προσπάθεια οριοθέτησης της χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Μπορούμε, έτσι, να διαπιστώσουμε τα εξής. Στο πλαίσιο της χουσερλιανής φαινομενολογίας, αναγνωρίζεται γενικά η ανάγκη μιας Λογικής που να διέπει τον κόσμο της πρωταρχικής εμπειρίας. Ωστόσο, οι στατικές αναλύσεις του Χούσερλ θεωρούνται από πολλούς μελετητές ανίκανες να φωτίσουν τις διαστάσεις μιας τέτοιας Λογικής. Το βασικό ερμηνευτικό σχήμα αυτών των αναλύσεων, το σχήμα «μορφής–περιεχομένου», απαιτεί παντού την ύπαρξη νοητικών μορφών, ακόμα και στο χώρο της πρωταρχικής εμπειρίας. Εδώ κάνει την εμφάνισή της μια καίρια, και, όπως έχουμε επιχειρήσει να δείξουμε στην παρούσα εργασία, λανθασμένη, παραδοχή. Οι νοητικές μορφοποιήσεις εκλαμβάνονται ως μορφοποιήσεις της λογικής σκέψης.

Οι συνέπειες μιας τέτοιας παραδοχής είναι άμεσες. Τα όρια ανάμεσα στην πρωταρχική εμπειρία και τη λογική σκέψη καθίστανται δυσδιάκριτα και η οριοθέτηση μιας Υπερβατολογικής Αισθητικής μοιάζει αδύνατη. Η λύση σε ένα τέτοιο αδιέξοδο αναζητείται στη συνέχεια στις γενετικές αναλύσεις, με τις οποίες υποτίθεται πως ο Χούσερλ εγκαταλείπει το ερμηνευτικό σχήμα «μορφής–περιεχομένου» και οδηγείται στην έρευνα της γένεσης των διαφορετικών αποβλεπτικών διαστρωματώσεων στη βάση των κάθε φορά κατώτερων αποβλεπτικών επιπέδων. Αυτό που είναι εδώ δελεαστικό είναι το ότι μοιάζει να εξαλείφεται η ανάγκη για την προϋπόθεση (λογικών)

νοητικών μορφών στο χώρο της πρωταρχικής εμπειρίας. Η Λογική που διέπει αυτήν την τελευταία φαίνεται να μην προϋποθέτει τη λογική-εννοιολογική σκέψη παρά εκλαμβάνεται τώρα ως το αναγκαίο προσχέδιο αυτής της τελευταίας. Η σχέση ανάμεσα στη Λογική της πρωταρχικής εμπειρίας και τη Λογική της λογικής σκέψης είναι η σχέση ανάμεσα στο υπόρρητο και το ρητό, ανάμεσα στο δυνάμει και το ενεργεία.⁴⁰ Αυτό εκφράζει ο Ντε Αλμείντα όταν μιλά για την *αναπόδραστη κυκλικότητα της Υπερβατολογικής Αισθητικής* και υποστηρίζει ότι η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη Λογική και Επιστήμη.

Η προσέγγιση του Κόστα, αν και έχει διαφορετική εστίαση από εκείνη του Ντε Αλμείντα, μοιράζεται ένα κοινό έδαφος με αυτήν την τελευταία. Μπορεί ο Κόστα να μην ενδιαφέρεται ειδικά για το ερμηνευτικό σχήμα μορφής-περιεχομένου και το ζήτημα της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην αίσθηση και τη λογική σκέψη, είναι σαφές, όμως, πως, για τον ίδιο, η περιοχή της προ-κατηγορηματικής αισθητικότητας έχει ήδη τη δομή των επιστημονικών εξιδανικεύσεων. Σύμφωνα με τον Κόστα, ο βίocosμος χαρακτηρίζεται από μία (μη ακριβολογική) *καθολική μαθηματική δομή*. Η ανάδειξη αυτής της δομής είναι καθήκον της Υπερβατολογικής Αισθητικής ως ειδητικής έρευνας και γίνεται με όρους περιγραφής του συγκροτητικού-εννοητικού και του εννοηματικού απριόρι του βίocosμου. Το επιπλέον στοιχείο που θα συμπληρώσει ο Κόστα, αναγνωρίζοντας έτσι στη Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική ένα βάθος που απουσιάζει από τις αναλύσεις του Κερν και του Ντε Αλμείντα, είναι το ότι αυτή οφείλει να μιλήσει για τη γένεση του ίδιου του βίocosμου. Και ο Κόστα θεωρεί ότι αυτό γίνεται με τους όρους μιας ερμηνευτικής ανακατασκευής του χώρου της πρωταρχικής αισθητικότητας.

Τέλος, είδαμε ότι ο Σόβα υιοθετεί μια περισσότερο θετική και καθόλου κριτική στάση απέναντι στις αναλύσεις του Χούσερλ που σχετίζονται με την Υπερβατολογική Αισθητική. Αναγνωρίζει πως το εύρος μιας τέτοιας μάθησης πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις οντολογικές περιοχές, όπως και αναγνωρίζει την ανάγκη, τόσο για εννοηματικές, όσο και για εννοητικές αναλύσεις. Ο Σόβα επιχειρεί έτσι να φωτίσει την έννοια του προ-επιστημονικού βίocosμου και θεωρεί πως η Υπερβατολογική Αισθητική είναι η μάθηση που αναλαμβάνει την πραγμάτευσή του.

Εν συντομία μπορούμε να πούμε ότι ο Κερν πραγματεύεται με αποσπασματικό τρόπο κάποια υποτίθεται ασύνδετα μεταξύ τους κομμάτια αδυνατώντας να τα συνθέσει αυτά αρμονικά στο πλαίσιο μιας συνολικότερης θεωρίας για την Υπερβατολογική Αισθητική. Ο Ντε Αλμείντα προβάλλει στο χώρο μιας τέτοιας θεωρίας για την αισθητικότητα το Λόγο της σκέψης σε μια υπόρρητη μορφή. Ο Κόστα δεν φαίνεται να διαφωνεί, με τη διαφορά πως ο ίδιος επιχειρεί να προσφέρει μια περισσότερο συναινετική εικόνα για τη χουσερλιανή Υπερβατολογική Αισθητική παντρεύοντας στοιχεία τόσο των στατικών όσο και των γενετικών αναλύσεων. Επιπλέον, ο Κόστα περιορίζεται γενικά στο χώρο της αισθητικότητας, χωρίς να καθιστά σαφές το πώς ακριβώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται αυτό το χώρο, αλλά και το ποια είναι η σχέση αυτού του τελευταίου με τις διυποκειμενικές, τις πρακτικές και τις πολιτισμικές διαστάσεις του βίocosμου. Τέλος, ο Σόβα, ενώ υιοθετεί τις οδηγίες του Χούσερλ για μια διευρυμένη έννοια Υπερβατολογικής Αισθητικής, δεν αναλαμβάνει αναλύσεις αναφορικά με το συγκεκριμένο περιεχόμενό της. Επιπλέον, εξαρτά το νόημα μιας τέτοιας μάθησης ειδικά και αποκλειστικά από την έννοια της εξιδανικεύσης, συγκαλύπτοντας έτσι τη

⁴⁰ Την ιδέα πως η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη διαποτισμένη από, και υπακούει σε κάποια Λογική τη συναντούμε σε πολλά κείμενα της δευτερεύουσας βιβλιογραφίας. Δεν βρίσκουμε, ωστόσο, κάποια αφήγηση που να λογοδοτεί για τι ειδικά μπορεί να διαφοροποιεί την Υπερβατολογική Αισθητική από την Υπερβατολογική Λογική. Σύγκ. με Tito 1990, κυρίως κεφ. 2, §§a, b, c· Janssen (*Hua* XVII, xlv).

σημασία που έχει ο αποκλεισμός της εννοιολογικής-κατηγοριακής σκέψης γενικά στην οριοθέτηση της Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Γίνεται εδώ σαφές πως συνεχίζουν να παραμένουν ανοιχτά ερωτήματα. Μπορεί τελικά να συσταθεί μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική, παρά τους δισταγμούς του Κερν; Επιπλέον, τι αφορά μια τέτοια θεωρία; Είναι μια μάθηση για την καθαρή εμπειρία; Και πώς να καταλάβουμε αυτήν την τελευταία; Συμπεριλαμβάνει αυτή το επίπεδο της πρωταρχικής αισθητικότητας, όπως θέλει ο Κόστα; Και τι γίνεται με το επίπεδο της αιτιότητας και της υλικότητας, για το οποίο κυρίως αναρωτιέται ο Ντε Αλμείντα; Τι γίνεται με τη διυποκειμενικότητα; Αλλά και με τις πρακτικές και πολιτισμικές επενδύσεις της εμπειρίας; Η πραγμάτευσή τους ανήκει στη δικαιοδοσία της Υπερβατολογικής Αισθητικής, όπως ισχυρίζεται ο Σόβα; Μήπως, επιπλέον, στη δικαιοδοσία μιας τέτοιας μάθησης ανήκει και η επικράτεια της κατηγοριακής σκέψης με τα δικά της επιτεύγματα, όπως συμπεραίνουμε επίσης από τα λεγόμενα του Σόβα; Και, τότε, ποια είναι η σχέση της Υπερβατολογικής Αισθητικής με την Υπερβατολογική Λογική; Μπορούμε να διακρίνουμε *καθαρά* την πρώτη από τη δεύτερη; Ή η διάκρισή τους εκφυλίζεται, όπως φαίνεται να συμβαίνει στην προσέγγιση πάλι του Σόβα; Ή, μήπως, πρόκειται για μια σχέση υπόρρητου-ρητού, όπως διατείνονται με τις αναλύσεις τους ο Ντε Αλμείντα και ο Κόστα; Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε σε όλα αυτά τα ερωτήματα. Ύστερα από τη διαδρομή που ακολουθήσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, είμαστε πλέον σε θέση να μπορούμε να διατυπώσουμε τη δική μας πρόταση για μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική αποκαθιστώντας την ορθή της σημασία στις ορθές της διαστάσεις.

8.2. Πρόταση για την ενιαία και συνεκτική πραγμάτευση μιας Χουσερλιανής Υπερβατολογικής Αισθητικής

Φάνηκε στα προηγούμενα κεφάλαια ότι η αποτίμηση του αποβλεπτικού χαρακτήρα του ενεργήματος της απλής αντίληψης και η σχέση του με την εννοιολογική, την κατηγορηματική αλλά και την εξιδανικευτική-επιστημονική σκέψη είναι ένα δύσκολο ερμηνευτικό πρόβλημα. Τα ίδια τα κείμενα του Χούσερλ είναι συχνά περίπλοκα και ενίοτε δίνουν αφορμή για παρανοήσεις και παρερμηνείες. Καταφέραμε, ωστόσο, με την εξέταση του χουσερλιανού έργου σε όλο του το εύρος, από την πρώιμη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* έως και την ύστερη *Κρίση*, να διασαφηνίσουμε το ζήτημα της απλής αντιληπτικής αποβλεπτικότητας στην εννοιητική-ενοσηματική του συστοιχία και να αναδείξουμε την *προ-εννοιολογικότητα*, την *προ-κατηγορηματικότητα* και την *προ-επιστημονικότητά* της. Με την ορθή, λοιπόν, αποκατάσταση της διαστρωμάτωσης των διαφορετικών συνειδησιακών ενεργημάτων μπορούμε τώρα να προσεγγίσουμε το ερώτημα αναφορικά με την οριοθέτηση της πρωταρχικής εμπειρίας, και άρα της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής, (α) κατά το βάθος της, δηλαδή τη διάσταση της συνειδησιακής εμμένειας και των περιεχομένων της, (β) κατά το ύψος της, δηλαδή το ανώτερο επίπεδο διαδοχικών στρώσεων αποβλεπτικών συνθέσεων στο οποίο δικαιούμαστε να μιλάμε για πρωταρχικότητα με το χουσερλιανό νόημα και (γ) κατά το εύρος της, δηλαδή το σύνολο των οντολογικών περιοχών στις οποίες πάλι δικαιούμαστε να μιλάμε για πρωταρχικότητα με το χουσερλιανό νόημα.

8.2.1. Το βάθος

Στη Φαινομενολογία του Χούσερλ εξέχουσα θέση κατέχει η διάκριση της αίσθησης από την αντίληψη. Αυτό το είδαμε καθαρά στο πρώτο κεφάλαιο με την εξέταση της

χουσερλιανής κριτικής στη θεωρία του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα. Τονίσαμε ότι για τον Χούσερλ η αίσθηση είναι από μόνη της “τυφλή” και ότι ο αποβλεπτικός σχετισμός με υπερβατικά αντικείμενα απαιτεί την ύπαρξη ερμηνευτικών, “εμψυχωτικών” συνειδησιακών συναρτήσεων. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάσαμε με περισσότερη λεπτομέρεια τη λογική του χουσερλιανού σχήματος «μορφής-περιεχομένου» και το πώς, ειδικότερα στην περίπτωση της απλής αντίληψης, τα αισθητηριακά δεδομένα ερμηνεύονται και λειτουργούν έτσι παρουσιαστικά για τα διάφορα υπερβατικά αντικειμενικά γνωρίσματα. Επιμείναμε, ωστόσο, στο ότι ο χώρος των αισθητηριακών, και γενικότερα των υλητικών, δεδομένων δεν είναι χαοτικός, χωρίς κάποια ενότητα και οργάνωση. Αφού στο τρίτο κεφάλαιο αντλήσαμε από τη θεωρία του Χούσερλ όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την κατανόηση των διαφορετικών ειδών μερών και των τρόπων συσχετισμού τους, πραγματευτήκαμε, στο πέμπτο κεφάλαιο πια, το ζήτημα της ενότητας των αισθητηριακών πεδίων κατά την οιονεί-έκτασή τους και την περιεχομενική τους οργάνωση.

Σε αυτή τη διάσταση βάθους που αγκαλιάζει το σύνολο των εμμενών συνθέσεων δεν έχουμε βέβαια ακόμα να κάνουμε με «εμπειρία» καθόσον δεν έχουμε ακόμα συγκρότηση εμφανισμένων υπερβατικών πραγμάτων. Πρόκειται, ωστόσο, για το κατώτατο επίπεδο συνειδησιακής ζωής που, ως αναγκαία προϋπόθεση κάθε αποβλεπτικής συγκρότησης, βρίσκεται εγκιβωτισμένο σε κάθε πτυχή του αποβλεπτικού βίου μας, τόσο του προ-κατηγοριακού και προ-επιστημονικού, όσο και του κατηγοριακού και επιστημονικού. Για τον Χούσερλ,

είναι προφανές πως η διδασκαλία των αναγκαίων, πιο γενικών δομών και των γενικών συνθετικών σχηματομορφών της εμμένειας αποτελούν προϋπόθεση των συγκροτητικών προβλημάτων του κόσμου. (*Hua XI*, σ. 126 [171])

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, μάλιστα, ο Χούσερλ κατηγορεί τον Καντ για το ότι στη γνωσιοθεωρία του στράφηκε αποκλειστικά στο ανώτερο πρόβλημα της συγκρότησης των αντικειμένων που υπερβαίνουν τη συνείδηση και παρέλειψε το βαθύτερο πρόβλημα «της εσωτερικής, της καθαρά εμμενούς αντικειμενικότητας και της συγκρότησης του ούτως ειπείν εσωτερικού κόσμου, δηλαδή ακριβώς της συγκρότησης του ρεύματος των βιωμάτων του υποκειμένου όπως είναι δι’ εαυτό»⁴¹. Για τον Χούσερλ, αντίθετα, (και σε αυτό το σημείο συμφωνούμε με τον Κόστα) η Υπερβατολογική Φαινομενολογία και μάλιστα ως Υπερβατολογική Αισθητική έχει ως ένα από τα καθήκοντά της ακριβώς την πραγμάτευση του χώρου της εμμένειας. Για την ακρίβεια, το καθήκον αυτό είναι διπλό. Αφενός αφορά την εξέταση των συνθέσεων της χρονο-συνείδησης, το ζήτημα της ανακράτησης (*Retention*) και της πρόκτησης (*Protention*) κατά τις μορφές της διαδοχής και της συνύπαρξης. Αφετέρου, αφορά την εξέταση και αποκάλυψη των νόμων του πρωτο-συνειρμού, οι οποίοι και διέπουν την περιεχομενική μορφοποίηση των αισθητηριακών πεδίων.

8.2.2. Το ύψος

Στο επίπεδο των κατεξοχήν αποβλεπτικών συγκροτήσεων υπερβατικών αντικειμενοτήτων, η συζήτηση για τα όρια της πρωταρχικής εμπειρίας αφορά, από τη μια, το ύψος της (δηλαδή το βεληνεκές της στη διαστρωμάτωση των διαφορετικών αποβλεπτικών συνθέσεων), και, από την άλλη, το εύρος της (δηλαδή το βεληνεκές της στις διαφορετικές οντολογικές περιοχές). Θα σταθούμε πρώτα στο ζήτημα του ύψους της

⁴¹ *Hua XI*, σ. 126 [171].

πρωταρχικής εμπειρίας, με το οποίο και ασχοληθήκαμε συστηματικά στην παρούσα εργασία, περιορίζοντας, όμως, όπως και πριν το ενδιαφέρον μας στην οντολογική περιοχή των σκέτα φυσικών (και όχι πολιτισμικά επενδυμένων) πραγμάτων της αντίληψης.⁴²

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι ο Χούσερλ ασκεί κριτική στον Καντ για το ότι η Υπερβατολογική Αισθητική του είναι ιδιαίτερα περιορισμένη και η έννοια της σύνθεσης καθίσταται θέμα φιλοσοφικής έρευνας μόνο αργότερα, στο πλαίσιο της Υπερβατολογικής Αναλυτικής. Για τον Χούσερλ, ο Καντ δεν κατάφερε να αναδείξει στις ορθές του διαστάσεις το ζήτημα της απλής πρωταρχικής αντιληπτικής συγκρότησης. Ως μια ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη θεωρία, η *χουσερλιανή* Υπερβατολογική Αισθητική έρχεται, λοιπόν, να αναλάβει, από τη μια, τη διερεύνηση των νοητικών όρων συγκρότησης των σκέτα φυσικών πραγμάτων και, από την άλλη, να περιγράψει εννοηματικά τη δοτικότητα τους και τη διαστρωμάτωσή τους, πρώτα ως χρονικές και χωρικές εκτάσεις (φάσματα) κι έπειτα ως υλικά πράγματα με την πλήρη έννοια.

Η Υπερβατολογική Αισθητική που πραγματεύεται τη συγκρότηση των αισθητηριακών φασμάτων (υποπερίπτωση για την οποία δικαιολογείται απόλυτα ο τίτλος «Αισθητική») πρέπει πιο συγκεκριμένα να μπορεί να λογοδοτήσει για τα ακόλουθα.

(i) Για τη συγκρότηση του αισθητηριακού φάσματος του αντιληπτού ως συνθετικής ενότητας των συνεχόμενων εκ μέρους εκφάνσεων.

(ii) Για το απριόρι των εποπτικών ποιοτικών πληρωμάτων.

(iii) Για τον εξόχως σημαντικό υπερβατολογικό ρόλο που παίζει το έμβιο σώμα και τα κιναισθητικά του συστήματα στη συγκρότηση του αισθητηριακού φάσματος.

(iv) Για την ίδια τη συγκρότηση του έμβιου σώματος στο φασματικό επίπεδο.

Με μία ευρύτερη έννοια, ωστόσο, η Υπερβατολογική Αισθητική αφορά το συγκροτητικό επίπεδο της υλικότητας. Έχουμε υποστηρίξει στα προηγούμενα ότι η συγκρότηση του υλικού πράγματος είναι επίσης υπόθεση της απλής πρωταρχικής αντίληψης. Εδώ θα αναφερθούμε μόνο επιγραμματικά στα λόγια του Χούσερλ από το *Φύση και Πνεύμα* (1919), με τα οποία ο ίδιος μιλά χαρακτηριστικά για «την Υπερβατολογική Αισθητική της υλικότητας»⁴³. Ο Χούσερλ για άλλη μια φορά κατηγορεί τον Καντ για τη στενότητα της Υπερβατολογικής Αισθητικής του και τώρα πιο ειδικά για το ότι το ζήτημα της αιτιότητας κάνει την εμφάνισή του μόνο στο πλαίσιο της (καντιανής) Υπερβατολογικής Αισθητικής.⁴⁴ Όμως ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι το υλικό πράγμα δίνεται στην *πρωταρχική* αιτιακή του συνάφεια *πριν* από τα ενεργήματα της εννοιολογικής και κατηγορηματικής σκέψης.⁴⁵ Και αυτή η πρωταρχική υλικότητα και αιτιότητα πρέπει να διακρίνεται από τις αντίστοιχες φυσικο-επιστημονικές έννοιες. Όταν στην *Κρίση* διαβάζουμε ότι ο βίκοσμος έχει «όμοιες δομές [gleichen Strukturen]»⁴⁶ με τις αντικειμενικές επιστήμες, δεν εννοείται με αυτό ότι ο βίκοσμος έχει τις ίδιες ταυτόσημες δομές με τις αντικειμενικές επιστήμες. Ο πρωταρχικός βίκοσμος έχει τις δικές του δομικές μορφές και οι επιστήμες έχουν *αναλογικά*, αλλά όχι

⁴² Έπειτα από όλα όσα έχουμε πει είναι ίσως περιττό αλλά θα τονίσουμε ξανά ότι το φυσικό-υλικό πράγμα δεν είναι για εμάς το φυσικό πράγμα όπως αντιμετωπίζεται από τη νατουραλιστική στάση. Στη νατουραλιστική στάση επίσης λαμβάνει χώρα μια αφαίρεση και τίθενται εκτός προσοχής οι πραξιακές και αξιακές στρώσεις με τις οποίες είναι επενδυμένα τα αντιληπτά για να μείνει η σκέτα υλική φύση. (Βλ., π.χ., *Hua* IV, σσ. 25κ.επ. [27κ.επ.]) Όμως αυτή είναι μια αφαίρεση που επιτελείται από το έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης απέναντι στον αντικειμενισμό της οποίας μάχεται ο Χούσερλ.

⁴³ *Hua*Mb IV, σ. 198.

⁴⁴ Βλ. ό.π., σσ. 179κ.επς, 198.

⁴⁵ Βλ., π.χ., *Hua* IX, σσ. 95-6 [72]· *Hua* V, σσ. 1κ.επς [1κ.επς] όπου ο Χούσερλ μιλά για την «υλική αντίληψη» που προηγείται της σκέψης· σύγκ. επίσης με *Hua* IV, σ. 20 υπσ. 1 [22 υπσ. 1] όπου αναφέρεται στην «αισθητική-αιτιακή σύνθεση».

⁴⁶ *Hua* VI, σ. 142 [139].

ταυτοτικά, τις δικές τους, χωρίς αυτές οι τελευταίες να αποκαλύπτονται αναλυτικά και να εξάγονται από τον πρωταρχικό βίοκοσμο μέσω των ενεργημάτων της σκέψης. Τα ενεργήματα της σκέψης προσδίδουν πάντα τις δικές τους μορφικές στιγμές.

Το στίλ της καθολικής εμπειρίας κατά την άσκηση της θεωρητικής πρακτικής [Erfahrens] και της σκέψης για αυτήν την εμπειρία [Erfahrungsdenkens] δεν αποκαλύπτεται σκέτα αναλυτικά, παρά επίσης διαμορφώνεται περαιτέρω και διαμορφώνεται εκ νέου. (A IV 5, 25a-43b, οι εμφάσεις προστέθηκαν· παρατίθεται στο Kern 1964, σ. 255.)⁴⁷

Τώρα, κάποια από τα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει αυτό το σκέλος της Υπερβατολογικής Αισθητικής που πραγματεύεται τη συγκρότηση του υλικού πράγματος είναι τα εξής.

(i) Το πώς συγκροτείται το υλικό πράγμα ως η συνθετική ενότητα των σχηματικών εμφανίσεων κατά τη λειτουργική εξάρτησή τους από τις εκάστοτε συνθήκες.

(ii) Το ρόλο που παίζει σε μια τέτοια συγκρότηση η πρακτική κιναισθηση.

(iii) Το ρόλο του εντοπισμού των αισθημάτων για τη συγκρότηση του έμβιου σώματος με τη πλήρη έννοια.

(iv) Τη σημασία της πρωταρχικότητας της αφής για τη συγκρότηση της υλικότητας.

Ισχυριζόμαστε, λοιπόν, ότι η Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική στην οντολογική περιοχή των σκέτα φυσικών πραγμάτων αφορά τη συγκρότησή τους στη χωρο-χρονική εκτατότητα αλλά και την υλική υποστασιακότητά τους. Και όπως δείξαμε στην παρούσα διατριβή, οι αντιληπτικές συνθέσεις σε αυτό το επίπεδο συγκρότησης δεν είναι υπαγωγικές-εννοιολογικές, δεν έχουν τη μορφή της προσαπόδοσης κάποιου κατηγορουμένου σε ένα λογικό υπόστρωμα και βεβαίως δεν είναι επιστημονικές-εξιδανικευτικές. Η πρωταρχική εμπειρία αποτελεί το *έδαφος στήριξης και κινητοποίησης* των εννοιολογήσεων, των κάθε λογής κατηγοριακών συνθέσεων και θεωρητικών-επιστημονικών θεματοποιήσεων. Αυτό όμως δεν σημαίνει και ότι αυτή η πρωταρχική εμπειρία έχει ήδη, σε μια υπόρρητη μορφή, τη δομή και το χαρακτήρα τέτοιων ανώτερης τάξης ενεργημάτων, ούτε ότι τα σύστοιχά της έχουν ήδη υπόρρητα τη δομή και το χαρακτήρα των συστοίχων των ενεργημάτων ανώτερης τάξης.

8.2.3. Το εύρος

Αναφορικά τώρα με το *εύρος* της πρωταρχικής εμπειρίας, ήδη προείπαμε ότι αυτό δεν περιορίζεται στην περιοχή της απλής αντίληψης σκέτων φυσικών-υλικών πραγμάτων. Ο Χούσερλ περιγράφει τον πρωταρχικό βίοκοσμο ως έναν κόσμο *πλήρους σημασίας*, ως σύστοιχο των απλών αντιληπτικών αλλά και των πρακτικών και αξιολογικών ενεργημάτων.⁴⁸ Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι στην Παράδοση *Φύση και Πνεύμα* (1919) καθίσταται ρητό πως έχουμε μια Υπερβατολογική Αισθητική *για κάθε* οντολογική περιοχή του περικόσμου.⁴⁹ Η υπερβατολογική μάθηση, δηλαδή, που πραγματεύεται την πρωταρχική εμπειρία έχει υπο-τμήματα που αφορούν τα κατώτερα επίπεδα συγκροτήσεων στις συστοιχίες εννοήσεων-εννοημάτων *όλων* των οντολογικών περιοχών.

Έτσι, λοιπόν, εντός της πρωταρχικής εμπειρίας με την *ευρεία* έννοια έχουμε, από τη μια, επίγνωση του εαυτού μας ως έμβιου και, από την άλλη, αντιλαμβανόμενα

⁴⁷ Βλ. σχετικά και Kern 1964, σσ. 254-55, 410-11.

⁴⁸ Το να επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στη γνωσιακή (και όχι στην πραξιακή και αξιολογική) παράμετρο, όπως και κάναμε στην παρούσα εργασία, οδηγεί στη θεματοποίηση της πρωταρχικής εμπειρίας με τη *στενή* έννοια. (Βλ. εδώ και EU, σ. 52 [53])

⁴⁹ Βλ. *HuaMb*, σ.152.

στε και άλλα όντα ως έμβια. Η δοτικότητα του έμβιου ανήκει, κατά τον Χούσερλ, στη σφαίρα της δοτικότητας του *αισθητικού*.

Μια συστηματική Φαινομενολογία, όπως την έχω συλλάβει, στρέφεται προς τα επίπεδα των δυνατών τρόπων συγκρότησης, στο κατώτατο επίπεδο, στη συνεχή αναγκαία συγκρότηση του εμμενούς χρονικού ρου και στη συγκρότηση του μοναδιαίου όντος ως εμμενούς χρονικής ενότητας· έπειτα στα γενετικά ανώτερα επίπεδα, στα επίπεδα της υπέρβασης, των φασμάτων, κ.λπ., στη συγκρότηση της φύσης, στη συγκρότηση των ζώων στη φύση, *οτιδήποτε “αισθητικού”*. (*Hua XIV*, σ. 38, οι εμφάσεις προστέθηκαν.)

Οι αναλύσεις των κειμένων των *Ιδεών II* για τη διυποκειμενικότητα και την έννοια της εναίσθησης (*Einfühlung*), η οποία παίζει ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο στη δοτικότητα των έμβιων και ψυχικών όντων, σαφέστατα επιβεβαιώνουν το ότι έχουμε εμπειρία των άλλων υποκειμένων με έναν πρωταρχικό τρόπο και φυσικά χωρίς την ανάγκη κατηγοριακών ή επιστημονικών θεματοποιήσεων. Στις αναλύσεις αυτές δείχνεται επίσης ότι η διυποκειμενικότητα παίζει σημαντικό ρόλο ήδη στη συγκρότηση των αντιληπτών πραγμάτων ως διυποκειμενικά αντικειμενικών. Με μία έννοια συγκροτείται ένα διυποκειμενικό “καθ’ εαυτό” του αντιληπτού που όμως δεν είναι το καθ’ εαυτό της μαθηματικής-επιστημονικής αντικειμενοποίησης για την οποία μιλήσαμε στο έβδομο κεφάλαιο. Στην Παράδοση *Φύση και Πνεύμα* (1919) αυτή η ιδέα συνοψίζεται με τον καλύτερο τρόπο:

Ήδη για την Υπερβατολογική Αισθητική [με τη χουσερλιανή έννοια] η διυποκειμενικότητα σημαίνει μια συγκροτητική ανώτερη στρώση, χωρίς το συνυπολογισμό της οποίας η συγκρότηση μιας φύσης ως προ-θεωρητική ενότητα εμπειρίας δεν μπορεί να επιτευχθεί. Το νέο, αυτό που κάνει εδώ την εμφάνισή του, είναι το, έναντί μου, είναι [*Dasein*] άλλων ζωικών ουσιών [*animalischer Wesen*]· το φαινομενολογικώς νέο [είναι] η εναίσθηση ως μια θεμελιώδης μορφή εμπειρίας. Με αυτήν όχι μόνο εισέρχονται άλλα υποκείμενα στη δική μας ζώνη δικαιοδοσίας, αλλά έτσι πρωτοκερδίζει ο περίκοσμος [*Umwelt*] το πλήρες νόημα και την ανώτατη συγκροτητική στρώση, τη διυποκειμενική ταυτότητα. (*HuaMb IV*, σ. 195).

Επιπλέον, όμως, εντός της πρωταρχικής εμπειρίας με την *ευρεία* έννοια βρισκόμαστε πάντοτε σχετισμένοι με πράγματα των πρακτικών μας και των αξιολογήσεών μας· βρισκόμαστε σχετισμένοι με εργαλεία, με δικά μας κατασκευάσματα, με τεχνολογικά επιτεύγματα, κτήρια, πόλεις, κράτη, συλλόγους, μουσικά όργανα, βιβλία, έργα τέχνης, κ.λπ., κ.λπ. Η Υπερβατολογική Αισθητική που προσιδιάζει στην οντολογική περιοχή των πολιτισμικών όντων γενικά, αναλαμβάνει την πραγμάτευση των αντίστοιχων συστοιχιών εννοήσεων-εννοημάτων στις πλέον πρωταρχικές συγκροτητικές στρώσεις, δηλαδή πριν από κάθε θεματοποιητικό (κατηγοριακό ή ειδικά επιστημονικό) συνειδησιακό ενέργημα.

Αυτό που ισχυριζόμαστε εδώ είναι πως ό,τι έχουμε πει αναφορικά με το ύψος της πρωταρχικής εμπειρίας στην οντολογική περιοχή των φυσικών πραγμάτων θεωρούμε πως αντίστοιχα βρίσκει εφαρμογή και στις άλλες οντολογικές περιοχές. Τόσο στην οντολογική περιοχή του έμβιου όσο και σε αυτήν του πολιτισμικού, μπορούμε να διακρίνουμε ένα φάσμα πρωταρχικών συγκροτήσεων και πρωταρχικής δοτικότητας των αντίστοιχων όντων τους *πριν* από τις κάθε λογής μορφοποιήσεις της γλωσσικής ή της ειδικά επιστημονικής συνείδησης. Ως ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόκληση για τη Φαινομενολογία προβάλλει, λοιπόν, η άρθρωση εκείνων των κλάδων της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής που θα αναλάβουν την εξέταση και διασάφηση των όρων συγκρότησης και δοτικότητας των έμβιων και ψυχικών αλλά και των πραξιακών και αξιακών συστοιχών. Η πρόκληση είναι ακόμα μεγαλύτερη καθώς

εδώ απαιτείται η φαινομενολογική αποσαφήνιση της σημασίας και του ρόλου που παίζουν, για παράδειγμα, οι ορμές, τα ένστικτα και τα συναισθήματα για αυτές τις συγκροτήσεις, ζητήματα που δεν έχουν γνωρίσει ακόμα την αρμόζουσα φαινομενολογική επεξεργασία.

8.2.4. Συγκεφαλαίωση

Για να συγκεφαλαιώσουμε εν τέλει τη θέση μας αναφορικά με τη δυνατότητα και την οριοθέτηση μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Σε αντίθεση προς τον ισχυρισμό του Κερν, και συμφωνώντας (σε αυτό το συγκεκριμένο σημείο) με τον Σόβα, θεωρούμε ότι μια Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική *είναι* εφικτή ως ενιαία και συνεκτική θεωρία. Οι ουσιωδώς διαφορετικές σημασίες που εντοπίζει ο Κερν αναφορικά με την Υπερβατολογική Αισθητική του Χούσερλ δεν είναι παρά κλάδοι (ή αλλιώς περιεχομενικές υπο-θεωρίες) μιας *Γενικής* Υπερβατολογικής Αισθητικής. Συνολικά υπάρχουν κλάδοι (περισσότεροι από όσους μπορούσε να διακρίνει ο Κερν) που καλύπτουν *όλες* τις οντολογικές περιοχές και *όλες* τις υπο-στρώσεις των πρωταρχικών συγκροτήσεων. Βέβαια, σε αντίθεση προς τον Σόβα, δεν δεχόμαστε ότι αυτή η πρωταρχική συγκρότηση αφορά το προ-επιστημονικό πεδίο ως το πεδίο που προηγείται κάθε επιστημονικής εξιδανίκευσης. Σύμφωνα με τη δική μας πρόταση, η πρωταρχική εμπειρία προηγείται όλων των λογικο-κατηγοριακών ενεργημάτων της σκέψης, δηλαδή, επίσης, όλων των καθημερινών γλωσσικών θεματοποιήσεων. Αλλά και σε αντίθεση προς τον Ντε Αλμείντα, δεν διστάζουμε να χαράξουμε *καθάρ*α τη διαχωριστική γραμμή που διακρίνει φαινομενολογικά την πρωταρχική εμπειρία από την εννοιολογική, κατηγορηματική και επιστημονική σκέψη. Δεν θεωρούμε ότι το χουσερλιανό σχήμα «μορφή–περιεχόμενο» αδυνατεί να περιγράψει την πρωταρχική εμπειρία και ότι πρέπει να απορριφθεί, όπως νομίζει ο Ντε Αλμείντα. Η αποκάλυψη του πεδίου των συνθέσεων της απλής αντίληψης ως *άλλου, διαφορετικού* τύπου μερολογικών-ερμηνευτικών συνθέσεων μας επιτρέπει να αποφεύγουμε ψευδο-διλήμματα σαν τα δικά του. Η πρωταρχική εμπειρία είναι για εμάς πλήρης νοήματος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν κάπως ήδη επενεργήσει κατηγορίες της σκέψης. Και φυσικά δεν δεχόμαστε και την ψευδο-λύση που δίνει ο Ντε Αλμείντα, και που προτείνει με τη σειρά του και ο Κόστα, σύμφωνα με την οποία η πρωταρχική εμπειρία είναι ήδη υπόρρητα Λογική και Επιστήμη. Στην παρούσα διατριβή εστίασαμε στο ζήτημα της απλής αντίληψης των φυσικών πραγμάτων και αποσαφηνίσαμε ακριβώς αυτό: Η απλή αντίληψη διακρίνεται από τις δικές της προ-κατηγοριακές αποβλεπτικές ερμηνεύσεις που συγκροτούν τα αντίληπτά στην πρωταρχική εκτατότητα και υλικότητά τους. Κι αυτή η θέση θεωρούμε πως βρίσκει την εφαρμογή της εξίσου και στις οντολογικές περιοχές του έμβιου και του πολιτισμικού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ως μαθηματικός ο Έντμουντ Χούσερλ έκανε τα πρώτα του φιλοσοφικά βήματα ακολουθώντας τη διδασκαλία του Μπρεντάνο και επιχειρώντας να θεμελιώσει ψυχολογικά τις βασικές αριθμητικές έννοιες και να φωτίσει έτσι τη σχέση μας με τα αντικείμενα της Αριθμητικής. Γρήγορα, όμως, άλλαξε προσανατολισμό. Διόρθωσε την προηγούμενη ψυχολογιστική στάση του και έθεσε τους όρους για την ανάπτυξη μιας Φαινομενολογικής Ψυχολογίας. Το πεδίο είχε πια διανοιχθεί για τη φαινομενολογική εξέταση όχι μόνο της μαθηματικής εμπειρίας και των αντικειμένων της, αλλά του συνόλου του συνειδησιακού βίου σε όλα τα επίπεδα και τις διαφορετικές εκφάνσεις του. Το κεντρικό ζήτημα που απασχολούσε πλέον τη φαινομενολογική σκέψη του Χούσερλ ήταν η *αποβλεπτικότητα* της συνείδησης στα διάφορα είδη ενεργήματα: στην αντίληψη, την κρίση, την επιστημονική θεωρητικοποίηση, την πράξη, την αξιολόγηση, κ.ο.κ.

Σήμερα διαθέτουμε ένα πλήθος δημοσιευμένων και αδημοσίευτων χουσερλιανών κειμένων που πραγματεύονται, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, τη θεματική της αποβλεπτικότητας. Η αλήθεια, βέβαια, είναι πως η μεγάλη έκταση αυτών των κειμένων, η μη συστηματική και συχνά ασαφής έκθεση των επιμέρους θεμάτων από τον ίδιο τον Χούσερλ, αλλά και οι αλλαγές που σημειώθηκαν με τα χρόνια στο περιεχόμενο της σκέψης του, αφενός θέτουν δυσκολίες στην επόπτευση και την αποτίμηση του σημαντικού χουσερλιανού εγχειρήματος.¹ Αφετέρου, οδηγούν τους μελετητές του έργου του Χούσερλ σε διαφορετικές και συχνά όχι σύμφωνες ερμηνείες.

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή επιχειρήσαμε να ερευνήσουμε και να αποκαταστήσουμε το πιο κεντρικό ίσως ζήτημα που άπτεται της προβληματικής της χουσερλιανής αποβλεπτικότητας, το ζήτημα της πρωταρχικής αντίληψης και της σχέσης της με τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης. Με αυτή την έννοια, το καθήκον που αναλάβαμε ήταν διπλό. Από τη μια, σε μια ούτως ειπείν “εσωτερική” στόχευση, αναλάβαμε την αποσαφήνιση των στοιχείων που αφορούν τη δομή και τη λειτουργία του αντιληπτικού ενεργήματος, ως συγκροτητικού για τα πράγματα της αντίληψης, καθώς και τη φαινομενολογική περιγραφή αυτών των τελευταίων. Από την άλλη, σε μια “εξωτερική” στόχευση, αναλάβαμε την αποσαφήνιση της ακριβούς θέσης που κατέχει η αντιληπτική αποβλεπτικότητα στο συνειδησιακό βίο και της διαφοροποίησής της από τις υπαγωγικές εννοιολογήσεις, τις συνθετικές κατηγορήσεις και τις επιστημονικές εξιδανικεύσεις. Φυσικά, επρόκειτο για δύο ερευνητικά σκέλη αλληλοεξαρτώμενα και αλληλοτροφοδοτούμενα.

Το πρώτο πράγμα που χρειάστηκε να κάνουμε ήταν να οριοθετήσουμε το πλαίσιο της έρευνάς μας εντός του ορίζοντα της Φαινομενολογίας του Χούσερλ. Για το σκοπό αυτό, στο πρώτο κεφάλαιο ξεκινήσαμε με την παρουσίαση των βασικών στοιχείων που θεμελιώνουν την Περιγραφική Φαινομενολογική Ψυχολογία των *Λογικών Ερευνών* (1900-01) για να δείξουμε στη συνέχεια το νόημα της μετάβασης στην Υπερβατολογική Φαινομενολογία των *Ιδεών I* (1913). Εξηγήσαμε ότι οι συστηματικές

¹ Είναι χαρακτηριστικό το πώς περιγράφει ο μαθητής του Χούσερλ, Ινγκάρντεν, τον δάσκαλό του: «Ο Χούσερλ ήταν πάντα για εμάς τόσο σοφός, τόσο δύσκολος. Όταν κανείς του έθετε ένα ερώτημα, απαντούσε με μια παρατήρηση, η οποία βρισκόταν ούτως ειπείν τρία χιλιόμετρα πριν, για να μας ξαναφέρει μόνο από εκεί έπειτα στο τεθειμένο ερώτημα και να το συζητήσει εντός του συνόλου των προηγούμενα ανεπτυγμένων προβλημάτων.» (Ingarden 1992, σσ. 35-6)

αναλύσεις των υπολοίπων κεφαλαίων προϋποθέτουν τη χουσερλιανή υπερβατολογική αναγωγή με τη σημαντική διευκρίνιση, ωστόσο, πως μπορούν εξίσου να διαβαστούν από μια ψυχολογική-γνωσιολογική και όχι φιλοσοφική-μεταφυσική σκοπιά.

Στο πρώτο κεφάλαιο μας δόθηκε η ευκαιρία να κάνουμε και τα πρώτα βήματά μας στη θεματική περιοχή της αποβλεπτικότητας. Εξετάσαμε την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στην εμμοнокρατική μπρεντανιανή θεωρία και το περίφημο δόγμα της «αποβλεπτικής ενύπαρξης» και δείξαμε με ποιον τρόπο ο ίδιος επανερμηνεύει φαινομενολογικά τον αποβλεπτικό χαρακτήρα της συνείδησης. Φάνηκε, λοιπόν, ότι στη χουσερλιανή Φαινομενολογία η αποβλεπτικότητα ονομάζει τη νοηματοδοτική *στροφή-προς* (ή *κατευθύνεσθαι-προς*) τις σύστοιχα συγκροτούμενες αντικειμενότητες που υπερβαίνουν το ρου των εμμενών βιωμάτων. Το σημαντικό κέρδος που αποκομίσαμε εδώ είναι πως *το ενέργημα της αντίληψης διαφοροποιείται ρητά από την αίσθηση ως σκέτη κατοχή βιωματικώς ή ψυχικώς πραγματικών περιεχομένων. Η αντίληψη φέρει έναν πλεονασματικό αποβλεπτικό χαρακτήρα που δεν ανάγεται στα δεδομένα της αίσθησης και στην απλή κατοχή τους.*

Στο δεύτερο κεφάλαιο προχωρήσαμε στη λεπτομερή διερεύνηση πια της δομής και της διαστρωμάτωσης των αποβλεπτικών ενεργημάτων. Είδαμε ότι ο Χούσερλ τα αντιμετωπίζει αυτά ως συνειδησιακές συναρτήσεις που μορφοποιούν τα κατάλληλα κάθε φορά περιεχόμενα. Η αντιληπτική αποβλεπτικότητα μορφοποιεί ενοποιητικά, “εμψυχώνει”, όπως χαρακτηριστικά λέει ο Χούσερλ, τα “αδρανή” και άμορφα αισθητηριακά ή υλητικά δεδομένα. Παρουσιάσαμε την πολλαπλή κριτική που έχει ασκηθεί σε αυτό το σχήμα «μορφής-περιεχομένου» ή «ερμηνευσης-περιεχομένου» και, ειδικά για την περίπτωση της αισθητηριακής αντίληψης, αποκωδικοποιήσαμε τις δύο κύριες κατηγορίες που έχουν διατυπωθεί. Από τη μια, είδαμε ότι η άμορφη ύλη για την οποία μιλάει ο Χούσερλ θεωρείται μη φαινομενολογικό δεδομένο. Από την άλλη, είδαμε ότι εντοπίζεται μια αδυναμία στη διάκριση της αντίληψης από τα ενεργήματα ανώτερης τάξης, από τη στιγμή που και αυτή η ίδια η αντίληψη υποτίθεται πως ερμηνεύεται από τον Χούσερλ μενταλιστικά. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά πρωτοθέσαμε δύο πολύ σημαντικά ζητήματα προς εξέταση για τη συνέχεια: το ζήτημα σχετικά με τη μορφή και την οργάνωση των υλητικών δεδομένων και το ζήτημα σχετικά με τη φύση του αποβλεπτικού χαρακτήρα της αντίληψης.

Το επόμενο βήμα μας ήταν να παρουσιάσουμε τις δύο κύριες ερμηνευτικές γραμμές που έχουν προταθεί για το πώς να κατανοήσουμε τη χουσερλιανή αποβλεπτικότητα και τη δύσκολη έννοια του εννοήματος. Αντιταχθήκαμε στη λεγόμενη *διαμεσολαβητική* θεωρία που αντιμετωπίζει το εννόημα ως ενδιάμεσο όρο μεταξύ του ενεργήματος και του αποβλεπόμενου αντικειμένου και συνταχθήκαμε με τη γενικότερη κατεύθυνση της λεγόμενης *αντικειμενικής* θεωρίας, σύμφωνα με την οποία το εννόημα είναι το ίδιο το αντικείμενο θεωρημένο υπό φαινομενολογικό υπερβατολογικό πρίσμα. Διαπιστώσαμε, ωστόσο, ότι υπάρχουν περισσότερες παράμετροι που πρέπει να λάβουμε υπόψη και πως η απάντησή μας δεν μπορεί να περιορίζεται σκέτα σε μια τέτοια διατύπωση. Για να προχωρήσουμε στην κατανόηση του ενεργήματος της αντίληψης απαιτείτο η συστηματική διερεύνηση της εσωτερικής δομής του αντιληπτικού εννοήματος και η διασάφηση τού τι είναι τα εννοηματικά συστατικά που διακρίνει ο Χούσερλ, δηλαδή το εννοηματικό νόημα και το εννοηματικό προσδιορισμό X. Είδαμε, λοιπόν, ότι από τη σκοπιά της αντικειμενικής θεωρίας ο Γκούρβιτς προσεγγίζει το αντιληπτικό εννόημα ως την ενότητα (ολότητα) των ενεργείας και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων (ως εννοηματικών μερών) και απορρίπτει την έννοια του προσδιορισμού X υποστηρίζοντας πως πρόκειται για μεταφυσική κατασκευή. Ο Ντράμοντ, επίσης από τη σκοπιά της αντικειμενικής θεωρίας, ισχυρίζεται πως ο εσώτατος πυρήνας του

αντιληπτικού εννοήματος, το προσδιορίσιμο X, δεν είναι παρά το αντιληπτό το ίδιο που αναδύεται ως ταυτότητα μέσα από την πολλότητα των εκ μέρους εκφάνσεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εκθέσαμε σε ένα πρώτο επίπεδο την αντίρρησή μας και στις δύο αυτές προσεγγίσεις. Αφενός υποδείξαμε την αδυναμία της γκουρβιτσιανής θεωρίας να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση του αντιληπτού στη βάση της σύνθεσης μιας απειρίας ενεργείας και δυνάμει μερών. Αφετέρου ισχυριστήκαμε ότι ο Ντράμοντ κατανοεί με προβληματικό τρόπο την υπερβατολογική αναγωγή, όπως και δηλώσαμε την ανησυχία μας για το ότι ο ίδιος αντιμετωπίζει το αντιληπτικό προσδιορίσιμο X ταυτόχρονα ως μια τυπική-κενή και ως μια υλική-περιεχομενική ταυτότητα. Ωστόσο, δεν αρκεστήκαμε σε αυτό το πρώτο επίπεδο κριτικής. Επιλέξαμε στην ανάπτυξη της έρευνάς μας να αναζητήσουμε σε βάθος τις βασικές προκείμενες που κρύβονται πίσω από τις προσεγγίσεις του Γκούρβιτς και του Ντράμοντ για την αντιληπτική συγκρότηση και να φωτίσουμε έτσι τις συστατικές αδυναμίες τους. Εντωμεταξύ, είχε αρχίσει να γίνεται σαφές πως η γενικότερη προβληματική της αντιληπτικής συγκρότησης φέρνει συνεχώς στην επιφάνεια ερωτήματα αναφορικά με τον τρόπο σχετισμού των αντιληπτικών μερών, το ρόλο που παίζει η νόηση σε έναν τέτοιο σχετισμό, το τι είδους ολότητα είναι το αντιληπτό, υπό ποιους όρους μπορούμε να κάνουμε λόγο για αντιληπτικές μορφές ενότητας και ποια είναι η φύση τους. Οδηγούμαστε, δηλαδή, στα ζητήματα μιας μερολογίας.

Η μερολογική θεωρία του Χούσερλ, η οποία αναπτύσσεται κυρίως στην τρίτη *Λογική Έρευνα*, αναγνωρίζεται στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία ως εξόχως σημαντικό θεωρητικό εργαλείο για τις φαινομενολογικές αναλύσεις. Τις περισσότερες φορές αυτή εξετάζεται με έναν αυτόνομο τρόπο σε μια προσπάθεια αποτύπωσης των κύριων σημείων της. Συχνά, μάλιστα, δίνεται βάρος στην προσπάθεια τυποποίησης των σχετικών μερολογικών κανόνων με σκοπό την άρθρωση μιας τυπικής μερολογίας. Αλλά και στο συγκεκριμένο πλαίσιο της συζήτησης σχετικά με την αντίληψη γίνεται γενικά χρήση αρκετών χουσερλιανών μερολογικών διακρίσεων και συμπερασμάτων. Ωστόσο, απουσιάζει μια μελέτη που με συστηματικό τρόπο να εξετάζει τις διαφορετικές πτυχές της χουσερλιανής μερολογίας και να αντλεί όλα εκείνα τα στοιχεία που μπορούν να συμβάλουν στην άρθρωση μιας φαινομενολογικής θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση. Οι αναλύσεις μας σε ολόκληρο το τρίτο και εν μέρει στο έκτο κεφάλαιο κινήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση.

Η πρώτη μας κίνηση στο τρίτο κεφάλαιο ήταν να αναζητήσουμε τα νήματα της συνολικότερης μερολογικής προβληματικής που απασχολούσε τη θεωρητική σκέψη στο τέλος του δεκάτου ενάτου και τις αρχές του εικοστού αιώνα. Αναζητήσαμε, έτσι, τα βασικά στοιχεία για τη σχέση μερών και ολοτήτων στη θεωρία των δασκάλων του Χούσερλ, Μπρεντάνο και Στουμπφ, αλλά και των (επίσης μαθητών του Μπρεντάνο) Έρενφελς και Μάινονγκ. Αναδεικνύοντας στη συνέχεια τη διαμάχη που ξέσπασε ανάμεσα στη Σχολή του Γκρατς και τη Σχολή του Βερολίνου είδαμε με ποιον τρόπο συστάθηκε μέσα από τις σχετικές ζυμώσεις η διάσημη Μορφολογική Ψυχολογία.

Με τη διερεύνηση των προϋποθέσεων της μερολογίας του Χούσερλ καταφέραμε να αποκτήσουμε ένα μέτρο για την ακόλουθη διακρίβωση των δικών του συγκεκριμένων θέσεων και διαφοροποιήσεων πάνω στα σχετικά ζητήματα. Επιπλέον, όμως, καταφέραμε να κατανοήσουμε ακόμα καλύτερα την υφή των τιθέμενων ερωτημάτων αναφορικά, πρώτον, με τη φύση και το ρόλο της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας και, δεύτερον, με το είδος της μερολογικής σύνθεσης των αντιληπτών. Εδώ φάνηκε πιο καθαρά και η λογική της πρότασης του Γκούρβιτς για το αντιληπτικό εννόημα και τη συγκρότηση στην αντίληψη. Αφομοιώνοντας θέσεις της Μορφολογικής Ψυχολογίας, ο Γκούρβιτς δεν δέχεται ότι η πρωταρχική, απλή αντίληψη είναι υπόθεση κάποιας νοητικής λειτουργίας. Επιπλέον, θεωρεί ότι τα εννοηματικά μέρη (οι εκ

μέρους εκφάνσεις) συνθέτουν από κοινού το αντιληπτό χάρη στη λειτουργική σημασία και τη συνοχή που έχουν εντός της ενότητάς τους και χωρίς τη συνδρομή κάποιου εξωτερικού ενοποιητικού πόλου, κάποιου (μεταφυσικά μη αποδεκτού για τον ίδιο) απροσδιόριστου Χ. Για τον Γκούρβιτς δεν υπάρχει κάποια μορφή ενότητας δίπλα ή πέρα από το λειτουργικά οργανωμένο σύστημα των ενεργειών και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων.

Η δεύτερη κίνησή μας στο τρίτο κεφάλαιο ήταν να ερευνήσουμε με μεθοδικότητα τη διαμόρφωση της μερολογίας του Χούσερλ και μάλιστα στη δυναμική της πορεία από τη διατύπωση της *θεωρίας σχέσεων* (Relationstheorie) στο πρώτο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891), μέχρι την άρθρωση πια της θεωρίας της τρίτης *Έρευνας*. Ιχνηλατήσαμε αυτή την πορεία, εντοπίσαμε τις αλλαγές και τις διορθώσεις που φέρνει η ωριμότερη θεωρία του Χούσερλ, και καταδείξαμε τη σημασία τους. Δείξαμε, επίσης, με ποιον τρόπο σε διάφορα κρίσιμα σημεία ο Χούσερλ αναμετράται με τις αντίστοιχες θέσεις του Μπρεντάνο, του Στουμπφ, του Έρενφελς και του Μάινονγκ και οδηγείται στη δική του φαινομενολογική ερμηνεία μερολογικών εννοιών και διακρίσεων. Τονίσαμε ιδιαίτερα τη σημαντική διάκριση ανάμεσα στα αυτόνομα και τα μη-αυτόνομα μέρη και αποκαταστήσαμε τις έννοιες του «τμήματος», της «στιγμής», της «συγχώνευσης», της «διαπλοκής», της «διασύνδεσης», της «στήριξης» και των «μορφών ενότητας». Χρειάστηκε, μάλιστα, να κάνουμε σαφή τη συγκαλυμμένη στα χουσερλιανά κείμενα διάκριση ανάμεσα στην οντολογική και τη μη-οντολογική συγχώνευση και να αποσαφηνίσουμε τη σχετική ορολογία.

Στο τρίτο κεφάλαιο ξεκαθαρίσαμε ότι για τον μεν πρώιμο Χούσερλ δεν τίθεται καθόλου το ζήτημα της αντίληψης με όρους *συγκρότησης*. Αλλά και ο Χούσερλ των *Λογικών Ερευνών*, ενώ έχει υπερβεί τον ψυχολογισμό του Μπρεντάνο με την εισαγωγή της φαινομενολογικής εκδοχής της έννοιας της αποβλεπτικότητας, κι ενώ διατυπώνει μια ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη μερολογία, δεν ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη μιας θεωρίας ειδικά για την αντιληπτική συγκρότηση. Η δική μας στόχευση, ωστόσο, είχε γίνει πλέον πολύ συγκεκριμένη. Η επεξεργασία στοιχείων της χουσερλιανής θεωρίας για την αποβλεπτικότητα σε σύμπραξη με στοιχεία από τη χουσερλιανή μερολογία είχε τεθεί ως ο διπλός άξονας γύρω από τον οποίο θα επιχειρούσαμε να θέσουμε τους βασικούς όρους ακριβώς μιας φαινομενολογικής θεωρίας για την αντιληπτική συγκρότηση. Προηγουμένως, όμως, έπρεπε να ερευνήσουμε ένα δύσκολο ζήτημα που εντωμεταξύ έμενε σε εκκρεμότητα. Ενώ είχαμε δείξει ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ η αντίληψη δεν ταυτίζεται με τη σκέτη αίσθηση και ότι χαρακτηρίζεται από έναν πλεονασματικό αποβλεπτικό χαρακτήρα, δεν είχε απαντηθεί το εάν και το πώς αυτός ο χαρακτήρας διαφοροποιείται από την αποβλεπτικότητα ενεργημάτων ανώτερης τάξης. Με αυτό το δύσκολο ζήτημα καταπιαστήκαμε, λοιπόν, στο τέταρτο κεφάλαιο.

Στην έκτη *Έρευνα* ο Χούσερλ διακρίνει την απλή αντίληψη από τα κατηγορικά ενεργήματα και ισχυρίζεται ότι τα δεύτερα *στηρίζονται* στην πρώτη. Δείχνει, μάλιστα, ότι τα κατηγοριακά ενεργήματα ξεδιπλώνονται μέσα από μια διαδικασία τριών σταδίων με το πρώτο να είναι αυτό της συνολικής αντίληψης του αντικειμένου, το δεύτερο να συνίσταται στη διερμίνευση του αντιληπτού σε σχετικώς αυτόνομα τμήματα και μη-αυτόνομες στιγμές και το τρίτο να ολοκληρώνει το κατηγοριακό ενεργήμα με τη σύνθεση των προηγούμενα διερμηνευμένων μερών. Υποστηρίξαμε, όμως, ότι αυτή η τριπλή άρθρωση δεν περιγράφεται από τον Χούσερλ με τη μεγαλύτερη σαφήνεια. Επιπλέον υποστηρίξαμε ότι στην έκτη *Έρευνα* ο Χούσερλ λανθασμένα δέχεται ότι οι αντιληπτικές κρίσεις πληρώνονται εν μέρει στην απλή αντίληψη και εν μέρει στην κατηγοριακή εποπτεία της μορφής της κρίσης. Δείξαμε, πιο συγκεκριμένα, πως ο

Χούσερλ δεν αναγνωρίζει εκεί εννοηματικά σύστοιχα για τα ονοματοδοτικά σημασι-
ακά ενεργήματα.

Οι ασάφειες και τα προβληματικά σημεία της έκτης *Έρευνας* μπορούν φυσικά να οδηγήσουν σε παρανοήσεις και παρερμηνείες σχετικά με τον ακριβή χαρακτήρα της στήριξης και της σχέσης της αντίληψης με την κρίση αλλά και με τα κατηγοριακά ενεργήματα γενικά. Τέτοιες παρερμηνείες τις αποκαλέσαμε «ερμηνείες της κατηγοριακής ώσμωσης»: ερμηνείες, δηλαδή, στις οποίες επιτρέπεται μια άμεση επικοινωνία μεταξύ των περιοχών της απλής αντίληψης και της κατηγοριακότητας, είτε (i) με την εισαγωγή εννοιολογικών στοιχείων στην αντίληψη, είτε (ii) στη βάση της ταύτισης της σύνταξης της απλής αντίληψης με αυτήν της κατηγορηματικής κρίσης.

Ως παρερμηνεία του πρώτου τύπου (i) αντιμετωπίσαμε μια ιδέα που έχει αναπτύξει ο Ντράμοντ σύμφωνα με την οποία η απλή αντίληψη χαρακτηρίζεται από μια προ-κατηγορηματική, προ-ληπτική (anticipatory), όπως την ονομάζει ο ίδιος, κατηγοριακότητα. Η βασική θέση του επιχειρήματος του Ντράμοντ είναι ότι οι σημασίες των ονομάτων εκφράζουν την απλή αντίληψη των πραγμάτων καθώς υπάρχει μια ομολογία μεταξύ των μορφών των έσχατων πυρήνων των κρίσεων (των μορφών της ουσιαστικότητας (Subjektivität) και της επιθετότητας (Adjektivität)) και των μορφών των συστατικών του αντιληπτικού εννοήματος (του απροσδιόριστου X και των εννοηματικών νοημάτων).

Για να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα και να καταφέρουμε επιπλέον να αντικρούσουμε το επιχειρήμα του Ντράμοντ, ανατρέξαμε και εξετάσαμε με ιδιαίτερη προσοχή τα κείμενα στα οποία ο Χούσερλ επιχειρήσε την αναθεώρηση της έκτης *Έρευνας* (1913-14). Στη βάση αυτών οδηγηθήκαμε σε κάποια σημαντικά συμπεράσματα. Διαπιστώσαμε ότι ο Χούσερλ διορθώνει τις προηγούμενες ασάφειες και την αρχική του λανθασμένη εκτίμηση για την πλήρωση των αντιληπτικών κρίσεων και κάνει πια καθαρό πως ένα κρισιακό ενέργημα πληρώνεται εξ ολοκλήρου σε μια κατηγοριακή εποπτεία, η οποία διαμορφώνεται στη βάση της απλής αντίληψης. *Η απλή αντίληψη παρέχει τη στηρικτική βάση της κρίσης και με καμία έννοια την πληρωτική εποπτεία σημασιακών ενεργημάτων.* Επιπλέον, διαπιστώσαμε ότι ο Χούσερλ διακρίνει ρητά την απλή αντίληψη από την εννοιολογική αναγνώριση στη σκέψη. Έτσι, *η αντιληπτική ερμηνεία που συγκροτεί το αντιληπτό αντικείμενο δεν είναι μια λογική λειτουργία υπαγωγής κάτω από έννοιες.* Με τη βοήθεια αυτών των διαπιστώσεων καταφέραμε να ανασκευάσουμε τον ισχυρισμό του Ντράμοντ. *Η ουσιαστικότητα και η επιθετότητα είναι έσχατες μορφές της σκέψης που συμμετρώνται προς (sich anmessen), για να χρησιμοποιήσουμε εδώ την έκφραση του Χούσερλ από την πρώτη Έρευνα (§14), το εννοιολογικά αναγνωρισμένο αντιληπτό. Η απλή αντίληψη δεν πληρώνει μορφές της Γραμματικής της σκέψης, δηλαδή μορφές του τρόπου με τον οποίο σκεφτόμαστε για τα αντιληπτά αντικείμενα.*

Αφού δείξαμε ότι το πράγμα της απλής αντίληψης δεν είναι σύστοιχο υπαγωγικών εννοιολογήσεων, περάσαμε στην κριτική εξέταση του δεύτερου τύπου ερμηνειών της κατηγοριακής ώσμωσης (τύπου ii), που είναι μάλιστα ιδιαίτερα διαδεδομένος μεταξύ των μελετητών του Χούσερλ. Σύμφωνα με αυτές τις ερμηνείες, το αντιληπτό έχει τη μορφή ενός υποστρώματος με προσδιορισμούς και αποτελεί, με αυτή την έννοια, σύστοιχο υπόρρητων κατηγορηματικών κρίσεων. Η ιδέα αυτή υποτίθεται πως βρίσκει τη νομιμοποίησή της στα κείμενα του *Εμπειρία και Κρίση* (1939), με τα οποία ο Χούσερλ επιχειρεί να φωτίσει το ζήτημα της προέλευσης των διαφόρων κατηγοριακών μορφών από την προ-κατηγορηματική εμπειρία. Ωστόσο, εδώ γίνεται μια μεγάλη παρανόηση ουδόλως προσεγμένη στη σχετική βιβλιογραφία. Με την ανάδειξη κρίσιμων σημείων, κυρίως στην *Εισαγωγή* του *Εμπειρία και Κρίση*, οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα πως: *η «προ-κατηγορηματική εμπειρία» για την οποία γίνεται λόγος εκεί*

πρέπει να διακρίνεται ρητά από την πρωταρχική απλή αντίληψη και πως ουσιαστικά αυτή η τελευταία δεν αποτελεί θέμα του εν λόγω χουσερλιανού έργου. Με αυτό ως οδηγό, στο υπόλοιπο του τετάρτου κεφαλαίου επιχειρήσαμε να αποκαταστήσουμε στις ορθές του διαστάσεις το ζήτημα της τριπλής άρθρωσης των κατηγοριακών ενεργημάτων, για το οποίο πρωτομίλησε ο Χούσερλ στην έκτη Έρευνα, εξετάζοντας παραδειγματικά την περίπτωση των αντιληπτικών κρίσεων.

(α) Σε ένα πρώτο στάδιο η απλή αντίληψη αποτελεί τη στηρικτική βάση κάθε αντιληπτικής κρίσης. Εστίασαμε στο δυναμικό χαρακτήρα της απλής αντίληψης και διακρίναμε μια ομάδα φαινομένων που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της, τα φαινόμενα του απλού αντιληπτικού προσδιορισμού. Με τη βοήθεια των αναλύσεων του Χούσερλ στο Πράγμα και Χώρος (1907) υπογραμμίσαμε ότι: *αυτά τα φαινόμενα (ο ακριβέστερος προσδιορισμός, ο επαναπροσδιορισμός, η απλή αντιληπτική διερμηνευση, η απλή εποπτική εξέταση) είναι απλά εποπτικά (και όχι λογικο-υπαγωγικά ή κατηγορηματικά) και ανήκουν στη σφαίρα των αποκαλούμενων συνθετικών αντιληπτικών συναφειών.*

(β) Σε ένα δεύτερο στάδιο λαμβάνει χώρα η *διερμηνευτική εξέταση* (explizierende Betrachtung) του ήδη συγκροτημένου αντιληπτού. Εδώ έχουμε για πρώτη φορά τη διαίρεσή του σε υπόστρωμα και προσδιορισμούς και με αυτή την έννοια λαμβάνει χώρα ένας πρωτο-μερισμός, μια Ur-teil. Η διερμηνευτική εξέταση έχει το χαρακτήρα μιας κρίσης και γι' αυτό μπορούμε να λέμε ότι είναι *κατηγοριακή*. Καταλήξαμε, λοιπόν, εδώ στο ότι: *η «προ-κατηγορηματική» εμπειρία για την οποία γίνεται λόγος στο Εμπειρία και Κρίση δεν είναι παρά η προ-κατηγορηματική αλλά κατηγορική διερμηνευτική εξέταση (και όχι η προ-κατηγορηματική και προ-κατηγοριακή απλή αντίληψη).*

(γ) Σε ένα τρίτο και τελευταίο στάδιο κάνει την εμφάνισή της μια νέα ενεργηματική στάση, στο πλαίσιο της οποίας σε μια συνθετική κίνηση το υπόστρωμα τρέπεται σε υποκείμενο και οι προσδιορισμοί σε κατηγορήματα. Ένα κρίσιμο στοιχείο που αποσαφηνίσαμε εδώ ήταν πως ο ύστερος Χούσερλ διορθώνει την αρχική του εκτίμηση στην έκτη Έρευνα και αναγνωρίζει πλέον ότι η διερμηνευτική εξέταση έχει το δικό της εννοηματικό σύστοιχο και είναι αυτό που ερμηνεύεται ως μορφή της κατηγορήσεως και εκφράζεται με την copula. Έτσι, *με τη νέα κατηγορηματική αυθορμησία λαμβάνει χώρα ο λογικός προσδιορισμός του υποστρώματος, με αυτό το τελευταίο να αδράχεται ως προσδιοριστικά ταυτιζόμενο με το/τα κατηγορούμενά του.*

Μέχρι αυτό το σημείο της εργασίας μας καταφέραμε να δείξουμε ότι η πρωταρχική απλή αντίληψη δεν ταυτίζεται, μεν, με τη σκέτη αίσθηση δεν είναι, όμως, ούτε μια υπαγωγική-εννοιολογική λειτουργία και ούτε ισοδυναμεί με μια διαδικασία προσαπόδοσης προσδιορισμών σε κάποιο λογικό υπόστρωμα. Αφήνεται, έτσι, ανοιχτό το πεδίο για την αναζήτηση του ιδιαίτερου τύπου της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας ως ενός άλλου, διαφορετικού τύπου αποβλεπτικού σχετισμού νοήσεων-εννοημάτων. Αφήνεται, επιπλέον, ανοιχτό το πεδίο για την αναζήτηση της ιδιαίτερης δομής του αντιληπτού ως ενός άλλου, διαφορετικού τύπου σύνταξης. Στο πέμπτο κεφάλαιο επιδιώξαμε πια πιο συγκεκριμένα αυτές τις αναζητήσεις.

Στη χουσερλιανή Φαινομενολογία το σκέτα φυσικό πράγμα, το πράγμα, δηλαδή, αφαιρουμένων των νοηματικών επενδύσεων που του προσδίδουν τα διάφορα γνωσιακά, πραξιακά και αξιολογικά ενεργήματα διαστρωματώνεται συγκροτητικά σε τρία επίπεδα: το πράγμα ως *res temporalis*, *res extensa* και *res materialis*. Αφήσαμε εκτός της εμβέλειας της διατριβής μας το ζήτημα της συγκρότησης του αντιληπτού ως *res temporalis* και στρέψαμε το ενδιαφέρον μας στην αποσαφήνιση των όρων συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική εκτατότητα (χωρικότητα) και υλικότητα-αιτιότητά του. Κινούμενοι σε αυτή την κατεύθυνση, αυτό που χρειάστηκε πρώτα

να κάνουμε ήταν να ερευνήσουμε την περιοχή της εμμένειας και πιο συγκεκριμένα τη μορφή και την οργάνωση των αισθητηριακών πεδίων. Αντίθετα προς εκείνο το κομμάτι της κριτικής στη χουσερλιανή θεωρία, σύμφωνα με το οποίο η έννοια της αδρανούς και άμορφης αισθητηριακής ύλης απορρίπτεται ως μη φαινομενολογικό δεδομένο (βλ. δεύτερο κεφάλαιο), κάναμε σαφές ότι *τα αισθητηριακά δεδομένα οργανώνονται πάντοτε σε πεδία που εκτείνονται οιονεί-χωρικά και οιονεί-χρονικά*. Εκτός από τις μορφές ενότητας των αισθητηριακών δεδομένων κατά τη διαδοχή και τη συνύπαρξή τους, μιλήσαμε και για εκείνες τις συνθέσεις που διευθετούν και δομούν τα αισθητηριακά πεδία κατά το περιεχόμενό τους. Αυτές είναι οι συνθέσεις του *πρωτο-συνειρμού* (Urassoziation). Εστίασαμε στην περίπτωση του οπτικού πεδίου και αναδείξαμε τα φαινόμενα της αισθητηριακής ομοιότητας και της αισθητηριακής αντίθεσης. Μάλιστα, κάνοντας χρήση των διαπιστώσεών μας από την εξέταση της χουσερλιανής μερολογίας (στο τρίτο κεφάλαιο), διακρίναμε προσεκτικά τα διαφορετικά είδη πρωτο-συνειρμικής, αισθητηριακής συγχώνευσης και πρωτο-συνειρμικής, αισθητηριακής αντίθεσης. *Φάνηκε, τελικά, ότι στη βάση των νόμων του πρωτο-συνειρμού, το οπτικό πεδίο διευθετείται και οργανώνεται ως ένα σύστημα χρωματικών τόπων και δεν είναι ένα συνονθύλευμα κάποιων άμορφων πως χρωματικών δεδομένων*.

Μέσα από το ερώτημα σχετικά με τη μετάβαση από το οπτικό πεδίο ως σύστημα χρωματικών τόπων στο οπτικό πεδίο ως *σύστημα εκ μέρους εκφάνσεων* που παρουσιάζουν όψεις του αντιληπτού και του περίγυρού του, φάνηκε στη συνέχεια η ανάγκη για την πραγμάτευση μιας πολύ κρίσιμης έννοιας για την αντιληπτική συγκρότηση, της έννοιας της κιναισθησης. Υιοθετήσαμε τη μεθοδολογική τακτική του Χούσερλ και αντλήσαμε στοιχεία από τις λεπτομερείς αναλύσεις της Παράδοσης *Πράγμα και Χώρος*. Ακολουθήσαμε μια βαθμιδωτή πορεία που ξεκίνησε λαμβάνοντας υπόψη τη κίνηση και τα κιναισθητικά αισθήματα μόνο του ενός ματιού, μετά τη συνεργασία των δύο ματιών και ύστερα την κιναισθηση του κάτω μέρους του σώματος στην μετακίνησή του από και προς το αντικείμενο και την περιφορά του γύρω από αυτό το τελευταίο.

Σε όλη αυτή την περιγραφή θεματοποιήσαμε έναν ιδιαίτερα σημαντικό ισχυρισμό της θεωρίας του Χούσερλ για την αντίληψη. Το ότι: *η κιναισθηση λειτουργεί κινητοποιητικά στην πορεία εξέλιξης ενός αντιληπτικού ενεργήματος*. Κάθε ενεργεία κιναισθητική κατάσταση βρίσκεται βυθισμένη σε ένα ορίζοντα άπειρων, ελεύθερων (αλλά από κάποιες απόψεις επίσης περιορισμένων) κιναισθητικών δυνατοτήτων, των «εγώ δύναμαι να ...». Κάθε κιναισθητική αλλαγή κινητοποιεί μια σύστοιχη αλλαγή στη μεριά των εκ μέρους εκφάνσεων. Με αυτή την έννοια κινητοποιεί και το σχήμα «απόβλεψης-πλήρωσης» των αποβλεπτικών νημάτων που κατευθύνονται από κάθε ενεργεία εκ μέρους έκφανση στην επόμενη της, και από αυτήν στην επόμενη της, κ.ο.κ. Επιπλέον, φάνηκε ότι οι διάφοροι κιναισθητικοί δρόμοι ικανοποιούν την πρακτική τάση μας για επιδίωξη της βέλτιστης κάθε φορά εμφάνισης.

Είναι αλήθεια ότι η θεματική της κιναισθησης και ο σπουδαίος ρόλος που αυτή κατέχει στην αντιληπτική συγκρότηση έχει αναπτυχθεί εκτενώς στη σχετική δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αναλύσεις του Ντράμοντ, στις οποίες επιχειρείται να δειχθεί το πώς η κιναισθητική κινητοποίηση διασφαλίζει τη συγκρότηση του αντιληπτού απροσδιόριστου X (κατά τον ίδιο, του αντικειμένου του ίδιου) ως υλικής-περιεχομενικής ταυτότητας μέσα από την πολλότητα των ενεργεία και δυνάμει εκ μέρους εκφάνσεων. Από τη δική μας μεριά, ωστόσο, προτείναμε ότι, *στο βαθμό που δεν αναγνωρίζεται ρητά ο νοητικός χαρακτήρας της αντίληψης στην ερμηνευτική-ενοποιητική του διάσταση, οποιαδήποτε προσέγγιση περιορίζεται και αρκείται στην ανάδειξη της λειτουργίας του πρωτο-συνειρμού και της κι-*

ναίσθησης ολισθαίνει με λανθάνοντα τρόπο προς έναν φαινομενολογικά ανεπιθύμητο νατουραλισμό.

Για να κάνουμε σαφή τον ισχυρισμό μας, αναδείξαμε μια διάκριση που βρίσκεται επί τω έργω στα χουσερλιανά κείμενα. Ο Χούσερλ, στο πλαίσιο των αναλύσεών του για την αντίληψη, από τη μια μιλάει με όρους *απόβλεψης* για να περιγράψει τη μετάβαση από κάθε εκ μέρους έκφανση στην επόμενη της στη συνεχόμενη διαδοχή τους. Κάθε κιναισθητικά κινητοποιούμενη ενεργεία εκ μέρους έκφανση “δείχνει-προς” την επόμενη εκ μέρους έκφανση αλλά και προς άλλες δυνατές εκ μέρους εκφάνσεις. Εδώ, ωστόσο, δεν έχουμε να κάνουμε με ένα αποβλεπτικό *κατευθύνεσθαι-προς* το υπερβατικό αντιληπτό. Οι “αποβλέψεις” μεταξύ των εκ μέρους εκφάνσεων συνιστούν *αλληλουχίες παραπομπών που υπακούουν στη λογική των (πρωτο-συνειρμικών) τάσεων, χωρίς να είναι αυτές που συγκροτούν τελικά το ενιαίο ταυτόσημο υπερβατικό αντιληπτό*. Από την άλλη, ο Χούσερλ μιλά για μια ανώτερη απόβλεψη, η οποία διατρέχει τις εκ μέρους εκφάνσεις και τις ενοποιεί συνθετικά. Αυτή η ανώτερη απόβλεψη είναι, με τους όρους των *Λογικών Ερευνών*, η ερμηνευτική ύλη ή αλλιώς το ερμηνευτικό νόημα και, με τους όρους των *Ιδεών I*, το εννοητικό νόημα.

Ο Ντράμοντ, σε μια αρκετά διαδεδομένη ανάγνωση της χουσερλιανής φαινομενολογίας της αντίληψης, δίνει έμφαση στη κιναισθητική συνθήκη του έμβιου σώματος, χωρίς, ωστόσο, να διακρίνει τις “αποβλέψεις” που διαπερνούν τις εκ μέρους εκφάνσεις με την πρωτο-συνειρμική λογική των τάσεων από το αντιληπτικό ερμηνευτικό νόημα που ενοποιεί συνθετικά αυτές τις εκ μέρους εκφάνσεις στην ολότητα του υπερβατικού αντιληπτού. Μιλά για τις πρώτες ως εάν αυτές να φέρνουν το αποτέλεσμα που ανήκει όμως στη δικαιοδοσία της δεύτερης. Διαφοροποιούμενοι, λοιπόν, από μια τέτοια, λανθασμένη κατά τη γνώμη μας, ανάγνωση καταλήξαμε στο ότι *οι συνθέσεις του πρωτο-συνειρμού και η κινητοποιητική λειτουργία της κιναισθησης είναι αναγκαίοι όροι, αλλά δεν αρκούν για την αντιληπτική συγκρότηση. Απαιτείται επιπλέον εκείνη η νοητική συνάρτηση που ερμηνεύει ενοποιητικά τις εκ μέρους εκφάνσεις στη συνεχόμενη αλληλουχία τους*.

Εκμεταλλευόμενοι, τώρα, όλες τις προηγούμενες αναλύσεις μας, στο έκτο κεφάλαιο μπορέσαμε πλέον να προχωρήσουμε στην ολοκληρωμένα θετική μας πρόταση αναφορικά με το πρόβλημα της αντιληπτικής συγκρότησης. Ο πρώτος άξονας αυτής της πρότασης αφορούσε τον ιδιαίτερο τρόπο σχετισμού των εκ μέρους εκφάνσεων που συνθέτουν το αντιληπτό. Προκειμένου να ξεδιαλύνουμε οριστικά αυτόν τον σχετισμό συγκρίναμε προσεκτικά την πρώτη και τη δεύτερη έκδοση της τρίτης *Έρευνας* και εντοπίσαμε κάποιες ενδιαφέρουσες αλλαγές. Μπορέσαμε έτσι να συμπληρώσουμε την πραγμάτευση της χουσερλιανής μερολογίας που αναλάβαμε στο τρίτο κεφάλαιο και να οδηγηθούμε στο σημαντικό ισχυρισμό, σύμφωνα με τον οποίο: *οι εκ μέρους εκφάνσεις είναι μεν οντολογικώς αυτόνομες, συνιστούν δε λειτουργικώς εξαρτημένα μέρη εντός της ολότητας του εκτατού φάσματος*. Φυσικά διαφοροποιηθήκαμε από την μορφολογική ιδέα περί της λειτουργικής σχέσης μεταξύ μερών που υιοθετεί ο Γκούρβιτς στη δική του ερμηνεία και ισχυριστήκαμε ότι η ενότητα των εννοηματικών μερών για την οποία μιλάει εκείνος είναι αδύνατο να επιτευχθεί χωρίς τη συνδρομή της αποβλεπτικής εννόησης, την οποία, όμως, ο ίδιος έχει εξοβελίσει από την ερμηνεία του.

Ο δεύτερος άξονας της πρότασής μας αφορούσε την ιδιαίτερη φύση της αντιληπτικής αποβλεπτικότητας. Για να μπορέσουμε να δώσουμε εδώ μια οριστική απάντηση χρειαζόμασταν (A) αφενός, τα σχετικά μερικά συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων:

(i) το ότι ο αποβλεπτικός χαρακτήρας της αντίληψης δεν ανάγεται στα περιεχόμενα της αίσθησης ή τις μεταξύ τους σχέσεις (πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο),

(ii) το ότι αυτός ο αποβλεπτικός χαρακτήρας δεν είναι ούτε υπαγωγικός-ενοσιολογικός, ούτε κρισιακός-κατηγορηματικός (τέταρτο κεφάλαιο),
(iii) το ότι οι νόμοι του πρωτο-συνειρμού και η κινητοποιητική λειτουργία της κιναισθησης είναι αναγκαίοι όροι, αλλά δεν αρκούν για τη συγκρότηση του υπερβατικού αντιληπτού· απαιτείται επιπλέον εκείνη η νοητική συνάρτηση, η νοητική ερμηνευση που συνθέτει ενοποιητικά τις εν λόγω εκ μέρους εκφάνσεις (πέμπτο κεφάλαιο).

(B) Αφετέρου, όμως, βασιστήκαμε και στα πολύ σημαντικά στοιχεία που αντλήσαμε από την Παράδοση του Χούσερλ για την Ηθική (του 1914) και τη θεωρία του εκεί για την *αξιακή παραγωγή*.

Τελικά συμπεράναμε ότι: *η μη-υπαγωγική και μη-κατηγορηματική αντιληπτική αποβλεπτικότητα δεν είναι παρά μια μερολογική-παραγωγική συνάρτηση που ερμηνεύει τις εκ μέρους εκφάνσεις ως μέρη της ολότητας του εκτατού φάσματος και παράγει ως κάτι παραπάνω από τα λειτουργικώς σχετιζόμενα μέρη τη στηριγμένη μορφή της ενότητάς τους.*

Στο προηγούμενο πλαίσιο καταφέραμε να ολοκληρώσουμε και την κριτική μας στον Ντράμοντ. Δείξαμε ότι με την παραγνώριση του σημαντικού ρόλου του αποβλεπτικού χαρακτήρα της αντίληψης, το απροσδιόριστο ή προσδιορίσιμο X, δηλαδή η ταυτότητα του αντιληπτού, για την οποία μιλάει ο ίδιος, είναι ακριβώς μια ταυτότητα στην αθροιστική πολλαπλότητα μερών και όχι στην *πολλαπλότητα που τα λειτουργικώς ενοσηματικά μέρη συνιστούν*. Υποστηρίξαμε, λοιπόν, ότι: *το αντιληπτικό X δεν είναι παρά η σκέτη χωρική έκταση αφαιρουμένων των πληρωτικών προσδιορισμών· είναι αυτό που ο Χούσερλ αποκαλεί στις αναλύσεις του «κενό σχήμα» ως αφηρημένη στιγμή του χωρικού φάσματος, δηλαδή του αισθητηριακού εννοήματος.*

Στη συνέχεια, προχωρήσαμε στο, ελάχιστο επεξεργασμένο στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία, ζήτημα της συγκρότησης του υλικού-αιτιακού πράγματος (*res materialis*) και υποστηρίξαμε ότι: *με έναν ανάλογο τρόπο και στη βάση μιας νέας νοητικής ερμηνευσης, της υλικής ερμηνευσης, το υλικό-αιτιακό πράγμα συγκροτείται ως η πολλαπλότητα (και όχι αθροιστική πολλαπλότητα) των λειτουργικά εξαρτημένων σχηματικών εμφανίσεων*. Θελήσαμε, ωστόσο, να αναδείξουμε εδώ και κάποια άλλα σημαντικά στοιχεία. Διαπιστώσαμε ότι ο Χούσερλ, ενώ αντιμετωπίζει τις αισθήσεις της όρασης και της αφής ως ισοδύναμες αναφορικά με τη συγκρότηση των αισθητηριακών φασμάτων, θεωρεί πως η αφή είναι πρωταρχικότερη έναντι της όρασης, τόσο για τη συγκρότηση του υλικού-αιτιακού πράγματος, όσο και για τη συγκρότηση του έμβιου σώματος ως *ίδιον* έμβιο σώμα. Προκειμένου να αποσαφηνίσουμε αυτόν τον ισχυρισμό ανατρέξαμε κυρίως στα σχετικά χουσερλιανά κείμενα των *Ιδεών* II και III. Διαπιστώσαμε πως το επιχείρημα του Χούσερλ είναι σε κάποιο βαθμό προβληματικό (κάτι που δικαιολογεί, κατά τη γνώμη μας, και την αντίστοιχη κριτική που του έχει ασκηθεί) και επιχειρήσαμε να το διασαφηνίσουμε σε δύο βήματα. Σε ένα πρώτο βήμα χρειάστηκε να διακρίνουμε τη συγκρότηση του έμβιου σώματος στο φασματικό επίπεδο από τη συγκρότησή του στο υλικό-αιτιακό επίπεδο, λέγοντας ότι σε αυτό το τελευταίο είναι που λαμβάνει χώρα η συγκρότησή του *με την πλήρη έννοια*. Σε ένα δεύτερο βήμα φέραμε στο φως μια διάκριση που συναντούμε στα χειρόγραφα του Χούσερλ, αυτήν ανάμεσα στην αντιληπτικά (σχηματικά) λειτουργούσα κιναισθηση και την πρακτικά λειτουργούσα κιναισθηση.

Για την κιναισθηση στην αντιληπτική (σχηματική) λειτουργία της ουσιαστικά μιλήσαμε στο πέμπτο κεφάλαιο. Πρόκειται για την κιναισθηση που ως αναγκαίος όρος κινητοποιεί την αλληλουχία των εκ μέρους εκφάνσεων και καθιστά έτσι δυνατή τη εννοητική αντιληπτική ερμηνευση και τη συγκρότηση των οπτικών και απτικών φασμάτων. Σε αυτό το επίπεδο συγκρότησης, επισημάναμε τον πρωταρχικό χαρακτήρα που έχει η αφή για τη συγκρότηση του *φασματικού* έμβιου σώματος.

Η κιναισθηση στην πρακτική λειτουργία της προϋποθέτει τη φασματική συγκρότηση και έχει να κάνει με τις δράσεις που χαρακτηρίζονται από κάποια σαφή ένταση, π.χ., στην άσκηση πίεσης, στο τράβηγμα, στο χτύπημα, στο άδραγμα και σήκωμα, στο τέντωμα των μυών, κ.λπ. Διαπιστώσαμε ότι: *η πρακτική κιναισθηση είναι αυτή που λειτουργεί κινητοποιητικά τόσο για την υλική-αιτιακή ερμηνευση των αντιληπτών πραγμάτων, όσο και για τη συγκρότηση του έμβιου σώματος με την πλήρη σημασία. Πρόκειται για μια σωματική κιναισθητική αυτοσυνειδησία, η οποία ξεδιπλώνεται πάντα εντός μιας ερμηνευτικής πραξιακής διαδικασίας.*

Συνολικά, στο πέμπτο και το έκτο κεφάλαιο αναπτύξαμε τους βασικούς όρους μιας φαινομενολογικής θεωρίας συγκρότησης του αντιληπτού στην πρωταρχική, εκτατή-φασματική και την υλική-αιτιακή συγκρότησή του. Αυτό το καταφέραμε έχοντας διασφαλίσει τη διαφοροποίηση του ενεργήματος της απλής αντίληψης, τόσο από τη σκέτη αίσθηση, όσο και από τα ενεργήματα γλωσσικής εννοιολόγησης και κατηγορήσης. Υπήρχε, ωστόσο, και μια άλλη διάσταση που έπρεπε να εξετάσουμε για να ολοκληρώσουμε τη σκιαγράφηση του χαρακτήρα της απλής αντίληψης. Έμενε να δείξουμε ότι στη Φαινομενολογία του Χούσερλ η πρωταρχικά συγκροτημένη *res extensa* και *res materialis* δεν είναι η εκτατότητα και η υλικότητα ως αντικείμενα της Γεωμετρίας και της Φυσικής. Το αντιληπτό στην πρωταρχική δοτικότητα του δεν είναι το αντικείμενο μιας ειδικά επιστημονικής φυσικο-μαθηματικής στάσης.

Είναι σαφές πως για τον Χούσερλ η θεωρητική-επιστημονική συνείδηση στηρίζεται τόσο στα ενεργήματα της πρωταρχικής αντίληψης (και ευρύτερα της πρωταρχικής εμπειρίας) όσο και στα ενεργήματα της κατηγοριακής-εννοιολογικής σκέψης. Αυτή η συνείδηση συγκροτεί τα δικά της αντικείμενα, τα θεωρητικά-επιστημονικά αντικείμενα. Στο έβδομο κεφάλαιο, λοιπόν, εξετάζοντας κυρίως τα κείμενα της *Κρίσης*, αναζητήσαμε τις λεπτομέρειες αυτού του ιδιότυπου τρόπου συγκρότησης. Περιγράψαμε το πώς η θεωρητική επιστημονική συνείδηση προχωρά στην εξιδανικευτική αντικειμενοποίηση τόσο των αισθητηριακών μορφών όσο και των αισθητηριακών πληρωμάτων των πραγμάτων της απλής αντίληψης. Αναλύσαμε, δηλαδή, πώς αυτή προχωρά τόσο στην άμεση όσο και στην έμμεση μαθηματικοποίηση του πρωταρχικού βίοκοσμου. Επιπλέον, φωτίσαμε το πώς η λογικά κατασκευασμένη επιστημονική πραγματικότητα, που κατά τον Χούσερλ δεν συνιστά παρά ένα «ένδυμα ιδεών» που “ντύνει” τον πρωταρχικό βίοκοσμο, εκλαμβάνεται ως η μοναδική αληθής πραγματικότητα. Πρόκειται για μια διεργασία που έχει ως αποτέλεσμα μια παραμορφωτική στρέβλωση: ο κόσμος της πρωταρχικής αντίληψης (και ευρύτερα της πρωταρχικής εμπειρίας), που είναι και η σταθερή και απαρακάμπτη προϋπόθεση κάθε κατηγοριακής αλλά και ειδικά επιστημονικής σύλληψης, συγκαλύπτεται, υποχωρεί και οδηγείται στη λήθη.

Στο τελευταίο κομμάτι της διατριβής μας, στον Επίλογο, θελήσαμε να δείξουμε με ποιον τρόπο οι αναλύσεις και τα συμπεράσματά μας αναφορικά με την αντιληπτική συγκρότηση και τη σχέση της με τα κατηγοριακά ενεργήματα ανώτερης τάξης μπορούν να συμπράξουν στην οριοθέτηση της χουσερλιανής έννοιας της πρωταρχικής εμπειρίας και κατ' επέκταση στην οριοθέτηση μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής. Ο στόχος αυτής της κίνησης ήταν διπλός: αφενός, θελήσαμε να προσδιορίσουμε τη θέση που κατέχει η έρευνά μας στη συνολικότερη αρχιτεκτονική δομή της φαινομενολογικής θεωρίας και, αφετέρου, να υποδείξουμε θεματικές για περαιτέρω έρευνα στην ευρύτερη περιοχή της πρωταρχικής εμπειρίας όλων των οντολογικών περιοχών ως θέματος ακριβώς μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Έτσι, λοιπόν, εξετάσαμε τις λίγες προσεγγίσεις που υπάρχουν αναφορικά με το ζήτημα της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη Φιλοσοφία του Χούσερλ και καταλή-

ξαμε στα ακόλουθα. Αντίθετα προς τον ισχυρισμό του Κερν, υποστηρίξαμε πως στη χουσερλιανή φιλοσοφία βρίσκουμε όλα τα απαιτούμενα στοιχεία που συνθέτουν μια ενιαία και συνεκτική Υπερβατολογική Αισθητική. Φυσικά, δεν συμφωνήσαμε με τις εκτιμήσεις του Ντε Αλμείντα και του Κόστα, για τις οποίες δείξαμε ότι κινούνται εντός του φάσματος των ερμηνειών της κατηγοριακής ώσμωσης. Στην άρθρωση της δικής μας θετικής πρότασης, ωστόσο, πήραμε αποστάσεις και από την ερμηνεία του Σόβα. Δεν συμφωνήσαμε με το ότι το αντικείμενο της Υπερβατολογικής Αισθητικής είναι ο προ-επιστημονικός βίος γενικώς. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας ιδέας εντάσσει στη δικαιοδοσία αυτής της φαινομενολογικής μάθησης, ανάμεσα στα άλλα, και το σύνολο του γλωσσικού-ενοιολογικού και κατηγορηματικού βίου. Αντίθετα, για εμάς η διαχωριστική γραμμή που οριοθετεί την πρωταρχική εμπειρία δεν χαράσσεται με βάση το κριτήριο της απουσίας επιστημονικών εξιδανικεύσεων. Χαράσσεται με βάση το κριτήριο της προ-κατηγοριακότητας. Υπό αυτό το νέο πρίσμα, η Φαινομενολογική Υπερβατολογική Αισθητική δεν είναι παρά η μάθηση που πραγματεύεται τις εννοητικές-ενοσηματικές συστοιχίες της προ-κατηγοριακής πρωταρχικής εμπειρίας εν γένει.

Αυτό που υπολειπόταν ήταν να δώσουμε στη συνέχεια τα βασικά στοιχεία για τη σκιαγράφηση των διαστάσεων αυτής της πρωταρχικής εμπειρίας: του βάθους, του ύψους και του εύρους της. Πιο συγκεκριμένα συμπεράναμε τα εξής.

- (α) Κατά τη διάσταση του βάθους της, η πρωταρχική εμπειρία φέρει εντός της το χώρο της εμμένειας και των προσιδιαζόντων σε αυτή συνθέσεων. Εδώ ανήκουν οι συνθέσεις της χρονο-συνείδησης στη διαδοχή και τη συνύπαρξη, αλλά και οι συνθέσεις του πρωτο-συνειρμού που διέπουν την περιεχομενική μορφοποίηση των αισθητηριακών πεδίων.
- (β) Η διάσταση του ύψους προσδιορίζεται από τη διαχωριστική γραμμή στη βάση του κριτηρίου της προ-κατηγοριακότητας. Ειδικά αναφορικά με τα σκέτα φυσικά πράγματα, το βεληνεκές της Υπερβατολογικής Αισθητικής στη διαστρωμάτωση των αποβλεπτικών συνθέσεων καλύπτει όχι μόνο τη συγκρότηση του αισθητηριακού φάσματος αλλά και του υλικού πράγματος.
- (γ) Τέλος, κι αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, η διάσταση του εύρους της πρωταρχικής εμπειρίας αφορά το σύνολο των οντολογικών περιοχών. Όχι μόνο στην οντολογική περιοχή των σκέτα φυσικών πραγμάτων, αλλά εξίσου και σε αυτή των έμβιων και ψυχικών όντων, όπως και στην οντολογική περιοχή των πολιτισμικών όντων, μπορούμε να διακρίνουμε αντίστοιχα στρώσεις πρωταρχικής εμπειρίας που με τη σειρά τους συνιστούν αντικείμενο ενός αντίστοιχου κλάδου της Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής.

Η πρότασή μας για την οριοθέτηση μιας Φαινομενολογικής Υπερβατολογικής Αισθητικής, αφενός ξεκαθαρίζει την αρχιτεκτονική του χουσερλιανού εγχειρήματος στο σύνολό του, αφετέρου οδηγεί σε μια πιο συνεκτική αποτίμηση της σχέσης του ανώτερου γνωσιακού, πρακτικού και αξιακού μας βίου με τον πρωταρχικό βίο γενικά. Φυσικά θεωρούμε ότι τα ζητήματα που άπτονται της Υπερβατολογικής Αισθητικής, ως φαινομενολογικής μάθησης της πρωταρχικής εμπειρίας στις διάφορες οντολογικές περιοχές και τις διάφορες συγκροτητικές στρώσεις, είναι εξόχως ενδιαφέροντα και σημαντικά. Έχουμε την πεποίθηση πως αυτά μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα βασικής έρευνας που θα οδηγήσει στην καλύτερη κατανόηση όλων των πτυχών της συνειδησιακής ζωής. Και θέλουμε να ελπίζουμε ότι η παρούσα διατριβή ανοίγει ικανοποιητικά το δρόμο προς μια τέτοια κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Έργα του Χούσερλ

- Husserliana I: Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge.* S. Strasser (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1973). [*Cartesian Meditations*, Dorion Cairns (μτφ.). The Hague: Martinus Nijhoff, (1960)] [*The Paris Lectures*, P. Koestenbaum (μτφ.) The Hague: Martinus Nijhoff, (1967)] [*Καρτεσιανοί Στοχασμοί*, Π. Κόντος (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ροές, (2002, Β' έκδοση).]
- Hua II: Die Idee der Phänomenologie. Fünf Vorlesungen.* Walter Biemel (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, (1973). [*The Idea of Phenomenology*, W.P. Alston & G. Nakhnikian (μτφς). The Hague: Martinus Nijhoff, (1966).]
- Hua III/1: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Erstes Buch.* K Schuhmann (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, (1976). (Πρώτη έκδοση 1913.) [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and a Phenomenological Philosophy, first Book*, F. Kersten (μτφ.). Hague: Martinus Nijhoff, (1982).]
- Hua IV: Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution,* Marly Biemel (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1952). [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution.* Richard Rojcewicz & André Schuwer (μτφς). The Hague: Kluwer, (1989).]
- Hua V: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften.* Marly Biemel (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1971). [*Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, Third Book: Phenomenology and the Foundations of the Sciences*, Ted E. Klein & William E. Pohl (μτφς). The Hague: Martinus Nijhoff, (1980).]
- Hua VI: Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie.* Walter Biemel (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1976). [*The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenology.* David Carr (μτφ.). Evanston: Northwestern University Press, (1970).] [Ελληνική μτφ. Θ. Λουπασάκη, της διάλεξης *Η Κρίση του Ευρωπαϊού Ανθρώπου και η Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Έρασμος, (1991).] [*Η Προέλευση της Γεωμετρίας*, Π. Κόντος (μτφ.). Αθήνα: Εκκρεμές, (2003).] [*Η Κρίση των Ευρωπαϊκών Επιστημών και η Υπερβατολογική Φαινομενολογία*, Π. Θεοδώρου (μτφ.). Αθήνα: Νήσος, (2012).]
- Hua VII: Erste Philosophie (1923/4). Erste Teil: Kritische Ideengeschichte.* Rudolf Boehm (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1956).
- Hua VIII: Erste Philosophie (1923/4). Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion.* Rudolf Boehm (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1959).
- Hua IX: Phänomenologische Psychologie, Vorlesungen Sommersemester 1925.* W. Biemel (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, (1962). [*Phenomenological Psychology, Lectures, Summer Semester, 1925.* J. Scanlon (μτφ.). Hague: Marti-

- nus Nijhoff, (1977).] [*To Άρθρο για την Εγκυκλοπαίδεια Britannica*, Π. Θεοδώρου (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, (2005).]
- Hua X: *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins* (1893-1917). R. Boehm (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, (1966). [*On the Phenomenology of the Consciousness of internal Time* (1893-1917), J. Brough (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, (1991).]
- Hua XI: *Analysen zur passiven Synthesis, aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten 1918-1926*. M. Fleischer (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1966). [*Analyses concerning Passive and Active Synthesis. Lectures on Transcendental Logic*, A. J. Steinbock (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, (2001).]
- Hua XII: *Philosophie der Arithmetik, mit ergänzenden Texten (1890-1901)*. Lothar Eley (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1970). [*Philosophy of Arithmetic. Psychological and Logical Investigations - with Supplementary Texts from 1887-1901*. Dallas Willard (μτφ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2003).]
- Hua XIII: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil. (1905-1920)*. I. Kern (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, (1973).
- Hua XVI: *Ding und Raum. Vorlesungen 1907*, U. Glaesges (επιμ.), Haag: Martinus Nijhoff, (1973). [*Thing and Space*, Rojcewicz, R. (μτφ.). Dordrecht: Kluwer, (1997).]
- Hua XVII: *Formale und Transzendente Logik, Versuch einer Kritik der logischen Vernunft*. P. Janssen (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff, (1974). [*Formal and Transcendental Logic*, D. Cairns (μτφ.). Hague: Martinus Nijhoff, (1978).]
- Hua XX/1: *Logische Untersuchungen Ergänzungsband, Erster Teil. Entwürfe zur Umarbeitung der VI. Untersuchung und zur Vorrede für die Neuauflage der Logischen Untersuchungen (Sommer 1913)*. U. Melle (επιμ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2002). [*Introduction to the "Logical Investigations": a draft of a preface to the Logical Investigations (1913)*. P.J. Bossert and C.H. Peters (μτφς), Eugen Fink (επιμ.). Dordrecht, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, (1975).]
- Hua XX/2: *Logische Untersuchungen Ergänzungsband, Zweiter Teil. Texte für die Neufassung der VI. Untersuchung. Zur Phänomenologie des Ausdrucks und der Erkenntnis (1893/4-1921)*. U. Melle (επιμ.). Dordrecht: Springer, (2005).
- Hua XXI: *Studien zur Arithmetik und Geometrie, Texte aus dem Nachlass (1886-1901)*. I. Strohmeyer (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, (1983).
- Hua XXII: *Aufsätze und Rezensionen, (1890-1910)*. B. Rang (επιμ.). Den Haag: Martinus Nijhoff, (1979).
- Hua XXIII: *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung. Zur Phänomenologie der anschaulichen Vergegenwärtigungen. Texte aus dem Nachlass (1898-1925)*. E. Marbach (επιμ.). Haag: Martinus Nijhoff. (1980).
- Hua XXIV: *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie*. U. Melle (επιμ.). The Hague: Martinus Nijhoff, (1984). [*Introduction to Logic and Theor of Knowledge, Lectures 1906/7*. C. O., Hill (μτφ.). Dordrecht: Springer, (2008).]
- Hua XXVIII: *Vorlesungen über Ethik und Wertlehre (1908-1914)*. U. Melle (επιμ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (1988).
- Hua XXXI: *Aktive Synthesen: Aus der Vorlesung "Tranzendentale Logik" 1920/21. Ergänzungsband zu "Analysen zur passiven Synthesis"*. R Breeur (επιμ.). The Hague: Kluwer Academic Publishers, (2000).

- Hua XXXII: Natur und Geist, Vorlesungen, (Sommersemester 1927)*. M. Weiler (επιμ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2001).
- Hua XXXV: Einleitung in die Philosophie. Vorlesungen 1922/23*. B. Goossens (επιμ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2002).
- Hua XXXVIII: Wahrnehmung und Aufmerksamkeit. Texte aus dem Nachlass (1893-1912)*. T. Vongehr & R. Guliani (επιμ.). Dordrecht: Springer, (2004).
- Hua XXXIX: Die Lebenswelt. Auslegungen der Vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution. Texte aus dem Nachlass (1916-1937)*. R. Sowa (επιμ.). Dordrecht: Springer, (2008).
- Husserliana Materialien Band III: Allgemeine Erkenntnistheorie, Vorlesung 1902-03*. E. Schuhmann (επιμ.). Dordrecht: Kluwer, (2003).
- Husserliana Materialien Band IV: Natur und Geist, Vorlesungen Sommersemester 1919*. M. Weiler (επιμ.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, (2002).
- «Philosophie als strenge Wissenschaft», στο *Logos* 1. Tübingen, σσ. 289-341, (1910-11). [*Η Φιλοσοφία ως Αυστηρή Επιστήμη*, Ν. Σκουτερόπουλος (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ροές, (1988).]
- Logische Untersuchungen. Erster Band: Prolegomena zur reinen Logik. Zweiter Band: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis, I. Teil*. Zweite, umgearbeitete Auflage Halle a.d.S.: Max Niemeyer, 1913. *Zweiter Band: Elemente einer phänomenologischen Aufklärung der Erkenntnis. II. Teil*. Zweite, teilweise umgearbeitete Auflage. Halle a.d.S.: Max Niemeyer Verlag, 1921, (1968). [(*Logical Investigations*. J.N. Findlay (μτφ.). New York: Humanities Press, 1970).] [Δεύτερη Λογική Έρευνα, Ν. Σκουτερόπουλος (μτφ.), Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, (1986).]
- Erfahrung und Urteil, Untersuchungen zur Genealogie der Logik*, L. Landgrebe (επιμ.). Hamburg: Felix Meiner Verlag. (Πρώτη έκδοση 1948.) [*Experience and Judgement*, J. Churchill & K. Ameriks (μτφ.). London: Routledge & Kegan Paul, (1973).]

B. Υπόλοιπη Βιβλιογραφία

- Albertazzi, Liliana (2006). *Immanent Realism. An Introduction to Brentano*. Netherlands: Springer.
- Albertazzi, L. & Libardi, M. & Poli, R. (επιμ.) (1996). *The School of Franz Brentano*. Dordrecht: Kluwer.
- Bachelard, Suzanne (1968). *A Study of Husserl's Formal and Transcendental Logic*. Evaston: Northwestern University Press.
- Banchetti, Marina Paola (1993). «Føllesdal on the Notion of the Noema: a Critique», στο *Husserl Studies*, τ. 10, σσ. 81-95.
- Becker, Oscar (1973). *Beiträge zur phänomenologischen Begründung der Geometrie und ihrer physikalischen Anwendung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bégout, Bruce (2000). *La Généalogie de la Logique. Husserl, l' antépédicatif et le catégorial*. Paris: Vrin.
- Bell, David (1990). *Husserl*. London & New York: Routledge.
- Bergman, Hugo (1976). «Brentano's Theory of Induction», στο McAlister, L., σσ. 213-23.
- Bernet, Rudolf (1988). «Husserl's Theory of Signs Revisited», στο Sokolowski (επιμ.), σσ. 1-24.

- Bernet, R. & Kern, I. & Marbach, E. (1989). *Edmund Husserl, Darstellung seines Denkens*. Hamburg: Felix Meiner.
- Biceaga, Victor (2010). *The Concept of Passivity in Husserl's Phenomenology*. Dordrecht: Springer.
- Boi, L., Kerszberg, D. & Patras, F. (επιμς) (2007). *Rediscovering Phenomenology: Phenomenological Essays on Mathematical Beings, Physical Reality, Perception and Consciousness*. Dordrecht: Springer.
- Boudewijnse, Geert-Jan (1999). «The Rise and Fall of the Graz School», στο *Gestalt Theory*, τ. 21, αρ. 2, σσ. 140-58.
- Brentano, Franz (1874). *Psychologie vom empirischen Standpunkt*. Leipzig: Duncker & Humblot. Τη δεύτερη έκδοση του έργου (1924, Leipzig: Felix Meiner Verlag) επιμελήθηκε ο μαθητής του Μπρεντάνο Όσκαρ Κράους (Oskar Kraus). [(1995) *Psychology from an Empirical Standpoint*, A. Rancuella, D. Terrell, L. McAlister (μτφς). London & New York: Routledge.]
- Brentano, Franz (1895). *Meine letzten Wünsche für Oesterreich*. Stuttgart: J. G. Cotta.
- Brentano, Franz (1968). *Die vier Phasen der Philosophie und ihr augenblicklicher Stand*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Brentano, Franz (1976). *Philosophische Untersuchungen zu Raum, Zeit und Kontinuum*, Hamburg, Felix Meiner Verlag. Αγγλική μετάφραση (2010) [*Philosophical Investigations on Space, Time and the Continuum*, Barry Smith (μτφ.). London & New York: Routledge.]
- Brentano, Franz (1982). *Deskriptive Psychologie*, R.M. Chisholm & W. Baumgartner (επιμς). Hamburg: Felix Meiner Verlag. [(*Descriptive Psychology*, B. Müller (επιμ. & μτφ.). London & New York: Routledge.)]
- Butterfield, Herbert (1988). *Η Καταγωγή της σύγχρονης Επιστήμης*, Ι. Αρζόγλου & Α. Χριστοδουλίδης (μτφς). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Cairns, Dorion (2002). «The first Motivation of Transcendental Epoché», στο Zahavi, D. & Stjernfelt, F. (επιμς.), σσ. 219-31.
- Cavallin, Jens (1997). *Content and Object. Husserl, Twardowski and Psychologism*. Dordrecht: Kluwer.
- Chisholm, Roderick (1976). «Brentano's Descriptive Psychology», στο McAlister (επιμ.), σσ. 91-100.
- Chrudzimski, A. & Smith, B. (2004). «Brentano's Ontology: From Conceptualism to Reism», στο Jacqueline D. (επιμ.), σσ. 197-219.
- Chrudzimski, A. & Hümer, W. (2004). *Phenomenology and Analysis, Essays on Central European Philosophy*. Frankfurt: Ontos Verlag.
- Claesges, Ulrich (1964). *Edmund Husserls Theorie der Raumkonstitution*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Cobb-Stevens, Richard (2003). «Husserl's fifth *Logical Investigation*» στο Dahlstrom, D. (επιμ.), σσ. 95-107.
- Costa, Vincenzo (1998). «Transcendental Aesthetic and the Problem of Transcendentality», στο Depraz, N. & Zahavi, D., σσ. 9-28.
- Cunningham, Suzanne (1985). «Perceptual Meaning and Husserl», στο *Philosophy and Phenomenological Research*, τ. XLV, αρ. 4, σσ. 553-66.
- Dahlstrom, Daniel (επιμ.) (2003). *Husserl's Logical Investigations*. Dordrecht: Kluwer.
- De Almeida, Guido Antônio (1972). *Sinn und Inhalt in der Genetischen Phänomenologie E. Husserls*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- De Boer, Theodore (1978). *The Development of Husserl's Thought*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

- De Boer, Theodore (1976). «The descriptive Method of Franz Brentano: Its two Functions and their Significance for Phenomenology», στο McAlister, L. (επιμ.), σσ. 101-07.
- De Gennaro, Ivo (επιμ.) (2012). *Values: Readings and Sources on a Key Concept of the Globalized World*. Leiden-Boston: Brill.
- De Palma, Vittorio (2008). «Die Syntax der Erhahrung. Zu den sachhaltigen Voraussetzungen des Logischen und des Sprachlichen», στο Mattens (επιμ.), σσ. 127-48.
- De Palma, Vittorio (2009). «Das Schema Inhalt-Auffassung in Husserls Denken: Ursprung, Konsequenzen, Überwindung», στο *Topos*, 2-3 (22), σσ. 60-73.
- Depraz, N. & Zahavi, D. (επιμς) (1998). *Alterity and Facticity*. Dordrecht: Kluwer.
- Dodd, James (1996a). *The Problem of the Body in Husserl's Phenomenology*. Διδακτορική Διατριβή, Boston University.
- Dodd, James (1996b). «Phenomenon and Sensation: A reflection on Husserl's concept of *Sinngebung*», στο *Man and World*, τ. 29, σσ. 419-39.
- Dodd, James (2004). *Crisis and Reflection. An Essay on Husserl's Crisis of the European Sciences*. New York: Kluwer.
- Doyon, Maxime (2011). «Husserl and McDowell on the Role of Concepts in Perception», στο *The New Yearbook on Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, τ. XI, σσ. 42-74.
- Dreyfus, H. & Hall, H. (επιμς) (1982). *Husserl, Intentionality and Cognitive Science*. Massachusetts: MIT Press.
- Dreyfus, Hubert (1984). «Husserl's Perceptual Noema», στο Dreyfus, H & Hall, H. (επιμ.). Cambridge: MIT Press, σσ. 97-123.
- Dreyfus, Hubert (1991). *Being-in-the-World. A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Drummond, John (1979). «On Seeing a Material Thing in Space: The Role of Kinaesthesia in Visual Perception», στο *Philosophy and Phenomenological Research*, τ. 40, αρ. 1, σσ. 19-32.
- Drummond, John (1980). «A critique of Gurwitsch's "phenomenological phenomenalism"», στο *Southern Journal of Philosophy*, τ. 18, αρ. 1, σσ. 9-21.
- Drummond, John (1984). «The Perceptual Roots of Geometric Idealization», στο *The Review of Metaphysics*, τ. 37, αρ. 4, σσ. 785-810.
- Drummond, John (1990). *Husserlian Intentionality and Non-foundational Realism: Noema and Object*. Dordrecht: Kluwer.
- Drummond, John (1992a). «An Abstract Consideration: De-Ontologizing the Noema», στο Drummond, J. & Embree, L (επιμς.). σσ. 89-109.
- Drummond, John (1992b). «Indirect Mathematization in the Physical Sciences», στο L. Hardy & L. Embree (επιμς), σσ. 71-92.
- Drummond, John (2003a). «Pure Logical Grammar: Anticipatory Categoriality and Articulated Categoriality», στο *International Journal of Philosophical Studies*, τ. 11, αρ. 2, σσ. 125-39.
- Drummond, John (2003b). «The Structure of Intentionality», στο Welton, D. (επιμ.), σσ. 65-92.
- Drummond, John (2003c). «Husserl's third *Logical Investigation*: Parts and Wholes, Founding Connections, and the Synthetic *A Priori*», στο Dahlstrom, D. (επιμ.), σσ. 57-68.
- Drummond, John (2008). *Historical Dictionary of Husserl's Philosophy*, Lanham Md., Scarecrow Press.

- Drummond, John (2009). «Phenomenologie et Ontologie» (μτφ. G. Fréchette), στο *Philosophique*, τ. 36, αρ. 2, σσ. 593-607.
- Drummond, J. & Embree, L. (επιμς.) (1992). *The Phenomenology of the Noema*. Dordrecht: Kluwer.
- Dubarle, Dominique (1988). «Galileo's Methodology of Natural Science», στο McMullin (επιμ.), σσ. 295-314.
- Dwyer, J. Daniel (2007). «Husserl's Appropriation of the psychological concepts of Apperception and Attention», στο *Husserl Studies* τ. 23, σσ. 83-118.
- Ehrenfels, Christian von (1890). «Über Gestaltqualitäten», στο *Vierteljahrsschrift für Wissenschaftliche Philosophie*, τ. 14, σσ. 249-92. [Αγγλική μετάφραση από τον Μπάρρι Σμιθ στο Smith 1988, σσ. 82-117.]
- Ehrenfels, Christian von (1937). «Über Gestaltqualitäten», στο *Philosophia* (Belgrad), τ. 2, σσ. 139-41. [Αγγλική μετάφραση από τον Barry Smith στο Smith 1988a, σσ. 121-3.]
- Einstein, Albert & Infeld Leopold (1978). *Η Εξέλιξη των Ιδεών στη Φυσική*. Ε. Μπιτσάκης (μτφ.). Αθήνα: Δωδώνη.
- Elliston F. & Mc Cormick P. (1977). *Husserl, Expositions and Appraisals*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Fisette, Denis (2009). «Stumpf and Husserl on Phenomenology and Descriptive Psychology», στο *Gestalt Theory*, τ. 31, αρ. 2, σσ. 175-190.
- Føllesdal, Dagfinn (1969). «Husserl's Notion of Noema», στο *The Journal of Philosophy*, τ. 66, αρ. 20, σσ. 680-7. Επανεκδοση στο Dreyfus 1984, σσ. 73-80.
- Føllesdal, Dagfinn (1982). «Brentano and Husserl on Intentional Objects and Perception», στο H. Dreyfus & H. Hall (επιμς), σσ. 31-41.
- Føllesdal, Dagfinn (1990). «Noema and Meaning in Husserl», στο *Philosophy and Phenomenological Research* 50, σσ. 263-71.
- Frege, Gottlob (1894). «Dr. E. Husserl: *Philosophie der Arithmetik*», στο *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*, τ. 103, σσ. 313-332. [«Review of Dr. E. Husserl's *Philosophy of Arithmetic*», E. W. Kluge (μτφ.), στο *Mind*, LXXXI, Ιούλιος 1972.]
- Frege, Gottlob (1962). *Funktion, Begriff, Bedeutung: Fünf logische Studien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gallagher, Shaun (1986). «Hyletic experience and the lived body», στο *Husserl Studies*, τ. 3, σσ. 131-66.
- Gallagher, S. & Zahavi, D. (2008). *The Phenomenological Mind: An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*. New York: Routledge.
- Gillispie, Charles Coulston (1986). *Στην Κόψη της Αλήθειας. Η Εξέλιξη των επιστημονικών Ιδεών από τον Γαλιλαίο ως τον Einstein*, Δ. Κούρτοβικ (μτφ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Gilson, Lucie (1976). «Franz Brentano on Science and Philosophy», στο McAlister, L. (επιμ.), σσ. 68-79.
- Giorello, G. & Sinigaglia C. (2007). «Space and Movement. On Husserl's Geometry of the Visual Field», στο Boi, L. et al. (επιμς), σσ. 73-90.
- Grünberg, David (2005). «On the Ontological Structure of Husserl's Perceptual Noema and the Object of Perception», στο *Analecta Husserliana* LXXXVIII, σσ. 175-95.
- Gurwitsch, Aron (1966). *Studies in Phenomenology and Psychology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gurwitsch, Aron (1974). *Phenomenology and the theory of Science*. L., Embree (επιμ.). Evanston: Northwestern University Press.

- Gurwitsch, Aron (2004). «Contribution to the Phenomenological Theory of Perception», στο Moran & Embree (επιμς.) *Phenomenology, Critical Concepts in Philosophy*, London & New York: Routledge, σσ. 7-23. (Πρώτη δημοσίευση στο *Zeitschrift für Philosophische Forschung*, XIII, 1959.)
- Gurwitsch, Aron (2009a). *The Collected Works of Aron Gurwitsch (1901-1973). Volume I. Constitutive Phenomenology in Historical Perspective*. J. Garcia Gomez (μτφ., επιμ.). Dordrecht: Springer.
- Gurwitsch, Aron (2009b). *The Collected Works of Aron Gurwitsch (1901-1973). Volume II. Studies in Phenomenology and Psychology*. F. Kersten (επιμ.). Dordrecht: Springer.
- Gurwitsch, Aron (2010). *The Collected Works of Aron Gurwitsch (1901-1973). Volume III. The Field of Consciousness: Phenomenology of Field, Thematic Field and Marginal Consciousness*. R., Zaner & L., Embree (επιμς.). Dordrecht: Springer.
- Hall, Harrison (1996). «The Epistemological Significance of Husserl's Theory of Intentionality», στο Wachterhauser, B. (επιμ.), σσ. 52-62.
- Hart, G. James (1996). «Agent Intellect and Primal Sensibility in Husserl», στο T. Nenon & L. Embree (επιμς), σσ. 107- 34.
- Hart, G. James & Embree, Lester (επιμς) (1997). *Phenomenology of Values and Valuing*. Dordrecht: Kluwer.
- Hart, G. James (1997). «The *Summum Bonum* and Value-Wholes: Aspects of a Husserlian Axiology and Theology, στο Hart, J. & Embree, L. (επιμς), σσ. 193-230.
- Heidegger, Martin (1985). *History of the Concept of Time*, Th. Kisiel (μτφ.). Bloomington: Indiana university Press.
- Hoche, Hans-Ulrich (1964). *Nichtempirische Erkenntnis, Analytische und synthetische Urteile a priori bei Kant und bei Husserl*. Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain.
- Holenstein Elmar (1972). *Phänomenologie der Assoziation, Zur Struktur und Funktion eines Grundprinzips der passive Genesis bei E. Husserl*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Holmes, Richard (1975). «An Explication of Husserl's theory of the Noema», στο *Research in Phenomenology*, τ. 5, σσ. 143-53.
- Hopkins, Burt (2001). *The Philosophy of Husserl*. Durham: Acumen.
- Hopp, Walter (2008). «Husserl on Sensation, Perception and Interpretation» στο *Canadian Journal of Philosophy*, τ. 38, αρ. 2, σσ. 219-46.
- Hopp, Walter (2010). «How to think about Nonconceptual Content», στο *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, τ. 10, αρ. 1, σσ. 1-24.
- Hümer, Wolfgang (2004). «Husserl's Critique of Psychologism and his Relation to the Brentano School», στο Chrudzimski, A. & Hümer, W. (επιμς), σσ. 199-214.
- Ierna, Carlo (2009a). «Husserl et Stumpf sur la Gestalt et la fusion», στο *Philosophique*, τ. 36, αρ. 2, σσ. 489-510.
- Ierna, Carlo (2009b). «Relations in the early works of Meinong and Husserl» στο *Meinong Studies III*, σσ. 7-33.
- Ingarden, Roman (1992). *Einführung in die Phänomenologie Edmund Husserl*. Osloer Vorlesungen 1967. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Jacquette, Dale (επιμ.) (2004). *The Cambridge Companion to Brentano*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Kern, Iso (1964). *Husserl und Kant*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Kersey, M. Ethel (1983). «The Noema, Husserlian and Beyond: An Annotated Bibliography of English Language Sources», στο *Philosophy Research Archives* 9, σσ. 62-90.
- Kirk, G. S. & Raven, J.E. & Schofield, M. (1990). *Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*. Δ. Κούρτοβικ (μτφ.), Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Kockelmans, Joseph (1970). «The Mathematization of Nature in Husserl's last Publication, *Krisis*», στο J. Kockelmans & Th. Kisiel (eds), σσ. 45-67.
- Kockelmans, Joseph & Kisiel, Theodore (1970). *Phenomenology and the Natural Sciences, Essays and Translations*. Evaston: Northwestern University Press.
- Koffka, Kurt (1915). «Beiträge zur Psychologie der Gestalt- und Bewegungserlebnisse. III. Zur Grundlegung der Wahrnehmungspsychologie. Eine Auseinandersetzung mit V. Benussi», στο *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, τ. 73, σσ. 11-90
- Kotarbinski, Tadeusz (1976). «Franz Brentano as Reist», στο McAlister, L. (επιμ.), σσ. 194-203.
- Landgrebe, Ludwig (1963). «Husserls Phänomenologie und die Motive zu ihrer Umbildung», στο *Der Weg der Phänomenologie*, Gütersloher Verlaghaus Gerd Mohn. Πρωτοδημοσιευμένο το 1930 στο *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* II, σσ. 549 κ.επς.
- Langsdorf, L. (1984). «The Noema as Intentional Entity, A Critique of Føllesdal», στο *Review of Metaphysics*, τ. 37, σσ. 757-84.
- Larrabee, Mary Jeanne (1973). «Husserl on Sensation: Notes on the Theory of Hyle», στο *The New Scholasticism*, τ. 47, αρ. 2, σσ. 179-203.
- Libardi, Massimo (1996). «Franz Brentano (1838-1917)», στο L. Albertazzi, M. Libardo & R. Poli (επιμς), σσ. 25-80.
- Lohmar, Dieter (1990). «Wo lag der Fehler der kategorialen Repräsentation? Zu Sinn und Reichweite einer Selbstkritik Husserls», στο *Husserl Studies* τ. 7, αρ. 3, σσ. 179-197.
- Lohmar, Dieter (1998). *Erfahrung und Kategoriales Denken. Hume, Kant und Husserl über vorprädikatives Erfahrung und prädikative Erkenntnis*. Dordrecht: Kluwer.
- Lohmar, Dieter (2001). «Le Concept Husserlien d' Intuition Catégoriale», στο *Revue Philosophique De Louvain*, τ. 99, αρ. 4, σσ. 652-682.
- Lohmar, Dieter (2002). «Husserl's Concept of Categorical Intuition», στο Zahavi, D. & Stjernfelt, F. (επιμς), σσ. 125-45.
- Lohmar, Dieter (2003). «Husserl's Type and Kant's Schemata. Systematic Reasons for their Correlation or Identity», στο Welton, D., σσ. 93-124.
- Lohmar, Dieter (2009). «Die Entwicklung des Husserlschen Konstitutionsmodells von Auffassung und Inhalt», στο *Philosophia*, LIV, 2, σσ. 3-19, Studia Universitatis Babeş Bolyai.
- Luft, Sebastian (1998). «Husserl's phenomenological discovery of the natural attitude», στο *Continental Philosophy Review*, τ. 31, σσ. 153-70.
- Luft, Sebastian (2002). «Husserl's notion of the natural attitude and the shift to Transcendental Phenomenology», στο *Analecta Husserliana*, τ. 80, σσ. 114-19.
- Mano, Daniel (1992). «A Bibliography of the Noema», στο Drummond, J. & Embree, L. (επιμς), σσ. 227-48.
- Marbach, Eduard (2009). «Commentaire sur l'ouvrage de David W. Smith, *Husserl*», στο *Philosophique*, τ. 36, αρ. 2, σσ. 609-18.

- Marcelle, Daniel (2010). «Making the Case for Gestalt Organization: Edmund Husserl and Aron Gurwitsch on the Problem of Independent Parts», στο T. Nenon & P. Blosser (επιμ.), σσ. 197-222.
- Marcelle, Daniel (2011). «The Phenomenological Problem of Sense-Data in Perception: Aron Gurwitsch and Edmund Husserl on the Doctrine of Hyletic Data», στο *Investigaciones Fenomenológicas*, τ. 8, σσ. 61-77.
- Mattens, Filip (επιμ.) (2008). *Meaning and Language: Phenomenological Perspectives*. Dordrecht: Springer.
- Mattens, Filip (2008a). «Body or Eye: A Matter of Sense and Organ», στο *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, τ. VIII, σσ. 93-125.
- McAlister, Linda (επιμ.) (1976). *The Philosophy of Brentano*. London: Duckworth.
- McIntyre, Ronald (1986). «Husserl and the Representational theory of Mind», στο *Topoi* 5, σσ. 101-13.
- McIntyre, Ronald (1982). «Husserl's Phenomenological Conception of Intentionality and its Difficulties», στο *Philosophia*, τ. 11, σσ. 223-48.
- Meinong Von, Alexius (1877). «Hume-Studien I: Zur Geschichte und Kritik des modernen Nominalismus», στο *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, τ. 78, σσ. 185-260. Επαναδημοσιευμένο στο *Gesamtasugabe I*, σσ. 1-76.
- Meinong Von, Alexius (1882). «Hume-Studien II: Zur Relationstheorie», στο *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, τ. 101, σσ. 573-752. Επαναδημοσιευμένο στο *Gesamtasugabe II*, σσ. 1-183
- Meinong Von, Alexius (1889). «Pantasia-Vorstellung und Phantasia», στο *Gesamtasugabe I*, σσ. 193-277.
- Meinong Von, Alexius (1891). «Zur Psychologie der Komplexionen und Relationen», στο *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, τ.2, σσ. 245-65. Επαναδημοσιευμένο στο *Gesamtasugabe I*, σσ. 273-303.
- Melle, Ullrich (1983). *Das Wahrnehmungsproblem und seine Verwandlung in Phänomenologischer Einstellung*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Melle, Ullrich (1998). «Signitive und Signifikative Intentionen», στο *Husserl Studies*, τ. 15, αρ. 3, σσ. 167-81.
- Melle, Ullrich (2002). Husserl's Revision of the Sixth *Logical Investigation*», στο Zahavi, D. & Stjernfelt, F. (επιμ.), σσ. 111-23.
- Melle, Ullrich (2008). «Das Rätsel des Ausdrucks. Husserls Zeichen- und Ausdruckstheorie in den Manuskripten für die Neufassung der VI. Logischen Untersuchung», στο Mattens (επιμ.), σσ. 3-26.
- Mensch, James (2010). «Retention and the Schema», στο Lohmar & Yamaguchi (επιμ.), σσ. 153-68.
- Merleau-Ponty, Maurice (1945). *Phénoménologie de la Perception*. Paris: Gallimard
- Mohanty, N. Jitendranath (1970). «Husserl's Concept of Intentionality», Tymieniecka (επιμ.) *Analecta Husserliana I*, σσ. 100-132.
- Mohanty, Jitendranath (1982). *Husserl and Frege*. Indiana University Press.
- Mohanty, J. N. & McKenna William (επιμ.) (1989). *Husserl's Phenomenology: A Textbook*. Washington, D.C.: University Press of America.
- Mohanty, N. Jitendranath (1995). «The Development of Husserl's Thought», στο Smith, B. & Smith, D. W. (επιμ.), σσ. 45-77.
- Mohanty, N. Jitendranath (2008). *The Philosophy of Edmund Husserl, A Historical Development*. London: Yale University Press.

- Mooney, Timothy (2010). «Understanding and Simple Seeing in Husserl», στο *Husserl Studies*, τ. 26, σσ. 19-48.
- Moran, Dermot (1996). «The Inaugural Address: Brentano's Thesis», στο *Aristotelian-Society* 70, σσ. 1-27.
- Moran, Dermot (2000a). *Introduction to Phenomenology*. London & New York: Routledge.
- Moran, Dermot (2000b). «Husserl's Critique of Brentano in the *Logical Investigations*», στο *Manuscrito*, vol. XXIII, n. 2, σσ. 163-205.
- Moran, Dermot (2005). *Edmund Husserl, Founder of Phenomenology*. Malden: Polity Press.
- Moran, Dermot (2008). «Husserl's Transcendental Philosophy and the Critique of Naturalism» στο *Continental Philosophy Review*, τ. 41, αρ. 4, σσ. 401-25.
- Mulligan, Kevin (1995). «Perception», στο B. Smith & D. Smith (επιμ.), σσ. 168-238.
- Mulligan, Kevin (2004). «Brentano on the mind», στο Jacques, D., σσ. 66-97.
- Mulligan, K. & Smith, B. (1988). «Mach and Ehrenfels: The Foundations of Gestalt Theory», στο Smith (επιμ.), σσ. 124-57.
- Mulligan, Kevin (1995). «Perception», στο Smith, B & Smith, D, σσ. 168-238.
- Nenon, T. & Blosser, P. (2010). *Advancing Phenomenology: Essays in Honor to Lester Embree*. Dordrecht, Springer.
- Nenon, T. & Embree, L. (επιμ.) (1996). *Issues in Husserl's Ideas II*. Dordrecht: Kluwer.
- Nenon, Thomas (2013). «Edmund Husserl: Vorlesungen Sommersemester 1919, Husserliana Materialien Band IV» (βιβλιοκριτική), στο *Husserl Studies* τ. 29, αρ. 3, σσ. 231-37.
- Neugebauer, Otto (1986). *Οι θετικές Επιστήμες στην Αρχαιότητα*, Χ. Ζερμπίνη & Ι. Αρζόγλου (μτφ). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Nuki, Shigeto (1998). «The Theory of Association after Husserl: "Form/Content" dualism and the phenomenological way out», στο *Continental Philosophy Review*, τ. 31, σσ. 273-91.
- Olafson, A. Frederick (1977). «Husserl's Theory of Intentionality in Contemporary Perspective», στο Elliston, F. & Mc Cormick, P. (επιμ.), σσ. 160-67.
- Pachoud, Bernard (1999). «The Teleological Dimension of Perceptual and Motor Intentionality», στο Petitot, J. et al., σσ. 196-219.
- Petitot, J., Varela, F., Pachoud, B., Roy, J-M. (επιμ.) (1999). *Naturalizing Phenomenology*. Stanford: Stanford University Press.
- Philipse, Herman (1987). «The Concept of Intentionality: Husserl's Development from the Brentano Period to the *Logical Investigations*», στο *Philosophy Research Archives*, XII, σσ. 293-328.
- Rabanaque, Luis Román (1993). «Passives Noema und die Analytische Interpretation», στο *Husserl Studies*, τ. 10, αρ. 2., σσ. 65-80.
- Ricoeur, Paul (1966). «Kant and Husserl», στο *Philosophy Today*, τ. 10, αρ. 3, σσ. 147-68.
- Rollinger, Robin (1999). *Husserl's Position in the School of Brentano*. Dordrecht: Kluwer.
- Rollinger, Robin (2004). «Brentano and Husserl», στο Jacques, D. (επιμ.), σσ. 255-276.
- Rotenstreich, Nathan (1998). *Synthesis and Intentional Objectivity*. Dordrecht: Kluwer.
- Roth, Alois (1960). *Edmund Husserls ethische Untersuchungen, dargestellt anhand seiner Vorlesungsmanuskripte*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

- Sartre, J. Paul (1943). *L'Être et le Néant. Essai d'ontologie phénoménologique*. Paris: Gallimard.
- Schües, Christina (1993). *Changes of Perception*. Διδακτορική Διατριβή, Temple University.
- Schuhmann, Karl (1996). «Carl Stumpf (1848-1936)», στο Albertazzi et al., σσ. 109-30.
- Sinigaglia, Corrado (1997). «*Zeichen und Bedeutung. Zu einer Umarbeitung der Sechsten Logischen Untersuchung*», στο *Husserl Studies*, τ. 14, σσ. 179-217.
- Smith, Barry (επιμ.) (1981). *Structure and Gestalt, Philosophy and Literature in Austria-Hungary and her Successor States*. Amsterdam John Benjamins B. V.
- Smith, Barry (επιμ.) (1988). *Foundations of Gestalt Theory*. Munich & Vienna: Philosophia Verlag.
- Smith, Barry (1992-3). «The Soul and its Parts II: Varieties of Inexistence», στο *Brentano Studien*, τ. 4, σσ. 35-51.
- Smith, Barry (1994). *Austrian Philosophy, The Legacy of Franz Brentano*. Chicago: Open Court.
- Smith, W. David, (2007). *Husserl*. London & New York: Routledge.
- Smith, D & McIntyre, R. (1971). «Intentionality via Intentions», στο *The Journal of Philosophy*, τ. 68, αρ. 18, σσ. 541-61.
- Smith, W. David & McIntyre, Ronald (1982). *Husserl and Intentionality: A Study of Mind, Meaning, and Language*, Dordrecht & Boston: D. Reidel Publishing Co.
- Smith, Barry & Smith, D. Woodruff (επιμς) (1995). *The Cambridge Companion to Husserl*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Soffer, Gail (2003). «Revisiting the Myth: Husserl and Sellars on the Given», στο *The Review of Metaphysics*, 57 (3), σσ. 301-337.
- Sokolowski, Robert (1964a). «Immanent Constitution in Husserl's Lectures on Time», στο *Phenomenology and Philosophical Research*, 24:4, σσ. 530-551.
- Sokolowski, Robert (1964b). *The Formation of Husserl's Concept of Constitution*. Hague: Martinus Nijhoff.
- Sokolowski, Robert (1971). «The Structure and Content of Husserl's *Logical Investigations*», στο *Inquiry* τ. 14, σσ. 318-50.
- Sokolowski, Robert (1974). «Identities in Manifolds: A Husserlian Pattern of Thought», στο *Research in Phenomenology*, τ. 4, αρ. 1, σσ. 63-79.
- Sokolowski, Robert (1977). «The Logic of Parts and Wholes in Husserl's *Investigations*», στο Mohanty J. N. (επιμ.), σσ. 94-111.
- Sokolowski, Robert (1984). «Intentional Analysis and the Noema», στο *Dialectica*, τ. 38, αρ. 2-3, σσ. 113-129.
- Sokolowski, Robert (1987). «Husserl and Frege», στο *The Journal of Philosophy*, τ. lxxxiv, αρ.10, σσ. 521-28.
- Sokolowski, Robert (επιμ.) (1988). *Edmund Husserl and the Phenomenological Tradition: Essays in Phenomenology*. Washington D.C.: Catholic University of American Press.
- Sokolowski, Robert (2000). *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press. [(2003) *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*, Π. Κόντος (μτφ.). Πάτρα: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών.]
- Solomon, Robert (1977). «Husserl's Concept of the Noema», στο Elliston, F. & McCormick, P. (επιμς.) σσ. 168-81.
- Spahn, Christine (1996). *Phänomenologische Handlungstheorie, Edmund Husserls Untersuchungen zur Ethik*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

- Spiegelberg, Herbert (1976). «“Intention” and “Intentionality” in the Scholastics, Brentano and Husserl», στο McAlister, L. (επιμ.), σσ. 108-27.
- Spiegelberg, Herbert (1982). *The Phenomenological Movement, a historical Introduction*. Hague: Martinus Nijhoff (πρώτη έκδοση 1960).
- Stumpf, Karl (1976). «Reminiscences of Brentano», στο McAlister, L. (επιμ.), σσ. 10-46.
- Stumpf, Carl (1873). *Über den psychologischen Ursprung der Raumvorstellung*. Leipzig: S. Hirzel.
- Stumpf, Carl (1883). *Tonpsychologie, Erster Band*. Leipzig: S. Hirzel.
- Stumpf, Carl (1890). *Tonpsychologie, Zweiter Band*. Leipzig: S. Hirzel.
- Stumpf, Carl (1906). «Erscheinungen und psychische Funktionen», στο *Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Abhandlungen* 4, σσ. 1-40.
- Tengelyi, László (2003). «L’ Experience et l’ Expression Catégoriale», στο *Les Cahiers de l’ATP*, σσ. 1-17.
- Tengelyi, László (2007). *Erfahrung und Ausdruck, Phänomenologie im Umbruch bei Husserl und seinen Nachfolgern*. Dordrecht: Springer.
- Tengelyi, László (2012). «New Phenomenology in France», στο *The Southern Journal of Philosophy*, τ. 50, αρ. 2, σσ. 295-303.
- Theodorou, Panos (2012). «Husserl’s Original Project for a Normative Phenomenology of Emotions and Values» στο De Gennaro (επιμ.), σσ. 265-89.
- Theodorou, Panos (2005). «Perceptual and Scientific Thing: On Husserl’s Analysis of “Nature-Thing” in *Ideas II*», στο *The New Yearbook for Phenomenology and Phenomenological Philosophy* τ. 5, σσ. 165-187.
- Theodorou, Panos (2010). «A Solution to the ‘Paradoxical’ Relation Between Life-world and Science in Husserl», στο *Phänomenologische Forschungen*, σσ. 145-167.
- Tito, Johanna Maria (1990). *Logic in the Husserlian Context*. Evanston: Northwestern University Press.
- Tugendhat, Ernst (1970). *Die Wahrheitsbegriff bei Husserl und Heidegger*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Vandeveld, Pol (2008). «Un unpleasant but Felicitous Ambiguity. *Sinn* and *Bedeutung* in Husserl’s Revisions of the *Logical Investigations*», στο Matens (επιμ.), σσ. 28-48.
- Wachterhauser, R. Brice (1996). *Phenomenology and Skepticism, Essays in Honor of James M. Edie*. Evanston: Northwestern University Press.
- Welton, Donn (1983). *The Origins of Meaning. A Critical Study of the Thresholds of Husserlian Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Welton, Donn (επιμ.) (2003). *The New Husserl. A Critical Reader*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Welton, Donn (2000). *The Other Husserl, The Horizons of Transcendental Phenomenology*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Welton, Donn (επιμ.) (1999). *The Essential Husserl*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Willard, Dallas (1989). «The Concept of Number», στο Mohanty, J. & McKenna, W. (επιμς), σσ. 1-27.
- Zahavi, D. & Stjernfelt, F. (επιμς.) (2002). *One Hundred Years of Phenomenology, Husserl’s Logical Investigations Revisited*. Dordrecht: Kluwer.
- Zahavi, Dan (2003). *Husserl’s Phenomenology*. Stanford: Stanford University Press.

- Zahavi, Dan (2004). «Husserl's Noema and the Internalism-Externalism Debate», στο *Inquiry*, τ. 47, αρ. 1, σσ. 42-66.
- Γιάμερ, Μαξ (2001). *Εννοιες του Χώρου. Η Ιστορία των Θεωριών του Χώρου στη Φυσική*, Τ. Λάζαρη & Θ. Χριστακόπουλος (μτφς), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Θεοδώρου, Πάνος (2000). *Νοητικά Πειράματα: μια Χουσερλιανή-Φαινομενολογική Ανάλυση της Θέσης τους μέσα στην Επιστήμη της Φυσικής και της Δομής τους ως Αποβλεπτικών Ενεργημάτων*. Διδακτορική Διατριβή, ΕΜΠ.
- Θεοδώρου, Πάνος (2001). «Το Πρόβλημα των Αναγωγών στη Φαινομενολογία του Edmund Husserl», στο *Δευκαλίων* 19/1, σσ. 27-60.
- Καντ, Ιμάνουελ (1979). *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (τόμοι A1 και A2), Α. Γιανναράς (μτφ.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κοϋρέ, Αλέξανδρος (1989). *Από τον κλειστό Κόσμο στο άπειρο Σύμπαν*, Π. Λάμψα (μτφ.). Αθήνα: Ευρύαλος.
- Ξηροπαΐδης, Γιώργος (1994). «Αποβλεπτικότητα και Σημασία. Κριτική Εισαγωγή σε μια Αμφισημία των Λογικών Ερευνών του E. Husserl», στο *Δευκαλίων*, τ. 13. αρ. 1, σσ. 5-36.
- Σακς, Όλιβερ (2000). *Ο Άνθρωπος που μπέρδεψε τη Γυναίκα του με ένα Καπέλο, και άλλες κλινικές Ιστορίες*, Πόταγας, Κ. (μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Χάιντεγκερ, Μάρτιν (1999). *Τα Βασικά Προβλήματα της Φαινομενολογίας*, Π. Κόντος (επιμ., μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.